МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ

ОДЕССКАЯ ГОСУДАРСТВЕННАЯ АКАДЕМИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА И АРХИТЕКТУРЫ

АРХИТЕКТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ИНСТИТУТ

К 10-ЛЕТИЮ АРХИТЕКТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННОГО ИНСТИТУТА

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ АРХИТЕКТУРЫ И ГРАДОСТРОИТЕЛЬСТВА

Сборник научных трудов

ВЫПУСК 9–10

ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Одесса
«Астропринт»
2007

УДК 624(0)

Сборник научных трудов
“Региональные проблемы архитектуры и градостроительства”
Выпуск 9–10
Теория и практика

Збірник включено до Переліку фахових видань ВАК України, Протокол №1-02/5 від 10.05.2000 р., в яких можуть публікуватися основні результати дисертаційних робіт

В сборник вошли статьи, освещающие актуальные региональные проблемы исследований в области архитектуры и градостроительства. Ряд статей посвящен теоретическим аспектам архитектуры и градостроительства, а также вопросам реконструкции существующей застройки и дизайна архитектурной среды.

Рассчитан на сотрудников научно-исследовательских и проектных организаций, архитекторов, научных работников и студентов архитектурно-художественных специальностей.

Редакционная коллегия:

– д-р архит., проф. **В. П. Уренев** (*председатель, главный редактор*);
– д-р техн. наук, проф. **В. Н. Выровой;**
– д-р техн. наук, проф. **В. С. Дорофеев;**
– д-р архит., проф. **О. С. Слепцов;**
– д-р архит., проф. **В. И. Соченко;**
– д-р техн. наук, проф. **В. В. Стоянов;**
– д-р архит., проф. **Н. В. Бевз;**
– д-р архит., проф. **В. И. Ежов;**
– д-р архит., проф. **Н. М. Демин;**
– д-р архит., проф. **Л. Н. Ковальский;**
– канд. архит., доц. **А. А. Харитонова** *(ответственный секретарь)*.

Рекомендовано в печать
Ученым советом ОГАСА.
Протокол №9 от 31.05.2007 г.

Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации: серия КВ №12614-1498Р от 22.05.2007 г.

ISBN 978–966–318–187–7

© Одесская государственная академия строительства и архитектуры (ОГАСА), 2007

АРХИТЕКТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ИНСТИТУТ К СВОЕМУ ЮБИЛЕЮ

К своему десятилетнему юбилею архитектурно-художественный институт пришел со значительными достижениями в своей многогранной деятельности. В первую очередь к ним следует отнести открытие двух новых специальностей, к которым относятся: “Дизайн архитектурной среды” (направление “архитектура”) и “Изобразительное искусство” (направление “искусство”). По этим специальностям сделаны первые наборы студентов. Причем на специальность “Изобразительное искусство” основной прием был обеспечен за счет выпускников Одесского художественного училища им. Грекова. Одновременно для работы на выпускающей кафедре рисунка, живописи и основ архитектурной графики были приглашены известные специалисты, заслуженные художники Украины Прокопенко Н. Н., Слишинский Э. В. и другие. Материально-техническая база для этих, вновь созданных специальностей, обеспечивается за счет выделенной ректором академии более тысячи квадратных метров учебной площади.

Учитывая большой дефицит специалистов-градостроителей, по решению ректората академии ведется подготовка к открытию в Архитектурно-художественном институте еще одной специальности “Градостроительство”. С этой целью произведена реорганизация кафедры “архитектуры и градостроительства” с разделением ее на две: “Градостроительство” и “Архитектура зданий и сооружений”.

С открытием в последствии специальности “градостроительство” одноименная кафедра становится выпускающей.

По-прежнему, в том числе последние годы наш институт успешно участвует в ежегодных смотрах-конкурсах дипломных проектов архитектурных школ Украины. Так, в 2005 году нами в Киеве были представлены 17 дипломных проектов, из которых 16 награждены дипломами первой степени, а один — второй степени. В 2006 году XV смотр-конкурс дипломных проектов выпускников архитектурных и художественных специальностей высших учебных заведений Украины проходил в Крыму (г. Алушта), куда мы представили 24 проекта. Наше вновь успешное участие подтвердилось награждением наших 23 дипломов первой степени и один — второй. Такие результаты свидетельствуют о высоком уровне подготовки архитекторов (бакалавров, специалистов и магистров) в нашей архитектурной школе и ее признании.

Нужно также отметить, что наше студенчество активно участвует в отечественных и международных конкурсах и конференциях. Примером являются проводимые в Одессе, Львове и Вене (Австрия) конференции международного проекта “Портополис Одесса. Стратегия развития”, а также проводимый общегородской конкурс на реконструкцию Дюковского парка в Одессе, где наши студенты третьего курса стали победителями.

Уникальным событием в институте за последние годы стало открытие Специализированного Ученого Совета (К 41. 085. 02) по защите кандидатских диссертаций по двум специальностям “Теория архитектуры, реставрация памятников архитектуры” (18. 00. 01) и “Архитектура зданий и сооружений” (18. 00. 02). По этим

специальностям успешно прошли защиты, результаты которых были утверждены ВАК Украины.

После победы в конкурсе среди архитектурных школ Украины и получения гранда правительства Франции стало возможным подготовка и подписание в 2006 году Договора о международном сотрудничестве между ОГАСА и Национальной высшей архитектурной школой г. Марселя, направленного на подготовку студентов в двух вузах с возможностью получения дипломов двух государств.

Выбор нашего института среди архитектурных школ Украины и само подписание Договора стали возможными благодаря стабильному научно-методическому обмену, совместной разработке конкретных актуальных социальных проблем, проектов, организации конференций, студенческих конкурсов архитектурных школ стран Европейского содружества.

Характерной особенностью международного сотрудничества было подписание договора между нашей академией и Национальной высшей архитектурной школой г. Марселя (Франция), что позволило направить во Францию троих наших студенток (Завалишина А., Жирова Е., Фоменкова О.) на полтора года для обучения и подготовки магистерских работ. По окончанию они успешно защитили свои дипломные работы как в нашей академии, так и в Марсельской высшей архитектурной школе, получив при этом дипломы двух высших учебных заведений. Обе страны намерены продолжать эту довольно успешную договорную практику.

Коллектив архитектурно-художественного института, решая сегодня довольно успешно многие поставленные перед ним ректоратом задачи, готов и в дальнейшем сохранять высокий уровень подготовки будущих градостроителей, архитекторов, дизайнеров и художников, сохранив наше высшее учебное заведение центром высокообразовательной культуры и искусства.

Директор архитектурно-художественного института, действительный член УАА, профессор Международной академии архитектуры, Заслуженный архитектор Украины, доктор архитектуры, профессор
В. П. УРЕНЕВ

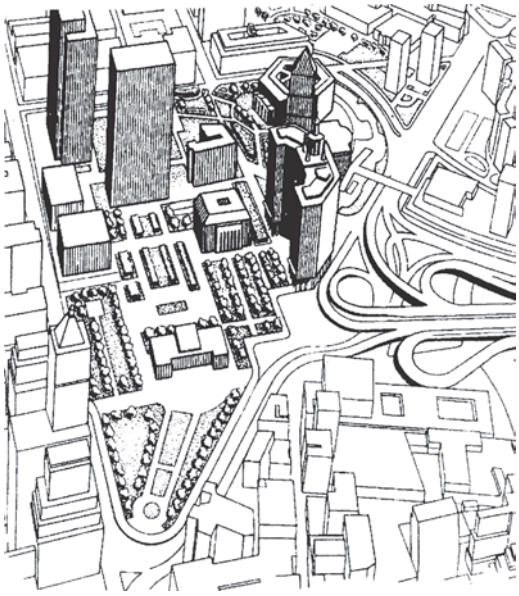

1

ГРАДОСТРОИТЕЛЬСТВО

УДК 711.4(477.74)

В. П. Уренев

ГРАДОСТРОИТЕЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОДЕССЫ (ПРИЧИНЫ И СЛЕДСТВИЯ)

Будучи одним из крупных приморских городов, Одесса известна во всем мире, она привлекает многих, в т. ч. своей необыкновенной архитектурой. Одесса всегда имела свое лицо, свои архитектурные традиции.

Мы гордимся нашим городом, нашей архитектурой, нашим историческим центром, и в то же время новыми постройками нам гордиться, к сожалению, пока не приходится. Сегодня под видом заботы и опеки над уникальным историческим наследием происходит лишь обыкновенное перераспределение недвижимого имущества и земельных участков, причем попадающих очень часто в случайные руки. Действительно, нам пора прекратить признаваться на словах в любви к своему городу и перейти к реальным делам.

Могут ли сегодня архитекторы, которые работают в Одессе, использовать свою квалификацию для решения серьезных проблем, стоящих сегодня перед нашим городом? Конечно, они могут и должны решать многие принципиальные вопросы, однако очень часто не только молодежь, а и маститые специалисты сегодня не выдерживают натиска всемогущих, но зачастую невежественных заказчиков. Сложившуюся ситуацию могло бы изменить приглашение авторитетных зарубежных специалистов. Ведь архитектор с именем не пойдет на поводу ни у заказчика, ни у чиновника. Он не пожертвует своими принципами. Я думаю, что касается Одессы, то она всегда привлекала и будет привлекать многих выдающихся мастеров, если к тому же еще и нормальный полноценный гонорарный фонд для организации и проведения отечественных и международных комплексов.

Сегодня главная беда нашего города — отсутствие нового генерального плана его развития. Причем несколько лет тому назад мы уже рассматривали и обсуждали концепцию развития города, обсуждала ее и общественность. Однако и сегодня генплана нет, и просто создается впечатление, что это кому-то очень и очень выгодно. Сегодня можно строить, где захочешь, что захочешь и как захочешь. И при этом нам твердят, что рыночные отношения, рыночная экономика все расставят на свои места. Однако во всех цивилизованных странах мира управление градостроительными процессами находится в руках государства, и эти процессы, безусловно, регулируются государством. И мы вправе ожидать от наших властей скорейшего завершения разработки генерального плана, потому что сегодня продолжается хаотическая застройка города, осваиваются прибрежные территории, продаются земельные участки, которые активно застраиваются без учета приоритетных нужд города. При этом нарушается система застройки, которой всегда гордилась Одесса, нарушается ее инфраструктура. И все эти непростые проблемы нас сегодня очень волнуют.

Что означает отсутствие генплана? Это отсутствие градостроительной политики, это отсутствие прогноза на перспективу, какой в будущем может стать Одесса.

© В. П. Уренев, 2007

Сегодня, когда к нам приезжают разработчики генплана и докладывают о решении тех или иных проблем, часто оказывается, что за это время в городе произошло много перемен, например, застраиваются те участки, на которых прежние замыслы проектировщиков с учетом нужд города уже не могут быть реализованы. Я считаю, необходимо чтобы и поля фильтрации, и Жевахова гора, и промышленные территории, и приморская зона застраивались исключительно на конкурсной основе. Но как эти вопросы решать без генплана?

У нас существует еще одна очень серьезная проблема, связанная с тем, что заниматься реализацией генплана на сегодня в Одессе просто некому, так как почти нет уже такой организации, как одесский Гипроград, бывший генеральным проектировщиком Одессы. Кто же в таком случае будет разрабатывать проекты детальных планировок и проекты застройки? Разработчиков генплана также очень волнует, кто будет решать эти вопросы.

Сегодня мы теряем лицо города, теряем то, что Одесса столетиями приобретала. Вот, например, сейчас планируется комплексная застройка Молдаванки зданиями, не имеющими ничего общего с этим историческим районом и его атмосферой. И если так будет продолжаться и дальше, то от Молдаванки вскоре ничего не останется. Мы не говорим, что те условия, в которых там сегодня живут люди, должны остаться, безусловно, нет. Но система застройки, масштаб застройки, зоны общения — все это должно сохраниться как лицо и история нашего города.

Сегодня планируется сделать Одессу культурно-туристическим центром. Но что же мы будем показывать туристам, если потеряем наш исторический центр? Ведь сегодня в нем появляются высотные здания, искажающие фасад исторической застройки. Кто же должен заниматься этой проблемой, как не профессионалы. И, конечно, наши чиновники, наши руководящие органы должны прислушиваться к их мнению, должны подключать к решению вопросов сохранения и обновления исторически сложившейся среды и градостроительную науку, и специалистов, и архитектурную общественность. Иначе мы просто загоним в тупик тех, кто придет после нас и будет пытаться сохранить и сделать Одессу такой, какой она должна быть. Одесса — уникальный город, имеющий свой неповторимый облик, но если мы будем продолжать ее застраивать так, как это делается сегодня, то можете себе представить, что от нее останется будущим поколениям.

Но вот еще одно интересное явление наблюдается в последнее время в Одессе: под видом ветхого жилья сносятся старинные здания, а освобождающиеся участки затем продаются. И естественно, что того, кто их купил, не интересует историческая среда, ее сохранение. Он заинтересован побольше выжать из этого участка и поэтому на нем появляется высотное здание. Я убежден в том, что пожары, которые участились в нашем городе, тоже не случайны, потому что, если вы обратили внимание, горят малоэтажные здания, которые потом уже не подлежат ремонту. Естественно, затем эти участки будут продаваться, и там будут появляться объекты, искажающие историческую среду. А каким образом появляются эти объекты? Чисто случайно. Заказчик-инвестор просто указывает пальцем, что там должно быть. А ведь когда-то кроме жилья развивалась и система общественного обслуживания. Пусть ее и критикуют, но это была система. А что такое система? Это порядок, которого сегодня, к сожалению, нет.

Почему все время переносятся сроки принятия генплана? Да потому, что в ус-

ловиях, когда почти все продано и уже появилась информация о том, что теперь будут продаваться даже бывшие промышленные территории, разработчики генерального плана не имеют на сегодня точных данных о том, что уже продано, чтобы внести соответствующие коррективы в генплан для его дальнейшей разработки. Поэтому было бы хорошо временно приостановить или ограничить продажу земельных участков до утверждения генплана, чтобы ускорить его разработку, рассмотрение и утверждение.

Было бы хорошо также объявить мораторий на возведение высотных зданий в историческом центре, а застройку города и в историческом центре, и на вновь осваиваемых территориях проводить на конкурсной основе, привлекая к участию в конкурсах известных зарубежных архитекторов. Во многих странах лучшие объекты построены именно зарубежными архитекторами благодаря международным конкурсам. И мы не должны бояться этого. То, что мы вложим в проведение конкурсов, со временем сторицей вернется нашему городу.

Градостроительные проекты отображают потребности общества, поэтому для составления долгосрочных программ развития Одессы следует шире использовать архитектурную общественность и научный потенциал города. Еще до завершения разработки генплана необходимо обеспечить разработку историко-архитектурного опорного плана для создания нормативно-проектной документации относительно границ и режимов охраны исторических ареалов и правил застройки в исторических ареалах. Необходимо разработать рекомендации по гармонизации новой застройки со сложившейся исторической средой, а также градостроительную концепцию приоритетного развития жилой застройки в Одессе, дать оценку морального, эстетического и технического состояния зданий в городской застройке с разработкой предложений по их перспективному использованию. Очень важно также разработать предложения по приспособлению промышленных зон и производственных сооружений под жилищно-гражданское строительство, по градостроительному освоению приморских территорий, по застройке припортовой территории с обустройством городской набережной.

Похоже, что отсутствие нового генерального плана уж очень кому-то выгодно: за свои деньги строит кто угодно, что и как ему заблагорассудится. Такого беспредела не должно быть даже в маленьком провинциальном городке, и уж точно — в известном культурном центре с более чем 200-летней историей. Не должен облик Одессы зависеть от хорошего либо дурного вкуса какого-либо торговца, возжелавшего поставить свой магазин на купленном по случаю кусочке освободившейся земли.

Нам твердят, что рынок не регулируется. Но так можно зайти очень далеко. Рыночные процессы непременно должны регулироваться государством. Во всех странах мира, в том числе в США (куда уж рыночнее!) существует градостроительная политика. Даже в условиях конкуренции она не позволяет обезобразить населенный пункт. А пока мы этого не достигнем, у нас будут появляться и безликие, и неуместные в историческом центре объекты.

Проблема эта не только одесская. В Киеве ситуация не лучше: уже от вокзала видны уродства. И все это с претензией на столицу европейского уровня.

А у нас вот решили застроить комплексно 35 га Молдаванки жилыми зданиями. Вроде ничего плохого в этом нет. Строят хорошие фирмы. Но архитектура

этих зданий, система застройки должны хоть немного отобразить район, с которого начиналась Одесса, его особенности. В какой-то форме должны воплотиться дворики — как зоны общения. И не надо повторять ошибки 60-70-х годов, сделанные на Черемушках, чтобы после не чесались руки снести типовые здания, уже обжитые людьми.

Молдаванка должна быть Молдаванкой. Если киевляне смогли отстоять Подол и даже восстановить исторически ценные объекты, то мы тоже на это способны. В свое время насчитали в Одессе 1600 ценных зданий. Сейчас пора список пересмотреть, может даже что-то снести, но большую часть непременно восстановить.

А ведь прекрасным и гармоничным был город, который постепенно исчезает на наших глазах. И нужно восстанавливать старые здания, а не перестраивать лишь первые этажи под магазины, в лучшем случае покрасив фасад.

Нужно создавать условия для сохранения исторического центра. Что мы будем показывать туристам? Их разочарование — прямые убытки, это ведь все понимают.

Порт намерен развиваться, что усложняет ситуацию. А было бы благоразумно оставить на прежнем месте лишь пассажирский, устроить привлекательную набережную — как и везде в мире.

Продолжается спор о прибрежной зоне. А почему, если для строительства жилья еще на долго хватит промышленной? Десятки неработающих объектов занимают большую территорию. Да, район не престижный. Но зато жилье в нем будет дешевле и доступно тем, о ком и не вспоминают строители элитных дворцов.

Есть поля фильтрации, Жевахова гора. Почему внимание лишь к приморской территории и, кстати, не самой безопасной? У нас ведь до сих пор не сошлись во мнении специалисты по оползням: одни советуют держаться от них подальше, другие — нагружать по полной, третьи — укреплять растительностью.

Да, промтерритории требуют дополнительных забот. По крайней мере, если производство было вредным. В Германии и других странах Европы такие зоны используют, заменив верхнюю часть грунта на 20 см в глубину. И государству, и инвестору тут есть над чем подумать, но рано объявлять Одессу застроенной, под этим предлогом отнимая у людей санаторно-курортную зону.

Кто-то даже зарабатывает на том, что из окна новостройки видно море. Люди специально за это платят. Потом рядом вырастает новый дом, который весь этот вид напрочь перекрывает.

Но такие проблемы — мелочи по сравнению с тем, что малообеспеченные одесситы, молодые семьи в подавляющем большинстве просто не могут рассчитывать на приобретение собственного жилья. А ведь оно должно строиться для всех категорий граждан, с разным уровнем цен. Без этого — ни нормальной рождаемости, ни благополучия для честно трудящегося населения.

Молодым надо начать с малого. Затем с увеличением доходов они могли бы улучшать свои условия. Так, как это было раньше и как вообще должно быть. Разрешая застройку, исполком мог бы уже сейчас оговаривать какой-то процент квартир для реализации по льготным ценам. И строго контролировать, чтобы эти квартиры действительно доставались малообеспеченным, а дома дешевле в целом могут быть в той же промзоне.

Говорить о проблемах застройки Одессы можно бесконечно. Многоэтаж-

ки, которые безрассудно возводятся ради того, чтобы выжать все из небольшого клочка земли, попадают не только в оползневую зону. Не зря ведь старая Одесса в основном была двух-трехэтажной. Здесь ведь просадочные грунты, от влаги они становятся, как сметана. Кстати, это не только угроза многоэтажкам, но и причина обрушения зданий в историческом центре. Такие же дома в Италии и Франции стоят 300-500 лет. А в Одессе из-за бесхозяйственности, безрассудной эксплуатации вода сочится повсюду: текут кровли, ломаются канализация и водопровод... Где-то не хватает нескольких сантиметров водосточной трубы, а в итоге фасадная стена приходит в аварийное состояние. А в последние годы бесхозяйственность и бесконтрольность просто вопиющие, и мало что при таком подходе возможно сохранить. Опять-таки, это многим выгодно. Рухнул дом — построим новый. И уж точно не для прежних жильцов.

Обидно, что город теряет лицо при наличии хороших строительных фирм, талантливых архитекторов. В частности, мы воспитываем у студентов нашего института внимание к проблемам Одессы. А они после выпуска без работы не остаются — и с очень приличными заработками. Но положение от этого существенно не меняется. Потому что никто не хочет брать на себя ответственность — ни в большом, ни в малом. Уход от нее для чиновников — чуть ли не самоцель.

В Одессе же вместо заботы об уникальном историко-культурном наследии происходит лишь перераспределение городского имущества и земельных участков, причем в случайные руки. Мы учим наших выпускников грамотной работе в естественно сложившейся среде. Но зачастую они не могут противопоставить свое понимание ситуации капризам заказчика и вынуждены сдаваться. Идут на поводу у непрофессионалов и опытные мастера. По сути, сейчас каждое здание проектируется в отдельности, словно ему предстоит возвышаться в пустыне. И с каждым годом облик Одессы все менее узнаваем. Приглашение авторитетных зарубежных специалистов могло бы изменить ситуацию.

Мы говорили, что сегодня одной из самых важных проблем Одессы является ограниченность ее территории, и поэтому так остро стоит вопрос, куда развиваться дальше городу. Одесса окружена сельхозугодьями и выделенная из них недавно часть территории городу не решает этой проблемы. Поэтому в Одессе ведется выборочная застройка, в том числе в историческом центре, которая плохо вписывается в сложившуюся городскую среду. Вот, например, сейчас планируется комплексная застройка Молдаванки зданиями, не имеющими ничего общего с этим историческим районом и его атмосферой. А ведь можно было бы выделить здесь хотя бы один-два квартала, привести их в порядок и сохранить в память о месте, с которого начиналась Одесса. В восстановленные здания могли бы вселиться малообеспеченные граждане, молодые семьи. Ведь та же молодая семья скорее погасит в рассрочку вложенные в реконструкцию средства, нежели потянет кредит на новострой.

Еще один резерв развития города — территории в промзонах на месте неработающих предприятий. Почему бы там не строить относительно дешевое жилье стандартного качества без доплаты за престижность района? Потребность в нем куда больше, чем в элитных дворцах, к тому же зачастую возводимых на оползневых склонах и просадочных грунтах — там, где наши разумные и осторожные предки либо деревья сажали, либо строили здание не выше двух-трех этажей.

Нас сегодня приучают к мысли, что рынок сам все регулирует. Это не правда, рынок интересует только прибыль, а кто будет думать о людях, об их насущных потребностях? Ведь если раньше существовала государственная программа обеспечения людей жильем, то проводимая сегодня политика очень странная — складывается ситуация, когда строится коммерческое жилье, которое не в состоянии выкупить абсолютное большинство населения, но при этом требуются очень хорошие места, требуется застраивать исторический центр для того, чтобы дороже продавать построенное и получать, естественно, больше прибыли.

То, что мы сегодня видим, очень плохо и очень болезненно сказывается в перспективе на нашем городе. Если мы сегодня не будем сохранять исторический центр, не будем следить за тем, чтобы он не разрушался из-за бесхозяйственности и неграмотной эксплуатации, то мы потеряем Одессу, и тогда ни о каком развитии туризма в нашем городе нечего будет и мечтать. Но вот что интересно. Все важные вопросы градостроительства поднимают пенсионеры, ветераны, кто угодно, но наши специалисты почему-то остаются в стороне. Поэтому мы должны совместно разработать предложения, как сохранить и одновременно развивать дальше свой город.

Сохранение исторической застройки, архитектурной и природной среды должно быть приоритетным направлением деятельности специалистов, органов городской власти и местного самоуправления.

Сегодня в Одессе вместо заботы и опеки над уникальным историко-культурным наследием осуществляется лишь перераспределение имущества и земельных участков, причем, в случайные руки.

Еще в середине XIX века многие проблемы, которые стоят сегодня перед Одессой (прежде всего появление зданий повышенной этажности, строительство в историческом центре), стояли перед архитекторами Санкт-Петербурга, Москвы и других городов. Их территориальное развитие осуществлялось в первую очередь за счет новых территорий, не нарушая и не ухудшая сложившуюся застройку.

Раньше в нашей стране была государственная программа, которая ставила задачу обеспечить людей жильем, то сегодня ситуация складывается таким образом, что строится коммерческое жилье, которое не в состоянии купить абсолютное большинство населения, но при этом требуются очень хорошие места, застраивается исторический центр и приморские территории.

Порт постепенно должен освобождаться от промышленных объектов. Было бы правильно и разумно, оставив в границах исторического центра только пассажирский порт и приспособив наиболее достойные памятники промышленной архитектуры под культурно-общественные, торгово-выставочные и спортивно-массовые комплексы, превратить припортовую территорию в общегородскую набережную для прогулок и отдыха, как это делается в приморских городах многих цивилизованных стран мира.

Основой градостроительной политики любого вновь строящегося или развивающегося города является его генеральный план. Без градостроительной политики город потеряет свое лицо. Поэтому одна из идей нового генерального плана Одессы должна быть направлена на формирование единой выразительной ансам-

блевой застройки и создание необходимого эстетического эффекта визуального восприятия города со стороны моря.

Должна предусматриваться также необходимость развития функции центра города в масштабах всей городской агломерации с одновременным сохранением его исторически сложившегося архитектурно-художественного колорита.

Приоритетным направлением наших специалистов также должны стать сохранение исторической застройки и природной среды. Известно, что архитектура города влияет на качество жизни. И если не создавать людям условий для нормальной жизни, труда, общения, отдыха, мы столкнемся с социальным кризисом.

Этим и другим важным вопросам были посвящены проведенные в Одессе недавно конференция международного проекта “Портополис Одесса. Стратегия развития” и заседания “круглых столов”, где их участники также считают, что для успешного дальнейшего сохранения и развития необходимо решение ряда задач, в том числе: реформирование системы планирования и правил застройки города; переход к планированию города как непрерывно развивающемуся процессу и создания координационно-мониторингового центра развития и планировки Одессы; улучшения качества жилой среды города, условий проживания населения, благоустройства и организации общественных пространств; бережное отношение к исторической застройке, архитектурным ансамблям и сформированному уникальному градостроительному масштабу Одессы в процессе реконструкции исторических кварталов и нового строительства; усиление связи города с морем и прибрежными территориями, разработка стратегии их освоения на основе учета природных ресурсов, градостроительных приоритетов и инвестиционных возможностей города и частных инвесторов.

Нам необходимо не только касаться наболевших проблем, но и предлагать их решения, которые можно будет обобщить, включить в итоговый документ в виде рекомендаций и направить в те инстанции, от которых многое зависит и которые могли бы учесть их в своей деятельности, при решении насущных социальных и градостроительных проблем нашего города.

УДК 725.812:534.84

Е. В. Витвицкая

АКТУАЛЬНОСТЬ ПРОБЛЕМЫ СОХРАНЕНИЯ ПРОВЕТРИВАНИЯ ПРИ РЕКОНСТРУКЦИИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ ЧАСТИ Г. ОДЕССЫ

В настоящее время наблюдается строительный бум, в процессе которого осуществляется новое строительство или перестройка существующих зданий в исторически ценной городской среде. Обычно это сопровождается уплотнением застройки и увеличением её этажности: строятся новые высотные здания или надстраиваются дополнительные этажи на существующие жилые дома. Пример

© Е. В. Витвицкая, 2007

такого изменения застройки в центральной части г. Одессы можно видеть на рис. 1.

Рис. 1. Панорама реконструируемой центральной части г. Одессы

Уплотнение и увеличение этажности застройки изменяет не только архитектурный облик городов, но и существенно влияет на показатели их микроклимата, в частности на проветривание (аэрацию) существующих улиц и жилых зданий.

В соответствие с действующими нормативными документами /1-2/ при размещении нового строительства в существующей застройке или реконструкции зданий следует обеспечить соблюдение требований по инсоляции, естественному освещению, проветриванию и др. показателям территории застройки и помещений жилых зданий. Это условие является обязательным и при изменении габаритов существующего здания. То есть, разрабатывая проект нового строительства или реконструкции зданий в центральной части существующего города, необходимо оценить *влияние* выбранных архитектурных решений *на степень проветривания улиц и дворов* существующей застройки и при необходимости скорректировать эти решения.

В нормативно-справочной литературе /3/ *влияние архитектурных решений на аэрацию застройки* оценивается коэффициентом **k** — отношением скорости ветра в рассматриваемой застройке к скорости ветра в данной местности по “розе ветров”.

Величина коэффициента **k** (а, следовательно, и степень аэрации или ветрозащиты улиц и дворовых пространств города) *зависит от ряда показателей*: схемы застройки, её ориентации относительно направления ветра, соотношения **L/H** (где **L** — ширина улицы, двора или разрыв между зданиями, м; **H** — высота зданий застройки, м). Значения **k** для различных схем застройки приведены в нормативно-справочной литературе /3/ и некоторые из них представлены на рис. 2.

На рис. 2а — варианты схем застройки, способствующие *усилению её проветривания*, а на рис. 2б — варианты схем застройки, способствующие *уменьшению её проветривания*.

Условные обозначения на этих схемах, напр.:

2 Н — разрыв между зданиями или ширина двора (**L**) *в два раза превышает их высоту* (**Н**)

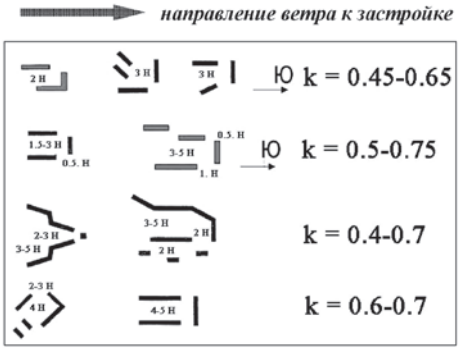

Рис. 2а. Примеры схем застройки, способствующие усилению её проветривания

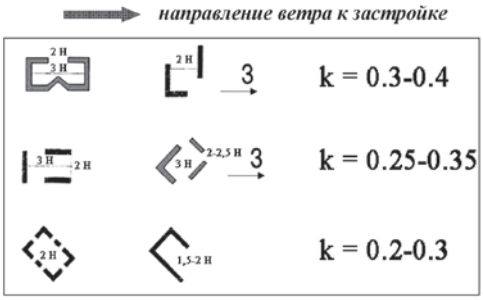

Рис. 2б. Примеры схем застройки, способствующие уменьшению её проветривания

направление ветра к застройке (напр., на рис. 2а южного — Ю, а на рис. 2б западного — З).

Из приведенных примеров очевидно, что:

• ***Улучшению аэрации*** в застройке способствуют ширина улицы, двора или разрывы между зданиями *как минимум в три-четыре раза превышающие их высоту* — т. е. **L > 3 — 4 Н**;

• ***Ухудшению аэрации*** в застройке способствуют ширина улицы, двора или разрывы между зданиями *менее чем в два раза превышающие их высоту* — т. е. **L < 2 Н**.

В нормативно-справочной литературе степень аэрации улиц и дворовых пространств города предопределена следующими отношениями:

при L ≤ 1 — 1,5 Н — не проветривается; при L ≈ 2 — 3 Н — слабо проветривается;

при L ≥ 5 — 6 Н — интенсивно проветриваются улица и двор.

На рис. 3 приведен вариант схемы застройки, в которой в направлении север-юг (С-Ю) длина двора остается неизменной и составляет 80 м, а в направлении запад-восток (З-В) можно выделить три зоны, отличающиеся следующей шириной двора:

зона “А” — 40 м; зона “Б” — 25 м; зона “В” — 15 м.

Автором статьи были проанализированы условия проветривания такого двора *для различных вариантов застройки*. Ниже в таблице в качестве примера приведены значения соотношений L и Н для трех из них:

• I вариант — застройка 3-этажными зданиями высотой до 12 м;

• II вариант — застройка 7-эт. зданиями высотой до 24 м;

• III вариант — застройка 9-эт. зданиями высотой до 30 м.

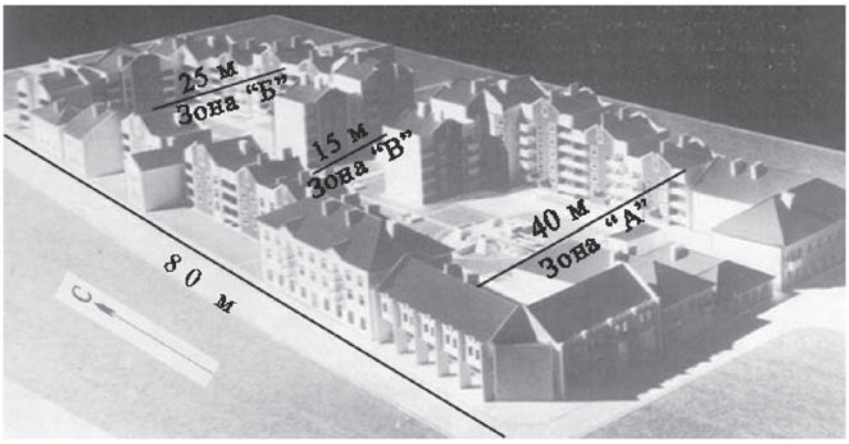

Рис. 3. Схема застройки территории двора
с тремя различными зонами по условиям аэрации

Длина двора, м	Зона двора	Ширина зоны, м	**Соотношение L и H** при разных вариантах застройки		
в направлении С — Ю (север-юг)		в направлении З — В (запад-восток)	I вариант — **3кж** $H_{3кж}$ = 12 м	II вариант — **7кж** $H_{7кж}$ = 24 м	III вариант — **9кж** $H_{7кж}$ = 30 м
$L_{С-Ю}$ = 80 м →	(вдоль двора)		$L_{С-Ю} = 6{,}6\ H_{3кж}$	$L_{С-Ю} = 3{,}3\ H_{7кж}$	$L_{С-Ю} = 2{,}66\ H_{9кж}$
	"А"	$L^{"А"}_{З-В}$ = 40 м	$L_{З-В} = 3{,}3\ H_{3кж}$	$L_{З-В} = 1{,}66\ H_{7кж}$	$L_{З-В} = 1{,}33\ H_{9кж}$
	"Б"	$L^{"Б"}_{З-В}$ = 25 м	$L_{З-В} = 2{,}08\ H_{3кж}$	$L_{З-В} = 1{,}04\ H_{7кж}$	$L_{З-В} = 0{,}83\ H_{9кж}$
	"В"	$L^{"В"}_{З-В}$ = 15 м	$L_{З-В} = 1{,}25\ H_{3кж}$	$L_{З-В} = 0{,}625\ H_{7кж}$	$L_{З-В} = 0{,}5\ H_{9кж}$

Анализ результатов таблицы позволяет установить, что условия проветривания данного двора существенно зависят от этажности (высоты) зданий окружающей застройки, напр.:

I вариант — 3-этажная застройка вокруг двора $\mathbf{H_{3кж} = 12}$ **м**

• Узкая часть территории вдоль двора (в направлении С–Ю) → хорошо проветривается во всех зонах, т. к. $L \approx 6{,}6\ H_{3кж}$;

• Вглубь двора по ширине зон (в направлении З–В) → степень проветривания территории будет следующей:

Зона "А" — хорошо проветривается (т. к. $L \approx 3{,}3\ H_{3кж}$); Зона "Б" — слабо проветривается (т. к. $L \approx 2{,}08\ H_{3кж}$); Зона "В" — не проветривается (т. к. $L \approx 1{,}25\ H_{3кж}$)

II вариант — 7-этажная застройка вокруг двора $\mathbf{H_{7кж} = 24}$ **м**

• Узкая часть территории вдоль двора (в направлении С–Ю) → степень проветривания резко сократилась, но ещё остается приемлемой, т. к. $L \approx 3{,}3\ H_{7кж}$;

• Вглубь двора по ширине зон (в направлении З–В) → степень проветривания территории резко сократилась и будет следующей:

Зона "А" — очень слабо проветривается (т. к. $L \approx 1{,}66\ H_{7кж}$); Зоны "Б" и "В" — не проветриваются вглубь (т. к. $L < 1{,}5\ H_{7кж}$)

III вариант — 9-этажная застройка вокруг двора $\mathbf{H_{9кж} = 30}$ **м**

• Узкая часть территории вдоль двора (в направлении С–Ю) → степень проветривания резко сократилась и является очень слабой, т. к. $L < 3\ H_{9кж}$;

• Вглубь двора по ширине всех зон (в направлении З–В) → территория не проветривается, т. к. $L < 1{,}5\ H_{9кж}$.

Из приведенных данных видно, что степень аэрации территории рассматриваемого двора существенно зависит от этажности окружающей застройки: хорошо проветривается при 3-этажной и не проветривается при 9-этажной застройке.

Результаты проведенного анализа позволили установить, что увеличение этажности существующей застройки при неизменных габаритах двора и улицы может резко ухудшить условия проветривания территории и зданий, вплоть до полного его отсутствия. Чтобы исключить возможность таких негативных последствий, в соответствие с действующими нормами /1-2/ необходимо обеспечить соблюдение требований по проветриванию территории застройки и помещений жилых зданий при размещении нового строительства в существующей застройке или реконструкции зданий (в том числе и при изменении их габаритов). Для этого в разрабатываемых проектах (особенно в существующей застройке центральной части города) должна быть выполнена *оценка влияния выбранных архитектурных решений на степень проветривания улиц и дворов* и при необходимости разработан комплекс мероприятий по улучшению аэрации застройки: дополнительные проходы и проезды; разноэтажность зданий и т. д.

Следует отметить, что обычно разрабатываемые проекты реконструкции и нового строительства в центральной части городов (в том числе и г. Одессы) не содержат такой оценки архитектурных решений, хотя и предполагают увеличение этажности существующей застройки.

Примеры реконструкции зданий в историческом центре г. Одессы с увеличением этажности существующей застройки можно видеть на рис. 4 — 5. На рис. 4 — пример реконструкции жилого здания под гостиницу “Моцарт” с надстройкой этажа, а на рис. 5 — пример строительства высотного здания в существующей низкоэтажной застройке по ул. Маразлиевской.

При этом всегда остается открытым вопрос о том, будет ли должным образом проветриваться территория существующей застройки после её реконструкции.

Данная проблема очень актуальна для г. Одессы, имеющего в центральной части замкнутую застройку (одесские дворики), небольшую ширину улиц и высокую влажность из-за влияния моря. Если продолжать новое строительство и реконструкцию существующей застройки в центральной части г. Одессы без оценки влияния выбранных архитектурных решений на степень проветривания улиц и дворов, то в конечном итоге *южный город может оказаться непроветриваемым*.

ЛИТЕРАТУРА

1. **ДБН 360-92**** “Градостроительство. Планировка и застройка городских и сельских поселений” — К.: Держбуд України, 2002.
2. **ДБН В. 2. 2-15-2005** “Житлові будинки. Основні положення” Київ — 2005 Держбуд України, 2005.
3. **Руководство** по регулированию ветрового режима застройки. — М.: СИ, 1986.

Рис. 4. Реконструкция жилого здания под гостиницу «Моцарт» в историческом центре Одессы

Рис. 5. Новое высотное жилое здание в существующей низкоэтажной застройке по ул. Маразлиевской в Одессе

УДК 725.1.004.68

Г. А. Андріанова

КОМПЛЕКСНЕ ФОРМУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ОБСЛУГОВУВАННЯ В УМОВАХ РЕКОНСТРУКЦІЇ

Нове житлове будівництво у більшості міст України здійснюється в умовах реконструкції, у кварталах, що сформувалися раніше. Модернізується наявний житловий фонд, споруджуються нові багатоквартирні комплекси. Збільшується навантаження на існуючі заклади обслуговування, які часто не відповідають запитам жителів та сучасним вимогам до комплексного формування системи обслуговування.

Реконструкцію існуючої мережі закладів обслуговування житлових кварталів треба вести з урахуванням регіональних, історичних, національних та місцевих умов розвитку конкретного міста, що повинно знайти відбиток в образному вирішенні будівель та в архітектурній організації середовища тощо.

На основі проведених досліджень [1] виділені наступні принципи комплексного формування закладів обслуговування:

– Зв'язок з оточенням. Об'єкти обслуговування повинні утворювати цілісний архітектурний ансамбль з житловою забудовою та гармоніювати з природним оточенням. Досягнення цілісності можливе через організацію просторових взаємозв'язків між елементами кварталу — громадських просторів (дворів, пішохідних зон, площ, бульварів тощо), які створюють планувальну основу для розташування об'єктів обслуговування.

– Різноманітність. Для підтримання рівноваги в забудові необхідна наявність різних за розмірами та потужністю об'єктів обслуговування. В житлових кварталах можуть розміщатися дрібні, середні, та, при наявності потреби, крупні заклади. Дрібні заклади обслуговування (кіоски та павільйони) є найбільш гнучкою ланкою в обслуговуванні, швидко реагують на зміни у запитах споживачів. Середнім за розмірами закладам, що містяться у капітальних будинках, притаманна відносна стабільність, вони надають споживачам індивідуалізоване обслуговування. Крупні заклади, які мають набір з декількох громадських функцій, надають можливість отримати різні види послуг одноразово та зберегти час. Наявність в забудові закладів обслуговування трьох перелічених груп дозволяє найбільш повно задовольнити запити населення.

– Диференціація об'єктів обслуговування. Обслуговування повинно бути адресним, базуватися на маркетингових дослідженнях, забезпечувати максимальне задоволення запитів різних груп споживачів.

– Індивідуальність архітектурного образу. Архітектура закладів обслуговування впливає на формування цінностей людини, усвідомлення нею свого місця і ролі в навколишньому світі. Вона повинна бути виразною, нести позитивний інформаційний заряд, прославляти нашу країну. Це можливо через відображення в архітектурних рішеннях об'єктів обслуговування культурних традицій регіону будівництва, застосування прогресивних архітектурно-конструктивних систем,

© Г. А. Андріанова, 2007

які дозволяють вільно формувати план та фасад будівлі, забезпечують організацію різноманітних об'ємно-планувальних та конструктивних вирішень [2].

Організацію системи громадського обслуговування в умовах реконструкції доцільно здійснювати поетапно за наступною методикою:

– визначення містобудівних характеристик території, на якій буде проводитись реконструкція (місцеположення відносно транспортних шляхів, зв'язок з центром міста та загальноміськими громадськими центрами);

– збір даних про існуючу мережу закладів та підприємств обслуговування, щільність та соціально-демографічний склад населення на поточний час та на перспективу;

– визначення реального попиту на послуги на основі проведення маркетингових досліджень;

– встановлення соціального мінімуму послуг — обов'язкового переліку закладів та підприємств обслуговування, згідно з діючими нормативами та доповнення його додатковими об'єктами, виходячи з реального попиту на той чи інший вид послуг;

– визначення типів будівель нових об'єктів обслуговування, надання пропозицій щодо реконструкції та переобладнання існуючих закладів;

– надання пропозицій щодо покращення архітектурного середовища (озеленення дворів, організація скверів, площ, пішохідних зон тощо).

Наведена методика була використана при коригуванні організації мережі та розміщення об'єктів культурно-побутового обслуговування мікрорайону "Теремки-1", при коригуванні існуючої мережі об'єктів обслуговування в смт. Батурін Чернігівської області та інших [3,4,5,6].

Узагальнення вітчизняного та закордонного досвіду, попередні наукові дослідження, а також практичні роботи, проведені автором, дозволили визначити варіанти раціонального розташування об'єктів громадського обслуговування в умовах реконструкції. Розглянемо їх по окремим ланкам системи.

Розміщення додаткових підприємств торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування треба здійснювати з урахуванням основних транспортних та пішохідних потоків, що можуть суттєво впливати на їхню місткість. Доцільно поєднання цієї групи підприємств у єдиному потужному закладі, де функції харчування, побутового обслуговування та дозвілля виконують супутню роль до провідної функції торгівлі. Місцем для розташування потужних торговельно-громадських центрів повинні бути ділянки поблизу транспортних вузлів або магістральних вулиць.

Прикладом сучасного громадського центру є "Магеллан" у житловому районі "Теремки-1" в місті Києві, провідною функцією якого є торгівля. При його розміщенні на перехресті проспекту Академіка Глушкова та вулиці Академіка Заболотного, були враховані транзитні відвідувачі траси Київ-Одеса та відвідувачі прилеглих мікрорайонів Кібцентру та Феофанії, для яких громадський центр знаходиться попутно шляху до місць праці та навчання.

Одночасно з потужними торговельними підприємствами в житловій забудові обов'язково слід передбачати дрібні вбудовані магазини, тимчасові кіоски та павільйони. Наприклад, в Одесі в мікрорайоні "Вузівський" по вул. Люстдорфська дорога відкрився потужний триповерховий торговельно-громадський центр "Та-

врія-В". Але з його відкриттям дрібні та середні торговельні точки продовжують стабільно користуватися попитом, адже вони мають своїх прихильників.

Розміщення навчально-виховних установ, як свідчить практика, в більшості випадків можливе в межах існуючих будинків шкіл та дитячих садків шляхом їхнього перепланування, переобладнання та добудови окремих блоків. На базі недовантажених дитячих садків раціонально створювати учбово-виховні комплекси "Дитсадок — початкова школа" або центри розвитку для дітей, що виховуються вдома і відвідують центр у супроводі батьків або няні.

Якщо необхідно розмістити нову навчально-виховну будівлю, то оптимальним місцем розташування можуть бути ділянки, що знаходяться на головних пішохідних осях усередині мікрорайону.

Заклади культури та дозвілля мікрорайонів, при наявності коштів, доцільно розміщати комплексно у вигляді багатопрофільних культурних центрів (у складі — оздоровчі приміщення, зали для глядачів, бібліотека, клубні приміщення та ін.). На основі порівняння об'ємно-планувальних показників виявлено, що центри дозвілля, не дивлячись на відносно великі одночасні й поточні витрати, дешевші, ніж об'єкти, що розташовані окремо [7].

Для розміщення центрів дозвілля раціональними є наступні варіанти. По-перше, це може бути місце на межі житлової забудови та рекреаційної "зеленої" зони, що надає можливість створення тісних зв'язків із природним оточенням, організації низки супутніх майданчиків, розвинутого благоустрою. По-друге, розташування центрів дозвілля також раціональне у транспортних вузлах, біля крупних транспортних магістралей, станцій метрополітену при їх поєднані з підприємствами торгівлі, харчування та побутового обслуговування.

В мікрорайоні "Теремки-1" для покращення існуючої мережі закладів культури та дозвілля були передбачені обидва варіанти. Так, у складі торговельно-громадського центру "Магеллан", що розміщений у транспортному вузлі, передбачені три кінозали та боулінг-клуб. В той же час, запропоновано будівництво Центру дозвілля для дітей та дорослих на вільній ділянці, поряд із лісопарковою зоною. Він, на відміну від закладів дозвілля у складі ТЦ "Магеллан", який відвідують люди зі всієї округи, має більш "камерний" характер та зорієнтований на мешканців саме мікрорайону "Теремки-1".

Разом із потужними закладами культури та дозвілля в мікрорайоні також повинні бути секції, клубні приміщення, пункти соціальної допомоги. Їх слід передбачати за місцем помешкання, у складі житлових будинків у вигляді групи приміщень у перших поверхах або у складі місцевих пунктів обслуговування.

Малі храми та каплиці, що включені безпосередньо у тканину житлової забудови, мають індивідуальну архітектуру і можуть взяти на себе роль акцентів у забудові "спальних" мікрорайонів. Відповідно до особливостей забудови, що склалася, церковна будівля може займати центральне положення, підпорядкувати своїй масі навколишній простір або замикати своїм об'ємом основні напрямки сприйняття, які знаходяться уздовж осі головних композиційних зв'язків [8].

Відкриті споруди для фізкультурно-оздоровчих занять слід передбачати на території шкіл (спортивне ядро), а також обов'язково у кожному дворі житлової групи.

Криті оздоровчі комплекси доцільно розташовувати в складі шкіл або інших навчальних установ (коледжі, ВНЗ та ін.) із забезпеченням окремого входу для

відвідувачів, що не є учнями. Потужні спортивно-оздоровчі комплекси, а також спеціалізовані комплекси (теніс, верхова їзда та ін.) доцільно розміщати у зв'язку з рекреаційною зоною за межами житла.

Медичні заклади (філіали районних поліклінік для дітей та дорослих) слід передбачати у складі місцевих пунктів обслуговування житлових груп або в окремих будівлях. Аптеки можуть розміщатися при медичних та оздоровчих закладах, у вигляді окремих підприємств в перших поверхах житлових будинків та, як відділи, у складі крупних торговельних підприємств.

Зберігання особистого автотранспорту доцільно робити організованим. В умовах високощільної забудови доцільним є спорудження підземних та багатоповерхових автостоянок.

Для упорядкування закладів обслуговування в житловій забудові була розроблена структурна модель системи обслуговування житлового кварталу (рис. 1).

Модель базується на ієрархічному розподілі громадських просторів кварталу на:

– простори загального користування (зовнішні межі кварталу, ділянки, що прилягають до вулиць та магістралей);

– простори спільного користування всередині кварталу (головні транспортно-пішохідні осі та вузли їх перехрещення);

– приватні дворові території житлових будинків або їх груп.

В межах просторів загального користування на зовнішніх межах кварталу пропонується розміщати потужні підприємства обслуговування — супермаркети, багатофункціональні громадські центри, а також паркінги та автостоянки.

В межах просторів спільного користування всередині кварталу — об'єкти обслуговування меншої потужності, що призначені для жителів кварталу: навчально-виховні установи, магазини та кафе, відділення зв'язку тощо.

У дворах житлових груп — заклади обслуговування, призначені для мешканців житлового будинку або групи: клубні та оздоровчі приміщення, пункти допомоги літнім людям, приміщення для короткочасного перебування дітей, майданчики для ігор, занять спортом та відпочинку тощо.

Потужні комплекси на зовнішніх межах мікрорайону повинні вирішуватися крупними об'ємами з виразною архітектурою, що будуть гарно сприйматися з великих відстаней.

Транспортно-пішохідні осі всередині кварталів вимагають підкреслення благоустроєм (бульвари, мережа скверів та площ, еспланади) та окремими акцентами — громадськими будинками, що нанизуються на ось та мають дрібну архітектурну деталізацію, яка відповідає масштабу пішохода.

Дворові території житлових груп вимагають насиченості елементами міського дизайну (альтанки, лави, навіси, спортивні та ігрові майданчики тощо), що допомагають створенню затишної, домашньої атмосфери.

Висновки:

Визначені принципи комплексного формування закладів обслуговування:

– зв'язок з оточенням;

– різноманітність;

– диференціація об'єктів обслуговування;

– індивідуальність архітектурного образу.

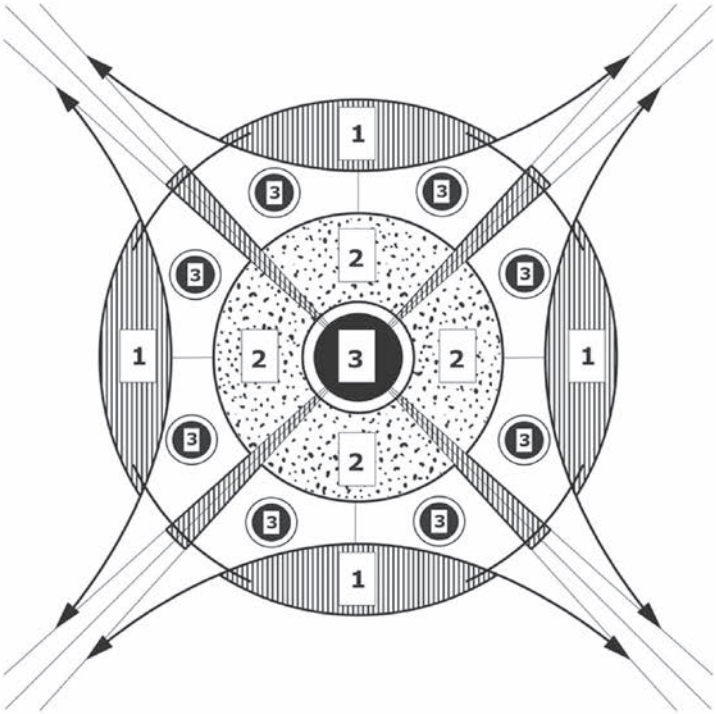

РІВЕНЬ	РЕЖИМ СПОЖИВАННЯ ЗАКЛАДІВ ОБСЛУГОВУВАННЯ	ПРОСТОРОВЕ ВІДОБРАЖЕННЯ	ОБ'ЄКТИ ОБСЛУГОВУВАННЯ, ЯКІ ДОЦІЛЬНО РОЗМІЩУВАТИ
1	ВІДКРИТИЙ	ЗОВНІШНІ МЕЖІ КВАРТАЛУ	**ПОТУЖНІ ЗАКЛАДИ ТА ПІДПРИЄМСТВА** (СУПЕРМАРКЕТИ, БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНІ ГРОМАДСЬКІ ЦЕНТРИ, ПАРКІНГИ ТА АВТОСТОЯНКИ)
2	НАПІВВІДКРИТИЙ	ГОЛОВНІ ТРАНСПОРТНО-ПІШОХІДНІ ОСІ ВСЕРЕДИНІ КВАРТАЛУ	**ЗАКЛАДИ ТА ПІДПРИЄМСТВА, ЩО ПРИЗНАЧЕНІ ДЛЯ МЕШКАНЦІВ КВАРТАЛУ** (НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНІ УСТАНОВИ, МЕДИЧНІ ЗАКЛАДИ, ДРІБНІ ПІДПРИЄМСТВА ТОРГІВЛІ, ХАРЧУВАННЯ, ПОБУТОВОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ, ВІДДІЛЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ ТОЩО)
3	ЗАКРИТИЙ	ДВОРОВІ ТЕРИТОРІЇ ЖИТЛОВИХ БУДИНКІВ АБО ЖИТЛОВИХ ГРУП	**ЗАКЛАДИ, ЩО ПРИЗНАЧЕНІ ДЛЯ МЕШКАНЦІВ ЖИТЛОВОЇ ГРУПИ** (КЛУБНІ ТА ОЗДОРОВЧІ ПРИМІЩЕННЯ, ПРИМІЩЕННЯ ДЛЯ КОРОТКОЧАСНОГО ПЕРЕБУВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ, ПУНКТИ ДОПОМОГИ ЛІТНІМ ЛЮДЯМ ТА ІНВАЛІДАМ ТОЩО)

РИС. 1. СТРУКТУРНА МОДЕЛЬ СИСТЕМИ ОБСЛУГОВУВАННЯ ЖИТЛОВОГО КВАРТАЛУ
1; 2; 3 - РІВНІ ІЄРАРХІЇ ГРОМАДСЬКИХ ПРОСТОРІВ ЖИТЛОВОГО КВАРТАЛУ

Розроблена методика організації системи громадського обслуговування в умовах реконструкції, яка дає можливість врахувати коливання попиту на ті чи інші послуги в кожному конкретному місці, уточнити та доповнити обов'язковий нормативний перелік об'єктів обслуговування відповідно до реальних потреб жителів.

Сформована структурна модель системи обслуговування житлового кварталу, яка базується на ієрархічному розподілі громадських просторів кварталу на простори загального користування (зовнішні межі), простори спільного користування всередині кварталу, приватні дворові території житлових будинків або їх груп (рис. 1). Заклади обслуговування запропоновано розміщати відповідно до ієрархії громадських просторів. Використання моделі сприяє вирішенню соціальних проблем шляхом винесення крупних об'єктів обслуговування на зовнішні межі кварталів із мінімізацією їхнього негативного впливу на житло, організацію лінійних громадських центрів та пішохідних зон уздовж головних композиційних осей забудови, створення затишних дворових просторів для відпочинку та спілкування жителів тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андріанова Г. А. Принципи архітектурно-планувальної організації об'єктів громадського обслуговування в умовах реконструкції житлових кварталів: Дис... канд. архитектуры: 18. 00. 02. — Одеса., 2006. — 205 с.
2. Слепцов О. С. Архітектура цивільних будівель на основі відкритих збірних конструктивних систем: Автореф. дис... д-ра. архітектури: 18. 00. 02. / Київський державний технічний університет будівництва і архітектури. — Київ, 1999. — 35 с.
3. Пропозиції з коригування організації мережі та розміщення об'єктів культурно-побутового обслуговування житлового району "Теремки-1" у зв'язку з будівництвом громадського центру по проспекту Академіка Глушкова, 13/2, у Голосіївському районі міста Києва: Звіт про НДР (заключн.) / КиївЗНДІЕП, арх. Куцевич В. В., Губов Б. Н., Андріанова Г. А. — Тема №6446; №ДР 0103U006469. — К., 2004. — 39 с.
4. Проект Генерального плану смт. Батурін Бахмацького району Чернігівської області / Український державний інститут проектування міст "ДІПРОМІСТО", арх. Токар В. О., Черненко В. Б., Андріанова Г. А. — договір № 860-01-2005 р. — К., 2005. — 130 с.
5. Передпроектні пропозиції розміщення ділового центру "Бізнес — Сіті" по проспекту Академіка Глушкова в Голосіївському районі м. Києва / Український державний інститут проектування міст "ДІПРОМІСТО", керівник авт. колективу Білоконь Ю. М., арх. Кудєлін А. Є., Черненко В. Б., Андріанова Г. А. — договір № 5026-02/1-2005. — К., 2005. — 37 с.
6. Ескізний проект реконструкції та розвитку Національного комплексу "Експоцентр України" по просп. Академіка Глушкова, 1 в Голосіївському районі міста Києва" / Український державний інститут проектування міст "ДІПРОМІСТО", керівн. авт. колективу Білоконь Ю. М., арх. Кудєлін А. Є., Черненко В. Б., Андріанова Г. А. — договір № 5026-35-2004. — К., 2004. — 115 с.
7. Куцевич В. В. Реформування архітектурно-методологічної бази проектування об'єктів соціокультурного призначення в сучасних умовах України: Автореф. дис... д-ра архитектуры: 18. 00. 02. — К., 2004. — 35 с.
8. Культові будинки та споруди різних конфесій. Посібник з проектування. Науково-методичне видання / За заг. ред. Куцевича В. В. — К.: КиївЗНДІЕП, 2002. — 118 с.

УДК 711.5:347.214.2

О. С. Петраковська

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ МІСТОБУДІВНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Історичні процеси соціально-економічного розвитку суспільства і динаміки науково-технічного прогресу визначали і визначають зміни, які відбуваються у функціонально-планувальній організації міст, на території яких концентрується переважна більшість науково-виробничого потенціалу і соціально-побутових процесів життєдіяльності людства.

Суттєвим моментом, який потребує корегування концептуально-методичних основ планувальної організації міських територій, є те, що з переходом до ринкової економіки земельні ресурси міста перетворюються на товар і включаються до системи ринкових операцій на основі товарно-грошових і правових відносин. При цьому засвоєння і використання цих ресурсів у складі єдиної планувальної структури міста потребує, при прийнятті управлінських рішень, врахування вартості землі, кон'юнктури земельного ринку, співвідношень земельної власності, особливостей земельного оподаткування тощо.

Сьогодні місто мусить саме активно сприяти залученню інвестицій і тому головним завданням містобудівної документації є всебічне обґрунтування інвестиційної привабливості території, розкриття її потенційних можливостей і оцінка наслідків від певних видів використання.

За радянські часи всі розрахунки генерального плану обчислювались згідно з планами розвитку та розміщення виробництв. Соціальна сфера розвивалася за залишковим принципом. У сучасних умовах головними завданнями генерального плану є визначення напрямків і масштабів розвитку, виходячи з ресурсних обмежень та екологічних умов територій, а також інтересів територіальної громади. Не менш важливим є встановлення потреб та напрямків територіального розвитку з урахуванням інтересів як територіальної громади в цілому, так і окремих власників та користувачів [1]. Свої регулюючі повноваження органи державної влади, на рівні планування, реалізують за допомогою розробки і затвердження містобудівної та землевпорядної документації, впровадження різних видів обмежень, встановлення будівельних, санітарних, протипожежних норм та правил тощо. Згідно містобудівної документації, яка після затвердження набуває юридичного статусу, здійснюється забезпечення необхідних територій. Тобто проектне рішення є узгодженим без урахування всіх необхідних компенсаційних витрат. У будь-якому випадку завжди існує декілька альтернативних варіантів. Сьогодення характеризується зростанням обсягів будівництва нових та реконструкції існуючих об'єктів різного функціонального призначення та форм власності. Особливо це стосується значних та найзначніших міст, що пояснюється розвинутою соціальною і інженерно-транспортною інфраструктурою та концентрацією в них економічних та трудових ресурсів. В цілому цей процес позитивно характеризує розвиток міської економіки, втім, через відсутність міських програм щодо стратегій розвитку

© О. С. Петраковська, 2007

окремих галузей, він відбувається дещо хаотично. Зазвичай, замовник будівництва сам обирає функцію майбутнього об'єкта, виходячи з власних інтересів, і при цьому його не цікавить, чи буде саме таке використання доцільним з точки зору гармонійного функціонування міста. В генеральних планах (ГП) міст фактично не проводився аналіз територій щодо їх привабливості для тієї чи іншої функції з точки зору максимальної соціальної і економічної ефективності. До того ж існуюче функціональне зонування міських територій є досить укрупненим по переліку своїх функцій (сельбищна, виробнича, ландшафтно-рекреаційна) і не дає змоги визначитись з конкретним використанням окремих ділянок. В багатьох випадках це є фактором, який гальмує освоєння територій. При цьому це гальмування можна розглядати в двох аспектах. Перший, це коли території з яскраво вираженими екстенсивними показниками, які віднесені, наприклад, до ландшафтно-рекреаційних і фактично такими не є, на них не може досліджуватися необхідність розташування соціальних, транспортних, інженерних та інших містобудівних об'єктів, необхідних для планувального утворення, тобто за принципом "щоб не зашкодити", а не з метою оптимізувати.

Максимальна ефективність міського землекористування може бути досягнутою при поєднанні інтересів територіальної громади і окремого інвестора. Розробка містобудівної документації має бути спрямована на створення ефективно функціонуючої містобудівної системи при прагненні забезпечити максимальну інвестиційну привабливість кожної окремої ділянки, має виконувати функцію, з одного боку, механізму оптимізації землекористування, з іншого, джерела інформаційного забезпечення.

Визначення раціональних напрямків та масштабів територіального розвитку міст має здійснюватись на підставі комплексного аналізу всіх ресурсів і розробки альтернативних варіантів з визначенням і оцінкою наслідків від реалізації кожного з них. Забезпечення та резервування земель для містобудівних потреб необхідно здійснювати на підставі матеріалів містобудівного та земельного кадастрів з урахуванням можливостей викупу або відчуження земель у власників з визначення режиму їх використання, до початку здійснення будівництва.

Значною проблемою сьогодення є не тільки застарілість містобудівної документації, а й відсутніх необхідних вихідних матеріалів (топографічних карт). Більшість містобудівних документів розроблено на підосновах 1970-80-х років. Проблему відсутності і застарілості містобудівної документації в першу чергу можна пояснити через брак фінансування цих робіт і недостатність досвідчених фахівців. В радянський час містобудівне проектування здійснювалось з державного бюджету, сьогодні це покладено на місцеві бюджети.

У разі фінансового і кадрового забезпечення не вирішеним залишиться питання невідповідності існуючої методології розробки містобудівної документації сучасним вимогам.

На наш погляд, певні задачі можуть бути вирішені шляхом:

• визначення на стадії ГП територій, необхідних для подальшого розвитку міст з подальшим їх встановленням в ДПТ. Це дасть змогу зарезервувати ці території для міського розвитку і унеможливити їх відчуження із комунальної власності;

• обов'язкового виконання місцевих правил забудови з детальним зонуванням території за функціональним використанням;

• обов'язкової розробки проектів розподілу територій з метою визначення вільних ділянок і визначення доцільності їх використання в існуючому функціональному балансі;

• встановлення відповідальності місцевих органів влади та окремих посадовців за стан містобудівної документації;

• вдосконалення системи фінансування розробки містобудівної документації за рахунок підтримки з державного бюджету, а також створення правових умов для виділення коштів з місцевих бюджетів та з позабюджетних фондів;

• прийняття містобудівного кодексу України, де в єдиному юридичному документі має інтегруватись оновлена нормативно-правова база містобудування і чітко визначений регламент оформлення, проходження і затвердження дозвільно-погоджувальних процедур.

Аналіз узгодження використання земельних ділянок при наданні у власність показав, що відповіді органів виконавчої влади класифікуються як позитивні, негативні, до опрацювання і без відповіді. Офіційні підстави при видачі негативних висновків при наданні земельних ділянок у власність обумовлені існуючою інформаційною непрозорістю і недоступністю містобудівної документації для пересічного громадянина. Повернення справ до опрацювання свідчить про недосконалу систему процесу прийняття справ на розлад, а відсутність відповіді на запит взагалі є невиконанням органами виконавчої влади своїх повноважень. Наведені підстави не можуть бути використані більш ефективно для міста без трудомісткої і тривалої процедури внесення змін до генерального плану. Другий — рішення про внесення змін віддається на відкуп чиновникам, які далеко не завжди мають кваліфікацію, необхідну для прийняття обґрунтованих рішень, внаслідок чого рішення є необ'єктивними та спричиненими меркантильними інтересами.

Відсутність відкритого доступу до інформації, внаслідок секретності містобудівної документації, призводить до того, що фактично тільки після узгодження та затвердження проектної документації землевласник або землекористувач має уявлення про повний перелік обмежень щодо використання та забудови земельної ділянки, що є порушенням прав інвестора. Окрім цього, часто витрати на відтворення об'єкту значно перевищують заплановані інвестором до початку оформлення прав на землю та прав на забудову, що в свою чергу зменшує ефективність капіталовкладень.

Та ж ситуація виникає і при розробці детальних планів територій (ДПТ) та проектів забудови (ПЗ), коли замість проведення комплексного аналізу і визначення цінності окремої ділянки для міста, на базі якого повинно визначатись і найбільш ефективне її використання, розподіл функціонального призначення нових об'єктів відбувається за бажанням інвесторів.

Чинним законодавством встановлена обов'язковість розроблення містобудівного обґрунтування (МО) розташування об'єкту у разі відсутності затвердженої містобудівної документації (ДПТ, ПЗ) та місцевих правил забудови або при необхідності внесення змін до містобудівної документації [2]. Згідно Державних будівельних норм, МО здійснюється комплексно в межах планувального утворення або в системі суміжних територій і при цьому враховується комплекс умов і обмежень і встановлюються граничні параметри об'єкту. Але на цій стадії оцінюється можливість розташування об'єкту з точки зору обмежень і вимог прилеглих тери-

торій і незаконними підставами для відмов, порушує права інвесторів і гальмує процес розвитку ринку земель.

До заходів, які також можуть вплинути на спрощення процедури отримання дозволів і погоджень, слід віднести:

– диференціація функцій відповідних органів між виконавчими комітетами, державними адміністраціями та сесією міської Ради. Ці структури працюють в різному режимі. На сьогодні нечітко визначена роль міськвиконкомів в цій процедурі, непомірно висока роль депутатських комісій та низька роль територіальної громади;

– створення структури, в яку входять спеціалісти всіх погоджуючих служб, у повноваження якої входить погодження всіх питань відносно можливості використання окремих земельних ділянок;

– чіткіший розподіл погоджувальних процедур між землевпорядними і містобудівними службами;

– встановлення відповідальності посадових осів за порушення законодавчо-визначених умов подачі та проходження документації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білоконь Ю. Головні напрямки та завдання Діпроміста на сучасному етапі // Досвід та перспективи розвитку міст України. — К.: Укрархбудінформ, 2000. — С. 13-21.
2. Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження містобудівного обґрунтування. ДБН Б. 1. 1-4-2002, Держбуд України. — 2002.
3. Містобудування. Довідник проектувальника / За ред. Т. Ф. Панченко. — К. Укрархбудінформ, 2001. — 192 с.
4. Склад, зміст, порядок розроблення, погодження та затвердження проектної документації. ДБН Держбуд України. — 2004.

УДК 711.122:504

І. І. Устінова

ЕКОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ МІСТОБУДІВНИХ СИСТЕМ

Формування екологічно сталого містобудівного об’єкту — комплексна та багаторівнева проблема, яку необхідно вирішувати, базуючись на сучасних уявленнях про сталість й рівновагу екосистемного розвитку [1,2]. При цьому, на стадії дослідження містобудівного об’єкту як системи, доцільно використовувати екологічний підхід. На стадії ж прийняття проектного рішення, що територіально регулює взаємини у досліджуваній системі, його слід доповнити ландшафтним підходом, який дозволяє більш детально врахувати природні особливості конкретних територій [3]. Про необхідність спільного застосування означених підходів,

© І. І. Устінова, 2007

при вирішенні містобудівних питань, свідчать дослідження С. Б. Чистякової [4; 5, *с. 49*], О. М. Микуліної [6, *с. 116,123*] та М. Ф. Реймерса, згідно з яким "підтримка екологічної рівноваги територіальними методами вимагає суворого екосистемно-ландшафтного аналізу конкретних територій" [7, *с. 177*].

Екологічний підхід виник у рамках біологічної науки і, за словами академіка І. П. Герасимова [8], сьогодні набув загальнонаукового характеру [6, *с. 116*]. Підхід базується на концепції екосистеми, яка розглядає природу як цілісну систему, незалежно від того, про яке середовище йде мова: прісноводне, морське або наземне, особливим видом якого є урбанізоване [9, *с. 25,89*] — "...міста, приміські території, цілі системи розселення, що представляють собою середовище життя людей" [10, *с. 20*]. Для цілей формування планувальних умов сталого розвитку містобудівного об'єкту важливими є особливості цього підходу, які обумовлені специфічними властивостями екосистеми, принципами її структурно-функціональної та динамічної організації [7,9].

Серед структурних властивостей (принципів організації) варто відзначити:

– центровану бінарність структури екосистеми, яка у нашому випадку складається з центральної системи "населення" й надсистеми "середовище";

– багаторівневу включеність населення в багатомірну систему "навколишнє середовище" у якості її невід'ємного структурно-функціонального компоненту, потоками речовини, енергії та інформації;

– цілісність екосистеми, що визначає нерозчленовану єдність населення та середовища його існування.

Серед функціональних та динамічних властивостей варто відзначити:

– динамічність та нелінійність динаміки екосистеми та її компонентів;

– необоротність (односпрямованість) процесів біологічного розвитку;

– запізнення у часі екологічної реакції середовища на зміни, які відбуваються у ньому під впливом антропогенної діяльності (ефект "екологічного бумерангу"), що зумовлено інертністю процесів розвитку та дозволяє системі в цілому мати певний запас сталості;

– емерджентність, завдяки якій на кожному наступному, більш високому рівні структурно-функціональної організації екосистеми виникають якісно нові властивості та спостерігається посилення гомеостатичних механізмів (коригуючих і врівноважуючих процесів, діючих і протидіючих сил, які прагнуть привести екосистему у стан рівноваги — динамічного балансу та існуванню всупереч змінам).

Властивості, що розглянуто, притаманні й містобудівним об'єктам як системам:

– центрована бінарність: містобудівний об'єкт, "...як оточення, що знаходиться із населенням у причинно-наслідкових відносинах" [11, *с. 93*], має зону урбанізованого ядра та периферію [12, *с. 129*], що зумовлено різною інтенсивністю процесів життєдіяльності населення;

– багаторівнева включеність: в ієрархії територіальних рівнів системного розселення "... містобудівні системи нижчого рівня формують організовану цілісність у рамках систем більш високого рівня" [6, *с. 17,19*], будучи їхніми структурними елементами [12, *с. 134*];

– цілісність: "... формування населених місць та систем розселення спрямовано на комплексну організацію матеріально-просторового середовища суспільної

життєдіяльності...” [6, *с. 12*], при цьому, кожен з “... елементів матеріального середовища (місць проживання, центрів праці й обслуговування)” [12, *с. 121*] покликаний “...забезпечити просторові потреби визначеної соціальної функції суспільства” [6, *с. 29,30*].

– динамічність та нелінійність динаміки містобудівного об’єкту виявляється у його кількісних та якісних змінах [12, *с. 31*], у циклічності процесів розвитку форм розселення [12, *с. 122*], у прискоренні-уповільненні процесів урбанізації [13, *с. 21;* 14, *с. 21*];

– незворотність: “...тенденції розвитку різних форм розселення підкоряються загальній закономірності незворотності їхнього ускладнення” [12, *с. 122*];

– запізнення реакції у часі: суспільний розвиток супроводжується періодичною зміною своїх потреб і форм діяльності, що згодом набувають тієї або іншої форми містобудівельно-організованого простору [6, *с. 204*];

– емерджентність: більш високий рівень планувальної організації систем населених пунктів має більші можливості створення “...кращих умов для розселення та досягнення більш високої якості міського середовища” [12, *с. 128*].

Подібність структурно-функціональних та динамічних властивостей, функціональне й територіальне включення містобудівних об’єктів як систем в екологічну систему та єдність їх центрального компоненту (населення) надають підстави розглядати екологічну та містобудівну системи у середовищі, що оточує й обіймає людину, спільно, як цілісну, динамічну, поліструктурну, багаторівневу й організовану за ієрархічним принципом еколого-містобудівну систему.

Висновок про те, що містобудівні об’єкти різного рівня цілісності є складовою частиною системи взаємодії населення із середовищем, яке забезпечує необхідні умови життєдіяльності людини та задовольняє його соціо-біологічні потреби, разом із включеним у них населенням, являють собою демоекосистему, зроблений і в роботах М. М. Дьоміна, Г. І. Лаврика [15-17]. Тому, містобудівне формування середовища існування людини, відповідно до функціонального змісту процесів життєдіяльності, що нею упоряджаються, повинне базуватися не тільки на техніко-економічних, але й на екологічних критеріях. Як відзначає З. М. Яргіна, складність у постановці та вирішенні такого типу питань “... визначається відсутністю універсальних критеріїв, що дозволяють на однаковій основі проводити аналіз містобудівних об’єктів” [6, *с. 205*].

Як вже зазначалося, містобудівні системи включені в екологічну систему й, у силу цього, підпорядковані законам її розвитку. Тому, на нашу думку, в умовах загострення екологічних проблем універсальним критерієм якості середовища урбанізованих територій стає саме екологічний критерій. У цій площині важливим є визначення екологічних законів, структур та принципів функціонування, що властиві розвиткові урбанізованих територій як еколого-містобудівних систем. Виявити ці структури та закономірності можливо за допомогою моделювання системи взаємодії населення із середовищем та подальшого аналізу її природної динаміки [7*, с. 98*].

Моделювання є одним із основних методів дослідження й у містобудуванні. Сама суть проектування полягає у створенні проектної моделі середовища існування людини [17-19]. У сучасному містобудуванні існує декілька таких моделей. Їх порівняльний аналіз виявив, що моделювання базується як на ландшафтному,

так і на екологічному підходах. У першому випадку, базовою є модель формування ландшафту за Е. Б. Алаєвим, у якій виділено три головних компоненти: людина, виробництво й природа [20, *с. 95*]. Ці компоненти попарно об'єднані та замкнуті самі на собі трудовими, природно-господарськими, соціальними, виробничими та іншими зв'язками (рис. 1. А).

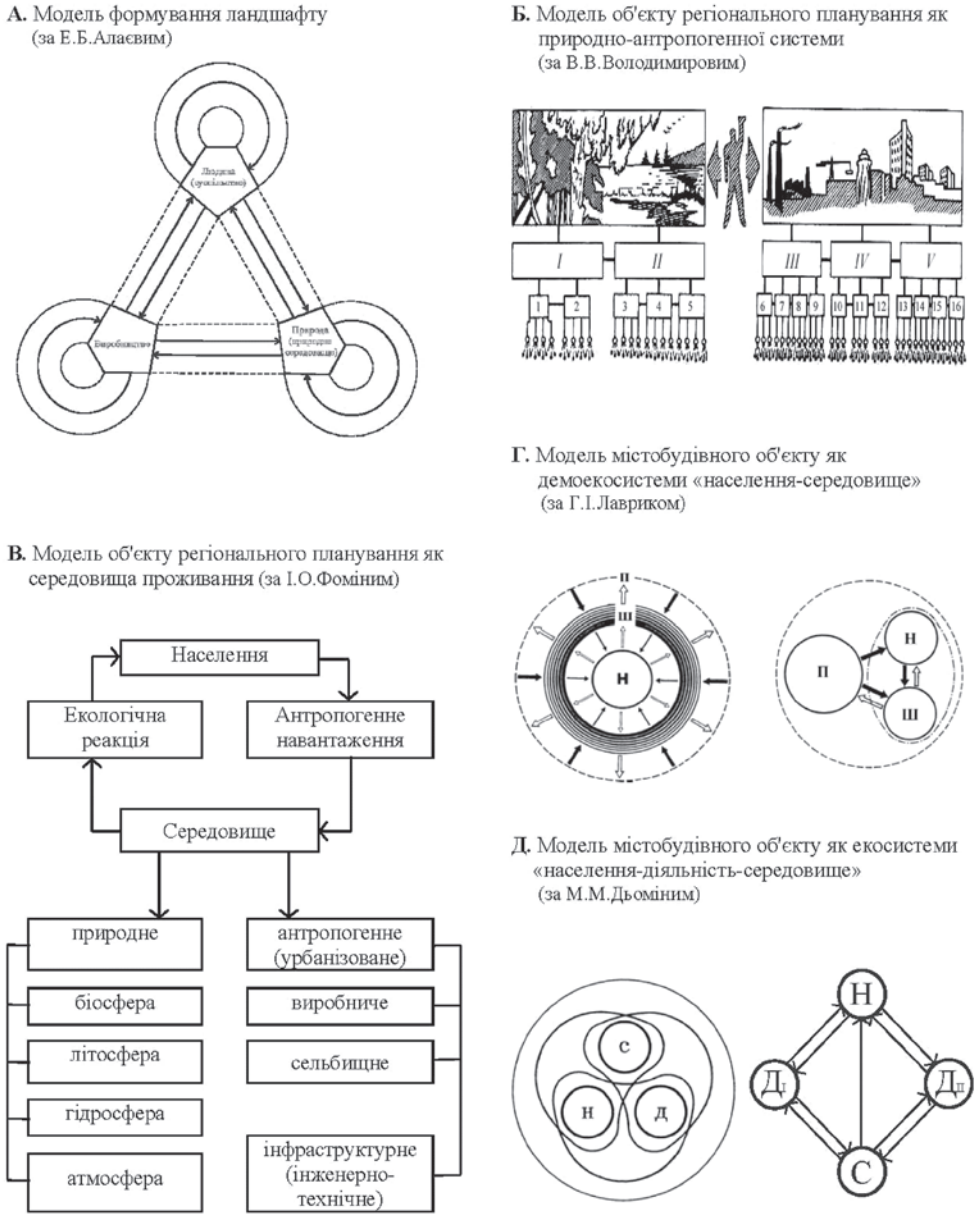

Рис. 1. Еколого-орієнтовані моделі містобудівного об'єкту

Модель об'єкту регіонального планування, за В. В. Володимировим, — як системи, у центрі якої знаходиться людина (екологічний підхід), фіксує антропогенні впливи на середовище [12, *с. 30*]. У середовищі виділено дві динамічно взаємодіючі складові — природна та антропогенна, котрі далі підрозділені на ряд взаємодіючих підсистем (рис. 1. Б). У цій моделі не виділено зворотний зв'язок — реакцію середовища, головна ж увага приділена компонентам середовища, що вказує на ландшафтний підхід [3].

У моделі об'єкта регіонального планування як середовища існування людини, за І. О. Фоміним, виділені та розділені на компоненти ті ж типи середовища (ландшафтний підхід) [21, *с. 11*]. У моделі ж взаємодії населення із середовищем виділено ще й зворотний зв'язок — екологічну реакцію середовища (екологічний підхід). Означені моделі на рис. 1. В об'єднані автором.

У моделі містобудівного об'єкту як демоекосистеми, за Г. І. Лавриком, середовище представлене як система, що оточує та вміщує людину (екологічний підхід) [22, *с. 27*]. Виділено два основних типи середовища — штучне (архітектурне) та природне, між виділеними типами середовища та населенням зафіксовані прямі та зворотні зв'язки (екологічний підхід) (рис. 1. Г).

У моделі взаємодії населення із середовищем, за М. М. Дьоміним, додатково виділений компонент діяльність. Містобудівний об'єкт як демоекосистема описується тріадою "населення-діяльність-середовище" із виділенням прямих і зворотних зв'язків та наступною деталізацією компонентів (ландшафтно-екологічний підхід). Середовище розглядається цілісно, як природно-техногенне. В залежності від потреб населення (матеріальні, духовні, соціальні) виділені основні типи діяльності населення: життєдіяльність та виробництво (рис. 1. Д) [17, *с. 8,11,12*].

У закордонній практиці еколого-економічного аналізу території існує модель геоекосистеми Пітера Говарда. Вона, як і моделі І. О. Фоміна, Г. І. Лаврика та М. М. Дьоміна (див. рис. 1. В-Г), складається з двох моделей — моделі елементів простору та моделі відносин між ними [23].

Порівняльний аналіз моделей виявив, що для дослідження урбанізованих територій як еколого-містобудівних систем найбільш близькі моделі "односпрямовано-закільцьованих прямих та зворотних зв'язків" І. О. Фоміна (відбиває функціональні властивості екосистеми) та "коло в колі" Г. І. Лаврика (відбиває структурні властивості екосистеми) (див. рис. 1. В,Г). У цих моделях зафіксована опосередкована (через середовище на себе) замкнутість антропогенної діяльності, що є визначальною рисою екологічного підходу [24]. Можливість екосистемного розгляду містобудівного об'єкту дозволяє використати екологічні закони, поняття, концепції, методи та моделі.

Модельний опис будь-якої екосистеми завжди центрований на її "хазяїна", відносно якого й відбувається виділення типів ділянок середовища [7,9]. Тому структурно-територіальну модель містобудівного об'єкту як еколого-містобудівної системи (рис. 2) запропоновано розглянути як послідовність різних типів ділянок середовища — "коло в колі" з центральним ядром-населенням (рис. 2. А). Означена модель аналогічна моделі Г. І. Лаврика (див. рис. 1. Г). У моделі прийнято спільну типізацію ділянок середовища за містобудівною — інтенсивність освоєння території та екологічною ознаками — функція життєзабезпечення:

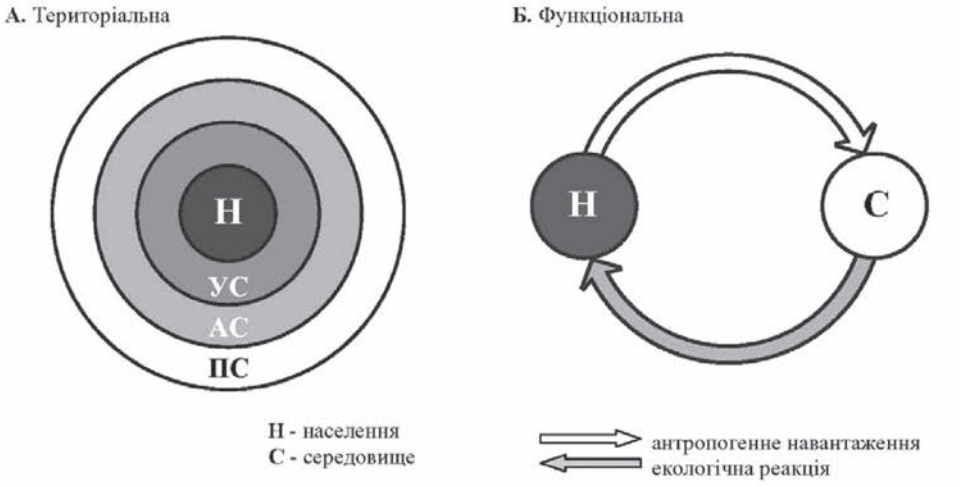

В.

Класифікаційні ознаки	Тип ділянки середовища (територія)		
	урбанізована (міста)	агросередовище (ріллі)	природна (решта)
містобудівна (освоєність території)	найбільш інтенсивно освоєна територія	інтенсивно освоєна територія	середньо - мало-освоєна територія
екологічна (функція життєзабезпечення)	безпосереднього проживання	забезпечення продуктами харчування	підтримка сприятливого природного оточення

Рис. 2. Структурні моделі еколого-містобудівної системи (А, Б), типи ділянок середовища (В)

урбанізоване середовище (УС) — територія міст, агросередовище (АС) — територія ріллі, умовно природне (ПС) — решта території (рис. 2. В). Цією моделлю можна описати містобудівний об’єкт як рівня міського планування — ядро в колі малого

радіуса: “населення — урбанізоване середовище”, так і рівня регіонального планування — ядро в колах різного радіуса: “населення — різні типи ділянок середовища”. Функціональні взаємозв’язки між основними компонентами означеної системи (населенням і середовищем) можна описати кільцевою моделлю, що акцентує увагу на балансі сил: антропогенному навантаженні та екологічній реакції середовища (рис. 2. Б). Модель аналогічна моделі І. О. Фоміна (див. рис. 1. В). Запропоновані територіальна та функціональна моделі еколого-містобудівної системи враховують усі раніше описані властивості екосистем.

Згідно з Е. Б. Алаєвим, якщо досліджувана система є цілісною, то означена властивість буде виявлятися у генералізації функцій взаємодії її компонентів (пов’язана із наявністю загальної для них мети розвитку [15,16]) та прояві загальних закономірностей у розвитку еколого-містобудівної системи як цілого, так і його структурних компонентів як систем [20, с. 41,43]. Тобто, для екологічного обґрунтування містобудівних рішень важливо визначити мету та закономірності розвитку досліджуваної екосистеми, особливості її функціонування. Цим аспектам дослідження [25] будуть присвячені наступні публікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Устінова І. І. Еколого-містобудівне обґрунтування сталого розвитку у контексті екосистемної саморегуляції // Містобудування та територіальне планування. — К.: КНУБА. — 2004. — Вип. 17. — С. 339-351.
2. Устінова І. І. Екологічна рівновага як наріжна засада сталого розвитку // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Сталий розвиток та екологічна безпека (регіональна політика). — Львів.: Ін-т регіон. досл. НАН України. — 2000. — Вип. XX. – С. 71-77.
3. Устінова І. І. Еколого-орієнтовані методи передпроектної оцінки та підходи до обґрунтування проектних рішень // Містобудування та територіальне планування. — К.: КНУБА. — 2006. — Вип. 23. — С. 299-307.
4. Чистякова С. Б. Ландшафтно-экологический подход в градостроительстве при решении вопросов охраны и улучшения окружающей среды // Оздоровление окружающей среды городов. — М., 1981. — С. 25-36.
5. Чистякова С. Б. Охрана окружающей среды: Учебник для вузов. Специальность “Архитектура”. — М.: Стройиздат, 1988. — 272 с.
6. Основы теории градостроительства: Учебник для вузов. Специальность “Архитектура” / Под ред. З. Н. Яргиной. — М.: Стройиздат, 1986. — 326 с.
7. Реймерс Н. Ф. Охрана природы и окружающей человека среды: Словарь-справочник. — М.: Просвещение, 1992. — 318 с.
8. Герасимов И. П. Методические проблемы экологизации современной науки // Вопросы философии. — 1978. — №11. — С. 34-38.
9. Одум Ю. Экология: В 2 т.: Пер. с англ. — М.: Мир, 1986. — Т. 1. — 328 с.
10. Владимиров В. В. Расселение и окружающая среда. — М.: Стройиздат, 1982. — 228 с.
11. Фомін І. О. Основи теорії містобудування. — К.: Наукова думка, 1997. — 190 с.
12. Владимиров В. В., Фомин И. А. Основы районной планировки: Учебник. — М.: Высшая школа, 1995. — 224 с.
13. Фомин И. А. Развитие городов в промышленных районах (планировочные аспекты). — М.: Стройиздат, 1974. — 112 с.
14. Форрестер. Дж. Динамика развития города: Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1974. — 286 с.

15. Демин Н., Лаврик Г. Экологические аспекты регионального планирования // Города и экология / Под ред. О. Н. Яницкого. — М.: Наука. — 1987. — Т. 1. — С. 113-117.
16. Лаврик Г. И., Демин Н. М. Методологические основы районной планировки. — М.: Стройиздат, 1975. — 251 с.
17. Демин Н. М. Управление развитием градостроительных систем. — К.: Будивэльнык. — 1991. — 185.
18. Тімохін В. О. Проблеми структурного моделювання і передбачення якісних змін в міських планувальних системах // Вісник державного університету "Львівська політехніка". — Львів: Львівська політехніка, 1999. — № 375. — С. 278-284.
19. Фомин И. А. Архитектурно-планировочное моделирование как этап градостроительного проектирования // Труды 52-й научно-практич. конф. КИСИ. — К.: КИСИ. — 1991. — С. 3-4.
20. Алаев Э. Б. Экономико-географическая терминология. — М.: Мысль, 1977. — 199 с.
21. Фомин И. А., Кушниренко М. М. Районная планировка: Учебное пособие. — К.: КИСИ, 1987. — 46 с.
22. Лаврик Г. И. Методические проблемы исследования архитектурных систем: Дис... док. арх.: 18. 00. 01. — К., 1979. — 235 с.
23. Howard P. Spatial systems "man-economy-nature" as subject of geographical studies // Ecologycal management of landscape. — Guelph: Ontario, Canada, 1990. — p. 13.
24. Яницкий О. Н. Экологическая перспектива города. — М.: Мысль, 1987. — 278 с.
25. Устінова І. І. Еколого-містобудівне обґрунтування сталого розвитку урбанізованих територій України. Автореф. дис... к. архіт.: 18. 00. 04 / КНУБА — К., 2005. — 19 с.

УДК 725.1:65

***А. Шарбель** (Ливан, Бейрут), **А. Буряк** (Украина, Харьков)*

ТЕХНИКИ УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ ОБЩЕСТВЕННЫХ ПРОСТРАНСТВ
СТАТЬЯ 1. СВОБОДА И КОНТРОЛЬ

Постановка цели. Цель исследования состоит в уточнении методологического арсенала, используемого в исследованиях и проектировании городских общественных пространств, с учетом изменений, происходящих в их социальном функционировании, в частности, с расширением области контроля за поведением и совершенствованием соответствующих технических средств.

Характер проблемы. Функционирование архитектурной среды современного города существенно изменяется в связи с появлением новых методов контроля за человеческим поведением. Интенсивность этих изменений прямо зависит как от богатства общества, так и от уровня развития городских общественных пространств.

Задачи публикации. Целью настоящей публикации является соотнесение методологических наиболее развитых современных подходов к проектированию городских пространств ("средовой подход", *Urban Design*) и новых тенденций, распространяющихся в жизни крупных городов как в развитых странах Запада

© А. Шарбель, А. Буряк, 2007

(муниципальное управление в США), так и в странах “новых демократий” (стихия огораживания в городах восточной Европы). Внимание читателя акцентируется на использовании категориальных оппозиций “средовое-планировочное” и “общественное-приватное”.

Настоящая статья подготовлена в результате научного сотрудничества двух высших архитектурных школ — Ливанского университета (Бейрут) и Харьковского государственного технического университета строительства и архитектуры. В этих столь разных странах в профессии проектировщика-урбаниста сложились кое в чем сходные ситуации, которые заставляют заново переосмысливать методологический арсенал городского проектирования.

С одной стороны, это вызывается длительным временным разрывом в осуществлении крупных городских проектов. В Ливане этот разрыв был вызван продолжительной гражданской войной (1975-1989), а на Украине — не менее обширной “черной дырой” горбачевской перестройки и последовавшей за нею хозяйственной разрухой.

С другой стороны, за то же время в обеих странах произошли резкие изменения социально-экономических условий, в которых осуществляется управление развитием города. Города, городские власти и городские проектировщики в наших странах вплотную встречаются сегодня с самым, возможно, сложным вызовом за всю их историю — с вызовом внезапно обретенной свободы. Освоение опыта управления городским развитием в странах свободного мира несет с собой не только решения, но и массу новых проблем.

1. “Средовое” и “планировочное”

На постсоветском пространстве рушится система градостроительных средств и методов, приспособленная к централистской советской системе, а вместе с ней и соответствующая система представлений о городе. К сожалению, при этом не происходит смена парадигм урбанистического мышления. Больше того, как-то забываются и те достижения отечественного средового подхода, которые вполне созвучны происходящей общественной эволюции.

Средовые представления так и не проникли в сознание и деятельность градостроителей. Среда города сплошь и рядом мыслится прежде всего как “пространственная среда”, т. е сплющивается до представлений о предметно-пространственном окружении. Тем самым a priori разрывается взаимосвязь предметно-пространственных и поведенчески-деятельностных составляющих архитектурной среды, осмысление которой явилось важнейшим достижением т. н. средового подхода в советской архитектурной теории[1].

Для того, в общем-то бедного, “градостроительного” мышления, на которое реально опираются исследование и проектирование городских пространств, фундаментальной является оппозиция “открытое” — “закрытое”. Такое понимание сводит среду города — в техническом плане — к совокупности “открытых” и “закрытых” пространств.

Кстати, в этих рамках связь и взаимодействие между *открытыми* и *крытыми* пространствами вообще не обсуждается. Крытым общественным пространствам вообще отказывают в статусе городских. Традиционное “планировочное” градо-

строительство рассматривает здания и сооружения лишь как объемы на подмакетнике. При этом вне средового рассмотрения оказываются все принципиально новые порождения современной архитектуры — гигантские общественно-торговые моллы или сложные “многослойные” структуры, подобные парижскому парку ла Вилетт.

Многие традиционные пространственные структуры, составляющие, по общему признанию, специфику ближневосточного города[2], также на поддаются анализу в подобной переупрощенной трактовке. Речь идет о традиционных крытых рынках (*сук*), постоялых дворах (*хан*), крупных культовых комплексах, подобных самаркандскому Регистану, да и в целом о мелкоячеистой структуре восточного города, чрезвычайно плотно застроенного, но пронизанного порами тысяч открытых микропространств.

2. Парадигма “Urban Design”

В 60-е гг. прошлого столетия в США, в Пенсильванском университете, был сформирован новый тип архитектурно-проектной деятельности — “Urban Design” (русский эквивалент термина все еще отсутствует). Эта методология создавалась специально для преодоления разрыва между практикой т. н. “планировки” (*City Planning*), несколько напоминающей советское “градостроительство”, с одной стороны, и собственно архитектурным проектированием (*Architectural Design*), с другой. У ее истоков находились выдающийся британский теоретик архитектуры и педагог Дениз Скот Браун и ее муж, американский архитектор Роберт Вентури, известный как предтеча постмодерна.

Важный вклад в теоретическое обоснование и методологическое обеспечение нарождающейся практики Urban Design внесли работы третьего блестящего представителя американской школы 60-х Кевина Линча[3]. В центре классических работ Линча находится *человеческий смысл* среды, который “схватывается” через личное восприятие, архетипически значимые элементы предметно-пространственного окружения, наконец, через своеобразную “экологию деятельности” в архитектурном пространстве.

“Одним из нововведений Линча была концепция “различимости места”, являющейся, по существу, той легкостью, с которой люди понимают расположение места. Благодаря введению этого представления Линч смог выделить специфические черты города и увидеть, что именно делает его таким живым и привлекательным для людей”[4]. Не случайно поэтому предпочтение, которое отдается в этих работах категории “места”, в отличие от “пространства” или, тем более, “территории”.

В работах, задавших парадигму средового проектирования, была разработана тонкая и сложная диалектика значимых пространств. Категории “внешнее-внутреннее”, “открытое — замкнутое” и т. п. для нее никогда не приобретают формального характера, поскольку не могут быть абстрагированы от социального характера осуществляющейся в них деятельности.

3. Оппозиция “общественное — приватное”

В методологии средового проектирования сугубо формальное понятийное противопоставление “открытое — закрытое” должно быть сменено на какое-то иное. Это новое представление должно уже на базовом уровне включить в аппарат средового анализа содержание деятельности, которая может развертываться в архитектурной среде. В качестве такой базовой понятийной оппозиции перспективна пара “общественное пространство — приватное пространство”. Эта понятийная оппозиция весьма важна для современной, гл. обр. западной, практики управления городом. Особое значение она приобрела в программах общественного участия в деятельности по охране и развитию культурной самобытности и функционального разнообразия в городском окружении.

Разделение характеристик “общественное” и “приватное” исходно содержит в себе типологические разделение самой социальной деятельности в городе, а не той пространственной морфологии, на фоне которой эта деятельность разворачивается. Оно является базовым для большинства новейших европейских и американских исследований в предмете Urban Design.

Используя данную оппозицию, мы помещаем общественные пространства в действительность организации-руководства-управления. Оперирование с деятельностью в городском пространстве существенно различается в зависимости от характера собственности на данное пространство. Это оказывается настолько существенным для современного управления городским развитием, что, например, д-р Говард Бессер из Калифорнийского университета в Лос-Анжелесе (факультет образования и информации) вводит уточняющее определение “псевдо-общественного пространства”: “С ростом пригородных районов мы наблюдали создание псевдо-общественных пространств, которые выглядели схоже с общественными пространствами, но не имели их ключевых элементов. Эти псевдо-общественные пространства включают в себя торговые пассажи, тематические парки и спортивные стадионы. Псевдо-общественное пространство напоминает общественное пространство своим разнообразием людей. Но торговые пассажи, стадионы и парки являются приватизированными пространствами, “дезинфицированными” от определенных элементов. Попытки контроля свободы слова в общественных пространствах тускнеют в сравнении с успехами псевдо-общественных пространств в контроле за поведением. Например, в большинстве торговых пассажей запрещено раздавать листовки или организовывать выступления. Охрана торговых пассажей регулярно очищает их от бездомных, а также неприлично одетых, по их мнению, людей. Будучи частным пространством, торговые пассажи могут контролировать выступления и внешний вид. Они могут “дезинфицировать” свою окружающую среду и запретить виды деятельности, не нацеленные на их *смысл существования* — товары потребления”.

4. Стихия “огораживания”

Посткоммунистическая свобода тоже временами оборачивается наступлением тотального контроля за городскими пространствами, которые прежде считались общественными. Ее неожиданным эффектом стало ускоряющееся распростране-

ние практики огораживания жилых комплексов и разделения селитебных территорий на замкнутые участки с контролируемым перемещением. С нашей точки зрения, эта практика является еще одним следствием сведения сложной диалектики городских пространств к плоской оппозиции “открытое — закрытое”. Когда урбанистические проектирование и муниципальное управление не в силах предложить застройщикам ничего более содержательного и привлекательного, чем возведение вокруг домовладения защитного забора, верх берут хуторянские инстинкты.

Примеры мании огораживания украинцам знакомы прежде всего по киевской практике возведения т. н. “элитного жилья”. В каждом подъезде размещаются посты охраны, устанавливаются кодовые замки и системы сигнализации. Высокие заборы огораживают всю площадь землеотвода вокруг новых жилых башен, охрана не только контролирует въезд и выезд машин через шлагбаумы, но и перемещения пешеходов через проходные. Точно то же самое происходит в Харькове, Днепропетровске и других украинских миллионниках; та же ситуация в России.

За бывшей советской границей, в евросоюзной Польше ситуация не веселее. Вот как описывает ее Мариуш Чубай на страницах варшавской “Политики”: “Число закрытых жилищ прибывает с эффектом снежного кома. Лучшим примером является Варшава — это эпицентр обычая огораживания, и отсюда пример расходится по всей Польше. Немецкий ученый Генрих Верт, который занимался проблематикой наших поселений, скрупулезно подсчитал, что до 1999 года в столице возникло ок. 55 таких выделенных участков. За следующие четыре года их число удвоилось. С 2004 г. до сегодняшнего дня добавились следующие 70 участков, в сумме их уже почти 200. С этой точки зрения Варшава становится феноменом европейского масштаба”[5].

В Польше огораживание вышло за пределы сообществ “новых поляков” и грозит приобрести черты общенационального помешательства. Чубай пишет, что мания отгораживания стенами и заборами уже настигла все общественные группы. “Уже не только возводятся охраняемые поселения, но и в старых дом отгораживается от дома, лестничная клетка от лестничной клетки. Социологи и психологи бьют тревогу: сегодня возводятся стены, в следующий момент в нашем обществе появятся непреодолимые барьеры и запоры.”[6]

Чубай фиксирует появление многочисленного производственно-сервисного лобби “огораживателей”. Они паразитируют, во первых, на страхах и фрустрациях городских сообществ и, во-вторых, на отсутствии правовых регулятивов, способных сдержать разгораживание селитеб, омертвляющее городскую ткань: “Появилось нечто вроде динамичного лобби, заталкивающего нас за заборы. Это не только девелоперы, но также охранные фирмы, производители систем защиты и страховики. Они составляют группу, которая неплохо наживается на жилье под специальным наблюдением. Это они накручивают конъюнктуру на типе застройки, который гордо именуют по-американски *gated communities.* Изготовители ограждений напали на золотую жилу. Окружение забором небольшого квартала приносит десятки тысяч злотых[7], в случае жилого массива цена в 150-200 тысяч никому не кажется бешеной”[8].

5. Муниципальное управление развитием общественных пространств

Вернемся к понятийному аппарату, которым пользуется современная практика городского управления. В Нью-Йорке — самом богатом и одном из самых густонаселенных городов мира — решение практико-организационных проблем привело фактически к стиранию разницы в подходе к открытым (внешним) и замкнутым (внутренним) пространствам общественного использования. Знаменательное свидетельство этого находим в книге “Общественные пространства, находящиеся в частном владении: Опыт Нью-Йорка”, ставшей результатом сотрудничества между Муниципальным художественным обществом Нью-Йорка и д-ром Дж. С. Кейданом, профессором Гарвардского университета[9]. Начало интенсивной программы зонирования всего Нью-Йорка было положено Резолюцией о зонировании 1961 года: “Данная программа поощряла частных разработчиков предоставлять пространства для общества *в пределах или вне их зданий* (выделено нами — А. Б., А. Ш.), позволяя тем самым создавать бóльшую плотность застройки в некоторых густонаселенных районах. С начала своего создания программа обеспечила более чем 3,5 миллиона квадратных футов общественных пространств, отдавая в обмен дополнительные площади застройки или предоставляя другие льготные условия, такие как освобождение от уплаты штрафов при несоблюдении допустимых ограничений при застройке”.

Данный прецедент заслуживает внимания, по меньшей мере, в трех аспектах:

- Во-первых, соединение в одной программе как замкнутых, так и открытых пространств различных типов, объединенных единственно по признаку их общественного использования.
- Во-вторых, парадоксальное, на первый взгляд, соединение частного и общественного. Пространства, именно общественные пространства — ОП, — созданные в рамках данной программы, формировались и содержатся на частные деньги, находятся в частной собственности и, в случае их удачного функционирования, приносят вполне ощутимый доход частному владельцу. При этом муниципалитет, представляющий общественный интерес, лишь создает сравнительно благоприятные экономические и организационные условия для реализации данного типа инвестиций: “<... > книга рассказывает о развитии программы стимулирующего зонирования в городе Нью-Йорке и описывает каждое из 503 общественных пространств в 320 зданиях, для владельцев которых, в обмен на предоставление таких пространств, были выделены дополнительные площади под застройку или выданы комплекты документов об отказе города от прав на владение данными площадями”.
- В-третьих, данная муниципальная инициатива по созданию сети новых ОП разворачивалась именно в рамках программы городского зонирования, воздействующей на девелоперов через систему экономических стимулов (программы “стимулирующего зонинга”). Дело в том, что зонинговые правила, устанавливая условия и ограничения для деятельности застройщика, оставляют ему, пусть и ограниченную, но “свободу рук” в принятии проектных решений. Эта свобода является главным стимулом, поощряющим инициативу и предприимчивость, повышающим качество как архитектурно-средовых, так и собственно инвестиционных решений[10]. К сожалению, программа внедрения зонинговых правил, планомерно

проводившаяся Госстроем Украины под руководством В. Гусакова более 10 лет, сейчас фактически свернута.

6. Идентичность средового поведения и информационные технологии

Заслуживает внимания ряд современных средовых феноменов, связанных с возникновением и распространением новейших информационных технологий и систем безопасности. Некоторые примеры этого рода описывает Г. Бессер в уже цитированном исследовании. Современные информационные технологии создают такие способы контроля за общественной и индивидуальной деятельностью, которые существенно изменяют характер поведения в общественном пространстве (или, по определению Бессера, в "псевдо-общественном пространстве"). Следовательно, исходя из принятого нами определения среды, существенно изменяются также характеристики архитектурной среды, в которых упомянутые технологии используются. "В последней части 20-го столетия наблюдалось быстрое исчезновение неприкосновенности частной жизни в общественных пространствах. Пока общественные пространства не обеспечивали неприкосновенности домов, люди традиционно считали, что они могут делать различные вещи открыто, без контроля или слежки. И хотя некоторые лица могли бы наблюдать за отдельными действиями человека, этот человек по-прежнему предполагал, что за ним наблюдают только в течение кратких моментов, и чувствовал, что он сможет "затеряться в толпе". Однако за последние 25 лет мы наблюдаем огромное развитие приборов не только для наблюдения за людьми, но и для видеозаписи как в общественных, так и в псевдо-общественных пространствах. Камеры, которые впервые были установлены в банках якобы для идентификации подозреваемых в ограблении, в настоящее время являются обычным явлением во всех типах магазинов, а также повсюду в псевдо-общественных пространствах, таких как торговые пассажи. А в начале 2001 года стало известно, что каждого человека, приходящего на матчи кубка США по американскому футболу (the Superbowl), тайно фотографировали, и затем его снимок сравнивали с фотографиями из базы данных "известных подозреваемых". Камеры наводнили и настоящие общественные пространства — на фонарных столбах для борьбы с преступностью, в общественном транспорте — для предотвращения грабежей, и на перекрестках — для отслеживания водителей, не соблюдающих сигналы светофоров. Становится всё меньше и меньше общественных пространств, свободных от камер наблюдения. А в ближайшем будущем движения человека как в общественных, так и в частных пространствах будут отслеживаться с помощью глобальной системы навигации и определения положения их сотовых телефонов".

Можно дискутировать, насколько прав Г. Бессер, заявляя, что "слежение за людьми и запись в общественных и псевдо-общественных пространствах может иметь ужасающее воздействие на свободу слова и выражение спорных точек зрения"; многое зависит здесь от уровня демократии в обществе. Правоохранительная система США, в частности, обладает юридическими механизмами, которые способны предотвратить нежелательные последствия для личности, которых опасается Бессер: "Кто-либо, публично подвергший критике правительственный ор-

ган (такой как полиция или внутренняя налоговая служба США), может опасаться расплаты, если его заявление было записано".

Тем не менее, есть веские основания считать, что технологии наблюдения существенно и массово изменяют социальное поведение; "осведомленность о том, что за вами ведется видеосъемка, <... > может повлиять на другие типы разнообразия (например, многие люди, чувствующие, что их записывают, будут одеваться или приводить себя в надлежащий вид более обыкновенным образом, чем, если они будут знать, что за ними не ведется никакое наблюдение)".

Процессы, развивающиеся под воздействием технологий электронного контроля, Бессер склонен рассматривать как "сокращение свободы слова, разнообразия и творчества, возникающего под воздействием новых идей". Причину того, что "исчезают общественные пространства", американский исследователь усматривает в проникновении "принудительной записи и в общественные, и в псевдообщественные пространства".

Выводы. Как было показано в ранее опубликованных работах[11], среди задач совершенствования и модернизации общественных пространств в современной архитектуре Ливана на первый план выходят задачи анализа социально-функциональных аспектов объекта исследования и совершенствованием структур деятельности, обслуживающей формирование, использование и развитие ОП.

Хотелось бы верить, что явления, описанные в данной статье, не являются фатальными вообще для всех городских общественных пространств. Опыт развития общественной жизни прошедшего XX столетия свидетельствует, что общество так или иначе находит средства противодействия тотальному контролю над личностью и общественным поведением. Приведенные примеры скорее свидетельствует о том, что общественные процессы XXI века несут с собой новые вызовы, существенно изменяющие даже те наши профессиональные взгляды и методы архитектурного анализа и проектирования, которые еще недавно представлялись незыблемой классикой. Особенно сложны и чувствительны эти изменения для "новых демократий" — стран, находящихся в постколониальной и посттоталитарной стадиях развития.

Перспективы продолжения исследования. В дальнейшем авторы статьи намерены продолжить анализ подходов к управлению развитием архитектурной среды. Рассмаривая общественные пространства как непрерывный функционально-пространственный континуум, мы включаем в него как открытые пространства и замкнутые архитектурные объекты общественного назначения, так и информационно-деятельностные компоненты их наполнения. Следующая статья задуманной серии будет посвящена регулированию и ограничению рекламной активности в общественных пространствах города.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ

1. Глазычев В. Средовой подход в развитии города // Медиаполис № 1-2. — Харьков, 1996. — С. 86-93.
2. Смитсон Э. Иной порядок // Архитектура СССР № 3. — М., 1989. — С. 114-121.
3. У нас переведены книги Линча "Image of the City" ("Образ города") и "Theory of the

Good City Form" ("Хорошая форма в градостроительстве"). Название русского издания второй книги — "Хорошая форма в градостроительстве" — содержит характерную неточность перевода, вызванную гипнозом привычного термина. Точный перевод — "Теория хорошей городской формы" — показался редакции, видимо, непонятным для русского/советского читателя.
4. http://www. csiss. org/classics/content/ 62
5. Czubaj M. Polska protem podzielona // Polityka Nr 30 (2514). — Warszawa, 30 lipca 2005. — S. 4.
6. Ibid.
7. 1 злотый = USD 0,32
8. Ibid., s. 5.
9. http://www. nyc. gov/html/dcp/html/priv/priv. html
10. Гусаков В., Валетта У., Нудельман В., Вашкулат О. Довідник регулювання використання і забудови територій населених пунктів (зонінг). Зміст та методика. — Київ, 1996. — 85 с.
11. Шарбель А. Задачи исследования архитектуры современных общественных пространств в Ливане.

УДК 711.5

Л. Г. Бачинская

ЗЕЛЕНЫЙ ЦЕНТР КИЕВА: ВОЗМОЖНОСТИ ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

Киев — столица Украины — за многовековой период территориального развития прошел несколько этапов формирования его структуры, которые наложили отпечаток на его современный генплан. Город первоначально образовался как компактное поселение, крепость на высоком холме, рядом с которой постепенно стал формироваться ремесленный Подол. С 11 столетия он приобрел два четко выраженных центра — на Вышгороде и Печерске, из которых он рос в виде отдельных секторов, и со временем при объединении территорий образовалось единое целое. Сложный территориальный рост по этапам, наличие разнообразных по рельефу участков обусловило формирование Правого берега современного города, на котором на сегодня сложились три важных в плане исторической ценности участка: Вышгород (г. Владимира и г. Ярослава), Печерск и Крещатик[1]. Левый берег — низкий, плоский — его застройка в основном сформировалась в советский период со всеми характерными для этого этапа признаками планировки, композиции и внешнего облика. Так исторически сформировалась структура города из двух разных по пространственной организации участков территории на двух берегах — Правобережной и Левобережной, между которыми пространственным и информационным интервалом выстроился ряд днепровских островов. Разрыв между берегами, включающий пойму Днепра с "зелеными" берегами и острова,

[1] Див. Бачинська О. В. Погляд на деякі проблеми сучасної архітектури м. Києва / Полікультурнотворча діяльність. — К.: НАУ, 2005.

© Л. Г. Бачинская, 2007

колеблется от 750 м (в районе Корчеватое — дачи “Осокорки”) почти до четырех километров между жилыми массивами Оболонь и Выгуровщина-Троещина.

Отличие в ландшафте, во времени формирования, приемах архитектурно-пространственной организации Правого и Левого берегов способствовало образованию двух частей как самостоятельных населенных пунктов, каждый из которых претендует на наличие собственного центра. Правобережье имеет: административно-политический и историко-культурный — на Печерске, второй историко-культурный — на месте городов Ярослава и Владимира, торгово-деловой, плавно переходящий в культурный центр ближе к побережью — в районе Крещатика. Левобережный центр, так и не достроенный после Олимпиады 1980 года, претендовавший на сочетание разнообразных функций современного города столичного масштаба, не успел сформироваться как альтернативный, ядро левобережных массивов-новостроек, цель создания которого состояла в превращении Киева в двухполюсное образование, причем центр Левобережья предполагался как перспективный.

В силу нереализованных программ по формированию альтернативного центра Киев так и остался городом из двух разделенных рекой частей, где старый исторически сложившийся центр и сейчас *доминирует* в плане столицы, ему повышенное внимание властей и проектировщиков, все престижные сооружения норовят возвести в самых главных точках, нарушая экстравагантными формами и башенным силуэтом целостность и гармоничность исторически сложившейся застройки и реконструированной в послевоенный период ее части. Левобережная часть столицы сохраняет свой имидж как периферийная, которую не очень жалуют новоселы, отодвинутая на определенное расстояние от исторического центра днепровскими просторами. Между тем, ландшафт города, этапы его исторического развития, характер его застройки по обоим берегам подчеркивают значимость именно этой, природной части города, которая обуславливает его уникальность. Зеленые берега справа и слева от русла, острова и обширные водные пространства исторически сформировали *зеленое ядро* украинской столицы, которое и отражает ее настоящую суть и возможные перспективы.

Зеленая часть Правобережья, начиная от Подола, образована рядом исторически сложившихся парков и зон отдыха. Их значение и функциональное использование за последние 20 лет постепенно утрачивается (например, исчез знаменитый в 1950-70-е годы Первомайский парк — центр народных гуляний киевлян), густые рощи значительно поредели, по склону прошла парковая автодорога — соединительная коммуникация между Крещатиком и Набережным шоссе. С помощью последнего в свое время организовали удобный транзит через центр между двумя промышленными зонами Киева — Рыбальским полуостровом с его грузовым речным портом и Теличкой — территорией строительных комбинатов. Набережное шоссе уничтожило взаимосвязь зеленой зоны Правого берега с днепровской водой.

Правобережные парки, разрозненные, урезанные с помощью шоссе и вырубленные, представляют собой систему озеленения склонов Днепра, практически единственно упорядоченную, потому что Левый берег раскрывается в сторону воды крупным неорганизованным зеленым массивом с двумя фрагментами территорий городских дач-“садов” (Русановских и Осокорков-Нижних), а большие

и малые острова между Днепром и Десенкой почти не используются. На протяжении последних 40 лет через один из островов проходит линия метро, и территория вокруг станции “Гидропарк” приспособлена для летнего отдыха горожан как пляжная зона города.

Таким образом, проблемы Киева состоят: а) в отсутствии на Левом берегу полноценного, альтернативного исторически сложившемуся на Правобережьи центра и потому крайней перегруженности застройкой и транспортом Правого берега; б) в недостатке мест для массового отдыха и развлечений на лоне природы; в) в чересчур официальном содержании главной парковой зоны; г) в отсутствии прибрежных парков с организованной зоной отдыха и пляжной при жилых массивах Правого и Левого берегов; д) в наличии больших малоиспользуемых пространств днепровской поймы.

Учитывая особенности приречного ландшафта — крупные по площади и сложные по конфигурации пространства, — логичнее рассмотреть это явление как *киевскую специфику,* определить роль днепровской поймы в формировании структуры города сейчас и в последующем, несмотря на современное состояние побережья с двух сторон и островов. Известно, что для очистки городской среды от поллюций производства, необходимо достаточное озеленение городского пространства, санирующий эффект достигается, когда зелень формируется не в виде отдельных вкраплений, а крупными массивами в виде “вводов” в структуру города из пригородов. Уникальность Киева в том, что пойма Днепра в столице и является именно таким мощным вводом, пронизывающим Киев с севера на юг.

Достаточно компактная городская структура с двух сторон днепровских берегов развивается почти радиально (планировка Левого берега с появлением жилых массивов недавней застройки постепенно отступает от линейной схемы). Ось реки является мощным разделителем и поддержана осью чередования правобережных парков. Анализ модели городской структуры (см. рис. 1, а) подсказывает необходимость развития поймы реки как основного *зеленого ядра* Киева, которое, очевидно, примет на себя роль *истинного центра* столицы, который может соединить два общественно-культурных центра города на Правом и Левом берегах (когда-то же будет достроен левобережный центр!), и, вероятно, поспособствует акцентуации производственной деятельности города-столицы на туризм.

Чтобы четко организовать структуру этого “зеленого” центра Киева, следует рассмотреть модель его *функционально-пространственного каркаса*. Неорганизованность и недостаток пляжной зоны на массивах северной и южной частей города заставляют продумать “выходы” с жилых массивов к воде, что поможет устроить полноценный отдых населения. Парки при массивах с развитой пляжной зоной в северной части города можно расположить на небольшом расстоянии от застройки в сторону берега, перпендикулярно к руслу реки. В южной части у массивов Позняки, Осокорки и Харьковского береговая линия невелика, поэтому можно предполагать “выход” к реке ниже садов в сторону Правого берега, чтобы использовать под парк заболоченные участки, непригодные для строительства, южнее Телички. Для этого потребуется дополнительно организовать движение транспорта и устройство моста. Неорганизованные территории с отдельными вкраплениями баз отдыха по обоим берегам, расположенные напротив жилых массивов 1960-80-х годов застройки (Оболони — на Правом берегу, Выгуровщины-Троещины,

Радужного, Воскресенки — на Левом), следует превратить в парковый комплекс для отдыха их жителей с развитыми разнообразными формами отдыха на воде в условиях удобных заливов и пространной сложной конфигурации береговой линии. Левобережный парковый комплекс, для жителей четырех жилых массивов, можно запроектировать на основе системы зонирования в зависимости от главной определяющей функции каждого парка, скажем, с ориентацией на такие виды парков как парк на воде, парк аттракционов, певческое поле и парк народных гуляний, детский парк, спортивных игр и т. п. с дополнением их вспомогательными функциями и обязательной пляжной зоной. Такой подход позволит: а) организовать отдых населения жилых массивов в природно-окультуренной среде; б) уменьшить нагрузку на существующие немногочисленные места массового отдыха в Киеве; в) разнообразить формы массового отдыха и развлечений; г) привлечь внимание туристов к разным формам организованного отдыха на природе.

Строгую по функции, включающую памятники и памятные места Киевской истории дореволюционной поры и советского времени, парковую зону Правобережья следует *развивать как единое общее прибрежное пространство, единый комплекс*, в котором в каждом из парков средствами малой архитектуры следует еще более подчеркнуть его своеобразие и культурно-историческую ценность места, благодаря намеченной функции.

Утерянную функцию бывшего Первомайского парка как центра отдыха и развлечений целесообразно возродить на новой площадке в левобережных парках или на островах.

Система островов, проток и заливов, образовавшаяся в центре Киева, должна стать своеобразным природным комплексом, в котором могут быть сосредоточены самые разные виды развлечений, но, очевидно, на пересечении оси островов и оси между двумя общественно-культурными центрами по берегам Киева должно разместиться крупное сооружение для отдыха и развлечений как *главный акцент* в структуре “зеленого” ядра, завершающий единый композиционный замысел организованного пространства для отдыха и определяющий *ведущую туристическую функцию города*.

Таким образом, *функционально-пространственный каркас* создает: а) схему зонирования зеленой зоны Правого берега как *системы парков историко-культурного назначения*, Левого берега в основном как *системы парков для массового отдыха жителей* левобережных массивов и островов как *городского центра отдыха и развлечений*; б) *направления развития* зеленой зоны на основе последовательного преобразования функции каждого участка поймы Днепра параллельно течению; в) *направления связи* застройки жилых массивов и зеленых берегов перпендикулярно течению; г) местоположения отдыха и развлечений как *главного соединяющего звена* между двумя общественно-культурными центрами Киева. *Функционально-пространственный каркас* как схему размещения *основных функциональных зон* на проектируемой территории следует дополнять *функционально-коммуникационным каркасом* — размещением всех видов функций с учетом *соединительных коммуникаций* — транспортных и пешеходных. Коммуникации в данном случае выполняют роль *каналов функциональной связи,* при перемещении по которым реципиенту поступает информация об окружающем пространстве и содержащихся в нем объектах, происходит так называемый “съем” информации.

Схема функционального размещения основных объектов в “зеленом” ядре Киева и особенности рельефа местности создают специфику условий восприятия берегов и островов, образуя *визуально-информационный каркас*. Особенности восприятия в районе поймы Днепра — см. рис. 1, б. Наиболее характерными точками перцепции являются точки А, Б и В, каждая из которых диктует условия формообразования ландшафта и архитектуры. Например, точка А — с Правого берега — раскрывает сверху панораму островов как первый, нижний план и Левобережье с зеленой зоной и застройкой как второй, дальний план (отсюда важность проработки формы крыши в объектах на островах и силуэта застройки на Левом берегу). Точка Б — с низкого Левого берега — дает возможность обозрения островов на одном уровне через массив зелени как передний план, и далее — высокие холмы Правого берега с выразительным абрисом сооружений. Точка В — с островов — позволяет рассмотреть Левый берег только через плотный массив зелени, а Правый воспринимается как единые зеленые холмы с завершением из застройки исторического центра. Точка Г — с Набережного шоссе — низкая точка, направляет взгляд лишь в сторону островов и силуэт сооружений на них. Таким образом, ни одна из точек не позволяет увидеть детально фасады зданий на Левом берегу и на островах.

Каналами восприятия, позволяющими приподняться над островами и рассмотреть их панораму сверху, являются мосты, соединяющие оба берега, и перпендикулярные к руслу реки, при этом восприятие по мере продвижения двух типов: как постепенная смена впечатлений от окружения из бокового окна движущегося транспорта и как приближение и потому некоторое изменение видового кадра вдоль оси движения через лобовое стекло. В первом случае главное — это ориентация на окружающее пространство (последовательное восприятие), во втором — на магистраль. Особые условия восприятия при движении на тихоходном водном и сухопутном парковом транспорте: яркие впечатления от берегов, заливов, архитектурных объектов с постоянной сменой кадра, ближними и отдаленными планами, с разнообразными деталями архитектуры сооружений и растительности.

Для разработки проекта детальной планировки зеленого центра города нужно соединить указанные выше схемы функционально-пространственного, функционально-коммуникационного и визуально-информационного каркасов с тем, чтобы правильно оценить с учетом соотношения целого и его частей и взаимовлияния отдельных элементов, откорректировать, дополнить или сформировать заново и с наиболее выгодной точки зрения каждый фрагмент ландшафта.

Таким образом, *окультуривание поймы Днепра крайне необходимо Киеву, оно изменит его статус*, позволит создать его генплан как *органичное и динамичное образование* с равнозначными общественно-культурными центрами на обоих берегах, позволит получить *дополнительную прибыль за счет развития туризма* в украинской столице.

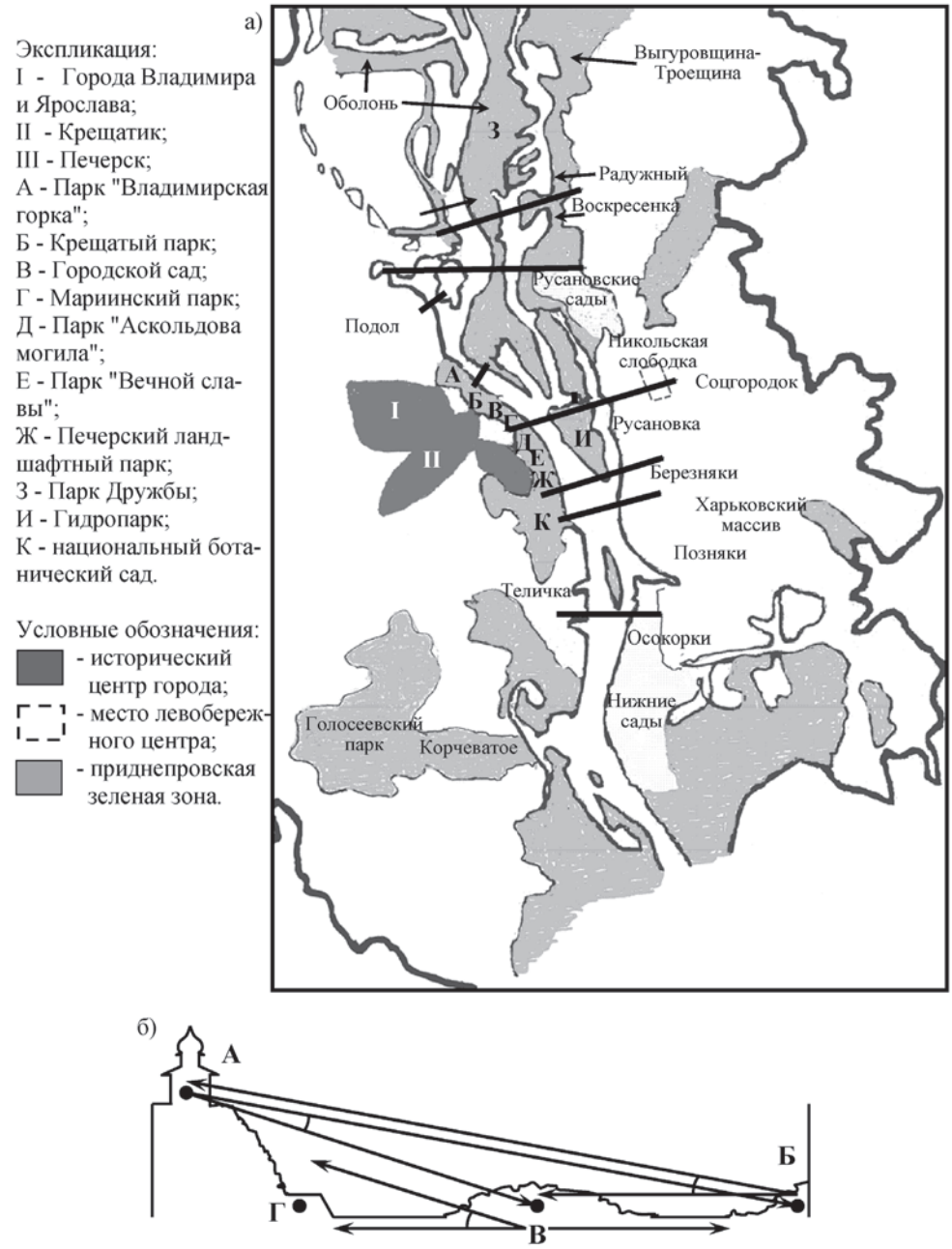

Рис. 1. Условия формирования “зеленого” ядра в г. Киеве:

а) схема размещения прибрежных парков и связи местоположения центра города и жилых массивов с поймой Днепра; б) условия восприятия берегов с разных точек (сечение)

УДК 711.168

Н. М. Шебек, Н. В. Любавіна

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ АРХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНОЇ КОМПОЗИЦІЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ М. ЧЕРНІГОВА

На нинішньому етапі становлення та розвитку історичних міст України постає необхідність вирішення питання їх структурної реорганізації у відповідності до потреб сучасного суспільства. Формуванню архітектурного середовища таких міст має передувати прискіпливий аналіз закономірностей їх композиційної організації.

Гармонійний архітектурно-планувальний розвиток міста передбачає наслідування сталих закономірностей його формоутворення [1]. Композиційна організація нових фрагментів міських планувань або реорганізація існуючих повинна враховувати індивідуальні особливості розчленування території та характерні для кожного населеного пункту риси елементів забудови [2].

Композиційний аналіз історичної частини плану міста Чернігова дає змогу простежити еволюційний розвиток планування в цілому, виявити особливості, притаманні саме його структурній організації, та визначити можливі напрямки архітектурно-планувального розвитку території на майбутнє.

У якості об'єкту дослідження була обрана центральна частина міста Чернігова площею 420 га, сформована переважно вздовж головних магістралей — проспекту Миру (північно-західна орієнтація) і проспекту Перемоги (південно-східний напрямок), — в межах вулиць Київська, Войкова, Любечська, Щорса, Толстого, Подвальна, Горького.

Архітектурно-планувальна композиція центральної частини Чернігова зберігає сталі закономірності розвитку міста. Початок становлення Чернігова як духовного центру та могутнього фортифікаційного утворення припадає на XI століття, коли було розпочате зведення храмів (Спаський собор, поч. 30-х рр.) та перших кам'яних укріплень міста на території сучасного Валу, навколо якого формувалось поселення з дерев'яних будівель. У кінці 18 століття фортеця знищена за непотрібністю, і за наказом імператриці Катерини II формується план регулярної забудови міста, а на кріпосних валах провадиться розбивка бульварів [3].

Протягом останніх 200 років історичного розвитку міста Чернігова планувальна організація його центральної частини мала вигляд ортогональної мережі вулиць та регулярних кварталів. Їх забудова здійснювалась чітко у межах червоних ліній по периметру переважно п'ятиповерховими спорудами. Архітектурна спадщина Чернігова до початку 20 століття складалася переважно з будівель у стилі ренесансу та бароко.

Забудова окремих ділянок центральної частини міста спорудами типового виробництва радянського та пострадянського періодів послабила цілісність і стилістичну єдність об'ємно-просторової та планувальної композиції міста. Вулична мережа втратила регулярність. З'явилися відступи окремих споруд від червоних ліній. Периметральна забудова кварталів поступилася довільному розміщенню

© Н. М. Шебек, Н. В. Любавіна, 2007

об'ємів на території. Архітектурне рішення фасадів будівель 70-80-х років обмежилось чергуванням горизонтальних та вертикальних членувань. Спрощення композиційних засобів призвело до послаблення естетичної виразності та збіднення самобутнього образу міста в цілому.

Історичне ядро сучасного Чернігова зберігає первинні риси планувальної організації міста. У його межах на відносно малій за площею території сконцентрована велика кількість виразних культових споруд, пам'яток архітектури. Історично сформована регулярна забудова кварталів у межах червоних ліній збереглась переважно вздовж проспекту Миру та вздовж периметру Красної площі. На периферії центральної частини міста первинна планувальна структура видозмінена: порушена периметральна забудова кварталів, окремі будівлі суттєво відступають від червоних ліній або вільно розташовуються на території. Через складний рельєф регулярність вуличної мережі повністю відсутня на територіях, що оточують центральну частину міста з південного сходу. Прибережні ділянки, обмежені річками Стрижень та Десна, не мають відповідного архітектурно-планувального вирішення і становлять інтерес в їх проектному освоєнні (рис. 1).

В основі формування планувальної композиції центральної частини міста Чернігова виявлено закономірність структурної організації, що втілює принцип "від загального до часткового". Система регулярних кварталів історичного ядра міста поєднана пропорцією "живого квадрату" із співвідношенням сторін 2:15. Групи кварталів, у переважній більшості, мають схожі співвідношення сторін. Ближче до центру планувальної композиції відмічено ущільнення транспортної мережі та зменшення розмірів кварталів (рис. 2).

Об'ємно-просторова композиція центральної частини міста передбачає її сприйняття як ззовні, так і зсередини. Панорамне сприйняття з віддалених від центру точок дає цілісне уявлення про композиційну організацію та стильове рішення забудови. Погляд зсередини насичує унікальний художній образ Чернігова архітектурними деталями. Площини фасадів формують замкнені простори, що становлять "інтер'єр" міста.

Історичні домінанти, якими є храмові споруди — Спасо-Преображенський собор, Успенський собор і дзвіниця, Катерининська церква та ін., утворюють кільце на периферії центральної частини міста. Місця розташування визначних культових споруд, що збереглись на території історичного центру, визначають на плані положення основних композиційних осей, які об'єднують історичні домінанти в єдиний цілісний комплекс (рис. 3).

Просторова композиція міста розкривається у неспішному ритмі регулярних вулиць, на перехрестях яких виникають акцентні завершення у вигляді башт та фронтонів. Різноманітність конфігурації фронтонів і завершень порталів та насичення ними споруд спостерігається саме в районі скупчення кварталів — вздовж головних магістралей м. Чернігова. Зниження концентрації архітектурних засобів при вирішенні просторової композиції спостерігається при віддаленні від центру міста.

Житлова п'ятиповерхова забудова з фронтальною орієнтацією на транспортні магістралі має власні особливості архітектурного рішення: чергування балконів та еркерів; пластики фасадів у вигляді пілястр, колон та карнизів; похилих дахів з баштовим завершенням або фронтонами від простої до вибагливої конфігурації.

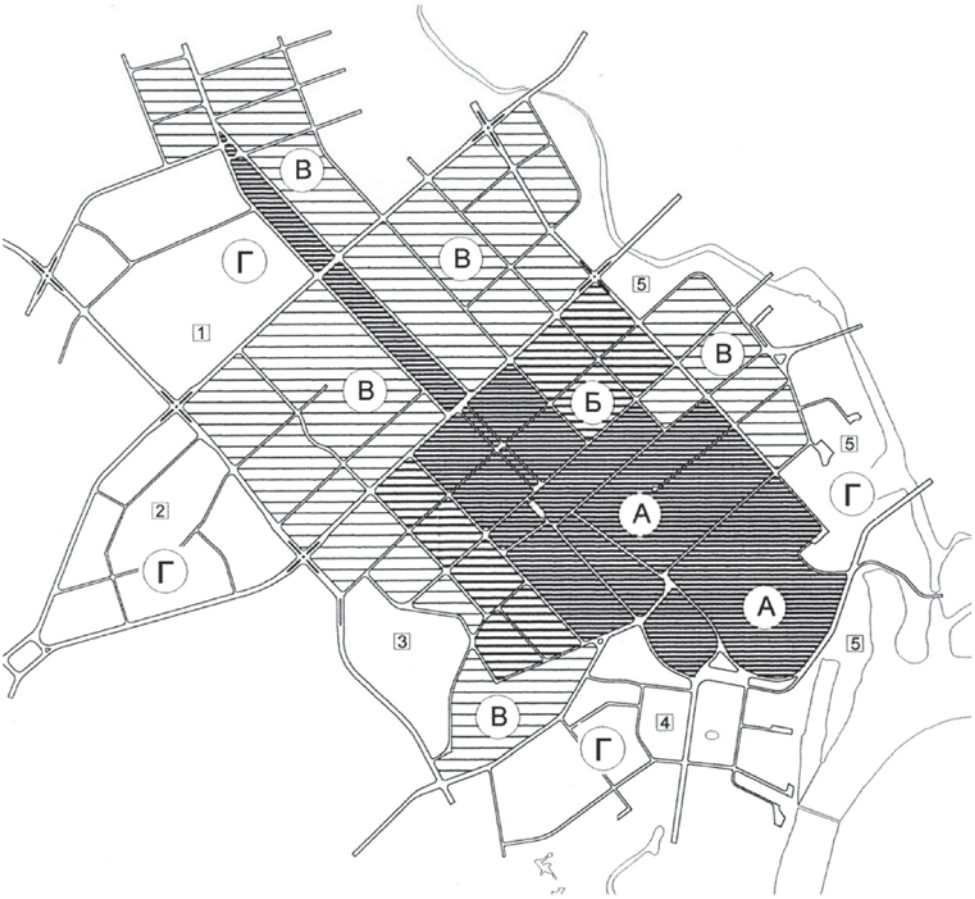

ЕКСПЛІКАЦІЯ:

А — ІСТОРИЧНО СФОРМОВАНА РЕГУЛЯРНА ЖИТЛОВА ЗАБУДОВА КВАРТАЛІВ (В МЕЖАХ ЧЕРВОНИХ ЛІНІЙ)

Б — ІСТОРИЧНО СФОРМОВАНА РЕГУЛЯРНА ЖИТЛОВА ЗАБУДОВА З ЧАСТКОВИМ ВІДСТУПОМ ВІД ЧЕРВОНИХ ЛІНІЙ І ЗБІЛЬШЕННЯМ ІНТЕРВАЛІВ МІЖ БУДІВЛЯМИ

В — ЧЕРГУВАННЯ БУДІВЕЛЬ ДОВОЄННОГО ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ПЕРІОДІВ ПЕРЕВАЖНО ДОВІЛЬНОГО РОЗТАШУВАННЯ ЗІ ЗНАЧНИМИ ВІДСТУПАМИ ВІД ЧЕРВОНИХ ЛІНІЙ

Г — ТЕРИТОРІЇ, НА ЯКИХ ПЛАНУЄТЬСЯ НОВА ЗАБУДОВА

ХАРАКТЕР ОСВОЄННЯ ТЕРИТОРІЇ

1 — ДОВІЛЬНЕ РОЗТАШУВАННЯ ГРОМАДСЬКИХ СПОРУД І ЖИТЛОВОЇ ЗАБУДОВИ СЕРЕДНЬОЇ ПОВЕРХОВОСТІ

2 — ЧАСТКОВЕ ПЕРИМЕТРАЛЬНЕ РОЗТАШУВАННЯ БАГАТОПОВЕРХОВОЇ ЖИТЛОВОЇ ЗАБУДОВИ І ДОВІЛЬНЕ РОЗТАШУВАННЯ ГРОМАДСЬКИХ СПОРУД ТА САДИБНОЇ ЗАБУДОВИ

3 — ДОВІЛЬНЕ РОЗТАШУВАННЯ ЖИТЛОВОЇ ЗАБУДОВИ СЕРЕДНЬОЇ ПОВЕРХОВОСТІ ТА ПРИСАДИБНИХ ДІЛЯНОК (ВУЛИЧНА МЕРЕЖА ВТРАЧАЄ РЕГУЛЯРНІСТЬ)

4 — ДОВІЛЬНЕ РОЗТАШУВАННЯ ПРИСАДИБНИХ ДІЛЯНОК (ВІДСУТНЯ РЕГУЛЯРНІСТЬ ВУЛИЧНОЇ МЕРЕЖІ)

5 — АРХІТЕКТУРНО НЕ ВИРІШЕНІ ДІЛЯНКИ НАБЕРЕЖНИХ

Рис. 1. Розташування зон забудови різної естетичної виразності

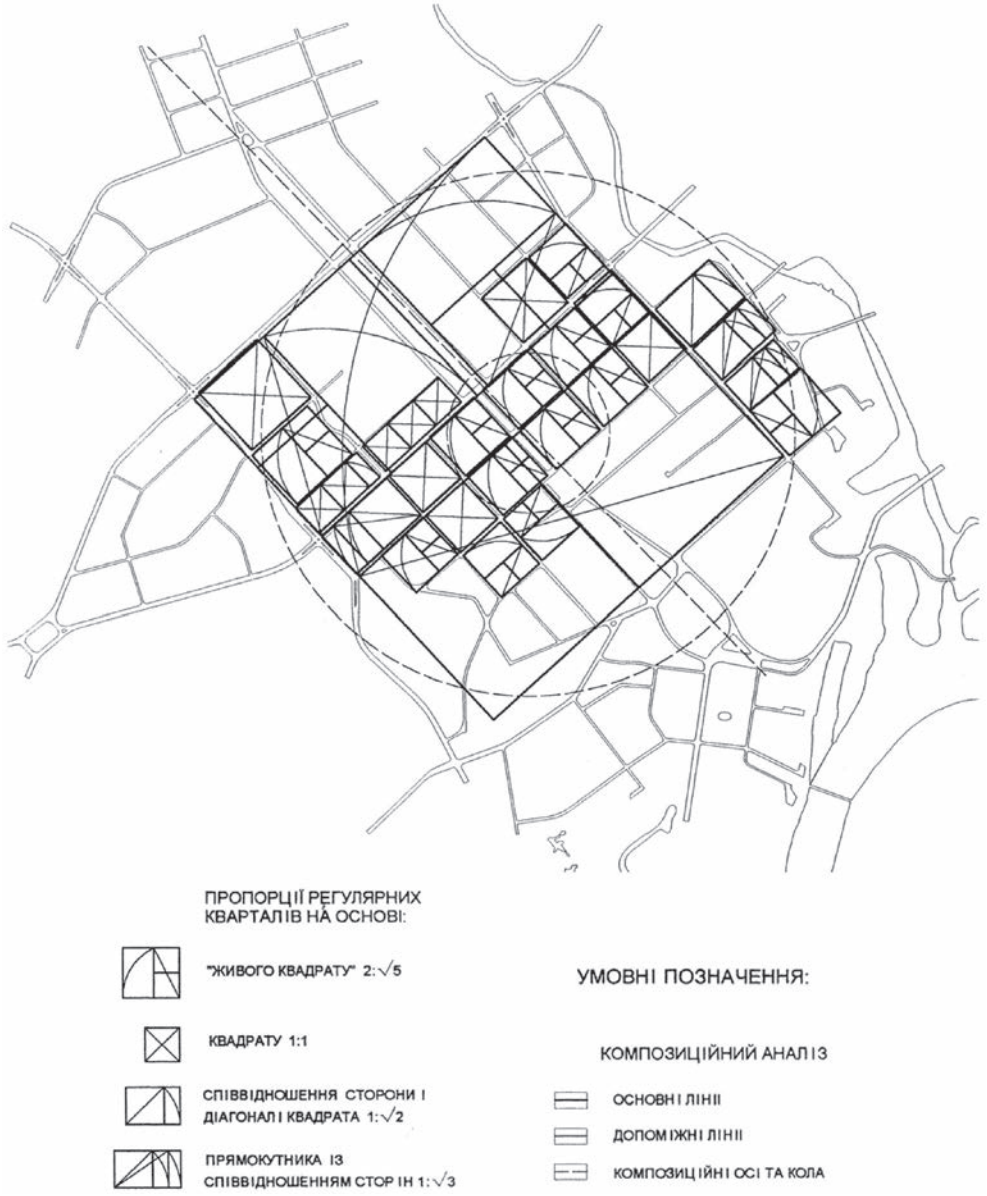

Рис. 2. Пропорційний аналіз системи регулярних кварталів центральної частини м. Чернігова

Рис. 3. Аналіз розміщення визначних історичних споруд у центрі м. Чернігова

На основі аналізу можна визначити властиві саме місту Чернігову прийоми архітектурно-планувальної організації — кутове розміщення акцентів як на плані, так і в об'ємах; забудова по периметру кварталів у межах червоних ліній; фронтальна орієнтація будівель на транспортні магістралі; прикрашення фасадів архітектурними деталями. Використання зазначених прийомів при вирішенні об'ємно-просторової композиції нової забудови допоможе зберегти самобутність архітектурного середовища Чернігова та досягти його гармонійного розвитку надалі.

Аналіз сталих закономірностей об'ємно-просторової композиції історично сформованої забудови центральної частини Чернігова дає можливість запропонувати нові форми елементів архітектурного середовища міста (таблиця 1).

До архітектурних форм, що зберігають унікальні риси міського середовища, віднесено: фронтони, пластичні елементи фасадів, дахи будинків, еркери та башти.

Конфігурація фронтонів варіюється від набору простих геометричних фігур — трикутник, восьмигранник, коло — до більш складних за пластикою та насиченістю форм. Композиційному рішенню фронтонів притаманне влаштування слухового вікна круглого, овального або восьмикутного абрису. Пласке поле фронтону може поєднуватися з рельєфом пілястр та карнизів, що додає індивідуальності кожному конкретному рішенню. Морфотипи фронтонів мають необмежену кількість варіантів, що дозволяє досягати максимальної індивідуальності та водночас спорідненості архітектурного образу нової та історично сформованої забудови.

Пластичні елементи фасадів — пілястри, карнизи, колони дозволяють задати певний ритм та масштаб новим спорудам. Пропорції членування фасадів визначать характер сприйняття житлового комплексу в цілому — від "інтимності" приватного внутрішньо квартального простору до "мажорності" та "монументальності" фасадів з боку магістралей та пішохідних вулиць. Спрямування площини порталу з його насиченим або спрощеним пластичним рішенням на транспортну магістраль чи проходи між житловими будинками дозволить змінювати ритм у відповідності до швидкості руху мешканців.

При використанні в будівлях нових житлових комплексів скатних дахів взята за основу наявна перевага вальмових покрівель в історичній забудові. Кут нахилу покрівель знаходиться в межах 25-36°. Форма скатних дахів має суттєве значення для вирішення самобутності архітектурного образу Чернігова. Поєднання фронтонів та нахилів дахів створює унікальну атмосферу "провінційного" міста. Неквапливість ритму планувальної організації кварталів новобудов знаходить підтримку у силуетності похилих дахів. Застосування пірамідальних дахів в архітектурі нових будівель може відродити колишній образ фортифікаційної архітектури міста Чернігова.

Використання об'ємно-просторових акцентів будівель і споруд — еркерів та башт, — дозволяє посилити враження від сприйняття окремих фрагментів архітектурного середовища. Еркери підкреслюють відчуття об'ємності містобудівного "інтер'єру", його візуальну тривимірність. Башти акцентують кульмінаційні крапки композиційної побудови: завершення планувальних осей; перехрестя вулиць; зміну ритму квартальної забудови.

Таблиця 1

Закономірності формування забудови центральної частини м. Чернігова

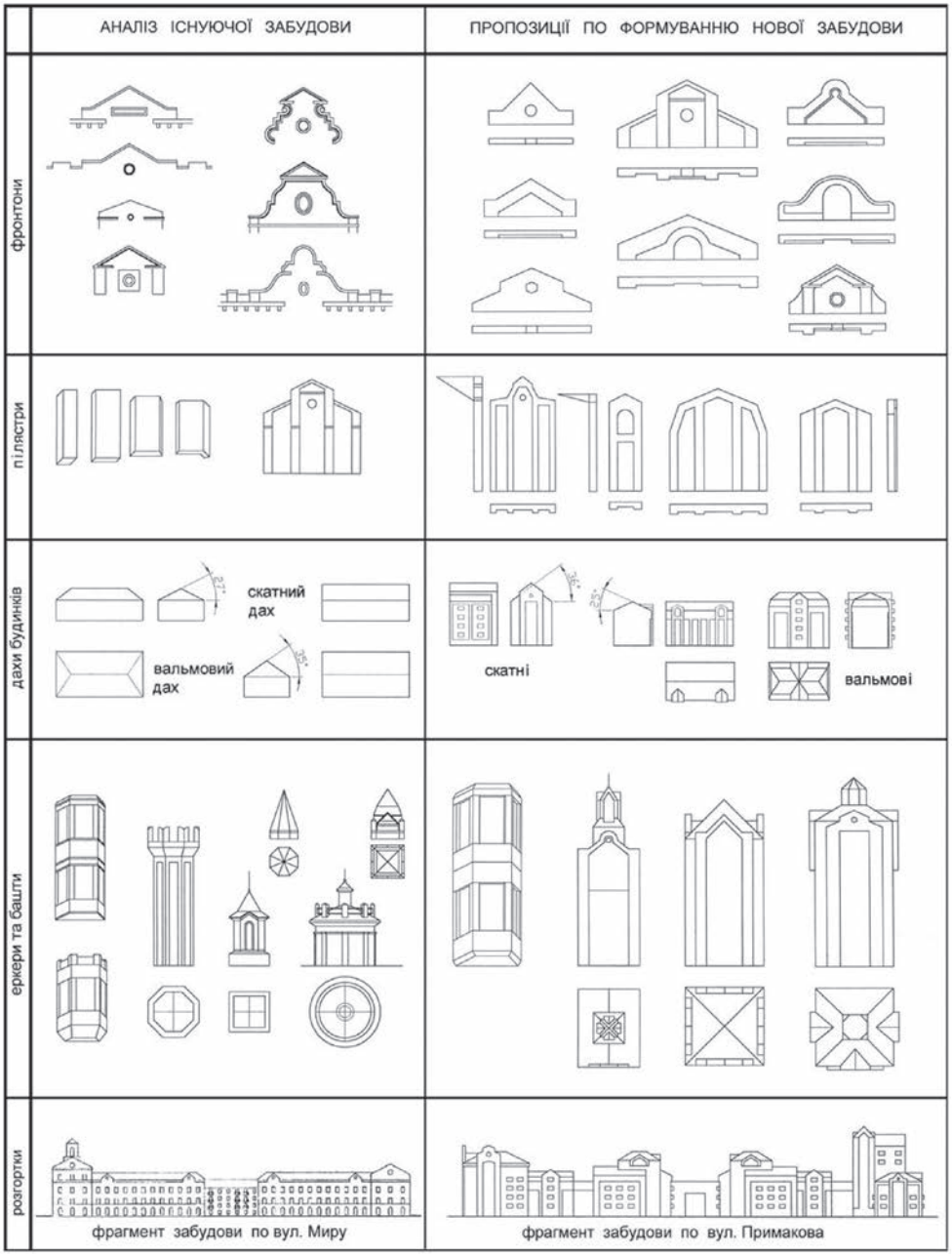

У Чернігові превалюють форми еркерів та башт — похідні від восьмигранника та квадрату (1:1). Характерним при вирішенні еркерів є їх поодиноке та локальне розташування (на два-три поверхи у п'ятиповерховому чи дев'ятиповерховому будинку). Таке розташування створює додаткову деталізацію та фрагментарну пластику фасадів, завдяки чому зменшується масштаб споруди.

Башти, прикрашені фронтонами, колонами, пілястрами, карнизами, нагадують з одного боку фортифікаційне утворення, а з іншого — передають образ культової споруди. Такий ефект сприйняття домінант важливий при їх розміщенні у містобудівних ансамблях, які доцільно сформувати на периферії історичного центру.

Застосування сталих закономірностей формування архітектурно-планувальної композиції Чернігова дає змогу продовжити гармонійний розвиток міста у нових формах та об'ємах. Вирішення житлової забудови нових планувальних утворень узгоджується з історичним контекстом через споріднені прийоми формування архітектурно-планувальної композиції.

У разі наслідування та часткової видозміни суттєво виражених архітектурно-планувальних елементів композиції Чернігова можливе досягнення гармонійного поєднання закономірностей історичної планувальної організації та особливостей утворення фрагментів нової забудови. Регулярність розміщення кварталів у структурі міста можна відтворити в межах нових планувальних територій, формуючи забудову окремими групами будівель з додержанням червоних ліній. Території, що мають складні умови рельєфу, доцільно використовувати для організації зон відпочинку або влаштування садибних ділянок.

На основі пропорційного та композиційного аналізу історичної забудови виявлено місця розташування об'ємно-просторових домінант у структурі нової забудови. У ролі таких домінант можуть виступати завершення багатоповерхових житлових будинків, заклади громадського обслуговування, інші монументальні споруди. Їх розміщення узгоджене з напрямами візуальних осей, які задані планувальними елементами. Композиційно активні споруди доцільно концентрувати на перехрестях магістралей та міських вулиць, збільшуючи їх виразність на периферії історичного центру. Деякі з нових домінант має сенс розмістити на колі, яке поєднує пам'ятки архітектурної спадщини — храмові споруди і комплекси. При розташуванні найбільш значимих об'ємно-просторових домінант пропонується враховувати існуючі композиційні осі, позначені виразними архітектурними спорудами минулого.

Архітектурне середовище нових планувальних утворень варто узгоджувати з історичною забудовою, за рахунок використання єдиних композиційних прийомів та наслідування характерних стилістичних особливостей забудови Чернігова. У композиції нової забудови пропонується використовувати архітектурні деталі, конфігурація яких нагадує історичні прототипи. Таким чином, своєрідні, притаманні лише Чернігову форми деталізації фасадів, можуть бути трансльовані з центральної частини міста на території нової забудови.

Дослідження особливостей формування архітектурно-планувальної композиції центральної частини м. Чернігова виконані на основі матеріалів проекту детального плану центральної частини м. Чернігова, розробленого Українським державним науково-дослідним інститутом проектування міст "ДІПРОМІСТО".

Результати цього дослідження були впровадженні у проектні пропозиції по розробці проекту детального плану центральної частини м. Чернігова.

Опрацьовані методи дослідження закономірностей організації архітектурно-планувальної композиції м. Чернігова можуть бути використані для виявлення особливостей сталого розвитку інших історичних міст України та розробки пропозицій по формуванню самобутньої нової забудови кожного поселення. Спрямування дослідження в цьому напрямі має на меті виявлення принципів формування архітектурно-планувальної композиції нової забудови історичних міст України та розробки методики гармонізації їх архітектурного середовища у процесі подальшого еволюційного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гутнов А. Э. Эволюция градостроительства. — М.: Стройиздат, 1984. — 256 с.
2. Макухін В. Ф. Планувальна композиція сучасного міста. — К.: Будівельник, 1974. — 66 с.
3. Руденок В. Я. Чернигов: из века в век. — Чернигов: РИК “Деснянська правда”, 2004. — 48 с.

УДК 719:796.5:502

Т. М. Гарнік

ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА “ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ” В КОНТЕКСТІ ЄДИНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ПРОСТОРУ

Постановка проблеми. Залучення населення до туризму як до одного з пріоритетних напрямів розвитку культури і економіки дає можливість реанімувати екологічну інфраструктуру (як поєднання транспортно-комунікаційної сітки і природного ландшафту), в просторі якої знайде місце не тільки відродження занехаяних територій, а й історико-архітектурних пам’яток і культура аграрно-виробничих осередків минулого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасній архітектурній теорії і практиці особливу нішу займають питання відновлення історико-архітектурної спадщини. Ними в Черкаському регіоні займаються науковці НДІТАМу та інституту Укрпроектреставрація (Є. Водзинський, Г. Логвин, С. Кілессо, Т. Товстенко). Особливу увагу, в напрямку дослідження історичних ландшафтів міст берегової лінії (Канів, Черкаси, Чигирин), археології регіону, звертають праці архітектора і краєзнавця С. Реця. Питанням економіки, систематики в туристично-рекреаційній галузі присвячені ряд праць українських науковців Л. Левковської, Р. Чабана, Г. Гуміна, О. Старовойтенко.

Проблеми впливу географічних факторів на мистецтво, особливості культу-

© Т. М. Гарнік, 2007

рно-історичного ландшафту тих чи інших регіонів досліджуються російськими культурологами і мистецтвознавцями (Ю. Веденіним, В. Кудрявцевою). Вичерпні характеристики природного і культурного ландшафту подає російський філософ В. Каганський.

Але донині тема "історико-архітектурний потенціал та зелений туризм в контексті єдиного екологічного простору" залишається відкритою і до кінця не вичерпаною.

Метою даної статті є виявлення формування культурного простору Черкаського регіону. Закладені принципи містобудівної системи і підвалин міського каркасу в Черкаському регіоні нададуть змогу коректувати і направляти діяльний (туристичний, науковий, просвітницький) фактор розвитку ІАП як системи.

Викладення основного матеріалу. Розглядаючи "зелений туризм" у контексті екологічної інфраструктури Черкаського регіону, слід уточнити сутнісне наповнення цього поняття. Означення туризму як "зелений" виступає змістоутворювальним потенціалом середовища, котрий інтерпретується як елемент туристичного процесу, який передбачає відпочинок у сільській (агрогосподарчій) місцевості. "Зелений туризм" має на меті не тільки оздоровчу функцію (проживання у помешканні на відкритому повітрі), але й мандрівну — виражену потребою в активності, русі, діях, зміни місць перебування. Саме ця функція пересування в геопросторі викликає мотив зміни культурних ландшафтів. Його величезна маса, як ресурсне середовище, насичене матеріальними і ментальними компонентами минулого і теперішнього, але, на жаль, залишається для туристичного споживання поки ще не визначеною галактикою.

Сенс проблеми мандрівного виду зеленого туризму полягає в тому, що турист в цих умовах здатний засвоїти ціннісно-орієнтовні параметри через призму природного простору, а не навпаки — через антропогенну "жорстку" тканину. Тому, у вирішенні проблем саме цього напрямку економічні питання будуть складатися на соціокультурних мотиваціях (відпочинок і знайомство з країною/регіоном країни, її культурою, етнографією тощо) із включенням засвоєння агрогосподарчого ландшафту.

Відомий російський філософ В. Каганський у статті "Світ культурного ландшафту" пише, що "ландшафт — суцільне середовище", безперервне "поле", в якому прагматичне невід'ємне від змістового [1]. Тобто, в цьому середовищі находять місце символічні, предметні, ужиткові, змістовні взаємодії та зв'язки, потоки ресурсів та комунікацій. Синтагматика (язикова матерія) ландшафту як квазітексту очевидна і різко домінує над парадигматикою (язиковою формою). В. Каганський виводить постулат щодо простору ландшафту. В ньому, пише він, не так диференційовані окремі місця, фрагменти, області, скільки самі направлення: горизонтальне, вертикальне, довготне і широтне, уздовж і поперек, центр і периферія тощо.

Тому дуже важливим у понятті "зеленого туризму" залишається визначення "центр — периферія". Існують два варіанти засвоєння зеленого простору — агросільський і агроміський. Щоб дійти до продажу такої "зеленої" пропозиції, необхідно мати визначені чинники (наприклад: ретельну інформацію про вид послуг, ціни тощо). Втім не останню роль у зеленому туризмі відіграють природні і транспортно-комунікаційні параметри, які утворюють разом екологічний простір.

Мистецтвознавець С. Кудрявцева, аналізуючи пленерний італійський живопис XIX ст., в статті "Роль природних факторів і природної спадщини в італійському мистецтві XIX ст." зазначає, що в пейзажі не можуть відбиватися національні, притаманні лише даному регіону специфічні якості світла, колірної гами, рельєфу" [2, с. 62].

Але спробуємо оспорити думку мистецтвознавця щодо національності рельєфів і розглянути природний ландшафт Черкаського регіону з точки зору прадавніх уявлень і закріпленню символічної форми рельєфу в свідомості українського народу. Оригінальність форм деяких місцевостей Подніпров'я сприймалася в архаїчні часи як стала сакральна форма. Як безцінне явище природи — особливе і своєрідне окреслення берегової лінії середньої Наддніпрянщини між Чигирином та Каневом, С. Рець називає храмоподібним рельєфом. Скіфам цей рельєф нагадував форму прийнятих ними поховань (саме тут вони ховають своїх царів). Цей невипадковий, виразний, дрібно складчастий характер рельєфу Правобережжя, як стверджує науковець, створює своєрідну багаторівневу своєю будовою природну фортецю [3, с. 22].

Тому не є дивним розвиток слов'янських поселень і утворень давніх українських міст. Вони виникають уздовж природної земляної фортеці, утворюючи дві лінії, паралельні руслу Дніпра: Чигирин — Черкаси — Канів, Корсунь-Шевченківський, — Городище — Сміла — Кам'янка. За цими містами закріплюється зародження козацтва й постання української козацької держави. Народ, що жив на цій землі, за усіма принципами, притаманними космогонії та релігії щодо сприйняття оточуючого середовища, теж асоціювався з непорушністю та незламністю.

Межиріччя Дніпра, Тясмину і Росі мало багатий природний ресурс ділянки в лісостеповій Наддніпрянщини. Та, яка в свою чергу, "сприяла закріпленню порівняно стабільного осередку населення, частина якого під час ворожих навал залишалась, очевидно, на місці й несла крізь віки й тисячоліття суспільний досвід, збагачуючи генетичний код у стосунках з численними сусідами" [4, с. 20].

Частина екологічного простору — радіально-маршрутна модель, складалася в далекі часи (центром якої був Київ) і опановувалася поступово, опираючись на сприятливі ландшафтні умови цієї території. На шляхах виникали ланцюжки старовинних поселень як: Жашків — Умань, Лисянка — Звенигородка. Поселення в цих лісостепових районах виникали як центри землеробства (IX-X ст. ст.), а не як торгові [5]. До речі, — на лініях стародавніх радіальних шляхів розташовані лінії оборони: Корсунь — Городище — Сміла — Кам'янка і Канів — Черкаси — Чигирин.

Другим етапом утворення маршрутних міських та сільських систем можна вважати торговельно-економічні відносини. Закріпленню основного шляху Золотоноша — Черкаси — Сміла — Звенигородка — Умань сприяла поява нових осередків торгівлі. Ланцюжок доповнюється в такому порядку: Драбів — Золотоноша — Черкаси — Сміла — Звенигородка — Шпола — Тальне — Умань. (Дивись рис. 1, 2). Поступово, частина радіальних доріг набувала другорядного значення, а разом із ними і міста, що розташовані на них. Причина — зміна політичного курсу, послаблення економічних відносин між ними. Роль провідних міст поступово втрачали: Чигирин, Канів, Корсунь, Городище, Кам'янка. Попри всі ці зміни стан екологічної інфраструктури регіону докорінно не змінювався і залишався майже до середини XX ст.

Те ж саме можна сказати і про міста першої та другої лінії оборони. З середини XVIII ст., в імперський період, із зникненням військової загрози і особливо з 80-х років XVIII ст., фортеці колишніх Української та Дніпровської оборонних ліній скасували і замінили адміністративними міськими центрами, які без особливих зусиль продовжили аграрно-виробничу діяльність. Використовуючи давно освоєні місця поблизу укріплень, населення тільки збільшило їх інтенсивність розорювання, продуктивно пристосувало чернорноземні тераси і плато навколо поселень. Саме з тієї причини храмоподібні пагорби, на жаль, втратили свій первісний вигляд — знизилися, що призвело до висихання русла невеличких річок між ними.

Що стосується структури міст у першій половині XIX ст., то аграрний сектор не зникає, але має місце процес урбанізаційного характеру — всіляке впровадження кам'яного будівництва. "В строенном лесу являється недостаток", писала "Комиссия о каменном строении" (1762) [6], аналізуючи стан забудови міст Москви та Петербургу. Такої ж самої долі удостоюються міста і містечка на всій Україні.

Знищення зеленої маси природних ландшафтів поблизу міст виправдовувалася не тільки будівельними амбіціями (високою вартістю кам'яних будинків, нестачею цегли), а й розширенням приватного агроміського сектору. Запровадження регулярної забудови в Черкасах, Чигирині, Кам'янці, Умані, Смілі та ін. змінює їх природний характер формування. Регулярна сітка вулиць накладається на існуючу, підпорядковану цьому ландшафту забудову, і переробляє його за своїми принципами (див. рис. 3, 4).

Нестача відкритих просторів в адміністративних межах деяких міст доповнюється за рахунок аграрного сектору, який вперто просувається в усі боки, захоплюючи лісові та лісостепові райони. Це характерно для міст, які складаються як аграрні центри (Лисянка, Шпола, Тальне). Зрозуміла і діалектика росту міського будівництва на шляху "торгової лінії" — йде збільшення населення. На зміну природного і культурного ландшафту міст впливає будівництво промислових об'єктів і прокладка залізничних колій (друга половина XIX ст.). На аграрних територіях з'являються робочі поселення. Тим не менш, аграрний сектор в історичних містах не зникає і займає в кожному випадку від 25-55% його території від доби становлення міст (XVII) і до сучасності [7, с. 115].

Підсумовуючи короткий історичний огляд утворення культурного простору Черкаського регіону, можна сказати, що на сьогодні, практично, не залишилося справжнього природного ландшафту на його території — він стає дедалі більше "окультуренным" ландшафтом. Частина його, особливо в приміських зонах, являє напівмертву промислову зону та сміттєзвалища. Всі ці території чекають своєї черги рекультивації, а разом із агроміською його частиною, — можливості використання в туристично-рекреаційній діяльності.

Залишені ж зони природного ландшафту чекають, або мають статус заповідних (Шевченківський, Канівський, Чигиринський національні заповідники). З огляду на такі обставини, доречно звернути увагу "зелених" мандрівників на ту масу простору, яка залишилася нам у спадок під назвою "ключів". Це визначні місця, які можуть бути розглянуті як результат сумісної творчості людини і природи, які складалися з прилеглих територій — аграрної, лісової, сільської.

Рисунок 2.
План міста 1800 р.

Рисунок 1. Схема розташування міст на лініях оборони та торгових шляхах

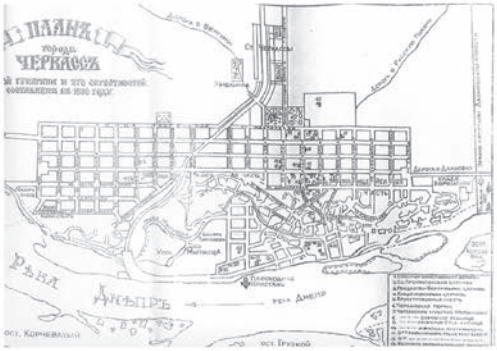

Рисунок 3. План міста 1800 р.

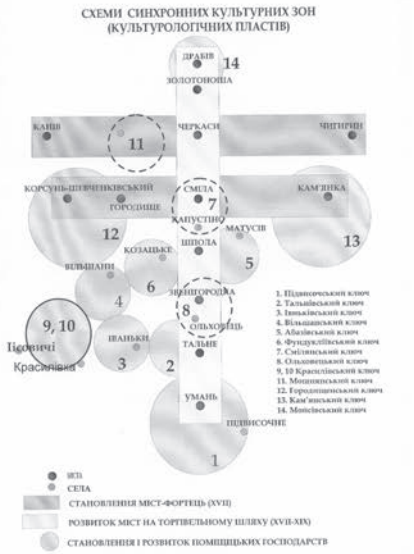

Рисунок 4. Схеми синхронних культурних зон (культурологічних пластів)

Зрозуміло, що надана нам природою та історією транспортна комунікаційна система зніме багато проблем із пересуванням і допоможе "відкривати" відносно усталену природну цільність. Саме в неї "вписані" протягом XVIII — першої половини XIX ст. ст. культурні осередки ("ключі"): Тальнівський, Іваньківський, Підвисоцький, Ольшанський, Лісовичський, Красилівський, Мошнянський, Городищинський, Фундукліївський, Абазівський, Смілянський [8].

Ключі утворюють специфічний сільський ландшафт, який являє структуру з кількох сільських, аграрно-виробничих, зелених масивів, сітки доріг. Феномен засвоєння природного простору містився в ідеях французької доби Просвіти і російської "вольности и свободы" 1762 р., наданої шляхетному дворянству. Благоустрій поміщицьких маєтків і садиб (садівництво і ландшафтне проектування, архітектурно-будівельна справа) стає філософією сільського життя[1] та одним із головних занять дворянства.

Повертаючись до теми зеленого туризму, слід підкреслити один із постулатів, або ідеї, — місце проживання у "зеленому" середовищі. Згідно даних КВЕД [9] та КОФ [10, с. 15], що мають відповідну внутрішню класифікацію: від проживання в готелях, мотелях до селянських хат, то наявність готелів у сільській місцевості річ проблематична і на сьогодні[2]. Розселення "зелених" туристів за принципами організації "ключів" у селах, які були розташовані і об'єднані колись за природними і господарчими принципами, принесе більше користі в збереженні культурного ландшафту як такого. Існуючі історико-архітектурні та природні об'єкти в поєднанні з вербальними компонентами складуть бренд визначеної місцевості, що полегшить справу організації та контролю, пом'якшенню навантаження на організм ландшафту.

Висновки. Розглядаючи проблему "зеленого туризму" в Черкаському регіоні в контексті екологічного простору, ми дійшли висновку, що в основі його оздоровчої функції, закладена мандрівна (пішохідна, велосипедна, кінна, автомобільна), яка, в свою чергу, може бути внутрішньо систематизована (географічна, пов'язана із відвідуванням цікавих місць і заповідників, ботанічна, етнологічна і археологічна) [11, с. 48-53].

Очевидним є той факт, що стомлена "неврозом нашого часу" (Х. Кюнг) міська людина шукає норму, орієнтацію, значення, зміст у справжньому, традиційному, прекрасному — природі. Стандартизація міської культури викликає у сучасної людини потяг до переживань справжнього, яке, певна річ, вона знаходить у сільських пейзажах, у старовинних будівлях, спілкуванні на незвичному діалекті або мові, плетенні з верболозу, рубанні дров, далеких горизонтах тощо. "Ключі" залишили нам у спадок ще не зруйновані часом і людьми селища, цікаві будівлі, а головне — комунікаційні сполучення. Наприклад, садиби в с. Козацькому, м. Тальне,

---

[1] Аналіз еволюції цих традиційних структур протягом XVIII-XIX ст. ст. дав можливість відстежити їх бурхливий розвиток і занепад, пов'язаний із змінами в політико-економічному секторі держави. Особливо нестійким і вразливим (після реформ 1860-х рр.) стає аграрно-виробничий сектор. Остаточно ключі розпадаються ще до революції, втрачаючи цілісність не тільки просторову, а головне — культурну. Матеріального збитку, в деяких випадках повне знищення, маєтки отримують у перші роки становлення СРСР.

[2] Концепцією туристичного маршруту "Золота підкова" на Черкащині якраз передбачено, що бюджетні кошти витрачатимуться лише на відбудову пам'яток, будівництво газопроводів, сільських доріг. Готелі ж, ресторани, магазини плануються як інвестиційні проекти.

м. Шполі залишаться не тільки яскравими прикладами улаштування житлового та господарчого комплексів, але, при умові залучення інвесторів, можлива їх ревіталізація, після якої ще не одне покоління могло б отримувати приклад гармонійного співіснування людини і природи.

Зрозуміло, що непотрібно робити із місцевості об'єкти для експонування. Але визначення в агросільських та агроміських ландшафтах місць і споруд як надзвичайно привабливих туристичних цінностей стане важливою справою в розвитку історико-архітектурного потенціалу як засобу інвестиційної привабливості регіону в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каганский В. Мир культурного ландшафта // Сборник "Культурный ландшафт и советское обитаемое пространство". — М.: Новое обозрение, 2001. — 576 с.
2. Кудрявцева С. В. Роль природных факторов и природного наследия в итальянском искусстве XIX века // География искусства. Сборник статей / Под ред. Веденина Ю. К. — Российский НИИ культурного и природного наследия, 1996. — С. 62.
3. Безсонова Світлана. Мотронинське городище // Пам'ятки України: історія та культура, 2002. — Ч. 2. — С. 22.
4. Сергій Рець. До проблеми вивчення, охорони та відтворення історичного середовища прабатьківщини держави // Пам'ятки України: історія та культура, 2002. — Ч. 2. — С. 20.
5. Тихомиров М. Н. Древнерусские города. — М., 1956. — 478 с.
6. Белецкая Е., Крашенинникова И., Чернозубова Л., Эрн И. Образцовые проекты в жилой застройке русских городов XVIII-XIX вв. — М.: Стройиздат, 1961. — С. 65-66.
7. Черкес Б. С. Город и аграрная среда. — Львов: Світ, 1992. — С. 115.
8. Похилевич Л. Сказания о населенных местностях Киевской губернии. — К., 1864. — С. 339, 358, 360, 391, 576.
9. Класифікація видів економічної діяльності. ДК 009-96. — К., Держстандарт України, 1996. — 249 с.
10. Класифікація основних фондів. ДК 013-97. — К., Держстандарт України, 1997. — 15 с.
11. Старовойтенко О. Принципи систематизації видів туризму // Економіка України. — 2002. — №5. — С. 48-53.

УДК 711.472.01

В. Тімохін

АРХІТЕКТУРА МІСЬКОГО РОЗВИТКУ

Деякі архітектурні концепції, постійно оновлюючись у невпинному плині часу, набувають все більшої життєдайної сили і ваги. До цих концепцій, безумовно, відноситься тріада Вітрувія, що понад 20 століть визначає шляхи розвитку архітектури. У сучасній архітектурі тріада сприяла підвищенню архітектурних якостей окремих будівель і споруд, їх комплексів і ансамблів. Значно менше вона визнача-

© В. Тімохін, 2007

ла характер складних містобудівних об'єктів, і практично ніколи з цих позицій не розглядалась динаміка містобудівного розвитку.

Разом з тим один із послідовників Вітрувія Леон Баттиста Альберті наголошував ще на одній характеристиці, а саме — на досконалості архітектурних форм. Очевидно, вперше в архітектурній теорії була здійснена спроба надати динамічності досить статичній тріаді "міцність, корисність, краса" за рахунок "досконалості" як наслідок відбору кращих архітектурних форм і взірців у еволюційних процесах. Тріада, що була символом цілісного становлення, природним чином перетворилася у тетраду — вираження ідеї еволюційного розвитку і оновлення архітектури.

Незримим стрижнем теорій Вітрувія і Альберті виступала "гармонія" — поняття, яке надавало цілісності і тріаді, і тетраді. У ті часи гармонія сприймалася як категорія, що визначає дію законів. Сьогодні більш поширене розуміння гармонії як наслідка, а не причини законів природи. З цих позицій поняття "архітектура міського розвитку" може розглядатись в аспекті узгодження і гармонізації різних і несумірних категорій "міцності, корисності, досконалості, краси", тобто шляхом систематизації і розкриття їх філософського і містобудівного змісту.

В чому ж сила, дальнодія у часі та життєвість цих категорій? Очевидно, у глибинному зв'язку з категоріальним рядом "буття, благо, істина, прекрасне", який ще не вичерпав свого потенціалу і впливу на формування сучасного світогляду, в тому числі архітектурно-філософських уявлень про другу штучну природу людини, яка гармонічно розвивається у співвідношеннях міцності, корисності, досконалості і краси. У сучасній філософії, природничих і гуманітарних науках, у мистецтві та архітектурі все частіше робиться акцент не стільки на вічних "ідеальних" і "олюднених" (за висловом А. Уайтхеда та Е. Гуссерля) об'єктах, а на процесах їх природного розвитку, тобто "становлення" (за висловом І. Пригожина) у широкому розумінні.

З цих позицій, а також беручи до уваги антропний принцип, завдяки якому стає зрозумілою і можливою коеволюція Всесвіту і людини, вищезгадані гармонічні ряди набувають особливої форми, а саме: "становлення/буття, співтворення/благо, оновлення/істина, творення/прекрасне", — де в чисельнику — процеси взаємодії матеріальних об'єктів, а в знаменнику — "ідеальні олюднені об'єкти", що визначають властивості матеріальних об'єктів і стимулюють процеси їх взаємодії. За аналогією набуває нової форми архітектурний ряд: "конструювання/міцність, функціонування/корисність, формування/досконалість, образотворення/красота". Якщо цей ряд спростити до взаємовідношень "матеріальних та ідеальних об'єктів", то він перетворюється у ланцюжок: "конструкції/міцність, функції/корисність, форми/досконалість, образи/красота", — де перший і третій, другий і четвертий члени ряду знаходяться не стільки в діалектичних (протилежних і поглинаючих одне одного) стосунках, скільки у доповнюючих і пропорційно обмежуючих одне одного співвідношеннях, подібних до "інь — янь", що циклічно відтворюються у часі.

Життєвість і актуальність відображення гармонічних циклів, очевидно, пояснюється тим фактом, що кожний з членів ряду відображає один із зрізів філософського світогляду, а саме міцність конструкцій віддзеркалює онтологічний зріз;

корисність функціонування — антропологічний; досконалість форм уособлює в собі гносеологічний аспект; краса образів символізує аксіологічний бік справи. Нарешті, цілісність і циклічність гармонічного ряду визначає характер методологічного підходу до проблеми формування сучасного архітектурно-філософського світогляду.

Сьогодні при вирішенні методологічних проблем дослідники все частіше звертаються до системології — науки, основою якої стала тектологія О. О. Богданова, загальна теорія систем т. ін. Вищезазначені ряди за своєю глибинною сутністю нагадують тектологічний ряд гармонізації складних систем: "речі, люди, ідеї", — і якщо додати до них категорію "закони", то він у повній мірі розкриватиме сутність природного розвитку. Саме цей категоріальний ряд (становлення/(буття)речей, співтворення/(благо) людей, оновлення/(істина) ідей, творення/(прекрасне) законів) у поєднанні з тетрадою — конструктивна міцність, функціональна корисність, досконалість форм, краса образів — складає надійні засади дослідження феномену природності та гармонічності міського розвитку.

Ці засади об'єднують між собою онтологічні, антропологічні, епістемологічні та аксіологічні причини і принципи буття, пошуку істини, краси Всесвіту і світу людини, в даному випадку — світу Homo urbanus, тобто "людини міської" в оточенні урбанізованої сфери, — урбосфери. Природному і гармонічному розвитку урбосфери як фрагменту ноосфери можна поставити у відповідність наступні співвідношення матеріальних та ідеальних процесів і об'єктів: містобудівні форми/сталість розвитку, містобудівна діяльність/прогресивність, містобудівна еволюція/безперервність, містобудівна динаміка/контрастність.

У цьому ряді сталість метаморфоз містобудівних форм відповідає становленню буття речей; прогресивність містобудівної діяльності, що пов'язана з поліпшенням містобудівних технологій і комфорту міського середовища, веде до підвищення блага людей. У свою чергу уявлення про безперервність містобудівної еволюції, що базується на оптимістичній концепції "неперервної наперед установленої гармонії світу" Г. Лейбніца, викликає до життя необхідність постійного оновлення еволюційних ідей у пошуках істини еволюційного розвитку. Нарешті, поняття контрастності містобудівної динаміки, — де контрастність, за думкою Г. Спенсера, становить провідну ознаку красоти будь-якого явища, — розкриває сутність творення прекрасного — законів природного і гармонічного розвитку урбосфери.

Оптимізм сталості і прогресивності, безперервності та контрастності урбосферної еволюції значно зменшується в порівнянні з песимізмом ентропійності і незворотної стагнації, вмирання і зникнення багатьох містобудівних форм, громад містобудівників та їх ідей. Іншими словами ентропійності, так званій "стрілі часу", протидіє "хвиля часу" еволюції, яка нейтралізує і переборює "теплову та інформаційну смерть", занепад і зникнення цивілізацій та містобудівних культур.

В історії та в сучасній філософії існують ідеї щодо спрямованості течії часу з минулого в майбутнє для матеріальних об'єктів і протилежного напряму — з майбутнього в минуле — для "ідеальних і олюднених об'єктів". Стикаючись у сингулярній точці теперішнього часу, ентропійний і еволюційний часи породжують безперервні хвилі чергування періодів розквіту і занепаду у природному і гармонічному розвитку будь-яких систем. Наочною моделлю двоспрямованого часу може

служити математичний знак неперервності, у символічному зображенні якого існують сфери минулого і майбутнього, які окреслені протилежно спрямованими "стрілами часу", що перетинаються в сингулярній точці теперішнього часу. У цій особливій точці взаємодіють часи матеріальних та ідеальних об'єктів, які стимулюють виникнення і розвиток подій і процесів.

З позицій подвійної спрямованості "хвиль часу" стає більш зрозумілим принцип наперед установленої (у майбутньому) гармонії Г. Лейбніца; концепція творчої еволюції А. Бергсона, де еволюція спрямована не стільки в принципово непередбачене майбутнє, скільки до своїх джерел у минуле. На користь гіпотези безперервності часу свідчать ідеї М. Хайдеггера щодо модусів часу, які визначаються тим, що "часовість часовіє з майбутнього". Близькі за змістом ідеї "майбутнього, яке будує нас"; принцип антиципації, випереджуючого відображення, принципи хаосу і космосу (минулого і майбутнього), що обмежують і забороняють неприродну взаємодію, стали основою для формування нового науково-гуманітарного міждисциплінарного напряму — синергетики.

Модель безперервного і двоспрямованого часу, де у вічному плині майбутнє збагачується минулим, накопичує потенції, визначає і обмежує природним чином теперішнє і минуле, в якійсь мірі обґрунтовує представлення гармонічного ряду урбосферної еволюції у вигляді чисельника і знаменника. У чисельнику описано рух матеріальних об'єктів (процесів), спрямований з минулого в майбутнє, у знаменнику — протилежний рух з майбутнього в минуле для ідеальних об'єктів, що символізують потенції еволюційного розвитку і за допомогою позитивних зворотних зв'язків обмежують, спрямовують, а загалом — задають границі природного розвитку урбосфери. Співвідношення "процеси/границі" використано як принцип аналізу і конструювання архітектурно-філософських засад міського розвитку в контексті урбосферної еволюції.

Насамперед це стосується онтологічних аспектів. Будь-який містобудівний опис, пояснення, узагальнення чи прогноз спирається на хоч і не досить артикульовані, але фундаментальні поняття: містобудівне середовище; містобудівні комплекси (зони, райони т. ін.); містобудівні системи, які включають в себе і середовище, і комплекси, і об'єднують їх в єдине ціле за допомогою транспортних, інженерних, рекреаційних та інших мереж. У сучасній теорії та практиці містобудування завдяки О. Е. Гутнову уявлення про містобудівну систему значно розширено і поглиблено [1].

Разом з тим в існуючих визначеннях менше уваги звертається на природність розвитку систем. Ще з часів Г. Гегеля, а сьогодні в багатьох системологічних дослідженнях, розуміння системи включає не тільки статичну структурну складову, але й динамічні процеси її розвитку. За словами Г. Мельникова, система — це і засади об'єкта, і процес становлення його сутності, і матеріальне втілення, і тенденції його подальших змін [2].

Спираючись на ці уявлення, можна зазначити, що сьогодні поняття "містобудівна система" потребує подальшого узагальнення і розвитку в напрямку введення нового, більш складного об'єкта — містобудівна формація, — як кінцевої складової урбосфери, що забезпечує її цілісність і динамічність. Це поняття, за своїм загально науковим змістом наближається до уявлень про соціальні та геологічні формації, цивілізації (А. Тойнбі), суперсистеми (П. Сорокін), а також до

існуючого розуміння містобудівної культури чи містобудівної епохи, але не співпадає з ними.

У зв'язці "процеси/границі" онтологічний аспект природного розвитку урбосферної еволюції розкривається у послідовному ускладненні рядів об'єктів: містобудівне середовище/форми, містобудівні комплекси/структури, містобудівні системи/організації, містобудівні формації/траєкторії. Містобудівні форми, структури і організації, як універсальні поняття і граничні моменти розвитку відповідних складових урбосфери, доповнюються траєкторіями розвитку містобудівних формацій, — спектром ліній потенційних змін у часі форм, структур і організацій. Уявлення про траєкторії розвитку також пов'язано з поняттям структур-атракторів, яке є провідним у синертиці і означає стійкі природні стани, що "притягують" до себе різноманітні лінії розвитку системи.

Разом з тим поглиблення розуміння траєкторій наближається до уявлень про вектори і домінанти О. Ухтомського, які визначаються як динамічні стани, що керують "життєвими траєкторіями (біографіями)" шляхом підтримки провідного вектора природного розвитку складних систем не тільки з позицій економії власної енергії, але її "марнотратства" в окремі періоди функціонування і розвитку [3]. Таким чином онтологічний ряд — середовище/форми, комплекси/структури, системи/організації, формації/траєкторії, — поступово ускладнюючись, набуває цілісності в урбосферних хвилях еволюційного саморозвитку.

Хвильовий характер стає наслідком взаємодії ентропійної та еволюційної "стріли часу", які, зіштовхуючись у теперішньому часі, провокують виникнення "спадів" і "бумів", те, що Дж. Бруно назвав "контрарністю" (діалектичним чергуванням мінімумів і максимумів) [4]. Саме вони народжують хвилі природного розвитку реальних процесів, які відбуваються в границях, визначених онтологічними засадами буття урбосферних перетворень.

Антропологічні особливості, які впливають на урбосферні процеси, їх вектори і домінанти, виявляються у характері розселення різних за ментальністю громад мешканців міст і типами поведінки містобудівників. За аналогією до етнічної класифікації Л. Гумільова [5], серед мешканців і містобудівників слід виділити пасеїстів, досить консервативну поведінку яких переважно визначає повага до минулого і які формують громаду городян, розосереджуючись по території. Для актуалістів, що утворюють громаду слободян і розселяються поряд з городянами, найбільшу цінність мають сьогоднішні здобутки. Слободяни схильні до активних контактів і самоорганізації в пошуках більш привабливих місць розселення.

Футуристи, для яких пріоритетними є майбутні досягнення, концентруючись навколо транспортних вузлів і центрів майбутньої активності, формують дуже рухому і динамічну громаду урбодян. Для анімалістів, що ніяк не співвідносять себе з плином часу, не дуже важливі традиції минулого і події сьогодення, як і для футуристів. Їх навіть не приваблює "світле майбутнє". Вони очікують інших, можливо кращих часів і розселяються в периферійних і буферних зонах міста і приміських територій, утворюючи громади поселян, які вже не селяни, але ще й не мешканці міста. Необхідність постійної адаптації до нових динамічних змін на периферійних територіях змушує поселян багато пересуватись, досить часто змінювати статус і місця свого розселення [6].

У результаті антропологічний зріз архітектурно-філософських уявлень про мі-

ський розвиток сприймається як ряд послідовного розгортання процесів розселення, неконтрольоване розповсюдження котрих стримується в природних границях відповідною ментальною поведінкою окремих громад міських мешканців: розосередження/пасеїсти (городяни), самоорганізація/актуалісти (слободяни), концентрація/футуристи (урбодяни), адаптація/анімалісти (поселяни).

Більш високий рівень абстрагування, притаманний гносеологічному аспекту, спирається на онтологічний і антропологічний ряди, між членами котрих співіснують чотири типи відношень: просторово-часові, функціональні, причинно-наслідкові і генезно-еволюційні. Ці відношення у межах ряду вступають у парні діалектичні зв'язки між простором/часом містобудівної форми і причинами/наслідками містобудівної еволюції, між функціями/альтернативами містобудівної діяльності і генезом/еволюцією динаміки розвитку, формуючи за рахунок другої проміжної і перехідної пари неперервний горизонтальний цикл, що відтворюється на більш високому рівні накопичення знань про міський розвиток. Тобто гносеологічний ряд вміщує ієрархічні зв'язки, що надають процесу пізнання спадкоємного, вертикально-нашарованого, багаторівневого і безперервного характеру.

Кожний з членів цього ряду вступає в прямі і зворотні зв'язки. Зворотні, в свою чергу, діляться на позитивні та негативні, які стимулюють сталість режимів в ідеалізованих границях функціонування чи розвитку реальних процесів. Саме завдяки цьому члени ряду знаходяться у зворотно пропорційних зв'язках: перебільшення вагомості чисельника пов'язано зі зниженням значень знаменника. Сутність зворотних зв'язків полягає у встановлені на кожному етапі сприятливих гранично-пропорційних умов функціонування чи розвитку за рахунок підвищення чи зниження рівня альтернативності чи заборон, що обмежують творчу еволюцію та знання про неї. Стає зрозумілим, що перебільшення ролі генезних, більш традиційних зв'язків стримує розвиток і вводить систему в зациклені режими функціонування. І навпаки, акцент на еволюційних зв'язках розриває замкнуті цикли, виводить систему з глухого кута і відкриває нові альтернативи вільного і не завжди передбаченого творчого розвитку.

Багатоаспектність філософсько-містобудівних знань базується на сучасних уявленнях про складну топологічну геометрію простору-часу, на розшаруванні таких його "точок, ліній, площин і об'ємів", як локальний час протяжності містобудівних форм, ментальний (соціально-психологічний) час містобудівної діяльності, глобальний (історичний) час містобудівної еволюції та темпоральний (прискорено-уповільнений, цивілізаційний) час динаміки урбосферних перетворень. Причинно-наслідкові зв'язки також піддаються ієрархічному структуруванню в напрямку використання Аристотелевих категорій матеріальних, рушійних, формальних і цільових причин, що акцентують увагу на глибинному змісті динаміки розвитку [6].

Просторово-часові, функціонально-альтернативні і причинно-наслідкові зв'язки доповнюються і узагальнюються за допомогою багатовимірного співвідношення "генез/коеволюція", яке описує і пояснює еволюцію з позицій взаємодії різних видів генезних перетворень. Серед них: морфогенез містобудівних форм, структурогенез містобудівної діяльності, тектогенез містобудівної еволюції, номогенез закономірних перетворень еволюційної динаміки, які в сукупності гармонічно узгоджуються в системогенезних процесах урбосферної еволюції.

Сьогодні в різних галузях знання генезні перетворення, а також коеволюційні процеси все частіше розглядаються з позицій самоорганізації, теорія якої — синергетика — за своїм значенням прирівнюється до системи сучасних знань про еволюцію. Саме тому містобудівна еволюція може розглядатись з позицій самоорганізації всіх видів генезних перетворень під проводом провідних синергетичних принципів, найважливішими серед яких є: ритмічність хвиль розвитку, його не завжди передбачувана креативність; самооновлення за рахунок творчого потенціалу "хаотичного" середовища; циклічна причинність як відображення впливу позитивних зворотних зв'язків з наслідками розвитку; багатовимірність еволюційного простору-часу т. ін. [7].

У контексті цих принципів більш аргументовано сприймаються аксіологічні акценти, які пов'язані не стільки з природними властивостями, скільки з сутністю і умовами повноцінного міського розвитку. Ця сутність і умови виявляються в повноті його різноманітних сторін, сумірності етапів поступових змін, спадкоємності у формуванні більш високих рівнів організації, нарешті в утворенні потенційно можливих альтернативних рядів самоорганізації генезних перетворень в єдиному контексті урбосферної еволюції.

Саме наслідковість процесів і границь їх гармонізації, де задіяні: сторони/доповненість, ступені/сумірність, рівні/спадковість, ряди/контекстуальність — у повній мірі узагальнюють і визначають сутність і мотиви, умови і глибинний зміст природного узгодження еволюційної динаміки міського саморозвитку. Принцип доповненості, який близький за змістом до аналогічного принципу у квантовій фізиці і принципу компліментарності у біології, розширює діапазон різноманітності еволюційних форм. Принцип сумірності спрямовує діяльність на пошук шкали мір і масштабів поступових змін, спільної для всіх несумірних сторін. Принцип спадкоємності сприяє збереженню в нашарованих структурах найкращих історичних здобутків, як основу виникнення нового. Це нове з'являється під впливом принципу контекстуальності, сутність якого полягає у формуванні наскрізних глибинних зв'язків і рядів, що, по-різному пронизуючи рівні урбосферної еволюції, вивільняють потенції і створюють нові альтернативи у контексті гармонічного розвитку.

Підводячи підсумки, слід зазначити, що онтологічні і гносеологічні, антропологічні і аксіологічні начала і першооснови об'єднуються і, об'єднуючись, спрямовують розгляд містобудівних форм, діяльності та коеволюції в бік аналізу сталого і безперервного, прогресивного і контрастного, а загалом — гармонічного і природного міського саморозвитку, архітектура якого в своїй динамічній версії відповідає історично визнаному закону Вітрувія-Альберті щодо міцності і досконалості, користності та краси штучного середовища, яке оточує людину.

Формування повноцінного середовища повинно спиратися на методологічні засади, де в концентрованому вигляді зосереджена сутність онтологічних і гносеологічних, антропологічних і аксіологічних побудов архітектурно-містобудівного світогляду. У розвитку сучасних знань існують і співіснують класична, некласична і постнекласична методології, які відрізняються "пропорціями" у суб'єкт-об'єктних відношеннях і які пов'язані з протилежними тенденціями до "олюднення" природи (антропний принцип) і до "оприродненння" людини і суспільства (природничий принцип). У взаємодії і перетині цих принципів і тенденцій, як правило,

формується предмет наукових досліджень, який сьогодні виглядає складно організованим, ієрархічним і системним.

Взаємна доповненість і врівноваженість антропного і природничого принципів може підвищити достовірність наукових пошуків у межах постнекласичної методології. Це стає можливим у випадку введення ідеального об'єкта, подібного до того, який А. Уайтхед називав "супер'єкт" і який, вміщуючи в собі суб'єкт-об'єктний і предметний досвід, символізує єдність закономірностей, сприяючих вивільненню потенцій і виникненню, непередбачуваних класичними і некласичними методами, нових еволюційних форм. Оскільки пошук закономірностей складає основний зміст вивчення урбосферних явищ, то такий "супер'єкт" може отримати умовну назву "концепт" дослідження.

Виходячи з цього, узагальнення сучасних методологічних уявлень у містобудуванні може бути представлено ланцюжком співвідношень: об'єкт/морфологія, суб'єкт/праксеологія, предмет/тектологія, концепт (супер'єкт)/генеалогія. У знаменнику цього ряду вказана "адреса" запозичення назв у більш розвинутих наукових галузей, пристосованих до потреб містобудівної теорії, а саме: морфологія міського середовища (К. Александер, К. Лінч), праксеологія містобудівної діяльності (Т. Котарбінський, Т. Пщоловський, Г. Лаврик), тектологія містобудівної еволюції (О. Богданов), генеалогія еволюційної динаміки (постмодернізм).

Ще один ряд співвідношень розкриває сутність антропологічного зрізу постнекласичної методології: хаос/ідеографічність, "хаосмос"/діалектичність, космос/номотетичність, "космаос"/аналектичність. У чисельнику знаходяться поняття "хаос, хаосмос, космос", які введені у науковий обіг в синергетиці і постмодернізмі. За аналогією, як перехідний між "космосом" і "хаосом", запропоновано термін "космаос". Ці поняття акцентують увагу на внутрішній і глибинній упорядкованості хаосу, на можливостях позитивного використання його водночас деструктивних і конструктивних потенцій у процесах самоорганізації та самооновлення складних систем.

У знаменнику попарно розташовано доповнюючі один одну опозиції відомих методів — ідіографічний і номотетичний, діалектичний і аналектичний. Їх місце в ряді свідчить, що ідеографічний метод, який спрямований на пошук неповторної унікальності, більш ефективний в дослідженні історичних, досить хаотичних нашарувань містобудівних форм у міському середовищі. Номотетичний, генералізуючий метод більш підходить до пошуку загальних закономірностей еволюції у різні історичні періоди та епохи. Діалектичний і аналектичний методи доповнюють один одного у випадку, коли акцент на відмінностях у діалектичному усуненні протиріч поступово змінюється акцентом на аналектичних подібностях, тобто на взаємодії без напруги і боротьби взаємно доповнюючих протилежностей, на встановленні між ними гармонічних пропорцій.

Ряд, який описує ще один спосіб і принципи методологічного конструювання, простежується у послідовності відношень: ахотомія/монади, дихотомія/діади, трихотомія/тріади, тетрахотомія/тетради. У знаменниках знаходяться терміни для визначення принципів: єдності, стабільності і аморфності (монада); множинності, невизначеності і плинності (діада); протилежності, процесуальності, синтетичності (тріада). Запропонований принцип тетради сприяє представленню процесів розвитку в їх динамічній цілісності, яка утворена двома діадами і

тріадою, що складають неперервний, без протиріч цикл, який відтворюється у розвитку.

У чисельнику позначені принципи нероздільності (ахотомії) і логічного розділення об'ємів понять і відповідних властивостей на 2, 3 і 4 підпорядковані класи. Якщо принцип дихотомії реалізується за схемою "чи те, чи те", то трихотомії притаманна схема "чи те, чи те, а також те та інше" [8]. У процесах, що описуються тетрахотомічним принципом, присутня більш складна схема: "чи те, чи те; те та інше, і нове".

Тетрада, яка формує аксіологічний зріз, де у знаменнику описано цінності міського розвитку — доповненість сторін, сумірність ступенів, спадкоємність рівнів і контекстуальність еволюційних рядів, — стає основою для методологічної конструкції, що узагальнює уявлення про самоорганізацію і гармонію цього розвитку у багатовимірному просторі-часі. Ці уявлення пов'язані з розумінням необхідності синхронізації і співвимірюванням ступенів розвитку (синхронізація/сумірність), із діахронізацією та наслідуваням історичних нашарувань у міських планувальних системах (діахронізація/спадкоємність).

За аналогією було введено нове поняття "синхоризація" [9], яке в даному випадку відповідає уявленню про єдиний простір урбосфери, де взаємодіють і узгоджуються між собою різні часи та їх виміри. Цей багатовимірний континуум матеріалізується і розгортається ("діахоризується") у тривимірному просторі міського середовища, де співіснують і взаємно доповнюють один одного несумірні сторони містобудівних форм, містобудівної діяльності та містобудівних ідей.

Вищезазначені ряди загалом утворюють порядок методологічних конструкцій, який узагальнюється в послідовних відношеннях: містобудівне середовище/множинність (сторін), містобудівні комплекси/сукупність (ступенів), містобудівні системи/цілісність (рівнів), містобудівні формації/цінність (еволюційних рядів). Цей порядок завершується системологічним співвідношенням "урбосфера/спільнісність (сторін, ступенів, рівнів і рядів)".

Сьогодні в різних сферах знання і в містобудівній теорії все частіше поширюється думка про розгалуженість системологічного підходу. У містобудуванні він, послідовно ускладнюючись, реалізується у відомих і нових концепціях. Серед них найважливішими є: середовищний підхід, ще не до кінця осмислений і визначений, але такий, в якому домінує морфологічний принцип множинності: ціле як множина. Принцип цілісності, де "множина як ціле", притаманний системно-цілісному, тектологічному підходу. Морфологічний і тектологічний підходи доповнюються опозиційною парою — добре відомим у містобудівній теорії комплексним підходом і відносно новим системно-ціннісним підходом. В них послідовно реалізуються принципи "ціле як сукупність" і "ціле як спільність".

Таким чином, усі рівні системологічного, чи по-іншому, сферно-середо-вищного підходу, який практично співпадає із синергетичними уявленнями, можуть бути задіяні в описі і поясненні особливостей морфологічної, праксеологічної, тектологічної і генеалогічної будови процесів міського розвитку в урбосфері.

Ще один аспект методологічного конструювання впливає на вирішення проблем самоорганізації міського розвитку в урбосфері. Це — формалізована і неформальна мова, за допомогою якої описуються, пояснюються, узагальнюються і визначаються процеси гармонізації урбосферної еволюції. В основі синергетичних

досліджень лежить аналіз прямих і зворотних зв'язків між причинами і наслідками, середовищем і системами. Оскільки причинно-наслідкові зв'язки являються відправним пунктом проведення просторового функціонального і генетичного аналізу, вони можуть скласти змістовну основу для формування мови еволюційної динаміки.

Спираючись на Аристотелеві категорії та їх розвиток у класичній і сучасній філософії, урбосферна еволюція може бути представлена у взаємодії матеріальних, рушійних, формальних і цільових причин. В якості матеріальних причин виступають містобудівні форми, рушійних — містобудівна діяльність, формальних — містобудівна еволюція, цільових — еволюційна динаміка. Ці чотири типи причин взаємодіють у площині, формуючи послідовність (стрічки) всіх вищезазначених рядів. Разом з тим, вони розгортаються по вертикалі в ієрархічні рівні (стовпці), які об'єднуються із стрічками і утворюють "пласкі" матриці, що, нашаровуючись, набирають об'єму і формують багатовимірну матрицю урбосферної еволюції.

Ці багатоаспектні і багатовимірні матричні конструкції, "поверхи" яких формуються під впливом сферно-середовищного (системологічного) підходу, можуть стати надійними змістовними засадами і формальною основою урбосинергетики і таких її розділів, як: ритміка (морфологія) сталих містобудівних форм, прагматика (праксеологія) прогресивної містобудівної діяльності, тектоніка (тектологія) безперервної містобудівної еволюції, динаміка (генеалогія) контрастного саморозвитку і самооновлення. Таке синергетичне прочитання закону Вітрувія — Альберті відкриває нові горизонти і перспективи в оптимістичному передбаченні непередбачуваних феноменів урбосферної еволюції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гутнов А. Э. Эволюция градостроительства. — М. :Стройиздат, 1984. — 256 с.
2. Мельников Г. П. Системология и языковые аспекты кибернетитики. — М.: Сов. радио, 1978. — 386 с.
3. Ухтомский А. А. Доминанта. — СПб.: Патер, 2002. — 448 с.
4. Бруно Дж. Изгнание торжествующего зверя. О причине, начале и едином. Мн.: Харвест, 1999. — 480 с.
5. Гумилев Л. Н. Этногенез и биосфера Земли. — Ленинград: Гидрометеоиздат, 1990. — 528 с.
6. Тімохін В. О. Гармонічність еволюційної динаміки самоорганізації містобудівних систем: Автореф... докт. арх.: 18. 00. 01 / КНУБА. — К., 2004. — 34 с.
7. Князева Е. Н., Курдюмов С. И. Основания синергетики. Синергетическое мировидение. — М.: КомКнига, 2005. — 240 с.
8. Урманцев Ю. А. Симметрия природы и природа симметрии. — М.: Мысль, 1979. — 229 с.
9. Пред А. Пространственно-временная концепция Хегерстранда и её значение // Новые идеи в географии. — М.: Прогресс, 1979. — №4. — С. 86-110.

УДК 725.34.001.76

Г. Е. Подмазко

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ МОРСКИХ ВОКЗАЛЬНЫХ КОМПЛЕКСОВ

В последние десятилетия XX и в начале XXI века мы стали свидетелями необычайного развития международных экономических отношений, почти спонтанного потока капитала через границы и новых методов производства и распределения, причем все эти факторы вместе называются глобализацией. Надо полагать, в течение последующих двух десятилетий рост мировой торговли и туризма по-прежнему останется прямым следствием дальнейшей интернационализации бизнеса и промышленности. Действие экономических факторов производства все больше охватывает весь мир. Способность стран делать государственные и частные инвестиции в транспорт определит, какие страны смогут успешно конкурировать, а какие останутся второстепенными игроками с приходящими в упадок экономиками и уровнями жизни. Глобализация также дала волю новым вызовам и возможностям, которые оказывают основополагающее влияние на наше экономическое процветание и то, как правительство вместе с заинтересованными в нем лицами оценивают ситуацию и принимают решение на будущее. Этот новый мир перемен требует нового осмысления проблем транспорта — новых транспортных средств, новых союзов и адекватной им архитектуры.

Наше понимание транспортной системы будущего — это единая непрерывная сеть дорог, железнодорожных линий, портов и авиационных коридоров. Транспортные системы должны содержаться так, чтобы способствовать глобальной торговле, обслуживать городскую инфраструктуру и удовлетворять нужды людей. Чтобы продолжить поиск инноваций в сфере транспорта, от всех заинтересованных сторон требуется коллективное творческое руководство. Чтобы успешно конкурировать на глобальном рынке, страны должны все меньше полагаться на изобилие природных ресурсов и все больше — на доступ к международным транспортным и телекоммуникационным сетям, качество местной инфраструктуры и благоприятный политический климат. Экономически передовые страны адаптировались к этим изменениям, и продолжают процесс интеграции своих экономик и институтов, совершенствуя свои транспортные и телекоммуникационные сети. Мир оказался свидетелем беспрецедентного роста объема международных транспортных перевозок в течение последних нескольких десятилетий, причем он отражает как подъем глобальной экономики, так и связанное с этим увеличение частных деловых, познавательных, научных и развлекательных поездок.

Фактически, все международные перевозки испытывают дефицит и требуют использования более одного вида транспорта на пути от пункта отправления до конечного пункта назначения. Известно, что каждый из видов перевозок грузов и пассажиров в мире уже сыграл существенную роль в обеспечении географической диверсификации. Хотя транспорт не может претендовать на исключительную

© Г. Е. Подмазко, 2007

роль в успехе экономической глобализации, он остается важным фактором, который нельзя компенсировать или заменить.

С одной стороны, системы воздушных и морских перевозок охватывают большую часть международной транспортировки грузов, с другой, автомобильный транспорт и железные дороги доминируют в сфере более коротких маршрутов, связывающих магистральные транспортные линии с местными пунктами отправления или конечными пунктами назначения. Большим судам, однако, требуются емкие портовые сооружения и большие глубины фарватеров. В будущем это может побудить страны или группы стран вырабатывать политику развития портов и правила, которые будут направлять рациональное развитие портовой инфраструктуры с целью самого экономного и эффективного использования имеющихся ресурсов. Растущие города, сохраняя конкурентоспособность в глобальной экономике, в то же время, удовлетворяют требованиям современных стандартов всех видов безопасности и охраны природы.

Сегодня Украина оказалась вплотную перед необходимостью государственного решения глобальной задачи четкого определения границ экономического и политического пространственно-временного континуума страны и сохранения разумного и рачительного режима использования ее ресурсов. Ресурсов не только природных, но и технических, технологических, антропогенных. При этом заимствование и перенос в Украину западных образцов административно-управленческих, организационных, экономических и, в том числе, градостроительных решений всегда оказываются малоэффективными в силу целого ряда фундаментальных особенностей страны. Сегодняшняя ситуация характеризуется рядом черт, сильно отличающих Украину от других стран. Иная, нежели на Западе, “классовая” и образовательная структура общества; иной социальный статус основных “производителей” материальных и культурных ценностей. Выгодное географическое положение Украины позволяет использовать транспортные артерии в системе международных транспортных коридоров (МТК). Украина располагает мощным портовым потенциалом, который включает в себя 19 морских и 14 речных портов, обслуживающих международную и каботажную торговлю. В настоящее время морские порты Украины, как важнейшая составляющая всей транспортной системы, ждут решения целого комплекса важнейших проблем. От того, как в ближайшее время на государственном и местном уровнях будет реализован технико-экономический потенциал предприятий подобного профиля, зависит успех интеграции Украины в мировую экономику. В том числе в морскую и речную экономику, через систему интенсивного развития морских и речных перевозок грузов и пассажиров. Общеизвестно, что пять из 19 ее портов по своему экономико-географическому положению имеют важное общегосударственное значение и являются морскими транспортными воротами для существующих перспективных грузовых и пассажирских потоков. Это Одесса, Ильичевск и Южный — на Черном море, Мариуполь — на Азовском и Измаил — на Дунае. Грузооборот этой пятерки в сумме составляет около 80% от общего объема, т. е. более 84 млн тонн в год. Порты Одесса, Ильичевск, Южный имеют исключительное значение не только в транспортной системе Украины, но и в структуре активно развивающихся транспортных международных коридоров. Через них в 2006 году прошло почти 80% от суммарного грузопотока пяти крупнейших портов и 62% грузооборота всех

морских портов страны. Пожалуй, самая важная на сегодняшний день проблема — уверенная конкуренция на ведущих морских торговых линиях.

Верховная Рада Украины приняла за основу в первом чтении проект закона "О морских портах". В настоящее время, как известно, он обсуждается. Эффективное функционирование украинских портовых комплексов на международном рынке транспортных услуг требует их модернизации, что прямо зависит от объемов капиталовложений и реализации инвестиционных проектов. В Министерстве транспорта и связи Украины, по оперативным данным, на строительстве портовых комплексов в 2006 году освоено 511,3 млн грн. капиталовложений, введено в эксплуатацию основных фондов на сумму 370,5 млн грн. В частности, Одесский морской торговый порт, который занимает ключевое место на перекрестке транспортных коридоров в рамках Организации Черноморского экономического сотрудничества и транспортного коридора Европа — Кавказ — Азия (ТРАСЕКА), принимает активное участие в формировании национальной сети международных транспортных путей, объединении их в единую транспортную систему.

Кризисная ситуация в экономике Украины, снижение объемов промышленного и сельскохозяйственного производства очень сильно влияют и на показатели работы транспортной отрасли страны. В начале 90-х у "постсоветского" человека не возникало потребности в круизном отдыхе и, следовательно, данная услуга не была востребована. В этот период времени наши высококлассные суда ("Шостакович", "Карелия" и др.) фрахтовались иностранными фрахтователями для перевозок пассажиров вокруг Европы, Австралии без захода в постсоветские порты. Далее появляются "челночные" перевозки, при которых комфортабельность судна не была важна, главной была дешевизна. Только в конце 90-х появился такой класс как туристы, который предъявляет к отдыху высокие требования. Думается, круизы должны ориентироваться на потребителя среднего класса, каких в мире и у нас большинство. Украинский гражданин уже пришел к выводу о необходимости хорошего отдыха. Нынешнее состояние экономики позволило многим из граждан Украины перейти с нижней ступени социальной пирамиды потребностей на среднюю и, даже, на верхнюю. Круизное путешествие является не просто возможностью хорошего отдыха, но и показателем принадлежности к определенной социальной общности, референтной группе по таким признакам, как образ и стиль жизни, структура потребления материальных, духовных и развлекательных благ. Пассажирский терминал Одесского порта способен одновременно принимать до пяти теплоходов, в том числе и океанские лайнеры, типа "Аврора" длиной до 270 метров и с тремя тысячами человек на борту. За десять лет своей работы порт в развитие туристического комплекса вложил в общей сложности более 350 миллионов гривен, и это без учета средств, необходимых на поддержание самой инфраструктуры. Во всем мире четко прослеживается тенденция к росту объемов морского пассажирского туризма, и если сегодня не брать ее в учет, то это в уже очень близкой перспективе будет грозить ощутимыми потерями как для городского, так и для федерального бюджетов.

Актуальность и суть наших размышлений вытекают из вполне объективных обстоятельств, складывающихся на мировом и европейском рынках пассажирских перевозок, тенденций развития туризма на Черном море и необходимости

как можно активнее включить в эти процессы дремлющие возможности нашей страны. Очевидно, эта экономическая подоплека является основополагающей в той задаче, которую предстоит решить обществу и власти. С вводом в действие новых и реконструкцией существующих морских пассажирских комплексов городской и федеральный бюджеты открывают для себя серьезный дополнительный ресурс. Кроме прямых доходов, не следует забывать и о косвенных, которые будут обеспечиваться по мере расширения туристического бизнеса. Не использовать этот потенциал было бы, по меньшей мере, непредусмотрительно, а по большей — беспечно.

Резюме наших размышлений сводится к следующему. Ныне происходит адаптация проектно-планировочной практики к условиям свободного рынка. Это требует качественно новой методологии и принципиально иных приемов градостроительного проектирования, в том числе, в части, касающейся планировки, застройки и реконструкции морских вокзальных комплексов в структуре морских портов. В сложившейся ситуации, возникает настоятельная необходимость в разработке методологических предложений и рекомендаций по организации морских вокзальных комплексов, которые бы могли быть положены в основу разработки проекта “Концептуальных основ развития морских вокзальных комплексов в структуре морских портов в современных социально-экономических условиях”.

ЛИТЕРАТУРА

1. Михайло Дергаусов. Морські порти України: час активних реформ // Дзеркало тижня / гроші. — № 4 (429). — 1-7 лютого 2003 р.
2. Валентина Михайлова. О судьбах отрасли — с тревогой и надеждой // Порты Украины. — № 3. — 2007.

УДК 711.4.004.68(477.74)

Н. О. Дмитрик, В. И. Одинабекова

РЕКОНСТРУКЦИЯ СТАРОЙ ЗАСТРОЙКИ ГОРОДА ОДЕССЫ

Проблема реконструкции старой застройки, на данный момент, является самой актуальной и серьезной для Одессы и ее жителей. В нашем городе большое количество нефункционируемых зданий, потерявших свою архитектурную выразительность и имеющих непривлекательный вид полуразрушенных фасадов, (рис. 1). Также, огромное количество временно возведенных, в послевоенный период, жилих домов, которые давно пережили запланированный срок эксплуатации и должны быть заменены новостроем. На данный момент, более 80% строительного фонда требует реконструкции и модернизации.

 © Н. О. Дмитрик, В. И. Одинабекова, 2007

Рис. 1. Детская больница по улице Хворостина, г. Одесса

Реконструкция зданий и сооружений — это их переустройство с целью частичного или полного изменения функционального назначения, установки нового эффективного оборудования, улучшения застройки территории, приведение к совершенным возросшим нормативным требованиям.

Переустройство включает в себя перепланировку и увеличение высоты помещений, усиление, частичную разборку и замену конструкций, а также надстройку, пристройку и улучшение фасадов зданий. Характерными и самыми массовыми объектами реконструкции являются жилые здания, прослужившие от 50 до 100 лет и более, которые составляют значительную часть жилого фонда крупных городов страны (см. рис. 2). Многие из них представляют собой капитальные многоэтажные строения, пригодные по техническому состоянию к дальнейшей, продолжительной эксплуатации. И что немаловажно, в градостроительном отношении очень существенны их эстетические и архитектурные качества. Индивидуальность старых зданий играет большую, а иногда и главную роль в формировании своеобразия старых городских районов, особенно центральных частей городов. Вместе с тем старые жилые здания в большинстве своем имеют значительный физический и моральный износ, их реконструкция представляет собой важную архитектурную, градостроительную и сложную техническую задачу. Несоответствие функции учреждений зданиям, в которых они вынуждены располагаться, постоянно возрастает. Особенно резким оно стало в наши дни, когда высокий уровень технической оснащенности стал необходим для всех форм деятельности. По этой же причине не удовлетворяют современным требованиям даже те старые здания, которые используются по своему первоначальному назначению: больницы, учебные заведения и т. д. Изменились не только требования к их планировке и уровню инженерного благоустройства, совершенно по-другому

оцениваются в настоящее время нормативные параметры, принципы их размещения, планировки и благоустройства [2].

Рис. 2. Учебно-лабораторный корпус ОГАСА
по ул. Старопортофранковской, 28

На данный момент, одной из фирм, занимающихся реконструкцией памятников архитектуры в Одессе, является фирма “АРХПРОЕКТ-МДМ”, которая занималась регенерацией Одесского рынка Привоз, реконструкцией старых зданий Одессы, таких, как жилой дом по ул. Ланжероновской, Сабанские дома, часовня Стурдзовской богадельни, а также излюбленный многими одесситами “Шахский дворец”.

Сабанские дома (1995-1997). Старый дом на этом участке, построенный по проекту Бернардацци, снесли в 80-е года даже без обмеров. Перед архитекторами стояла задача разместить за “историческим” фасадом нового дома как можно больше жилых помещений. Поэтому к первоначально пятиэтажному зданию прибавили еще два этажа и мансарды. Фасад был прорисован на “модуле” Бернардацци (рис. 3). Второй дом, “зеленый”, создавался в духе классической одесской архитектурной школы.

Часовня. Ровно через 150 лет после первого освящения часовня Стурдзовской богадельни восстала из пепла (рис. 4). Дмитрий Повстанюк, изучив архивные материалы, воссоздал интерьер, добавил колокольню и купол, которых не было в оригинальном проекте.

“Шахский дворец”. Реконструкция дворца Бжозовского или, как его привыкли называть многие одесситы, “Шахского дворца”, возведенного в 1851-1852 гг. (рис. 5) знаменитым одесским архитектором Ф. В. Гонсиоровским в начале ул. Гоголя. Шахский дворец стоит на месте военного госпиталя, который начали сооружать под руководством инж. Деволана в 1794 г. Но сооружение было возведено лишь наполовину и в 1800-х гг. разобрано [1].

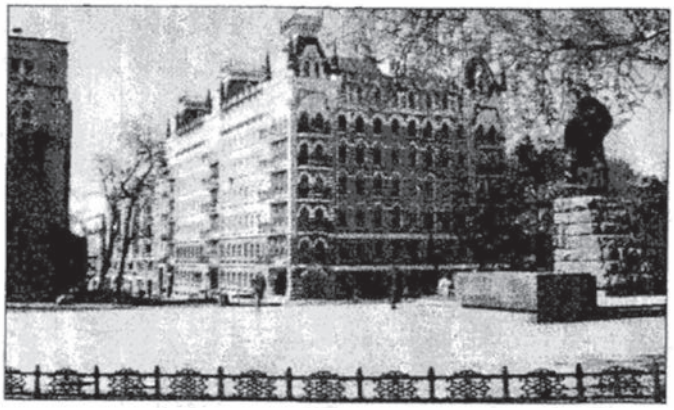

Рис. 3. Сабанские дома (4)

Рис. 4. Часовня (4)

Рис. 5. “Шахский дворец” (4)

“Разместившись над крутым обрывом, здание хорошо обозримо с морского побережья. От дворца к ул. Приморской сбегает неширокая лестница. Когда поднимаешься по ее ступеням, здание медленно выплывает из густой растительности над кромкой обрыва, как на киноленте. Сначала появляются зубцы башен, затем сами башни и мощные стены и, наконец, величаво открывается весь двухэтажный массив, окруженный развесистыми акациями и пирамидальными тополями. Двор спрятался за стенами основного здания и двух примыкающих к нему корпусов, словно в каменный мешок. Раньше в него входили со стороны ул. Гоголя, где возвышались монументальные ворота с калиткой в виде подъемного крепостного мостика. Это здание напоминает старинные английские замки. Объемы в два этажа теснятся друг к другу, восьмигранные башни и декоративные шпили вырываются вверх, а прямоугольные проемы чередуются со стрельчатыми. Здесь и мощные контрфорсы и ритм прямых зубцов на парапетах” [3].

Пример общей характеристики памятника архитектуры, нуждающегося в реконструкции (рис. 2, рис. 6).

1. Современное назначение здания:

Учебно-лабораторный корпус строительно-технологического факультета Одесской государственной академии строительства и архитектуры.

2. Категория охраны, документ о включении объекта в памятники:

Здание по ул. Старопортофранковской, 28, бывший ночлежный приют барона Мааса, построенный по проекту епархиального архитектора А. Д. Тодорова в 1886-1887 гг. Вместимость приюта 700 мест (рис. 7).

Рис. 6. Корпус ОГАСА 3

Краткие сведения о техническом состоянии здания: Конструктивная система здания — бескаркасная с несущими продольными стенами. Стены из камня — из-

вестняка (пиленного) с прокладкой рядов из кирпича, не оштукатуренные. Перекрытие по металлическим балкам с кирпичным заполнением. В плане здание симметричное, с ярко выраженной поперечной осью главного входа в здание с распашной каменной лестницей, опирающейся на арки. Кровля — двускатная с покрытием из асбеста — цементных волнистых листов и нуждается в ремонте и модернизации. Стены нуждаются в ремонте — оштукатуривании и покраске.

(Архив. ООО. СТРОЙНИИПРОЕКТ)

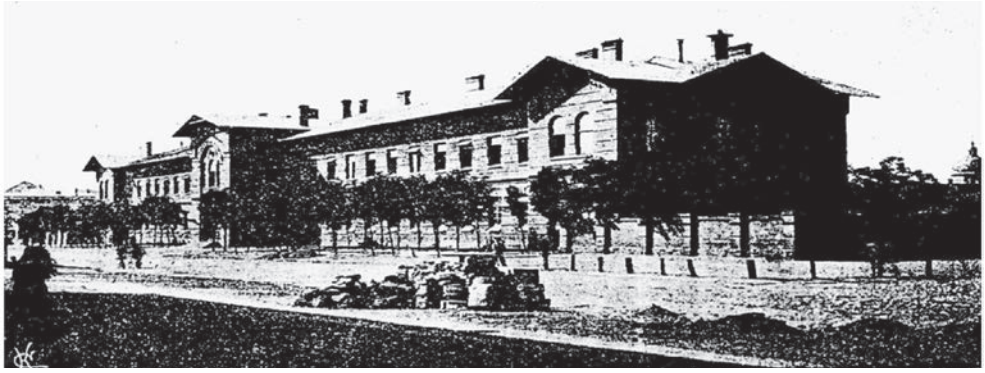

Рис. 7. Массовский ночлежный дом по Старопортофранковской улице (1904 г.), г. Одесса (3)

БИБЛИОГРАФИЯ:

1. Art City Construction (Жилые комплексы, общаги, гостиницы — 300 лучших); Киев. — 2000.
2. Шагин А. Л. Реконструкция зданий и сооружений. — М.: Высшая школа, 1991.
3. Архив. ООО. СТРОЙНИИПРОЕКТ
4. www. archproject-mdm. ua
5. Кирпичников А. И., Маркевич А. К. Прошлое и настоящее Одессы. — Одесса, 1894. — 48 с.

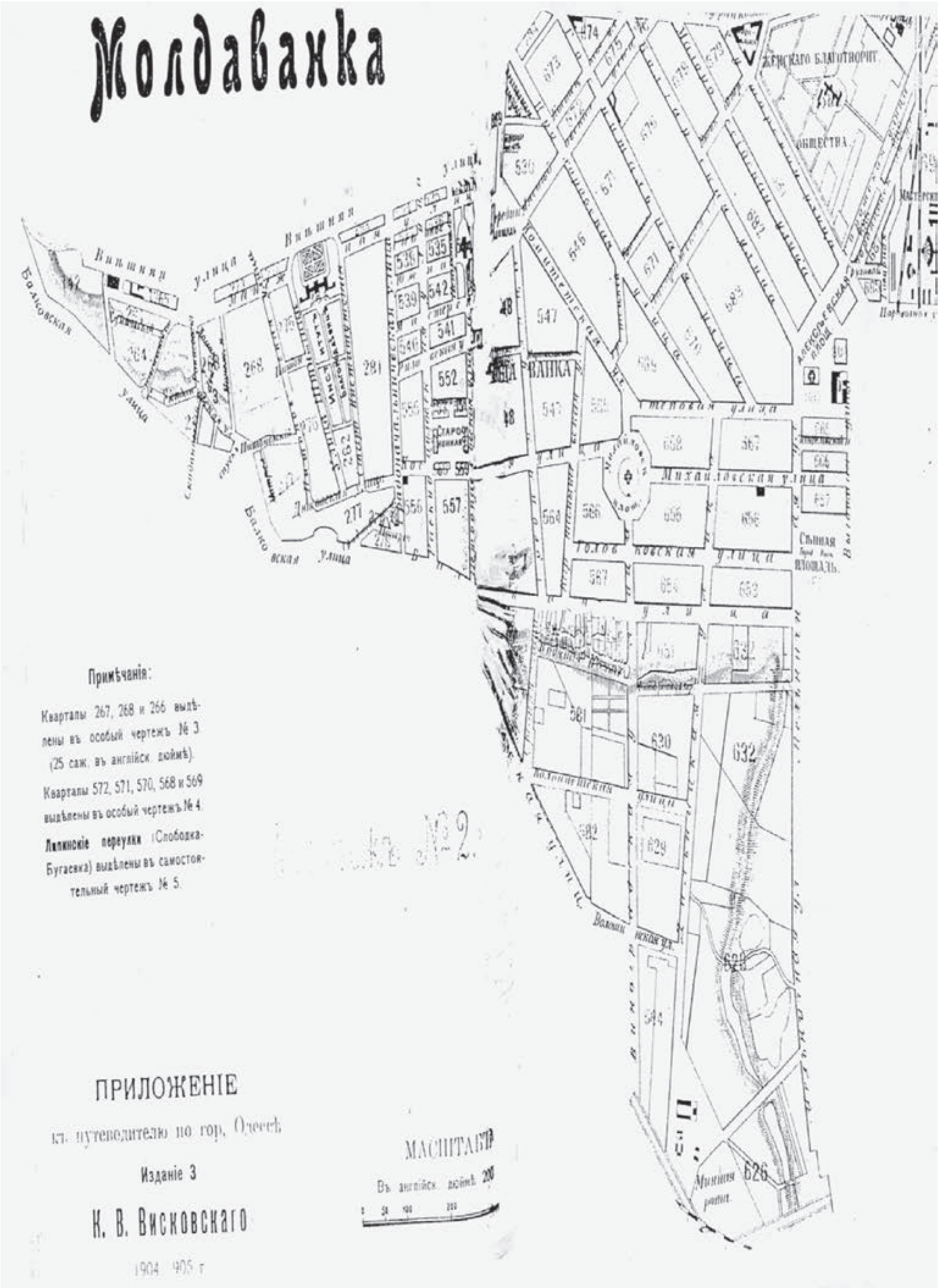

Рис. 8. Карта района Молдаванки 1904-1905 гг., г. Одесса (3)

УДК 711.4(477.74-21)

Н. С. Захаревская, В. Ю. Снядовская

ГРЕЧЕСКАЯ ПЛОЩАДЬ — АЛЕКСАНДРОВСКИЙ ПРОСПЕКТ — НОВОЕ ВИДЕНИЕ

Эпоха глобальных градостроительных трансформаций, когда целые регионы меняют свою социальную, экономическую и политическую структуру, с особой четкостью проявляется в крупных портовых городах — центрах мировой торговли. Некоторые из них, такие как Барселона и Роттердам, Гамбург, Копенгаген, Гонконг и Шанхай, уже провели грандиозные реконструктивные мероприятия. Другие, в том числе и Одесса, находятся в преддверии таких преобразований. И потому разработка правильной планировочной стратегии становится жизненно важной для будущего города. Но последует ли Одесса примеру трансформации европейских городов-портов? Какие сценарии развития приемлемы для города? Каким видят его будущее мировые эксперты-градостроители? И, наконец, примет ли Одесса интеллектуальную помощь от ведущих европейских специалистов? Этим вопросам посвящен Международный проект “ПОРТОПОЛИС ОДЕССА. СТРАТЕГИЯ РАЗВИТИЯ”, инициированный Выставочным центром “Одесский дом”, при поддержке заслуженного архитектора Украины, профессора Уренева В. П.

“ПОРТОПОЛИС ОДЕССА” стартовал в Одессе в мае 2005 года и уже через шесть месяцев, на международной конференции, представил городским властям и архитектурной общественности форпроекты, посвященные ключевым вопросам развития, управления и архитектурно-планировочной организации Одессы.

В международном проектном семинаре (с 22 по 29 мая 2005 года) в Одессе принимали участие студенты и преподаватели Венского технического университета, Института архитектуры национального университета “Львовская политехника” и Архитектурно-художественного института Одесской государственной академии строительства и архитектуры.

Руководители проекта с венской стороны — признанные экперты в области трансформации портовых и стихийно развивающихся городов — декан факультета Архитектуры и пространственного планирования Венского технического университета, профессор Клаус Семсрот и профессор института градостроительства Венского технического университета Андреас Гофер, особое внимание уделили состоянию центральной части города, на пешее изучение которой было отведено несколько дней еще на стадии проектного семинара. Теме реабилитации городской среды был посвящен проект, в дословном переводе — проект поэтапной “меблировки” города.

Руководитель проекта с львовской стороны профессор Богдан Черкес, директор института Архитектуры Национального университета “Львовская политехника” обозначил основные приоритеты в решении задачи сохранения “одесской идентичности”:

“Первое: создание правил застройки в центре и соблюдение этих правил. Без

© Н. С. Захаревская, В. Ю. Снядовская, 2007

центра Одессы нет. Это просто большой советский город средней руки, которых сотни.

Второе: создание морского фасада и правил застройки побережья. Без моря Одессы тоже нет.

Третье: решение транспортно-пешеходной проблемы города, без этого его существование невозможно.

О других проблемах можно рассуждать, но без решения первых трех их решение невозможно".

В мае 2006 года в Одессе состоялся следующий этап — проектный семинар на актуальные для Одессы градостроительные темы, предложенные управлением архитектуры и градостроительства Одесского горсовета и авторитетнейшим архитектором, профессором В. Л. Глазыриным.

Международные команды (венские, львовские и одесские студенты) в течении недели решали предложенные градостроительные задачи, создавая концепции нового видения будущего "старой" Одессы. Результатом проектного семинара стала разработка нескольких вариантов градостроительных трансформаций, которые будут доработаны и представлены архитектурной общественности на международный архитектурно-строительный форум "Vira Ukraine!" в марте 2007 года.

В июле 2006 года руководители проекта из "Львовской политехники" профессор Б. Черкес и профессор В. И. Проскуряков, координатор семинара "Портополис Одесса 2006", пригласили группу студентов Одесского архитектурно-художественного института в г. Львов для участия в проектном семинаре для совместной доработки идей по застройке и реконструкции исторического центра ядра г. Одессы.

В ходе плодотворного сотрудничества и возник проект реновации Греческой площади — Александровского проспекта, промежуточный вариант которого был представлен на фестивале архитектурной молодежи "Я — БУДУЩЕЕ!" в ноябре 2006 г.

Проект "**NEW VISION — концепция реновации Греческой площади — Александровского проспекта"** выполнен студентами 5-го курса Снядовской В., Румилец Т., Мамоновой И. под руководством преподавателей АХИ ОГАСА доцентов Харитоновой А. А., Савицкой О. С. и асс. Захаревской Н. С.

Концепция включает анализ исторической и фоновой застройки Греческой площади и Александровского проспекта, функционального зонирования, пешеходно-транспортного движения на данном участке, выявление участков с малоценной застройкой.

Результатом исследования стали предложения по функциональному зонированию, движению транспорта, созданию пешеходных зон, подземных парковок и расширению культурно-рекреационных функций.

Концепция включает предпроектные предложения застройки участков с малоценными строениями по трем адресам.

Участок по адресу пер. Красный 8/10, выходящий фасадом на Греческую площадь, предлагается освободить от здания бывшего "Гипрограда", малоценного в архитектурном смысле сооружения 60-х годов, и создать **Центр "Евроинтеграции"** — современное, высокотехнологичное сооружение, с достаточным набором

культурно-образовательных функций. Одновременно, предполагается подвергнуть реновации Греческую площадь путем создания под всей площадью подземного паркинга с въездом-выездом с Греческой улицы и улицы Бунина.

Центр "Евроинтеграции" включает в себя представительства стран Евросоюза, мультимедиацентр, конференц-зал, зал круглого стола, выставочный комплекс и группу помещений питания с возможностью организации конференций и симпозиумов. Паркинг под зданием обеспечивает стоянку машинам vip-персон.

Участки по адресу Александровский пр. 2, ул. Бунина 35 и по адресу Александровский пр. 1, ул. Бунина 33, сегодня занятые ветхими малоценными строениями, предлагаются для строительства **Центра современных искусств** с использованием подземного пространства части Александровского проспекта под выставочные залы. В двух наземных сооружениях располагаются офисные и сопутствующие выставочным технологиям группы помещений, связь между которыми осуществляется под землей. Наземная часть этой части Александровского проспекта используется как пешеходная рекреационно-выставочная зона.

Участок, ограниченный Александровским проспектом, ул. Жуковского, пер. Нечипоренко и Еврейской улицей, представляет собой квартал, застроенный памятниками архитектуры (архитектор Торричелли Г. И.), предлагается к реновации под Школу искусств. Выполненное историко-градостроительное обоснование рекомендует сохранение всех зданий квартала с возможностью обновления функций и модернизацией конструкций. **Школа искусств** выходит основным фасадом на Александровский проспект и включает: специализированные и профильные классы, медиатеку, библиотеку, помещения питания, выставочную и спортивную зоны, художественные и макетные мастерские и просторный внутренний двор, выполняющий рекреационные функции. При школе запроектировано общежитие для проживания педагогов и иногородних учащихся. Крыша школы трансформируется на летний и зимний период. Пространство Александровского проспекта на участке предлагается преобразовать в пешеходную детскую рекреационную зону, т. к. на противоположной стороне проспекта находится гимназия, а посредине проспекта — гимнастический городок гимназии.

Город-порт Одесса, который с точки зрения критериев ЮНЕСКО относится к "живым историческим городам", является типовым для своего времени и почти целиком сохранился без существенного влияния последующего развития, это единственный город в Украине, который полностью сохранил характерную для конца XIX века урбанистическую структуру и застройку.

Планировка центрального ядра Одессы, поражающие ансамбли, монументальные и величественные сооружения давно считаются классическими примерами в развитии всего европейского зодчества. Сохранение и приумножение колоссального архитектурного наследия, реновация ветшающей застройки, бережная реабилитация исторической среды — одна из насущных задач, стоящих перед молодыми архитекторами.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абизов В., Гнатюк Л., Пламеницька О. Засади включення міста-порту Одеси до списку всесвітньої спадшини ЮНЕСКО (теоретичний і практичний аспекти) / Регіональні проблеми архітектури та містобудування. Збірник наукових праць. — випуски 7-8. — Одесса, 2005. — С. 293.
2. Архитектурные объекты г. Одессы и других городов Причерноморья. Конец XVIII — начало XX столетия. Чертежи, планы, рисунки, гравюры, литографии. Каталог / Сост. и ред. В. Ю. Алексеева. — Одесса: ЧПКФ "Хоббит", 2003. — 224 с.
3. Полонская Т. К. Портополис Одесса. Стратегия Развития. — Real estate. — Январь 2006. — Москва, С. 22-26
4. Материалы национального конкурса в области архитектуры "СОЗИДАНИЕ". — Выставочный центр "Одесский дом". — Одесса-2005, С. 71.

УДК 711. 4:504. 05:006. 05(045)

О. В. Чемакіна, Ю. О. Бондар

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МІСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Протягом багатьох років забудова міст здійснювалась виходячи з практично необмежених можливостей використання всіх видів ресурсів в тому числі і територіальних.

Потенціал перспективного розвитку міста часто залежить від рівня, доцільності, обґрунтованості їх використання. Практика розробки генеральних планів ряду міст (Харків, Херсон, Запоріжжя, Чернігів та ін.) показує, що більшість міст на сьогодні використали найбільш сприятливі для забудови території і їх подальший розвиток вимагає відведення малопридатних для будівництва і дорогих в освоєнні територій, або залучення додаткових територій поза їх межами, які в більшості випадків використовуються для сільськогосподарського виробництва.

Вилучення таких територій для потреб містобудування потребує суттєвих законодавчо-правових обґрунтувань. Тому існуючі обмеження територіального розвитку міст вимагають пошуку внутрішніх резервів у напрямку пошуку можливостей ущільнення міської забудови, більш інтенсивного використання територій всіх функціональних зон.

В містах України різними об'єктами будівництва використовується біля 4,0 млн. га, що складає майже 7% загальної площі країни.

В крупних містах відбувається додаткове освоєння територій, що перевищує на 15-20% прийняті генеральними планами розрахунки, в тому числі освоєння позасельбищних територій в 1,5 і більше раза від намічених, що свідчить про стійкі тенденції інтенсивного розвитку міст.

Територіальний розвиток міст пов'язаний з обмеженими обсягами робіт з реконструкції житлової і промислової забудови і виходом нової житлової забудови за межі міста, зростанням витрат на розвиток інфраструктурних підсистем — інже-

 © О. В. Чемакіна, Ю. О. Бондар, 2007

нерних комунікацій, дорожньо-вуличної мережі, транспорту та ін. Тому пріоритетними визначаються ділення з існуючою інженерною інфраструктурою.

Підрахунки д. т. н. Є. Є. Клюшниченко показують, що вартість інженерного освоєння 1га території зростає із збільшенням розмірів міста, яка без врахування вартості загальноміських інженерних споруд, у порівнянні з малими містами, (прийнятих за 100%) складає відсотків:

– малі міста до 50 тис. чол. — 100;
– середні міста (50-100 тис. чол.) — 110;
– середні міста (100-250 тис. чол.) — 120;
– великі міста (250-500 тис. чол.) — 130;
– крупні міста (500-1000 тис. чол.) — 150;
– крупніші міста (понад 1000 тис. чол.) –26.

В сучасних умовах дефіциту територіальних резервів важливою стає проблема реконструкції існуючої житлової забудови. Це пов'язано з оновленням старої забудови, обґрунтованим розміщенням нового житлового будівництва, більш ефективним використанням капіталовкладень та споруд існуючої інженерної інфраструктури. Реконструкція забудови повинна розглядатись з необхідністю вирішення загальних містобудівних проблем, спрямованих на вирішення як поточних, так і перспективних потреб забудови міста. Доцільною для цієї мети може стати програма комплексної реконструкції міської забудови, яка на основі загальної концепції обґрунтовано визначить напрямки реконструкції, варіанти забудови тих чи інших районів. Обсяги необхідних капіталовкладень та інші умови.

Важливим аспектом реконструкції забудови є обґрунтування обсягів і черговості необхідного знесення житлового фонду і подальше використання вивільнених ділянок для різних видів будівництва.

Практика показує, що найчастіше такі ділянки використовуються (у відсотках до загального обсягу знесень): для розміщення житлового будівництва (35-60%); розвитку загальноміського центру (10-25%); будівництва нових офісних споруд (15-20%) та інших потреб міського господарства.

В загальноміській програмі робіт з реконструкції особливе значення має проблема реконструкції районів масового житлового будівництва 50-х, початку 60-х років. Яка практично існує у всіх містах України. Так, житлові масиви переважно 5-поверхової забудови в Києві займають площу від 100 до 300 га, які мають низькі показники використання території — 3,0-3,5 тис. кв. м на 1га території мікрорайону. На певному етапі містобудування масова житлова забудова на основі типових проектів житлових і громадських споруд відносно низької вартості виконала свою соціально-економічну роль.

При зростанні дефіциту територій та вимог до якості житла в нових соціально-економічних і містобудівних умовах назріла необхідність перегляду планувальної організації районів 5-поверхової забудови. Останні роки райони такої забудови доповнюються розміщенням додаткових будинків підвищеної поверховості, що дає збільшення щільності забудови на 20-30%.

В ряді міст України, зокрема в Києві, розробляються програми повної заміни 5-поверхових будинків спорудами підвищеної поверховості на основі нових детальних проектів території, які враховують існуючі містобудівні і технічні умови району.

В інших випадках використовують надбудову існуючих будинків з реконструкцією балконів, вхідних вузлів, перепланування квартир та ін. Головне завдання реконструкції таких районів полягає в створенні комфортних умов проживання населення, які не відрізняються від районів нової забудови.

Зазначимо, що продуктивним є не тільки підвищення ефективності використання території житлових районів, але й інших функціональних зон, зокрема промислових, сучасне використання територіальних ресурсів яких (з урахуванням галузей виробництва) характеризується значною нерівномірністю функціональних навантажень (від 10 до 500 чол/га).

Аналіз генеральних планів ряду міст показує, що площа промислових територій значно завищена. Коефіцієнт використання території промислових підприємств, промислових вузлів і районів — низький. Втрати території внаслідок недоліків в плануванні і відсутності сучасних прийомів забудови промислових підприємств досягають 40-50%. Розрахунки доктора архітектури Г. Й. Фільварова показали, що підвищення ефективності використання промислової території тільки за рахунок внутрішніх ресурсів створює можливість підвищити ефективність забудови, збільшити кількість робочих місць, в порівнянні з існуючими, на 30% а з проведенням всього комплексу містобудівних і інженерно-технічних заходів — майже вдвічі.

Планувальна організація промислових районів на сучасних методично-нормативних засадах, підвищення щільності забудови промислових територій на основі впровадження багатоповерхових модулів, винесення промислових споруд з застарілою технологією і шкідливих у санітарному відношенні за межі міста та інші заходи дають можливість збільшити ефективність використання ділянок промислових підприємств в 1,5-2 рази і таким чином зекономити до 15-17% міської території.

Резервом для територіального розвитку міст є також освоєння ділянок, які раніше відносились до непридатних для будівництва: пойми річок, крутосхили, зсувні, карстові та ін. Використання сучасних технічних можливостей щодо інженерної підготовки території, впровадження нових технологій у зведенні споруд та інші технічні заходи забезпечують повне містобудівне використання територій зазначеної категорії.

Серед завдань щодо раціонального використання міських територій набуває освоєння підземного простору відпрацьованих гірничих виробок, загальна площа яких в Україні перевищує 3,5 млн кв. м, а об'єм складає десятки кв. м.

В наш час не в повному обсязі, або зовсім не використовуються можливості катакомб у Криму та Одеській області, виробки Артемівського та Солотвинського родовищ кам'яної солі, підземні виробки вапняків та інших матеріалів. Освоєння підземних виробок для розміщення складів, інженерних споруд, сховищ газу, закладів лікування та інше забезпечить значну економію міських територій, матеріальних і енергетичних ресурсів.

Успішне функціонування підземного заводу шампанських вин в Артемівську, винних комбінатів Інкермані і Криково (Молдова), лікувального закладу і концертного залу у соляних виробках в Солегорську та інше показує значні потенціальні можливості в використанні підземного простору. На сьогодні використання підземних виробок недостатнє, воно досягає не більше 4% їх загальної площі.

Певну містобудівну ефективність складає розміщення закладів торгівлі громадського харчування; культурно-побутового та іншого призначення в штучно створеному підземному просторі в центральних частинах міст.

Побудовані в останні роки підземні громадські і торговельні центри в Києві: "Глобус" — під Майданом Незалежності, "Метроград" — під Бесарабською площею, вул. Червоноармійською і площею Л. Толстого, "Квадрат" — під бульваром Дружби народів біля станції метро та інші — підтверджують доцільність розвитку підземної урбаністики в сучасних умовах, що забезпечує економію міських територій, підвищення соціальної якості сучасних міських центрів.

Суттєве підвищення ефективності використання міських територій може бути досягнуто при використанні порушених промисловою діяльністю земель, особливо в містах Донбасу, Кривбасу та інших регіонів, де розташовані підприємства гірничодобувної, металургійної, переробної промисловості, на основі яких створені значні за площею відвали гірних порід і матеріалів переробки мінеральної сировини. Кількість пар'єрів в містах України перевищує 4 тисячі, а об'єм гірничо-промислових відходів (за станом на 1995 р.) складає 235,0 млрд т.

За даними інституту "Укрземпроект", на початок 80-х рр., гірничими роботами тільки в Кривбасі було порушено біля 18 тис. га. Щорічно для потреб промисловості вилучається 400-500 га.

Площа, зайнята під породними відвалами шахт і вуглезбагачувальних фабрик, металургійних виробників у містах Донбасу складає 10 тис. га і щорічно зростає на 300-500 га.

В Західному Донбасі (Дніпропетровська область) гірничими роботами порушено біля 2 тис. га сільськогосподарських і лісових угідь. Сумарна площа поверхні, яка порушена гірничими роботами в Україні, перевищує 200 тис. га. Щорічно на потреби промисловості відводилось від 3 до 6-8 тис. га. В зв'язку з цими явищами особливої гостроти набула екологічна проблема, а також необхідність рекультивації порушених земель і залучення їх до активної містобудівної діяльності.

У попередні роки фахівці різних інститутів (Лазарева І. В., Гаврилов Г. М., Ждахіна М. П., Мікуліна Є. М. та ін.) набули певний досвід у розробці теоретичних засад вивчення і використання порушених територій, а в різних містах і регіонах були створені містобудівні комплекси різного призначення на основі відновлених порушених земель.

Одним із основних аспектів відновлення порушених земель є вибір виду їх послідуючого використання. В залежності від вибраного 2 виду використання визначаються: склад інженерно-технічних заходів та їх вартість щодо відновлення території, соціальна, екологічна та економічна ефективність кінцевих результатів.

Вибір напрямків використання порушених територій проводиться в декілька наступних етапів.

1. Аналіз містобудівних і природних умов міста, на основі якого визначаються характеристики порушених територій, їх розташування по відношенню до всіх функціональних зон міста.

2. Визначення потреби міста в територіях для різних видів будівництва.

3. Попередній вибір варіантів і напрямків використання відновлених територій (для спорудження будівель різного призначення, зеленого будівництва, створення водойм та ін.) в залежності від їх характеристик.

4. Визначення екологічної, соціальної і економічної ефективності використання порушених територій для того чи іншого виду будівництва.

5. Порівняння варіантів і прийняття остаточного напрямку функціонального використання порушених територій.

Безперечно, при значних капіталовкладеннях на рекультивацію відновлені території повинні використовуватись найбільш ефективно, в першу чергу — для будівництва житлових та громадських споруд, об'єктів комунального призначення.

Світова містобудівна практика має багато прикладів зведення будівель на рекультивованих територіях. Ще в 50-х роках у Донецьку на місці кар'єру був побудований спортивний зал "Шахтар", а на початку 80-х на місці розпланованого терикона — панельні житлові будинки, що поклало початок важливому містобудівному експерименту — будівництво житлових будинків на частково рекультивованих відвалах шахтних порід.

Потенціал рекультивованих териконів та відвалів міста складає біля 6,5 млн кв. м житлової площі.

Одним із перспективних напрямків використання порушених територій є створення на їх основі рекреаційних об'єктів.

Найбільш відомими і результативними виявились роботи з рекультивації Александровського кар'єру в м. Орджонікідзе, в якому був створений зелений масив площею 240 га та міський ландшафтний парк з штучною водоймою (площею 4,7 га) та плитами, спортивними майданчиками, об'єктами обслуговування відпочиваючих.

Значний досвід використання порушених територій для створення зон відпочинку накопичений в інших державах: Німеччині, Польщі, Чехії, Греції та інших.

Особливий інтерес представляють рекреаційні центри, створені в межах агломерацій промислових міст. До таких визначних об'єктів належить багатофункціональний парк, розташований у Верхній Сімзії (Польща). Парк на площі 600 га (керівник авторського колективу проф. В. Неміровський) створений на місці виробок вугільних шахт, кар'єрів каменю, відвалів породи, боліт та пустирів. Композиційне ядро зони тихого відпочинку створює система водойм, сполучених каналами.

Спортивним центром являється стадіон "Сілезський", який займає площу 28 га і розрахований на 120 тис. глядачів. В зоні стадіону розміщені інші споруди для спортивних занять.

На площі 40 га створено містечко розваг для дітей, харцерський центр, дендрарій з оранжереєю, зоопарк та інші заклади.

В парку діє постійна виставка сілезької скульптури, музей виробів із дерева та ін.

Парк виконує роль центру відпочинку цілої агломерації промислових міст — Катовице, Хотув, Сосновець, Бітом, Глівіце.

В літній день кількість відвідувачів досягає 80-100 тис. чоловік. Досвід створення Сілезького парку заслуговує на розповсюдження в Донбасі, Криворіжжі та інших регіонах, оскільки такий тип парку здатний задовільнити потреби населення в різних видах відпочинку і туризму, підвищити якість міського середовища.

Слід зазначити, що сучасні методи рекультивації і подальшого використання

порушених територій занадто складні в технічному і економічному відношенні. Між тим наявність значних за площею порушених територій, незадовільнений екологічний стан регіонів їх розміщення, зростаючий дефіцит міських територій та інші умови будуть побуджувати пошуки вирішення назрілої проблеми на основі цілеспрямованих наукових програм і проектів.

ВИКОРИСТАНІ ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА

1. Клюшниченко Є. Є. Соціально-економічні основи планування та забудови міст. — Київ: Укрбудінформ, 1999.
2. Фільварок Г. Й. Крижанівський В. П., Битряков І. К., Жук Н. І. Экономия энергоресурсов градостроительстве. — К., Будівельник, 1985.
3. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Під редакцією Б. М. Данилишина. — К.: ЗАТ "Нічлава", 1999.
4. Актуальные проблемы освоения нарушенных территорий для градостроительства / Сост. Лазарева И. В. — М.: ЦНТИ, 1984.
5. Пустовойтенко В. П. Підземний простір міст. Соціально-економічні та технічні передумови його вирішення //Урядовий курєр. — №232. — 1966.

УДК 711. 4:504. 05:006. 05(045)

О. В. Чемакіна

ТЕНДЕНЦІЇ СИСТЕМНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОРУШЕНОГО МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА

Вирішення демократичних і гуманітарних проблем розвитку містобудування України в 21 столітті регламентує необхідним розв'язання трьох задач:

– цільової — подолання кризових явищ у розвитку містобудування та перехід до стійкого розвитку системи розселення і населених пунктів на основі створення умов для мешкання і розвитку людини;

– концептуальної — розвиток демократичних і гуманістичних основ у формуванні соціально-культурних цінностей і критеріїв розвитку міського середовища, що підпорядковують собі економічні цілі;

– стратегічної — наукове обґрунтування розвитку міст на найближчу і віддалену перспективу, що передбачає розробку генезису, морфології, структури і композиції міського середовища.

Це визначає поняття стійкого розвитку міст Донбасу як єдність забезпечення соціальних, економічних і політичних умов розвитку в порушеному міському середовищі, що відрізняється своєю індустріальною специфікою і високим рівнем урбанізації.

Особливістю міст регіону є спеціалізація на гірничодобувних і важких галузях промисловості. Підприємства гірничодобувного комплексу присутні в градоутворювальній базі більшості індустріально розвинутих міст і визначають ряд особли-

© О. В. Чемакіна, 2007

востей, обумовлених промисловою специфікою, природними, історичними чинниками, містобудівними принципами формування планувальної структури міст у різні періоди: дореволюційний період; період індустріалізації, становлення і розвитку гірничодобувної і металургійної промисловості в 30-ті роки; післявоєнний період бурхливого розвитку металургійної і вугледобувної промисловості (50-60-ті роки); період стабільного зростання промислового виробництва в 70-80-ті роки.

Кожний з названих періодів пов'язаний із стрімким розвитком градоутворювальної бази, що призвело до інтенсивного характеру освоєння міських територій. Відсутність ціни приводила до різкого завищення, розповзання міської території, що відображалося на формуванні зовнішнього вигляду міст, низькому рівні впорядкування і естетичних якостей міського середовища, нечіткості міської риси.

Планувальна структура міст Донбасу характеризується негативними особливостями: розчленованістю; хаотичністю розміщення функціональних зон міста; значною кількістю територій, що підроблюються, розташованих у міській межі; значними територіями контактно-стикових зон, хаотичністю їхнього використовування без дотримання санітарно-захисних розривів; наявністю значної кількості порушених територій (звалищ, відстійників, техногенних відвалів шахтної породи і металургійних підприємств); недостатнім рівнем озеленення і впорядкування.

Система просторової побудови міст порушує природний ландшафт, дозволяючи захоплювати все нові території передмість і включати їх у міські межі. Такий підхід знижує ефективність використовування міських територій, їхні споживацькі якості, утруднює функціональне і правове зонування, порушує міську межу.

Історико-містобудівне дослідження закономірностей еволюції просторової організації поселень і систем розселення Донбасу проведене на основі вивчення функціонально-планувальної типології, характеристики містобудівних процесів, геометрії містобудівних схем, цілісності і характеру технічного устаткування території міст, інтенсивності освоєння і використовування території, характеристики соціально-економічних процесів.

З огляду на це, міста Донбасу умовно поділені на декілька груп:

– міста — крупні адміністративно-промислові центри (Донецьк, Горлівка, Маріуполь, Краматорськ) — є центрами агломерацій, характеризуються розвинутим промисловим комплексом, достатньо високим рівнем розвитку соціальної сфери, складною планувальною структурою, нерівною екологічною обстановкою. Ці міста в умовах ринкової економіки є основою стабільного розвитку регіону;

– міста — індустріальні центри — великі і середні міста, що входять до складу агломерації, мають розвинутий промисловий потенціал, транспортну інфраструктуру, стабільну соціальну сферу (Макіївка, Єнакієво, Слов'янськ, Коммунарськ і др.);

– малі промислові міста — з обмеженою промисловою орієнтацією, нерозвиненою соціальною сферою, низьким рівнем розвитку інфраструктури (Торез, Сніжне, Шахтарськ, Зугрес, Соледар і др.).

Наявна практика розробки генеральних планів міст на сучасному етапі (Донецьк) показала, що в їхній склад включаються цільові установки, зонинг території, містобудівний кадастр. Це дозволяє уявити собі модель структури містобудівного проектування як взаємозв'язок блоків містобудівної діяльності, що формуються навкруги ядра просторово-планувального блоку розв'язань по роз-

витку міста, а генплан міста повинен бути розбитий на етапи: прогностичний, детального опрацьовування і затверджувальну частину (на план-прогноз, план-програму і план-регламент).

Успішний розвиток міст може бути забезпеченим розв'язанням таких основних проблем: забезпечення стійких взаємозв'язків з ближніми і дальніми зонами агломерації; проведення структурної перебудови промисловості, створення багатоукладного економічного міста, скорочення промислових територій, якісної реконструкції, перетворення існуючої промислової забудови; розвитку житлового комплексу з урахуванням різноманітності типів житла, реконструкції і проведення житлово-комунальної реформи; розвиток транспортної інфраструктури відповідно до рівня зростання автомобілізації, розвитку автосервісу і потреб в парковці машин; розвитку інженерної інфраструктури відповідно до нових технічних досягнень і задач енергопостачання; розвиток системи обслуговування, торгівлі, малого і середнього бізнесу; відновлення і збагачення природного ландшафту із створенням внутрішньоміської системи озеленення і зовнішніх природних територій, що охороняються; комплексне розв'язання проблеми охорони навколишнього середовища і ін.

Основним об'єктом розробки і розв'язання зазначених містобудівних проблем Донбасу виступає порушене міське середовище у всьому різноманітті її типології і морфології, а предметом — питання його реабілітації (соціальна, економічна, екологічна, естетична, архітектурна реабілітація міських поселень на основі урахування особливостей розвитку агломерації, розробки інтегрованої планувальної структури міста; містобудівного використання, планувального розвитку і рекультивації порушених територій; орієнтації на ресурсозберігаючий територіальний розвиток).

"Реабілітація" — сукупність дій по використовуванню і відновленню втрачених функцій архітектурних і просторових характеристик. Реабілітація порушень міського середовища Донбасу повинна бути направлена на розв'язання соціальних і архітектурних проблем, доповнення бракуючих функцій інфраструктури районів, вдосконалення і поліпшення архітектуно-планувальної організації містобудівних зон.

Огляд містобудівних знань проблеми проводився згідно єдиної методичної основи за двома напрямками:

- узагальнення фундаментальних теоретичних положень з визначенням впливу функціонально-планувальних елементів на формування містобудівних систем;
- виявлення принципів системного підходу до аналізу та дослідження порушень міського середовища в містобудівних утвореннях Донбасу.

Різні аспекти проблеми, що досліджується, розроблені і описані з тією або іншою широтою охопленню матеріалу в численних публікаціях. Умовно ці роботи з їхньої переважної тематики можуть бути згруповані за такими основними аспектами:

1. Теоретичні питання системного підходу і моделювання в містобудівному проектуванні.
2. Застосування кількісних методів для вирішення містобудівних питань.
3. Питання містобудівного аналізу.

Дослідження проведено згідно з концептуальними та принциповими положеннями архітектурної методології, підготовлених, розроблених та викладе-

них у працях Ю П. Бочарова, В. Л. Глазичова, Н. М. Дьоміна, Ю. Н. Євреінова, Г. О. Заблоцького, Г. Н. Лаврика, В. І. Нудельмана, Є. Н. Перцика, І. О. Фоміна, О. Я. Хорхота, Г. І. Фільварова, Д. Н. Яблонського, О. Н. Яніцького, Ю. С. Яралова, З. Н. Яргіної та інших.

Результати аналізу наукових досліджень, практики проектно-планувальних робіт свідчать, що, незважаючи на їх кількість, наукова актуальність вдосконалень методичних положень формування функціонально-планувальної структури населених міст вугледобувних районів ще до кінця не вичерпана, значною мірою саме через недостатню розробку проблеми містобудівного використання порушених територій та неопрацьованість методологічних основ і відсутність єдиної методики розробки доцільних напрямків реабілітації міського середовища, методики зіставлення і зведення докупи різнохарактерних показників середовища міст.

Рівень знань з проблеми міського середовища в Донбасі:

• достатньо широко розроблені загальні питання теорії містобудування і теорії містобудівного проектування, що підтверджується значною кількістю наукових літературних джерел;

• значне відставання конкретних містобудівних рішень і, головне, стану порушеного міського середовища Донбасу від розроблених теоретичних моделей, що пояснюється, значною мірою, недостатнім урахуванням у містобудівному проектуванні регіональних особливостей, недостатнім описом особливостей, параметрів, залежностей, взаємозв'язків та інших визначаючих характеристик містобудівних систем Донбасу;

• неопрацьованість методологічних основ і відсутність єдиної методики розробки доцільних напрямів реабілітації порушеного міського середовища, методики зіставлення і зведення різнохарактерних і різновеликих показників середовища міст.

Активну частину містобудівної політики, що визначає основні напрями і принципи містобудівного використання порушених територій, можна назвати містобудівною стратегією реабілітації порушеного міського середовища.

При розробці програм реабілітації порушеного міського середовища є необхідним проведення аналізу містобудівних умов:

– з позицій організації землекористування (досягнення сприятливого середовища у межах порушених територій, якщо територіальна організація землекористувачів представляє собою екологічно орієнтоване співтовариство, направлене і стимулює на створення екологічно рівноважної території);

– з архітектурно-планувальних позицій (реалізація програми реабілітації порушеного міського середовища на основі містобудівної концепції з переглядом принципів функціонального зонування і організації землекористування, закладених у генплан міста шляхом екологічного розчленовування території міста. Принципи геопластики повинні стати основоположними у формуванні ландшафтно-архітектурної композиції міських ансамблів);

– з нормативно-методичних позицій (необхідним є теоретичне і нормативно-методичне обґрунтовування структурно-планувальної організації порушених територій як підсистеми порушеного міського середовища. В результаті градоекологічного дослідження визначаються інтереси, умови землекористування, формуються матеріали клопотання і початково-дозвільні документи на інвестиційні програми);

– з фінансово-економічних позицій — необхідною є методологія і програма стимулювання інвестицій, обґрунтованих схемою правового зонування.

Таким чином, необхідно системно вирішувати питання відновлення і використання порушених міських земель, розглядати не тільки економічні, але і соціальні інтереси, а також враховувати завдання гармонізації порушеного міського і охорони навколишнього середовища.

Порушене міське середовище — таке, що містить порушення функціонально-планувальної, екологічної, композиційної і естетичної цілісності.

Методологія розв'язання проблеми реабілітації порушеного міського середовища базується на системі принципів і підходів.

Основним принциповим положенням є використовування містобудівної доктрини припинення надмірного територіального зростання міст Донбасу і перехід до їхньої активної реконструкції в межах існуючих меж з освоєнням незручних і невживаних територій при забезпеченні комплексного оздоровлення навколишнього середовища.

Важливим принципом, на якому ґрунтується методична спрямованість роботи є відкритість пропонованої системи реабілітації міського середовища, яка може обновлятися і доповнюватися моніторингом і іншими даними.

Системність методологічного підходу до розв'язання проблеми визначається принципом інтенсивного розвитку міських поселень 21 століття, тобто появою багатофункціональних зон і комплексів, контактних зон, багатопрофільних містобудівних вузлів з різними формами використовування простору.

Планувальна і адміністративна організація землекористування, що склалася, в Донбасі ігнорує проблему містобудівного використовування і участі у формуванні міського середовища порушених територій.

Методологічною основою розробки прийомів реабілітації є принцип розділення міського простору на частини різного функціонального використовування, що визначають архітектурно-естетичні і екологічні якості порушеного міського середовища.

Таким чином, реабілітація міського середовища Донбасу повинна бути направлена, перш за все, на розв'язання проблеми містобудівного використовування порушених територій, тому ділянку міської території, порушену антропогенною і техногенною дією або по природних якостях неосвоєною, пропонується розглядати як локальний елемент містобудівної системи. Принципи визначення меж порушених територій як локальних елементів містобудівних систем засновані на аналізі даних системи реєстрації порушених територій в містобудівних і земельних кадастрах.

Реалізація названих тенденцій розвитку міст Донбасу визначає принципи реабілітації міського середовища:

– інтенсифікація використовування і освоєння порушених територій у рамках міської межі;

– комплексна реконструкція міської забудови із збереженням районів, що історично склалися;

– структуризація опорного планувального каркаса території з виділенням елементів каркаса, визначаючих функціонально-планувальну організацію міської території;

– поєднання зонування з підвищенням рівня інтегрованості міських структур;

– забезпечення охорони навколишнього середовища і підвищення рівня гуманізації міського середовища.

Засоби реабілітації порушеного архітектурного середовища:

– доцільна архітектурно-планувальна організація містобудівних зон на основі містобудівного використання порушених територій;

– містобудівна оптимізація функціональної організації архітектурно-ландшафтних зон міста;

– архітектурне формування умов сприйняття відкритих архітектурних просторів порушеного міського середовища.

Нові містобудівні підходи і напрями розвитку повинні бути взаємозв'язані з організацією системи містобудівної діяльності, з обхватом усіх сторін формування, підтримки і реалізації містобудівних розв'язань у частині законодавчо-правового забезпечення; містобудівного планування і проектування; науково-інформаційного забезпечення; управління інвестиційно-будівельною діяльністю. Реабілітаційна діяльність у межах порушеного міського середовища враховує містобудівний потенціал порушених територій і спрямована на регенерацію містобудівних зв'язків на основі рекультивації і геопластики.

Відповідно до сформованого вище складу містобудівної діяльності, до складу програми реабілітації порушеного міського середовища повинні входити наступні розділи:

– цільові установки і критерії (блок планування);

– містобудівний кадастр і система моніторингу (інформаційний блок);

– програма реалізації і інвестицій (блок управління);

– регламенти містобудівного використовування порушених територій і законодавчі акти (правовий блок).

Це дозволяє вдосконалити нові механізми реалізації стратегій розвитку і управління містом:

– методи економічного стимулювання (формування ринку землі і нерухомості, надання податкових і інших пільг, введення штрафних санкцій, створення інвестиційних фундацій і програм);

– використовування ініціативи широких кругів населення, демократичної громадськості;

– введення системи маркетингу для залучення інвестицій із зовнішніх джерел.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Города и системы расселения. — М.: Стройиздат, 1981.
2. Демин Н. М. Управление развитием градостроительных систем. — К.: Будівельник, 1991. — 183 с.
3. Лаврик Г. И., Демин Н. М. Методологические основы районной планировки. — М.: Стройиздат, 1975. — 96 с.
4. Фильваров Г. И. Социально-пространственная организация производственного комплекса крупного города // Градостроительство. — Киев, Будивельник, 1983. — Вып. 36.

УДК:727. 113

В. В. Русін

ФОРМУВАННЯ МЕРЕЖІ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕФОРМИ

Постанова Верховної Ради України "Про стан і перспективи розвитку загальної середньої освіти в Україні" від 9 січня 2007 року № 536-V зазначила, що національна система середньої освіти ще не повною мірою відповідає глобальним економічним і соціальним тенденціям розвитку, вимогам інформаційного суспільства, сучасному стану розвитку вітчизняної економіки і суспільного життя. Повільно здійснюється модернізація навчальної бази, змісту і методів навчання. Недостатньо вивчаються й аналізуються суспільні інтереси в освіті; вона продовжує орієнтуватися на традиції замкнутого і відокремленого освітнього простору, що призводить до зниження рівня загальноосвітньої підготовки, знижує перспективи молоді стосовно здобуття престижної освіти, а відтак — подальшої успішної діяльності на ринку праці, стримує інтеграцію України у світову спільноту. Верховна Рада України дала доручення Кабінету Міністрів України започаткувати з 2007 року широкомасштабний експеримент щодо пошуку нових підходів до функціонування сільської школи як особливого соціокультурного явища в умовах змін, пов'язаних з підготовкою до майбутньої адміністративно-територіальної реформи, формування багатоукладної економіки в агропромисловому комплексі, з розбудовою демократичного суспільства. [1]

Відповідно до проекту Закону України "Про адміністративно-територіальний устрій України" передбачається проведення реформування місцевих та регіональних рівнів адміністрацій й адміністративно-територіальної реформи у державі. В основу нової моделі покладені пропозиції, пов'язані з побудовою трирівневої структури. Перший рівень складатимуть громади з чисельністю населення, не меншою як 5 тисяч. Другий рівень — райони з населенням, не меншим як 70 тисяч, третій — регіони з населенням понад 750 тисяч. Громада чисельністю 5 тисяч як найменша самоврядна одиниця — це європейський досвід. Вона повинна забезпечувати людей базовим набором послуг: первинна медична допомога, початкова школа, охорона правопорядку, комунальна інфраструктура, транспорт та інше. Райони об'єднуватимуть певну кількість громад. Спеціалізовані стаціонарні медичні послуги, підготовка молодшого медичного персоналу, спеціалістів у ПТУ, коледжах, організація та утримання місцевої міліції, утримання доріг районного значення, транспорт та інше — все перелічене має бути у компетенції районних органів місцевого самоврядування. Окремі міста, населення яких сягнуло сімдесятитисячної позначки, набудуть статусу міста-району. Міста-райони будуть виділені з територіальної інфраструктури району в окрему адміністративно-територіальну одиницю. Це дасть поштовх розвитку територій — як самих міст-районів так і міст, які, відповідно, стануть новими районними центрами [2].

Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року, затверджена

© В. В. Русін, 2007

постановою Уряду від 21 липня 2006 р. № 1001 (розроблена відповідно до вимог Закону України "Про стимулювання розвитку регіонів"), передбачає на другому етапі в період 2009–2015 років проведення адміністративно-територіальної, бюджетної та податкової реформи з метою зміцнення фінансово-економічної основи територіальних громад. Нова модель адміністративно-територіальної реформи вимагає проведення досліджень по пошуку оптимальної мережі як закладів освіти, так і громадських будівель в цілому, а також корегування номенклатури їх типів відповідно до пропозицій по побудові структури системи територіального устрою: "громада — не менше 5 тисяч мешканців, район — не менше 70 тисяч мешканців, місто-район — громада, до складу якої входить хоча б одне місто, чисельність населення якого становить не менше 70 тисяч жителів; місто-регіон — не менше 750 тисяч мешканців; регіон — область, АРК, та міста-регіони" [3].

Мережа культурно-побутового обслуговування має складну ієрархічну структуру, до якої входять територіально, функціонально і організаційно взаємопов'язані та взаємопідпорядковані об'єкти. Проблема просторового розміщення елементів культурно-побутового обслуговування — одна з найважливіших і складних в організації цієї системи. Розвиток освіти, як одного з видів культурно-побутового обслуговування населення, підпорядковується загальним законам розвитку системи в цілому. При виконанні державних документів по адміністративно-територіальному реформуванні постане питання оптимального розміщення як об'єктів культурно-побутового обслуговування в цілому, так і закладів загальної освіти. Під оптимальним вважається таке розміщення освітніх закладів, при якому можливе забезпечення найкращих умов для надання освітніх послуг при повному охопленні населення. При цьому не повинна зростати довготривалість поїздки або протяжність пішохідних зв'язків для учнів. Реалізація задач оптимальної побудови мережі не можлива без використання сучасних математичних методів і комп'ютерної техніки. При вирішенні задач оптимізації розміщення різних об'єктів краще використовувати лінійне програмування, яке дозволяє в значно коротші терміни в умовах багатомірності вихідної інформації програмувати різні варіанти в умовах конкретних ситуацій і одержувати таким чином обґрунтовані прогностичні рішення. При цьому використання математичних методів і сучасної комп'ютерної техніки дає можливість простежити зміни в часі структури окремого об'єкта і мережі в цілому.

Просторове розміщення громадських закладів залежить від визначення їх зони обслуговування. Зона обслуговування кожного закладу визначається нормативними вимогами (радіусом досяжності), які викладені в ДБН 360-92** "Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень". Так, в містах, загальноосвітні заклади розміщуються із врахування радіуса досяжності, який дорівнює 500 м. Згідно додатку 6. 3. ДБН 360-92 загальноосвітні заклади I та II ступенів повинні мати радіуси обслуговування не більше 750 м, а III ступеню — не більше 2000 м. В сільській місцевості згідно додатку 6. 1 ДБН 360-92 транспортна досяжність до освітніх закладів не повинна перевищувати 30 хвилин [4].

Більшість дослідників дійшли до висновку, що оптимальний варіант розміщення закладів освіти повинен досягатися в умовах обмежених ресурсів, а критерієм територіальної організації закладів освіти необхідно вважати максимізацію чисельності населення, забезпеченого освітніми послугами у відповідності з особис-

тими і суспільними потребами (або адекватними нормативами) при раціональній транспортній досяжності. Тому за обмеження задачі необхідно прийняти час, який витрачає учень на дорогу до навчального закладу [5, 6].

Для розрахунку мережі закладів загальної освіти запропоновано використовувати математичну модель оптимального розміщення шкіл. Критерій оптимізації цієї задачі має вигляд:

$$F(z) = \sum_{j=1}^{r} (\sum_{i=1}^{r} x_i^j - \sum_{i=1}^{\div} y_i^j),$$

де x_j^i — кількість учнів із j-го населеного пункту, які попали в зону обслуговування освітнього закладу;

y_i^j — кількість однакових освітніх закладів в населеному пункті j.

Математичну модель задачі оптимального розміщення освітніх закладів можна записати у вигляді наступної задачі оптимізації:

Знайти

$$F^* = \min_{z \in R^m} F(z)$$

і точку z^*, яка забезпечує цей мінімум $F(z^*) = F^*$:

$$z^* = \arg\min_{z \in R^m} F(z)$$

при комбінаторних обмеженнях $z \in E$ та додаткових умовах:

– кількість мешканців населеного пункту, які не охоплені освітніми послугами, повинна бути мінімальною:

$$\sum_{i=1}^{r} x_i^j - \sum_{i=1}^{\div} y_i^j \geq 0,$$

– зона впливу освітнього закладу не повинна перевищувати радіус обслуговування, що заданий:

$$r_{ij} \leq \tilde{n}, \forall i \in I,$$

де i — номер населеного пункту, в якому розміщений освітній заклад;

s — кількість таких населених пунктів, $s = |I|$;

I — множина їх номерів;

j — номер населеного пункту;

r_{ij} — зона обслуговування освітніх закладів.

Для вирішення конкретної задачі оптимального розміщення мережі освітніх закладів в умовах конкретної системи розселення необхідно мати:

– перспективну чисельність населення;

– розрахункову чисельність населення, яка потребує освітніх послуг (кількість учнів);

– карту району і дорожньо-транспортну мережу;

– відстані між населеними пунктами;

– нормативи забезпечення жителів закладами освіти.

Перспективна чисельність населення приймається на основі схем районного планування. Розрахунок перспективної чисельності населення носить прогностичний характер і базується на загальних тенденціях соціально-економічного і демографічного розвитку. При визначенні розрахункової чисельності населення, що потребує освітніх послуг, використовуються нормативи потреби мешканців по даному виду обслуговування з послідуючим розподіленням цих нормативів за етапами організації освітніх послуг і з урахуванням прийнятої побудови мережі освітніх закладів.

Блок-схема алгоритму математичної моделі задачі оптимального розміщення закладів освіти приведена на рисунку 1.

Запропонована математична модель розміщення освітніх закладів є універсальною задачею, тому з її допомогою можливо розрахувати всі види мережі культурно-побутового обслуговування. Результати досліджень свідчать, що оптимальне розміщення об'єктів освіти, як складової частини мережі культурно-побутового обслуговування, дозволяє значно зменшити витрати на її організацію, що особливо важливо в сучасних умовах. Запропонована математична модель реалізована на ПЕОМ при розрахунках мережі лікувально-профілактичних закладів Полтавської області, міст Полтави і Кременчука [7, 8].

Оптимізаційні розрахунки на основі математичного моделювання дозволяють упорядкувати мережу культурно-побутового обслуговування з урахування умов впровадження адміністративно-територіальної реформи, визначити зони впливу кожного об'єкту за умов дотримання нормативних радіусів досяжності. Раціональне розміщення дає можливість найбільш ефективно використовувати всі види матеріальних ресурсів, а також забезпечити необхідні об'єми і загальний рівень обслуговування в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Постанова Верховної Ради України "Про стан і перспективи розвитку загальної середньої освіти в Україні" від 9.07.2007 р. № 536-V// http://portal. rada. gov. ua/control/uk/publish/article/news_left?art_id=83869&cat_id=46667
2. Проект Закону України "Про адміністративно-територіальний устрій України" //http://www. rada. gov. ua/osmir/tables/09_98/TABL0907000V. html
3. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2015 року (Постанова КМ від 21. 07. 2006 р. № 1001) // http://www. largis. org. ua/largis2/ukraine/component/UkrStateStrategy2013. htm
4. ДБН 360-92** "Містобудування. Планування і забудова міських і сільських поселень".
5. Саркисов С. К. Оптимизация школьной сети (программно-целевой подход). — Ташкент: Укитувчи, 1976. — 42 с.
6. Принципы проектирования и оптимизации сети школьных зданий: Учеб. пособие / С. К. Саркисов. — К.: УМК ВО, 1990. — 128 с.
7. Русін В. В. До питання оптимальної побудови мережі лікувально-профілактичних закладів // Вісник державного університету "Львівська політехніка". — Львів: Архітектура, 1999. — № 375. — С. 284-287.
8. Русін В. В. Модель оптимальної організації мережі лікувально-профілактичних закладів // Містобудування та територіальне планування: Наук.-техн. збірник. — К., КНУБА, 1998. — Вип. 3. — С. 169-171.

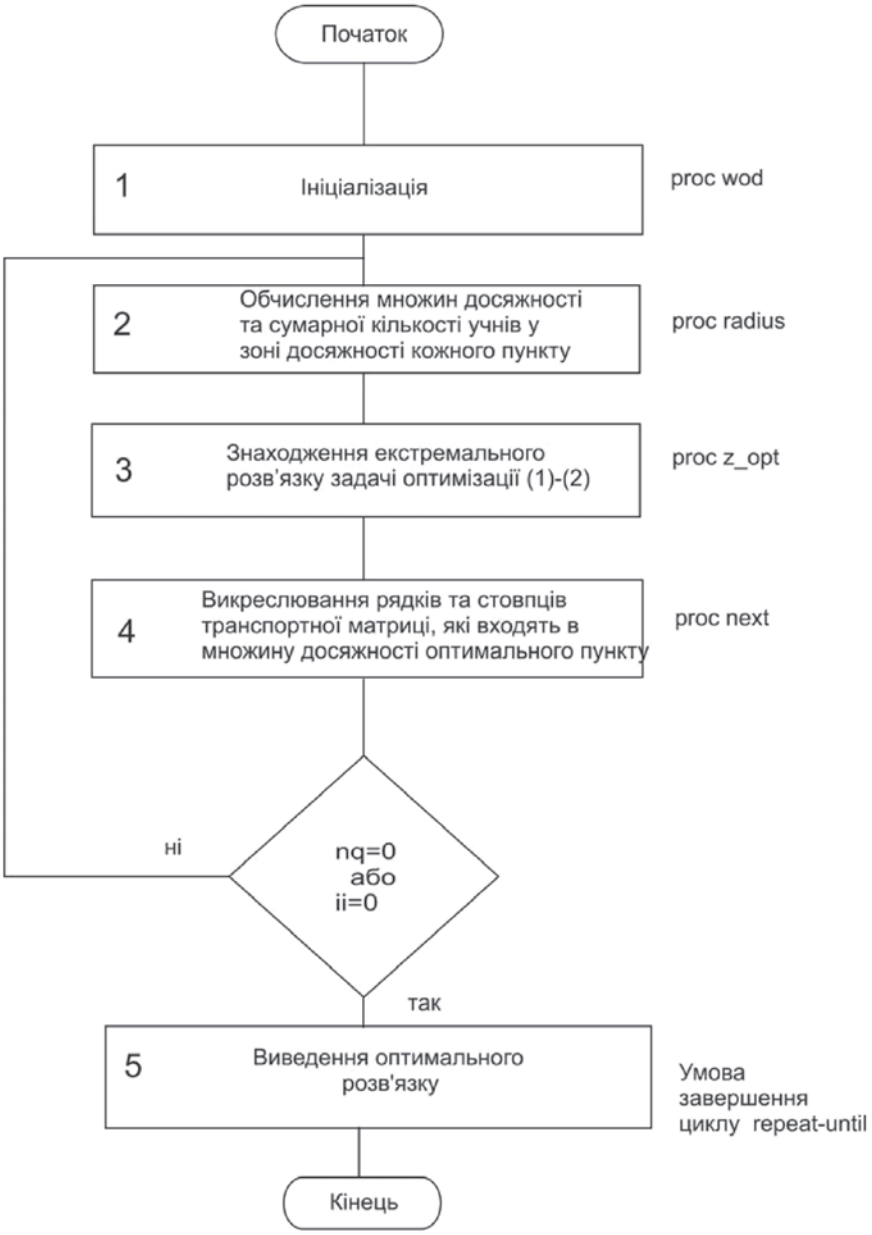

Блок-схема алгоритму математичної моделі задачі оптимального розміщення закладів освіти

Рисунок 1

УДК 72.03

Б. Л. Ерофалов

НЕСОСТОЯВШИЙСЯ ФОРУМ 1930-х, ИЛИ ПРАВИТЕЛЬСТВЕННАЯ ПЛОЩАДЬ В КИЕВЕ

Сто один выстрел в честь приезда правительства УССР в Киев открыл новую эру и в архитектурно-строительной жизни Киева.

Николай ХОЛОСТЕНКО, 1934

Еще и еще раз, теперь уже неспешно, перебирая социальные и архитектурные коллизии трагического XX века, все более великими видятся вещи, казалось бы, лежащие под ногами. Здание украинского МИД — осколок одного из таких событий. Советская история проектирования, строительства и обсуждения новой Правительственной площади в Киеве относится к архитектурным явлениям явно тектонического масштаба.

Есть некоторая закономерность, определяемая шагом примерно в три поколения, когда общественный интерес попадает в резонансную частоту с эпохой семидесятидвухлетней давности. Так, в начале XX века образовался культ Пушкина и уютных классицистических особнячков (“домов с мезонином”) послепожарной Москвы. В 1970-е вспыхнул небывалый интерес к модерну (ар-нуво), а в 1990-е — к эпохе 1920-х. Такое же цикличное отношение с волной, от спада и полного отрицания до индифферентности и нарастания интереса, можно проследить по отношению к нашей теме, к проекту Площади 1930-х и, соответственно, к эпохе ар-деко.

Строительный энтузиазм по отношению к Площади иссяк в 1943-м — с новыми задачами послевоенного восстановления Киева. Период отрицания пришел с осуждением “культа личности” в 1956-м, дав толчок оттепели. Точку нулевого интереса и к Правительственной площади, и максимально нейтральное отношение к жестокой эпохе, исходя из нашей шкалы, можно отнести к 1970 году, началу брежневского застоя. Время переоценки и новой революции — 1988-й, пик горбачёвской перестройки.

Ну а сегодня, в 2006-м, — все те же проблемы “реконструкции”, которые обсуждались в 1934-м. Конечно, на новом витке общественного сознания, конечно, в новых исторических условиях. Постсоветское общество, устав от разброда и шатаний, по-прежнему чревато авторитаризмом, если в Украине скоро не удастся построить равновесную систему стимулирования, управления и сдерживания из трех разделенных властей.

А город вопиет. О такой же триединой реконструкции, в которой произрастание нового стиля обеспечат демократические законодатели, налаживание градостроительных инфраструктур возьмет на себя власть исполнительная, а о соблюдении правил игры и благоприятном инвестиционном климате позаботятся независимые суды.

В противном случае — ждите в гости новый сталинизм.

© Б. Л. Ерофалов, 2007

Переезд столицы

При прочих привходящих обстоятельствах, речь здесь идет о Киеве и его пространственной конструкции.

Красноречивый итог развитию города за первое десятилетие Советской власти подвел в своих “Нотатках з блокноту” Н. В. Холостенко: “...с точки зрения архитектурного качества нашего киевского строительства видим, что достижения его в основном следует отнести на счет самого социалистического характера этого строительства, но не на счет его архитектурно-художественных ценностей. Нужно четко подчеркнуть, что достижений по линии архитектуры, по линии выявления лица социалистической архитектуры, в этих сооружениях очень мало” [17, с. 11]. Автор констатирует, что за годы первой и начало второй сталинских пятилеток, то есть к 1933 году, строительство в Киеве совершенно не имело того размаха, как в украинских Харькове, Днепропетровске, Запорожье, Сталино (Донецк) и т. п., и с воодушевлением перечисляет ряд новых, в первую очередь промышленных, киевских сооружений: “грандиозная кинофабрика и фотофабрика”, реконструированная “каблярня” (кабельный завод), заводы “Большевик” и “Червоный плугатарь” и другие, новая “кравэцька” (швейная) фабрика, “взуттярня” (обувная), КРЭС, “будованый ТЭЦ”, новый вокзал, Голосеевская с/х академия, Сахарный и Кооперативный институты, стадион “Динамо”, новое рабочее жилищное строительство, клубы, фабрики-кухни и т. п. Весь перечень занял бы несколько страниц — с нескрываемой пролетарской гордостью уточняет автор. Но тут же сокрушается масштабами и качеством построенного, воспроизведя городской анекдот, мол, конструктивистский кинотеатр на Петровке (так именовали Подол) на ул. Шолом-Алейхема (речь об ул. Константиновской и к/т “Октябрь”) вызвал у советской общественности чувство глубокого неудовлетворения своим простоштукатуренным фасадом. Строитель после завершения постройки, заметив, что спутал главный фасад с дворовым брандмауэром, покончил с собой. Широкое обобщение: “К сожалению, ни архитекторы, ни строители наши не отличаются таким темпераментным отношением к последствиям своих “достижений” — и оба себя прекрасно чувствуют” [17, с. 12].

Однако город меняется на глазах. Показательно наблюдение “свежим глазом” В. И. Вернадского, прожившего три с половиной года в Западной Европе: большой советский город — “местами Бердичев; сила еврейская ужасающая, а антисемитизм (и в коммунистических кругах) растет неудержимо” [1, с. 124]. В Киеве появились улицы Г. Ливера (Андреевский спуск), А. Горвица (Большая Житомирская), Е. Нероновича (Бульварно-Кудрявская), Борохова Бера (Малая Васильковская), В. Гершуни (Малая Владимирская), спуск Е. Бош (Николаевский). В столь неутешительном строительном и экзотическом бытийном пейзаже на город сваливается ответственнейшая задача партии и правительства — превратить Киев в образцовый столичный город. Из Харькова сюда переносится столица Советской Украины, о чем гласит Постановление XII съезда КП(б)У: “С целью укрепления основных промышленных районов Украины, создания областей, которые обеспечивают руководство этими промышленными районами Украины (Донбасс, Харьков, Днепропетровск), учитывая необходимость приблизить правительство Украины и центральный советский аппарат к важнейшим с./х. районам, которы-

ми являются районы Правобережья Украины, а также для дальнейшего быстрого развития национально-культурного строительства и большевистской украинизации на базе индустриализации и коллективизации, — перенести столицу Украины в г. Киев, который является ее естественным географическим центром".

Официально партийное и советское руководство УССР переехало из Харькова в Киев 24 июня 1934 года.

Не следует забывать, что именно тогда Киев действительно находился в центре крестьянской "руины", целенаправленно срежиссированной "большевистской коллективизацией". Имя руине — Голодомор. В полупустые продовольственные магазины выстраивались ночные очереди. Не лучше обстояло дело с магазинами ширпотреба. По городу бродили одичавшие и опухшие от голода крестьяне. Особенно много их было на вокзале. Ошалевшие от бытовых проблем горожане не обращали на них внимания. В житейски обескураживающих воспоминаниях Ф. Ф. Худяков описывает привычную картину: в центре города, на знаменитом углу ул. Воровского (Крещатика) и ул. Свердлова (Прорезной) два дня лежал обсиженный мухами труп, горожане проходили мимо [19, с. 155]. Столкнувшись с советским управлением и хозяйствованием в эти же годы, В. И. Вернадский сделал вывод: "Большевизм держится расстройством жизни. При налаженной культурной жизни в мировом масштабе он не может существовать, и так или иначе должен измениться. Это форма низшего порядка, даже по сравнению с капиталистическим строем, т. к. она основана на порабощении человеческой личности" [1, с. 293].

Время реконструкции

В условиях "индустриализации и коллективизации", за которыми скрывалось окончательное упразднение личных свобод и последовательная подготовка к войне "за освобождение мирового пролетариата", Кремль объявил т. наз. "социалистическую реконструкцию", основательно повлиявшую на работу архитектурного цеха. Революционный пафос архитектуры конструктивизма оказался не у дел, так как изначально предполагал заряд неуемного свободомыслия. Соперничающие творческие объединения и группировки упразднены, вольные профессиональные издания и издательства тоже: "Начало этой перестройки было положено историческими решениями партии, — постановлениями прошлогоднего июньского пленума ЦК, принятыми по докладу Л. М. Кагановича, о социалистической реконструкции городов и решением ЦК от 23 апреля 1932 г. о литературно-художественных организациях. Сущность этой перестройки, основное содержание сегодняшнего дня в жизни нашего архитектурного фронта — борьба за полноценную советскую архитектуру, способную ответить гигантским требованиям эпохи и создать произведения, достойные этой эпохи", — вещает в первой программной передовице единый орган нового единого Союза советских архитекторов СССР, вновь созданный журнал "Архитектура СССР" [10, с. 7].

Не случайным и не оговоркой звучит указание на "гигантские" требования новой тоталитарной эпохи. Во многом они созвучны не менее масштабным архитектурным намерениям фашистской Германии.

В связи с объявленной реконструкцией, которая затребовала новых профессионалов, остро стал вопрос переустройства проектного цеха: "Особенно это каса-

ется наших проектных контор и трестов, где созданы совершенно невыносимые условия для архитектурной работы — и в отношении организационно-творческих условий работы, и в отношении тарифно-экономических моментов (уравниловка, обезличка и т. п.). Здесь часто условия коммерческой рентабельности предприятия, стремления к минимальным затратам и минимальным срокам выпуска рисунков расходятся с требованиями архитектурного качества, которые, в итоге, в самой конторе мало кого интересуют" [17, с. 13–14]. Уже через год молодой 32-летний архитектор Николай Холостенко рапортует в центральной прессе: "... организация архитектурного проектирования в Киеве имела ряд дефектов. Случалось, что на одной площади проектировали отдельные здания 2–3 архитектора, каждый совершенно самостоятельно, без учета ансамбля всей площади. Качество проектирования по большей части оставалось на весьма низком уровне. Поэтому Горсовет сделал большое дело, организовав архитектурно-художественные проектные мастерские: первая — руководитель архитектор т. Холостенко; вторая — руководитель т. Алёшин; третья — руководитель т. Шехонин и четвертая (планировочная мастерская) — руководитель проф. Хаустов" [18, с. 25].

Архитектурным "бригадам" стали уделять все большее внимание, и они попали под пристальную опеку товарищей из партии, правительства и "органов". Удобным инструментом контроля архитекторов и управления творческим процессом служили общественные обсуждения проектов и творческие отчеты архитекторов наподобие "диспута", который устроили И. Г. Лангбарду в 1938 году.

Направляющая и ведущая роль партии всячески подчеркивалась: "Уже сейчас, всего лишь через несколько месяцев после переезда правительства, Киев преобразился. Проведено и проводится ряд работ, которые в корне меняют лицо старого Киева. Непосредственным руководителем и вдохновителем этих работ является т. Постышев. Вспомним, что Харьков уже сумел из грязного провинциального города превратиться в один из образцовых городов Союза.

И теперь Киеву надо использовать опыт прежней столицы, дать высокие показатели работы. Руководство же т. Постышева является залогом успеха этого дела" [18, с. 22].

Генплан

Другим важнейшим инструментом социалистической реконструкции города стал документ с почти привычным для нас названием "Генеральный план реконструкции Киева", разработанный в 1934–1935 гг. под руководством архитектора-градопланировщика "старой школы" Павла Хаустова.

Наряду с "исключительным культурно-политическим значением", богатой природой и замечательным историческим прошлым проф. Хаустов называет важнейший момент, определивший план нового Киева, — промышленность: "Унаследовав от дореволюционного времени лишь мелкие, технически отсталые промышленные предприятия, Киев уже в наши дни превращается в индустриальный город с предприятиями машиностроительной, текстильной, трикотажной, швейной и прочей промышленности. Но степень индустриализации Киева все еще не отвечает его новому назначению. Поэтому Генеральный план предусматривает значительную программу нового промышленного строительства. С этой особенностью

развития Киева связан и запроектированный рост его населения. Население Киева, в настоящее время превышающее 700 000 человек, должно возрасти к концу проектного периода (через 10–15 лет) до 1 200 000 — 1 500 000 человек" [14, с. 4].

В генплан заложена радиально-кольцевая схема, к которой неизбежно тяготеет всякий город, приближающийся к миллионной отметке. Специальной стратегией стал выход города на левый берег с особым транспортным и композиционным отношением к Днепру. Хаустов возмущается: "...существеннейшим недостатком старой планировки Киева является поразительное невнимание к Днепру. Киевский порт был совершенно мал для такого значительного города. В общем ансамбле Киева река играла незначительную роль. Застройка города, если не считать отдельных архитектурных памятников, в буквальном смысле слова поворачивалась спиной к Днепру; отсутствовала благоустроенная набережная, береговые склоны страдали от оползней, а русла рек — от постоянных изменений... судового фарватера" [14, с. 6].

Соответственно, самым интересным местом первого советского Генерального плана Киева стало повышенное внимание к реконструкции центральных магистралей, особенно выходящих на кромку киевского плато с разгрузкой городского центра. Это реконструкция ул. Б. Житомирской и ул. Артёма с организацией дублирующей магистрали и открытием панорам на Днепр. Устройство внутригородских мостов, дублеров старых улиц, и реконструкция площадей задуманы с таким масштабом и виртуозностью, о которых не смеют помыслить нынешние "проектанты".

П. П. Хаустов и команда работали с Киевом смело, как барон Осман с Парижем, но почтительно, как Франц-Иосиф с Веной: "...сложившаяся система улиц используется в ее существенных элементах. Старые улицы расширяются, спрямляются и получают дальнейшее развитие, вместе с тем создаются и новые магистрали. Таким образом, городская уличная сеть в основной правобережной части города приближается к радиально-кольцевой системе. Основным диаметром города будет служить магистраль Брест-Литовское шоссе — бульвар Шевченко. Эта магистраль пересечет весь город. Реконструкции подлежат также ряд радиальных направлений: улицы Фрунзе и Шолом-Алейхема на Петровке, Большая Васильковская на Сталинке, улица Урицкого на Январке, Борщаговская улица в районе Караваевских дач. Важной радиальной магистралью явится 14-километровая магистраль, соединяющая центр города (Советскую и Правительственную площади) с северными районами. Для создания этой магистрали расширяются улицы Артёма и Мельник[ов]а и параллельно улицам Горовица и Артёма создаются новые магистрали, доминирующие над Днепром" [14, с. 7]. Этот фрагмент Генплана живописует 34-летний архитектор-художник Михаил Гречина: "Реконструкция этой магистрали предусматривает дублирование ул. Горовица путем прокладки новой магистрали типа авто-аллеи, которая прошла бы по тылам усадеб улицы Горовица над кручей. Эту авто-аллею технически можно осуществить путем подсыпок и укрепления откосов, и с этой аллеи откроются прекрасные виды на нижнюю террасу города и заднепровскую даль. Как продолжение этой аллеи улица Горовица, чтобы создать единую прямую магистраль, спрямляется и улица Артёма на отрезке от ул. Кудрявской до ул. Мельник[ов]а, пересекая территорию быв. Покровского монастыря с пересечением Глубочицы на двух уровнях. Здесь будет создан красивый

архитектурный мост в 24 метра шириной и 262 метра длинною. Эта магистраль будет иметь 40 метров в ширину. Также расширяются и улица Мельник[ов]а, а также ул. Артёма на участке от Сенной (Львовской) площади до Кудрявской улицы. Поскольку эта магистраль в основном также проходит по возвышенностям города, ее застройка предусматривается только с одной стороны; с нее также откроются прекрасные виды на холмы, овраги и заднепровскую даль" [6, с. 14].

Кольцевая планировочная структура первого Генплана поддержана не менее впечатляющей системой кольцевых зеленых поясов: "Внутреннее зеленое кольцо садов и парков, охватывающее все районы вокруг центрального ядра города, создается на основе озеленения откосов правого берега Днепра, оврагов, а также реконструкции существующих рощ и закрытых кладбищ. Одним из крупнейших городских парков, входящих в систему внутреннего кольца, станет парк культуры и отдыха, который объединит систему расположенных здесь старых садов. Новые парки будут созданы на Флоровской и Щекавицкой горах, на склонах Кирилловской возвышенности, на территории Бабьего Яра, Лукьяновского и еврейского кладбищ, в долине ручья Мокрого на Январке, на Зверинце и в других местах. Внутри и вне этого зеленого кольца также создаются сады и парки, из которых особое значение приобретут — парк на Черепановой горе, связанный с строящимся колоссальным центральным украинским стадионом, и центральный гидропарк на Трухановом острове" [14, с. 7–8].

Именно в 1930-е в рамках обширной городской реконструкции были построены и налажены вещи, кажущиеся сегодня более чем привычными: троллейбус и Центральный стадион, ЦУМ и памятник Шевченко перед Университетом, начато строительство метро и т. д., и т. п. "Реконструктивные работы идут полным ходом, — пишет в 1938 году Павел Хаустов. — Уже сейчас с каждым месяцем меняется облик Киева. Заканчивается строительство ряда крупных промышленных предприятий. На левом берегу реки (в Дарнице) создается новый обширный городской промышленный и жилой район" [14, с. 8]. Но одним из главных пунктов плана реконструкции была поставлена задача устройства "центральной, правительственной площади в советской столице — задание не просто технического, но и глубоко политического уровня, ибо будущий ее архитектурный комплекс должен стать живым примером тех громадных творческих достижений, которыми характеризуется наш непрерывный рост во всех отраслях социалистического строительства" [21, с. 14].

Выбор места

После решения о переносе столицы в Киев Архитектурно-планировочная управа при Горсовете (АПУ) развернула активные работы по определению места будущей Правительственной площади. Идеологом работ выступил 33-летний архитектор П. Г. Юрченко, сформулировавший "хирургический" градостроительный метод, который не казался жестоким, но воспринимался даже как единственно возможный: "...Киев имеет сложнейшую и интереснейшую топографию, и архитектор не должен ее игнорировать или нивелировать, а умело использовать в своем решении, и это может дать исключительную по своему характеру композицию; во-вторых, площадь по условиям города, который складывался столетиями,

создают своеобразным хирургическим методом, а значит, устраняя элементы застройки, которые мешают, создавая новые или кардинально реконструируя существующие уличные артерии. Всю эту операцию нужно произвести над таким живым, сложнейшим в своем своеобразии организмом, как большой город...” [21, с. 14]. Из его довольно подробного отчета в журнале “Соціалістичний Київ” мы можем лишь догадываться о драматизме и перипетиях выбора места нового Правительственного центра в начале 1934 года.

Сперва были сформулированы шесть принципиальных требований для размещения площади в структуре города:

1) тесная связь с существующей транспортной сетью и отсутствие транзита;

2) выгодная связь с ж/д и речным вокзалами;

3) главенствующее место в архитектурно-планировочном отношении с использованием киевской топографии живописных днепровских перспектив;

4) минимизация сносов, особенно жилья;

5) сравнительная минимизация стоимости строительства и инфраструктуры;

6) лучшие архитектурно-композиционные возможности.

С учетом этих требований и перспективных планировок города, разработанных АПУ, было предложено шесть площадок:

– на Зверинце (Лысая гора);

– на Печерске (район нынешней пл. Славы);

– в Липках (нынешняя пл. Верховной Рады);

– в створе Крещатика на месте Пролетарского сада (Европейская пл.);

– на пл. Героев Перекопа (Софийская пл.);

– на территории бывшего Михайловского монастыря.

Об итоговых архитектурных проработках можно судить исключительно по журнальной публикации проектов и их описаний (местонахождение оригиналов чертежей нам не известно). Варианты разнообразны. Все без исключения поучительны. Три из них блестящи: проекты И. Ю. Каракиса, В. И. Заболотного, М. И. Гречины. Однако рассмотрим предложенные проекты по порядку.

1. *Зверинецкий вариант* (Киевская АПУ, архитт. Нестеренко и Зинченко) предполагал расположение на территории бывшей Зверинецкой крепости, наследуя прожекты гетмана П. П. Скоропадского 1918 года, осуществлению которых помешали взрывы артиллерийских складов. Преимущества: отсутствие сносов, хорошая связь с левым берегом. Недостатки: “удаленность от города” (сегодня даже от центра города это уже не удаленность). Вариант отвергнут с самого начала. Не сохранился даже в журнальной статье.

2. *Печерский вариант* (Киевская АПУ, архитт. М. И. Гречина, Н. В. Холостенко, В. М. Онащенко) возле спуска к мосту им. Евгении Бош (Печерский спуск и новый мост Метро) занимал практически всю территорию ипподрома. Признан одним из лучших. Крестовая осевая композиция. В архитектуре — смесь римских форумов и вавилонского зиккурата. Недостатки выписаны тщательно, но с сегодняшней точки зрения совершенно неубедительны: передел Собачьей тропы от Бессарабки в современную магистраль стоимостью 12–14 млн руб., перенос ж/д ветки к Краснознаменному заводу (“Арсеналу”) и непосредственная его, завода, близость, грозящая дымом и копотью.

3. *Липский вариант* (Киевская АПУ, архитт. П. Ф. Алёшин, А. О. Колесничен-

ко, Ю. Любченко) в осях улиц Р. Люксембург и К. Либкнехта (Шелковичная и Липская) с использованием площади Мариинского дворца. Место во всех отношениях признано хорошим, особенно благодаря прекрасному Советскому парку в английском стиле и “удовлетворительной застройке Липок”. Опубликованный эскиз нейтрально невыразителен. Недостатки сокрушительны: “изолированность от других районов”, мол, уклоны в 9% и даже 13% не позволяют запустить сюда трамвай (!), смягчить же уклоны не позволяет существующая застройка, ...а потому вариант не усугубляли.

4. *Крещатицкий вариант* (Киевский строительный институт, бригада архит. В. И. Заболотного) прежде всего преследовал благую цель — открыть перспективу лучшей улицы города, Воровского (т. е. Крещатика), на Днепр. Архитектурное решение более чем интересно, с асимметричной постановкой кампанилы и циркульной колоннадой над днепровским обрывом. Мимо, в касание, стремительно спускается ул. Революции (Владимирский спуск). Объявленные недостатки: нехватка площади под плац-парад, плохие грунты, интенсивное движение, “жалко” живописных мест. Проект забаллотировали, а могла бы воссиять жемчужина.

5. *Рассредоточенный вариант* (Киевский художественный институт, проф. В. Г. Кричевский), отметая все точечные предложения АПУ, заключался в освоении обоих “берегов” Крещатика: Владимирской горки и Пролетарского сада (бывш. сада Купеческого собрания), — с организацией специального моста-виадука, связывающего берега. Предложение признано многообещающим. Но отклонено. Хотя пролило воду на мельницу, оправдывавшую расположение площади в окрестностях Михайловского Златоверхого. Поскольку проект архитектора-художника граничил с предельной степенью обобщения, можно считать, что именно его вариант в конечном итоге и был реализован: постройка зданий НКВД и Верховного Совета по ул. Кирова и здания СНХ возле Михайловского собора, за исключением до сих пор актуального виадука.

6. *Михайловский вариант* сегодня можно восстановить даже в четырех версиях.

6. 1. Версия Киевского филиала Укргражданпроекта представляла собой весьма оригинальное решение. Главной осью площади становились ул. Горовица (Б. Житомирская), и в ее перспективе, на месте Михайловского Златоверхого монастыря, ставилась мавзолееподобная доминанта. Кварталы с Присутственными местами и реальным училищем преобразовывались во фланкирующие объемы наподобие здания с аркой Генштаба в Петербурге. Сносы максимальные. Как действенный вариант, не обсуждался.

6. 2. Довольно наивная версия молодого архитектора Петра Юрченко, бытописателя конкурса и сотрудника Киевской АПУ: каре на территории Михайловского монастыря, развернутое в сторону ул. Героев Революции (Трехсвятительской) с доминантой-каланчой посредине. Обозреватель, он же автор, сетует, что под нож попадают студенческие общежития. Вариант отсох естественным образом.

6. 3. Версия столь же молодого архитектора Иосифа Каракиса — самое изящное и завершенное решение, до которого, в результате, не смог дотянуться ни один вариант последующих конкурсов. Проект объединил Михайловскую и Софийскую площади, не затронув при этом ни одного, ни другого соборов. Страдала лишь колокольня Михайловского и Трехсвятительская церковь. Сохранялся памятник Богдану Хмельницкому, превращаясь в ось нового форума. Центрально-симмет-

ричное положение Присутственных мест усилено подобным по плану правительственным зданием. Намечена широкая лестница-эспланада к Днепру. Классицистическая прозрачность решения с конструктивистским лаконизмом и почтением к историческому контексту позволяют говорить о проекте как об одном из гениальных прозрений Каракиса в жанре ар-деко. Очарование этого эскизного проекта было столь велико, что все последующие конкурсные предложения в большей или меньшей степени его цитировали.

6. 4. Утвержденный вариант размещения Правительственной площади принадлежит циркулю и перу того же П. Г. Юрченко. Решение, в принципе повторяющее общую схему Каракиса, но более лобовое, с ликвидацией Михайловского собора. И если расположение основных объемов у Каракиса асимметрично — в перспективном завершении площади и по северному ее флангу, — то Юрченко, ничтоже сумняшеся, выстроил оба функциональных объема по бровке склона в виде строго шатающихся параллелепипедов, но сохранив Присутственные места.

Тов. Постышеву место понравилось, поскольку “размещается в центре лучшей части города; во-вторых, расположенное непосредственно подле склонов правого берега, оно слегка отделено и изолировано от интенсивного движения; связь с основными магистралями города и с вокзалами удобна; сама по себе эта территория лучший и живописнейший уголок Киева, уже вполне упорядоченный и имеющий много зелени. Все главнейшие и второстепенные улицы, ведущие к Правительственному центру на Михайловской площади, своим архитектурным обликом лучшие в Киеве” [21, с. 19]. Недостатки тоже перечисляются. Например, небезопасная геология с засыпанными старорусскими ярами. К тому же, транспортные трудности — необходимость избежать транзита с ул. Горовица (Б. Житомирской).

Итог. “Первую стадию работы — эскизный проект планировки Правительственной площади и определение места расположения отдельных правительственных зданий на месте быв. Михайловского монастыря — архитектурно-планировочная управа уже закончила и проект правительственная комиссия приняла. По этому проекту площадь своей продольной осью располагается от площади Героев Перекопа (Софийской) и до Михайловского фуникулера, причем выход к Днепру не застраивается зданиями, а остается открытым. Таким образом, площадь органично сливается с живописнейшим парком на Владимирской горе. Первая очередь правительственных зданий располагается частью на месте Михайловской церкви и строений, которые ее окружают (кроме трех больших корпусов студенческого общежития)”, — торжественно заключал Петр Юрченко [21, с. 19], может быть, и потому, что в общежитии именно тогда обитал младший его брат Павел.

Время реализма

Циклическая парадигма, с которой мы начали повествование, оказывается вполне рабочей, если внимательно всмотреться в аргументы, послужившие не основанием, но вполне очевидным для широких масс поводом прикрыть новаторский конструктивистский эксперимент. Цель, в основе своей тоталитаристская, а в приложении к искусству ретроградная и реваншистская, искала способы и средства привести общественное мнение в состояние безусловного трепета и преклонения перед классическими образцами, особого респекта в сторону власти и

простительной дурацкой умильности перед “понятным”, кошечками на комодах и завитками на домах, обезображенных пустой плоскостью функционализма.

К поворотному постановлению 1932 года о литературно-художественных организациях вызрело поименование искомого подхода — “социалистический реализм”.

Слушайте знакомые интонации, почти без искажения повторившиеся в советские 1970-е (например, в советском блок-бастере Эльдара Рязанова “Ирония судьбы, или С легким паром”): “Самым вредным проявлением отставания нашей архитектуры и служит этот псевдо-архитектурный примитив “домов-коробок”, вытеснивший в очень большом числе случаев даже намеки на творческий подход к архитектурному заданию” [10, с. 7]. Забавно, что врагом объявляется принцип (от этого он принципом быть не перестает): “Нет никакого сомнения в том, что в значительной мере архитектурный “коробочный” брак обязан своим обилием ложно понятым требованиям экономии и дешевизны в строительстве. Но не приходится отрицать также и того, что большую роль сыграл здесь и определенный архитектурный “принцип”, — своего рода художественный нигилизм, — диктовавший проектировщикам отказ от всяких элементов художественной выразительности и сводившей все архитектурное задание к сумме “технико-функциональных” условий” [10, с. 7].

Объявляется, ни более — ни менее, “борьба за искусство архитектуры!” На путях этой борьбы архитекторов призывали решительно отвергнуть “формалистические рецепты архитектурного творчества” и формальный подход к своим задачам: “Архитектурному формализму, — во всех его многочисленных разновидностях, — надо противопоставить стремление к глубокому и ясному выражению, — архитектурными средствами, в архитектурных образах, — всего громадного содержания нашей эпохи. Новое социальное содержание, лежащее в основе каждого советского сооружения, должно диктовать архитектору как соответствующую технико-экономическую организацию здания, его планировку и внутреннее устройство, так и его архитектурно-художественное решение” [10, с. 7].

Технологически уточняя художнический метод “соцреализма”, не обошлось без эпитетов “гигантский”, “грандиозный”, “колоссальный”: “В борьбе за творческий рост советской архитектуры громадное значение приобретает проблема критического усвоения архитектурного наследства прошлого” [10, с. 7].

После недвусмысленных намеков из центра о необходимости и даже остро актуальной модности возвращения к классическому истоку простоты и об отходе от подозрительного стремления к формализму, футуризму и прочему непонятному абстракционизму появились многочисленные верноподданнические реляции вроде “Проти спрощеного схематизму — за радісну архітектуру будованого соціялізму”. Украинский архитектор сориентировался быстро: “...главный негатив, который до сей поры был в работе, это, по нашему мнению, чрезмерная переоценка качества буржуазно-капиталистической архитектуры — в частности последних этапов ее развития. Наши архитекторы почему-то не боятся, когда их проекты подобны проектам эпигонов буржуазной архитектуры, архитектуры гнилого капитализма, и очень боятся схожести с чем-то иным. Это отражается в невнимательности к проблеме освоения классического наследия, к учебе у лучших мастеров эпох архитектуры, высоких своими художественными качествами, а также в недостаточном

освоении и проработке марксистско-ленинского наследия в целом и в частности — сферы художественной культуры и художественной критики. А внимательное изучение марксистско-ленинского наследия и овладение методом материалистической диалектики заставило бы иначе подойти к проблеме классического наследия и к оценке буржуазной архитектуры со всеми ее особенностями.

Таким образом, пути творческой перестройки работы архитекторов должны, по нашему мнению, идти путем таких моментов: перестройка своей работы путем углубленной архитектурно-художественной проработки проектов, критического освоения и овладения классическим наследием (а это не означает идти назад к буржуазно-эклектической, механистической смеси отдельных элементов разных эпох, чем некоторые желают этот лозунг подменить)" [17, с. 14].

I тур: Нащупывание образа

Дело с Площадью двигалось быстро. После рассмотрения вариантов, предложенных АПУ, правительственная комиссия утвердила ее расположение по варианту (6. 4) П. Г. Юрченко на месте Софийской и Михайловской площадей и цепочки скверов перед Присутственными местами (т. наз. "Исторический путь", проект 1911 г.). Что стало основополагающим фактором и кто персонально вынес вердикт, останется загадкой.

Тут же, 30 марта 1934 года, был объявлен закрытый конкурс на эскизный проект ансамбля Правительственного центра с требованиями: "С площади, расположенной на высоком берегу Днепра, должна раскрываться широкая панорама. Площадь должна быть архитектурно связана с набережной и нижними районами города, причем здания ЦК КП(б)У и СНК вместе с памятником Ленину должны доминировать в ее ансамбле" [8, с. 12]. Необходимый объем зданий определен в 132 тыс. куб. м.

В конкурсе приняли участие шесть архитектурных бригад:

– Я. А. Штейнберга (Гражданпроект, Харьков);

– Ф. Ф. Олейника (в соавторстве с А. А. Тацием, Е. А. Лымарем и Л. М. Байдолиной, тот же харьковский Гражданпроект);

– братьев В. А. и А. А. Весниных (Москва);

– В. И. Заболотного (в соавторстве с П. Г. Юрченко и В. М. Онащенко, киевский Гражданпроект);

– проф. А. Г. Молокина (в соавторстве с С. И. Торубаровым и др., Союз советских архитекторов Украины, Харьков);

– В. К. Троценко (в соавторстве с Г. В. Пети и др., бригада проектировщиков Харьковского оперного театра).

Специальное жюри в составе членов ЦК КП(б)У, правительства и "крупнейших специалистов Союза", созданное по Постановлению Совнаркома УССР 11 октября 1934 года, рассмотрело проекты, присудив "за относительно лучшие" три премии: вторую — бригаде Штейнберга, и две третьих — бригаде Олейника и братьям Весниным.

Решение бригады Заболотного опиралось непосредственно на проект, разработанный Киевской АПУ и архитектором Юрченко, вошедшим в состав бригады. Основной композиционный мотив — открытое пространство вытянутой на 600 м

в сторону реки площади. На кромке плато — слева здание ЦК, справа — СНК (на месте Михайловского собора), что, впрочем, соответствовало заданию на проектирование. Архитектура зданий — ордер с высокой степенью обобщения. Фасады магнетически похожи, но не симметричны. Нюансы вносят интригу.

Проект проф. Молокина со товарищи предполагал разрешить ситуацию посредством изящного ступенчатого монумента, превышающего фланкирующие здания вдвое. При абсолютно удачной планировке зданий их силуэт признан невыразительным.

Бригада Троценко использует в качестве доминанты обелиск и в зданиях — ажурные колоннады, которые трактовались комиссией как "легкая и декоративная архитектура", не соответствующая монументальной идее правительственных зданий.

Проекту братьев Весниных — конструктивистской арке с пролетом в 50 м — в свете стилистической перестройки пришлось выдержать максимум нападок, хотя работа получила третью премию: "Архитектура сооружения чрезвычайно схематична, здание прорезается массой застекленных проемов и создает издалека впечатление тяжелого, а вблизи легкого скелетного сооружения; таким образом, впечатление меняется в зависимости от удаленности, и вес здания на расстоянии увеличивается" [16, с. 14].

Проект бригады Олейника, тоже взявший третью премию, отличался помпезным планировочным решением. Поперечник площади расширен с искомых 130 до 200 м, в "карманах" устроены трибуны. Пилоны-пропилеи у Софийского заповедника рефренят с колоссальным монументом-пилоном над чрезвычайно парадными "сходами" к Днепру. Однако архитектура зданий признана бедной силуэтом и уклоняющейся в сторону конструктивизма.

Победивший проект — вторая премия — лебединая песня харьковчанина *Якова Штейнберга*, невзирая на все признаки конструктивистского подхода, очаровал жюри: "...суровость исполнения, богатство и качество поданного проектного материала". Соответственно и критика проекта была внестилистической, но, скорее, функциональной: "Вместо того чтобы устроить на этом (обращенном к Днепру) фасаде открытые террасы, веранды и тому подобное, авторы все это закрыли уборными и пропускниками" [16, с. 13].

В результате, "ни на одном из представленных проектов жюри не сочло возможным остановиться, решив, что необходимо продолжить работу по нахождению архитектурного лица правительственной площади" [18, с. 23].

При весьма строгих суждениях современников следует отметить абсолютно гениальное решение архитектурной задачи Яковом Штейнбергом. Простота и сила формы, граничащая с манифестами Булле и Леду, до такой степени впечатлили партийных начальников, что они с готовностью простили автору отсутствие прямых классицистических цитат. Совершенно патовое требование поставить скульптуру вождя над кромкой (или к площади, или к фасадному фронту реки вождь должен был оказаться задом), оставив прозор на реку и создав градостроительный акцент, он "разрулил" динамикой объемов, чего не удалось в той же манере братьям Весниным.

Чтобы добиться столь звонкого эффекта, проектировщику пришлось переместиться в абсолютное пространство геометрии и абстрагирования от планировоч-

ных шероховатостей — выступов существующих зданий и дребезжания контекста. И он постулирует свой метод: “Планировка площади и проектирование зданий, решаемые одновременно, требуют найти такую форму площади, которая наилучшим образом способствовала бы архитектурному оформлению зданий. Сломанные, кривые формы участков (результат собственности на землю, земельной ренты, случайного соседства строений капиталистических городов) часто диктуют такие же сломанные формы зданий, приспособленных к этим участкам. Что же касается строительства центра социалистического Киева, то оно должно быть свободным в своих решениях, и его здания не могут приспосабливаться к случайным уродливым формам участков” [20, с. 20].

Затем архитектор минимизирует задачу конкретной проектной ситуации: “Единство композиции и архитектурная мощь возможны только в двух случаях, когда есть: единая композиция ансамбля, построенного относительно главной оси площади или центральная, фронтальная, закрытая перспектива на одно здание в конце площади” [20, с. 21]. И после этого Я. Штейнберг блестяще излагает композиционный принцип осей и осевого разворачивания: “Данная для проектирования площадь имеет размеры 600 х 130 метров. Здания размещаются в глубине на меньшей стороне треугольника площади (рис. 1). Ось материально не существует, но всякая вещь или здание, построенное по осям, заставляют почувствовать эти невидимые оси. Человечество позаимствовало оси у природы. Минералогии, ботанике, анатомии знакомы эти оси. Вещи, построенные по осям симметрии, подводят взгляд зрителя к не начерченным, не нарисованным осям, которые воспринимаются как законы построения вещей, хотя они как материальное явление отсутствуют. Вся архитектура минувших столетий строилась с учетом этих невидимых осей, которые имеют столь большое организующее значение. Главная ось нашей площади ощущается почти материально. По этой оси будут двигаться авто, пешеходы, демонстрации. Она дает массу точек обзора. При длине площади в 600 метров мы воспринимаем архитектуру правительственных зданий сперва как силуэт, подернутый вуалью воздушной перспективы, затем переходим к постепенному восприятию отдельных объемов здания, потом деталей сооружения и, наконец, сильных перспективных ракурсов. Это непрерывное количество точек обзора на оси площади делают ее главной, которой должны подчиняться все архитектурные решения. Это прекрасно знали еще архитекторы минувших столетий Египта, организовавшие аллеи сфинксов с храмами в перспективе. Эти законы мы находим и в Афинском акрополе” [20, с. 21].

После проверки всевозможных взаиморасположений двух основных зданий, проанализированных в более чем сотне вариантов и внятно проиллюстрированных на схемах, архитектор приходит к формуле базового решения: “Здания не должны быть поставлены по горизонтальной оси, ибо это исключает главную ось площади. Чтобы дойти до оси, на которой нанизаны такие материальные ценности, как здания, стоящие 15 миллионов руб., нужно пройти 500 метров, потом повернуть зрителя на 90°, чтобы увидеть одно здание, и на 180°, чтобы увидеть другое. Это свидетельствует об абсолютной неправильности построения зданий относительно горизонтальной оси. Горизонтальная ось предполагает продолжение зданий с другой стороны оси, что мешает создать композиционное завершение площади. ...Здания не должны иметь своей оси, а должны, будучи частями

единого ансамбля, быть на общей единой главной оси. Симметрия отдельного здания отпадает. Вырастает симметрия главной оси площади, на которую надеваются главные ценности — архитектурные сооружения. Все точки осмотра главной оси достигают единство ансамбля. Невидимая ось, по которой движутся авто, демонстрации и пешеходы, обогащена архитектурой, становится главной, создает единство площади. Разрыв между зданиями 120 метров — это необычайно блестящая мысль. Он дает значительно большую архитектурную убедительность монументальности ансамбля — и в силуэте, и в объемах, и в деталях, и в архитектурных ракурсах" [20, с. 22].

Для силуэта Штейнберг вводит в композицию зданий башни, наполняя их функционально: комнаты отдыха, клубные помещения, библиотека и т. п.

Функция и образ слились в это проекте Я. Штейнберга воедино. Результат обладал синергетическим эффектом. Частичное нарушение принципа сразу перевело бы этот проектный замысел в ряды второстепенных.

Время разбрасывать камни

За три дня до объявления первого закрытого конкурса, то есть 27 марта 1934 года, Политбюро ЦК КП(б)У приняло решение "предложить ВУЦИКу издать постановление (без публикации в прессе) о сносе Михайловского монастыря".

Условия конкурса были объявлены, и редкие представители культуры подали голос против сноса Михайловского Златоверхого. Профессор И. В. Моргилевский, исследователь архитектуры Киевской Руси, объявив студентам КХИ о принятом решении, заплакал в аудитории... и не стал читать лекцию.

Из Москвы нарком просвещения РСФСР Феликс Кон пишет первому секретарю ВУЦИК Станиславу Косиору (копия — партийному вожаку КП(б)У П. П. Постышеву): "Дорогой Станислав! Проект постройки здания ЦК в Киеве захватывает место, на котором стоит собор б. Михайловского монастыря. Разрушение этого памятника вызывает нежелательные толки как у нас, так и заграницей. Если уж никак нельзя изменить план, необходимо снять хотя бы мозаику и фрески, и произвести научную фиксацию здания. У нас в Москве волнуется по поводу этого весь артистический мир. С дружеским компривет Ф. Кон" [2, с. 6].

Собор взорвали в 1935 году.

Мозаичный Давид Солунский до сих пор в Третьяковке. По фотосъемке Моргилевского памятник воссоздали в конце XX века.

II тур: Утряска

Результатом первого тура конкурса стала уточненная программа-задание на проектирование Площади и зданий ЦК и СНК, утвержденная 19 ноября 1934 года. Десять заказных проектов распределили между десятью бригадами и мастерскими Москвы (К. С. Алабян, братья В. А. и А. А. Веснины, И. А. Фомин, Д. Н. Чечулин и Г. М. Орлов), Ленинграда (И. Г. Лангбард, Ф. Ф. Олейник) и Киева (П. Ф. Алёшин, В. И. Заболотный, В. Н. Рыков, Я. А. Штейнберг). Ни один из поданных проектов не был признан всецело отвечающим поставленной задаче.

В более детальном изложении композиционные требования к проекту сфор-

мулировал проф. А. Г. Молокин, выделив пять принципов, два из которых непосредственно касались расположения и характера монумента Ленину [8, с. 14–15]:

1) тщательная планировка зданий с “увязкой секторов и отделов”;
2) правильный “советский” образ архитектуры всего комплекса;
3) увязка парадной лестницы-спуска с речным вокзалом;
4) создание выразительного силуэта зданий и монумента со стороны Днепра;
5) “значительная” и соразмерная трактовка монумента.

Таким образом, оформленные требования, равно как и “беспристрастные характеристики” проектов А. Г. Молокиным, предполагали своего рода реванш за результаты первого тура, в котором гипертрофированный памятник Ленину проф. Молокина не получил восторженных оценок.

Тем не менее, шесть из десяти проектов были одобрены для последующей доработки, а четыре проекта (Весниных, Олейника, Рыкова и Заболотного) окончательно забаллотировали.

Начнем с выбывших.

Братья Веснины, победившие накануне, дали, можно сказать, “плоскостное” решение, отказавшись от гигантской арки. Ленин в соответствии с заданием стал главным. Однако архитекторы, нарисовав красивый план с дугами, ни на йоту не отошли от конструктивистской стилистики, за что и поплатились.

Ф. Ф. Олейник, тоже из бывших победителей, перебравшись из Харькова в Ленинград, усугубил свою египетскую манеру, совершенно “вывалившись” из требований искусства соцреализма. Супер-монументальный фасад, скорее, предшественник постмодернистских опытов 1970-х Риккардо Боффила, никак не вписывался в кучерявый днепровский склон. Не помог и великолепно разработанный линейный партер с лестницей, расширявший длинноту главной площади. Да и фигурка вождя затерялась...

Киевская бригада архитектора В. Н. Рыкова выполнила большой объем работы. Из первого тура что-то взяла от Штейнберга — в планировке главных зданий, что-то от Молокина — в решении площади с сохранением цепочки скверов с внушительным монументом вождю. Тот же Молокин с удовольствием раскритиковал проект: “чисто реставраторское решение”, “цокольный этаж мрачен, входы невыразительны”, “памятник напоминает не то часовню, не то парковый павильон”, лестница к Днепру — “эклектический набор разнохарактерных и слабо увязанных между собою мотивов”.

Проект В. И. Заболотного, предложив красивую общую схему, явно не справился с масштабом и с привязкой к телу города в южной оконечности площади. Аккуратные и “культурно проработанные” павильоны “неплохих, скорее учрежденческих, зданий” больше подошли бы уездному городу N. Но, думаю, Владимир Игнатьевич не очень расстраивался — уж больно эти “павильоны” смахивают на его здание Верховного Совета УССР по ул. Кирова, начавшееся строительством в том же 1934-м.

Теперь речь о проектах, получивших право доработки.

Проект Я. А. Штейнберга представляет собою сокрушительную попытку “поженить” коня и трепетную лань. Общая схема блестящего конструктивистского проекта для первого тура проституирована нарочито лапидарными “классицистическими” променадами, вялыми планировочными завитушками и вопиющей

симметричной скульптурой. Вот уж воистину: нельзя дважды войти в одну и ту же воду. В результате совсем “рыхлое” решение.

Проект Ивана Фомина — несомненный успех и, по-видимому, лучшее решение второго тура, наследующее и развивающее лучшие решения тура первого, проект Якова Штейнберга. Особенно изящно составлена планировка площади. Главная ее ось смещена к югу и проходит через Софийскую колокольню. Сама площадь разделена на три самодостаточные части: разгрузочную (для транспорта) аванплощадь, замкнутую основную площадь и арьер-площадь с уместным монументом и сходами, наподобие Потёмкинской лестницы, к речному вокзалу. Башни создают динамичный продольный профиль площади наподобие иофановского павильона с “Рабочим и Колхозницей” в Париже. Ордерная композиция решена безукоризненно и по-фоминовски монументально. Только завистливый дух Сальери мог пролепетать: “Тем не менее, проект нуждается в существенной и принципиальной переработке, так как со вкусом проработанный образ здания — это образ старой Италии, а не советской Украины” [8, с. 15].

Проект К. С. Алабяна — самая оригинальная попытка второго тура: римский цирк, разрезанный гигантским ножом, как по маслу, пополам. В разрезе с видом на заднепровские дали 20-метровый Ильич с поднятой, как у полярника, рукою, да еще и на пьедестале ростом в три этажа.

Проект Д. Н. Чечулина — самое триумфально-помпезное произведение из всех попыток всех туров. Совершенно очевидно, оно импонировало властям предержащим и попало в ряд “подлежащих доработке”. Здесь всё: и египетская гробница — и вавилонский зиккурат, и Мавзолей Ленина — и Дворец Советов в Москве, и плац-парад с танками и самолетами со стороны города — и сюжет на тему “темницы Пиранези” со стороны реки. Но, говорят, кубатура здания превышена на 140%.

Проект бригады П. Ф. Алёшина — абсолютно “киевское” решение, не лучшая работа зодчего. Здание ЦК и СНК комодообразны. Монумент между ними напоминает Эйфелеву башню, лестница — променады Трокадеро. В общем, весьма “реставраторский, компилятивный” проектик. Но сегодня он составил бы славу многим киевским зодчим.

Проект И. Г. Лангбарда — предельно строгое решение с довольно плоским силуэтом и нордическими, прямо-таки скажем, фашистскими фасадами, довольно качественно сработанными: “Здания кажутся мрачными, замкнутыми, полукрепостными по своему характеру. Фасады с площади в общих массах, членениях и характере тесно поставленной колоннады повторяют композиционный прием здания германского посольства в Ленинграде (П. Беренс) со слегка измененными деталями” [8, с. 25]. Рисунок плана, взамен, разукрашен кругляками, лестница и склоны разделаны наподобие Версальского парка. Северянину Лангобарду тоже досталось право доработать проект зданий ЦК и СНК в заключительном третьем туре. Власть любила нордическую строгость.

III тур: Коммунистический апофеоз и киевское барокко

Здесь мы вступаем на шаткую почву предположений. Из пояснительной записки к эскизному проекту доработки объекта проф. Е. И. Катонина и Т. П. Фельдман-Бабак 1950–1951 гг. мы узнаем о дальнейших перипетиях Площади.

Итак, итоги третьего тура конкурса были подведены в ноябре 1935 года. На высокий суд жюри были представлены всего четыре проекта: И. Г. Лангбарда, И. А. Фомина, К. С. Алабяна и Д. Н. Чечулина.

Известно о трансформациях проекта Ивана Фомина. Он практически повторил судьбу проекту Якова Штейнберга. Главные корпуса зданий по рекомендации "товарищей" были развернуты вдоль склона. Композиция очевидно утратила динамичность. Зато антресольный этаж получил свет. Воистину, лучшее — враг хорошего.

В результате конкурса был принят за основу проект "заслуженного деятеля искусств" Иосифа Лангбарда. Здания ЦК и СНК полукругом расположены над крутым склоном. На фасадах использован все тот же гипертрофированный коринфский ордер "от Беренса".

Бригадой АПУ под руководством архитектора Зинченко в 1937 году планировка площади разработана заново [7, с. 8]. Главная площадь увеличена и отдалена от аван-площади с памятником Богдану Хмельницкому зданием, по всей видимости, Горсовета. Арьер-площадь скукожилась до невнятного прямоугольного выступа. Вполне живописные гравюры выполнены с Пиранезиевым размахом (в мастерской Лангбарда? Зинченко?) и соответствуют планировочному описанию сотрудника АПУ П. П. Хаустова. "Главная площадь будет иметь замкнутый характер. Основная идея предложенного в проекте планировки и застройки его архитектурного решения заключается в нарастании объемов в направлении к зданиям правительства и ЦК КП(б)У. Высота этих двух симметрично расположенных зданий — 40 метров; между ними будет возноситься огромный памятник В. И. Ленину, вместе с которым они составят величественную высотную композицию, доминирующую над площадью. Для остальных зданий утверждена в основном 5—6-этажная застройка, и средняя высота около 25—30 метров. Кроме двух упомянутых зданий на Правительственной площади по проекту должны быть сооружены здания — народных комиссариатов, хозяйственных организаций республиканского значения, а также новое здание городского совета депутатов трудящихся" [15, с. 9].

Перспектива площади замыкается поднебесным монументом Ленина, а по правой продольной ее стороне спланированы трибуны, как у Кремля, и вместо мавзолея высится групповая трибуна со скульптурой вождя народов, И. В. Сталина, в полный рост. Таким образом, проходящие массы и колонны могут исполнять команду "равнение напра-ву!" в полном трепете и политически выдержанно. О том, что именно это главная задача площади, сомнений у главного киевского градопланировщика не возникало: "Основное назначение главной площади — размещение на ней центральных правительственных учреждений УССР; большое пространство, замкнутое зданиями этих учреждений будет служить для проведения общегородских демонстраций трудящихся города, парадов и т. п. Через эту часть с большой правительственной площади не будут пропускаться транзитные потоки городского движения; отделение ее от аванплощади имеет целью не только изоляцию ее от беспокойства и шума, неминуемо связанных с оживленным движением через площадь, но и решает сугубо архитектурную задачу, давая возможность создать единый ансамбль, сохраняя принятое соотношение между длинной и шириной площади" [15, с. 10].

Схема движений праздничных демонстраций предполагала пропуск двумя параллельными потоками двухсот тысяч демонстрантов в час: “Выходя на площадь с ее юго-западного конца, колонны демонстрантов будут двигаться вдоль трибун (правительственной, дипломатической, для гостей и т. д.), расположенных с правой стороны площади и фланкированных скульптурными группами и фонтанами; потом потоки будут расходиться в обе стороны по ул. Жертв Революции” [15, с. 11]. Спецами АПУ была даже разработана схема праздничного мощения с целью облегчить ориентацию толп и скрасить его необъятную поверхность: проезды — асфальт с медной стружкой, стоянки — просто асфальт, тротуары — асфальт со светлым речным гравием, ну а средняя пятидесятиметровая часть покрывается гранитной мозаикой темно-серого, розового и красного цвета.

Но окончательная планировка площади так и не была согласована. Из рисовок 1937–1938 гг. видно, что Присутственные места подлежали сносу, так как попросту выходили на центральную ось площади. Улица Сретенская продлевалась через территорию Софийского заповедника и соединялась с улицей Софийской: “В связи с реконструкцией Сретенской улицы, которая будет проходить около Софийского заповедника и предназначается для пропуска больших потоков движения нужны специальные мероприятия для сохранения фресок, мозаик, и всех сооружений собора от каких бы то ни было вибраций (круглых сотрясений). Для этого запроектирован специальный глушитель вибрации, который состоит из двух подпорных стенок, разделенных воздушными слоями и поставленных на двух отдельных глубоко заложенных фундаментах” [15, с. 11].

Предполагалось, что и Софийская колокольня должна занять достойное место в композиции площади. Именно в связи с колокольней (70 м), по продольной оси спорящей с памятником Ленину (65 м), И. И. Довгалюк предложил-таки разбить площадь надвое, выделив особо Софийскую и увенчав ее с южной стороны высотными зданиями от 85 до 104 м [7, с. 12].

Все вокруг площади становятся невероятно умными и умудренными. Архитектор И. И. Довгалюк сыплет теоремами и исчислениями золотого сечения применительно к пропорциям площади. Архитектор О. М. Смык прикалывает к строительному процессу “диалектический материализм”. А площадь всё не строится! Бюрократизация и “академизация” процесса достигли предела. Но кукловодов не видно. Главной задачей Страны Советов (и отца народов) стала война и “оборонка”. Финансирование покинуло стройку. Архитекторы остались не у дел. И площадь остановилась.

Построено одно здание — ЦК КП(б)У. Прямые линии и циркули классицизма окончательно не утвердились на Старокиевской горе. Из-за сложности времени, слабости “товарищей” и отсутствия ресурсов.

На самом же деле, победил барочный сложно составленный гений Киева.

Время репрессий

По проекту И. Г. Лангбарда “самое большое в Советской Украине здание” построено ударными темпами за два года.

По этому поводу в Киевском доме архитектора состоялся творческий вечер: “Вполне понятно, что архитектурная общественность в новом здании хотела бы

увидеть сооружение, которое, так сказать, задавало бы тон архитектуре всего комплекса, было бы образцом социалистического реализма в архитектуре” [13, с. 4].

Заслуженного деятеля искусств проф. И. Г. Лангбарда пожурили. С удовольствием. Архитектор Г. В. Головко “правильно сказал в своем выступлении, что архитектура здания ЦК КП(б)У не является архитектурой социалистического реализма” [13, с. 5].

Прежде чем поругать, следовало похвалить: “Коридоры тоже темноваты. Приятное впечатление оставляют двери как своим рисунком, так и пропорциями. Штукатурные, малярные и столярные работы выполнены хорошо” [13, с. 7]. Вот он, апофеоз открытого публичного доноса в личине объективности: “Стены в зале покрашены сероватым неприятным цветом, а пол сделан самым простым — паркет в елочку. Рамы на боковых стенах для портретов Ленина и Сталина имеют неудачный рисунок и выполнены плохо. На стене обычные стандартные канцелярские часы. Вообще, видна безыдейность и аполитичность в оформлении зала заседаний” [13, с. 7–8].

Ответная речь Лангбарда предельно взвешена: “Отношение автора к своему творению меняется. Если в процессе работы автор может вносить в него поправки, обращаться с ним, как с глиной, то этого он не может сделать, когда работа завершена. Тогда произведение начинает существовать отчужденно от автора. Я вижу недостатки осуществленного здания, и я имею право критиковать их точно так же, как каждый из вас. Однако, критикуя, нужно помнить, что мы имеем еще не целиком законченное сооружение. Для полного впечатления еще нужно осуществить точно такую же вторую часть и нужно возвести памятник. Те, кто забывает об этом, беря в своих выводах за сумму одно слагаемое, впадают в софизм” [13, с. 8].

Но не разума ищет собравшаяся архитектурно-артистическая общественность. Ей самой страшно.

Архитектор Н. В. Холостенко: “И вот эта точка показывает, что композиционно здание не решено; создается впечатление чего-то такого, что как бы срезает, а не венчает сооружение” [13, с. 9].

Кинорежиссер и орденоносец А. П. Довженко: “Ошибка допущена в самом проекте. В нем чувствуется, прежде всего, неглубокое изучение местности. Эта ошибка вообще свойственна тем, кто привык думать на бумаге, думать отдельным заказом, без внимания ко всему окружению будущего строения. Многие архитекторы думают, что архитектура здания начинается с фундамента, с первого положенного в него кирпича. Но на самом деле она начинается намного дальше, во всем окружении, в котором будет стоять дом” [13, с. 10].

Архитектор С. В. Григорьев: “...образ этот не характерен для нашей эпохи, он не высказывает идею советского государства. Государственный герб Советской Украины, расположенный на антаблементе коринфской колоннады, органично не связан с архитектурными формами здания, которые позаимствованы из древних эпох и общественных формаций” [13, с. 12].

Архитектор В. М. Онащенко: “Нужно откровенно сказать, что тов. Лангбард, силой каких-то причин, не проявляет себя в данном случае в наилучшем свете. А тов. Лангбард — это немолодой специалист, это человек с огромным опытом и эрудицией, участник как всесоюзных, так и международных конкурсов. А потому мы имеем право предъявить ему счет по-настоящему” [13, с. 12].

Архитектор Г. В. Головко: “Мне кажется, что архитектура данного сооружения — здания ЦК КП(б)У — не пошла путем социалистического реализма. Проф. Лангбард исходил в своей работе не из нашей реальной действительности, а из великих классических произведений прошлого, что, в наших условиях, никогда не может служить отправной точкой в творческой работе” [13, с. 15].

Больше Лангбард в Киеве не строил...

Что делать?

Циклы повторяются. Сейчас рядом со зданием И. Г. Лангбарда снова высится Михайловский Златоверхий собор. Здесь сражаются “святыня” и “идеология”. Деньги большие и очень большие. И лишь слепому не видно: ситуация эта не продлится вечно. Киевские градостроители вынуждены будут разрешить коллизию несовместимого.

Один из ответов пытался дать в 1954 году профессор Е. И. Катонин, предложив симметричный корпус относительно ул. Десятинной, но время ушло.

Однако свято место пусто не бывает.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Аксёнов Г.* Вернадский. — М., 2001.
2. *Анисимов А.* Сегодня большевики решили взорвать Михайловский собор // Комсомольская правда в Украине. — 2004. — 27 марта. — С. 6.
3. Будівництву столиці — більшовицькі темпи і високу якість // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 3–4. — С. 1–3.
4. Виступи на творчому диспуті в київському Будинку архітектора // Архітектура Радянської України. — 1938. — № 7. — С. 8–18.
5. *Голобородько О. В., Проценко Б. Ф., Проценко О. Ф.* Конкурсні проекти Урядового центру в Києві: 1934–1935 // Цивілізація: Минуле. Сучасне. Майбутнє. — 2004. — № 7. — С. 6–13.
6. *Гречина М.* Реконструкція центрального району столиці // Соціалістичний Київ. — 1936. — № 1. — С. 10–16.
7. *Довгалюк І. І.* Урядовий майдан столиці Радянської України // Архітектура Радянської України. — 1938. — № 6. — С. 8–13.
8. *Молокин А. Г.* Проектирование Правительственного центра УССР в Киеве // Архитектура СССР. — 1935. — № 9. — С. 11–28.
9. *Моргілевський І.* Нові проекти Урядового центру // Соціалістичний Київ. — 1935. — № 6. — С. 5–8.
10. Наши задачи // Архитектура СССР. — 1933. — № 1. — С. 7–8.
11. *Нельговский Ю. А.* Творчество выдающихся мастеров советской архитектуры А. В. Щусева, И. А. Фомина и В. А. Щуко на Украине // Зодчество Украины. — Киев, 1954. — С. 133–158.
12. *Риков В.* Завдання радянської архітектури // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 3–4. — С. 21–22.
13. *Смик О. М.* Ансамбль Урядової площі в Києві: Архітектура будинку ЦК КП(б)У // Архітектура Радянської України. — 1938. — № 7. — С. 4–8.
14. *Хаустов П.* Генеральный план реконструкции Киева // Архитектура СССР. — 1938. — № 5. — С. 4–9.

15. *Хаустов П.* Планування і забудова Урядового майдану // Соціалістичний Київ. — 1937. — № 9. — С. 8–11.
16. *Хаустов П.* Проектування Урядового центру УСРР у Києві: Конкурс на укладання проектів Урядової площі та будівель ЦК КП(б)У і Раднаркому // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 9–10. — С. 11–20.
17. *Холостенко М.* Проти спрощеного схематизму; за радісну архітектуру будованого соціялізму: Практика міського будівництва та завдання радянських архітекторів Києва (Нотатки з бльокноту) // Соціалістичний Київ. — 1933. — № 3. — С. 11–14.
18. *Холостенко Н.* Архитектурная реконструкция Киева // Архитектура СССР. — 1934. — № 12. — С. 19–30.
19. *Худяков Ф. Ф.* Прожитое и пережитое. — Киев, 2005.
20. *Штейнберг Я.* З творчого досвіду. Проект нашої бригади // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 9–10. — С. 20–22.
21. *Юрченко П.* Урядова площа в столичному Києві // Соціалістичний Київ. — 1934. — № 5–6. — С. 14–20.

УДК 711.4

А. А. Харитонова, Г. Е. Подмазко, С. Л. Болтабаева

ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ОДЕССКОГО МОРСКОГО ПОРТА И ЕГО РОЛЬ В СТРУКТУРЕ ГОРОДА

Морской порт является одним из главных факторов, повлиявших на образование и развитие города Одессы.

Одесса, ее планировка и застройка изначально были “обращены” к морю, как и все приморские города, этому свидетельствует история градостроительства. Однако в дальнейшем такая планировочная связь города с морем оказалась ограниченной из-за интенсивного развития многопрофильной градообразующей базы. Эта тенденция преимущественного использования прибрежных территорий (главным образом в интересах производственной деятельности) проявляется и на региональном уровне.

В соответствии с существующими общемировыми тенденциями развитие Одессы происходит по принципам территориальной концентрации производства и населения, на обширном пространстве в виде приморской городской агломерации. Интенсификации агломерационных процессов способствовало формирование и развитие портово-промышленного комплекса вначале только в городе Одессе, а затем в Ильичёвске и Южном.

Одесса как город-центр приморской агломерации населенных мест обрела новое значение, что диктует теперь новые подходы к планировочному формированию ее морского фасада. Одесский порт — крупнейший порт Черноморско-Азовского бассейна, расположенный в северо-западной части Черного моря (46°32”N, 30° 54”E) на исторически сложившихся торговых путях между Востоком и Западом. К нему примыкает город Одесса — крупный культурный, курортный и промышленный центр Украины.

 © А. А. Харитонова, Г. Е. Подмазко, С. Л. Болтабаева, 2007

Данная работа рассматривает некоторые аспекты исторического развития Одесского морского порта и его роль в городской структуре. Изучением, анализом и поиском альтернативных решений актуальных проблем одесского побережья занимались В. И. Глазырин, Н. М. Ярёменко, Т. А. Барабанова и др.

Одесса — великолепный город с уникальной застройкой и шедеврами архитектуры. К сожалению, Одесса выходит к морю своей парадной стороной лишь на участке Приморского бульвара. Панораму исторической застройки загораживают портовые сооружения. Даже такой шедевр, как здание оперного театра, обращен к прибывающим с моря своим задним фасадом.

В Черноморской береговой системе расселения Украины большое значение имеет Одесский регион, который исторически сформировался в результате хозяйственного и градостроительного освоения приморских территорий, а так же в процессе двухсотлетнего периода развития Одессы как одного из крупнейших региональных центров Украины.

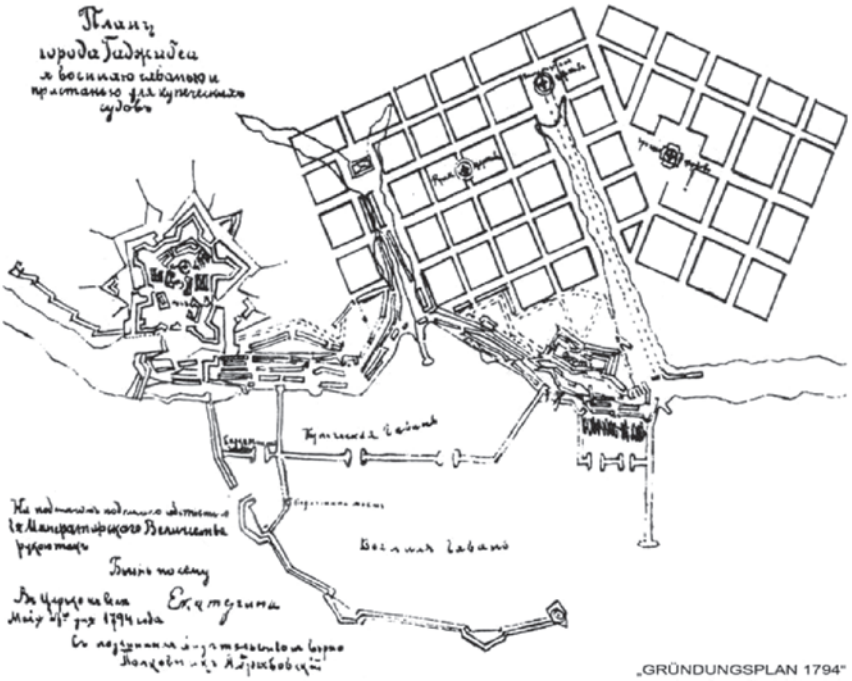

Старинная карта Одессы

Старинная карта Одессы

Подготовительные работы начались 22 августа (2 сентября) 1794 г. (27 мая 1794 г. издан рескрипт Екатериной II об основании города и порта в Хаджибее) после молебна и освящения строительных площадок и прибрежной части порта, рабочие вбили две сваи двух будущих молов — Большого и Малого, положившие начало истории города. Строительством ведал строительный комитет “Экспедиция по строительству гавани и города”. Начальником будущей гавани был назначен

Иосиф Дерибас. За первые два года на песчаной территории образовалась набережная протяженностью 850 погонных саженей (сажень — 2,13 м). К набережной пристроили две пристани: Адмиральскую для военных судов и Купеческую — для торговых. Начали строительство Большого и Малого, то есть Карантинного и Платоновского мола. Строителем молов и пристани был подрядчик и купец Автомонов.

Потемкинская лестница с полуциркульной площадью. Старинное фото

С 1800 по 1804 год строится набережная в Купеческой гавани, началось строительство Военного мола, что образовало Практическую гавань. Так в море появилось три мола: Карантинный (420 м), Платоновский (180 м), Военный (370 м).

Одесский порт долгое время был не обустроен, и груз перегружали вручную.

По мере развития нового одесского морского порта его сооружения перестраивались, но градостроительная связь с центром сохранялась. Порт и его гидротехнические объекты развивались так: Карантинный мол строился с 1795 по 1880 год, Платоновский — с 1795 по 1877 гг., Военный — с 1800 по 1877 год, Андросовский — с 1842 по 1848, Потаповский — с 1848 по 1856, Новый — с 1866 по 1877 год, Рейдовый (продолжение Карантинного) мол — с 1870 по 1876 год, Волнолом, или брекватор (с английского — “ломающий воду”), — с 1866 по 1882 год.

В 1865 году город был связан первой железной дорогой с югом Украины, а в 1866 году карантинная железнодорожная ветка соединила одесский торговый порт с транспортной сетью Украины. В 1895 году завершили строительство нефтемола (1140 м). В честь инженера-полковника Ф. Деволана, первого планировщика Одесского торгового порта и города, одна улица в порту, за Карантинной гаванью, предназначавшаяся для судов заграничного плавания, была названа Деволановой.

Кроме Карантинной гавани, площадью в 51 тыс. кв. саженей и протяжением по береговой линии 980 погонных саженей, в Одесском порту были созданы: Но-

вая гавань — протяжением 481 погонная сажень; гавань между Новым и Военным молами — с глубиной 16-17 футов; Практическая или Каботажная — протяжением 786 погонных саженей; Казенная, для судов министерства путей сообщения — протяжением 84,5 погонные сажени; Нефтяная — протяжением 929,4 погонных саженей.

Во все гавани и портовые территории было проведено электрическое освещение, водопровод, они были вымощены и канализированы, с маяками и сигнальными огнями на молах и волноломе, что дает возможность производить работы по выгрузке и погрузке ночью. Построена эстакада Юго-Западных железных дорог с 4 конвейерами и головными трубами, высыпающими зерно прямо в брезенты; рельсовые пути по всем молам; подвижные паровые краны; нефтепровод русского общества пароходства и торговли, эллинги для катеров министерства путей сообщения, товарищества Беллино-Фендерих и русского общества пароходства и торговли, многочисленными механическими мастерскими. Имелось общество спасания на водах; мареографическая станция; телефон. Общее протяжение всех портовых набережных, устроенных на бетонных массивах из твердого известняка, с покрытием из гранита, составляет 2921 погонную сажень. Прилегающая к порту территория — 11 5 488 кв. саженей; общая водная площадь порта — до 306900 кв. саженей; площадь крытых помещений — 9 тыс. кв. саженей. Подъездные пути к порту вымощены гранитом на 40465 кв. саженей; рельсовые пути занимают 23133 кв. сажени. Одесский порт — первый в империи порт по размерам отпускной торговли. Главнейшим предметом отпускной торговли Одесского порта являются зерновые продукты и из них пшеница, почему Одесский порт нередко называют “пшеничным городом”.

Потемкинская лестница с видом на морской порт. Старинное фото

Порт являлся сложным предприятием, которое оснащено современным оборудованием. Современные составляющие Одесского морского порта: Карантинная, Новая, Каботажная, Практическая, Заводская, Рабочая и Нефтяная гавани,

оборудованные более 50 причалами. Гавани защищены молами и волноломами. Мощности Одесского порта позволяют ежегодно переработать более 14 млн тонн сухих грузов и 24 млн тонн нефтепродуктов. В незамерзающем универсальном порту обслуживаются суда длиной до 270 м и осадкой до 12,5 м, нефтяной и газовый терминалы, комплекс по переработке масличных культур. На территории Карантинного мола действует Свободная (специальная) экономическая зона "Порто-франко".

За более чем 200-летнюю историю, город, развиваясь, стал большим портовым центром и известным курортом на Черном море.

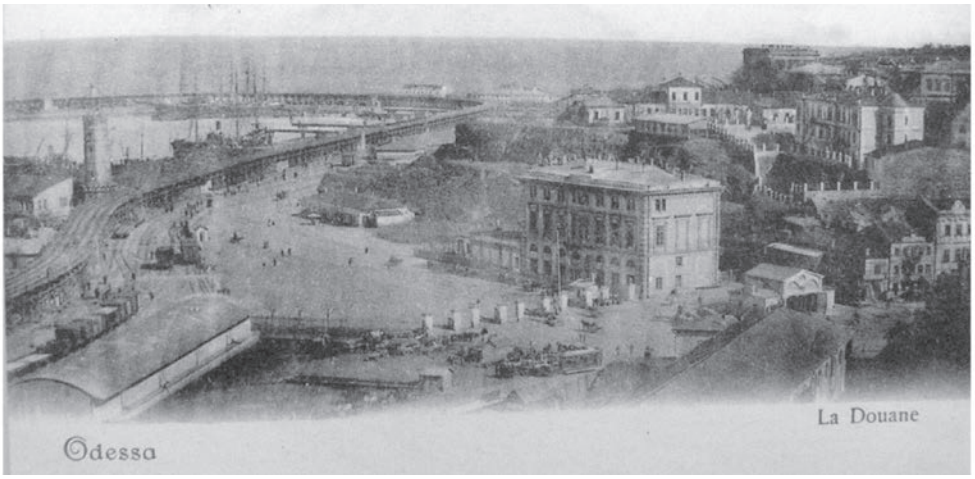

Вид на порт со стороны Военного спуска. Старинное фото

Восприятие города каждого прибывшего в порт начинается с пассажирского терминала Одесского морского торгового порта, при проектировании и строительстве которого была попытка учесть последние достижения архитектуры и дизайна.

Морской вокзал расположен в непосредственной близости к главным достопримечательностям города и является крупнейшим пассажирским терминалом в СНГ с пропускной способностью более 4 млн человек в год. На его территории разместились яхтенный комплекс, "Морская галерея", гостиничный комплекс "Одесса", церковь св. Николая, концертно-выставочный зал, офисы туристических компаний и др. Порт является членом престижных международных ассоциаций, и признан базовым круизным портом Украины.

В 60-80-е годы XX-го века была проведена реконструкция большинства причалов, сооружены причалы для переработки зерна и сахара-сырца, начато расширение площадей порта за счет моря на Карантинном молу.

С распадом Советского Союза, грузопереработка резко сократилась и в 1994 году составила всего 16,8 млн тонн. Выход из создавшегося положения был найден: для работы в порту были приглашены иностранные фирмы, владеющие грузовой базой и имеющие опыт работы в условиях рыночной экономики. На базе перегрузочных комплексов были созданы предприятия с иностранными инвестициями, называемые во всем мире стивидорными компаниями.

В связи с изменениями номенклатуры грузов преобладающими для порта стали прокат черных металлов, зерновые, нефтепродукты. Строительство новых комплексов привело к расширению номенклатуры грузов и, как следствие, изменению инфраструктуры порта. Вместо того чтобы менять свои грузовые функции на культурно-общественные, портовая зона стала более похожа на территорию, предназначенную для склада металла.

В южной части Приморского бульвара расположено здание Городской думы, памятник А. С. Пушкину, гостиница “Лондонская”. Рядом с “Лондонской” находится Дворец моряков, бывший дворец графини Нарышкиной. В центре ансамбля Приморского бульвара расположена прилегающая к нему площадь, образованная двумя полуциркульными зданиями. В северной части бульвара находится один из самых ярких архитектурных памятников Одессы — Воронцовский дворец.

Парадным входом на Приморский бульвар со стороны моря была и остается Потемкинская лестница. Ее ступени ведут гостей города с Морского вокзала на Приморский бульвар. Здание Одесской городской думы (бывшей Купеческой биржи) было построено в 1834 году по проекту арх. Ф. Боффо. При его строительстве в качестве образца была использована композиция средней части Александровского дворца, построенного под Петербургом Дж. Кваренги. Впоследствии в проект здания были внесены изменения под руководством арх. Ф. Моранди. Справа и слева в нишах установлены скульптуры Цереры (богини плодородия и земледелия) и Меркурия (покровителя купцов и путешественников), выполненные одесским скульптором Луиджи Иорини. Над колоннадой, символизируя вечность времени, расположились две женские фигуры — День и Ночь.

Памятник великому поэту А. С. Пушкину сооружен в 1888 году (архитектор П. Васильев, скульптор Ж. Полонская), несмотря на сопротивление властей и отказ Городской думы выделить средства. Средства на сооружение памятника были собраны одесситами. По портретному сходству этот памятник считается одним из лучших.

Перед зданием Городской думы, на пьедестале установлена 250-пудовая чугунная пушка, жерло которой направлено в сторону моря. Это напоминание о событиях Крымской войны 1853-1856 гг. По идее архитектора А. Мельникова, предложившего создать связующее звено между портом и Приморским бульваром, лестница была спроектирована архитектором Ф. Боффо.

Этот удивительный памятник архитектуры построен так, что с какой бы стороны ни смотреть, — снизу или сверху, лестница не сходится в перспективе. "Виной" этому — разная ширина верхних и нижних ее маршей. Лестница построена в 1837-1841 гг. из зелено-серого песчаника. А в 1933 году выветрившийся песчаник заменен розово-серым гранитом. 192 ступени лестницы ведут к зданию Морского вокзала.

Морской вокзал был построен на Новом молу в 1968 году по проекту архитекторов В. Головина и В. Кремлякова. Впоследствии он претерпел значительные изменения. Полностью реконструировано здание самого вокзала, перед зданием установлена скульптурная композиция.

С северной части бульварные сооружения замыкает Воронцовский дворец. Здание сооружено в 1824-1827 гг. по проекту и под руководством Ф. Боффо. Архитектором Ф. Боффо создано в Одессе более пятидесяти зданий, но именно Воронцовский дворец принес ему наибольшую известность. Неотъемлемой частью дворцового ансамбля является колоннада, поставленная на высокий ступенчатый цоколь на самом краю обрыва. Десять пар колонн образуют легкую дугу, необычайно эффектную со стороны моря. Прекрасная панорама открывалась мореплавателям, заходившим в гавань.

Северная часть побережья (залив) загромождена причалами порта, нефтегавани, корпусами пересыпских заводов. Южная — пляжные сооружения, не имеющие сегодня своего яркого лица.

Все это, разумеется, не соответствует имиджу Одессы, активно развивающейся, стремящейся занять достойное место среди приморских городов-членов Международного Черноморского Клуба. С образованием независимой Украины Одесса стала главными морскими воротами страны, и это ко многому обязывает.

Несмотря на сложное социально-экономическое положение, муниципалитет, главное управление архитектуры и градостроительства активно работают над концепцией создания достойного фасада Одессы. Она опирается на коррекцию проекта Генплана 1989 г. Главное в концепции — формирование системы из одиннадцати приморских общественных центров, значительное число которых планируется создать в Аркадии, Отраде, на 8-й станции Большого Фонтана, а также на территории яхт-клуба.

Последний объект заслуживает особого внимания. На всем Черноморском побережье бывшего СССР нет ни одного яхт-клуба, отвечающего международным стандартам. Реконструкция уже существующего, завершение строительства создаваемого в морском порту, создание нового (8-я ст. Б. Фонтана), оснащенных современными гостиницами, ресторанами, клубами, паркингами, соответствующей инфраструктурой, — все это должно привлечь в наш город состоятельных туристов со всего мира. А это значит, что Одесса получит дополнительные средства на развитие.

Для дальнейшего развития Морского фасада предполагается создание вдоль

всего плато со стороны моря Нагорного бульвара, который станет естественным продолжением Приморского. Он протянется вдоль парка им. Шевченко к 16-й станции и далее — до Люстдорфа.

Значительные изменения предполагаются на территории Приморского района. Он должен получить новый выход к морю по линии железнодорожный вокзал — театр музкомедии — Мукачевский переулок. Здесь предполагается проложить эспланаду (при сохранении исторической застройки), ведущую от театра и Французского бульвара к морю. Вырастут гостиничные комплексы, которые соединятся с морем каскадом лестниц, построенных по типу Потемкинской.

Главная цель при проектировании на побережье заключается в нахождении компромисса между требованиями охраны особо ценных рекреационных ресурсов и процессом современных градостроительных преобразований приморской зоны. Уникальный береговой ландшафт Одессы имеет особо важное значение в формировании объёмно-пространственной структуры общественных центров — главных элементов морского фасада города.

Гостиница “Одесса” и морской вокзал

Таким образом, изначально Одесса была основана как портовый город на исторически сложившихся торговых путях между Востоком и Западом. Ныне преобразовавшийся в крупный культурный, курортный и промышленный центр Украины.

Историческая планировка и застройка “обращены” к морю. Существовала двусторонняя визуальная связь между планировочной структурой города и морем. На данный момент центральная часть города четко отделена от побережья промышленными предприятиями Одесского порта. Сегодня производятся попытки возобновить эту связь. Проводятся архитектурные конкурсы на выявление наиболее корректных вариантов решений существующей проблемы.

Развитие городских структур остановить невозможно. Город, как живой организм, — что-то отмирает, что-то возобновляется. Однако возникает необходимость сохранения идейной целостности архитектурной композиции “Морских

ворот” при соответствии всем функционально-техническим и эстетическим требованиям, которые предъявляются к крупным городам мира.

ЛИТЕРАТУРА

1. Глазырин В. Л. Градообразующие основы проектирования приморских общественных центров. — Одесса: Город мастеров, 1999.
2. История Одесского порта // статья www. palariev. sitecity. ru
3. Отчеты О. Комитета Торговли и Мануфактур за 1890—1895 гг., Л. М.
4. Барабанова Т. А. Морской фасад Южной Пальмиры // Слово. — 1998. — № 12(279). — 20 марта.
5. Ярёменко Н. М. Проблемы проектирования и строительства в прибрежной зоне Одессы // Сборник ВАК, 2005.

2

АРХИТЕКТУРА ЗДАНИЙ И СООРУЖЕНИЙ

УДК 727.1.001.76

Л. М. Ковальський, В. П. Уреньов

КОНЦЕПЦІЯ ПЕРСПЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ МЕРЕЖІ ШКІЛЬНИХ БУДІВЕЛЬ

В умовах незалежності розвиток системи освіти в Україні розглядається як один із головних факторів національного відродження, виходу науки і техніки на світовий рівень.

Нові соціально-економічні відношення, які складаються в Україні, радикальна перебудова всієї системи освіти на принципах безперервності освіти, гнучкості та різноманітності навчальних технологій, створюють педагогічні передумови оптимізації мережі навчальних закладів і впровадження більш ефективних типів навчально-виховних будівель.

За новими педагогічними положеннями в масовому будівництві можуть бути використані різні типи шкіл, які забезпечують початковий (I-IV кл.), основний (V-IX кл.) та старший ступінь загальної освіти. Всі рівні шкільного навчання, в залежності від місцевих умов, можуть функціонувати автономно, об'єднуватися в одному комплексному навчальному закладі або кооперуватися з іншими ланками системи освіти. У додаток до державних загальноосвітніх шкіл створюються приватні об'єкти-освіти, а також авторські школи, ліцеї, гімназії та інші типи спеціалізованих навчальних закладів.

Ці педагогічні положення надзвичайно актуальні в архітектурно-містобудівному відношенні, вони дозволяють по-новому підійти до побудови мережі та типології навчальних будівель.

У більшості розвинених країн форми та методи навчання співзвучні концепції реформування освіти в Україні: індивідуалізація та спеціалізація навчання, варіантність навчальних методик, гнучкість навчально-матеріального середовища.

Нові структурні моделі об'єктів освіти. Головною ланкою загальноосвітніх закладів на рівні мікрорайонів і житлових кварталів повинні стати, переважно, базові школи (початковий та основний ступені — I-IX кл.) замість традиційних загальноосвітніх середніх шкіл, які об'єднують всі ступені навчання з I по XI кл. Базова школа розглядається як навчально-виховний і культурно-освітній центр за місцем проживання, тому вона повинна проектуватися з урахуванням обслуговування населення мікрорайону окремими формами фізкультурно-спортивної та клубно-дозвільної діяльності.

Школи для старших класів, які відрізняються спеціалізованими формами та методами навчання, пропонується виносити на рівень житлових районів або загальноміського обслуговування. Частина шкіл для старшокласників може функціонувати у вигляді ліцеїв, гімназій та інших спеціалізованих середніх навчальних закладів, формуватись спільно з мережею професійних і вищих навчальних закладів, блокуватись і кооперуватись з базовими установами та підприємствами громадського призначення.

Поділ загальноосвітніх шкіл на різнорівневу систему об'єктів освіти не виклю-

© Л. М. Ковальський, В. П. Уреньов, 2007

чає можливість формування традиційних шкільних структур, які об'єднують усі три ступені загальноосвітньої підготовки або II і III ступені при виділенні початкової школи. За місцевими умовами може передбачатися гнучка структура загальноосвітньої школи з періодично створюваною одною або двома паралелями старших класів у залежності від конкретної демографічної структури дитячого населення і стану матеріальної бази. Це надасть більшу мобільність і варіантність усій шкільній мережі. Найбільш масовими в міській забудові у найближчий період повинні стати базові школи на 750-900 учнів.

Реформування системи освіти передбачає також модернізацію мережі сільських шкіл. Особливо актуальним для сільської місцевості є підвищення якості освіти, впровадження сучасних навчальних технологій з використанням комп'ютерної техніки, доступність усіх сільських дітей до навчальних закладів.

Головна проблема, яка ускладнює зміцнення сільської навчально-матеріальної бази — мала наповнюваність шкіл у зв'язку із значним зменшенням кількості дітей шкільного віку, що не дає можливості забезпечити в кожному населеному пункті всі рівні загальноосвітньої підготовки.

Середня наповнюваність сільських шкіл, наприклад, в Полтавській області складає біля 170 учнів. Є значна кількість невеликих населених пунктів де лише 10-30 дітей шкільного віку.

В таких умовах педагоги рекомендують формувати на рівні району міжшкільні освітні округи. В кожному населеному пункті створюється початкова (1-4 кл.) або базова школа (1-9 кл.) в залежності від кількості учнів. Таку школу рекомендується блокувати з дитячими дошкільними закладами сільським клубом, фельдшерсько-акушерським пунктом та іншими закладами громадського обслуговування. Таким чином, у кожному населеному пункті створюється відносно розвинутий культурно-освітній осередок.

В районному центрі або крупному селі формується загальноосвітній навчальний центр, на базі якого всі діти прилеглих населених пунктів можуть отримати повноцінну середню освіту. Розвиток дистанційного навчання, поширення Інтернету, удосконалення транспортної мережі дає змогу значну частину навчального процесу сконцентрувати за місцем постійного проживання дітей і лише на незначний період учнів привозити у базовий навчальний центр для спеціалізованих занять.

Нові нормативні вимоги до проектування шкільних будівель дають можливість значно розширити навчально-матеріальну базу, збільшити площі навчальних та загальношкільних приміщень.

Аналіз еволюції шкільних будівель свідчить про стійку тенденцію збільшення питомої ваги приміщень загального користування в структурах шкіл. Програмні документи реформування освіти передбачають подальше розширення виховних функцій шкільного навчання, поглиблення духовного, фізичного, морального, естетичного розвитку підростаючого покоління. Для цієї мети, крім "власних" шкільних приміщень, системою освіти все ширше буде використовуватися матеріальна база всієї сфери культурно-освітнього обслуговування населення, тому передбачається, що співвідношення груп приміщень для теоретичних занять і загально шкільних зон (приблизно 1:4) у найближчій перспективі принципово не зміниться. Зростають площі всіх груп приміщень у розрахунку на одного учня. Площу універсальних навчальних приміщень для загальнотеоретичних занять ре-

комендується приймати з розрахунку 2-2,4 м^2 на 1 місце. У перспективі при зменшенні загальної кількості дітей у групі питома площа навчальних приміщень буде зростати.

Площа спеціалізованих учбових кабінетів і лабораторій хімії, фізики, біології, креслення та інших встановлюється з розрахунку не менш 2,8 м^2 на одне місце. В середніх школах третього ступеня навчання (ліцеях, гімназіях) можуть застосовуватися блоки спеціалізованих навчальних приміщень площею з розрахунку 6-8 м^2 на 1 місце. Загальна площа навчальних будівель повинна становити для початкових шкіл не менш як 9 м^2, базових — 10 м^2, середніх — 12-13 м^2, спеціалізованих середніх навчальних закладів (ліцеїв, гімназій) — 15-18 м^2. В подальшому усереднена робоча площа всіх загальноосвітніх шкіл повинна зрости до 15-18 м^2 на одного учня.

Поліпшення санітарно-гігієнічного комфорту шкільного середовища слід вести не лише в напрямку збільшення розмірів навчальних приміщень (які обмежуються певними санітарно-гігієнічними параметрами — умовами бачення класної дошки, природного освітлення робочих місць та ін.), а також шляхом зниження наповнення навчальних груп, застосування ефективніших і гнучкіших засобів організації робочих місць, які забезпечують впровадження прогресивних методів навчання.

Прогнозуючи перспективні напрямки розвитку структури навчальних будівель на основі аналізу педагогічних концепцій майбутнього і виходячи із загальної тенденції розвитку шкільного навчання можна завбачити, що навчально-матеріальне середовище, яке починалось з ізольованих класних кімнат, пройшовши етап кабінетної системи навчання, вступаючи в період гнучких планувальних рішень, розвиватиметься у майбутньому в напрямку глибшої адаптації навчально-матеріального оточення до індивідуальних особливостей і освітніх потреб кожного учня.

Значно удосконаляться робочі місця. Зони індивідуально-групового навчання формуватимуться навколо ядер дозвілля та побуту, які, в свою чергу, стануть однією з ланок загальношкільного центру творчості, узгоджуючого навчальне середовище зі всією соціальною сферою. Будуть розширюватися групи приміщень для фізкультурно-спортивних занять, колективної творчості, які реалізують виховну функцію навчального закладу. Набудуть подальшого розвитку інтегровані освітні комплекси, при створенні яких є можливість передбачити розширений склад приміщень навчально-виховного призначення.

Традиційний принцип секційної побудови шкільного середовища зберігається і при нових навчальних технологіях, проте прийоми архітектурно-планувальної організації навчальних секцій будуть видозмінюватись в залежності від удосконалювання навчального процесу. Можна прогнозувати переростання стандартних навчальних секцій з однорідними учбовими приміщеннями у гнучкі функціональні структури, які об'єднують універсальні та спеціалізовані кабінети, зони індивідуальної роботи та колективної творчості.

В умовах перехідного періоду, коли значно знизилися обсяги нового будівництва, в той же час зростає питома вага реконструкції існуючого середовища, особливу актуальність набувають проблеми модернізації діючого шкільного фонду, композиційного узгодження навчально-виховних блоків, які добудовуються і реконструюються, з історичною забудовою.

На рис. представлені проектні рішення різних типів шкільних будівель, розроблених в Архітектурному інституті ОДАБА, які пропонується використати при модернізації шкільної мережі Одеської області.

УДК 727.7

О. А. Комарова

КЛАСИФІКАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ СЕРВІСНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ АВТОМОБІЛІВ

Автомобільний ринок і ринок автосервісу розвивається швидкими темпами й має сприятливі перспективи. За останні 15 років (з 1991 по 2006 рік) кількість СТО зросло з 600 до 8 тисяч. Експертна оцінка розвитку виробничих потужностей автосервісу дозволяє затверджувати, що більшість із них не будувалися, а розташовувалися в пристосованих приміщеннях. Будується близько 10% СТО, 25-30% СТО створюються на базі орендованих складських або інших виробничих приміщень за допомогою їхньої реконструкції, 60-65% просто обладнуються в пристосованих приміщеннях. Це в більшості випадків маленькі СТО, майстерні або пункти обслуговування, на яких працює 2-4 чоловік. Будуються в основному дилерські станції технічного обслуговування автомобілів. В останні роки щорічний приріст дилерських СТО на Україні коливається в межах 50 штук.

Яка практика і які шляхи розвитку автомобільного бізнесу? Автор у цій публікації спробує відповісти на ці питання. Насамперед, розберемося в питанні, якими бувають підприємства автосервісу.

Підприємства автосервісу можна класифікувати в такий спосіб:

– Автоцентри (автотехцентри) (АЦ, АТЦ)

– Станції технічного обслуговування легкових автомобілів (СТО)

– Станції інструментального контролю

– Ремонтні майстерні (РМ)

– Пункти обслуговування автомобілів (ПОА)

Пункт обслуговування автомобілів (ПОА) — це підприємство, організоване відповідно до вимог законодавства без створення юридичної особи або вхідні до складу юридичної особи. У пункті обслуговування автомобілів працює не більше 2-8 чоловік. Підприємство такого типу виконує обмежений перелік робіт і послуг з ремонту автомобілів, наприклад "пункт заміни масла", "пункт шиномонтажа", "пункт дрібного фарбування", "пункт рихтування й фарбування дисків".

Ремонтна майстерня або автомайстерня — це підприємство, що виконує технічне обслуговування й ремонт автомобілів для приватних осіб або корпоративних клієнтів, але не має інфраструктури, для обслуговування клієнтів. Обґрунтуванням для такої назви підприємства пов'язане з поняттям продукції автосервісу — послугою. Послуга містить у собі два елементи: 1 — обслуговування клієнта, 2 — обслуговування й ремонт автомобілів. Саме у зв'язку з відсутністю елементів

© О. А. Комарова, 2007

послуг, спрямованих на задоволення потреб клієнта, а не автомобіля, такий вид підприємства не може називатися станцією технічного обслуговування, а тільки ремонтною майстернею.

Станція інструментального контролю. Спеціалізований комплексний діагностичний центр, обладнаний повним комплектом діагностичного й перевірочного устаткування, сертифікованого відповідно до вимог Держстандарту для цілей технічного контролю автомобілів і перевірки їх на предмет відповідності вимогам стандартів і технічних умов.

Станції технічного обслуговування легкових автомобілів — це підприємство, продукцією якого є послуги по технічному обслуговуванню й ремонту легкових або вантажних автомобілів, автобусів. За потужністю такі підприємства розділяються на **малі, середні, більші, великі й автоцентри.**

Малі станції технічного обслуговування автомобілів — це підприємства із чисельністю робітників від 1 до 4 чоловік включно. Їхньою характерною рисою є обмежений перелік виконуваних робіт. У більшості випадків малі СТО не є самостійними, а розташовуються у будовах більш широкого функціонального призначення. В основному це підприємства так званого “двірського типу”, у нашій країні ці підприємства становлять 70% від загальної чисельності об’єктів сервісного обслуговування автомобілів.

Середні станції технічного обслуговування автомобілів. До них відносяться підприємства автосервісу із чисельністю працюючих від 5 до 9 чоловік. Їхня питома вага на Україні становить 15%, у Німеччині — 27%. Більшість таких станцій універсальні. Вони роблять спектр послуг для різних марок автомобілів.

Більші станції технічного обслуговування автомобілів — це підприємства із чисельністю робітників від 10 до 19. Вони роблять весь спектр послуг з ремонту автомобілів. Більші СТО мають склад запасних частин і навчальний клас.

Великі станції технічного обслуговування автомобілів. На таких станціях працює 20 і більше робітників, які роблять повний спектр послуг з ремонту автомобілів. Прикладом великих СТО є ЗАЗ, ВАЗ. Прикладом великих СТО, серед універсальних, є 25-постові станції, побудовані по типових проектах, виробнича площа яких рівняється 5000 м^2, а чисельність робітників — 125 чоловік. Крупні СТО мають склад запасних частин, навчальний клас і салон із продажу автомобілів.

Автоцентр (автотехцентр) — це велике СТО, яке є регіональним або зональним центром і має у своєму складі підлеглі або незалежні, але технічно або організаційно пов’язані із центром периферійні СТО або інші підрозділи. Автоцентр може мати центральний склад автомобілів і запасних частин, централізовані функціональні служби, сервер і адміністратора комп’ютерної мережі, навчальний центр, корпоративну службу маркетингу. Автоцентр виконує повний спектр робіт і послуг.

За функціональною ознакою можна виділити 2 види підприємств автосервісу:

1. Дилерське СТО. У нашій країні дилерське СТО — це те ж саме, що й автоцентр або автотехцентр і їхня чисельність складає 5-7%. Це підприємство з повним циклом продажу автомобілів, запасних частин, послуг автосервісу. Такі підприємства займаються, як правило, однією маркою автомобіля. Практично кожне дилерське СТО має досить відпрацьовану систему сервісу й продажу автомобілів, з розробленими до дрібниць вимогами до кожного елемента цієї системи, відповідно до міжнародних стандартів певного бренда.

2. Вільне (незалежне) СТО. Підприємство, яке робить послуги по технічному обслуговуванню й ремонту автомобілів багатьох марок (на практиці — більше 50 штук). Питома вага такого типу підприємств на ринку автосервісу в нашій країні становить 90%. Незалежні СТО не зв'язані договірними зобов'язаннями з виробниками автомобілів.

Спеціалізована станція технічного обслуговування автомобілів. Підприємство, що виконує певний вид робіт. Це підприємство нерідко стає субпідрядником авторизованих або універсальних СТО. Предметна спеціалізація такого підприємства орієнтована на виконання певного виду робіт, наприклад, ремонт двигунів або агрегатів, заміну масла або ремонт гальм, одержує все більше поширення на практиці. У розвинених країнах, наприклад, у США, є СТО, що спеціалізуються не тільки по марках, але й по моделях автомобілів. На Україні частіше зустрічаються СТО, що спеціалізуються по видах робіт.

Автомобільний бізнес привабливий і перспективний. Але думка про те, що він досить розвинений, не підтверджується реальністю: дилерські СТО не будуються далі обласних міст, а універсальний автосервіс відсутній на 75% території України. Якість автосервісу ще не загрожує: через слабку оснащеність і низьку кваліфікацію персоналу на ринку автосервісу широко представлені тільки найпростіші види послуг. Більш складні, особливо, що вимагають кваліфікації, знайти важко. Щороку кількість СТО збільшується на 10-15%. Враховуючи ці вимоги, буде корисною публікація серії матеріалів по проектуванню й створенню СТО.

ЛІТЕРАТУРА:

1. СНиП II-89-80. — Генеральные планы промышленных предприятий. — Москва, 1981.
2. ВСН 01-89 Предприятия по обслуживанию автомобилей. Ведомственные строительные нормы. Минавтотранс РСФСР. — Москва, 1990 г.
3. РСН 62-86 Методические указания по определению состава объектов автосервиса и их размещение на автомобильных дорогах общегосударственного и республиканского значения. Минавтотранс РСФСР. — Москва, 1987 г.
4. Дилерский центр Toyota: посібник із планування й стандарти.
5. "Дилерский центр Mercedes", посібник із планування й стандарти.
6. Інформаційне агентство "архитектор" www. arxitektor. ru/post/post_march. htm-31k.
7. Журнал "autoExpert". — Київ. — №11. — 2005 р.

УДК: 727.82

В. І. Проскуряков, І. С. Черпінська

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ АРХІТЕКТУРИ БУДІВЕЛЬ І СПОРУД, ПРИЗНАЧЕНИХ ДЛЯ ЗБЕРІГАННЯ, ПОПОВНЕННЯ ТА ПЕРЕДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ

Постановка проблеми. Класична бібліотека — це інституція, що організовує збір творів друку та інших документів, їх зберігання і суспільне користування ними. Їй належить провідна роль у збереженні та розповсюдженні документів, які мають суспільну цінність, у сприянні культурного прогресу та інформатизації суспільства [1, с. 664].

Та не зважаючи на важливе значення бібліотек, на сьогоднішній день спостерігається зниження рівня їх відвідуваності населенням країни. По-перше, це спричинено браком відповідної літератури, застарілістю фондів; по-друге, технічний стан бібліотечних приміщень не відповідає вимогам часу. Важливим є і той факт, що освітнім цілям і завданням функціонування бібліотечних установ повинен служити і сам інтер'єр бібліотек, їх внутрішній простір, а архітектура — відповідати комплексу функціональних, психологічних, естетичних та освітніх потреб. Велику роль у падінні рівня відвідуваності бібліотечних установ відіграє широке застосування поза їх межами сучасних інформаційних технологій, зокрема — поява всесвітньої мережі Інтернет.

Сьогодні українські бібліотеки не спроможні задовольнити всі інформаційні запити користувачів, оскільки мають справу переважно з друкованою продукцією, яка здебільшого є застарілою, непривабливою і важкодоступною для загального користування, — для цього потрібне відповідне технічне оснащення. Нова бібліотечна концепція необхідна, передусім, і в її функціонально-просторовій організації.

І хоча останнім часом спостерігається модернізація бібліотечних закладів України, а в деяких наукових інституціях і архітектурних школах (зокрема у Львівській) робляться спроби ведення пошукового проектування в цій галузі, проблема діяльності бібліотек в сучасних умовах і надалі залишається актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літератури останніх років виявив, що в Україні, порівняно з країнами Західної Європи та Америки, практично не існує наукових публікацій, присвячених вдосконаленню та розвитку бібліотечного архітектурного середовища. Більшість існуючих напрацювань, як правило, фрагментарні, позбавлені натурних обстежень і критичного аналізу сучасного стану бібліотечних приміщень, аналізу нових пошукових проектних рішень. Видані публікації здебільшого присвячені пошуку покращення якості бібліотечної діяльності за рахунок зміни та вдосконалення системи обслуговування відвідувачів, накопичення фондів і таке інше, але мало уваги зосереджується на архітектурному середовищі бібліотек, в якому перебуває користувач. В цьому аспекті актуальними на сьогоднішній день залишаються праці Л. З. Амлінського [2], О. В. Анісімова [3], А. Р. Зімоненко [4], Ю. Н. Столярова [5] та деяких інших авторів, які були написані ще в радянські часи.

© В. І. Проскуряков, І. С. Черпінська, 2007

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення основних засад і принципів формування архітектури бібліотечних будівель і споруд обумовлена тим, що бібліотека відіграє важливу роль в суспільному житті як науково-інформаційний, історико-культурний та відпочинковий заклад, оскільки під її вплив потрапляє архітектурне середовище освітніх закладів, контингент наукових працівників країни, а також навчальний процес і відпочинок. Більшість стратегічних завдань сучасної освіти тісно пов'язані з діяльністю бібліотек. Саме від її ресурсів та послуг багато в чому залежить якість і зміст навчання та наукових досліджень, культурне збагачення нації.

Перші бібліотеки на теренах нашої держави почали відкриватись при церквах і монастирях з прийняттям на Русі християнства в 988 році. Це був період бурхливого розвитку писемної культури. Найбільшою і найбагатшою на той час була бібліотека Софії Київської, заснована в 1037 році Ярославом Мудрим. Вона стала не лише осередком, де книжки створювалися і вивчалися, але й перетворилась на освітньо-культурний центр Київської Русі. З кінця XI ст. найбільшим таким центром для Русі стає величезна бібліотека Печерського монастиря. Згодом в кожному великому місті засновуються бібліотеки, при яких створюються книжкові майстерні, пишуться літописи, збираються книжки [6].

В Західній Європі в період Відродження (XV-XVI ст.), у зв'язку з загальним розвитком культури і особливо з появою книгодрукування, кількість бібліотек значно збільшується. Виникають бібліотеки при університетах Сорбони, Праги, Гейдельберга, інших міст [7]. В Україні бібліотеки набули значного розвитку в XVI ст., особливо при Острозькій та Львівській школах, де існували великі книгозбірні [6].

У радянські часи бібліотечна справа набула інтенсивного розвитку будучи частиною державної політики, яка спрямовувалась на допомогу комуністичній партії і уряду у розв'язанні політичних, господарських, наукових, культурних завдань і сприяла мобілізації робітників для їх виконання [8, 1]. Як загальнодоступне джерело знань і головний осередок самоосвіти, радянська бібліотека активно поширювала комуністичне виховання серед народу, "небезпечна" ж література з її фондів вилучалась і знищувалась [1]. І якщо до 20-х років XX ст. українська бібліотечна справа в контексті європейського розвитку була на високому рівні, то, починаючи з 30-х, і, особливо, післявоєнних років, українська бібліотечна наука перебувала в тіні радянської, найкращі наукові сили якої зосереджувались в Москві та колишньому Ленінграді [6].

На сьогоднішній день в Україні діють 45 тисяч бібліотек з книжковим фондом 700 млн примірників [9]. Та, на жаль, ще мало таких бібліотечних установ, які б відповідали вимогам часу та відвідувачів. Здебільшого українські бібліотеки, розміщені в непристосованих або мало пристосованих будівлях, характеризуються наявністю великих вестибюлів і невеликих приміщень читальних залів; поганим освітленням, вентиляцією; фізичним зносом або повною відсутністю технічного обладнання; застарілістю фондів; низьким рівнем обслуговування користувачів. Інтер'єри відзначаються надмірною простотою: живопис і погруддя відомих людей — це переважно й усе, що прикрашає внутрішнє середовище бібліотек. Найчастіше від вищезгаданих недоліків потерпають бібліотеки освітніх закладів (шкіл, технікумів, університетів тощо), які у звичайних умовах навчального процесу мали б стати початковими координатами закладення надійних підвалин знань.

І хоча українським бібліотекам потрібно прикласти ще багато зусиль, для того щоб досягти високого рівня світових бібліотек, однак перші спроби у цьому напрямку вже робляться: поступово реставруються старі та будуються нові бібліотечні приміщення та будівлі, книгозбірні поповнюються свіжими надходженнями, застаріле технічне обладнання змінюється сучасними технологіями, типова бібліотечна діяльність набуває поліфункціональних рис.

Підтвердженням цього є бібліотеки, які вважаються кращими зразками українського бібліотечного закладу: Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, яка крім основних приміщень має конференц-зал на 360 місць, де проходять науково-практичні конференції та семінари, дискусійний клуб, відеозал, кафе, зону відпочинку; Національна бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету ім. Т. Шевченка, яка має комп'ютерний зал, колекцію стародруків, рекреаційну зону; Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника, тощо.

Проте, бібліотечні установи Заходу, особливо США та Канади, вже давно випереджають українські як за рівнем інформаційно-технічного наповнення, так і за рівнем обслуговування читачів. Тут велика увага акцентується не тільки на швидкому та якісному підборі необхідної інформації, але й на задоволенні духовних та естетичних потреб читачів. Тому більшість бібліотек працюють за принципом "усе для читача". Наприклад, німецькі бібліотекарі вважають, що заборон і табу в бібліотеці має бути якомога менше: подобається дітям кататися з гірки — будь ласка (міська публічна бібліотека в Есені), хоче читач посидіти влітку на балконі бібліотеки, почитати на свіжому повітрі — нема проблем (бібліотека-філія в Штудгарті-Фойербасі), а взимку перед каміном — і таке можливо (міська публічна бібліотека в Мюнстері) [10, с. 63].

Якщо раніше основною метою бібліотечних інституцій було зберігання, накопичення та видача інформації, то на сьогоднішній день існують бібліотеки, які до вищезгаданих функцій додали відпочинкову, музейну, клубну, виставкову та інші функції. Так, наприклад, у новій бібліотеці Варшавського університету, побудованій за проектом польських архітекторів М. Будзінського та З. Бадовського, вдало поєднані процес навчання та відпочинку. Поруч з величезними просторами читальних залів, що займають три поверхи будівлі і мають вільний доступ до книжкових стелажів, кімнатами для лекцій, семінарів і конференцій, бібліотека оснащена комп'ютерним залом, відділами для зберігання та використання аудіо та відео матеріалів, книгарнею, виставкою, кафе, підземною автостоянкою на 300 авто, власним ботанічним садом, розміщеним на даху будівлі.

Наприкінці XX ст. в бібліотечній діяльності країн Європи, в США та Канаді з'являється тенденція, яка несе нове сприйняття бібліотеки — не лише як інституції, призначеної для зберігання, поповнення та передачі інформації, але і як інформаційного центру, медіа-лабораторії, кібер-кафе, які за допомогою сучасних технологій збирають, аналізують і опрацьовують будь-який вид документації для отримання необхідної інформації (інфо-центр в Отаві, Канада, арх. А. Даймонд, Д. Шміт [11]; медіа-лабораторія в Лос-Анджелесі, арх. Т. Плесков, Т. Раель [12]; кібер-кафе в Лондоні, арх. Шварц, Сільвер [13]).

Новизна проявляється і в архітектурній типології бібліотечних будівель. Тепер бібліотека виникає не тільки як окрема споруда чи інституція, але і як складова галерей мистецтв, фотогалерей, виставкових, музейних та громадських комплексів,

урядових споруд, центрів культури тощо. Наприклад, у Китайському центрі культури в Торонто (арх. Б. Кувабара, А. Дайк та ін.) громадська бібліотека доповнює комплекс, що об'єднує китайський культурний центр, культурно-відпочинковий центр, виставковий двір та майданчик, китайський сад, театр, школу, парк [14]; в Парку мистецтв в Сан-Франциско (проект фірми "Герцог&деМейрон") бібліотека займає мансардний поверх основної будівлі комплексу [15]; окремі приміщення під бібліотеку виділені в планувальній структурі Сучасного музею в Стокгольмі (арх. Ж. Р. Моне, Дж. Брок та ін.) [16].

Велика увага зосереджується на зовнішньому та внутрішньому середовищах бібліотечної установи. Зовнішній вигляд бібліотеки — її візитна картка. Вона може привертати до себе, запрошувати увійти (бібліотека Пауела в Лос-Анджелесі, громадська бібліотека в Клівленді, бібліотека Варшавського університету та ін.), може залишитись непомітною (Науково-технічна бібліотека Українського державного лісотехнічного університету, Наукова бібліотека Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького та ін.), а може навіть відбити будь-яке бажання заглянути... (рис. 1).

Поява та застосування у будівництві сучасних архітектурних конструкцій, оздоблювальних матеріалів, світло-техніки дає можливість щоразу створювати нові і цікаві об'єми та простори бібліотечних будівель і споруд. Наприклад, споруда бібліотеки Варшавського університету зроблена з залізобетону, але для того щоб надати їй ефекту старовини, її зовнішній вигляд підсилений використанням сірувато-зелених скляних стін та хімічно-обробленої міді. Фасад прикрашений бетонними колонами та великими бронзовими плитами (4х7м). На кожній плиті викарбувані написи і абетки різними мовами, зокрема арабською, давньогрецькою, грецькою, латинською, китайською, на санскриті, а також музичне та математичне письмо (рис. 2). Використання письмових символів знайшло своє застосування і в новій Олександрійській бібліотеці: споруда має форму зрізаного циліндра, південна сторона якого оздоблена гранітними плитами, на яких замість вікон вирізьблені букви головних світових алфавітів (рис. 3).

Що стосується внутрішнього простору закордонних бібліотек, то в першу чергу вражає висока естетичність їх оформлення, цікавий і поліфункціональний інтер'єр, до найменшої деталі продумане і комфортне для відвідувача бібліотечне середовище (рис. 4). Автори проектів здебільшого застосовують гнучке планування внутрішнього простору, майже не використовуючи внутрішніх перегородок, поява легких модульних меблів дає можливість за допомогою невеликої фізичної сили вносити необхідні зміни в бібліотечний інтер'єр і створювати нову, потрібну лише для певного культурно-розважального заходу композицію.

Застосування у книгосховищах окрім звичних книжкових стелажів, ще й так званих боксів — пересувних шаф, дає змогу збільшити бібліотечний фонд і раціонально використати робочу площу. Принцип дії таких шаф полягає в їх компактності, легкості та зручності. Вони стикуються одна до одної і, при потребі, відкриваються саме в тому місці, де знаходиться необхідна література (рис. 5).

Поширення серед бібліотечних установ методу запису інформації на аудіо та відео мікроносії вимагає появи нових приміщень для їх утримання, прослуховування, перегляду тощо. Таким чином, у планувальній структурі бібліотек з'являються аудіо- та відеотеки, кімнати мікрофільмів, зали перегляду та прослуховування тощо.

Рис.1. Приклади вирішення зовнішнього вигляду бібліотеки:
а) Бібліотека Пауела в Лос-Анджелесі. Фото з ресурсу www.aspr.ac.at
б) Наукова бібліотека Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького. Фото з архіву бібліотеки
в) Наукова бібліотека Тернопільського державного економічного університету. Відділ абонементу. Фото з ресурсу www.library.tane.edu.ua

Приклади використання графічних символів в оздобленні фасадів бібліотек

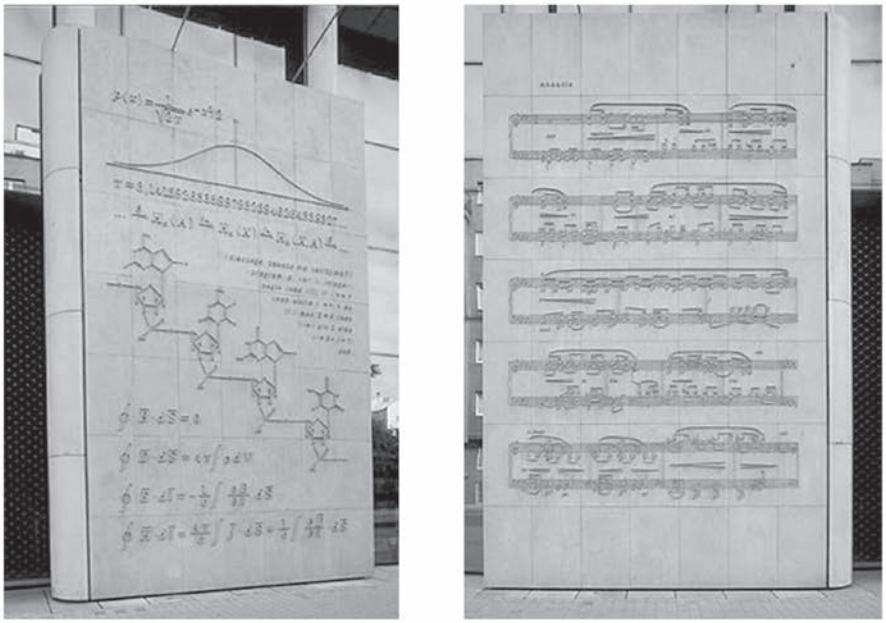

Рис.2. Бібліотека Варшавського університету:
а) бронзова плита з викарбуваним математичним письмом;
б) бронзова плита з викарбуваним музичним письмом.
Фото з ресурсу www.buw.uw.edu.pl

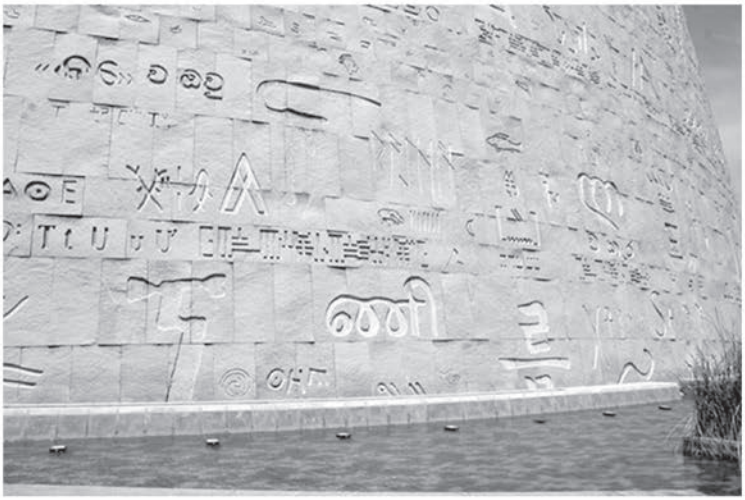

Рис.3. Олександрійська бібліотека. Фрагмент фасаду.
Фото з ресурсу www.bibalex.org

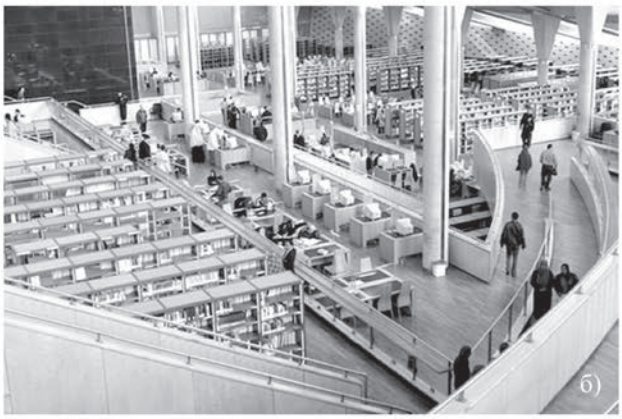

Рис.4. Організація внутрішнього бібліотечного простору:
а) Німецька державна бібліотека в Берліні. Фото з ресурсу www.ib.hu-berlin.de
б) Олександрійська бібліотека. Фото з ресурсу www.bibalex.org
в) Бібліотека Варшавського університету. Фото з ресурсу www.buw.uw.edu.pl

Значною популярністю у відвідувачів наукових бібліотек користуються індивідуальні робочі кабінки. Невеликі за своїми параметрами (близько 1,5х2,0 м), вони обладнані усім необхідним для зручного і якісного їх використання (рис. 6).

Рис.5. Книжкові бокси:
а) Меморіальна бібліотека університету у Вісконсін-Медісоні. Фото Юрія Герцика
б) Національна бібліотека в Франкфурті. Фото з ресурсу www.ib.hu-berlin.de

Рис.6. Індивідуальні робочі кабінки:
а) Меморіальна бібліотека університету у Вісконсін-Медісоні. Фото Юрія Герцика
б) Олександрійська бібліотека. Фото з ресурсу www.bibalex.org

Наведені вище приклади нового підходу до діяльності бібліотечних установ свідчать про появу і утвердження в світі сучасних тенденцій у формуванні та в розвитку архітектури бібліотечних будівель і споруд, що безумовно позитивно впливає на їх призначення.

Висновки: **1.** З часу появи на території України перших бібліотек минуло більше 1000 років. Зі зміною століть змінилось і загальне сприйняття бібліотечних

закладів щодо їх призначення, до їх функціонального, планувального та естетичного наповнення. На жаль, українська бібліотека за своїми параметрами наразі не задовольняє сучасних потреб своїх відвідувачів. Тому, спираючись на аналіз натурних обстежень та анкетування 16-ти бібліотечних закладів України, зокрема у Львові, Івано-Франківську, Чернівцях, Києві, Дніпропетровську та інших містах, головними аспектами існуючої проблеми в бібліотечній сфері варто визнати наступні:

- невідповідність і непристосованість бібліотечних будівель і приміщень до потреб бібліотек (в радянський період бібліотеки здебільшого займали нижні поверхи житлових будівель, часто ділили одну споруду з іншими закладами чи організаціями, в окремих випадках — для республіканських, обласних та районних універсальних наукових бібліотек — використовувались типові проекти без врахувань кліматичних та інших умов регіону) і як наслідок — подрібнені службові приміщення і читацька зона, нестача площі для обслуговування читачів чи для культурно-освітніх заходів, відсутність місця для розміщення нових відділів чи функцій (наприклад, відеотеки чи комп'ютерного залу, інтернет-кафе, конференц-залу, виставки та ін.), низька якість освітлення та вентиляції приміщень (Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека ім. В. Г. Заболотного, Наукова бібліотека Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького та ін.);
- розосередженість бібліотеки в структурі міста: відділи однієї бібліотеки часто розміщуються в різних частинах міста, що спричиняє незручність у доступі (бібліотека Івано-Франківського державного медичного університету та ін.);
- непривабливість архітектурного вирішення зовнішнього образу бібліотечної будівлі, зокрема її вхідної зони (Наукова бібліотека Тернопільського державного економічного університету ім. І. Франка та ін.);
- низький рівень архітектурно-планувального та функціонально-просторового рішення бібліотечного середовища;
- відсутність відповідного забезпечення сучасним технічним обладнанням: копіювальною, аудіо, відео та комп'ютерною технікою;
- консервативний підхід у формуванні нових взаємовідношень бібліотеки з читачем, що виявляється в обмеженні вільного доступу користувачів бібліотеки до її фондів та копіювальної техніки тощо.

2. До будівель і споруд з модерними просторовими, дійовими, технологічними вирішеннями, які в майбутньому повинні забезпечувати збереження, поповнення та передачу інформації, можна віднести наступні типи:

а) інформаційні центри (рис. 7);

б) медіа-лабораторії (рис. 8);

в) кібер-кафе (рис. 9);

г) культурно-відпочинкові центри (рис. 10);

д) бібліотеку-музей (рис. 11), виставку, театр...

3. Для ефективного розвитку бібліотечної галузі в Україні слід у найближчий час організувати такі заходи:

а) систематичні, комплексні, наукові дослідження;

б) експертно-пошукове проектування;

в) реформування бібліотечної справи тощо.

Сучасні типи будівель і споруд, які забезпечують збереження, поповнення та передачу інформації

Рис.7. Головний інформаційний центр Отави

Рис.8. Будинок Вайснера. Медіа-лабораторія. Фото Стівена Розенталя

Рис.9. Школа інженерії та прикладних наук. Кібер-кафе. Фото з ресурсу www.seas.upenn.edu

Рис.10. Азіатський культурний центр в Окленді. Громадська бібліотека. Фото з ресурсу www.asian-richmond.com

Рис.11. Бібліотека-музей у Ватикані. Фото з ресурсу www.photo.net

4. Насамперед, для вирішення проблем розвитку функцій, просторової організації і концепції покращення бібліотек, необхідно провести реноваційні роботи, і перш за все в бібліотеках, які належать до системи університетської освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія сучасної України. — К., 2003. — Т 2. — С. 664.
2. Амлинский Л. З. Композиционно-планировочные решения и техническое оснащение научных библиотек: библиотековедческий аспект. — Киев: Наукова думка, 1988. — 296 с.
3. Анисимов А. В. Архитектурно-типологические принципы формирования библиотек учебных зданий: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата архитектуры. — М., 1987. — С. 2-4.
4. Зимоненко А. Р. Принципы организации внутреннего пространства в массовых библиотеках: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата архитектуры. — М., 1987. — С. 1-3.
5. Столяров Ю. Н. Библиотека: структурно-функциональный подход. — М.: Книга, 1981. — 255 с.
6. Бібліотеки. — Сайт МЗС України — Публікації. — http://www. mfa. gov. ua/mfa/ua/285. htm.
7. Столяров Ю. Н. Научные и технические библиотеки. Материально-техническая база библиотеки как учебная дисциплина — http://www. gpntb. ru/win/ntb/ntb2000/12/f12_02. html.
8. Пащенко Ф. Н., Каневский Б. П. — Развитие библиотечной сети. — http://www. cultinfo. ru/fulltext/1/001/008/115/718. htm.
9. Бібліотеки та науково-інформаційні центри України. — Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. — http://www. nbuv. gov. ua/internet/libukr. html.
10. Ястребова Е. М. Красиво, современно, технологично: архитектура и дизайн немецких библиотек. — Научные и технические библиотеки, 1994. — № 3. — С. 59-63.
11. Beth Kapusta. The architecture of tourism: Capital Monitor. — Canadian Architect. January, 1997. — p. 24-27.
12. Ann C. Sullivan. Media labs. — Architecture: june, 1997. — p. 92-97.
13. Ann C. Sullivan. Wiredon java. — Architecture: june, 1997. — p. 116-121.
14. Steven Fong. The culture of building / The building of culture. — Canadian Architect. February, 1999. — p. 26-29.
15. Aaron Betsky. Art park. — Architecture: august, 1999. — p. 36-37.
16. Catherine Slessor. Northern lights. — Architecture: june, 1998. — p. 114-121.
17. Raul A. Barreneche. By the book. — Architecture: march, 1997. — p. 102-107.
18. Жаклин Гаскюэль. Пространство для книги. Руководство для всех тех, кто строит, оборудует и обновляет библиотеку. — М: “Рудомино”, 1995. — С. 12-14.

УДК 725

Ю. О. Супрунович

ПЕРЕДУМОВИ І АРХІТЕКТУРНО-МІСТОБУДІВНІ ЗАВДАННЯ РЕНОВАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ОБ'ЄКТІВ

Розвиток промислових територій невід'ємно пов'язаний із розвитком і ускладненням архітектурно-планувальної структури міст. Відповідно до соціально-економічного прогресу, зростання міського населення, ущільнення міської забудови, освоєння приміських територій, а також зміни містобудівних концепцій, відбувалася зміна ролі промислових територій в структурі міста. За сучасних умов значна кількість промислових підприємств у центральній та серединній зоні великих міст опинилася в стані стагнації. Така ситуація утворює ряд проблем у функціонуванні міста і потребує містобудівного втручання. Одним із перспективних засобів урегулювання даної проблеми є реновація промислових підприємств із створенням на їх основі поліфункціональних громадських комплексів. Ефективність саме такого використання нефункціонуючих промислових об'єктів підтверджено багатим закордонним досвідом. Також існують вітчизняні приклади реновації, ведуться дослідження в галузі реорганізації промислових територій і вивчення об'єктів індустріальної спадщини України [6,7,9]. Але, в той же час, слід зауважити на відсутність теоретичної бази в цьому питанні, а саме — методики реновації нефункціонуючих промислових об'єктів.

Розгляд реновації як складової загального містобудівного процесу, характерного для сучасних міст-агломерацій, дає змогу дослідити передумови і сформулювати архітектурно-містобудівні завдання реновації, які, в свою чергу, мають стати основою методики реновації промислових об'єктів.

Аналізуючи розвиток міст-агломерацій, можна простежити, яку роль відігравали промислові території на кожному етапі розвитку, і з'ясувати зміни, що відбулися у відношенні до промислових територій міста.

За Ю. П. Бочаровим [2, с. 24], маємо три стадії розвитку міста-агломерації і відповідної ролі промислових об'єктів:

– перша стадія: створення окремих дрібних промислових поселень, що мають автономний характер; розміщення промислових територій в структурі міста — невпорядковане;

– друга стадія: з'являються елементи супідрядності окремих поселень, виділяються організаційно-господарчі центри основної промисловості, що притягують нові галузі й додаткову робочу силу, починається формування агломерацій. Відбувається впорядковування міської функціонально-планувальної структури, концентрація виробництва на основі створення промислових вузлів;

– третя стадія: разом із розвитком "первинних галузей" (вугледобувна, металургія, електроенергетика, хімія, виробництво будівельних матеріалів) отримують розвиток "вторинні" (обробна промисловість) і "третинні" галузі (наука і наукове обслуговування). Відбувається остаточне формування основних міських функціональних зон, гранична концентрація виробництва, початок деконцентрації виробництва.

© Ю. О. Супрунович, 2007

Відповідно до розвитку містобудівних концепцій, роль промислових територій у міській функціонально-планувальній структурі, узагальнюючи, можна визначити таким чином:

– перша стадія: розосереджене і невпорядковане розміщення промислових підприємств, що призвело до вторгнення промислової забудови в житлові квартали, утворення індустріальних бар'єрів. Така ситуація була характерною для багатьох індустріальних міст Європи і Росії наприкінці XIX ст. [2,3];

– друга стадія: зосереджене розміщення виробництва в ізольованих промислових зонах, що було задекларовано в Афінській хартії і застосовувалося при проектуванні нових міст та реконструкції старих міст (відбувалася концентрація виробництва в існуючих промислових районах та їх зростання до рівня промислової зони, а також нове промислове будівництво у відокремлених промислових зонах, розташованих у структурі міста відповідно до рівня санітарної шкідливості) [2];

– третя стадія: утворення міських сталих районів [8,2], які містять, в основному, номенклатуру всіх базових загальноміських функцій: житло, виробництво, рекреацію, центри обслуговування, комунікації і резерви розвитку. Промисловість у такому районі є інтегрованою в його функціонально-планувальну структуру. Таке нове розуміння ролі промислових об'єктів у містобудівному середовищі, на відміну від "концентрованих" промислових зон, сприяло покращенню умов розселення, екологічного самозабезпечення, рівномірного розміщення робочих місць, житла, громадських центрів та рекреації.

Починаючи з післявоєнної реконструкції міст, процес деконцентрації виробництва і реорганізації промислових територій у містах-агломераціях набуває поширення. Він пов'язаний, перш за все, із вирішенням протиріч, що склалися в процесі сумісного розвитку і взаємовпливу міста і промислових територій, серед яких можна визначити:

– погіршання екологічного стану навколишнього середовища;

– збільшення санітарно-захисних зон;

– значний відрив робочих місць від місць проживання, що в свою чергу впливає на збільшення часових затрат на дорогу і перевантаження транспортної мережі;

– ускладнення функціонування основних зон міста (в процесі розвитку міста деякі промислові території опинилися в історично-охоронній зоні або в зоні інтенсивного житлового будівництва);

– дефіцит міських територій для нового будівництва під час неефективного використання промислових територій внаслідок неорганізованого функціонального зонування, низької щільності підприємств і неврегульованої інженерної і транспортної інфраструктури;

– архітектурно-естетична невідповідність промислових територій оточуючій забудові (будівництво індустріальними методами у 60-ті-80-ті призвело до одноманітності і невиразності промислових будівель і комплексів).

В сучасному місті промислові райони складають від 20 до 50% міської території. Слід зазначити, що багато з них будувалися без належного врахування перспектив розвитку і реконструкції, як, наприклад, район Нижня Теличка в Києві, промислові підприємства на Рибальському півострові, в центральних районах міста вздовж річки Либідь та ін. [8]. Багато з них розміщені на цінних щодо розвитку міста територіях. Наприклад, територія промислового району Телички простяга-

ється з центральної частини міста на південь вдовж Дніпра. Північна частина території обмежена двома транспортно-комунікаційними магістралями міста — вулицею Саперно-Слобідська та Наддніпрянським шосе. З точки зору "каркасу" міста [5], вона є прилеглою до русла міста і має отримати активний розвиток міських функцій — ділових та торговельних центрів, нешкідливого виробництва, житла і супутніх об'єктів. З оглядом на сучасне відношення до перспектив розвитку міста, такі райони потребують значного містобудівного регулювання за допомогою деконцентрації виробництва, створення міських сталих районів, реорганізації промислових територій і включення їх у структуру міста в якості повноцінно функціонуючих елементів.

Таким чином, деконцентрація виробництва є одним із засобів містобудівного вирішення вищезгаданих проблем. Вона проявляється в обмеженні розвитку виробництв і виносі ряду шкідливих у санітарно-гігієнічному відношенні підприємств за межі міста, розукрупненні підприємств із перенесенням найбільш матеріало- та працемістких процесів у філіали та ін. Підприємства переносяться за умов санітарно-гігієнічної шкідливості — до 15-20%, за умов реконструкції — до 5%, за умов удосконалення структури і спеціалізації виробництва — до 20% [2]. В результаті вивільняється частина промислових територій і будівель, які потребують реновації і переосмислення їхньої ролі в містобудівному середовищі. Наприклад, за генеральним планом Києва на 2020 р. передбачається перебазування або ліквідація підприємств та окремих цехів за межі житлової зони; всього передбачено перебазувати 32 підприємства, внаслідок цього вивільняється 89 га. Обґрунтуванням такого заходу є санітарна шкідливість підприємств та їх розташування в житловій забудові [4]. На вивільнених територіях передбачається поліфункціональне використання без збереження пріоритету існуючих функцій, розміщення житлової забудови та формування реабілітаційно-природного комплексу.

Інша містобудівна тенденція щодо утворення міських сталих комплексних районів також може втілюватися разом із реорганізацією існуючих промислових територій. За М. Я. Ксеневичем [8, с. 90], міські сталі комплексні райони містять номенклатуру всіх базових загальноміських функцій: житло, виробництво, рекреації, центри обслуговування, комунікації, резерви розвитку. Наприклад, колишній промисловий район Доклендс в Лондоні, перетворений на один із найпрестижніших центральних районів міста, є багатошаровим функціонально-планувальним утворенням, що реалізує житлові, рекреаційні, виробничі, обслуговувальні і транспортні функції. Для Києва прикладом формування міського сталого комплексного району на території колишнього промислового району може стати пропозиція щодо реорганізації району Нижня Теличка. За генеральним планом Києва на 2020 р. передбачається розвиток цієї території на основі поліфункціонального використання та створення реабілітаційно-природного комплексу й інтенсифікації існуючого виробництва на півдні ділянки. Передбачається реконструкція промислових об'єктів у південній частині території, реновація деяких промислових об'єктів для громадського призначення (виставкові павільйони, торговельно-розважальні центри, тощо) і нове житлове будівництво на звільненій від забудови території.

Таким чином, характерні для останньої стадії містобудівні тенденції, такі як деконцентрація виробництва і формування міських сталих комплексних районів, неодмінно пов'язані з реорганізацією промислових об'єктів, оскільки внаслідок

деконцентрації вивільняються промислові території, що стають внутрішнім резервом розвитку міста і на основі яких формуються нові міські сталі комплексні райони. За таких умов, промислові об'єкти мають наступні напрями розвитку в залежності від нової ролі в міському сталому комплексному районі:

– реконструкція промислового підприємства (із модернізацією, перепрофілюванням, тощо), що вирішує завдання інтенсифікації існуючого виробництва;

– реновація підприємства, що вирішує завдання утворення об'єктів громадського поліфункціонального призначення на основі існуючих матеріальних фондів.

Вищезазначене дає змогу розглядати реновацію як складову загального містобудівного процесу, характерного для міст-агломерацій.

Виходячи з економічних, соціальних, екологічних та містобудівних вимог до якості сучасного міського середовища і функціонально-просторової організації сталого розвитку міста [8], реновація промислових об'єктів покликана вирішувати певні завдання, серед яких можна виділити наступні:

– економія територій та інших ресурсів під освоєння, оптимізація експлуатаційних витрат;

– створення поліфункціональних комплексів для забезпечення різноманітності потреб життєдіяльності (характеру життя, місць прикладання праці, громадського обслуговування, відпочинку, тощо) на основі аналізу потреб населення, загальної тенденції розвитку міста, "каркасу" міста (транспортних вісей, основних вузлів і прилеглих територій з високою інтенсивністю використання і концентрацією міських функцій) [5];

– забезпечення належного функціонального, транспортного, візуального, емоційно-естетичного взаємозв'язку з іншими частинами міста;

– ліквідація санітарно шкідливого виробництва, заходи з покращання екологічного стану навколишнього середовища: усунення забруднень, відходів та промислового пилу, озеленення та обводнення (при необхідності);

– збереження та відновлення існуючих природних ландшафтів;

– формування нових житлових, громадських і промислових утворень на основі використання енергоактивних та екологічно безпечних систем та ін.;

– виявлення пам'яток промислової архітектури, включення їх до нового архітектурного ансамблю у якості опорних елементів;

– забезпечення довгострокового існування і сталого розвитку функціонально-планувальних структур, закладання резервів розвитку, реформування і вдосконалення під впливом часу і зміни потреб населення.

Таким чином, на основі виявлення тенденцій і закономірностей в містобудівних і соціальних процесах, врахування функціональних, екологічних, архітектурно-естетичних особливостей постіндустріальних об'єктів та вимог до їх нової функціонально-планувальної і об'ємно-просторової організації, аналізу світового досвіду містобудівної та об'ємно-просторової реновації можна сформулювати наступні архітектурно-містобудівні завдання реновації промислових об'єктів:

– виявлення, збереження і музеєфікація пам'яток промислової архітектури;

– використання пам'яток промислової архітектури в якості ключових елементів при створенні нового архітектурного ансамблю;

– адаптація до сучасного містобудівного середовища;

– поліфункціональне використання;

– гнучка планувальна організація.

Завдання з виявлення, збереження і музеєфікація пам'яток промислової архітектури відображує сучасне відношення до культурної та історичної спадщини [10] і покликане зберегти історично й архітектурно цінні об'єкти і забезпечити безперервність історичної канви міста. Воно має здійснюватися на основі оцінки історико-архітектурних параметрів будівлі, інженерного та технологічного обладнання; визначення їхньої ролі в процесі становлення промислової архітектури, розвитку конструкцій, технологій, стилістичних напрямів, і передбачає заходи зі збереження, у разі необхідності — реконструкції будівель та підтримки їх фізичного стану; занесення до відповідного реєстру пам'яток, охорону державними інстанціями, що може проявлятися в обмеженні функціонального навантаження чи характеру зміни зовнішнього і внутрішнього вигляду та ін. З огляду на сучасні тенденції визнання промислової спадщини складовою історико-культурної спадщини людства [10], доцільним є всебічне вивчення вищезгаданих промислових об'єктів і переосмислення їхньої історичної, економічної, культурної ролі в місті.

Використання пам'яток промислової архітектури в якості ключових елементів при створенні нового архітектурного ансамблю покликане забезпечити збереження даних об'єктів і надання їм нового функціонального і композиційного значення. Це передбачає аналіз складеної композиційної системи ділянки реновації та оточуючої забудови, виявлення промислових об'єктів, що мають історико-архітектурну цінність, включення їх в якості активних функціональних і композиційних елементів нової системи. Нове функціональне призначення таких об'єктів залежить від рівня збереження зовнішніх стін та несучих конструкцій будівлі в її первинному вигляді, конструкцій покриття, унікального технологічного та інженерного обладнання, деталей оздоблення. Аналіз досвіду реновації промислових будівель-пам'яток свідчить про доцільність використання їх для створення музею певної галузі виробництва (наприклад, музей води в м. Києві; солеварні в м. Велички, Польща; музей індустріальної культури Руру, Німеччина, та ін.). Нове будівництво в контексті середовища має здійснюватися із використанням виявлених закономірностей побудови об'ємів та просторів, масштабу забудови, характеру членувань, деталей, кольору та оздоблювальних матеріалів, або таке, що не суперечить із архітектурою промислових пам'яток (доцільне використання цілісних об'ємів, значних поверхонь оскління, нейтральних кольорів).

Адаптація до сучасного містобудівного середовища віддзеркалює необхідність забезпечення належного функціонального, транспортного, візуального, емоційно-естетичного взаємозв'язку колишньої промислової території з іншими частинами міста.

Пристосування промислового об'єкту до потреб сучасного використання передбачає:

– екологічну адаптацію зі створенням сприятливих для людини санітарно-гігієнічних умов, заходи з покращання екологічного стану навколишнього середовища, створення саморегульованих екологічних систем;

– функціональну адаптацію на всіх рівнях, що полягає у вирішенні нового функціонального призначення на основі аналізу потреб та перспектив розвитку певної частини міста із урахуванням подальшого розвитку і розширення функцій обслуговування населення; забезпеченні транспортної та пішохідної доступності;

– естетичну адаптацію, що полягає у створенні цікавих об'ємно-просторових рішень із включенням природного оточення; розкриття території до оточуючих сельбищних районів, транспортних та пішохідних магістралей; заходи щодо сумісності масштабу колишньої промислової і оточуючої житлової забудови; благоустрій території, створення цікавих об'ємно-просторових рішень із включенням природного оточення.

Поліфункціональне використання колишніх промислових об'єктів покликане забезпечити економічне використання внутрішньоміських територій і задовольнити широку номенклатуру функцій громадського обслуговування. За сучасних соціальних, економічних і містобудівних умов, разом із зростанням міського населення, підвищенням соціокультурних потреб, науковим та технічним прогресом, система громадського обслуговування набула ускладнення, розширення асортименту функцій обслуговування, з'явилися нові форми обслуговування, а разом з тим — нові вимоги до функціонально-планувальної організації громадських об'єктів. За таких умов є доцільною організація кооперованих багатофункціональних комплексів, до складу яких входять підприємства однієї галузі (принцип внутрішньогалузевої кооперації) та декількох галузей обслуговування (принцип багатогалузевої кооперації) [1].

Гнучка планувальна організація покликана задовольнити довгострокове і повноцінне функціонування об'єкту шляхом його пристосування до зростання і зміни потреб споживачів, розвитку, розширення і перерозподілу функцій обслуговування. Реновацію промислових будівель необхідно проводити таким чином, щоб максимально зменшити витрати на їх реконструкцію і розширення в майбутньому. Гнучка планувальна організація покликана забезпечити моральну довговічність будівлі і сприяє підвищенню експлуатаційних якостей будівлі, оскільки передбачає можливі перспективні зміни: перерозподіл та зміна функцій, взаємозаміна та взаємодоповнення функцій, розвиток і розширення асортименту функцій разом із збільшенням функціонального навантаження.

Прикладом застосування цього принципу є торговельно-розважальний комплекс "Караван" в Києві, де гнучкість планувального рішення досягнуто завдяки збільшеному кроку опор; загальному розподільчо-рекреаційному простору, який розраховано на майбутні зміни, розширення чи інтеграцію його функцій; використанню збірно-розбірних, пересувних, підвісних перегородок і стін в якості елементів членування простору; мінімальної кількості стаціонарного обладнання; диференціації просторів і приміщень за ступенем гнучкості і відокремленню зон можливих трансформацій; використанню підвісних стель зі зйомними щитами, що дозволяють передислокацію підключень до інженерних комунікацій, їх заміну та ремонт.

Висновки

Дослідження реновації в контексті розвитку міст-агломерацій, виявлення тенденцій сталого розвитку і формулювання архітектурно-містобудівних завдань реновації є дуже актуальним за сучасної містобудівної ситуації, при подальшому зростанню міського населення, розвитку та видозміні функцій обслуговування і необхідності економії як земельних ресурсів, так і капіталовкладень. Одночасно

реновація промислових об'єктів не є лише найбільш економічним використанням матеріальних фондів, необхідно враховувати емоційно-естетичну атмосферу заводу чи фабрики, що є складовою історичної, архітектурної і природної спадщини і виявляється в архітектурному образі, дизайні технологічного обладнання чи характері ландшафту. Визначення пріоритетних напрямів та засобів використання нефункціонуючих промислових об'єктів, особливо пам'яток промислової архітектури, потребує чіткого й виваженого підходу, покликаного зберегти індустріальну спадщину та перетворити її на повноцінно функціонуючий елемент містобудівного середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абызов В. А., Куцевич В. В. Архитектура общественных зданий с гибкой планировкой. — К: Будивэльнык, 1990. — 112 с.
2. Бочаров Ю. П., Любовный В. Я., Шевердяева Н. Н. Город и производство. — М: Стройиздат, 1980. — 123 с.
3. Бочаров Ю. П., Фильваров Г. И. Производство и пространственная организация городов. — М: Стройиздат, 1987. — 256 с.
4. Генеральний план м. Києва на період до 2020 р. Основні положення. — АТ "КИЇВПРОЕКТ". Інститут Київ генплан. — Київ, 2002 р.
5. Гутнов А. Э., Лежава И. Г. Будущее города. — М: Стройиздат, 1977. — 126 с.
6. Житкова Н. Ю. Промисловість у містобудівному середовищі міста // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Науково-технічний збірник. Вип. 6 (спеціальний): Київ архітектурний: Шляхи розвитку міського середовища. — К.: КНУБА, 1999. — с.
7. Ієвлєва В. Проблеми відтворення первісного вигляду цінних історичних промислово-виробничих споруд // Вісник №7: Спец. вип. / Укрзахідпроектреставрація: Львів, 1997. — С. 20-22.
8. Ксеневич М. Я. Містобудівні основи сталого розвитку міста Києва. — К: Головне управління містобудування та архітектури м. Києва, Українська академія архітектури, Державний науково-дослідний і проектний інститут містобудування, інститут Урбаністики у м. Києві; 2002. — 170 с.
9. Мазур Т. М. Реструктуризація промислових територій в умовах реконструкції історично сформованого міста (на прикладі міста Львова) // Вісник Національного Університету "Львівська політехніка". — № 439. — 2002. — С. 113-121.
10. TICCICH occasional papers for the World Heritage Convention. Council of Europe Recommendation R (90) 20 The protection and conservation of the industrial, technical and civil engineering heritage of Europe, September 13, 1990.

УДК 725.835.011(048.8)

В. В. Куцевич

ОСНОВИ ПРОЕКТУВАННЯ ТА НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРНО-ВИДОВИЩНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ І ДОЗВІЛЛЯ

Соціально-економічні перетворення, які відбуваються в Україні, поступальний рух нашого суспільства шляхом демократизації сприяють розвитку культури і духовності. В той же час недостатній розвиток матеріально-технічної бази закладів культурно-видовищного призначення та дозвілля, які морально і фізично застаріли, нерівномірність їхнього розподілу між містами призводить до розвитку провінційних рис у середніх і особливо у малих містах.

Конституція України, Основи законодавства про культуру, Державна програма "Культура. Просвітництво. Дозвілля", Укази Президента України "Про державну підтримку клубних закладів", "Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек", "Про основні напрямки розвитку кінематографії", "Фізичне виховання – здоров'я нації", Закони України "Про охорону культурної спадщини", "Про фізичну культуру і спорт" та інші законодавчі акти поставили стратегічні завдання формування культурної сфери як системи взаємодії соціальних інститутів, як системи обслуговування населення для задоволення духовних потреб суспільства [1-9].

Актуальність даної проблеми обумовлена також новою архітектурною й містобудівною політикою Держави, яка відображена у Законах України "Про архітектурну діяльність", "Про основи містобудування", у Концепції Національної програми розвитку архітектури України, вимогами забезпечення комплексної забудови житлом та об'єктами обслуговування у відповідності до соціальних, економічних, містобудівних, кліматичних, типологічних та культурно-етнографічних особливостей різних регіонів країни, необхідності підвищення архітектурно-художньої виразності житлового середовища [10, 11, 12].

Перехід до нових соціально-економічних відносин вимагає реформування і внесення кардинальних змін до архітектурної і наукової політики та методів її реалізації. Важливою ланкою у цьому процесі є законодавче, архітектурно-типологічне, нормативно-методичне, наукове і проектне забезпечення цивільного будівництва. Правова країна не може обійтися без принципово нового законодавства і створення національної системи будівельних норм, правил та стандартів, які мають відповідати вимогам Європейського Союзу.

Проблема формування архітектурно-просторової організації середовища культури в історичному процесі як галузі архітектурної типології має велике соціальне значення. Історично кожна епоха відображає певний етап розвитку архітектури і містобудування, який у свою чергу мав вплив на рівень культури у суспільстві та розвиток архітектурної типології відповідних закладів. Так, наприклад, раціоналістична, в більшості соціально-утопічна, доктрина "нової архітектури" 20-30-их років включала в перспективні типи пролетарські клуби, кінотеатри, стадіони... [13].

© В. В. Куцевич, 2007

Клуб у колишньому СРСР був найбільш масовим ідеологічним, політико-освітнім закладом, "провідником комуністичної ідеології" у маси. В теоретичних розробках і проектуванні клубних будівель у 20-30 рр. минулого сторіччя у СРСР брали участь видатні архітектори І. І. Леонідов, К. С. Мельников, М. Я. Гінзбург, брати Весніни, В. О. Голосов (РРФСР), О. І. Дмитрієв, П. Ф. Альошин, В. Г. Заболотний, Я. А. Штейнберг (УРСР) та ін. Ці майстри архітектури зробили вагомий внесок у розвиток їхньої архітектурної типології [14, 15].

В повоєнні роки була зроблена спроба розвитку типізації клубів, кінотеатрів та бібліотек. Особливу роль щодо розвитку цього напрямку та організації науково-методичного забезпечення проектування цих закладів у СРСР відігрівали московські науково-дослідні і проектні інститути: ЦНДІЕП ім. Б. Мезенцева, Діпротеатр, Діпрокіно, Союзспортпроект. В зазначених інститутах розроблялись СНиПи, нормативні положення, нормалі, посібники, а також більшість типових проектів закладів культури для загальносоюзного застосування.

Ця робота проводилась з метою організації державного регулювання і контролю за якістю проектування та будівництва. Вивчався і узагальнювався передовий досвід і закладалися відповідні йому техніко-економічні та питомі показники. До 1991 року у Радянському Союзі діяла державна нормативна база, яка у кінці 80-х років зазнала деякої реорганізації.

Основним нормативним документом в галузі проектування громадських будівель та споруд був визначений СНиП 2. 08. 02-89 "Общественные здания и сооружения". З його впровадженням були відмінені галузеві СНиПи окремих видів і типів громадських будівель та споруд, а на заміну їм планувалося введення Відомчих будівельних норм та серії довідкових посібників до зазначеного головного нормативного документа. У 1987 р. були введені у дію ВСН 45-86 "Культурно-зрелищные учреждения" замість СНиП II-73-76 "Кинотеатры", СНиП II-Л. 20-69 "Театры", СНиП II-Л. 16-71 "Клубы".

Зазначений нормативний документ був у першу чергу націлений на типове проектування, на основі якого будувалась більшість клубів, кінотеатрів і регламентувалися питомими показниками. В той же час у ньому не містилися вимоги до перспективних об'єктів (клубів дозвілля за місцем проживання, центрів дозвілля, культурних комплексів, багатозальних кінотеатрів), а також вимог доступності до них інвалідів та інших маломобільних груп населення. Крім того, видання запланованої серії довідкових посібників повністю не було реалізоване.

Основою типового проектування була створена для усієї країни єдина методика проведення клубної діяльності, кіно- та театрального показу, фізкультурно-спортивних занять і т. ін., в якій не враховувались регіональні особливості союзних республік, у тому числі й України. Це дозволило, з одного боку, уніфікувати типологічно-технологічні вимоги до об'єктів, а з другого — отримати в результаті тотальну типізацію парку проектів, які призначалися для будівництва на терені усього колишнього СРСР.

Наукові дослідження і проектні розробки з питань типології зазначених закладів в Україні проводились в 60-90-их роках минулого сторіччя інститутом КиївЗНДІЕП. В роботах ставилися завдання вивчення архітектурної типології цих закладів для масового будівництва в Україні. Ці дослідження сприяли застосуванню прогресивних архітектурно-планувальних рішень [16-18]. Але за умов жорст-

кої централізації науково-проектних робіт експериментальні пошуки не знайшли широкого впровадження. Крім того, існуюча на той час нормативна база була орієнтована виключно на забезпечення державної монополії на основі типового проектування. Така практика об'єктивно гальмувала соціально-економічний і культурний розвиток суспільства, що найбільше віддзеркалилося у його соціокультурному стані.

Проголошення незалежності України, піднесення національної свідомості висунули нові вимоги до розвитку української культури і духовності, які потребують формування принципово нових, ефективних напрямків розвитку архітектурно-типологічних і нормативно-методологічних основ проектування об'єктів соціокультурного призначення та їхньої адаптації до нових соціально-економічних умов.

Необхідний принциповий перегляд усього комплексу технічного нормування в проектуванні і будівництві (СНиП, ДБН) як на державному, так і на регіональному рівнях, тому що сучасний стан цієї проблеми гальмує розвиток архітектурно-будівельної галузі. Тільки розробки єдиної системи правового регулювання і технічного нормування, цілісної та несуперечливої, дозволить у повній мірі сформувати єдиний архітектурний і культурний простір країни. Так, вдосконалення і адаптація архітектурно-типологічної та нормативно-методичної бази як інструмента регулювання і контролю якості проектування будівель та споруд соціокультурного призначення, що формує житлове середовище, нерозривно пов'язане із загальним процесом переходу України до ринкової економіки та децентралізації системи управління [19, 20].

Не дивлячись на економічні проблеми, в Україні почали проектувати та будувати заклади культурно-видовищного призначення та дозвілля. Поступове відродження української культури визначає необхідність формування сучасних кінотеатрів, театрів, клубів, центрів дозвілля. Відсутність власних нормативних документів з проектування цих об'єктів обумовила потребу в їхньому формуванні.

Для цього за завданням Держбуду України розроблений проект ДБН "Культурно-видовищні та дозвіллєві заклади"[1]. У розробці НД, крім ВАТ "КиївЗНДІЕП", брали участь інститути "Діпромісто", "УкрНДІПроцивільсільбуд", "УкрНДІ пожежної безпеки" МНС України, фахівці Головного санітарно-гігієнічного управління МОЗ України, Інституту гігієни та медичної екології ім. О. М. Марзеєва АМН України.

Цей документ буде діяти на заміну ВСН 45-87 "Культурно-зрелищные учреждения", увійде, як складова частина, до системи будівельних норм з проектування громадських будинків, базовим документом якої є ДБН В. 2. 2-9-99 "Громадські будинки та споруди. Основні положення".

Розроблені вперше в Україні, положення вказаних ДБН базуються на врахуванні вимог діючих сучасних нормативних документів, відповідають міжнародним стандартам у галузі проектування громадських будинків і споруд, умовам переходу на нові форми господарювання, створення як державних, так і приватних закладів, які включають нові типи будинків та споруд.

Цими нормами регламентуються планувальні вимоги до земельних ділянок,

[1] Керівник розроблення докт. архіт. В. В. Куцевич

об'ємно-планувальних рішень будинків, норми навантаження для розрахунку конструкцій, вимоги до інженерного обладнання, технологічні та протипожежні вимоги. У даному НД детально викладені вимоги щодо проектування закладів культурно-видовищного призначення та дозвілля, а саме:

— кінотеатрів та відеокомплексів;

— театрів;

— клубів;

— центрів дозвілля (рис. 1-5).

Крім того, зміст даного нормативного документа суттєво відрізняється від попередніх НД за такими напрямками:

у кінотеатрах розширені функціональні можливості шляхом розвитку складу та площі приміщень для проведення дозвілля, приміщень обслуговуючого призначення;

крім кінотеатрів, у проекті ДБН вперше розглядаються об'єкти відеопоказу (відеозали, відеотеки, відеокомплекси) з конкретними вимогами до їхніх об'ємно-планувальних та технологічних рішень;

більш диференційований підхід застосований до будинків театрів;

розділ "Клуби та центри дозвілля" — суттєво розширений і включає нормативні вимоги до проектування клубів та центрів дозвілля. З цього розділу вилучені застарілі типи клубних закладів: клуби загального профілю, які відзначались особливою формалізованістю і за своєю об'ємно-планувальною структурою мали лише розвинену видовищну функцію (зали для глядачів, в яких, як правило, проводився кінопоказ), а клубно-дозвіллєва частина була зовсім не розвинена.

Цей новий скоригований і доповнений розділ увібрав у себе всі нові досягнення організації сучасного дозвілля, які вплинули на запропоновану об'ємно-планувальну структуру закладів, що дасть змогу розвитку неформального спілкування відвідувачів. Зазначений напрямок виражений у ДБН шляхом розвитку приміщень клубного комплексу:

– група приміщень відпочинку та розваг;

– лекційно-інформаційна група приміщень;

– гуртково-студійна група приміщень;

– група фізкультурно-оздоровчих приміщень.

Крім того, вперше у згаданому нормативному документі наведені вимоги, які стосуються забезпечення доступності інвалідів та інших маломобільних груп населення до всіх закладів, які розглядаються у ДБН.

Внесені вагомі корективи до розділів, щодо інженерного обладнання (водопостачання і каналізації, опалення та вентиляція, електричні системи, зв'язок та сигналізація), а також вимог щодо акустики, захисту від шуму, технологічного обладнання та пристроїв.

Протипожежні вимоги, викладені у даному нормативному документі, відповідають положенням ДБН В. 1. 1-7-2002 "Пожежна безпека об'єктів будівництва" та "Правилам пожежної безпеки в Україні".

Крім основних положень, у ДБН наводяться 10 додатків, в яких дано: перелік основних нормативних документів; терміни та визначення; номенклатура закладів для сільських та міських поселень; вимоги до забезпечення пересування інвалідів, що користуються кріслами-колясками; склад комплексів і груп приміщень

театрів; склад і розрахункова кількість відвідувачів функціональних груп клубного комплексу; розташування місць у залі для глядачів; вимоги до параметрів кіноекранів; розміри та планування кінопроекційної; габарити основного технологічного обладнання колосникових сцен.

Вимоги даних ДБН дають можливість проектувати та створювати як монофункціональні (кінотеатри, клуби), так і багатофункціональні об'єкти (центри культури та дозвілля, торговельно-розважальні і культурно-ділові центри, мультиплекси), що у цілому сприятиме розвитку української культури та її матеріально-технічної бази.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. — К.: Преса України, 1997. — 80 с.
2. Основи Законодавства України про культуру від 14 лютого 1992 р. №2117-XII // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — №21. — Ст. 294.
3. Закон України (проект) "Про культуру" // Культура і життя. — 2001. — №3. — С. 1-3.
4. Закон України "Про охорону культурної спадщини" // Голос України. — 2000. — №131-132. — С. 7.
5. Указ Президента України від 1 вересня 1998 р. №963/1998 "Про цільову комплексну програму — Фізичне виховання — здоров'я нації" // Урядовий кур'єр. — 1998. — №181. — С. 6.
6. Указ Президента України від 14 вересня 2000 р. №1070/2000 "Про Основні напрями розвитку кінематографії в Україні на період до 2005 р." // Офіційний вісник України. — 2000. — №38. — Ст. 1614.
7. Указ Президента України від 21 березня 2000 р. №485/2000 "Про державну підтримку клубних закладів" // Урядовий кур'єр. — 2000. — №59. — С. 7.
8. Указ Президента України від 22 березня 2000 р. №490/2000 "Про невідкладні заходи щодо розвитку бібліотек" // Урядовий кур'єр. — 2000. — №59. — С. 7.
9. Концепція державної програми "Культура, просвітництво, дозвілля" — К.: Мінкультури України, 1993. — 16 с.
10. Закон України "Про основи містобудування" // Голос України. — 1992. — №95. — С. 6.
11. Закон України "Про архітектурну діяльність" // Будівництво і стандартизація. — К., 2000. — №3. — С. 1-8 (вкладка).
12. Концепція Національної програми розвитку архітектури України / Українська Академія архітектури. — К., 1994. — 17 с.
13. Куцевич В. В. Еволюція архітектурно-просторової організації об'єктів культури та духовності // Будівництво України. — 2001. — №1. — С. 11-15.
14. Історія української архітектури / Ю. С. Асєєв, В. В. Вечерський, О. М. Годованок та ін.: за ред. В. І. Тимофієнка. — К.: Техніка, 2003. — С. 420-429.
15. Хан-Магомедов С. О. Архитектура советского авангарда: В 2-х кн. — М.: Стройиздат, 1996. Кн. 1: Проблема формообразования. Мастера и течения. — 1996. — 709 с.
16. Куцевич В. В. Центри культури та дозвілля // Архітектура України. — 1991. — № 2. — С. 13-17.
17. Куцевич В. В. Перспективні типи кінотеатрів // Архітектура України. — 1993. — № 2. — С. 8-13.
18. Куцевич В. В. Гибкая планировка культурно-досуговых учреждений // Планировка и настройка сел Украинской ССР: Респ. межвед. сб. — К.: Урожай. — 1991. — Вып. 14. — С. 59-64.
19. Куцевич В. В. Архітектурна типологія та нормативно-методична база проектування ци-

вільних будівель та споруд // Перспективні напрямки проектування житлових та громадських будівель: Зб. наук. праць / КиївЗНДІЕП. — К., 2001. — С. 12-21.
20. Куцевич В. В. Методологічні основи проектування об'єктів соціокультурного призначення // Перспективні напрямки проектування житлових та громадських будівель. Спеціальний випуск. Сучасні тенденції в архітектурі та будівництві: Зб. наук. праць / КиївЗНДІЕП. — К., 2003. — С. 30-32.

УДК 727.7

О. А. Комарова

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ ПЛАНУВАЛЬНИХ РІШЕНЬ ПРИ ПРОЕКТУВАННІ МАЙСТЕРНІ В ПІДПРИЄМСТВАХ СЕРВІСНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ АВТОМОБІЛІВ

За останні роки в Україні відчутно зросла кількість автомобілів на автомобільних шляхах, як наслідок, це призвело до зростання кількості закладів з комплексного ремонту автомобілів. Сервісне обслуговування почало відігравати важливу роль в автомобільному бізнесі України. Для швидкого та якісного виконання ремонтних робіт автомобілів необхідна чітка структура виробничої бази, тобто майстерні.

Майстерня має бути зручною для ефективної роботи працівників. Велику увагу при проектуванні такої спору необхідно приділити природному та штучному освітленню, а також системам вентиляції, каналізації та очищенню відпрацьованої води. Майстерня складається з кузовної, малярної, слюсарно-механічної, агрегатної, інструментальної дільниць, складу запасних частин, дільниці діагностики, різноманітних додаткових площ та мийки.

Функціональне зонування простору в майстерні підприємств сервісного обслуговування автомобілів досягається шляхом розподілу її на так звані пости. Пост як елемент майстерні означає, в основному, робоче місце прямокутної форми з приймником, котушкою зі шлангом, підведеним, окремо, освітленням. Виняток становить мийка, дільниця діагностики, малярна та кузовна дільниці, а також площі, зайняті під зберігання мастила та змащувальних речовин. Розміри посту залежать від розмірів автомобіля з відкритими дверима, його радіусу повороту та умов роботи в цілому. За середній розмір посту рекомендується брати 3 метри в ширину і 6 метрів у довжину. Крім цього бажано також залишити місце між стінами та краями поста — 0,5 метра — для проходу або встановлення робочих верстаків. План використання простору майстерні можна переглянути на схемі 1 (Схема1).

Пости, розміщенні під кутом 90 градусів, рекомендуються в тих випадках, де дозволяють територіальні умови. З таким плануванням рекомендована ширина для проїзду автомобіля 6 метрів. Наступна схема показує ефективне використання простору майстерні (Схема 2).

 © О. А. Комарова, 2007

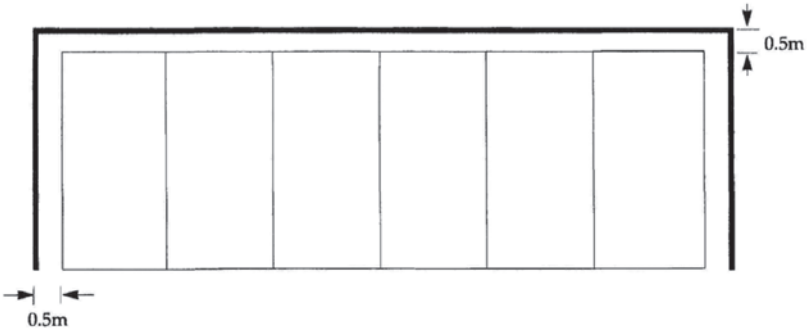

Схема 1

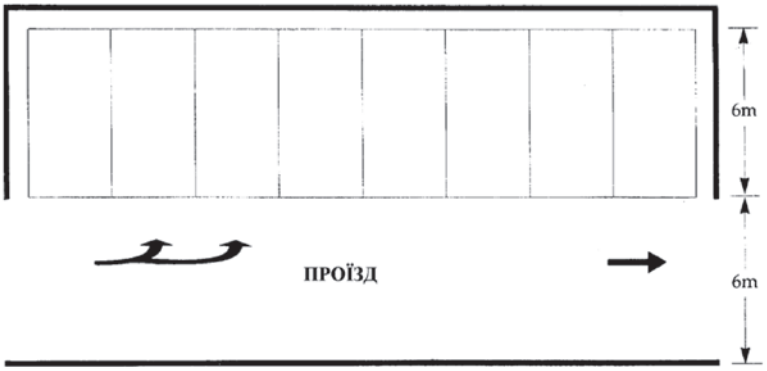

Схема 2

Якщо неможливо спланувати пост під кутом 90 градусів, рекомендується зробити вузькі проїзди, — під кутом 60 градусів. У цьому випадку, заїжджати із посту буде легко, а незайнятий простір може бути використаний для малогабаритного обладнання або використовуватись як площа для тимчасового зберігання деталей, обладнання. В такому випадку відстань для проїзду може бути 5,5 метра. На наступній схемі можна переглянути таке вирішення простору майстерні (Схема 3).

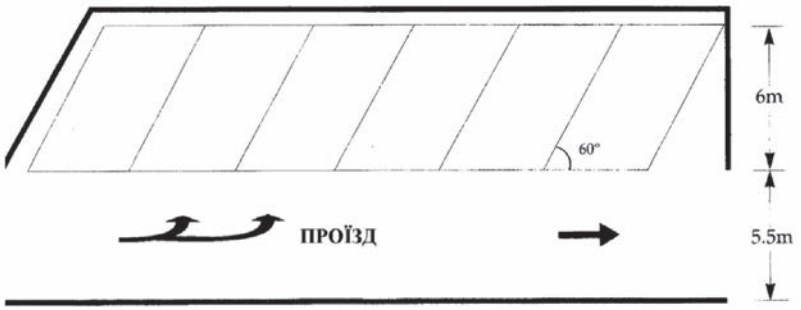

Схема 3

Кузовна дільниця. Роботи у кузовній дільниці створюють значний шум та багато металевого пилу (на цій ділянці автомобілі шліфують та полірують, готуючи їх під малярні роботи). Тому її рекомендується відокремити від загальної робочої зони звукоізольованими стінами або розташувати в іншому приміщенні. Бажано об'єднувати кузовну та малярну ділянки, тому така інтеграція дасть змогу спростити технологічний маршрут, таким чином підняти ефективність праці та належним чином розподілити робочу силу. На цих ділянках слід дотримуватись додаткових закладів безпеки, оскільки тут використовується газо- та електрозварювання, а також використовується обладнання, яке працює під високим тиском.

Малярна дільниця. Щоб досягнути хороших результатів у фарбуванні автомобілів, малярну кабіну бажано обладнати системою кондиціонування повітря, з впускними та випускними клапанами, повітряними фільтрами, і в деяких місцях обігрівальними пристроями та установками для поглинання вологи. Дільницю необхідно забезпечити належним каналізаційним обладнанням, тому що при фарбуванні використовується велика кількість води.

Агрегатна дільниця. Ремонт та капітальний ремонт деталей великого розміру проводиться в агрегатній дільниці (а саме: трансмісія, двигун, системи впорскування і т. п.) Вона може включати цех по капітальному ремонту двигунів, електроцех, цех ремонту деталей, механічний цех, це залежить від розмірів відділу обслуговування. При проектуванні цієї дільниці бажано звернути увагу на наступні фактори:

– розташувати дільницю біля пункту отримання запасних частин. Це спрощує їх доставку. Рекомендується встановити систему доставки запчастин за допомогою комп'ютера зі складу до місць ремонту.

– агрегатну дільницю бажано розміщувати в окремому приміщенні, тому що операції, які тут проводяться, вимагають пониженого змісту пилу в повітрі.

Інструментальна дільниця. В цій кімнаті зберігаються та перевіряються ручний та спеціальний інструмент, вимірювальні прилади і т. д. Інструментальна забезпечується всім необхідним для контролю та зберігання інструменту. Її рекомендується розмістити у зручному місці та забезпечити відповідним обладнанням для зберігання інструменту. Кімната обладнується стендами з гачками для зберігання інструменту, цей принцип зберігання інструменту прискорює їх пошук. Інструмент, який не можна вивішати на стенді, зберігається на відкритих стелажах. Його маркірують та розподіляють відповідно до застосування.

Склад запасних частин. В майстерні бажано виділити окрему кімнату на зберігання протягом певного терміну знятих, відремонтованих та інших запасних частин. Ці запасні частини періодично перевіряються і непотрібні — час від часу вилучаються.

Склад вибухонебезпечних та отруйних речовин. Легкозаймисті речовини, такі як: мастила, фарби та розчинники, що використовуються в деяких операціях на сервісному центрі, зберігаються окремо від робочої зони, але в місці, зручному для повсякденного використання. Склад для цих речовин повинен бути побудований згідно місцевих норм будівництва та норм пожежної безпеки. Він повинен бути забезпечений системою вентиляції та мати вогнетривкі стіни.

Мийка. Перед тим, як проходити ділянку діагностики та ремонт, дно автомобіля вичищається від бруду Також рекомендується помити автомобіль після про-

ведення усього обсягу ремонтних робіт. Бажано встановити автоматичну мийку автомобілів, це справляє враження на клієнтів і підіймає імідж сервісного центру, що, в свою чергу, призводить до збільшення обсягів продажу нових автомобілів. При проектуванні мийки враховуються такі фактори: мийка відгороджується стінами, щоб запобігти забризкуванню води. У підлозі робиться стік до каналізації та стічні канави. Щоб уникати прямого сонячного проміння, мийка накривається покрівлею. Приміщення слід обладнати засобом для чистки за допомогою пари та краном підведеної повітряної магістралі високого тиску. Рекомендується, щоб відпрацьована вода проходила очистку у системі очищення води.

Дільниця діагностики автомобілів. Рекомендується проводити діагностику автомобіля до та після ремонту. Така схема проведення технічного огляду завоює довіру клієнтів та буде гарною рекламою для салону. Це також підвищить ефективність праці. При проектуванні дільниці слід врахувати наступне: дільниця має бути розміщена біля пункту прийому автомобілів. Це спрощує в'їзд та виїзд автомобілів. Обладнання для діагностики встановлюється на однаковому рівні. Для досягнення найвищої ефективності процесу діагностики бажано встановити діагностичну лінію. Діагностична лінія оснащується: стендом для вимірювання бокового відведення коліс автомобіля, стендом для вимірювання швидкості автомобіля, стендом для діагностики гальм, газоаналізатором викидів СО та НС та стендом для перевірки та регулювання фар автомобіля. Дільницю рекомендується обладнати системою постачання мастила. За її допомогою мастило та змащувальні речовини, що містяться в резервуарах, можна буде викачувати повітряною помпою.

Працюючи над публікацією, автор спиралася на російські державні норми щодо проектування майстерень у підприємствах сервісного обслуговування автомобілів, за причини, що українських норм з вирішення питань при проектуванні таких об'єктів не знайдено. Тому автор намагався в статті розкрити питання, пов'язані з факторами, що впливають на формування планувальних рішень при проектуванні майстерні в підприємствах сервісного обслуговування автомобілів. Тема дослідження на цьому не вичерпується, автор працює над подальшим розкриттям проблеми, що стосується комплексного проектування підприємств сервісного обслуговування автомобілів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. СНиП 2. 04. 02-84* "Водоснабжение. Наружные сети и сооружения". — Москва, 1985 г.
2. СНиП II-89-80* "Генеральные планы промышленных предприятий". — Москва, 1981 г.
3. СНиП 21-02-99 "Стоянки автомобилей". Москва. 2000г.
4. ВСН 01-89 "Предприятия по обслуживанию автомобилей". Ведомственные строительные нормы. Минавтотранс РСФСР. — Москва, 1990 г.
5. РСН 62-86 "Методическое указания по определению состава объектов автосервиса и их размещение на автомобильных дорогах общегосударственного и республиканского значения". Минавтотранс РСФСР. — Москва, 1987 г.
6. СНиП 2. 04. 01-85* "Внутренний водопровод и канализация зданий". — Москва. — 1986 г.
7. Информационно-аналитический портал www. nasledie. ru/vlast/5_5/gosstr/index. shtml-32.
8. Информационное агентство "Архитектор" www. arxitektor. ru/post/post_march. htm-31k.

УДК 725.82

В. В. Куцевич

ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПЕРСПЕКТИВНЫХ ТИПОВ ТЕАТРОВ МАЛОЙ ВМЕСТИМОСТИ

Театры малой вместимости — явление исторически сложившееся, корни которого уходят во времена формирования театрального искусства эпохи Возрождения и поиска соответствующего ему архитектурного пространства. Театры-студии и малые сцены театров получили широкое распространение в годы становления советского театрального искусства. С их деятельностью связаны имена крупнейших режиссеров — К. С. Станиславского, В. Э. Мейерхольда, Е. Б. Вахтангова, Л. Курбаса и др.

Именно в студийных залах рождались новые театральные коллективы — театр “Березиль” в г. Харькове, театры им. Е. Вахтангова, “Современник”, драмы и комедии на Таганке в Москве.

В последнее десятилетие повысился интерес к постановкам спектаклей в специально оборудованных залах театров малой вместимости [1,2,3,4].

В отечественной и особенно в зарубежной практике многие театральные здания проектируются и строятся с двумя залами: большим и малым. Однако одним из распространенных приемов создания малых залов в существующих в театрах является приспособление для этих целей репетиционных помещений. При этом нарушается функциональная структура зданий, а помещения — залы не в полной мере соответствуют своему назначению. В то же время театры малой вместимости (далее ТМВ) как самостоятельные объекты в нашей стране пока не строятся, а формируются на базе приспособления и реконструкции исторических зданий.

На основании проведенного анализа отечественного и зарубежного опыта проектирования, строительства и эксплуатации театров малой вместимости их можно классифицировать по различным признакам: по функциональному назначению; архитектурной и сценографической организации; особенностям градостроительного расположения. Так, по функциональному назначению можно выделить два основных вида театров — малые сцены театра (камерные) и театры-студии (студийные-экспериментальные). Малые сцены театров (далее МСТ) предназначены для постановок пьес, требующих ограниченного пространства сцены и зала. Театры-студии (далее ТС) способствуют поиску и развитию новых приемов и средств сценической выразительности спектаклей, а также повышению профессионального уровня молодых артистов театра.

В сценографической организации этих театров используются, как правило, исторически сложившиеся типы сцен — глубинная, трехсторонняя и сцена-арена.

Театральный бум в Украине, в конце в конце XX и в начале XXI веков, привел к возникновению многочисленных театров-студий, которые сформировали труппы, не имея материально-технической базы (помещений) и первое время были хаотично размещены в городской структуре в приспособленных помещениях. Со временем многие из них просто прекратили свое существование, а остальные те-

© В. В. Куцевич, 2007

атры перебрались в центральные части города на участках с удобным транспортным обслуживанием.

Анализ градостроительных, функциональных и технологических условий формирования театров-студий, малых сцен театров в крупных и крупнейших городах Украины, проведенных автором, выявил, что при повышении спроса на эти учреждения наблюдается дефицит удобных участков для их расположения в центрах городов.

В то же время следует отметить, что памятники архитектуры и исторические здания создают уникальные условия для приспособления их под ТМВ. Морально устаревшие жилые дома, различные общественные здания и даже промышленные сооружения могут быть использованы с применением средств реновации [5,6].

Обобщение опыта практики проектирования, строительства и эксплуатации ТМВ позволило их подразделить по вместимости и дать предложения по ориентировочным составам и параметрам помещений:

– тип I — ТМВ со зрительным залом 50-150 мест;

– тип II — ТМВ со зрительным залом 150-300 мест;

– тип III — ТМВ со зрительным залом 300-500 мест.

Для всех типов ТМВ рекомендуется набор помещений, который должен составлять: вестибюль, гардероб, санузлы, фойе, зрительный зал, соответствующий вместимости театра, а также группы вспомогательных и административных помещений. В ТМВ с большей комфортностью желательно дополнительно предусматривать помещения гостиных, буфетов, выставочных залов. Возможно объединение в едином пространстве этих помещений и фойе.

Для ТМВ типа I предлагаются следующие функционально-технологические характеристики: сцена-эстрада с небольшим подиумом (беспортальная или с небольшим порталом), со штанкетными площадками; набор артистических от 2-4 помещений не менее 15,0 м^2; с карманом сцены, равным по площади сцене, высотой сцены не менее 4,8 м. Мастерские, склады и администрация могут располагаться в одном здании со зрительным залом или в отдельно стоящих помещениях зрительского комплекса.

ТМВ типа II характеризуется глубинной сценой или сценой-эстрадой, оборудованной штанкетами, с расположением мест и сцены незафиксированными, при этом штанкетные площадки должны располагаться по площади зала, а осветительные мостики по всему периметру зала; планшет сцены может быть приспособлен для установки накладного круга. Пол в зале при фиксированной сцене может быть решен амфитеатром (в одну сторону или к центру) или без него при незафиксированной сцене.

ТМВ типа III — определяется глубинной сценой, с полной или частичной трансформацией с подвижным планшетом сцены и наличием светопроекционного комплекса, звукоаппаратной и т. д., с организацией нескольких артуборных и мастерских. Зрительный зал должен быть организован с уклоном пола. В состав зрительского комплекса желательно ввести буфет (бар), гостиную и выставочный зал.

Особым видом зданий для ТС могут быть театральные кафе, в которых должны совмещаться одновременно функции кафе и шоу-театра. Для создания таких учреждений могут быть использованы кафе с ограниченным ассортиментом пита-

ния и минимальным набором подсобных помещений (кафе-кондитерские, фудкорт, фаст-фуд).

Для привнесения театральной функции в кафе необходимо оборудование эстрады, глубиной не менее 6 м, карманом для хранения декораций (высота этих помещений не менее 4,8 м), артистические комнаты параметрами не менее 2х15,0 м, кладовые бутафории костюмов, не менее 2х15 м^2, комнаты режиссера 10-12 м^2, а также свето-и звукоаппаратные не менее 10 м^2.

Для организации архитектурно-типологического пространства театров малой вместимости предлагается применение принципов гибкой планировки, одним из которых является механизация сценических процессов [7,8]. Среди средств сценической механизации следует выделить: создание автоматизированных систем программного управления; создание механизмов и систем трансформации “малых залов” и экспериментальных игровых площадок.

При применении в малых залах средств трансформации следует ориентироваться на ручные способы. К наиболее распространенным средствам трансформации малых залов относятся переносные стулья и элементы сцены, телескопически складывающиеся трибуны-блитчеры, простейшие поворотные устройства, подвесные секции со зрительскими местами, разделительные экраны и перегородки. В качестве дополнительных средств применяются подъемно-опускные площадки, меняющие рельеф пола зала, кран-балки, подъемники и средства малой механизации, с помощью которых осуществляются перестановки в зале.

Переносные стулья и кресла рекомендуется применять в зрительных залах до 250 мест, где продолжительность и трудоемкость работ ограничивает их применение вместимостью. Применение подвижных секций, разделительных экранов и перегородок возможно при всех вместимостях зала. Блитчеры рекомендуется применять в залах вместимостью свыше 200 зрителей, а поворотные устройства — в залах свыше 300 зрителей.

В качестве примера комплексной механизации малого зала можно привести экспериментальный проект, разработанный Московским институтом “Гипротеатр” [8, 9]. В этом проекте малый зал представляет собой объем с тремя рабочими уровнями. На первом уровне располагаются игровая площадка, зрительские места и первая галерея по периметру зала, которая может использоваться как для размещения зрительских мест, так и в качестве технического участка, в зависимости от того, какой тип игрового пространства используется в данной постановке. На втором уровне организована вторая галерея с возможностью использования её для размещения зрителей или игрового пространства. Здесь же размещаются акустические блоки, перемещающиеся по монорельсу с возможностью акустической настройки зала. Галерея второго уровня оборудована подъемным мостиком, расположенным у прохода из склада в зал. На третьем уровне размещено переносное оборудование: индивидуальные декорационные подъемы (лебедки, блоктросовая система с поворотными блоками); оборудование для освещения зала, игрового пространства и создание световых эффектов. Оснащение этого уровня переносное и может быть установлено в любом необходимом месте.

Перекрытия малых залов ограничивают перемещение декорационных конструкций по вертикали относительно поверхности игровой площадки. Достичь определенного эффекта в данном положении можно благодаря применению двух-

метровых станков, с помощью которых организуются проемы в подиуме в любом месте. Зрительская зона формируется из передвижных блок-трибун, станков театральных и, при необходимости, индивидуальных подмостей для уменьшения перепада поверхностей ступенек.

Блок-трибуна состоит из театрального станка и индивидуально установленных на нем съемных кресел. Поодиночная установка кресел позволяет организовать проходы в любом месте без дополнительных технических средств. Зрительские места могут быть выполнены и как съемные, целым блоком (складывающийся скамьей) из четырех мест.

В проекте предусмотрен собственно зал, ограниченный передвижными стенами, которые определяют его размеры в плане. Передвижные стены выполнены из поворотно-передвижных кулис, у которых обе поверхности — лицевые, что дает возможность создавать различный объемно-пространственный облик залу. Конструкция кулис позволяет оперативно менять оформление кулис по требованию режиссера. Поворотно-передвижная кулиса представляет собой “дверь”, вращающуюся вокруг вертикальной штанги, имеющей в верхней части каретку для перемещения по направляющим верхней дороги и в нижней части — колесную опору для перемещения по пазу нижней дороги. Вторая нижняя опора с колесом “рояльного” типа закреплена на каркасе кулисы. Каретки кулис размещены в шахматном порядке, что обеспечивает минимальные габариты пакета сдвинутых кулис.

Рассмотренное оборудование малого зала позволяет адаптировать спектакли для выезда на гастроли в населенные пункты, имеющие небольшие зрительные залы и без необходимого изготовления выездного варианта сценического оформления спектаклей.

Театры малой вместимости — развивающийся тип учреждений культуры, отвечающий определенным жанрам и задачам театрального искусства. Целесообразность их создания определяется социальными предпосылками, необходимостью удовлетворения широких культурных запросов населения, всем ходом развития драматургии, сценографии и архитектуры театра.

ЛИТЕРАТУРА

1. Современное театральное здание. Пособие по проектированию / Под ред. В. М. Виноградова, В. Д. Красильникова, Л. Д. Чумакова. — М.: Стройиздат. 1986. — С. 22-29.
2. Гнедовский С. В. Город и малая сцена // Строительство и архитектура Москвы. — 1981. — № 10. — С. 14-15.
3. Fischer D. Babkove divadlo // Projekt. — 1990. — № 3. — S. 17.
4. Куцевич В. В. Новітня архітектура Парижа // Архітектура України. — 1991. — № 6. — С. 52-53.
5. Куцевич В. В. Пам’ятка — середовище — сучасне використання // Будівництво України. — 1994. — № 5. — С. 19-22.
6. Куцевич В. В. Реновація історичного середовища // Архітектура. Наукові дослідження. Проектування. Будівництво: Зб. наук, праць / КиївЗНДІЕП. — 1996. — С. 81-83.
7. Абызов В. А., Куцевич В. В. Архитектура общественных зданий с гибкой планировкой. — К.: Будивэльник, 1990. — С. 37-38.

8. Куцевич В. В. Гибкая планировка культурно-досуговых учреждений // Планировка и застройка сел Украинской ССР. Респ. межвед. сб. — К.: Урожай, 1991. — Вып. 14. — С. 59-64.
9. Еремин В. А., Виноградова И. В. Тенденции и перспективы технологического оборудования для малых залов: Экспресс Информация / Серия: Материально-техническое оснащение учреждений культуры. — М., 1985. — Вып. 9. — С. 1-7.

УДК 728.4

Т. А. Олійник

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНИХ КУЛЬТУРНО-РОЗВАЖАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ КЛУБНОГО ТИПУ

Характер поведінки людини значною мірою залежить від соціально-економічного стану суспільства, розвитку його культури, і тому у неї постійно виникають нові запити, зацікавленості, побажання. Вони базуються на сучасних досягненнях науки, техніки, економіки, а також на традиціях попередньої культури, освоєнні спадщини.

В діяльності сучасних культурно-розважальних закладів спостерігаються теж певні зміни, виявити які може порівняння змісту та форм роботи клубних закладів минулого та сьогодення.

Клубні заклади, культурно-розважальні центри за радянської влади організовували свою діяльність на позитивних принципах формування соціалістичної культури і їх не можна не враховувати при визначенні функціонального призначення сучасних закладів. Одночасно з цим, відкритість закордонного досвіду створення та функціонування подібних закладів у капіталістичних країнах, вивчення його, допомагає розширити сферу діяльності, збагатити зміст роботи, врахувати нові запити і бажання людей.

Як свідчить практика створення та використання клубних будівель, в капіталістичних країнах форми роботи культурно-розважальних закладів або клубів були направлені переважно на спілкування та відпочинок. Для цього передбачались приміщення глядацького залу, ресторану, танцювального залу, вітальні, гостьові кімнати та інші. Форми роботи радянських клубних закладів були політично-рекреаційними, з масовим приваблення населення до культурної роботи на основах самодіяльності, що відображало сутність соціалістичної культури. Соціалістична культура характеризувалася народністю, комуністичною ідейністю, партійністю, колективізмом, гуманізмом, патріотизмом, і всі ці риси були направлені на формування цілісної, гармонічно та всебічно розвиненої особистості. Клубам радянських часів були притаманні такі основні напрямки діяльності: видовищно-масовий (перегляд вистав, фільмів, лекції, святкові масові програми, тощо), клубно-гуртковий (гуртки самодіяльності), рекреаційний (активний та пасивний відпочинок, спілкування, харчування, відпочинок з дітьми).

Діяльність та форми роботи сучасних культурно-розважальних закладів клу-

 © Т. А. Олійник, 2007

бного типу мають видовищно-рекреаційну спрямованість, в той час як клубно-гурткова задіяна значно менше. Форми роботи та основні заходи, що проводяться сьогодні у розважальних закладах, формуються згідно з державними правилами та направленнями на подальший культурний розвиток та морально-етичне виховання країни, та відповідно до маркетингової політики та побажань замовника та власника певного закладу.

Виходячи з досить великої конкуренції між закладами дозвілля, заходи та форми роботи постійно вдосконалюються, видозмінюються та поповнюються. Щойно "відкритий" новий заклад дозвілля клубного типу користується неабиякою популярністю, та, згідно з проведеним дослідженням, ця популярність значно втихає за три-п'ять років потому. Тому клубний заклад сьогодення немов живий організм, що живе, постійно рухається та видозмінюється.

Класифікуючи форми роботи, можна виділити основні види культурно-розважальної діяльності сучасних клубних закладів: безпосередньо, відпочинок (тихий), харчування, спортивні заходи, культурно-розважальні заходи, елементи спортивних та розважальних ігор, музично-танцювальні заходи та можливість відпочинку з дітьми.

Поняттям "відпочинок" можна охарактеризувати всю діяльність клубу. Розглядаючи відпочинок як дозвілля, що позначається терміном "loisir" у Франції, "leisure" в США, "recreation" в Англії, визначимо поняття дозвілля, згідно з визначенням французького соціолога Ж. Дюмазадьє: "Дозвілля — це сукупність занять, котрими індивід може займатися за власним бажанням задля відпочинку, розваг, для розвитку своїх знань, а також для добровільної участі в суспільному житті у вільний від професійних, сімейних та суспільних обов'язків час".

Відпочинок може бути як пасивним, так і активним. Сучасні клубні заклади надають можливість відпочивати як суто фізіологічно, йдеться про пасивний бік цього стану, а також з використанням різноманітної діяльності, котра виконує неабияку психологічну функцію, так званий активний відпочинок. Для задоволення потреби в тихому комфортному відпочинку, в клубних закладах передбачаються місця, пристосовані саме для цієї функції. Сюди відносяться: зимовий сад, спеціальні зони або приміщення для відпочинку, оглядові площадки, сезонні площадки відпочинку, розваг тощо. Тихий відпочинок, як правило, передбачає поєднання з функцією харчування та музичного супроводження тихого відпочинку у комфортних умовах.

Значні зміни відбулися в наданні послуг, пов'язаних з функцією харчування. Дедалі більша кількість мешканців міста відвідують заклади харчування, оскільки приготування їжі вдома для різних свят, вечірок, або просто у святковий вільний час, знайшла альтернативу у відвідуванні розважальних закладів, "де добре готують", де є можливість у комфортних умовах поспілкуватись і поїсти, тобто не просто задовольнити фізичні потреби — а й духовні.

Харчування є домінуючою функцією сучасних клубів. Це перш за все пов'язано з тим, що деякі клуби створювалися саме на базі ресторану, кафе, бару, шляхом додавання до них інших функцій та форм роботи, задля залучення більшого числа відвідувачів, оскільки сучасний відвідувач не бажає"просто попоїсти", а вимагає видовищ та можливості активного відпочинку. В клубах, що створювалися не на базі ресторану (більярдні, боулінг, дискоклуби) найчастіше функцію харчування

виконують бари та закусочні. Як правило, в клубах елітного та VIP класу окрім барів є ресторан. Найчастіше кухня ресторану (східна, кавказька, французька...) співпадає з загальною концепцією закладу. Зал ресторану може бути окремим простором, або сполучатися з іншими зонами та приміщеннями клубу.

Проведення сімейних або товариських банкетів в клубних закладах останнім часом набуло значного розповсюдження. Проводяться вони в спеціальних банкетних залах, або на площі самого ресторану, кафе, бару, чи в спеціально відведених зонах. В залежності від кількості присутніх даного банкету та "суми замовлення" можлива навіть оренда всієї площі клубу на визначений час.

Культурно-розважальна частина клубу представляє собою **комплекс видовищних заходів**, котрі передбачають проведення різноманітних концертів, кінопоказів, вар'єте, театральних та шоу-програм. Це пов'язано з використанням, в першу чергу, найбільш місткого приміщеня клубного закладу, тобто, або окремого кіноконцертного залу, при умові зручного зв'язку з іншими частинами будівлі. Форми роботи, що пов'язані з видовищними заходами, вимагають зручної експлуатації залу для видовищ разом з обслуговуючими його приміщеннями, в загальній системі клубних приміщень, а також повинна передбачатися можливість легкої ізоляції від решти приміщень клубу.

В сучасних культурно-розважальних закладах клубного типу, де перш за все проводяться кіно-відеопокази, можуть бути демонстрації спортивних змагань, на яких можна робити ставки у букмекерських конторах. При проведенні в клубах імпровізованих театральних програм, вар'єте та шоу-програм інколи використовується зал ресторану з розвиненою естрадно-танцювальною частиною.

Все більш значимим у сфері закладів відпочинку є проведення різноманітних свят, відзначення урочистих подій тощо. Більшість спеціалістів, вивчаючи поняття, пов'язані з відпочинком, об'єднують свято та короткочасний відпочинок в єдину групу "вихідні та святкові дні". Трактовку поняття "свято" цікаво обміркувати в історичному розрізі. На початку XVII ст. Т. Кампанелла визначив свято як високоморальний спосіб життя. В середині XVIII ст. А. Мореллі охарактеризував свято та розваги як засіб поновлення сил та здоров'я. В Радянські часи свята визначалися, як "дні, присвячені видатним подіям або традиційним святам". Тобто свято можна характеризувати, як "дотик до щасливого життя", стан піднесеності та високого емоційного настрою.

В наші дні, коли різноманітними святами наповнена значна частина календаря, свято є складовою категорії відпочинку. На свята в клубних закладах влаштовуються різні шоу-програми, конкурси, покази та демонстрації нових колекцій мод, тематичні вечори, типу "вечорниці 60-х", "у стилі 80-х" та інш. Такі заходи користуються дуже великою популярністю.

Розглядаючи форми роботи та діяльність культурно-розважальних закладів клубного типу необхідно особливо виділити в них такий важливий елемент діяльності, як гра.

Гра — це вид непродуктивної діяльності, котру характеризує не результат, а процес, котрий таїть у собі великі потенціальні можливості для відпочинку та розваги. Гра здатна розкріпостити людину від умовностей, викликаних обставинами повсякденної діяльності. Гра — стародавній вид вільної діяльності, котрий має властивість у короткий термін зняти втому, психологічно розрядити

людину, і тому є важливою діяльністю у переліку заходів у закладах відпочинку сьогодення.

Найпоширенішими серед спортивно-розважальних ігор, що передбачаються у сучасних розважальних закладах клубного типу, є більярд та боулінг.

Більярд — дуже давня гра. Точний час появлення більярду не відомий. З'ясовано лише те, що батьківщиною цієї гри є Азія. У Росії більярд з'явився завдяки Петру І. Він познайомився з більярдною грою за кордоном, і, по поверненні, наказав зробити більярд для своєї розваги. За його прикладом заможні вельможі завели собі більярдні кімнати не лише в Петербурзі, але й у своїх маєтках. Звідси, більярд з часом розповсюдився по трактирам, місцям зібрань, розваг та клубам, і до 1812 року набув великої популярності в різних колах суспільства. Більярд можна вважати більш спортивною, ніж розважально-азартною грою. В Західній Європі та Америці більярд — це гра,що сприяє всебічному позитивному впливу на організм, особливо на молодий, тому і віднесена до корисних рухливих спортивних ігор. В сучасних умовах — користується увагою та популярністю в різних закладах дозвілля, серед усіх верств населення.

Боулінг — це найбільш поширений вид гри у кеглі; він може бути як спортивним, так і розважальним. У своєму нинішньому вигляді, боулінг бере початок у США. Вихідці з Європи саме в Америці серйозно взялися за розвиток і просування цієї гри. У 1895 році було засновано Американський боулінг-конгрес — першу міжнародну організацію, що об'єднала боулінг-гравців. Наступним кроком було створення Міжнародної Федерації Боулінгу, в яку ввійшли більше ста країн з усього світу, в тому числі і Україна, де у 1998 році була заснована Всеукраїнська Федерація Спортивного Боулінгу. З кінця 90-х років XX століття в Україні спостерігається стійкий інтерес до боулінгу не тільки як до виду спорту, а і як до розваги, цікавого виду активного відпочинку. Гра в боулінг у складі діяльності розважальних закладів розрахована на задоволення попиту відвідувачів, які грають зрідка, і для яких важлива наявність широкого набору послуг високої якості, пов'язаних з відпочинком, іншими розвагами, харчуванням, тощо.

В клубних закладах розважального напрямку останнім часом спостерігається певний потяг до азартних ігор, таких як рулетка в казино, ігрові автомати та настільні карткові ігри. В азартних іграх, як відомо, успіх залежить не від розумової або фізичної здібності, мистецтва та кмітливості граючого, а від "сліпого випадку", і тому рекомендувати їх для загального поширення недоцільно. Гра в рулетку — казино, притаманна "Нічним клубам".

В культурно-розважальних закладах важливе місце займають музично-танцювальні заходи. Використовується фонова музика, караоке, "живий звук"; та танцювальні а музика, безпосередньо, дискотека та різні танцювальні виступи. Легке музичне супроводження слугує фоном в приміщеннях ресторану, кафе, бару та інш. Фонова музика розподіляється рівномірно по залу, не створюючи особливих перешкод для спілкування. Особливо цінується в залі ресторану розважального закладу "живий звук", тобто композиції, виконані музикантами та співаками без фонограми, в присутності відвідувачів. Для цього в залі створюється концертна площадка — естрада, на котрій розташовується необхідне обладнання. Останнім часом, такі технічні засоби як радіомікрофони, забезпечують необмежену свободу пересування по сцені, можливість виходу в зал і таке інше. По-справжньому

“живе” звучання, з можливістю розрізнити його найменші відтінки, залежить багато в чому від якості акустичних систем. В деяких випадках в клубних закладах серед музичних заходів використовують “караоке”. Інколи для цього виділяється окремий зал, оскільки любителів співати під фонограму, як з’ясувалося, немало. В караоке-залі відвідувачі отримують задоволення не лише від свого, а і від чужого співу. Додатково, можна установити великий проекційний екран, котрий надавав би яскраве та чітке зображення, дозволяючи з будь-якої відстані, без напруги, прочитати слова пісні. Екран караоке у приміщенні ресторану, бару чи кафе, в денний час, використовують для перегляду фільмів та спортивних програм.

Танцювальні заходи (бали, вечори, змагання тощо), що проводяться у клубних закладах, користуються значним успіхом. Проведення будь-якого свята важко уявити без елементів танцювальної програми. Дискотека, танцювальні виступи, програми та конкурси є присутніми у більшості культурно-розважальних закладах клубного типу. Для проведення танцювальних заходів передбачається спеціально обладнаний зал, або спеціальна танцювальна площадка, диско-зал, можливе також проведення у залах ресторану, кафе та інш.

В денний або вечірній час, у вихідні та свята, під час банкетів, відвідування клубного закладу можливе з дітьми, і тому слід передбачити влаштування спеціальних приміщень. В деяких клубах саме для цього передбачаються різноманітні “живі куточки”, дитячі кімнати, та, якщо дозволяє розташування, дитячі ігрові майданчики. До основних форм роботи з дітьми можна віднести організацію дитячих свят, відзначення Днів народження, дитячих дискотек. Така діяльність ще не набула значного поширення в клубах, але останнім часом таке становище змінюється на краще. Це пов’язано, перш за все з тим, що в денні години, приблизно до 18-ї години вечора, приміщення клубного залу не досить ефективно використовується відвідувачами.

Сьогодні кількість різних культурно-розважальних закладів клубного типу стрімко зростає, і перед власниками досить гостро постає питання приваблення все нових та нових відвідувачів та “закріплення” за своїм закладом старих клієнтів. Задля цього вони постійно вдаються до різноманітних винаходів та впроваджень щодо організації роботи клубів. Все це значно впливає на архітектурно-планувальне рішення будівлі, вимагає універсалізації та можливості трансформації простору при налаштуванні закладу під додаткові функції.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сооружения для развлекательных спортивних игр и занятий / Обзор. — М.,1987. — 65 с.
2. Сельские клубные и спортивные здания / Т. В. Зенькович, Г. И. Болотов. Под ред. Э. И. Шилова. — К., Урожай, 1977. — 2000.
3. Куцевич В. В. Реформування архітектурно-методологічної бази проектування об’єктів соціокультурного призначення в сучасних умовах України / Дисертація на здобуття науков. ступеня доктор. Архітектури. — Київ, 2004.
4. Предприятия общественного питания с досуговой функцией / Обзор. — М.: ВИНИТАГ, 1989 г.

УДК 727.7

Е. А. Комарова

ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ ОБЪЁМНО-ПРОСТРАНСТВЕННОЙ СТРУКТУРЫ ПРЕДПРИЯТИЙ СЕРВИСНОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ ЛЕГКОВЫХ АВТОМОБИЛЕЙ

Автомобильный рынок и рынок автосервиса в Украине развивается быстрыми темпами и имеет благоприятные перспективы. Ситуация на рынке обслуживания автомобилей напрямую зависит от уровня развития отечественного автопарка. За последние 10 лет (с 1995 по 2005 год) в Украине количество СТО выросло с 400 до 5 тысяч. В последние годы на автомобильном рынке Украины стали появляться предприятия по обслуживанию автомобилей нового типа, так называемые дилерские центры технического обслуживания автомобилей. Основная концепция, на которой строится работа такого типа центра, состоит из сочетания трех основных составляющих: сбыт (Sales), продажа автомобилей, сервис (Service) и продажа запчастей (Spare parts). Еще эту концепцию называют концепция “3S”. (Рисунок 1).

Концепция „3S”.

Рисунок 1

Такая организация работы обеспечивает полный контроль над информацией о клиентах и объединяет в единое целое операции сбыта и послепродажного обслуживания. Качественное и быстрое послепродажное обслуживание автомобилей позволяет дилеру привлекать все больше клиентов, нуждающихся в таком обслуживании, что, в свою очередь, способствует росту продаж новых автомобилей. А рост продаж автомобилей ведет к расширению сервисного бизнеса. Такой подход показывает важность взаимно усиливающих связей между функциями 3S в общем развитии дилерского центра.

Для успешной работы автоцентра большое значение имеет его место расположения на генеральном плане местности. Присутствие около будущего дилерского центра торговых центров, обычно указывает на развитие и экономическое благо-

© Е. А. Комарова, 2007

состояние данной территории. Кроме того, развлекательные комплексы, финансовые центры и парки влияют на развитие транспортных сетей в будущем.

Участок, на котором предполагается расположить дилерский центр, должен быть хорошо заметен и доступен с основных транспортных магистралей (предпочтению отдаются так называемые “угловые участки”). Принципы удачного расположения автоцентра по отношению к транспортным магистралям можно посмотреть на рисунках 2, 3 и 4. (Рисунок 2, рисунок 3, рисунок 4).

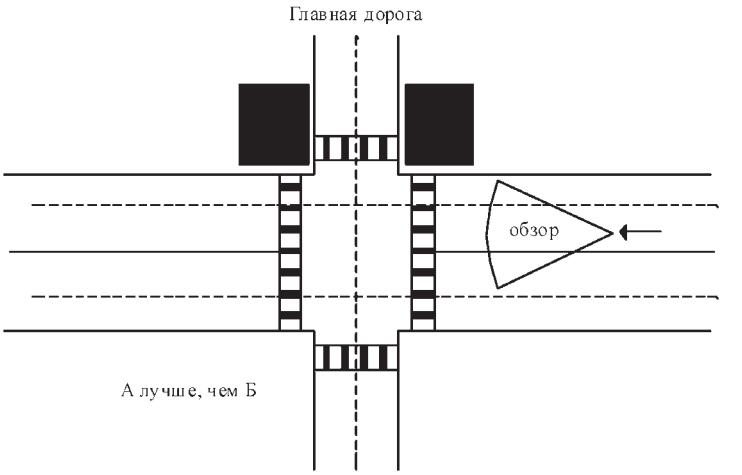

Поскольку внимание учасников движения перед перекрестком сосредоточен на светофоре, ДЦ, расположенный за перекрестком, будет более заметен.

Рисунок 2

Основными требованиями при выборе участка под строительство дилерского центра являются следующие: выбираемый участок не должен требовать проведения дорогостоящих земляных и дренажных работ. Желательно, чтобы на участке или в непосредственной близости от него находились необходимые инженерные коммуникации: газовые, водопроводные, электрические сети. Автоцентр должен иметь демонстрационный зал, сервисную зону и склад запчастей. Конфигурация участка должна обеспечивать размещение всех этих объектов и обеспечивать их нормальную работу. Желательно, чтобы участок имел правильную форму. Неправильная форма может затруднить проектирование планировки здания и транспортной. Участок неправильной формы не обеспечит эффективного функционального зонирования используемой территории. Пример неудачного расположения дилерского центра можно посмотреть на рисунке 5. (Рисунок 5).

Помня о “концепции 3S”, при проектировании территории под строительство предприятий сервисного обслуживания автомобилей, необходимо принимать во внимание следующие вопросы влияния конфигурации участка на планы функционального зонирования дилерского центра. Автоцентр должен быть хорошо заметным и привлекательным для участников движения по дороге, на которую выходит дилерский центр. Связанные между собой по функциям подразделения центра рекомендуется размещать рядом, для того чтобы обеспечить максимальную

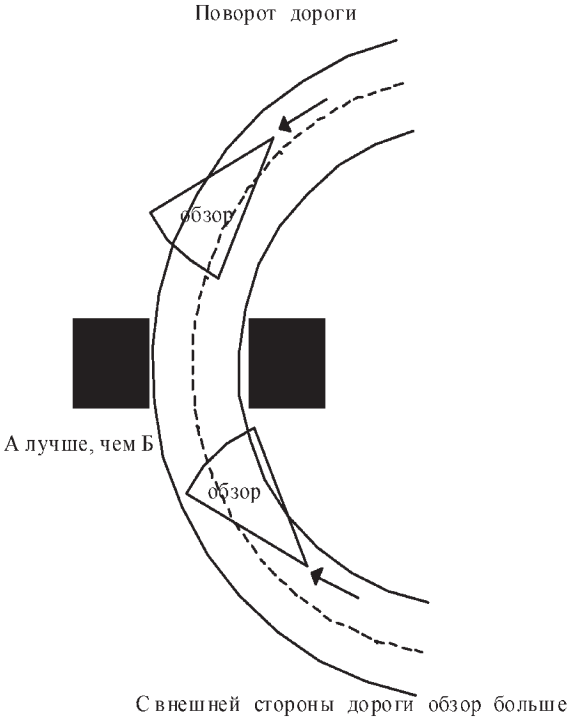

Рисунок 3

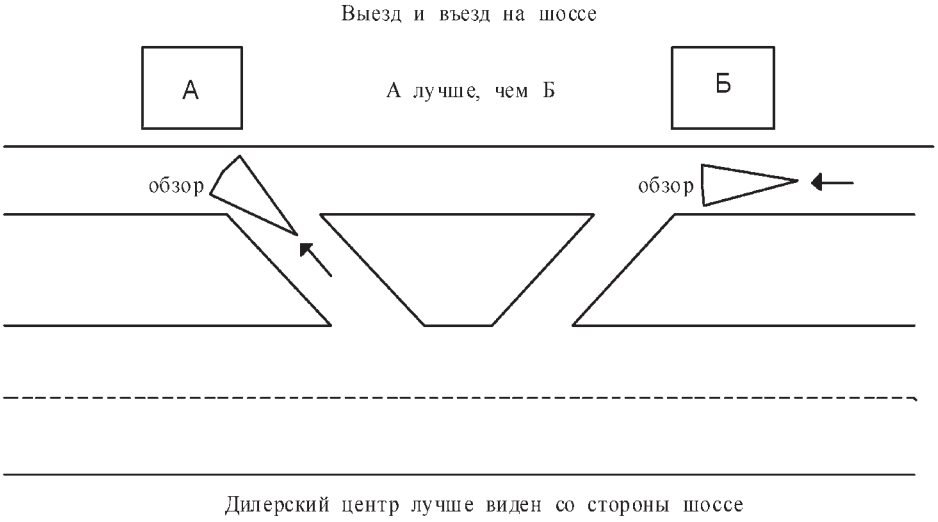

Рисунок 4

Пример неудачного расположения автоцентра

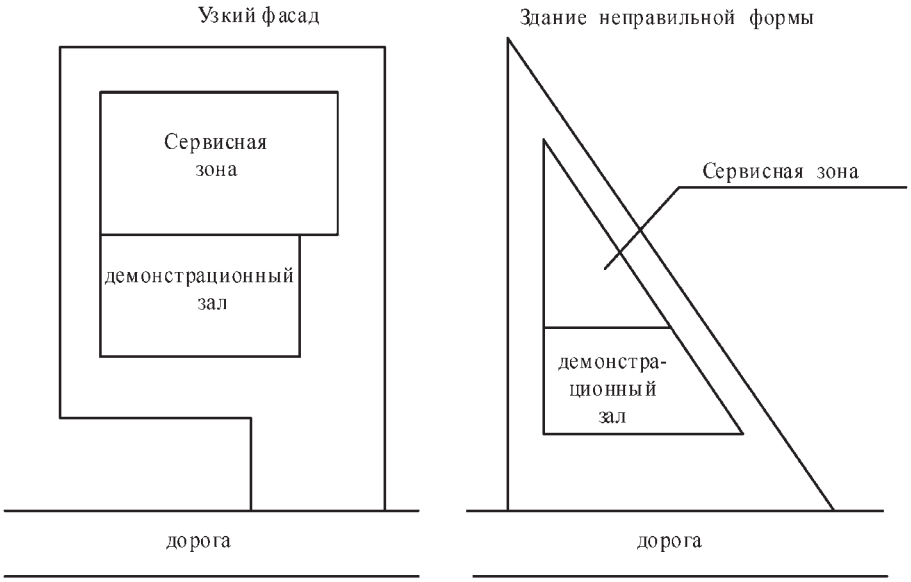

Рисунок 5

эффективность всех операций. В частности, объекты, относящиеся как к продаже новых автомобилей, так и к послепродажному сервисному обслуживанию, располагаются между этими двумя подразделениями. Все объекты рекомендуется расположить таким образом, чтобы обеспечить наиболее короткие и эффективные маршруты потоков персонала и клиентов между ними. Чтобы не вводить в заблуждение клиентов, рекомендуется четко разграничить участки, связанные с работой с покупателями, и внутренние производственные зоны. Первые располагаются на фасадной стороне центра, а внутренние производственные зоны следует сконцентрировать ближе к его задней части. Кроме того, офисные помещения для различных отделов желательно расположить за пределами демонстрационного зала. Демонстрационный зал, участки сервиса и склад запчастей рекомендуется располагать с учетом оптимального взаимодействия и удобства. Желательно предусмотреть проезды и проходы, направляющие покупателей автомобилей к демонстрационному залу, клиентов сервиса к стойке приемки на сервис, а покупателей запчастей к стойкам продажи запчастей. Автовозы и грузовые автомобили, обеспечивающие поставки, не должны мешать движению. С этой целью для них следует предусмотреть отдельный въезд, который можно расположить в задней части автоцентра. На территории автоцентра предусматривается место для хранения новых автомобилей. Это место располагается отдельно от зон, связанных с обслуживанием клиентов, и их нужно оборудовать так, чтобы обеспечить сохранность каждого автомобиля. Учитывая климатические условия Украины, место хранения новых автомобилей рекомендуется накрывать навесом или размещать его в отдельном помещении на территории дилерского центра. Общее число мест хранения новых

автомобилей рекомендуется планировать исходя из примерного объема продажи автомобилей за две недели. Площадь под один легковой автомобиль должна составлять 12,5 м^2 или 2,5 м х 5,0 м. Специальное место на территории дилерского центра, прилегающее к главной дороге, может быть отведено под стенд для демонстрации новых автомобилей вне демонстрационного зала. На стендах могут выставляться 1-2 автомобиля, к которым необходимо привлечь дополнительное внимание, или которые участвуют в специальных акциях. Стенды и установленные на них автомобили желательно дополнительно освещать в темное время суток. На территории автоцентра рекомендуется предусмотреть стоянку, предназначенную исключительно для автомобилей, ожидающих сервисного обслуживания или выдачи после сервисного обслуживания. Такую стоянку необходимо расположить рядом с сервисной зоной. Если сервисная стоянка расположена близко к участкам, которые посещают клиенты, рекомендуется позаботиться о том, чтобы клиенты не могли видеть находящиеся на ней автомобили. При проектировании территории автоцентра желательно предусмотреть специализированные посты приемки на сервис. Они должны находиться внутри помещения сервисной зоны, а не на улице. Их следует расположить по прямой линии от въезда в дилерский центр, чтобы клиенты могли легко их найти. Лучше расположить эти посты рядом со стойками приемки на сервис, чтобы сервис-консультанты могли немедленно начать работу с клиентами. Стандартные размеры поста приемки на сервис: 4,0 м х 7,0м. Место для выдачи клиентам автомобилей после сервисного обслуживания желательно расположить рядом с постом приемки на сервис. Основное внимание при проектировании территории дилерского центра рекомендуется уделить гостевой стоянке для клиентов. Въехав на территорию дилерского центра, гость прежде всего ищет место для парковки. Если это оказывается непростым делом, первое впечатление о дилерском центре будет негативным. Новыми стандартами предусматривается устройство достаточной, хорошо размеченной и удобной гостевой стоянки рядом с демонстрационным залом. Гостевую стоянку желательно расположить в непосредственной близости от главного въезда в дилерский центр. И для этой стоянки рекомендуется выделить отдельную территорию, которая не будет использоваться для парковки автомобилей персонала или демонстрации продаваемых автомобилей. В случае, когда стоянка располагается перед демонстрационным залом, уровень пола в зале желательно поднять на такую высоту, при которой демонстрируемые автомобили будут полностью видны с улицы. Стандартные размеры для стоянки одного легкового автомобиля 2,5 м х 5,0 м. Каждое место для стоянки должно иметь четкую разметку. И последнее, на что рекомендуется обратить внимание при проектировании автоцентра, это стоянки для персонала. Её территорию желательно полностью отделить от стоянки клиентов. Расположите стоянку для персонала на задней части автоцентра, так, чтобы её не могли видеть клиенты. При проектировании дилерского центра желательно обратить внимание на то, что вся территория дилерского центра должна хорошо освещаться в темное время суток и должна иметь достаточное количество информационных и рекламных щитов для удобства работы с клиентами. Правильное расположение объектов та территории дилерского центра можно посмотреть на рисунке 6.

Работая над статьёй, автор опиралась на российские строительные нормы при проектировании предприятий сервисного обслуживания автомобилей и на до-

кументы норм и стандартов известных международных автомобильных брэндов, таких как “Toyota” и “Mercedes”. В украинской нормативной базе автор необходимой литературы не нашла. Тема исследования на этом не заканчивается, автор работает над дальнейшим раскрытием проблем, связанных с проектированием предприятий сервисного обслуживания легковых автомобилей. (Рисунок 6).

Размещение основных объектов на территории автоцентра

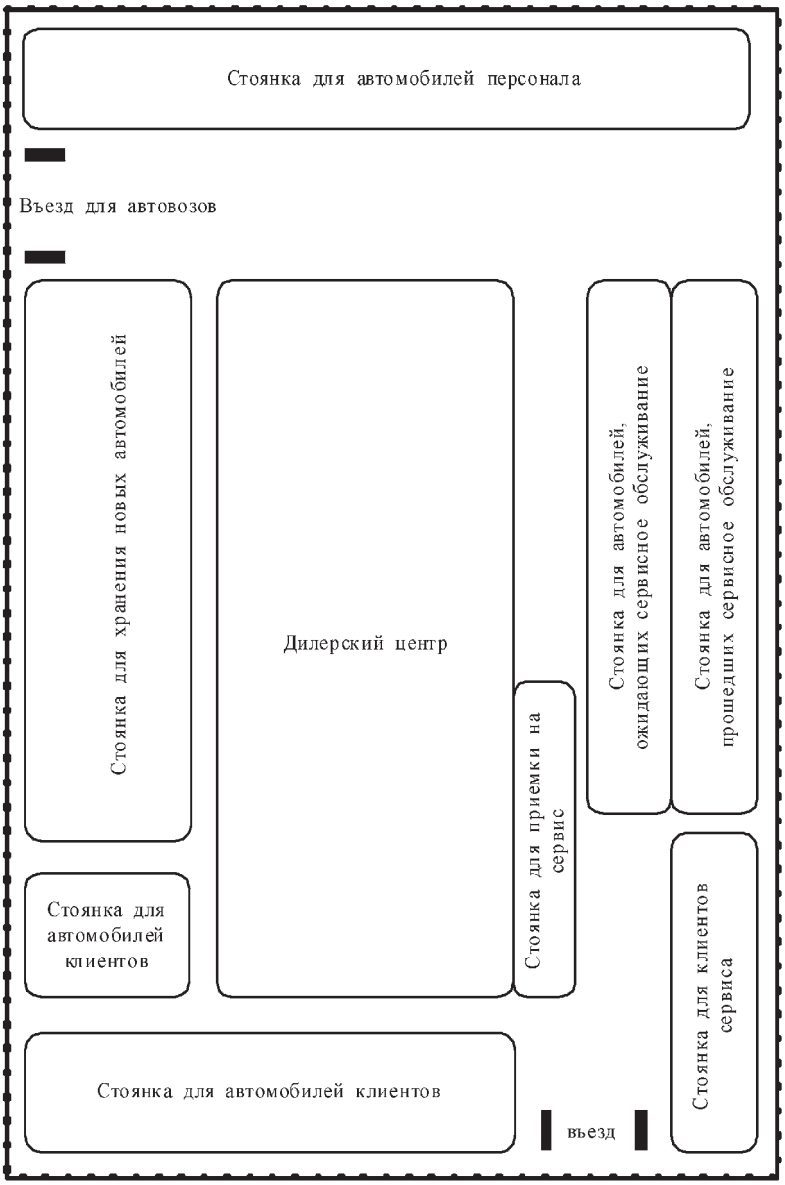

Рисунок 6

ЛИТЕРАТУРА:

1. СНиП 2. 04. 02-84* “Водоснабжение. Наружные сети и сооружения”. — Москва, 1985 г.
2. СНиП II-89-80* “Генеральные планы промышленных предприятий”. — Москва, 1981 г.
3. СНиП 21-02-99 “Стоянки автомобилей”. — Москва, 2000 г.
4. ВСН 01-89 “Предприятия по обслуживанию автомобилей”. Ведомственные строительные нормы. Минавтотранс РСФСР. — Москва, 1990 г.
5. РСН 62-86 “Методическое указания по определению состава объектов автосервиса и их размещение на автомобильных дорогах общегосударственного и республиканского значения”. Минавтотранс РСФСР. — Москва, 1987 г.
6. “Дилерский центр Toyota”, руководство по планированию и стандарты.
7. “Дилерский центр Mercedes”, руководство по планированию и стандарты.
8. Информационное агенство “Архитектор” www. arxitektor. ru/post/post_march. htm-31k.

УДК 725.39

Е. В. Семыкина

НЕКОТОРЫЕ КОНЦЕПЦИИ ОРГАНИЗАЦИИ СОВРЕМЕННЫХ ОФИСНЫХ ПРОСТРАНСТВ

В нашем обществе существует стереотип организации помещений для бизнеса, доставшийся в наследство от советского прошлого. Он выражается в решении интерьера рамках так называемого “делового стиля учреждений управления”, основными чертами которого выступает строгость, простота и консерватизм. Проблемой является как отсутствие традиций прогрессивной организации пространства для бизнеса, так и общемировая тенденция пересмотра принципов организации современных офисов с учетом новых концепций социализации труда.

Приступая к созданию офисного пространства, архитектору приходится решать несколько принципиальных задач: функциональную, социальную, образную и конструктивную. В списке задач конструктивная находится на последнем месте в силу того, что архитектор, в наши дни и в нашей стране, чаще всего реорганизует и приспосабливает уже готовые здания и сооружения, либо, проектируя с нуля, чаще всего использует стандартные конструкции, отличающиеся простотой, технологичностью, дешевизной и т. д., но никак не оригинальностью и экспрессивностью форм. Также упомянутая выше приверженность заказчиков “деловому стилю” ведет к тому, что для привычных форм логично выбирать конструкции из разряда типовых. Подытоживая вышесказанное, решение конструктивной задачи для создания офисного пространства не является для подавляющего большинства наших архитекторов головной болью.

Ведущую роль могла бы играть функциональная концепция здания, предназначенного для бизнеса, но ее реальное воплощение в архитектурной практике уже не первый год состоит в примитивной нарезке помещений кратных конструктивному шагу. Планировка строится по обе стороны существующего в натуре коридора либо формируется по обе стороны условного коридора, в виде рабочих зон, раз-

© Е. В. Семыкина, 2007

граниченных с помощью мебельных элементов. Такая “нарезка” осуществляется согласно списка подразделений, выданного заказчиком, а также согласовывается архитектором со строительными нормами и правилами, что ведет к закреплению закостеневших стереотипов планировочных схем офисных помещений.

В современных условиях, когда структура и характер менеджмента постоянно изменяются и расширяются, созданные таким архаичным методом функциональные схемы практически никогда не могут отвечать истинным запросам потребителя.

Путем преодоления подобной ситуации является организация проектной практики при обязательном участии обратной связи “пользователь — проектировщик” с последующим анализом опыта эксплуатации, что должно привести к разработке типологических основ проектирования совершенно новой группы зданий, какими являются бизнес-центры.

Образная концепция офиса в нашей стране и в странах бывшего СССР сводится к трем видам. Первый — подобие классического стиля, отражение основательности и богатства, образно выражаясь “темный низ — белый верх”, осуществляется на практике при помощи использования панелей под дерево, натурального камня, окраски верхней части стен в светлые тона дорогостоящими покрытиями. Второй — называется “евроремонт”, когда вокруг светленько, стерильно, матово и безлико. Третий вид можно квалифицировать как “авангардизм”, характеризующийся беспричинно выпяченными или вдавленными стенами, которые в свою очередь украшены агрессивными цветовыми пятнами или расчерчены геометрическими узорами “под футуристов”, с дополнением стеклометаллической мебели и потолка в виде звездного неба. Об осмысленной идейно-содержательной и символико-семантической концепции офиса практически говорить не приходится.

Базовой идеей формирования в мировой практике современного эффективного офиса, отвечающей принципам устойчивого развития, стала идея демократичной общины, чем-то напоминающей артель. Исключительно плодотворная для социального структурирования общества идея общины показала свою замечательную пригодность и для пространственной организации таких своеобразных временных сообществ, как трудовые коллективы. Первыми это поняли в скандинавских странах, приняв на вооружение модель общины, архитекторы и заказчики пришли к идее административного здания, воплощающего в себе основные характеристики небольшого городка. Это обуславливает тщательно просчитанную экономическую целесообразность строить кустовые офисные здания, заранее предназначенные для размещения множества штаб-квартир разных организаций, каждая из которых имеет свою историю и вырабатывает собственную корпоративную философию, этику и свой фирменный стиль.

Основными содержательными элементами, набирающими силу и популярность образно-функциональной концепции офиса-города, стали внутренние “улицы”, “площади”, “бульвары” и “парки”, привнесенные в здание с другого уровня архитектуры — градостроительного.

В случае, когда это позволяет величина организации, смета и климат, исключительно плодотворной выступает модель “город-офис”, где коммуникационные и другие общественные пространства, имеющие высокий потенциал социализации,

вынесены наружу. Офисный “коридор” и “холл”, расположенные под открытым небом, представляют собой в реальности внутриквартальную улицу и площадь, играя роль социализирующих пространств, где люди с удовольствием общаются.

Одним из ключевых элементов социальной концепции офиса-города выступает коммерческая начинка нижних этажей магазинами, ресторанами, предприятиями бытового обслуживания, учреждениями социальной структуры и центрами досуга.

Такой подход не только позволяет улучшить удовлетворение внеслужебных потребностей сотрудников фирм, разместившихся в таком административно-коммерческом комплексе, но и повышает статус здания для всей общегородской инфраструктуры. Оно из сугубо утилитарного сооружения, характеристики которого волнуют только пребывающих в нем служащих, превращается в сегмент организованной среды обитания на правах автономного целостного мира. Этот мир представляет ценность не только для работающих в нем сотрудников расположившихся там учреждений и не только для их клиентуры, но и для жителей весьма обширной городской территории.

Одним из первых осуществленных административных зданий на основе вышеизложенной концепции является штаб-квартира шведской авиакомпании SAS (Скандинавские авиалинии). Офисный комплекс состоит из семиэтажных корпусов, расставленных вдоль 160-метровой крытой “улицы”, выглядящей подобием настоящей с фасадами, обращенными во внутреннее пространство, с наличием на них балконов, эркеров, галерей, лоджий и окон. На уровне первого этажа псевдоулица включает в себя мини-площади, аллеи, скверы и фонтаны. Функционально в это пространство входят магазины, кафе, а также бассейн и фитнес-центр.

Офисные помещения этого здания организованы на базе основного планировочного модуля — персонального кабинета 12 м^2. Кабинеты группируются вокруг локальной общей зоны, каждая из которых включает в себя: сектор для переговоров и неформального общения, центр оргтехники и коммуникационного оборудования, а также кухню-столовую. Одна такая зона общего пользования приходится примерно на 30-40 человек персонала.

Проектировщики поставили перед собой цель, чтобы каждый сотрудник испытывал себя комфортно, как физически, так морально и при этом ощущал свою принадлежность к большой корпорации, трудовому коллективу. Именно по этой причине перегородки и двери, выходящие в общее пространство, сделаны из стекла. Это также обеспечило возможность визуального контроля. Данное решение позволило обойтись без установки внутреннего теленаблюдения, унижающего достоинство и подрывающего чувство взаимного доверия между рядовыми работниками и руководством.

В отличие от системы открытого плана, применяющегося в американской модели, и кабинетных рядов вдоль коридора по европейской модели, скандинавская модель предполагает обязательное наличие обширного центрального пространства, вокруг которого группируются либо непосредственно рабочие кабинеты (или большие рабочие залы), либо коммунальные пространства второго порядка, имеющие повышенную степень приватности. Такую модель можно было бы назвать “кустовой”. Скандинавская модель обладает более широкими компоновочными возможностями, чем американская или европейская. Важнейшей осо-

бенностью и главным достоинством этой модели является устройство общих социализирующих пространств, которые стимулируют общение людей, что в свою очередь создает комфортный психологический климат и сплачивает для решения общих производственных задач.

Скандинавская модель офиса, базирующаяся во многом на идеологии “шведского социализма”, получила свое отражение не только в концепции офиса-города. Из нее выросли еще две концепции — “демократический офис” и “экологический офис”.

Говоря о структуре административного здания, общепринятым считается разделение помещений на “престижные” и “функциональные (оперативные)”. Под первыми подразумеваются — кабинеты руководства, помещения приема посетителей и клиентов, а под вторыми — офисы для рядовых сотрудников. Престижные помещения отличаются большей или меньшей роскошью и помпезностью, а функциональные — сугубой аскетичностью и утилитарностью.

Современные реалии показали, что подход к управлению бизнесом, таким образом, когда интересы основного персонала ставятся на первое место, оказался более плодотворным с точки зрения повышения мотивации к продуктивному труду. Этому способствует офисная демократизация, выражающаяся в сближении качества рабочей среды управителей и управляемых. В архитектурно-планировочном аспекте это ведет к переносу баланса приоритетности от “престижных” помещений к “функциональным”, а результатом переориентации мышления заказчиков и проектировщиков выступает сближение по качественным критериям всех типов помещений в офисных зданиях как потребительского, так и коммерческого назначения.

С социальной точки зрения концепция демократического офиса работает на цели социальной стабилизации и сплочения людей, по принадлежности к трудовому коллективу.

При анализе обустройства и функционирования административных зданий, количество которых резко возросло в связи с расширением сферы услуг, стало прогрессировать экологическое сознание. Это отразилось в озабоченности проблемой заполнения среды обитания зачастую не безвредными для здоровья человека материалами и изделиями. Был открыт и подтвержден, как массовое явление, “синдром больного здания”, причиной чего были токсичные выделения строительных материалов, мебели и оборудования, мертвящий и заразный кондиционированный воздух, вредные излучения силовых и слаботочных систем, которыми буквально пронизано любое офисное помещение.

Еще хуже дело обстоит с этнокультурной идентичностью, повсеместно ликвидируются культурные национальные традиции, их растворение в “общечеловеческих” ценностях идет полным ходом, чему в большой степени способствует глобализация мировой экономики.

Все выше перечисленное вызвало к жизни разработки в рамках концепции “экологического” офиса с использованием экологически чистых материалов и технологий для создания максимально комфортной среды для работы. Также применение местных строительных приемов и использование традиционных отделочных материалов, что улучшает физический и моральный микроклимат офисных пространств.

УДК 725.2;725.4

Ю. О. Супрунович

ФОРМУВАННЯ ОБ'ЄМНО-ПЛАНУВАЛЬНОГО РІШЕННЯ ГРОМАДСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНИХ ЦЕНТРІВ В УМОВАХ РЕНОВАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ БУДІВЕЛЬ

Останнім часом у проектуванні громадсько-торговельних комплексів відбувається тенденція до укрупнення, збільшення видів обслуговування (внутрішньогалузева та міжгалузева кооперація), освоєння підземних просторів і більш тісного зв'язку із транспортними магістралями. Організація багатофункціональних комплексів є наслідком ряду соціально-економічних, містобудівних і функціонально-типологічних факторів, таких як: зростання матеріальних і духовних потреб населення, зміна структури системи обслуговування, зростання чисельності міського населення і збільшення мобільності населення, розвиток транспортної інфраструктури, підвищення щільності забудови, розвиток і удосконалення функцій обслуговування населення. Виникають комплекси-конгломерати, що можуть включати в себе різнорідне обслуговування, у багатьох випадках кооперовано із житлом та офісами. Так, проект німецьких архітектурних фірм Behnisch, Behnisch & Partner передбачає створення "Транспортного терміналу" в Москві, що поєднає станцію швидкісної залізниці, метрополітену і автобусного руху із значними громадсько-торговельними площами, офісами, готелем і житлом. Також "термінал" матиме безпосередній зв'язок із Московським Експоцентром, і за допомогою швидкісної залізниці — із трьома основними столичними аеропортами. Запроектований громадсько-торговельний комплекс "Либідь-плаза" в Києві загальною площею 120 тис. м кв. включатиме торговельно-розважальний блок (магазини, супермаркет, кінозали, більярдні, кегельбан, кафе і ресторани), офісну башту і підземний паркінг на 1300 машиномісць. У підземному рівні з одного боку комплекс буде сполучений з виходом зі станції метро Либідська, а з іншого боку через пішохідний міст — із залізничною станцією Київ-Московський.

Також слід відзначити поступове нарощення торговельних площ, характерне для Києва як столичного міста. Існуюча місткість столичного ринку в цій галузі має збільшитися з 400 до 800 тис м кв. За Генеральним планом Києва, наявна потужність більшості установ та підприємств обслуговування населення недостатня, аби досягнути нормативний (соціально-гарантований) рівень забезпеченості ними населення міста, а додаткова потреба по підприємствах торгівлі на розрахунковий період становить 444,3 тис. м кв. торгової площі, у тому числі 149 тис. м кв. — місцевої мережі, 295,3 тис. м кв. — міської мережі.

За прогнозами експертів, на період з 2006 по 2008 роки в Києві буде зведено до 10 крупних торговельних та громадсько-торговельних центрів, в тому числі:

– торговельний комплекс "Мега" поблизу Бориспільської траси, що включатиме магазин меблів IKEA (28 тис. м кв.), гіпермаркет Ramstore (12 тис. м кв.), гіпермаркет OBI (14 тис. м кв.), підземний паркінг на 8 тис. машиномісць;

– громадсько-торговельний комплекс "Київ-сіті" на ділянці площею 9,2 га

© Ю. О. Супрунович, 2007

поблизу залізничного вокзалу, що включатиме 3 готелі, 2 бізнес-центри, конгрес-хол, житлові приміщення, торговельно-розважальний центр;

– громадсько-торговельний центр "Олімп" на території трамвайного депо по вул. Горького, що включатиме житло, бізнес-центр (25 тис. м кв.), торговельно-розважальний центр (100 тис. м кв.), паркінг на 2081 машиномісць;

– громадсько-торговельний центр на Петрівці, сполучений із станцією метрополітену з одного боку та Московським проспектом — з іншого з торговельною площею 35 тис. м кв.;

– багатофункціональний комплекс по Харківському шосе, що включатиме житло (60 тис. м кв.), офіси (10 тис. м кв.), торговельно-розважальний центр (23 тис. м кв.), паркінг (20 тис. м кв.).

Однією з важливих тенденцій в організації громадсько-торговельних центрів є розміщення їх в об'ємах промислових будівель, що втратили виробничу функцію. За умов зростання дефіциту міських територій, особливо в центральних районах, реновація нефункціонуючих промислових об'єктів для створення громадсько-торговельних центрів уявляється економічно доцільною. Деконцентрація виробництва, утворення міських сталих комплексних районів, підвищення вимог до екологічної безпеки сучасного міського середовища, а також деякі політико-економічні фактори сприяють вивільненню промислових територій. Наприклад, за генеральним планом Києва на 2020 р. передбачається перебазування або ліквідація підприємств та окремих цехів за межі житлової зони; всього передбачено перебазувати 32 підприємства, внаслідок цього вивільняється 89 га. На даний момент розробляються декілька державних програм реорганізації конкретних промислових територій, пов'язаних із подальшим поліфункціональним використанням (наприклад, реновація промислового району Теличка, створення культурного комплексу "Мистецький Арсенал" в умовах реновації арсеналу в м. Києві). В той же час відбувається хаотичне освоєння нефункціонуючих промислових об'єктів під нагальні потреби суспільства: в колишніх промислових об'ємах виникають офіси, кінокомплекси, торговельні і розважальні центри.

Обстеження Подільсько-Куренівського промислового району в Києві показало, що протягом останніх п'яти років активна реновація промислових об'єктів відбулася вздовж Московського проспекту у зоні впливу станції метрополітену Петрівка і станції приміської залізниці Київ-Петрівка. В об'ємах колишніх промислових будівель розміщуються громадсько-торговельний центр "Мегамакс", торговельні центри "Городок", "Макрос", крупні спеціалізовані магазини "Сіті ком", "Ельдорадо", "Декор-сервіс". Також слід відзначити громадсько-торговельні центри "Караван" і "Променада", розташовані у зоні впливу важливих міських магістралей, крупні спеціалізовані магазини в колишніх промислових будівлях по вул. Глибочицькій та ін.

Зважаючи на подальше поширення реновації промислових об'єктів як невід'ємної частини сучасного містобудівного процесу, характерні типологічні, конструктивні і стилістичні особливості промислових будівель, уявляється доцільним виявлення і систематизація конструктивно-планувальних принципів реновації, прийомів об'ємно-планувальної організації і створення методики реновації.

Аналіз вітчизняного та закордонного досвіду реновації промислових об'єктів, вивчення типологічних особливостей промислових будівель та громадсько-торго-

вельних центрів дозволив виявити деякі принципи функціонально-планувальної організації та прийоми об'ємно-просторових рішень громадсько-торговельних центрів в умовах реновації.

Відповідно до "функціональної" системи торговельно-побутового обслуговування, розрізняють два основні види центрів обслуговування: місцеві центри ("стандартного" обслуговування) і центри міського значення ("вибіркового" обслуговування). Місцеві торговельні центри, що надають масові, стандартні послуги, включають до свого складу торговельні підприємства типу "універсам" (супермаркет), комплексні підприємства громадського харчування, побутового обслуговування. При сполученні з деякими закладами культурного призначення вони утворюють громадсько-торговельні комплекси. Місцеві громадсько-торговельні комплекси розміщуються в залежності від транспортної мережі міста і напрямів основних пішохідних потоків — як правило, на міській магістралі з розвинутими пішохідними підходами. За потужністю розрізняються місцеві центри на 6, 10, 15, 20, 30 тис. жителів. Зона обслуговування місцевого центру включає територію в межах радіуса 8-10-хвилинної пішохідної досяжності (до 500 метрів).

Громадсько-торговельні центри міського значення є головними вузлами концентрації підприємств "вибіркового" торговельно-побутового обслуговування і включають до свого складу крупні універсальні і спеціалізовані підприємства, універсам (супермаркет), підприємства громадського харчування і побутового обслуговування комплексного характеру. На відміну від місцевих громадсько-торговельних центрів, міські центри значною мірою впливають на організацію системи транспорту і рішення крупних транспортних вузлів. Такі центри розміщуються в місцях перетину декількох магістралей, сполученої з вокзалами, станціями метро і пересадочними вузлами громадського транспорту. До громадсько-торговельних центрів міського значення відносяться загальноміські торговельні центри, що є складовими громадського центру міста; центри планувальних районів і регіональні громадсько-торговельні центри.

За функціональними ознаками, громадсько-торговельний центр складається з наступних блоків приміщень:

– підприємства торговельного, комунально-побутового обслуговування і громадського харчування;

– заклади видовищного, культурно-просвітницького й адміністративного призначення;

– транспортні споруди і прилади.

Аналіз досвіду засвідчив найбільш тісний взаємозв'язок між транспортом і торговельно-побутовим обслуговуванням, в той час як адміністративні приміщення, культурні та розважальні заклади виносяться у відокремлені блоки в одній площині (горизонтальне зонування) або у верхні поверхи будівлі (вертикальне зонування).

За об'ємно-планувальною структурою можна виділити три основних типи громадсько-торговельних комплексів: кооперовані, комплекси блочної структури і комплекси на основі функціонально-планувальних елементів. В умовах реновації промислових будівель найбільш часто застосовуються кооперовані комплекси і комплекси блочної структури.

Характерною рисою кооперованих громадсько-торговельних центрів є ярусне

розміщення функціональних блоків і пішохідної зони під єдиним перекриттям, виражене, як правило, єдиним об'ємом. Така схема передбачає об'єднання і кооперацію споріднених приміщень підприємств та закладів і можливості гнучкого використання окремих зон завдяки трансформації одних приміщень за рахунок інших. Прикладом кооперованого торговельного комплексу на основі реновації промислової будівлі є торговельний центр "Городок", громадсько-торговельні комплекси "Мегамакс", "Караван" в Києві. "Городок" включає в себе магазини непродовольчих і спеціалізованих товарів, ресторани швидкого харчування, кафетерії, салон краси та має безпосередній зв'язок із спеціалізованим магазином електроніки "Сіті ком". Комплекс має лінійну композицію із розвитком вздовж важливої транспортної магістралі — проспекту Червоних Козаків. Планувальну структуру утворюють два паралельних пасажі із згрупованими навколо них підприємствами торгівлі та послуг, які в середній частині комплексу перетинаються інформаційно-розподільчим простором з відкритими сходами і ескалаторами. Первісна конструктивно-планувальна схема одноповерхової багатопрогонової промислової будівлі не зазнала змін, для організації другого поверху торговельного комплексу було створено власний металевий каркас. Оскільки промислова будівля не мала історико-культурної цінності, для створення привабливого зовнішнього вигляду та комфортного внутрішнього середовища було повністю змінено фасади та внутрішнє оздоблення будівлі.

Громадсько-торговельний комплекс "Мегамакс" має дещо іншу функціональну спрямованість: на першому поверсі він містить супермаркет і кафетерій, на другому поверсі розташовується кінотеатр-мультіплекс "Батерфляй", бар з танцполом і спеціалізовані магазини непродовольчих товарів. Технічні та обслуговувальні приміщення розміщуються впродовж основних приміщень підприємств та установ і займають крайній з трьох прогонів на обох поверхах будівлі. Об'ємно-планувальна структура комплексу також має лінійний розвиток, виявлений галереєю, спрямованою вздовж транспортного руху, до якої примикають основні приміщення комплексу. В даному випадку двоповерхова прогонова конструктивна система колишньої промислової будівлі, як, власне, і невиразні фасади, зазнала незначних змін (конструкцію було підсилено для влаштування трьох глядацьких залів).

Кооперована об'ємно-планувальна організація найбільш характерна для громадсько-торговельних комплексів в умовах реновації окремих виробничих цехів, які мають достатні параметри для розміщення всіх необхідних функцій нового громадського утворення і облаштування додаткових площ (значна висота приміщень, що дозволяє створення додаткових поверхів; значний крок і прогін опор, що дозволяє, при необхідності, влаштування самостійної несучої конструкції).

Об'єднання підприємств і установ в громадсько-торговельні комплекси блочної структури відбувається за допомогою трьох основних прийомів: послідовне примикання блоків, в яких розміщені окремі компоненти комплексу; об'єднання блоків з частковою кооперацією деяких підприємств і об'єднання укрупнених кооперованих блоків. Така об'ємно-планувальна організація застосовується при реновації промислового об'єкту, що складається з групи виробничих цехів павільйонної або секційної забудови. Розміщення окремих функціональних або кооперованих блоків громадсько-торговельного комплексу в окремих будівлях цехів

надає можливість вирішення комплексу з урахуванням специфіки кожного підприємства торгівлі або послуг, почергового введення в експлуатацію, більш гнучкої планувальної організації громадсько-торговельного центру.

Прикладом багатофункціонального комплексу блочної структури на основі реновації великого промислового об'єкту є центр "Сентро" в Оберхаузені, зведений на ділянці колишнього сталеливарного заводу. Проект включає нову систему легкого метро, центр роздрібної торгівлі (70 000 м кв. Торговельної площі), паркінг на 10 500 машиномісць, офісні будівлі, театрально-спортивну арену і житло на загальній території 125 га. Комплекс має лінійний розвиток і складається з 7 блоків будівель, нанизаних на торговельний пасаж. Блоки поєднуються між собою за допомогою світлопрозорих вставок. Пасаж починається від винесеної до окремого об'єму театральної арени, розвивається вздовж водного каналу і завершується кінокомплексом і розважальним центром. Пішохідна вулиця всередині будівлі дублюється з боку каналу дворівневим променадом шириною 12 м, що є основним громадським простором із зосередженням кафе і ресторанів на нижньому рівні і відкритою прогулянковою терасою — на верхньому. На території "Сентро" також розташований газгольдер із внутрішнім об'ємом 350 000 м^3, який з 1994 р. використовується як виставочний і концертний зал.

Мал. 1. Головний пасаж громадсько-торговельного комплексу "Сентро" в Оберхаузені

Іншим прикладом громадсько-торговельного центру на основі реновації промислової будівлі є проект багатофункціонального комплексу "Ельбфілармоні" в м. Гамбург. Така об'ємно-планувальна організація є прикладом вертикального блокування. Проект передбачає реновацію масивної складської споруди, збудованої у 1966 р. і внесеної до списку історично цінної забудови. Комплекс включатиме концертний зал на 2200 місць, зал камерної музики на 600 місць, репетиційні приміщення, конференц-зал, бібліотеку, медіатеку, готель на 200 місць,

житло, ресторани і торговельні площі. Реновація в даному випадку відбувається із збереженням і підсиленням існуючої конструктивної структури будівлі і масивних зовнішніх стін, внутрішнім перепланованням для розміщення готелю, житла і торговельно-побутового обслуговування, і винесенням культурно-розважального блоку в окремий об'єм надбудови.

Мал. 2. Комплекс"Ельбфілармоні" в м. Гамбург

Складним громадсько-торговельним утворенням блочної структури є Газгольдер-сіті в Відні. Комплекс поєднує в чотирьох окремих газгольдерах офісні і житлові приміщення, а в стилобатній частині розміщуються торговельний мол, кінотеатр, концертний зал, міський архів, дитячий садок і паркінги. Газгольдери нанизані на єдину пішохідну вісь і за допомогою пішохідного моста сполучаються з кварталом Пратер. Реновацію здійснено із збереженням лише оболонки будівель — зовнішніх стін, оздоблених з використанням елементів історичних стилів; внутрішня планувальна і конструктивна системи змінені і відрізняються для кожного газгольдера, також застосоване нове будівництво в комплексі.

Проаналізувавши приклади вітчизняного та закордонного проектного досвіду, можна простежити основні напрями об'ємно-планувальної та конструктивно-планувальної організації громадсько-торговельних центрів в умовах реновації промислових будівель. На Україні найбільш поширене створення кооперованих громадсько-торговельних центрів місцевого значення на основі реновації окремих цехів або декількох цехів суцільної забудови. Для Європейських країн характерна як організація місцевих кооперованих комплексів в умовах реновації невеликих промислових об'єктів, так і створення крупних складних за планувальною організацією громадсько-торговельних об'єктів міського значення із розподілом на окремі функціональні блоки в умовах реновації значних за розміром промисло-

вих територій. Такі об'єкти, як, наприклад, "Ельбфілармоні" та "Газгольдер сіті" відіграють роль містобудівних домінант завдяки виваженому підходу до розуміння їхньої історико-культурної цінності і нової соціальної ролі (в минулому — робочі місця, в майбутньому — культурний відпочинок і дозвілля).

Слід також відзначити три основних принципи рішення конструктивно-планувальної структури промислових будівель за умов нового функціонування:

– збереження конструктивно-планувальної структури, що характерне для історично цінних промислових об'єктів з їх частковою музеєфікацією і розвитком виставкової або видовищної функції, або для найбільш економічних варіантів проектних рішень реновації типових промислових будівель;

– часткова зміна конструктивно-планувальної структури (облаштування додаткових поверхів, атріумів, відкритих комунікаційних вузлів та ін.) для створення оптимальних умов функціонування громадсько-торговельного центру і привабливого архітектурного середовища;

– повна зміна конструктивно-планувальної структури будівлі із збереженням і підсиленням зовнішньої оболонки, що застосовується для історично-цінних промислових об'єктів, таких як газгольдери в Відні або електростанція Бенксайд (галерея Тейт Модерн) в Лондоні.

На основі аналізу типів громадсько-торговельних комплексів і принципів їх конструктивно-планувального рішення є можливість створити рекомендації щодо проектування таких комплексів в умовах реновації промислових будівель на території України, з урахуванням регіональної специфіки організації громадсько-торговельного обслуговування і на засадах виявлення і збереження цінних об'єктів індустріальної спадщини України, з відродженням їх у новій якості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Генеральний план м. Києва на період до 2020 р. Основні положення. — АТ "КИЇВПРОЕКТ". Інститут Київ генплан. — Київ, 2002 р.
2. Евро Парк. Многофункциональный торговый комплекс на Рублевском шоссе // Проект Россия. — 2005. — №3. — С. 18-21.
3. Кап строительство 8-9 2005, С. 11-14
4. Методические рекомендации по разработке торговых предприятий с гибкой планировкой / А. А. Гайдученя, М. М. Комарова, В. А. Абызов и др. КиевЗНИИЭП. — К., 1983. — 55 с.
5. Проектирование торговых предприятий / А. А. Гайдученя, В. А. Абызов, М. М. Комарова, В. В. Малин. — К.: Будівельник, 1986. — 135 с.
6. Проект концерт-холла Гамбург (Германия) // Проект international №9. — С. 34-35.
7. Торгово-досуговый центр "CentrO", Оберхаузен (Германия) // Проект international №6.
8. Федосеева И. Р. Формирование новых типов торговых центров. (Обзор). — М.: ЦНТИ по гражд. строительству и архитектуре, 1974. — 49 с.
9. Цайдлер Э. Многофункциональная архитектура. Пер. с англ. — М.: Стройиздат, 1988. — 151 с.

УДК 728.1

Я. П. Дикусар

ВОЗМОЖНОСТЬ ВАРИАНТНОЙ ПЛАНИРОВКИ КВАРТИР В СОВРЕМЕННЫХ ЖИЛЫХ ДОМАХ

В настоящее время в Украине наблюдается массовое строительство жилых домов. Наиболее крупные города превращаются в гигантские строительные площадки. Большая часть средств, которые идут на строительство, вкладываются в жилье. Выборочные участки застраиваются как точечными домами, так и секционными. Эти дома принято называть современным жильем с квартирами повышенной комфортности. Однако в большинстве случаев в строительстве используются типовые проекты прошлых лет с “растянутыми” площадями — с увеличенным конструктивным шагом, да и о повышенной комфортности вопрос остается спорным.

Какая же она — современная комфортная квартира? В настоящее время произошло деление населения Украины на различные социальные слои, и любой социальный слой нуждается в разрешении квартирного вопроса. Как правило, прослойка с чрезвычайно низким уровнем достатка финансируется государством (очень маленькая часть), вторая часть населения требует различного вида кредитования, а третья часть решает вопрос жилищного строительства инвестированием из собственных сбережений. Вполне понятно, что уровень комфорта для этих граждан будет разным. Если поставить ограниченные условия для определения понятия комфорта жилища, то малометражная квартира в пятиэтажном панельном доме (“хрущевка”, построенная в 60-х гг.) представляет собой тот минимум комфорта, ниже которого на современных условиях строить жильё недопустимо, такое жилье мы назовём *нижним пределом комфорта*.

Средним пределом комфорта остаются многоквартирные многоэтажные здания с увеличенными площадями (относительно серийных проектов), но с большой концентрацией квартир со стандартной планировкой, что определяется минимизацией затрат на строительство. Соответственно такое жильё сохраняет традиционную типологическую структуру.

Высоким пределом комфорта является, как правило, жильё в престижных районах города, в домах высокого класса. Квартиры имеют сложную пространственно-планировочную структуру, отличаются наличием дополнительных функциональных зон (таких как — бары, галереи, мастерские, домашние музеи, аудио-видео студии...)

Основной ценностью квартир повышенной комфортности является свободная и вариантная планировка, позволяющая владельцу жилого пространства самостоятельно выбирать состав и структуру функциональных зон, такую же, как заказчик может получить в частном доме (котеджного типа). Данная квартира будет являться индивидуальной с точки зрения дизайна и планировочной структуры, выражая желания и вкусы владельца.

Формирование внутреннего пространства квартиры должно учитывать сво-

© Я. П. Дикусар, 2007

бодное размещение межкомнатных перегородок (как стационарных, так и раздвижных), различные варианты компоновки и набора современного инженерного и бытового оборудования при фиксированном положении входа в квартиру, оконных проемов и вертикальных инженерных коммуникаций. Несмотря на эти ограничения, может быть предусмотрено достаточно широкое разнообразие вариантов планировки, в том числе и полярно-противоположных:

– с развитием парадно-представительской зоны, обширным входным холлом, объединением пространства общей комнаты (гостиной) и кухни, оборудованной электробытовыми приборами с естественной и механической вентиляцией, разделенной раздвижной перегородкой;

– с развитием спальной зоны многочисленной семьи, необходимой для размещения требуемого количества изолированных спальных мест;

– с развитием рабочей зоны (кабинет, приемная и т. п.), связанным с тенденцией выполнения ряда работ “на дому”;

– с устройством единого пространства студии и мастерской для лиц творческих профессий с небольшими бытовыми помещениями.

Количество планировочных вариантов зависит от площади квартиры, ее конфигурации в плане, правильно выбранной конструктивной схемы, ориентации помещений, решенных в одном или нескольких уровнях, и является практически неограниченным.

Владелец квартиры должен иметь возможность не только выбрать устраивающий его вариант, но и производить внутриквартирные трансформации в процессе ее эксплуатации с учетом изменения численности, возрастного состава, бытового уклада семьи на различных этапах ее жизненного цикла.

Кроме внутриквартирных, следует предвидеть также межквартирные трансформации с объединением двух смежных квартир, предназначенных для совместно-раздельного проживания двух родственных семей или семьи, состоящей из нескольких поколений.

Для реализации перечисленных вариантов гибкой планировки необходимо иметь на площади квартир минимальное количество несущих опор (стен, колонн), чему отвечают следующие конструктивные системы, применяемые в жилых зданиях:

– крупнопанельная с широким шагом поперечных несущих стен от 6 до 9 м;

– с продольной несущей внутренней стеной (или каркасом) и несущими наружными стенами (“трехстенка”) с пролетами 6 м;

– с внутренним каркасом и монолитными безбалочными перекрытиями (последняя предпочтительна).

При конструктивных системах с 6-метровым шагом поперечных несущих стен и при 6-метровых пролетах между продольными несущими стенами на части площади квартиры, свободной от несущих опор, появляется возможность применить некоторые приемы гибкой планировки. К ним, в частности, относятся:

– объединение пространства общей комнаты (гостиной) и примыкающей к ней кухни;

– объединение игровой зоны двух смежных спален для детей дошкольного возраста, расположенной у светового фронта при изолированном размещении спальных мест;

– разделение смежных спальных комнат шкафной перегородкой, создающей дополнительные удобства для проживающих.

Вариантная планировка квартир предполагает возможность достичь различной комнатности квартир при одинаковой их площади. При трансформации на этаже в пределах двух или трёх квартир обеспечена возможность получения многокомнатных квартир с числом жилых комнат от двух до семи при их площадях от 12 до 30 м^2. При этом в случаях сохранения в квартирах вышележащих этажей типовой планировки, в объединяемых квартирах на местах, ранее занимаемых кухнями, размещаются подсобные или дополнительные помещения — гардеробная, постирочная, кабинет, столовая и др.

Возможность вариантной планировки, в первую очередь, зависит от типа здания и конструктивной схемы. Наиболее популярными типами зданий в жилом пространстве являются секционный и точечный (башенный) тип.

Для секционных домов характерно применение конструктивной схемы в виде продольных либо поперечных несущих стен. Данная конструктивная схема является основной применяемой в зданиях муниципального фонда. Возможности трансформаций в квартирах муниципального жилищного фонда, размещаемых преимущественно в многоэтажных крупнопанельных зданиях с узким шагом поперечных несущих стен и перекрытиями “на комнату”, имеющих жесткую конструктивно-планировочную структуру, крайне ограничены и сводятся лишь к перераспределению площадей между помещениями, расположенными у светового фронта в глубине квартиры.

Для точечных (башенных) типов домов характерно применение монолитного безригельного каркаса. Конструктивная система с безригельным каркасом имеет значительные преимущества в архитектурном отношении по сравнению с ригельным каркасом и другими традиционными системами. Прежде всего, преимущество выражается в отсутствии несущих стен, которые заменяются колоннами или пилонами. Общая высота плоских перекрытий в 2-3 раза меньше, чем перекрытий в ригельных системах. Плоское перекрытие с гладким потолком обеспечивает свободную планировку и трансформацию помещений путем устройства разборных или передвижных перегородок. Безригельные системы с консольными участками перекрытий по периметру позволяют выполнить фасадные плоскости зданий более сложной конфигурации, устраивать лоджии, террасы. Наличие гладких потолков позволяет решить внутреннее пространство квартиры без применения подшивных потолков, увеличивающих стоимость строительства и уменьшающих кубатуру.

Наряду с отмеченными преимуществами, плоские безригельные системы имеют недостатки, препятствующие внедрению вариантной планировки:

– толщина несущих элементов конструкций (колонн или пилонов) имеет размер 600x600, 500x500, 400x400, в зависимости от этажности и нагрузки, воспринимаемой конструктивным элементом;

— инженерные коммуникации, вентиляционные шахты.

Вертикальные инженерные коммуникации (вентиляционные короба, стояки водоснабжения, отопления и канализации) следует максимально приблизить к неизменяемым несущим конструкциям зданий.

При свободной планировке квартир часто несущие элементы остаются свобод-

ными в помещении, эта проблема решаема при помощи дизайнерских решений, однако не является “чистым” решением.

Каждая из указанных конструктивных схем имеет положительные и отрицательные стороны. Для предотвращения проблем необходимо подробно рассмотреть и оптимизировать шаг и размеры конструктивных элементов в соответствии с габаритами и площадями современных квартир повышенной комфортности. Создание нового вида современной квартиры с гибкой планировкой будет отвечать уже сложившемуся в настоящее время социальному заказу и способствовать рациональному использованию ресурсов.

Применение монолитного безригельного каркаса возможно и уже успешно применяется не только в башенных (точечных), но и в секционных домах. Наиболее удачные вариантные решения планировок возможны при применении монолитного безригельного каркаса в жилых комплексах.

ЛИТЕРАТУРА

1. Губернский Ю. Д., Лицкевич В. К. Жилище для человека. — М.: Стройиздат, 1991. — С. 220.
2. Літошенко Г. В. Стандартизація і оцінка комфортності житла: Автореф. / Київський національний ун-т будівництва і архітектури. — К., 2004. — 20 с.
3. Этенко В. П. Жилые дома повышенной этажности в зарубежном строительстве. — М.: Стройиздат, 1965. — 174 с.

УДК 725.21

О. М. Карасьова

ДЕЯКІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИБОРУ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ БУДІВНИЦТВА ЕКОГОТЕЛЮ

Україна має величезний потенціал для розвитку туристичної діяльності і, зокрема, безліч можливостей для суттєвого розвитку екологічного туризму. Відомо, що серед існуючих видів туризму доля природоорієнтованих подорожей складає близько 20% та продовжує безперервно зростати. Внаслідок цього можна припустити, що існує необхідність в проектуванні і будівництві готелей, розташованих на територіях, непорушених людською діяльністю, — насамперед в заказниках та національних парках.

Очевидно, що при проектуванні розміщених в екологічно чистих зонах готелей (в світовій практиці діставших назву екоготелей) слід прагнути до зменшення негативних навантажень на природну середу. Як свідчить світовий досвід, досягається це виконанням ряду умов: використанням альтернативних джерел енергії, економним споживанням водних ресурсів, переробкою відходів та ін. [1,2]. Важливу роль у досягненні мінімально можливого негативного впливу на середу відіграє і правильний вибір будівельних матеріалів.

© О. М. Карасьова, 2007

Світовий досвід дає ряд досліджень на дану тему. Так, у деяких закордонних працях, окрім загальних вимог до матеріалів (відповідність кліматичним умовам тощо), висувається 3 додаткові вимоги щодо застосування матеріалів при будівництві екоготелей, а саме естетичність матеріалу, контекст оточуючого середовища, зменшення впливу матеріалів на навколишнє і внутрішнє середовище, зменшення споживання і виснаження матеріальних ресурсів [3].

Але незважаючи на визначення вимог, яким повинен відповідати матеріал, оцінка його придатності для будівництва екоготелю в останніх дослідженнях проводиться лише за декількома параметрами, яких недостатньо для визначення ступеню впливу матеріалу на природне середовище [4].

Саме тому є об'єктивна необхідність узагальнити критерії, за якими проводиться оцінка здійснюваного навантаження на середовище від матеріалів, визначити нерекомендовані матеріали та знайти їм альтернативу.

Аналіз досвіду будівництва на природоохоронних територіях показав, що в процесі вибору будівельного матеріалу доцільно звернути увагу на такі пункти:

1. Естетичність: при цьому враховується можливість гармонійного поєднання з природною або культурною середою даної місцевості. Для цього слід враховувати текстуру, фактуру та колір. Перевага віддається природнім, традиційним для даної місцевості матеріалам [5].

2. Екологічність: матеріал не повинен бути токсичним і шкідливим для людей та оточуючого середовища. Він не повинен виділяти токсичні речовини, тверді частини та інші забруднювачі протягом усього періоду свого існування — від виготовлення до експлуатації або можливого його повторного застосування.

3. Енергоефективність: доцільно застосовувати матеріали, що є енергоефективними, потребують низьких енергозатрат в виробництві, транспортуванні і експлуатації [6].

4. Здатність до переробки і повторного використання: перевага віддається матеріалам, що підлягають рециркуляції і багаторазовому використанню [7]. По можливості слід застосовувати матеріали, що містять перероблені речовини (наприклад, склоблоки з переплавленого скла тощо).

5. Здатність до утилізації: можливість знищення матеріалу після закінчення його експлуатації.

6. Використання місцевих ресурсів: доступ до більшості екоготелей ускладнено, тому імпортування матеріалів з інших регіонів несе за собою підвищення вартості всього будівництва (у світовій практиці, наприклад, не рекомендується доставка матеріалів з ділянок, розміщених далі, чим за 800 км від району будівництва [3]).

7. Можливість відновлення джерела постачання матеріалу: зведення до мінімуму використання матеріалів, що вироблені з кінцевих ресурсів. До них відносяться бетон, метали, матеріали, вироблені з нафти тощо.

8. Легкість при монтажі та обслуговуванні: деякі системи і матеріали можуть бути надто складні в обслуговуванні і ремонті при відсутності готових запасних частин. Слід також мати на увазі можливість зручного догляду за матеріалом та використання нетоксичних засобів чищення.

Процес аналізу, проведений у формі бальної оцінки матеріалів (де 3 — показник найбільшої відповідності тій чи іншій умові), дає наочне представлення про доцільність застосування матеріалу для будівництва екоготелю. Нижче приведено

характеристики найширше застосовуваних у звичайному будівництві матеріалів з точки зору вищеперарахованих умов.

матеріал	екологічність	здатність до переробки і повторного застосування	здатність до утилізації	відновлюваність джерела	легкість монтажу	легкість в обслуговуванні	довготривалість
1	2	3	4	5	6	7	8
асфальт	0	2	2	0	2	3	3
1	2	3	4	5	6	7	8
гравій	3	2	1	0	3	1	1
бетонні блоки	0	1	0	2	2	3	3
з/б панелі	0	1	0	2	3	3	3
цегла	3	3	1	1	2	3	3
кам'яні блоки	3	2	1	0	2	3	3
сендвіч-панелі	1	2	1	0	3	3	2
дерево	3	3	3	3	3	1	1
скло	3	2	2	3	2	2	2
глиняна черепиця	3	2	1	1	1	2	3
металочерепиця	2	2	1	0	3	3	3
бітумна покрівля	0	1	1	0	3	3	1
оцинковане залізо	2	3	1	0	2	3	1
керамічна плитка	3	2	1	2	2	3	3
лінолеум пвх	0	0	0	0	3	3	2
вініл	0	0	0	0	3	3	2
синтетичний килим	0	1	1	0	3	2	1
паркет	1	2	2	3	2	1	1
ламінат	0	1	2	2	3	3	3
дсп	0	1	1	2	3	3	2
гіпсокартон	2	2	2	2	3	3	2
олійна фарба	0	-	-	0	2	2	2
водорозчинна фарба	2	-	-	1	2	2	2
декоративна штукатурка	1	-	-	1	1	2	2
пластик (полівінілхлорид та ін.)	0	0	0	0	3	3	3
скловолокно	0	1	1	2	3	-	2

В результаті більної оцінки видно, що деякі будівельні матеріали не задовольняють насамперед умовам екологічності (бетон, лінолеум, олійна фарба, полівінілхлорид та ін.), відновлюваності джерела постачання матеріалу (залізо, металочерепиця та ін.) та здатності до утилізації. Крім цього, такі матеріали, як бетонні блоки або сендвіч-панелі не відповідають контексту природного середовища, створюють відчуття стороннього походження.

Внаслідок цього, очевидно, доцільне застосування альтернативних, більш екологічно чистих природних матеріалів, які приведено нижче.

традиційний матеріал	альтернативний матеріал
бетонні блоки	цегла
металочерепиця, бітумна черепиця, оцинковане залізо	глиняна черепиця, солома
сендвіч-панелі	облицювання деревом
полівінілхлоридний пластик	поліетиленовий пластик
скловолокно	целюлозне волокно, базальтове волокно, природні утеплювачі — солома та ін.
синтетичний лінолеум	лінолеум з природніми наповнювачами (коркове дерево, дерев'яний пил, соснова смола тощо)
синтетичне килимове покриття	натуральна вовна, килимові покриття з переробленого текстилю
вініл	дерево, натуральні штукатурки
ламінат	дерево, керамічна плитка
дсп	дерево
олійна фарба	фарба на водяній основі
асфальт	дерев'яний настил, цегла, плитка

Слід зазначити, що повністю уникнути небажаних матеріалів неможливо. В цьому разі доцільним є суттєве їх зменшення до мінімуму і широке використання повторно застосовуваних матеріалів або таких, що містять утилізовані речовини — наприклад, сталеві вироби з переробленої сталі та ін.

Таким чином, на практиці при процесі вибору матеріалів для будівництва екоготелю слід провести баланс між естетичними (можливість злиття з природним оточенням, контекст середовища), екологічними (нешкідливість матеріалів, здатність до переробки, відновлення джерела постачання тощо) і економічними (вартість, простота монтажу та забезпечення зручності при експлуатації) характеристиками. Безперечно, що у більшості випадків найбільш прийнятним варіантом виступають традиційні матеріали, які властиві даному природному і відповідають культурному оточенню. Вони легко вписуються в місцевість, є екологічно чистими та зручними у доставці. Використання сучасних матеріалів може бути доцільним за умови непротиріччя естетичним і екологічним вимогам даного середовища для повного забезпечення творчих вимог до архітектури екологічних готелей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Thompson, G. E. Ecological design and planning. — New York: John Wiley and Sons Inc, 62 p., 1997.
2. Pearson, D. Earth to spirit: In search of natural architecture. — San Francisco, Chronile books, 34 p., 1994.
3. Hiltesh, M. International ecolodge guidelines. — Burlington, Vermont, USA, The International Ecotourism Society, 120 p., 1998.
4. Reynolds J. J. Guiding principles of sustainable design. — Denver, USA, National Park Servise, 92 p., 1994.
5. Vale, B. Green architecture. — London: Thames and Hudson, 192 p., 2000.
6. Eagles F. J. Sustainable tourism in protected areas. — London, Thanet Press Limited, 171 p., 2002.
7. Binder, R. Sowing the seeds of change: an enviromental teaching pack for the hospitality industry. — London, UNEP, 216 p., 2001.

УДК 728. 7

Г. І. Шемседінов

ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОЕКТУВАННЯ МОБІЛЬНИХ БУДІВЕЛЬ

В наш час перед архітектурою і будівництвом стоять дуже важливі екологічні проблеми в плані збереження природного середовища, зменшення впливу будівельного процесу на довкілля. Будівельні майданчики під час зведення важких стаціонарних будівель мають велику площу, потребують розгортання на цих площах складних технологічних процесів з залученням техніки, значних земельних робіт по влаштуванню основ та фундаментів. Неважко уявити, як страждає при цьому природний ландшафт і його складові.

Будівлі, які зводяться з використанням легких ефективних конструкцій і матеріалів, збираються з індустріальних виробів, що мають високий ступінь заводської готовності. Будівельний майданчик при цьому має незначні габарити. Складання відбувається швидко, за допомогою легкої малогабаритної будівельної техніки з мінімальними трудовитратами. Таким чином, можна дійти висновку, що екологічно оптимальними є будинки збірно-розбірні, об'ємно-блокові та інші мобільні за визначенням. Вони не потребують складних фундаментів та основ, або взагалі їх не мають. Виготовляються такі будівлі на всі сто відсотків в умовах високотехнологічного виробництва з використанням сучасної техніки, досягнень науки. Це забезпечує їх високу якість із точки зору надійності, а з точки зору естетичної виразності, привабливу зовнішність. При цьому гарантується комфортабельність внутрішнього простору, зручність обладнання, насиченість сучасними інженерними системами. Ще одна важлива перевага мобільних будівель — це те, що після закінчення терміну перебування людей у місці їх дислокації, будинки розбираються і перевозяться на інше місце. Не залишаються безцільні безлюдні руїни помешкань, які колись експлуатувались. Природа не потерпає від непотрібних захаращених споруд.

Розглядаючи економічні та екологічні проблеми, потрібно відзначити, що Україна в силу об'єктивних умов не може повністю забезпечити себе енергоносіями традиційного типу (нафтою та газом). Країна залежить від імпорту палива. Це серйозна проблема, від її вирішення багато в чому залежить доля країни, добробут громадян. Тому зусилля у пошуку альтернативних джерел енергозабезпечення будівель та споруд, а також відповідної техніки, що сприяє ефективному їх використанню, треба всіляко заохочувати, економічно стимулювати, інвестувати.

В цьому плані в пригоді можуть стати технічні пристрої, що дають змогу використати сонячну та вітрову енергію [1]. Існують детальні вітчизняні розробки геліосистем, які вже поставлені на виробництво. Є багаті традиції в акумулюванні енергії вітру. Установки, що перетворюють вітер на електроенергію, вже також серійно виробляють. Мобільні будівлі та споруди в багатьох випадках повинні функціонувати автономно. Доцільно підтримувати життєзабезпечення за рахунок альтернативних джерел та відповідних інженерних енергосистем.

© Г. І. Шемседінов, 2007

Потенціал сонячної енергії в Україні є достатньо високим для широкого впровадження як теплоенергетичного, так і фотоенергетичного обладнання практично в усіх регіонах держави [2]. З погляду на природні умови можна з впевненістю стверджувати, що в Україні є великі перспективи у вітроенергетики. Особливо привабливими в цьому плані виглядають південні приморські і степові регіони, гірські місцевості. Сказане в першу чергу стосується Причорномор'я, Приазов'я, Криму, Карпат.

В той же час будівництво чекає технічних розробок портативних вітряків з малою швидкістю обертання і незначною вібрацією, які можна встановлювати на будівлі житлового, промислового і громадського призначення.

Мобільні будівлі значною мірою відповідають потребам експериментального відпрацювання альтернативних енергосистем. Індустріальність таких будівель, їх техногенний дизайн дозволяють сподіватися, що геліо- та вітроустановки впишуться як невід'ємна частина в архітектуру, нададуть їй своєрідного вигляду, оригінальності, нестандартності. Експерименти в цьому напрямі проводяться в багатьох країнах. Вчені Узбекистану займаються питанням перетворення сонячної енергії в електричну за допомогою напівпровідникових матеріалів, конструюють водопідігрівачі, геліокухні, опріснювачі, холодильники.

Подорожчання будівництва геліобудинка по відношенню до звичайного за рахунок встановлення обладнання становить усього 15-20 %, а експлуатаційні витрати зменшуються у 2-3 рази.

Мобільні геліобудинки розроблялися в Московському архітектурному інституті. Розроблені будівлі формуються з легких блок-контейнерів, а також додаткових блоків з нахиленим дахом, в яких містяться кухні, санвузли, обладнання. На нахилених дахах встановлюються геліоприймачі. Геліотехнічне обладнання розробляється в двох варіантах: з використанням в якості теплоносія рідини; з використанням як тепло носія повітря.

Багато зроблено в будівельній енергетиці в інституті КиївЗНДІЕП. Була запроектована і виготовлена геліодушова для будівельних майданчиків з двох блок-контейнерів системи "Монтаж". На плоскому даху блок-контейнерів встановлені геліонагрівачі загальною площею 15 кв. м на два баки з водою.

Архітектурні та дизайнерські розробки експериментального характеру в галузі будівель, про які йдеться, проводяться кафедрою дизайну архітектурного середовища КНУБА. Студенти знайомляться з досвідом використання альтернативних джерел енергозабезпечення в будівництві, дізнаються про особливості архітектури будівель і споруд з енергосистемами альтернативного типу, проектують, розвиваючи своє екологічно орієнтоване мислення, показують неабияку винахідливість у пошуку оригінальних, нестандартних, дійсно модерних рішень.

Студентка М. Черкашина пішла шляхом формування будинку з об'ємно-просторових елементів з пластмаси, що укріплюються на ядрі жорсткості в центрі. Будівля компактна, має аеродинамічну форму, що зумовлюється криволінійними абрисами огорож. Геліосистеми монтуються на покрівлі, приймачі розташовуються по колу, що, може, не завжди забезпечує вигідне положення по відношенню до сонячного світла, хоча нахил площин регулюється. Але дизайн будинку досить виразний, незвичайний, уособлює естетику майбутнього.

Двоповерховий будинок, розроблений Н. Пасічник досить простий з точки

зору архітектурної форми. Оригінальність полягає в тому, що другий поверх разом з геліоприймачами на даху, за рахунок електродвигуна дуже повільно повертається впродовж доби за сонцем відносно статично закріпленого першого поверху. Швидкість обертання настільки мала, що не створює незручностей у процесі функціонування житла. Навколо осі обертання розташовані гвинтові сходи. Таким чином, впродовж дня геліоустановка на даху завжди освітлена прямими променями Сонця.

В проекті Ю. Босенко будинок формується з чотирьох уніфікованих легких об'ємних блоків контейнерного типу. Об'ємно-просторове рішення нагадує сегнерово колесо, чим підкреслюється динамічність композиції. Блоки після стикування створюють внутрішній простір холу для спілкування та відпочинку з верхнім світлом. Конструкції світлового ліхтаря тримають невеличкий вітряк на вертикальній осі. Агрегат обертається з невеликою швидкістю. Це звільняє будинок від інтенсивної вібрації, яка може створити певний дискомфорт у помешканні.

Будинок, запроектований Ю. Гаврилюк, складається з просторових елементів секторів, криволінійного малюнку. В цілому будівля нагадує якусь фантастичну космічну станцію. Форма цікава, забезпечує стійкість до вітру, хороші теплотехнічні якості. Геліосистема складається з воронкоподібних геліонагрівачів, на які промені спрямовує дзеркальний пристрій, що рухається, змінюючи нахил, вловлюючи сонячну радіацію, яку він віддзеркалює вбік приймачів.

Мобільний будинок, запроектований О. Лозовенко, є пересувним і має власну ходову частину. Це будинок-трейлер, що пересувається за допомогою тягача-автомобіля. Блок оснащений висувними об'ємними елементами. У експлуатаційному положенні житло має хрестоподібну в плані конструкцію. Об'ємні елементи збільшують простір будівлі, яка оснащена всіма елементами комфортного проживання. Геліоприймачі розташовані на даху. Під час руху вони лежать горизонтально і захищені щитами, а під час стоянки підіймаються і закріплюються під необхідним кутом, який залежить від географічного положення (для Києва кут по горизонталі складає 51°). Дизайн будинку наближається до транспортного з використання відповідних засобів досягнення виразності.

Студентка Н. Удовенко бачить свій будинок каркасним з чарунків-модулів. Каркасний модуль під час транспортування несе в собі досить прості об'ємні елементи, які в експлуатаційному положенні висовуються назовні каркасу, створюють квадрат в перетині, що стоїть немовби на ребрі і має огорожі зі схилами. Верхня частина огорожі використовується під монтування геліоприймачів. Будинок має лінійний характер і цей факт дещо обмежує довжину, але в той же час форма сприяє легкому відведенню опадів, ефективному використанню внутрішнього об'єму.

Ще одним важливим екологічним аспектом у використанні і проектуванні мобільних будівель і споруд є їх ефективність у середовищах з екстремальними умовами. Екстремальними середовищами можна вважати райони з холодним кліматом на Крайній Півночі та в Антарктиді; з надмірно сухим та спекотливим кліматом пустель; надводні та підводні простори; високогір'я; сейсмічні райони; нарешті космічний простір. В перелічених середовищах, ворожих до людського організму, будівництво пов'язане з труднощами чи просто неможливе. Якщо ж

воно відбувається традиційними методами, то це негативно відбивається на стані природи. Вихід полягає в використанні мобільних, максимально ізольованих від середовища капсул, будівель, блоків, модулів, які тільки доставляються, якщо потрібно, стикуються, гуртуються та використовуються необхідний час, за умови мінімального знаходження людини поза помешканням. Потім мобільні об'єкти передислоковуються на інше місце. Для мобільних будівель, призначених для екстремальних середовищ, головними вимогами є: щільна ізоляція, обтікаємість форми, мінімізація габаритів, повна відповідність до природних умов, максимальна заводська готовність, помітність серед природних об'єктів, високий ступінь мобільності [3].

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Рабинович М., Толстих І. Сонячна енергетика України. — Зелена енергетика, 2003. — №1. — С. 6-7.
2. Майдар Д., Пюрвеев Д. От кочевой до мобильной архитектуры. — М.: Стройиздат, 1980. — 216 с.
3. Шемседінов Г. І. Мобільні будівлі з альтернативними джерелами енергозбереження // Будівництво, матеріалознавство, машинобудування: Збірник наукових праць. — Дніпропетровськ: ПДАБА, 2005. — Вип. 32. — С. 145-152.

УДК 725.21

О. М. Карасьова

ОБ'ЄМНО-ПЛАНУВАЛЬНІ РІШЕННЯ МАЛИХ ГОТЕЛІВ НА ПРИРОДНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Готельне господарство здійснює менший вплив на середовище, ніж деякі інші галузі — наприклад, промисловий сектор. Але все ж таки будівельна діяльність залишається одним із найзначніших джерел забруднення природного середовища, є споживачем невідновних ресурсів планети [1]. Окрім того, незважаючи на економічну привабливість, туризм завдяки своїй розповсюдженості здійснює суттєве навантаження на природне середовище і, якщо не дотримані особливі обмежуючі умови, стає небезпечним для оточення, особливо в тих країнах, які не мають достатніх фінансових або технічних можливостей для поповнення та відновлення рекреаційних ресурсів [2].

Таким чином, збереження природного середовища в першоствореному вигляді значною мірою залежить від відповідності готелю екологічним нормативам та зменшенню негативних навантажень від його діяльності. Внаслідок цього екологічний фактор в останній час є одним із найголовніших при проектуванні та будівництві готельних закладів на непорушених природних територіях, особливо тих, що входять до складу заповідного фонду.

© О. М. Карасьова, 2007

У світовій практиці дедалі більшого розповсюдження набуває тенденція до будівництва на подібних територіях готельних закладів зі зниженим впливом на оточуюче середовище. Подібні готелі дістали назву екологічно чистих, або екоготелів.

Відомо, що об'ємно-планувальне рішення будівель та споруд, їх місткість, поверховість, прийнята конструктивна схема і система планувальної організації є факторами, що суттєво впливають на зручність готелю, його економічність і архітектурну виразність — вимогами, що висуваються до будь-якого готелю [3-5].

Розташований на природоохоронній території готель має дещо специфічні риси і, відповідно, деякі додаткові вимоги до об'ємно-просторової композиції — такі, як збереження екологічного стану ділянки, енергоефективність будівель та забезпечення відчуття непорушеності ландшафту. Саме тому існує необхідність визначення архітектурно-планувальних та конструктивних засобів зниження навантажень на середовище, засобів досягнення злиття споруд з оточуючим ландшафтом, а також застосування пасивного дизайну в архітектурі готелів.

Окрему увагу слід приділити уточненню основних видів об'ємно-планувальних композицій готелів з точки зору їх відповідності вищеозначеним вимогам.

а) Узагальнення світової практики екологічного будівництва дозволило виявити основні архітектурно-планувальні засоби зменшення негативних впливів на оточуюче середовище (табл. 1), (рис. 1).

Дослідження показали, що деякі засоби можна рекомендувати для всіх компонентів екостеми — розчленованість об'єму, максимальна компактність ділянки забудови, підняття будівель на сваї. Споруду на опорах, наприклад, можливо розмістити на будь-якому рельєфі, залишаючи непорушеним поверхневий шар ґрунту, а також природну водну систему [6].

б) Світовий досвід проектування і будівництва готелів та інших житлових споруд на заповідних і мальовничих природних територіях, а також літературні джерела свідчать про наступні засоби об'єднання споруд з ландшафтом (рис. 2):

– максимальна компактність об'ємів;

– обмеження в поверховості (в світовій практиці, як правило, не рекомендується забудова вище крон дерев [7] — окрім випадків, коли необхідно забезпечити можливість огляду території з високої точки);

– поступове зростання споруд по висоті (терасна забудова). Ступінчасте рішення розрізів і терасна побудова об'ємів наближають масштаб споруд до масштабу оточуючого ландшафту, дозволяють уникнути враження монотонності;

– дисперсний розподіл споруд по ділянці;

– застосування архітектурних форм, що повторюють силует оточуючого ландшафту. В цьому випадку будинки можуть наслідувати в своїх формах і абрисах характерні риси ландшафту, тобто вписуватись за принципом подібності [8];

– заглиблення будівель у ґрунт (допоміжними та господарчими приміщеннями), що особливо рекомендується на рівнинному або слабо хвилястому ландшафті;

– впровадження природних об'єктів (дерев, частин геологічних утворень та ін.) в структуру будівлі;

– екранування рослинністю, а також іншими природними особливостями (пагорбами, геологічними утвореннями тощо);

– влаштування трав'яного даху;

– застосування відповідних матеріалів, природніх кольорів та фактур.

Таблиця 1

Архітектурно-планувальні засоби зниження навантажень на оточення

Компоненти ділянки	Здійснюване навантаження	Засоби зниження навантажень
флора	знищення дерев	розчленування об'ємів, павільонна забудова
		компактність площі забудови
		оминання будівлею дерев, заключення їх в скляні "блоки"
	знищення трав'яного покрову та іншої рослинності	підняття споруд на сваї
		оптимізація форми будівлі з метою зниження затемнення особливо чутливої рослинності
фауна	неспроможність вільного переміщення тварин по території	влаштування достатніх розривів між будівлями, дисперсність
		застосування свайних фундаментів
	шумове навантаження	розміщення шумонебезпечних приміщень (ресторану, уіверсальної зали тощо) в центральній частині комплексу з застосуванням відповідної звукоізоляції та буферних зон
ґрунти і рельєф	ерозія ґрунтів	застосування водопроникних покриттів
	механічне пошкодження ґрунтів	підняття споруд на сваї
		компактність ділянки, споруд
	розвиток зсувних процесів	павільонна забудова
	нівелювання рельєфу	відповідність рельєфу
	знищення геологічних особливостей	включення каміння, частин скель тощо в структуру будівлі
	виснаження корисних копалин	енергоефективність будівель
водні ресурси	скорочення коефіцієнту інфільтрації	застосування водопроникних покриттів
		компактність площі забудови
атмосфера	забруднення повітря в результаті дії енергетичних установок	енергоефективність будівель

Слід зазначити, що доцільність застосування того чи іншого прийому залежить від кліматичних, екологічних, функціонально-планувальних та інших умов, а також значною мірою від типу домінуючого ландшафту. Так, наприклад, при будівництві на рівнинному ландшафті особливого значення набуває терасність забудови та заглиблення у ґрунт, в гірській місцевості — дисперсність забудови і т. і.

в) Пасивний дизайн споруд пов'язаний з такими енергетичними системами, в котрих процес прийому, накопичення і використання сонячної енергії для потреб опалення забезпечується природним шляхом в архітектурно-будівельних елементах споруди з мінімальним використанням додаткової енергії і спеціального геліотехнічного обладнання [9]. Як свідчить світовий досвід проектування та експлуатації готельних закладів, для цього типу споруд можливо застосовувати всі принципи та прийми пасивного дизайну, розроблені для житлових споруд.

Накопичений досвід проектування і будівництва готелів на природозаповідних територіях свідчить про різноманітні прийоми об'ємно-планувальних рішень досліджуваних споруд.

Складне поєднання різних функціональних груп приміщень, що входять до складу екоготелю, а також врахування ландшафту та інших особливостей ділянки найчастіше призводять до асиметричного рішення плану будівлі та розподілу по висоті частин готелю.

Вибір композиційного прийому в кожному окремому випадку залежить від ряду умов, головні з яких: величина та форма ділянки забудови, характер рельєфу місцевості, рослинний ландшафт, природно-кліматичні умови, транспортні комунікації, місткість готелю та ін.

Як відомо, застосовуються 3 основні системи композиційної побудови споруд готелів: центрична, блочна та павільонна.

Співвіднесення визначених вимог до архітектурно-планувального рішення екоготелю і основних систем композиційної побудови дозволило встановити, яка із 3 систем найбільш відповідає поставленим вимогам до готелю, розміщеного на природній території (табл. 2).

Дослідження показало, що кожна з вищеозначених композиційних систем має переваги і недоліки, але вимогам екологічності, забезпечення контакту з оточенням, зменшенню візуальних навантажень найкраще відповідає павільонна об'ємно-просторова композиція (рис. 3).

Таблиця 2

Відповідність видів об'ємно-просторових композицій основним вимогам до екоготелю

Вимоги		об'ємно-просторова композиція		
		центрична	блочна	павільонна
Збереження екологічного стану ділянки	Забезпечення можливості черговості будівництва	○	●	●
	Підняття будівель і споруд на сваї	●	●	●
	Розчленованість об'ємів	○	◐	●
	Компактність плану	●	◐	○
	Багатофункціональність внутрішнього простору із застосуванням збірно-розбірних перегородок	●	●	●
	Відповідність рельєфу	○	●	●
	"Заключення" дерев у скляні блоки	○	●	●
	Застосування здатних до трансформації конструкцій, що дають можливість врахувати зміни в рослинному ландшафті	◐	●	●
	Влаштування достатніх розривів між будівлями і спорудами для забезпечення вільного переміщення тварин по ділянці	○	◐	●
	Розміщення закладів культурно-масового обслуговування та інших шумонебезпечних приміщень у центральній частині комплексу з застосуванням звукоізоляції	●	●	◐
	Будівництво за допомогою засобів малої механізації	○	◐	●

Закінчення табл. 2

Вимоги			об'ємно-просторова композиція		
			центрична	блочна	павільонна
Енергоефективність		Зменшення площі зовнішніх стін та покрівлі	●	◉	○
		Відповідна орієнтація приміщень	○	◉	●
		Максимальне використання природного освітлення	○	◉	●
		Заглиблення у ґрунт допоміжними та господарськими приміщеннями	●	●	●
		Забезпечення циркуляції повітря — влаштування двохсвітних приміщень громадського призначення (ресторан, універсальна зала)	●	●	●
Збереження відчуття непорушеного ландшафту		Обмеження в поверховості	○	◉	●
		Компактність об'ємів	○	◉	●
		Дисперсність	○	◉	●
		Терасність	●	●	◉
		Повторення форм ландшафту	◉	●	●
		Впровадження природних об'єктів у структуру будівлі	○	◉	●
		Екранування рослинністю, рельєфом	○	◉	●
		Застосування природних кольорів, фактур	●	●	●
		Застосування трав'яної покрівлі	●	●	●
Забезпечення зв'язку відвідувачів з оточенням	візуальний зв'язок	Орієнтація спальних кімнат та громадських приміщень на найбільш привабливі краєвиди	○	◉	●
		Широке застосування вікон та світових ліхтарів	○	◉	●
		Влаштування внутрішніх двориків, терас, веранд тощо з частковим винесенням зон денного перебування назовні (приміщень харчування, спортивного призначення, культурно-масового обслуговування тощо)	○	◉	●
		Відповідне розміщення меблів	●	●	●
	звуковий зв'язок	Орієнтація отворів на джерела природних звуків (шум прибою, листя тощо).	○	◉	●
Умовні позначення: ● добре ◉ можливо ○ не бажано					

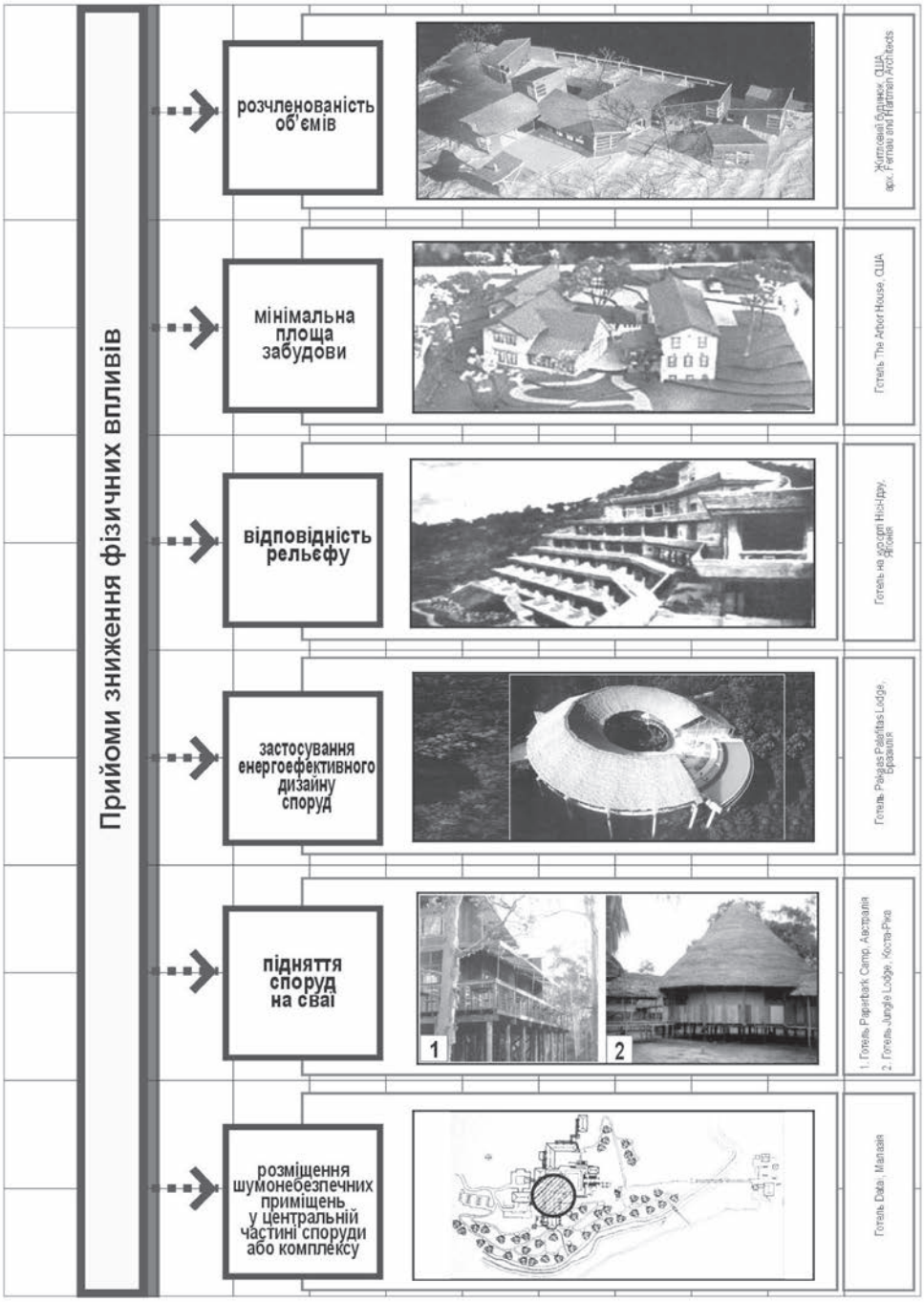

Рис. 1. Основні архітектурно-планувальні прийоми зниження навантажень на оточення

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кулачкин Б. И., Радкевич А. И., Александровский Ю. Б., Остюков Б. С. Основы строительной экологии. Ч. 1. — Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 2000. — 254 с.
2. Hawkins, D. The ecolodge sourcebook for planners and developers. — Burlington, Vermont, USA, The International Ecotourism Society, 151 p., 1995.
3. Абдул Маджид Рагхид Хасан. Архитектурно-планировочная организация гостиничных комплексов для туристов (на примере Северного Ирака): Дисс... канд. наук: 18.00.02. — К., 1990. — 123 с.
4. Барановский М. И. Туристские базы. Принципы проектирования и предложения по нормативам: Дисс... канд. наук: 18.00.02. — К., 1970. — 165 с.
5. Шульга Г. М. Архитектурно-планировочная организация горнолыжных комплексов (на примере Украинских Карпат): Дисс... канд. наук: 18.00.02. — К., 1990. — 125 с.
6. Borer P., Harris C. The Whole House Book, Ecological Building Design and Materials. — Machynlleth, The Centre for Alternative Technology, 365 p., 1998.
7. Hiltesh, M. International ecolodge guidelines. — Burlington, Vermont, USA, The International Ecotourism Society, 120 p., 1998.
8. Барановский М. И. Комплексы отдыха и туризма. — К.: Будівельник, 1985 р. — 104 ст., ілл.
9. Айзен М., Бережанский А. Отапливаем дома с помощью солнца // Особняк. — 2004. — №1. — С. 74-79.

УДК 725.4:629.33:929

О. В. Вершинина, В. И. Вершинин

АРХИТЕКТУРА ОБЪЕКТОВ АВТОМОБИЛЕСТРОЕНИЯ В ТВОРЧЕСТВЕ НЕМЕЦКОГО АРХИТЕКТОРА ГЕЛЬМУТА ХЕННА

Автомобилестроение является одной из ведущих отраслей промышленного производства, которая и в настоящее время активно развивается во многих странах мира.

Архитектура таких предприятий и связанных с ними комплексов дает много примеров интересных решений, основанных на современной технике, с использованием новых материалов и конструкций, современных представлений об организации производственной среды. Отличительной чертой автосборочных предприятий начала 21 века является включение в их состав научно-исследовательских, торговых и выставочных центров, информационных объектов, которые, размещаясь рядом с предприятием либо в его структуре, служат для рекламы продукции и отдыха горожан. Указанную тенденцию в развитии архитектуры таких предприятий можно проиллюстрировать на примере творчества немецкого архитектора Гельмута Хенна, сына известного архитектора-промышленника Вальтера Хенна.

Одним из самых известных промышленных комплексов Хенна является за-

© О. В. Вершинина, В. И. Вершинин, 2007

проектированный им в Дрездене автосборочный завод фирмы Фольксваген. Этим предприятием Хенн показал, что современную, экологически чистую тяжелую промышленность можно размещать в самом центре города, и она хорошо вписывается в среду исторического городского центра (рис. 1). На этом месте в XVI веке находился дворец и великолепный старый парк. Во время Второй мировой войны дворец был разрушен, и в послевоенные годы на его месте построили общественные сооружения, не представлявшие ни архитектурной, ни функциональной ценности. И в конце 1990 г. на его месте было принято решение построить современный автосборочный завод, который критики сейчас называют “храмом автомобилестроения” (рис. 2, 3). Архитектура комплекса представляет собой сочетание выразительных, разнообразных по форме и высоте объемов. Все производственные и складские здания сплошь облицованы стеклом, благодаря чему происходящие внутри процессы хорошо просматриваются из прилегающего парка.

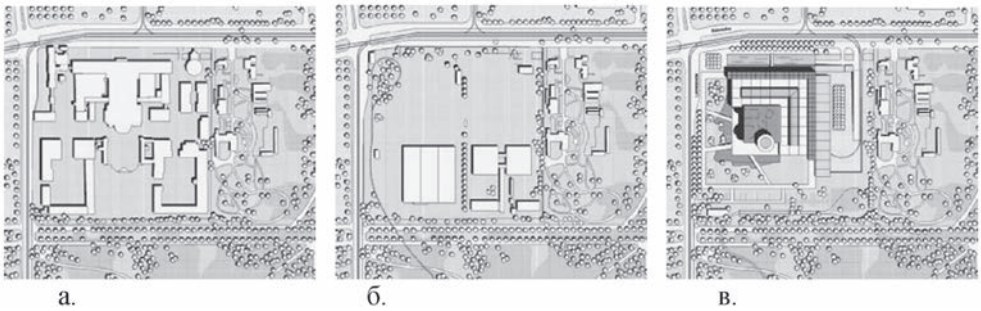

Рис. 1. Эволюция функционального использования участка в Дрездене, Германия. а — дворец XVI века, план 1930 г.; б — малоценная застройка, план 1980 г.; в — автозавод, план 2001 г.

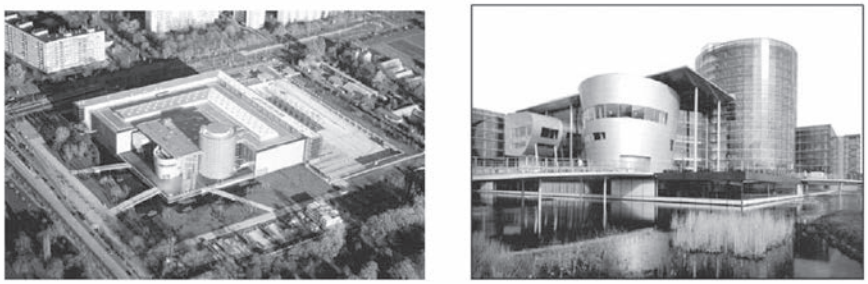

Рис. 2, 3. Внешний вид автозавода в Дрездене

Для того чтоб не ухудшать экологию города, был разработан специальный трамвай для транспортировки комплектующих деталей. Он ходит по тем же рельсам, что и городские трамваи. На заводе используются два вида конвейеров — напольный и подвесной, последний из них может поднимать автомобиль и поворачивать его вокруг своей оси. Изюминкой комплекса является громадный многофункциональный атриум в структуре производственного здания, на который выходят ад-

министрация, кафе, конференц-залы, зоны отдыха. Сюда могут заходить горожане, здесь проводятся концерты и презентации.

Ярким примером современного центра автомобильной промышленности является научный комплекс по разработке новых легковых автомобилей марки БМВ в Мюнхене, в котором разрабатываются новые машины и их узлы (рис. 4).

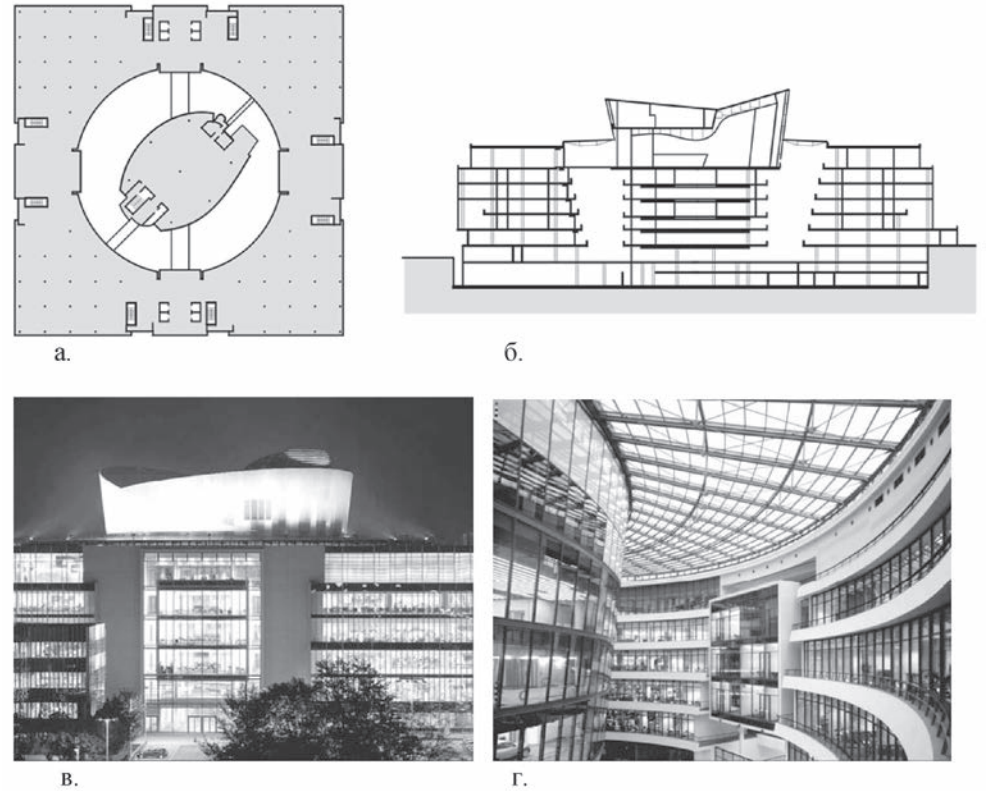

Рис. 4. Научно-исследовательский центр БМВ в Мюнхене.
а — план; б — разрез; в — внешний вид; г — внутренний атриум

Представляет интерес необычное архитектурно-пространственное решение центра, решенное в виде пятиэтажного корпуса с большим атриумом на всю его высоту, внутри которого размещено другое здание в шесть этажей. В основном здании расположены офисы и лаборатории, служащие для разработки отдельных систем автомобиля инженерами комплекса. В центральном же здании проходят испытания и эксперименты, которые исследователи могут увидеть не только на компьютере, но и в натуре. Здесь изготавливают модели новых машин в натуральную величину. Сквозь остекление атриума ученые наблюдают за всеми перемещениями автомобиля. Центральный испытательный корпус соединен с исследовательскими помещениями основного корпуса через атриум многочисленными переходами. Архитектура данного здания построена на активных функциональных связях между исследователями и разрабатываемым объектом. Все основные

помещения и пространства визуально просматриваются благодаря минимальному числу стен и перегородок. Даже ресторан центра с его залом и производственными помещениями кухни активно входит в структуру здания, и посетители могут наблюдать за процессом приготовления заказанных блюд. Внешний облик комплекса выразителен и решен в характерных для Г. Хенна современных формах с активным использованием крупных остекленных наружных плоскостей.

Важной тенденцией формирования современных предприятий является их активное раскрытие на город, и размещение в предзаводской зоне общественных зданий, связанных с производством и рассчитанных на посещение жителями города — бизнесменами, покупателями, студентами, людьми, интересующимися современными автомобилями. Это могут быть торгово-выставочные центры, универсальные залы для симпозиумов и концертов, библиотеки и медиатеки, объекты рекреационного назначения — парки, бульвары, открытые декоративные водоемы и др. Выражением данной тенденции является крупнейший автосборочный комплекс производств в Вольфсбурге, Германия, выпускающий до 4000 машин в сутки. Здесь изготавливаются легковые автомобили таких марок, как Фольксваген, Сеат, БМВ и др. В проектировании этого комплекса принимал участие и Г. Хенн (рис. 5).

а. б.

Рис. 5. Торгово-выставочный центр в предзаводской зоне автомобильного комплекса в Вольфсбурге. а — генеральный план; б — внешний вид

Особенностью данного промышленного района является создание в предзаводской зоне, с лицевой стороны предприятий крупного общественного центра, который служит рекламе работающих фирм, и который могут посещать как связанные с производством специалисты, так и обычные жители города. В состав этого центра входят гостиница, выставки, киноконцертный комплекс, павильоны отдельных фирм, отражающие их последние разработки и технические новинки. Создание подобного рода многофункционального общественного комплекса непосредственно вблизи от промышленности необычно и является отражением новейших тенденций в градостроительстве.

Все размещенные в структуре общественного центра здания решены в оригинальной выразительной архитектуре с использованием самых современных материалов и конструкций. Так, интересным решением запроектированного Хенном концертного зала является организация сложной конструктивной системы

наружной стены в виде вращающихся вертикальных остекленных пилонов, раскрывающей внутреннее пространство здания наружу. В целом территория центра решена в виде рекреационного парка со сложным искусственным ландшафтом, образующим систему озелененных возвышенностей, с декоративным водоемом и пешеходным бульваром. Центр является украшением лицевой стороны производственной зоны и помимо всего прочего служит для отдыха горожан. Интересными элементами центра являются размещенные на его территории два вертикальных цилиндрических склада готовых машин. Эти стеклянные башни полностью автоматизированы и поднимаются из середины водоема, благодаря чему создается впечатление, что готовые машины поступают в них прямо из-под воды.

Таким образом, можно сделать вывод, что немецкий архитектор Гельмут Хенн, тесно связавший своё творчество с промышленной архитектурой, работает в русле самых передовых тенденций в архитектуре предприятий автомобилестроения, активно продвигает промышленную архитектуру вперед в направлении повышения ее выразительности и повышения ее значимости как элемента городской среды.

При подготовке материала статьи использованы иллюстративные материалы лекции Гельмута Хенна, прочитанной им 26.05.2006 в МАРХИ.

УДК 72.012.27.001.7

Л. М. Ковальський

ЕВОЛЮЦІЯ ВИСОТНОГО БУДІВНИЦТВА

Різні причини та обставини обумовлюють підвищення поверховості споруд. На державному рівні висотні домінанти сприймаються як символи могутності країни, підтвердження її значних соціально-економічних, інженерно-технічних можливостей. Провідні фірми часто замовляють будівництво унікальних хмарочосів також для підняття іміджу компаній. Більшість сучасних інвесторів житлового та цивільного будівництва в Україні розглядають підвищення поверховості будинків переважно з метою економії, раціонального використання коштів на освоєння цінних міських територій. Футурологи та демографи обґрунтовують ущільнення міської забудови перенаселенням планети, різким збільшенням темпів приросту населення. Якщо в 1900 р. на земній кулі проживало трохи більше 1 млрд чоловік, то в 2006 р. майже 6,5 млрд, а до 2050 р. прогнозується збільшення населення до 12 млрд.

Архітектори, враховуючи всі соціально-економічні та містобудівні аспекти висотного будівництва, сприймають вертикальні домінанти також як важливі складові в ансамблевій забудові, як головні акценти в архітектурно-художній композиції окремих планувальних вузлів та міста в цілому.

Якщо розглянути проблему висотного будівництва в історичному аспекті, то очевидно, що одним із перших проявів використання висотних символів було пробудження ще в епоху неоліту (8-7 тис. до н. е.) менгірів — величезних за розмірами вертикально розміщених каменів, які композиційно формували навко-

© Л. М. Ковальський, 2007

лишнє оточуюче середовище, акцентували визначені місця, фіксували кордони території.

В Стародавньому Єгипті символами величності сприймалися монументальні споруди у вигляді пірамід, які будувались як гробниці фараонів. Найбільша з них піраміда Хеопса, зведена у Гізі в 28 ст. до н. е., має висоту 146,59 м.

Згідно біблейських міфів після всесвітнього потопу у Вавилоні було споруджено символічну 91-метрову башту на честь бога Мардука, яку зруйнував Олександр Македонський. В деяких історичних довідках відмічається, що перша у світі висотна споруда з практичним використанням як казарма для царських воїнів з'явилась у 280 р. до н. е. поблизу м. Олександрія. Висота цієї будівлі досягала майже 140 м.

Отже, формування висотних домінант має глибокі корні. В стародавні часи особливо були поширені висотні споруди у вигляді статуй, обелісків, монументів. До одного з семи чудес світу фахівці відносять статую "Колос Родоський", зведену майже 300 років до н. е. Велична скульптурна композиція зображала бога Геліоса, що тримав у піднятій руці факел та виконувала функції маяка. Споруджена на основі глини статуя була зруйнована в 227 р. до н. е. землетрусом.

Висотні монументи і в подальші періоди активно використовувались й сприймаються в даний час як символи могутності та акценти в забудові. Америка на початку свого економічного росту в 1876 р. з нагоди століття Американської революції встановила найвищий у світі обеліск. Якщо раніше подібні споруди мали лише символічне значення, то американці наділили його практичною функцією, створивши на самому верху оглядову галерею.

В 19 ст. стали широко використовувати як композиційні домінанти в міській забудові інженерні споруди у вигляді башт, телевізійних антен, тощо. Найбільш відома Ейфелева башта (305 м), яка і в даний час один із вагомих вертикальних символів Парижу.

Важлива архітектурно-містобудівна роль вертикалі яскраво відображена в будівництві культових споруд. Як правило, вся храмова споруда та окремі її деталі (дзвіниці, мінарети, кампаніли, бані, шпильові дахи тощо) встановлювались у композиційному центрі міста та виділялись в забудові. Так, наприклад, дзвіниці Софіївського собору та Печерської лаври в Києві, Успенського собору в Харкові навіть в умовах багатоповерхової забудови сприймаються як висотні акценти.

В кінці 19 ст. на початку 20 ст. роль архітектурних домінант взяли на себе хмарочоси — висотні баштоподібні житлові та громадські будинки. В міжнародній містобудівній практиці поняттям хмарочос характеризуються будівлі більше 40 поверхів (понад 100 м).

Старт у будівництві висотних житлових та громадських споруд дала Америка, де в той період особливо динамічно почала розвиватись промисловість і відповідно містобудівна галузь.

Основними чинниками, що сприяли активізації висотного будівництва, було створення інженером Е. Г. Отісом нового надійного ліфта та розробка інженером Уільямом Дженні в 1884 р. просторової конструкції зі стальних рам. Однак головну роль відіграли економічні та містобудівні аспекти, велика вартість землі. Впровадження в Америці ще на початку 20-го ст. аналогу з потенціального прибу-

тку від використання земельної ділянки спонукало значне підвищення всієї міської забудови.

Є різні свідчення стосовно того, хто і де збудував перший дійсно висотний будинок. Архітектор Янош Віг в одній із публікацій в журналі "A+C" № 6 (2005 р.), ст. 98, стверджує, що "первое высотное здание в 25 этажей с лифтом появилось в Нью-Йорке в 1848 г.". Дані суперечливі. Відомий західний фахівець з історії архітектури Зігфрід Гідіон у книзі "Пространство, время, архитектура" (перекладена російською мовою, М., Стройиздат, 1984 р.) наводить дані, що перший пасажирський підйомник було встановлено Е. Отісом в універсальному магазині в Нью-Йорку лише в 1857 р. В цій же книзі З. Гідіон стверджує (ст. 222): "Первым зданием нового типа в отношении как высоты, так и конструкций был дом страхового общества, построенный Дженни в 1884-1885 гг. В 1929 г. здание снесли". Будинок мав лише 10 поверхів, однак це була перша будівля з характерними рисами висотних споруд: відповідна конструктивна система, що забезпечує стійкість, ліфти, засоби пожежної безпеки тощо.

Це підтверджується також дослідженнями відомого російського теоретика архітектури В. Л. Глазичева. В своєму енциклопедичному виданні "Архітектура" (Архітектура. Енциклопедія. М."Дизайн. Информация. Картография" Астель. АСТ. 2002 г.) він відмічає, що "до 1880 г. силуэт Чикаго и Нью-Йорка разнообразили лишь шпили церквей да элеватора. Но уже строительный словарь 1891 г. впервые включил слово "небоскреб".

Глазичев також відмічає, що будинок страхової компанії, завершений у 1885 р., можна вважати стартовим для хмарочосів. Через два роки в Чикаго існувало вже декілька десятків 12-16-поверхових споруд. В Нью-Йорку перший 16-поверховий офіс з'явився на декілька років пізніше. В 1894 р. почали будувати 20-поверхові будинки, а в 1910 р. страхова компанія "Метрополітен" підняла свій офіс до 227 м.

На початку XX ст. будівництво офісних споруд в 30-40 поверхів стало майже масовим явищем Америки, що суттєво вплинуло на об'ємно-просторову структуру, композиційну виразність та функціональні якості міського середовища. Доцільно відмітити, що вже тоді фахівці та громадськість були стурбовані надмірним ущільненням міської забудови, чому сприяло висотне будівництво. В 1916 р. в Америці були прийняті на законодавчому рівні певні обмеження в поверховості будівель. Висота споруди не могла більше ніж в 2 рази перевищувати ширину прилеглої вулиці. Пропонувалось також приймати таку форму висотних споруд, яка сприяла б покращенню природного освітлення, інсоляції та аерації прилеглої території. Це суттєво вплинуло на об'ємно-просторове рішення храмочосів, більшість з яких мають східцеву та пірамідальну структуру. Характерним прикладом може бути Емпайр стейт білдінг (Нью-Йорк), збудований у 1931 р., який довго був лідером у висотному будівництві і в даний час входить до десятки найбільш відомих символів висотного будівництва (482 м).

Архітектурні якості хмарочосів в Америці значною мірою залежали від амбіцій замовників, провідних компаній, які прагнули таким чином проявити себе в конкурентному бізнесному середовищі. Об'ємно-просторові рішення висотних споруд формувались також під впливом змагання між Нью-Йорком та Чикаго, головними містами Америки, де на початку XX ст. зароджувалась епоха Хмарочосів.

Як відмічають дослідники, архітектура Чикаго була дещо “аскетичною” та більш економічною, а Нью-Йорк намагався виділитись своєрідністю та силуетністю хмарочосів.

На даний час накопичено значний досвід висотного будівництва. Більшість провідних архітекторів причетні до цієї проблеми і розробляли свої концепції хмарочосів.

Френк Лойд Райт, наприклад, ще в 1956 р. запропонував концепцію хмарочоса висотою майже 1600 м. Унікальність та своєрідність архітектурних рішень значною мірою були наслідком використання сміливих конструктивних систем, нестандартними підходами до інженерного забезпечення та створення комфортних умов життєдіяльності у висотних спорудах.

Разом з тим слід відмітити, що принципово нові архітектурно-композиційні рішення з’являються рідко. В останні часи Америка втрачає лідерство у висотному будівництві особливо після відомих терактів. Центр зведення хмарочосів переміщується в Японію, Китай, Сінгапур, ОАЕ, Австралію та інші країни сходу, які таким чином прагнуть затвердитися у світовій промисловій конкуренції та акцентувати свій високий економічний потенціал. Особливо відзначається ОАЕ, де вже функціонує та будується низка своєрідних висотних отелей. В Дубаї споруджується “Башня Дубай хмарочос” в 160 поверхів, який планується завершити в 2008 р. і який за прогнозами на той час буде одним із найбільших у світі (біля 1000 м). На нижніх 37 поверхах буде розміщено готель, з 47 по 108-й — 700 квартир, інші площі займуть офіси.

Активно реалізує будівельні висоти Китай. Виділяється м. Шанхай, де споруджено офісно-готельну башту висотою 421 м, в 2008 р. планується завершити 101-поверхову будівлю всесвітнього торгового центру (492 м). В Австралії у м. Мельбурні завершено будівництво 300-метрової башти, яка вважається зараз однією з найбільших житлових споруд у світі. Окрім 556 квартир у хмарочосі передбачені спортивний комплекс, мережа ресторанів, магазинів, кінотеатрів, виставкових залів.

Розвинуті європейські країни не приймають активної участі в змаганні за поверхи особливо в сфері житлового будівництва. Максимальна за висотою офісна споруда в центральній частині Парижу “Тур-Монпарнас” (57 поверхів) не викликала особливого захоплення фахівців та мешканців міста. Незважаючи на значну щільність забудови та високу вартість землі в Європі комфортним вважається житло до 9-ти поверхів. В останні роки з’являлись окремі відносно помірковані за висотою однак своєрідні в архітектурному відношенні висотні споруди. В шведському місті Мальме за проектом архітектора Калатрави споруджено 54-поверховий житловий будинок (190 м) з поворотними секціями. Будинок розділено на 9 рівних секцій, які в плані розміщені під певним кутом. Зовнішній вигляд будинку створює вражені споруди, що повертаються навколо осі. Будинок на Міжнародному інвестиційному салоні MIPIM-2005 визнано як кращий житловий комплекс.

Цікава концепція висотних споруд реалізована архітектором Норманом Фостером у будинку комерцбанку в Франкфурті-на-Майні. Цей хмарочос вражає не висотою (лише 300 м разом з антеною займає 24 місце по висоті в світі). Він принципово відрізняється від інших висотних будинків тим, що в ньому максимально використано природне освітлення та природна вентиляція більшості приміщень.

Це вдалось завдяки просторовій структурі створення в центральній частині (де в більшості аналогічних споруд передбачаються ліфти та інженерні мережі) відкритого атріумного простору вздовж всієї висоти будинку. Офісні приміщення розміщені з трьох сторін навколо атріуму. Окрім центрального відкритого простору в кожній із трьох секцій передбачені по три чотириповерхові зимові сади, розосереджені спірально навколо внутрішнього ядра. Відкриті простори зимових садів забезпечують природним освітленням внутрішній простір офісних приміщень та надають вигляду будівлі своєрідне архітектурне рішення.

Сам автор проекту Норман Фостер характеризує цей об'єкт як "перший у світі екологічний висотний будинок".

Став знаменитим також офісний висотний 40-поверховий будинок Фостера в формі "Огірка", збудований у 2003 р. у Лондоні. В ньому запропоновані цікаві інженерно-технічні та планувальні рішення, що забезпечують своєрідну архітектуру та екологічний комфорт внутрішнього середовища.

Активно розвивається висотне будівництво в Росії, особливо в Москві, де вартість землі, як вважають економісти, вища навіть від Парижу, Лондону і близька до Нью-Йорку. Москва давно вступила в своєрідне хмарочосне змагання з іншими країнами. На початку XX ст. були розроблені футуристичні пропозиції типу башти Татліна — 300-метрової спіралевидної структури зі сталі та скла, і нереалізований проект "Дворца Советов" висотою 419 м. В післявоєнні роки Москва значно змінила свій силует за рахунок спорудження семи так званих "сталінських висоток", найвища з яких "Університет ім. Ломоносова" досягла 230 м.

В даний час у Москві впоряджується більше ста висотних, переважно житлових будинків. Закінчені в будівництві житлові комплекси "Алые паруса", "Воробьевы горы", "Олімпія" та інші. Інститут генерального плану м. Москви розробив схему рекомендованого розміщення висотних акцентів, згідно якої виділено п'ять типів зон можливого розміщення висотних об'єктів. Перша зона — це історичний центр міста, де будівництво висотних будинків не рекомендується. Другий тип, наближені до центру території біля крупних транспортних вузлів, де допускається будівництво висотних будинків нежитлового призначення. Третій та четвертий типи зон — містобудівні вузли та зони в'їздів у місто, які потребують висотних силуетних композицій. П'ятий тип — локальні зони, де може виникнути потреба в висотному будівництві.

Затверджена міська програма "Новое кольцо Москвы", куди планується виносити більшість висотних житлових комплексів. З'являються окремі висотні споруди і в центральній частині міста, в так званих локальних зонах. На Краснопресненській набережній формується багатофункціональний центр "Москва-СІТІ", візуальним символом якого буде висотна структура офісно-рекреаційного призначення "Федерація". Вона складається з двох різновисотних об'ємів у 93 поверхи (354 м) та 62 поверхи (242 м), які композиційно та функціонально зв'язані шпилевидною конструкцією висотою 432 м. де розміщені швидкісні панорамні ліфти. В баштах будуть згруповані офісні приміщення (нижні поверхи), фітнес-клуб, готель та апартаменти (верхні поверхи). Висотні башти об'єднані багаторівневою стилобатною частиною, куди винесені конференц-зали, кінотеатри, ресторани, торговельні заклади тощо.

Планувальна схема башт традиційна для більшості висотних споруд — трикут-

на в плані структура з центральним інженерно-комунікаційним ядром та перименталь розміщеними робочими зонами.

На території "Москви-СІТІ" заплановано будівництво ще однієї найвищої в Європі башти "Росія" (648 м).

Активне висотне будівництво в Росії значною мірою спонукало підвищення поверховості міської забудови в Україні, особливо в Києві. В даний час майже масово в великих містах використовуються будинки 12-16 поверхів. У Києві в останні роки досить широко споруджуються 25-поверхові житлові будинки. Є приклади і більш висотних споруд. В Дніпропетровську понад 25 років експлуатуються два 28-поверхових житлових будинки, зведені ще за радянських часів.

В даний час в Україні прийнято розглядати житлові та громадські будинки вище 25 поверхів, проектування яких не регламентується нормативчими, як об'єкти експериментального будівництва. Перші висотні експериментальні житлові будинки почали будуватись в Києві на околиці міста в житловому масиві "Троєщина" ще в 1999 р. згідно "Програми забезпечення житлом воєннослужбовців та членів їх сімей". В той час ще не було достатнього досвіду висотного будівництва і багатоповерхові споруди сприймалися як ефективний засіб швидкого вирішення житлових проблем.

На ділянці площею 3,9 га згруповано шість 34-поверхових будинків житловою площею 40 819 м^2 на 860 квартир з підземним паркінгом на 350 машиномісць. Генпроектувальник зробив "Програму робіт по проведенню експериментального будівництва", якою передбачено:

– перевірку можливості ущільнення забудови житлового кварталу висотними будинками без погіршення комфортності проживання, визначення особливостей планувальних рішень житлових будинків компактної структури за умов групування житлових квартир навколо центрального жорсткого ядра;

– дослідження та натурні спостереження стосовно ефективності монолітного залізобетонного каркасу з безрегіональним перекриттям, нових технічних рішень інженерного обладнання, заходів пожежної безпеки, гігієнічної оцінки архітектурно-планувальних та інженерно-технічних рішень тощо.

На жаль, з різних в більшості економічних причин будівництво житлових будинків на Троєщині затягується. Перший приклад висотного будівництва показав, що багатоповерхові житлові будинки мають суттєву архітектурну та інженерно-технічну специфіку, їх проектування та будівництво потребує глибокого наукового та техніко-економічного обґрунтування. Естафету експериментального будівництва висотних споруд більш ефективно підтримала ХК "Київміськбуд", розпочавши будівництво 4-х висотних житлових будинків в Лівобережній частині міста з науковим супроводом. Провідними науково-дослідними інститутами України КиївЗНДІЕП, НДІБВ, НДІБК, УкрНДІПБ було підготовлено "Комплексну програму експериментального будівництва у м. Києві житлових будинків вище 25 поверхів", якою передбачено проведення біля 30-ти досліджень та експериментальних випробувань стосовно архітектурно-планувальних, конструктивних та інженерних рішень, протипожежних заходів, забезпечення санітарно-гігієнічного комфорту. Більшість наукових досліджень та натурних спостережень виконується при будівництві зазначених висотних об'єктів.

У 2006 році завершено будівництво першого експериментального багатопове-

рхового житлового будинку в житловому районі "Осокорки — Північні", пр. Григоренка, 7-А, проект якого розроблено інститутом ЗАТ "Гіпроцивільпромбуд". Житловий будинок, що містить дві секції (відповідно 34 та 28 поверхів), є архітектурно-композиційною домінантою житлового масиву. Він наближений до громадського центру, зупинок метро та інших транспортних комунікацій, що є важливим аспектом загальної комфортності та привабливості житла. Функціонально-планувальна структура квартир в цілому відповідає сучасним вимогам до житлового середовища. Об'ємно-просторове та архітектурно-художнє рішення всієї будівлі гармонійно пов'язано з оточуючою забудовою.

Дублюючий розрахунок несучої здатності конструкцій та моніторинг за станом будівлі показали, що прийняті технічні рішення забезпечують міцність та стійкість будинку. Науковими дослідженнями та спостереженнями підтверджена також пожежна безпека висотного будинку.

Згідно "Комплексної програми" з відповідним науковим супроводом ХК "Київміськбуд" споруджує ще три експериментальні висотні житлові будинки в лівобережній частині міста. Цікаве архітектурно-планувальне рішення має 36-поверховий будинок, запроектований фахівцями інституту "Київжитлопроект", розміщений на Дніпровській набережній. Він сформований на основі 4-х різновисоких секцій, зблокованих між собою під кутом 45°. Центральна 36-поверхова секція є домінантою в оточуючій житловій забудові.

В "Комплексну програму" висотного будівництва включені не тільки житлові, а також ряд будинків громадського призначення. Завершується монтаж 33-поверхового торгово-офісного комплексу з підземним 4-рівневим паркінгом на перетині вул. Мечнікова та бульвару Лесі Українки. Характерною рисою будівництва даного комплексу є те, що він знаходиться в умовах надзвичайно щільної забудови центральної частини міста. Площа всієї території, відведеної під забудову, надзвичайно мала і практично вся зайнята "плямою" будинку. Гідрогеологічна структура ділянки також складна і характеризується наявністю водонасичених ґрунтів та високим рівнем ґрунтових вод. Авторами запроектовано новий тип фундаментів у вигляді масивних паль — колон ("барет"). Особливо складним та новим для практики України було виготовлення цілісних вітражів для всього будинку висотою 100 м.

Неподалік від названого об'єкту на Спортивній площі споруджується експериментальний громадсько-житловий та торговельно-офісний комплекс з 6-поверховим підземним паркінгом. В даному комплексі перевіряється функціональна та інженерно-технічна доцільність створення значних підземних структурних елементів, де планується розмістити чотирирівневий підземний паркінг, супермаркет та різні технічні служби. Буде аналізуватись також ефективність безрігельного каркасу зі збільшеною сіткою колон 8х8 м та удосконалених систем інженерного обладнання.

Найвищий будинок на даний час (170 м, 44 поверхи) споруджується у Києві в районі Подолу як багатопрофільний житлово-громадський комплекс. Окрім зазначених об'єктів до комплексної програми експериментального будівництва включено ще низка висотних житлових та громадських будинків (27 в Києві, по одному в Дніпропетровську та Донецьку).

Українською академією архітектури розроблено схему розміщення в Києві ви-

сотних домінант на період до 2020 р. з врахуванням і природних умов, і характеру забудови столиці України. Пропонуються висотні комплекси сконцентрувати на межі міста на основних в'їздних магістралях та сформувати внутрішнє візуальне кільце, розмістивши висотні акценти кільця навколо центру міста переважно на перетині основних транспортних доріг та зупинок метрополітену.

Таким чином, в Україні в умовах незалежності вперше проводиться крупномасштабний комплексний експеримент стосовно впровадження нових принципів житлово-цивільного будівництва в сучасній ущільненій міській забудові. На основі проведених наукових досліджень на натурних спостережень будуть розроблені нормативи з проектування та будівництва висотних споруд, що зніме обмеження на спорудження будинків вище 25 поверхів орієнтовно до 100 м. В даний час вважається, що така висота оптимальна для умов України. А що далі, знову експерименти, в якому напрямку?

Аналіз окремих наукових прогнозів свідчить, що проблему висотного будівництва доцільно досліджувати на основі вивчення природних аналогів. Біологічні принципи гнучкості та адаптивності можуть відкрити нові горизонти в висотному будівництві. Ряд цікавих прогнозних досліджень висвітлено в публікаціях фахівців. ОАО "ЦНИИЭП жилища" (інститут, який активно досліджує проблеми висотного будівництва). Професор А. А. Магай, наприклад, вважає, що "в перспективе небоскребы — это бесконечно развивающиеся, самодостаточные и самовосстанавливающиеся структуры".

Розвивається спеціальний напрямок досліджень біоекологічної архітектури. Теоретично обґрунтовано та розроблено проектні пропозиції стосовно будівництва висотних башт висотою понад 1 км багатофункціональною структурою, адекватною окремому мікрорайону міста.

В Японії вже розроблено реальний проект подібної структури за назвою "Sky City". Діаметр конусовидної башти біля землі 400 м, а на верхньому поверсі — 160 м. Вся споруда складається по вертикалі із 14 об'ємно-просторових блоків (автономних районів міста), в яких передбачені житлові квартири та заклади обслуговування для 36 тис. мешканців. Кожен блок запроектованої у вигляді просторової "чаші", по периметру якої знаходяться житлові поверхи, а в центрі рекреаційні озеленені простори. Кожен структурний блок шестигранної форми в плані розділено несучими пілонами, які одночасно виконують функції протипожежних бар'єрів між житловими секціями. Загальна робоча площа квартир та зон відпочинку біля 800 га, в т. ч. на парк та майданчики відпочинку припадає біля 240 га.

У зв'язку з підвищенням уваги фахівців до висотного будівництва, особливо біоекологічного напрямку, доцільно відмітити, що в Україні в КиївЗНДІЕП ще 20-30 років тому ефективно функціонував спеціальний науковий підрозділ, який під керівництвом канд. арх. Лазарєва О. І. займався вивченням проблем архітектурної біоніки, в тому числі дослідженням будівництва висотних будівель із запозиченням структурно-формуючих принципів живої природи.

На жаль, в умовах економічної кризи цей напрямок архітектурних досліджень було призупинено. Можливо, наступає час їх відродження.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. З. Гидон. Пространство, время, архитектура. — М.: Стройиздат, 1984.
2. В. Глазычев. Архитектура. Экциклопедия. — М.: Дизайн. Информация. Картография. Астрель. АСТ, 2002.
3. Ю. С. Лебедев, А. И. Лазарев. Высотные структуры в архитектуре и в живой природе // Жилищное строительство. — 1974. — № 9.
4. Архитектурная высота // А + С. — 2005. — № 6.
5. А. А. Мигай. Мировая практика высотного строительства // Нові технології в будівництві. — 2006. — № 1.
6. В. Ф. Присяжнюк. Висотне будівництво в Києві // Нові технології в будівництві. — 2006. — № 1.
7. В. С. Балицький, А. А. Франівський, Т. В. Рунова. Висотне будівництво в Україні // Нові технології в будівництві. — 2004. — № 1.

УДК 728.4

В. А. Сажнева, Е. В. Москалюк

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОГО ПРОЕКТИРОВАНИЯ И СТРОИТЕЛЬСТВА КЛУБНЫХ ЗДАНИЙ

Истоки современного клуба — кружки, различные группы,”братства” и другие общественные организации досуговой деятельности и общения по интересам. Им соответствовали определенные архитектурные решения: площади для собраний, внутренние пространства — гостиные, многофункциональные комплексы (римские термы), здания дворянских собраний, сельские околицы. В истории становления клуба как архитектурного типа зданий происходили постоянные поиски новых форм клубной работы, получившие развитие в настоящее время: любительские объединения, клубы “неформалов”, филателистов и т. д.

Вместе с тем самым востребованным типом клубного здания сегодня остается клуб с помещениями клубной работы и зрелищной — развлекательной части, включающей зрительный зал, сцену, молодежное кафе с танцполом, бильярдную, боулинг и т. д., а также помещения кухни и основные технические помещения здания.

Архитектура последних трех десятилетий представляет собой необычное явление. После кризиса 1960-1970-х годов, выразившегося в противостоянии модернизму, нескончаемые трансформации в архитектуре стали едва ли не основной ее характеристикой. Новые течения не сменяют существующие, но добавляются к ним. Предлагаемая концепция оформления фасадов молодежного комплекса в Москве должна стать визитной карточкой сада “Эрмитаж” и, сохранив присущую этому уголку Москвы особую прелесть, шарм и оригинальность, привнести новое, освежить традиции и добавить театральной интриги в архитектуру комплекса. Наличие классической постройки театра “Эрмитаж” в непосредственной близости от проектируемого здания продиктовало выбор основного архитектурного декора для новых фасадов.

© В. А. Сажнева, Е. В. Москалюк, 2007

Историческая память этого всемирно известного уголка Москвы сохраняет творчество выдающихся артистов и художников эпохи театральной революции рубежа 19-20 вв. Сад “Эрмитаж” всегда был эпицентром театральной жизни Москвы. Достаточно вспомнить, что именно здесь прошло открытие МХАТа, состоялись многие премьеры, театральные подмостки помнят легендарных актеров и актрис, Веру Комиссаржевскую, Сару Бернар, Марию Ермолову. К спекталям Театра “Эрмитаж” писали музыку Альфред Шнитке, Владимир Дашкевич, декорации делали самые маститые театральные художники, такие как Борис Мессерер, Гарри Гуммель. Архитектура комплекса, основанная на фантазийных и парадоксальных сочетаниях формального классицизма и композиционного иррационализма, продолжает развивать это кредо в реальных конструкциях. Вместе с тем в облике здания присутствует ассоциативная связь с театральными декорациями, что придает всему образу адресную узнаваемость: Это — ТЕАТР. Из облика комплекса исключена помпезность, в большинстве случаев присущая классическим театральным сооружениям. Архитекторы включили в игру форм некоторую ироничность, свойственную юности, и, таким образом, акцентировали его предназначение: молодежный культурно-развлекательный центр Сада “Эрмитаж”. Культурно-развлекательный центр “Южное Бутово” — двухэтажное здание с размерами по основным осям 24х60 м, с высотой этажей 6 и 4,5 м.

Главный фасад здания закруглен и делится на две части. Основной вход в здание акцентирован выносными металлическими элементами. Глухие участки фасадов декорированы квадратными окнами.

В здании представлены все виды помещений и залов для проведения досуга всем возрастным слоям населения.

На первом этаже расположены: - входная группа; - кинозал на 300 мест; - танцевальный зал; - охрана, гардероб посетителей; - загрузочная и подсобные помещения всех кафе и баров;

На галерее расположены: - обеденный зал кафе; - доготовочный цех; - зал игровых автоматов; - подсобные помещения; - санузлы.

На втором этаже расположены: - боулинг; - универсальный зал для проведения выстовок, концертов, видеопросмотров. В залах, расчитанных на большое скопление людей, предусмотрены по два эвакуационных выхода.

Загрузка для кафетерия производится через загрузочный тамбур с заднего фасада. Загрузка товаров для кафе и баров осуществляется подъемником.

Культурный центр “Московит” на Олимпийском проспекте замышлялся как совершенно необычный для Москвы объект. Во-первых, это небольшой, фактически камерный киноконцертный зал — что уже непривычно в типологическом отношении. А во-вторых, единую структуру с ним составляет жилой дом — тоже небольшой.

Перед архитектором стояла задача найти интересный архитектурный образ. Олимпийский проспект застроен в основном во второй половине XX века, не самым удачным образом. Заказчик согласился с тем, что здание должно быть современно.

В результате получилась довольно сложная композиция, в середине которой прочитывается остекленный куб, в который со всех сторон врезаются разнообразные кривоугольные плоскости. В этом основном объеме располагается кино-

концертный зал на 250 мест, ресторан, в кулуарах организуется выставочное пространство. В задней части — офисы. По землей — стоянка на 50 автомобилей.

Второй объем, соединенный с первым подземным коридором, — жилой. Это два этажа довольно сложной планировки. На крыше же перехода предполагалось высадить траву, сделать некий живой холм. А кроме перехода в этом же подземном пространстве предполагается небольшой фитнесс-центр.

Крышу планировали покрыть медью, но в связи с тем, что медь плохо передает объем, постепенно стали склоняться к алюкобонду. Козырек над входом — железный, стены — штукатурные. Дизайн здания осуществляется по индивидуальному проекту. В частности, разработана система архитектурно-строительной логистики, когда все потоки посетителей разведены по разным направлениям. Любитель музыки, придя на концерт, может спокойно и свободно пройти в ресторан или другое обслуживающее помещение, но в то же время посетителю ресторана вовсе не обязательно заходить в концертный зал. Достаточно оригинально используется стилобатная часть в виде площадки между двумя корпусами комплекса. Здесь разместится бассейн, будет разбит красивый парк. Современная инженерия, конструктивные особенности также выгодно отличают здание будущего центра.

Как мы видим, сегодняшнее время требует новый типологический вариант клуба — многофункциональное здание культурно-просветительского центра. При проектировании такого здания решается задача обеспечения раздельной работы каждого его элемента и одновременно удобной взаимосвязи всех его частей.

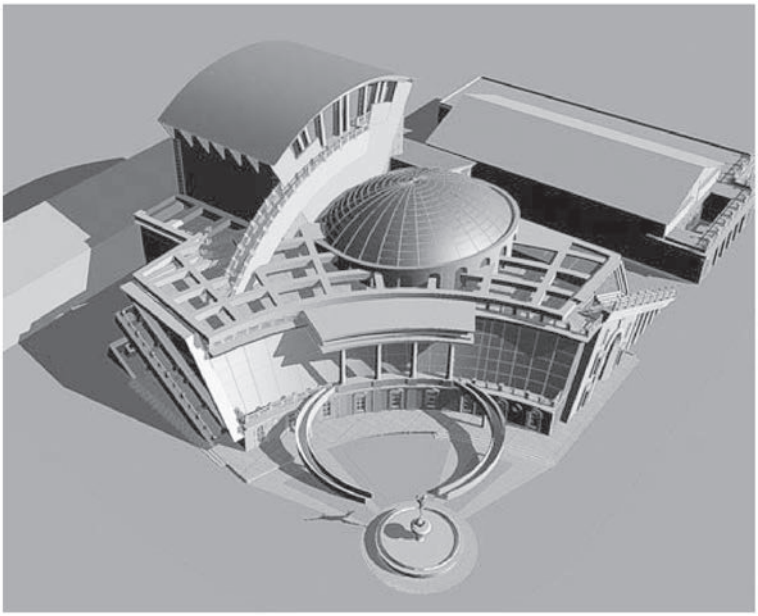

Молодежный культурно-развлекательный центр Сада “Эрмитаж”

ЛИТЕРАТУРА

1. Владимир Жданов. Каменная музыка культурного центра. http://www. drumsk. ru/arch/ www. stroi. ru/newspaper/2000/4_2000/4_6. asp
2. Что делают ньюсмейкеры? Проект Николая Малинина. “Проект Классика”, II-MMI — 19. 12. 2001 http://www. projectclassica. ru/newsmake/02_2001/02_2001_04. htm
3. Николай Малинин. Искусство быть другой. Московская архитектура обретает формы. Порой — самые неожиданные // Новая модель. — 2003. — № 5
4. С. Г. Змеул. Архитектурная типология зданий и сооружений. — М: Архитектура, 2007. — 240 с.

УДК 656.71.003(045)

В. П. Уренев, О. С. Туривненко

ОСОБЕННОСТИ ПРОЕКТИРОВАНИЯ “СОЛНЕЧНОГО ДОМА”

Сегодня резко возрастает как научный, так и потребительский интерес к гелиоэнергетике, благодаря которой становится возможным эффективное использование бесплатной, практически бесконечной и не дающей вредных отходов энергии — энергии Солнца. Миллионы лет она поступает на Землю и служит основой всех процессов, происходящих на ней. Использование ее позволило бы, в отличие от других источников энергии, не повреждать экосистему, сохранить климат, флору и фауну местности, в которой она используется. Однако, это изобретение не ново — еще в Древней Греции и Древнем Риме солнечная энергия использовалась для обогрева жилых домов. Как и сейчас, использование ее было вызвано энергетическим кризисом — нехваткой дров, возникшей из-за бесконтрольного вырубания лесов.

Древние архитекторы строили дома таким образом, чтобы на них попадало как можно больше света и, как следствие, как можно больше тепла. Раскопки города Олинфа, существовавшего в Древней Греции, показывают, что сам город и все его дома были спроектированы по одному плану. Застройка производилась не случайно, а таким образом, чтобы зимой дома получали как можно больше солнечного тепла, а летом — не перегревались. Запрещалось ставить дома так, что они закрывали от солнца соседские. Дома даже имели два этажа — для зимы и для лета.

Таким образом, еще издревле человек стремился строить свой дом “лицом к солнцу”. Но сегодня речь идет уже не только о пассивном освещении и обогреве — имеется в виду комплексное использование энергии солнца. Отопление и охлаждение, снабжение водой и электричеством — вот задачи, которые стоят перед нами. И решение этих задач накладывает свой отпечаток на сам вид зданий, то есть их архитектурный облик.

© В. П. Уренев, О. С. Туривненко, 2007

Причина медленного развития такой, казалось бы, перспективной отрасли энергетики весьма проста — средний поток радиации, поступающей на Землю от Солнца, очень слаб. К тому же он зависит от времени суток, сезона, погоды... Поэтому для получения действительно большого объема энергии необходимо собирать ее с большой площади и аккумулировать. Главное препятствие на пути широкого распространения солнечной энергетики — высокая стоимость электроэнергии, которую возможно получить при осуществлении проектов мощных солнечных электростанций — такая энергия в 6-8 раз дороже, чем на теплоэлектростанциях. Пока что солнечная энергия используется только в так называемой "малой энергетике", предназначенной для снабжения светом и теплом жилых домов и небольших предприятий.

В концепции любого "солнечного" дома главное — максимальное использование солнечного излучения и преобразование его в тепло, а также сохранение с минимальными энергопотерями. Существует две системы энергосбережения "солнечного" дома — пассивная и активная.

Первая предусматривает использование определенных архитектурных приемов при проектировании здания:

- дом ориентируется по оси север-юг; северная стена — пологая, с минимальным количеством окон;
- южная, напротив, остеклена, причем окна обладают двойными либо тройными рамами, прослойка между стеклами составляет 10 мм, что способствует теплоизоляции;
- южная стена не должна быть затенена; термоизоляция наружных стен должна быть усилена;
- во входной зоне сооружаются специальные тепловые тамбуры;
- за остекленной наружной южной стеной находится массивная внутренняя, служащая аккумулятором дневного тепла (стена Тромба);
- в подвальном помещении создается воздушный теплообменник в виде ящика с гравием или водой, аккумулирующий до 80% тепла из выходящего наружу "отработанного" воздуха;
- используются теплицы либо атриумы (помещения с верхним дневным светом), которые играют роль тепловых аккумуляторов.

Данные приемы хоть и повышают на 5-10% процентов стоимость строительства, но более чем вдвое снижают затраты на отопление жилья.

Активная система энергосбережения — тепловые солнечные коллекторы, панели фотоэлектрических элементов (солнечные батареи), регулировочная автоматика, компьютер, управляющий тепловым и световым режимами, а также различная высокоэффективная техника для максимального поглощения, сохранения и использования солнечной энергии.

На широте 50° среднее значение суммарной солнечной радиации, которое за сутки выделяется на 20 м^2 горизонтальной поверхности, соответствует затратам энергии на отопление дома площадью 60 м^2. Воздушная система снабжения теплом — наиболее пригодна для сезонно эксплуатируемого жилья. Воздух нагревается в солнечном коллекторе и по воздухопроводам подается в помещения. Очевидно превосходство воздушного теплоносителя над жидкостным — нет опасности замерзания системы, необходимости в трубах и кранах; теплоноси-

тель прост и дешев. Но и у него есть свой недостаток — невысокая теплоемкость воздуха.

Конструктивно солнечный коллектор — это ряд застекленных вертикальных коробов, внутренняя поверхность которых затемнена матовой краской, не дающей запаха при нагревании. Ширина такого короба — около 60 см.

Наиболее часто благодаря своей оптимальности используется вертикальное расположение солнечного коллектора. Он наиболее прост в строительстве и обслуживании. В отличие от наклонного коллектора, не нужно учитывать уплотнение от воды, снеговую нагрузку; вертикальное стекло наиболее легко очистить. Плоский коллектор, кроме прямой солнечной радиации, воспринимает рассеянную и отраженную радиацию — в пасмурную погоду либо при легкой облачности. Располагается он на фасаде, ориентированном на юг, с максимальным отклонением в 30° на запад либо восток.

Так как интенсивность поступления солнечной радиации в течение дня заметно меняется, не говоря уже о ночи и пасмурной погоде, становится очевидной необходимость наличия теплового аккумулятора. Днем такой аккумулятор будет накапливать энергию, а после — отдавать при необходимости. Наиболее рационально с воздушным коллектором взаимодействует гравийно-галечный аккумулятор. Он дешев, прост в производстве. Гравийное засыпание можно разместить в теплоизолированной цокольной части здания. С помощью вентилятора в аккумулятор подается теплый воздух. Объем такого аккумулятора зависит от качества выполнения элементов гелиосистемы, теплоизоляцией, активностью солнечного излучения для данной местности, и в целом составляет 3-6 $м^3$ для дома площадью 60 $м^2$.

Система теплоснабжения здания работает в четырех режимах:

- отопление от коллектора;
- аккумулирование тепловой энергии;
- отопление и аккумулирование полученной энергии;
- отопление от аккумулятора.

В солнечные, но холодные дни воздух, нагретый в коллекторе, естественным образом поднимается и через отверстия в потолке поступает в помещения; таким образом, циркуляция воздуха происходит благодаря естественной конвекции.

В теплые, ясные дни горячий воздух из верхней зоны коллектора поступает к вентилятору и с его помощью прокачивается через гравий, заряжая, таким образом, тепловой аккумулятор. В ночное время и при пасмурной погоде происходит фактически обратный процесс — воздух из помещений прогоняется через аккумулятор и возвращается в комнаты уже подогретым.

На первом этапе проектирования “солнечного” дома производится выбор оптимальной формы такого дома. Рекомендуемая форма плана — компактная, близкая к квадрату; основным условием является минимизация периметра внешних стен. Показателем компактности служит коэффициент, который равен отношению площади внешних стен к внутреннему объему дома. Для уменьшения поверхности внешних стен могут использоваться полусферические, цилиндрические и другие нетипичные формы. Однако использовать их следует с осторожностью, чтобы в процессе работы не прийти к результату, прямо обратному необходимому — увеличению энергопотребления.

Для уменьшения энергопотребления пересматриваются множество нормативов проектирования жилых зданий. Особое внимание уделяется усилению теплоизолирующих свойств благодаря использованию новых изоляционных материалов, ликвидации инфильтрации и продувке через дверные и оконные проемы. В холодных районах устанавливаются двухкамерные стеклопакеты. Помещения выгодно дифференцировать по энергопотреблению и режимам эксплуатации. Так, слабоотапливаемые помещения рекомендуется размещать у северной стены как элементы буферной зоны.

Особое значение при проектировании солнечного дома приобретают планирование участка и правильная ориентация. Для эффективного использования солнечной радиации южная стена или кровля жилого дома, используемые для сбора энергии, должны облучаться с 9.00 до 15.00 прямыми солнечными лучами даже в самый неблагоприятный день. Для этого такой фасад должен быть ориентирован на юг с отклонением не более чем на 10-20°.

Таким образом, при проектировании “солнечного” дома необходимо придерживаться следующих принципов:

- при проектировании здания необходимо использовать наиболее рациональную его форму, стараясь минимизировать периметр и площадь внешних стен;
- необходимо планирование размещения здания на местности; выполняется его ориентация по оси юг-север с учетом характеристик здания;
- обязательным является наличие специальной системы теплоснабжения здания, что в свою очередь диктует его архитектурный облик;
- планировка здания должна производиться с учетом рациональности подобного размещения помещений.

За последние 15-20 лет было осуществлено множество проектов “солнечных” домов. Было найдено множество вариантов совмещения солнечной энергии и обычной, полученной на привычных нам электростанциях. В наиболее простом и распространенном варианте большая часть энергии для дома вырабатывается благодаря теплу и свету Солнца, и благодаря этому затраты других источников энергии в зависимости от месторасположения строения снижаются на 40-60%. Дом, оборудованный эффективной тепловой установкой, может существовать даже на одной только солнечной энергии. Конечно, такие дома еще не стали типовыми, но во многих европейских странах, в частности, в Германии, проводится активное воплощение в реальность разнообразных проектов “солнечных” домов. Благодаря им планируется обеспечение жилых районов энергией, для получения которой не потребуется постройки новых электростанций. Проекты “солнечных” домов привлекли внимание развитых стран не только практически бесплатной и неисчерпаемой энергией, но и ее экологической чистотой, что весьма актуально для стран, многие годы терпящих загрязнение территории от других источников энергии.

УДК 726.5-035.3:281.9(477.74-17)

Н. А. Плахотная

ДЕРЕВЯННОЕ ЗОДЧЕСТВО ПРАВОСЛАВНЫХ ХРАМОВ СЕВЕРА ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ

Храмовое строительство на юге и юго-западе Украины в значительной мере уклонилось в сторону от тех приёмов деревянного зодчества, которые практиковались на севере, западе и в центральных областях Украины. Время постройки уцелевших памятников народной храмовой архитектуры не восходит здесь раннее XVII века.

Однако, проанализировав все сохранившиеся памятники, можно с уверенностью сказать, что деревянное церковное зодчество юга Украины успело вылиться в окончательно сложившуюся форму. На этот процесс понадобилось немало времени и. следовательно, начало его совпадет с началом появления оседлых славян в этих местах. В сохранившихся деревянных храмах этого региона явно прослеживаются следы влияния центрального и западного храмового зодчества.

Деревянные православные храмы юга Украины можно подразделить на три группы: к первой из них относятся такие храмы, главная часть которых состоит из трёх или четырёх срубов, поставленных один непосредственно за другим по направлению линии запад-восток; ко второй относятся такие храмы, срубы которых образуют в плане форму креста, и, наконец, к третьей, весьма немногочисленной группе, можно отнести такие храмы, которые представляют собой как бы соединение в одно целое трех церквей первой группы; когда основная их масса скомпонована из девяти срубов.

Назначение отдельных срубов таково: западный сруб, предшествуемый обычно крылечком с папертью и небольшой трапезной; средний — обычно большего размера, чем западный и южный, к нему могут примыкать боковые приделы южный и северный с крылечками.

ц. Св. Преображенская в с. Ивашков Кодымского района Одесской области

© Н. А. Плахотная, 2007

Трапезная соединяется со средней частью широким пролетом. А восточная его стена закрывается высоким иконостасом, перед которым находится солея, возвышающаяся над полом на одну или несколько ступеней. У стен среднего и западного сруба стоят лавки для отдыха молящихся. Восточный сруб служит алтарем. С севера и юга к нему примыкают небольшие срубы пономарня и ризница, которые в деревянных храмах севера Одесской области являются в большинстве случаев пристройками более поздними, чем основная часть храма. Форма плана у срубов деревянных храмов юга Украины рассматриваемого типа весьма разнообразна; встречаются храмы, у которых все три основных сруба имеют форму восьмиугольников или прямоугольников или же срубы имеют различную форму, как на примере:

Отличительной чертой деревянных храмов севера Одесской области является наличие широкой паперти. Православные деревянные храмы, у которых план скомпонован в виде креста, встречаются реже. По способу соединения срубов, образующих в плане крест, храмы эти можно разделить на три подгруппы. К первой относятся храмы, основная часть которых образована тремя срубами: средним, самым большим и вытянутым по направлению север-юг, и двумя срубами трапезной и алтаря. Примером храма является:

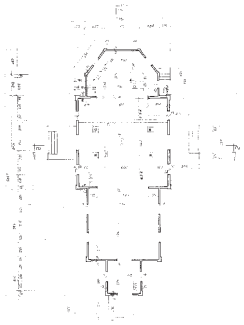

ц. Св. Параскевы
в с. Полянецкое Савранского
р-на Одесской области

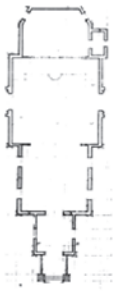

ц. Св. Иоанна в с. Гидерим
Котовского района
Одесской области

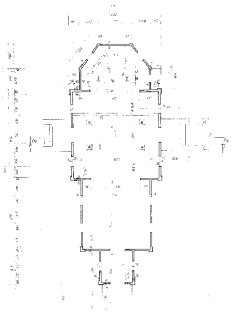

ц. Кресто-Воздвиженская
в с. Обжилы Кодымского
района

Ко второй подгруппе относятся планы храмов, образованные четырьмя трехстенными или пятистенными срубами; из них восточный служит алтарем, два боковых вместе со средним квадратом плана — средней частью, а западный — трапезной.

И, наконец к третьей подгруппе относятся планы таких крестовых храмов, главная масса которых состоит из пяти срубов, а именно из одного центрального и четырех боковых, образующих концы креста, причем средний сруб по занимаемой им площади больше каждого из остальных.

Все существующее старые деревянные храмы севера Одесской области обшиты тесом и в большинстве выкрашены в светлые тона. Доски обшивки прикреплены к стенам на небольшом расстоянии одна от другой и в промежутках между ними прикрыты более узкими, расположенными вертикально. Эти храмы относятся к группе одноверхих деревянных храмов т. к. такой тип является самым простым и

древним приемом храмового строительства на юге. Рассмотренные и проанализированные православные деревянные храмы юга Украины, а в частности севера Одесской области, имеют сходство по объемно-планировочному решению с храмами западной и центральной Украины, а также с уверенностью можно сказать, и черты русских православных храмов.

ц. Св. Миколая в с. Обжилое Балтского района Одесской области

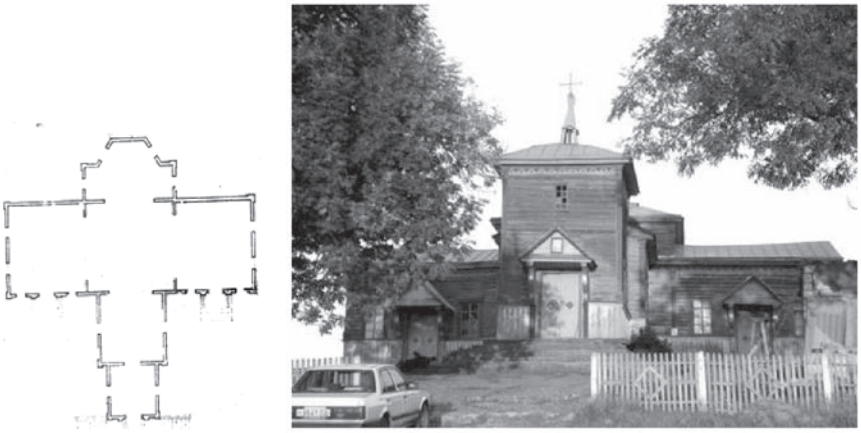

ц. Чудо-Михайловская, с. Лесничевка Балтского района Одесской области

ц. Св. Преображенская, с. Будеи Кодымский район Одесской области

УДК 71/72(44)

Н. С. Захаревская, В. Ю. Снядовская

АРХИТЕКТУРНЫЕ ШКОЛЫ ФРАНЦИИ: ОСОБЕННОСТИ ОБЪЕМНО-ПЛАНИРОВОЧНЫХ РЕШЕНИЙ

К важнейшим типам уникальных построек французских архитекторов относятся учебные здания и комплексы. В этой области, как и во всех других, связанных с современной архитектурой, ярко проявилась склонность к эксперименту и оправданному логическому решению, столь типичные для французских мастеров.

© Н. С. Захаревская, В. Ю. Снядовская, 2007

Интерес представляет распространенная тенденция архитектурного формообразования — структурное моделирование — воплотившаяся во многих проектах Архитектурных школ Франции.

Высшая архитектурная школа (архитекторы Ж. Калиш, Р. Салем) — одна из первых построек в квартале **Дефанс (Париж)**. Объемно-пространственная структура комплекса школы разбита на модульную сетку, которой соответствуют модульные ячейки, собираемые в сложную пространственную композицию. Каждая ячейка состоит из центрального ядра — квадрата внутреннего двора и группирующихся вокруг него объемов учебных аудиторий. Отдельные модульные ячейки наслаиваются друг на друга со смещением по диагонали, создавая сложную систему внутренних пространств, световых дворов и террас. Структура школа предусматривает поэтажную дифференциацию различных видов обучения: 1 этаж — коллективные занятия; 2 этаж — группы от 15 до 20 чел.; 3 этаж — небольшие группы (около 5 чел.) и 4 этаж предназначен для индивидуальной работы, требующей наибольшей изоляции. Внешние лестницы и террасы создают прямой доступ на любой школьный этаж.

Несущие конструкции представляют стальной каркас, последовательно выявленный и снаружи, и в интерьерах. В общую металлокаркасную модульную систему вписаны железобетонные коммуникационные цилиндры, включающие лестницы, санузлы, подсобные помещения. Ограждающие конструкции фасадов и интерьеров состоят из разноцветных металлических панелей, покрытых лаком.

В будущем архитектурная школа, соединившись крытыми переходами со строящейся школой декоративного искусства (архит. В. Митрофанов) и с культурным центром, войдет в единую ткань застройки центра квартала (рис. 1).

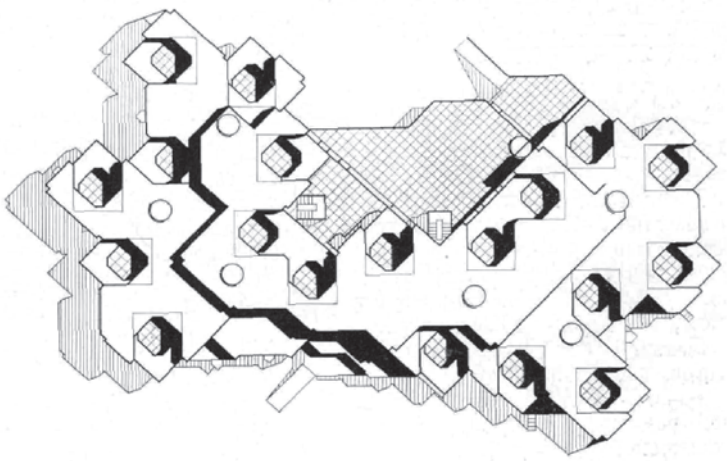

Рис. 1. Дефанс. Сектор Б. Архитектурная школа. Арх. Ж. Калиш, Р. Салем. 1971. План

Марсель, второй по значению город Франции, важный торговый порт и промышленный центр страны, находится на самом Юге Франции. Площадь Марселя — 22 га, но 10 из них занимают горы и леса. Марсель растянут вдоль побережья и окружен горами со всех сторон. Население Марселя составляет 800 тыс. человек.

Динамика демографического развития и недостаточный существуюший жилой фонд города обострили жилищную проблему. В этой связи было решено создать 16 “зон координированной застройки”, равномерно распределенных по всей территории Марселя и занимающих суммарную площадь 700 га.

В качестве “зоны первоочередной городской застройки” был выбран район Люмини, расположенный на южной окраине Марселя. Эта обширная территория площадью 1 тыс. га находится в 8 км от Ля Канбьер, большой радиальной магистрали, ведущей к морскому порту. На этой территории был создан “современный городок молодежи”, целиком предназначенный для работников умственного труда, которые расселены в 25 тыс. новых квартирах. Помимо жилья, в Люмини построен университет, несколько высших учебных заведений и научно-исследовательских институтов, спортивный комплекс, включающий стадион на 100 тыс. мест и общественный парк площадью 500 га (рис. 2).

В 1969 г. в **Люмини** на весьма неблагоприятном участке площадью 15 га была построена **Национальная школа искусств и архитектуры**. Главным фронтом она выходит на площадь Карли; белоснежные формы ее корпусов отчетливо выделяются на фоне живописного горного пейзажа. Школа представляет собой сооружение нового типа, всецело приспособленное к современным методам подготовки специалистов художественного профиля.

По своему архитектурному замыслу это объемно-пространственная структура павильонного типа. Ее корпуса, связанные крытыми переходами, предназначены для размещения или одного из факультетов школы, или архитектурной мастерской. Павильоны-корпуса весьма разнообразны по своим формам: от прямоугольных до криволинейных очертаний (рис. 3, 4).

На территории Высшей национальной школы искусств и архитектуры Марселя находятся архитектурная школа, школа исскуств, корпуса с факультетами науки и спорта, общежития и студенческая столовая. Сама по себе территория очень большая, так же как и город, окружена горами и рощами, а в часе ходьбы открывается побережье моря. Студенты могут воспользоваться бассейном, спортивным и тренажерным залами, а также прокатом велосипедов.

Студенты живут в шести-, пятиэтажных корпусах общежитий. У каждого студента своя отдельная комната, с умывальником внутри. Кухня, душ и санузлы находятся в коридоре. В Люмини учится очень много студентов из таких стран, как: Алжир, Тунис, Мароко, Индия, Арабские Эмираты, Молдавия, Азербайджан, Румыния, Россия, а теперь и Украина.

Архитектурная школа располагается в трехэтажном здании, растянутом в плане на большую территорию и связанную открытым пассажем со школой исскуств. На первом этаже находится кафетерий и ателье — залы для работы. На втором этаже — компьютерные классы для работы и для свободного пользования студентами. И на третьем — кабинеты преподавателей. Теплый климат позволяет преподавателям проводить леции на открытом пространстве, для чего на территории школы сооружен амфитеатр (рис. 5).

Крупнейший во Франции университетский комплекс размещается на юго-восточной окраине Большого **Бордо** и занимает площадь 380 га.

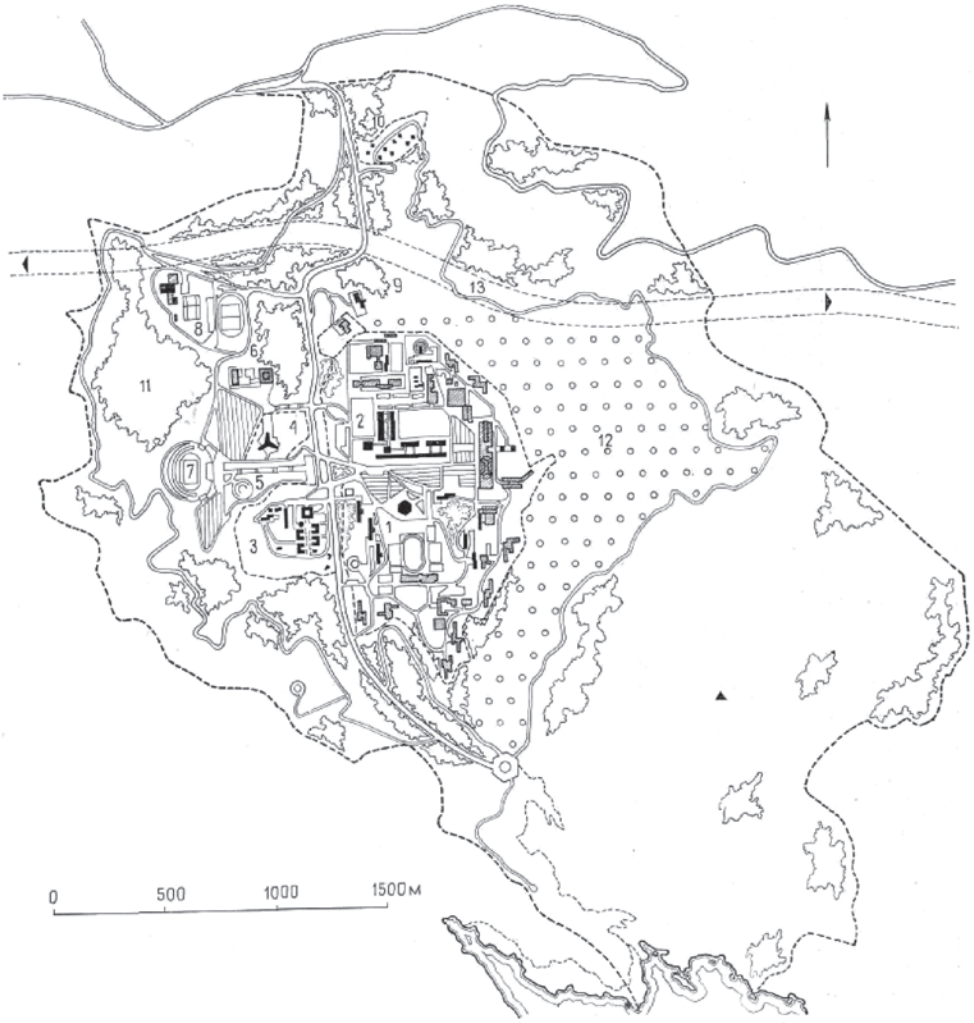

Рис. 2. Марсель. Новый жилой район Люмини. Генеральный план

1 — университетский городок; 2 — факультет естественных наук; 3 — школа искусств и архитектуры; 4 — коммерческая школа; 5 — театр; 6 — школа инженеров; 7 — стадион; 8 — спортивная зона; 9 — городское самоуправление и служба информации; 10 — жилища семейных студентов; 11 — общественный парк; 12 — зона лесонасаждений; 13 — южная автострада

Поблизости от него, в коммуне Таланс, построена **Архитектурная школа**, расчитанная на 400 учащихся (архит. К. Ферре). Школьный комплекс состоит в основном из одноэтажных структур, среди которых доминирует выставочный зал, трактованный в виде пирамиды. Композиция комплекса развивается вдоль обширной крытой галереи (открытой с одной стороны), связывающей различные корпуса школы, что позволяет видеть лесной массив.

Рис. 3. Пассаж из архитектурной

Рис. 4. Лестница, между уровнями этажей Школы в школу искусств

Рис. 5. Центральный вход в архитектурную школу

Использование объемов криволинейных очертаний, усиливающих перспективные эффекты, позволило оживить композицию и органически вписать ее в природный ландшафт.

На галерею выходят главный вход, ведущий на приподнятую платформу, обслуживающую выставочный зал, называемый “пирамида”, амфитеатр и кинозал на 500 мест; здесь же находятся входы для администрации и преподавателей, отдельно для студентов, а также коммуникации, которые непосредственно связаны с автостоянками, расчитанными на 220 мест. Кроме того, на галерею открываются сооружения круглой формы, включающие квартиру консьержа и 24 аудитории, лаборатории физики, химии и структур, зал совета управления, административные помещения, квартиру директора, а также общежитие студентов; архив; четыре архитектурные мастерские; студии изобразительного искуства; технические помещения (рис. 6, 7).

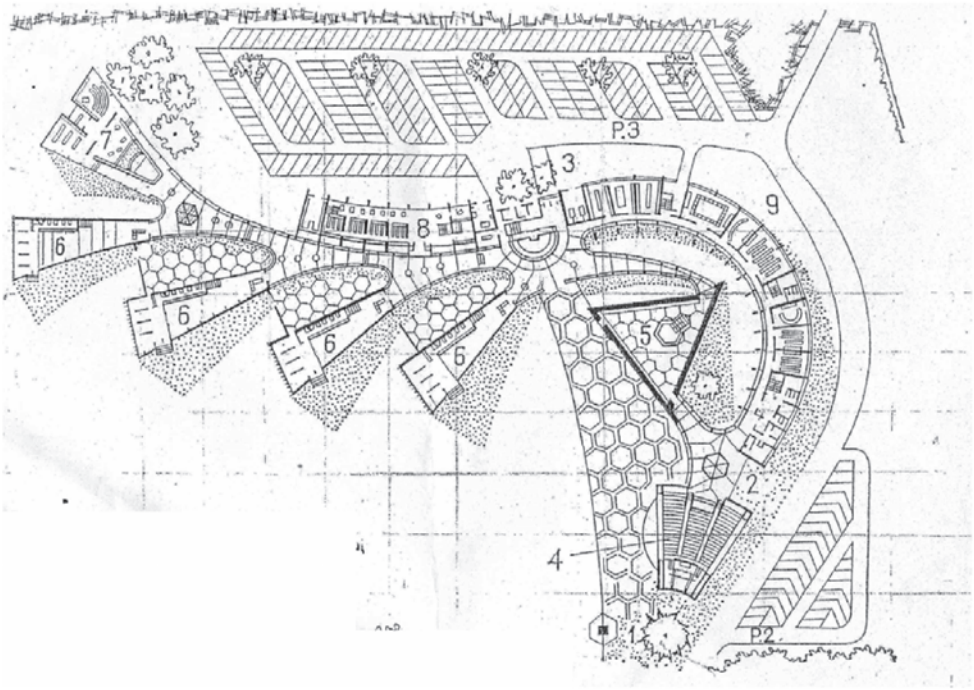

Рис. 6. Архитектурная школа в Бордо. План первого этажа

1 — главный вход; 2 — вход для преподавателей и администрации; связь с автостоянкой Р. 2; 3 — вход для учащихся с фойе на этаже; связь с автостоянкой Р. 3; 4 — амфитеатр; 5 — выставочный зал; 6 — архитектурные мастерские; 7 — мастерские отделения пластических искусств; 8 — документация; 9 — отделение общеобразовательного обучения и администрация

Одной из последних построек, отражающих философский подход французских архитекторов к решению задач, является **Архитектурная школа в Марн-ля-Вале** (2002 г.).

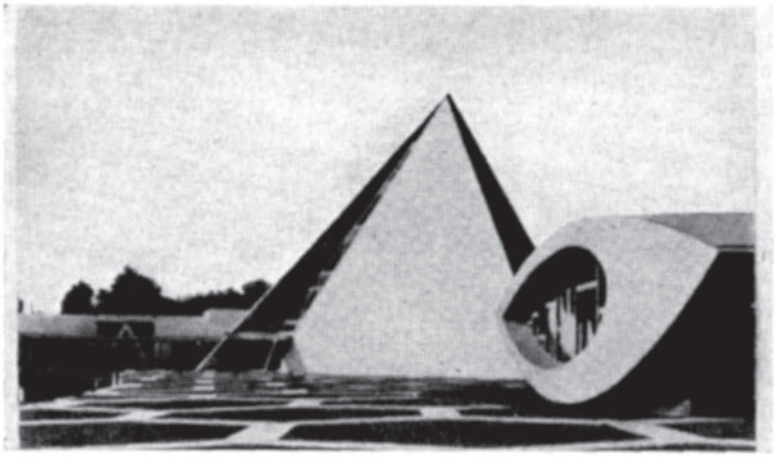

Рис. 7. Бордо. Новая архитектурная школа. Общий вид выставочного зала

Бернар Тсшуми, опытный профессор архитектуры, осуществил проект новой Архитектурной школы, расчитанной на 1200 учащихся. Он выиграл конкурс, который решал не столь чисто архитектурные задачи, сколь определение модели французского образования, в соответствии с которой преподаватели и учащиеся отправляются в школу, чтобы пересекаясь во дворах; объединяются, чтобы рассматривать концепции их проектов, обсуждать единство формы и функции.

Решение Б. Тсшуми отражает его убеждение, что непредвиденные встречи являются первостепенными: основной элемент школы, соответственно — центральный холл 25х100 м. Он охватывает множество функций, формальных и неформальных: это здесь устраиваются выставки и оглашаются результаты экзаменов; он делит пространство ожидания на два амфитеатра, которые можно использовать автономно; кафе, предназначенное для встреч. Холл является организационным ядром системы циркулирования школьных потоков. Мастерские, классные комнаты и библиотека располагаются в отдельных блоках, выходящих в это пространство (рис. 8).

Основная особенность объемно-планировочных решений учебных зданий архитектурных школ Франции прослеживается в философии истинного понимания общественного пространства, оказывающего воспитательное и обучающее влияние на будущих архитекторов. Создавая концепцию проекта, будущие архитекторы изучают пространство и природу участка, проводят опрос жителей, анализируя их мнения относительно предполагаемого строительства.

Сама методика французского архитектурного образования, уделяющая большое внимание урбанистике, слиянию сооружений с окружающей средой, социально-психологическим факторам, философский подход к созданию концепций проектов, обуславливает демократические, свободные планировки и оригинальные композиционые решения архитектурных школ.

1

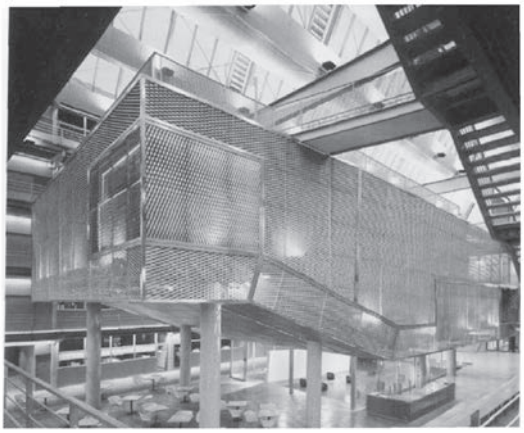

2

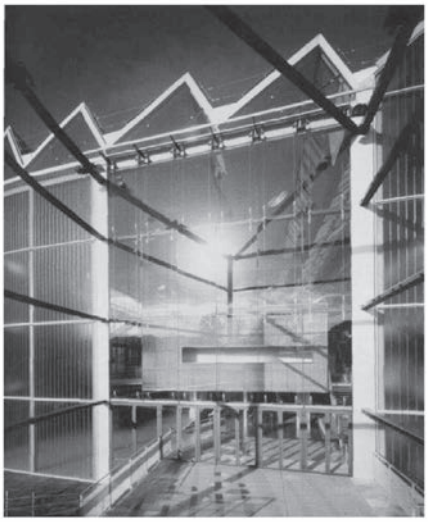

3

Рис. 8. Архитектурная школа в Марн-ля-Вале. Архитектор Бернар Тсшуми, 2002 г.
1 — общий вид школы; 2 — амфитеатр, расположенный в центральном пространстве; 3 — главный вход

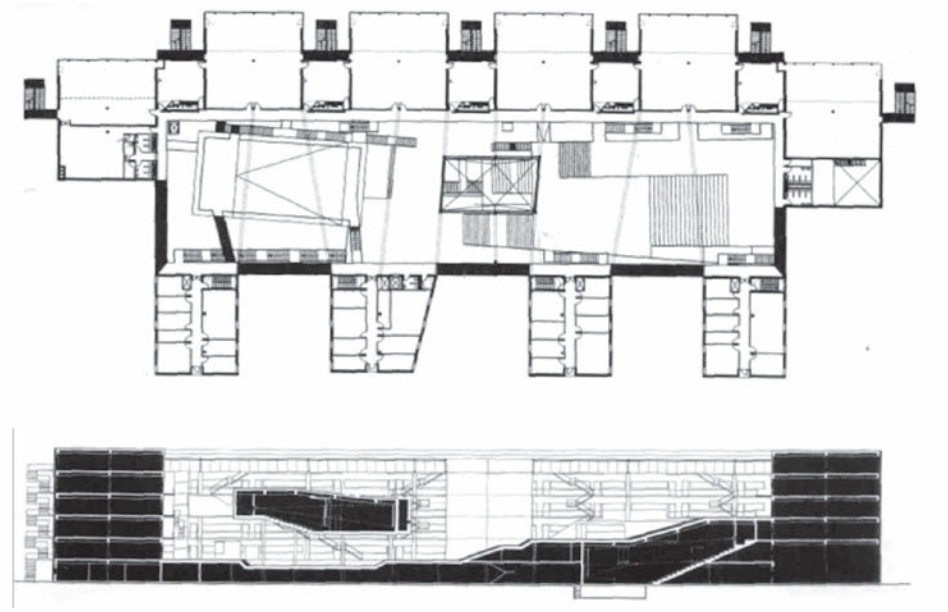

4,5

Окончание рис. 8.

4 — план; 5 — продольный разрез.

ЛИТЕРАТУРА

1. Соловьев Н. К.,Турчин В. С.,Фирсанов В. М. Современная архитектура Франции. — М. — Стройиздат, 1981. — 302 с.
2. Brissy Y. Les villes nouvelles, Paris, 1974.
3. Atlas Phaidon de l'architecture contemporaine mondiale, 2004, Phaidon Press Limited ,810 c.
4. L'architecture du XXe siecle. 2005, Taschen GmbH, Volume 2, 608 c.

УДК 711.57

Л. Н. Абдух, Ю. В. Кузнецова

ПРЕДПОСЫЛКИ ФОРМИРОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ЦЕНТРОВ ИСКУССТВ

Архитектурно-пространственная организация — один из важнейших аспектов формирования среды культурной деятельности человека — в последние годы стала объектом усиленного внимания все более широких кругов научных работников, архитекторов, инженеров.

Можно отметить ряд обстоятельств, послуживших этому причиной. Это пре-

© Л. Н. Абдух, Ю. В. Кузнецова, 2007

жде всего то, что решения, принимаемые в этой области, оказывают все более активное и непосредственное влияние на ход развития процесса в сфере искусства, способствуя или, наоборот, сдерживая повышение его эффективности. И поскольку это влияние становится все более очевидным, то любые практические мероприятия, направленные на совершенствование организации культурной деятельности, включают в свой состав и вопросы строительства различных центров искусств и науки.

В настоящее время в Украине ведется строительство, преимущественно, торговых или развлекательных комплексов. Но города, являющиеся культурными центрами, должны, развиваясь, иметь центры современного искусства. Этот качественно новый тип сооружения, способный совместить в себе множество функций, создать ту, необходимую для человеческого общения пространственную среду, которая будет способствовать формированию гармоничной личности [1].

Значительное возрастание роли искусства в современном обществе и расширение фронта исследовательских работ сопровождаются вовлечением в сферу искусства все большего числа людей, созданием множества новых центров искусств и отдельных исследовательских учреждений, бурным развитием существующих. Культурная деятельность становится важной градообразующей составляющей при формировании территориальных комплексов всех рангов. В этих условиях само понятие — пространственная организация искусства — значительно расширилось и включает в себя и формирование сетей научно-культурных учреждений и учебных заведений высшего порядка, направленных на развитие всех сфер искусства. Возникают проблемы планировки, интерьера, застройки таких центров. Не менее важны вопросы их оборудования и т. д. Однако современные технологии позволяют решить эту проблему.

Но трудности все-таки возникают. Высокая стоимость затрат на возведение таких зданий и сооружений обостряют задачу повышения эффективности капитальных вложений.

Немаловажной проблемой является вопрос условий расположения центров в урбанизированной среде. Решение этого вопроса требует особого рассмотрения с точки зрения интересов посетителей и функционирования исследуемого учреждения. Социально-экономический процесс в сфере культурного обслуживания определяет основные направления в области проектирования центров искусства, соответствующие современным градостроительным требованиям и перспективным изменениям в научно-техническом процессе. Посещаемость музейных зданий — один из основных показателей его деятельности — во многом зависит от его месторасположения; в этом аспекте рациональное размещение центров изобразительного искусства является важным фактором в обеспечении населения и туристов возможностью наиболее удобного их посещения [2].

Перечень проблем можно было бы продолжить, однако и сказанного достаточно, для того чтобы понять, что строительство таких учреждений — область, где генерируются многие проблемы современной архитектуры и строительства, от решения которых зависит не только качественный уровень всего проектно-строительного дела, но и успех самой культурной деятельности общества.

Градостроительные условия размещения центров современного искусства должны предусматривать возможность разместить их так, чтобы решить все нормативные и функциональные требования к генеральному плану и обязательно иметь

возможность перспективного расширения и решения вопросов возможности реконструкции. В вопросе о месте расположения и размерах территории центров современного искусства — первое требование: соседство большого города, так как это общественное здание тесно связанно с людьми, организациями, административными и культурными предприятиями и транспортными средствами города, и, наконец, этот город дает ей имя. Выбор территории вдали от города удорожает выставку из-за необходимости создания новых коммуникаций: многорядных автодорог, линий электрифицированной железной дороги, троллейбуса и метро [2].

Как следствие этого, можно отметить все более широкое вовлечение в разработку центров специалистов самых различных областей (архитекторов, инженеров, конструкторов, специалистов в различных сферах искусства и науки, и т. д.).

Наконец, интерес к этой области обусловлен еще и тем, что здесь сосредоточены многие узловые проблемы современного архитектурного и инженерного творчества, свойственные практически всем направлениям проектно-строительного дела.

Новые современные центры искусства требуют особых выставочных пространств, концертных залов; мастерские и лаборатории становятся более открытыми, поскольку “язык” экспонатов становится более доходчивым, если посетитель может творить сам в мастерских, пользоваться фондами, открытыми для посещения, кабинетами для научной работы, лекционными залами, библиотеками, клубными помещениями. Ресторан и торговые предприятия также дополняют функции центра [1].

В современной архитектуре центров отчетливо прослеживается еще одна тенденция — поднятие роли архитектуры здания до уровня самостоятельной эмоциональной силы, в первую очередь, отвергая оформительский прием, и становясь органичной частью впечатления, производимого на посетителя. Центр современного искусства решается как общественный культурный центр, считается эмблемой сегодняшней культуры и отражает политическую, социальную и художественную жизнь общества.

Архитектурно-пространственные предложения последних десятилетий отличаются чрезвычайным разнообразием, развиваются новые трактовки выставочных пространств, перетекающих не только по горизонтали, но и по вертикали. Например, появилась целая плеяда зданий с веерообразной композицией примыкающих друг к другу блоков, каждый из которых предназначался для определенного вида экспонатов, фондов, мастерских, залов сменяющихся выставок, кинопоказа, проведения лекций, симпозиумов, студийной работы и обязательность расширения здания по мере роста сфер деятельности [3].

Сегодня центры искусств, которые приходят к пониманию служения современному обществу в целом, образуются повсеместно благодаря творческому подходу к созданию современной культуры, опирающейся на богатое наследие — сохраняемое, используемое и почитаемое.

Середина прошлого (XX) века стала революционной в переосмыслении объемно-планировочной организации зданий, экспонирующих произведения изобразительного искусства. Само понятие — “современное искусство”, появившееся в начале XX века, требует особого окружения, так как художественные работы современного изобразительного искусства отличаются по форме и содержанию. Произошел прорыв в области конструирования за счет отказа от копирования.

Во множестве проблем, связанных со строительством центров искусств, всегда

выделяют два существенных момента: как специфическими средствами архитектуры воспитывать в человеке чувство прекрасного и расширять его познания и как разработать программу, добиться целостности архитектуры и экспозиции [1].

Настало время возводить новые музейные здания, которые соответствовали бы целям учреждения и эпохе.

Выдающимся специалистом в области строительства современных центров искусств является архитектор Франк Джерри [4]. Помимо проектирования музеев, предназначенных для демонстрации изобразительного искусства, большое внимание он уделяет проектированию центров искусств по восприятию музыки. Эти здания имеют акустически сложные концертные залы и обеспечивают зрителю визуальную и слуховую близость (рис. 1-8).

Центры современного искусства — становятся столь узнаваемыми, что часто символизируют новое современное лицо города, считаются эмблемой сегодняшней культуры и отражают политическую, социальную и художественную жизнь общества, а также является плодом дерзающего ума, находящегося в поисках более нового, усовершенствованного, логичного в архитектуре.

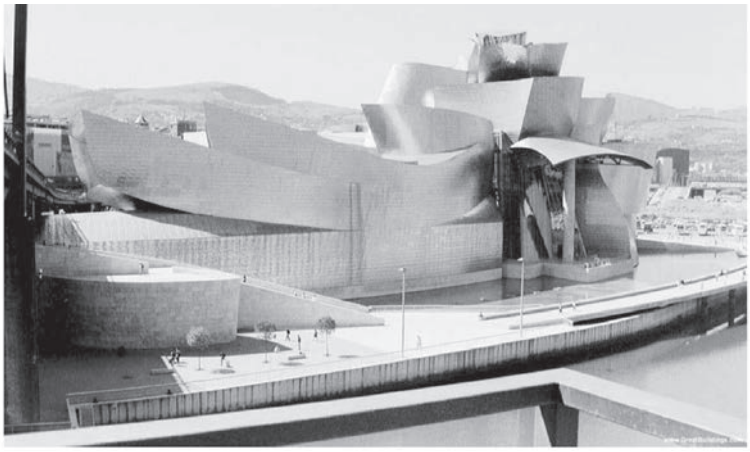

Рис. 1. Музей Гуггенхайма в Бильбао. Архитектор Франк Джерри [6]

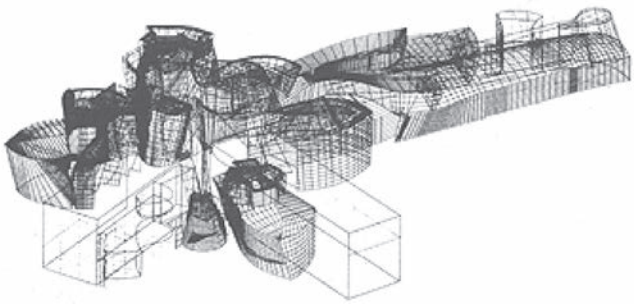

Рис. 2. Музей Франка Джерри — это выход виртуального объекта в реальный трехмерный мир 7

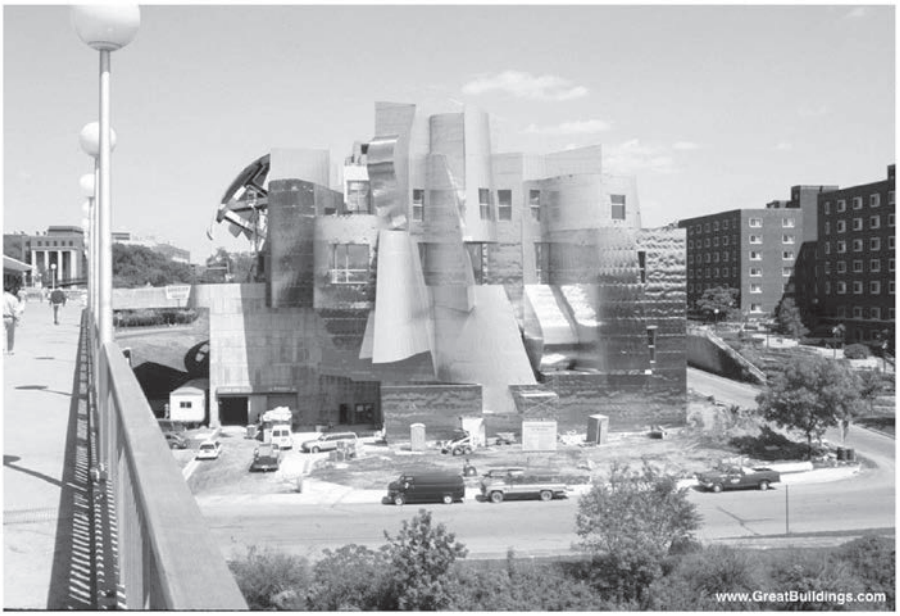

Рис. 3. Музей Искусства Фредерика Р. Веисмана. Боковой фасад.
Арх. Франк Джерри [5]

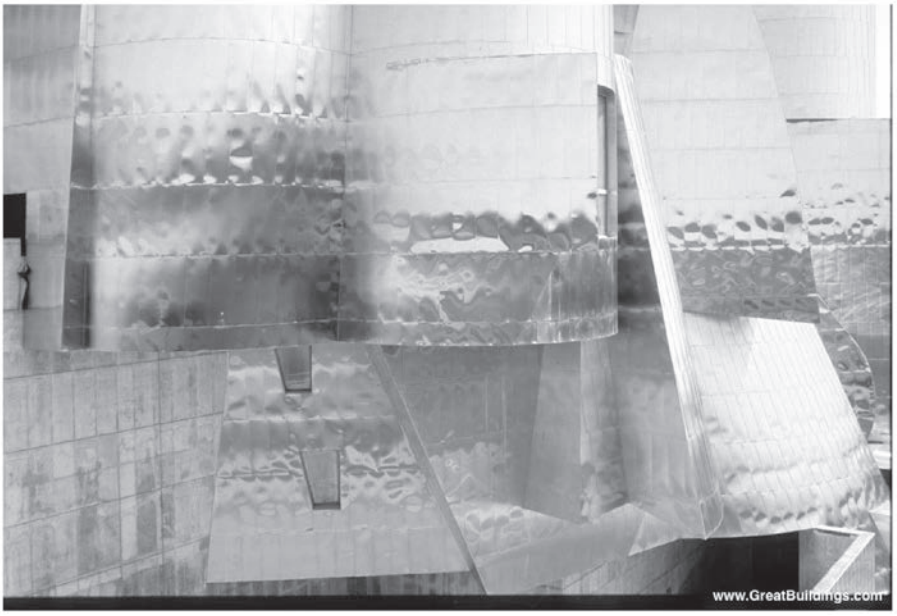

Рис. 4. Музей Искусства Фредерика Р. Веисмана. Для отделки фасадов
Франк Джерри использовал стальные листы [5]

Рис. 5. Концертный зал Уолта Диснея. Архитектор Франк Джерри [4]

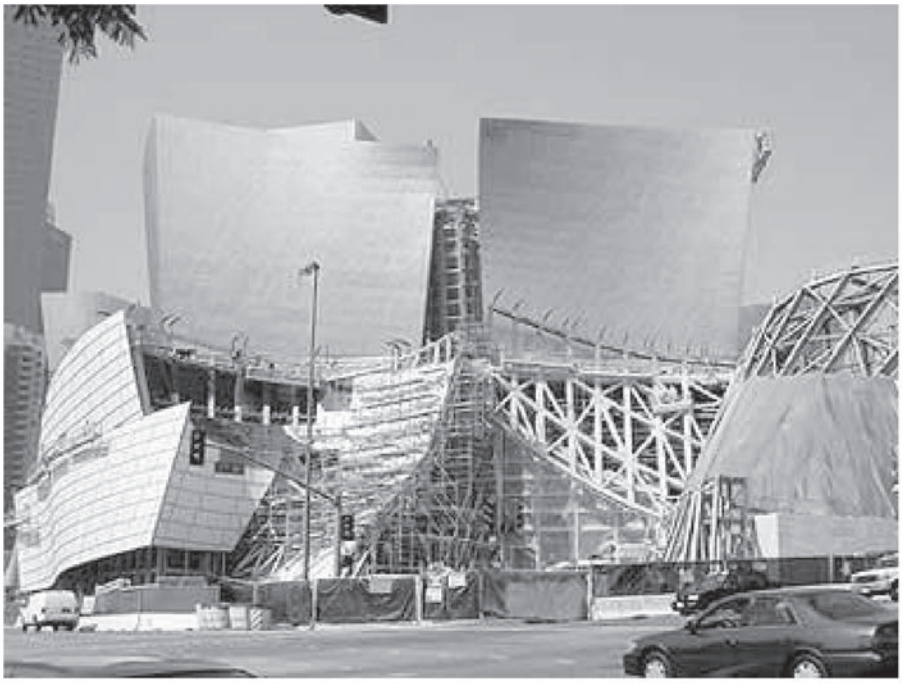

Рис. 6. Концертный зал Уолта Диснея. Конструкции Фасада [4]

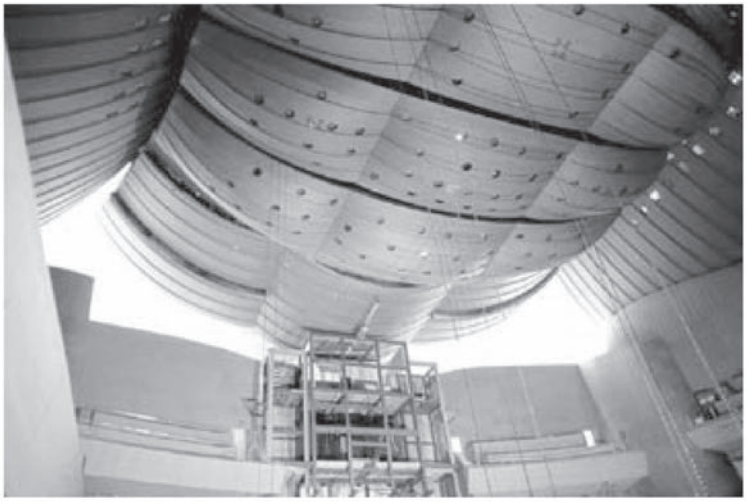

Рис. 7. Деревянный потолок концертного зала [4]

СПИСОК ИСПОЛЬЗУЕМОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Эбби Д. Выставка как инструмент образования // Museum ЮНЕСКО. Париж. — 1986. — №151. — С. 36-38. — 56 с.
2. Эреман Я. Современные тенденции в архитектуре музеев // Museum ЮНЕСКО. Париж. — 1990. — №164. — С. 4-17. — 72 с.
3. Глазычев В. Л. Дизайн. Информация. Картография. Архитектура. Энциклопедия. — М.: Астрель АСТ, 2002. — 667 с.
4. www. laphil. com/wdch/designteam/index. html
5. www. greatbuildings. com/cgi-bin/timeline. cgi?Weisman_Art_Museum. html
6. www. greatbuildings. com/cgi-bin/timeline. cgi?Guggenheim_Bilbao. html
7. www. projectclassica. ru/v_0/01_2001/1_2001_v5. htm

УДК 725.87

А. Е. Богомолов

К ВОПРОСУ О ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИХ ОБОЗНАЧЕНИЯХ И КЛАССИФИКАЦИИ ОБЪЕКТОВ ЯХТИНГА

Сегодня яхтинг становится все более актуальной формой человеческой деятельности, объединяющей такие стороны, как занятия парусным и парусно-моторным спортом, яхтенный туризм и отдых на воде. Развитие яхтинга обусловило усложнение структуры его архитектурных объектов. Стремление отразить их

© А. Е. Богомолов, 2007

разнообразие в связи с постоянным расширением ряда функций, выполняемых ими, привело к возникновению большого числа обозначений: яхт-клуб, яхтенный комплекс, яхтенный порт, малый порт, марина, центр парусного спорта, центр яхтинга и др.

Отсутствие четких семантических характеристик у указанных терминов является причиной множества субъективных их интерпретаций, произвольного закрепления того или иного обозначения за реальным объектом яхтинга и, в результате, неадекватного отражения функциональных особенностей последнего. Потому представляется необходимым упорядочение терминов с учетом основополагающих классификационных признаков, которые наиболее точно отражают особенности структуры и организации объектов яхтинга. Так, в период зарождения яхтинга появился термин “яхт-клуб”, обозначавший сначала группу людей, организованную с целью проведения соревнований на принадлежащих им яхтах. Затем этим же словом стали обозначать место сбора яхтсменов и владельцев яхт. На протяжении долгого времени, до появления сложных в функциональном и композиционном отношении объектов, этот термин был практически единственным обозначением как организаций яхтсменов, так и зданий, где проводились их мероприятия. Затем яхт-клубом стали называть в целом территорию и акваторию, со всеми зданиями и сооружениями, которые использовались организацией яхтсменов.

Сегодня все указанные словоупотребления термина “яхт-клуб” не только сохранились, но и расширились из-за перенесения, зачастую неправомерного, этого названия на современные объекты яхтинга с более развитой функционально-планировочной и объемно-пространственной структурой, чем у первоначальных яхт-клубов. Термин “яхтенный комплекс” тоже не имеет единого толкования и употребляется в отношении разнородных объектов, часто субъективно и без обоснования. Кроме того, его нередко заменяют обозначением “яхтенный центр” или “центр парусного спорта”, не определяя при этом сущности именуемого реального объекта.

Еще одним, ставшим сегодня особенно популярным обозначением, является “марина”. В начале своего появления этот термин обозначал тип жилой застройки непосредственно на морском берегу. Сегодня так называют и гавани с яхтенными стоянками, и жилую застройку с яхтенной пристанью, и зону с индивидуальными домами, имеющими место для швартовки яхты.

Для системного проектирования сети объектов яхтинга необходима четко структурированная схема, отражающая типологическую классификацию объектов яхтинга с учетом уточненной терминологии.

Нами предложена классификация объектов яхтинга, разработанная на основании анализа существующей практики проектирования и строительства этих объектов (таб. 1).

Выявлены четыре основных типа:

- Яхтенная пристань
- Яхтенный комплекс
- Яхтенный центр
- Яхтенный регион.

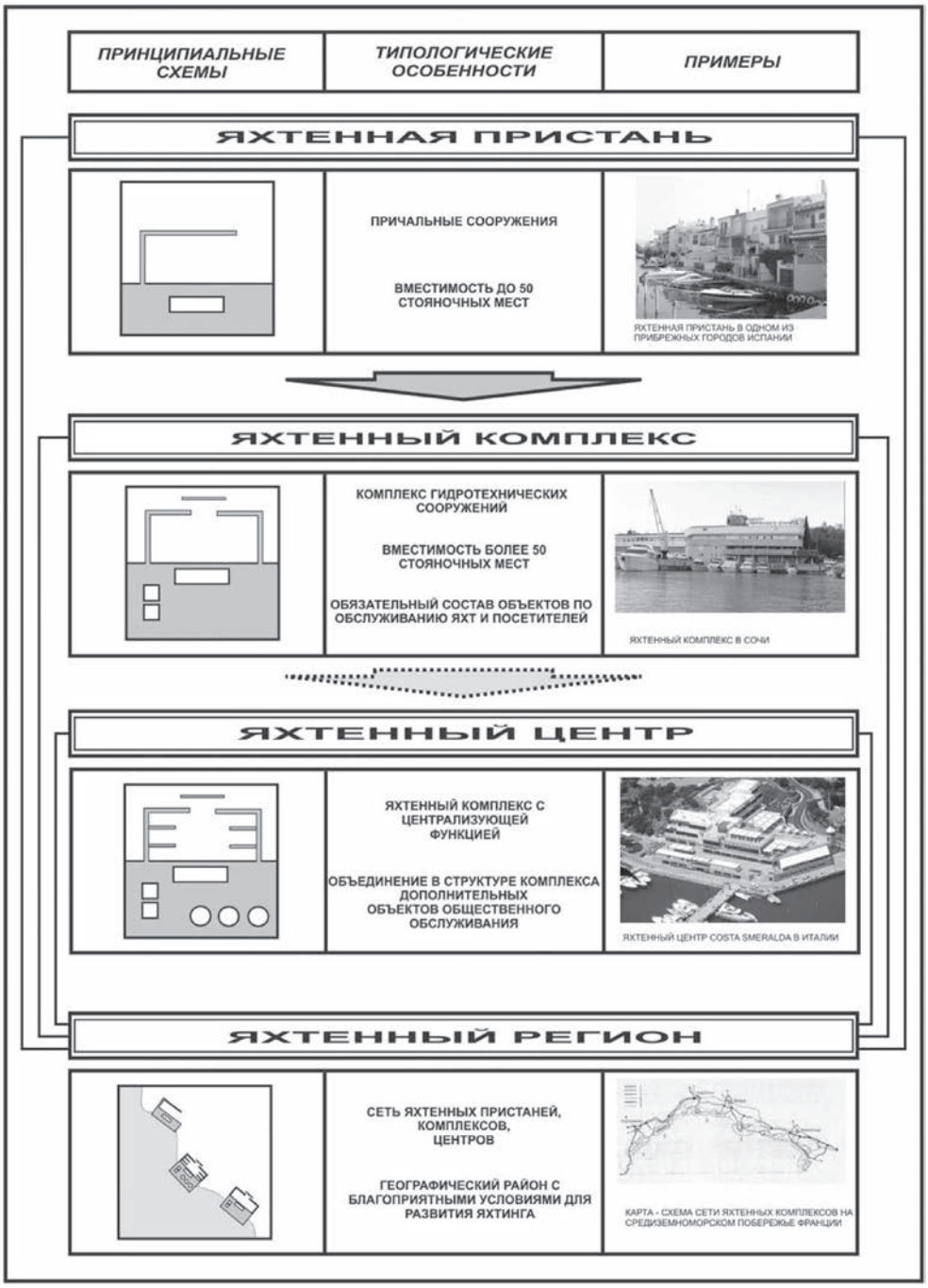

Таб. 1. Типологическая структура объектов яхтинга

Причальные сооружения, предназначенные для стоянки до 50 яхт и не рассчитанные на комплексное обслуживание плавсредств и пользователей, характеризуются как яхтенная пристань.

В результате анализа отечественного и зарубежного проектирования и строительства в сфере яхтинга яхтенный комплекс может быть признан как основная структурная единица. Комплекс включает в себя “портовые акватории и территории, гидротехнические сооружения, а также технические средства, обеспечивающие безопасную стоянку и обслуживание яхт и пользователей” [1]. Исходя из вышесказанного термины “яхтенный порт” и “яхтенный комплекс” могут быть приняты в качестве синонимов.

Важно отметить широко распространенную практику замены обозначения “яхтенный комплекс” более кратким “яхт-клуб”, что не может быть правомерным в специальной литературе. На территории комплекса располагаются здания и сооружения различного назначения. Одним из них является головное здание яхт-клуба, именуемое в зарубежной литературе clubhouse и его эквивалентами на других языках. В русском языке не привилось название “клубное здание”, а словосочетание “здание клуба” наряду с обозначением “яхт-клуб” остается неуточненным как в плане содержания, так и в области употребления. Значение термина может быть сформулировано так: “здание яхт-клуба” — здание, в котором располагаются прежде всего административные службы яхтенного порта (капитанат, диспетчерская, службы связи и навигации), а также представительские службы организации (“яхт-клуба”), являющейся собственником или арендатором территории, а также зданий и сооружений на побережье и использующей их для яхтенного спорта и/или туризма и отдыха. Оно является составной частью яхтенного комплекса, наряду с другими зданиями и сооружениями комплекса (например, отдельно стоящими эллингами, мастерскими и др.).

Основными типологическими особенностями яхтенного комплекса являются следующие. Во-первых, наличие более 50 постоянных яхтенных стоянок [2]. Во-вторых, наличие обязательного состава объектов по обслуживанию яхт и пользователей.

Яхтенный комплекс в обязательном порядке обеспечивает наряду с безопасностью плавания и стоянки судов их техническое обслуживание, хранение и ремонт, а также предоставление экипажам и пассажирам яхт организационных, информационных, санитарно-бытовых, медицинских услуг, питания и жилья. При этом объем каждой из предоставляемых услуг зависит от типа комплекса.

Сегодня можно выделить три основных типа яхтенных комплексов (таб. 2). Два из них могут быть определены как специализированные — по ведущему направлению своей деятельности:

1 — комплекс для проведения спортивных соревнований и сопутствующих мероприятий.

2 — комплекс по обслуживанию яхтенных туристов.

3 — смешанный тип комплекса, предназначенный для проведения спортивных мероприятий наряду с обслуживанием яхтенных туристов.

Примерами яхтенного комплекса спортивной направленности могут служить следующие объекты. Главный яхт-клуб Голландии Royal Netherlands YC, организованный для проведения регат, располагает современным яхтенным комплексом

в бухте. Здание яхт-клуба специально построено для нужд яхтсменов. Здесь находятся службы порта, офисы гонок, помещения для секретариата, а также комнаты для плавсостава, ресторан и бар, подсобные помещения. Для занятий яхтенной школы и лекций предусмотрен зал. В акватории комплекса расположена яхтенная база клуба. Ее услугами, включая стоянку, хранение и ремонт, могут пользоваться участники парусных и гребных регат, а также юношеских чемпионатов.

Яхтенный комплекс такого типа действует в Одессе в районе городского пляжа “Отрада”. Здесь предусмотрены стоянки и хранение, в том числе “сухое”, парусных, парусно-моторных и моторных яхт. На причале находятся стационарный подъемный кран и слип для спуска яхт. В новом двухэтажном здании яхт-клуба располагаются диспетчерская, административные помещения, медпункт, кают-компания и учебные комнаты для теоретических занятий спортивной школы. Учащиеся спортивной школы проходят на базе комплекса подготовку по курсу рулевых и капитанов. В южной части территории комплекса находятся эллинги и такелажные, а также места для текущего и капитального ремонта плавсредств. В бухте, образованной двумя бетонными молами, проводятся практические занятия для класса яхт “Оптимист”.

Яхтенный комплекс туристической направленности имеет в своей структуре такие объекты общественного пользования, как гостиница, предприятия бытового обслуживания и питания, торговли, рекреационные и культурные объекты. Наличие жилой функции позволяет отнести комплекс к категории марин. Однако реализация жилой функции может быть различной.

За рубежом марины являются неотъемлемой частью рекреационных зон и представлены в разнообразных формах. Это могут быть поселки на морском берегу, на искусственных островах и на сваях, находящиеся непосредственно в акватории порта или же вблизи его, что обусловлено наличием в подобном порту служб, предоставляющих услуги яхтенным туристам. Например, туристический комплекс Порт-Камарг разместился в заливе Эг-Морт на Средиземноморском побережье Франции. Сегодня он представляет собой целую систему взаимосвязанных поселков — марин и всецело приспособлен для яхтинга. Вся сеть оборудования, технического оснащения и обслуживания в комплексе (капитанское бюро и офис яхт-клуба, площадки на территории, ангары для хранения и ремонта судов и пр.) предоставляются в распоряжение туристов и отдыхающих. Пространство марины организовано вокруг внутренних бассейнов порта. Здесь представлены разнообразные типы жилищ — от многоквартирных малоэтажных домов до индивидуальных домиков, отличающихся друг от друга уровнем бытового комфорта. Кроме того, построены три отеля различной категории, откуда можно непосредственно попасть на яхты. В поселке на сваях каждое жилище имеет свой причал, как правило, для моторной яхты.

На Лазурном берегу около Канн расположена “Марина Бухта Ангелов”. Этот комплекс включает причальные сооружения для всестороннего обслуживания любителей яхтинга и комфорта. Сегодня сюда прибывают как на личных, так и арендованных яхтах. Кроме того, на месте можно также арендовать яхту. Бухту яхтенного порта окружает четыре крупных жилых объема пирамидальной формы и криволинейных очертаний в плане. Эти дома галерейного типа следуют изгибам берегового ландшафта и влючают в свою композицию отдельные компоненты

природной среды. Террасы в виде висячих садов связывают дома с парками. Вдоль широких набережных для прогулок расположены магазины торгового центра с “зеленой крышей”, клубы различных видов спорта, рестораны и кафе. В западной части бухты отведена территория под пляж.

В отечественной практике тип яхтенного комплекса туристической направленности только начинает развиваться и пока сильно отстает по уровню от мирового.

Расположенный в акватории торгового порта Одессы яхтенный комплекс “Одесса” предоставляет к услугам туристов более ста стоянок для яхт любых типов и размерений, наличие инженерных сетей, заправочного комплекса, мастерских по ремонту яхт. В арендуемых у морвокзала помещениях расположены факсимильная, компьютерная и спутниковая связь, медпункт, душевые, прачечная и сушилка для вещей. Прибывшие в порт на яхтах туристы могут воспользоваться гостиницей, находящейся в непосредственной близости от морвокзала. В береговой части комплекса расположена автостоянка. Здесь же возведена Церковь Св. Николая — покровителя моряков и путников. Другим объектом, привлекающим внимание туристов, является Морская галерея в стилобатной части морвокзала. Основной же особенностью данного комплекса является его размещение в зоне пешеходной доступности к историческому центру города, представляющему особый интерес для туристов.

Смешанный тип яхтенного комплекса представляет собой конгломерат объектов, используемых в обоих направлениях — для проведения спортивных мероприятий; — для туризма и отдыха любителей яхтинга. Так, яхтенный комплекс Empuria Brava на Средиземноморском побережье Испании проводит по графику более 20 гонок в год, является базой Яхтенной Ассоциации региона, осуществляет обучение секции яхтсменов-юниоров. В акватории комплекса находится более тысячи якорных стоянок — для долгосрочного пребывания и краткосрочного визита. На прикордонной территории расположены лодочные слипы и краны для подъема яхт. Вдоль уреза воды в восточной части бухты тянутся доки для моторных лодок и килевых яхт. Комплекс располагает современным зданием для клуба, где есть офисные комнаты, кают-компания, т. н. общие комнаты для собраний и встреч. Вдоль здания тянутся балконы и открытые террасы над водой, здесь расположены и места для зрителей. В комплексе работают бары и ресторан, а также магазины. Отведена территория для рекреации и развлечений. К услугам посетителей предлагаются спортивные залы, теннисные корты и бассейн. Территория комплекса специфически зонирована с ориентацией на обслуживание, с одной стороны, спортсменов и организаторов спортивных мероприятий, с другой — туристов и отдыхающих, арендующих яхты. В планировочную структуру включена обширная территория жилой зоны, решенная в виде кварталов с улицами-каналами.

Проектирование подобных комплексов представляет сложную задачу обеспечения условий для координированной деятельности специалистов многих областей одновременно — от сферы спорта до организации туризма и разнообразных форм отдыха на воде, а также создание адекватной современным требованиям среды для столь же разнообразных групп пользователей комплекса. В отличие от зарубежной практики, существующие на территории нашей страны комплексы, которые обслуживают как спортсменов, так и туристов, можно только условно от-

нести к смешанному типу — в силу стихийного характера, как их формирования, так и функционирования.

Таб. 1. Классификационная схема яхтенных комплексов

Яхтенный комплекс любого типа по мере развития своей структуры может играть центрообразующую роль. Объекты окружающей застройки становятся элементами функциональной структуры яхтенного комплекса. Таким образом яхтенный комплекс может быть определен как яхтенный центр.

Ярким примером подобного комплекса является Центр парусного спорта в Таллине. Он расположен в хорошо защищенной от ветров гавани, где традиционно проводится Балтийская регата и многочисленные соревнования при участии всех таллинских клубов, а также международные гонки. Построенный к Олимпийским Играм, комплекс достаточно фундаментален: включает речную зону для спортивных яхт, морскую — для обслуживающих соревнования катеров и моторных лодок, и ансамбль зданий. Общая вместимость гаваней 750 плавучих единиц. Все причалы технически оборудованы (энергией, питьевой водой, средствами связи). Глубоко в речную зону выдвинуто церемониальное пространство. К нему выдвинуто здание яхт-клуба, своей формой напоминающее корабль. Над головной частью здания возвышается капитанский мостик начальника гавани. По обе стороны яхт-клуба размещены крылья эллингов, гардеробов, душевых, мастерских и других вспомогательных помещений. Здесь же находится пресс-центр. Двумя рядами параллельно морю идут 6 гостиниц бывшей Олимпийской деревни, в которых сегодня останавливаются участники и гости спортивных соревнований и

других мероприятий, проводимых Центром. К услугам посетителей Центра спортивные залы, плавательный бассейн, ресторан, интерклуб на 650 мест.

Компактный, хорошо вписанный в природную среду прибрежной местности — зоны отдыха, удачно соединенный с центром города скоростной автомагистралью, комплекс активно используется после Олимпиады и фактически концентрирует вокруг себя вновь строящиеся объекты инфраструктуры. Так, неподалеку от Центра парусного спорта возведен районный комплексный торговый центр, телевизионная башня. Прилегающая к Центру территория была очищена от малоценных построек и на ней созданы теннисные корты, баскетбольное поле, а также протяженный пляжный комплекс и парк.

Яхтенный комплекс может стать центром агломерации, выполняя градообразующую роль. За рубежом так шло формирование большинства прибрежных городов-курортов. Обычно это небольшой по населенности пункт (до 100 тыс. жителей), расположенный в удобной и вместительной гавани для прогулочных судов разных типов. Гавань с находящимся в ней яхтенным комплексом становится композиционным ядром всего города. Городской центр формируется многоэтажной жилой застройкой, часто раскинутой амфитеатром вокруг обширной акватории яхтенного порта. Вдоль набережных порта располагаются отели и все прочие сопутствующие курорту объекты инфраструктуры.

Похожим образом идет сегодня развитие пгт. Балаклава около Севастополя. Создание на берегу Балаклавской бухты яхтенного комплекса “Золотой символ”, оснащенного ремонтными мастерскими, рундуками, медпунктом, бытовыми помещениями, стимулирует расширение инфраструктуры всей тыловой территории, а также строительство на прилегающих землях предприятий общественного питания, торговли, бытового обслуживания. Ведется строительство жилья с учетом перспективы развития района.

Название “яхтенный центр” часто используется для обозначения географического района, где сосредоточены объекты яхтинга различной величины, направленности деятельности и степени кооперации. Представляется более точным в таких случаях использование термина “яхтенный регион”. В состав яхтенного региона могут входить любые из типов объектов яхтинга: яхтенные пристани, яхтенные комплексы, яхтенные центры — в различных сочетаниях друг с другом.

Так, крупным зарубежным яхтенным регионом является Fremantle в Западной Австралии, где около города, расположенного в устье двух больших судоходных рек, развернулась целая сеть объектов яхтинга. Работа центра яхтинга, принадлежащего клубу Fremantle Sailing Club, связана как с двумя другими крупными яхтенными комплексами по соседству в бухте, так и с еще пятью более отдаленными на западном побережье страны.

Другой австралийский яхтенный регион сформировался вокруг столицы. Мельбурн окружен шестью яхтенными комплексами разной величины. Здесь проходят как национальные регаты, в том числе на призы, учрежденные клубами региона, так и международные. Самыми значительными являются Олимпийские Игры.

Крупномасштабными можно назвать яхтенные регионы в США. Так, Long Island Sound стал местом базирования 140 клубов, входящих в ряд региональных ассоциаций яхтинга: Yacht Racing Association of Long Island Sound, Eastern Long

Island Yachting Association и Great South Bay Yachting Association. Немаловажную роль в активном формировании региона играет тот факт, что остров является с одной стороны местом расположения мегаполиса Нью-Йорк, а с другой — побережьем, открытым в Атлантику.

В нашей стране к морским яхтенным регионам можно отнести географические районы вдоль Одесского залива, Днепро-Бугского лимана, побережья Крыма. Каждый из них включает в себя несколько яхтенных комплексов и имеет большой, но пока недостаточно используемый потенциал развития.

Таким образом, предлагаемая классификация с учетом уточненной терминологии позволяет рассматривать объекты яхтинга в единой системе, что важно для комплексной разработки требований и рекомендаций по их проектированию.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ионов И. И. Градостроительные проблемы черноморских курортов. — М.: Стройиздат, 1979. — 127 с., ил. 74.
2. Смирнов Г. Н. Порты и портовые сооружения. — М.: Стройиздат, 1979. — 607 с., ил.
3. The Australian Standart Guidelines for design of marinas. AS3962 — 2001, Sydney 2001.
4. Permanent International Association of Navigation Congresses (1991): Guidance on facility and management specification for marine yacht harbours and inland waterway marinas with respect tu user requirements.

УДК 725.4.004.6:711.552

Н. О. Дмитрик

ФОРМИРОВАНИЕ ТОРГОВЫХ ЦЕНТРОВ НА ОСНОВЕ ПЕРЕПРОФИЛИРОВАНИЯ ПРОМЫШЛЕННЫХ ОБЪЕКТОВ

В сложившихся условиях дефицита земляных ресурсов, особенно в крупнейших городах, перенос промышленных зон за границы городов позволяет высвободить для общественных нужд огромные территории.

При изучении современных украинского и российского рынков недвижимости, связанных с остановленными промышленными предприятиями и сооружениями, следует отметить, что большинство покупателей перепрофилируют их под торговые центры разных типов.

Например, в Киеве планируется открытие торгово-развлекательного центра на территории Редукторного завода, который в 2004 году был перенесен на территорию Полтавской области. Общая площадь торгово-развлекательного центра составляет более 45 тыс. м^2, на которой будут располагаться паркинг на 100 машино-мест, зона торговли непродовольственными товарами, предприятия общественного питания, кинотеатр, боулинг-клуб. Следующим этапом освоения брошенной территории станет строительство продуктового супермаркета.

© Н. О. Дмитрик, 2007

В Петербурге здание мануфактуры Гука, расположенное на Васильевском острове, превращено в крупный супермаркет.

На сегодняшний день становятся популярными так называемые “стоковые центры”, которые предлагают брэндовые товары прошлогодних коллекций по сниженным ценам. Примером такого торгового центра в Киеве является “Макрос”, сформировавшийся в условиях перепрофилирования недостроенного промышленного здания. В Москве примером подобных объектов служат магазины “Пятый сезон”, “Сток-центр”, “Фамилия”, также расположенные в бывших промышленных зданиях.

На Саввинской набережной в Москве, в помещениях бывшей ткацкой фабрики располагается элитный торговый “Дисконт-центр”. Продукция, которую здесь реализуют, и политика, проводимая руководством управляющей компании, сформировала благоприятный имидж и вдохнула новую жизнь в этот район. При знакомстве с этим объектом, приятно отметить, что сохранен оригинальный облик промышленных зданий.

Что же привлекает инвесторов?

Перепрофилирование уже существующих промышленных объектов под торговые центры имеет большие преимущества.

Исходя из отечественного опыта, для строительства нового торгового центра требуется площадка от 2 до 5 га. Площадь может быть уменьшена при строительстве многоэтажного паркинга или увеличена в загородных условиях. Площадь застройки такого торгового комплекса составит 1-4 га. Общая площадь 8 000-100 000 м^2, в том числе торговая — 5 000-45 000 м^2. Размер стоянки автомобилей определяется из расчета 5-7 машино-мест на 100 м^2 торговой площади. В объемно-планировочном решении выделяются три принципиальные схемы. Первая — одноэтажное большепролетное здание, иногда с антресолью, автостоянка для посетителей решается открытой. Вторая — многоэтажное здание с многоуровневой или открытой стоянкой. Третья — сложносоставное здание-комплекс.

Типологическое многообразие производственных зданий позволяет выделить схожие объемно-планировочные схемы и увязать их с современными требованиями к торговым центрам. Например, постройки 70-80-х годов. Это, как правило, большепролетные, каркасные здания, предполагающие гибкость перепланировки, надстройку этажей. Такие здания имеют большую площадь остекления, хорошее энергоснабжение, наличие действующих инженерных коммуникаций. Корпуса этих заводов и фабрик наделены исключительно функциональными свойствами и не представляют, как правило, архитектурной ценности, что позволяет при разработке фасадов использовать современные архитектурные приемы.

Практически все эти объекты расположены в зоне хорошей транспортной доступности. Удается решить такие насущные проблемы для торговых центров, как парковка, непересечение пешеходных и транспортных потоков, используя уже сложившиеся условия генерального плана.

Перепрофилирование промышленных зданий, относящихся к памятникам архитектуры и являющихся частью культурного наследия, придают больше интереса и имиджа новому объекту, располагающемуся в старых стенах. К тому же, подобные объекты часто имеют выгодное месторасположение.

В условиях высокой плотности современной городской застройки особое зна-

чение приобретают исследования в области адаптации промышленных зданий под новые функции, в частности под торговые центры.

Внедрение новой функции в пустующие здания и территории становится экономически выгодным, помогает сохранить и улучшить уже сложившиеся черты городских пространств.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Мамлеев О. Реновация исторических производственных зданий и их адаптация в городской среде // АСД 01 (23) 2001. — С. 21-27.
2. Каплина А. Второе рождение. Промышленная недвижимость Украины — один из наиболее перспективных сегментов рынка // Недвижимость. — №83 (336). — 24.10.2005.

УДК 711.57:727.8

О. С. Савицкая, Т. С. Румилец

СОВРЕМЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОЕКТИРОВАНИЯ БИБЛИОТЕК

Библиотеки — одни из древнейших культурных институтов человечества. Первые упоминания о них относятся, по разным сведениям, к 14-7 вв. до н. э. За долгий период своего существования состав и форма хранимых ими документов, назначение и функции библиотек претерпели существенные изменения: древнее хранилище глиняных табличек Ниневии (7 в. до н. э.) весьма отличается как от средневековой монастырской библиотеки, так и от современной медиатеки. Все эти изменения происходили на протяжении веков последовательно и закономерно, и лишь 20 век привнес в эту эволюцию небывалую стремительность.

На 20 век приходится небывалый рост количества библиотек, их фондов. Именно в этот период пересматриваются прежние строительные и планировочные решения: возникает новая отрасль архитектуры — библиотечное строительство. Революция в информатике, развитие цифровых технологий и глобальной сети Интернет влияют на библиотеки, меняя всю систему комплектования фондов и подготовки библиотечных кадров, но и ставят вопрос о “границах” библиотечного пространства и основах существования традиционных библиотек и их функций. Появляются новые социальные и информационные образования, готовые предложить альтернативы библиотеке — информационные порталы, интернет-кафе, технопарки, культурно-досуговые центры. Читатели массово покидают библиотечные залы и превращаются в “удаленных пользователей”; происходит глобальное отчуждение аудитории от книги, увлечение визуальными и слуховыми медиа.

Библиотеки не могли не реагировать на столь существенные потрясения основ своей деятельности. Все эти явления вызвали к жизни активные новые практики,

 © О. С. Савицкая, Т. С. Румилец, 2007

ставящие целью поиски решений по переустройству, пересмотру функций, приспособлению к новым условиям. Библиотеки сегодня находятся в двойственном положении. С одной стороны, книг никто не отменял, но с другой — в повседневной жизни информацию все чаще получают из Интернета или телевизионных передач. Тем не менее, здания книгохранилищ появляются с завидным постоянством. Университетская библиотека в Котбусе Херцога и де Мерона, новая публичная библиотека в Сиэтле Рэма Кулхаса, новая библиотека МГУ в Москве — и все это только за последние года. Известные архитекторы переосмысливают функции здания такого предназначения, создают концептуальные решения, призванные повысить удобство пользования книгами и — в конечном итоге — увеличить посещаемость библиотеки.

Понятие “библиотека” интерпретируется по-новому: как интеллектуальное пространство и центр культуры. Вместо распространенного ранее приема организации библиотечного пространства в виде системы изолированных помещений всё чаще применяются подходы, которые дают возможность сочетать функции образования и развлечения в непрерывном, перетекающем пространстве, широко используя мультимедиа.

В 60-е M. McLuhan сказал, что одежда — развитая форма нашей кожи. Исстари подразумевалось, что архитектура служит человеку для того, чтобы встроиться в природную среду. Современная архитектура нуждается в том, чтобы, кроме этого, функционировать как средство “врастания” в информационную среду. Она должна функционировать как развитая форма кожи и в отношениях с природой, и в отношениях с информацией. Архитектура сегодня должна быть медиа — оболочкой.

Одна из нерешенных на сегодня задач отечественной архитектурной практики связана с организацией информационного пространства, доступного для людей с ограниченными физическими возможностями. Речь идет о создании качественно новых объектов, способствующих преодолению существующей отчужденности этой категории людей.

Архитектура электронной эпохи — это медиахранилище. Эпоха, когда музеи, библиотеки и театры демонстрировали свое присутствие, ушла в прошлое. Картины, развешенные на стенах, и “бумажные” книги больше не существуют в качестве некоего абсолюта. Они превратились в нечто, относящееся к электронным медиа. Картины, книги и фильмы с устоявшимися стилистическими характеристиками и электронные медиа в будущем будут расцениваться параллельно, вне сложившейся иерархии. Люди станут использовать оба типа медиа вперемешку и как взаимодополняющие друг друга источники.

Наслаждение картинами и книгами в электронной форме наверняка разрушит сложившееся представление об архетипических формах музеев и библиотек. Они сольются воедино, граница между музеем, галереей и театром исчезнет. Все объединит медиатека. Это будет удобное хранилище систематизированных медиа-ресурсов и хранилище культуры, наделенное многообразными функциями.

Примеры из зарубежной практики подтверждают необходимость дальнейшего поиска соответствующих средств дизайна и архитектуры для наиболее эффективного использования информационных и культурных ресурсов, заключенных в библиотечных зданиях.

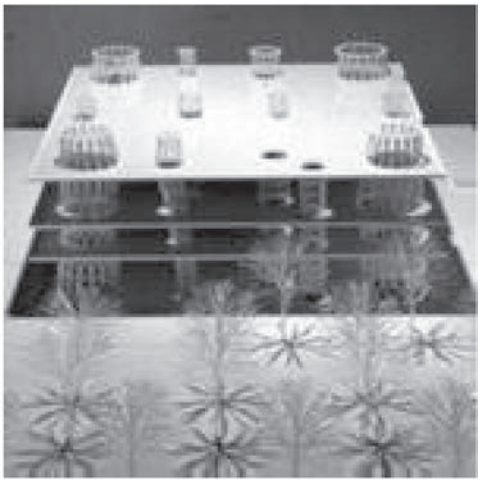

Медиатека Сендай в Тойо Ито

ЛИТЕРАТУРА:

1. “БИБЛИОТЕЧНОЕ ПРОСТРАНСТВО — ЭВОЛЮЦИЯ ФОРМЫ”. Текст: Валерий-Нефёдов. (www. forma. spb. ru/magazine/articles/d_009/main. shtml)
2. “ЧЕРНЫЙ ЯЩИК” Текст: Мария ФАДЕЕВА. Статья опубликована в журнале ARX №04. (http://www. arx. su/magazine/arx4_cont_1. shtml)
3. Змеул С. Г. Архитектурная типология зданий и сооружений. — М.: Архитектура, 2007. — 240 с.

УДК 726.54

Ю. В. Івашко

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТИПІВ ПЛАНІВ ДЕРЕВ’ЯНИХ І КАМ’ЯНИХ ЦЕРКОВ УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО

Розгляд особливостей українського бароко був би неповним без розуміння тих історичних, політичних, економічних, релігійних явищ, які зумовили появу і розквіт цього архітектурного стилю.

До першої половини XVI ст. православ’я знаходилось в занепаді. Згодом ситуація змінилася: як писав М. Грушевський [2, с. 81-82] український національний рух XVI-XVII століть проходив під знаком релігійним: відродження українсько-білоруської православної церкви. В цьому русі були й елементи національного і культурного відродження, рух цей ставив за мету повернення колишнього політичного визнання і культурного рівня України, піднесення державництва, освіти

© Ю. В. Івашко, 2007

і письменства. Цей рух XVI-XVII століть мав назву “першого українського відродження”.

Новий історичний період в історії України був пов’язаний зі зростанням козацького руху, який став опорою національного життя і захистом православних традицій. Починаючи з першої половини XVII століття. Київ відроджується як духовно-просвітницький, культурний і національний центр. В той час, коли козацтво стає виразником і охоронцем національної церкви, з’являються храми, збудовані козацькою старшиною чи громадами, причому особливо багато їх було зведено в полкових та сотенних містах. Нерідко нові кам’яні і дерев’яні церкви були збудовані на місці зруйнованих католицьких храмів. Наприклад, дерев’яна церква св. царя Костянтина на Подолі була збудована в 1649 році коштом київських міщан саме на місці зруйнованого запорожцями кафедрального костьолу та палацу біскупа. Таких перебудов зазнавали і кам’яні католицькі храми: варто згадати Петропавлівську церкву на Подолі. Готичну католицьку церкву св. Миколая на Подолі в II половині XVII століття було перейменовано на православну церкву свв. Петра і Павла, коштом подолян в 1744-1750 роках західний фасад з трикутним щипцем замінили на бароковий з характерним фронтоном, круглими вікнами і центральним вікном у вигляді грецького хреста, з бароковим карнизом, пілястрами і витонченим декоративним оздобленням вінчання. На місці ж зруйнованої старої дерев’яної церкви римо-католицького Домініканського монастиря в 1692 році коштом київського полковника Григорія Коровки-Вольського на Борисоглібській вулиці на Подолі було збудовано церкву свв. Бориса і Гліба з дзвіницею при ній.

Вільний дух козаччини, дух лицарства відчувався в церквах до кінця XVIII століття, коли за часів цариці Єлизавети, а особливо Катерини II імперськими діями православна церква все більше віддалялася від народу, втрачала свій вплив на громадське і культурне життя. Перше українське відродження скінчилось після того, як православна українська церква повернулася до давніх консервативних традицій. Згадки про велич давньої Русі з її візантійською ортодоксією, авторитетність давньої церкви і патріархів звели нанівець демократичні течії в українському православ’ї, які виникли під впливом західноєвропейського євангелицького руху XVI ст. Замість зближення з гуманістичними традиціями західноєвропейського відродження, православна українська церква повернулася до аскетичних візантійських традицій, що призвело до її зближення з російською православною церквою.

В XVII-XVIII столітті з’являється тенденція до регулярного планування, йде швидкий розвиток міст, починаючи з другої половини XVII століття, складається традиційна планувальна схема міст. У XVII-XVIII століттях виникають різні типи споруд стилю українського бароко: колегіуми, “кам’яниці”, культові споруди принципово іншого, порівняно з часами середньовіччя і Ренесансу, архітектурно-композиційного рішення.

В період панування бароко на Україні виникають дві основні школи бароко: західна і східна. Західна школа виникла на Правобережній Україні, яка знаходилась під владою і впливом Польщі, і територіях, де був поширений козацький рух. Отже, західна школа виникла на територіях, які знаходились під сильним католицьким впливом: це передусім Львівська область, південь Волинської, Рівненської областей, південно-захід Житомирської області, північ, захід і південь Тернопільської області, половина територій Івано-Франківської області. Якщо

зобразити на карті України всі об'єкти стилю бароко, помітно, як проходили зовнішні впливи західноєвропейського католицького бароко і на яких територіях вони були найпомітнішими. Більшість пам'яток західної школи бароко виникло на Львівщині. Крім того, поодинокі пам'ятки західної школи бароко знаходяться поза межами основних архітектурних зон цієї школи, в великих містах чи історичних центрах [7].

Східна школа бароко, так зване "українське бароко", охопила території Лівобережжя (крім південних територій) і частину територій Правобережної Наддніпрянщини (прилеглі до Дніпра території Київської та Черкаської областей). Загальна територія поширення західної школи бароко приблизно вдвічі менша площі східної школи, але в західній школі бароко пам'ятки більш сконцентровані, в східній — більш віддалені одна від одної.

Якщо порівняти по карті кількість усіх побудованих дерев'яних церков XVII-XVIII століть і кам'яних церков стилю бароко XVII-XVIII століть, можна помітити, що кількість дерев'яних церков набагато перебільшувала кількість кам'яних церков, оскільки дерев'яна церква (а то і кілька церков) була майже в кожному селі. В той же час стилю бароко була відведена роль елітарного стилю, який вимагав значних коштів на будівництво. Саме тому барокові об'єкти з'являлись або в великих містах, або при великих монастирях, або в полкових та сотенних містах (на територіях з поширенням козацького руху). Отже, на відміну від народного дерев'яного культового зодчества, яке пройшло суцільною смугою через Львівську, Закарпатську, Чернівецьку, Хмельницьку, Івано-Франківську, Вінницьку, Волинську, Рівненську, Житомирську, Київську, Чернігівську, Полтавську, Сумську, Харківську область (фактично захопивши всі області, крім південних), де кількість всіх дерев'яних церков, починаючи з князівських часів, рахувалася тисячами, бароко в кам'яному зодчестві мало локальне поширення, і хоча західна і східна школи охопили за площею трохи менше половини території сучасної України, проте концентрація пам'яток навіть не може порівнюватись з дерев'яною архітектурою.

Хоча хронологічні рамки періодів бароко на Україні досить умовні і різняться в різних наукових джерелах, проте найбільш прийнятним виглядає таке датування:

І період (раннє, або "геометричне" бароко) — (1648-1680-ті роки) — перехідне від Ренесансу, характеризується певною "несформованістю" основних ознак стилю, асиметрією планів і фасадів;

ІІ період (середнє, або високе бароко) — (1680-ті — початок 1740-х років) — період стильової чистоти і завершеності, поява характерних ознак стилю, час будівництва більшості об'єктів бароко;

ІІІ період (пізнє бароко) — (початок 1740-х — кінець 1770-х років) — перехід від бароко до класицизму, характеризується поступовою втратою рис бароко і проявом класичних ознак, що пояснювалось передусім зовнішніми впливами.

Кордони регіональних шкіл східної школи бароко (правобережно-наддніпрянська або "київська", чернігівська, полтавська, слобожанська) не повністю співпадають з етнографічними кордонами дерев'яного церковного зодчества доби бароко на цих територіях, яке розподіляють за історико-етнографічним районуванням (Середня Наддніпрянщина, Полісся, Слобожанщина і Полтавщина) [6, с. 25-26]. Так, пам'ятки дерев'яного зодчества доби бароко були збудовані на території Чернігівського Полісся (і на цих землях була поширена чернігівська школа кам'яних

споруд східного бароко), Середньої Наддніпрянщини (на частині цих земель була поширена "київська" школа східного бароко, на частині — полтавська), Слобожанщини і Полтавщини (території цього етнографічного району охопили частково полтавську і слобожанську школи східного бароко).

У правобережно-наддніпрянській школі східного бароко були більш поширені трьохнавні та трьохкамерні церкви, церкви змішаної структури, з прибудовами, а на III періоді — конхові. У чернігівській школі в планах церков усіх трьох періодів домінує регулярність і симетричність, майже всі церкви тут хрещаті в плані, поширені також конхові церкви (теж на III періоді) і церкви, близькі до квадрату в плані. Київська і чернігівська школи найбільш багаті на кам'яні пам'ятки доби бароко, тут їх кількість найбільша.

Менше всього пам'яток бароко в полтавській школі. Переваги окремого типу плану в цій школі не спостерігається, є церкви і хрещаті, і трьохнавні, на III періоді — тільки регулярного планування — або близькі до квадрату, або конхові.

В слобожанській школі явно домінуючий на Чернігівщині тип хрещатої церкви взагалі непоширений, натомість поширені типи трьохкамерних церков, похідних від народної архітектури. Трьохнавні церкви в цій школі не зазнали поширення, на III періоді бароко зустрічаються церкви регулярного планування, близькі до квадрату в плані та конхові. Правда, на відміну від чернігівської, полтавської, "київської" шкіл, незважаючи на впливи класицизму в рішенні фасадів, було збудовано кілька церков за типом трьохзрубних дерев'яних церков.

Лівобережні регіональні школи східного бароко (в кам'яних спорудах) відзначаються більшою регулярністю планування, ніж правобережно-наддніпрянська "київська" школа, що слід пояснювати виходячи з політичного та економічного устрою на цих територіях. Як відомо, чим більш відчувається симетрія в плануванні, тим сильнішою є авторитарність методів управління і централізація економіки: так, симетричність барокових планів III періоду пов'язана з авторитарністю управління в Російській імперії і змінах в економічних відносинах. Київщина не виробила навіть на III періоді бароко таких чітких форм планів, тому що ці землі весь час підпадали то під владу Польщі, то під владу козаків, то під владу Росії, по цих територіях весь час проходили хвиля масових переселень, а економіка і культурний розвиток то підносились, то занепадали. Така економічна і політична нестабільність відчутна і в планових рішеннях. В цілому ж можна виділити по всіх регіональних школах бароко чотири основні схеми розвитку типів планів:

– трьохнавні церкви, похідні від давньоруського зодчества;
– трьохкамерні церкви, похідні від народної архітектури;
– хрещаті церкви східної школи, похідні від грецького хреста;
– трьох- та чотирьохконхові церкви, похідні від середньовічних церков-твердинь.

Розвиток планувальної структури дерев'яних церков доби бароко на цих територіях відбувався трохи інакше, оскільки базувався передусім на давніх традиціях будівництва зрубних споруд і на властивостях дерева [1, с. 88-90; 3, 4, с. 39-42; 5, с. 200-231]. Хоча вважається, що саме кам'яна архітектура доби українського бароко вплинула на дерев'яну, а не навпаки, проте, як наочно свідчать приклади барокових трьохкамерних та хрещатих кам'яних церков, в деяких випадках можна говорити про взаємовплив кам'яної і дерев'яної архітектури. В багатьох випадках дерев'яні церкви доби бароко не відзначалися такою стильовою чистотою як

кам'яні церкви на тих же землях: дерев'яна церква могла мати гранчасті "барокові" зруби і нерозвинену вгору композицію з розкриттям внутрішнього простору в інтер'єрі, як це вимагав стиль бароко, або, навпаки, мати багатоярусну композицію і "архаїчні" чотирьохкутні зруби [4, с. 42].

Можна говорити про найбільшу поширеність на Правобережній Наддніпрянщині трьохзрубних гранчастих церков і значно меншу поширеність хрещатих п'ятизрубних церков — на відміну від територій Лівобережжя, де тип хрещатої церкви набув значно більшого поширення [4, с. 39-42; 8, с. 19-331]. Якщо проаналізувати плани відомих церков Лівобережжя, можна помітити, що на Чернігівщині (Чернігівське Полісся) домінував тип трьохзрубної церкви, хоча були досить поширені і хрещаті церкви, а на Слобожанщині кількість хрещатих церков незначно перевищувала кількість трьохзрубних церков [8, с. 19-331].

Таким чином, дослідження планової структури кам'яних і дерев'яних церков доби бароко дозволяє виявити регіональні особливості, особливості місцевих архітектурних шкіл, що може стати у нагоді не лише при дослідженні і реставрації пам'яток, що збереглися, а й при проектуванні сучасних православних церков для певних регіонів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. — К.: Мистецтво, 1995. — 336 с.
2. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. — К.: Освіта, 1992. — 192 с.
3. Драган М. Українські деревляні церкви. — Л.: 1937. — 160 с.
4. Івашко Ю. В. Дерев'яне церковне зодчество Київщини. — К.: Гопак, 2003. — 120 с.
5. Логвин Г. Н. Дерев'яна архітектура України // Нариси історії архітектури Української РСР: Дожовтневий період. — К.: ДБЛБА УРСР, 1957. — С. 200-231.
6. Наулко В. І. та ін. Культура і побут населення України. — К.: Либідь, 1993. — 285 с.
7. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР: Ил. Каталог-справочник: в 4-х т. — К.: Будівельник, 1983 — 1986. Т. 1, 2, 3, 4.
8. Таранушенко С. А. Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України / За ред. М. Бажана, Г. Логвина. — К.: Будівельник, 1976. — 336 с.

УДК 711.552.1:725.2

О. С. Савицкая, Р. Горшков

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПРОЕКТИРОВАНИЯ И СТРОИТЕЛЬСТВА ТОРГОВЫХ ЦЕНТРОВ

Торговля и обмен товарами является одним из важнейших видов человеческой деятельности. Без торговых отношений не существовала бы связь между современными странами мира, деньги потеряли бы свой смысл, а хозяйство обрело бы форму натурального.

© О. С. Савицкая, Р. Горшков, 2007

К счастью в настоящее время торговля процветает, а ее вид адаптируется под потребности современного человека, темп и стиль его жизни. Хаотические базары на центральных городских площадях сменились улицами с многочисленными домами лавочников, те, в свою очередь, централизованными базарами, затем мелкими магазинами. В советское время широкое распространение получили так называемые ГУМы и ЦУМы, которые позволили централизовать места торговли, тем самым сэкономив человеку время на передвижения от одного магазина к другому.

В современном мире широкое распространение получили супермаркеты — магазины, в которых человек может легко найти практически все необходимое за достаточно короткий срок. Они зачастую специализируются по виду реализуемого товара: бытовая техника, продукты питания, электротовары, мебель и пр. Но в последнее время хождение по магазинам, или так называемый “шоппинг”, приобрело для человека несколько другой характер. Это уже не только форма удовлетворения потребностей в товарах и услугах, но и своего рода спорт, а для многих даже хобби или отдых. Объединение нескольких супермаркетов в один большой торговый центр с собственной инфраструктурой стало тем необходимым решением проблемы шоппинга.

За последние 5-7 лет в Нью-Йорке, Париже, Токио, Лондоне и многих других мегаполисах были выстроены крупнейшие торгово-развлекательные центры, ставшие центром досуга огромной части городского населения. Кроме того, эти сооружения стали своего рода символом современных архитектурно-строительных технологий, изюминкой города, предметом туризма. Собранные в одном месте фирмы-производители предоставляют такой ассортимент продукции, что отпадает потребность ехать в другой конец города за необходимой покупкой, тем самым экономится драгоценное для современного делового человека время. Кроме торговых помещений в инфраструктуру комплекса входят культурно-развлекательные помещения: кинозалы, выставочные комплексы, художественные галереи, сети магазинов “Fast food”, рестораны, концертные площадки, что в свою очередь служит центром духовного и эстетического досуга населения.

К сожалению, на Украине еще не было построено ни одного крупного торгово-развлекательного центра. Наша страна еще не вышла на тот уровень жизни, присущий ведущим странам мира. Но поскольку имеются тенденции к вступлению в ближайшее десятилетие в Евросоюз, есть все основания предполагать, что в скором будущем Украина поднимется на новый социальный, политический, экономический, демографический уровень, и строительство крупных торгово-развлекательных центров обретет свою актуальность.

Начало 21 века охарактеризовалось для большинства стран мира новым шагом в научно-технической революции: практически во всех сферах науки и техники были сделаны открытия, разработаны передовые концепции, введены актуальные инновации и т. д. НТР коснулась также и области строительства: появились новые технологии возведения зданий и сооружений, опытным путем были получены новые марки строительных материалов, были изучены и введены в действие различные сочетания полимеров, строительные машины и механизмы приобрели ряд актуальных технических преимуществ над старыми моделями. Прогрессирующая урбанизация, коснувшаяся всех стран мира, поставила перед архитекторами и

строителями множество новых вопросов, среди которых наиболее актуальными являются такие: как в условиях плотно застроенного мегаполиса возвести новые жилые и общественные комплексы, при этом не нарушив общей целостности и гармонии с существующей исторической застройкой.

Ведущие архитектурные группы пришли к мнению, что точечное (единичное) строительство жилых домов и предприятий соцкульбыта не решит всех потребностей населения, а также приведет к нежелательному искажению существующей городской застройки. Вместо этого было принято решение о разработке комплексов, включающих в себя не какое-либо единственное предназначение (например, только торговое), а набор различных услуг, способных удовлетворить все потребности обывателей.

За последние 5 лет во всех передовых странах мира было построено множество различных комплексов, среди которых важное место занимают торгово-развлекательные центры, более известные под названием “гипермаркеты”. Они включают в себя несколько зон оптовой и розничной торговли, а также культурно-развлекательные зоны.

Уже несколько лет Украинское правительство ведет переговоры со странами ЕС о перспективе вступления Украины в Европейское содружество. Для этого Украина должна соответствовать ряду высоких требований.

К сожалению, в нашей стране уровень развития строительных концепций и технологий намного ниже, чем в зарубежных странах. В России, ближайшем в историческом и географическом плане соседе, ведется активное строительство торгово-развлекательных центров. Многие,уже сданные в эксплуатацию, пользуются колоссальным спросом у потребителей. На Украине обыватель не привык к тому, что можно в одном гипермаркете удовлетворить все потребности: произвести покупки, отдохнуть, уделить время культурному развитию, получить заряд позитивных эмоций от просмотра фильмов и т. д. Чтоб все это сделать необходимо ездить в разные концы города, при этом потратить множество драгоценного времени. Поэтому, ориентируясь на опыт строительства гипермаркетов в ближайшем зарубежье (России, Польше, Чехии) было бы рационально начать строительство торгово-развлекательных центров и на Украине.

Прежде всего, необходимо проанализировать городскую инфраструктуру и выбрать наиболее подходящее для гипермаркета место. Также актуальным является строительство сразу нескольких торгово-развлекательных центров. Это значительно повысило бы уровень сбыта продукции, обеспечило “здоровую” конкуренцию между поставщиками, а также сэкономило бы потребителю время на выбор и покупку интересующей его продукции. Современные гипермаркеты предоставляют возможность приобрести разнообразный товар, посетить кинозалы, пообедать в уютном кафе или ресторане; игровые зоны предоставляют возможность для веселого отдыха детей. Размещение в гипермаркетах картинных галерей, небольших музеев или библиотеки внесет вклад в культурное развитие населения.

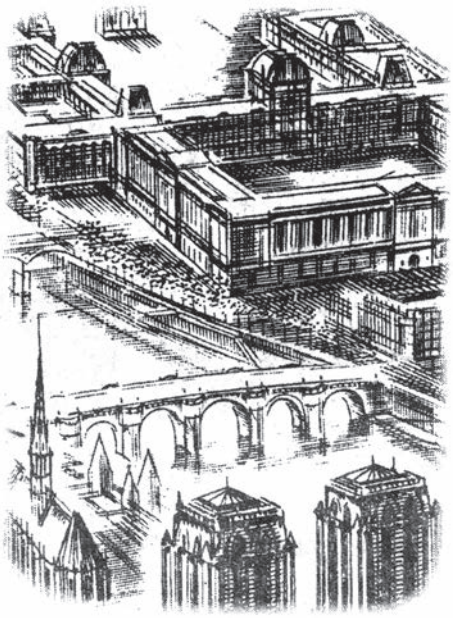

3

ТЕОРИЯ АРХИТЕКТУРЫ. РЕСТАВРАЦИЯ ПАМЯТНИКОВ

УДК 72(520)

В. П. Уренев

В СТРАНЕ ВОСХОДЯЩЕГО СОЛНЦА

Побывав недавно в составе группы архитекторов в Японии, я обратил особое внимание на вопросы экологии, где несколько десятилетий назад Токио душил смог, а вдоль улиц стояли аппараты с кислородом, при помощи которых за небольшую плату можно было отдышаться. Теперь здесь повсюду можно увидеть зелень, изысканные сады с водными источниками и водоемами. Все это результат внутренней культуры японцев, их любви к своей стране и уважения к традициям.

Сейчас японцы привели экологию в порядок, вынесли за черту города вредные промышленные предприятия. С годами в Японии меньше транспорта не становится, часты пробки. Но при этом и впечатляет и чистота улиц, и чистота машин, их состояние. Все автомобили, включая такси и грузовой транспорт, словно вчера выехали из завода. Чистотой поражают все японские города. Только в Токио мы насчитали 5 мусороперерабатывающих заводов с достойной архитектурой. Поговорка “Чистота не там, где убирают, а там, где не сорят” стоила многим японцам немалый штраф (500-1000 долларов) за незначительные нарушения.

Технологии на высочайшем уровне. В Иокогаме на 69-й этаж с видовой площадкой самого высокого небоскреба в Японии (73-этажного) мы поднялись за 40 секунд. При этом земля под застройку чрезвычайно дорогая и дорогое жилье. Например, снять однокомнатную квартиру, общей площадью 18 квадратных метров, в месяц стоит 800 долларов. Минимальная зарплата в Японии эквивалентна 2500 долларам, а 55 % работающего населения Японии занято в сфере обслуживания. Люди задействованы даже там, где у нас без этого вполне обходятся. Если на дороге ремонт, стоит человек в форме и показывает водителям направление объезда. На выезде из гостиницы — другой: указывает, что проезд открыт. Безработица в Японии составляет 1,5 %.

Что касается памятников архитектуры, то их сохранилось достаточно много, и они в хорошем состоянии. И непривычное количество культовых сооружений: в Токио около 5000 храмов, в Осаке (2,5 млн жителей) — 2000 храмов. Состояние их прекрасное, да иначе и быть не может, культура вообще и бытовая культура в частности в Японии на высочайшем уровне. Отсюда видно, как японцы воспитаны, как любят свою страну и ценят традиции. В этом — главная особенность Японии — и причина ее больших достижений.

Особой заботой там окружают зеленые насаждения. Сады повсюду — с интересной планировкой, ухоженные, дополненные декоративными камнями и водоемами. В прудах — рыба, чаще разноцветные карпы (считается, что они приносят удачу и изобилие). Самому старому из известных карпов уже 142 года, есть и по 138. К животным японцы вообще относятся трепетно. Природа и ее обитатели — лучшее лекарство от техногенного стресса.

Садовое искусство в Японии — это особое уникальное явление, которое представляет собой тщательно разработанную философско-эстетическую систему ос-

© В. П. Уренев, 2007

мышления природы как универсальной модели мироздания, где человек может любоваться бесконечной красотой природы. Верность старым традициям в сочетании с новым творческим мышлением позволяет и сегодня создавать японским мастерам ландшафтной архитектуры шедевры, не уступающие классическим образцам прошлого.

Главное отличие Японии — сама страна, совершенно иной мир, иная цивилизация, иная культура. Токио, Иокогама, Нагоя, Киото и Осака открыли нам удивительное сочетание новейшего и традиционного, каждый город оставлял незабываемые впечатления индивидуальным обликом. Однако следует признать, что уникальные достижения японцев вызваны в жизни особыми сложностями — ограниченными площадями островов, высокой сейсмичностью и т. д. В 1923 году Токио был почти полностью разрушен землетрясением, а в 1945 — его еще бомбили, что потребовало срочного возведения простеньких “коробочек” — быстро создаваемое жилье вроде наших “хрущевок”. И до сих пор их там целые районы. Есть и старые здания, но они в меньшинстве. При этом очень высокая плотность населения: 1000 человек на 1 квадратный километр.

При поездке из Токио в Иокогаму мы по привычке ждали, что закончатся городские постройки и откроется вид на поля, сады или что-либо подобное. Но увы, все 37 километров не было пространства между строениями: жилые здания, промышленные объекты, общественные учреждения составили всю протяженность нашего пути. И это не удивительно, ведь в Токио проживает 8 млн человек, в его пригородах — 12 млн, а во всем мегаполисе (сравнимом разве что с Нью-Йоркским и Шанхайским) — 28 млн.

Токио был дважды отстроен заново. Это значительно сказалось на облике города. В первую необходимо было обеспечить жильем население, оставшееся без крова. Так в Токио появились одинаковые “коробки” жилых и офисных зданий. Развиваясь, Токио сросся с пригородами и образовал мегаполис, который называется “Большой Токио” или Токкайдо. Он имеет протяженность вдоль побережья 700 километров и насчитывает до 28 млн жителей. В городе около 50 тыс. предприятий, где они в основном крупные.

Общая длина улиц в Токио — 22 тыс. км. и многие из них не имеют названий. Взамен город разбит на 23 квартала. Номера домов внутри квартала означают не расположение по улице, а время их постройки. Так, дом, который построен сначала, получил первый номер, а следующий, не зависимо от того, что он находится в конце квартала, второй.

Гиндза — самый престижный район города. Одноименная улица имеет длину 1200 м.

Район Синдзюку один из 23 районов Токио является одним из важнейших административных и коммерческих субцентров столицы. Именно здесь стали возводиться первые японские небоскребы.

В деловом квартале Маруноути расположены главные офисные здания и банки, а также традиционные торговые и культурные центры с множеством кафе, ресторанов, кинотеатров и других мест проведения досуга.

В Токио кроме садов около 4 тыс. парков и скверов. Самый большой — парк Уэно, на его территории находится Национальный художественный музей, Национальный музей естественных наук, Галерея изящных искусств, Токийский инс-

титут искусств и Консерватория. В Токио более 400 картинных галерей, несколько десятков музеев, множество театров.

В центре Токио обширную территорию занимает Императорский дворец. Старое здание было разрушено в 1945 г. во время воздушного налета и в 1968 г. было построено новое. Это современное сооружение, выполненное в японских национальных традициях, окруженное великолепным парком.

Достопримечательностью Токио является также “маленький Лондон”, это небольшой квартал красных кирпичных домов, построенных в конце XIX века по образу лондонского Сити. Здесь разместились официальная резиденция премьер-министра и здание парламента.

Иокогама — один из крупнейших городов Японии, второй по величине после Токио (3,2 млн жителей) город-порт. Это и крупный туристический центр, где ежегодно бывает до 28 млн гостей. Именно в этом городе находится самый высокий в Японии (73 этажа) небоскреб.

Иокогама в настоящее время продолжает обновлять концепцию своего развития, превращаясь в мощный деловой центр Японии, где сосредоточены промышленные предприятия, транспортные узлы, торговые дома. Продолжает реализовываться проект “Порт будущего XXI вв.”, по которому у моря вырастают великолепные комплексы — небоскребы, способные выдержать любую стихию природы. Реализация этой идеи до конца даст возможность создать деловой, культурный, торговый, рекреационный центр новой Иокогамы, где смогут проживать более 10 тысяч человек, а около 200 тысяч — найдут свое место работы. Почти на 300 метров вознесся самый высокий небоскреб в стране Лендмарк Тауэр и парусообразный “Иокогама Гранд Интерконтиненталь отель” на 600 номеров и международным конференцзалом на 500 мест. За последние годы все большее количество зарубежных фирм переносят свои японские штаб-квартиры из Токио в Иокогаму, таким образом увеличивая привлекательность Иокогамы.

Киото — древняя столица Японии. В настоящее время административный центр префектуры Киото с населением около 2 млн человек. Современный Киото — это открытая историческая книга, где можно ознакомиться с историей Японии, ее культурой, религией, традициями, ремеслом, архитектурой. Славится город ткачеством и художественной окраской тканей. Киотские художники изобрели особый способ крашения, который позволяет воспроизводить тонкие графические рисунки на одежде.

Осака — город и префектура расположились на равнине основного Японского острова Хонсю. Сегодня в нем проживает 3 млн человек. Город имеет свою историю, свое славное прошлое. Проведение в этом городе “ЭКСПО — 70” (первой всемирной выставки) оказало сильное воздействие на его развитие. Эта выставка проходила под девизом “Прогресс и гармония для человечества”, где японцы демонстрировали возможности научно-технического прогресса. Особое место на этой выставке организаторами было уделено впервые компьютерным технологиям и их влиянию на качественное изменение повседневной жизни и условий труда.

Нагоя расположен в центральной части острова Хонсю, административный центр префектуры Айти с населением более 2 млн человек. Это крупный промышленный центр, занимающий третье место в стране по объему производства,

где размещаются предприятия автомобилестроения, тяжелая индустрия, нефтехимия и портовые сооружения — один из крупнейших в стране. Нагоя также один из крупнейших культурных центров в Японии, где много памятников, храмов, музеев. Особый интерес вызывает коллекция на открытом воздухе макетов всемирно известных памятников архитектуры, расположенная в одном из парков города.

Поражают новые объекты — сейсмостойкие небоскребы. Это совсем иная среда в специальных районах со своей инфраструктурой. Транспортные пути, соответствующие эстакады, 5-6 уровневые новые дороги, туннели, мосты.

Там же проходит скоростной поезд и монорельс. Дороги в Японии заслуживают особое внимание. Так, к примеру, по пути из Токио в аэропорт, а это расстояние 65 км. мы ни разу не пересекали ни одной улицы. Ограждения, туннели, мосты — все сделано так, что вероятность попасть в аварию сведена почти к нулю.

Что же касается архитектуры, особенно послевоенной и новейшей, хочется отметить, что в Японии почти все лучшие здания проектировали на ряду с японскими архитекторами признанные мастера из других стран (Фостер, Старк, Пиано и др.).

Сегодня многие города Японии и в первую очередь Токио представляют своеобразный полигон высотного домостроения, где можно проследить динамику повышения этажности, совершенствования высоких строительных технологий, многообразие архитектурных форм и конструктивных решений.

Небольшой подъем градостроительного развития Токио получил в период подготовки к летним Олимпийским играм 1964 г. В 1991 году было сдано в эксплуатацию самое высокое здание в Токио — 243-метровый комплекс столичной администрации (архитектор Кэндзо Танге), которое представляет собой две 48-этажные башни, напоминающие европейский готический собор.

Японские специалисты одни из первых применили в высотном домостроении сборно-монолитные конструкции с использованием различнопрофильного прокатного металла. Стройплощадка при возведении небоскребов не совсем привычная в нашем представлении. В первую очередь это отсутствие складирования материалов, чистота на участке, применение минимального количества современной строительной техники. Еще далеко не завершен строймонтаж здания, а уже территория вокруг него благоустраивается, высаживается озеленение, устанавливается декоративное освещение.

Будучи в Японии, нельзя не восхищаться традиционной японской кухней. Конечно, наиболее привычным японским блюдом считается суши, многочисленные варианты которого продаются буквально повсюду. В меню лучших ресторанов включены и бамбуковые ростки, корень лотоса, драгоценные грибы мацутаке и, конечно же, рыба фугу, знаменитая тем, что при неправильном приготовлении становится смертельно ядовитой.

Наиболее сложным и известным из ритуалов, связанных с напитками, является японская чайная церемония. В специальном здании чайного домика имеется главная комната и примыкающая к ней маленькая, предназначенная для чайного действия. Перед ней устроена необычная веранда в двух уровнях, при этом ограждение внутреннего от внешнего пространства выполнено в деревянной конструкции, оклеенной полупрозрачной бумагой. Все предметы в интерьере чайной комнаты имеют вполне определенное назначение. Через утилитарный смысл

предметов, в самом процессе их употребления открываются и познаются их красота, их истинная сущность. Ко всем предметам предъявляются общие требования — простота и непритязательность, а эстетика чайной церемонии впервые утвердила в японском искусстве принцип утилитарности и красоты.

Особое значение придается входу в чайный домик. Это узкий и низкий вход — около 60 см в высоту и ширину. Такое уменьшение входа имеет глубокий философский смысл, где каждый входящий должен непременно согнуться, потому что здесь все равны.

К сожалению, ограниченные возможности объема данной статьи не позволяют рассказать все то многое, что нам удалось увидеть и ощутить на себе в этой удивительной стране.

Покидая Японию, мы унесли с собой частицу ее неповторимой культуры, национальных традиций и сердечного гостеприимства.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Чекулаева Е. О. Столицы мира. — Москва: Астрель, 2002. — 522 с.
2. Скляренко В. М., Батый Я. А. и др. 50 знаменательных городов мира. — Харьков: ФОЛИО, 2005. — 510 с.
3. Николаева Н. С. Японские сады. — Москва: АРТ — Родник, 2005, — 208 с.

УДК 72:929Маразли(477.74)

В. Л. Глазырин

ГОРОДСКОЙ ГОЛОВА ГРИГОРИЙ МАРАЗЛИ И ЕГО АРХИТЕКТУРНАЯ КОМАНДА (к 100-летию со дня смерти)

К началу 1876 г. герольдия утвердила герб Маразли: “Честь паче почести”. Этот девиз, очевидно, наиболее ёмко определил дальнейшие деяния Григория Григорьевича на посту городского председателя (1878-1895 гг.).

Я бы назвал это время вторым “золотым периодом” Одессы, пиком её развития и богатства, который и сегодня туманит головы и рождает завистливые воспоминания.

О бурном экономическом росте города в то время говорит рост численности его населения с 120 тысяч жителей в 1886 г. до 405 тысяч в 1897 г.

Доброе имя и память одесситов Маразли заслужил тем, что стремился улучшить жизнь горожан и внедрить европейские, современные тому периоду технологии и архитектурные решения.

В период городского головы Г. Г. Маразли к предшествовавшим благоустройствам города добавились первые, после столичных, городские конно-железные дороги, красивейший городской парк Александровский (им. Шевченко), первая

© В. Л. Глазырин, 2007

в России бактериологическая станция (создатель — проф. Мечников), первая в России химическая лаборатория для исследования продуктов (создатель — проф. химии Вериго), благоустроенные грязелечебницы Андреевского и Хаджибейские. Были открыты несколько десятков училищ и народных школ, первая Народная бесплатная читальня, Городская Публичная библиотека, художественный музей, детская больница д-ра Мочутковского, глазная — В. Санценбахера и т. д. Введено электрическое освещение, продолжены работы по водоснабжению и канализованию города, а так же по замощению улиц.

Список славных дел Григория Григорьевича во благо города и его жителей поистине впечатляющий. Но сам городской голова не считал его достаточно полным. И всем последующим градоправителям Одессы Маразли завещал: у каждого из них аналогичные списки должны быть хоть на строчку, но длиннее, чем у предшественника...

Новый городской театр, каменные здания крытого рынка на Новом базаре, помещение тюрьмы, построенные с учётом тогдашних мировых требований, свыше десяти школьных зданий — вот неполный перечень объектов экономического, социального и культурного значения, которые находились в поле зрения городского председателя.

Значительных масштабов приобрела меценатская и благотворительная деятельность. Поражает один лишь перечень возведенных на средства Г. Г. Маразли или купленных и подаренных им городу зданий: Художественный музей, Городская библиотека, Народная читальня, бактериологическая станция, церковь Григория богослова и мученицы Зои, церковь на Куяльницком лимане, а также построенный по проекту архитектора Г. И Торричелли в 1880 г. Музей Одесского общества истории и старожитностей (ныне — Археологический музей).

Попробуем выяснить, в каком направлении развивалась архитектура г. Одессы при Маразли, какие архитекторы работали с ним по активной застройке исторического центра, улиц и площадей города?

Социально-экономическую историю Одессы принято делить на три периода:

1) время первых градоначальников А. — Э. Решелье и А. Ф. Ланжерона — до 1823г.;

2) развитие при губернаторе М. С. Воронцове — до 1855 г.;

3) период капитализма — до конца столетия.

Эти фазы в жизни города проявились также в архитектурной деятельности, творческой активности тех или иных зодчих, администрировании и организации строительного дела. Сопоставление данной периодизации с общестилевой, характерной для Европы и Российской империи, в пределах которой город находился, позволяет сформулировать следующие этапы развития архитектуры Одессы в XIX веке.

Первые четыре десятилетия — период ампира, в двух фазах: 1800-1820 гг. и 1821-1840 гг., которые разнятся не только объёмом строительства, монументальностью зданий, но и характером пластических образов (зодчие Фр. Фраполли, А. Дигби, Д. Фраполли, а позже — Ф. К. Боффо, Дж. Торричелли, И. С. Козлов).

В решении фасадов архитекторы постоянно обращались к греческим ордерам.

Середина века (1840-1870 гг.) — период романтических исканий. Ампир быстро сходит со сцены, проявляясь иногда в строительстве т. н. казарменных зда-

ний, почти лишённых декоративных элементов. В некоторых работах архитектора К. Даллаквы появляется бидермейер, но в целом господствуют новоренессанс (Ф. К. Боффо, Ф. О. Моранди, К. О. Даллаква, Н. Н. Черкунов), нередкими стали новобарокко (Л. С. Оттон, Ф. В. Коклен), "русско-византийский стиль" (Дж. Торричелли, И. С. Козлов, А. С. Шашин), новороманика (Ф. О. Моранди), новоготика (Ф. Гонсиоровский, О. Н. Колович).

Интересующие нас последние десятилетия 19-го века (1870-1900 гг.) — период триумфа реализма. В эти три десятилетия наблюдались почти все стилизаторские течения: новороссийское, нововизантийское, новомусульманское, новоренессанс, новобарокко, новорококо, новоклассицизм, новороманика, новоготика и, конечно же, модерн. Ведущими зодчими этого времени являлись А. О. Бернадацци, Л. Л. Влодек, Ф. В. Гонсиоровский, Ю. О. Моранди, Л. Ф. Прокопович, М. Г. Рейнгерц, А. Д. Тодоров, Н. К. Толвинский, Г. К. Шеврембрандт, А. Е. Шейнс, В. И. Шмидт, И. Ф. Яценко. Большинство из них помимо новоренессанса и новобарокко мастерски применяли формы других исторических стилей. И лишь некоторые архитекторы имели излюбленные приёмы, например П. У. Клейн постоянно работал в духе т. н. кирпичного стиля (дом на ул. Спиридоновский, мастерские Одесского художественного училища на Преображенской, здание завода шампанских вин на Французском бульваре).

Объёмно-пространственная композиция Одессы во второй половине XIX-начале XX ст. преобразилась. Город с малоэтажной гармоничной ампирной застройкой и ансамблями превратился в крупный индустриальный, хорошо благоустроенный центр европейской цивилизации. Укрупнился его масштаб. Здания и сооружения стали более значительными по размерам и это существенно повлияло на панорамы и силуэтные характеристики как отдельных районов, так и города в целом.

Вместе с тем, несмотря на многочисленность и переплетение разных стилевых явлений, город не утратил целостности и своеобразия. Включившись в историческую ткань классицизма и ампира, новые дома и сооружения сделали Одессу компактнее и монументальнее, сохранили приветливость и жизнерадостность её архитектурного вида, выразительность силуэта и панорам. По прежнему широко применялись различные трактовки и вариации на тему греческих ордерных систем.

Для того чтобы получить более ясную и цельную картину архитектурных деяний того периода Одессы, познакомимся с рядом конкретных зданий и их авторами.

В 1880 г. по проекту архитектора Д. Е. Мазирова на ул. Гаваная,10, у восточного входа в горсад был построен т. н. дом Порро с красивым угловым круглым эркером и насыщенной элементами классической архитектуры пластикой фасадов. Дом обогатил периметральную застройку горсада.

В 1878 г. по проекту архитектора Гонсиоровского Ф. В. был построен 4-этажный жилой дом на ул. Гоголя, 6.

Здание имеет по фасаду, над осевой аркой, трехчастный протяженный балкон, несущие кронштейны которого подпирают четыре фигуры атлантов высотой в этаж. Фасад несёт колонны коринфского и ионического ордера.

В 1887-1894 гг. Ф. В. Гонсиоровский построил великолепное 4-этажное здание на ул. Ришельевской, 5 — угол ул. Дерибасовская, 9.

На фасадах расположены колоны (2-3 эт.) коринфского ордера высотой в 2 этажа. В центре фасада — на уровне 3-го и 4-го этажей — балкон с двумя фигурами телуменов, подпирающих кронштейны с валютами.

Интересно решён угол здания с шестигранным эркером со 2-го по 4-й этажи. Гонсиоровским же в 1880 г. построены жилые дома на ул. Гоголя, 19 и Гоголя, 16 с представительскими ордерными фасадами.

Мастер архитектуры Гонсиоровский работал в середине последней трети 19 века вместе с известными одесскими архитекторами А. Бернадацци, Л. Л. Влодеком, Ю. М. Дмитренко, В. И. Прохаской и многими другими талантливыми мастерами.

В 1893 г. на ул. Гоголя, 23 построил жилой дом архитектор А. О. Бернардацци.

Архитектор А. Г. Люикс в 1881 г. построил на ул. Гоголя,12 здания кредитного общества (Дом техники).

В 1900-1901 гг. архитектор Л. Л. Влодек построил жилой дом на ул. Гоголя, 5, и, вместе с архитектором С. Ландесманом, — на ул. Гоголя, 7.

Таким образом, застройка одной из красивейших Одесских улиц — ул. Гоголя сформировалась при правлении городом Маразли.

Следует отметить, что в то время для строительства и проектирования крупных зданий объявлялись конкурсы и приглашались из других городов и стран Европы лучшие мастера архитектуры.

При Маразли в 1883-1887 гг., на ул. Ланжероновской, угол Ришельевской, было построено уникальное здание Одесского оперного театра по проекту выигравших конкурс венских архитекторов Ф. Фельнера и Г. Гельмера, на месте сгоревшего в 1873 г. первого городского театра, построенного архитектором Тома де Томоном.

Отличительной чертой застройки, окружающей Театральную площадь, является то, что в ней представлены здания практически всех этапов архитектурного развития исторического центра Одессы, от классицизма до модерна.

Новый театр был построен в стиле венского барокко, столь близкого одесской архитектуре. Главный фасад решён в виде двухъярусного центрального портика-лоджии, несущего пьедестала с трагической музой театра Мельпоменой, которую мчат, запряжённые в колесницу, четыре пантеры. Факел в её руке — это неугасаемый свет искусства.

При строительстве театра не был построен театральный ресторан, который должен был находиться со стороны Пале-Рояля.

В конце 19 века в архитектуре Одессы господствовали эклектика и стилизаторство.

На пересечении ул. Бунина,15 — ул. Пушкинской, 17 в 1894-1899 гг. по эскизам архитектора В. Прохаски, по окончательному проекту А. Бернардацци построено здание Новой биржи, фасады которой решены в монументальных формах флорентийского Ренессанса, с монументальной лоджией со стороны ул. Бунина, через которую решён парадный главный вход в здание по не менее монументальной мраморной лестнице. Над лоджией устроен шатрообразный четырёхугольный купол. В своде лоджии — круг зодиака.

Во фризе — обрамлении арки лоджии — выточенные из камня гербы 4-х губерний Новороссийского края: Херсонской, Екатерининской, Таврической и Бессарабской.

Над огромными входными дверьми биржевого зала вместимостью 2000 чел. аллегорически изображены: торговля, промышленность и земледелие работы флорентийца Коссиоли.

Во фризе под потолком зала — 6 картин известного художника Каразина, изобразившего последовательное развитие торговли.

Одесская Новая биржа несомненно стала красивейшими зданием среди бирж России.

Здесь же рядом, на ул. Пушкинская, 15, несколько позже, в 1898-1899 гг. по проекту архитектора Бернардацци построено великолепное здание отеля "Бристоль" ("Красная"), фасады которого несут двухуровневые канелированные колонны коринфского ордера и более мелкие, в полукруглых лоджиях — в ионическом ордере. Фасады украшены многочисленными скульптурами, гирляндами, бюстами и ониками, разнообразными профилями и тягами.

Сложные узоры оконных переплётов арочных окон и металлических решёток балконов напоминают окна и балконы венецианских дворцовых фасадов.

Не менее богато и экзотично решены и роскошные интерьеры гостиницы.

Архитектурный стиль отеля "Бристоль" — эклектизм, с причудливым переплетением элементов барокко, модерна, и других не чётко выраженных направлений.

В конце XIX в. по проекту Бернардацци на ул. Пушкинской, 34 (угол Троицкой, 26) построено помпезное 3-этажное здание с протяженными фасадами на обе улицы.

В центре каждого фасада — (2-3 этажи) коринфские колоны высотой в 2 этажа, окна 2-го этажа обрамляют ионические колоны. Фасады украшены огромным количеством архитектурных деталей в т. ч. много маскаронов.

Карнизы поддерживают кронштейны с масками львов.

Таким образом, следует отметить, что и завершение формирования архитектурного облика ул. Пушкинской происходило в эпоху Маразли.

В 1879 г. по победившему на конкурсе проекту архитектора Виктора Шретера, под надзором архитектора А. Бернардации, в г. Одессе было построено здание железнодорожного вокзала, завершившее с юга перспективу ул. Пушкинской. Здание не сохранилось.

В 1893-1899 гг. по сторонам создаваемой привокзальной площади по проектам М. Толвинского в формах неоренессанса построили здания судебных учреждений и земской управы. Возле вокзала, на ул. Новорыбной и в конце Пушкинской, в то же время выросли монашеские подворья — Андреевское, Пантелеймоновское и Ильинское, выполненные Ю. Дмитренко и Л. Прокоповичем с использованием форм неороссийского стилевого направления.

Таким образом, при Маразли была, в основном, сформирована и застройка Привокзальной площади, завершившей развитие ул. Пушкинской.

В 1893-1895 гг. по ул. Садовой по проекту В. Харламова было построено 3-этажное сооружение Почтамта с огромным операционным залом и необарочными фасадами.

Деловой центр Одессы формировался в основном в районе Дерибасовской и близлежащих к ней улиц. В начале XX ст. в городе функционировало свыше 20 финансово-кредитных учреждений, для большинства из которых строились специ-

альные здания. Они отличались функциональностью решений и впечатляющим внешним видом. Это Земской банк на ул. Садовой №3 (В. Маас), Кредитное общество на ул. Гоголя № 12 (А. Люис) и Пушкинской № 10 (А. Бернардацци), банки Бессарабско-Таврический на ул. Пастера №25 и Объединенный на ул. Ришельевской № 2 (С. Ландесман), Новая биржа на ул. Пушкинской № 17 (А. Бернардацци), банк Учётный на ул. Пушкинской № 12 и Земельный на ул. Маразлиевской №34-а (Ю. Дмитренко), ломбард на ул. Польской № 12 (В. Прохаска), Русско-Азиатский банк на ул. Ришельевской № 8 (С. Гальперсон) и т. п.

Торговые ряды и базарные площади с галереями заменили вместительные сооружения с просторным внутренними залами и комплексами. Так на углу улиц Дерибасовской и Преображенской в 1898-1899 гг. выстроили Пассаж с периметральным размещением магазинов вдоль освещенного стеклянным потолком атриума (Л. Л. Влодек и Т. Л. Фишель).

Его стиль так же эклектика.

В городе сформировались несколько лечебных центров. В начале ул. Херсонской, напротив городской больницы, выстроили бактериологическую станцию (Ю. Дмитренко), рядом по проекту Ф. Нестурха, И. Яценко — здание скорой помощи, Валиховской богадельни, родильного приюта, и целый комплекс медицинского факультета Новороссийского университета (М. Толвинский). Последний включал в себя не только учебные корпуса, а и специализированные клиники, которые составили выразительный архитектурный ансамбль.

На ул. Мясоедовской сформировался комплекс сооружений Еврейской больницы (Н. Черкунов, А. Минкус). Неподалёку располагались Инвалидный дом (А. Бернардацци, Ф. Лонский) и несколько богаделен (И. Яценко).

В приморской части города, по дороге в Аркадию и на Малый Фонтан, создавались частные санатории и водолечебницы. Началась реконструкция Французского бульвара, как сезонного общественного центра города.

Открывалось много разных учебных учреждений, которые довольно равномерно распределялись по городской территории. Средние общеобразовательные и специальные училища в основном разместились вдоль Старопортофранковской улицы или недалеко от неё, как, например, училище на ул. Толстого №30 (Э. Меснер, Х. Скведер). Большинство университетских сооружений концентрировались в районе ул. Херсонской, а рядом с главным корпусом по проекту М. Толвинского в формах флорентийского ренессанса 1898 г. был закончен корпус Физико-химического факультета.

С ростом культурных запросов в центральной части Одессы появились новые зрелищные здания, такие как театр Сибирякова (С. Ландесман, М. Линецкий), цирк (А. Шейнс, Л. Влодек), русский театр (Ф. Троупянский). По проектам архитекторов Ф. Гонсиоровского, А. Бернардацци, Э. Меснера, М. Линецкого, В. Прохаски, В. Шевремброндта, Л. Чернигова, Ф. Троупянского и других строились дома разных обществ и клубов, музеев и картинных галерей. К 100-летию города создавался памятник его основателям.

Одесса вступала в 20-й век.

Фасад жилого дома на ул. Ланжероновская, 8. Фрагмент

Одесский театр оперы и балета на ул. Ришельевской, 1883-1887 г.г. Архитекторы Ф. Фельнер и Г. Гельмер

Археологический музей на ул. Ланжероновская, 1882 г. Архитектор Ф. Гонсиоровский

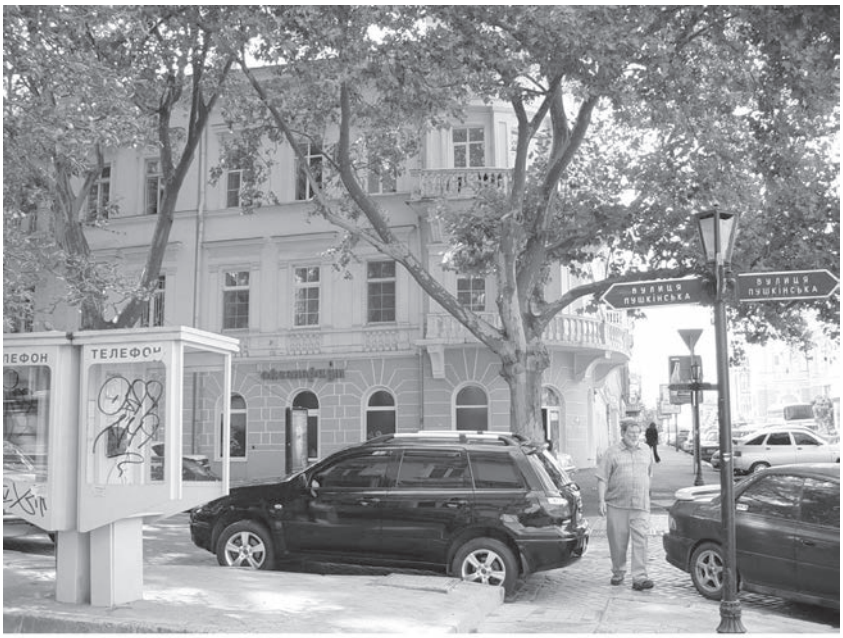

Дом одесского 1-й гильдии купца Г. Маразли на ул. Пушкинская, 2

Отель "Бристоль" на ул. Пушкинская, 15.
Фрагмент фасада. 1898-1899 г.г.
Архитектор А. Бернардацци

Мраморные окна здания Новой биржи на ул. Бунина,15.
1894-1899г.г. А. Архитектор Бернардацци

Фасад картинной галереи Н. Толстого ул. Сабонеев мост

Мастерские Одесского художественного училища на ул. Преображенской. Архитектор Пауль Клейн

УДК 727.8(477.74)

В. А. Лисенко

ЭВОЛЮЦИЯ АРХИТЕКТУРНО-КОНСТРУКТИВНЫХ И ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ВОЗВЕДЕНИЯ ОБЪЕКТОВ ПРОСВЕЩЕНИЯ (на примере Одесской государственной научной библиотеки им. М. Горького)

Цель работы — на примере ОГНБ им М. Горького исследовать принципы архитектурно-конструктивных и технологических особенностей проектирования и строительства объектов просвещения.

Задачи работы — изучить основные принципы сооружения ОГНБ: социальные, градостроительные, экономические, объемно-планировочные, планировочно-технологические, стилевые, архитектурно-конструктивные, строительно-технологические.

Император Николай I в соответствии с прошением графа Воронцова 13 (25) сентября 1829 г. издал указ об образовании в Одессе городской публичной библиотеки — первой на Украине публичной библиотеки и второй в Российской империи (после Санкт-Петербурга). Этому событию предшествовало обращение действительного статского советника Алексея Ираклиевича Левшина, редактора газеты “Одесский вестник”, градоначальника Одессы в 1831-1837 гг., к генерал-губернатору Воронцову: “Я употребил бы во зло снисходительное внимание Вашего Сиятельства и даже оскорбил бы особу Вашу, если б стал бы доказывать перед Вами пользу учреждения публичной библиотеки... Если мысль сия заслуживает одобрения Вашего Сиятельства, то позвольте употребить составленный газетой капитал в сумме 15 тыс. рублей на покупку книг, кои составят основание здешней городской библиотеки”.

Таким образом, на основании этого указа Одесская городская публичная библиотека была обустроена 15 апреля 1830 г., но не имела своего постоянного помещения, и только с 1883 г. её разместили в здании музея Одесского общества истории и древностей, построенного на средства городского головы Григория Григорьевича Маразли (ныне это здание Археологического музея). В связи со значительным увеличением числа книг и читателей, городская дума ассигновала средства на строительство специального здания библиотеки, и в конце 1903 г. был отведен участок на ул. Херсонской (ныне угол ул. Пастера и пер. Ляпунова); место избрали неподалеку от университетского комплекса (имеется в виду Медицинский факультет Новороссийского университета). “Для постройки нового здания указывались места и около вокзала, и на углу Греческой и Карантинной, и на Гаваной и на углу Преображенской и Дерибасовской и т. д. Но все они, к счастью, были отвергнуты. Архитектором Ф. П. Нестурхом было удачно указано на участок по Херсонской ул., где помещалось подлежавшее сносу 2-ое отделение городской больницы (“Постановлением городской думы от 28 апреля 1903 г. для постройки здания новой Городской публичной библиотеки отведено в размере 967,37 кв. саж.

© В. А. Лисенко, 2007

по Херсонской улице, где помещалось второе отделение Городской больницы" — предложение гор. Головы П. А. Зеленаго. № 55, 1904 г.). Близость университета и др. высших учебных заведений вместе со сравнительной тишиной улицы и обширностью территории, на которой можно было развернуть крупное строение, убедили градоправителей в правильности сделанного выбора, и Ф. П. Нестурху было поручено разработать архитектурный проект будущей библиотеки. Такое решение состоялось в 1903 году. Ф. П. Нестурх составил "Несколько проектов постройки и эскизов фасада здания". И то, и другое обсуждалось специальной комиссией, в которую, кроме её председателя, городского головы П. А. Зеленого, вошли следующие наиболее видные лица: попечители библиотеки граф М. М. Толстой и Я. А. Новиков, из среды гласных А. А. Швенднер и особо приглашенные специалисты — инженеры Н. А. Депп и И. А. Лишин, а также архитекторы А. О. Бернардацци и Ю. Н. Дмитренко вместе с библиотекарем университетской библиотеки Л. Ф. Бруном. При рассмотрении проектов и шесть эскизов фасадов здания, представленных Ф. П. Нестурхом, А. А. Швенднер предложил спроектировать эскиз фасада в стиле публичного музея Hennig'а в Лейпциге. На это Ф. П. Нестурх ответил, что "Особенной разницы между рассматриваемым проектом и предлагаемым А. А. Швенднером нет, в особенности, когда эскиз этот будет окончательно разработан". Это заседание комиссии имело место 22 февраля 1904 г., после чего Ф. П. Нестурх получил командировку в Харьков, в Москву, Петербург и Варшаву "Для ознакомления устройства русских библиотек, которые сооружены в недавнее время по заграничным образцам". "Субкомиссия (архитекторы А. О. Бернардацци, Ю. М. Дмитренко, председатель граф М. М. Толстой), детально рассмотрев эскизные проекты постройки, а также несколько эскизов фасадов и, приняв соображение подобного рода сооружения в других городах Европы и Америки и местные условия, остановилась на одном из них. Идея проектируемого сооружения, как видно из прилагаемого проектного эскиза, такова: читальный зал расположен внутри двора с той целью, чтобы избежать уличного шума и пыли. Он помещен в центре здания, вблизи книгохранилищ и служебных комнат. Освещение проектировано с двух сторон. Вход в него из аванзалы с верхним светом. При проектировании книгохранилища принята система магазинов. Корпус его изолирован от других библиотечных помещений глухой брандмауэрной стеной и выходит на Софиевский переулок. Книгохранилище предполагается устроить из отдельных невысоких (3 j — 3 S арш.) этажей, разделенных между собой сплошными огнестойкими потолками. Предполагается также устройство подъемников. Освещение — боковыми окнами." (Изв. Одес. гор. думы, №55, 1904, С. 960-961).

"В июне месяце 1904 г. Исполнительная комиссия приняла решение строить Библиотеку не хозяйственным, а подрядным способом, сдав одному подрядчику оптом каменные и штукатурные работы, а специальные устройства как то: конструктивные части, книгохранилище, отопление, освещение и вентиляция выделить в отдельные подряды. Затем Комиссией были составлены кондиции подряда для постройки здания и сделала вызов лиц, желающих принять на себя собственно здания, без специальных устройств, стоимость какового по смете исчислена в сумме 156. 187 рублей 48 коп. На соревнования подали заявление следующие лица: 1. Швецарский гражданин Э. Б. Вей, изъявивший согласие произвести это сооружение за 160. 000 рублей. 2. Купец Л. С. Ожинский за 168. 000 рублей. 3. Ар-

хитектор Х. Я. Скведер за 182. 000 рублей. 4. Подрядчик Н. З. Никитин за 178. 000 рублей. 5. Архитектор М. Г. Рейнгерц за 179500 рублей. 6. Архитектор А. О. Бернардацци за 145. 000. Последний предложил наименьшую цену и на 7% менее исчисленной по смете. Глубоко доверяя высокой опытности и безупречному имени А. О. Бернардацци, Комиссия, сдав ему подряд, считала, что дело постройки Городской публичной библиотеки попало в надежные руки. 16 сентября 1904 г. с ним заключен был договор, в обеспечение которого тогда же им был внесен в кассу Городской управы залог, предусмотренный 16 п. Договора в размере 10000 рублей. По договору, А. О. Бернардацци обязан был закончить и сдать все сооружение к 1 августа 1906 года, но благодаря исключительным условиям 1905 и 1906 годов, частым забастовкам и народным волнениям, окончание работ Комиссией было отсрочено — сначала до 15 октября, а затем до 1 декабря 1906 г.; окончательная же сдача сооружения последовала 20 февраля 1907 г. На устройство отопления и вентиляции в строящемся здании Библиотеки также был сделан вызов предпринимателей, на который поступили предложения от фирм: 1. “Санитас”. 2. “С.-Петербургского Металлического завода”. 3. Завода Аркушевского в г. Лодзи... Комиссия признала проект “С.-Петербургского Металлического завода” наиболее полно разработанным и рациональным, почему и приняла его... К соревнованию на устройство книгохранилища и металлической конструкции крыш явилось шесть фирм: 1. Новороссийский машиностроительный завод в Одессе совместно с фирмой “Панцирь” в Берлине. 2. Механическо-строительный завод Э. Г. Гарриса. 3. Общество судостроительных литейных и механических заводов в г. Николаеве. 4. Акционерное общество железных изделий В. Гостынского и К° в Варшаве. 5. Фирма в Штутгарте. 6. Акционерное общество котельных и металлических заводов В. Фицкер и К. Гампер “В Сосновице”. Комиссия признала наиболее соответствующим по конструкции и цене предложение Э. Г. Гарриса. Устройство электрического освещения (токопроводы, изоляторы, тросы и пр.), по конкуренции, было сдано фирме: “Всеобщая компания электричества”. Кроме того, за добавочные бра и лампочки накаливания для освещения зала Библиотеки уплачено фирме “Сименс и Гальске” и инженеру И. Маргулису — за трансформаторы и столбы с проводами. Постройку мебели и хозяйственные принадлежности Комиссия сдала тоже с подряда мебельному заведению К. Л. Бюхтгера, фирме Бр. Тонет и мебельному мастеру Екеменскому... Технический надзор за постройкой библиотеки был поручен городскому архитектору Ф. П. Нестурху.” (Отчет по постройке нового здания Городской публичной библиотеки. Изв. Одес. гор. думы, № 85, 1908 г.).

Технические условия к проекту на постройку здания Одесской городской публичной библиотеки предусматривали: “1. Земляные работы. Выемка земли для подвала и под фундаменты должна быть доведена до твердого и прочного грунта (материка), но не менее 0,60 м глубины от поверхности земли... Весь снятый на месте чернозем должен быть сохранен для насыпей и подсыпок под насаждения. Ширина и соответственное углубление подошвы фундаментов определяются в каждом отдельном случае, в зависимости от состоянии раскрытой почвы — по указанию технического надзора. 2. Каменные работы. Бутовая плита для кладки фундаментов должна быть твердой породы, звонкая, однородного строения, без мягких прослоек или больших пустот. Излом камня должен иметь совершенно

плотное и кристаллическое сложение... Дикарь должен быть свободен от глинистых частей и представлять кристаллический излом. Бетон. Состав бетона должен быть следующим: 6 частей графия или гранитного щебня, 3 части песка и 1 часть цемента. Штучный камень, если таковой потребуется в добавление к годному камню от разборки существующих построек, должен быть первого сорта, твердый, однородный без прослоек, густой, сухой и выдерживающий давление не менее 1 пуда на кв. дюйм. Кирпич. Употребляемый кирпич должен быть хорошо выжжен, давать плотный однородный, мелкозернистый излом, должен быть почти одноцветен. Хорошо тесаться и при ударе издавать чистый металлический звук; формы он должен быть правильной, не покоробленной, без трещин, известковых и мергелевых частиц и больших углублений, постоянный на воздухе, не размокающийся и не разлагающийся в воде. Временное сопротивление кирпича на раздробление должно быть не менее 30 пуд. на 1 кв. дюйм. В местах, где нагрузка на кв. дюйм превышает 3 пуда, должен быть употребляем итальянский, марсельский или феодосийский кирпич высшей прочности. Известь должна быть жирная, кодымская, оргеевская или греческая. Цемент должен быть портландский, новороссийских заводов, или другой соответствующего качества. Песок допускается только чистый без всяких примесей ила... До употребления в дело песок должен быть тщательно просеян. Кладка стен. На случай применения в каких-либо частях здания кладки из штучного пиленого камня, забутка производится целыми камнями на густом растворе под лопатку с небольшой заливкой. Заполнение середины стены обломками камня, кирпича, или мусором и жидкой заливкой безусловно не допускается. Для горизонтальных перекрытий должны быть применены горизонтально-потолочные на тавровых балках с заполнениями в зависимости от размеров и назначения помещений: а) — кирпичными сводиками, б) — конструкциями Клейна, или в) — Шюрмана с железными планками (по Клейну плоскими в каждом ряду, по Шюрману пузырчатыми через три ряда), не исключая возможности устройства и обыкновенных сводов без тавровых балок, кирпичных. Кроме сказанного могут быть применены также потолочные перекрытия системы Кракоана или Гюртлера. 3. Столярные и плотничные работы. Употребляемый в деревянных строительных работах лесной материал, сосновый и дубовый, должен быть здоровый, сухой, прямослойный, без сучьев, синевы и червоточин... Весь столярный лес до употребления в дело должен быть искусственным путем высушен. Переплеты делаются в шпунт и с наплавом и вяжутся двойным шипом. Двери делаются также наплавом. Вообще все столярные работы исполняются по детальным чертежам и рисункам и должны отличаться тщательностью, чистотой и отчетливостью в исполнении... При выборе дубового леса должно быть обращено особое внимание на его сложение по рисунку фибр, слишком крупное сложение фибр не пригодно... Замазывание мастикой неправильностей в пригонке не допускается. Полы. Во всех помещениях, где на деле понадобятся дубовые и паркетные полы, таковые должны быть сделаны во фриз. Для дубового паркета клепки употребляются мелкого калибра. Плинтуса при паркетах должны прибиваться к пробкам в стене, а не к полу. 4. Крыши. Кровельное железо должно быть русское, первого сорта, завода Демидовых или Яковлевых. Водосточные трубы доводятся до земли; под концы труб должны быть устроены лотки по указанию. 5. Штукатурные работы. Наружная штукатурка здания обрабатывается по тонам в виду поверхнос-

ти под характер натурального камня, — во всем остальном штукатурная работа исполняется по общим существующим правилам искусства, обязательно по маякам. Все скульптурные работы должны быть исполнены по рисункам, тщательно установлены и укреплены должным образом железными скреплениями. Скульптурные работы фасадов должны быть лучшей цементной отливки. Они должны и по форме, и по исполнению отличаться чистотой отделки и изяществом, что в равной мере относится и к внутренним и лепным работам. 6. Оконные и дверные приборы. Приборы к окнам и дверям поставляются подрядчиком не иначе, как по представленным и одобренным Исполнительной Комиссией образцам. Все наружные двери и окна снабжаются железными угольниками. 7. Стекольные работы. Все вообще стекла в окнах и дверях поставляются согласно сметного назначения и должны быть совершенно чисты, не иметь ни волосков, ни пузырей, ни волн и вообще должны соответствовать качеству первого сорта. 8 Водопроводные работы. Водопроводные трубы укладываются, где только возможно открытыми или заслоненными с полной возможностью осмотра... Все проводы должны быть испытаны в присутствии технического надзора надлежащим давлением и принимаются только по совершенно удовлетворительному исходу испытания. Все трубы должны быть защищены от мороза, т. е. соответствующим образом покрыты. 9. Водосточные работы. Водостоки должны быть продолжены до городского и присоединены к нему теми же гончарными трубами. Водосточные трубы в пределах здания и на 2 сажени от фасадной линии проложить в трех футовых доступных тоннелях с дозорными колодцами.” (“Кондиции подряда постройки здания Одесской городской публичной библиотеки”, 1904 г.).

Весь 1904 год ушел на составление проекта, организацию работ и заготовку материалов, а с весны 1905 г. приступили к строительству (подрядчик — архитектор Бернардацци А. О.). В результате новое здание Одесской городской публичной библиотеки, заложенное 15 апреля 1905 г., было закончено и открыто для посетителей 20 февраля 1907 г.

Вот как об этом сообщается в [М. Г. Попруженко. “Одесская городская публичная библиотека”, 1830-1930 г. Одесса –1911 г.]: “Торжество 19 февраля 1907 началось молебном, который был отслужен в читальном зале священником Г. Я. Леончуковым, произнесшим при этом слово, посвященное выяснению чествуемого события. На молебне присутствовали — одесский градоначальник — ген.-майор А. Г. Григорьев, помощник его М. А. Набоков, городской голова — В. Я. Протопопов, товарищ его К. Э. Андреевский, гласные думы, строительная комиссия здания, ректор Университета И. Н. Занчевский, многие профессора его, начальники и начальницы средних учебных заведений, представители различных обществ и библиотек, а также другие приглашенные городским управлением лица”.

“В 1907 г. Одесская публичная библиотека с Высочайшего соизволения получила наименование “Одесская Городская имени Императора Николая II публичная библиотека”, в том же году, согласно постановлению городской думы тот зал её, где сосредоточены пожертвованные графом М. М. Толстым коллекции, назван “Залом им. М. М. Толстого”, причем в нём помещен и портрет его... Граф М. М. Толстой в 1909 г. принес г. Одессе в дар исключительно для нужд библиотеки приобретенный им специально для этой цели соседний с зданием её участок земли, мерою в 281,17 кв. саженей. С присоединением этого участка к дворовому

месту библиотеки она имеет для цели расширения своих помещений (читального зала и книгохранилищ) совершенно свободную и незастроенную площадь таких размеров, что и в самом почтенном возрасте она будет, с признательностью вспоминая имя графа М. М. Толстого, свободно расширять свои помещения для хранения книжных богатств, накопленных трудами многих поколений".

Здание библиотеки главным фасадом выходит на ул. Херсонскую и занимает площадь 360 кв. сажен (сажень — 2,1336 м). В связи с отступом боковых объемов в глубину участка красные линии квартала здесь зафиксированы невысокой оградой, за ним были устроены: слева — небольшой палисадник и справа — курдонер (фр. cour d 'honneur — букв. двор почёта).

Портик библиотеки выполнен в виде храма в антах, весьма напоминающий, например, Ликийскую гробницу, но с сильно измененным и стилизованным антаблементом. Капители каннелированных ионических колонн, поддерживающих архитрав (вместо классических трех фасций — полок, архитектор применил двухчастное деление), завершаются так называемой балюстрой (элемент пластического оформления ионической колонны, напоминающий собой свиток, перетянутый посередине ремешком, что является как бы символом библиотеки). Между двумя антами портика — сильно выступающими торцами продольных стен "греческого дома" или храма (так называемый храм "в антах" (in antis)) расположен пронаос (греч. pronaios — предзал). В тимпане пологого, как принято в древнегреческой архитектуре, фронтона расположен горельеф — симметричный растительный орнамент, в центре которого находился двуглавый орел, а ныне герб УССР. Фриз был украшен надписью "Городская публичная библиотека" (в настоящее время — "Державна наукова бібліотека"). Поддерживающая часть карниза фронтона в виде архитектурного профиля –"гуська", украшена симметрично расположенными пальметтами. В соответствии с древнегреческой традицией в центре фронтона и над его углами расположены акротерии, также в виде пальметт.

Само здание библиотеки состоит из трех основных частей: средний корпус с выступающим ризолитом (высотой в 1 и 2 этажа с подвалом) — собственно библиотека, связанная переходами с двумя боковыми корпусами; левый, семиэтажный, предназначен для книгохранилища: интересно, что для того, чтобы уменьшить нагрузку на междуэтажные перекрытия, вертикальные конструкции стеллажей, поддерживающих книги, сделаны непрерывными по вертикали и покоятся на специальном фундаменте, так что междуэтажные перекрытия несут нагрузку лишь от находящихся там служащих библиотеки, а сами опираются на металлические конструкции стеллажей. Правый, трехэтажный (с подвалом и частью с цокольным этажом) — служебный флигель, где были расположены в подвальном этаже (в его передней части) котельное помещение для центрального отопления и вентиляции всего здания библиотеки (в первоначальном проекте), а в остальной части корпуса — помещения служебного персонала библиотеки, причем, оба боковых корпуса отделяются от среднего сплошными брандмауэрными стенами (нем. Brand — пожар, Mauer — стена, то есть, пожаростойкая стена).

Фасадная часть главного корпуса выполнена в стиле "неогрек" с ампирными мотивами и элементами модерна ("сецессион" или "югендстиль"). Так, над портиком расположен барельеф в виде гирлянд, ритмически "перебиваемых" шестью триумфальными венками. Над ними архитектор расположил шесть величествен-

ных женских фигур — кариатид, которые держат в руках книги и венки мудрости и знаний. Справа и слева от этого ряда кариатид, на свободном поле стены ризалита, следуя древнеримским декоративным образцам, расположена так называемая арматура (лат. armatura — вооружение; элемент архитектурного оформления из воинских доспехов, в центре которых размещается так называемая анкила — щит Марса). Хорошего выноса карниз в своей поддерживающей части украшен симметрично расположенными барельефами из львиных масок. Над карнизом расположен аттик-парапет, более высокий и величественный за счет помещенных в углах квадратного в плане ризолита, баз, на которых в своё время размещались жертвенные треножники с имитацией огня (ныне утраченные и, к сожалению, не восстановленные). Кроме того, между этими базами находятся так называемые антификсы — стоячая фигурная карнизная черепица, прикрывающая стыки плоской кровельной черепицы и размещаемая над слезниковой плитой парапета, а также над некоторыми сандриками оконных проемов флигелей.

Миновав портик, читатель попадает в вестибюль, состоящий из центральной части, двух примыкающих к нему частей, хорошо освещенных боковыми оконными проемами. “Из вестибюля посетитель вступает в очень высокий с верхней галереей и верхним светом аванзал, по обеим сторонам которого расположены: справа — каталожная, а слева выдача и сдача книг. Вся операция с выдачей и сдачей книг происходит здесь, вне читального зала; таким образом, неизбежный в таком случае шум и лишнее движение посетителей совершенно не мешает читающей публике и не отвлекает напрасно её внимание. Читальный зал (площадью 86 кв. саж.; 1 сажень — 2,1336 м) на 275 мест и дамское отделение при нем (площадью 14 кв. сажень) на 25 мест (всего, следовательно, на 300 мест) расположено внутри дворового участка. Такое расположение принято с расчетом, чтобы лишний шум и пыль с улицы возможно меньше беспокоили читающую публику, чтобы зал был окружен зеленью разведенного сада. При таком расположении зала в отношении стран света достигнуто также равномерное его освещение. Еще следует добавить, что при дальнейшем расширении Библиотеки и, главным образом, её книгохранилища, когда корпус книгохранилища будет продолжен, читальный зал примет центральное положение, и тогда возможна будет подача книг из другой, противоположной стороны читального зала. Таким образом, в будущем будут избегнуты слишком удаленные части книгохранилища от читального зала. Читальный зал с двух сторон освещается высокими окнами. Дамы могут заниматься в общем зале; желающие из них занимаются в своем отделении, при котором (в цокольном этаже) имеются совершенно обособленные дамские уборные. В первом этаже имеется еще комната для научных занятий. Во втором этаже, посередине, над вестибюлем, расположено высокое помещение музея, освещаемое верхним светом. Слева от музея — канцелярия и при ней, через площадку лестницы, — второе помещение канцелярии. Справа — комната и галерея дорогих фолиантов и кабинет библиотекаря. Последняя комната небольшой огнеупорной дверью соединена с квартирой библиотекаря, расположенной во втором этаже служебного корпуса. Кроме названной небольшой двери (из кабинета библиотекаря), не имеется никакого другого отверстия в брандмауере, отделяющем от корпуса Библиотеки служебный корпус. Из верхней галереи аванзала имеется небольшая дверь в читальную залу с маловыступающим в ту же читальную залу балконом. Дверь эта служит для надзо-

ра за читающей публикой. Все потолочные перекрытия среднего корпуса устроены из огнестойких материалов” [В. П. Нестурх, перепечатка из журнала: Библиотекарь: журнал Общества библиотековедения. — 1912. — Вып. 2. — С. 85-91: ил.].

К сожалению, в 60-е годы XX века при реконструкции здания библиотеки (по инициативе директора библиотеки В. Загоруйко) на месте великолепного сада с кустами жасмина и реликтовыми деревьями “Гингко бельоба”, вплотную к изящному памятнику архитектуры был пристроен многоэтажный корпус с глухим без окон фасадом, выполненный из уродливых, промышленной серии типовых железобетонных конструкций, что нарушило как общий замысел архитектора Нестурха, так и его предложения по возможному увеличению книгохранилища, о чём выше упоминалось.

Одной из основных функциональных частей библиотеки является книгохранилище, которое было запроектировано и построено в соответствии с самыми передовыми методами устройства подобных зданий. Для этой цели на средства городской управы автор проекта совершал ознакомительные поездки в Петербург, Москву и др. В процессе строительства представители Технического общества посещали и контролировали постройку книгохранилища. Вот, например, как выглядит отчет экскурсии членов Технического общества на постройку здания Одесской городской публичной библиотеки (см. Записки Одесского отделения Императорского русского технического общества, 1907 г. № 1): “Члены архитектурного и строительного отдела недавно осматривали устройство книгохранилища при новом здании Одесской городской публичной библиотеки, постройка которого на днях будет закончена.

Приводим здесь некоторые сведения, вынесенные членами из осмотра, а также из объяснений строителя о самой важной части здания — книгохранилища.

Книгохранилище занимает отдельный корпус общего здания Библиотеки и расположено с левой стороны последнего, отделяясь от него в плане нешироким переходом, а по высоте (от перехода) — сплошным каменным брандмауэром. Построено книгохранилище, как и все здание Библиотеки, из кирпича. Размеры его 6х8 сажень.

Книгохранилище имеет 7 невысоких этажей, разделенных сплошными потолками, причем 2 этажа книгохранилища отвечают одному этажу главного корпуса. Высота каждого из 7 этажей 3 j арш. (аршин — 0,7112 м). Такая высота придана для удобства обслуживания с расчетом, чтобы книги с самой верхней полки книжного шкафа можно было доставать без помощи лестницы, скамейки или другого какого-либо приспособления.

Все потолки устроены по системе Клейна из кирпича плашмя при пролете около 2-х аршин. Сверх кирпича по бетону устроены мозаичные полы.

Лестница, обслуживающая книгохранилище, расположена здесь же, но изолирована в отдельную клетку тонкими огнестойкими перегородками.

В каждом ярусе по обеим сторонам среднего прохода установлены двухсторонние шкафы для книг специального устройства. С одной стороны 8 и с другой 9 штук. Кроме того, у стены устроены шкафы односторонние. Основные стойки шкафов, сделанные из двутаврового железа, проходят по всей высоте здания, составляя собою одновременно и конструктивную часть для поддержания потолочных перекрытий и крыши. Полки для книг сделаны передвижными, для чего в

закраинах двутавровых стоек просверлены, в близком расстоянии друг от друга, небольшие отверстия, в которые входят шпинделя от полок. Сама полка состоит собственно из деревянной доски и двух металлических щечек, откидывающихся к полке на своем нижнем шарнире. Конструкция этих полок такова, что они с книгами довольно удобно могут быть переставляемы на любую высоту и, при их одинаковых размерах, на любое место. Это условие весьма важно для наилучшего использования книгохранилища, так как каждая полка размещается только в зависимости от величины книг на ней. Чтобы повысить, или понизить нагруженную полку, достаточно вынуть шпиндель из отверстия и подвинуть одну сторону полки в желательную сторону, причем шпиндель так приспособлен, что сам вскакивает в назначенное отверстие; затем таким же образом передвигается другая сторона полки.

Для сообщения книгохранилища с главным корпусом устроена только одна дверь, расположенная в 1-м этаже в брандмауэрной стене. Дверь эта дубовая, обитая толстым железом.

Из каждого яруса книгохранилища для вытряхивания книг и на случай пожара устроены небольшие балконы. Все окна и балконные двери сделаны железными, причем окна двух нижних ярусов со стороны улицы сделаны глухими в виду уменьшения проникновения пыли. Двери лестничной клетки дубовые, обитые толстым железом.

Для передвижения книг и в особенности больших фолиантов по ярусам и из распаковочной (помещение в цокольном этаже), а также из канцелярии (расположенной во 2-м этаже главного здания), имеется ручной подъемник, рассчитанный на подъем тяжести в 6 пудов (1 пуд — 16 кг). Все створки подъемника сделаны также дубовые с обивкой толстым железом. Створки эти закрываются автоматически.

В настоящее время предположено вполне оборудовать 4 нижних яруса. В остальных же 3-х ярусах все главные конструктивные части будут подготовлены настолько, что потребуется только чистая отделка их, а в 5-м ярусе только установка полок. Вместимость каждого яруса рассчитана на 35—40 тыс. томов. Таким образом, в настоящее время в книгохранилище предположено разместить около 150 тыс. томов. Вся же его вместительность рассчитана на 250 тысяч томов.

В остальных частях во время осмотра здание заканчивалось чистотой, отделкой и открытие Библиотеки состоится в самом скором времени.”

Говоря о своем проекте, Ф. Нестурх в 1912 г. писал: “До начала постройки количество томов библиотеки определялось не свыше 120 тыс.; с началом постройки и по настоящее время поступают солидные пожертвования книгами, так что теперь количество томов доходит до 175 тыс. При вместимости книгохранилища до 300 тыс. томов оно может еще обеспечить библиотеку примерно на 15 лет. В дальнейшем расширении книгохранилища означенный корпус будет продолжен подобной же пристройкой и по её полном окончании придется только вынуть окна, устроенные посредине торцовой стены корпуса. Функционирование библиотеки при этом не будет приостановлено более нормального, когда производятся ежегодный ремонт и уборка.”

Служебный корпус расположен справа по фасаду, выходящему на Херсонскую улицу, симметрично корпусу книгохранилища. Оба они увенчаны пологими

фронтонами с акротериями на них. Раскреповки выделяют из каждого из боковых фасадов вертикально расположенные полосы оконных проемов в пределах цокольного (итал. zoccolo) и вышележащих этажей. Окна украшены сандриками (верхняя часть сандриков — греческий орнамент "набегающая волна" в интерпретации стиля "модерн") и обрамляются наличниками, квадратные плоскости под окнами имеют барельеф в виде двойного креста — древнеримский мотив, чрезвычайно популярный в конце XIX — начале XX века. В простенках между окнами, над сандриками, расположены картуши с лентами и геометрическими фигурами.

Здание библиотеки отвечало самым передовым требованиям начала XX века (которые не устарели и по сей день), вот, что писал о служебном корпусе, назначении его помещений, его конструктивных особенностях и служебных задачах автор проекта арх. Ф. Нестурх: "В служебном корпусе расположены (в цокольном и третьем этаже) помещения служителей библиотеки: в первом этаже квартира помощника библиотекаря и во втором этаже квартира библиотекаря. Отопление здания — центральное паровое, с приточной и вытяжной вентиляцией. Освещение везде электрическое. Как видно из всего сказанного, особенное внимание было обращено на возможно большее обеспечение библиотеки от пожара, для чего здание построено, где только было возможно, из огнестойких материалов. (Конструкция крыш в среднем корпусе и в книгохранилище сделана металлическая; везде устроены пожарные краны). С этой же целью котельная для центрального отопления и вентиляции вынесена в особый корпус. Во дворе построено еще одно небольшое здание служб... Весь расход на новое здание с переездом, таким образом, определился в 239 тыс. рублей".

В статье, посвященной открытию Публичной библиотеки "Одесский листок" (№ 41, 1907 г.) отметил: "Сооружение действительно заслуживает похвалы, — все предусмотрено, все обставлено в высшее степени целесообразно. Интересная подробность: читальный зал совершенно изолирован от служебных помещений, т. е. предоставлен публике: порядок, тишина и проч. должны поддерживаться исключительно ею, без вмешательства служащих".

И в наше время удивительно гармоничному и композиционно законченному зданию библиотеки и мастерству зодчего отдавалась справедливая дань уважения и некомплиментарного восхищения [ОГНБ им. М. Горького, Исторический очерк, Одесса, 1941 г.]: "Действительно, на долю талантливого покойного архитектора Ф. П. Нестурха пришлось немало творческого и кропотливого труда. Сжившись с идеей здания, где в условиях абсолютной тишины и безмолвия тысячи посетителей творят великое культурное дело, Ф. П. Нестурх нашел изумительно удачную форму для выполнения этой задачи. Можно прямо сказать, что из всех зданий Одессы буржуазного периода это самое удачное и выдающееся.

Простой серый тон наружных стен здания с многочисленными, как лейтмотив, повторяющимися орнаментальными рельефными квадратными панно между двумя этажами, придает всему сооружению определенную строгость без монотонности при наличии к тому же простых, но очень изящных наличников окон.

Венчающие этот истинный дворец культуры карнизы, аттики и фронтоны с изящными акротериями подчеркивают классические мотивы архитектурного целого, однако, в вольной композиции его творца... И первое мягкое чувство, охватывающее посетителя при входе в здание, усиливается изящным портиком, офор-

мленным двумя колоннами ионического ордена, построенным, поддерживаемым колоннами строго дорического ордена вестибюлем, и аванзалом с толпящимися по кругу колоннами коринфского ордена, поддерживающими как бы хоры верхнего этажа, откуда можно прекрасно видеть глубину всего читального зала, расположенного внизу за аванзалом. К аванзалу примыкают отдельные кабинеты и лестница влево, ведущая на 2-й этаж... Окна с обеих сторон зала и со стороны полукружия, дающие массу света, изящный фриз, рельефная гирлянда венков над колоннами полукружия — делают зал радостно приятным и вместе с тем располагающим к гармоническому созерцательному спокойствию... Таково-то последнее здание, в котором и в настоящее время находится ценнейшее одесское книгохранилище".

Говоря о библиотеке как незаурядном памятнике архитектуры Одессы, да и, пожалуй, всей Российской империи, хотелось бы несколько подробнее рассказать об авторе проекта — Федоре Павловиче Нестурхе (1857-1936 гг.). Уже в 1874 г. он начал работать в чертежной мастерской видного одесского зодчего Л. Ц. Оттона. Накопленный опыт инженерных знаний, проектной работы, художественные способности позволили ему в 1877 г. поступить в Петербургскую академию художеств. Так как Федор Павлович вынужден был сам зарабатывать себе на жизнь, то закончил он её лишь в 1887 г., хотя неизменно получал переводную золотую медаль и лестные отзывы профессоров Академии. С 1888 г. по приглашению псковской городской управы он работает во Пскове городским архитектором, а в 1900 г. возвращается в Одессу и начинает принимать частные заказы. С 1902 г. он избирается городским архитектором Одессы. Кроме административной деятельности Ф. П. Нестурх много проектирует и строит. По его проектам и под его руководством возводятся: здание торговой школы у вокзала, Городской публичной библиотеки, о которой идет речь в статье (проект выполнен был в 6-ти вариантах), здание скорой помощи в Медицинском переулке, здание фруктового пассажа на рынке "Привоз", высших женских курсов, гостиницы на Куяльницком и грязелечебницы на Хаджибейском курортах, амбулатории на ул. Белинского, 11, корпус на территории больницы на Слободке и др. Последние годы жизни Ф. П. Нестурх преподавал в Одесском художественном институте строительное искусство. Умер 1 мая 1936 г. в Одессе и был похоронен на церковном кладбище на 9-ой станции Б. Фонтана (впоследствии — территория санатория "Красные зори"), разрушенном в предвоенные годы.

С 1979 года здание ОГНБ им. А. М. Горького находится под охраной государства как памятник градостроительства и архитектуры в соответствии с Постановлением Совета Министров УССР 06. 09. 79 № 442, охранный номер 1464.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Доклад товарища городского головы А. А. Швенднера на имя Одесской городской управы // Изв. Одес. гор. думы. — 1902. — № 1. — С. 555-5557-(Прил. к докл. № 217), 1901 г.
2. Доклад члена управы Е. А. Политаева о продлении Софиевского переулка через городское место до Херсонской улицы // Изв. Одес. гор. думы. — 1903. — № 6. — С. 1191-1195.

3. Журнал Одесской городской думы: Очередное собрание 21-го, 25-го, 28-го и 29-го апр. 1903 г. // Изв. Одес. гор. думы. — 1903. — № 6. — С. 1466-1493.
4. Постановление Одесской гор. думы от 21 апреля 1903 г. об отводе места для постройки новой городской публичной библиотеки // Изв. Одес. гор. думы. — 1903. — № 8. — С. 1509.
5. Предложение городского головы П. А. Зеленого об отводе для постройки новой городской публичной библиотеки места на Херсонской улице // Изв. Одес. гор. думы. — 1903. — № 8. — С. 1521-1525.
6. Доклад подготовительной комиссии по постройке городской библиотеки // Изв. Одес. гор. думы. — 1904. — № 4. — С. 1813-1815.
7. “К утверждению проекта городской библиотеки..” // Веч. газ. — 1904. — 12 авг. (№ 107).
8. Кондиций подряда постройки здания Одесской городской публичной библиотеки: Печатано на основании примечания к 67 ст. Гор. Положения. 11 июня 1892 г. — О. 1904. — 16 с.
9. Нестурх Ф. П. Проект городской публичной библиотеки. — О. 1904. — 1 л.
10. Постановление Одесской городской думы: Продолжение июньского очеред. собр. 1904 г. // Изв. Одес. гор. думы. — 1904. — № 12. — С. 2299-23305.
11. Предложение городского головы В. П. Зеленого о постройке здания для городской публичной библиотеки // Изв. Одес. гор. думы. — 1904. — № 6. — С. 960-963.
12. Технические условия к постройке здания Одесской городской публичной библиотеки // Изв. Одес. гор. думы. — 1904. — № 14-15. — С. 330-334.
13. Закладка здания публичной библиотеки // Одес. новости. — 1905. — 20 апр. (№ 6602).
14. Доклад Исполнительной комиссии по постройке здания городской публичной библиотеки об ассигновании сумм на оборудование библиотеки // Изв. Одес. гор. думы. — 1906. — № 5. — С. 621-623.
15. Новое здание городской публичной библиотеки // Одес. листок. — 1906. — 2 апр. (№ 76).
16. Одесская жизнь // Одес. новости. — 1906. — 26 июля (№ 698).
17. Освящение городской публичной библиотеки // Одес. Новости. — 1907. — 20 февр. (№ 7160).
18. Постановление Одесской городской думы № 26 от 7 февр. 1907 г. по вопросу об освящении и открытии городской публичной библиотеки и содержание нового здания // Изв. Одес. гор. думы. — 1907. — № 5-6. — С. 439
19. Экскурсия членов Технического общества на постройку здания Одесской городской публичной библиотеки // Зап. Одес. отделения Имп. рус. техн. общества. — 1907. — Вып. 1. — С. 1-4.: ил.
20. Денежный отчет по постройке здания городской публичной библиотеки // Изв. Одес. гор. думы. — 1908. — № 7. — С. 1055-1057.
21. Отчет по постройке нового здания городской публичной библиотеки // Изв. Одес. гор. думы. — 1908. — №7. — С. 1048-1054.
22. Нестурх Ф. П. Одесская городская публичная библиотека // Библиотекарь. — 1912. — Вып. 2. — С. 85-91. 3 вкл., ил., схем.

Фото 1. Интерьер “Музея книги” (музей-библиотека графа М. М. Толстого): античный портик над дверным проемом, украшенный древнегреческими акротериями. Колона увенчана коринфской капителью; богато украшенная падуга в стиле “нео-грек”.

Фото 2. Фрагмент фасада: справа — античный портик, на верху на плоскости ризолита — гирлянды с венками, над ними — кариатиды: женские фигуры, держащие книги, как символ мудрости.

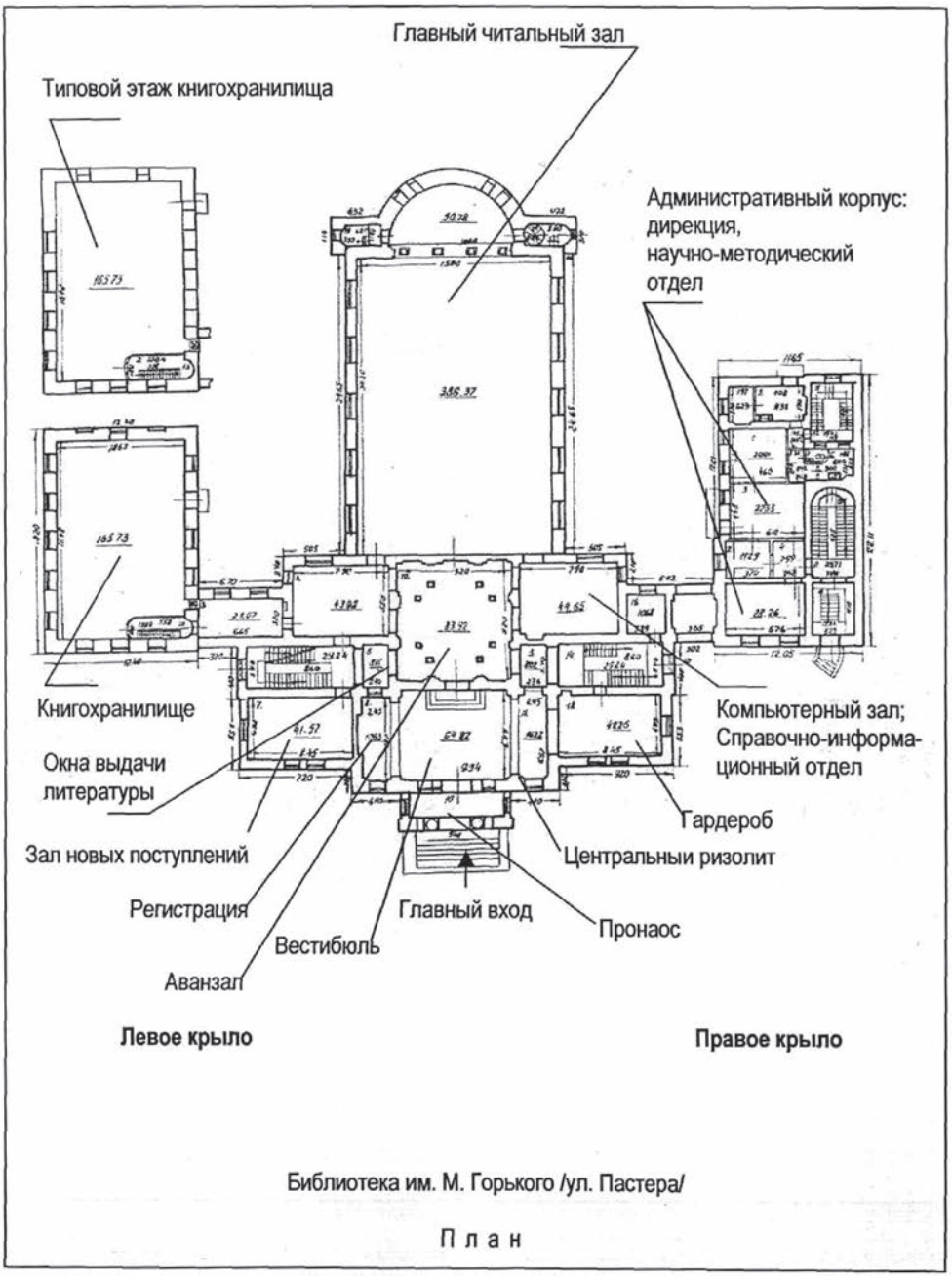

Библиотека им. М. Горького /ул. Пастера/

План

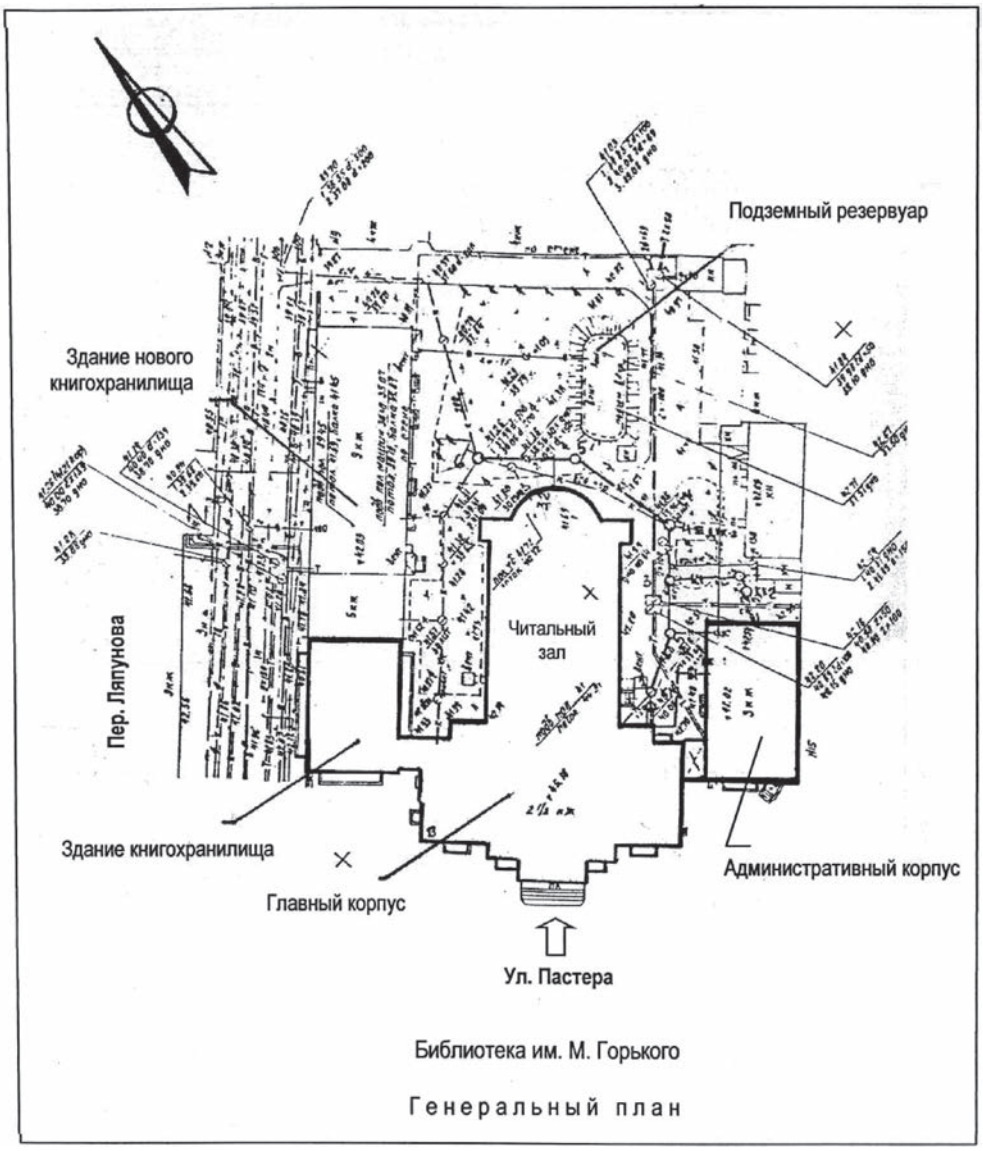

Библиотека им. М. Горького

Генеральный план

УДК 726.5.(477.82).(09)

О. О. Лесик-Бондарук

БАРОКОВА ДЕРЕВ'ЯНА ХРАМОВА АРХІТЕКТУРА ВОЛИНІ

Проблема дослідження. Заключається у визначенні основних напрямків розвитку волинської храмової барокової дерев'яної архітектури з урахуванням планувальних, композиційних та мистецьких особливостей церков.

Мета роботи. Встановити основні напрямки розвитку церковної дерев'яної архітектури Волині епохи бароко.

Завдання роботи. Визначити основні тенденції розвитку православного дерев'яного будівництва на теренах Волині.

Завдяки відповідним кліматичним і господарським умовам Україна від найдавніших часів розпоряджалася великими масивами будівельних лісів — від м'яких порід шпилькових дерев до таких прекрасних видів твердого дерева, як клен, явір, осика, ясен і, нарешті, липа, груша, тис, бук і дуб. Тому саме в дерев'яному будівництві українці відзначалися великою майстерністю і мають свою давню культуру та вироблені протягом багатьох століть своєрідні зразки. І коли в будовах, призначених для житла, творчість була обмежена в рамках побуту й матеріальних засобів, то уміліcть майстрів, їх оригінальність і творча думка найбільше проявилися в спорудах релігійного призначення.

Серед окремих типів церковних будівель, які мають місце в різних регіонах України, виразну групу складають дерев'яні церкви Волині. Дерево як будівельний матеріал звичайно нетривке, а в країні, яка постійно переживала війни та народні повстання, дерев'яні споруди часто гинули. Велика кількість волинських церков з дерева була знищена за часів існування комуністичного режиму. Тож не дивно, що пам'яток волинського дерев'яного будівництва, які виходили датою свого зведення поза XVI століття, у нас не збереглося зовсім. Проте завдяки деякому консерватизмові українського простолюддя в пізніших будівлях на Волині збереглися конструктивні й декоративні елементи їхніх старших попередниць [8].

Вихідною ідеєю як волинського, так і українського дерев'яного будівництва є його виняткова логічно продумана конструктивна схема. Розподілу просторових мас волинської дерев'яної церкви відповідає зовнішня форма її зрубів, нестримний лет церковних верхів угору, однаково чітко проведений як у зовнішніх, так і внутрішніх формах будівлі. Вишукана простота і доцільність при почутті міри у використанні декоративних засобів є суттєвою рисою волинських дерев'яних церков.

Найпростіший і, мабуть, найбільш древній тип дерев'яного храму як Волині, так і України в цілому — тризрубна церква "хатнього" типу без бані. Всередині споруду поділено двома поперечними стінами на три приміщення — бабинець, неф і вівтар. Але ззовні ще немає чіткого поділу об'ємів, так як всі зруби однієї ширини і об'єднані однією покрівлею [2]. З церков "хатнього" типу на Волині збереглись Успенська церква в с. Качин (1589 р.), церква Параскеви у с. Осовці (1774 р.), Воздвиженська церква у с. Колона (1779 р.) Волинської області [5]. Тридільна система поділу храму стала основою для планування більшості дерев'яних церков Волині.

 © О. О. Лесик-Бондарук, 2007

Інший тип волинського дерев'яного храму має більш досконалу об'ємно-просторову організацію у вигляді трьох зрубів різної ширини, з різним за висотою на центральному і бічних зрубах дахом. Високий середній зруб накрито невисокою восьмигранною банею на низенькому четверику. На Волині цей тип церков представлено старим собором (1505 р.) в м. Ковелі з його монументальним завершенням центрального зрубу [2]. В подальшому об'ємно-просторове і конструктивне вирішення церков даного типу вдосконалюється і отримує значного поширення на Волині у XVII — XVIII ст.

В наш час на території регіону Волині охороняються державою 76 дерев'яних церков і 1 дерев'яний костел, що були збудовані у XVII — XVIII ст. [5, 6, 7]. На жаль, ще існує багато пам'яток дерев'яної архітектури, що офіційно не потрапили під охорону закону. Багато з них знаходиться у незадовільному стані, використовується не за своїм призначенням. Процес відродження української культури та духовності веде до подальшого дослідження, вивчення наших пам'яток архітектури, їх належної оцінки, відновлення та збереження.

Кінець XVI — початок XVII століття характеризується активним проявом творчої своєрідності українських шкіл дерев'яного будівництва.

На Волині у першій половині XVII ст. зводилися переважно тризрубні церкви з однією або трьома банями. Це були храми, в яких центральний зруб, витягнутий у плані, перекритий переважно восьмигранною невисокою і малорозвиненою банею, а бабинець і вівтар частіше мають звичайне перекриття і нижчі за середній зруб.

На Волині на основі тризрубного типу церкви з однією або трьома банями у XVII ст. виступає принципово нове (порівняно з дерев'яними церквами XVI ст.) трактування об'ємів бані, що зумовлює більшу пластичність форм. Це досягається введенням восьмериків над квадратними зрубами і вибагливою формою бань. Волинські бані в більшості пам'яток архітектури XVII ст. мали ширину восьмерика. При такому співвідношенні їхні форми були відмінні від цибулястих бань російської архітектури, де ширина бані була помітно більшою від ширини барабана, а ковнір значно менше розвинутий. Відрізнялись вони і від цибулястих завершень західноєвропейської архітектури, де була дуже розвинутою висота ковніра [4].

Релігійні суперечки між католиками і православними, що привели до наступу поляків на українські традиції будівництва, активізація у зведенні мурованих споруд, католицьких храмів та монастирів мали наслідком зменшення кількості нових дерев'яних церков на Волині на початку XVII ст. Крім того, значна часова віддаленість даного періоду від сучасності призвела до того, що до наших днів на Волині збереглося лише 5 дерев'яних церков, споруджених у першій половині XVII ст. (згідно офіційного списку пам'яток містобудування і архітектури України) [5,7].

До найбільш рідкісного архаїчного типу споруд волинської школи народної архітектури слід віднести церкву Різдва Богородиці у с. Жубровичі Житомирської області (початок XVII ст.). Храм тризрубний, з трьома банями. У плані церква являє собою три мініатюрних квадратних зруби з більшим у центрі. Середній зруб домінує над бабинцем і вівтарем. Він перекритий приплюснутою восьмигранною наметовою банею, яка увінчана ліхтариком на низенькому восьмерику з одним заломом. Пам'ятка зберігає багато древніх конструктивних прийомів, що виявлені

в перекритті бічних зрубів чотиригранними наметами з крихітними заломами по одному в кожному. Ці перекриття увінчані наметовими ліхтариками з перехватом на четвериках. Архаїчні прийоми простежуються і в співвідношенні мас, присадкуватому силуеті церкви, характерному для волинських храмів [5].

Друга половина XVII ст. принесла для Волині нові випробування. Визвольна війна 1648 — 1654 рр., період розрухи, новий наступ католицької Польщі привели до зниження темпів як дерев'яного, так і мурованого храмового будівництва. До нашого часу на Волині збереглося всього 4 дерев'яних церкви, що були зведені у другій половині XVII ст. (згідно офіційного списку пам'яток містобудування і архітектури України).

Одна з найбільш ранніх дерев'яних церков, що збереглась на Волині — Михайлівська церква в с. Пляшева Рівненської обл. (1650 р.). Вона була сюди перенесена з с. Острів у 1914 р. і в той же час реставрована. Храм тризрубний, складається з квадратного бабинця, нефа і гранчастого п'ятистінного вівтаря. Всі три зруби церкви рівновисокі, проте неф є ядром композиції — його перекрито наметом на світловому восьмерику. В інтер'єрі церкви другий ярус над бабинцем об'єднаний з простором нефа квадратною проймою. Низький бабинець відкривається в неф п'ятигранною аркою-вирізом, що підкреслює висотно розкритий до верха глухого ліхтаря центральний простір храму, який домінує в інтер'єрі. В підлозі нефа влаштовано сходи, що ведуть у підземний перехід довжиною близько 70 м, який з'єднує Михайлівську церкву зі склепом Георгіївської церкви в с. Пляшева [6].

Стабілізація економічного життя Волині, пожвавлення громадського життя у XVIII ст. сприяло розвиткові архітектури та декоративного мистецтва насамперед у церковному будівництві. Це не випадково, бо, як у часи Київської Русі, так і у XVIII ст., церква була не лише культовим будинком, а й місцем для громадських зборів і цивільних свят. Часто на стінах церкви як своєрідний літопис фіксувалися найвидатніші події з життя села чи міста — напад татар, прихід козаків, голод, повінь, люта зима, посуха. Церква була тоді культурним центром громади, села чи міста, тому спорудженню храмів приділяли велику увагу. Католицькі монастирі та багату польську шляхту на Волині вже не задовольняли дерев'яні церкви; вони віддають перевагу більш показним мурованим храмам, дзвіницям та келіям. З кінця XVII і в першій половині XVIII ст. заміна дерев'яних будівель на кам'яні проходила особливо інтенсивно. Таким чином, дерев'яне будівництво частково втратило багатих фундаторів, які своїми коштами допомагали зведенню величних дерев'яних храмів у монастирях та окремих містах і селах.

Проте висока хвиля творчого піднесення народних майстрів відчувалася на Волині до кінця XVIII ст. [4].

В XVII ст. культові дерев'яні споруди Волині були відносно невеликими і простими по композиції. У XVIII ст. вони значно ускладнюються, збільшуються їхні розміри, з'являються церкви з більш складним купольним завершенням. Зростає висота церков, стають більш вишуканими їх пропорції і форми. Починають застосовуватись заломи, тобто чергування невисоких зрізаних пірамід і четвериків чи восьмериків, з поступовим зменшенням їх розмірів доверху [3]. Подальшого розвитку на Волині набувають основні типи споруд: тризрубні церкви одно-, дво- і трибанні та хрестові у плані з різною кількістю бань [1]. Більшість волинських церков у XVIII ст. починають зводитись на мурованому фундаменті. До наших днів

на Волині збереглось 20 дерев'яних церков, збудованих у першій половині XVIII ст. На жаль, багато з них були обладнані добудовами наступного століття у псевдоросійському стилі, що істотно змінило їх первинний вигляд.

Пам'яткою, що належить до архаїчного типу дерев'яних волинських церков, є Миколаївська церква в с. Смолигів Волинської обл. (1743 р.). Дату зведення храму вирізано над входом. Характерний для Волині тризрубний план церкви відрізняється несиметричністю — апсида значно довша за бабинець (висота їх однакова).

Характерним твором волинської школи дерев'яного зодчества є Троїцька церква в с. Михайлівці Рівненської обл. (1740 р.). Тризрубна в плані споруда складається з квадратного нефа і прямокутних бабинця і вівтаря. Довга вісь зрубів співпадає з повздовжньою віссю будівлі.

Однією з найбільш значних дерев'яних споруд середини XVIII ст. є Георгіївська церква в с. Сіянці (1743 р.). Споруда тризрубна, з двома банями. Вона складається з центрального зрубу, що наближений у плані до квадрату, до якого прилягають прямокутний в плані бабинець і гранчаста п'ятистінна апсида. Всі зруби рівновисокі, а центральний виділено більшими розмірами і більшою висотою бані.

В Георгіївській церкві та інших волинських церквах, ми можемо простежити нові архітектурні прийоми, які входять у використання на Волині у XVIII ст. Четверик центрального зрубу споруди за допомогою чотирьох клинів-парусів переходить у перший залом, що має форму восьмигранної піраміди. Залом змінюється восьмериком, який прорізаний двома вікнами в південній і північній гранях, і переходить вище у восьмигранну баню, завершену маленьким призматичним зрубом глухого ліхтаря. Така композиція посилює висотне розкриття внутрішнього простору споруди.

Михайлівська церква в с. Дроздні Волинської обл. (1710 р.) — один із небагатьох дерев'яних, хрестових у плані храмів середньої Волині з банею на середині хреста. Всі рукави однакової ширини, але бічні укорочені по поперечній осі, що підкреслює компактність об'ємів споруди і їх розвиток у висоту [6].

Друга половина XVIII ст. стала переломним періодом у житті волинян. Після поділу Речі Посполитої Волинь увійшла до складу Російської імперії. Православ'я вже не зазнавало утисків з боку католицької Польщі, тому будівництво дерев'яних церков у цей період набуло особливого розвитку. Поряд із збереженням старих архітектурних традицій, у кінці XVIII ст. ускладнюються композиції церков, їх об'ємно-планувальні та конструктивні вирішення. Справжні шедеври народних майстрів волинської школи дерев'яного будівництва, на жаль, зазнали перебудов у псевдоросійському стилі в кінці XIX — початку XX ст. Проте вони і досі лишаються гідними подиву і захоплення сучасників творіннями українських зодчих. До нашого часу на Волині збереглись 47 дерев'яних церков і 1 дерев'яний костел, збудовані у другій половині XVIII ст.

Класичним зразком волинського тризрубного храму XVII — XVIII ст. є Миколаївська церква в с. Борочиче Волинської обл. (1757 р.). Високий центральний зруб споруди контрастує з дуже низькими (в половину його висоти) бабинцем і вівтарем. Церква має три восьмигранних завершення і піддашшя на кронштейнах. Пам'ятка відрізняється вдало знайденими пропорціями зрубів і верхів у поєднанні з горизонтальним членуванням піддашшя [5].

До групи пам'яток, що найбільш повно зберегли свої первинні форми, нале-

жить Хрестовоздвиженська церква в с. Вільхівка Волинської обл. (1782 р.). Про дату будівництва свідчить різьблений напис над входом у притвор. Церква тризрубна, одноверха, з піддашшям на кронштейнах, що частково збереглося. Обшиті дошками зруби — однієї висоти. Проте у споруді чітко виділено центральний зруб. Переваги горизонтальних членувань у споруді досягнуто прийомом, коли гребені дахів і карнизи над барабаном знаходяться на одній лінії, а карнизи зрубів і піддашшя досить помітно підкреслені. В інтер'єрі храму має цінність настінний масляний живопис XIX ст., що частково зберігся.

Хрестовоздвиженська церква — типова для Волині присадкувата за своїми пропорціями споруда [5].

Характерним витвором волинської школи дерев'яної архітектури є церква Косьми і Доміана у с. Розваж Рівненської обл. (1781 р.). Споруда тризрубна, одноверха, з зашитим пізніше опасанням на стовпцях, що оточує бабинець і апсиду. Церква складається з квадратних у плані нефа, бабинця і гранчастої апсиди, що також вписується у квадрат. Зруби храму рівновисокі, зверху вони злегка звужуються [6].

Однією з небагатьох церков, що не зазнала перебудов і змін зовнішнього вигляду, є Покровська церква в с. Городини Волинської області (1762 р.). Вона належить до поширеного типу дерев'яних українських храмів з підвищеним середнім об'ємом, представленому на Волині в різноманітних варіантах багаточисельною групою пам'яток [5].

Михайлівська церква (1757 р.) в с. Краєвщина Житомирської обл. має три зруби, три бані, низенький тамбур із заходу. В основу побудови архітектурної форми покладено сторону квадрата центрального зрубу, до якого по осі захід-схід прилягають вдвічі менші квадратний бабинець і гранчастий п'ятистінний вівтар. Четверики зрубів мають по одному залому. На них встановлені восьмерики з вузькими бічними гранями, перекриті наметовими банями з перехватом біля основи. Михайлівська церква — одна з найвидатніших пам'яток волинської школи народної архітектури [5].

Хрестовоздвиженська церква (1777 р.) в с. Туропин Волинської обл. представляє собою особливу групу волинських дерев'яних церков, хрестових у плані, з монументальною грушовидною банею в центральній частині, форма якої зумовлена впливом склепінчастих форм кам'яного будівництва [5].

Особливий інтерес викликає дерев'яний костел у с. Вишеньки Волинської обл., збудований у 1771 р. Це один із двох дерев'яних костелів, що збереглися на Україні (другий зведено у с. Тадані Львівської обл., датується XVII ст.). Костел тринефний, з нартексом і двома триярусними баштами на головному фасаді. Бічні фасади споруди укріплені каркасними контрфорсами. Башти завершено цибулястими верхами. Перекриття костелу плоске, а ззовні — двосхилий дах. Зруби храму обшиті вертикально дошками, не мають кам'яного фундаменту. План і об'ємно-просторова структура костелу вирішені за принципом кам'яних костелів. В інтер'єрі пам'ятки збереглась різьба по дереву та інші види декоративного улаштування. Нефи поділені квадратними в січенні колонами — по дві з кожної сторони [5].

Таким чином, подавши характеристику дерев'яних храмів Волині XVII — XVIII ст., можна простежити ряд планувальних, композиційних, архітектурно-мистецьких особливостей церков регіону. Присадкуваті споруди, тризрубні, рідше хрестові у плані, з однією або трьома широкими банями, з рівновисокими

зрубами або домінантою центру, із затишними та розкритими доверху інтер'єрами — дерев'яні церкви стали характерними зразками волинської школи народної дерев'яної архітектури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Всеобщая история архитектуры: В 2 т. — М., 1963. — Т. 2. — С. 407-422.
2. Всеобщая история архитектуры: В 12 т. — М.: Изд-во литературы по строительству, 1968. — Т. 6. — С. 339-453.
3. Дерево в архитектуре и скульптуре славян / Под. ред. Бонарова Г. Н. — М.: Советский художник, 1987. — С. 185-195.
4. Історія українського мистецтва: В 6 т. — К., 1968. — Т. 3. — С. 13-126.
5. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР: В 4 т. — К.: Будівельник, 1985. — Т. 2. — С. 43-115, 113-159.
6. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР: В 4 т. — К.: Будівельник, 1985. — Т. 3. — С. 299-335.
7. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР: В 4 т. — К.: Будівельник, 1985. — Т. 4. — С. 35-93, 133-237.
8. Цинкаловський Ол. Старовинні пам'ятки Волині / Інститут дослідів Волині. — Торонто, т-во Волинь, 1975. — С. 18-27.

УДК: 75.07

И. В. Пастырь

РЯД ФИБОНАЧЧИ В АРХИТЕКТУРЕ И МУЗЫКЕ

Социальные сломы во все времена, так или иначе, отражались в архитектуре. Так, переход от "века Перикла" к периоду пелопонесских войн привел к появлению храма Эрехтейон, в корне отличного от Парфенона; социальный взлет в позднем средневековье — к раскрытию готических соборов в "мир"; смена космогонических противопоставлений барокко натурфилософии Руссо — переходом от мощи Царскосельского Екатерининского дворца к натурфилософии Руссо, к лиризму Камероновой галереи [1, 355].

Возникает вопрос: что же менялось в средствах архитектурного выражения при этих радикальних сменах? Почему они вызывают у нас разную эстетическую реакцию? Какие средства выражения стали тому причиной? Скорее всего архитектура каким-то определенным путем воздействует на органы чувств человека и его физиологическая реакция становится основой для образного осмысливания на высшем уровне сознания [1].

Заговорив о языке информации архитектуры, мы входим в область теории информации, где необходимо установить связь геометрического строя архитектуры и передаваемого значения. В связи с этим интересно проследить проявление "божественной" пропорции в архитектурных сооружениях.

© И. В. Пастырь, 2007

Среди всевозможных средних отношений наибольшее к себе внимание привлекло так называемое отношение золотого сечения — среднее геометрическое, отличающееся рядом исключительных математических свойств, которые каким-то поразительным образом сошлись в нем одном. Это отношение обнаруживается при рассмотрении самых разнообразных явлений природы. И оно остается до сих пор загадкой.

“Наука, — замечает исследователь пропорциональности Джей Хэмбидж, — по-видимому, натолкнулась на один из основных законов природы” [6, 38]. Золотое сечение выражается обычно либо как 0,618, либо как 1,618. Это обратные числа:

$$\frac{\sqrt{5}-1}{2}=\frac{2}{\sqrt{5}+1}=0{,}618034;$$

$$\frac{2}{\sqrt{5}-1}=\frac{\sqrt{5}+1}{2}=1{,}618034.$$

Обозначив 1,618 через Φ, имеем $\frac{1}{\Phi}=0{,}618$. Умножая последовательно 1 на Φ, снова на Φ и т. д., находят возрастающий ряд золотого сечения, а умножая последовательно на $\frac{1}{\Phi}$, находят убывающий ряд. Легко заметить, что в этом ряду 0,146 – 0,236 – 0,382 – 0,618 –1 – 1,618 – 2,618 – 4,236 – 6,854 каждое число не только результат умножения предыдущего на число Φ, но также равно сумме двух предыдущих. Для триады золотого сечения $\Phi_1 - \Phi_2 - \Phi_3 = 1 - 1{,}618 - 2{,}618$ характерно не только $\frac{\Phi_1}{\Phi_2}=\frac{\Phi_2}{\Phi_3}$ и $\Phi_3=\Phi_1+\Phi_2==2{,}618=1+1{,}618$, но и $\Phi_2^2=\Phi_3=1{,}618^2=2{,}618$. Если $\Phi = 1{,}618$, то можно записать $1 + \Phi = \Phi^2$.

Удивительно то, что все разнообразия пропорций древних архитектурных сооружений, их геометрическая гармония являются, в конечном итоге, производными соотношений прямоугольника со сторонами 1:2 — простейшей геометрической фигуры. Не напрасно, наверное, издавна бытует выражение “все гениальное — просто”. На примере архитектурных сооружений видно, как простая идея геометрической фигуры породила удивительное разнообразие гармонических пропорций и в итоге — шедевры зодчества.

Рассмотрим основные размеры пирамиды Хеопса, определяющие ее архитектурную идею. Как видно, отношение длины апофемы боковой грани к половине стороны ее основания отвечает золотой пропорции. На это соотношение обратил внимание еще в 1855 году Г. Ребер. Поверхность пирамиды состоит из четырех треугольников и квадрата основания. Основание треугольника равно 500 локтям, апофема его равна 404,5 локтя. По теореме Пифагора можно рассчитать длину боковых ребер. Они равны 475,5 локтя. Нетрудно убедиться в том, что отношение апофемы к половине основания равно 1,618, то есть золотому сечению. Площадь основания пирамиды равна 250000 кв. локтей, площадь боковой грани — 101125 лкI, а площадь четырех граней пирамиды равна 404500 лкI. Отношение поверхности граней к площади основания также равно золотой пропорции (2, 25). Таким об-

разом, есть основание утверждать, что основным отношением частей пирамиды Хеопса является исследуемая пропорция, выраженная в пирамиде неоднократно. В отношениях высоты и основания содержится число “пи”. Такой представляется основная геометрическая идея, воплощенная в великой пирамиде. Все закономерные соотношения размеров сооружения явились результатом заложения в нем двух исходных величин: стороны основания, равной 500 локтям, и высоты, равной 318 локтям. Эти два размера и определили все остальные пропорции, они и стали воплощением основной геометрической идеи пирамиды.

Значительный интерес представляет пирамида Хефрена. Угол наклона боковых граней в ней равен 53є 12ґ, что отвечает отношению катетов 4:3. Такое отношение катетов соответствует хорошо известному треугольнику со сторонами 3:4:5, который называют “совершенным”, “священным”, или “египетским” треугольником. По свидетельству историков, такому треугольнику придавали магический смысл. Плутарх писал, что египтяне сравнивали природу Вселенной с треугольником; они символически уподобляли вертикальный катет мужу, основание — жене, а гипотенузу — тому, что рождается от обоих.

Священные, или египетские треугольники были известны не только в Древнем Египте. Матила Гика в своей книге “Эстетика пропорций в природе и искусстве” (1936 г.) указывает на знание треугольников со сторонами 3:4:5 китайцами еще в 11 веке до н. э. [4]. Встречаются в античной архитектуре и отношения 20:21. Многочисленные примеры такой пропорции приводит ученый К. Н. Афанасьев. Интересно, что и знаменитый своей архитектурой храм Софии в Константинополе (Стамбуле) имеет соотношение размеров 20:21. Пропорции архитектурных сооружений типа 1:2, 1:√2 и им подобные легко объяснить ссылкой на прямоугольники и квадрат — простейшие геометрические фигуры, взятые в основу архитектурных построений или форматов живописных произведений [2].

Формы архитектурных произведений отличаются высокой гармоничностью, пластикой, гуманизмом. Воплощением этих качеств является храм Афины Парфенон — великолепное сооружение афинского Акрополя. Известно, что фасад Парфенона вписан в прямоугольник со сторонами 1:2, а план образует прямоугольник со сторонами 1 и √5. Известно, что диагональ прямоугольника 1:2 имеет размер √5, следовательно, прямоугольник фасада и является исходным в построении геометрии Парфенона. Ширина Парфенона оценена в 100 греческих футов (3089,0 см), а размер высоты несколько варьирует у различных авторов. Так, по данным Н. И. Бруно, высота Парфенона 61,8, высота трех ступеней основания и колонны 38,2, высота перекрытия и фронтона 23,6 футов. Указанные размеры образуют ряд золотой пропорции: 100:61,8=61,8:38,2=38,2:23,6=Ф(2, 52).

Многие исследователи, стремившиеся раскрыть секрет гармонии Парфенона, искали и находили в соотношениях его частей золотую пропорцию. В работе В. Смоляка, посвященной изучению пропорции Парфенона, установлен закономерный ряд золотой пропорции. Приняв за единицу ширину торцового фасада храма, Б. Смоляк получил прогрессию, состоящую из 8 членов ряда: 1: ф: $ф^{2:}$ $ф^{3:}$ $ф^4$: $ф^5$: $ф^6$: $ф^7$, где ф = 0,618. Указанным членам ряда отвечают основные пропорции фасада Парфенона, приведенные Н. И. Бруно (рис. 1).

Следует отметить, что в пропорциях храма, указанных И. Шевелевым, также содержится золотая пропорция, например, в соотношении высоты фасада со сту-

пенями (1557,4 см) и высоты колонн (957,4 см): 1557,4: 957,4 = 1,627 или 50 фт: 31 фт = 1,613. Не следует забывать, что величина √5 лежит в основе золотой пропорции, является ее сердцевиной, следовательно, связь пропорции Ф и √5 вполне естественная.

Рис. 1. Парфенон

По мнению И. Шевелева, гармония Парфенона достигается тем, что общая форма и закономерности взаимосвязи частей выражаются одним отношением 1: √5. По его мнению, эта пропорция встречается в сооружении неоднократно и является основным связующим звеном архитектурной композиции Парфенона. Этим соотношением связаны высота, шаг и диаметр колонн: из высоты определен шаг, из шага диаметр колонны [7].

Тщательные измерения Парфенона показали, что в нем нет прямых линий, а поверхности не плоские, а слегка изогнутые. Создатели Парфенона намеренно стремились избегать простых геометрических форм с их убогой прямолинейностью, свойственных многим архитектурным сооружениям. Они стремились приблизить формы храма к природе, где отсутствуют прямые линии, приблизить его красоту к красоте человеческого тела.

Виоле де Дюк в “Беседах об архитектуре” писал: “При мне иногда спрашивали: в чем красота Парфенона? Это равносильно вопросу: в чем красота молодого, хорошо сложенного, обнаженного человеческого тела?..” [2, 54]. Зодчие Греции знали, что строго горизонтальная линия и плоскость наблюдателю издалека представляются прогнувшимися в середине. Чтобы компенсировать этот “оптический обман”, они намеренно деформировали геометрические формы.

Интересно проследить отклонения от общепринятых форм при построении Парфенона. Так, например, поверхность ступеней Парфенона постепенно, незаметно для глаз, повышается от краев к середине. Колонны Парфенона не строго вертикальны, а слегка наклонены внутрь здания, так что оси угловых колонн должны пересекаться на большой высоте. Колонны Парфенона не все одинаковой величины, несколько различаются расстояния между ними. Угловые колонны

сделаны более толстыми, чем остальные, но на светлом фоне они все равно кажутся несколько тоньше. Колонны второго внутреннего ряда портика Парфенона меньше, чем колонны внешнего, вследствие чего они кажутся стоящими глубже [2, 54].

Все эти отклонения от правильных геометрических форм и соотношений незаметны и представляются незначительными, как и "живой квадрат", который применялся при изучении некоторых сооружений Древней Греции. Едва ли выбор такого соотношения является случайностью или ошибкой измерений. Более вероятно, что именно эти творческие изменения канонов придают сооружению цельность, пластичность, предельную гармоничность и ни с чем несравнимую красу.

Анализ пропорций многих русских храмов показал наличие золотой пропорции в членении целого на части. Основные элементы архитектуры церкви Покрова на Нерли взаимосвязаны пропорциями и определяют геометрическую гармонию и красоту этого сооружения. "Поразительная красота и гармоничность архитектуры храма Покрова Богородицы на Нерли, — пишет теоретик архитектуры К. Н. Афанасьев, — оформляется цепью взаимосвязанных отношений "золотого сечения" [2, 59]. Золотая пропорция обнаружена в архитектуре церкви Вознесения в Коломенском (1532 г.) и в Успенской церкви Елецкого монастыря. При рассмотрении храма Василия Блаженного в Москве невольно возникает вопрос: случайно ли число куполов в нем равно восьми (вокруг центрального собора). Существовали ли какие-либо каноны, определяющие число куполов в храме? Очевидно, существовали. Простейшие православные соборы раннего периода были одноглавые, однако уже в 9 веке строили и многокупольные церкви. Помимо одно- и двухкупольных православных церквей, многие имели по пять, восемь куполов. Новгородский Софийский собор (9 век) был тринадцатиглавым, Преображенскую церковь в Кижах, вырубленную из дерева 2,5 столетия назад, венчает 21 глава! Случаен ли такой рост числа куполов (1, 2, 3, 5, 8, 13, 21) или здесь проявляется ряд чисел Фибоначчи, отражается естественный закон роста — от простого к сложному? Трудно ответить однозначно на этот вопрос, но трудно не обратить внимания на эту совокупность чисел [2, 62].

Невзирая на меняющуюся систему условностей, архитектура как вид творческой деятельнсти всегда служила средством освоения человеком пространства. Формируя пространство вокруг себя и для себя, человек создавал свой "микрокосмос" в единстве с "макрокосмосом". Изначально градостроительство как наука и искусство зародилось еще в глубокой древности (планировка городов в Греции V-VIII вв. до н. э., в древнем Китае). Выполняя функции защиты, обороны, архитектура вместе с тем, была одним из очень активных средств воздействия человека на окружение, установления его власти над определенной территорией, над своим "миром", над пространством и временем. Ле Корбюзье заявлял о том, что "...архитектура распространяет свое влияние в окружающем природном ландшафте подобно звучащему колоколу" [5]. Исключить влияние архитектуры — "второй природы", равно как и первой, на психику и мировосприятие человека невозможно.

Сегодня, в начале XXI века приходится констатировать бесстилье в архитектуре. Современный архитектор живет и творит в эпоху декаданса, когда невозможно

определить стилевое направление. Это не конкретный стиль или художественное течение, это, скорее, противоречивое состояние искусства и жизни в целом вокруг искусства в постсовременную эпоху. Надо отметить, что трансформируется и образ творца — художника. Из хранителя высокого искусства он превращается в захватчика, постоянно ищущего новые средства и материалы для выражения "новых" идей. Сегодня ничего кардинально нового ни в функции, ни в материале еще не придумано, а следовательно нет названия и новой системе условностей — нет стиля в архитектуре. Все старые нормы, устои, правила и каноны уже ничего не значат, все старое скучно и не интересно. Будут ли новые архитекторы "сильнее" прежних в выражениях собственного мировоззрения и в отражении действительности в камне, металле, стекле и бетоне. Смогут ли современные архитекторы дать название шкале ценностей и системе условностей в архитектуре начала II тысячелетия и не повторят ли современные зодчие ошибки своих предшественников. Ситуация, сложившаяся в последние десятилетия в архитектуре и градостроительстве, обнаруживает проблемы, которые периодически проявлялись в переломные моменты истории [3, 14].

В архитектуре в последнее время стали преобладать простые геометрические формы, однообразные стандартные конструкции. Что такое современный городской жилой дом? Это прямоугольная коробка, в которой вырезаны окна для освещения и прямоугольные двери для входа. Ничего лишнего, здесь все предельно просто. Из таких коробок стали строить поселки и города. К сожалению, вместо сложных, близких к природе очеловеченных пропорций здания с множеством округленных очертаний мы пришли к убогой прямолинейности геометрически правильных сооружений, с квадратами и прямоугольниками фасадов, в которых мертвыми глазницами зияют вырубленные прямоугольные окна. Дома строятся с узкими маленькими дворами, где стены давят на человека, а небо наверху кажется голубой картонкой.

За период независимости развитие архитектуры и дизайна прошло различные периоды. Период реставрации старых зданий сменился интерьерным проектированием — реконструкцией и полной перепланировкой типовых квартир, что сопровождалось евроремонтами из дешевых западных строительных материалов. Хотя тут не все плохо, есть немалые успехи. Но за эти "успехи" многие молодые архитекторы заплатили полной беспомощностью в реальном архитектурном проектировании, т. е. проектировании в городской среде, в природном окружении. Слишком разные масштабы рабочего пространства — город со своей расстановкой акцентов, коммуникациями и транспортными магистралями и, грубо говоря, четыре стены жилой ячейки, в которой архитектор, в лучшем случае, занимается "дизайном интерьера". В современном архитектурном окружении, именно историческая застройка выражает теперь особую ценность. В постоянно меняющемся мире, возможно классические каноны — обращение к вечным категориям и общечеловеческим ценностям, помогут создать новый стиль, новую архитектуру. Архитектуру, которая смогла бы отражать единство "макрокосма" и "микрокосма", единство первой и второй природы, связи человека с его окружением [3, 22].

К сожалению, человек незаметно перемещается в искусственную среду обитания, техническую среду, где преобладают бетон и металл. На работе его окружают всевозможные машины, а после работы — железобетонные коробки домов, ко-

робки квартир, где расположена стандартная мебель — стулья, табуретки и столы с прямыми ножками, стандартная посуда, стандартная одежда, часто не очень привлекательная. Именно поэтому весьма актуальной становится также **проблема дизайна интерьера, одежды, предметов быта**.

Построение членения пропорции “золотого сечения” сравнивают с размерами человека, что способствует лучшей взаимосвязи размеров комнаты, мебели и всего жилого дома. Например, в принятых Единой метрической системой укрупненных модулях господствует принцип удвоения, который снижает композиционные возможности, но при применении первых членов золотого ряда (М1-40, М2-70, М3-110 см) приближается к габаритам человеческой фигуры [9].

Таковым же законам подчиняется и графическая печать, шрифтоведение. Правильно найденная зависимость между пропорциями прямоугольника и характером вписываемой в него буквы — одна из главных задач при конструировании **шрифта**. При построении такого прямоугольника размеры его сторон могут быть взяты в каком-нибудь гармоническом отношении, используемом как в графике, так и в архитектуре и в других видах искусства [8]. Наиболее применяемым отношением является золотое сечение, пропорции которого можно использовать для построения не только основного прямоугольника, но и отношений между различными элементами букв. На рис. 2 изображена буква, вписанная в прямоугольник золотого сечения. У нее все выдержано в отношениях золотого сечения и отношения внутрибуквенного пространства к общей ширине буквы, и деление ее по высоте горизонтальным соединительным штрихом, и построение засечек и т. д.

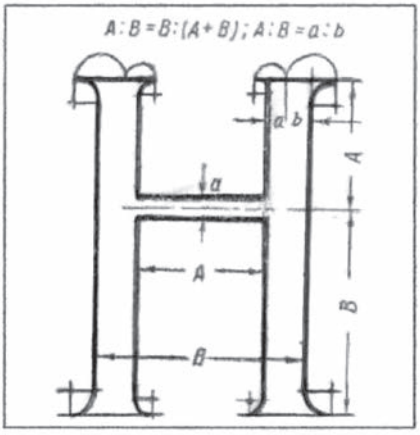

Рис. 2. Построение буквы в пропорциях золотого сечения.
Буквами обозначены величины отрезков золотого сечения

Выражение “архитектура — это застывшая музыка” стало крылатым. Музыкальная мелодия основана на чередовании звуков различной высоты и продолжительности, в ее основе — **временная** упорядоченность звуков. В основе архитектурной композиции — **пространственная** упорядоченность форм. Казалось бы, между ними ничего общего. Но чтобы оценить размеры пространственной конструкции геометрической фигуры, мы должны проследить взглядом от начала до конца эту

фигуру, и чем больше, например, длина ее, тем длительнее будет восприятие. Очевидно, здесь и заключена органическая связь пространственного и временного восприятия объектов человеком.

Ученные задавались вопросом: почему в музыкальной октаве семь основных звуков — столько же, сколько цветов в спектре солнечного света. Еще ничего не зная о природе звуков, человек интуитивно подстраивал струны так, чтобы они создавали благозвучие. Пифагору принадлежит математическое объяснение основ гармонии; по его определению, наиболее естественно воспринимаются человеком частоты, которые находятся между собой в простых числовых отношениях. Вот откуда и отношение частот в октаве 1:2, и благозвучное трезвучие с отношением частот 4:5:6. Уменьшая последовательно длины струн, мы получим природный звукоряд из 16 звуков, но почему же древние музыканты приняли звукоряд, состоящий из семи основных звуков, и лишь позже добавили еще пять дополнительных [2,184].

Музыка только тогда доставляет эстетическое, эмоциональное удовольствие, когда гармония мелодии входит в резонанс с внутренней гармонией человека. Резонанс, как невидимый дирижер, незаметно и настойчиво настраивает системы, объединяет их в гармонически целое, подчиняет всеобщему ритму бытия. Без него нет мелодии, нет очарования музыкального произведения, воздействующего на наши сердца (не по законам ли резонанса?!), покоряя и подчиняя их, заставляя сопереживать вместе с композитором его радости и печали, родившиеся столетия назад.

Уже давно хрестоматийным примером разрушающего действия резонанса является некий мост в Петрограде, по которому “в ногу” прошла рота солдат, и мост рухнул под воздействием резонанса (не исключено, что это всего лишь один из исторических мифов). Явление резонанса лежит в основе гармонического сочетания звуков в музыкальных произведениях. Ему подчинены разнообразные биоритмы человеческого организма, работа его отдельных органов, например, биение сердца. Да и само ощущение человеком прекрасного (здания с гармоническими пропорциями) можно объяснить резонансом восприятия и собственных колебаний мозга. Характерно, что в некоторых случаях авторы музыкальных произведений смещали их вершину от точки золотого сечения, что придавало мелодиям неустойчивый характер. По мнению Л. Мазеля, это входило в намерения авторов, например, при сочинении скерцо, рондообразных финалов [2, 188].

По наблюдениям Л. Сабанеева, в музыкальных произведениях различных композиторов обычно констатируется не одно золотое сечение, сопряженное с происходящим возле него “эстетическим событием”, а целая серия подобных сечений. Каждое такое сечение отражает свое музыкальное событие, качественный скачок в развитии музыкальной темы. В изученных им 1770 сочинениях 42 композиторов наблюдалось 3275 золотых сечений; количество произведений, в которых наблюдалось хотя бы одно золотое сечение, составило 1338. Наибольшее количество музыкальных произведений, в которых имеется золотое сечение, у Аренского (95%), Бетховена (97%), Гайдна (97%), Моцарта (91%), Скрябина (90%), Шопена (92%), Шуберта (93%). Характерно, отмечает Л. Сабанеев, что наиболее часто золотое сечение обнаруживается в произведениях высокохудожественных, принадлежащих гениальным авторам. Может быть, частота проявлений золотой пропорции

является одним из объективных критериев оценки гениальности музыкальных произведений и их авторов? И тогда вместо споров о достоинствах той или иной музыки достаточно произвести математический подсчет? И уже не представляется случайным тот факт, что в произведениях композиторов 20 века золотая пропорция встречается значительно реже, чем у их коллег прошлых веков [2, 189]. Ведь в современных произведениях музыки трудно найти тот качественный уровень, который удовлетворил бы слух каждого. Таким образом, можно предположить, что чем точнее соотношение произведения музыки золотой пропорции, тем выше степень гармонии... Но не будем спешить с таким заключением. В искусстве часто отклонения от правила не менее ценны, чем само правило.

Метод золотой пропорции в настоящее время находит применение и в методологии научного исследования. Оказалось, что исследуемый метод является эффективным средством последовательного поиска оптимальных решений, экстремума некоторых функций. Ведь природа во многих случаях действует по строго очерченной схеме, реализуя поиск оптимальных структурных состояний не “вслепую”, а более сложно, пользуясь “методом Фибоначчи”.

Закономерности золотой пропорции, чисел Фибоначчи только начинают применяться в технике. **Наука вплотную подошла к созданию самоорганизующихся систем, аналогичных природным. Условия для этого созрели, мир вступил в эпоху тотальной компьютеризации.**

Именно поэтому в период научно-технической революции необходимо, чтобы процесс прогресса не превратился в процесс саморазрушения, архиважно пересмотреть нравственные ценности...

ЛИТЕРАТУРА

1. Антонов В. Л., Криворучко Н. И., Жмурко Ю. В. Архитектура на социальных сломах. Средства выражения социальных метафор / Региональные проблемы архитектуры и градостроительства. Сборник научных трудов. Выпуск 5-6. Одесса, 2003. — С. 355-366.
2. Васютинский Н. А. Золотая пропорция. — М., 1990.
3. Гедройц Л. А. Современная архитектура в системе условностей / Региональные проблемы архитектуры и градостроительства. Сборник научных трудов. Выпуск 5-6. Одесса, 2003. — С. 13-22.
4. Гика М. Эстетика пропорций в природе и искусстве. — М., 1936. — С. 290-302.
5. Ле Корбюзье. Архитектура XX века. — М., 1970.
6. Хэмбидж Д. Динамическая симметрия в архитектуре. — М., 1936.
7. Шевелев И. Ш. Принцип пропорции: О формообразовании в природе, мерной трости древнего зодчего, архитектурном образе, двойном квадрате и взаимопроникающих подобиях. — М.: Стройиздат, 1986.
8. Щипанов А. С. Шрифт в клубной работе. — М., Профиздат, 1962. — 104 с.
9. Яблонский В. А. Преподавание предметов “Рисунок” и “Основы композиции”: 3-е изд., — М.: Высш. шк., 1989. — 78 с.

УДК 711.25

В. В. Шулик

ПРО ВИХІДНІ ПОЗИЦІЇ МОДЕЛЮВАННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ СИСТЕМ

ВСТУП. Рекреація є важливим фактором розвитку суспільства, оскільки в результаті рекреаційної діяльності зменшується кількість захворювань, зростає термін середньої тривалості життя людини, та, що особливо важливо, збільшується проміжок її повноцінної фізичної і духовної життєдіяльності. При цьому ефективність рекреаційної діяльності значною мірою залежить від інтенсивності використання природних і антропогенних ресурсів рекреаційної системи та, безумовно, ефективного функціонування такого виду систем у цілому. Неабияка складність процесу проектування та функціонування відкритих систем у цілому, та рекреаційних систем зокрема, потребує використання сучасних засобів і методів, одним із головних серед яких можна вважати моделювання. Окремі автори прямо вказують, що метод моделювання є основний метод системного підходу [1, стор. 21]. Моделювання — це метод дослідження реальних і абстрактних об'єктів-прототипів на умовних образах, схемах, фізичних об'єктах, що відрізняються від прототипу, але аналогічні йому за будовою чи типом поведінки [2, 3]. Архітектурна наука володіє на сьогодні набором методів прогнозування [4, 5], які дозволяють визначати окремі параметри існуючих та перспективних архітектурних систем. Поряд із цим існує ряд структурних і функціональних моделей, якими оперують науковці-архітектори при моделюванні процесів людської життєдіяльності та відповідно середовища для їх забезпечення. Вивчення даної методологічної бази сприятиме спрощенню процесу моделювання рекреаційної діяльності населення та формуванню необхідного для їх забезпечення середовища.

ОСНОВНИЙ МАТЕРІАЛ. Найбільш ефективним методом дослідження архітектурних систем визнано процес моделювання, який полягає в розробці особливих абстрактних систем — моделей, котрі відображають структуру і функцію досліджуваного об'єкту. Класифікацію моделей можна здійснювати за різними критеріями: характером об'єктів моделювання, засобами моделювання, сферою застосування моделей, рівнями, глибиною розгляду об'єктів моделювання [3].

Висновок про те, що містобудівні об'єкти різного рівня цілісності є складовою частиною системи взаємодії населення з оточуючим його середовищем, яке забезпечує необхідні умови для життєдіяльності людини та задовольняє його соціальні та біологічні потреби, разом із включенням у них населення являють собою демоекосистему, розроблений в роботах Г. І. Лаврика, М. М. Дьоміна [6, 7, 8]. Тому, містобудівна організація середовища існування людини, відповідно до функціонального змісту процесів життєдіяльності, повинна базуватися не лише на техніко-економічних, але й на екологічних критеріях. Для архітектора процес моделювання є певною мірою досить знайомий, адже сама суть проектування полягає у створенні проектної моделі середовища існування людини [7, 9].

У сучасному містобудуванні існує декілька структурних моделей середовища. Їх порівняльний аналіз виявив, що моделювання базується як на ландшафтному,

 © В. В. Шулик, 2007

так і на екологічному підходах. У першому випадку, базовою є модель формування ландшафту за Е. Б. Алаєвим, у якій виділено три головних компоненти: людина, виробництво, природа [10]. Ці компоненти попарно об'єднані та замкнуті самі на собі трудовими, природно-господарськими, соціальними, виробничими та іншими зв'язками (рис. 1А).

Модель об'єкту регіонального планування В. В. Владімірова, як системи, у центрі якої знаходиться людина (екологічний підхід), фіксує антропогенні впливи на середовище [11]. У середовищі виділені дві динамічно взаємодіючі складові — природна та антропогенна, котрі підрозділені на ряд взаємодіючих підсистем (рис. 1Б). У цій моделі не виділений зворотній зв'язок — реакція середовища, основна увага приділена компонентам середовища.

У моделі регіонального планування І. О. Фоміна як середовища існування людини виділені та розділені на компоненти ті ж типи середовища [12]. Тут, у моделі взаємодії населення із середовищем виділено зворотній зв'язок — екологічну реакцію середовища (екологічний підхід). Означені моделі представлені на рис. 1В.

У моделі містобудівного об'єкта як демоекосистеми (запропонована в дисертаційному дослідженні Г. І. Лавриком) середовище представлене як система, що оточує та вміщує людину. Виділено два основних типи середовища — штучне (архітектурне) та природне, між виділеними типами середовища та населенням зафіксовані прямі та зворотні зв'язки (екологічний підхід) (рис. 1Г). У моделі взаємодії населення із середовищем М. М. Дьоміна додатково виділений компонент "діяльність" [7]. Містобудівний об'єкт описується тріадою "населення — середовище — діяльність" з виділенням прямих і зворотних зв'язків та наступною деталізацією компонентів (ландшафтно-екологічний підхід). Середовище розглядається цілісно, як природно-техногенне. В залежності від потреб населення (матеріальні, духовні чи соціальні) виділені основні типи діяльності населення: життєдіяльність та виробництво (рис. 1Д). У закордонній практиці комплексного еколого-економічного аналізу території існує модель геоекосистеми Пітера Говарда. Вона також, як і моделі І. О. Фоміна, Г. І. Лаврика, М. М. Дьоміна, складається з двох моделей — моделей елементів простору та моделі відносин між ними [13].

На відміну від структурних моделей, функціональні моделі вказують на основні види життєдіяльності людини, без урахування яких неможливо організувати повноцінне проживання населення на певних територіях. Декларація основних принципів — Афінська хартія, яка була прийнята на 4-му Міжнародному конгресі архітектури (CIAM) в 1933 році [14, стор. 11], перераховує чотири функції міського життя: житло, робота, відпочинок і переміщення (рис. 2А). Вказується також, що дані функції мають бути автономними і представлятимуть базу для освоєння території.

Розвиток містобудування у 70-80 роках в СРСР сприяв подальшому осмисленню основних функцій, що визначають структуру будь-якого населеного пункту і які розподілялися на такі чотири основних категорії [15, стор. 47]: труд, побут, громадське життя і відпочинок, які об'єднуються в єдину систему комунікаціями — транспортними (для переміщення людей і речей) і інженерними (по яких переміщується енергія та інформація) (рис. 2Б). Організація і взаємне розташування у просторі зон, пов'язаних з цими функціями, повинна була забезпечувати найкращі умови для реалізації кожної з них. При цьому, необхідно було прагнути до мінімальної протяжності комунікацій, які забезпечують зв'язки в системі.

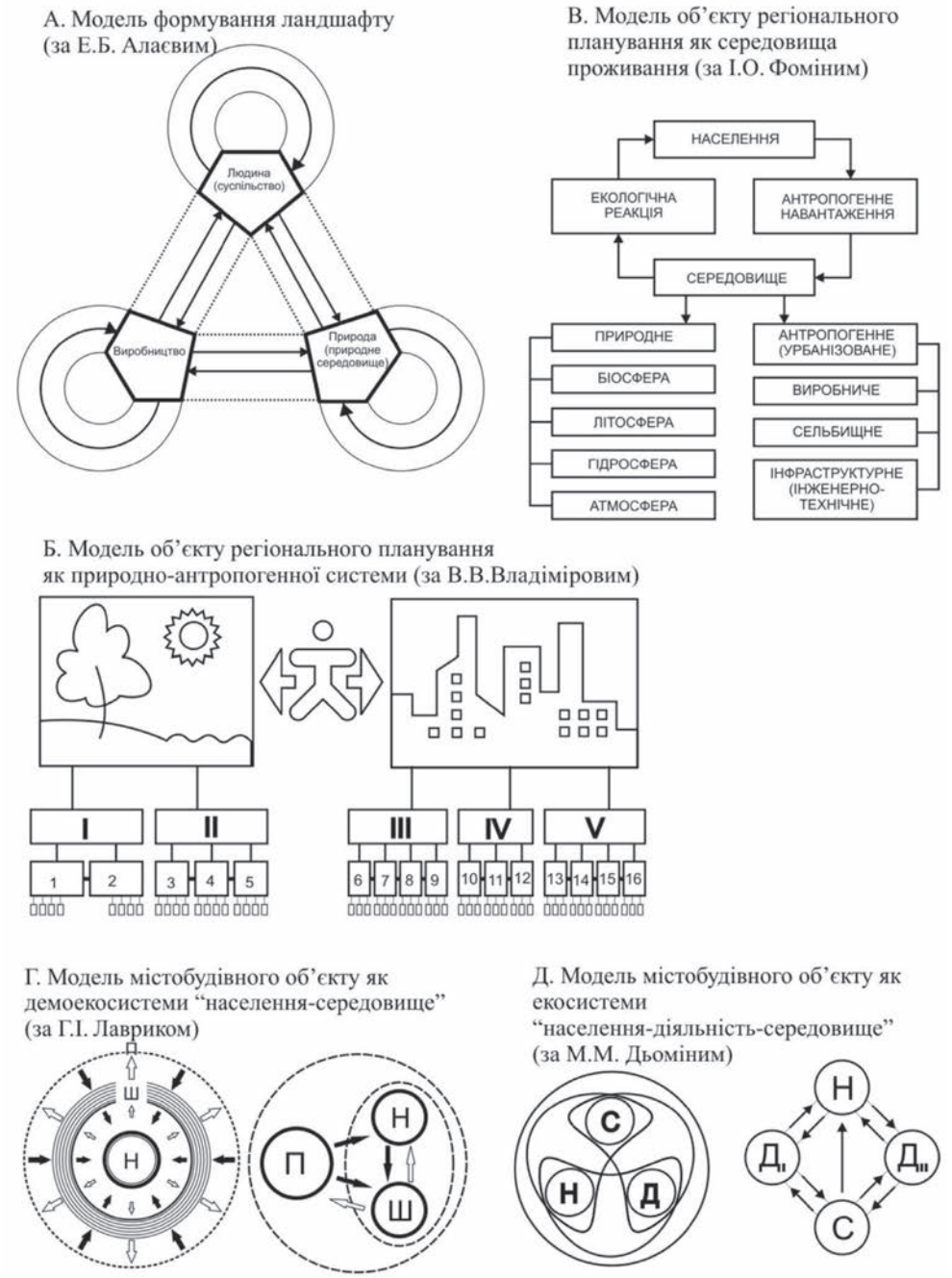

Рис. 1. Структурні моделі містобудівного об'єкту

Системний підхід у містобудуванні проявився у системному трактуванні групових форм розселення, у визначенні територіальних груп населених місць як систем. Це дало основу для визначення одного із найбільш актуальних містобудівних об'єктів — системи населених місць (СНМ) [16], яка представляється у двох аспектах — структурно-територіальному і функціональному (рис. 2В). Функціональна основа СНМ характеризується життєдіяльністю населення (труд, побут, відпочинок) і проявляється в міжпоселенських соціально-економічних контактах, регулярних переміщеннях населення з різноманітною метою, а також у перевезенні сировини, напівфабрикатів, готової продукції, які є необхідними в процесі виробництва.

В дисертаційному дослідженні Г. І. Лаврика вказується всі без винятку процеси людської життєдіяльності порівняно чітко розділити на чотири невзаємопов'язаних види (рис. 2Г). Виходячи із сутності цих чотирьох процесів, перші три відображають основні системоутворюючі процеси людського суспільства. Комунікації являють собою не що інше, як зв'язки системи, що об'єднують вказані елементи в функціонально-просторову структуру.

ВИСНОВКИ: Представлення існуючих в архітектурній науці структурних та функціональних моделей може бути продовжене, однак це не є принциповим на даній роботі. Аналіз існуючих розробок у сфері моделювання процесів людської життєдіяльності та відповідного їм середовища вказує на досить вагомі методологічні результати вчених-архітекторів у розумінні світобудови як системи.

На сьогодні розвиток концептуальних напрямків у теорії архітектури і містобудування відбувається паралельно з розвитком основних положень загальної теорії систем, знання якої спрощує розробку нових наукових і практичних методів у галузі архітектури та містобудування та сприяє формуванню системного образу мислення архітектора. Вченими-архітекторами напрацьований значний теоретичний і практичний доробок у напрямку вивчення і формування архітектурного середовища як системи в цілому та його моделювання зокрема. Використання існуючого підґрунтя в галузі моделювання архітектурного середовища відкриває можливість для спрощення процесу з розробки моделей рекреаційних систем та відповідно сприятиме вдосконаленню процесу формулювання критеріїв їх цілісності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коротковский А. Э. Методологические основы системной теории архитектуры: Учебное пособие. — М., 1987. — 103 с.
2. Богобоящий В. В., Курбанов К. Р., Палій П. Б., Шмандій В. М. Принципи моделювання та прогнозування в екології: Підручник. — Київ: Центр навчальної літератури, 2004. — 216 с.
3. Старіш О. Г. Системологія. Підручник. — Київ: Центр навчальної літератури, 2005. — 232 с.
4. Рябушин А., Дворжак К. Прогностика в архитектуре и градостроительстве / Под ред. А. В. Рябушин. — М.: Стройиздат, 1983. — 184 с.
5. Сиденко В. М., Грушко И. М. Основы научных исследований. — Харьков: Вища школа, 1978. — 200 с.
6. Дёмин Н., Лаврик Г. Экологические аспекты регионального планирования // Города и экология / Под ред. О. Н. Яницкого. — М.: Наука, 1987. — Т. 1. — С. 113-117.

А. Ключові функції містобудування (за Афінською хартією)

Б. Функції, які визначають структуру населеного місця (за А.В. Іконніковим)

В. Структурно-територіальний і функціональний аспекти СНМ (за І.А. Фоміним)

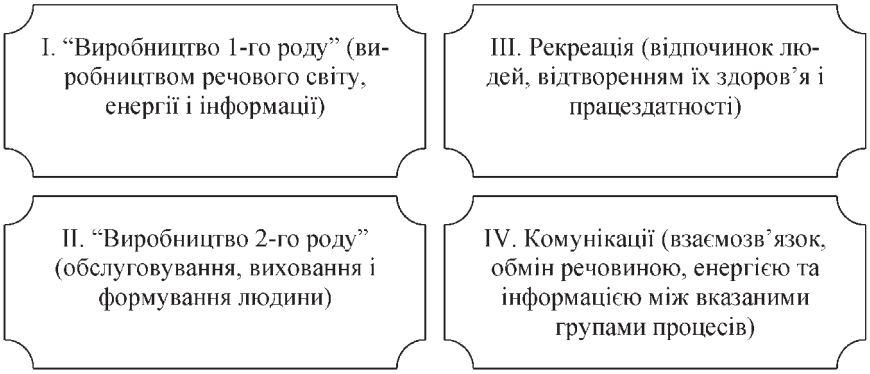

Г. Процеси людської життєдіяльності як невзаємопов'язані види (за Г.І. Лавриком)

Рис. 2. Основні види життєдіяльності населення в архітектурній теорії.

7. Демин Н. М. Управление развитием градостроительних систем. — К.: Будивельник, 1991. — 185 с.
8. Лаврик Г. И., Дёмин Н. Методологические основы районной планировки. — М.: Стройиздат, 1975. — 251 с.
9. Владимиров В. В. Расселение и окружающая среда. — М.: Стройиздат, 1982. — 228 с.
10. Алаев Э. Б. Экономико-географическая терминология. — М.: Мысль, 1977. — 199 с.
11. Владимиров В. В., Фомин И. А. Основы районной планировки: Учебник. — М.: Высшая школа, 1995. — 224 с.
12. Фомин И. А., Кушниренко М. М. Районная планировка: Учебное пособие. — К.: КИСИ, 1987. — 46 с.
13. Howard P. Spatial system "man-economy-nature" as subject of geografhical studies// Ecologycal management of landscape. — Guelph: Ontario, Canada, 1990. — p. 13.
14. Цайдлер Е. Многофункциональная архитектура / Пер. с англ. А. Ю. Бочаровой; Под ред. И. Р. Федосеевой. — М.: Стройиздат, 1988. — 151 с.
15. Иконников А. В. и др. Основы градостроительства и планировка сельских населенных мест: Учебник. — М.: Высш. школа, 1982, — 247 с.
16. Фомин И. А. Город в системе населенных мест. — К.: Будівельник, 1986. — 124 с.

УДК 711

Т. Ф. Панченко, О. Ю. Пантюхіна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В КРАЇНАХ ЧОРНОМОРСЬКОГО БАСЕЙНУ

Туризм є одним із соціальних, культурних та економічних феноменів сучасного світового розвитку. За прогнозами темпи зростання туризму найближчим часом становитимуть від 5,4% на рік на міждержавному рівні до 3,8% на рік у межах регіонів. За деякими оцінками кількість туристів у 2010 році перевищить 1 млрд чоловік. При цьому дві третини від обсягів світового туризму припадає на європейські країни. У країнах Європейського Союзу туристичною діяльністю займаються близько 2 млн малих та середніх туристичних агентств, які прямо чи опосередковано дають у середньому 12% ВВП, забезпечуючи 6% робочих місць та 30% зовнішніх продаж.

На теперішній час понад 63% європейських туристів надають перевагу відпочинку на морських узбережжях. Перше місце в Європі у розподілі туристичного ринку займають країни Середземномор'я, які отримують одну третину доходів від світового туризму і забезпечують туристичними послугами 84% представників північних і західних країн. На противагу цьому регіону, який має високі й стабільні показники функціонування туристичної індустрії, достатньо перспективним для активного розвитку й забезпечення умовами для відпочинку населення країн східної Європи є Причорномор'я.

Країни Чорноморського басейну — Болгарія, Грузія, Росія, Румунія, Туреччина та Україна мають надзвичайно великий потенціал культурних та природних ресурсів для розвитку курортів, рекреації й туризму. За винятком Туреччини, Чорно-

© Т. Ф. Панченко, О. Ю. Пантюхіна, 2007

морське узбережжя якої має великі територіальні резерви для їх перспективного освоєння та організації туризму, в інших приморських країнах даного регіону існує проблема деякого зниження туристичного використання узбережжя у зв'язку з неспроможністю цих країн адаптувати існуючу інфраструктуру до нових туристичних вимог. Підтримка практики "сталого розвитку" туризму у Чорноморському регіоні повинна бути головним напрямком містобудівної діяльності для всіх країн, що може сприяти як упорядкуванню земельних відносин й економічному розвитку, так і зменшенню туристичного навантаження на особливо вразливі компоненти довкілля у прибережній зоні.

З метою вивчення найбільш гострих проблем, які існують у межах прибережних та акваторіальних зон Чорноморського басейну, у 1993 році за підтримки міжнародних організацій GEF, PHARE, TACIS була започаткована Чорноморська програма захисту навколишнього середовища.

Як її складова частина у 1995 році була ініційована "Програма сталого розвитку туризму у прибережній зоні Чорного моря" за підтримкою таких міжнародних організацій як BSEP-PCU[1] та UNWTO[2]. У процесі виконання програми проведено первинну оцінку існуючих тенденцій розвитку туризму у країнах Чорноморського басейну, визначено ключові бар'єри для здійснення туристичних проектів, проаналізовані можливі параметри розвитку туризму у зв'язку з показниками навколишнього середовища, запропоновані пілотні туристичні проекти, які могли б сприяти сталому економічному розвитку та реабілітації туристичної інфраструктури Чорноморського регіону.

В рамках цієї програми під керівництвом національних координаторів[3] було виконано шість національних звітів зі статистичною інформацією щодо країн-учасників та пропозиціями щодо напрямів сприяння сталому розвитку туризму у Чорноморській прибережній зоні даних країн.

Загальна характеристика країн Чорноморського басейну, сучасний стан туристичної інфраструктури, найбільш актуальні проблеми розвитку туризму та деякі перспективні напрямки у цьому процесі розглянуті нижче.

Основні порівняльні дані щодо територіально-людського потенціалу країн Чорноморського басейну наведено у табл. 1, географічне розташування приморських рекреаційних територій — на мал. 1.

Близько 160 мільйонів населення із шести країн проживає на приморських територіях, площа яких у п'ять разів більша за площу самого Чорного моря, близько 80 мільйонів з них проживає у зоні впливу басейну Дунаю, 40 мільйонів — Рейнського басейну. Створені таким чином значні антропогенні навантаження на навколишнє середовище потребують постійного моніторингу всіх країн регіону.

При вивченні екологічної ситуації у басейні Чорного моря головна увага експертів була зосереджена на таких проблемах:

• евтрофікація (заростання водойм водоростями) — особливо у північно-західному шельфі;

---

[1] BSEP-PCU — Координаційний центр Чорноморської програми захисту навколишнього середовища

[2] UNWTO — Всесвітня організація туризму, підрозділ ООН (до 2006 року мала скорочення WTO)

[3] Національний відповідальний координатор виконання програми від України — проф. Т. Ф. Панченко (НДПІ Містобудування, Мінекології)

Таблиця 1

Географічна характеристика країн Чорноморського басейну

Країна	Територія, км^2	Кількість населення, млн чол.	Щільність населення, на км^2
Болгарія	110600	7,97	72,0
Грузія	69700	4,4	63,1
Румунія	230300	22,6	98,2
Росія	17075200	143,1	8,4
Туреччина	779500	67,8	87,0
Україна	603700	47,0	77,8

Джерело: http://rian. ru; http://infotour. com. ua

Мал. 1. Схема розміщення приморських рекреаційних територій країн Чорноморського басейну

- штучні зміни у морських екосистемах;
- хімічне та мікробіологічне забруднення.

Встановлено, що надходження нітратів до Чорного моря протягом останніх 25 років значно перевищило існуючі норми, що безпосередньо вплинуло на інтенсивність цвітіння планктону та сприяло таким руйнівним процесам, як: послідовне зменшення глибини евфотичної зони, втрата необхідного світлопроникнення вод; катастрофічна зміна харчових ланцюгів морської екосистеми; збільшення частки органічної матерії, що осідає на дно шельфу.

Такі катастрофічні зміни у екосистемі Чорного моря призвели до занепаду риболовства (із 26 промислових видів риб, зареєстрованих у 1960-х роках, на кінець 1990-х залишилося лише 6), а також значно зменшили його значення як природного та туристичного джерела приморських країн.

При оцінці природного та культурного потенціалу регіону слід зауважити, що найбільш привабливим його об'єктом є саме Чорне море зі своїми курортними,

рекреаційними та туристичними ресурсами. Клімат на його узбережжі є значно м'якшим, ніж у басейні Балтійського моря, та не такий спекотний, як в Адріатичному чи Середземному — середньорічна температура складає 11,2 °С; у липні вона становить близько 21,8 °С.

Привабливими для туристів є ландшафтні ресурси, такі як природні резервати Дельти Дунаю у Румунії та Україні, Високе Плато у Туреччині та унікальні первинні ландшафти, розташовані на узбережжях практично всіх країн. Крім того, визначними є чорноморські курортні ресурси — лікувальні грязі та мінеральні води, що відрізняють цей регіон від інших приморських територій. Саме ці лікувальні ресурси ефективно використовуються у Болгарії, Румунії, Україні, де оздоровчий туризм добре розвинутий.

Турецька частина узбережжя, крім активно розвинутого рекреаційного туризму, може стати перспективним центром альпінізму, рафтінгу та зимових видів спорту завдяки високим гірським грядам, що розпочинаються відразу за вузькою прибережною смугою.

Окрім того, для всіх країн майбутньою альтернативою розвитку туризму може стати вітрильний спорт.

Значне місце в організації системи туризму у регіоні посідають об’єкти історико-культурної спадщини, які є не тільки численними, але й специфічними у кожній країні Причорномор’я. Це унікальні ресурси для розвитку пізнавального, культурного та етнографічного видів туризму.

Туристична інфраструктура (готелі, об’єкти обслуговування, транспорт, тощо) в окремих країнах Чорноморського узбережжя мають різний рівень розвитку. У Грузії ця інфраструктура є слабо розвиненою і потребує великих інвестицій; у Румунії туристична інфраструктура дуже відрізняється в залежності від того чи іншого курорту, однак рекреаційних та розважальних закладів недостатньо, а басейни не відповідають світовим стандартам; туристична інфраструктура російського узбережжя Чорного моря хоча й розвинена та різноманітна, проте вона не відповідає сучасним вимогам і потребує оновлення та ремонту; для Росії проблемою є недостатня якість туристичних послуг, а на українському узбережжі Чорного моря великі туристичні комплекси та курорти мають добре розвинену мережу закладів, однак обмежені у об’єктах сучасного сервісу.

В цілому за експертними висновками рівень якості розвитку туристичної інфраструктури узбережжя Чорного моря не відповідає туристичним потребам. Не створена рейтингова система для туристичних готелів та курортів відповідно до міжнародних стандартів їх класифікації; відсутня постійна реклама та інформація щодо курортів, особливо на міжнародному рівні.

Головні бар’єри для розвитку туризму в країнах Чорноморського басейну наведені у табл. 2.

Таким чином, спільними проблемами розвитку туризму для більшості країн Чорноморського басейну є відповідні бар’єри:

– <u>бар’єри для індивідуального та групового туризму:</u> суворий візовий режим, обмеженість туристичної інформації, недостатній рівень безпеки туристів;

– <u>бар’єри для організації туристичної діяльності:</u> нерозвинена структура маркетингу, невисокі стандарти готельного господарства, низький рівень благоустрою рекреаційних територій;

Таблиця 2

Обмеження для розвитку туризму в країнах Чорноморського регіону

	Болгарія	Грузія	Румунія	Росія	Туреччина	Україна
I. Туристичні бар'єри						
1. Доступ						
Оформлення в'їздних документів – на кордоні – у консульстві	 ●	 ●	 ●	 ●	 ● 	 ●
Прикордонні процедури – спрощені – ускладнені	 ● 	 ●	 ● 	 ●	 ● 	 ●
Зв'язок із туристичними агенціями за кордоном – обмежений – достатній	 ●	 ● 	 ● 	 ●	 ●	 ●
Повнота туристичної інформації – обмежена – достатня	 ●	 ● 	 ● 	 ● 	 ●	 ●
2. Умови						
Безпека туристів – забезпечена – незабезпечена	 ● 	 ●	 ●	 ●	 ●	 ●
Банківська система – стабільна – нестабільна	 ● 	 ●	 ● 	 ●	 ●	 ●
Громадський транспорт – розвинений – нерозвинений	 ●	 ●	 ●	 ● 	 ●	 ●
Місцеві туристичні агенції – сформовані – недостатньо сформовані	 ● 	 ●	 ● 	 ● 	 ● 	 ●
3. Розміщення						
Умови у готелях (стандарти) – високі – середні – низькі	 ● 	 ●	 ● 	 ●	 ● 	 ●
Рівень обслуговування – достатній – недостатній	 ● 	 ●	 ● 	 ●	 ● 	 ●
4. Привабливість						
Різноманіття туристичних ресурсів	●	●	●	●	●	●
Облаштування рекреаційного середовища – високий рівень – низький рівень	 ● 	 ●	 ●	 ●	 ● 	 ●
Належна гостинність населення	●	●	●	●	●	●

Закінчення табл. 2

	Болгарія	Грузія	Румунія	Росія	Туреччина	Україна
Забруднення акваторії моря						
– помірне	●	●		●	●	
– сильне			●			●
Деградація середовища						
– помірна		●		●	●	
– сильна	●		●			●
II. Управлінські бар'єри						
Внутрішнє фінансування						
– достатнє	●				●	
– недостатнє		●	●	●		●
Зовнішнє фінансування						
– необмежене					●	
– обмежене	●	●	●	●		●
Менеджмент						
– розвинений					●	
– нерозвинений	●	●	●	●		●
Туристична статистика						
– розвинена					●	
– нерозвинена	●	●	●	●		●
Зайнятість населення в туризмі						
– відповідна	●				●	
– обмежена		●	●	●		●
III. Інституційні бар'єри						
Державна інформація						
– обмежена	●	●	●	●	●	●
Маркетинг						
– розвинутий	●				●	
– нерозвинутий		●	●	●		●
Територіальне планування						
– існує	●		●	●	●	●
– відсутнє		●				
Міжнародна кооперація						
– існує	●			●		●
– відсутня		●	●		●	

– <u>бар'єри для управління туристичною діяльністю:</u> відсутність системи статистики туризму, обмежене фінансування галузі, недосконалий менеджмент, недостатня координація між державними, регіональними та місцевими органами влади у вивченні туристичного ринку та стратегічному туристичному плануванні, тощо.

Усі цільові туристичні групи, що відвідують Чорноморський регіон, як правило, мають однакову мету відвідування — відпочинок, та однакову мотивацію — низька вартість відпустки.

Проте політична та економічна ситуація у країнах Чорноморського басейну з початку 90-х років перманентно змінювалась, що не завжди позитивно впливало на динаміку туристичних потоків. Однак, у довгостроковій перспективі саме різноманітність туристичних ресурсів Причорномор'я є ключовим фактором подо-

лання існуючих бар'єрів та підвищення міжнародної ролі цього регіону у конкурентній боротьбі з іншими приморськими країнами.

Стандартна формула "сонце-море-пляж" в умовах Чорноморського басейну суттєво може бути розширена включенням гірського, оздоровчого та культурного видів туризму.

Так, наприклад, специфікою української частини Чорного моря є значні запаси лікувальних мінеральних вод та грязей для розвитку курортів та оздоровчого туризму (Євпаторія, Одеса, Саки та ін.), що є не тільки перспективним напрямком у розбудові туристичної інфраструктури, але й підвищенням ролі України на міжнародному рівні, враховуючи те, що у інших морських країнах (Єгипет, Іспанія, Франція) перевага в основному надається розвитку рекреаційного та атрактивного туризму.

З огляду на цінність та унікальність узбережжя Чорного моря як єдиного рекреаційного ресурсу, доступного мільйонам людей зі східної Європи, при подальшому розвитку туристичної інфраструктури та забезпеченні належної свободи пересування можна очікувати у найближчі роки зростання кількості відпочиваючих у цьому регіоні.

Для регулювання розвитку туризму в країнах Чорноморського басейну на основі детального вивчення регіональних особливостей організації туризму було б доцільно розробити "Міждержавну програму інтегрованого туристичного розвитку Чорноморського узбережжя" містобудівного спрямування. Головною метою та результатом такої програми повинно бути:

- визначення *ареалів* туристичних ресурсів, курортних територій, туристично-рекреаційних зон та національних парків по всій довжині Чорноморського узбережжя, місць розташування спеціалізованих комплексів та центрів (атрактивного, спортивного, морського туризму);
- установлення параметрів, міжнародних *норм та стандартів* щодо пляжів, зелених та санітарних зон, антропогенних навантажень на приморські території тощо;
- формування *взаємопов'язаної системи* міст-центрів міжнародних заходів, місць етнічного та екологічного туризму, міжнародних туристичних та круїзних маршрутів із відповідним історико-культурним супроводженням;
- опрацювання *законодавчих ініціатив* із питань охорони довкілля та рекреаційного середовища, вирішення земельних відносин із пріоритетом розвитку туристичної інфраструктури, здійснення моніторингу планування, забудови, благоустрою прибережної смуги та санітарної охорони вод Чорноморського басейну.

Здійснити таку роботу можливо за умов фінансової підтримки країн-донорів та творчої участі міжнародних архітектурних організацій країн Чорноморського басейну, таких як UIA, ICOMOS та інших, згідно з наведеного вище прикладу розробки Чорноморської програми захисту навколишнього середовища.

ВИКОРИСТАНА ІНФОРМАЦІЯ:

1. Black Sea Sustainable Tourism Initiative. Background Report. — Istanbul, BSEP-PCU, 1996. — 304 p.

2. Laurence D. Mee: "Management and Protection of the Black Sea Environment: An International Approach", Istanbul, BSEP-PCU, 1995.
3. Sustainable Tourism Development in the Coastal Zone of Ukraine. National Report // headed by T. Panchenko — Kyiv, Ministry of Ecology, 1995. — 27 p.
4. Панченко Т. Ф. Природні та історико-культурні туристичні ресурси Азово-Чорноморського регіону // Зб. наук. праць "Регіональні проблеми архітектури та містобудування". — Вип. 7-8, "Стан і перспективи розвитку". — Одеса: ОГАСА, 2005. с. 9-18
5. Coast Learn Program — www. biodiversity. ru\coastlearn\index. html

УДК: 725.341

Г. Е. Подмазко

ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ МОРСКИХ ВОКЗАЛОВ

Транспорт, наряду с другими инфраструктурными отраслями, обеспечивает базовые условия жизнедеятельности общества, являясь важным инструментом достижения социальных, экономических, внешнеполитических целей. Транспорт — не только отрасль, перемещающая грузы и людей, а, в первую очередь, межотраслевая система, преобразующая условия жизнедеятельности и хозяйствования. Развитие человечества сопровождалось развитием транспортных связей между островами и материками земного шара. История развития портов начинается с глубокой древности. Исторические материалы свидетельствуют об оживленном судоходстве в районе Средиземного моря за 7000 лет до н. э. Искусные мореходы — финикийцы, жившие на восточном побережье Средиземного моря, построили древнейшие порты Тир и Сидон. В Северной Африке они основали Карфаген. Значительное развитие судоходство и строительство портов получили во времена Древней Эллады. Великая греческая колонизация была вызвана внутренними социально-экономическими процессами, происходившими в эллинском обществе. В поисках новых земель, годных для жизни и ведения хозяйства, греки рассеялись по всему Средиземноморью — от Северной Африки и Апеннинского полуострова до берегов Мраморного моря. Они основали порты Кнос и Месара. Основную роль в колонизации северо-западных берегов Средиземного моря сыграли ионийцы, выходцы с берегов Малой Азии. Здесь они основали город Мессану (Мессину), а на берегу залива напротив Везувия — город Неаполь. Широкие масштабы приобрела древнегреческая колонизация в Северном Причерноморье. Выходцы из Милета основали здесь более 50 поселений, часть которых превратилась в крупные порты, в том числе Феодосия, Пантикопей. Древнейшим из них (около 645 г. до н. э.) было поселение Березань (в районе Днепро-Бугского лимана), видимо, называвшееся Борисфениды. Позднее недалеко от него возник город Ольвия — один из крупнейших центров черноморского направления колонизации. Рыбаки-поселенцы, по всей вероятности, были первыми греками, которые достигли Крыма и через Боспор Киммерийский (Керченский пролив) проходили

 © Г. Е. Подмазко, 2007

в Меотиду (мелководное Азовское море). В начале VI в. до н. э. греки-ионийцы основали ряд торговых факторий вдоль северо-западного берега Черного моря, в том числе в районе дельты Дуная (Истра). Милетским колонистам обязаны своим основанием города, находящиеся на Кавказском побережье: Гермонасса (Тамань), Фасис (Поти) в устье Риони, Диоскуриада (Сухуми), Питиундс (Пицунда) и др. Наиболее знаменитый древнегреческий город в Крыму — Херсонес Таврический (на территории современного Севастополя) — был основан выходцами из Гераклеи Понтийской. Древнегреческие колонии существовали в Крыму на протяжении тысячелетия, а в средние века некоторые из них возродились заново.

За 3000 лет до н. э. в дельте р. Нил возник морской порт А-Ур, на месте которого в 332-331 гг. до н. э. Александром Македонским был построен порт, названный в его честь, Александрия. Александрийский маяк на острове Фарос считался одним из семи чудес света. Александрийские купцы плавали со своими товарами в Индию и на Ближний Восток, привозили оттуда специи и шелковые ткани, которые они потом продавали в странах Средиземноморья. Построенные в период существования Древнего Рима порты Антиум, Центум-Целли, Остия свидетельствуют о высокой технической культуре и инженерном искусстве римлян, а по своей компоновке эти порты сходны с современными портами. Они включали в себя сложные гидротехнические сооружения: оградительные, причальные, подходные каналы, маяки и др. объекты, сходные с современными инженерными решениями в портовом строительстве.

В эпоху Возрождения с интенсивным развитием торговли и судоходства создаются порты в Голландии — Амстердам, Италии — Генуя и Неаполь, Испании — Барселона, Англии — Лондон, Ливерпуль. XV–XVII вв. характеризуются бурным развитием торговли и судоходства, связанным с открытием новых земель, захватом колоний, что привело к необходимости строительства крупных портов.

В России первые портовые сооружения возводились в IX-X вв. В исторических материалах, относящихся к периоду Киевской Руси, упоминаются первые портовые сооружения на западной оконечности Крыма, в районе Корсуни, в устье р. Волхов, в Холмогорах, Мангазее. В XVI в. началось строительство Архангельского порта. При Петре I был создан ряд морских портов: Петербург, Ревель (Таллин), Таганрог, Азов, Петропавловск-Камчатский. Почти одновременно с основанием Петербурга в 1703 г. началась деятельность порта. Морские суда входили в порт по естественным фарватерам и разгружались у Васильевского острова, а более крупные суда — у о. Котлин (Кронштадт). С началом регулярной деятельности Петербургского порта Петербург превратился в главный центр внешней торговли России. В 1877-85 гг. построен морской канал. В 80-х гг. 19 в. порт был перенесён в юго-западную часть города, в районы Гутуевского, Вольного, Турухтанных островов. В 1884-1914 гг. построены Южная и Северная дамбы протяжённостью 13 км, причалы свыше 1,5 км, 8 грузовых складов, элеватор и др.

Порт Одесса начал развиваться в конце XVIII в. 27 мая 1794 года Императрица Екатерина II подписала Указ о строительстве военной гавани и купеческой пристани в районе крепости “Хаджибей”. Хаджибей стали называть Одессой вскоре после издания указа, и стали его называть так потому, что когда-то, в верстах в 45 к востоку от Хаджибея, на левом берегу Тилигульского лимана, находилось греческое селение Ордессос или Одиссос. И уже 22 августа (2 сентября по новому стилю)

1794 года, после молебна и освещения строительной площадки, в прибрежной части моря были забиты первые сваи. С этого момента Одесский порт отсчитывает свою историю. Удобное географическое положение, связь с сырьевыми базами России, внешняя торговля между Востоком и Западом оказали благотворное влияние на быстрый рост и развитие порта.

С промышленным развитием Российской империи в XIX в. на юге возникли Новороссийский, Батумский, Николаевский, Керченский, Туапсинский и другие порты, на Балтийском море были построены Виндавский (Вентспилский) и Либавский (Лиепайский) порты, на Дальнем Востоке в 1897 году был создан Владивостокский порт, расположенный на северо-западном берегу незамерзающей бухты Золотой Рог.

Наибольшее развитие портовое строительство получило во второй половине двадцатого столетия, особенно в послевоенный период.

Морские вокзалы, как правило, являлись составной частью крупных торговых портов. Современные типы морских вокзалов разработаны в разных странах сравнительно недавно. Строительство морских вокзалов стало массовым с 30-х годов прошлого столетия. Наиболее комфортабельные вокзалы, соперничавшие в роскоши с океанскими лайнерами, сооружались в довоенные годы в основном во Франции и Италии; почти все они были разрушены во время Второй мировой войны. По окончании периода послевоенного восстановления европейцы стали свидетелями и участниками “ренесанса” морских вокзалов.

Морской вокзал Андрея Дория в Генуи был построен в начале 30-х годов по проекту архитектора Луиджи Виетти для обеспечения швартовки трансатлантических судов. В этот период эмиграция итальянцев в Америку приобрела массовый характер. Морской вокзал в то время являлся примером авангардного стиля в архитектуре с широким использованием современных материалов: металлоцемента, стеклоцемента и стекла. Он представляет собой двухэтажное здание с широкими просторными залами ожидания, большой галереей и двумя террасами, соединенными винтовой лестницей. Морской вокзал соединен виадуком с “Причалом тысячи” (Ponte dei Mille). Название “Причал тысячи”, как считается, берет свое начало с XIX века, когда отсюда отчалили суда “Пьемонте” и “Ломбардо” с гарибальдийцами на борту. Здесь также имеется ростральная колонна 1910 года, созданная Джованни Сканци.

В соответствии с существующими общемировыми тенденциями в больших масштабах развернулось строительство морских вокзалов в портах Черного, Каспийского и Балтийского морей, а также на Тихом океане. Владивостокский морской вокзал является крупнейшим вокзалом морских сообщений на Дальнем Востоке и тихоокеанском побережье России. Он представляет собой комплекс сооружений, включающих в себя здание вокзала, причальный участок порта и виадук, связывающий его с Вокзальной площадью и железнодорожным вокзалом Владивостока. Современный морской вокзал построен в 1965 году на месте старого. Старое здание было построено в 1903 году на Коммерческой пристани бухты Золотой Рог — места одной из первых стоянок русских судов. По данным исторических хроник, в начале 1860 годов здесь находилась станция шхуны “Алеут”, моряки которой проложили просеку, ставшую впоследствии улицей Алеутской. Значительно позже здание было построено и переоборудовано под морской

вокзал. В 1959 году старое здание было снесено и началось строительство нового морского вокзала. Силуэт вокзала напоминает стилизованный морской лайнер и является своеобразной визитной карточкой города и его порта. Торжественное открытие морского вокзала состоялось 31 декабря 1965 года.

Морской вокзал в Одессе был запроектирован арх. В. Головиным, В. Кремляковым, А. Шайкисом (Черноморпроект 1962-1965 гг.). Это крупное сооружение вместимостью 1250 пассажиров было построено на новом молу по оси знаменитой Потемкинской лестницы. Мол вытянут в сторону моря на 420 м и имеет ширину около 110 м.

Основная идея проекта — полное разделение грузовых и пассажирских операций по вертикали. Весь первый этаж был отведен под грузовые склады и обслуживался не только автомобильными, но и специально подведенными железнодорожными путями. Перекрытие складов образует обширную платформу-подиум, на которой размещается морской вокзал. Его объем около 34 тыс. м^3. Он состоит из трехсветного вестибюля, пространственно объединенного с операционным залом, к которому примыкают ресторан, кафе и другие обслуживающие помещения. Предусмотрены подъезды автомобилей непосредственно к входам вокзала. Посадка пассажиров на суда производится с уровня пассажирской платформы по передвижным трапам длиной 18 м без спусков на уровень грузовой набережной.

На момент окончания строительства в 1968 году это был лучший комплекс морского вокзала на Черном море. За этот проект авторский коллектив ЧерноморНИИпроекта был удостоен премии Совмина СССР. Однако все в нашей жизни подвижно в реке времени, все изменчиво. Исчезал класс грузопассажирских судов, появились круизные линии, сказались также новации общественного развития. И с приходом “перестройки” возникла настоятельная потребность приема и обслуживания в несколько раз большего числа иностранных туристов. К началу 90-х годов реконструкция морского вокзала представлялась уже неизбежной.

Время поставило весьма высокую планку качеству намечаемой реконструкции, однако, возможности отечественного строительства еще находились в плену устаревших технологий. По этой причине, начиная с 1988 года, начались поиски зарубежных партнеров, способных решить задачи реконструкции на должном уровне. Рассматривались предложения ряда итальянских, индийских и западногерманских фирм.

Одесским морским портом — заказчиком, разработка эскизного проекта реконструкции морского вокзала была поручена главному архитектору ЧерноморНИИпроекта Калинину В. Н. После серии сложных переговоров и сближения концепций, договоренность с зарубежным партнером-строителем была достигнута, и сторонами был подписан контракт на реконструкцию порта.

Строительные работы на морском вокзале начались в 1991 г. и завершились в 1994 году, в дни празднования 200-летия Одессы.

В здании вокзала более чем вчетверо увеличилась площадь международного сектора, что позволило создать современный уровень обслуживания пассажиров внутренних и международных линий, улучшить условия работы служб паспортного контроля и таможни, более эффективно использовать существующие площади. Кроме собственно пассажирских помещений морского вокзала, были предусмотрены два ресторана, несколько баров, небольшой отель, представительства турист-

ских агентств и банков, магазины. Общая площадь реконструированных и вновь построенных помещений морвокзала 19400 м^2. Совершенно новым объектом в составе пассажирского комплекса Одесского порта стал храм Св. Николая Мирликийского — покровителя странствующих (общая площадь 780 м^2). Храм имеет выразительный архитектурный облик, удивительную полифоническую акустику и располагается над морем, на 17 причале Нового мола. Благодаря современному прочтению архитектурных церковных канонов, использованию простых и динамичных пластических форм, а также прогрессивных отделочных материалов, храм удачно вписался в окружающую архитектурную среду и вызывает чувство умиротворения и гармонии. Он был построен в память Свято-Николаевской церкви, уничтоженной в 30-х годах, которая находилась на месте входного павильона пассажирского комплекса, напротив Потемкинской лестницы. Следующий этап реконструкции (1995-1996 гг.) позволил из части свободных складских помещений Нового мола, создать концертно-выставочный зал, общей площадью более 4300 м^2. Просторный, со свободной планировкой и необычной формы зенитными фонарями, с рядом оригинальных элементов интерьера, зал предоставляет хорошие возможности для творчества дизайнерам при подготовке инсталляций различных мероприятий. Оборудованный современной световой техникой, зал получил всестороннее признание в качестве одного из наиболее привлекательных мест проведения самых разнообразных акций и наиболее престижных и значительных международных выставок Юга Украины.

Строительство в составе комплекса двух изогнутых в пространстве транспортных съездов и обустройство паркингов значительно улучшило условия хранения транспорта и исполнение работ грузовой таможней.

В течение 1997-1998 гг. было выполнено строительство яхтенного комплекса на новом молу, единственного на Украине, способного обеспечить яхтсменам комплекс услуг международного уровня, имеющего два больших ангара для хранения малых и средних яхт. Эффективное решение входного дворика, образованного серией отражающих море зеркальных плоскостей, необычные уголки лаконично решенных интерьеров, европейское качество отделки — вот характерные черты этого объекта. Общая площадь реконструированных и вновь отстроенных помещений яхт-клуба — 4350 м^2.

Также в 1998 году часть свободных складских помещений Нового мола была реконструирована в “Морскую художественную галерею”, которая получила признание среди деятелей искусства и граждан разных стран. В ее залах, общая площадь которых составляет 980 м^2, проводятся международные художественные выставки и конкурсы. За окнами-иллюминаторами здесь всегда шелестит и бросает на потолок блики морская волна, через зенитные фонари льется мягкий солнечный свет и залы чем-то неуловимо напоминают просторные салоны пассажирского лайнера, и все это в целом создает совершенно особую атмосферу именно морской галереи, единственной в своем роде.

В реконструкцию комплекса вошло также строительство монорельсовой дороги, соединяющей пассажирский комплекс с Приморским бульваром, центром города. Благодаря происшедшим переменам морской вокзальный комплекс признан базовым круизным центром и превратился в один из наиболее привлекательных общественных центров южного региона Украины.

I этап

VII до н.э.- Начало н.э.

Древнегреческие колонии: Херсонес, Феодосия и др. За 3000 лет до н. э. возник порт А Ур в дельте р. Нил. 332-331 гг. до н.э. построен порт Александрия.
В период существования Древнего Рима были построены порты: Неаполь и Путеолы, Антиум, Цевтум-Целли, Остия которые свидетельствуют о высоком инженерном искусстве той эпохи.

Фаросский маяк 332г.

Фаросский маяк состоял из трех мраморных башен, стоявших на основании из массивных каменных блоков. Общая высота маяка составляла 117 метров.

II этап

XIII в. XV - XVII вв.

В эпоху Возрождения с интенсивным развитием торговли и судоходства создаются порты Голландии, Италии, Испании, Англии. Генуэзский морской порт - основной порт Италии. Его развитие начиналось в XIIв. XV - XVII вв. связаны с открытием новых земель, захватом колоний, что привело в необходимости строительства крупных портов.

порт Генуя XV в.

порт Гавр XIII в.

порт Гамбург XVI в.

III этап

XVIII - XIX вв.

При Петре I был создан ряд морских портов: Петербург, Ревель, Азов, Таганрог, Петропавловск-Камчатский.
Промышленное развитие Юга России повысило сильно значение азово-черноморских портов: Одессы, Новороссийска, Батуми, Николаева, Керчи, Туапсе. На Балтийском море были построены Виндавский и Либавский порты. На Дальнем Востоке на северо- западном берегу бухты Золотой Рог был создан порт Владивосток.

порт Гаджибей XIXв.

Санкт-Петербург XIIв.

порт Глазго XVIв.

IV этап

XX в. - наше время.

Современные типы морских вокзалов разработаны сравнительно недавно. Их строительство стало массовым с 30-х годов прошлого столетия. Наиболее известные из них сооружались в основном во Франции и Италии.
В СССР развернулось в больших масштабах строительство морских вокзалов в портах Черного, Каспийского и Балтийского морей, а также в Тихом океане.

порт Одесса 1965г.

порт Нью-Йорк

порт Йокогама 2002г.

Исторические этапы развития портов

В настоящее время пассажирский комплекс способен одновременно принимать на причалах общей длиной 1370 м пять теплоходов. Глубина порта вблизи причала варьируется от 9.5 до 11.5 м. Фарватер и портовые сооружения позволяют принимать теплоходы длиной 272 м. Современный дизайн и техническая оснащенность Одесского пассажирского терминала ставят его в один ряд с аналогичными комплексами Европы и крупнейших городов мира.

Таким образом, правомерно отметить, что исторические этапы в развитии общества и соответствующие средства сообщения и связи закономерно порождают адекватные им экономические и технические возможности функционирования и развития морских вокзалов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Голубев Г. Е. Современные вокзалы. — М.: Издательство литературы по строительству, 1967.
2. Горюнов Б. Ф., Шихиев Ф. М. Морские порты и портовые сооружения. — М., 1970.

УДК 725.4

В. И. Вершинин, С. Л. Болтабаева

ИСТОРИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ПРОМЫШЛЕННОЙ АРХИТЕКТУРЫ САНКТ-ПЕТЕРБУРГА

Важную роль в формировании городской планировочной структуры Санкт-Петербурга сыграли промышленные сооружения, которые становились композиционными акцентами, доминантами в застройке города. Историческая промышленная архитектура Санкт-Петербурга имеет во многих случаях очень выразительные композиционные и художественные качества, в ходе исторического развития они претерпели значительные изменения. Архитектурно-художественные достоинства наследия промышленного зодчества крайне неравноценны, и в каждом конкретном случае требуют специального изучения. В данной работе анализируются отдельные аспекты исторического развития промышленной архитектуры Санкт-Петербурга.

Развитие капиталистических отношений в России проявилось в быстром увеличении числа и в ускоряющемся росте промышленных предприятий: в середине XIX века только в Петербурге были основаны десятки новых заводов и фабрик, к началу 1860-х годов число фабрик и заводов в столице достигло 374, увеличившись по сравнению с 1833 годом почти в три раза. Только в 1840-1850-х годах было основано 16 металлообрабатывающих заводов, 8 предприятий химической промышленности и несколько десятков крупных текстильных фабрик. Промышленная архитектура, как и архитектура производственных объектов, включает не только здания и сооружения. Сюда входят отдельные предприятия, их группы,

 © В. И. Вершинин, С. Л. Болтабаева, 2007

промышленные районы, зоны, т. е. градостроительные образования — территории, занятые производственными объектами. Первые фабрично-заводские постройки [*Санкт-Петербурга*] возникли еще в XVIII веке и в первых десятилетиях XIX века (рис. 1, 2, 3, 4). Поскольку в то время водные пути сообщения были самыми удобными для перевозки грузов, промышленные предприятия стали возникать вблизи Невы и ее протоков — в тех окраинных местах, где городская застройка еще не сложилась и земельные участки стоили сравнительно дешево.

Рис. 1. Адмиралтейская верфь

Рис. 2. Пушечный литейный двор. 1711 г.

Судьба петербургской промышленной архитектуры неразрывно переплетается с судьбой города. Первыми промышленными объектами явились кирпичные заводы и судостроительные верфи — Адмиралтейские верфи, Партикулярная верфь, Охтинская верфь. А меньше чем через десять лет после основания города работали Литейный и Монетный дворы и пороховые заводы на Выборгской и на Петроградской стороне. Затем началось производство канатов, сахара, воска, пивоварение. К середине 18 века в Петербурге уже активно развивалась промышленность. В это время по примеру Севрской мануфактуры был основан Императорский фарфоровый завод. Позднее появились первые постройки Калинкинского пивоваренного завода “Казалета”, работал Чугунолитейный и механический завод “Верда”.

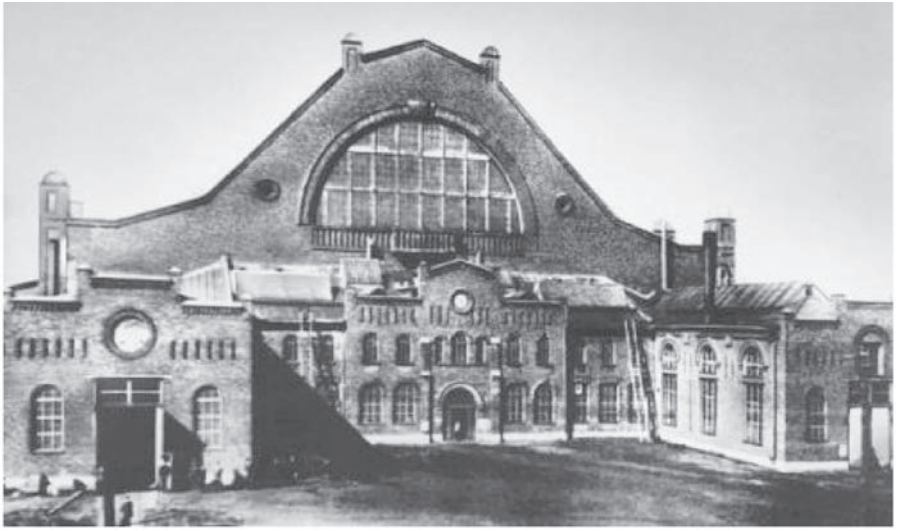

Рис. 3. Кировский завод. 1801 г.

В первой трети XIX века было закончено строительство Обводного канала, начатое еще в 1770-х годах. Канал стал удобной водной магистралью, и вдоль канала стал быстро формироваться пояс фабрично-заводской застройки. К середине XIX века здесь было сооружено несколько крупных текстильных фабрик. Характерной чертой градостроительного развития Петербурга в середине XIX века было то, что многие участки в периферийных районах — Александро-Невской части, на Выборгской стороне, вдоль Петергофской дороги и т. д., занятые раньше дачами и огородами, стали распродаваться новым владельцам и на них начали расти здания фабрик и заводов. Некоторое время промышленные постройки еще чередовались с сохранившимися усадебными строениями. В частности, именно так выглядели в 1850-1860-х годах прибрежные участки Выборгской стороны, примыкавшие к Неве и к Большой Невке. И только вблизи истока Большой Невки эта смешанная застройка прерывалась большим комплексом зданий военного ведомства — корпусами Медико-хирургической академии и расположенными к востоку от них новыми зданиями Арсенала, возведенными в середине XIX века.

В 1835 году в нижнем течении Обводного канала, на его правом берегу, была

основана “Российская бумагопрядильная мануфактура” (ныне фабрика “Веретено”). В 1836-1837 годах возвели главное здание — пятиэтажное, с наружными кирпичными стенами и внутренним металлическим каркасом. Чугунные колонны для каркаса изготовлял завод Ч. Берда. Проекты здания и оборудования, заказанные в Англии, затем были переработаны петербургским инженером А. Я. Вильсоном (он был одним из совладельцев предприятия) и мастерами, руководившими постройкой здания,— П. А. Берри и В. Я. Буском. Общее руководство строительными работами осуществлял архитектор Н. Я. Анисимов. На рубеже 1850-1860 годов началось строительство “Российско-американской мануфактуры” (1860-70-е гг., архитектор Р. Р. Генрихсен, Э. Г Юргенс; 1885-1900 гг., архитектор Р. А. Гедике), к концу столетия превратившейся в большой промышленный комплекс (ныне объединение “Красный треугольник”). Его многоэтажные кирпичные корпуса, вытянувшиеся вдоль левого берега Обводного канала, стали архитектурной доминантой его застройки в среднем течении.

Небольшие по размерам и традиционные по конструкции административные здания, располагавшиеся по “красным линиям” застройки набережных, имели традиционные классицистические фасады. Но в оформлении фасадов многоэтажных производственных корпусов, начиная с 1830-х годов, классицистические мотивы исчезают. В “Своде уставов строительных” 1836 года прямо указывалось, что “строения заводские и фабричные не подлежат никаким правилам относительно фасадов, высоты крыши и других архитектурных наружных правильностей”. Облик производственных зданий стал определяться не канонами классицизма, а структурой зданий, их инженерными и функциональными особенностями. В частности, ритм равномерно размещенных одинаковых окон отражал структуру внутренних каркасов, шаг чугунных несущих колонн, расставленных на равных расстояниях.

Петербургские заводы и фабрики изначально играли очень важную роль в формировании образа столицы. Собственно, тот особенный архитектурный стиль, который воспринимается как промышленный, сформировался и приобрел характерные черты к середине 19 столетия.

Лучшие петербургские зодчие, гражданские инженеры работали в области промышленной архитектуры. Среди них Р. Б. Бернгард, И. С. Китнер, И. А. Мерц, Л. А. Серк, Н. В. Трусов, Э. Г. Юргенс.

Новый город крупной промышленности вырастал из старой “военной столицы”. Петербург застраивался новейшими зданиями — газгольдерами, электростанциями, депо, мастерскими. Промышленные постройки из красного кирпича, в основе своей утилитарные, лишенные декора, демонстрируют в чистоте инженерный замысел. В формах “кирпичного стиля” построены газгольдеры завода Общества столичного освещения (1858-60 гг., архитектор Р. Б. Бернгард), водонапорная башня главной станции Санкт-Петербурга гор. водопровода (1859-63 гг., архитектор И. А. Мерц, Э. Г. Шуберский), корпуса механического завода “К. Зигель” (1888-90 гг., архитектор И. С. Китнер). Для промышленных комплексов Петербурга было типично сочетание производственных помещений с жилыми городками для рабочих (Путиловский завод, завод Нобеля и др). Крупные комплексы градообразующего значения — Невская бумагопрядильня (1857 г., инженер Л. В. Глама; 1895-98 гг., архитектор Л. Л. Петерсон), ниточная мануфактура

“Невка” (1849-56 гг., архитектор А. Н. Роков; 1911 г., архитектор Н. В. Васильев), пивоваренный завод “Бавария” (1911-12 гг., инженер Л. А. Серк), элеватор “Петербургских товарных складов” (1911-12 гг., инженер И. Н. Квиль).

Во внешнем облике промышленных сооружений и зданий Петербурга отразилась почти трехвековая история города. Изобретались новые методы и приемы конструирования, функциональный характер заводских и фабричных строений регламентировался соответствием наружного вида внутреннему расположению, обусловленному нуждами производства.

Рис. 4. Санкт-Петербургский металлический завод. 1857 г.

В промышленном строительстве раньше, чем в гражданской архитектуре, осваивались большепролетные металлические конструкции, переход к применению которых сыграл исключительно важную роль в процессе архитектурного формообразования промышленных зданий, которые становились все более крупных размеров, менялся характер планировочных и конструктивных решений, и, наконец, не мог избежать влияния и архитектурный облик их интерьеров и экстерьеров. Явное превалирование технологических, функциональных и экономических факторов, требования прочности, долговечности и пожаростойкости — все это также способствовало внедрению новаторских конструктивных решений. Шел поиск новых архитектурных форм, чисто эстетические факторы в промышленной архитектуре явно отступали на второй план. Утилитаризм как проектный метод вступал в противоречия с канонами классицизма и все более решительно выводил

архитектуру промышленных зданий из-под влияния системы архитектурно-художественных воззрений классицизма. Это создавало весьма благоприятную почву для применения конструкций в их наиболее естественном виде, без наслоения стилей, которые были связаны с художественными приемами классицизма, а затем и эклектики. Закономерно, что именно в промышленной архитектуре формообразующая роль металлических конструкций оказалась одним из важнейших факторов, определявших и внешний, и внутренний облик зданий. В первых десятилетиях XIX века русские зодчие начали применять конструкции с внутренним металлическим каркасом в строительстве фабричных зданий, внедрять новые строительные материалы, с 1890-х годов — стали использовать железобетон.

Петербургские промышленные здания простояли по сто с лишним лет, формируя своими силуэтами панорамы набережных, немыслимых без вертикалей труб, водонапорных башен, цехов.

В центре города и в настоящее время промышленные здания часто являются акцентами в рядовой застройке. В предместьях существуют целые кварталы и даже улицы, образованные производственными зданиями, которые сформировали особую среду, так непохожую на обычные городские жилые районы, как, например, на проспекте Обуховской обороны, на Кожевенной линии.

Таким образом, производственные здания часто играют роль композиционных доминант в городской застройке. Многие уникальные панорамы набережных сформировались благодаря промышленным зданиям, среди которых есть памятники архитектуры. Эти постройки могут стать историко-архитектурной и строительной базой для создания музеев истории науки, техники и промышленной архитектуры.

ЛИТЕРАТУРА

1. Штиглиц М. С. Промышленная архитектура С.-Петербурга // НЕВА. — 1995. — 128 с.
2. Штиглиц М. С. Промышленная архитектура С.-Петербурга в “сфере индустриальной археологии. — СПб: Белое и черное, 2003.
3. Штиглиц М. С., Лелина В. И., Гордеева М. А., Кириков Б. М. Памятники промышленной архитектуры Санкт-Петербурга. — СПб., 2005.
4. Вершинин В. И. Эволюция архитектуры промышленных сооружений. — Одесса: Астропринт, 2006. — 152 с
5. Лелина В. И. Прошлое и будущее Обводного канала // Архитектура, реставрация, дизайн, строительство. — № 1(29). — 2006.
6. К столетию Путиловского завода, 1801-1901 гг. — СПб., 1902; Мительман М. И., Глебов Б. Д., Ульянский А. Г. История Путиловского завода, 1801-1917. — М., 1961; Костюченко С. А., Хренов И. Е., Федоров Ю. Н. История Кировского завода, 1917-1945. — М., 1966; Чванова В. В. Вместе с Россией: Кировский з-д: Ист. очерки. — СПб., 2001. В. С. Соломко.
7. Металлические конструкции в архитектуре промышленных зданий // www. archipiter. info
8. Фабрично-заводские окраины // www. archipiter. info

УДК 72.01:001.4(477)

М. Ксеневич

ПРОПОЗИЦІЇ СУЧАСНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ "УКРАЇНСЬКА АРХІТЕКТУРА", "УКРАЇНСЬКА НАРОДНА АРХІТЕКТУРА"

При певній спільності загальних методологічних та системних положень між поняттями "архітектура" та "українська архітектура" і "українська народна архітектура" — "життєве середовище народу" та її конкретним наповненням, якщо йде мова про їх етно-культурну адресацію, існують суттєві відмінності, які вирізняють ці явища дійсності як якісно своєрідні, що потребують, крім визначення їх специфіки, також і вибору підходу до розгляду, дослідження, а також і специфіки моделювання.

• ***Пропозиції визначення явища і поняття "архітектура".*** Шлях еволюції понять, у тому числі і поняття "архітектура", відбиває типовий шлях пізнання людиною і суспільством матеріальної і ідеальної дійсності.

"Один і той же об'єкт (або річ) може виступати для суб'єкта, який пізнає, своїми різними сторонами у якості різних предметів дослідження і тим самим у якості різних систем" [Г. Лаврик]. У зв'язку з цим наглядним є приклад Ешбі (за матеріалами Л. І. Авдоть'їна) про різне уявлення автомобільного мосту спеціалістами різного фаху. Тому правомірним є те, що поняття "архітектура", що розглядається і як галузь будівництва — з позиції будівельника, і як галузь мистецтва — з позиції мистецтвознавця, художника, і як галузь кібернетики — з позиції управління та тому подібне. Г. І. Лаврик вважає, що, напевно, ці завдання різного рівня значимості, які не передбачають одночасного (однорівневого) їх розв'язання.

Таким чином, аналіз різнопланових визначень сучасного поняття "архітектура" дозволяє нам зазначити, що у вищеназваних різних аспектах поняття є дещо спільне, суттєве. А саме, як було показано вище, існує множинність предметів дослідження, а отже, і множинність визначень поняття. Відповідно до положень теорії систем передбачається можливість урахування лише основних визначальних (як правило, не самоочевидних) якостей, властивостей об'єкта, які найбільш повно характеризують сутність і поведінку системи, виявлення яких потребує ретельного їх аналізу [Г. Лаврик].

Отже, необхідна визначеність і упорядкованість сучасного узагальненого визначення поняття "архітектура" як складної, різновидової, цілісної системи, що включає також конкретну адресацію — "українська архітектура" та її контекст: природа України, український народ, українська культура. Останнє передбачає поєднання визначення та різносторонніх складових явища, їх проявів, визначень, в тому числі структурних, функціональних та технологічних, естетичних, об'ємно-просторових, предметно-речових та інших аспектів відповідно до конкретного українського етносу, народу, нації і його соціальних угрупувань за ознаками різносторонності прояву та відповідності в конкретних умовах України та кон-

© М. Ксеневич, 2007

текстуальності його історії, культури, менталітету, духовності в певних еколого-географічних, геополітичних та інших реаліях. Виходячи з вищевказаного нами, пропонується робоче визначення сучасного узагальненого поняття "архітектура" та задресованого поняття — "українська архітектура".

АРХІТЕКТУРА — штучна, складна, усталено-динамічна система, об'єктивно-суб'єктивна дійсність, що має тенденцію до циклічних змін, адаптації, подальшого накопичення і визначеності, розшарування, за рахунок багаточисельних компонентів, складових, елементів, зв'язків, відношень. В свою чергу, вона є підсистемою системи вищого рівня — еко-етно-культуросистеми (природа, народ, культура), що штучно формується людиною, різними людськими спільностями у взаємодії із середовищем, контекстом (природним і штучним), з адресацією щодо уособленості, колективності та усуспільненості. Вона має певний актуальний і потенціальний стан, матеріальний та ідеальний прояв, для адресного оптимізованого просторового, об'єктного, речового, енергетичного, інформаційного забезпечення конкретної людини в біосоціальній, культурній, духовній та інших сферах життєдіяльності (виробництва — споживання — відтворення — накопичення); передбачає переривчасто_безперервний прояв (поведінку), в тому числі відповідних її складових, компонентах, елементах, зв'язках та якостей. Крім того, архітектура має адаптивно-перетворюючу дію на побут і свідомість творця і користувача. Архітектура виступає роздільно або сумісно в якості (по формі чи змісту) організованого середовища, засобу діяльності, інформаційної підсистеми, оперуючи при цьому специфічними засобами, архфондом (типофондом), різноманітним простором, об'єктами, предметами, площинами, матеріалами, світлом, архітектурними образами та символами, емоційним чи фізичним впливом та іншими реаліями матеріального та ідеального світу, в контексті конкретних природи, етносу, культури.

Архітектура як явище дійсності, свідомості та підсвідомості виявляє суттєві системні властивості: цілісності, багатоелементності, багатофункціональності, складноструктурованості та ієрархічності, неоднозначності, певної прогнозованості, оптимізованості, віртуальності, що пронизує всі рівні та горизонти її системи (простір, об'єкти, предмети і речі та їх взаємодії, угрупування). Стосовно до архітектури вказані властивості системи можуть бути прочитані як екогічно-етнічно-культурна цілісність, адресність, інфраструктурно-структурна усталеність, духовна й матеріальна цінність та спадкоємність, образно-функціонально-змістовні якості та значимість, що потребує адресної конкретизації відповідно до певного народу, його природного та культурного середовища, контексту.

Система "АРХІТЕКТУРА" складається на сьогодні із декількох мотивованих, структурованих і функціонуючих самодостатніх та певним чином взаємопов'язаних підсистем (галузей, сфер), що мають відповідні їм цілі і завдання, прояви тенденцій і закономірностей, зв'язки і відношення у певному природному, культурному і людському контексті, а саме:

– ПОСЕЛЕННЯФОРМУВАННЯ (синонім — містобудування), що охоплює сферу формування, життєзабезпечення існування та розвитку (еволюції) населених пунктів, їх усталених комплексних частин, інфраструктури та структури і прилеглих до них простору (середовище) у відповідності до природи, культури і людності;

– ОБ'ЄКТОБУДУВАННЯ (синонім — зодчество), що охоплює сферу будування, експлуатації, забезпечення можливості змін окремих будівель і споруд, їх комплексів та прилеглих територій;

– РЕЧОТВОРЕННЯ (синонім — дизайн), що охоплює сферу створення, використання та переоблаштування окремих меблів, обладнання, речей, їх комплексів та інтер'єрів і прилеглих до них зон.

Вказані підсистеми (галузі, сфери) архітектури в процесі своєї еволюції в залежності від адресації, функціональної приналежності та інших підстав розподілилися відповідно на: *середовищеформування*, в тому числі: місто-, селище- та селоформування; *об'єктобудування,* в тому числі: виробничі, житлові, комунікаційні, обслуговування, рекреаційні та інші; *речотворення*, в тому числі: меблі, речі, обладнання та інше. В свою чергу, за ознаками об'єктивно і природно існуючих людських спільнот локалізовані відносно: особистості, сім'ї, роду, громади, краян, народу, нації, суспільства, держави, що потребує спеціального розгляду та визначення структури і змісту поняття "українська архітектура".

• ***Пропозиції сучасного визначення структури і змісту поняття "українська архітектура та її контекст".*** *Узагальнене визначення.* Сучасна українська архітектура одна з первинних найважливіших систем життєзабезпечення українського народу. Входить до складної закріпленої в часі, просторі та інформації еко-етно-культурної української світової суперсистеми. Життєдіяльність забезпечує специфічними просторовими, об'єктними та речовими засобами. Діє в особливих географічних, екологічних, історичних, політичних та інших умовах. Має переважні автохтонно ідентифіковані та частково привнесені і адаптовані складові з матеріально-ідеальними, об'єктно-суб'єктивними, реально-віртуальними проявами.

Входить до складу еко-етно-природно-культурної Європейської системи Євроазійського континенту.

Створюється та адаптується різнорівневими людськими спільностями (особи, сім'ї, роди, сусідські та поселенські громади, краяни, українська нація) із залученням штучних та природних компонентів, притаманних Україні.

Має специфічний прояв складових системи архітектури, відповідно до фізичних, естетичних, ментальних, духовних, актуальних та потенціальних якостей українців у контексті з українською природою та культурою.

Складається із багаточисельних просторових, об'єктних та речових компонентів, що розгалужені за їх станом, зв'язками та відношеннями з українською людністю, природою та культурою.

Проявляє циклічні зміни; усталено адаптується; впливає на побут, свідомість та підсвідомість українців, формуючи певні стереотипи; накопичує ціннісні орієнтири та вартості; потребує систематичної підтримки дієздатності; енерго- та матеріаломістка; розшарована за ознаками міської (селищної) та сільської архітектури, маючи при цьому відносно до просторового обсягу невеликий ступінь капітальності інфраструктури та структури.

Оперує специфічними для української архітектури засобами, потребами та можливостями, в тому числі різноманітними просторово-ландшафтними, об'єктно-пластичними, площинно-матеріальними, світловими, конструктивно-інженерно-технологічними, образно-символічними архітектурними якостями.

Взаємодіє з природним, людським і культурним контекстом (середовищем).

Реалізує в різних сферах української дійсності політичні, економічні, географічні, екологічні, соціальні, культурні, духовні та ін. якості.

• ***Особливості явища та визначення поняття "народна архітектура".*** Щодо визначення поняття "народна архітектура" на сьогодні у термінологічному апараті науки відсутнє єдине використання терміна "народна архітектура". Він використовується неоднозначно: як "сільська архітектура", "непрофесійна", "самодіяльна", "селянська", "трудящих мас", "традиційна", "колективна" та інше.

Кожний з цих термінів включає часом різний зміст, звідси можуть виникнути різночитання та протиріччя в аналізі та висновках. Тобто у даному випадку порушені основні вимоги, що пред'являються до парадигми "термін-визначник" — однозначність [Е. Е. Алаєв].

З'ясуванням цього питання дослідники займаються з моменту включення цього терміна у науковий обіг. Невирішеність вказаного є свідченням складності самого явища, різного відношення до поняття спадкоємності, навіть політичну або ідеологічну мотивацію та інше. В свою чергу, теоретико-практична користь опрацювання та визначення вказаного очевидна, це входило до розробки та реалізації програми ЮНЕСКО з цього питання.

Отже, виходячи з вказаного, ми також запропонуємо робоче визначення сучасного узагальненого поняття "народна архітектура" та задресованого — "українська народна архітектура".

НАРОДНА АРХІТЕКТУРА — суттєва складова загальної субсистеми архітектури. Народна архітектура — складна, збалансована, усталена система функціонально-організаційного та змістовного життєзабезпечення народу, відповідних рівнів і угрупувань конкретного етносу, має безпосередню та опосередковану фізичну, біологічну, соціальну, ментальну взаємодію із системами "народ", "природа", "культура".

До головних ознак народної архітектури дослідники відносять:

– можливість участі користувача у створенні та облаштуванні життєвого простору, об'єктів, речей, предметів, обладнання, в тому числі, як правило, безпосередня самодіяльна участь у їх переобладнанні та користуванні. Використання ручної праці або особисто керованих механізмів у створенні архітектурного життєвого середовища, у тому числі своєї та оточуючої території об'єктів творення, так і відповідність їх (пристосування) до природного життєвого середовища;

– орієнтація на потреби адресної, конкретної людності з народу, краяни, громада, поселення, рід, сім'я, особистість, її соціальне і уособлене, суб'єктивне й об'єктивне обличчя, онтологічну, демографічну специфіку, духовні орієнтири, естетичні смаки та інше, у тому числі розміри, структура, масштаб, композиція тощо, що співмірне користувачу, його сім'ї, родини, громади, його повсякденним і перспективним, побутовим потребам і можливостям; гармонійний взаємозв'язок особистих потреб, соціальної думки, культури, традицій та іншого, можливостями їх особистісної реалізації (з позиції економіки, техніки тощо);

– використання природних умов середовища, оточення, місцевих матеріалів, врахування конкретних природно-кліматичних факторів, обставин ландшафту. Включення природного оточуючого середовища у господарську або побутову діяльність (життєдіяльність), естетичне віддзеркалення, рекреаційний, ландшафтний екологічний тип архітектурного середовища;

– синкретичність (не розчленованість) формування та багатоплановість використання, поєднання матеріальних і духовних сторін цілого, включення не тільки реалізації побутових процесів, трудових та деяких організаційних якостей, але й духовних, образно-семантичних. Тобто охоплення повного змісту й процесів циклу життєзабезпечення особистості та громади, її повсякденного життєвого оточення, як правило цілісної, самодостатньої системи людського буття. Певні локалізація, індивідуалізація, уособлення та універсалізм, традиціоналізм простору, об'ємів, речей і обладнання, складність, багатоплановість функціональних процесів, утилітарність та романтизм частин та цілого (компонентів та елементів);

– важливою підставою створення (становлення) та еволюції народної архітектури є її колективно-уособлена сутність, її відповідність, збалансованість замовника — проектувальника — будівельника — користувача, апробованість потреб і можливостей, технологій засобів природних ландшафтів і прийомів, зрозумілість, ідентичність і конкретність образу життя, матеріальних і духовних потреб, безперервність усталеного збалансованого існування (минуле-сучасне-майбутнє) та оновлення.

Вказане відноситься і до відповідностей рівня створення (економіка, техніка, естетика), і до можливостей архітектурної реалізації, актуальних установок, потреб та забезпечення подальшого розвитку (еволюції) (відкритість системи), що забезпечує можливість саморегуляції. Оптимізація, саморегуляція реалізується за рахунок гнучкого балансування форм і змісту, універсальність та вичленення простору і розмежування функціональних процесів, взаємонаближення, взаємопідгонка до користувача у часі, просторі та інформації. Між якісною і кількісною сторонами народної архітектури проявляється динамічна рівновага, діалектична єдність.

Народна архітектура має яскраво виражену адресність, регіональність та національність, традиціональність, збалансованість та сталість основ життєдіяльності, образ життя та відповідного йому організованого середовища, духовність та прагматизм, субординаційну структуру елементів та відношень головного і другорядного, громадського та особистого та ін.

Специфіка народної архітектури віддзеркалює її поліструктурність, поліфункціональність і полікритеріальність, що забезпечує реалізацію побутових, трудових, регулятивних та змістовних (духовних) потреб життєдіяльності користувача — народу. Аналіз та висновки щодо народної архітектури можуть бути лише у взаємозв'язку, контексті конкретного зовнішнього і внутрішнього, суспільства, культури і природи.

• ***Визначення поняття "українська народна архітектура та її контекст".*** Яскравим прикладом адресації народної архітектури є українська народна архітектура, яка має багатотисячолітній досвід становлення та функціонування, винятково повне матеріальне і духовне наповнення та різноманіття при єдності ментальної суті, контекстуальності до природи, культури і людності.

Отже, узагальнюючи, слід виділити наступні основні суттєві ознаки, що характеризують цілісність народної української архітектури:

– стосовно структури (організації): адресованість (вибірковість); множинність (масовість); ієрархічність (упорядкованість);

– стосовно функції (діяльності): традиційність (спадкоємність); колективізм (варіабельність); актуальність (визначальність);

– стосовно мети (мотивації): відповідність (імпонентність); саморегульованість (збалансованість); стабільність (усталеність).

Як система "народна українська архітектура", так і її складові володіють синкретичністю, самодостатністю, спільністю матеріального і духовного, усталеністю динамічної рівноваги людини, культури і природи, безперервно-перервною пристосованістю, саморегульованістю потреб і їх задоволення.

Народна українська архітектура формує і віддзеркалює світ українського народу, його матеріальну і духовну сутність, достовірність. Звідси, очевидно, витікає можливість отримання для нас на кожному історичному етапі розвитку народу та стану матеріалізації його архітектурного середовища при дослідженні народної архітектури, достовірних вихідних даних. Вказане в свою чергу, при визначенні висновків щодо уроків наслідування, забезпечить наявність достовірних основ для впроваджування їх у сьогоднішній проектно-будівельній практиці України, в першу чергу для значних обсягів адресної, соціально-особистісної еколого-етнічно-культурної зорієнтованої сучасної української архітектури.

Народна українська архітектура виступає у якості носія архітектурних генофондів для сучасної національної української архітектури.

• ***Робоче визначення поняття "українська народна архітектура та її контекст".*** *Узагальнене визначення***.** Українська народна архітектура одна з корінних, найважливіших, аутентичних (першоджерельних) систем життєзабезпечення українського народу, що виконує вказане просторовими, об'єктними та предметно-речовими засобами. Має прадавні корені та локалізована і діє на теренах України та в місцях компактного проживання українців. Довгостроково сформована, переважно автохтонно (місцево), ідентифікована та частково привнесена і адаптована складовими, що несуть матеріально-ідеальні, об'єктно-суб'єктні, реально-віртуальні форми прояву. Є носієм геноархфондів та достовірним перевіреним у часі, просторі та інформації першоджерелом для творення професійної проектно-будівельної теорії і практики для українців в Україні і світі. До суттєвих ознак слід віднести, в частині структури (організації): адресованість (вибірковість),множинність (масовість), ієрархічність (упорядкованість); в частині функції (діяльності): традиційність (спадкоємність), колективізм (варіабельність), актуальність (визначальність); в частині мети (мотивації): відповідність (іманентність), саморегульованість (збалансованість), стабільність (усталеність).

Входить до складу первиннозародженої природно-етнічно-культурної Європейської системи Євроазійського суперконтиненту.

Складається із великої кількості усталених просторових, об'єктних та предметно-речових компонентів цілого, що розгалужене за суспільним станом (сім'я, рід, громада тощо), за традиційними зв'язками та відношеннями (самодостатність, узгодженість), за своїм контекстом (українська людність, природа, культура) та ін.

Створюється та адаптується адресним замовником — виконавцем-користувачем, який, як правило, поєднується в одній особі — сім'ї або із залученням зарання відомого майстра-організатора-виконавця та за допомогою замовника-користувача і сусідів, використовуючи переважно місцеві будівельні і оздоблювальні матеріали та вироби, притаманні певному регіону і місцині України, передаючи досвід, навички та ціннісні орієнтації від покоління до покоління, формуючи пев-

ний архітектурно-культурний тип у контексті відповідного часу, простору та інформації, що адаптоване до потреб і можливостей.

Оперує визначальними, синкретичними, раціонально-економічними, образно-символічними та духовно-емоційними специфічними для української народної архітектури засобами, реалізуючи пролонгованими на майбутнє, актуальними потребами і можливостями, вибраними з різномаїття традиційного в часі, просторі та інформації, в тому числі: просторово-ландшафтними, об'єктно-пластичними, площинно-матеріальними, світлокольоровими, інженерно-технологічними, образно-символічними, архітектурними якостями та кількостями.

Проявляє усталеність до змін, є результатом довгострокової індивідуально-колективної, творчо-ремісничої діяльності та винаходів, свідомих та підсвідомих, традиційно формуючи та закріплюючи зразки, що мають ціннісні орієнтири, які використовуються з певними уточненнями до індивідуальних потреб, ситуації можливостей; систематично оновлюється (регенерується); енерго- та матеріально економічна, маючи при цьому відносно життєвого простору невеликий ступінь капітальності інфраструктури та структури. Просторово, об'єктно та предметно-речово закріплена в часі, просторі та інформації систематично регенерується, оновлюється (прикрашається, фарбується та ін.). Реалізує ідеологію екологічно-етнічної культури.

Українська народна архітектура стало локалізована, як екологічно-етнічно-культурна цілісність у межах сучасної України, а також на інших територіях світу, де компактно проживають українці. Районування архітектури відбулося переважно за ландшафтно-природно-кліматичними, історико-етнографічними та етно-культурними ознаками, в тому числі по регіонам: Карпати, Поділля, Полісся, Середня Наддніпрянщина, Полтавщина і Слобожанщина, Південь України (Донбас, Таврія, Крим), де має місце також народна архітектура інших етносів, які компактно проживають.

Перевіреність у багатовічному часі, різновидному просторі, багатоадресній інформації вказаних ознак та дієздатності української народної архітектури дозволяє нам визнати її основи системоформуючими якостями та критеріями, і рекомендувати для сьогоднішньої професійної архітектурної діяльності вихованні, проектній та науковій практиці в Україні, розуміючи, використовуючи при цьому не поверхові зовнішні атрибути, окремі елементи, а глибинні коріння, цілісну філософію української народної архітектури у її контексті.

У використанні архітектурних основ (тенденції, закономірності, принципи та інше), філософії народної архітектури вбачається животворне джерело для сучасної української архітектурної професійної творчості, майстерності. Особливо це важливо саме на етапі становлення незалежної держави України, її національної ідеології, політики, культури, в тому числі, архітектури. За часом це, можливо, повинно сягати життя трьох-чотирьох поколінь українців (близько 75-100 років). З цього приводу професор Московського архітектурного інституту Н. П. Білінкін писав: "...і Жолтовський, і Корбюз'є, і Фомін, бажаючи зробити свою думку найбільш точною та дохідливою, зверталися також до народного житла, оскільки з нього, як із зерна, виросло все дерево архітектури".

Отже, відродження української національної архітектури потребує глибоких знань, сучасних наукових досліджень, широкої професійної апробації на практи-

ці, самовідданості і натхнення саме в річищі багатотисячолітньої української народної архітектури, як пріоритетних стратегічних напрямках становлення та розвитку. Це підтверджує досвід минулого та сучасних передових розвинених країн світу, лідерів сучасної архітектури.

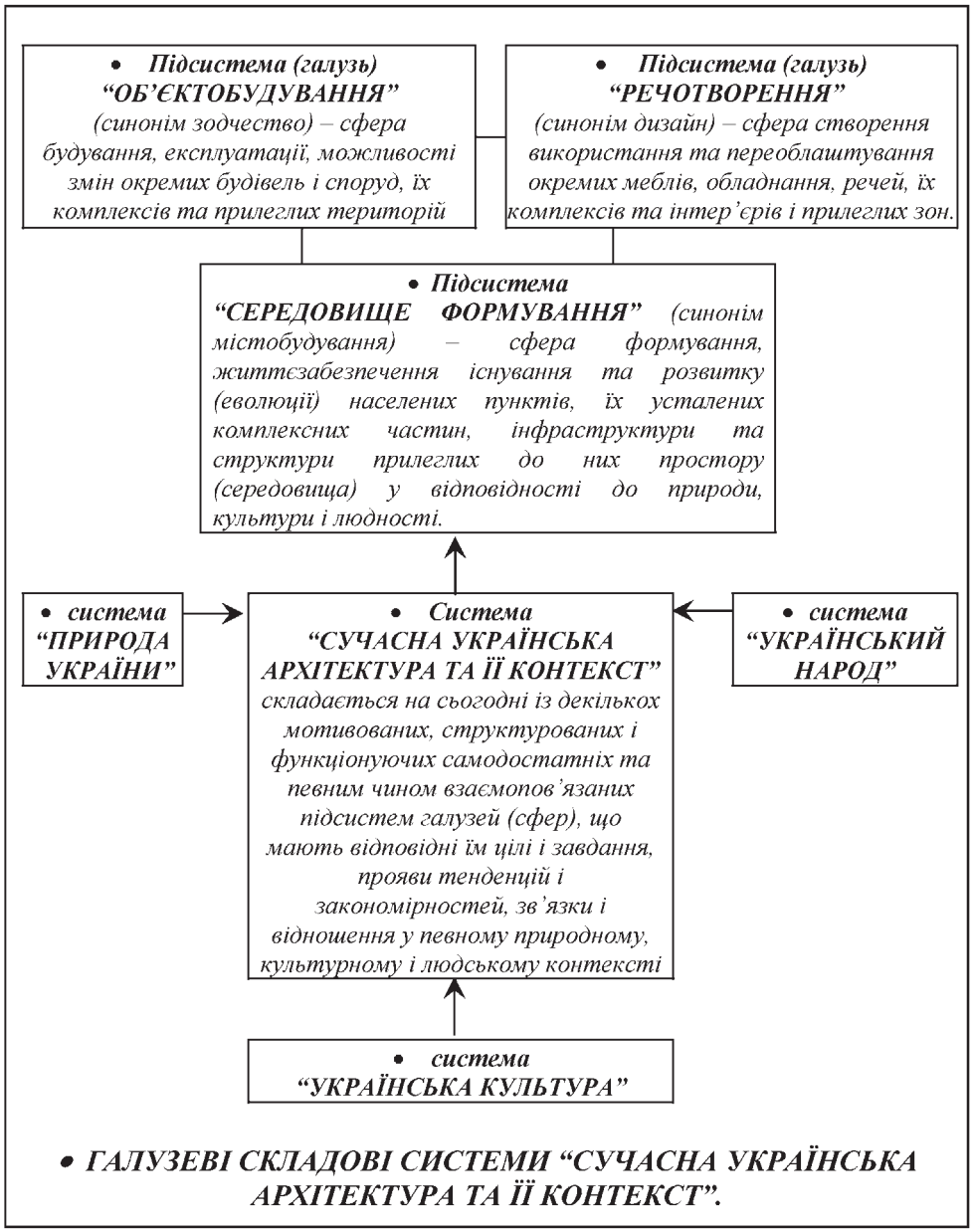

• ГАЛУЗЕВІ СКЛАДОВІ СИСТЕМИ "СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА АРХІТЕКТУРА ТА ЇЇ КОНТЕКСТ".

УДК 72.031.2(477)

А. Дружиніна

СПАДКОЄМНІСТЬ У ПРОДОВЖЕННІ ТА ВИРІШЕННІ НАЦІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ В АРХІТЕКТУРІ УКРАЇНИ

Минуле продовжується в майбутньому.
Анрі Бергсон

В сьогодення все актуальнішими стають питання означення будинків національними рисами, особливо в колі науковців. Дослідники намагаються сформулювати певні орієнтири, рекомендації, щодо формування сучасної національної архітектури. Це пов'язано з новітньою ситуацією, в якій опинилось українське зодчество. Більшість архітекторів, проектуючи будинки, не враховують духовних цінностей та традицій минулого надбання, що призвело до негативних наслідків. Сучасним будинкам стали притаманні такі риси, як незавершеність, фрагментарність, а форми їх тяжіють до деконструкцій та колажів. Фактично, стало не можливим встановити, в якій стилістиці творять зодчі, бо немає таких орієнтирів в українській практиці та усій взагалі, немає і культурного контексту, який можливо було б співвіднести з минулим.

Безумовно, вирішення проблем означення будинків національними рисами та формування своєї своєрідної стилістики неможливе без урахування національного надбання минулих років. Бо саме воно є тим, що випрацювала певна нація за все своє існування — це досягнення в будівельному, архітектурному, художньому опиті, майстерності, ідейному змісті. Що є досягненнями всього національного мистецтва минулого, як старого, так і нового [12, с. 83-84]. Це ті прогресивні традиції, які пройшли відбір часом і залишалися жити по-новому в сучасності. Тому безперечним стає той факт, що надбання минулих років потрібно зберігати та надихати новим життям і в наш час, як це намагались робити зодчі раніше. Слід пам'ятати, що традиції є засобом збереження і розвитку архітектури [12, с. 86]. Відповідно національні традиції є засобом збереження і розвитку національних ознак в архітектурі певної країни.

Трактування самого поняття національних традиції за різних часів було різним, що було і є дуже важливим для продовження і формування національних рис у зодчестві. Зараз головне під ними розуміють особливі принципи, прийоми чи форми, які складались в архітектурі попередніх етапів і які продовжували діяти, тобто інтерпретувались чи використовувались в архітектурі новітніх етапів [1, с. 288].

Історично в практиці України склалось так, що провідними було два підходи до використання національного надбання. Перший заключався в тому, що минуле розглядалось як каталог, з якого можна було брати потрібні форми, другий заключався в пошуках внутрішнього змісту, який був би близьким і східним по духу з минулим надбанням.

Формування ж теоретичних обґрунтувань та пропозицій з приводу викори-

© А. Дружиніна, 2007

стання національних досягнень було обумовлено цілеспрямованими пошуками зодчими національного стилю, що потім дістав назву українського модерну, який щільно дослідив В. В. Чепелик. В теоретичних розробках на той час сформулювалось два головних погляди по відношенню до продовження традицій минулого: в першому випадку науковці надають увагу використанню форм, що опосередковано нагадують українські національні; в другому — перенесенню з творчою переробкою композиційних прийомів та форм з народного зодчества. Прихильниками першого були: І. Заков, О. Г. Молокін, М. І. Симикін, а другого: К. М. Жуков, А. І. Соколов, В. К. Троценко, та ін. З часом це коло розшириться і це питання набуде ще більшої значимості. Архітектори, науковці, дослідники та просто зацікавлені особи з різних республік СРСР будуть брати участь у різноманітних дискурсах, конференціях, обговореннях з приводу цього. Активну участь у висвітленні цієї проблематики брали журнали, на сторінках яких і друкувались погляди митців. До них відносяться “Советская архитектура”, “Архітектура Радянської України”, “Строительство и архитектура”, “Народное искусство”, а також збірники праць “Вісник Академії архітектури УРСР”, “Архитектурное наследство”.

Наприкінці XX століття питання використання народного надбання набуде ще більшої актуальності, це було викликано тогочасним в архітектурі становищем — одноманітності, масовості та неозначеність споруд. Розглянули компоненти, що впливають на формування національних ознак, де немаловажливу роль відведено національним традиціям розробили фундаментальні праці такі науковці: Г. В. Головко, М. Коломієць, В. Орфінський, С. Хан-Магомедов, Ю. С. Яралов. В сьогодення цим питанням надають увагу і друкують з приводу цього статті З. С. Гудченко, З. В. Мойсеєнко, І. Г. Новиков, В. В. Сопілка.

Не цілком розкритими та визначеними залишаються питання ролі спадкоємності як загального принципу реалізації традиційності та новаторського підходу до неї в національному надбанні, а особливо її видів, за допомогою яких вона діяла. Саме за допомогою спадкоємності відбувається процес послідовного розвитку в архітектурі, як певної нації так і усієї цивілізації взагалі, в ході якого вдосконалюються спроби й навички архітектурного перетворення дійсності й зберігають своє значення результати цього перетворення [1, с. 231]. Говорячи про спадкоємність у розвитку архітектури, слід враховувати ту обставину, що її досвід та досягнення не просто автоматично переносяться із епохи в епоху, а сприймаються, запозичуються, використовуються новими поколіннями на основі переоцінки, а саме критичного ставлення до творчого перетворення. Особливу роль у реалізації спадкоємності відіграє окремий творчий механізм того чи іншого митця, а саме його відношення до надбання минулого, як він його розуміє і як вирішує його успадкування.

В сучасній культурології різнять горизонтальну та вертикальну спадкоємність [7, с. 27]. Якщо трактувати їх відносно архітектури, тоді можливо це пояснити так: вертикальна спадкоємність орієнтується на архітектурні досягнення і досвід попередніх епох та використання їх у сучасній практичній діяльності, що в змозі забезпечити їх функціонування за новітніх умов. Горизонтальна ж спадкоємність — це загальний розвиток архітектурних досягнень тієї чи іншої епохи, що складалася з різних архітектур різних країн, націй, регіонів і т. п., тобто це зв’язок усіх архіте-

ктурних досягнень одного часового простору, без якого архітектурні досягнення були б неповними. До цього слід зазначити, що спадкоємність може бути поступальною або ретроспективною. Під поступальною розуміють ту спадкоємність, в якій добре простежуються зв'язки з традиціями минулих років, а під ретроспективною, досить складні зв'язки, мається на увазі, що зодчий звертається до таких забутих попередніми етапами пластів, котрі сприймаються сучасниками, як щось нове [7, с. 28].

При аналізі зодчества України, починаючи з XVII ст., встановлено, що спадкування традиції минулого здійснювалось по різному, а характерним стало те, що успадковувались як світові досягнення, так і національні, причому в одних випадках на перше місце ставали традиції світових досягнень, в інших — національних.

Треба зазначити, що в архітектурі України до доби класицизму (XVIII ст.) національні традиції в зодчестві розвивались і діяли поступово. В період класицизму пройшла певна переорієнтація, щодо етнічних та етнографічних особливостей в архітектурі. В той час майже не відтворюються національні риси, головне йшло запозичення та відтворення переосмислених ідеалів, принципів, прийомів, форм античності (Стародавньої Греції та Стародавнього Риму), що вважалися безперечно довершеними. Доба еклектизму в Україні відзначилась дещо суперечливим характером по відношенню до спадкоємності місцевих традиційних особливостей. Деякі з архітектурних рішень носять контрастний, а іноді і конфліктний характер, наприклад, поєднання класичної ордерної системи чи ренесансу з барочними, готичними, романськими елементами в тому числі і з національними місцевими прийомами, формами, елементами, або використання римської та грецької класики та італійського відродження чи поєднання народної архітектурно-художньої спадщини України та об'ємно-просторової традиційної побудови Росії. Також простежується звернення зодчих до самих витоків національного зодчества, до Києво-Чернігівської архітектури. Це говорить про те, що в цю добу діє ретроспективна спадкоємність, тут простежується той факт, що певні національні цінності були вилучені із життя, але деякі починали відроджуватися. Це є наслідком переорієнтації світогляду, що відбулися в добу класики. З доби класицизму в історії зодчества України успадкування національних традицій то має місце в архітектурі будинків, то ні, тобто цей процес може мати як періодичний, так і поступовий характер. Так, на початку XX століття, на основі форм і прийомів українського народного зодчества було створено своєрідний "український стиль", в якому спадкоємність народних традицій минулих років чітко проявляється. В 30-50-их роках, коли радянська влада сформулювала свої вимоги до майбутньої архітектури, що звучало так: "національна по формі та соціалістична по змісту", саме поняття національних традицій змінилося, бо в цьому випадку говориться тільки про національну форму, яка передбачала собою звернення до народного архітектурного мистецтва. Зазначаємо, що в цей історичний момент відроджуються і панують в архітектурі традиції класицистичні, з національних досягнень успадковуються в більшості випадків національні мотиви, що запроваджувались у рельєфно-скульптурних та живописно-декоративних обробках архітектурних деталей з широким використанням народного орнаменту. Соціалістична ж сторона зодчества обумовлювала новаторський характер, який проявлявся, по-перше, в нових типах будинків, таких, як клуби, палаци культури, парки культури та відпочинку, будинки Рад.

Таким чином, соціальна основа архітектури стала двигуном подальшого розвитку радянської архітектури. Успадкування національних традицій майже стало відсутнім в 60-ті роки, коли на перше місце було поставлено фактор кількості.

Зазначимо, в архітектурі України використовували лише те національне надбання, що відповідало новим умовам національного існування народу. Особливим в його реалізації є те, що його сприймали і використовували в різні часи по різному. При аналізі архітектури, яка увібрала в себе національні ознаки, було виявлено головні види реалізації спадкоємності, які мали прояви в зодчестві України. Виявлення цих видів надасть змогу розширити уяву архітекторів стосовно реалізації спадкоємності, що слугуватиме певною мірою прикладом для сучасних архітекторів і буде в допомогу їм при вирішенні завдань продовження національних традицій при новаторському підході до них у новітній архітектурі України.

Спадкоємність за ознаками зв'язку побудови форми і змісту здійснювалась по різному. По-перше, вона могла проявлятися через схожості будинків з архітектурою минулого, що вважається національною. В цьому випадку діяльність зодчого може бути ненавмисною, а підсвідомою, про що свідчить неусвідомлений вплив накопиченого досвіду в сучасний творчий процес. Саме так розвивалося й розвивається народне зодчество. Наприклад, форма побудови хати лягла в основу побудови храму, а потім їх об'ємно-просторова організація безпосередньо вплинула на об'ємно-просторову організацію барокових храмів та жител, таким чином, послідовно продовжуючи народні традиції організації простору.

Також спадкоємність може реалізовуватись через схожість, але навмисну, свідому, де форми минулого є нібито зразком, щодо орієнтиру до певної стилістики. Таким чином, спадкоємність проявляється в необарокових спорудах Д. М. Дяченка, в яких він навмисно механічно переносить ряд барокових форм, на яких і будує свою власну стилістику. Досить тільки згадати такі його твори, як будинок А. П. Климова в Круглику, земську лікарню в Лубнах, Будинки Лісотехнічного та Землеробного інститутів сільськогосподарської академії в Голосові.

По-друге, спадкоємність може реалізовуватись через запозичення навмисне, що передбачає включення в себе тих архітектурних цінностей, за допомогою яких досягається певна мета. Прикладом є використання певних форм різних стилів в добу еклектизму в будинках, що було свідомим, під кожним з яких розумілося певне значення, наприклад, використання форм народної спадщини передавало концепцію народництва, тобто в цьому йшло повноправне протиставлення народу державі, де головного значення набуває перший, що символічно відтворює ідею свободи вибору. Тому запозичуються саме ті особливі форми та прийоми, що стали найхарактернішими для народного зодчества. Представниками таких реалізацій є житловий будинок Г. П. Галагана в Лебедицях архітектора Є. І. Червинського, в якому навмисно запозичені традиції народного будівництва, а також два житлових будинки в садибі Рахманових в Белорічиці архітектора А. Є. Ягна, в яких автор еклектично змішав форми російської (XVII- XVIII ст.) та української народної архітектури.

Ненавмисне запозичення характеризується, як правило, не забезпеченням освоєння архітектурних досягнень і досвіду, а тільки зовнішні наближає до них. Це проявляється в архітектурі тих будинків, в яких не ставилось за ціль запозичати якісь національні традиції. Таким прикладом слугують торговельні дома, що

розташовані в Харкові, запроектовані архітектором М. В. Васильєвим. Ці будинки запроектовані в протоконструктивізмі, але віддалено їх загальні форми нагадують обриси форми, що були притаманні національним.

По-третє, спадкоємність може здійснюватись через наслідування пряме, тобто цілеспрямоване, орієнтиром до якого слугують архітектурні твори та творча діяльність ідеалів минулого. Наприклад, щодо ідеалів минулого, то тут роль відіграють окремі особистості, або група людей, що мають спільні інтереси, які своїми творами спрямовували архітекторів свого часу, або викликали зацікавлення у зодчих сучасності, і які потім продовжували розвивати ті ж самі прийоми, форми, принципи, або слідувати тим самим ідеям чи ідеалам. Це також є і одним із суб'єктивних факторів, що впливає на формування національних особливостей. Поняття особистості в даному випадку носить ті відмінні риси національного складу, характеру, що зодчий зміг відобразити в будинках з найбільшою правдивістю, повнотою в індивідуальному підході до них, завдяки чому і виділяється його творча діяльність. Гарним прикладом слугує діяльність Степана Дем'яновича Ковніра на Україні, якщо згадати його корпус у Києво-Печерській лаврі та сучасно збудовану галерею мистецтв, що розташована по вул. Фрунзе в Полтаві, то можна говорити про цілеспрямоване наслідування форм архітектором Ковніровських палат. Прикладом цілеспрямованого наслідування художніх традицій народного зодчества слугують ряд будинків, що розташовані на бульварі Шевченка та житловому кварталі Русановка в Києві, в яких використовується прийом виділення фризу своєрідними малюнками, пофарбованими в різні кольори.

Спадкоємність може також проявлятись і через мимовільне наслідування, що відобразиться в певній орієнтації на художню мову. Це має прояви найчастіше в тих будинках, які гуманно вписуються в існуючу історичну забудову, яка сама обумовлює об'ємно-просторові форми та архітектурно-художнє вирішення майбутнього будинку, тобто тут орієнтир іде на певну стилістику близь розташованих будинків.

Четвертим і складним видом, за допомогою якого проявлялась спадкоємність, це — освоєння по змісту, який полягає в розкритті досягнень минулого, внаслідок чого формується новий стан. При цьому нагромаджений попередниками архітектурний матеріал нібито розчинений у новій системі, тобто присутній у ній у "знятому стані". Освоєння по змісту спадкоємності минулих років, а саме барокової спадщини проявилось в реконструкціях житлових будинків у Києві на Хрещатику А. Добровольського, Б. Приймака та В. Єлізарова. Вони по-новому вирішують спадщину минулого, використовуючи такі барокові традиції, як розподіл будинку на яруси, що утворює ритміку і піднесеність до гори. Цей ефект досягається за допомогою карнизу, який опоясує другий поверх будинку, а також колон, що виходять з карнизу і розташовуються протягом наступних двох поверхів та стилізованих фронтонів, що влаштовані по-між ними. Прояви такого виду спадкоємності з'явилися і в театрі ляльок у Полтаві архітекторів А. В. Добровольського та Ж. Сабодира. В цьому випадку зодчі спираються на традиції хатнього будівництва і, переосмисливши їх по змісту, використовують в будинку нового призначення. Тут мають прояви такі традиції народного зодчества, як розробка силуету, використання високих скатних дашків з заломами над вхідною групою та консольних над вікнами, а також кольорове рішення, де простежується явний національний мотив виділення нижньої частини будинку в темний колір.

З вищесказаного можна виділити основні загальні види реалізації спадкоємності, що мали прояви в архітектурі України та за допомогою яких продовжували діяти національні традиції — це зовнішня схожість, запозичення, наслідування, освоєння по змісту. Відмічаємо, що реалізація цих видів спадкоємності національного надбання в сучасності могла проявлятись в будинках, як самостійно, так і в поєднанні один з одним, таким чином приймаючи дуже складні, іноді невловимі процеси. Саме такими процесами характеризується архітектура II половини XX століття.

В XXI столітті діалог зодчих з національним надбанням настільки ускладнився, що питання реалізації спадкоємності, як в будинках минулого, так і сучасного треба досліджувати окремо. Види успадкування традицій архітектури минулого, які були вище згадані, могли б бути основою для подальших більш складних розробок реалізацій спадкоємності національного надбання в новій архітектурі сучасності.

ДЖЕРЕЛА

1. Архітектура: Корот. Словник-довідник / А. П. Мардер, Ю. М. Євреїнов, О. А. Пламеницька та ін.; За заг. ред. А. П. Мардера. — К.: Будівельник, 1995.
2. Коломиец Н. О национальных чертах в современной архитектуре Украины //Архитектура СССР. — №10. — 1963. — С. 41.
3. Коломієць М. С. Про національні і регіональні особливості архітектури України // Архітектурна спадщина України. — К.: НДІТІАМ, 1994. — Вип. 1. Маловивчені проблеми історії архітектури та містобудування / За ред. В. І. Тимофієнка. — С. 209-214
4. Кириченко Е. И. Русская архитектура 1830-х-1910-х годов. — М.: Искусство, 1978.
5. Мойсеенко З. В. Традиции народной архитектуры и современное зодчество // Архитектура СССР. — 1975. — №8. — С. 36-38.
6. Новаторство и наследие // Строительная газета. — 1955. — 2 ноября.
7. Основи художньої культури. Ч. 1: Теорія та історія світової художньої культури / За ред. В. О. Лозового, Л. В. Анчиної. — Х.: Основа, 1997.
8. Попович М. В. Національна культура і культура нації. — К.: Знания, 1991.
9. Самойлович В. П. Народное архитектурное творчество Украины: 2-е изд., перераб. и доп. — К.: Будівельник, 1989.
10. Хан-Магомедов С. О. Национальное и интернациональное в советской архитектуре. — М., 1979. — С. 200-274.
11. Чепелик В. В. Український архітектурний модерн. — К., 2000. — 378 с.
12. Яралов Ю. С. Национальное и интернациональное в советской архитектуре. — М.: Стройиздат, 1985. — С. 86-93.
13. Ясиевич В. Е. Архитектура Украины на рубеже XIX-XX веков. — К.: Будивельнык, 1988. — С. 135-150.
14. Ясиевич В. Е. В поисках национального и регионального своеобразия // Строительство и архитектура. — 1984. — №2. — С. 26-29.

УДК 72.036.001.5(477)

М. Ксеневич

ПІДҐРУНТЯ, НАПРЯМИ І ЗАСОБИ ПРОВЕДЕННЯ І АКТУАЛІЗАЦІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СУЧАСНИХ АРХІТЕКТУРНИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ

Пізнання, розробка наукових засад теорії явища сучасної української архітектури, а отже й можливість їх практичного застосування, нами ґрунтується на комплексі сучасних наукових теорій, а саме: теорії додатковості, системності, контекстуальності, синергетики, тоталогії тощо відповідно до сучасної ключової моделі (парадигми) сучасного пізнання — ноосферної [3, 5, 6]. Враховуючи необхідність суттєвої актуалізації існуючих наукових засад, нами передбачається також використання усього комплексу елементів теорії відповідно до положень науковедення щодо об'єкта дослідження — системи явища українська архітектура та її підсистем, складових, з урахуванням її предмету дослідження — формування і розвитку та проблем і меж дослідження — у визначальному контексті, просторі, часі, інформації України.

Як відомо, відповідно до основних положень загальної теорії науки — науковедення [4, 5, 6], беручи до уваги наявність сучасних форм суспільної усвідомленості дійсності, системності, оновлюваності, контекстуальності і послідовності дослідження та їх актуалізація, особливо специфічних, складних явищ, таких як система "архітектура", у відповідності до генезису, досвіду наукового пізнання та його структурованості найбільш суттєвими елементами теорії явища української архітектури, її наукових засад нами обираються на сьогодні наступні:

– факти, дані, спостереження щодо окремих сторін об'єкту та предмету дослідження явища української архітектури, її складових, в тому числі характеристики різних властивостей, ознак, проявів просторової організації напрямів розвитку, інформаційної вмотивованості тощо;

– категорії і поняття — специфічні, фахові засоби виокремлення, узагальнення, систематизація фактів, даних різного ступеню, віддзеркалення окремих суттєвих сторін, властивостей, ознак, проявів змісту і форми об'єкту і предмету дослідження, через їх аналіз і синтез, в тому числі у визначенні її елементів, складових архітектурного явища: середовища, об'єктів (споруд, будівель), предметів, речей і обладнання, благоустрою і озеленення. Це важлива базова складова пізнання, розробки теорії (засад) та творення явища української архітектури, бо закони архітектури виступають у формі певного співвідношення понять;

– окремі методи (напрями та засоби) дослідження фактів та законів, властивостей та ознак явища української архітектури. Базовим при розробці наукових засад, теорії у складі методів наукового дослідження є вихідні аксіоми, на базі яких будується вся розгорнута характеристика явища та його складових. Основними методами, що нами використовуються, є системний підхід та системний аналіз, в тому числі: визначення і дослідження всієї системи явища архітектури в цілому, з послідуючою теоретико-методичною надбудовою окремих характеристик,

 © М. Ксеневич, 2007

властивостей і ознак явища, поведінки, прояву, виявлення тенденцій і закономірностей, визначення принципів, правил (заходів) і методів прогнозування, проектування, реалізації, експлуатації і управління; моделі, норми, прогнозування, проектування, реалізації, експлуатації структури і проявів об'єкта і суб'єкта явища української архітектури та її складових, в контексті та реальному просторі, часі, інформації України;

– гіпотези (науково обґрунтоване припущення) щодо актуалізованого (поновленого) розуміння та визначення явища адресної української архітектури в цілому або його складових;

– принципи, постулати, правила — форми узагальнення, систематизації. Порівняно із законом їх в природі не існує. Вони існують у свідомості дослідника, вченого, користувачів в якості логічної функції;

– тенденції, закономірності, закони — головні системоутворюючі складові (елементи) наукової теорії (засад). Це достовірне відображення дійсних властивостей, проявів явища сучасної адресної української архітектури, гранична форма концентрації обсягу знань науки про архітектуру; основні форми її буття, мотивація, організація і прояви (формування і розвиток) української архітектури, їх вмотивованість (середовища, об'єктів, предметів тощо) у просторі, часі, інформації України. Відповідно до тенденцій, закономірностей та законів розглядаються види і типи архітектурної діяльності в Україні, їх специфіка у порівнянні з іншими підлягають систематизації та узагальненню, щоб бути основою і підтвердженням законів для використання в теорії;

– теорія явища сучасної української архітектури — вершина узагальнення архітектурознавства (одна або декілька теорій) стосовно складної, цілісної системи явища архітектури, на базі законів та інших складових наукового пізнання, що розкриті в ній, в тому числі й наукових засад.

У відповідності до розкритого, а також новітніх розробок галузей науки, в тому числі: методології, системології, тоталогії, кібернетики, інформатики, синергетики, етнології, культурології тощо, нами розробляються сучасні актуалізовані наукові засади теорії явища сучасної української архітектури (рис. 1). Тобто нами визначаються наукові засади теорії системи сучасної української архітектури, в т. ч. об'єкт, предмет і задачі, основний понятійний апарат, концепція явища сучасної української архітектури, її визначальний контекст, тенденції і закономірності формування та розвитку об'єкта дослідження та його складових тощо з метою забезпечення можливості обґрунтованих відповідей на актуальні виклики сьогоднішньої теорії і практики життєдіяльності українського суспільства та надання можливості моделювання, нормування та методики її прогнозування, планування шляхів розвитку у майбутньому в одній із важливих сфер людського прояву — архітектурі.

Відомо, що середовище існування людства, його адресна архітектура, як цивілізація в цілому, розвиваються у напрямку ускладнення, локалізації та глобалізації — це певною мірою також відноситься до української архітектури. Сучасне пізнання явища української архітектури, у всій його цілісності, складності та диференційованості, вірогідно доцільно провадити в напрямі, в першу чергу, пізнання сучасної природи, сутності та існування цього явища з осягненням причин-наслідків становлення, виокремлення, еволюціонування, зрозуміло, й визначення

цілей, способів, ресурсів, джерел та взаємодій у контексті буття не тільки в форматі загального, а й особливого й конкретного об'єкта дослідження. Вказане передбачає дослідження у напрямі розкриття його складових, функцій, факторів та умов, тенденцій і закономірностей, механізмів прояву та іншого. Причому для результативності пізнання та достовірності віддзеркалення реальності об'єкта та предмету дослідження сучасної української архітектури, зрозуміло, потрібно вести його у певній методичній послідовності та системності. Склад і послідовність нами викладена на рис. 1.

Сучасна актуалізація теорії, наукових засад, архітектури, розробка нових напрямів науки про архітектуру, що забезпечують поглиблення пізнання, достовірність результатів дослідження складних систем, таких як сучасна українська архітектура, передбачаються на базі сучасних наукових напрямів, до яких віднесені, в першу чергу, системологія, синергетика, а також інші наукові дисципліни [1, 3, 4, 5, 6 та ін.] Завдяки цьому є можливість провадити фундаментальні та прикладні дослідження, та, відповідно, розробляти наукові засади, теорії явища, провадити моделювання з метою забезпечення можливості ефективного управління, прогнозування, планування, проектування та реалізації об'єкта та предмета дослідження. Отже, ключовим щодо методології наукового пізнання явища сучасної української архітектури є дослідження нами його з позицій, в першу чергу, наукових засад базових, фундаментальних досліджень за допомогою системного підходу та системного аналізу на базі всього необхідного обширу фактологічного матеріалу, який існує в Україні, що забезпечує розкриття повноти, відповідності, специфіки і достовірності пізнання явища. Вказане надає можливість забезпечити розкриття об'єкта, предмета та проблем дослідження, як організованої, впорядкованої цілісності, встановлення складу цілого, його елементів, розкриття тенденцій і закономірностей буття сучасної української архітектури, функції, напрями і межі взаємодії з системами, що визначають її контекст, а також механізми прояву, що забезпечують необхідну повноту та цілісність сучасного наукового пізнання та отримання необхідних актуалізованих результатів для втілення на практиці. Рис. 2.

Підкреслимо, що подальше реальне матеріальне і духовне існування сучасної української архітектури, як і українського суспільства в цілому, суттєво обумовлені значним ускладненням самого явища української архітектури, умов і вимог сучасного життя та викликами часу як в Україні, так і світі. А отже, є необхідним розробка новітніх актуалізованих складових архітектурної науки, засад теорії, визначення та моделювання напрямів і засобів мотивації, організації і діяльності у сфері сучасної української архітектури. А отже й зрозуміло, що прийняття зваженого, оптимального рішення сьогодні можливе лише за умови глибокого, достовірного проникнення у природу, сутність прояву, всебічність і системність розуміння та відображення науковими засобами явища і процесів, що відбуваються в сучасній українській архітектурі, в певному контексті походження і прояву у просторі, часі, інформації України і світу, а також потребують базування на мережі сучасних наукових дисциплін, на чому концентрується увага у нашому дослідженні (рис. 1, 2).

Накопичення нових фактів, прикладних розробок у різних сферах архітектурної науки в зв'язку з їх лавинообразністю, разом із загостренням проблем різнобічних впливів політичних, ідеологічних, економічних, екологічних, культурних,

ПРИМІТКА: Для результативності пізнання та достовірності віддзеркалення об'єкта і предмета сучасної української архітектури, її підсистем містобудування, зодчество, дизайн, ландшафтна архітектура, потрібно вести розробку, постійну актуалізацію теорії, її засад у певній методичній послідовності, повноті та системності, для цього необхідно для архітектурної галузі в Україні інституювати спеціальну наукову галузь – українське архітектурознавство.

Рис. 1. Системоутворюючі складові (елементи) наукової теорії (засад) сучасної української архітектури відповідно до генези наукового пізнання та актуалізації.

Примітка: Сучасна наукова розробка теорії української архітектури, в т.ч. підсистем містобудування, зодчества, дизайну, ландшафтної архітектури, її наукових складових, напрямів і засад та їх актуалізація потребує базування на мережі відповідних сучасних наукових дисциплінах (галузях), що стосуються сфери теорії архітектури, її визначальному контексті та сутнісних формах буття, просторі, часі, інформації України

Рис. 2. Мережа (поле) сучасних наукових дисциплін розробки і актуалізації теорії, її складових явища сучасної української архітектури у її визначальному контексті та сутнісних формах буття, просторі, часі, інформації України

правових та інших як в цілому, так і в окремих галузях сучасної архітектурної науки в Україні, не відповідають всебічним потребам українського суспільства, сьогоднішньому потенціалу світової науки. Тож, вимоги сучасного пізнання, розробки, актуалізації наукової теорії, рівень сучасної науки потребують, в першу чергу, розробки, актуалізації фундаментальних, системологічних складових теорії сучасної української архітектури, визначення місця і ролі її в сучасній практиці і науці та, відповідно, визначення подальших напрямів прикладних розробок, що запропоновано нами на рис. 3.

Розробка актуалізованих системологічних складових теорії, в першу чергу наукових засад, явища української архітектури, як це провадиться й у інших галузях сучасної української науки, базується нами на використанні сучасної методології дослідження, в тому числі вишукування вихідних, керівних гіпотез, концепцій, принципів, тенденцій, закономірностей, законів формування і розвитку теорії, пов'язаних з буттям явища. Це передбачає систематичну актуалізацію наукових теорій, її засад у визначенні природи, сутності та існування явища сучасної української архітектури, в тому числі можливість наближення до істинності пізнання, всеохопленості та обумовленості його зв'язків і відношень у дійсності, можливості виокремлення базових складових явища, наукову обґрунтованість та прогнозованість буття явища, формування як фундаментальних, так і прикладних, спеціальних, адресних, наукових знань про явище, що нами досліджується, а також визначення взаємовідносин суб'єкта і об'єкта архітектури у вказаному процесі, їх контекст. Тобто всього того, що охоплює гносеологічні аспекти теорії [1, 3, 4, 5, 6 та ін.]

Вказане означає, що необхідно дослідити феномен сучасної української архітектури як окремий об'єкт теорії, тобто визначити її сучасну структурну організацію фахових знань, походження та еволюцію, прогнозування, планування, проектування, реалізації, експлуатації, фактори й умови мотивації, організації і діяльності тощо. Нами пропонується на рис. 4. Розглядаючи при цьому явище української архітектури у визначальному контексті взаємодії з конкретними адресними явищами природи, людності і культури, економіки, політики, ідеології та іншого в Україні, враховуючи вплив світового контексту. В ході наукового пізнання загальні, загальнонаукові та часткові методи нами використовуються у взаємодії і доповненні, що дозволяє послідовно і взаємозв'язано пізнавати як зовнішні взаємозв'язки, так і внутрішні проблеми та їх вирішення щодо нашого об'єкту та предмету дослідження теорії української архітектури, її складових, з урахуванням провідних парадигм (моделей) теорії, наукових засад щодо української архітектури, в тому числі напрямів, мети, підходів, засобів, методів. Системно-періодична актуалізація парадигм теорії пропонується на рис. 5.

Для розробки та визначення актуалізованих складових теорії (наукових засад) явища сучасної української архітектури нами, в першу чергу, як це вимагає методологія, виокремлюється об'єкт та предмет дослідження, тобто виокремлюються вони серед інших близьких за властивостями, змістом, формою та проявом та визначається мета, структура, види буття (мотивації, організації, реалізації) сучасної української архітектури.

Історично за змістом та функцією склалося, що найближчими до явища архітектури та такими, що іноді у повсякденній свідомості підмінюють його, є явища

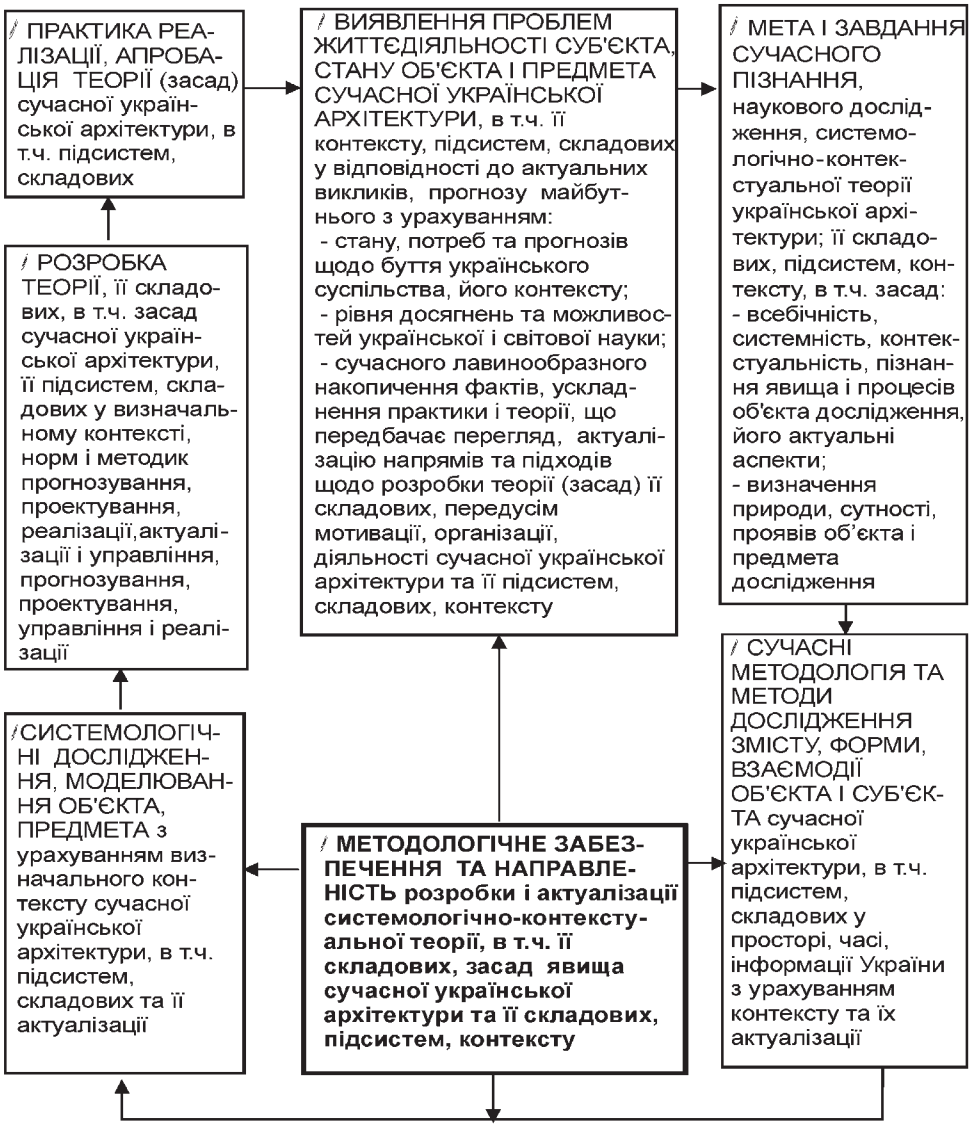

ПРИМІТКА: Потреби сучасного українського суспільства та можливості рівня сучасної української і світової науки спонукають розробляти і актуалізовувати теорію сучасної української архітектури, в першу чергу її фундаментальні системологічні, контекстуальні засади з подальшими прикладними різногалузевими розробками, в т.ч. стосовно підсистем містобудування, зодчества, дизайну, ландшафтної архітектури.

Рис. 3. Методологічне забезпечення та направленість розробки і актуалізації системологічно-контекстуальної теорії (засад) сучасної української архітектури, в тому числі й підсистем містобудування, зодчества, дизайну, ландшафтної архітектури.

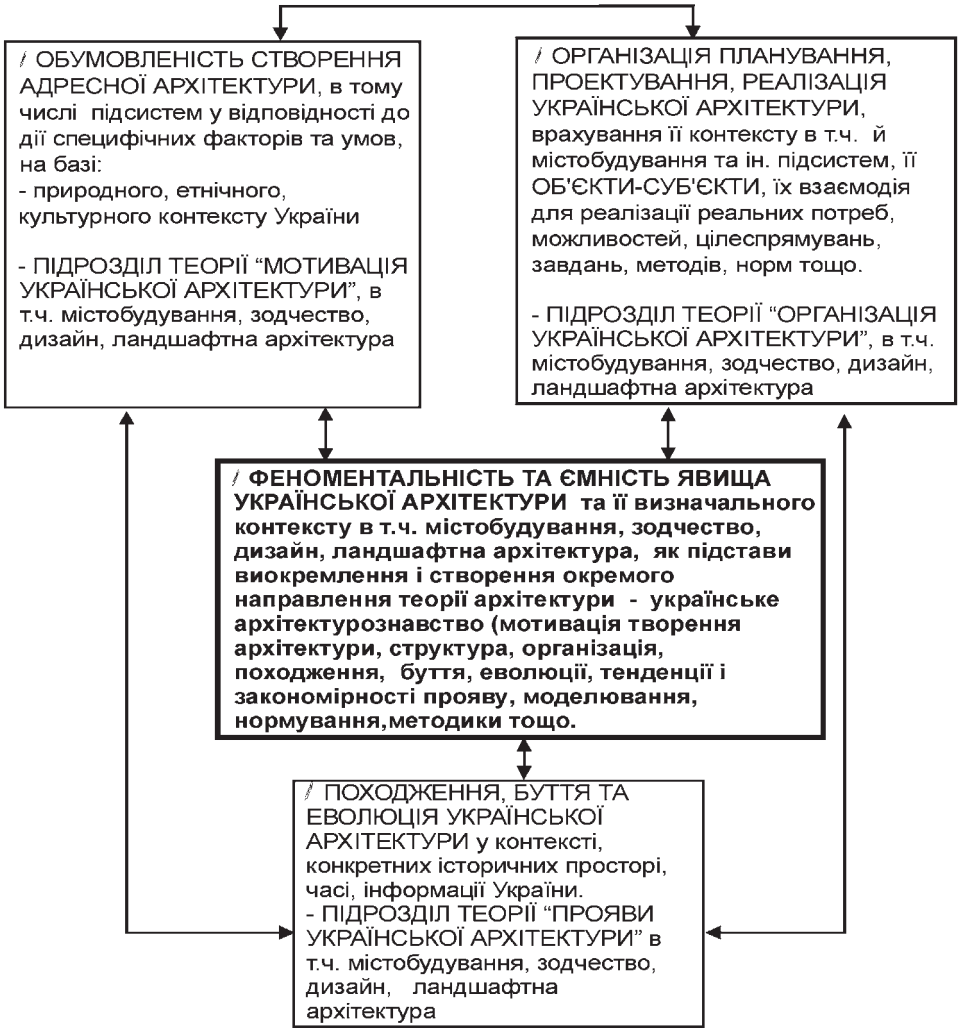

ПРИМІТКА: Розкриваючи системологічно, достовірно явище сучасної української архітектури з охопленням усього обширу матеріалів, їх систематизації і класифікації та розробляючи відповідну наукову теорію, її складових, а також забезпечуючи наукову спеціалізацію та актуалізацію, що має місце у сучасній світовій науці, є необхідність створення окремої галузі системологічно-контекстуальної адресної актуалізованої теорії архітектури — українське архітектурознавство, що охоплює в т.ч. підсистеми містобудування, зодчества, дизайну, ландшафтної архітектури та її визначальний контекст у просторі, часі, інформації України.

Рис. 4. Сучасна загальна структура фахового пізнання феномена явища сучасної української архітектури як окремої спеціалізованої галузі теорії — українське архітектурознавство, що охоплює підсистеми містобудування, зодчества, дизайну, ландшафтної архітектури у її визначальному контексті та просторі, часі, інформації України.

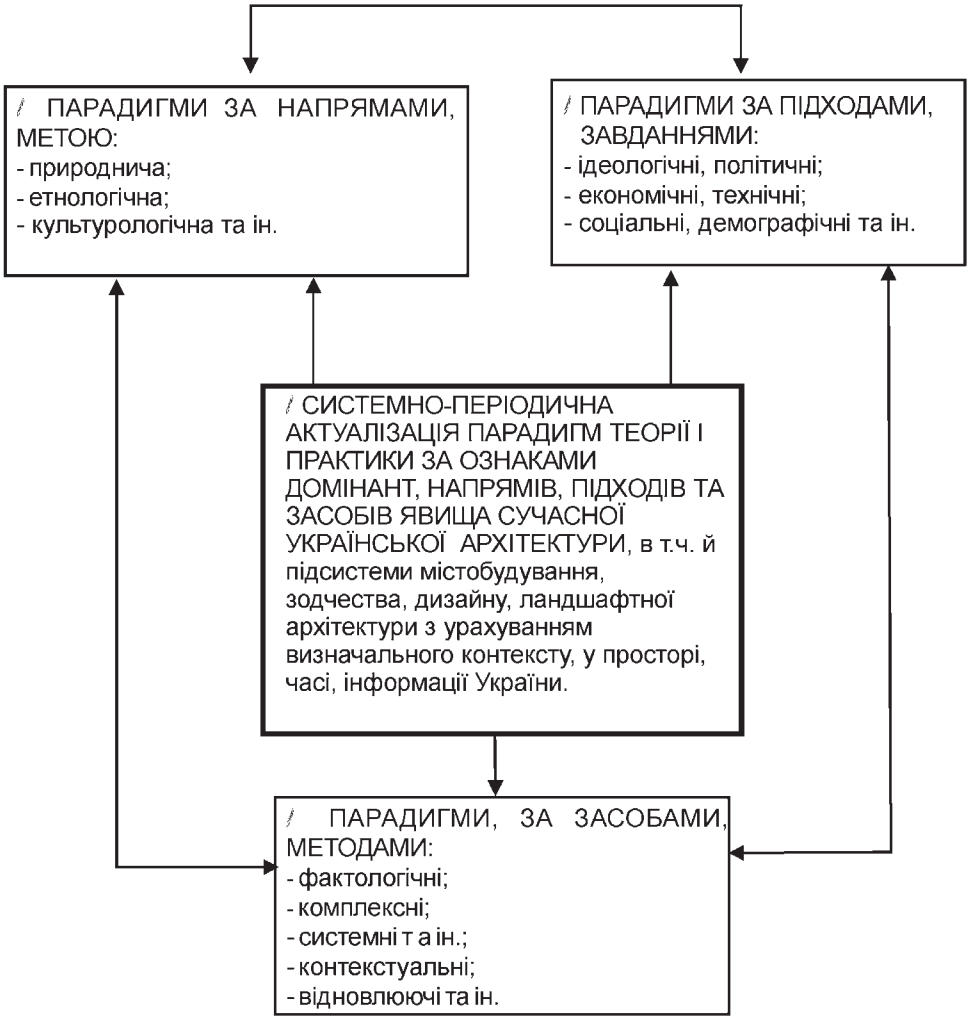

ПРИМІТКА: Системно-періодична зміна парадигм життєдіяльності України, що обумовлюється дією цілого комплексу суспільних, політичних, економічних, технологічних, екологічних, культурних та інших факторів і умов, що, відповідно, впливають на домінанти в мотивації, організації та проявах архітектурної практики і теорії архітектури, в т.ч. й підсистеми містобудування, зодчества, дизайну, ландшафтної архітектури з урахуванням визначального контексту, у просторі, часі, інформації, України.

Рис. 5. Системно-періодична актуалізація парадигм теорії і практики української архітектури за ознаками домінант, напрямів, підходів та засобів.

“будівництво” і “мистецтво”. Нами вказане розглянуто на рис. 6.1, 6.2. Іноді й будують моделі архітектури за цими ознаками [1, 6 та ін.], іноді створюють комплексні поняття, називаючи архітектуру як “мистецтво будівництва” тощо.

В чому ж принципова, на наш погляд, відмінність понять явища “архітектура” від “будівництва”, що виокремилися історично у мотивації, організації і діяльності сучасної людності України та підкреслюється нами?

По-перше, “архітектура” несе в собі пріоритетну ідеалізуючу (передбачувану, проектуючу), окультурюючу якість, що планується, кодується і закладається в певні середовище, поселення, комплекси — об’єкти, речі–предмети–обладнання, благоустрій, озеленення. Тобто архітектура ідеалізує (передбачає, проектує) вмотивовані мету і завдання завдяки специфічним архітектурним засобам, сформованим у процесі розподілу праці протягом історичної практики людства та з урахуванням певного цивілізаційного етапу розвитку. В цьому вирізняється специфіка і пріоритет архітектури перед “будівництвом” — тобто у необхідності передбачення і проектування певних матеріальних та ідеальних змісту і форм, що вмотивовані замовником (суспільством, громадою, сім’єю і індивідуумом — майбутнім користувачем). В свою чергу, “будівництво” несе в собі переважно матеріалізуючу, реалізуючу якість у форматі мотивації, організації та прояву середовища, поселення, комплексів об’єктів, речей — предметів — обладнання, благоустрою, озеленення. Тобто в сфері людського розподілу праці будівництвом реалізується мета, зміст, завдання проекту, що виконано на стадії та в архітектурній сфері. Отже, пріоритет будівництва у матеріалізації, реалізації того чи іншого архітектурних ідеї, коду, змісту, проекту.

По-друге, відповідно до специфічних пріоритетів, визначених у першій концептуальній тезі, має місце різний прояв контексту моделі відповідної системи: середовище, поселення, комплекси — об’єкти, речі–предмети–обладнання, благоустрій, озеленення. В архітектурі це: природа (ландшафт, клімат) — людність (етнос, нація, народ, громада, сусіди тощо) — культура (світогляд, мистецтво, наука тощо). В будівництві це: природа–людність–цивілізація (економіка, технології, техніка тощо).

По-третє, відповідно до першої і другої тези, витікають різні ключові визначальні компоненти цілісності явища в “архітектурі” і в “будівництві”. В архітектурі це компонент “культура” — носій духу, інформації, змісту, коду, спадкоємності, сталості від покоління до покоління, менталітету, смаків, образності тощо, суб’єктизованість, емоційність тощо. Сформована, адаптована архітектура залишається надовго, вічно. Зберігається її адресна, ідентифікована, контекстуалізована суть, цей базис лише доповнюється, а новаційне — адаптується. Має місце прояв ірраціональності, прагнення до унікальності, феноменальності. В будівництві це компонент “цивілізація” — носій новацій, постійного вдосконалення, змін, пошук раціональності, об’єктивізованість тощо. Прагнення до уніфікованості, однотипності, повторюваності, конвеєрності.

По-четверте, різна міра внесків, змісту, визначності. В архітектурі — прагнення до максимальності, ефективності, змісту і виразності тощо. В будівництві — прагнення до мінімізації (оптимізації) — мінімум витрат, коштів, матеріалів тощо.

По-п’яте, різні вимоги до існування в часі, різні критерії цінностей (принципів). Так, в архітектурі, де складовою контексту є культура, разом з природою

і людністю — реалізовується принцип адресності, ідентифікованості, контекстуальності, а значить, критерії цінностей співіснування, взаємоузгодженість, злагодженість різного. В будівництві інший визначальний контекст — цивілізація та й, зрозуміло, інші принципи і цінності та завдання.

Відповідна певна специфіка, відокремленість існує між сферами "мистецтво" і "архітектура". Нами показано на рис. 6.1, 6.2.

По-перше, різні мета, завдання, сфери діяльності. В мистецтві — максимальна індивідуалізація, суб'єктивізація, певною мірою аконтекстуальність, новаторство (неповторність). В архітектурі — максимальна соціологізація, однорідність, об'єктивізація, контекстуальність, традиційність.

По-друге, різні зміст прояву, функції. В мистецтві — зорієнтованість на споглядання користувача іззовні. В архітектурі — зорієнтованість на переважно користування із середини.

По-третє, різні засоби реалізації твору, об'єкта та предмета творчості. В мистецтві — переважно особистісний. В архітектурі — переважно колективний (замовлення, проектування, реалізація та користування).

Разом з тим існує спільність архітектури та мистецтва. Виділимо головне, на наш погляд. В першу чергу, це орієнтир творця на однорідність суб'єкта, користувача та каналів і напрямів сприйняття творів мистецтва і архітектури: інтелектуальний, емоційний, підсвідомий. Крім того суб'єктивно (суб'єктивно-об'єктивний) — колективний (соціальний) пошук образу, коду, змісту, першооснови явища мистецтва і архітектури.

Отже, відносячи явище сучасної української архітектури до складних, природно-етно-культурних, усталено-динамічних систем, що відповідають системним властивостям цілісності, впорядкованості (ієрархічності) та взаємодії складових та контексту, слід визнати неоднозначність сфери її мотивації, організації, реалізації та прояву на різних етапах цивілізаційного розвитку, що нами запропоновано на рис. 7.1. Тобто явище архітектури поєднує різні (різнорідні) якості як у проявах, в дійсності, так і відображенні, у свідомості творців-користувачів, дослідників-науковців зрозуміло з пріоритетами тих чи інших якостей на різних етапах його буття та пізнання, дивись рис. 7.2, а саме:

1 етап — підходи до визначення явища, актуальність і проблеми, об'єкт і предмет, контекст і межі, мета і завдання, методи дослідження, — пріоритет аналізу, логіки;

2 етап — формулювання тенденцій і закономірностей, факторів і умов, вимог, критеріїв і принципів, гіпотез, теорій — пріоритет синтезу, евристики.

3 етап — узагальнення результатів, моделювання, нормування, методика, реалізація наукового дослідження, вихід на прикладні результати — пріоритет апробації, прогностики.

Визначивши основні пріоритетні етапи буття і пізнання в тому числі розробки системологічних складових наукових засад теорії явища сучасної адресної, ідентифікованої, контекстуальної, сучасної української архітектури, що розробляються в нашому дослідженні, доповнимо щодо визначеного наступне. Сучасною методологією надаються підстави складне явище, яким є сучасна українська архітектура, диференціювати на складові, для яких існує можливість послідовного розв'язання окремих завдань, застосовуючи відповідні відомі методи [3, 4 та ін.]. Це сприяє

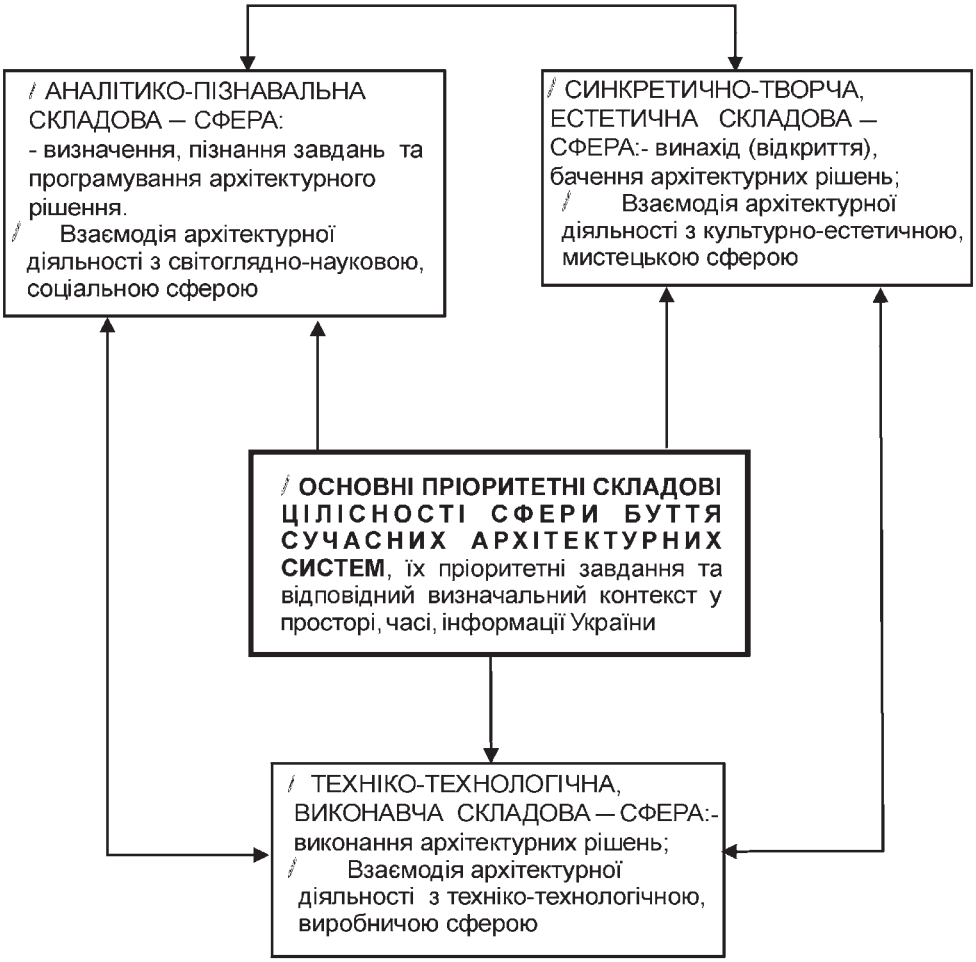

ПРИМІТКА: Становлення та розвиток архітектурних систем в т.ч. підсистем містобудування, зодчества, дизайну, ландшафтної архітектури, сучасної архітектурної діяльності в Україні, що обумовлені історично сформованою природною розгалуженістю буття і прояву, складності явища сучасної архітектури, що віддзеркалює різнорідні сфери людського буття і прояву, які поєднуються у цілісну системно-контекстуальну єдність, за принципом додатковості, без яких не може існувати система, у просторі, часі, інформації.

Рис. 6.1. Основні складові цілісності сфери буття архітектурних систем, в т.ч. підсистем містобудування, зодчества, дизайну, ландшафтної архітектури, сучасної архітектурної діяльності в Україні, їх пріоритетні завдання та відповідний їм визначальний контекст у просторі, часі, інформації України.

/ ЛОГІКО-ТЕОРЕТИЧНИЙ, ДОСЛІДНИЦЬКИЙ АСПЕКТ — сфера теорії сучасної української архітектури та її підсистем.
- пріоритет логіки, раціональності
/ СИСТЕМА "НАУКА"
- ТЕОРІЯ ПІЗНАННЯ — сфера, що взаємодіє з системою сучасної української архітектури, в т.ч. й підсистемами містобудування, зодчества, дизайну, ландшафтної архітектури.

/ ЕМОЦІЙНО-ТВОРЧИЙ, ЕСТЕТИЧНИЙ АСПЕКТ -- сфера теорії сучасної української архітектури та підсистем містобудування, зодчества, дизайну, ландшафтної архітектури.
- пріоритет творчості, ірраціональності
/ СИСТЕМА "МИСТЕЦТВО"
-ТЕОРІЇЯ ТВОРЧОСТІ — сфера, що взаємодіє з системою сучасної української архітектури, в т.ч. з підсистемами містобудування, зодчества, дизайну, ландшафтної архітектури.

/ ОСНОВНІ АСПЕКТИ - СФЕРИ ЦІЛІСНОСТІ СИСТЕМИ ТЕОРІЇ (ЗАСАД) "СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА АРХІТЕКТУРА", в тому числі підсистем МІСТОБУДУВАННЯ,ЗОДЧЕСТВА, ДИЗАЙНУ, ЛАНДШАФТНОЇ АРХІТЕКТУРИ з урахуванням визначального контексту та буття у просторі, часі, інформаціїї України.

- теорія (засад) явища сучасної української архітектури, в т.ч. й підсистеми містобудування, зодчества, дизайну, ландшафтної архітектури, з врахуванням контексту та буття, системна єдність різнородних пізнавально-творчо-матеріалізаційних аспектів — сфер з пріоритетом на певних етапах передбачення та прояву, що включає різні специфічні домінанти, напрями, аспекти, підходи і засоби, в т.ч. науковий, мистецький, будівельний.

/ ДІЯЛЬНІСНО-ВИРОБНИЧИЙ, ТЕХНІЧНИЙ АСПЕКТ — сфера теорії сучасної української архітектури, в т.ч. підсистем містобудування, зодчества, дизайну, ландшафтної архітектури.
/ СИСТЕМА "БУДІВНИЦТВО" - ТЕОРІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ — сфера, що взаємодіє з архітектурно-містобудівною системою сучасної української архітектури, пріоритет матеріалізації виробництва,економіки, ресурсозбереження.

ПРИМІТКА: Історично та функціонально пріоритетними та взаємодіючими з системою пізнання і розробки, теорії (засад) систем сучасної української архітектури в т.ч. й підсистем містобудування, зодчества, дизайну, ландшафтної архітектури є пізнання та теорія систем "будівництво", "мистецтво", "наука". Кожна з них має на певних етапах творення, пізнання і розробки теорії архітектури та її систем свої специфічні сфери, пріоритети, взаємодії.

Рис. 6.2. Основні специфічні, пріоритетні аспекти сфери теорії (засад) систем сучасної української архітектури та її підсистем, що взаємодіють із системою інших сфер науки.

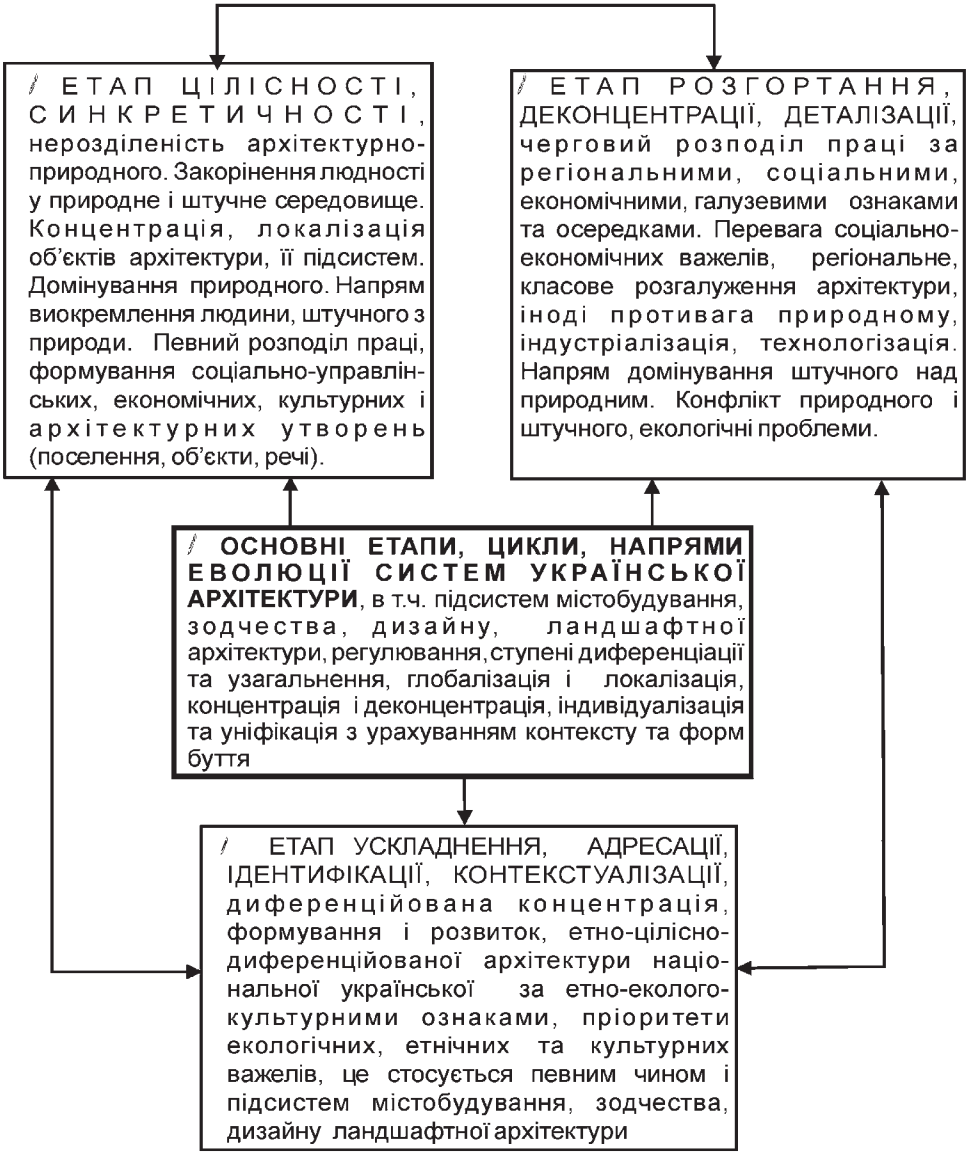

ПРИМІТКА: Основними суттєвими етапами, циклами, напрямами цивілізаційного і культурного розвитку людства у просторі, часі, інформації, в тому числі систем української архітектури та підсистем містобудування, зодчества, дизайну, ландшафтної архітектури, є ускладнення систем та процесів разом із збільшенням їх розгалуженості та диференціації в частині адресації, ідентифікації, контекстуальності.

Рис. 7.1. Основні етапи, цикли, напрями еволюції явища систем української архітектури, її визначального контексту в т.ч. підсистем містобудування, зодчества, дизайну, ландшафтної архітектури в історичному розвитку у просторі, часі, інформації, людської цивілізації та культури.

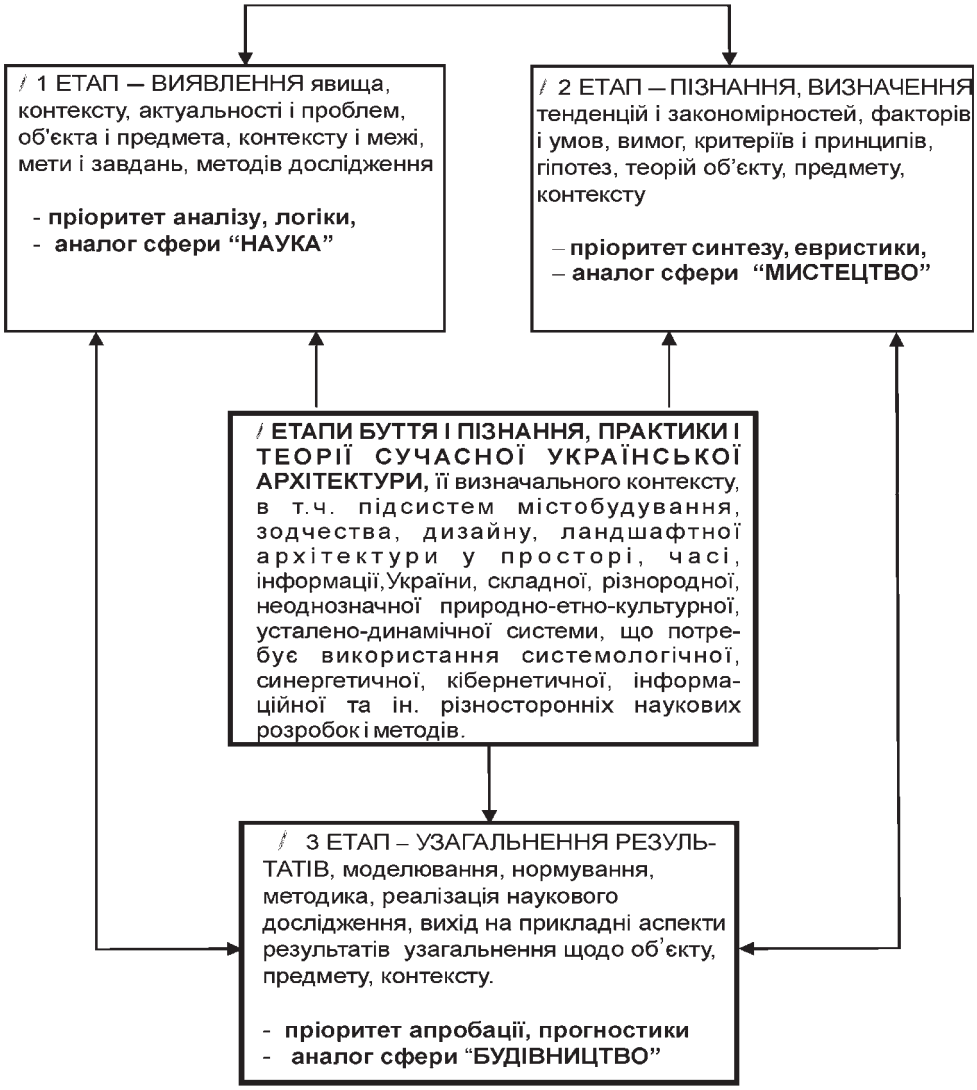

ПРИМІТКА: Відносячи явище сучасної української архітектури до складних, синтетичних, неоднозначних систем природно-людського і культурного прояву, буття і пізнання, слід визнати необхідним (поєднання) в ній, в дійсності і в свідомості того, що очевидно, повинно базуватися на теорії додатковості, яка обґрунтовує поєднання та співвідношення різновластивих складових, що потребують відповідних точок погляду та методів для дослідження різнорідних складових цілого та визначення їх меж та єдності.

Рис. 7.2. Етапи буття і пізнання явища сучасної української архітектури, її визначального контексту, в т.ч. підсистем містобудування, зодчества, дизайну, ландшафтної архітектури, їх специфіка, пріоритети і аналоги.

отриманню вагомих, плідних результатів в умовах великої кількості фактажу, певної сучасної складності проявів природи, сутності та існування явища сучасної української архітектури, його новітніх, актуалізованих завдань та потреби адресації, ідентифікації та контекстуальності, створення, відповідно, актуалізованих моделей для забезпечення оптимальних та ефективних мотивації, організації і діяльності у сфері управління, прогнозування, планування, проектування, реалізації та експлуатації в сучасній архітектурній діяльності в Україні.

Для розробки системологічних складових пізнання — наукових засад теорії явища сучасної української архітектури як складного та ще недостатньо розкритого у сьогоднішньому актуалізованому контексті, нами покладені в основу системна методологія, в тому числі системний підхід та системний аналіз, визначені системні принципи визначення суб'єкта та об'єкта явища, а також відповідні методи та наукові засоби пізнання теорії сучасної української архітектури [2]. Тож, застосування системних підходу та аналізу в нашому дослідженні розглядається найбільш прийнятним на цьому етапі дослідження, пізнання явища, бо дозволяє найбільш збалансовано та узгоджено розв'язати актуальні проблеми щодо перспективного планування розвитку української архітектури на етапі створення, відродження незалежної української держави, що показано нами на рис. 2.8. Це може сприяти також з'ясуванню і структуруванню проблем і завдань, факторів і умов, тенденцій і закономірностей на рівні фундаментальних системологічних досліджень розробки наукових засад теорії сучасної української архітектури без застосування математичних та комп'ютерних засобів (методів), які необхідно буде застосовувати для прикладних рівнів теорії та практики. Нами це буде показано у розділі апробації на конкретному об'єкті сучасної української архітектури. Застосовані нами при розробці системологічних складових методи системних підходу та системного аналізу, доповнюється також логічним, аксіоматичним, історичним, статистичним, натурним дослідженням та аналізом та інші методи.

Тобто специфіка об'єкта дослідження — явища сучасної української архітектури така, що має у своїй проблематиці розв'язання різних класів проблемних завдань (структурованих, неструктурованих, погано структурованих), а отже потребують застосування різних конкретних методів від дослідження операцій, евристичного методу до методів, що забезпечують перевід їх до вищевказаних, синтезування, актуалізованої цілісності у відповідні адресні комплексні системи (структурування, встановлення взаємозв'язків складових частин, експертну оцінку та ін.) та методів визначення альтернатив вирішення проблем з логічною послідовністю кроків. Саме застосування вказаних методології та методів пізнання, дослідження і прогнозування, планування, реалізації і проявів явища сучасної української архітектури дозволить, як це передбачає вказаний науковий інструментарій, підняти та застосовувати на практиці їх для архітектурної мотивації, організації та діяльності, завдяки науково визначеним сутності системи явища сучасної української архітектури, її структури, організації, завдань і функцій, тенденцій і закономірностей прояву (існування і розвитку), визначення оптимізованих шляхів і ефективних методів управління в умовах неповноти інформації, обмеженості ресурсів, дефіциту часу. Вказане запропоновано на рис. 7.1, 7.2.

Особливість логіки застосування системного аналізу для нашого об'єкта дослідження, що обумовлено вищевказаним, дозволить на базі достатньо глибокого

/ ВИЯВЛЕННЯ СПЕЦИФІКИ ОБ'ЄКТА -- СУБ'ЄКТА явища сучасної української архітектури,визначального контексту, її складових систем (галузей), проблема актуалізації у просторі, часі, інформації України:
- наявність складної, цілісної, різнорідної системи сучасної української архітектури (об'єкта-суб'єкта, практики і теорії), в т.ч. її складових підсистем;
- одночасне існування новаційних і традиційних складових;
- незначний час становлення незалежної, державної архітектурної культури, науки, практики України.

/СТИМУЛИ, СПРИЯННЯ ПІЗНАННЯ, ТЕОРІЇ, (ЇЇ СКЛАДОВИХ) АКТУАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНИХ СИСТЕМ УКРАЇНСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ, ЇЇ СКЛАДОВИХ (ГАЛУЗЕЙ):
- відповідність природній генезі пізнання об'єкта -- предмета дослідження, їх актуальних аспектів теорії (засад, складових) та практики;
- наявність альтернатив вирішення проблем пізнання, теорії, її складових, розробленість інших галузей науки України і світу;
- поетапність пізнання діючих, актуальних та розробляємих наукових складових теорії, засад та апробація їх на практиці.

/МЕТОДОЛОГІЧНІ СКЛАДОВІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗРОБКИ СИСТЕМНО-ЛОГІЧНО-КОНТЕКСТУАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ (ЗАСАД), актуалізації явища сучасної української архітектури, її складових систем (галузей містобудування, зодчество, дизайн, ландшафтна архітектура) з урахуванням її специфіки, контексту та актуальних завдань практики і теорії сьогодення та майбутнього у просторі, часі, інформації України.

/УСКЛАДНЕННЯ, ОБМЕЖЕННЯ ПІЗНАННЯ, ТЕОРІЇ (ЗАСАД) явища сучасної української архітектури, її складових систем (галузей), визначального контексту, конкретизація напрямів і сфер актуалізації у просторі, часі, інформації України:
- різні класи завдань пізнання теорії об'єкта - суб'єкта дослідження архітектури, контексту та її складових;
- неповнота дослідженості інформації щодо об'єкта-суб'єкта дослідження архітектури контектсу та її складових;
- обмеженість ресурсів, не розробленість наукових методів щодо актуалізації об'єктів, її складових;
- дефіцит часу та наукових кадрів, установ України

/ МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
Фундаментальні та прикладні, в тому числі й засадничі, загальносистемні об'єкта-суб'єкта явища, сучасної української архітектури, її контексту, складових систем (галузей), а саме: традиційні, історичні, актуальні, сучасні статистичні, натурного обстеження та ін., а також системний підхід, системний аналіз, контекстуальний підхід, моделювання, аналіз операцій, евристичний та ін.

ПРИМІТКА: Специфіка розв'язання завдань наукового дослідження явища сучасної української архітектури, її складових систем (галузей), з урахуванням визначального контексту та прояву у просторі, часі, інформації України, що має у своїй проблематиці розв'язання різних класів завдань, потребують застосування різних наукових методів, як прикладних, так і фундаментальних, в тому числі й засад щодо сучасної теорії архітектури та інших відповідних наук, її складових систем (галузей).

Рис. 8. Основні методологічні складові забезпечення розробки системологічно-контекстуальної теорії, наукових засад актуалізації явища сучасної української архітектури, її складових систем, галузей (містобудування, зодчество, дизайн, ландшафтна архітектура) у визначальному контексті, просторі, часі, інформації України.

і системного обґрунтування проблем визначити складові підготовки прийняття рішення. А саме: визначити нові, адекватні цілі подальшого існування і розвитку, альтернативи, засоби для досягнення визначених цілей, ресурси для забезпечення реалізації кожної з альтернатив, їх моделі або опис залежності між альтернативами і тим, що вони роблять та якою ціною вказане обійдеться та критерії, за якими вибирається краща альтернатива (за Е. Квайдом). Рис. 7.1, 7.2.

За вказаною логікою системної методології, в тому числі методу системного аналізу та його апробацією в сучасній науці і практиці у різних сферах сучасної людської діяльності, нами проведене опрацювання системологічних складових наукових засад теорії сучасної української архітектури та буде апробовано на прикладі конкретного об'єкта архітектури — сфери містобудування, який відповідає засадам складності, адресності, ідентичності, контекстуальності, певної опрацьованості науковими методами та має соціальну та фахову актуальність, що є важливою і перспективною в науково-методичному і практичному планах України. На наш погляд, це стосується, в першу чергу, питань моделювання просторової організації та забезпечення сталого розвитку міст-центрів України в умовах відновлення, регенерації містобудівних систем, що є суттєвою, гострою сучасною проблемою в Україні.

Отже, виходячи із прогнозованої перспективності дослідження складних, неоднорідних явищ дійсності, яким є явище сучасної української архітектури завдяки застосуванню нових методологічних засобів, передусім системології, синергетики, тоталогії та інших, в тому числі використання понять "система", "системні властивості і відношення" тощо передбачає взаємозв'язок складових системи, їх цілісність та впорядкованість, окультуреність, а також розкриття його властивості, цілого і частин, субстанцій і атрибутів, причин і наслідків, факторів і функцій тощо, які широко апробовані сучасною наукою та практикою і дали суттєвий позитивний результат. Нами вказане використовується для розробки наукових засад теорії складного, неоднорідного об'єкта дійсності — явища сучасної української архітектури, що проявляється в контексті складних і неоднорідних цілісностей систем "природа", "людність", а також різні форми прояву "культура", "економіка", "техніка", "технологія" та інше [2].

Системологічний підхід, що застосовується нами, характеризується виокремленням методології певних процедур та засобів системного конструювання знань (І. Кант), причому наукові знання визначаються як адекватно дійсні і відповідні щодо форми і змісту (Г. Гегель) стосовно абстрактного, загального, так і конкретного, адресного, що вирізняє об'єкт і предмет пізнання, дослідження. Піднімається роль моделювання в пізнанні та проектуванні складних явищ дійсності, таких як система "сучасна українська архітектура" та її складові підсистеми — системи, в тому числі такі як містобудівні. На базі вказаного застосовуються принципи системно-контекстуального підходу в складі загальної теорії систем, а також розуміння і прийняття певної організованості системи (ціле більш значуще, ніж сума частин) (О. Богданов) та синергетичного підходу щодо побудови моделей, принципів прояву відкритих систем — самоорганізованості та впорядкованості (І. Пригожин).

Особливим та актуальним на сьогодняшньому етапі наукових досліджень сучасної української архітектури є розробка нового наукового напряму — тоталогія.

Бо саме явище відновлюваності є головним на сучасному етапі як для української архітеткури, так і в цілому для українського суспільства.

Обґрунтоване дає підстави стверджувати, що розгорнуте, методологічне підґрунтя, його місце і роль у розробці фундаментальних складових наукових засад теорії явища сучасної української архітектури відповідає у загальнонауковій концепції сучасній теорії пізнання (розгорнуто дивись рис. 2, 9). Тож базовим теоретичним підґрунтям для пізнання, дослідження, розробки наукових засад (актуалізації теорії) явища сучасної української архітектури, напрацювання попередніх дослідників, в першу чергу, у сфері системології, інформатиці, кібернетиці та інших галузях сучасної науки. Де: системологія як наука про загальну теорію систем описує системи різної природи, в тому числі й архітектуру, і виявляє схожість законів, відповідно до принципу додатковості (Н. Бор); інформатика як загальна теорія структури і властивостей наукової інформації, що організовує пошук, збір, переробку, фіксацію, використання даних стосовно архітектури; кібернетика як загальна теорія управління, зв'язку і використання інформації в системах різної природи, в тому числі сучасної української архітектури, а також з використанням інших новітніх наукових напрямів, таких як моделювання, синергетика, тоталогія та інше — все це дозволяє нам на сучасному рівні дослідити та розробити (актуалізувати) наукові засади теорії явища сучасної української архітектури [2, 3, 4, 5, 6 та ін.].

Отже, використання системології разом із інформатикою, кібернетикою, моделюванням та ін. у нашому дослідженні дає наукове підґрунтя забезпечити опрацювання узагальнених та розробку нових наукових засад, її складових теорії явища сучасної української архітектури як обґрунтованих підстав подальших наукових вишукань у відповідних прикладних дослідженнях складної сфери людської мотивації, організації і реалізації, а саме: архітектурної діяльності формування поселень, спорудження будинків і комплексів, створення меблів, предметів, речей, обладнання, благоустрій і озеленення територій.

На підставі аналізу структури наукових засад теорії, в тому числі й явища сучасної архітектури, а також наукових засад теорії українського архітектурознавства (рис. 1) та відповідно до мети і завдань, які вирішуються у даному дослідженні, методологічної направленості та обумовленості актуалізації складових теорії та інших опрацювань, нами пропонуються наступні складові дослідження складових актуалізованих наукових засад теорії явища сучасна українська архітектура, а саме: методологічні передумови системологічного пізнання — розробки актуалізації явища сучасної української архітектури, їх місце в загальнонауковій концепції сучасної теорії пізнання; фундаментальна, системологічна, контекстуальна концепція та моделі явища різного рівня (загального, особливого, конкретного) сучасної української архітектури; системологія та моделювання визначального контексту явища сучасної української архітектури (природа України, український народ, українська культура), тенденції і закономірності мотивації, організації та прояву української архітектури в основних сутнісних формах її існування (простір, час, інформація України) та системологічні основи моделювання, нормування та методики з апробацією на конкретному об'єкті сучасної української архітектури, на прикладі окремих об'єктів — підсистем архітектури — міст-центрів України. Вказане нами викладено на рис. 10.

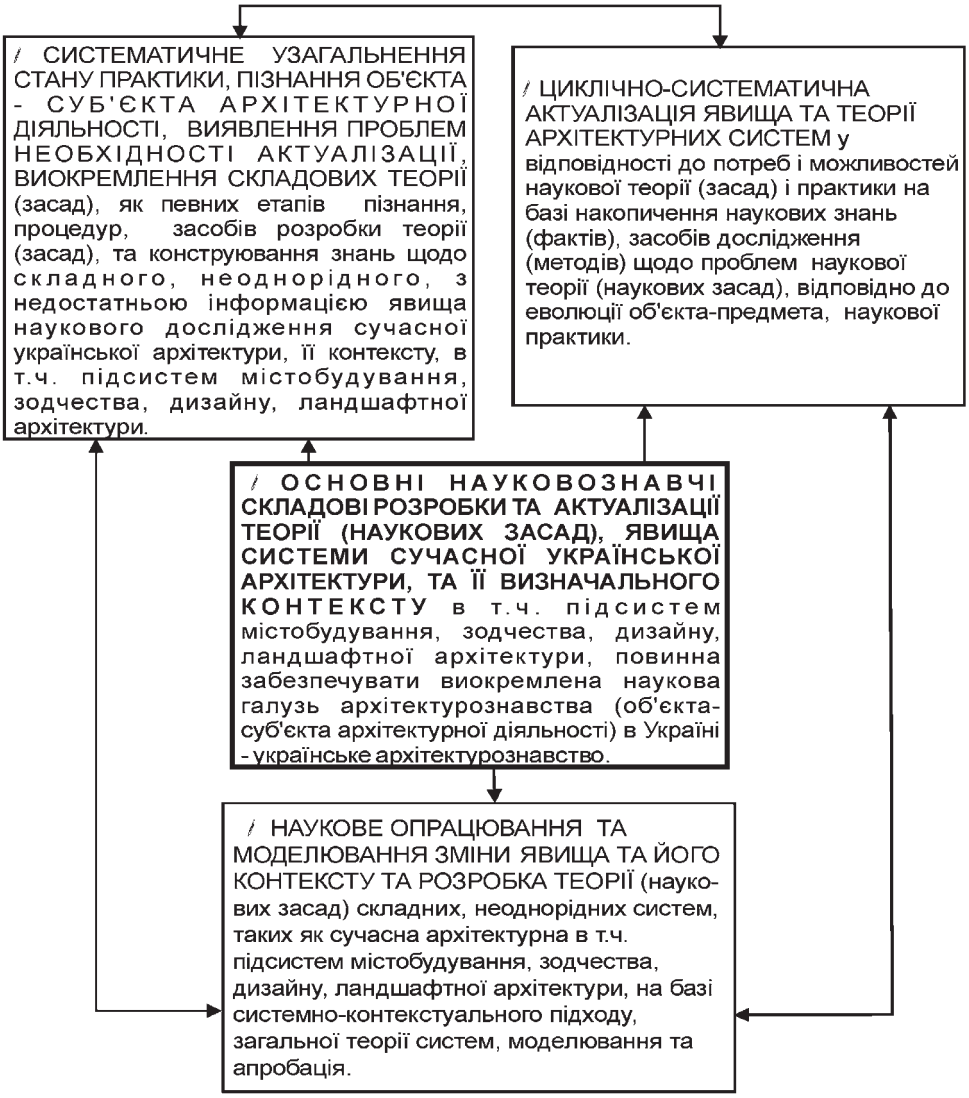

ПРИМІТКА: Практика наукового пізнання та розробки теорії (наукових засад), в тому числі й актуалізації, складних, неоднорідних систем, таких як сучасні архітектурні системи української архітектури та її контексту, в т.ч. підсистем містобудування, зодчества, дизайну, ландшафтної архітектури, потребує циклічно-систематичної актуалізації теорії (засад), її складових та в цілому, а також практики на базі накопичених фактологічних даних, їх узагальнення, визначення наявності, актуальної проблемної практичної і наукової ситуації, наукових знань, засобів і напрямів, методів дослідження та ін.та їх апробація - моделювання, нормування, методика, реалізація та оцінка результатів.

Рис. 9. Основні науковознавчі, системологічні та організаційні складові розробки (актуалізації) теорії (засад), явища систем сучасної української архітектури та її контексту, в т.ч. її підсистем містобудування, зодчества, дизайну, ландшафтної архітектури.

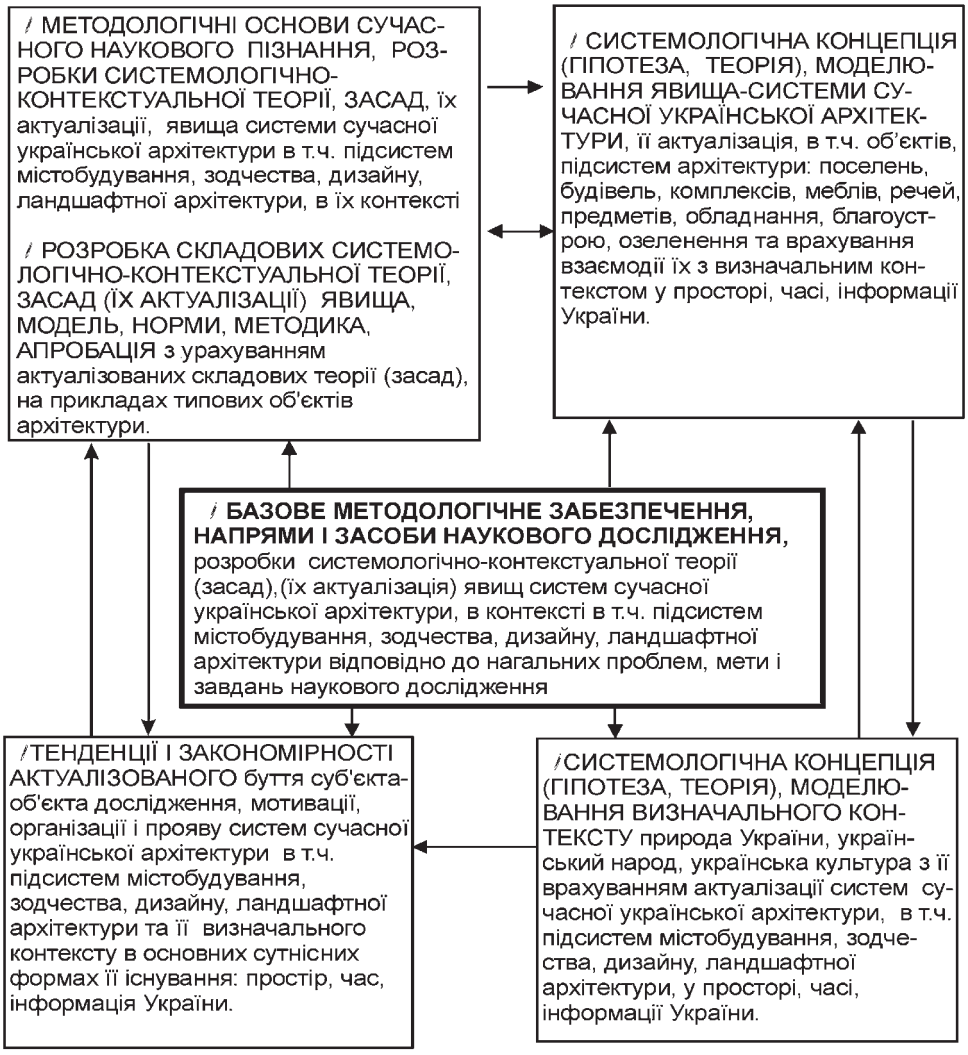

ПРИМІТКА: Аналіз практики і теорії базового методологічного забезпечення, напрямів і засобів наукового дослідження, розробки теорії (її актуалізація) явища систем сучасної української архітектури, в т.ч. підсистем містобудування, зодчества, дизайну, ландшафтної архітектури, дає підстави визначити пріоритетними, в першу чергу розробку системологічно-контекстуальних засад теорії щодо об'єкта дослідження з урахуванням розкриття концепції явища (гіпотези, теорії), його визначального контексту з послідуючим виявленням тенденцій і закономірностей актуалізованого буття суб'єкта-об'єкта дослідження з апробацією на відповідних моделях, нормах і методах, на типових прикладах архітектури України.

Рис. 10. Базове методологічне забезпечення, напрями і засоби наукового дослідження, розробки системологічно-контекстуальної теорії, засад (їх актуалізаця) явища систем сучасної української архітектури в т.ч. підсистем містобудування, зодчества, дизайну ландшафтної архітектури в контексті природи України, українського народу, української культури.

Отже, виходячи з проаналізованого, слід зробити наступні висновки. Обґрунтованість підґрунтя, напрямів і засобів проведення і актуалізації наукових досліджень, розробки наукових засад теорії сучасної української архітектури, її базових складових, що нами запропонована вище, ґрунтується на тому, що вони нами розглядаються як системологічні складові загальної теорії сучасної української архітектури, що передбачає в першу чергу концентрувати увагу на певній адресності, ідентичності, контекстуальності та інших визначальних якостях об'єкта сучасної української архітектури. Разом з тим, важливим та першочерговим, на наш погляд, є для розробки сучасної наукової теорії опрацювання її наукових засад та апробування їх на конкретних об'єктах системи сучасної української архітектури. Розкриваючи при цьому системність, адресність, ідентичність, контекстуальність досліджуваного нами об'єкта і предмета, де визначається не тільки його (явища архітектури) природа, сутність та існування, а й взаємодія з визначальним контекстом та буття в основних (реальних) формах існування сущого — просторі, часі, інформації України. Тобто вказане дозволяє, опрацювавши та актуалізувавши загальне науково-архітектурне знання, вийти із рівня прикладних фактологічних матеріалів (методика, нормативно-інформаційна база, організаційні заходи) переважно окремих фахових наукових досліджень та перейти до рівня актуалізації фундаментальних досліджень (методологічні, системологічні, типологічні, контекстуальності тощо) теорії. Саме про це повинна опікуватися, в першу чергу, сфера загальної фундаментальної теорії сучасної української архітектури — українське архітектурознавство, яка має бути інституалізована на даному етапі соціального, державного, наукового розвитку — відродження України, її архітектурної теорії і практики. Як перші кроки до досягнення вказаної наукової мети є розробка наукових засад українського архітектурознавства.

Відповідно до основних діючих підходів, формату та характеру викладення наукового матеріалу, враховуючи тему, об'єкт, предмет та інші складові нашого дослідження, нами обирається, як наслідок, наступний напрям та засоби дослідження та викладення матеріалу. Спочатку викладаються і досліджуються загальні теоретичні, понятійні, онтологічні та інші аспекти та такі, що знаходяться у контексті з іншими науками або були викладені іншими дослідниками. З'ясовується можливість їх використання чи доцільність уточнення або й викладення в новій редакції, новому напрямку. Вказане стає таким чином підґрунтям для зваженого, збалансованого входження та розгортання подальших опрацювань, конкретизованих досліджень, деталізації, що поглиблюють, уточнюють загальне та надають можливість обґрунтованого викладення конкретних якісних і кількісних матеріалів та пропозицій щодо проблем, мети і завдань нашого дослідження. Це дозволить охопити, дослідити і подати на науковому загальному та конкретизованому об'єктно-предметному тлі нашого дослідження опрацьованого та визначеного складного матеріалу дослідження. Отже, дозволить представити повну, вичерпну наукову картину щодо теми дослідження, зваженого опрацювання та наукового результату природи, сутності та існування, а також і інших складових наукових засад, теорії архітектурознавства щодо адресного, ідентифікованого об'єкта та предмета формування, розвитку та оновлення сучасної української архітектури в контексті, просторі, часі, інформації України.

ПЕРЕЛІК ОСНОВНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бєломєсяцев А. Б. Філософські основи архітектури. Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України. — К.: ІПСМАМУ, 2005. — 280 с.
2. Ксеневич М. Я. Українська архітектура, її визначальний контекст у просторі, часі, інформації. Основи українського архітектурознавства. — К.: Українська академія архітектури, КНУБА, "МП Леся", 2005. — 426 с., 6 іл.
3. Старіш О. Г. Системологія: Підручник. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 232 с.
4. Рачков П. А. Науковедение. Проблеми, структура, элементы. — М.: Издательство Московского университета, 1974. — 242 с.
5. Філософський енциклопедичний словник. — К.: Абрис, 2002. — 742 с.
6. Фомін І. О. Основи теорії містобудування: Підручник. — К.: Наукова думка, 1997. — 191 с.
7. Черкес Б. С. Теоретичні передумови формування національної ідентичності засобами архітектури // Сучасні проблеми архітектури і містобудування. — К., 2003. — 129-158 с.

УДК 7.011:159.923

И. А. Огороднийчук

СОЦИАЛЬНО-ЭСТЕТИЧЕСКАЯ ПРИРОДА ИСКУССТВА И ЕЕ РОЛЬ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ

Правящие классы во все времена уделяли большое внимание искусству, стараясь привлечь архитекторов, скульпторов, художников на свою сторону, стараясь использовать силу искусства, силу воздействия художественных произведений для упрочения своего влияния.

Господствующие классы были заинтересованы в таком искусстве, которое способствовало бы их возвеличиванию. Один из представителей эстетики Просвещения Ж.-Б. Дюбо писал: "Во все времена владыки народов прибегали к помощи картин и статуй, чтобы внушить своим подданным те или иные чувства — религиозные, так и политические" (Дюбо Ж.-Б. Критические размышления о поэзии и живописи. М., 1976, С. 48).

Художественные произведения, воспринятые людьми, оказывают влияние на их духовный мир, а тем самым и на все стороны общественного сознания. Особенно активно искусство воздействует на формирование политического и нравственного сознания, на формирование религиозного или атеистического мировоззрения. Через эти формы общественного сознания искусство влияет и на практическую деятельность людей, на создание материальных и духовных ценностей, на преобразование природы и общества.

Искусство в свою очередь находится под влиянием общественных условий и потребностей, общественного мнения, обычаев, традиций. Оно по-разному функционирует в различных общественно-экономических формациях, в различных

 © И. А. Огороднийчук, 2007

группах общества. Но в любом случае искусство оказывает на общество либо положительное (прогрессивное искусство), либо отрицательное (реакционное искусство) влияние. В признании социально-экономической обусловленности искусства заключено одно из самых глубоких отличий эстетики от других учений. Идеалистическая эстетика отрицает обусловленность развития искусства социально-экономическими факторами.

В чем заключается сила искусства, каким способом оно оказывает свое влияние на жизнь общества? Вопрос о социальных функциях искусства оживленно дискутируется в эстетической литературе. При этом называется разное количество функций, приводятся разные аргументы в пользу выделения тех или иных функций. Здесь мы рассмотрим основные социальные функции искусства, относительно которых мнения более или менее устоялись.

Прежде всего следует назвать познавательную функцию искусства. Классики марксизма-ленинизма неоднократно указывали, что искусство является могучим средством познания мира человеком. Во "Введении (из экономических рукописей 1857-1858 годов)" К. Маркс определяет искусство как одну из форм "практически-духовного освоения этого мира" (Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд., т. 12, С. 728), которая в сочетании с научно-теоретической формой знания дает человеку возможность познать реальный мир в целом. У ученых-естествоиспытателей есть немало высказываний о том, что познание жизни средствами искусства существенно дополняет те знания, которые мы получаем при помощи наук. Так, например, Н. Бор писал: "Причина, почему искусство может нас обогатить, заключается в его способности напоминать нам о гармониях, недосягаемых для системного анализа" (Бор Н. Атомная физика и человеческое познание. М., 1961, С. 111).

Многие произведения искусства являются незаменимыми источниками информации о сложных общественных процессах целых периодов человеческой истории. Так, например, К. Маркс и Ф. Энгельс много раз отмечали познавательное значение "Человеческой комедии" Бальзака. В тысячах действующих лиц, в сложных взаимоотношениях между ними О. Бальзак, по существу, создал энциклопедию жизни французского общества первой половины XIX века.

В подлинном произведении искусства явления действительности выступают во всем своем многообразии. Художник-реалист стремится выразить в специфической художественной форме взгляды и идеи эпохи, стремится постичь закономерности развития характеров, поставленных в определенные условия. Подчас его художественное мышление сближается с мышлением философским, что, однако, не лишает его произведения специфического своеобразия.

Из всех форм общественного сознания только перед искусством стоит задача показать (отразить) имеющие место в реальной действительности красоту и безобразие, возвышенное и низменное, героическое и ничтожное, трагическое и комическое. Искусству подвластно изображение всех сфер действительности — природы живой и неживой, общественной жизни во всех ее проявлениях. Но особое место в искусстве занимает изображение духовной жизни человека во всем ее многообразии и сложности. Достижения искусства в создании образов людей различных эпох вошли в золотой фонд знания человечеством своей истории. Историческая галерея созданных художниками образов своих современников — дра-

гоценная летопись времен. Порою один небольшой холст художника больше рассказывает об эпохе, нежели объемистый том исследований.

Познание средствами искусства включает в себя как весьма существенный момент и самопознание: узнавая многое о других людях, мы открываем и в себе какие-то новые стороны, грани, особенности. Мы глубже и всестороннее осознаем себя.

Духовный мир человека складывается под влиянием двух главных факторов — собственного и чужого опыта. Собственный жизненный опыт в ряде отношений ограничен. Искусство же способно, разорвав реальные пространственные и временные рамки существования отдельного человека, предоставив ему возможность прожить множество жизней, переноситься из эпохи в эпоху, из страны в страну. Оно может в своих произведениях соединять несоединимое в реальной жизни — жизненный опыт людей прошлого, настоящего, будущего.

Эта функция превращения во всеобщее достояние жизненного опыта, приобретенного отдельными людьми и народами, является настолько специфической для искусства, что в последнее время ее стали выделять в качестве особой функции — коммуникативной. Сущность этой функции усматривают в том, что, выражая чувства, интересы, взгляды людей, искусство становится средством внеличностного (косвенного) общения между людьми, народами, поколениями.

Воспитательная функция искусства состоит в идейном и нравственном воспитании человека. В осуществлении этой функции искусство взаимодействует с политикой, моралью, правом, философией. Искусство как средство духовного воспитания утверждает идеологию и интересы данного класса в данную эпоху. Если, например, в первобытном обществе искусство помогало внедрять в сознание каждого члена родоплеменного коллектива то нравственно-религиозно-эстетическое отношение к миру, которое отвечало интересам укрепления этого коллектива, то в рабовладельческом обществе, а затем в феодальном и капиталистическом искусство стало орудием классовой борьбы и каждая сколько-нибудь значительная социальная сила старалась использовать его в своих интересах. В социалистическом обществе искусство служит могучим средством воспитания борцов за победу социализма, строителей коммунистического общества.

Огромная роль принадлежит искусству в формировании образа жизни людей, их идеалов, в выборе ими ценностей жизни. Искусство, идейно связанное с классами отживающими, реакционными, в той или иной мере искажает жизнь, прежде всего извращает сущность общественных отношений, неверно представляет социальную природу человека. Искусство, выражающее интересы прогрессивных общественных сил, наиболее правдиво и глубоко для своего времени воспроизводит общественные отношения, создает верные по своей сущности, типичные для эпохи характеры. Как отмечал М. Горький, цель прогрессивного искусства заключается в том, чтобы “помогать человеку понимать себя самого, поднять его веру в себя и развить в нем стремление к истине, бороться с пошлостью в людях, уметь найти хорошее в них, возбуждать в их душах стыд, гнев, мужество, делать все для того, чтобы люди стали благородно сильными и могли одухотворить свою жизнь святым духом красоты”. (Горький М. Собр. соч. в 30-ти т. М.,1949, т. 2, С. 195).

Вопрос о присутствии у человека творческого начала и потребности в самореализации являлся и является актуальным с древних времен и до нашего времени.

Способность творить — что это, данность или результат огромных усилий личности на стезе развития и самосовершенствования? Однозначно ответа на этот вопрос не существует и вряд ли кто-либо когда нибудь сможет на него исчерпывающе ответить.

Как объект исследований, творчество представляет интерес для таких наук как — философия, архитектура, психология и др.

Леонардо да Винчи, А. Суворов, А. Эйнштейн, Л. Толстой, Г. Гейне, С. Прокофьев, П. Ришар, Б. Гейтс, М. Тайсон, А. Свиридова и великое множество известных и неизвестных имен, представителей различных профессий может продолжить этот список — список людей, проявивших творческий подход в каком-либо виде деятельности и реализовавшие свои способности на каком-либо поприще.

Реализация способностей в самодеятельности человека рассматривается как потребность в самореализации, которую личность никогда не может полностью удовлетворить.

Большой интерес вызывают взгляды и индивидуальные точки зрения на процесс творчества известных личностей. Знакомство с ними является полезным и обязательным и мы не можем обойти своим вниманием мнения по данному вопросу великих мастеров искусства и деятелей культуры, представителей золотого творческого фонда нашего общества.

Естественное желание и потребность человека внести свой вклад во благо общества, а также потребность в самореализации, предоставляет личности возможность прожить прекрасную и полную гармонии жизнь, возможность жить в веках в своих творениях и наследии, оставленном потомкам.

В свое время о загадочности процесса творчества говорил Кант: “...Ньютон все свои шаги, которые он должен был сделать от первых начал геометрии до своих великих и глубоких открытий, мог представить совершенно наглядными не только себе самому, но и каждому другому и предназначить их для преемства; но никакой Гомер или Виланд не может показать, как появляются и соединяются в его голове полные фантазии и вместе с тем богатые мыслями идеи, потому что сам не знает этого и, следовательно, не может научить этому никого другого”.

А. С. Пушкин писал: “Всякий талант неизъясним. Каким образом ваятель в куске каррарского мрамора видит сокрытого Юпитера и выводит его на свет, резцом и молотом раздробляя его оболочку? Почему мысль из головы поэта выходит уже вооруженная четырьмя рифмами, размеренная стройными однообразными стопами? — Так никто, кроме самого импровизатора, не может понять эту быстроту впечатлений, эту тесную связь между собственным вдохновением и чуждой внешнею волею...”

Некоторые теоретики полагают, что художественная гениальность есть форма умственной патологии. Так, Ч. Ламброзо писал: “Какой бы жестокой и мучительной не выглядела теория, отождествляющая гениальность с неврозом, она не лишена серьезных оснований...” Эту же мысль высказывает А. Шопенгауэр: “Как известно, гениальность редко встречается в союзе с преобладающей разумностью; напротив, гениальные индивидуумы часто подвержены сильным аффектам и неразумным страстям”. Однако, по справедливому суждению Н. В. Гоголя, “искусство есть водворенье в душу стройности и порядка, а не смущенья и расстройства”.

Существует иерархия ценностных рангов, характеризующая степень предрас-

положенности человека к художественному творчеству: способность — одаренность — талантливость — гениальность.

По мнению И. В. Гете, гениальность художника определяется силой восприятия мира и воздействием на человечество. Американский психолог Д. Гилфорд отмечает проявление в процессе творчества шести способностей художника: беглости мышления, аналогий и противопоставлений, экспрессивности, умения переключаться с одного класса объектов на другой, адаптационной гибкости или оригинальности, умения придавать художественной форме необходимые очертания.

Художественная одаренность предполагает остроту внимания к жизни, умение выбирать объекты внимания, закреплять в памяти эти впечатления, извлекать их из памяти и включать в богатую систему ассоциаций и связей, диктуемых творческим воображением.

Деятельностью в том или ином виде искусства, в тот или иной период жизни занимаются многие с большим или меньшим успехом. Человек художественно одаренный создает произведения, обладающие устойчивой значимостью для данного общества на значительный период его развития. Талант порождает художественные ценности, имеющие непреходящее национальное, а порой и общечеловеческое значение. Гениальный же мастер создает высшие общечеловеческие ценности, имеющие значимость на все времена.

Основа эстетического творчества заложена в самой сущности человеческого труда как всеобщем условии жизни и развития общества, независимом от его конкретных форм. В человеческом труде можно выделить две стороны: конкретный полезный труд и его продукт, служащий для непосредственного потребления, и всеобщую сторону труда как универсальное свободное творчество, в процессе которого предметно воплощается богатство человеческих сил и способностей. Вторая сторона труда характеризует эстетический аспект труда.

Если рассматривать эстетическую сторону общественно-исторической практики, раскрывая в каждом конкретном виде труда и его продуктах всеобщее содержание человеческой деятельности как таковой, то она предстанет как закономерный процесс порождения и развития богатства творческих сил в их относительной самостоятельности, проявляющихся как предметно-утвержденные формы прекрасного. Это означает, что труд как творчество красоты выступает уже не в узком практически-утилитарном значении, а в своем всеобщем общественном содержании — как самодеятельное творчество, радость и наслаждение игрой физических и интеллектуальных сил.

Таким образом, сама по себе трудовая деятельность, взятая со стороны ее всеобщего содержания, т. е. как универсальное и свободное человеческое творчество, основанное на овладении объективными закономерностями, есть эстетическая деятельность, воплощающаяся в орудиях труда, многообразных предметах и вещах как прекрасных творениях.

Однако не всякая материализация человеческих сил создает красоту в предмете и порождает эстетическое чувство; иначе тогда надо было бы признать, что любая непосредственно-утилитарная деятельность, связанная с затратой рабочей силы, равнозначна созданию красоты. Факт опредмечивания человеческих сил и цели и простое узнавание себя в предмете еще не есть основание для эстетической радости и наслаждения. Эстетическое творчество невозможно до тех пор, пока сама

производственная жизнь — главная сфера жизнедеятельности — оказывается для человека лишь средством для удовлетворения одной его потребности, потребности в сохранении физического существования.

Применительно к характеристике труда как эстетической деятельности это означает, что труд как область прекрасного выступает не в узкоутилитарном значении, а в своем всеобщем общественном содержании — как свободное творчество, радость и наслаждение могуществом человеческих сил.

Из изложенного следует вывод о том, что эстетическое творчество не сводимо ни к практически-утилитарной, ни к теоретической деятельности; в нем преодолевается известная односторонность узкопотребительского отношения к предмету, когда предмет интересен со стороны прямой его полезности, а также односторонность теоретического отношения, в котором предмет выступает со стороны всеобщности (закона) в форме логического понятия. Эстетическое творчество — это особая и единственная форма практически-духовного освоения действительности, т. е. эстетического изменения и осознания объективного мира, осуществляемая ради бескорыстного наслаждения самой творческой деятельностью и ее продуктами. Творчество по законам красоты во всех сферах жизни и деятельности общественного человека есть одно из проявлений развития материальных и духовных сил человечества.

Через творчество реализуются историческое развитие и связь поколений. Оно непрерывно раздвигает возможностей человека, создавая условия для покорения новых вершин.

Предварительным условием творческой деятельности выступает процесс познания, накопления знания о предмете, который предстоит изменить.

Творческая деятельность — это самодеятельность, охватывающая изменение действительности и самореализацию личности в процессе создания материальных и духовных ценностей, новых более прогрессивных форм управления, воспитания и т. д. и раздвигающая пределы человеческих возможностей.

В основе творчества лежит принцип деятельности, а конкретнее трудовой деятельности. Процесс практического преобразования человеком окружающего мира в принципе обусловливает и формирование самого человека.

Творчество является атрибутом деятельности лишь человеческого рода. Родовой сущностью человека, его важнейшим атрибутивным свойством, является предметная деятельность, суть которой — творчество. Однако этот атрибут не присущ человеку с рождения. В данный период он присутствует только в виде возможности. Творчество не дар природы, а приобретенное через трудовую деятельность свойство. Именно преобразующая деятельность, включение в нее являются необходимым условием развития способности к творчеству. Преобразующая деятельность человека воспитывает в нем субъекта творчества, прививает ему соответствующие знания, навыки, воспитывает волю, делает его всесторонне развитым, позволяет создавать качественно новые уровни материальной и духовной культуры, т. е. творить.

Таким образом, принцип деятельности, единства труда и творчества раскрывают социологический аспект анализа основ творчества.

Возникающее в творческом процессе взаимодействие между различными качественными уровнями искусства выдвигает вопрос о взаимосвязи традиции и

новаторства, ибо нельзя понять природу и сущность новаторства в науке и архитектуре, искусстве, технике, правильно объяснить характер инноваций в различных формах социальной деятельности вне связи с диалектикой развития традиции. Следовательно, традиция является одной из внутренних детерминаций творчества. Она составляет основу, изначальную базу творческого акта, прививает субъекту творчества определенную психологическую установку, способствующую реализации тех или иных потребностей общества.

Плоды цивилизации и культуры, которыми мы ежедневно пользуемся в повседневной жизни, мы воспринимаем как нечто вполне естественное, как результат развития производственных и общественных отношений. Но за таким представлением сокрыто великое множество исследователей и великих мастеров, осваивающих мир в процессе своей человеческой деятельности. Именно творческая деятельность наших предшественников и современников лежит в основе прогресса материального и духовного производства.

Творчество является атрибутом человеческой деятельности — это исторически эволюционная форма активности людей, выражающаяся в различных видах деятельности и ведущая к развитию личности. Главный критерий духовного развития человека — это овладение полным и полноценным процессом творчества.

Творчество является производной реализации индивидом уникальных потенций в определенной области, будь это архитектура или живопись. Поэтому между процессом творчества и реализацией способностей человека в общественно значимой деятельности, которая приобретает характер самореализации, существует прямая связь.

Известно, что наиболее полное раскрытие способностей человека возможно лишь в общественно значимой деятельности. Причем важно, чтобы осуществление этой деятельности детерминировалось не только извне (обществом), но и внутренней потребностью самой личности. Деятельность личности в этом случае становится самодеятельностью, а реализация ее способностей в данной деятельности приобретает характер самореализации.

Таким образом, творческая деятельность — это самодеятельность, охватывающая изменение действительности и самореализацию личности в процессе создания материальных и духовных ценностей, которая способствует расширению пределов человеческих возможностей.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Цалок В. А. Творчество: философский аспект проблемы. — Кишинев, 1989.
2. Эстетика / Под ред. А. А. Радугина. — М., 1998.
3. Божович Л. М. Личность и ее формирование в детском возрасте. — М., 1968.
4. Гачев Г. Творчество, жизнь, искусство. — М., 1980.
5. Бессонов Б. Н. Человек. Пути формирования новой личности. — М., 1988.
6. Галин А. Л. Личность и творчество. — Новосибирск.,1989.
7. Михайлов Н. Н. О потребности личности в самореализации // Философские науки. — №4. — 1982.

УДК 72.03/2 УК/

Ю. В. Івашко

ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРВІСНОГО ВИГЛЯДУ ПАМ'ЯТОК КИЇВСЬКОГО МОДЕРНУ

Пам'ятки архітектури київського модерну досліджувались відомими вченими В. Я. Ясієвичем [3], В. Тимофієнком [2], В. Чепеликом та іншими науковцями, проте і зараз в їх історії і типології залишається ще багато нез'ясованого. Так, досі не вдається визначити точні дати побудови і первісний колір фасадів і інтер'єрів багатьох видатних об'єктів, авторів проектів, недостатньо висвітлені в науковій та науково-популярній літературі питання різновидів київського модерну, типів фасадів, планів, деталей. На жаль, майже повністю втрачені інтер'єри київського модерну, а ті поодинокі зразки, що залишилися, гинуть буквально на очах внаслідок того, що ці приміщення стали приватною власністю, і нові власники часто знищують первісне оздоблення під час чергових євроремонтів.

Одним з найбільш складних питань є питання фахової реставрації об'єктів модерну, яка має проводитись на основі попереднього обстеження пам'яток. Сьогодні реставрацією фасадів і інтер'єрів будинків-пам'яток займаються не лише спеціалізовані реставраційні майстерні, які мають досвід проведення робіт, а й фірми, які такого досвіду не мають. В результаті некваліфікованої "реставрації" втрачаються ознаки модерну на фасадах і в інтер'єрах будівель, а самі вони перетворюються на "новоділ".

Втім, в Києві є вдалі зразки відновлення пам'яток модерну — це будинки № 14-б на вулиці Ярославів Вал і № 33 на вулиці О. Гончара, відреставровані за проектами реставрації, розробленими фахівцями інституту "УкрНДІпроектреставрація". В 1990-х роках фахівці інституту "УкрНДІпроектреставрація" розробили і проект реставрації будинку № 14-а на вул. Ярославів Вал — також в стилі модерн, однак цей проект, яким передбачалася історично обґрунтована реставрація і фасадів, і інтер'єрів, так і залишився нереалізованим.

Майже кожен з будинків-пам'яток модерну має свою історію. Є така історія і в будинку № 33 на вул. О. Гончара. В 1899-1905 роках садиба № 33 на вулиці Мало-Володимирській (Гончара) належала Єлизаветі Андріївні Меленевській. Ця садиба межувала з садибою № 35 дійсного статського радника Матвія Єгоровича фон Ляймінга. В 1906 році новим власником садиби № 33 став Костянтин Михайлович Леплинський, який у 1907 році продав її відомому хірургу, приват-доценту університету св. Володимира Петру Еразмовичу Качковському. В тому ж році на замовлення П. Качковського за проектом Ігнатія Казимировича Ледоховського по червоній лінії забудови Мало-Володимирської вулиці було споруджено оригінальний триповерховий будинок у стилі європейського декоративного модерну, де розмістилася клініка Качковського і житлові приміщення родини господаря. В будинку було передбачено два входи, приймальна, операційна, перев'язочна та декілька палат. На веранді була влаштована "греческая беседка из колонн и фонтан", в їдальні був зимовий сад з акваріумом. Клініка П. Качковського користува-

© Ю. В. Івашко, 2007

лася великим попитом: за матеріалами газет 1907 року, "П. Качковський збудував власну зразкову хірургічну лікарню, обладнану згідно останнього слова науки".

Головний фасад будинку № 33 — асиметричний, має два ризаліти. В центральному знаходиться парадний вхід до будинку, а в ризаліті невеликого виносу в лівому крилі будинку знаходиться другий вхід. Парадний вхід справляє враження низького, оскільки над ним буквально "нависає" масивний об'єм цегляного мурування. В об'ємі центрального ризаліту розміщені вікна оригінальної форми: кругле — на другому поверсі, потрійне з трьох видовжених прямокутних вікон з розвиненими імпостами між ними — на третьому, маленьке прямокутне — на горищі. В центральній частині фасаду між двома ризалітами розташовано по три віконні прорізи на кожному поверсі. Балконні прорізи на третьому поверсі об'єднані довгим спільним балконом з оригінальною кованою огорожею, виконаною в стилі декоративного модерну. На жаль, до сьогодні не збереглися первісні кронштейни по краях балкону у вигляді велетенських пітонів — традиційних символів служителів медицини. Карниз, що увінчує будинок, також підтримують кронштейни в стилі модерн.

Фасад клініки пишно прикрашений декором у стилі модерн. Центральний ризаліт завершується криволінійним аттиком з двома скульптурними зображеннями сирен. Вікна на другому поверсі замість традиційних карнизів прикрашають букети з цементного латаття. Підкарнизні площини і поле стіни навколо вікна горища в центральному ризаліті оздоблені керамічними вставками.

Архітектор І. Ледоховський навмисно зробив нижній поверх будинку і браму з проїздом у двір масивними, з тинькуванням і розшивкою "під руст". Нижній поверх є втіленням масивності: прямокутні вікна виглядають "прорізаними" в масиві каменю, вхідні двері фланкують імпости із зображенням голів воїна у шоломі і жінки з пишною зачіскою, а кут брами цегляної стіни-тераси з правого крила фасаду увінчує велична постать грізного лева з оскаленою пащею, виконана з цементу. Відомо, що автором скульптури лева і інших скульптурних зображень на головному фасаді був талановитий київський скульптор Федір Соколов, який розмістив у нижній частині скульптури лева свій автограф.

Брама подвір'я будинку на вул. Гончара, 33 має оригінальні ковані ворота, які є точною копією воріт готелю "Кастель Беранже" у Парижі, запроектованих представником французького модерну (ар-нуво) Ектором Гімаром.

Будинок майже Т-подібний в плані, кутові приміщення мають півциркульну і гранчасту форму. Через парадний вхід відвідувач попадав в тамбур, а далі — до напівциркульного в плані холу з витими сходами, розташованими довкола світильника, і з ходу — до основних приміщень особняка, зорієнтованих вікнами на вулицю і терасу. Виті сходи із заокругленими сходинками мають декоративне огородження в стилі модерн. В інтер'єрі збереглися окремі елементи декоративного оздоблення: камін з латунним обрамуванням топки, високе камінне "дзеркало".

Збереглося і декоративне оздоблення сходової клітки в бічному ризаліті. З першого га другий поверх ведуть одномаршеві сходи, з другого на третій — двохмаршеві. Стіни сходової клітки прикрашені рядом декоративних "дзеркал" з ліпним рослинним орнаментом у стилі декоративного модерну. На сходовій площадці другого поверху зберігся оригінальний світильник у вигляді трьох сплетених між собою рослин.

П. Качковський прожив у цьому особняку до 1909 року, в квітні 1909 року він несподівано помер, і ще рік садибою і будинком володіли його нащадки. Наступним власником садиби з 1910 року став теж хірург, доктор медицини Ігнатій Станіславович Маковський. Він обладнав в особняку комфортну і досить дорогу хірургічну лікарню. Втім, хоча в літературі наступним власником садиби називають І. Маковського, офіційно за даними "Адресной и справочной книги"Весь Киев", за 1911 рік власником названо його брата Станіслава. Саме в клініку І. Маковського 1 вересня 1911 року привезли тяжко пораненого тодішнього голову Ради міністрів Російської імперії Петра Аркадійовича Столипіна, однак лікарі були вже не в змозі йому допомогти.

В часи Першої світової війни в лікарні І. Маковського знаходився офіцерський госпіталь Волинського дворянства, а в перші роки радянської влади в Києві — офтальмологічна клініка. В післявоєнні роки тут розташовувався інститут гігієни праці та профзахворювань, а згодом — Інститут загальної і комунальної гігієни. З 1998 року в будинку колишньої клініки розміщується штаб-квартира партії "Народний Рух України".

Проведенню реставраційних робіт в будинку № 33 на вул. О. Гончара передувало проведення детального хіміко-технологічного обстеження. Метою проведеного в лютому-березні 2002 року обстеження було виявлення технічного стану оздоблення фасадів будинку і з'ясування їх первісної кольорової гами. Зокрема, проводились дослідження хімічного складу тинькувальних та оздоблювальних розчинів, первісного колористичного вирішення фасадів, визначався вологісний стан фасадів та стан матеріалів оздоблення фасадів. На основі результатів проведеного хіміко-технологічного дослідження розроблялись рекомендації з виконання ремонтно-реставраційних робіт на фасадах будинку.

Дослідження проводились за найсучаснішими реставраційними технологіями: зокрема, дослідження хімічного складу тинькувальних та оздоблювальних розчинів виконувалось методом комплексного хіміко-петрографічного аналізу зразків, відібраних з фасадів будинку, а дослідження первісного колористичного вирішення оздоблення фасадів виконувалось методами мікроскопічного, мікрохімічного та стратиграфічного (пошарового) аналізів. Кольори були підібрані за палітрою кольорів "Амфісілан" фірми "Капарол".

Складність реставрації будинку полягала насамперед у насиченості декором його головного фасаду у стилі декоративного європейського модерну. В декоративному оздобленні фасадів широко застосовувався цемент. Для тинькування гладких поверхонь було застосовано цементне в'яжуче, яке застосовувалось і для виготовлення різноманітного декору на фасадах — від рельєфних відливок до об'ємних скульптур, а також для імітації природного каменю. На відміну від таких відомих київських об'єктів, як Національний банк, Миколаївський костьол, "Будинок з химерами" на вул. Банковій,10, крім сірого портландцементу, в оздобленні фасадів будинку на вул. О. Гончара, 33 було застосовано білий та кольоровий цементи (червоний, рожевий, сіро-рожевий, темно-сірий).

Простінки, пілястри, гладкі виступаючі обрамування віконних отворів були отиньковані цементно-піщаним розчином світло-сірого кольору, а тинькування мало щільну дрібнозернисту структуру. В'яжучим був білий цемент, заповнювачем — тонкозернистий кварцовий пісок без домішок глини, крім цього, в розчині

були виявлені уламки скла розміром 0,05 мм. Співвідношення компонентів цемент:пісок становило 1:1,5-2. Пігменти для полірування розчину не застосовувалися. Поверхня тинькувального шару була ущільнена та ретельно вигладжена.

Декор у вигляді рослинного орнаменту під вікнами другого поверху був виконаний методом відливки з цементно-піщаного розчину світло-сірого кольору, ідентичного за складом та кольором до шару тинькування простінків та пілястр.

Декор у простінках другого поверху та вінки зі стрічками було виконано у два шари: перший шар — ґрунт з цементно-піщаної маси на основі білого цементу та кварцового піску середньої зернистості (співвідношенням компонентів 1 частина цементу на 3 частини піску), другий шар — накривка товщиною шару 1-2 мм, ідентична за складом, кольором та структурою тинькувальному розчину.

Увінчуюча скульптура центрального ризаліту, яка зображає сирен, була виконана відливкою з цементного розчину. Основний масив відлитої скульптури був виконаний з цементно-піщаного розчину з кварцовим піском, а тонкий лицьовий шар товщиною в кілька міліметрів — з світло-сірого цементного розчину, який за складом та кольором ідентичний першому шару декору у простінках. Існує вірогідність, що від початку на поверхні скульптур також існував шар накривки, який не зберігся внаслідок впливу атмосферних факторів. Цементна маса скульптур була армована чорним металом.

Декоративні “дзеркала” під вінцевим карнизом були обличковані глазурованими керамічними блоками (плиткою) розміром 17,5х13 см насиченого зеленого кольору. На час проведення обстеження керамічні глазуровані поверхні були пофарбовані цементом і вимагали розчищення. Мозаїка центрального ризаліту була виконана зі скелець трикутної форми і жовтогарячого кольору, приклеєних до тинькувального шару тваринним клеєм. Декоративні “дзеркала” геометричного малюнку у простінках першого та другого поверхів у лівому ризаліті були складені з окремих фрагментів, кожний з яких був виконаний з цементно-піщаного розчину рожевого кольору методом відливки. В’яжучим розчину був білий цемент із додаванням червоної вохри, заповнювачем — тонкозернистий кварцовий пісок без домішку глини, аналогічний тому, який застосовувався для тинькування площин. Вінцевий карниз та декор на ньому були виконані з розчинів, аналогічних за складом скульптурі на центральному ризаліті та декору у простінках. Цокольний поверх був обличкований декоративними плитами великого розміру, відлитими з цементного розчину методом відливки у два шари. Нижній шар мав сірий колір, накривка зверху — рожево-сірий колір і товщину 1-2 см. Накривка складалася з в’яжучого — сірого цементу з додаванням червоної вохри і заповнювача — кварцового піску з співвідношення частин цемент:пісок — 1:3.

Цокольний поверх завершувався декоративними тумбами з червоного цементу, армованими металевою арматурою. Об’ємні ліпні деталі у вікнах першого поверху лівого ризаліту були виконані з сірого цементно-піщаного розчину з декоративною накривкою червоного кольору. Колона в ніші проїзду була виготовлена з цементно-піщаного розчину, ідентичного за складом розчину, з якого виготовлені блоки обличкування цоколю. Горельєфи на порталі були виготовлені з цементного розчину сірого кольору, однорідної щільної структури. Колони, на яких розташовані горельєфи, були обличковані тинькувальним шаром з дрібнозернистого

террацевого розчину на основі білого цементу з додаванням червоної вохри і заповнювачем — крошкою темно-червоного мармуру.

Лицьовий шар скульптури лева мав сіро-рожевий колір, а за складом, щільністю і якістю піску був ідентичний розчину, з якого виготовлені декоративні тумби. В'яжучим був сірий цемент з додаванням червоної вохри.

Технічний стан фасадів був неоднаковий, оскільки частина ліпного декору фасадів знаходилась в аварійному стані, частина — в незадовільному технічному стані, окремі фрагменти — в задовільному. Зокрема, в аварійному стані знаходились: скульптури сирен на центральному ризаліті, скульптура лева на терасі, декоративні тумби цокольного поверху та тераси, ліпний декор і тинькування під балконом лівого ризаліту, які були вкриті дрібними тріщинами.

На час дослідження була втрачена колона біля проїзду, в незадовільному стані знаходились вінцевий карниз, кронштейни, частково ліпний декор лівого ризаліту, керамічне та скляне оздоблення. В аварійному стані знаходився лівий балкон, перекриття тераси, конструкції проїзду. Головною причиною руйнування цих елементів була корозія металевої арматури. До речі, з цими ж проблемами реставратори зіткнулись і під час реставрації скульптур нагорі "Будинку з химерами" на вул. Банковій, 10.

Скульптури сирен на центральному ризаліті розкололися на фрагменти внаслідок корозії внутрішньої арматури, а голови скульптур вкривали дрібні тріщини. На скульптурі лева з боку тераси спостерігались втрати бетону з оголенням внутрішньої арматури. Одна з волют фасаду зазнала деформацій і була вкрита численими тріщинами, більша частина декоративних тумб зазнала руйнувань внаслідок корозії металевих огорож у місцях їх кріплення у розчині, тобто в місцях контакту з цементним розчином. Під балконом центрального ризаліту на рустах утворились "сталактити" з шару висолів.

Ліпний декор під вікнами другого поверху мав незначні втрати розчину, декоративні "дзеркала" з геометричним орнаментом у міжвіконних площинах другого поверху знаходились у задовільному стані. Поверхня об'ємного ліпного декору у вікнах першого поверху, яка знаходилась у задовільному стані, мала багатошарове нашарування цементними розчинами червоного кольору.

Сколи, механічні пошкодження, багатошарові нашарування спостерігалися на горельєфах, пілони з террацо були забруднені, потріскані, зі слідами вимивання розчину дощовими опадами.

Тинькування будинку на вул. О. Гончара, 33 мало часткові руйнування у вигляді тріщин і механічних сколів, заміни та влаштування гідроізоляційного покриття потребували всі відкриті площадки фасаду (балкони і тераса), частина металевих декоративних огорож потребувала заміни, частина — реставрації. Дворовий та бічний цегляні фасади потребували розчищення, ремонту мурування і лицьового ряду мурування та пофарбування.

Розтріскування тинькування було відмічене на вінцевому карнизі. Старі тріщини були зашпакльовані розчином, однак внаслідок незадовільного стану металевого покриття карнизу і відтак зволоження вінцевих карнизів утворились нові тріщини з розкриттям до 0,5 см. В незадовільному стані знаходились кронштейни карнизу, де спостерігались втрати цементного розчину з оголенням металевої арматури зі слідами корозії. В аварійному стані знаходились ме-

талеві конструкції балконів, де була відмічена сильна корозія металу, а також перекриття балкону.

На період проведення натурних обстежень первісне оздоблення фасадів декоративними розчинами було сховане під багатошаровим нашаруванням численними затираннями та пофарбуваннями. Було встановлено, що під час перших ремонтів частини фасадів вище цоколю оновлювались пастовими пофарбуваннями типу затирання, а пізніше пастові пофарбування були замінені на цементні та клейові світло-сірого кольору. Рожеві декоративні дзеркала геометричного малюнку були забруднені, після чого їх декілька разів перефарбовували у рожеві та червоні кольори цементними пофарбуваннями. Останній шар пофарбування — жовтого кольору. Цокольний поверх будинку був пофарбований у червоні і рожеві кольори цементними, пастовими цементно-піщаними та олійними пофарбуваннями. Декор цокольного поверху багато разів фарбувався в червоний колір. Поверхня первісного декоративного оздоблення з часом зазнала змін — потемніла від бруду, червоний пігмент вивітрився. Пофарбування цокольного поверху відшарувалося, оголюючи короновану зернисту та забруднену поверхню цоколю.

На “дзеркалах” під вінцевим карнизом спостерігалося розтріскування та втрати глазурованого керамічного покриття, а під час останнього ремонту площини “дзеркал” були повністю зафарбовані цементним розчином. Мозаїчне панно центрального ризаліту мало втрати окремих скелець.

В результаті проведених досліджень встановили, що руйнування фасадів пов’язані насамперед із впливом атмосферних факторів і з спричиненим ними замоканням конструкцій. На ділянках постійного зволоження спостерігався розвиток біоураження, поверхня цементу була вкрита зеленим мохом та лишайниками. Надмірне зволоження спричиняло корозію металевої арматури і появу руйнувань у вигляді сколів та втрат цементного розчину.

За результатами хіміко-петрографічного та мікрохімічного дослідження складу тинькувальних та декоративних розчинів було встановлено, що матеріали первісного оздоблення головного фасаду були декоративні розчини на основі білого, сірого та кольорового цементів, площини фасадів та декору не фарбувались, а колір фасадів визначався кольором тинькувальних та оздоблювальних розчинів. Цегляні фасади первісно являли собою відкрите цегляне мурування з жовто-зеленкуватої київської цегли.

Підсумовуючи сказане вище, можна встановити первісне колористичне рішення фасаду. В первісному варіанті поверхні стін, пілястри, ліпні “дзеркала” під вікнами другого поверху, ліпнина у простінках, скульптури центрального ризаліту, волюти, ліпнина під балконом, лиштви вікон мали світло-сірий колір і гладко вигладжену фактуру цих елементів. Рустоване обличкування цокольного поверху, колона в стіні проїзду, ніші, відкоси вікон цокольного поверху, завершення цокольного поверху у вигляді декоративних тумб мали рожево-сірий колір. Рустиі цокольного поверху мали фактуру, імітуючу бутовий камінь, поверхні декоративних тумб були насічені циклею подовженими рівчаками, а поверхні інших елементів — гладко вигладжені.

Декоративні “дзеркала” у простінках вікон лівого ризаліту мали рожевий колір — більш яскравий, ніж обличкування цоколю, оскільки в складі розчину, з якого вони були виготовлені, був присутній не сірий, а білий цемент. Об’ємні лі-

пні прикраси в вікнах першого поверху лівого ризаліту мали червоно-сірий колір, червоніший за рустоване обличкування цокольного поверху. Горельєфи мали колір портландцементу сірого кольору, пілони, на яких кріпилися горельєфи, — червоний колір. Скульптура лева мала сіро-рожевий колір.

Таким чином, дослідження первісного вигляду фасадів будинку № 33 на вул. О. Гончара свідчить про те, що в київському модерні, так само як і в європейському модерні, в будинках застосовувались різні кольори на фасадах [1]. Отже, не всі будинки київського модерну в первісному варіанті були нетинькованими, з жовтого цегляного мурування.

Дослідження будинку на вул. О. Гончара, 33 довело, що в часи панування модерну в Києві на фасадах будинків застосовувались різні методи декоративної обробки поверхонь, що поєднує їх з об'єктами європейського модерну [1]. Як і в будівлях європейського декоративного модерну, в будинках київського модерну також застосовувались скляні мозаїки та декоративні вставки з глазурованої керамічної плитки. Все це свідчить про те, що розвиток модерну в Києві тривав у відповідності до європейських традицій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Висновки за результатами детального хіміко-технологічного обстеження фасадів пам'ятки архітектури — будинку по вул. О. Гончара, 33 у м. Києві.
2. Тимофієнко В. Зодчі України кінця XVIII — початку XX століть: Біографічний довідник. — К.: НДІТІАМ, 1999. — 477 с.
3. Ясиевич В. Е. Архитектура Украины на рубеже XIX — XX веков. — К.: Будівельник, 1988. — 184 с.

УДК 711.1"312"

Ю. О. Хараборська

ПОРЯДОК І ПОСЛІДОВНІСТЬ СУЧАСНОГО ПРОЦЕСУ ПРОЕКТУВАННЯ

Сфера проектування — це етап генетичного формування об'єкта, що проектується. Його відрізняють динамізм і швидкий зріст комп'ютерного забезпечення. По суті, сфера проектування перетворилася в оснащену новою технікою наукомістку галузь, що характеризує швидкий зріст масштабів використання ЕОМ і систем автоматизованого проектування, які забезпечують підвищення рівня автоматизації проектних робіт до 80-100%.

Формування нового побуту, науково-технічний прогрес, масштаби будівництва та інше — все це викликає виникнення такої кількості динамічних факторів, які вже неможливо врахувати та переробити в процесі прийняття рішення інтуїтивно. У процесі проектування визначається технічний рівень і економіка виро-

© Ю. О. Хараборська, 2007

бництва майбутніх підприємств, а також ступінь оптимальності об'ємно-планувальних і конструктивних рішень будинків і споруд різноманітного призначення, рівень їхнього енергоспоживання, ступінь комфортності і побутових зручностей. Посилюється роль сфери проектування в інтенсифікації інвестиційного процесу. Характерною рисою її розвитку став більш тісний зв'язок із наукою, новими технологіями та будівельним виробництвом. Проектуванню передують дослідження альтернативних варіантів, які дозволяють приймати всебічно обґрунтовані рішення про доцільність нового будівництва, реконструкції чи модернізації існуючого виробництва.

Як відомо, від прийнятих проектних рішень залежать як витрати на будівництво (реконструкцію), так і майбутні витрати проектованих підприємств або витрати на підтримку в належному стані об'єктів невиробничого призначення. По суті, на стадії проектування вирішується проблема ефективного використання ресурсів в економіці, у тому числі в будівельному виробництві. В сучасних умовах проектування це — не просто початкова ланка, що дає імпульс розвитку інвестиційного процесу, як це було 25-30 років тому. Зараз вона перетворюється в цілісну систему, пов'язану з усіма етапами інвестиційного процесу. Закордонний досвід показує, що сфера проектування — це складна система, яка акумулює багато видів діяльності: інженерно-конструкторської, будівельної, архітектурної і містобудівної, економічної, соціологічної, екологічної, організаційно-управлінської та ряду інших. Сфера проектування формується в особливий сектор економіки зі своєю інфраструктурою — консультаційними фірмами різноманітного профілю, інформаційними базами даних і т. п.

У процесі обґрунтування й ухвалення рішення розглядаються й уточнюються цілі, аналізуються всі необхідні вихідні дані. В залежності від поставленого завдання, розробляються пропозиції найбільш раціонального вкладення коштів замовника, оцінюються терміни проектування й будівництва, терміни окупності капіталовкладень. При цьому враховується вплив соціальних, економічних, екологічних і регіональних чинників на техніко-економічні показники проекту майбутнього підприємства або об'єкта невиробничого призначення.

Процес передпроектних досліджень включає в себе обґрунтування й процес проектування, з метою прийняття обґрунтованих інвестиційних рішень (нове будівництво, реконструкція або модернізація), а також — обґрунтування вибору конкретних проектних рішень (конструкційних, планувальних і ін.). На передпроектній стадії часто може здійснюватися вибір методів організації й технології будівництва.

В процесі передпроектних досліджень встановлюється попередній кошторис витрат відповідно до фінансових можливостей замовника. Особлива увага приділяється вибору найбільш раціональних технічних і технологічних рішень, а також максимально можливій економії ресурсів. На прохання замовника можуть бути розглянуті й проаналізовані декілька варіантів. У цьому випадку при вивченні доцільності будівництва нових або модернізації діючих підприємств досліджуються варіанти можливих технологій виробництва, транспортних схем, генплану й ін. В результаті формується остаточне рішення і виявляються необхідні вихідні дані для розробки попереднього проекту. При цьому, як правило, розробляються конкретні рекомендації щодо раціональної організації майбутнього виробництва.

Економічне рішення того або іншого проекту потребує (а в сучасних умовах особливо) використання колосальної кількості інформаційних даних, що включають: архітектурно-естетичні характеристики будинків і споруд; функціональні властивості матеріалів, конструкцій, устаткування, комунікацій; конструкційні й планувальні рішення; чинники впливу проектованого об'єкта на навколишнє середовище; будівельні й експлуатаційні витрати і т. д. У процесі проектування весь масив даних і чинників (що впливають часто на економічні результати різнонаправлено) розглядається в комплексі й одночасно.

Практика організації проектування передбачає дві стадії його здійснення — попередній проект (форпроект) і остаточний (робочі креслення). На першій стадії проробляються всі принципові питання будівництва майбутнього об'єкта — від генерального плану до архітектурних і конструкційних рішень, а також технологія виробництва. Необхідна ув'язка технологічного і будівельного проектування — промислові підприємства проектуються як цілісна система. Точність оцінки кошторису на стадії форпроекту має бути достатньо висока (відхилення від остаточного кошторису — "базисної ціни" проекту не повинні перевищувати 10-15%, або навіть 7-10%). При підписанні контракту на будівельні роботи до базисної ціни додається резерв на непередбачені витрати (приблизно 5%), що враховує властивий будівництву підвищений економічний ризик.

Нижче в узагальненому вигляді наведена типова схема етапів проектування і формування кошторисної вартості, характерна для більшості розвинутих країн (табл. 1) [80, с. 185].

Таблиця 1

Етапи проектування і формування кошторису витрат

Етап проектування	Зміст роботи	Рівень точності оцінки кошторисних витрат стосовно базової ціни =100%
Передпроект. дослідження	Детальна економічна оцінка варіантів. Дослідження гіпотез. Порівняння технічних, технологічних, будівельних, архітектурних та інших рішень.	115-120
1 етап-попередній проект (форпроект)	Вибір найбільш раціонального варіанту проектного рішення, детальна економічна оцінка майбутнього об'єкта. Розробка попереднього кошторису з оцінкою витрат по основних видах будівельних робіт.	110-115
2 етап-остаточний проект	Розробка остаточного проекту (робочих креслень), проекту організації будівельних робіт (послідовності, термінів будівництва, постачання матеріалів і устаткування). Складання остаточного кошторису.	100

Попередній проект вважається найбільш відповідальним етапом. На його розробку для складних промислових комплексів навіть найкваліфікованіші спеціалісти витрачають до 10-12 місяців, а на розробку об'єктів — 1,5-2 місяці. Після

схвалення попереднього проекту замовником починається підготовка робочих креслень. При суміщенні процесів проектування й будівництва частіше всього будівництво починається вже при 15-20% готовності робочих креслень. При цьому передбачається передача робочих креслень на об'єкт частинами, паралельно ходу будівництва.

Розглянуті вище порядок і послідовність організації процесу проектування переважно належать до промислових та інших значимих, а також унікальних об'єктів.

Проектування житлових та інших видів цивільних будинків здійснюється найчастіше без чіткого розмежування на етапи, а проектні рішення погоджуються з замовником у процесі їхньої розробки. Попередньо здійснюється "аналіз об'єкта" відповідно до вимог і фінансових можливостей замовника. У процесі аналізу визначаються об'ємно-планувальні й конструктивні рішення будівель, види оздоблення, а також системи побутового й інженерного устаткування. За домовленістю з замовником при аналізі об'єкта може розглядатися декілька варіантів з їх економічною оцінкою. Після схвалення і затвердження замовником оптимального варіанту проектні фірми приступають до детальної розробки всіх архітектурно-будівельних рішень будівель, а також систем опалення, вентиляції та інших спеціальних робіт (останні, звичайно, передаються субпідрядній проектній фірмі). Точно так само як архітектор проектує окремий будинок, містобудівник планує місто, розміщуючи види діяльності так, щоб можна було ефективніше використати міську інфраструктуру (вулиці, системи каналізації, водопостачання). Додаткові жителі й робочі місця направляються в райони, у яких без проблем можна забезпечити необхідну інфраструктуру. Поява міських сіл є наслідком переміщення в передмістя і концентрації підприємств роздрібної торгівлі й фірм сфери послуг. Підприємства роздрібної торгівлі перемістилися на приміські території для того, щоб бути ближче до своїх клієнтів, і багато роздрібних магазинів згрупувалися на торговельних вулицях й у субцентрах, щоб з вигодою для себе використати зовнішні ефекти покупок. Фірми сфери послуг перемістилися в передмістя, щоб бути ближче до своїх працівників та потенційних клієнтів, які проживають у передмісті.

УДК 72. 03

Г. В. Шевцова

УКРАЇНСЬКА ДЕРЕВ'ЯНА ЦЕРКВА В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ АРХІТЕКТУРИ СХОДУ

Конструкція верхів українських дерев'яних зрубних церков, так званий "залом" по праву вважається унікальною — тобто такою, яка немає аналогів у світі. Відомо, що поодинокі церкви з заломами існують на територіях Польщі, Румунії, Словакії, Росії та Білорусії, але ті церкви розташовані в прикордонних з Україною областях і є або збудованими українцями (на історичних землях проживання малих українських народностей — так, наприклад, — лемківські церкви земель

© Г. В. Шевцова, 2007

Малопольских), або є результатом безпосереднього впливу українських конструктивних рішень[1] (як, наприклад, деякі церкви Білорусії або Молдови).

В сучасній науковій теорії прийнято вважати, що формування просторових особливостей української дерев'яної церкви та конструкції залому зокрема проходило в територіальних межах України, хоча на ранніх етапах розвитку цієї галузі архітектурної теорії і були спроби виведення ґенези української дерев'яної церкви (зокрема — рішення плану) з архітектури Західної Європи чи східно-православних країн (Візантія, Греція, Арменія тощо)[2]. На жаль, на даний час дослідження, що присвячені пошукам родичей української дерев'яної церкви в інших країнах, зустрічаються гранично рідко і стосуються переважно архітектури Західної та Східної Європи[3].

Але автору цієї статті пощастило досить довгий час працювати в країнах Сходу і через це — бути близько знайомим з архітектурою (зокрема й дерев'яною) таких країн, як Японія, Китай, Камбоджа, Бірма, Індія, Індонезія, Таїланд та ін. З приводу цього він просто не зміг не помітити деякі збіжності з архітектурою української дерев'яної церкви. Дана стаття не має за мету вказати шляхи якихось взаємозапозичень або зв'язків українських зрубних церков з архітектурою Сходу, а спрямована лише на те, щоб визначити, класифікувати та певною мірою проаналізувати збіжності об'ємно-просторових характеристик деяких споруд Сходу з українською дерев'яною церквою.

Перш за все, визначимо елементи східної архітектури, що мають аналогії до української церкви та класифікуємо їх за характером аналогії: а саме — до першої групи віднесемо аналогії за зовнішньою формою всієї споруди або її частин (наприклад — аналогії форми верхів), до другої — аналогії за формою плану, до третьої — аналогії за характером внутрішнього простору і т. і. Окремо позначимо наявність функціональної та конструктивної подібності. Звертаємо увагу читача на те, що деякі типи споруд Сходу можуть належати до декількох груп одночасно (табл. 1).

Таблиця 1

Аналогії споруд Сходу до української дерев'яної церкви "з заломом"

Споруда	Країна	Будівельний матеріал	Тип об'ємно-просторової аналогії			Функціональна аналогія	Конструктивна аналогія
			Екстер'єр	Інтер'єр	План		
Пагода	Китай	Цегла	*	–	–	–	–
Пагода	Японія	Деревина	*	–	–	– (В пізніх пагодах *)	–
П'ята	Бірма	Деревина	*	*	–	**	–
Кхмерський храм	Камбоджа	Камінь, цегла	**	**	**	***	–

Позначення таблиці: — подібність відсутня; * є деякі подібні риси; ** достатня подібність; *** повна подібність.

Найперше, що впадає у вічі, то формальна подібність верхів української дерев'яної церкви "з заломом" до китайських та японських пагод. Мова тут йде саме про формальну подібність — тобто про подібність зовнішньої форми — окремо взятого високого стрункого верха ярусної структури. Особливо яскраво ця подібність виявлена у випадку церков бойківської школи, які мають верхи з багаточисленними, розташованими близько один до одного заломами. Щодо подібності внутрішнього простору, конструктивної або функціональної подібності — в цьому випадку їх немає. І це не дивно. Адже навіть у здавалося б таких близьких "родичів", як китайська та японська пагоди, існують принципові розбіжності по цих трьох пунктах (рис 1.).

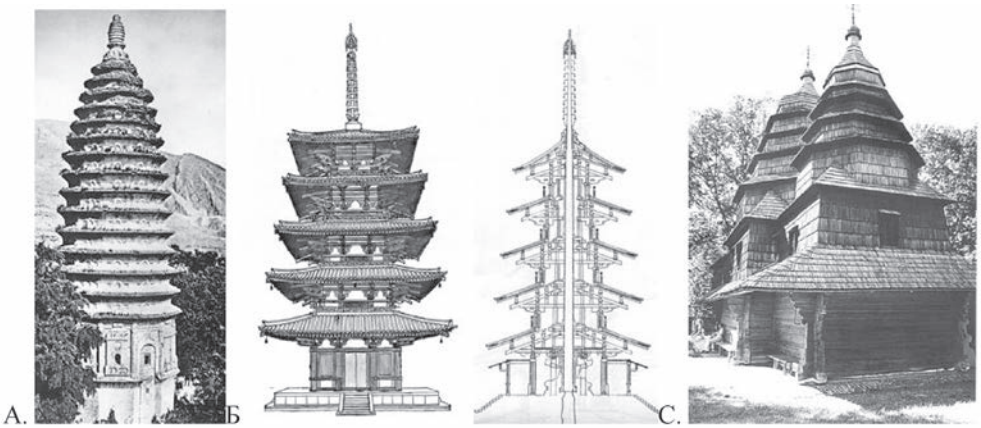

Рис. 1. Китайська та японська пагоди в порівнянні з верхом української дерев'яної церкви. А — Пагода Сунь'юеси, VI ст., провінція Хенань (за Н. Віноградовою); Б — Пагода храму Хорюджі, Японія, VII ст. (екстер'єр та розріз — за М. Фуджіта); В — верхи української бойківської церкви з села Кривки, Львівської області, XVIII ст.

Обидва типи пагод беруть початок з індійської буддійської ступи, але надалі бачимо настільки суттєві відмінності, що це дає нам підстави твердити, що форма японської пагоди не була запозичена з Китаю, як то прийнято вважати, а є результатом самостійного формотворчого процесу[4]. Час початку будови пагод у Китаї, однаково як і шлях їх формотворення, детально невідомий, але найстаріші збережені зразки належать до VI ст[4]. У Китаї пагоди будували переважно з цегли, напівкулевидна форма індійської ступи (символу Будди) — перетворилася на могутню ярусну башту, чому немало сприяла місцева старовинна традиція зведення багатоярусних житлових будинків (знахідки з розкопок поховань епохи Хань (III ст. до н. е. — III ст.)[5]. Від індійської ступи в китайської пагоди залишився лише піднесений високо вгору шпиль, який власно і символізує Будду. Китайська пагода чотирикутна або багатокутна в плані і має внутрішній поповерховий простір зі сходами всередині. Окрім сакральної, пагоди мали ще й прагматичну функцію — вони слугували сторожовими вежами, маяками та сигнальними пунктами. Причому у китайському прикладі ми навіть можемо говорити про перевагу прагматичної функції пагоди над сакральною[5].

Офіційний час початку розповсюдження буддизму в Японії, куди він прийшов через Корею з Китаю — 6 сторіччя[6]. При цьому дерев'яні конструкції буддійських монастирів були запозичені майже без викривлень[7]. Чого не можна сказати про пагоду, яка буквально з початку існування буддійських монастирів в Японії набула кардинально іншого характеру. По-перше, японці розвинули дерев'яний (стійково-балочна конструкція), а не цегляний варіант пагоди, по-друге — в центрі японської пагоди знаходиться так званий "серцевинний стовп" — могутній відокремлений стрижень, навкруги якого монтуються яруси пагоди. Таким чином, пагода втрачає внутрішній простір і з витвору архітектурного, можна сказати, стає витвором скульптурним. Всю внутрішність старовинної японської пагоди займає дерев'яна конструкція, — всередині є лише вузькі сходи, призначені для ремонту. Природно, що пагоду, яка практично не має вільного внутрішнього простору, не можна використовувати для якихось прагматичних цілей — в японської пагоди (на відміну від китайської) залишається лише сакральне символічне значення[4]. Багато років в Японії існує думка про те, що "серцевинний стовп" сприяє стійкості пагоди під час землетрусів — нібито яруси хитаються навкруги стовпа і не руйнуються. Такі відомості і до сьогодні вміщені майже в усіх наукових працях та архітектурних путівниках[7]. Але нові дослідження свідчать про помилковість цієї традиційної точки зору. "Серцевинний стовп" є достатньо відокремленою структурою і його здатність сприяти стійкості конструкції під час землетрусу вважається сумнівною. Отже, стовп має лише сакральне значення, а його появу в конструкції пагод пов'язують з синтоїстськими традиціями. Коріння цього феномену криється в характерних особливостях прадавніх добуддійських вірувань японців, а саме — в синтоїстських святилищах встановлювали (і досі встановлюють) могутні стовпи, за допомогою яких божество-Камі може спуститися на землю[4]. Тому цілком природно, що японці почали встановлювати подібні стовпи і в основу пагод, адже відомо, що Будда сприймався в Японії як один з Камі, завдяки чому там і став можливим симбіоз синтоїзму та буддизму[8]. На користь теорії виключної священності конструкції "серцевинного стовпа" свідчить також звичай вміщати в його основу або верхівку камеру з буддійськими реліквіями (частки кісток Будди, тощо). А загальновідома стійкість японської пагоди до землетрусів випливає не з наявності "серцевинного стовпа", а з наявності великої кількості дрібних дерев'яних поєднань ярусів, які здатні коливатися в широкій амплітуді і не роз'єднуватися, завдяки цьому утримуючи пагоду від руйнування[4].

Цікаво, що приблизно в XI сторіччі китайці запозичили ідею "серцевинного стовпа" з Японії, але не в сакральному, а саме в її конструктивному сенсі — могутній центральний стрижень дозволив китайцям будувати набагато вищі та стрункіші пагоди[4] (наприклад, пагода Тета в Кайфині).

В розмові про ярусні башти Сходу не можна обійти увагою і конструкцію бірманської дерев'яної башти "п'ята", що її встановлювали над джерелами та святими місцями. Конструктивно п'ята відрізняється від пагоди і очевидно розроблена на основі місцевих бірманських традицій будування з деревини[9]. В основі п'ята лежить примітивна квадратно-ячейкова стійково-балочна конструкція, без центрального стовпа. На основні несучі елементи навішуються декоративні різьблені прикраси. (Порівняємо з японсько-китайським варіантом, де прикрашаються різьбою безпосередньо несучі дерев'яні конструкції[9].) Окрім формальної схожості

з верхом української церкви (ярусна башта), п'ята має з ним й деякі аналогії внутрішнього простору — під п'ята розташований павільйон сакрального значення. Живлення для роздумів дає також звичай використання одразу декількох п'ята в конструкціях дерев'яних бірманських монастирів, що нагадує вже не один окремо взятий верх української церкви, а всю її багатоверху структуру. Тобто, у випадку бірманських п'ята формальна аналогія з українською дерев'яною церквою виражена яскравіше, ніж у варіанті пагоди (рис. 2.).

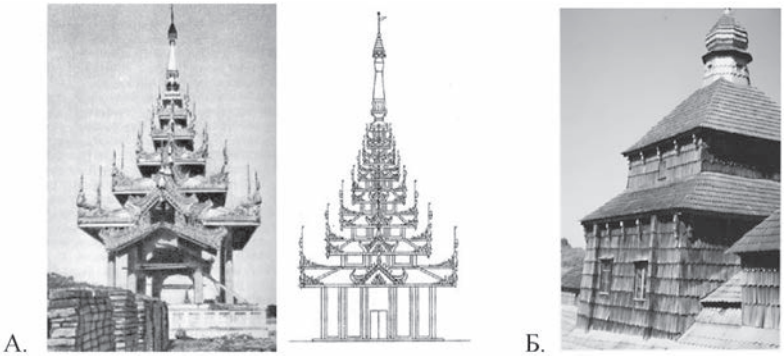

Рис. 2. Бірманська п'ята та верх української дерев'яної церкви. А — Бірманська п'ята королівського палацу в Мандалаї (за С. Ожеговим); Б — Верх української церкви з села Потелич Львівської області (початок XVI ст.)

Але найбільш повні формальні аналогії з архітектурою української дерев'яної церкви ми, як це не дивно, зустрічаємо не в дерев'яній, а в кам'яній архітектурі Сходу. Мова йде про кам'яні храми кхмерської архітектури Камбоджі. Зокрема, в священному мертвому місті Ангкор ми знаходимо деякі споруди, що мають аналогії з традиційною формою української дерев'яної церкви одразу по трьох виділених нами групах (екстер'єр, інтер'єр, план). Якщо ми проаналізуємо просторово-планувальну структуру надбрамних храмів Ангкор-Тома, або груп галерейних башт храму Ангкор-Ват, то побачимо тричастинні або хрестові в плані будови з ширшою середньою частиною. Над кожною частиною плану зведено ярусні башти, за формою та пропорціями досить схожі з бойківськими верхами. Найвизначнішим у цьому випадку є те, що внутрішній простір будов Ангкора також досить наближений до простору української дерев'яної церкви — це три (або п'ять) відокремлених, але пов'язаних між собою отворами об'ємів без внутрішніх перекрить. Інтер'єр вільно проглядається знизу догори — до самої верхівки ступінчастої башти. Тобто — ми тут бачимо структури, наближені до типової просторової організації української дерев'яної церкви "з заломами" (рис 3.).

Однак конструктивно, кхмерські храми не мають нічого спільного з українськими дерев'яними церквами. Конструктивної схожості, власне кажучи, і не може бути — адже будівельний матеріал у Камбоджі не деревина, а камінь (або — у більш ранніх пам'ятках — цегла[10]). Отже, камбоджійські споруди можна було б скоріше порівняти не з самими українськими дерев'яними храмами, а з цегляними храмами доби українського бароко, які, як відомо, запозичили основні об'єм-

но-просторові характеристики з архітектури українських дерев'яних церков, але повторювали їх форми за допомогою кардинально інших конструктивних принципів, істотних для цегляного будівництва[1].

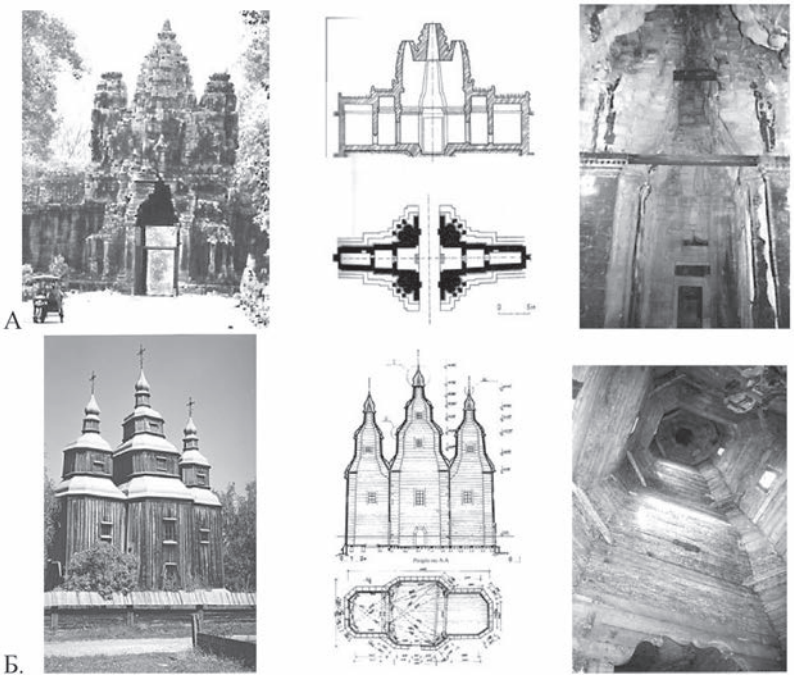

Рис. 3. Кхмерський храм та українська дерев'яна церква. А — Екстер'єр та інтер'єр надвратного храму Ангкор-Том, XII-XIII ст., Камбоджа, місто Ангкор (розріз та план за С. Ожеговим); Б — Екстер'єр та інтер'єр української церкви з села Зарубинці, XVIII ст. (розріз та план за Ю. Івашко).

Якщо продивимося ґенезу камбоджійських храмів, то дерев'яних предків не знайдемо[10]. (Але це ще не означає, що їх зовсім не було). Релігія камбоджійців є конгломератом індуїзму, буддизму та місцевих кхмерських вірувань, причому всі три складові частини культу, як правило, співіснують в одному храмі — багатобаштова конструкція дозволяє без складнощів розподіляти територію богослужінь, і кожне божество, таким чином, отримує власну башту-житло-святилище[10].

Основна форма камбоджійської башти, скоріш за все, запозичена з Індії, від індуїстських храмів на основі так званої "башти-шикхара"[10]. (Порівняємо з архітектурою В'єтнаму або Таїланду, де переважає буддизм, а більшість храмів збудовано на основі запозиченої з Індії та розвинутої форми буддійської ступи[9].) Але індійські храми на основі шикхара не мають настільки подібних до української дерев'яної церкви рис, як кхмерські. Внутрішній простір шикхара індуїстського індійського храму ще достатньо тісний і порівняно з товщиною стіни — малий, він ще не має акцентованого розвитку вгору, хоча і демонструє зачаткові риси цієї тенденції[11].

Таким чином, ми визначили основні типи споруд архітектури Сходу (дерев'яної та кам'яної), що мають аналогії за якоюсь ознакою (екстер'єр, інтер'єр,

план) з українськими дерев'яними храмами. В результаті цього стало очевидним, що такі споруди можна класифікувати в порядку зростання схожості наступним чином: китайські та японські пагоди (аналогія лише за екстер'єром); бірманські п'ята (аналогії за екстер'єром, частково за інтер'єром та функцією споруди); деякі кхмерські багатобаштові храми (аналогії по всім ознакам, окрім конструкції). У жодному з варіантів не було виявлено конструктивних аналогій з українськими дерев'яними церквами. Більшість дерев'яних споруд Сходу використовують стійково-балочну конструкцію, і хоча деякі споруди (наприклад, японські клуні, храмові релікварії, примітивні синтоїстські храми) і побудовані у зрубній системі[7], ніяких ознак конструкції "залому" вони не мають[12].

Звісно, що в обсязі однієї статті не можливо було проаналізувати всі аспекти та тонкощі об'ємно-просторових та функціональних аналогій споруд архітектури Сходу з українською дерев'яною церквою. Детальний аналіз таких аналогій потребує щонайменше написання окремої статті по кожному з названих типів споруд. Безсумнівним є те, що вивчення ґенези української дерев'яної зрубної церкви потребує більш масштабних досліджень як у плані пошуків її прототипів в інших країнах, так і в плані пошуків її витоків в межах України. Не можна виключати і можливість непрямого наслідування формальних та конструктивних ознак з архітектури інших країн, наявності не одного, а декількох шляхів формування, тощо.

Але, за думкою автора, дуже ймовірною є також наявність спільного кореня з архітектурою Сходу. Тим більше, що, як ми пересвідчилися на прикладі цієї статті, в архітектурі Сходу є достатньо архітектурних форм тією чи іншою мірою близьких до української дерев'яної церкви. Яскравим прикладом, що демонструє можливість існування спільного кореня з архітектурою Сходу, є також об'ємно-просторова і головне — конструктивна подібність клунь (ранніх синтоїських храмів) Японії та храмів Трипільської культури[13].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Логвин Г. Дерев'яна архітектура України // Нариси історії архітектури Української РСР. — Т. 1. — К., 1957.
2. J. Strzygovski. Die Altslavische Kunst. — Augsburg, 1929.
3. Завада В. Український дерев'яний храм в контексті історії будівельного мистецтва // Зб. наук. пр. НДІТІАМ. — Вип. 4. — К., 1999.
4. 櫻井敏雄「古建築逍遙」—大阪、２０００年、—250 p. — Сакураї Тошіо. Прогулянка давньою архітектурою. — Осака, 2000. — 250 с.
5. Виноградова Н. А. Искусство Китая. — М.: Изобразительное искусство, 1988. — 104 с.
6. Young D., Young M. Introduction to Japanese architecture. — Singapore: PERIPLUS, 2004. — 128 p.
7. 藤田まさや・古賀秀策「日本建築史」—京都、１９９９年 — 236 p. — Фуджіта Масая, Кога Шюсаку. Історія японської архітектури. — Кіото, 1999. — 236 с.
8. Накорчевский А. А. Синто. — СПб.: Азбука, 2003. — 448 с.
9. Ожегов С., Проскурякова Т., Хоанг Дао Кинь. Архитектура Индокитая. — М.: Стройиздат, 1988. — 312 с.
10. Freeman M., Jacques C. Ancient Angkor. — Bangkok : River books, 2003. — 239 p.
11. Stierlin H. Hindu India. — Paris: Taschen, 1998. — 237 p.
12. Шевцова Г. В. Зрубна та каркасна конструктивні системи в дерев'яній архітектурі: ви-

токи та взаємовпливи, змагання за першість. (На прикладі Японії і України) // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. — К.: КНУБА. — 2006. — № 14.
13. Шевцова Г. В. Конструкція японських клунь "такаюка" як можливий шлях до розуміння конструкції Трипільского храму // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. — К.: КНУБА. — 2006. — № 15.

УДК 725.13

В. В. Перевалова

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРЕДСТАВНИЦЬКИЙ ЦЕНТР В УКРАЇНІ

Проблема створення адміністративно-представницького центру в столиці України виникла не випадково. Впродовж існування СРСР і УРСР практично все політичне життя відбувалось у столиці СРСР Москві, в Кремлі і на урядових дачах Підмосков'я, де були створені всі необхідні умови для проведення зовнішньополітичних зустрічей на вищому рівні. Київ в ті часи не потребував такого могутнього урядового комплексу.

Після здобуття своєї незалежності, Україна вийшла на світову політичну арену як молода демократична держава з великими демократичними традиціями, зародженими ще за часів Запорізької Січі. У Києві теж існує на даний момент місце для представницьких зустрічей на вищому рівні — Маріїнський палац, що знаходиться в єдиному архітектурному комплексі з будівлею Верховної Ради України. Маріїнський палац є історичним культурним пам'ятником і в умовах політичного життя країни, що бурхливо розвивається, вже не в змозі задовольнити зростаючі потреби численних делегацій і представництв держав, що прибувають. Маріїнський палац можна включати в програму дипломатичного протоколу лише в особливо урочистих випадках [3]. Для розміщення делегацій використовуються готелі "Київ" і "Україна", розташовані в центрі міста. Вони побудовані в радянські часи і не відповідні сучасним світовим стандартам. Це створює певні труднощі для роботи як делегацій, так і установ міста.

Тому, протягом 13 років незалежності України назрівала гостра необхідність у створенні національного урядового комплексу в Києві, що відповідає кращим світовим традиціям містобудування. Окрім Маріїнського палацу функції урядового комплексу виконує Адміністрація Президента, яка розташована на вулиці Банківській, Кабінет Міністрів, як і будівля Верховної Ради, що розташовані на вулиці Грушевського. Для розміщення прес-центрів, журналістів і обслуговуючого персоналу використовуються готелі "Київ" і "Україна". Всі ці будівлі знаходяться в різних місцях центральної частини міста, деякі з них є культурними пам'ятниками. Дипломатичні місії, посольства і взагалі розміщені в різних районах міста. Такого не сталось, наприклад, в Мінську, де дипломатичні представництва зосереджені в живописних місцях передмістя столиці Білорусі [4].

© В. В. Перевалова, 2007

Урядові установи в Україні

Ось відомості про теперішні урядово-адміністративні установи Києва:

Маріїнський палац

Збудований у стилі бароко в 1750-1755 рр. за проектом арх. Растреллі Б. Ф. для імператриці Єлизавети. Двоповерховий центральний корпус та два одноповерхових флігелі, які обіймають двір перед розкішним фасадом, де розбиті рослинні ділянки та газони. Позаду — парк. Багате оздоблення внутрішніх покоїв, парадні сходи та Біла зала із золотим оздобленням — головна прикраса царського палацу. Палац названий на честь імператриці Марії та імператора Олександра II під час приїзду високого сімейства після реставрації його арх. Маєвським у 1870 році. Останнім часом Маріїнський палац було реставровано українськими майстрами в 90-х роках минулого століття, зокрема художній паркет Білої зали, чудові світильники та позолота декору.

Маріїнський палац використовується Урядом України для презентацій, прийому високих делегацій та урочистих церемоній [2].

Верховна Рада України

Будинок Верховної Ради України збудований у 1936-1939 рр. за проектом арх. Заболотного В. І. знаходиться поряд з Маріїнським палацом по вулиці Грушевського. Головний фасад виходить на площу і прикрашений 6-колонним портиком стилізованого коринфського ордеру. В центрі будівлі — восьмикутна сесійна зала на 1000 місць, перекрита метало-скляним куполом. Інтер'єри оформлені в стилі українського народного декору. Плафон парадного вестибюля розписаний художниками В. С. Щербаковим та Б. В. Щербаковим на тему "Квітуча Україна". В 1949 році арх. Заболотний реконструював будівлю, пристроївши з боку парку напівкруглий корпус з внутрішнім двором.

Будівля використовується для засідань Верховної Ради України та урочистих церемоній [2].

Кабінет Міністрів України

Будинок Кабінету Міністрів України збудований у 1936-1938 рр. за проектом арх. Фоміна І. А. та Абросимова П. В. Головний напівкруглий фасад будівлі розгорнутий до вул. Грушевського, рівномірно розділений високими колонами коринфського ордеру, в яких капітелі по 2,5 м та бази вилиті з чавуна. Нижні поверхи будівлі викладені з великих необроблених брил тульчинського лабрадориту. Цоколь, пояски та портали оздоблені полірованим гранітом. Будівля справляє враження стійкості та надійності, вражає своєю масивністю.

Центральна її частина — одноповерхова, бокові — 8-ми та 7-ми поверхів. Флагштоки та ажурні ворота вилиті з чавуну в 1947 році.

Будівля функціонує як Урядовий корпус Кабінету Міністрів України, де знаходиться резиденція Прем'єр-міністра та Урядовий комплекс виконавчої влади України [2].

Адміністрація Президента України

Будинок Адміністрації Президента України збудований у 1936-1939 рр. за проектом арх. Григор'єва в результаті реконструкції декількох будинків, які належали Київському Військовому Округу. Головний фасад 4-х та 5-ти поверхової будівлі орієнтований на вул. Банкову, звідки відкривається широка панорама центральної частини міста. Нижній поверх оздоблений необробленим та полірованим гранітом, верхні — керамічною плиткою. Портик напівколон перекритий рустованим фризом. Будинок справляє враження суворості та урочистої величі.

Будинок Адміністрації Президента є резиденцією Президента України та апарату його управління. Напроти Будинку Адміністрації розташований пам'ятник архітектури — "будинок з химерами" (арх. Городецький 1903 р.), який використовується персоналом медичного обслуговування при Адміністрації Президента [2].

Готель "Україна"

Готель "Україна", (в минулому "Москва") збудований у 1959-1966р. р. за проектом арх. Добровольського О. В., Приймака Б. І. та інш. Це 16-ти поверхова будівля на пагорбі над майданом Незалежності, оздоблена керамічною плиткою. З оглядової площадки готелю відкривається широка панорама центру Києва.

Готель розрахований на 500 номерів. Використовується для розміщення закордонних делегацій та депутатського корпусу Верховної Ради України.

Готель "Київ"

Готель "Київ" збудований у 1968-1973 рр. за проектом арх. Іванова І. М., художнє оформлення інтер'єрів — художник Жоголь Л. Є. Це 20-поверхова будівля каркасної схеми побудови, ємністю 190 номерів та 440 місць, розташована бічною стороною до вул. Грушевського, неподалік будинку Верховної Ради України. В нульовому поверсі — автопаркінг, на 1-му та 2-му поверсі великий вестибюль, ресторан. Використовується для проведення конференцій, презентацій та розміщення закордонних делегацій та їх масмедійного обслуговування.

Тобто, єдиного урядового комплексу в Україні не існує. У такому розрізненому стані забезпечити узгоджену роботу всіх гілок уряду держави є досить непростою задачею, відволікаючою для цього і сили, і засоби. Наприклад, складне вирішення має питання пересування урядових кортежів, яке в жовтні 2004 року обговорювався у Верховній Раді вже на законодавчому рівні, оскільки транспортне обслуговування делегацій (стоянки автотранспорту, пересування кортежів по вулицях міста) пов'язане з перекриттям руху міського транспорту, призводить до неминучих пробок, що далеко не завжди забезпечує безпеку руху. Під час роботи урядових законодавчих і правових органів виникають труднощі при розміщенні їх у непристосованих, тісних приміщеннях, які були побудовані в першій половині минулого століття, а то і набагато раніше (тісноту приміщень Верховного Суду України ми нещодавно спостерігали під час телевізійної трансляції його засідання). Крім того, ці будівлі не забезпечені достатнім рівнем сучасних засобів телекомунікації. У столиці також виникла проблема щодо місця проведення конкурсу Євробачення, честі, якої досягла наша країна завдяки перемозі на цьому конкурсі Руслани. Тому в Україні є необхідність і в широкомасштабних культурних центрах.

Враховуючи потреби України як держави, що претендує на входження у співтовариство країн Європейського Союзу, виникає гостра необхідність створення в столиці України гідного не лише європейських, але і світових стандартів Національного урядово-культурного Комплексу.

Вирішення ситуації з адміністративними установами державного значення у світі

У світі ця ситуація вирішується багатьма способами. В деяких країнах є історично-створені культурні центри та центри, що носять адміністративно-представницький характер.

Так, у Берліні існує Рейхстаг, який було відновлено не так давно (мал. 1)[1]. Тепер це місце знов має таке ж саме адміністративне-представницьке значення, що й до його руйнації. Це, в свою чергу, впливає на характер усього міста, не тільки на транспортно-комунікативні ланки, а й на містобудівний характер, на забудову центру міста, тому що світ, дивлячись на столицю, бачить усю країну [6].

У США пішли більш радикальним шляхом — перенесли столицю з Філадельфії до Вашингтона, тому що Вашингтон — невелике, витримане у традиційному колоніальному стилі місто, набагато спокійніше, ніж галаслива Філадельфія. Крім того, у невеликому, але не менш вигідно розташованому Вашингтоні набагато легше створити всі належні умови для ефективного функціонування установ державного керування. Це включає у себе не тільки резиденцію керівника держави, але й велику кількість установ, що є невід'ємною частиною механізму правління такої величезної країни. Вони повинні мати зв'язок одна з одною, а також необхідні системи охорони тощо. Не треба забувати й про інші великі міста, що теж мають свої органи управління. Кожне місто носить риси, що притаманні лише йому, адміністративний-представницький центр, що впізнають мільйони громадян по всій країні, просто дивлячись новини (див., напр., мал. 2) [7].

У Бразиліа був збудований новий адміністративний центр, архітектором якого став Оскар Немеєр. Архітектор у своєму задумі хотів розкрити красу своєї культури та риси, притаманні саме його країні, показати їх світові. Центр столиці Бразиліа — унікальний комплекс, цього автор і добивався, складаючи цю дивовижну композицію (мал. 3) [5].

У Європі нещодавно було зведено Європарламент, будівлю, що носить чітко виражені представницькі риси. Архітектурна ідея Європарламенту складалася з того, що архітектори взяли за основу дві основні стильові системи Європи — класику та бароко. У плані класику представляла кругла форма залу парламенту, а барокко — овальна форма конференц-залу [8]. Створивши ці дві основні направляючі, архітектори зв'язали їх перетікаючими просторами (мал. 4).

Тобто ситуація у світі змінюється.

Протягом усього періоду існування цивілізацій формувалися різні підходи до розміщення владних структур, а також поступово розвивалися відносини з іншими державами. Спочатку послів приймали у палацах володарів держави, такий підхід був поширений дуже довгий час, до того як палац перестав уособлювати собою неприступні мури. Потім головна людина у державі мала змогу приймати послів у своїх резиденціях або на території, де вона постійно працювала. Ці важливі для

держави будови ретельно охоронялися та були прилаштовані для зустрічей, приймання важливих рішень, підпису різних угод, а також для світських прийомів, вечірок, коктейлів тощо. На наш час цих функцій вже не досить, до них додаються ще багато інших, якщо країна сучасна, демократична, то правління нею здійснює вже не одна людина, тому деякі функції переходять на більшу кількість людей, представницькі візити здійснюють тепер на різних рівнях, це докорінно змінює структуру представницької частини покоїв голови держави і навіть виокремлює їх у іншу будівлю зі своєю структурою.

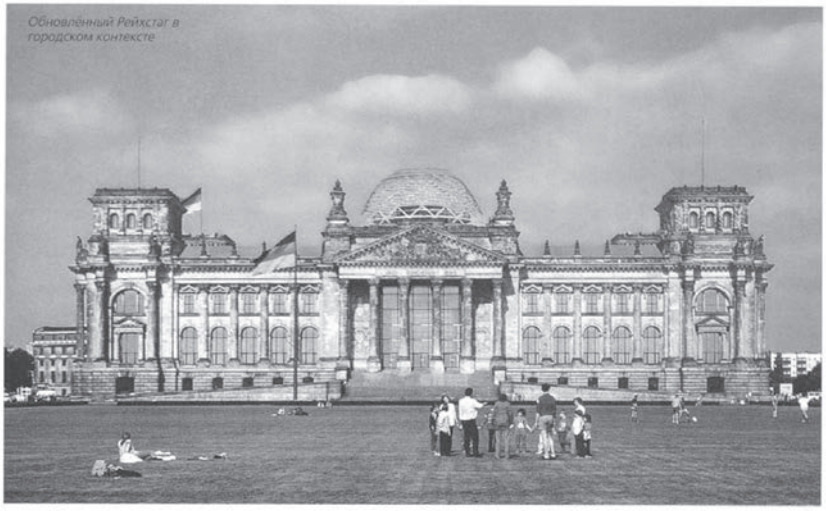

Промежуточный вариант проекта Н Фостера с нерациональной конструкцией купола, заменённой в процессе проектирования на испытанную меридиональную систему балок

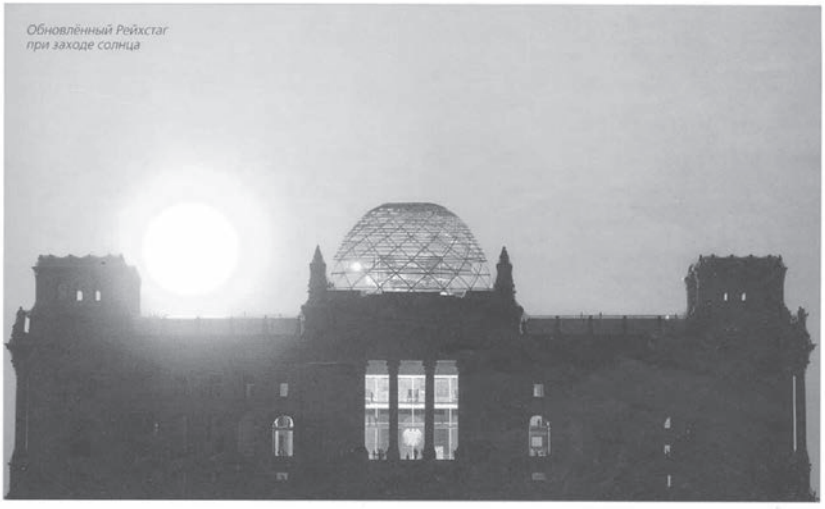

ЗОДЧЕСТВО МИРА 1•99 ПРИМЕЧАТЕЛЬНЫЙ ПРОЕКТ 57

Мал. 1. Рейхстаг. Берлін.
Арх. Норман Фостер. Верх — попередній варіант. Низ — існуючий

Мал. 2. Мерія міста Х'юстона. США

Мал. 3. Адміністративний центр Бразиліа. Арх. Оскар Немеєр

Ця будівля повинна мати не тільки зручні умови для праці, але ще велике смислове навантаження, тому що це своєрідна візитна картка держави, яку воно представляє.

Ідеї вирішення поставленого питання на даний час в Україні

Вирішення проблеми організації адміністративного центру в Україні може бути чотирма способами:

1. Перенесення столиці України в інше місто-спутник.
2. Розвиток існуючого центру (реконструкція та нове будівництво).
3. Винесення урядового центру на територію окремого району (другий центр).
4. Дисперсне розміщення представницьких будівель по території міста.

Розглянемо позитивні та негативні сторони цих варіантів.

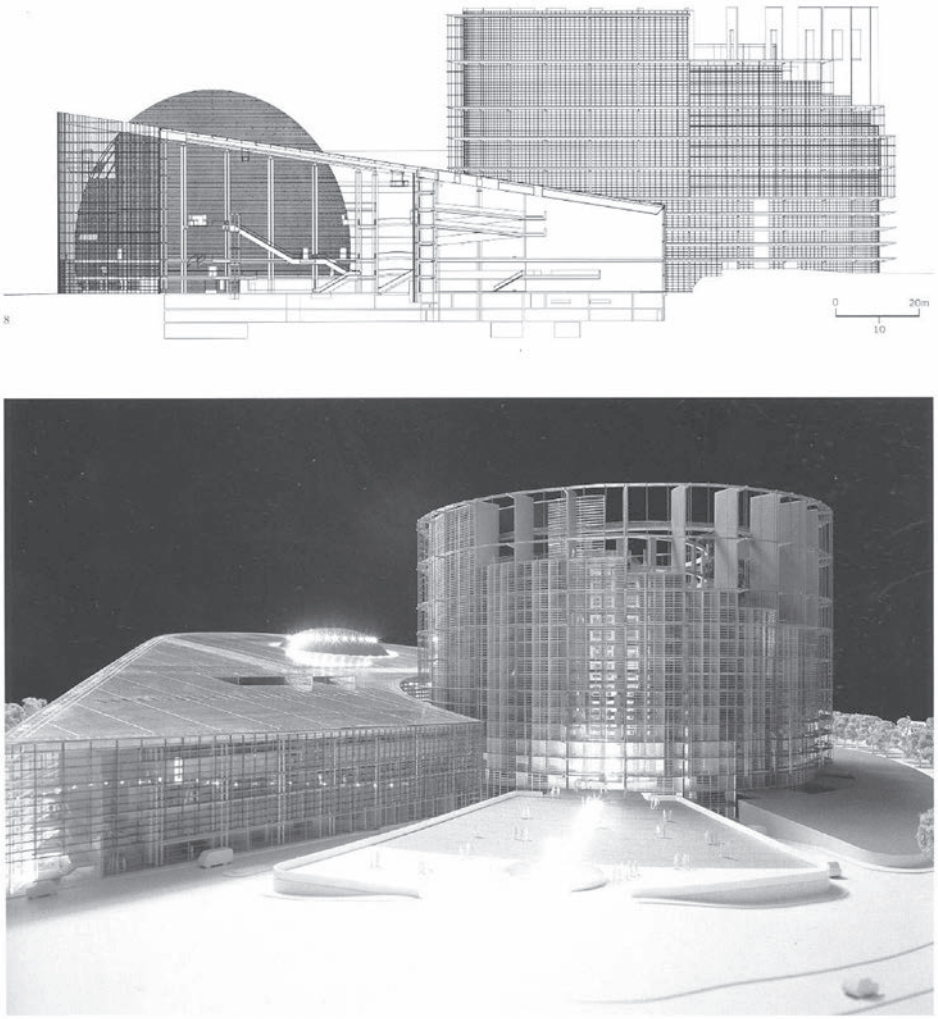

Мал. 4. Європарламент. Брюсель. Швейцарія. Верх — поперечний розріз. Низ — макет

1) Перенесення столиці в інше місто-спутник

На даний час в Україні такий варіант не зовсім актуальний. Хоча Київ вже майже вичерпав свої ресурси розширення і головний осередок його розвитку зараз припадає на центральну частину міста, він не переступив ще границю, за якою місто перетворюється на величезну агломерацію, де вже важко помітити, коли закінчується одне місто і починається інше, як, наприклад, у США. До такої ситуації наша столиця повинна перетерпіти великі зміни, а це час та кошти. Крім того, Київ носить не тільки титул столиці України, він несе у собі величезне історичне навантаження, як то кажуть — "мать городов русских". Столиця Давньої Русі — сакральне місце, ми не можемо так просто в теперішній незалежній держа-

ві, навіть спираючись на минуле, взяти і перенести її. Тобто варіант перенесення столиці можна вважати альтернативним, але на даний момент не прийнятним.

2) Реконструкція пам'яток культур під урядові установи

Існуюча ситуація по цьому питанню каже сама за себе. За час незалежності в нашій державі організовували працю урядових структур саме цим способом.

Варіант можливий, його вистачило на деякий час. Але країна розвивається, їй вже замало такого тимчасового рішення. Як вже було сказано вище, тут з'являються проблеми, що вже довго потребують вирішення. Так, наприклад, — організація прямих зв'язків між урядовими структурами. Їх і не може існувати, тому що будівлі мали зовсім інші призначення, їх структура і місцезнаходження не відповідають потрібним умовам функціонування урядових установ. Вони розкидані по центральній частині міста. Внутрішня організація будівель, звичайно, не прилаштована під потрібну функцію і тому вони проходять наново перевлаштування та переобладнання. Найчастіше такими будівлями є пам'ятки архітектури, а їх реорганізація змінює внутрішній вигляд, що також є пам'яткою архітектури. Керуючись цими фактами, можна зробити висновок, що потрібно змінювати ситуацію на краще.

3) Винесення урядового центру в окремий район

Розглядаючи такий варіант, треба сказати, що він би був прийнятний, якщо, по-перше, можна було б повернути всім використаним пам'яткам їх попередній вигляд. На даний момент важко казати, що є можливість облишити вже дещо організовані і прилаштовані до роботи використані урядовими структурами будівлі. По-друге, деякі вищезгадані структури тяжіють до центральної частини міста. На жаль, в сучасному Києві вже не лишилося місця, щоб збудувати новий урядовий комплекс десь у центральній частині. Його ймовірне місце розташування буде досить віддалене, а це вдало лише для деяких структур урядового комплексу. Крім того, не треба забувати й про фінансову доцільність. Тому зробимо висновок — Київ не готовий до таких перетворень.

4) Змішаний варіант

Цим варіантом пропонується винести деякі урядові структури, що є доповненням до вже існуючих, а також ті, що мали б більше комфорту для функціонування на новому місці у комплекс. Старі ж функціонуючі структури, що не можна перенести, облишити на їх теперішньому місці. Такий варіант, на мій погляд, цілком прийнятний для Києва. Він влаштовує багато суперечливих питань.

Таким чином, ми бачимо, що питання створення адміністративного центру з гарно розвиненою представницькою функцією в Києві вже назріло і цю проблему потрібно вирішувати. Україна — держава, що хоче посісти гідне місце серед розвинутих держав світу. Її повинні сприймати як сильного, стабільного, надійного партнера, потрібно підкреслити цей обраний курс у представницьких будівлях. Крім того, у стабільній, добре організованій роботі урядових установ зацікавлені не тільки інвестори інших держав, а й самі громадяни України. Вирішення даного питання може навіть дещо вирішити таку, на перший погляд, незначну у рамках держави проблему — як бюрократичні суперечки між різними структурами. Тобто якщо проблема ця буде мати вигідне рішення, і влада, і люди від цього тільки виграють.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Журналы: Зодчество мира. 1. 98;1. 99;4. 98;3. 98;4. 2001;2. 03.
2. Заварзин. О. Правительственный комплекс в Киеве. А. С. С. — 1999. — №5.
3. Замки. Дворцы и резеденции. А. С. С. — 1998. — №5.
4. Административные здания. Арх. СССР 1972. — №7.
5. В. Л. Хайт. Оскар Німейєр. — Москва, 1986.
6. Berlin — Visionen Werden Realitat, Jovis, 1997.
7. Журналы АСС, № 1. 99, № 5. 98.
8. Інтернетні видання.

УДК 72(436-25)

С. М. Лінда

АРХІТЕКТУРА “ЧЕРВОНОГО ВІДНЯ”: СОЦІАЛІСТИЧНА ЗА ЗМІСТОМ ТА ІСТОРИЧНА ЗА ФОРМОЮ

Вступ

Архітектура “Червоного Відня” привертає увагу багатьох архітекторів з різних аспектів: архітектурно-планувального, соціального, морально-етичного. Це був великий експеримент втілення в архітектуру австрійського варіанту соціал-реформістської утопії. Експеримент був проведений у Відні, де у муніципальних органах більшість належало соціал-демократам, у той час, як на решті території країни збереглося домінування консерваторів. Соціал-демократи прийшли до влади у Відні у травні 1919 р. і відразу зіткнулися з гострою житловою кризою. Цей брак житла з однієї сторони був зумовлений масовою міграцією у Відень під час І Світової війни (у місті проживало до 2 млн мешканців), з іншої — різким погіршенням стану старої житлової забудови. Ріст квартирної ренти поглиблював економічні труднощі робітничого класу. Соціал-демократи вирішили цю проблему і їх досвід будівництва у Відні 1919-1934 рр. став унікальним прикладом в історії поєднання політичної кон’юнктури та архітектурних запитів. Gemeindebau (громадське будівництво) стало найбільш значним досягненням уряду Відня і символом соціал-демократичного правління, рис. 1.

Архітектура “Червоного Відня” виходила поза межі програми лише соціалістичних муніципальних реформ, вона знаходилася в епіцентрі політичних конфліктів між правими і лівими силами. У лютому 1934 р., коли державні загони канцлера Енгельберта Дольфусса разом із групами австро-фашистської міліції штурмували житлові блоки, Gemeindebauten стали справжнім полем битви, місцем, де вперше ліві зчинили озброєний опір націонал-соціалізму. Через три дні “Червоний Відень” здався. У сучасній пресі Gemeindebauten були названі європейською “червоною фортецею, що впала” і стали символізувати не стільки опір, як поразку соціал-демократичного уряду столиці антисоціалістичної країни, рис. 2.

© С. М. Лінда, 2007

Обговорення проблеми

Gemeindebau як реалізація соціальної Утопії

Після I Світової війни та розпаду Австро-Угорської імперії Відень став збанкрутілим містом з високим рівнем інфляції. Німецько-Австрійська республіка, проголошена 12 листопада 1918 р., була позбавлена колишніх імперіальних володінь, а відповідно джерел палива, сировини та продуктів харчування: "Відень залишився ніби могутньою головою, позбавленою пропорційного їй тіла"[1]. У перші роки існування республіки це означало балансування на краю прірви голоду та економічного колапсу. Хоча соціал-демократична партія після програшу виборів у червні 1920 р. перестала відігравати ключову роль у політиці республіки, представники її все ж таки отримали перемогу на муніципальних виборах у Відні у 1919 р. Відень став єдиною столицею у світі із соціал-демократичним правлінням. Метою соціал-демократичного уряду стало "зробити Відень моделлю муніципального соціалізму, яка могла б стати прецидентом для майбутнього розвитку суспільства"[2].

У 1919 р. почалося впровадження у життя багатьох соціально-демократичних реформ, у тому числі і у сфері будівництва. Для соціал-демократів будівельна програма стала центральним пунктом широкого кола муніципальних програм, які повинні були змінити традиційну Volkskultur (народну культуру) віденського робітничого класу на нову Arbeitkultur (соціалізовану культуру робітничого класу) за допомогою розвиненої мережі різних соціальних інституцій, пов'язаних з освітою, веденням домашнього господарства, охороною здоров'я, піклуванням про дітей. Завдяки цим інституціям, які повинні були залучати робітників і робітниць до спільної діяльності, соціал-демократичний уряд розраховував перетворити віденський пролетаріат "у нову соціалізовану спільність". Gemeindebauten стали важливими місцями для розвитку цієї нової соціалізованої міської культури. Саме житлове будівництво стало серцевиною політики соціал-демократів, основне гасло, яке вони висували під час виборів. Будівлі стали не просто житлом, це було Gemeindebau — громадське будівництво, яке було символічною мініатюрою спільної побудови нового суспільства. У комплекс, окрім житла, входила розвинена інфраструктура (заклади освіти, культури, охорони здоров'я), а також просторі внутрішні двори для комунікації. І це теж було символічно. Це був свого роду перший приклад реального втілення соціальної Утопії. Завданням було довести всьому світу, що "...великі міста є здатні, навіть у капіталістичному суспільстві, проводити певну частину соціалістичної роботи. Соціал-демократична більшість у містах Рад може також продемонструвати в капіталістичній країні, яка творча сила притаманна внутрішньо соціалізму"[3].

Нові житлові блоки ставали символами влади, яка все ще поширювалася і набирала могутності у місті, монументальними пам'ятниками живої історії. І робочий клас "задокументував" свою історію у назвах блоків: Карл-Маркс-Хоф, Енгельс-Хоф, Адлер-Хоф...

Комплексна програма будівництва була введена у дію 21 вересня 1923 р., коли Міська Рада прийняла програму будівництва 25000 помешкань за 1924-1928 рр. Ця програма була успішно завершена вже у 1927 р. Тоді Міська Рада розширила програму будівництва ще на 30000 помешкань до 1930 р. і ще додатково мало бути запроектовано 30000 квартир до 1933 р. За 14 років у Відні було побудовано 611 75

квартир у 348 житлових комплексах та 42 житлових осередках. На 1934 р. кожен десятий житель міста Відня мешкав у квартирі, спорудженій Радою міста. Після 1934 р. розвиток соціального житла був перерваний австрійськими фашистами[4].

"Gemeine-Wien-Type"

Ще перед введенням у дію програми будівництва міською владою були сформульовані приписи стосовно обладнання, доступу, організації нового житла для робітників. У 1923 р. ці приписи були зібрані і відредаговані Architektureabteilung (Архітектурним бюро) у чіткий перелік стосовно планування, який є відомий як "Gemeine-Wien-Type"("Загальновіденський тип"). Положення, сфомульовані у переліку, лягли в основу будівельної програми[5].

В об'ємно-просторовій організації нового житла основним принципом стало уникнення тих незручностей, які були характерні для віденського житлового будівництва кінця XIX і початку XX ст.: довгі темні коридори, спільні туалети, непряме освітлення кімнат. Саме ці характеристики були типологічно важливими для Gangkьchenhduser (коридорно-кухонний будинок).

Будівельною програмою передбачалося два типи квартир: маленькі квартири (38мI), де були одна кімната, передпокій, кухня і туалет, і великі квартири (48мI), де додатково була ще одна кімната, рис. 3. До 1925 р. базові норми площ квартир були збільшені до 57мI, оскільки більшість квартир не мали балконів. Типовими були у будівництві так звані Wohnkьche — вітальні, поєднані з маленькою кухнею, що дозволяло опалювати житлові приміщення вугіллям або пізніше газом. Важливим нововведенням було зменшення висоти кімнати: до 260 см. Це економило кошти будівництва, опалення приміщень і мало також важливе політичне та культурне значення, оскільки нові розміри цілого будинку по вертикалі у поєднанні з типовими вікнами створили характерний тип фасаду будинку робітничого класу.

Заради економії коштів не були передбачені ванні кімнати, центральне опалення. Натомість наголос робився на спільних, комунальних зручностях, як це і було заплановано програмою. Це були кімнати для зборів, лазні, центри матері та дитини, дитячі садки, приміщення для прання та прасування, спортивні зали, кабінети зубних лікарів, бібліотека, кооперативні магазини тощо. Соціал-демократичний уряд максимально наголошував на соціалізації житла, на "визволенні домогосподарок", що мало бути забезпечене винесенням потреб щодо ведення домашнього господарства до приміщень спільного користування. У цей самий час ці комунальні зручності повинні були символізувати потужність і турботу соціалістичного міста — Міська Рада досягла всього того, про що не було мови у капіталістичному Відні XIX ст. [6]

Реалізації

Коли Хуго Брайтнер, перший президент соціал-демократичної будівельної програми і міський радник, 21 вересня 1923 р. представляв програму, він не визначав спеціальних пропорцій щодо будівництва Gartensiedlung (поселень-садів) та Gemeindebauten. Ці дві форми житлового будівництва вважалися абсолютно рівноправними для реалізації. Проте, дуже швидко стало зрозуміло, що наголос нової програми буде зроблений саме на Gemeindebauten. У 1921 р. 55% загального будівництва, яке фінансувалося муніципалітетом, припадало на поселення-сади,

що представляли собою комплекси одно- і двоповерхової забудови. У 1923 р., коли була введена у дію нова програма, ця частка зменшилася до 28%, у 1924 р. до 14%, а у 1925 р. лише до 5%[7]. Коммуна рішуче відкинула ідею створення міст-садів на периферії столиці (її гарячим сторонником був А. Лоос) і прийняла принцип створення кварталів високої щільності зі своїми ситемами обслуговування на смугах землі, які прилягали до центру (цю ідею підтримав П. Беренс). Загальною моделлю став т. зв. Hof — замкнутий або напівзамкнутий периметральний блок забудови, який будувався за традиційними зразками з традиційних матеріалів[8].

Першою спорудою, де вже були застосовані нові, соціал-демократичні стандарти, став будинок на Маргеретенгюртель 90-98 (Margaretengьrtel), споруджений ще у 1919-1921 рр. за проектом Роберта Калєса (Robert Kales). Трохи згодом будинок був розширений за проектом Хуберта Гесснера (Hubert Gessner) та переіменований у **Мецляйншталерхоф** (Metzleinstalerhof) і став першим прикладом реального громадського будівництва "Червоного Відня", рис. 4. У комплексі були вже передбачені приміщення для догляду за дітьми, пральні, ательє. Незвичною і новою для Відня стала інтерпретація внутрішнього двору, першого поверху, аттику як комунальної площі, яка могла використовуватися всіма мешканцями[9]. Ця колективізація простору позначила одну з найважливіших особливостей нового будівництва. Вона заклала нове діалектичне співідношення між частиною і цілим, між приватним і колективним. Кожен мешканець мав індивідуальний житловий простір, який якісно був значно кращий, ніж ті, у яких робітник жив до того, але також він володів і часткою комунального простору. Ця просторова інновація у Мецляйншталерхофі стала широко використовуватися у наступному проектуванні. Окрім того, у Мецляйншталерхофі були закладені нові принципи внутрішньої організації блоку, започаткований новий масштаб житлового будівництва у місті. Це стало початком не лише зміни традиційної організації міського будівництва, але також створило нову урбаністичну морфологію у Відні.

Першим комплексом, який був запроектований Хубертом Гесснером у 1924 р. вже після введення програми, став **Ройман-Хоф** (Reumann-Hof), названий так в честь Якоба Роймана — першого голови уряду "Червоного Відня". Хоф розмістили на другій віденській кільцевій дорозі — Гюртелі (Gьrtel), що зразу дало підстави говорити про створення "Рингштассе пролетаріату", рис. 5, 6. Саме у такому аспекті, як перший "палац для робітників" на "пролетарській Рингштрассе", і сприймали Ройман-Хоф. Початкове хоф повинен був включати 485 квартир, центральний блок повинен був мати 12 поверхів, центр по догляду за дитиною і дитячий садок, кілька кімнат для загальних зборів і пральню. Перша ідея, запропонована Гесснером, була незвична для Відня і тому викликала багато суперечок, які розгорнулися навколо центрального блоку, висотою 40 м. Архітектором було заплановано спорудити "перший віденський хмарочос", але через різні причини, у тому числі і фінансові, кількість поверхів була зменшена до восьми. Центром планувальної майже симетричної структури є квадратний двір-курдонер. По бокам прилягають два закриті внутрішні двори з периметральною забудовою. Квартири маленькі, тісні і різко контрастують зі справді палацовим фасадом. Центральний блок потрактовано на класичних засадах тридільної композиції і чіткого акценту центральної осі. Основа споруди вирішена у формі аркади — це один із найбільш поширених прийомів у класичному будівництві. Центральна частина акцентована

трикутними еркерами, а завершення — повторення аркади у мініатюрі, своєрідне трактування облегшеного ордеру[10].

У 1925 р. архітекторами Генріхом Шмідтом (Heinrich Schmidt) та Германом Айгінгером (Hermann Aichinger) розпочалося проектування ще одного великого комплексу **Рабен-Гофу** (Raben-Hof), призначеного для працівників залізниці, рис. 7. Комплекс був розрахований на 4,5 тис. мешканців і включав 1 тис. квартир. Труднощі, які виникли через приватновласницькі інтереси, а також складна топографія місцевості, зумовили те, що архітектори відмовилися від центрально-осьової композиції та "парадного" двору. Окрім того, через ділянку проходила вулиця. Був запропонований комплекс структур, які асиметрично групувалися навколо великих напіввідкритих просторів, а вулиця стала головною віссю комплексу. Приватні, громадські і напівгромадські простори були чітко розмежовані: територія вздовж вулиці трактувалася як громадська зона, "серце" комплексу, де зосередилися торговельні (38 магазинів) і громадські заклади (бібліотека, зубна клініка, театр). Всередині внутрішніх дворів були розташовані пральня і дитячий садок, які візуально відрізнялися від житлової забудови: вони були нетинькованi. Особливістю архітектури Рабен-Гофу було наголошення на архітектурних деталях та різноманітність використаних матеріалів. Мальовничість, нерегулярність планувального вирішення ніби підказали архітекторам прототип для історичної інтерпретації: готична архітектура.

Визнаним лідером серед будівництва суперблоків, міфічним символом соціального будівництва у Відні, став комплекс **Карл-Маркс-Хоф** (Karl Marz Hof), споруджений у 1926-1930 рр. архітектором Карлом Еном (Karl Ehn), учнем Отто Вагнера[11], рис. 8. Комплекс був розміром з маленьке місто: загальна площа 156 027 мI, 5 тис. мешканців і 1382 помешкання. Довжина фасаду — 1,2 км, площа центрального двору — 10 480 мI. Він мав дві пральні, дві лазні, дві клініки, бібліотеку, готель, пошту, аптеку і 25 різних комунальних служб, включаючи ресторан і навіть центр по дизайну інтер'єрів (всі служби винесені в окремі блоки і пофарбовані у сіро-блакитний колір)[12]. У композиції хофу вдало поєдналися концепції периметрального блоку, напіввідкритого внутрішнього двору і фасаду-будинку. Це майже симетрична композиція, що представляє собою поєднання у єдине ціле двох великих кварталів з периметральною забудовою за допомогою головного корпусу. Вхід через корпус у внутрішній двір-курдонер акцентований п'ятьма монументальними арками, замкові камені яких прикрашено скульптурами. У курдонері встановлено пам'ятник, який вже став важливим акцентом кожного суперблоку. Великий будівельний комплекс ґрунтувався на бароковій містобудівельній традиції, що проявилося у симетрії композиції, наявності "парадного" двору-курдонера, у чіткому акцентуванні головної осі. Прямим посиланням до історичного архітектури стало використання арок та модернізованих замкових каменів.

Карл-Маркс-Хоф не був найбільшим комплексом з точки зору місткості: найбільший комплекс **Занделяйтен-Хоф** (Sandeleite Hof) мав місткість 1 525 помешкань. Проте ні у якому іншому проекті не відобразилася з такою силою ідея соціал-демократичного руху, влади і сили. Він став "іконою" Червоного Відня. Його елементарні геометричні форми і колір найбільш повно втілювали ідеї соціалістичного Відня. У 1934 р. Карл-Маркс-Хоф став одним із найголовніших центрів жорстоких сутичок у спалахах громадянської війни, яка поклала кінець реформістським прагненням Червоного Відня.

Карл-Зайц-Хоф (Karl-Seidhof) належить також до одних із найбільших суперблоків: "місто у місті", центр нового району. Будівництво його розпочалося у 1926 р. за проектом Хуберта Гесснера (Hubert Gessner). Пояснюючи свій задум, архітектор говорив, що він не прагнув створити робітничу колонію. Справді, планувальне вирішення коплексу разюче нагадує Новий Хофбург (резиденція Ґабсбургів у Відні) Ґотфріда Земпера. Цікаво, що так само, як і Хофбург, була реалізована лише половина проекту. Таку саму подібність з Новим Хофбургом ми бачимо і у трактування головного фасаду: напівциркульний обрис фасаду, головний вхід акцентовано аркою. До історичних аллюзій апелює і башта з годинником.

Джорж-Вашингтон Естейт (George Washington Estate) також належить до одних із найбільших житлових утворень соціалістичного Відня, у якому найповніше була реалізована концепція міста-саду. Комплекс був побудований у 1927-1930 рр. за проектом архітекторів Карла Кріста (Karl Krist) і Роберта Оерлея (Robert Oerley). Це був експериментальний проект: частково Hof, а часково Siedlung. Комплекс представляє собою кілька фактично незалежних структур: двох периметральних квадратних блоків і кількох стрічкоподібних будівель, які вільно розташувалися на ділянці, відповідаючи вимогам рельєфу. Вся забудова носить напівсільський, романтичний характер завдяки використаним деталям: це форма вхідних воріт, башточки, трикутні еркери, мансардові вікна. Цей настрій підсилюється поєднанням червоної цегли та кам'яної кладки.

Висновки
Контроверсійність залучення історії

У містобудівельному аспекті нові споруди "зверталися" до зразків віденського будівництва періоду Габсбургської монархії. Однією з головних причин використання такого підходу була можливість поєднати існуючу міську інфраструктуру, що виникла у період Grьndzeit (II пол. XIX ст.), з новим будівництвом в органічне єдине ціле. Ці нові супер-блоки, місткістю по 1 400 місць, наповнювали існуючу урбаністичну структуру по-новому, що можна трактувати, як певне діалектичне відношення між минулим і теперішнім, як нову інтерпретацію історичної міської тканини. Іншим зверненням до історії стало відштовхування архітекторів від сформованої у Відні будівельної типології: від традиційного Hof-Haus чи периметрального блоку, який мав висоту від чотирьох до шести поверхів.

В цілому, архітектура віденських Gemeindebauten була різко протиставлена тодішньому європейському архітектурному розвитку. Особливо популярним було порівняння її з німецькою архітектурною школою Веймарівської республіки (Bauhaus), яка вважалася найбільш прогресивною у Європі. Типологія німецьких житлових комплексів Siedlung ґрунтувалася на розробці стандартизованих будівельних одиниць, єдиної уніфікованої планувальної концепції, використанні найсучасніших будівельних технологій та інноваційної просторової організації. Окрім того, візуально житлові споруди повністю відповідали сучасному архітектурному уявленню: плоскі дахи, горизонтальні стрічкові вікна, рядове блокування. У архітектурі віденського житла ніколи не експериментували зі стандартизованими будівельними елементами та провідними технологіями, натомість розповсюдженою була ручна робота, як засіб вирішення проблеми безробіття[13].

Архітектори, а їх було близько 190, які працювали над проектуванням житла, широко використовували скульптурний і художній декор, глазуровану плитку, візерунчасту цегляну кладку і художній метал. Проектували традиційні похилі дахи і демонстративно зверталися до історичних прототипів. Міжнародна архітектурна думка, в основному, негативно ставилася до цього досвіду і віденське будівництво навіть не вважалося сучасним. Наприклад, Зігфрід Ґідеон "випустив" будівельну програму "Червоний Відень" зі свого канонічного курсу "Простір, Час і Архітектура", який був опублікований у 1941 р. Після Другої світової війни формальний плюралізм віденського будівництва, так само як і політичний контекст програми "Червоний Відень", викреслив їх з різноманітних концепцій "інтернаціональних стилів" сучасної архітектури. Віденські будови оцінювали, перш за все, з політичного та ідеологічного аспектів, а не з архітектурної точки зору[14].

У жовтні 1926 р. архітектор з Бреслау Гюнтер Хіршель-Проч у своїй статті, яку він написав після відвідин будівельного конгресу у Відні, висловив думку, що архітектурний плюралізм віденського будівництва символізує "свободу будівельних концепцій", "прагнення соціальних верств" і "щасливий розв'язок житлової проблеми". Будівлі репрезентують "спокійну, тверезу доцільність, добре використання матеріалів, зрештою збалансовані пропорції... Там, де часом використаний орнамент, ефект не є особливо разючим. Колір, на тиньку і на зображеннях, також добре служить"[15].

Іншу точку зору зайняв Верне Гегеман, редактор журналу "Wasmuths Monatshehte fьr Baukunst und Stдdtebau", де і була опублікована стаття Г. Хіршель-Проча. В. Гегеман оцінив плюралізм, як "хаос архітектурних форм", а будівельну програму в цілому назвав "втраченою можливістю". "Замість великомасштабної художньої єдності" будівництво репрезентувало "безліч індивідуальних, внутрішньо не пов'язаних архітектурних вирішень"[16].

Ці два приклади ілюструють не лише контроверсійну природу стильового плюралізму архітектури Червоного Відня, а також різні ідеологічні інтерпретації цієї теми. Г. Хіршель-Проч у формальному еклектизмі вбачав відображення ідеологічного плюралізму віденського соціал-демократичного правління та ліберальності системи, яка дозволила такі різні індивідуальні самовираження. Правдивим виміром цього успіху було "задоволення мешканців", яке "навкруги виражалося"[17]. В. Гегеман вважав, що "опозиція була фактичною правдою" і цей формальний хаос не був результатом свобод, наданих архітекторам, а був результатом відсутності чіткої архітектурної програми, яка дозволила чиновникам у будівельному департаменті приймати серйозні архітектурні рішення.

Так чим же був архітектурний плюралізм Червоного Відня: результатом соціал-демократичної політики чи відсутністю будівельної політики? Перший повоєнний історик Червоного Відня Хельфрід Кодре у роботі "Стилістичний розвиток віденського громадського будівництва" (Die Stilistische Entwicklung der Wiener Gemeindebauten) намагається прослідкувати еволюцію "революційного стилю" через визначення "революційний".

Іншим вирішальним фактором використання історичних традицій було специфічне відношення до нового будівництва, яке розглядалося урядом як будівництво "палаців для робітників" (Volkswohnpaldsten). Це була свого роду політична

маніфестація прогресивних змін у суспільстві, яке розвивається під керівництвом соціал-демократів. Окрім того, важливо було, щоб архітектурний стиль віденського будівництва відрізнявся від інших європейських міст, наприклад, від Берліна чи Франкфурта. Цей феномен мав також своє пояснення: як зазначив німецький письменник Ернст Толлер у 1926 р., описуючи Відень, там створюється "пролетарська форма культури" на контраст до "буржуазної" німецької. Архітектура грандіозних гофів "фортець робітничого классу" багато в чому передувала монументально-романтичним версіям радянської архітектури середини тридцятих років. Вона перегукувалося із соціалістичними ідеями архітекторів Росії, а саме І. Фоміна із його ідеєю героїчної архітектури "червоного доричного стилю", який би відображав дух країни, у якій пролетаріат отримав владу. Це все були варіації класицизму "лівого крила".

Дослідження "природи" архітектурного феномену "Червоного Відня" очевидно є ще предметом подальших досліджень та наукового дискурсу, який є важливим та цікавим для нас, людей, які також були народжені та виховані у країні, яка будувала свої "червоні утопії".

ПРИМІТКИ

1. Иконников А. В. Архитектура XX века. Утопии и реальность. Издание в двух томах. Том I. — М.: Прогресс-Традиция, 2001. — С. 246.
2. Blau E. The Architecture of Red Vienna 1919-1934. — London: The Mitt Press, Cambridge Massachusetts, 1999. — P. 4-5.
3. Fцrster W. Social Housing — Innovative Architektur — Mьnchen-Berlin-London-New York: Prestel, 2002. — P. 15.
4. Fцrster W. Social Housing — Innovative Architektur ... — P. 17.
5. Blau E. The Architecture of Red Vienna 1919 – 1934... P. 177.
6. Fцrster W. Social Housing — Innovative Architektur ... P. 17.
7. Blau E. The Architecture of Red Vienna 1919 – 1934... P. 154
8. Иконников А. В. Архитектура XX века. Утопии и реальность. Издание в двух томах. Том I. — М.: Прогресс-Традиция, 2001. — С. 246.
9. Навіть у прибуткових будинках XIX-поч. XX століть внутрішній двір завжди трактувався як приватний простір власника будинку і не був доступний для квартиронаймачів.
10. Fцrster W. Housing in the 20th and 21st Centure — Mьnchen — Berlin — London — New York: Prestel, 2005. — P. 28-30.
11. Architecture in Austria. A Survey of the 20th Century. — Basel — Boston — Berlin: Birkhдser Publishers, 1999. — P. 66.
12. Blau E. The Architecture of Red Vienna 1919 – 1934... P. 333-334.
13. Правда, одним із завдань все ж таки була стандартизація будівництва. Проте вона стосувалася лише архітектурних деталей: вікон, дверей, газових плит тощо, які замовлялися у великих кількостях для того, щоб задовольнити потреби будівельної програми протягом року. Це пояснює той факт, що всі споруди, незважаючи на різноманітність архітектурних вирішень, так легко "впізнати" за типовими вікнами та дверима. Див.: Fцrster W. Social Housing — Innovative Architektur ... — P. 18.
14. Blau E. The Architecture of Red Vienna 1919 – 1934... P. 6-8.
15. Hirschel-Protsch G. Die Gemeindebauten der Stadt Wien / Wasmuths Monatshehte fьr Baukunst und Stдdtebau. — № 10. — 1926. — S. 357-362.

16. Hehemann W. Kritisches zu den Wohnbauten der Stadt Wien / Wasmuths Monatshehte fьr Baukunst und Stдdtebau. — № 10. — 1926. — S. 362-370.
17. Hirschel-Protsch G. Die Gemeindebauten der Stadt Wien / Wasmuths Monatshehte fьr Baukunst und Stдdtebau. — № 10. — 1926. — S. 357-362.

Рис. 1. Плакат “Червона людина говорить”
Fцrster W. Social Housing — Innovative Architektur — Mьnchen-Berlin-London-New York: Prestel, 2002. — P. 8.

Рис. 2. Обкладинка з книжки “Падіння Червоної фортеці”
Blau E. The Architecture of Red Vienna 1919 – 1934. — London: The Mitt Press, Cambridge Massachusetts, 1999. — P. 12.

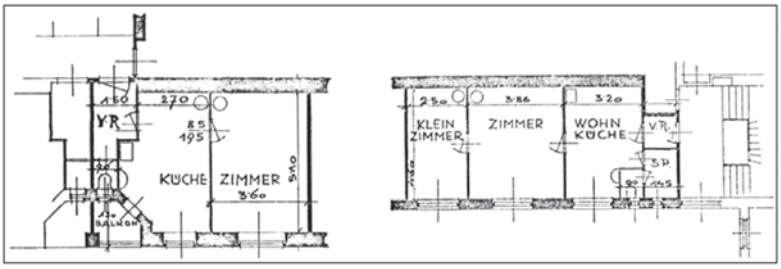

Рис. 3. Планування стандартних квартир: на 38мI (справа), 48мI (зліва)
Blau E. The Architecture of Red Vienna 1919 – 1934. — London: The Mitt Press, Cambridge Massachusetts, 1999. — P. 56.

а

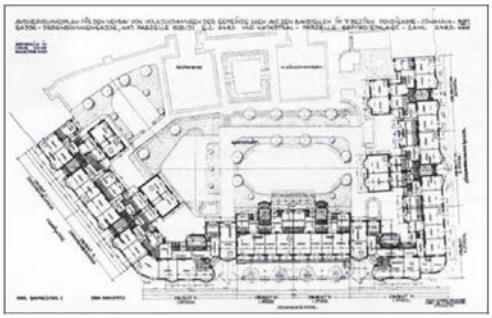

б

Рис. 4. Х. Гесснер. Мецляйншталерхоф:
а — загальний вигляд; б — план першого поверху
Blau E. The Architecture of Red Vienna 1919 – 1934. —
London: The Mitt Press, Cambridge Massachusetts, 1999. — P. 123.

Рис. 5. Плакат “Рингштрассе пролетаріату”
Fцrster W. Social Housing — Innovative Architektur —
Mьnchen-Berlin-London-New York: Prestel, 2002. — P. 16.

а

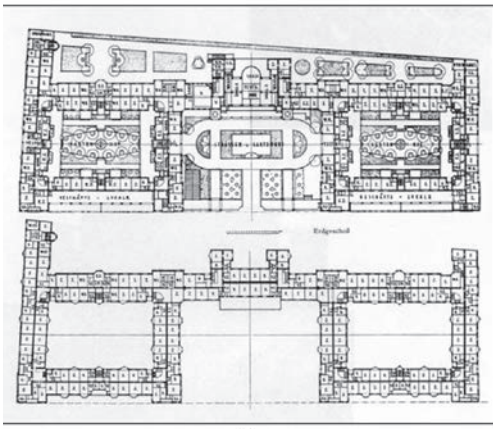

б

Рис. 6. Роймангоф: а — загальний вигляд центрального корпусу; б — план першого та типового поверхів

Blau E. The Architecture of Red Vienna 1919 – 1934. — London: The Mitt Press, Cambridge Massachusetts, 1999. — P. 128.

Рис. 7. Рабенгоф, генплан

Blau E. The Architecture of Red Vienna 1919 – 1934. — London: The Mitt Press, Cambridge Massachusetts, 1999. — P. 140.

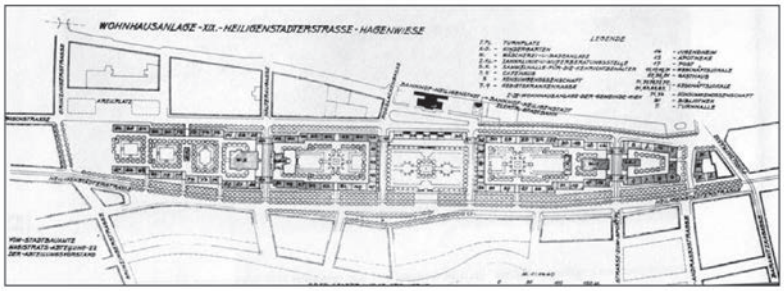

а

б

в

Рис. 8. К. Ен. Карлс-Маркс-хоф:
а — генплан (*Blau E. The Architecture of Red Vienna 1919-1934. — London: The Mitt Press, Cambridge Massachusetts, 1999. — P.* 165);
б і в — фото фіксація головного асаду *(фото автора 2006 р.)*

УДК 72.01;72.03

Б. Л. Ерофалов

АРХИТЕКТУРНЫЕ ОБЛОМЫ

О членении, или В чем заключается существо строительства. Деталь — это не выдумка и не вещь в себе, но азбучная и, в общем-то, давно известная составляющая большой архитектуры. Леон Батиста Альберти так трактовал необходимость тщательного рассмотрения и уяснения места и роли детали в архитектурном организме: “Вся сила изобретательности, все искусство и умение строить сосредоточены только в членении. Ибо части всего здания, все особенности каждой из них и, наконец, сочетание и объединение всех линий и углов в одно произведение — всё определяется с учетом полезности, достоинства и приятности одним только членением ... следует прилагать большую заботу и старание при рассмотрении этих вещей, столь важных для всего здания: нужно стараться, чтобы даже мельчайшие части казались сделанными разумно и искусно” (*De re aedific. I 9*).

© Б. Л. Ерофалов, 2007

Итак, приблизимся к самой малой частности, к исходной компоненте, к мельчайшей детали классической композиции, к “биологической клетке” архитектурного организма — архитектурному облому. А для этого ответим на некоторые (когда-то очевидные всякому зодчему) вопросы.

Зачем обломы? Представьте себе дом. Основной его массив держится прямым блоком, как кирпич. В основании — нечто выступающее из “кирпича”, имеющее свой абрис. Венчает дом крыша с карнизом, также выступающим и неким образом переходящим в тот же “кирпич”. В итоге весь профиль дома вполне живописен и напоминает ломоть тезоименитой буханки хлеба “кирпич”. Ровный квадратный ломоть, разломленный пополам. На куске хлеба в профиль, и сверху, и снизу на разломе, вместе с коркой выступают обломы. Но в профиле дома выступы эти подвержены твердокаменной строительной логике. Именно сочленение тела здания и колонны с крышей (карниз) или основанием (база) имеет самую развитую профилировку, которая и есть “архитектурные обломы”.

Название ёмкое и точное. Поэтому здесь мы вряд ли согласимся с польско-цнотливым мнением проф. И. Б. Михаловского: “Для этих отдельных элементов, составляющих архитектурные профиля, установился специальный термин, слишком мало выражающий то, к чему он относится, а потому мы старательно избегаем его, но должны его назвать, так как он утвердился в технике довольно прочно.

Элементы профилей принято называть “обломами”.

Название это вызывает в нашем представлении понятие о чем-то сломанном, испорченном, даже грубом, тогда как относится оно к частям небольшим, тщательно выработанным и в некоторых случаях тонко прочувствованным” [8, с. 8].

По Д. Н. Ушакову, облом есть “мелкая архитектурная деталь, являющаяся составной частью архитектурного профиля” [9].

Что значит “обломать”? Тот же Дм. Ушаков в 1938 году трактует глагол “обломать” как: 1) отбить, отломать кругом; 2) поколотить, избить кого-н. чем-н.; 3) уговорить, уломать упрямца и устроить, обделать дельце [9]. В 2006 году сей перечень следует дополнить еще некоторыми актуальными значениями: 1) обмануть чаемое ожидание самым наглым и бесперспективно ориентированным образом; 2) получить выгоду в трудной ситуации; 3) выполнить проект в “историческом стиле” с использованием греко-римских архитектурных обломов.

Что — куда? Все виды обломов (профилей), используемых в классической архитектурной форме, можно разделить на прямые (плита, полка, пояс, ступеньки) и криволинейные (вал — он же полувал, четвертной вал, выкружка, каблучок, гусёк и т. п.). В учебно-справочной литературе распространено ходульное различение обломов “прямых”, то есть расширяющихся кверху, и “обратных” — книзу. Такое различение по большому счету ничего не дает в сути их применения. Куда как важнее соблюдение простого тектонического закона: “Во всяком сооружении, сказали мы, надо следить за тем, чтобы накладываемое сверху всегда покоилось на прочном. Ничто не будет прочно, если отвесная линия от подножия камня, расположенного наверху, падая, будет находить под собою воздух или пустоту. Потому, когда вытесывали желобки, остерегались, делая углубления, касаться отвесов тех камней, которые располагались сверху. Валы будут выступать наполовину своей толщины с прибавлением еще одной восьмой части. Так же и самый большой вы-

ступ вала своей отвесной линией коснется наружной части плинта. Так поступали доряне” (*De re aedific. VII 7*).

Прямые обломы фиксируют собственно массив какой-либо части архитектурного организма, например, цоколь, подиум, стену, абак, архитрав. Они суть просвечивающие части тела здания.

Криволинейные обломы — это сочленения, своего рода шарниры между основными частями. Они, как амортизирующие подушки, улавливают переходы между блоками, плитами и колоннами: всякие выкружки, валики и каблучки.

Особую роль играют вычурные криволинейные профили, динамически меняющие кривизну: скоция и эхин. В классической архитектуре они, как правило, использовались на цилиндрических поверхностях оснований колонн и капителей.

Интересно, что ни Палладио [2], ни Виньола [3], ни Альберти не делают различия в поименовании обломов, используемых для плоской поверхности или цилиндрической, то есть поверхности стены или колонны. Хотя имманентную разницу между листелью карниза (полочкой) и колорино колонны (шейкой) можно услышать, не увидев на разрезе.

Как ломать? О геометрии архитектурных обломов, составляющих своеобразный алфавит классического формотворчества, трактует глава 7 книги VII Альбертиевого сочинения, которое соответствующим образом именуется и любовно перечисляет все основные профили ордера: “Об очертаниях колонн и их частей, о базисе, валах, выкружках, листелях и плинте. Об обломах, поясе, ступеньке, вале, валике, выкружке, каблучке и гуське”. В главе дана исчерпывающая в ряду механистических возрожденческих описаний характеристика обломов: “Обломы орнаментов следующие: пояс, ступенька (полка), вал, валик, выкружка, каблучок, гусёк. Всякий облом есть очертание такого рода, что выдается и отступает, но имеет разные линии. Ибо очертание пояса подражает букве L и пояс тоже, что листель, но шире, чем листель. Ступенька есть пояс, сильно выступающий. Относительно вала я колебался, не назвать ли мне его плющом, так как он всюду вьется, и очертание его выступа подобно букве C, присоединенной к букве L так:

Валик есть уменьшенный вал. Если же перевернутая буква C сочетается с буквой L ..., то образуется выкружка. Если буква S к тому же L прибавляется ..., то получит наименование шейки или горлышка (каблучок), ибо похоже на горло человека. Если же под это L добавляется лежачее и перевернутое S ..., то по сходству изгиба это называется волной (гусёк)” (*De re aedific. VII 7*).

Откуда ионики? Досужий взгляд часто упирается в живописный орнамент из завитков, крошева сухариков, подсолнухов и лаврового листа, за которым даже не угадывается классическая простота объема, скрывающегося за украшением. Это не упрек обывателю.

Если бы древний до-римский грек увидел вакханалию Крещатика, он был бы сбит с толку не менее студента-первокурсника, то есть не увидел бы за пёстрою оберткой прозрачного архитектурного сообщения. Здесь много чего подпустили римляне со своим стремлением к изобилию и упрощению, к гурманству и чревоугодию, к роскошеству и всякой триумфальной лаврушке.

Но поскольку корень наш греческий, мы вынуждены вещи такого рода различать и очищать. И тогда окажется, что странные “яйца со стрелками”, именуемые “иониками”, не что иное, как обычные бусы или цепочка овалов с листами, кото-

рые наложены на вал. Поскольку в ионической капители использован четвертной вал (вспомните эхин дорического ордера), то наши бусы превратились в разрезанные пополам овалы (ионики) в окружении волют (“необязательных” свитков пергамента, возложенных на упругий блин эхина).

По крайней мере, для мастеров Возрождения в этом деле все было ясно: “...части подобных обломов будут либо гладкие, либо украшенные. На поясе высекают ракушки, пернатых, а также надписи. На ступеньке — зубчики, правила построения которых таковы: они шириной в половину своей длины, а пустой промежуток между зубчиками имеет из трех частей ширины две. Вал снабжают шнуром овалов, а иногда одевают его листьями; и овалы одни делали цельными, другие сверху срезанными. Каблучок и гусёк покрывают только листьями. Листель всегда остается гладкой” (*De re aedific. VII 7*).

Очистив таким образом глаз от глупостей (вещей, конечно же, интересных и, по-женски, даже важных), мы увидим в ансамбле Крещатика, в месте его пересечения с Майданом, самый что ни на есть развитый классицистический ансамбль с наслоением исторических объектов, подобранных один к другому со сладчайшей логикой искусства античного ордера. Здание Почтамта (1952, Б. И. Приймак) и дома-башенкой на Крещатике, 25, он же вход-арка в Пассаж (1948, А. И. Малиновский) расположены в низине и решены в дорическом ордене. Далее композиция закономерно подхватывается реконструированным зданием ионической Консерватории (1897, В. В. Городецкий — 1955, Л. Б. Каток). Естественным образом движение в сторону Институтского холма подхватывается непритязательным, но коринфским портиком Укоопсоюза (1954) и великолепной коринфской же ротондой Октябрьского дворца (послевоенная реконструкция Института благородных девиц: 1838, В. И. Беретти — 1952, А. И. Заваров). В этой логике вполне уместным завершением ансамбля Майдана стала Колонна Независимости (2001, А. В. Комаровский), увенчанная изобильной коринфской капителью Палладиевого образца [2]. И даже уместен дистиллированный (космический) портик на крыше гостиницы “Москва/Украина”, хотя масштаб здания-кулисы сегодня однозначно “провалился”.

Coda: Больше выверенности в членении! Архитектор, если ты не понимаешь, что гусёк это не какой-то там лесбийский киматий, а киматий очень даже дорический, то весьма рискуешь попасть впросак с идеологической ориентацией. К тому же, тщательное изучение и грамотное использование архитектурных обломов поможет тебе стать прогрессивным модником.

С течением времени всякий первичный геометрический профиль греко-римской классики приобретает все больше самостояние, отдельное употребление и самодостаточную выразительность. Эксперименты такого рода начали модернисты 1920-х и 1930-х в СССР, США и национальных европейских архитектурах. В частности, опыты Ивана Фомина с “пролетарской классикой” или Йозефа Плечника с “чешским стилем”. Фомин использовал обычную полку в тройном и четверном ритме, добиваясь невероятных по силе воздействия и чистоте композиционных эффектов (см. украинский Кабмин).

Сегодня резко актуален и необычайно выразителен классический профиль a la скоция. Этот профиль с египетского надвратного завершения все более употребим в виде цельного карниза здания — см., например, офисный билдинг в лондонском Доклэнде.

А потому: больше выверенности в членении и пропорции! Меньше обломовщины, товарищи!

Ведь неслучайно рядом со словарной дефиницией “облом” соседит “обломовщина”, что, по Д. Н. Ушакову, значит: “лень, безволие, нерешительность, бездеятельность, медлительность. В типе Обломова и во всей этой обломовщине мы видим ... произведение русской жизни, знамение времени ... родовые черты обломовского типа мы находим еще в Онегине ... но, с течением времени, по мере сознательного развития общества, тип этот изменял свои формы, становился в другие отношения к жизни, получал новое значение. Дбрлбв. Это показывает, до какой степени мы дьявольски неповоротливы, мешковаты, сколько еще у нас обломовщины... Лнн (О неповоротливости нек-рых организаций при переходе к новым формам работы; XI съезд РКП(б), 1922 г.)” [9].

Современный архитектор не спит! Он собран и заточен на свершение. Совершенство же произведения, в какое бы время оно ни было построено, и есть классика.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Витрувий*. Десять книг об архитектуре / Пер. с лат. Ф. А. Петровского; Под общ. ред. А. Г. Габричевского: В 2 т. — М., 1936. — Т. 1.
2. *Палладио А.* Четыре книги об архитектуре / Пер. с итал. И. В. Жолтовского; Под общ. ред. А. Г. Габричевского: В 2 т. — М., 1936. — Т. 1.
3. *Виньола Дж. Б. да*. Правило пяти ордеров архитектуры / Пер. с итал. и ред. А. Г. Габричевского. — М., 1939.
4. *Альберти Л. Б.* Десять книг о зодчестве / Пер. с лат. В. П. Зубова; Под общ. ред. А. Г. Габричевского: В 2 т. — М., 1936. — Т. 1.
5. *Барбаро Д.* Десять книг об архитектуре Витрувия с комментариями / Пер. с итал. А. И. Венедиктова, В. П. Зубова, Ф. А. Петровского; Под общ. ред. А. Г. Габричевского. — М., 1936.
6. *Блюм Г.* V Columnae, или Описание и применение пяти ордеров... / Пер. с нем. А. И. Венедиктова, А. Л. Саккетти; Под общ. ред. А. Г. Габричевского. — М., 1936.
7. *Габричевский А. Г.* Лекции об архитектурном ордере // Архитектура СССР. — 1989. — № 2. — С. 81–85.
8. *Михаловский И. Б.* Архитектурные ордера. — Л., 1925.
9. Толковый словарь русского языка / Под ред. Д. Н. Ушакова. — М., 1938. — Т. 2.
10. Всеобщая история архитектуры: В 12 т. — М., 1973. — Т. 2.
11. Основы архитектурной композиции и проектирования / Под общ. ред. А. А. Тица. — Киев, 1976.
12. Аполлон: Изобразительное и декоративное искусство. Архитектура / Под общ. ред. А. М. Кантора. — М., 1997.

УДК 72.01;72.03

А. А. Пучков

СВЕТОВОЙ СТОЛП И КОЛОННА КАК ВЫРАЖЕНИЕ ТЕКТОНИЧЕСКОЙ СПОСОБНОСТИ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ СРЕДЫ В КОНТЕКСТЕ ЭЛЛИНСКОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ И ДРЕВНЕГРЕЧЕСКОЙ АРХИТЕКТУРЫ

75-летию со дня рождения
академика Николая Мефодиевича ДЁМИНА
почтительнейше посвящаю

Принцип реконструкции того или иного феномена античности (и не только ее) открывает широкие перспективы для сколь угодно произвольного интерпретаторского вторжения, основанного на дразнящей мыслительной интуиции автора такой реконструкции. Основной здесь оказывается авторская увлеченность проблемой, авторское переживание и научная честность. В таком ключе заинтересованная обращенность к античной архитектуре тем более оправдана, что в ней самой сформирован замкнутый круг воззрений, выход из которых с трудом возможен на тех “ведомых тропинках”, что уже давным-давно внутри него протоптаны.

История архитектуры, сведенная к истории развития архитектурной формы, похоже, начинает исчерпывать вещеведческие возможности. Потому обратиться к новой постановке вопросов, не связанных с искусствоведческим восхищением пропорциями и красотой фронтонных композиций, мастерством Мнесикла, Иктина или Фидия, — кажется естественной (даже, простите, физиологической) потребностью научно свободного мышления.

С иной точки зрения, по наблюдению Г. И. Ревзина, попыткам привить архитектуроведению семиотику — уже около сорока лет, и они неудачны. “С одной стороны, поразительная близость семиотической культурологии и части архитектуроведческих исследований, с другой — засвидетельствованная временем “неплодность” их союза. С одной стороны, ощущение, что, описывая модель мира в некоей архаической мифологии, семиотика на самом деле описывает иконографическую программу какого-то известного памятника архитектуры, с другой — безрезультатность попыток перенесения понятия *картина мира* в архитектуроведение” [1]. Что же делать посреди этой безотрадности? Г. И. Ревзин считает, что поскольку, едва только мы начинаем импортировать семиотику в архитектуроведение, то есть по сути уничтожаем разницу между ними, их союз оказывается неплодотворным, — постольку следует удерживать их различие. “В силу их близости у них, несомненно, найдутся общие темы для разговора, но этот разговор должен мыслиться именно как диалог” [2]. Каждый помнит, что “диалогический подход — это не только гордыня переламывания чужих голосов своей интонацией, это и смирение выслушивания чужих голосов (чтобы понять врага) перед тем, как их переломить” [3]. Некритически понятый концепт М. М. Бахтина о диа-

© А. А. Пучков, 2007

логичности культуры, по тонкому замечанию М. Л. Гаспарова (вызвавшему бурю негодования у записных бахтиноведов), привел к тому, что ниспровергатель всякого пиетета сам по иронии судьбы стал предметом пиетета: “Несвоевременные последователи сделали из его программы творчества теорию исследования, а это вещи принципиально противоположные: смысл творчества в том, чтобы преобразовывать объект, смысл исследования в том, чтобы уберечь объект от искажений” [4]. Следует понимать употребленное Г. И. Ревзиным понятие *диалога (семиотики с архитектуроведением)* как принцип активного отношения к наследию, поскольку вещи ценны не сами по себе, а тем использованием, “в котором они участвовали” (Бахтин). М. Л. Гаспаров подчеркивает: “Вступая в диалог с вещью, читатель (исследователь. — *А. П.)* может или подстраиваться к ее контексту, или встраивать ее в своей контекст (диалог это борьба: кто поддастся?). Первое возможно: Бахтин нехотя признает заслуги Эйхенбаума, вскрывшего в вещах Л. Н. Толстого такие злободневные контексты, о которых все давно забыли. Но это хлопотно, да и вряд ли нужно. Второе отношение для Бахтина и для всех в 1920-е годы гораздо естественнее: не подчиняться вещи, а подчинять вещь, брать из старого мира для перестройки нового только то, что ты сам считаешь нужным, а остальное с пренебрежением отбрасывать. Вся культура прошлого — лишь полуфабрикат для культуры будущего” [5]. По мнению Г. И. Ревзина, между дисциплинами “семиотика” и “архитектуроведение” может существовать диалог, будто они общаются помимо исследователя-архитектуроведа, который работает “методами семиотики”, и только наблюдает, как две дисциплины мирно диалогизируют сами с собой. Пожалуй, это преднамеренно незамечаемое общее место, своего рода устойчивая “научная метафора”: ведь каждому понятно, что общаться могут только живые существа, а не абстрактные модели. При всеобщей недоговоренности о терминах и понятиях семиотики каждый разумеет под ней своё и приходит к своему ценному (но субъективному) результату, способному обогатить окружающих. Архитектуроведение и его методы не являются точными, в лучшем случае они объективны, а уровень объективности для каждого исследователя свой. Если М. Л. Гаспаров, намеренно сгущая краски чужого недомыслия вокруг бахтинской концепции диалога, стремится сделать “собеседников” в диалоге максимально рельефными, то Г. И. Ревзин констатирует, во-первых, необходимость удерживать различие, во-вторых, указывает на возможность существования общих тем. Итак, остановимся на том, что использование приемов семиотического исследования в архитектуроведении допустимо (ниже покажем, каким образом можно достичь любопытного эффекта), что общаются не эпохи, а люди, вступая в диалог с современниками и почтительно выслушивая предшественников, — эпохи исследуются при помощи диалектической и индуктивной логики, логики высказываний и многозначной логики, и т. д., опираясь на эрудицию. Конечно, всякий исследователь может “допросить” минувшую эпоху, но отвечать-то все равно приходится самому. Бахтинский диалог это все равно что игра в шахматы с самим собой. Вот какие порой странности поставляет гуманитарным наукам простая метафора.

Этой статьей, помимо прочих научных задач, вынесенных в заголовок, я попробую показать, в какой мере можно говорить о пределах применимости в архитектуроведении семиотических принципов и приемов, относительно которых Г. И. Ревзин предполагает возможность диалога. В предыдущих работах, опубли-

кованных в сборнике “Региональные проблемы архитектуры и градостроительства” (2000–2005 гг. [6]), я стремился рассматривать “региональность” архитектуроведческих проблем в широком теоретическом плане, в данной публикации тоже приходится рассматривать отнюдь не периферийную, но центральную проблему: символ — среда — культура (на античном примере).

Итак, дух дышит, где хочет, и понимание, каким образом его дыхание отражается, “запотевая” на зеркальной поверхности формы зодчества, — залог *проблемологической истории архитектуры* [7]. Идея эта не нова: наиболее корпусно зафиксировал ее в начале 1920-х годов А. Г. Габричевский [8]. — “Мысль о том, что классический канон может быть априорно или апостериорно выведен, что можно формально охарактеризовать классическое мирочувствие, — сущее безумие; исследователь... должен уловить те почти неуловимые оттенки творчества, когда оно начинает сознавать имманентный всякому искусству синтез как положительный идеал, как формообразующую энергию” [9]. Действительно, “формальные характеристики” античной архитектуры — исследование пропорционального устройства композиции памятников, вопросов гармонии и происхождения ордера (от архитектора Витрувия до архитектуроведа В. Ф. Маркузона и семиотика-медиевиста У. Эко) — только *искусствоведческое* подтверждение самоценности архитектурной оболочки (“антропоморфно-положительной или стереометрически-отрицательной” [10]), отражение “пластического направления художественной воли” (Kunstwollen А. Ригля), по сути, отрицающее форму, поскольку пластическая масса переживается не как оболочка, а как художественная самоценность. Активное отступление от этих позиций предлагается тем же Габричевским: отчетливо выраженная “динамичность художественной воли” должна была бы искать не твердой оболочки, а нечто подобное плащу, развевающемуся вокруг пляшущей фигуры (божества в храме или Афины Промахос на Акрополе, например, хотя боги “не пляшут”, — пребывают) и как бы подчеркивающему след, оставляемый этой фигурой в пространстве. “В динамическом зодчестве главным мотивом является конфликт между творящим и расторгающим свои материальные узы пространством и массой, сопротивляющейся ему и проявляющей своеобразную одухотворенность в этой борьбе” [11]. Безусловно, такая борьба существует идеально как в самом произведении, так и в исследовательском акте, не говоря уже о творческом акте архитектора. Как указывалось (с отсылкой к мысли Габричевского), в самом конечном счете всякая инобытийно данная поверхность (и ее масса) есть нечто, специфически ограниченное человеческим жестом и тем самым ему подведомственное.

Эти размышления имеют непосредственное отношение к проблеме телесности, с одной стороны, пластически выраженного мировоззрения творческого человека, а с другой, — самой творческой мысли, в которой эта телесность уже трансцендентально оформлена [12]. Проблема синтеза обоих идеальных тел, подтвержденная конкретным воплощением в материале античных произведений, на мой взгляд, представляет особенный интерес для изучения архитектуры античного времени.

Поэтому следует начать с семантически первых элементов, сформировавшихся в мышлении эллина в качестве исходных предпосылок волевого оформления среды его обитания. Безусловно, эти элементы берут начало в *догреческом* духовном пространстве, существуют объективно и налагаются нами преднамеренно.

Не станем упускать из виду, что основными задачами геометрии эллинов V в. до н. э. являлись удвоение куба, трисекция угла и квадратура круга [13]. Эллинские мудрецы были убеждены, что космос имеет сферическую форму, и такое убеждение было подкреплено твердым мнением, что наиболее совершенным объемным геометрическим телом является “божественная сфера”, как наиболее совершенной плоской геометрической фигурой — “божественный круг”. Если читатель согласится с наименованием перечисленных мыслеформ “архетипами” (от греч. *arche* — начало, и *typos* — образ), то пусть это будут архетипы: новоевропейская научная ментальность не менее консервативна и заносчива, нежели древнегреческая (и древнеримская). Довольно показать, сославшись на прекрасную миниатюру Н. Н. Годлевского, что архетипические для эллинов т. наз. пифагорейские пропорции — арифметическая, геометрическая и “музыкальная” — находили геометрическую и числовую интерпретацию в тесной связанности с проблемой числа “π” [14]. Каждой эпохе свойственно назначать некие мыслительные вещи тем необсуждаемым элементом общественного (и частного) сознания, который уже Платон называл умопостигаемым образцом, “эйдосом”, средневековые схоласты — природным образом, запечатленным в уме, св. Августин Блаженный — исконным образом, лежащим в основе человеческого познания [15]. Если в “аналитической психологии” К. Г. Юнга понятие “архетип” соотносится с бессознательной активностью человека, то не будет, пожалуй, непростительной ошибкой отнести эллинские представления о мире как огромном пластическом теле именно к такого рода “бессознательному” (разом с удвоением куба, трисекцией, квадратурой и числом “π”), то есть “первообразному”.

Среди наиболее элементарных пластических первообразов следует назвать *столп*: (1) некую вертикаль, соседствующую с природной сущностью прямоходящего человека; (2) нечто, противостоящее горизонтальности земли; (3) пластическое (и тем самым несколько техницизированное) выражение статических нагрузок, которые в чем-то сродни давящему на человека Нового времени атмосферному столбу (эллины знали только эфир, разлитый вокруг них, как стихия); (4) знак того смысла, который разлит вокруг этого столба; (5) наконец, — знак самого себя, выражающий и конденсирующий корпусную ценность его как феноменологически самостоятельного пластически оформленного и онтологически сущего организма.

Основываясь на развитой Н. И. Бруновым (в отношении памятников архитектуры), А. Ф. Лосевым (на общеэстетическом и философском материале) и уточненной нами [16] концепции античного пластического мышления, выполним экспликацию мысленно реконструированной объективации *пластически-телесного воплощения идеального в эллинском мире*. С ней, собственно, и имеет дело архитектура как сложный социальный и художественный феномен.

Очевидно, что лишь благодаря *границе* нечто способно стать обозримым, и не что иное как материя оказывается в конечном счете силой, которая приводит все к бытию и оформленности. Обойтись в нашем движении *от мира как природы к памятнику как природе* без остановки на феномене “светового столпа” как мировоззренческого залога возможности преобразования среды вообще, имевшего место в античном мировоззрении, затруднительно. Прочее — и колонна как некоторая организованная и построенная материальность (как тело), и периптер хра-

ма, и самый храм как пластический организм, и архитектурный ансамбль, и город как общественный организм (полис) — все это, мне кажется, нельзя освоить, не оттолкнувшись от античного понимания “светового столпа” в его общественных и мифологических интерпретациях.

Уже в архаике благодаря гекзаметрам Гомера сталкиваемся с фигурой Атланта, “...которому ведомы моря / Все глубины и который один подпирает громаду / Длиннногромных столбов, раздвигающих небо и землю” (*Од. I 51–53*). То есть титан Атлант в качестве наказания за поражение в титаномахии поддерживал на крайнем западе вблизи сада Гесперид небесный свод. И столбы здесь “длинноогромны”, и Атлант “стовбичить” (укр.), то есть стоит столбом, высится во весь рост.

Платон, пересказывая “Миф о загробных воздаяниях”, посвященный посмертным странствованиям Эра (сына Армения), который погиб на войне, пишет: “Всем, кто провел на лугу семь дней, на восьмой день надо было встать и отправиться в путь, чтобы за четыре дня прийти в такое место, откуда сверху виден луч света, протянувшийся через все небо и землю, словно столп, очень похожий на радугу, только ярче и чище..., [Они] увидели посредине этого столпа света свешивающиеся с неба концы связей: ведь этот свет — узел неба; как брус на кораблях, так он скрепляет небесный свод. На концах этих связей висит веретено Ананке, придающее всему вращательное движение” (*Государство X 616 b–c*). Веретено Ананке — Необходимости — помещено в центре светящегося столпа и привязано к концам небесных связей; ось этого веретена — мировая ось. Сама же Ананке (*Anagke*) — не только божество Необходимости и Неизбежности, но и матерь Мойр (сестер-Прях) — вершительниц судьбы человека, наматывавших и (в буквальном смысле) отсчитывавших время сознавания эллином самого себя. “Хтоническая фигура Мойры, — считал Б. Дитрич, — была субординирована мировому порядку, управляемому справедливостью, или сделана его частью” [17].

В комментарии Прокла к “световому месту” Платонова “Государства” указывается, что “тело этого света предшествует телу неба” и “непосредственно связано с душой всего” [18]. А. Ф. Лосев пишет, что этот космический свет — еще не свет чистого разума и даже не свет космоса, но образует такое световое тело, в котором космическая душа отождествляется с космическим телом. Со ссылкой на Прокла А. Ф. Лосев говорит, что такая световая колонна и покоится (поскольку охватывает собою все, и потому дальше ей некуда двигаться), и находится в вечном движении (поскольку является проводником вечно подвижной космической души), внематериально скрепляя своим существованием подвижные части космоса в целое. Вслед за Проклом Порфирий (уже в комментариях к Проклу, комментировавшему Платона) находит, что световой столп — носитель, то есть нечто зиждущее космической души. Комментирующая это же место “Государства” наша современница А. А. Тахо-Годи пишет, что световая сфера связует небо и землю подобно обшивке корабля и пронизывает их насквозь в виде светящегося столпа в направлении мировой оси, концы которой совпадают к полюсами. Сказано географически и геометрически слишком прозрачно, хотя понять, что в данном случае представляет собой “обшивка корабля” — трудно. Едва ли нужно столь непосредственно разделываться с тем, что составляло, как мне кажется, форму предельного статуса античного космоса. Несмотря на всю мифологичность светового

столпа, он — реальность, в которую был заглублен, трансцендентально внедрен эллин, которая окутывала его светом и тьмой, наполняла жизнь ответственностью за содеянное и полагала в ней Необходимость и Судьбу как главенствующие, предзаданные к смерти неотвратимости.

Световые столпы, массив которых подпирали атланты (нужно заключить об Атланте во множественном числе?), "раздвигая небо и землю", — пронизывали человеческое существование в каждой точке его деятельностной реализации, буквально освещали его бытие. Ими собственно и обосновывалась возможность пребывания между небом и землей. Атлант необходим, иначе человек будет раздавлен, сплющен (Геракл чуть было жизни не лишился, добывая золотые яблоки вечной молодости). Недаром Атлант — брат Прометея. Он вечен и бесконечен, сколь бы иронично эллинский миф (Гесиод с Аполлодором) ни интерпретировал его. "Тяжесть неба", которую несет Атлант на крайнем западе, оказалась Гераклу не под силу: только просто *подержав* его некоторое время на хрупких мужских плечах, он совершил двенадцатый подвиг (*Аполлодор*. Мифол. библиотека II 5, 11). Тяжелая трудовая жизнь Атланта —подвиг настоящий: это не Гераклова расчистка Авгиевых конюшен.

Как известно XX веку (благодаря поэтическому открытию М. Цветаевой), небо начинается в миллиметре от земли (а, может, и раньше). Эллин понимал иначе — он пребывал где-то в промежутке между небом и землей, *весь в свету*, но грань между землей и небом была для него зыбкой: насколько хватало ощущения тверди, на которую ты обречен, настолько хватало и зрительной способности созерцания лазури, которая недостижима. Граница этого — ты сам. *Само сознание человека — та грань, которая отделяет небо от земли*: иначе в них просто не было бы необходимости, и земля — "безвидна и пуста" — являлась бы небесным основанием для последующего Творения (в ветхозаветной установленности).

Разницы между небом и землей, как между мифологией и реальностью, для грека, похоже, не было, по крайней мере, в той степени, в которой мы теперь понимаем это как некоторую "пограничность". Ведь световой столп, пронизывающий тебя целиком как действующее и мыслящее *существо природы*, — никакое не порождение якобы воспаленного страстью к мифологизации эллинского сознания, но налично ощутимое чувство укорененности в мире как пластическом организме. Ничто не могло бы происходить, не будь героических атлантов, которые ни на миг не покидают места нелегкой службы по сложносочиненному мифологическому уставу.

Пронизанность человека светом (теперь бы сказали: светом сознания), "населенность" мира световыми столпами, распирающими небо и землю, существование атлантов, которые всегда при исполнении обязанности, наконец, онтологическая ощутимость этого в каждый момент сознания, проецирующего явления мира на свою онтологию, все это — непонятный для новоевропейской традиции феномен, позволяющий в каких угодно материализованных пластических явлениях находить залог тектоничности, которая воплощалась в *теле среды*: изначально *архитектурном теле*.

Как мысль требует для собственного бытия немыслимости, так световой столп требует человека, и так же человек требует для своего бытия его возможности, его необходимости и предзаданности [19]. Световой столп — вещный столп, имею-

щий некоторое имя как выражение самого себя, налаженный способ осознания присутствия человека в *инобытии*. И несмотря на отвлеченнейшую феноменальность, световой столп есть обобщенный смысл, сообщаемый человеком окружающему в формах “не-обходимости” и “судьбы” своей формологической самореализации. С. А. Шубович справедливо указывает, что образ атлантов “явно отсылает к могучему дорическому периптеру и вскрывает корни катартического воздействия” [20]. (Последнего аспекта — катарсиса-очищения — мы в данном этюде не касаемся).

Таким образом, с явлениями реализации *идеи* светового столпа мы встречаемся, едва останавливаем взгляд на эллинстве. И первое, что видим насмотренным зрачком, — не литература, не театр, не войны: архитектурная форма *колонны*.

Колонна — деятельностный и потому в чем-то прагматизированный взгляд эллина на мироощущение, *камнем* оцепеневший в истории архитектуры и выражающий полисемантичность тектонического воззрения на ее устроенность. (См. прекрасную книгу Л. И. Таруашвили о соотношении ордерного зодчества с тектоникой визуального образа в поэзии античности и христианской Европы [21].) По существу, мы, обратясь к колонне, подошли к тому месту рассуждений, от которого начинали “путешествия” в античную архитектуру все исследователи, не исключая и первого среди них — Карла Бёттихера. До сих пор я стремился подвести некую почву под размышления, которые другими начинались с мыслительной аксиомы: скажем, “главным созданием греческой архитектуры является греческий *ордер*, наиболее существенную часть которого составляет греческая колонна” [22]. Эта фраза, которой Н. И. Брунов вступает во второй том знаменитых “Очерков по истории архитектуры” 1935 г., по-своему разворачивая сюжет, — беспредпосылочна; она сама — некий a posteriori постулированный результат, который, конечно, ни в каком опровержении не нуждается. Однако если для исследовательских целей великого российского историка архитектуры такой предпосылки было довольно, для наших целей этой констатации недостаточно: она не отвечает на вопрос “почему?”

Далее мы только отчасти намерены следовать Н. И. Брунову или А. Ф. Лосеву (который тоже начинает с изучения феномена колонны). Нас интересует в феномене колонны *не она сама* как свершившийся, “свернутый” результат пластических представлений античности о тектонике, пропорциях и ритмике (поскольку это исследовано до приторности многократно), а колонна — как основание и предельное формологическое выражение человеческого мирочувствия вообще, культурологический смысл которого лежит не в плоскости ее физических или художественных качеств, *не в ней самой*, а разлит повсюду, куда простирается тектоническое, пластически-телесное мышление древнего эллина (и заимствованное у него архитектурное мышление последующих поколений). Иными словами, нас интересует колонна не как конкретное физическое тело, находящееся в ведении приемов архитектурной композиции, но как некий собирающий другие тела (в т. ч. мыслительные) целостный мировоззренческий организм, символизирующий о самом себе.

Здесь следует начать со следующего: с констатации (на основании предыдущего) рефлектирования эллином всякого произведения (посредством его *идеи*) как специфического *органа жизни* (мысль о произведении как органе жизни впервые

высказал Мераб Мамардашвили), способного порождать условия, при которых самое существование этого произведения оказывается вообще возможным. Такая мыслительная предпосылка, на мой взгляд, не выбивается из поля античной мыслительной традиции.

Где была греческая мысль, когда "греки" исчезли, а адресат еще не появился? На этот вопрос, заданный "в пространство" М. К. Мамардашвили [23], своеобразно ответил Ю. П. Сенокосов: "Я думаю, что она была в языке. Если психика всегда нечто неопределенное, что поддается только метафизической расшифровке, то язык единственная наша реальность, сама в себе несущая и "физику" и "метафизику", и именно поэтому способная обеспечить выход к "абсолюту", а следовательно, и к новому знанию" [24]. Если действительно одним из способов существования мысли является язык, — хранящий молчание, когда невостребован (что вовсе не значит, будто он мертв), или активно коммуницирующий, если мысль животрепещет в человеке, — то существование некоторой реальности, в которую мысль вовлечена и которую она своим наличием уже переделала и тем самым телесно оформилась, *происходит и помимо языка* (в нашем случае — древнегреческого). Ведь как знание, так и незнание *существуют* не только посредством языка и в языке, — они феноменальны, даже если акт их существования не опредмечивается, не вербализуется. И лишь когда происходит событие встречи знания с сознанием, возможное при каких угодно условиях (тем более, если эти условия являются внешними по отношению к "встречающему"), язык вступает в права. Так что, вероятно, не только в языке жила эллинская мысль, когда "адресат еще не появился": она могла существовать и помимо адресата, и не обязательно адресатом ее был какой-то другой, коррелятивный по отношению к ней язык чужого сознания.

И вообще, был ли у греческой мысли адресат? Есть ли адресат у какой угодно мысли? Хотя вопрос этот, как может показаться, не парадоксален, без выяснения стимулов мышления нам тоже не обойтись. Кажется, стимул к мышлению обязан быть внутренним, а никак не внешним, чтобы не снижать, не приземлять качества мышления: другой барьер — и другая реакция на внешний или внутренний стимул. В чем-то самостоятельную линию мышления можно сохранить (выдержать), лишь не вступая в борьбу со средой, не реагируя на ее повсеместное в тебя вторжение. Едва начнешь бороться, "гнуть линию", приспосабливаться или подчиняться, как тут же (по слову А. М. Пятигорского) будешь разбит и раздавлен, подчинен ей уже сознательно. И тогда никакой внутренний стимул просто не проявится.

Уверен, адресат не волновал античного мыслителя в той степени, в которой может волновать современного писателя его потенциальный читатель. И на адресат, который когда-нибудь может появиться, Аристотель, Платон или Прокл не ориентировались: иначе нам не было бы столь интересно их сегодня изучать. Их стимулы столь же внутренние, как и у нас, едва мы находим мужество критически прикоснуться к текстам.

"Греческая мысль" как специфический культурный феномен существовала (то есть *обладала бытием*, являясь, по М. Хайдеггеру, *со-бытием бытия*), будучи воплощенной в форме пластически деятельностного постижения и преобразования среды вообще, являясь организмом, способным эту среду и средства ее преобразования порождать, иными словами: *произведением как самостоятельным*

активно действующим органом жизни. Поскольку “реальность входит в жизнь трансцендентально, иначе мы вообще не могли бы понимать то, что до нас и на нас завершается” [25], постольку же и жизнь трансцендентально проникается реальностью, и то, что “на нас завершается” (ведь явление античной культуры на всяком другом завершено иначе, не так, “как на мне”), завершается некоторым помимоязыковым образом, но живет в форме, которая была способна породить особенное мыслевыражение на этом языке, совершенствовать язык (оро-акустически), доводя позднее до виртуозности пунктуацию и орфографию (расстановку диакритических знаков придыхания и ударения) его текстовой жизнедеятельности, и создавать основание для существования этого языка как космологического феномена. Эта форма: *архитектурная форма*.

Иначе говоря, архитектурная форма — наиболее выразительный язык, который мы только и способны расслышать, не зная древнегреческого и пользуясь доставшимися нам текстами преимущественно в переводах (правда, хороших). Язык архитектуры — не только духовный эсперанто, но и та подлинная коммуникативная среда, в которой всякий другой язык способен существовать, как совершенствуя самого себя, так и воздействуя на дальнейшие реализации архитектурой своих общественно-процессивных функций. Понятие *архитектура* и понятие *язык* соосновны; они — такие земляки, которых связывает нечто большее, чем просто территория родства: их объединяет самый способ рождения и жанр развития, и в этом они сродни только музыке.

Так вот, для греческого “архитектурного языка”, понятого таким образом, первым смысловым элементом, словом является *колонна*. В этом отношении колонна — то, что Мамардашвили называет “мысле-организмом”, — “испытующая и измеряющая множественность с со-общением внутри нее и распространением осознаваемых содержаний с элементом бесконечности” [26]. Нет в античной архитектурной форме ничего более мистического и более полисемантичного, чем феномен *колонны как основы всякой художественной и тектонической построенности*, повсюду, доколе возможно, разливающей непостижимо ценный эстетический смысл. Ухватывание этого смысла если не было задачей самого древнего грека (он в этом не нуждался, поскольку звучание эллинской речи было его родным *акустическим пространством*), то должно стать задачей каждого, кто хоть как-то прикасается к античной культуре.

Не выяснив, чем была колонна для античного человека как (1) идея, как (2) форма и как (3) материя в их взаимоотношении и между собой, и в пересечении понятий (4) феномена и (5) явления, мы не имеем права, не опасаясь профанации, двигаться дальше.

Естественно, идея всегда есть некоторая форма; но если бы идея была только формой, имея материю не в самой себе, а как нечто привходящее, она не могла бы символизировать единство формы и материи, поскольку все действия, воспринимаемые представляющим умом, по Вл. Соловьёву, или все явления, в нем происходящие как его внутренние состояния, необходимо получают его собственные, “умные” определения или определяются посредством его природы. “Таким образом, представляющий ум необходимо дает форму явлений, ибо очевидно, что нечто может существовать для него и в нем только в *форме* его собственного бытия. То же, что подлежит этой форме, то есть действующие на него вещи или субъекты,

составляют тем самым *материю* явлений, и если, как мы сказали, всякое действие или явление предполагает две... взаимодействующие причины, то одна из них — воспринимающий субъект, или, ум — есть причина формальная, а другая — то, что на него действует, — есть причина материальная" [27]. Таким образом, форма без материи имеет общую определенность, но не обладает собственным существованием. Материя же без формы имеет существование как потенция или сила, но не имеет определенности.

Материя относится к форме так же, как действительность к реальности: некая художественная идея, зародившаяся в душе художника, обладает действительностью, но не имеет реальности до тех пор, пока не будет осуществлена во внешнем для нее материале, воплощена в материал и реально им опосредована. "Действительность и реальность относятся между собой, как производящее и произведение, как natura naturans и natura naturata" [28]. Потому всякая реальность состоит в соединении материи и формы, оформленном идеально, то есть, будучи облеченным в некоторую идею. С точки зрения же наших рассуждений о телесности мысли, реальность это лишь некоторая степень существования действительности. Всякая идея, зародившись, уже целиком обладает реальностью и действительностью.

Так, *колонна как идея* чего-то, что лежит за ее пределами, обладает целокупно и реальностью, и действительностью, и ничего иного, кроме того, что разлито вокруг нее и что в ней самой содержится, в качестве реальности и действительности не определяет ее, иные формы ее бытия невозможны. Ни в каком другом смысле *колонна как идея* не может обладать ни реальностью, ни действительностью, поскольку ее идеальное бытие уже вбирает в себя все извне возможные ее характеристики в качестве существующего.

Здесь соотношение *феномена* и *явления* оказывается гораздо значимее для понимания характера *колонны как идеи* (как таковой), нежели соотношения в ней материи и формы. По Хайдеггеру, выражение *феномен* нужно фиксировать как само-по-себе-себя-кажущее, очевидное [29]. В самом греческом языке выражение *phainomenon* имеет значение: *выглядящее так, словно; кажущееся; видимость*; *phainomenon agaton* — значит *благо, которое выглядит так, словно*, но в действительности не есть то, за что себя выдает [30]. Таким образом, "*феномен* — себя-в-себе-самом-показывание — означает особый род встречи чего-то. *Явление*, напротив, подразумевает сущую в самом сущем отсылающую связь, а именно так, что *отсылающее* (дающее знать) способно удовлетворить своей возможной функции, только если оно кажет себя само по себе, есть "феномен". Явление и видимость сами различным образом фундированы в феномене" [31]. Иным словом, феномен является только основанием для явления, которое может выказывать себя некоторой видимостью, то есть *в форме* и *формой* некоторой видимости. И такая видимость тоже — не что иное, как идея, взятая нами, лично нами, в своей форме и материи, адекватных форме и материи нашего сознания, то есть существующая и как действительность, и как реальность, поскольку обладает телесной качественностью. Потому *колонна* прежде всего — явление, в котором неминуемо встречаемся с феноменом, выказывающим себя в форме и материи колонны. Этот феномен — социальная и художественная среда античного мира, породившая соответственную себе архитектурную форму. Иными словами, явление — то, благодаря чему возможна встреча с феноменом, то, чем для нас является феномен и то,

чем он вообще *является человеку*. В этом смысле колонна есть на удивление предельный случай, когда идея и тело этой идеи совпадают в художественной форме. И если снять в колонне ее материальный и формальный моменты, сохранив тектоническую (и механическую) сущность, то кроме художественно выразительной идеи от колонны ничего не останется, поскольку она уже вобрала все мыслимые архитектонические смыслы, которые в ней (как в идее) обрели формологическое завершение. В колонне мы сталкиваемся с замкнутым кругом — ее идея целиком, без остатка содержится в ее формальном теле, которое в свою очередь эту идею повсюду разливает.

Имеем все основания утверждать, что *телесная идея* как идея, обладающая архитектоническим существованием, в наиболее чистом виде иллюстрируется греческой колонной. Никакой другой архитектурной эпохе это не свойственно, и даже классицизм, так или иначе прочитывавший форму колонны и интерпретировавший ее, подминая под собственные архитектурные нужды, в какой-то степени *отказался* от колонны как от всеобъемлющего выражения/воплощения смысловых сторон человеческого бытия. В отношении классицизма это вполне объяснимо социальной спецификой, культурной почвой, на которой он вырастал, и которая воплощала себя архитектурой на других основаниях. Читатель, конечно, помнит единственную реплику Архитектора в первом акте II части “Фауста”:

Астролог

Магическою силой древний храм
На сцене в глубине показан нам.
И как Атлант, подперший небо шеей,
Легко несут постройку пропилеи.
Колонн под ней неисчислимый лес,
Хотя и двух хватило бы в обрез.

Архитектор

Вот в чем античность? Мне она тогда
Своей тяжеловесностью чужда.
В противность этой грубости, невольно
На ум приходит свод остроугольный.
При виде сети стрельчатых окон
Душой я как бы к небу вознесен [32].

Романтическая ирония И. В. Гёте, закончившего вторую часть “Фауста” в год смерти, в 1831-м, конечно, не может быть вынута из контекста его “неоготических” архитектуроведческих статей (и пристрастий), но она подчеркивает противоречие между “спокойным величием” эллинов, может, порой, избыточно величавым, и стремительным беспокойством готического тимпана, стрельчатых окон и католической немецкой души, возносящейся к этим пластическим изяществам. Zeitgeist, дух времени, каждый раз проявляется по-разному.

Что здесь судачить о романтиках и классицизме, если уже архитектура Рима представляет образцы использования чаще формальной, художественно-декоративной роли колонны, пренебрегая не только тектонической правдой о ее технической работе, ее “прямыми обязанностями” (нести нагрузку), но и вообще помещая ее — гипертрофированную и по величине, и по “идее” — в чуждый ей

контекст: в нем семиотические стороны колонны получают совсем иную интонационную и потому иную философскую и иную эстетическую окраску.

Собственно колонна, колонна как нечто, отражающее и предельным образом воплощающее "жизнь духа в форме зодчества" (Габричевский), в архитектурной форме, свое истинное и честное лицо, которое не обезображено декоративными гримасами и еще лишенное формальной маски (ее колонна вынужденно наденет в эллинистически-римское время), имеет только в эллинскую и отчасти в начале эллинистической эпохи. Эта роль колонны и ее формологической конкретики — *ордера* (лат. *order* — порядок), — с изучения которой начинаются все современные истории древнегреческой архитектуры, и за которой, собственно, кроме типологии зданий, имеющих ордер, не о чем говорить, — эта ее роль, на мой взгляд, оказывается главенствующей не столько в отношении произведений архитектуры, сколько в отношении решения задач понимания античного мировоззрения вообще. К обоснованию этого мы кратко обратимся. Здесь трудно удержать себя, чтобы не опереться на исследования Н. И. Брунова и особенно А. Ф. Лосева, произведя коррекцию на основе сказанного выше.

Несмотря на некоторый схематизм, продиктованный жанром и акцентами "Истории античной эстетики", заключения Лосева нельзя обойти вниманием, хотя, безусловно, они в силу тезисности нуждаются в разработке. Приведем цитату, концептуально вводящую в существо вопроса. "Уже давно в истории и в теории архитектуры сопоставляют греческую колонну именно с человеческим *телом*. Она вертикальна, как человеческое тело (а не как тело животного), и ее вертикальность не схематическая, а живая (энтазис). Она снабжена каннелюрами, в которых трудно не узнать складок платья (даже формально-технически обработка этих каннелюр близка к обработке одежды на многих статуях), и также капителью, которая одним своим названием указывает на скрытую здесь идею "головки"... Колонна античного периптера есть именно тело, хотя и несколько обобщенное в своей выразительности. Недаром мы находим в Греции храмы, где колонны прямо даны в виде человеческих фигур... Колонна — это ведь, можно сказать, почти весь периптер; это единое божественное тело (а оно у греков было чисто человеческим), повторявшее себя вокруг себя самого, и каждая колонна поэтому есть символ этого периптера. Вот почему, между прочим, тут так незначительны интерколумнии. Ясно, что их эстетическая функция — не быть каким-нибудь самостоятельно значащим пространством, но только четко отделять одну колонну от другой. Интерколумнии только обосновывают каждую колонну в качестве самостоятельной индивидуальности и тем помогают ей демонстрировать собою и все другие колонны, то есть весь периптер в целом, и ту телесную фигуру божества, которая является внутренним содержанием периптера... Колонна есть сам периптер в своем индивидуальном явлении... Это — герой, и это — бог; это — памятник герою и внешняя жизнь божества. Но все это вполне соизмеримо с реальным человеком, все это — понятно ему; это — он сам в своем монументальном закреплении" [33]. Казалось бы, после такого заключения о природе колонны можно дальше и не рассуждать: прочее рискует оказаться лишь перепевом этих умозаключений. Однако не все так просто, как хотелось бы.

Прежде всего, нельзя не заметить, что колонна рассматривается Лосевым с точки зрения установления *зрителем* соотношения между своим телом и стволом ко-

лонны [34]. Этот зритель, с одной стороны, жил (по лосевской реконструкции) в античное время, с другой, — этим зрителем Лосев представляет себя. Вроде бы противоречия не наблюдается: как всякий современный исследователь, Алексей Федорович, опирающийся на грандиозный научный опыт, вполне имеет право на *такую* фантазийную реконструкцию элементов античного мировоззрения. Иной вопрос: можно ли без специальных оговорок проецировать систему мировосприятия античного человека (взятого в его предельном обобщении и потому *частным человеком* не являющегося) как систему пластически-телесных результатов его пластически-телесной же мыследеятельности, данную нам во внешнем выражении материалом текстов, произведений искусства и архитектуры, — на конкретную художественную форму? То есть: можно ли без указания посредствующих звеньев трансформировать *идею* "продуктивного воображения" (Кант) человека в *идею* произведения, оказывающуюся результатом этого "репродуктивного воображения"?

Действительно, даже если снять категорию "зритель", колонна на основании античных источников должна трактоваться как адекватная человеческому телу проекция этого тела, данная в идеальной и абсолютизированной художественной форме, самая данность которой обусловлена общеантичной системой мировоззрения. Мы помним, что всякая *телесная идея* как *идея, обладающая архитектоническим существованием*, в наиболее чистом виде может быть *структурно иллюстрирована* греческой колонной и потому выступает предельным случаем выражения отождествленности в художественной форме телесного характера идеи с ее телесно-пластическим инобытием. Иначе: обладающая телесностью идея человека, порожденная его сознанием благодаря воле природы, находит зримое воплощение именно в феномене и явлении античной колонны, которая олицетворяет все возможные отношения человека к своему инобытию и самого себя как действующего субъекта природы, взятой в общественном проявлении.

Колонна является наиболее отчетливой формой проекции природы человека на природу его социального бытия, и в этом смысле олицетворяет принцип слиянности человеческого сознания с его инобытием, воплощаясь в конкретной художественной форме. Индивидуализированная колонна, о которой пишет Лосев, вправду оказывается тогда обобщенным символом вообще человеческого тела, а организованная сумма колонн символизирует, скажем, *в периптере некое "обстояние"* ("обстание", как говорил Андрей Белый) *человеком идеи божества*, ради которого этот периптер затевается как архитектурное целое.

Недаром периптер (*peripteron*) в греческом языке означал "оперение". Божество, помещенное в храме, доступное для лицезрения простому смертному лишь по праздникам и только сквозь приоткрытую дверь, самой формой периптера *оперяется "людьми-колоннами"*, и благодаря человеческому сознанию получает антропоморфно реализованный онтологический статус [35]. Благодаря такому *оперению* божество способно существовать как нечто реальное, хотя и статуарно покоящееся, а человеческое сознание, воплощенное в форме колонны, выступает необходимым "заводным" моментом, в силу чего статика божественного тела, порожденного человеческим сознанием и реализованного в скульптурной форме, пребывает в космическом равновесии/постоянстве: ему некуда больше двигаться, и оно покоится. Но покоится как совершенно реальное божественное тело, не прикрытое строительными лесами мифологических конструкций.

Трактовка колонны в форме непосредственно человеческого тела (как, скажем, кариатиды Эрехтейона, во время Панафинейских шествий ласково-назидательно "глядевшие" на толпу, что обвивала Парфенон с севера) — некий антропоморфизированный слепок идеи человека, но в отличие от тектонической формы просто колонны, имеющий второстепенное, подчиненное значение технической работе по несению антаблемента (таковы же атланты Эрмитажа), а не самостоятельную общеантичную отвлеченность. Недаром на протяжении двух последних столетий кариатида рассматривалась не как имеющая важное *архитектурное* значение, а — как автономное *скульптурное* произведение, как обычная статуя среди других изваяний, статуя отнюдь не "божественная" и не "героическая". Как писал А. Г. Габричевский, всякое существо (то ли это *идея*, то ли *человек*), с одной стороны, есть *субъект*, поскольку оно, рассматриваемое изнутри, есть индивидуализирующийся динамический импульс, некая интенсивность, трансформирующаяся в экстенсивность и обладающая бесконечными степенями объективности и устойчивости, и, с другой стороны, — оно есть *объект*, поскольку, будучи рассматриваемо снаружи, — уже *данная* индивидуация, нечто изначально экстенсивное, в той или иной степени причастное интенсивной динамике, в нее погруженное и ее собою проявляющее [36].

Таким образом, всякое рассуждение о колонне как *форме*, которая есть результат некой отвлеченности, вбирающий в себя всю реальность (как и всякая вообще отвлеченность), — движется по пути мыслительных сдвижек с одной формы на другую, причем, бытийно осуществляющихся тоже на уровне некой другой формы, превращая "первичные" формы в "формы превращенные". В этом смысле любая порожденная или превращенная форма — результат творческого акта, поскольку ни на каких иных основаниях форма возникнуть не может (кто бы ни выступал по отношению к ней в роли творца: Бог или человеческое сознание).

Античный храм не знал колоссального ордера ("в каком его получило с эпохи Высокого Возрождения западноевропейское зодчество, где колоссальность ордера подчеркивается многоэтажностью" [37]), но знал колоссальное человеческое тело, олицетворенное в статуе божества, у него "не было размеров, но были пропорции" (Габричевский). Учитывая это обстоятельство, стоит заключить, что "действительное" и "реальное", которое представляется в античной культуре колонной как специфической формой художественного объекта, получают не только онтологическое основание как наиболее выразительный принцип творческого акта эллина, в котором весь этот эллин целиком выражен и олицетворен как самостоятельное бытие (посредством колонны как выражением его инобытия), но и — формологически — как ключевой принцип тектонического выразительного творчества, как единого. "Иначе говоря, — словами А. Г. Габричевского, — каждое единое есть объект, поскольку оно единое, и субъект, поскольку оно есть всё. Подлинная реальность всегда субъект–объективна, но в субъектном ряду она будет личностью, "Я", то есть процессом в аспекте индивидуации, а в объективном ряду — живой Gestalt, то есть индивидуацией как продуктом процесса" [38]. Этот принцип выражен в греческой колонне наиболее явственно. Умберто Эко лишь отчасти поэтизировал, считая, что в античном портике блуждает тень меланхолии: "Всесильные цивилизации, освятившие пробуждение человеческого сознания, были погребены, другие люди и другие жизненные системы возрождали их

опустевшие культуры в надежде на собственное возрождение... Здесь и там — в отдаленных уголках Востока и на дорогах Европы — менгиры и дольмены остались, вопия о сохранении; и в Египте, как в Греции и Риме, как в Пальмире и среди дальних океанических островов, оставалось нечто, способное выдержать жестокую резню времени, — это аристократическая разнузданность колонны как объект удивления, как священная реликвия, как невредимый временем документ" [39]. Нельзя забывать об этой общечеловеческой роли колонны. Действительно, самый факт наличия художественного начала гарантирует возможность конкретного воплощения "синтетической реальности" (Габричевский), и в отношении колонны как ценной художественной формы, подобной форме человеческого тела, этот принцип срабатывает со всей механическою силой.

Античная колонна — высший синтез реальности (и сознания, и его реализаций, и контекста, в котором эти реализации осуществляются), который только и способен выказать античную культуру, во-первых, как нечто символическое, и, во-вторых, как нечто целостное и потому структурированное помимо явления, то есть как структурированное феноменально.

Если в предпринятом нами рассмотрении символической роли колонны и был задействован массив семиотических приемов без ущерба для архитектуроведческих результатов, то в этом стоит усматривать не столько желание нарушить традицию дисциплинарной несовместимости семиотики и архитектуроведения (подмеченную Г. И. Ревзиным), сколько стремление показать действенность "диалогического" вопрошания давно ушедшей эпохи на ее языке. Конечно, и "вопросы задавал", и формулировал на них "ответы" один и тот же человек, согласуясь с мнением других, поступавших так же, и со своей научной совестью.

В результате такого собеседования установлено, что античная архитектура, олицетворенная колонной и выраженная в системе ордера, — человекоподобна, человекообразна, потому что только человеком вносится в свое инобытие некое человекоподобное сознание (как мы это рассматривали однажды на примере принципа "цветок мыслит самого себя"), не отделяемое от сознания человека. Колонне и ордеру присуще это человекоподобное "самосознание" (в переводе с нескольких языков *ордер — система*). И уже из колонны, из ордера, которым присуще такое сознание, человек волен извлекать некие человекоподобные, антропоморфные формы: формы атлантов и кариатид. Их антропоморфность зиждется на отчетливом представлении эллина о световом столпе как архетипе, с которого "берут пример" все остальные вертикально устраиваемые им материальные (сиречь, архитектурные) формы.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Ревзин Г. И.* Очерки по философии архитектурной формы. — М., 2002. — С. 20.
2. Там же.
3. *Гаспаров М. Л.* М. М. Бахтин в русской культуре XX века // *Гаспаров М. Л.* Избранные труды: В 3 т. — М., 1997. — Т. 2. — С. 496.
4. Там же.
5. *Гаспаров М. Л.* М. М. Бахтин в русской культуре... — С. 495.

6. *Пучков А. А.* О поэтике, логике и диалектике архитектуроведения // Региональные проблемы архитектуры и градостроительства. — Одесса, 2000. — Вып. 2. — С. 139–143; *Пучков А. А.* Метафора “государство — корабль — храм — птица” в древнегреческой культуре: Архитектуроведческие пролегомены // Там же. — Одесса, 2002. — Вып. 3–4. — С. 228–240; *Пучков А. А.* О принципах и границах применимости термина “поэтика” в архитектуроведении // Там же. — Одесса, 2005. — Вып. 7–8. — С. 344–353; *Пучков А. А.* Архитектурная форма античности как организованный хаос бытия // Там же. — С. 524–535.
7. *Пучков А. А.* Моделирование истории архитектуры как ее реконструкция и герменевтический акт // Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Зб. наук. пр. — Київ, 2005. — Вип. 14. — С. 65–61.
8. Автор этих строк, специально занимаясь архитектурной концепцией А. Г. Габричевского в кандидатской диссертации (1996 г.), посвятил этим воззрениям ученого отдельные разделы. См.: *Пучков А. А.* Габричевский: Концепция архитектурного организма в мыслительном процессе 20–30-х годов. — Киев, 1997. — С. 31–44, 45–80.
9. *Габричевский А. Г.* Теория и история архитектуры: Избр. соч. / Под общ. ред. А. А. Пучкова. — Киев, 1993. — С. 50.
10. Там же. — С. 51.
11. Там же.
12. *Пучков А. А.* Парадокс античности: Принцип художественно-пластической телесности античной архитектуры. — Киев, 1998.
13. *Выгодский М. Я.* Арифметика и алгебра в древнем мире. — Изд. 2-е, исправ. и доп. — М., 1967. — С. 234–349.
14. *Годлевский Н. Н.* Проблема числа “π” в математике и архитектуре Греции V в. до н. э. // Проблемы истории архитектуры: Тез. докл. Всесоюзн. научн. конф. в Суздале 1991 г.: В 2 ч. — М., 1990. — Ч. 2. Архитектура в контексте истории культуры. — С. 53–55.
15. “С помощью образов или без них? Кто скажет! Я говорю о камне, говорю о солнце; я не воспринимаю их сейчас своими чувствами, но образы их, конечно, тут, в моей памяти... Я называю числа, с помощью которых мы ведем счет, — вот они в памяти моей: не образы, а они сами. Я называю образ солнца — и он находится в моей памяти; я вспоминаю не образ образа, а самый образ, который и предстает при воспоминании о нем. Я говорю “память” и понимаю, о чем говорю. А где могу я узнать о ней, как не в самой памяти? Неужели и она видит себя с помощью образа, а не непосредственно?” (*Sancti Aurelii Augustini* Confessionum X XV, 23; пер. А. А. Столярова). Юнг нагрузил старое греческое слово “архетип” новоевропейским смыслом, и большинство последующих исследователей пользуются им, перенося из области феноменологии и культурологии в область психологии коллективного бессознательного (то есть психиатрии, но без фрейдовского пансексуализма, жестоко критиковавшегося Юнгом в 1910–1920-х гг.).
16. *Пучков А. А.* Парадокс античности...; *Пучков А. А.* Пуантилизм античного пространства, или Архитектура в эстетике Платона. — Киев, 2000.
17. *Dietrich B. C.* Death, fate and gods. — London, 1965. — P. 59.
18. *Лосев А. Ф.* История античной эстетики: Последние века (III–IV века): В 2 ч. — М., 1988. — Ч. 2. — С. 65.
19. *Горан В. П.* Древнегреческая мифологема судьбы. — Новосибирск, 1990. — С. 88–114.
20. *Шубович С. А.* Архитектурная композиция в свете мифопоэтики. — Харьков, 1999. — С. 85–86.
21. *Таруашвили Л. И.* Тектоника визуального образа в поэзии античности и христианской Европы: К вопросу о культурно-исторических предпосылках ордерного зодчества. — М., 1998.
22. *Брунов Н. И.* Очерки по истории архитектуры: В 3 т. — М.; Л., 1935. — Т. 2. — С. 11.
23. *Мамардашвили М. К.* К пространственно-временной феноменологии событий знания // Вопр. философии. — 1994. — № 1. — С. 77.

24. *Сенокосов Ю. П.* Послесловие к публикации // Там же. — С. 83.
25. *Мамардашвили М. К.* К пространственно-временной феноменологии... — С. 79.
26. Там же. — С. 77.
27. *Соловьёв Вл.* Философские начала цельного знания // *Соловьёв Вл.* Сочинения: В 2 т. — М., 1988. — Т. 2. — С. 284.
28. Там же. — С. 287.
29. *Хайдеггер М.* Бытие и время / Пер. с нем. В. В. Бибихина. — М., 1997. — С. 28.
30. Там же. — С. 29.
31. Там же. — С. 31.
32. *Гёте И. В.* Фауст: Трагедия / Пер. с нем. Б. Пастернака // *Гёте И. В.* Собр. соч.: В 10 т. — М., 1976. — Т. 2. — С. 241.
33. *Лосев А. Ф.* История античной эстетики: Ранний эллинизм. — М., 1979. — С. 616–617.
34. Там же. — С. 616.
35. *Махлін П. Я., Пучков А. О.* Метафора та метонімія як джерела античної архітектурної термінології: Вітрувій // Архітектурна спадщина України. — Київ, 2002. — Вип. 5. — С. 307–313.
36. *Габричевский А. Г.* Природа художественного объекта и учение о художественной форме // Декоративное искусство. — 1996. — № 2–4. — С. 35.
37. *Некрасов А. И.* Теория архитектуры. — М., 1994. — С. 347.
38. *Габричевский А. Г.* Природа художественного объекта... — С. 34.
39. *Eco U.* A Componential Analysis of the Architectural Sign (Column) // Signs, Symbols and Architecture / Ed. by G. Broadbent, R. Bunt, Ch. Jencks. — Chichester; N. — Y.; Brisbane; etc., 1980. — P. 221–222.

УДК 712:81’37

Т. М. Гарник

СЕМАНТИЧЕСКИЕ УРОВНИ В ПРОСТРАНСТВЕ ИСТОРИКО-АРХИТЕКТУРНОГО ПОТЕНЦИАЛА. ТРАДИЦИОННЫЙ СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЛОКАЛЬНОГО КУЛЬТУРНОГО ЛАНДШАФТА

Постановка проблемы. Историко-архитектурное наследство, как составляющая историко-архитектурного потенциала (далее — ИАП)[1], является особенным информационным источником, который способствует передаче достижений и ценностей, опыта и навыков от одного поколения к другому, создает непрерывность культурного процесса и условия идентификации нации, обеспечивает причастность к единой системе мировой культуры. Используя лингвистический и культурологический подходы в исследовании историко-архитектурного пространства в контексте ИАП, появляется возможность определить семантику материальных и ментальных компонентов некоторых объектов культурного наследия Черкасского региона.

Работа выполнена согласно плану НИР ХГТУСА.

[1] ИАП — здесь рассматривается как топос в процессе морфологической составляющей вместе с включением в работу механизмов современного рынка, культуры и знаний.

© Т. М. Гарник, 2007

Анализ последних исследований и публикаций

Проблему смысловых отношений между предметами в культурном пространстве разрабатывали ряд ученых лингвистов, филологов, литературоведов и фольклористов: Ю. Лотман, В. В. Иванов, Е. Мелетинский, С. Неклюдов, В. Н. Топоров, А Байбурин. Предметом их исследования было мифологическое, сказочное, былинное пространство. Историко-семиотическому анализу памятников архитектуры посвящены работы О. В. Барабановой, Е. В. Иовлева. Работы, посвященные семиотико-герменевтической интерпретации архитектуры, включающие два подхода — семиотическое и герменевтически-интерпретационное исследование (Э. Гидденс, Ю. Хабермас), были объединены Ю. Лотманом. Основанием послужило соотнесение формальной структуры архитектурного объекта с концепцией социального действия, значения и субъективности пространства.

Целью данной статьи является выявление семантических составляющих культурного пространства ИАП, использование традиционного семантического подхода в исследовании материальных и ментальных компонентов некоторых объектов историко-культурного наследия Черкасского региона.

Изложение основного материала

Носителями информации
могут быть не только памятники,
но и люди.

Ю. А. Веденин

Определение семантики объектов (объекта) культурного наследия усложняется окружением и элементами потоков событий и ситуаций [1]. Поэтому очевидно, что образ объекта в сложном временном пространстве неразрывно связан с деятельным характером культурного пространства. Иными словами, функциональные отношения (взаимодействия) между составляющими культурного пространства происходят физически, социально или соответствующими установившимися традициями.

Поскольку семантика изучает знаковые системы лингвистики, как средства выражения смысла с точки зрения интерпретации знаков и знакосочетаний, то специфические пространственные средства, которыми обладает культурный ландшафт, могут быть подвергнуты тоже общим семиотическим уровням исследования. В данном случае, мы исследуем семантическое пространство ИАП, как “совокупность определенным образом организованных признаков, описывающих и дифференцирующих объекты некоторой содержательной области” [2, с. 45].

В. Тишков в работе “Культурный смысл пространства” пишет, что смыслы “воспроизводят архитектуру и более широко — они воспроизводят человеческую пространственную среду”, что пространственные смыслы “гораздо более подвижны, чем жесткая ткань пространства” [3, с. 14-21]. Поскольку, в морфологическую основу памятников (жесткую ткань) включен прагматический фактор, то они сами по себе уже неотъемлемая часть семантики пространства. Деятельная же сторона ИАП создает особенный уровень, с множеством семантических связей социокультурного характера, что делает возможным рассмотрение (интер-

претацию такого пространства) под углом общих закономерностей развития его как системы.

В архитектурно-пространственной среде, кроме образа интерпретации, существуют: образ ориентации, образ опознавания, образ интуиции [4]. Вместе они усложняют структуру образности, получая наслоение социальных значений и субъективного содержания, тем самым, выявляя когнитивный процесс взаимодействия человека с пространственным материальным содержанием. В связи с этим, теоретические исследования области значений (когнитивная семантика) в ИАП получают субъективный и концептуальный характер.

Образность является основой, отпечатком культуры, формирование ее происходит под воздействием словесно-логического и наглядно-образного сенсорного (ощущения, восприятия) или квазисенсорного (образов воображения и памяти) мышления, а также, и это главное, — имеет в своей основе биодинамическую ткань движения человека. Сложность культурного пространства состоит в его субстанциональности — пространстве, времени, содержании, коммуникационности. Поэтому, на уровне поведения человека и в пределах категории как геопространство, происходит формирование содержания, проявляясь в диалектике таких основных понятий, как:

объект → явление, феномен

↓

знак → символ, образ

↓

текст → знаковая композиция, сообщение

Используя семантический анализ, философ и культуролог Г. Померанц в своей работе “Выход из транса” [5] продемонстрировал определение материального и ментального начала (“ядро” и “поле значений”). В словах “бог”, “культура”, “религия” ядра сложно определить, а поля значений, в данном случае, — бесконечны.

Предположим, что структура ИАП имеет в своем составе ядра и поля значений. Ядрами в ней выступают историко-архитектурные памятники, которые мы определяем без контекста, а вот пространственная среда, с её множественными полями значений прошедшего, настоящего, складывается в сложный событийный и ситуационный временной текст (дополненный возможно деятельным контекстом современного рынка, науки и образования). Следовательно, помимо пространственных текстов, деятельные контексты ИАП тоже могут насыщаться знаковыми подвижными системами.

В. Л. Каганский утверждает, что культурный и природный ландшафт есть, ничто другое, как сплошная пространственная среда, “лишенная разрывов и пустот, сплошное телесное и семантическое пространство сопряжения естественных и культурных компонентов на земной поверхности” [6]. В роли компонентов выступают архетипы, трансцендентные понятия, символы, топонимы, которые вместе составляют религиозно-мифологическую или сакральную географию [7, с. 134-146, 160-169], а вместе — тексты.

Это непростая ткань культурного ландшафта с узлами (компонентами), — это непрерывное “поле”. Если в “поле” ввести биодинамическое движение — потоки и события (по В. Глазычеву), пассионарное движение (по Г. Гумилеву), или философские и духовные поиски Г. Рериха, мы получим формулу бытия образов, бытия культурного ландшафта и богатейшую палитру деятельной основы:

$$n^1 + n^2 + n^3 + ... = \infty,$$

где: n^1, n^2, n^3 = {движение → поиск → поле → ядро} пространственное неизвестного значения значения.

Из формулы следует, что семантическое пространство подвижно и бесконечно и, что в нем присутствует семантика концепта[1] действия. А, поскольку, ткань подвижна, то препятствием в анализе ИАП оказывается сама размытость семантического пространства, и сложность определения его границ. Разнообразный деятельный характер пространства позволяет построить субъективную семантическую модель и определить ее общую функцию в контексте ИАП.

В этой работе мы обратимся к традиционной части в исследовании знаковой системы культурного пространства — к анализу материальной компоненты ИАП — историко-архитектурному памятнику. По словам Ю. Лотмана, архитектура — “память культуры”. Следовательно, памятник мы рассматриваем как целостный семантический механизм с составляющими интеллектуального содержания [8, с. 149-390].

Появление субъективного семантического пространства, как системы категорий индивидуального сознания, было установлено еще в момент возникновения народной космологии, которое обозначилось в ней как родовая память [9, с. 26]. Знаковое понимание его (понимание мира) закреплялось в искусстве двумя типами памяти (традициями) — языческой и религиозной. Обе складывались на основе иконографических представлений о мире.

Существует ряд направлений семантической интерпретации культурного ландшафта в его составляющей — геопространстве (природном ландшафте). Интерпретация осуществлялась на основе системы связей земли и неба, то есть как “мир-икона”, “мир-книга”, “книга — икона мира”. Мировоззрение конструировало среду, как вариативную содержательную сетку из статических элементов ландшафта [10]. К ним, кроме естественных и антропогенных элементов, можно отнести и стойкие духовные. Поэтому, существование сущностного слоя предполагает и существование устоявшейся семантической ауры, ее “текста”, который в этом случае, воспринимается рефлекторно.

Российский историк Г. Ревзин, пишет, что аура сопровождает конкретную “иконографичную схему на протяжении всей истории” [11, с. 139-142]. Даже если происходит потеря элемента составляющей культурного объекта, семантика его не исчезает, а лишь переходит на другой уровень сообщений, в то время как культурно конструируемое пространственное содержание и ситуация (“кластер пространства” — по В. Тишкову) остаются на предыдущем уровне. Например: при

[1] Концепт трактуется как основная ячейка культуры в ментальном мире человека, в котором, с одной стороны, заложено содержание понятия, а с другой, все то, что делает его фактом культуры [12], как, например: сохранение памятников — научная деятельность — процесс реставрации, консервации и т. д.

уничтожении куполов на церквях и “урезании” колокольни Лебединского монастыря[1] (1929), превращения самих церквей в помещения детского дома, не изменяют устоявшегося образа. При упоминании адреса “нового заведения” называют прежний — “монастырь”.

Обратим наше внимание на геопространственный элемент, в котором присутствуют трансцендентные символы. Они не нуждаются в отдельных объяснениях, но играют огромную роль в понимании целостности семантического пространства. Например, такой важный мифологический символ как река является элементом сакральной топографии и выступает в качестве “стержня” вселенной, мирового пути (второй вариант образа космической реки[2], озера, моря). Дорога — полисемантический символ Пути. Гора, (холм) — воспринимается как образ мира (вариант — трансформация “древа мирового”), в которой отображены все основные элементы и параметры космического уклада [14, с. 311].

Как видим, геопространство, благодаря трансцендентным символам — мифологическим и религиозным, ассоциативным[3], превращается в определенный сакральный мир. Этот мир приобретает смысл “Места” и освящается храмами, монастырями, существуя цельным, семантически насыщенным прстранством[4] [16, с. 27]. Языческие верования совпадают с христианскими догмами, отчего ландшафт становится похожим на “текст” и прочитать его могут только странники, которые хорошо осведомлены в священном писании и в знаниях знаков (иконографии)[5].

Поскольку носителями информации могут быть не только памятники, но и люди [18, с. 7-13], то, к примеру, в момент отдыха странствующих монахов, монахинь, праведников, ими нередко озвучиваются признаки особенного трансцендентного характера — Богоявление, явление Святых Церкви. Нахождение ими материальной информации, например, — икон, дополняет содержание ментальной культуры. Совокупность ментальной и материальной культур (местами остановок

---

[1] Свято-Николаевский Лебединский женский монастирь был основан в 1779 году в живописном и уединенном месте, окруженном дубовыми лесами и озерами (Шполянский район, Черкасская область).

[2] Один из эпитетов Иисуса Христа — “Река жизни” [13, с. 374-375].

[3] Топонимический образ Красногорской обители (в 3-х километрах от г. Золотоноши, Черкасская обл.) возник на ассоциативной основе горки, покрытой отчасти лесом, отчасти кустарником с ярко-розовым цветом. Народ называл ее Красной горкой, а обитель, засиявшая впоследствии “тихим, нежно-мягким как сияние луны” светом — Красногорской.

[4] Геопространственными элементами — мощными признаками “Мест”, издавна были дубовые рощи, холмы, урочища. Именно в них основаны: Лебединский Свято-Николаевский монастырь (1779), Мотронинский монастырь (1568), Свято-Онуфриевский (1854), Красногорский монастырь (1620), Медведовский монастырь (к. XVI в.) и др.

[5] Генетическая память подпитывается священными иконическими знаками, текстами из Библии. Знаменитый, исторически известный Мамврийский дуб фигурирует как знак на иконах и отождествляется со святым местом (рощей) в Палестине, которое было местопребыванием и захоронением Еврейских патриархов [16, с. 449]. Православная церковь канонизировала дуб, как знак. Поэтому его прочтение как “текста”, как на иконах, так и в геопространстве осуществляется рефлекторно. Устроительство в лесах, урочищах (как правило, дубовых) монастырей, уже наделяет их иконической аурой и не архитектурные формы, а время (момент) их создания уравнивает их в священных правах (в украинской мифологии дуб всегда выступает как дерева-тотем, дерево Перуна) [17, с. 23]. В районе Чигирина, в урочище Холодный Яр, неподалеку от хутора Буда, стоит громадный тысячелетний дуб, вобравший в себя семантику исторических и культурных событий этой местности.

под деревьями, в лесах, подле рек, озер), делает пространство энергетически насыщенней.

Современные исследования относительно читабельности и восприятия геопространства доказывают его зависимость от двух факторов: количества базовых визуальных кодов (эстетики пейзажа) и силы ключей чтения, то есть понимания "системы пейзажа" [19].

Что это семантически цельное пространство — нет сомнений, но В. Л. Каганский выдвигает точку зрения о факторе дифференциации в культурном пространстве, в том понимании, что оно усваивается группой людей постепенно, в развитии. Сначала усваивалось утилитарно — дорога, проходящая мимо Лебединского урочища, существовала с давних пор. Потом семантически — урочище как пристанище/покой/монастырь для спасения души, службы Богу, молитвы, закреплялось символично — дубовая роща, лес. Действительно, Святитель Афанасий Патриарх Константинопольский в 1654 году, возвращаясь из Москвы, делает остановку в Лебединском лесу, обнаружив там источник. Позже, прознав о святости места, источника, останавливаются беглые монахини, учредив впоследствии, неподалеку от него, святую обитель.

Как видим, семантика культурного пространства рождалась и складывалась из глубинного содержания. Этому способствовали (подталкивали) и некоторые причины социального (политического) характера — поиски другого места пристанища, гонения религиозного характера, разрушения предыдущих святынь и тому подобное. Следуя преданиям и легендам, места, на которых стоят монастыри, большая часть церквей были "открыты" именно странниками.

Содержательным дополнением к цельному, более яркому семантическому пространству, становятся места, освященные жизнью святых людей и выдающихся фигур культурной и политической жизни страны. Речь идет об ареалах культурных пульсаций, где чувствуется духовная энергетика и где, по мнению В. Глазычева, раскрывается Дух Места [20, с. 138-168]. Временной фактор добавляет в семантику всех пространств, в которых расположены монастыри, церкви, памятные места, историко-архитектурные объекты, помимо трансцендентных признаков образа — "социальный квант" (созидательную или разрушительную энергию человека).

Семантика геопространства может быть разрушена временем и людьми. Нет ничего страшнее, чем разрушение такого пространства, в котором находится архитектурный памятник. Поскольку язык архитектуры, как и пространства, вокруг него есть коммуникативная, знаковая система, предназначенная для обмена, хранения и накопления информации в коллектив, который ею пользуется [21]. Поэтому желательна сохранность этой функции во временном пространстве. Отсутствие ее приводит к забвению и постепенной гибели архитектурного памятника.

Примером может служить Петропавловская церковь (1808) в селе Мойсивка, Драбовского района, Черкасской области [22, с. 11]. Пространство, в котором была построена церковь, создавалось и насыщалось содержаниями и смыслами (связями) дворянского гнезда как взаимозависимое материального и ментального. Со временем, оно приходит в упадок. Разрушены огромный сад, окружавший церковь, дворцовые сооружения. Геопространство претерпевает значительные изменения — небольшой холм, на котором стояла церковь, перестает быть заметным. Пространство, несшее социокультурную нагрузку, исчезло. Вокруг уцелев-

шей церкви большею частью распаханное поле и дикие заросли. Церковь давно не используется по назначению и остается предметом для узкого круга исследователей.

А. Бибковым, при семантическом анализе социального уровня определенного культурного пространства, была установлена важность создания и сохранения такого пространства и что функциональная составляющая его наполнена огромными смыслами. “Нас, — пишет он, — интересует не только физическое пространство” (объективное), но и “... конструируемая человеком пространственная среда (built environment) — своего рода физическое и ментальное выражение организации пространства человеком <... > Мы обращаемся к осмыслению, конструированию и использованию пространства на разных его уровнях от глобально-кодического к частностному и индивидуальному”[23, с. 63].

Выводы:

1. Методы семантического анализа позволяют рассмотреть пространственно-временную информацию культурного ландшафта как взаимосвязь материальных и ментальных факторов. Материальными факторами в исследовании ИАП выступают историко-архитектурные памятники (ядра значений) и ментальные факторы — поля значений, которые имеют в основе конвенциональные знаки космологического, иконографического, трансцендентного характера.

Использование лингвистического подхода в традиционном семантическом исследовании памятников историко-архитектурного потенциала позволяет определить не только ядра, но и поля значений, когда при потере ярко выраженных конвенциальных компонентов памятник-ядро может потерять смысл. Иными словами, — отсутствующая “лексическая солидарность” между предметом и его окружением может стать основанием для забвения памятника, не включения его в один из деятельных основных процессов в ИАП, как туризм.

2. По сути, традиционный семантический анализ в исследовании историко-архитектурных памятников складывается из трех основных составляющих: (1) формально-исторического описания памятника (архитектор, обладатели, дата построения сооружения) 2) через содержательное (функция, персоналии, события); 3) через сущностное (доминанта и описание семантики).

3. Материальные и ментальные параметры распознаются в особом контексте, который определяет “социальный квант”, выступая при этом в деятельном пространственно-временном режиме, создавая “намоленные места”, “пиары”, “бренды” и время от времени меняющуюся деятельную структуру самого ИАП.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Глазычев В. Л. Глубинная Россия: 2000 — 2002. М.: Новое издательство. — 2-е изд., испр., 2005. — 328 с.
2. Петренко В. Ф. Психосемантика сознания. — М., Издательство МГУ, 1988. — С. 45.
3. Тишков В. А. Культурный смысл пространства // Этнографическое обозрение. — 2004. — №1. — С. 14-21.

4. Янковская Ю. Семиотические механизмы социально-психологической обусловленности архитектурного проектирования // Архитектон. — [http:archvus. ru/magazine/Numbers/2004_01/template_article?ar=TA/ta05].
5. Померанц Г. С. Выход из транса. — М.: Юрист, 1995. — 575 с.
6. Владимир Каганский. Мир культурного ландшафта / Ст. из сборника: Культурный ландшафт и советское обитаемое пространство. — М.: Новое литературное обозрение, 2001. — 576 с.
7. Каганский В. Л. Ландшафт и культура // Общественные науки и современность, 1997. — №1. — С. 134-146, №2. — С. 160-169.
8. Лотман Ю. М. Семиосфера. Культура и взрыв. — Спб., 2000. — С. 149-300.
9. Некрасова М. А. Искусство ансамбля / Ст. Проблема ансамбля в декоративном искусстве. — М.: Изобразительное искусство. — 1988. — С. 26.
10. Штейнс В. В. Человек и культурный ландшафт // Интеллектуальные ресурсы развития научно-технического прогресса. Тезисы докладов и сообщений. — Нальчик, 23-27 мая 1988 г. — М., 1988.
11. Ревзин Григорий. Картина мира в архитектуре. “Космос и история” в кн.: Очерки по философии архитектурной формы. — М.: Объединенное гуманитарное издательство, ОГИ — ОБЪЕДИНЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО, 2002. — С. 139-142.
12. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. — 3-е изд. испр. и доп. — М.: Академ. Проект, 2005. — 992 с.
13. Токарев. С. А. Река / Мифы народов мира. Т. 2. — М., Советская энциклопедия, 1992. — с.
14. Там же. — Т. 2. — С. 311.
15. Гарнік Т. М. Сучасний православний храм та проблема його родоводу (Культурна спадщина в системі академічної освіти Черкаського регіону) // Вісник Харківської державної академії дизайну та мистецтв. — Харків, 2004. — № 8. — С. 27.
16. Библейская энциклопедия. Издание Свято-Троице-Сергиевой Лавры. — 1990. — С. 449.
17. Сергій Плачинда. Словник давньоукраїнської мифології. — К.: Український письменник, 1993. — С. 23.
18. Веденин Ю. А. Информационные основы изучения и формирования культурного ландшафта, как объекта наследия // Известия РАН, сер. геогр. — 2003. — № 3. — С. 7-13.
19. Танги Ф. Чтение пейзажа, в кн.: Семиотика пространства / Под ред. А. А. Барабанова. — Екатеринбург: Архитектон, 1999.
20. Глазычев В. Л. Дух Места // Освобождение Духа / Под редакцией А. А. Гусейнова, В. И. Толстых. — М.: Политиздат, 1991. — С. 138-168.
21. Ю. Лотман. Семиотика кино и проблемы киноэстетики. — Таллин.: Издательство “Ээсти Раамат”, 1973.
22. Гарнік Т. Розвиток провінційної неоготики в Черкаському регіоні // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. — Харків ХДАДМ, 2004. — №6. — С. 11.
23. Бибков Александр. Социальное пространство как физическое: иллюзии и уловки // Отечественные записки. — 2002. — № 6 (7). — С. 63.

УДК 728.03(470)(477)“04/09”

Н. В. Польщикова

РАЗВИТИЕ СЛАВЯНСКОГО ЖИЛИЩА НАКАНУНЕ ОБРАЗОВАНИЯ КИЕВСКОГО ГОСУДАРСТВА (V–X ВВ.)

Проблема исследования. На основе археологической и исторической литературы возможность воссоздания процесса становления типов славянских жилищ к началу образования Киевского государства.

Цель статьи. Проанализировать и систематизировать типы жилищ на территории Древней Руси с V по X в.

Задача статьи. Выявить преемственность в совершенствовании типов жилищ в течение раннего средневековья на территории Древнерусского государства.

“Сложение древнерусской государственности и народности сопровождалось бурным развитием культуры и экономики. Строительство древнерусских городов, подъем ремесленного производства, развитие торговых связей благоприятствовали консолидации славянства Восточной Европы в единую народность. В результате складывается единая материальная и духовная культура, что проявляется почти во всем — от женских украшений до архитектуры” [1, С. 273]. Территория Руси простиралась от Чудского, Ладожского и Онежского озер на севере до Черного моря на юге, от верховьев Западной Двины, Немана, Западного Буга и Днестра на западе до бассейнов Верхней Волги, Москва-реки, Верхнего Дона и Верхнего Северского Донца на востоке (рис. 1). Основные сооружения многочисленных, преимущественно укрепленных, поселений — жилища. Типы их окончательно сложились во второй половине X — нач. XI в. Большие пространства государства, занимавшего несколько природных зон — лесную и разные регионы лесостепей (южный, средний и юго-западный) — определили в каждой из них своеобразные типы жилищ. В лесной зоне (северные районы) строились срубы. Они делались обычно из сосновых бревен, реже — еловых, диаметром, как правило, не менее 20 см. Выполнялись в “обло”, с выпуском остатков длиной 30 см. Пазы между бревнами конопатились мхом (Старая Ладога, Новогрудок). Полы — дощатые на лагах, иногда поднятые над землей. Кровли — двухскатные. Печи — каменные или глиняные, — в одном из углов помещения. Иногда к срубам примыкали галереи с одной или нескольких сторон (рис. 2) [2, С. 138]. В южной части зоны печи устраивались каменные из камней на глиняном растворе. В средней части лесной зоны на территориях современных Белоруссии и Рязанской области бытовали и полуземлянки, и наземные жилища. В лесостепной зоне и южной части лесной зоны преимущественный тип жилищ — полуземлянки (рис. 3). Все — схожи и ничем не отличаются от полуземлянок предыдущего времени, но столбовая конструкция стала преобладать над срубной. Срубные полуземлянки в XI в. широко применялись лишь в юго-западной части древнерусской державы. Наземные жилища бытовали лишь в междуречье Днестра и Прута, на территории современной Молдовы, где существовали и полуземлянки (как летние дома облегченного типа) [2, С. 138]. В Киеве на Подоле имелись жилые наземные дома северного типа (рис. 4)

© Н. В. Польщикова, 2007

[2, С. 139]. Для богатых жилищ комплексы деревянных построек такого типа (объединенных между собой переходами, галереями, крыльцами) представляли “хоромы”. Иногда богатое жилище — княжье, епископское — выполнялось в виде двухэтажных двухкамерных отдельно стоящих теремов, как, например, княжий терем в Чернигове XI в. (рис. 5) [5, С. 523]. Для всех типов жилых построек славян очень важно местоположение в них печи. До X в. у восточных славян печь, как правило, устраивалась в заднем от входа углу и была повернута устьем ко входу [2, С. 137, 138]. В X–XI вв. печь ставили рядом со входом и поворачивали к нему устьем. Новый принцип расположения печи привел к изменению планировочной и технологической структур жилища: оно стало более гигиеничными, т. к. в глубине его образовывалось чистое пространство, а печь у двери создавала тепловой барьер. Тепловым барьером стал служить и тамбур перед входом — наземные и легкие сени. Кроме того, размещение печи у входа обеспечивало равномерное распределение тепла в жилище. Печи выполнялись как из камня прямоугольного плана, так круглого плана из глины. С системой обогрева жилищ связаны и их планировочные схемы: однокамерные и более сложные, простейшие из которых — двухкамерные. Двухкамерные — срубы-пятистенки, в которых внутренняя стена делит внутреннее пространство на две части: одно помещение — в плане квадрат, другое — удлиненное, узкое. Печь в этом случае устанавливалась в большем помещении у внутренней стены, вход устраивался через меньшее помещение [2, С. 139]. Достаточно совершенные типы славянских жилищ конца X–XI в. развивались постепенно с древнейших времен, но уже к V в. н. э. сложились в основном планировочные и конструктивные традиции. Развитие славянского жилища V–X вв. для всех регионов можно рассматривать как последовательные его совершенствования во времени, что может быть показано на схеме.

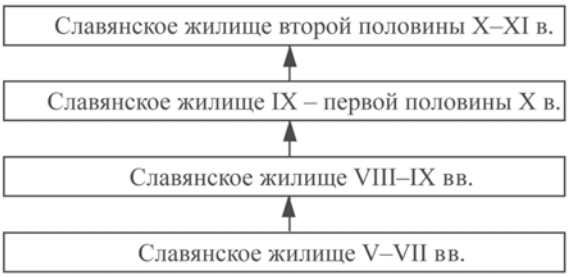

Славянское жилище IX — первой половины X в. представлено двумя основными группами: подавляющее большинство — вся территория лесостепи, а также районы, несколько заходящие, как на юг — в степь, так и на север, в лесную зону, — это полуземлянки; в Новгород-Псковском регионе, а также в Киеве и его окрестностях, в районе Смоленска, на крайнем юго-востоке — Белая Вежа — наземные жилые дома. В Белую Вежу данный тип занесен пришлым населением и не характерен для этой местности. Полуземлянки южной группы — прямоугольные в плане, почти квадратные. Их полы ниже уровня земли на 0,5-1,0 м, иногда более понижены. При этом большая часть постройки поднималась над землей, а крыша опиралась на стены столбовой или срубной конструкции [2, С. 136, 137].

ДРЕВНЕРУССКОЕ ЖИЛИЩЕ X–XI ВВ.

Рис. 1. Карта: территория древнерусского государства и территория Украины в современных границах [4, Карта 4].

Рис. 2. Жилище лесной зоны — наземные с галереями — срубы [2, С. 179].

Рис. 3. Жилища лесостепной и южной части лесной зоны — полуземлянки [2, С. 175].

Рис. 4. Тип северного сруба в Киеве и Подоле — большой двор [2, С. 186].

Рис. 5. Двухэтажное двухкамерное каменное жилище — княжий терем в Чернигове XI в. [7, С. 495].

К западу от Днепра преобладали срубные, к востоку — столбовые жилища. Вход в них устраивался с юга. Окон не было, единственным источником света служила дверь. В полуземлянки вели земляные ступени либо деревянные лесенки. Печь устраивалась всегда в заднем, преимущественно правом, углу и поворачивалась устьем ко входу. Печи бытовали двух видов: каменные (каменки) и глиняные. Печи-каменки выполнялись прямоугольного, иногда подковообразного, плана. Камень использовался из местных залежей, как правило, без связывающего раствора, только иногда промазывался глиной. Размеры глиняных печей: 0,9х1,0 м; 1,8х1,85 м, высотой 0,6-0,9 м, под устраивался на уровне пола жилища. Своды печей не имели отверстий, и дым выходил из печи через топку. Печи размещались всегда в углах жилищ и поворачивались устьем ко входу, редко — по середине стены с устьем по диагонали жилища. В различных регионах бытовали разные виды печей: между Днестром и Днепром — печи-каменки, глиняные здесь — в северной части, в Полесье; в Днепровском Левобережье — глиняные, севернее от Нижней Десны — каменки; в Подонье — каменки с использованием глиняных частей. Первоначальное деление на каменные и глиняные печи было продиктовано наличием или отсутствием подходящего камня. В IX–X вв. это разделение стало уже этнографическим признаком, не всегда зависящим от природных условий. Жилища северной части лесной зоны оформились к середине X в. Это — и наземные срубные дома, и большие полуземлянки. Обычно они — квадратные, в плане 4,5х5 м, из хвойного дерева, в “обло”. Пол — деревянный, из досок или плах. Лаги обычно лежали на земле. Печь-каменка ставилась в углу [2, С. 137, 138].

Строительная практика VIII–IX вв. на всей территории жизнедеятельности восточных славян была, по археологическим данным настоящего времени, однотипной и весьма схожей, так называемого типа Лука–Райковецкой. Для этого периода характерны два типа жилищ: 1) полуземлянки прямоугольного или квадратного плана площадью 6,5-30,0 м^2, заглубленные более чем на 1,0 м с глинобитными печами на деревянном каркасе; 2) наземные или почти наземные, 2-камерные. Те и другие — с печами чаще всего в правом дальнем углу. К IX в. около жилищ появляется большое количество хозъям [3, С. 178, 179]. Изучение жилищ раннего средневековья V–VII в. в. основано на богатом археологическом материале. В соответствии с природными условиями своеобразие в устройстве жилищ отмечено в южном регионе, в Верхнем Поднепровье и смежных областях, а также в северных территориях. Для южного региона характерны: наземные срубные дома площадью 15-20 м, с печью-каменкой (или глиняной), которые соседствуют с полуземлянками, преобладающим типом. Полуземлянки — 4-угольных планов с длиной стен 2,5-5,0 м. Стены — бревенчатые срубы, иногда — плахи, иногда промазывались глиной. Полы — земляные или выстилались досками. Печи — в одном из углов, противоположных входу. В Припятском Полесье и на Волыни — печи-каменки прямоугольных, реже — подковообразных, планов. Для Верхнего Поднепровья и смежных областей основными являлись полуземлянки и наземные жилища. Первые — квадратного или прямоугольного плана 3х3 или 4х4 м, заглубленные на 0,3-0,8 м с опорным столбом в центре и открытым очагом (Подесенье, Посеймье, Березина) [1, С. 30]. На Смоленщине — полуземлянки столбовой конструкции, 4-угольного плана, площадью 15–20 м^2, с очагом посередине (углубление или из камня). В Белоруссии — полуземлянки и наземные срубные

дома 4-угольных планов, площадью от 3х4 до 4х5 м. Овальные очаги — посередине, иногда печи-каменки — в углу жилищ. На правом берегу р. Пополта и в бассейне Угры (Калужская область) преобладали наземные жилища столбовой конструкции, в плане близкие к прямоугольнику от 6,4х2,6 до 8,0х5,5 м. В северных территориях, в бассейнах р. Великой и Чудского озера, преобладали наземные срубные дома площадью от 3,5х3,0 до 4,0х4,0 м с деревянными полами, с очагами в одном из углов. Очаги — овального или круглого плана, диаметром от 0,5 до 1,2 м, из речного песка или глины [1, С. 36, 41, 56].

Выводы

Процесс совершенствования славянского жилища с начала периода раннего средневековья до образования Киевского государства растянулся почти на пять столетий. Очень медленно приживались наиболее рациональные формы, что особенно четко видно на размещении и конструкциях отопительных систем. К последней четверти X в. сложились основные типы жилищ для славянских племен на обширных территориях Восточной Европы. Общность культурно-экономических интересов восточных славян, в т. ч. и строительных традиций, способствовала образованию мощного государства Европы — Древней Руси.

ЛИТЕРАТУРА

1. Археология СССР. В. В. Седов. Восточные славяне в VI — XIII вв. — М.: Наука, 1982. — 326 с.
2. Археология СССР. Древняя Русь. Город, замок, село. — М.: Наука, 1982. — 326 с.
3. Археология Украинской ССР. В 3 т. /АН Украинской ССР. Институт археологии. — Киев: Наукова думка. Т. 3: Раннеславянский и древнерусский периоды, 1986. — 573 с.
4. Атлас. — М.: Просвещение, 1971. — 12 карт.
5. Всеобщая история архитектуры (ВИА) в 12-ти т. — Т. 3: Архитектура Восточной Европы (средние века). — Л. — М.: Издательство литературы по строительству, 1966. — 687 с.
6. Давня історія України. В 2-х книгах, кн. 2. — К.: Либідь, 1995. — 220 с.
7. История Украинской ССР в 10-ти т. Т. 1: Первобытнообщинный строй и зарождение класового общества. Киевская Русь (до второй половины XIII в.). — Киев: Наукова думка, 1981. — 495 с.

УДК 7.01+7.08

П. С. Задирако

КАТЕГОРИИ СОДЕРЖАНИЯ И ФОРМЫ В ИСКУССТВЕ И ИХ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ

Категориальный инструментарий теории диалектики не исчерпывается категориями “формы” и “содержания”. Существует еще много парных категорий, с помощью которых формируются законы. Последние в значительной мере дополняют и конкретизируют представления о многообразном мире. Но прежде чем перейти к их характеристике, надо выявить статус категорий, их общественно-историческое происхождение и эволюцию. Только после этого можно приступить к рассмотрению различных категориальных пар. Причем важно показать место парных категорий в процессе познания, раскрыть через них внутреннюю логику познания, а не просто дать определение и привести примеры.

Категории диалектики суть наиболее общие понятия, в которых отражаются всеобщие и существенные связи, стороны объективной реальности. Это не пустые мыслительные структуры, а содержательные формы мышления. Их содержание — знания, отраженные и зафиксированные в языке всеобщие черты бытия. В самом процессе мышления категории выступают как его организующее начало; мышление невозможно без категорий, оно протекает, разворачивается на их основе.

Следует различать два аспекта в понимании категорий как форм мышления — гносеологический и логико-методологический. В гносеологическом плане категории представляют собой формы знания, в которых отображается объективная реальность, кристаллизуется, аккумулируется знание. Благодаря этому категории диалектики и выполняют в познании методологическую роль, т. е. служат средством, обеспечивающим дальнейшее познание и освоение реальной действительности.

Категории — это не просто строительные леса, с помощью которых получают новое знание. Они, скорее, напоминают ступеньки, вырубаемые альпинистом в скале в процессе восхождения его к вершине. В этих “ступеньках” аккумулируется опыт процесса восхождения к истине. Категории внутренне присущи самому процессу познания, неотделимы от него. Их нельзя убрать (как леса) после получения нового знания.

Итак, категории представляют собой опорные пункты познания, отражающие его историческое развитие. Естественно, что в этом процессе категории возникают в определенной последовательности, каждая — на определенной стадии познания. При этом появляются не только новые категории, но и обогащается содержание старых: каждый этап в развитии познания связан и с “вырубанием” новых ступеней, и с углублением, шлифовкой, детализацией старых.

Познание всеобщих и существенных сторон реальности осуществляется путем активного практического отношения человека к действительности, и поэтому в категориях в снятой форме присутствуют наиболее общие черты человеческой деятельности, мировоззренческого отношения человека к миру. Но поскольку в

© П. С. Задирако, 2007

категориях как в готовом продукте сама деятельность “угасает”, то в сформировавшихся результатах познания категории могут явно и не фигурировать.

Категории не являются врожденными, готовыми и неизменными формами мышления. Они исторически сформировались на основе и в процессе общественно-исторической практики, являются развивающимися, а не готовыми и застывшими формами. Отдельный же индивид находит их уже налично существующими как продукт практической и познавательной деятельности предшествующих поколений. Он их не создает, а усваивает в процессе обучения и воспитания, в ходе своей социализации. Причем усваивает он их непроизвольно, овладевает ими, научившись говорить и рассуждать.

Проблема “земного” происхождения категорий была решена в диалектико-материалистической философии, вскрывшей их практическую природу, показавшей, что категории есть продукты познавательной и практической деятельности человека. Именно в процессе предметно-практического освоения мира, многократного повторения, воспроизведения определенных трудовых операций человек находил какие-то повторяющиеся, устойчивые предметные отношения между вещами, которые в силу своей значимости выделялись им, фиксировались и закреплялись в языке, в понятиях, становились логическими структурами.

Рассмотрим в общих чертах логику познания объекта человеком через взаимосвязь различных категорий диалектики. При этом категории должны быть проанализированы не в произвольном порядке, а в определенной системе и последовательности.

В процессе познания того или иного фрагмента реальности человек не сразу выявляет его существенные и необходимые характеристики. Он начинает с познания внешних характеристик и лишь затем углубляется в более сложные, внутренние, существенные стороны объекта.

Выход человека на уровень познания необходимых свойств и связей, а также возможных последующих изменений является более глубокой (высокой) ступенью, чем познание причинных связей. Здесь уже проникают в сущность предмета, явления. Однако для раскрытия сущности одного причинного блока категорий недостаточно. Параллельно движению познания от причинности к необходимости и возможности происходит выявление внутренней структуры, организации сложного целого. В данном случае используются категории “содержание” и “форма”, а также понятия “часть”, “целое”, “элемент”, “структура” и др.

Познавая взаимодействия и обусловленные ими изменения, мы улавливаем и воспроизводим в сознании сначала внешние, а затем и внутренние способы элементов системного образования. Этот способ организации процессов и взаимодействий, относительно устойчивая система взаимосвязей выражаются и фиксируются в категории “структура” (внутренней форме системного образования, которое обладает еще и внешней формой).

Соотносительной с понятием “форма” является категория “содержание”. В содержание того или иного образования входят как элементы, так и процессы. Содержанием организма, например, будут не только его органы, но и все процессы, происходящие внутри этого организма.

Содержание как совокупность всех элементов и процессов является ведущей стороной по отношению к его форме. По сравнению с формой оно представляет

собой более мобильную сторону, тогда как форма (способ, тип, характер взаимосвязей элементов) более устойчива, консервативна. Форма представляет собой нечто существенное, значимое для содержания: она не была бы таковой, если бы изменялась, при каждом изменении содержания. В определенных пределах форма может "выдержать" частичные, локальные подвижки в содержании. И лишь когда изменения в содержании выходят за рамки локальных, тогда они в совокупности приводят к изменению формы, т. е. способа организации содержания. В этом проявляется как ведущая роль содержания, так и активность формы.

До сих пор речь шла о внутренней форме. Внешняя же форма гораздо мобильнее и менее существенна для содержания. Ее изменения обычно не затрагивают внутренней формы. Например, из одного и того же куска стали можно сделать предметы различной внешней формы (топор, меч, плуг и т. п.). Но внутренняя форма (кристаллическая структура, в которой организованы атомы железа) остается неизменной. Под воздействием глубоких изменений содержания происходит изменение этой формы, разрушение кристаллической решетки, что очень существенно и для самого содержания.

Обладая относительной самостоятельностью по отношению к содержанию, форма может не только отставать в своем развитии от содержания, но и опережать его. К тому же одно и то же содержание может выступать в разных формах (и наоборот, разумеется).

Когда вещь рассматривается с точки зрения содержания, она выступает как целое. Именно в этом виде содержание соотносится с формой. Но такая характеристика содержания по мере дальнейшего познания объекта становится недостаточной. Возникает необходимость в более тщательном изучении отдельных компонентов содержания. Взаимосвязь отдельных частей с целым, в которое они входят, отражается в категориях "целое" и "часть". В случае системного образования часть и целое выступают в качестве элемента и системы.

Элементы выявляют свое специфическое содержание в соотношении со структурой, т. е. с определенным способом взаимосвязи между ними, тогда как части выявляют себя в отношениях с целым. Являясь конкретизацией категорий "форма", "структура" представляет собой важнейший системообразующий фактор системного образования. Именно она является причиной несводимости высшего к низшему.

Важно учитывать гармонию содержания и формы, а также модификацию этих категорий диалектики в виде понятий "структура" и "функция". Абсолютизация роли структуры либо функции организма, а тем более их противопоставление так же неправомерны, как и абсолютизация формы в ущерб содержанию в искусстве (тайна изящного, по Герцену, в соразмерности формы и содержания), в делопроизводстве, человеческих отношениях (формализм, бюрократизм).

По мере того, как в процессе познания происходит выявление отдельных необходимых свойств, структуры, а также динамики развития объекта, возникает потребность в целостном воспроизведении всех необходимых сторон и связей исследуемого объекта в их естественной взаимозависимости. Это и есть познание сущности как внутреннего, необходимого в вещи. Категория "сущность" соотносится с категорией "явления", которая означает внешнее проявление сущности.

Раскрывая художественную формированность содержания и содержатель-

ность формы в искусстве, а также характеризуя художественное произведение как целостность, мы тем самым с разных сторон освещаем проблему единства и взаимодействия содержания и формы. И тем не менее необходимо уяснить еще целый ряд аспектов и главное — сделать некоторые выводы.

Художественному содержанию принадлежит ведущая, определяющая роль по отношению к художественной форме.

Ведущая роль содержания по отношению к форме проявляется в том отношении, что форма создается художником для выражения своего замысла. В процессе творчества превалирует, главенствует духовно-содержательный замысел и чувства-впечатления, хотя форма "подталкивает" и даже ведет его в ряде случаев. Постепенно содержание становится полнее и определеннее (черновики, эскизы и этюды художников говорят о различных этапах кристаллизации его в форме). Но время от времени оно как бы стремится вырваться из "оков" и границ формы, однако этот непредусмотренный порыв сдерживает волевая, конструктивно-творческая работа мастера в материале. Одним словом, процесс творчества демонстрирует борьбу, противоречие между формой и содержанием при ведущей роли содержания.

Наконец, обусловленность формы содержанием выражается и в том, что в законченном художественном произведении крупные "блоки" формы, а иногда и ее "атомарный" уровень обусловлены содержанием, существуют для его выражения. Нужно при этом учитывать, что одни слои формы обусловлены содержанием более непосредственно, другие — менее, обладая относительно большей независимостью, будучи обусловлены соображениями техническими (проблемы опоры, устойчивости в скульптуре), формообразовательными целями как таковыми (нетематический материал в музыке). Низшие уровни художественного произведения не всегда возможно и необходимо соотносить с содержанием, они входят в него опосредованно.

Содержание обнаруживает тенденцию к постоянному обновлению, так как оно более непосредственно связано с развивающейся действительностью, с динамичными духовными поисками личности. Форма более инертна, имеет тенденцию отставать от содержания, тормозить, сковывать его развитие. Не всегда форма реализует все возможности содержания, ее обусловленность содержанием неполна, относительна, а не абсолютна. В силу этого в искусстве, как и в других процессах и явлениях, происходит борьба содержания с формой и обратно. Сбрасывание формы, переделка содержания.

Вместе с тем художественная форма относительно самостоятельна и активна. Выразительные средства тяготеют к системности и способны к саморазвитию, они подчиняются определенной внутренней логике. Кроме того, формы в искусстве взаимодействуют с прошлым художественным опытом человечества и с современными поисками, ибо на каждом этапе развития искусства есть относительно устойчивая система содержательных форм. Происходит сознательное или интуитивное проецирование создаваемой формы на контекст форм, предшествующих и действующих одновременно, в том числе учитывается степень их эстетического "износа". Активность формы проявляется и в процессе исторического развития искусства (возможно как бы спонтанное, преждевременное открытие в формально-выразительной сфере, которое впоследствии осваивается в содержательном

плане) и в акте творчества (стимул к новой разработке содержания со стороны формы и языка искусства, связанного с материалом) и на уровне социального функционирования художественного произведения, его исполнительской интерпретации и эстетического восприятия (концентрация внимания на форме).

Следовательно, относительное несоответствие содержания и формы, их противоречие есть постоянный признак движения искусства к новым эстетическим открытиям. Это противоречие ярко выражается в периоды формирования нового направления, стиля, когда поиск нового содержания еще бывает не обеспечен новой формой или когда интуитивное прозрение новых форм оказывается преждевременным и поэтому художественно неосуществимым из-за отсутствия социально-эстетических предпосылок для содержания. В “переходных” произведениях, отмеченных напряженным поиском нового содержания, но не нашедших адекватных художественных форм, видны рудименты привычных, ранее уже использованных образований, художественно не переосмысленных, не переплавленных для выражения нового содержания. Часто это связано с тем, что и новое содержание лишь смутно ощущается художником. Такие переходные произведения появляются обычно в периоды острых кризисов развития искусства или напряженной полемики художника с самим собой, с инерцией привычного мышления и манерой письма. Иногда из этого столкновения старой формы и нового содержания извлекается максимальный художественный эффект и создается гармоническое соответствие на новом уровне. В законченном художественном произведении в отношениях содержания и формы преобладает единство — соответствие, взаимосвязь и взаимозависимость.

Отделить форму от содержания здесь невозможно, не разрушив его целостности. В нем содержание и форма связаны сложной системой переходов и “сцеплений”.

Эстетическое единство содержания и формы предполагает их определенную позитивную однотипность, прогрессивное и художественно развитое содержание и полноценную форму. Целесообразно отличать единство содержания и формы, означающее, что одно без другого не может существовать, от соответствия содержания и формы как определенного художественного критерия и идеала. В реально существующем художественном произведении обнаруживается лишь приближение к этому соответствию. Когда форма есть выражение содержания, она связана с ним так тесно, что отделить ее от содержания значит уничтожить самое содержание, и наоборот: отделить содержание от формы значит уничтожить форму... Это органическое единство и тождество идеи с формой и формы с идеей бывает достоянием одной гениальности. Простой талант всегда опирается или преимущественно на содержание, и тогда произведения недолговечны со стороны формы, или преимущественно блистает формою, и тогда его произведения эфемерны со стороны содержания.

Художественная форма — способ выражения и материально-предметного существования содержания по законам данного вида и жанра искусства, а также низшие уровни значений по отношению к высшим. Это общее определение формы нужно конкретизировать применительно к отдельному художественному произведению. В целостном произведении форма — приведенная к единству совокупность художественных средств и приемов с целью выражения неповто-

римого содержания. В отличие от нее язык искусства — это потенциальные выразительно-изобразительные средства, а также типологические, нормативные аспекты формы, мысленно отвлеченные от множества конкретных художественных воплощений.

Подобно содержанию, художественная форма имеет свою иерархию и упорядоченность. Одни ее уровни тяготеют к духовно-образной содержательности, другие — к материально-физической предметности произведения. Поэтому различают внутреннюю и внешнюю форму. Внутренняя форма — способ выражения и преобразования упорядоченности содержания и упорядоченность формы, или структурно-композиционный, жанрово-конструктивный аспект искусства. Внешняя форма — конкретно-чувственные средства, определенным образом организованные для воплощения внутренней формы и через нее — содержания. Если с высшими уровнями содержания внешняя форма связана более опосредствованно, то с материалом искусства — прямо и непосредственно.

Форма искусства относительно самостоятельна, имеет свои внутренние, имманентные законы развития. И тем не менее социальные факторы оказывают несомненное влияние на форму искусства. Язык готики, барокко, классицизма, импрессионизма и т. п. испытывал определяющее влияние социально-исторического климата эпохи, господствующих настроений и идеалов. Социально-исторические потребности при этом могут подкрепляться освоенными материалами и средствами их обработки, достижениями науки и техники (способ обработки мрамора у Микеланджело, раздельная система мазков у импрессионистов, металлические конструкции у конструктивистов и т. п.).

В современном мире все искусствоведческие дисциплины исследуют структуру и специфические особенности того или иного вида искусства, его взаимодействие с другими видами искусства, его обусловленность общественным производством и другими формами общественного сознания, а также его историю, т. е. охватывают свой предмет в специфике, в системе других общественных институтов, в процессе его функционирования и исторического развития.

Эти закономерности можно проследить в развитии всех видов искусства (архитектуры, скульптуры, дизайна и др.). Например, дизайн — это творческая деятельность, цель которой определение формальных качеств, промышленных изделий. Эти качества включают и внешние черты изделий, но главным образом структурные и функциональные взаимосвязи, которые превращают изделия в единое целое, как с точки зрения потребителя, так и с точки зрения изготовителя. Дизайн — художественное проектирование и процесс промышленного производства полезной и красивой вещи; главная и наиболее развитая сфера эстетической деятельности человека вне искусства (в индустриальной и технической сфере); изготовление промышленностью продуктов с учетом их пользы, удобства и красоты; предметный мир, создаваемый человеком средствами индустрии по законам красоты и функциональности; это промышленный вид эстетической деятельности, гуманизирующий орудия, продукты производства и окружающую среду и порожденный потребностями массового производства и потребления, развитием автоматизации и стандартизации. Дизайн — результат безграничного расширения сферы прикладного искусства и его развития на промышленной основе, результат проникновения эстетики в технику. Дизайн делает форму продукта не только

целесообразной и конструктивно логичной, но и эмоционально выразительной, эстетически осмысленной. Машинное производство тиражирует образец, обладающий эстетическими качествами. Продукт дизайна должен соответствовать своему назначению, культурной традиции функционирования, технологии массового производства, современному стилю.

Дизайн создает особый зрительный язык формы, “визуальный язык”. Знаки этого языка: пропорции, оптическая иллюзия, отношение света и тени, пустоты и объемов, цвета и масштаба. Дизайновская форма — знак материала, технологии и качества вещи, выражающий ее назначение и характер бытия в системе культуры.

В художественной культуре каждой страны и эпохи виды искусства существуют и развиваются не изолированно, а во взаимосвязи друг с другом, как единая система искусств, рожденная общественно-эстетическими потребностями.

Развитие искусства как системы отдельных его видов проявляется многообразно. Все виды искусства изменяются под влиянием развития общественной жизни и потребностей эпохи. В зависимости от конкретных условий одни искусства выдвигаются на первый план, другие теряют свое ведущее значение. Взаимодействие искусств приводит к взаимному “обмену” достижениями и специфическими особенностями, влиянию одних искусств на другие.

Каждое из искусств является неповторимо ценным достоянием художественного развития человечества. И потому ни одно из них не исчезает в развитии общества. Отмирают отдельные жанры и стили. Бывают времена, когда хиреют и словно “забываются” некоторые виды творчества. Но ни одно из искусств не может исчезнуть, ибо все они необходимы людям. А потому и все они бессмертны в той мере, в какой бессмертно человеческое общество и непрерывен его прогресс.

Что же касается появления новых искусств, то это закономерное явление художественного развития. В системе искусств по мере ее развития постоянно “отпочковываются” новые жанры, а иногда и виды, ширится многообразие искусств, увеличивается богатство форм творчества. И чем больше возможности для расцвета духовной культуры и всестороннего развития человека предоставляет то или иное общество, тем значительнее многообразие искусств, тем больше оснований для расцвета и тем благоприятнее почва для появления новых видов художественной деятельности.

Наше время, быть может, как никакое другое, способствует появлению новых искусств. Это связано и с бурным ростом техники, создающей предпосылки для новых художественных возможностей, и с развитием человеческого сознания, психики, художественных потребностей людей.

Итак, кратко анализируя категории формы и содержания в искусстве, их познание, совершается в аспекте социально-эстетической оценки, определяемой, в свою очередь, эстетическим идеалом. Однако ценностная сторона содержания невозможна вне специфического художественно-образного познания, направленного на историческую действительность, природу, внутренний мир людей и самого художника, объективирующего в продуктах искусства сокровенные духовные поиски своей личности.

Цели истинного искусства — способствовать духовно-творческому, социально-нравственному росту личности, пробуждать “такие чувства, которые способ-

ны к человеческим наслаждениям". Так вырисовывается перед нами глубокое родство предмета искусства и функций, определяющих эстетические качества его содержания. В предмете искусства это — единство объективного и субъективного, единство познания и ценностной ориентации на эстетический идеал. В функциях искусства — ничем не заменимое воздействие на целостно-нерасчлененный внутренний мир человека. В силу этого в содержании искусства звучит всегда определенная эстетическая тональность: возвышенно-героическая, трагическая, комическая, драматическая, идиллическая, элегическая, романтико-лирическая и т. п. Каждая из них имеет множество оттенков.

Многогранную, сложную, противоречивую реальность во всех ее взаимосвязях и развитии не может "охватить" ни одна отдельно взятая пара категорий, ни один отдельно взятый закон. И это понятно, ибо та или иная категория, категориальная пара высвечивает лишь какой-то аспект реальности, ту или иную ее черту, грань. Лишь в системе своих взаимосвязей категории (а эта система представлена принципами, основными и неосновными законами наиболее общие и существенные стороны многогранной реальности в ее бесконечном развитии.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Всеобщая история искусств. Т. 1-6. — М., 1956-66.
2. Всеобщая история архитектуры. Краткий курс. Т. 1-2. — М., 1958-63.
3. Молева Н. Скульптура. Очерки зарубежной скульптуры. — М., 1975.
4. Виппер Б. Р. Статьи об искусстве. — М., 1970.
5. Левчук Л. Т., Онищенко О. И. Основы эстетики. 2000.
6. Михайлов М. И. Основные эстетические категории. 1990.

УДК 72.012.8:725./727"18""19"(043.3)

Н. Є. Новосельчук

БУДИНОК ПОЛТАВСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ЗЕМСТВА — ВИДАТНА ПАМ'ЯТКА УКРАЇНСЬКОГО АРХІТЕКТУРНОГО МОДЕРНУ
(на прикладі формування інтер'єру будинку)

Початок XX ст. на Полтавщині відрізнявся інтенсивним будівництвом громадських будівель. Значні споруди віддзеркалювали не лише характерні архітектурні тенденції того часу, а й основні культурно-політичні, соціально-економічні напрями розвитку суспільства. Під впливом часу більшість із цих будівель змінила свій зовнішній вигляд чи була втрачена, але серед них збереглися справжні перлини української архітектурної спадщини. Це будівлі, створені в стилі українського архітектурного модерну (УАМ) і, перш за все, будинок Полтавського губернського земства (1903-1908, арх. В. Г. Кричевський). Саме цей будинок є найвидатнішою

© Н. Є. Новосельчук, 2007

спорудою УАМ і становить науковий інтерес як пам'ятка культурної та архітектурної скарбниці України. Вивчення та збереження інтер'єру будинку як найвидатнішої пам'ятки українського архітектурного модерну є актуальним питанням сьогодення. Загроза руйнування під впливом часу, проведення низки ремонтних робіт приводять до більш відчутних змін інтер'єрів будинку. Особливо актуально стоїть питання реконструкції та реставрації збережених інтер'єрів, органічного включення і поєднання сучасних оздоблювальних матеріалів, елементів матеріально-предметного наповнення з елементами історичного середовища.

Дослідження архітектурної спадщини к. XIX — поч. XX ст. ведеться згідно з науковими програмами по вивченню та збереженню культурної спадщини різних регіонів України.

Розв'язанням проблем вивчення та збереження будівель, створених у стилі УАМ, частково розглядаючи питання формування інтер'єру будинку полтавського земства, займались В. В. Чепелик, Г. О. Лебедев, В. М. Ханко, В. Є. Ясієвич та інші науковці.

Мета цієї статті — дослідити стильові, художньо-композиційні особливості організації інтер'єрного простору будинку Полтавського губернського земства, визначити засоби досягнення виразності та єдності його інтер'єру.

Зазначимо, що на зламі XIX-XX ст. значно посилилися вивчення та популяризація вітчизняної архітектурної спадщини. Так, деякі дослідники вважали, що тільки звернення до народної творчості зможе придати українській архітектурі глибоко національний характер [1].

Український архітектурний модерн як особливий мистецький напрям народився на початку XX ст. В. Чепелик визначає три хронологічні етапи розвитку УАМ, перший з яких охоплює період з 1903 по 1917 рр. [2]. В цей час сформувались два основні різновиди: народний стиль (декоративно-романтичний, раціоналістичний, необароковий і неокласицистичний) та раціоналістичний модерн [3, 4].

Зачинателем першого декоративно-романтичного напряму був видатний український архітектор, художник, вчений і педагог В. Г. Кричевський. Спорудження за його проектом будинку губернського земства у Полтаві стало важливою подією в архітектурному житті України. Спочатку у 1902 р. земським архітектором О. І. Ширшовим було розроблено проект земської управи, який затвердили до будівництва. Земство зажадало внесення змін до проекту, однак, перший відмовився їх робити. Тому з Києва запросили знаного і модного тоді академіка архітектури М. О. Ніколаєва, який на підставі затвердженого виконав свій проект. Художник С. Васильківський висловив незадоволення архітектурою будинку, Г. Хоткевич зауважив, що це "шаблонна творчість..." [5]. Результатом численної дискусії стало проведення конкурсів на розробку архітектури будинку земства, хоча фундаменти вже закладались. Переможцем конкурсу став молодий харківський архітектор-художник В. Г. Кричевський, проект якого спочатку віднесли до творів псевдомавританського стилю, пізніше до "южнорусского" і згодом до "малорусского" "і, нарешті, опинилося, що у дійсності — первісток українського архітектурного та ще й народного стилю" [6].

Це була найбільша робота Василя Кричевського, в яку він вклав усю свою енергію, знання, здоров'я і любов до рідного мистецтва, яка зробила його ім'я відомим далеко за межами України. Цей будинок став "наочним свідченням нової стадії

розвитку української культури, що почала виходити із закритого, так би мовити "інтер'єрного" стану, і відкривати свій екстер'єр" [7].

Працюючи над проектом, Василю Кричевському довелося перемагати багато труднощів. Перш за все, це була новаторська праця. Він самостійно прокладав свій шлях у мистецьких пошуках, бо на той час не було опублікованих наукових досліджень у галузі української народної архітектури. Отже, всі матеріали Кричевський брав зі своїх власних студій. У стислі строки йому довелося проробити величезну дослідну роботу, щоб за півроку, до початку конкурсу, встигнути не тільки "скристалізувати ідею українського стилю для сучасної великої кам'яної міської будівлі", але й втілити цю ідею у реальні форми архітектурного проекту [8].

В. Г. Кричевський зробив колосальну роботу. І сьогодні ми маємо можливість милуватись найвизначнішим твором і первістком українського архітектурного модерну — Полтавським губернським земством, будинком, що "склав епоху" і який вражає своєю монументальністю, багатством внутрішньої і зовнішньої архітектури, зовсім новою, надзвичайною декоративністю, почуттям міри, життєрадісністю, а також глибоким відображенням багатющих традицій народної архітектури і мистецької спадщини.

Василь Кричевський приділяв велику увагу внутрішньому оформленню приміщень. Інтер'єр розглядався ним як невід'ємний компонент від архітектури будівлі в цілому, тобто то був нерозривний зв'язок зовнішнього і внутрішнього стильових рішень. Великий майстер у відтворенні стилів минулих епох і в створенні нових, модерних ансамблів, він проектував інтер'єри, яким була властива простота, оригінальність, гармонія кольорів і, що мали риси блискучої індивідуальності митця.

Зазначимо, що надзвичайно популярним в українському народному будівництві XVII-XIX ст. був орнамент. В. Г. Кричевський успадкував цю традицію в проекті Губернського земства і глядачем, який добре знає характерні особливості українського народного будівництва, багатство орнаментації будинку сприймається природним і цілком зрозумілим. Впливу народного мистецтва зазнав не тільки симетричний головний фасад, стіни якого багато оздоблені майолікою зі стилізованими мотивами народного орнаменту, а й інтер'єр будинку. Високі дерев'яні, оздоблені орнаментальним різьбленням парадні двері розміщенні посередині симетричного Ш-подібного у плані корпусу і ведуть до парадного вестибюлю. Його світлі стіни вкриті орнаментом з вінків і мережок. За вестибюлем розміщені центральний хол з парадними сходами і великий зал засідань. Інші частини мають широкі коридори, які об'єднували ділові приміщення земської управи, розташовані на двох поверхах. На третьому поверсі, з боку двору, було влаштовано музейні приміщення, в одному з крил — кімнати готельного призначення.

Отже, вестибюль через широкі аркові прорізи перетікав до центрального сходового холу. Ці сходи із білого мармуру, залиті через скляну стелю потоками світла, вели на другий поверх. Оточували хол чотиригранні синьо-білі колони, прикрашені стилізованими орнаментами типу "вазон". Стрункий ряд білих стилізованих куманців, з яких виходить важке колосся пшениці, створював гідну подиву світлу огорожу. Стіни на рівні сходів вкривали білі фаянсові кахлі з блакитно-зеленими квітками на них.

Просторий зал загальних земських засідань, розміщений на другому поверсі й освітлений верхнім природнім світлом, мав дуже виразно вирішений хрещатий

простір, перекритий еліптичним склепінням. Майолікові панелі, між якими вставлені плитки, орнаментовані розетками, оперізували світлі стіни залу. Стеля і стіни також прикрашені окремими барвистими візерунками.

Декорування будинку не обмежується керамічним матеріалом. Для оформлення інтер'єрів В. Г. Кричевський застосував різьблення по дереву. Так, він розробив орнаментальну різьбу для сволоку і балюстради балкону в залі загальних земських засідань. На дерев'яній балці, що підтримувала балкон, було вирізьблено, як за традицією робилось на сволоках хат, напис українською мовою: "Збудовано заходом і порадою Полтавського Губернського Земського зібрання" і поставлено дати 2-ХП-1902-2-ХП-1907" [9].

Різьбленим стилізованим орнаментом прикрашені двері й одвірки головного входу, а також двері парадних і ряду бічних приміщень. Причому за проектом Кричевського, багатство орнаментації мало бути таким, аби різьба на дверях ніде не повторювалась, тобто всі орнаменти були різними. Опрацьовуючи деталі різьби, він не повторював готові узори, а виводив нові, переважно дотримуючись зразків народної творчості.

Для оздоблення інтер'єру зодчий застосував ще один прийом — кольорове скло. Він запроектував вітражі в центральних вікнах над головним входом (у залі комітету Земської Управи), над балконом для публіки та у вікнах двох холів, що з боків залу засідань. У вітражах вжито стилізований рослинний орнамент. Крім того, різьбленні двері також прикрашено вітражними вставками.

Отже, В. Г. Кричевський відвів у своєму проекті орнаментальному елементові дуже важливу роль, відповідно до його ролі в українському народному мистецтві. В. Павловський зазначав: "Ці мотиви — творчість самого Кричевського, але вони наскрізь народні в своїй основі. Вони є в будівлі земства повсюди — в майоліці, в різьбі на дереві, в ковальських виробах, у вітражах. Вони композиційно пов'язані з архітектурою будівлі в одне мистецьке ціле. Лише орнаменти, мальовані на стінах, вносять дисгармонію в цей ансамбль, але вони виконані не Василем Кричевським, а іншими митцями" [10]. Кричевський відчував в орнаменті надзвичайну енергію, що здатна творити відповідний настрій, і вважав, що в архітектурі найсильніше враження виникає тоді, коли будівля доповнена орнаментом: "...і саме таким, що своїм настроєм є в гармонії з нею, а не суперечить їй" [11]. Цим обмежуються орнаментація будинку, здійснена за проектом В. Г. Кричевського, яка була виконана під час авторського нагляду за будівництвом. Орнаментальні композиції для розпису стін залу загальних земських засідань він розробив пізніше, виїхавши з Полтави до Києва. Оригінали цих нездійснених проектів В. Кричевського збереглися в архівах губернського земства (зараз Краєзнавчий музей м. Полтави) [12].

Після вимушеного від'їзду Кричевського земська управа домовилась з художником С. І. Васильківським на виконання трьох великих монументальних історичних панно для зали загальних земських засідань. Тематичні картини були написані С. І. Васильківським за участю М. Уварова, М. Беркоса і М. Самокиша. Головну вісь залу завершувала картина "Вибори полтавського полковника М. Пушкаря", що прославляла демократичні форми вибори керівників; ліворуч на повздовжній стіні, — "Козак Голота і татарин", яка розкривала тему військової звитяги в обороні рідного краю; праворуч — "Ромадановський шлях", про торговельні зв'язки

і підприємництво [13]. Ці історичні композиції, що нині стали класикою нашого мистецтва, були створені без згоди і всупереч волі Василя Кричевського [14].

Стіни залу вкривали рослинні орнаменти, виконані за ескізами М. Само-киша та С Васильківського. До речі, вибрані художниками узори в основі не є навіть народні українські: вони були взяті із візерунків церковного шитва зі східних тканин перського або турецького походження. Деякі ж орнаменти, наприклад, на площині передньої стіни парадних сходів першого поверху, позначені стилем західного модерну і не мали тієї стилістики, що характерна для орнаментальних композицій з дерева і кераміки В. Кричевського [15].

Формування інтер'єру будинку доповнювало виразне предметне наповнення. Працюючи над внутрішнім оформленням приміщень, В. Г. Кричевський розробив низку проектів дерев'яних меблів. Ці зразки уціліли до наших днів і зберігаються у Краєзнавчому музеї м. Полтави. Це табурети, шафи, стільці, крісла, буфет та лави. Меблі були виготовлені фахівцями харківського відділення одеської столярної фабрики братів Ворушило і К°.

В цілому, меблеве обладнання було вирішено на основі художньо-композиційної єдності з інтер'єром будинку. Загальний вигляд меблів дуже мальовничий і ошатний, насамперед завдяки виразній формі і багатому декору. Так, наприклад, кожен стілець не схожий на інший ні за формою, ні за пропорціями, але єдина стилістика, декорування, мальовничість рішень надають їм споріднених рис. Українського колориту також додає декоративне оздоблення поверхонь. Меблі прикрашають різні за розмірами та візерунками різьблені розети, орнаменти типу "вазон", "стрічка", "букет", іноді зустрічається умовне зображення птаха. До орнаментальних мотивів входили також символічні зображення у формі "трилисника", "серця", "зірки" та інше, які були принесені до оздоблення меблів з української народної символіки.

До проектування меблів у національному стилі зверталось багато українських художників того часу: А. Ждаха, Г. Нарбут, М. Самокиш, О. Лушпинський, С Васильківський, В. Черненко О. Сластьон, І. Левинський, М. Жук та ін. Однак, спадщина, залишена нам майстрами, що виготовили меблі для будинку Полтавського губернського земства за кресленнями В. Г. Кричевського, є однією з найважливіших здобутків українського народу на ниві національного зодчества.

Василем Кричевським також було запроектоване драпірування та запони для вікон в ряді приміщень.

Для оздоблення стін, стелі та підлоги земського будинку були використані опоряджувальні матеріали, виготовлені різними майстернями. Так, під керівництвом відомого російського кераміста П. Вауліна, викладача Миргородської художньо-промислової школи ім. М. Гоголя, було виготовлено 24458 полив'яних плиток; 39 тисяч плиток білого, синього і зеленого кольорів для сіней, вестибюля і зали засідань виробили колишні вихованці тієї ж Миргородської школи в Опішному. Паркетні роботи для першого і другого поверхів виконали працівники фабрики Ю. Духовського з с. Мерчики Харківської губернії. Фахівці керамічного заводу Дзевульського і Лонге з м. Слав'янська Харківської губернії керамічними плитками постелили в окремих місцях підлогу і частково застосували їх для стін. Фахівці з Одеси виконали центральні сходи з білого мармуру, підлогу вестибюля і галереї другого поверху з плит білого і сірого мармуру. Силами працівників купця Венге-

рова з Кременчука зробили пофарбування стін усіх кімнат, залів і коридорів мінеральними фарбами виробництва фабрики “Джон Гернанд” [за 16]. На одеській фабриці братів Ворушило і К[2] виготовили дубові вікна, двері й тамбур у парадних сінях.

Пізніше, досліджуючи творчість В. Г. Кричевського, С. Таранушенко писав: “Будинок Полтавського земства мав для нашої новітньої архітектури епохальне значення. Його стиль визначив новий напрямок у будівництві, до якого тяжить багато архітекторів аж до сьогодні. Від нього, як від зразку, відходила чимала група архітекторів перших двох десятиліть XX століття” [17].

Отже, підсумовуючи вищесказане, відзначимо, що художня концепція формування інтер’єру будинку Губернського земства досягнута архітектором-новатором В. Г. Кричевським завдяки наступним принципам композиційної організації: взаємопроникнення внутрішнього і зовнішнього просторів; єдність і виразність об’ємно-просторової структури внутрішнього простору; композиційна єдність інтер’єру та його матеріально-предметного наповнення.

Головними художніми засобами в формуванні інтер’єру будинку були: єдність стилю; наявність головної теми, що створила неповторний образ будівлі; виразне кольоросполучення (блакитний, жовтий, білий, зелений, помаранчевий кольори); синтез архітектури з монументально-декоративним мистецтвом. Обладнання, меблі, дрібна пластика, декор елементів тощо доповнили формування інтер’єру, створивши цілісне внутрішнє середовище. Розташування монументально-декоративних композицій на вертикальних і горизонтальних площинах дали змогу акцентувати головний об’єм, розділити внутрішній простір та зафіксувати функціональні блоки будівлі. Монументальні панно, розміщені на склепінні, виконані дуже вдало — вони співмасштабні з простором, тектонічні, гармонійні за кольором, тематично доречні.

Відмітимо, що сьогодні, на початку XXI століття, Полтава має низку цінних архітектурних пам’яток, серед яких провідне місце належить будинкові Полтавського губернського земства. Зазнавши жахливої руйнації та пожежі під час Другої світової війні, післявоєнної відбудови, кількох відновлювальних та ремонтних робіт, будинок зберіг у собі “багато від автентичності, так добре відчутної й блискуче зреалізованої великим архітектором Василем Кричевським доби національного Відродження” [18].

Вартість надзвичайно багатої творчої спадщини українського архітектурного модерну на сьогодні загальновизнана, але ще не досить повно і глибоко вивчено й використано її скарби, що мають велике значення для створення національної своєрідності сучасної архітектури України. Отже, дослідження цієї проблеми залишається й надалі актуальним.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Асеев Ю. С. Стили в архитектуре Украины. — К.: Будивельнык, 1989. — С. 74.
2. Чепелик В. В. Український архітектурний модерн / Упорядник З. В. Мойсеєнко-Чепелик. — К.: КНУБА, 2000. — С. 12.
3. Там само. — С. 13.

Будинок Полтавського губернського земства. Архітектор В. Г. Кричевський
Фото І. Ц. Хмелевського, поч. XX ст.

Головний фасад будинку Полтавського губернського земства. Нездійснений проект арх. О. Ширшова (таким міг бути цей будинок у стилі французького неоренесансу)

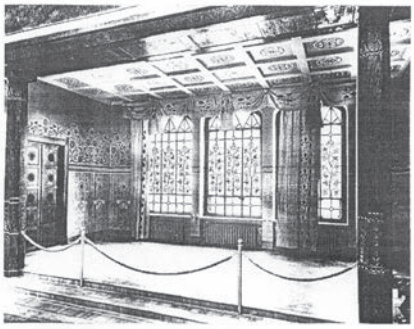

Інтер'єр залу земських засідань. Фото І. Ц. Хмелевського, поч. XX ст.

Інтер'єр загального залу. Фото І. Ц. Хмелевського, поч. XX ст.

Інтер'єр мансардного поверху. Експозиція музею К. М. Скаржинської — зал "Природа краю". Фото І. Ц. Хмелевського, поч. XX ст.

4. Чепелик В. В. Формування українського архітектурного модерну початку XX ст. у контексті інтернаціональних творчих зв'язків: // В кн.: Українське мистецтво та архітектура кінця XIX — початку XX ст. / Під ред. Білецького П. О. — К.: Наукова думка, 2000. — С. 170.
5. Ханко В. Будинок Полтавського земства: дещо з історії спорудження і функціонування // Матеріали першої наукової конференції "Вайнгортівські читання" (Полтава: архітектура, історія, мистецтво) / За ред. В. Трегубова. — Полтава: ТОВ "Фірма "Техсервіс". — 2002. — С. 22.
6. Чепелик В. В. Український архітектурний модерн / Упорядник З. В. Мойсеєнко-Чепелик. — К.: КНУБА, 2000. — С. 77.
7. Там само. — С. 74.
8. Павловський В. Василь Григорович Кричевський: життя і творчість: Монографія. — Нью-Йорк: Українська Вільна Академія наук у СІЛА, 1974. — С. 85.
9. Там само. — С. 88.
10. Там само. — С. 89.
11. Там само. — С. 121.
12. Там само. — С. 90.
13. Полтавщина. Енциклопедичний довідник / За ред. А. В. Кудрицького. — К.: "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 1992. — С. 789.
14. Ханко В. — Вказ. праця. — С. 26.
15. Там само. — С. 26.
16. Там само. — С. 25, 26.
17. Таранушенко С. Василь Кричевський. "Життя і революція". — Х., 1926. — С. 25, 26.
18. Ханко В. — Вказ. праця. — С. 28.

УДК 711.25

В. В. Шулик

ПРО ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ ОБ'ЄКТІВ — ЯК СИСТЕМ

ВСТУП. Рекреація є важливим фактором розвитку суспільства, оскільки в результаті рекреаційної діяльності зменшується кількість захворювань, зростає термін середньої тривалості життя людини, та що особливо важливо, збільшується проміжок її повноцінної фізичної і духовної життєдіяльності. При цьому архітекторам слід враховувати, що організація рекреаційної діяльності на сьогоднішній день виступає не лише як задача містобудівна, а насамперед соціальна та економічна, що повинна вирішуватися як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Вирішення таких складних задач потребує наукової постановки досліджень, які можуть включатися як передпроектна стадія в процес містобудівного проектування на відповідному рівні [1]. В історії містобудування існують періоди, що характеризуються пануванням певної ідеї, концепції чи парадигми (соціально-політичної, функціонально-економічної, системної, середовищної та культурологічної). Крім практичних потреб країни, містобудівна теорія та проектно-планувальна практика, як інтегральна діяльність, хара-

 © В. В. Шулик, 2007

ктеризується довгостроковими професійними зв'язками з багатьма суміжними науками, тому історія становлення теорії містобудування України — це поступове "запозичення" у суміжних наук певних ідей, концепцій, які на даний час є більш актуальними [2, 3].

Містобудівні об'єкти різного рівня цілісності є складовою частиною системи взаємодії населення з оточуючим його середовищем, яке забезпечує необхідні умови для життєдіяльності людини та задовольняє його соціальні та біологічні потреби [4, 5, 6]. То ж питання формування і управління розвитком середовища життєдіяльності населення є за своєю природою системною проблемою, яка не зводиться до простого врахування суми тих чи інших факторів і умов. Системний підхід до прийняття рішень потребує не лише нових методів, а й системного образу мислення [7].

У 80-х роках радянські філософи розрізняли [8, с. 11] ряд рівнів методології: філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий. На сьогодні виділення таких рівнів методологічної науки можна вважати таким, що не втратило свого значення. Світогляд дослідника, як часто трапляється, легко розвалюється, якщо він не спирається на тверду основу існуючої дійсності, тому для відпрацювання власного наукового світогляду слід засвоїти конкретну область фактів. Вивчення витоків системного підходу в наукових дослідженнях та встановлення його базових характеристик є однією з умов, що забезпечує достатній рівень точності результатів і лаконічність процесу моделювання складних систем. Методологічні особливості системного підходу можна умовно розділити на дві частини: перша — це філософський та загальнонауковий рівень, який є базою для дослідження рекреаційних об'єктів як систем. До другої слід віднести особливості, які характеризують системний підхід за окремим напрямком дослідження чи за окремо взятою дисципліною (наприклад, архітектура). В даній роботі зупинимось на першій, умовно виділеній, частині методології системного підходу.

ОСНОВНИЙ МАТЕРІАЛ. Термін "система" з'явився у Стародавній Греції приблизно в 5 столітті до н. е. і мав початкове значення: поєднання, організм, союз, лад. Метафоризація слова "система", вірогідно, була розпочата давньогрецьким філософом Демокрітом (біля 460-360 рр. до н. е), одним із основоположників античної атомістики. Окрім терміну "система" існував термін "синтагма", який означав впорядкованість і цілісність штучних об'єктів — продуктів. Саме в цей період була сформульована теза про те, що ціле більше його частини [9, с. 8]. Суттєвим кроком у представленні світобудови як системи можна зустріти у творах визначного мислителя пізньої античності Діонісія Ареопагіта. Він вказував, що посередниками між Богом (який є головним ієрархом світобудови) і людиною (яка знаходиться внизу ієрархічної структури) є різні чини небесної ієрархії, а на землі (запроваджена ієрархом Христом) — ієрархія церковна. Тобто, автор бачить загальну будову світу, як ієрархічну систему [10]. То ж, на сьогодні термін "ієрархія" вважається грецьким за походженням, який означав у Стародавній Греції — "священний і закон" [11, с. 176]. На початку XX століття спроби розробити загальні принципи системного підходу були зроблені російським лікарем, філософом і економістом О. Богдановим у роботі "Всезагальна організаційна наука (тектологія)". Однак загальна теорія систем як самостійний науковий напрямок почала формуватися наприкінці 40-х років XX століття з робіт Людвіга фон Берталанфі.

Відповідно, підхід до побудови такої теорії виправдано розглядати за назвою: загальна теорія систем за фон Берталанфі. Крім цього в 1959 році в Кейсівському технологічному інституті був створений центр системних досліджень, відомий за сформованою там загальною теорією систем, названою за іменем його керівника: теорією М. Месаровича [9, с. 12] (рис. 1А). В кінцевому підсумку спільними зусиллями різних груп учених були сформульовані дві інтерпретації-трактування загальної теорії систем (ЗТС) (рис. 1Б).

У 1947 році Дж. фон Нейман і П. Моргенштерн опублікували монографію "Теорія ігор і економічної поведінки", започаткувавши новий напрямок — теорія ігор і прийняття рішень.

А. Основні етапи формування системної теорії

Автори	Основний внесок до становлення системної теорії
Демокріт	Метафоризація слова "система", "ціле більше його частини"
Д. Ареопагіт	Світобудова як система — з ієрархічною структурою
О. Богданов	Тектологія — перший варіант загальної теорії систем
Л. фон Берталанфі	ЗТС як самостійний науковий напрямок
М. Месарович	Загальна теорія систем за Месаровичем
Дж. фон Нейман	Теорія ігор і прийняття рішень
RAND Corporation	Системний аналіз і стратегія планування
Н. Вінер	Основи кібернетики — поняття зворотного зв'язку
К. Шеннон	Запровадження і визначення кількісної міри інформації

Б. Інтерпретації-трактування ЗТС (загальної теорії систем)

ЗТС у широкому розумінні	Охоплює всі необхідні й можливі дисципліни, що мають відношення до аналізу й синтезу систем
ЗТС у вузькому розумінні	Узагальнює різні підходи до ЗТС і зветься "абстрактною теорією систем" (АТС)

В. Напрямки застосування системного підходу

Рис. 1. Становлення системного підходу у наукових дослідженнях

Майже одночасно в RAND Corporation було розроблено метод прийняття рішень, що отримав назву — системний аналіз і стратегія планування, який дозволяв виробляти оптимальну стратегію поведінки для погано структурованих задач. Початок основ кібернетики пов'язаний з іменем професора Н. Вінера та з появою у 1948 році його фундаментальної праці "Кібернетика або контроль та управління живими організмами та технікою", де вперше сформульоване поняття зворотного зв'язку, головним чином, негативного, за допомогою якого здійснюється управління системою довільної природи. У 1949 році Клод Шеннон опублікував основи теорії інформації в своїй роботі "Математична теорія комунікації", де вперше запровадив і дав визначення кількісної міри інформації, яка проходить через комунікаційний канал [9, с. 16-17]. На сьогодні системний підхід отримав поширення практично в усіх напрямках і галузях людської діяльності, застосування якого здійснюється у двох напрямках (рис. 1В).

До базових характеристик будь-якої системи [12] відносяться:

компоненти (та елементи структури) — m; зв'язки і відношення між ними — R; види впорядкованості, тобто структури і закони композиції — z (рис. 2А). Компонентами системи можуть бути: а) неподільні у рамках даної системи її частини; б) якості компонентів, тобто субстратні та інтегральні якості системи на виході; в) якісно різноманітні стани системного об'єкта; г) зв'язки чи відношення між компонентами; д) стадії, фази, цикли, етапи функціонування; стадії, фази, цикли, етапи розвитку.

Поділ системи на елементи різними суб'єктами при розв'язанні різних задач може бути виконаний по-різному і є певною мірою умовним. Таким чином, елемент — це межа поділу системи з точки зору аспекту розгляду системи, розв'язання конкретної задачі, поставленої цілі. Найбільше навантаження в понятті "система" припадає на зв'язки [9, с. 91-92], емпірична класифікація яких має такий вигляд (рис. 2Б).

Теоретично і практично найбільш важливими різновидами систем з точки зору їх аналізу, проектування, конструювання і створення є такі:

А) по-перше, статичні, динамічні і ті, які розвиваються;

Б) по-друге, стійкі (стабільні) і нестійкі (не стабільні), які є перехідними процесами і станами.

Структура і організація є базовими специфічними характеристиками будь-якого об'єкта як системи. Загальним у них є те, що вони відображають вид впорядкованості (у широкому смислі) чи вид композиції ("конфігурації") елементів даної системи. З організацією та структурою органічно та безпосередньо пов'язане поняття "складність організації" і відповідно оцінка (величина) складності організованості.

Розглянемо три розповсюджених типи визначення складної системи [12, с. 24]. Складні системи (на відміну від простих) — це:

а) системи з "поганою організацією", "дифузні системи";

б) системи, які не можуть бути математично точно описані у чіткій аналітичній або алгоритмічній формі;

в) системи цілеспрямованої поведінки.

Проаналізуємо ознаки першого типу визначення: по-перше, це системи, у яких має місце "дія багатьох різнорідних факторів", існує велика кількість

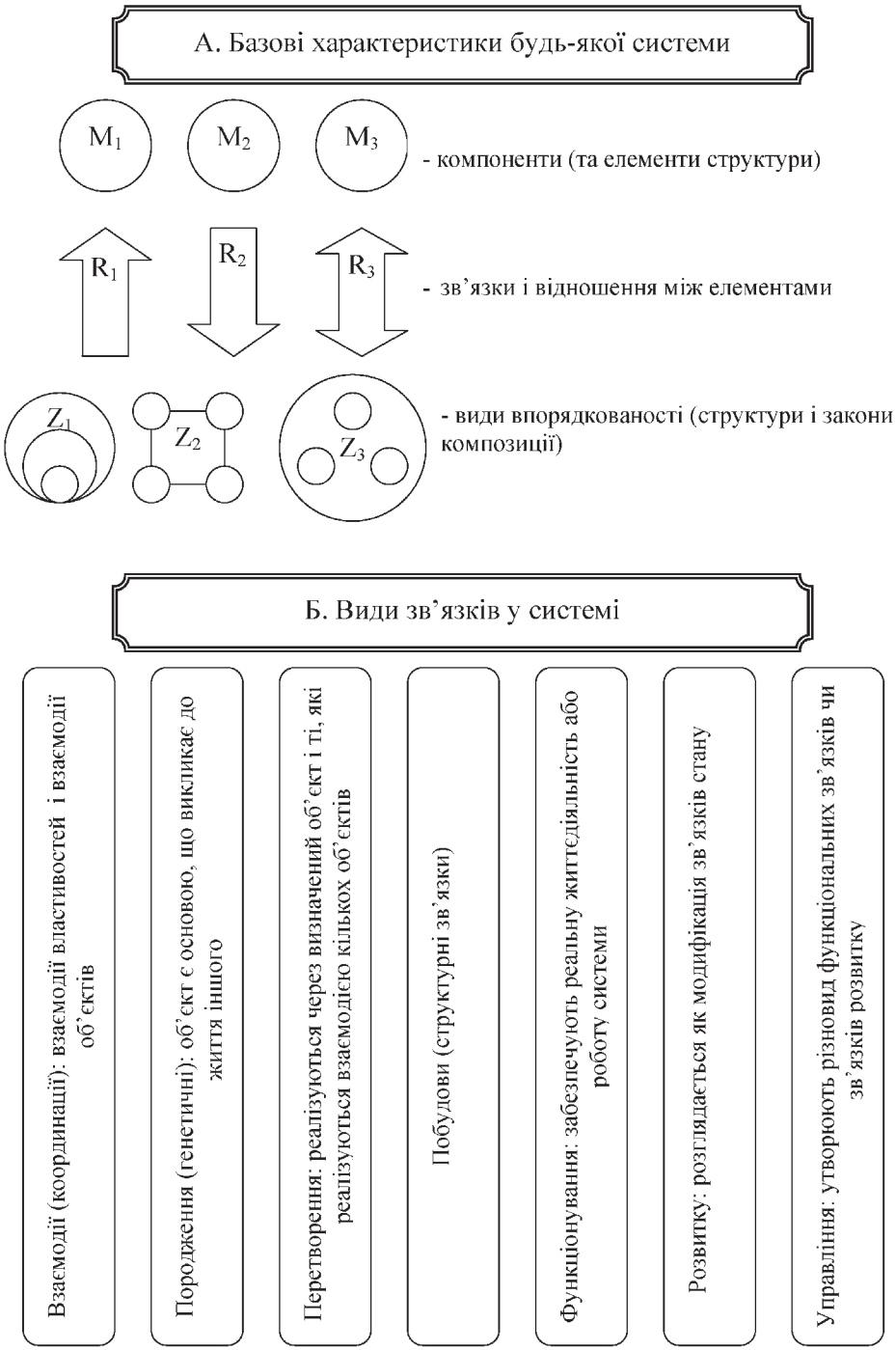

Рис. 2. Базові характеристики та види зв'язків системи

змінних, що передбачає велику кількість елементів та їх станів. По-друге, у дифузних системах "неможливо чітко виділити окремі явища", "неможливо встановити непроникні перегородки, які розмежовують дію змінних різної фізичної природи", входи і виходи у таких системах не є фіксованими, вони міняються місцями; функції системи залежать від оточення і не жорстко прив'язані до її статичних структур. По-третє, у цих системах існує велика кількість зв'язків між елементами, їх велика кількісна і якісна різноманітність, велика кількість автономних підсистем і наявність ієрархічних рівнів. По-четверте, складність системи відносна: вона залежить від різних умов і сторін її існування.

Друге визначення розкриває гносеологічний аспект складності, у якому проявляються труднощі у дослідженні складних систем. Гносеологічний аспект складності, з одного боку, залежить від тих об'єктивних характеристик складних систем, які не лише відображаються у відповідних поняттях, моделях і теоріях, але і нав'язують, визивають релевантні шляхи, методи і засоби їх пізнання. З іншого боку, поділ систем на прості і складні залежить від об'єктивних можливостей науки в постановці і рішенні задач, що відносяться до складних систем. Взагалі, у будь-якому випадку — переважає онтологічний чи гносеологічний аспект — слід враховувати дві вимоги: а) необхідно виявити обидва аспекти складності у тому чи іншому понятті, методі; б) виходити із єдності обох аспектів за провідної ролі одного з них.

Тепер звернемось до третього типу визначення, розуміння складних систем. Тут мається на увазі вищий тип складних систем — "цілеспрямовані системи", здатні до самозбереження і розвитку через самоорганізацію і самоуправління на основі переробки інформації. Істотними якостями таких систем є: ієрархічні рівні і централізація управління; цілі двоякого роду — предметні і оптимізаційні або критерії якості; протиріччя між різними цілями і критеріями якості як для системи в цілому, так і між цілями системи і її підсистем і компонентів.

Наявність інформації в системі дає їй можливість досягати певної мети, тобто збільшувати ймовірність здійснення певної події. За відсутності такої інформації (яка використовується для побудови внутрішньої моделі) система має робити максимально можливу кількість рухів у найрізноманітніших напрямках, обслідуючи в сліпу особистий простір станів. Такі рухи є випадковими й імовірність знаходження необхідного режиму є при цьому дуже малою. Мова йде про внутрішні флуктуації, які задаються алгоритмом, що не стискається та веде до збільшення внутрішньої ентропії (рис. 3а). По суті справи, система постійно "мутує". В той же час, без цього взагалі неможливо натрапити на доцільний режим. Якщо системі вдається, завдяки резонансу, визначити необхідний режим, відбувається орієнтація рухів у просторі станів у відповідному напрямку (рис. 3б), що зменшує її поведінкову ентропію. Таким чином, за характером руху системи, можна виділити три головних стани (динамічні режими), які є атракторами: гомеостатичний (з переважанням регулярної динаміки), стохастичний і критичний. Перший є наслідком послідовності ітерацій, направлених до так званого граничного циклу (один із варіантів атрактору), другий є наслідком дії другого початку термодинаміки і веде до стирання інформації, і тільки третій дозволяє постійно створювати нову інформацію шляхом переструктурування — заміни її носіїв та операторів дії [13, с. 65-66].

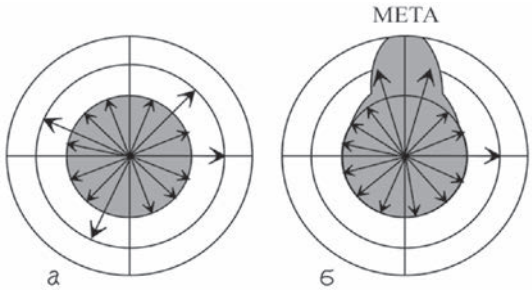

Рис. 3. Рух системи при: а) відсутності мети; б) наявності мети

В результаті розвитку загальної теорії систем і застосування системного підходу в науці сформувалася нова парадигма наукового мислення, яку можна назвати цілісною або екологічною — системною, хоча жодна з цих характеристик сама по собі не розкриває її природи. Нова парадигма [9] суттєво відрізняється від традиційної, основи якої закладені ще у часи Р. Декарта, І. Ньютона та Ф. Бекона. Найбільш відчутно оцінити різницю між парадигмами можна за такими критеріями (рис. 4). Однією з важливих проблем у визначенні системи є встановлення сутності тих сил, які об'єднують множину в одну систему. Як утворюються, існують, функціонують та розвиваються системи, як вони зберігають свою цілісність, структуру, форму?

Тут проглядаються два напрямки пошуку відповіді. По-перше, це шлях, за яким ідуть природознавці, спеціалісти конкретних наук. Він полягає в тому, що досліджуються особливості, специфіка, характер системоутворюючих факторів у кожній системі, котра підлягає аналізу. Другий напрямок характеризується спробами виявити за специфікою, унікальністю конкретних системоутворюючих факторів загальну закономірність, яка є притаманною для всіх систем без винятку, але проявляється по різному в різнорівневих системах [8, с. 49-50].

ВИСНОВКИ: Представлення особливостей системного підходу на філософському та загальнонауковому рівнях може бути продовженим далі, однак це не є принциповим у даній роботі. Аналіз існуючих розробок в галузі філософії, системології та ряду інших дисциплін вказує на їх досить вагомі методологічні результати в розумінні світобудови як системи. На сьогодні розвиток концептуальних напрямків у теорії містобудування відбувається паралельно з розвитком основних положень загальної теорії систем, яка є одним із ключових інструментів пізнання, дослідження і формування середовища життєдіяльності населення та, що особливо важливо, знання якої спрощує розробку нових наукових і практичних методів у галузі архітектури та містобудування та сприяє формуванню системного образу мислення архітектора. На сьогодні вченими-архітекторами напрацьований значний теоретичний і практичний доробок у напрямку вивчення і формування архітектурного середовища як системи, аналіз якого буде представлений у наступних наукових студіях. Використання системного підходу в архітектурі в цілому, та при дослідженні рекреаційних об'єктів зокрема, сприятиме спрощенню процесу розробки моделей рекреаційних систем та відповідно удосконалює процес формулювання критеріїв їх цілісності.

Основні поняття наукових парадигм

Старої	Нової
“Частина” – *для складної системи динаміку цілісності можна зрозуміти на підставі цілей складових частин цієї цілісності.*	**“Цілісність”** – *мету складових можна зрозуміти лише на підставі цілісності, без цілого самі складові існувати не можуть.*
“Структура” – *первинною є існуюча структура, а не сили та механізми здійснення процесів у системі.*	**“Процес”** – *кожна структура стає зрозумілою як прояв процесів у системі, при цьому мережа взаємозв’язків має динамічну природу.*
“Об’єктивна наука” – *науковий опис є об’єктивним, а знання – незалежними від дослідника та процесу пізнання.*	**“Епістемологічна наука”** – *щоб зрозуміти процес формування знань, слід стати безпосередньо “учасником” досліджуваних явищ.*
“Будівля” – *розуміння знань як “будівлі”, яка утворена з фундаментальних та абсолютних істин, засад, концептуальних понять тощо.*	**“Мережа”** – *дійсність це мережа взаємних відносин і її опис створюється мережею взаємних відносин між досліджуваними явищами.*
“Істина” – *наукове знання спроможне дати абсолютну істину.*	**“Наближений опис”** – *поняття, теорії чи відкриття є наближеними тобто наука ніколи не досягне цілісного й остаточного розуміння дійсності.*

Рис. 4. Порівняльний аналіз основних понять старої і нової парадигми

ЛІТЕРАТУРА:

1. Фильваров Г. И. Особенности планирования и проектирования рекреации на современном этапе / Проблемы и перспективы развития района Большая Ялта / КиевНИИП градостроительства. — Киев: КиевЗНИИЭП, 1989. — С. 4-10.
2. Фомін І. О. Основи теорії містобудування: Підручник. — К.: Наукова думка, 1997. — 191 с.
3. Білоконь Ю. М. Регіональне планування (сутність та значення). — К.: Укрархбудінформ, 2001. — 106 с.
4. Демин Н. М. Управление развитием градостроительних систем. — К.: Будивельник, 1991. — 185 с.
5. Дёмин Н., Лаврик Г. Экологические аспекты регионального планирования // Города и экология / Под ред. О. Н. Яницкого. — М.: Наука — 1987. — Т. 1. — С. 113-117.
6. Лаврик Г. И., Дёмин Н. Методологические основы районной планировки. — М.: Стройиздат, 1975. — 251 с.
7. Лаврик Г. И. Настоящее и будущее архитектурной науки // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. Вип. 1. / Головний редактор М. М. Дьомін. — К.: КДТУБА, 1997. — С. 20-25.
8. Аверьянов А. Н. Системное познание мира. Методологические проблемы. — М.: Политиздат, 1985. — 263 с.
9. Старіш О. Г. Системологія: Підручник. — Київ: Центр навчальної літератури, 2005. — 232 с.
10. Мистическое богословие. — К.: Изд-е христианской благотв.-просвет. ассоциации “Путь к истине”, 1991. — 391 с.
11. Тимофієнко В. І. Архітектура і монументальне мистецтво: терміни і поняття. — К.: Вид-во Інституту проблем сучасного мистецтва, Головкиївархітектура, 2002. — 472 с.
12. Диалектика познания сложных систем / Под ред. В. Тюхтина. — М.: Мысль, 1988. — 316 с.
13. Ковальов О. П. Географічний ландшафт: науковий, естетичний і феноменологічний аспекти. — Харків: “Екограф”, 2005. — 388 с.

УДК 72.036.001.7(477)

М. Ксеневич

ВИЗНАЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ І ФУНКЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ В УМОВАХ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ

Передумовою розробки системологічно-контекстуальної концепції явища адресної, ідентифікованої, автентичної сучасної української архітектури неодмінно є розкриття суттєвої складової прояву її визначальних функцій. Причому, як характеристика буття досліджуємого явища, є потреба конкретизувати вказане у їх багатомірності, як загального, так і особливого, конкретного в архітектурі України в умовах відродження національної держави, консолідованого суспільства, адресної, ідентифікованої, автентичної культури, а також перегрупування акцентів в

 © М. Ксеневич, 2007

архітектурній сфері в зв'язку з конкретними історичними наслідками та завданнями, які стоять сьогодні і у майбутньому.

• *Виявлення сутностей і їх проявів сучасної архітектури як бази її пізнання і обумовленості завдань і функцій*

За багатотисячолітню теоретико-практичну діяльність у сфері архітектури її творці, фахівці та, певною мірою, пересічні користувачі осягнули та скористалися наявністю в ній **суттєвих системних сутностей, істотних властивостей, що проявляються та розкривають її матеріальні та ідеальні якості**. Свідченням цього є величезний обшир пам'яток архітектури в світі та Україні [1, 4, 5, 6].

Опрацювання багатьма дослідниками особливо в радянський період чинних підстав пізнання, власне, об'єктів в архітектурі, виводили на перший план **матеріальну складову**, точніше матеріально-прагматичну з емоційно-естетичним забарвленням [8, 11]. Широко відоме з того часу загальне побутування, як визначальних функцій в архітектурі: "Міцність — зручність — краса" [2 та ін.]. **Друга складова — ідеальна** — не менш суттєва, без якої архітектура як контекстуальна складова явища культури, очевидно, не може існувати, на наш погляд, до цього часу мало досліджена та висвітлена [7, 9, 11 та ін.]. Це обумовлюється різними причинами. Так, у колишньому СРСР та в державах так званого "соціалістичного табору" це, імовірно, сталося з політичних та ідеологічних міркувань та настанов. Як зараз зрозуміло, це мало негативні наслідки в архітектурі та містобудуванні та й у цілому культурі, життєдіяльності цих країн та народів [3, 4, 6].

Розуміючи тепер усю актуальність і проблемність вирішення новітніх, сучасних завдань, що стоять перед українською архітектурою, науковцями і практиками, а також враховуючи недостатню теоретичну розробленість другої складової її сутності, властивостей і, відповідно, зупинимося переважно на ідеальній стороні функцій та призначення архітектури. На наш погляд, не менш важливої в архітектурному, соціальному, політичному плані. Особливо це важливо й актуально на етапі теперішнього становлення, відродження України, незалежних, державницьких світогляду та праці фахівців і широкого загалу, національного буття, культури, архітектури. Тому ми спробуємо детальніше зупинитися і дослідити саме ідейну, духовну, культуроносну складову української архітектури. Це дозволить, сподіваємося, врівноважити раніше діючу односторонність акцентів переважно на матеріалістичних складових системи архітектури.

Історія людства свідчить, що жодне з відомих цивілізованих суспільств минулого не існувало без архітектури. Кожен народ, нація на етапах свого розвитку і розквіту робили відповідний внесок щодо забезпечення життєдіяльності, надбань культури і цивілізації для себе та певною мірою для людства в цілому, до його скарбниці, в тому числі й у сфері архітектури. Можна навіть стверджувати, що саме завдяки в тому числі й архітектурі, яка залишилася від народів минулого, ми маємо певне уявлення про них, про їхню діяльність, організацію життя, матеріальні й духовні здобутки і цінності тощо. В ній вони втілилися і зберегли себе як складову власного і загальнолюдського цілісного буття, культури, цивілізації. Можна вважати аксіомою, що **архітектура є об'єктом (суб'єктивізованим об'єктом), метою творення ідентичності, самоствердження, засобом виховання, натхнення, консолі-**

дації, навіть особливого духовного багатства, що не обезцінюється з часом, а отже, потребує охорони, регенерації, реновації, вивчення тощо. Це підкреслюється культурологами, істориками, соціологами та іншими, що повною мірою стосується й української архітектури [4, 5].

Відома думка, що архітектура — літопис людства, вона говорить навіть тоді, коли мовчать пісня, музика, мова (М. Гоголь). Якщо це так, то архітектура, напевно, має такі властивості, оперує такими засобами, проявляє такі функції, які спроможні вищевказане зробити дійсним і зрозумілим як сучасникам, так і нащадкам. Отже, для цього архітектурним спорудам необхідно виконувати не тільки утилітарні функції, такі як міцність та користь, захищати від ворога і негоди тощо, а також мати особливі якості і прояви, що забезпечують відповідність устремлінням і вимогам сьогодні та передаються у спадок нащадкам: ідеали, дух, культуру життєвого середовища, що формує, виховує, надихає нові покоління народу, нації. Саме це є суттю явища та поняття архітектури як вищої міри, мети, організації творення архітектури.

Очевидно, що кожен народ, в тому числі й українці, створюючи свою, адресну, ідентифіковану, притаманну їм архітектуру, забезпечує виконання нею комплексу цілей, завдань, функцій, життєво важливих як для його угрупувань та окремої людини, так і для народу в цілому, в їх реальному часі, просторі та інформації, як сьогодняшніх, так і для прийдешніх поколінь.

- ***Основні узагальнені цілеорієнтовані завдання сучасної української архітектури***

Виходячи з вищепроаналізованого та враховуючи історичну практику і теорію, спробуємо визначити **основні узагальнені цілеорієнтовані завдання, що покладаються на сучасну українську архітектуру**, її фахівців (рис. 1), а саме:

– визначення та реалізація притаманних їй сутностей і призначення, місця і ролі української архітектури в природному, людському та культурному середовищі — контексті, в реаліях потреб і можливостей народу України і світу сьогодні, з огляду на минуле, прогнозуючи на майбутнє;

– прояв та віддзеркалення сутності і буття самого творця — користувача української архітектури (розуміючи це поняття широко — як тих, хто замовив, фінансував, виконував та використовував, так і тих, хто творчо винаходив архітектурний об’єкт), конкретизоване, ідентифіковане, контекстуальне розуміння та забезпечення цілісного, системного, збалансованого, усталеного життя, умов, проявів усіх верств українського народу, втілення певної достовірної, значущої інформації для адресного виконання та сприйняття зробленого та передачі в реальному часі і просторі України та з врахуванням у світових тенденцій;

– організація, творення та забезпечення (сприйняття і користування), актуалізація та адаптація адресного, іманентного (внутрішньоприродного), життєвого архітектурного середовища, об’єктів, речей для народів України, української нації;

– концентрація і накопичення матеріальних, ідеологічних та духовних архітектурних цінностей як складової української та світової культури, цивілізації, передача їх у спадок нащадкам української нації і через неї — світовій спільноті. Вказані цілеорієнтовані завдання й передбачають виконання визначальних фу-

нкцій сучасної української архітектури в умовах відродження України, її народу, культури, архітектури.

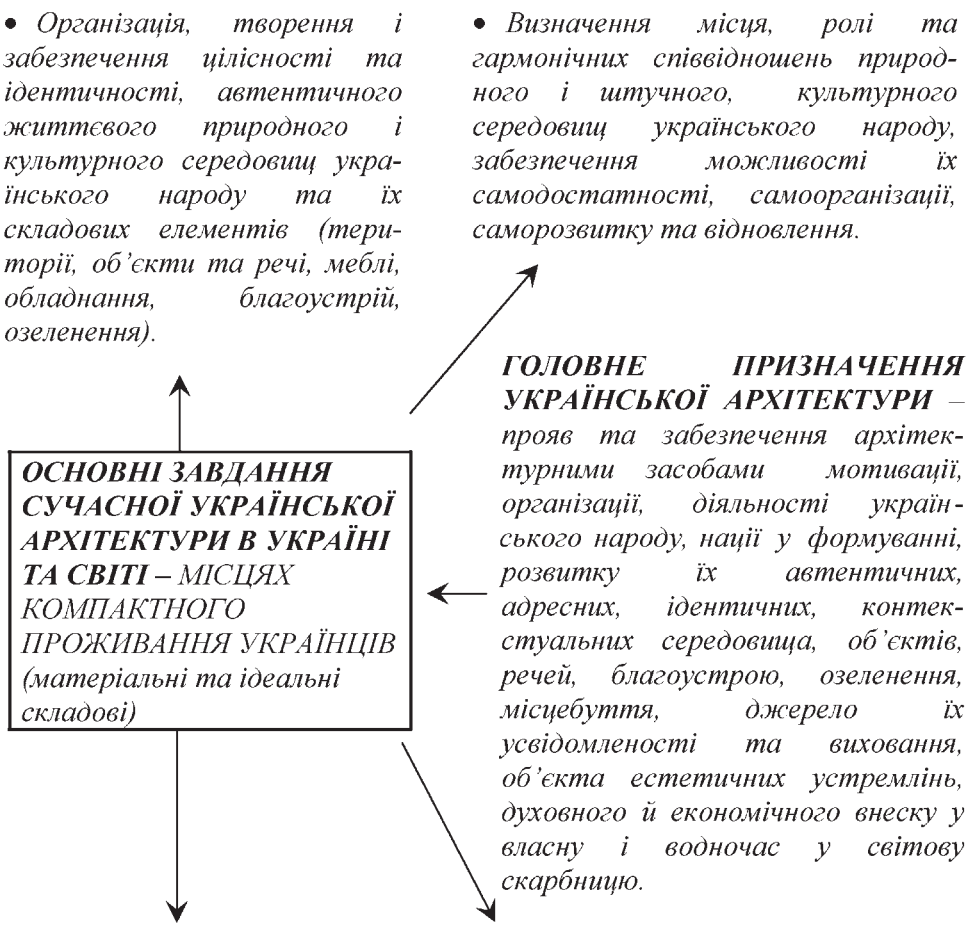

Рис. 1. Головні призначення та завдання сучасної української архітектури

• *Визначення поняття "функції архітектури", їх місце і роль*

Спочатку пошлемося на загальне визначене поняття "функція", що охоплює діяльність, призначення, роль, коло прояву і напряму чогось, когось. В архітектурі поняття "функція" включає увесь комплекс різнобічних матеріальних та інформаційних призначень, проявів діяльності, що вирішуються і реалізуються архітектурою. Можна сказати, що через прояви функцій забезпечуються зв'язки між архітектурою та суспільством. У творі архітектури це є комплекс функціональних проявів, конкретизований призначенням, місцем і роллю об'єкта в системі природного, людського та культурного середовища — контексту; при цьому зв'язки завжди зберігають багатобічний характер, хоча відносна "вагомість" складових функцій залежить від соціального, ужиткового та інших призначень архітектури та її місця у контексті природного етно-соціального і культурного середовища. За конкретикою, індивідуальним характером функцій стоять і втілюються узагальнені якості окремих стилів. На основі функцій, як вважалося, будується ієрархічна класифікація видів архітектурних об'єктів, таких як виробничі, житлові, громадські будівлі тощо [1], але це з позицій утилітарних функцій. З позицій ідеальних функцій архітектури суттєво інші, це потреба виконання реалізації особливої місії, якості, що вирізняє архітектурну від інших сфер людської діяльності.

• *Визначальні функції сучасної української архітектури*

Для реалізації визначених вище основних завдань сучасної української архітектури використовуються різні за якістю і кількістю економічні, технічні, естетичні, природні та інші засоби. Підкреслимо, що ми зазначили лише основні завдання. Тому, орієнтуючись на наукову необхідність достовірного і повного розкриття порушеної теми, пропонуємо розглянути більш детально нарівні із завданнями також відповідні визначальні функції сучасної української архітектури. Бо, можливо, саме з цього й треба починати мову про розуміння стану і завдань подальшої розбудови системологічної, адресної, ідентифікованої, контекстуальної української архітектури.

Серед суттєвих визначальних функцій сучасної української архітектури в розвитку вищевказаних завдань доцільно виділити у складі мотивації, організації і діяльності такі: матеріалізація та одухотворення, селективність (вибірковість), самореалізація та самоствердження, комунікативність, інформаційність і пізнавальність. Це, в свою чергу, дає можливість конкретизувати їх в основні групи функцій: творення, вираження та культуроносності; ідентифікації, змістовності та мислетворчості; виховання, пізнання тощо (рис. 2).

Отже, спробуємо викласти детальніше **визначальні системологічні функції української сучасної архітектури** з урахуванням тих матеріалістичних формотворчих складових архітектури, про які говорили неодноразово раніше і які, на наш погляд, хоч і необхідні, але ще недостатні для набуття необхідної якості явища сучасної адресної української архітектури. Бо, очевидно, велику вагу мали, а сьогодні набувають особливого значення, змістовні, ідеальні складові архітектури. Особливої значущості вищевказане набуває сьогодні для вирішення нею актуальних завдань відродження, активізації української, національної самоідентифікації, становлен-

ня професійної діяльності та виховання українських, національно орієнтованих фахівців і пересічних громадян незалежної, соборної України, яка відроджується тепер [6, 11 та ін.], що й надасть можливість наповнити саму архітектурну діяльність та архітектурні функції сутнісним змістом. Які ж з них визначальні, на наш погляд, тепер?

- *Функції: мотиваційна, культуроносна, змістовності, мислетворчості та естетизації.*
- *Функції: організуюча, диференціююча та об'єднуюча, селективності (вибірковості).*

ВИЗНАЧАЛЬНІ ФУНКЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ
На етапі відродження України

- *Функції діяльності, творення, вираження та стверджувальності.*
- *Функції волюнтативності, орієнтальності, адресації та демонстративності, комунікативності, інформативності, пізнавальності, ідентифікації, виховання, гносеологічна.*

Примітка. Історична практика архітектури у відповідності до мети і завдань, що покладалися на неї на тих чи інших етапах розвитку людської спільноти, акцентує увагу на матеріальній та утилітарній чи на ідеальній інформаційно-змістовій сутності. Особливого значення набуває ідеальна складова архітектури, її ідеологічна, духовна, ідентична, національна складові на етапі відродження, ствердження, розбудови держави, суспільства, культури. Україна тепер на цьому етапі, тому й пріоритетами функції стають не утилітарні споживацькі, а ідеологічні функції.

Рис. 2. Визначальні функції сучасної української архітектури на етапі відродження України

Функція мотиваційна і культуроносна. Передумовою для нашого визначення функцій є те, що архітектура, як стверджують фахівці, — це й інструмент, і матеріал, мета і засоби створення життєвого середовища, об'єктів та речей, творення складного системно-контекстуального, самоорганізованого, відтворюваного цілого.

Разом з тим вона належить, як і мова, музика, танець, живопис, скульптура тощо, до першоелементів буття культури народу, нації. Маючи значні витрати матеріалів, коштів, енергії, зусилля, хисту та інтелекту на її створення, розвитку і відтворення, поєднуючи різноманітні засоби, архітектура історично стала осередком та засобом, змістом, формою і функцією людської культури, цивілізації [4, 6, 8 та ін.]. **Говорилося раніше про архітектуру, що вона — "праматір усіх мистецтв"** [7]. Сьогодні, у вік дії ноосферної парадигми, достовірніше, з нашої точки зору, буде говорити про неї значно повніше, що вона — лоно, праматір різносторонньої життєдіяльності етносу, народу, нації. Вона — мета, мрії та реалізація структурно-функціональних уподобань етносу, народу, нації. У повсякденній практиці архітектура, особливо житлова, виконує розгалужену утилітарну функцію забезпечення необхідними зручностями для задоволення первинних інстинктів: поїсти, зігрітися, захиститися, продовжити рід тощо. Але визначальна функція української архітектури тепер відбивається найбільш значуще і велично в духовній суті архітектури. На належний план виходять ідеолого-духовні цінності, як це мало місце під час самостійного розвитку України [3, 6 та ін.]. Особливого змісту така архітектура набрала під час Київської Руської держави, в період Гетьманщини, початку XX ст. — розквіт українського архітектурного модерну. Бо вона набрала найбільш повно змістовної, культуроносної, духовної функції. Особливо це стосується культової архітектури (рис. 3).

У храмі поєднуються велич і світодайність простору, свідоме й підсвідоме збагачення від розписів, ікон, орнаментів, звукозабарвлення і засобів театрального дійства, мовного спілкування, запахів – все це поєднане, спрямоване до Вищої сутності і сенсу. Можна молитися за межами храмів, серед лісу, гір, степів, але ж тієї особливої аури церкви не відчується. Буде єдність людини з природою, водою, лісом, степом, але не буде храму Всевишнього, споруди церкви для громади віруючих. Побутова реальність не зможе підняти людину над тягарем буденності і її проблемами. Необхідна підготовленість людської душі, певний стан та місце, щоб освятилася душа Всевишнім духом, духом прозріння віри, надії і любові. Ще достатньо не оцінена місія архітектури, хоч і говорилося й писалося про це. Очевидно, ноосферний феномен архітектури має особливу глибину, як і сама людська душа.

Тому можна погодитися з твердженням, що архітектура — одна з носіїв змісту і форми культури, тому що культура кожного народу віддзеркалюється, в тому числі й у його достовірній, адресній, ідентифікованій, контекстуальній архітектурі [1, 6, 12 та ін.]. Існування феномену архітектурної культури народу, її пізнання відбувається через існування та пізнання її окремих складових духовної та матеріальної частин та в цілому. **Саме через засвоєння, підтримку, розвиток і передачу, в тому числі української культури, зокрема через її архітектуру, від покоління до покоління вона може зберігатися та вдосконалюватися. Відповідно буде стверджуватися та підноситися значущість носіїв цієї культури від особистості до народу, нації.** В цьому ж реалізується одна з пріоритетних функцій української архітектури — мотиваційна і культуроносна, матеріальна й духовна.

Функція організуюча, диференціююча та об'єднуюча. Відомо, що освоєння та пізнання світу, в тому числі виокремлення, диференціація та організація людиною-творцем і користувачем життєвого середовища, дійсності, їх визначення

Краєвид Ближніх і Дальніх печер Києво–Печерської лаври. Літографія 1850-х рр.

Києво-Печерська лавра
Верхня лавра

Успенський собор
Головний фасад у 1709 р. Гравюра з "Акафістів", виданих Києво-Печерською лаврою.

(За довідником "Пам'ятки архітектури..." [48])

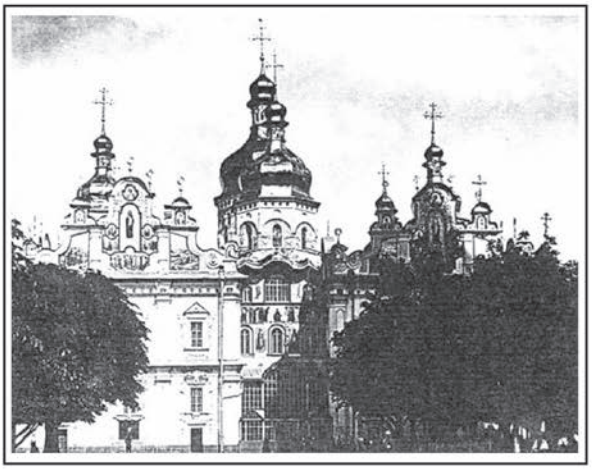

Києво-Печерська лавра. З давніх часів освітлювала як духовне, так і політичне, економічне життя України. Особливим був вибір місця для створення Лаври. Очевидно, з цим скеровувався той вибір, бо ж навряд чи можна знайти ще таке у світі місце, як те, де стоїть Києво-Печерська лавра, – на високих Київських горах – одній з частин природного феномену України. Яка звідси далечінь землі і неба! Це святе місце!

Рис. 3. Приклади реалізації, мотиваційної, культуроносної, духовної функції української архітектури

та визнання такими, що можуть використовуватися, стати складовою його буття та свідомості, відбувається зокрема й через архітектурні засоби, прояви, відповідної функції через організацію та творення цілісного життєвого середовища, використовуючи різні засоби: поселення, окремі будівлі, їх комплекси, ландшафт, матеріал і простір, паузи і акценти тощо [2, 6, 9, 11 та ін.]. Тобто це забезпечує, зрозуміло, відчуте, осмислене, вмотивоване розгалужене архітектурне явище та завдяки цьому визначаються його елементи та єдності. У свою чергу, закладені в архітектурі особливі якості, вищої міри творення (як і перекладається з грецької "архітектура"), через осягнення їх новим поколінням, пізнаються вже ним життєві реалії, цінності, процеси та стани, і стають вони обізнаними, включеними в особисту та суспільну свідомість і буття. **Саме через співучасть та усвідомлення людиною свого життєвого буття, об'єктів і середовища, його облаштування формується певна власна організованість матеріального та ідеального світу, а отже, вона стає людиною організованою, людиною архітектурною, людиною діяльною, людиною розумною.**

Сказане В. Іванчишиним та Я. Радевичем-Вінницьким [3] про мову, що вона є відбитком реального світу людини, можна повторити також стосовно архітектури. А оскільки світ полісистемний, різнорідний і різнобарвний, тож і архітектура, що його віддзеркалює і творить, є і мусить бути також задресованою, різноманітною, особливою, диференційованою. Отже, тоді стає зрозумілим хибність як масового типового однакового будівництва від Півночі до Півдня та від Заходу до Сходу колишнього Радянського Союзу, так і буквальний повтор архітектури від одного народу, краю до іншого. Ще має місце сьогодні, в тому числі через комп'ютеризацію та інтернетизацію всієї країни та світу. Це руйнує природну неповторність, уособленість та виокремленість народів, їх свідомість, менталітет, культуру, духовність. Особливо знеособлення, повтори, кліше, нівелювання свідомості, середовища, архітектури набирають сили, коли нав'язується процес глобалізації, політична, економічна, духовна експансія чужого. Тобто набуває реалізації нищення неповторності, унікальної цілісності та й самого народу, нації. Вказане стає все помітнішим в останні десятиліття XX та у XXI століттях.

Може тому й спонукає визнати головними метою і завданням, функцією, обов'язком свідомих особистостей і керівників української держави, місцевої влади, якщо вони дбають про збереження, зміцнення свого народу, нації в часі, просторі та інформації в Україні і світі у XXI столітті, — протистояти глобалізації, ворожій експансії, нищенню, підтримати статус адресної, ідентифікованої, контекстуальної, етнічноорієнтованої, національної культури, в тому числі й архітектури, як, зрозуміло, й мови, економіки тощо; зберігати та розвивати її до найпередовіших світових рівнів з позицій науки, техніки, технології, виробництва, цивілізації. Особливо це стосується української культури, архітектури, які були знедержавлені, незахищені в цьому сенсі за останні століття в Україні.

Підкреслимо, що, зрозуміло, треба відрізняти при цьому необхідність удосконалення, піднесення рівня української національної архітектури до світового рівня від механічного, сліпого з привнесенням тих чи інших "модних" прийомів, вирішень, що комерційно-політично розносяться по світу та охоплюють лише поверхневі складові системи сучасної архітектури. Як правило, архітектурні результати від цього залишаються неорганічними до її життєвого середовища, культури, архітектурно-художньої довершеності образу, його адресації та унікальності

конкретного народу. Це стосується архітектури псевдозамків, псевдопалаців, перенасичення розкішшю та галасливим забарвленням, пихатістю та іншим сміттям, що стало навалою останніх десятка років в архітектурі України та реалізує завдяки "прихватизації" спритних ділків (рис. 4). Зазвичай, це компіляції, повтори чужого, поверхового, що засвідчує відсутність духовної і культурної ідентифікації, відчуженості від народу, з яким проживають. Про це писав М. В. Гоголь у XIX ст. Саме завдяки реалізації функції організуючої, диференціюючої та об'єднуючої, ми вбачаємо можливість реалізації цілісності та багатоманітності сучасної української архітектури.

Функція діяльності, творення та вираження. До особливо активних в архітектурі нами віднесена функція, що забезпечує оволодіння матеріальними та духовними засобами у просторі, часі, інформації України і світу. Ця функція архітектури наче вбирає, захоплює територію, матеріал, енергію, перетворюючи у нову, вже архітектурну реальність, здатну прислужитися, бути необхідною, нести в немовній формі фізичну та ідеальну сутність речей, об'єктів, поселень, середовища, подій, людини, громади, нації, а через них і людства. Як приклад, уявімо територію українського степу площею один квадратний кілометр та порівняймо його з таким самим архітектурно освоєним простором, забудованим, облаштованим, особливо в історичних поселеннях — і побачимо суттєву різницю. Отже, архітектура освоює, перевтілює, навіть створює нову архітектурну дійсність, у тому числі й віртуальну. В цьому виявляється її функція діяльності, творення та вираження у своїй незліченній кількості проявів видів, типів, течій, стилів та ін.

Перефразовуючи грецьку мудрість, можна сказати: "Побудуй — і я тебе пізнаю". Бо ж відомо, що кожна особистість, кожний народ виявляється як у мові, вчинках, у життєвих матеріальних і духовних проявах, так само і в архітектурі. Тобто архітектура є нарівні з іншими сферами, що використовуються людиною і суспільством, засобом творення і вираження, самореалізації, самоствердження, організації, дії і мислення. Інтелектуальний потенціал, можливості і потреби особистостей, громади, суспільства, нації віддзеркалюються у витворах архітектури, виражаючи їх відношення до штучного і природного оточення, відтворюючи спосіб життя, власні та громадсько-суспільні, естетичні смаки, образність, інженерно-технологічну оснащеність та професійне і ремісниче вміння. І саме у конкретизованій якості і кількості проявів архітектури вона стає дійсністю та джерелом свідомості тих (а може, й підсвідомості — надсвідомості), хто нею користується, або й для прийдешніх поколінь. Згадаймо для прикладу архітектуру видатних храмів, замків, палаців, комплексів різних народів світу, що увійшли до світової скарбниці ЮНЕСКО (ООН), у тому числі від України [5].

Відомо, що книжку, картину можна сховати, пісню не співати. Але що робити з понівеченим середовищем, поганою архітектурою (антиархітектурою), з тим, що ми маємо у квартирі, будинку, подвір'ї, вулиці, місті чи селі, державі. І на противагу тому дивовижні творіння храмів чи осель, які милують око, підносять настрій, стимулюють волю і дію, окрилюють дух — ось де реалізація функцій діяльності, творення та виражає архітектурні тенденції України (рис. 5). Тож можна стверджувати, що адресна, ідентифікована, контекстуальна **архітектура є унікальним засобом творення, вираження, відображення світу, внутрішньої і зовнішньої сутності і стану особистості, родини, народу, нації, суспільства**.

Типова забудова нового українського села (для переселенців)

Сліпе запозичення, повтори чужого, зокрема чужої архітектури, є ознакою певної неспроможності (або й зухвалого небажання, супротиву) творити заради і для свого народу, нації, суспільства, держави на зрозумілій та глибоко близькій для українців архітектурній мові.

Професійна праця кожного із фахівців у напрямі розквіту національно-орієнтованої української архітектури є свідченням національної свідомості гідності, духу, здатності і волі носіїв культури і народу в цілому, свідченням її зрілості, розуму, сили і дії. Особливо це важливо на етапах існування тоталітарно-мафіозної системи, коли уніфікація, вихолощеність масової типової архітектури для більшості населення України зухвало протиставлена помпезними палацами мафіозно-олігархічних кланів, що представляють обмежену кількість українського суспільства. Наочні матеріали, що надаються, підтверджують вищесказане.

Особняк для "нових" українців

Рис. 4. Приклади прояву диференціюючої, конфліктної та організаційної об'єднуючої функції сучасної української архітектури

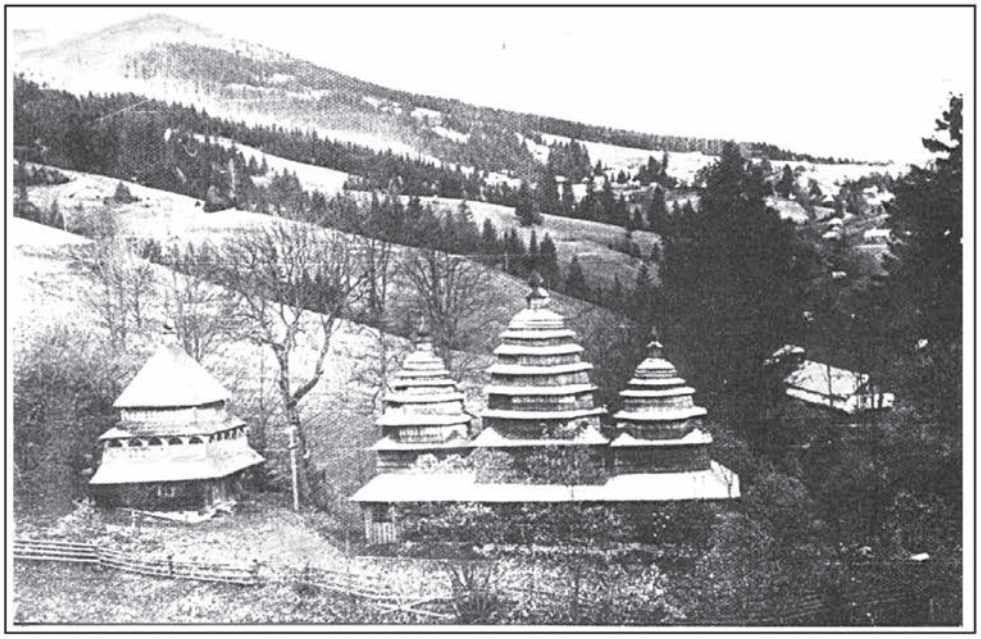

Рис. 5. Приклади реалізації функції діяльності, творення та вираження в українській архітектурі. На світлині вгорі — архітектура центральної вулиці Києва — Хрещатика, внизу — архітектура Карпат. Думається, не тільки архітектурний комплекс Хрещатика, але й народну архітектуру України варто занести до скарбниці ЮНЕСКО

Функція волюнтарності, орієнтованості, демонстративності, адресованості та ідентифікованості

Що ж стосується цієї функції, то архітектурна історична практика засвідчує, що об'єкт архітектури, побудований за реалізації вказаної функції, звертає увагу потенційного користувача, глядача, акцентується у природному або штучному середовищі. Так визначається об'єкт у комплексі, вхід до будинку і тому подібне. Тобто забезпечується орієнтованість у зовнішньому та внутрішньому просторах, очевидно одне з суттєвих завдань буття людини та архітектури як штучного середовища, другої природи. Відбувається формування та збереження певної усталеної поведінки, прийомів на практиці — таких, а не інших. Створення таким чином архітектури передбачає ймовірність, що людина поводитиметься в ній відповідно. Це дає змогу нормувати та планувати ті чи інші характеристики об'єкта архітектури, передбачати і отримувати певні якості. Очевидно, в цьому **реалізується одна з важливих функцій архітектури — передбачуваності, волюнтарності, певної орієнтованості**.

Має місце також підкреслене демонстрування належності архітектури до тієї чи іншої людської культурної спільноти, до окремої групової чи більш широкої національної приналежності, до того чи іншого природного, ландшафтного оточення тощо. У цьому **виявляється важлива функція архітектури — суспільної адресованості та демонстративності, визначеності та структурованості.** У свою чергу, відсутність демонстрації належності архітектури, її адресації до певного людського, культурного та природного середовища, матеріалізованої та духовної неналежності, невідповідності — свідчення якщо не протидії, то й не підтримки її. Визначимося щодо моральності та відповідальності стосовно ситуації, коли говориться: маю можливість, але не хочу.

Український народ має свою, ним створену та збережену протягом багатьох поколінь, а для окремих пам'яток навіть тисячоліть, архітектуру. Вона має певну генезу форми і змісту, уточнювалася з часом через природні та штучні впливи. **Навіть можна стверджувати на основі величезної кількості прикладів щодо певної ідентичності української архітектури, особливо народної, з її носієм, його уподобаннями, можливостями, способом життя, культурою тощо.** Ця єдність є досить сталою. Можна легко вирізнити житло кочівника від осідлого, горянина від жителя рівнини, поляка від угорця, росіянина від китайця, українця від інших. Підтвердженням тому є багато досліджень етнографії, культурології, в тому числі й архітектурознавства, скажімо, житла народів Європи, Азії, Африки, Америки та Австралії.

Тобто архітектура, що природно сформована та що стало розвивається, є фактом, засобом та підставою ідентифікації певної етнокультурної людської спільноти, її визначення та меж поширення. Народи, традиційно повторюючи ознаки і властивості своєї архітектури, засвідчують свою належність до певної етнічної спільноти, природного регіону та культурного способу життя, а через них — до етнокультурної, національної ідентичності. В цьому плані говорячи про відчуття ідентичності української людності, очевидно, окрім необхідності належності до якоїсь структурної спільності (Й. Г. Гардер), слід ще й мати на увазі певне ідентифіковане життєве середовище, створене у контексті до імпонуючого, етнокультурного, природного середовища, засобами, що найбільш повно реалізовані в народній, національній архітектурі України (рис. 5).

Сталими у часі, просторі та інформативності стають, викристалізовуються відповідні імпонуючі об'єкти, предметно-речове і просторове середовище буття, мета і засоби його матеріалізації та насичення певним змістом: адресності, ідентичності, контекстуальності. Вони виявляються настільки яскраво і сильно, що ці архітектурні творіння, здобутки і відкриття народу стають об'єктами наслідування, повтору, стають традиційними у певній відповідності до контексту через специфіку створення, існування, ідентифікацію та буття конкретного народу, його ландшафту, зважаючи на його історію, менталітет тощо. В свою чергу "мова" архітектури усталена, що не заперечує й існування тимчасових її форм. Але тимчасовість існування форми, очевидно, не знімає і не змінює її відповідної належності, задресованості архітектури до певного народу, природи, культури, навіть у тимчасових будівлях чи спорудах використовуються більш довговічні та стійкі матеріали і адаптовані формоутворення. За певної інтелектуальної підготовленості користувача (глядача) легко розшифровується призначення будівлі: для чого вона зроблена, яке матеріальне та ідейне, формалізоване і змістовне, цивілізаційне та культурне навантаження вона несе. Отже, потенціал та вагомість архітектури в цьому плані значні.

Тож, як системно і контекстуально різнорідне обличчя землян, країв, так і їх архітектура, як правило, закономірно, органічно різнобарвна, багатопланова і багатовидова. Тому потреба у задресованості національної, регіональної, місцевої масовості архітектури в Україні сьогодні, а очевидно і в майбутньому, має бути реалізована щодо вивчення та реалізації визначальних функцій, факторів, закономірності, принципів та ін. складових теорії народної архітектури та праці в її річищі, бо вона — обличчя і душа народу, де кожен з нас — складова народу є його ідентичною часткою.

Функція змістовна та мислетворча. Оскільки архітектура віддзеркалює певний стан і рівень культури епохи, суспільного життя, життя окремих угруповань людей, досягнень науки, техніки та естетики через свої специфічні засоби та прийоми, то можна вважати, що людство за весь час існування вклало в свою архітектуру відповідний адресний, ідентифікований, контекстуальний зміст, розуміння, в тому числі й стосовно власного суспільства та його структурних рівнів, відносин тощо. А отже, можна вважати, що **творець архітектури реалізує своє розуміння, вміння, можливості та потреби на базі певних змісту й думки, через "мову" архітектури, у визначених просторах, формах, речах, меблях, обладнанні, благоустрої, в контексті природи, людності, культури.**

Як відомо, існують у світі, в теорії і практиці поняття грецька, китайська, мексиканська та інші адресні, ідентифіковані архітектури. Очевидно й існує архітектура в Україні — існувала, та й може існувати, відновитися — українська архітектура, що включає специфічні нерозривні матеріально-ідеальні, етнічні, народні, національні якості: об'єктивне, просторове, об'єктне, речове та суб'єктивне — змістовне, образне, емоційне. В свою чергу, матеріальні, адресні форми архітектури забезпечують фізичне існування та життєдіяльність українців. Мислетворча, змістовна якість української архітектури віддзеркалює її ідеальні, духовні та культурні сторони, ідентифікаційні джерела, тому саме останнє, **передусім прояв образного — наочного, вирізняє специфіку української архітектури як самобутнє явище серед різних етнічно-національно ідентифікованих архітектур країн світу.**

Архітектурне мислення має свої специфічні сутнісні — матеріальні й ідеальні засоби та прояви реалізації форми і оперування властивим йому інструментарієм, матеріалом, об'ємно-планувальною і просторовою побудовою об'єкта, його образністю, які притаманні лише засобам та прийомам етнічно певної архітектури. Українська архітектура, як і архітектура інших народів, має певні носії інформації та відповідні одиниці — елементи оперування: поселення, будівлі, споруди, предмети, меблі, обладнання, благоустрій, озеленення за аналогією — "слова" і їх поєднання — "речення" — їх комплекси з певним закодованим властивим змістом. У свою чергу, адресат, **— архітектури,** суб'єкт отримуючи архітектурний продукт — об'єкт архітектури, стає не пасивним користувачем, його роль є не другорядною, а співавторською, він проживає своє життя в ньому, свідомо чи підсвідомо реагуючи на нього, адаптуючи його, формуючи, розвиваючи, оновлюючи.

Як відомо, в архітектурі існує притаманна їй багаторівневість, багатомірність, багатоаспектність трактування об'єкта, зрозуміло, в певному формально-змістовному, матеріально-ідеальному, емоційно-образному річищі. Тому й можна стверджувати, що українська архітектурна діяльність, її результати не можуть однолінійно, однозначно оцінюватись, бо охоплюють різні часи, регіони, різні установки, долю, величезні матеріальні, духовні, енергетичні та інші витрати, прояви, оцінити які можна належним чином лише з часом (через декілька поколінь чи й більше). А отже, саме в професійній архітектурній творчості допускається явище архітектурної фантазії, "паперової" архітектури, яка робиться за бажанням творця-автора: так, як він вимріяв, так і реалізував. Приклади того — архітектурно-художні праці Д. Б. Піранезі, Т. Гарньє, В. Кричевського, О. Сластіона, Я. Черніхова та багатьох інших (рис. 6, 7). Однак, очевидно, треба вважати це окремим художньо-архітектурним видом особистісної творчості, прояву, на межі різних сфер діяльності людства, евристики, прогностики, міфології тощо.

Зауважимо, що архітектурна задумка та її реалізація відбуваються за потребою і у формах та прийомах, у "мові" тієї культурної традиції, стилю, творчому, світоглядному, цивілізованому середовищі, що притаманне певним етносу, народові, у їх часово-просторовій та інформаційній конкретиці. Отже, потребує циклічно-періодичної актуалізації наукових засад теорії та практичної архітектурної діяльності за термінами, що стверджують їх об'єктивізацію у відповідності до тенденцій і закономірностей оновлення об'єктів архітектури. Це питання буде нами досліджено в окремому розділі далі як реалізація мислетворчої діяльності суб'єкта архітектури.

Через деяку залежність творців архітектури від замовників, інженерно-технічного рівня, попиту та можливостей, специфічних уподобань та іншого задум та реалізація архітектурного об'єкта може мати несподіваний, навіть абсурдний характер. З'являються навіть усілякі будинки з химерами, лабіринти однакових, типових будинків, вибагливі помпезні споруди тощо (рис. 4).

Думається, як вказане, так і спроба зазомбованими засобами масової інформації керманичами всесвітньої глобалізації, вилучити українську архітектуру з матеріальної і духовної складових адресного людського, культурного та природного контексту, часових, просторових та інформаційних реалій України і світу підмінити творчість наперед запрограмованими однаковими комп'ютерними колажами або одноманіттям нетворчим повтором вже знайденого колись (штампами), — все це неминуче веде до деградації як світової архітектури, так і української

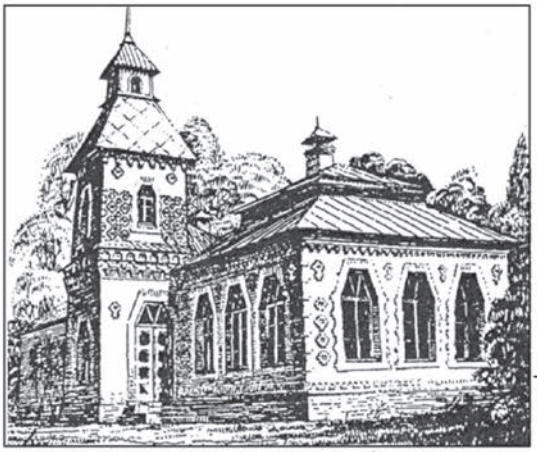

Однокомплектна земська школа в с. Западинці Лохвицького повіту

Спалахи національно-культурної активності в архітектурі України проявляються як у частині створення свого новаційного на власній базі, так і в інтерпретації запозичених зразків, які впали на підходящий, благодатний, родючий грунт та, прижившись у ньому, набули адресних національних якостей

Як приклад, можна навести розвиток та поширення українського бароко, російського класицизму та ін. Особливо велике національне значення має створення українського модерну кінця XIX-початку XX століття. Вказане висвітлене у наочних матеріалах, що додаються
(За матеріалами В. Чепелика.)

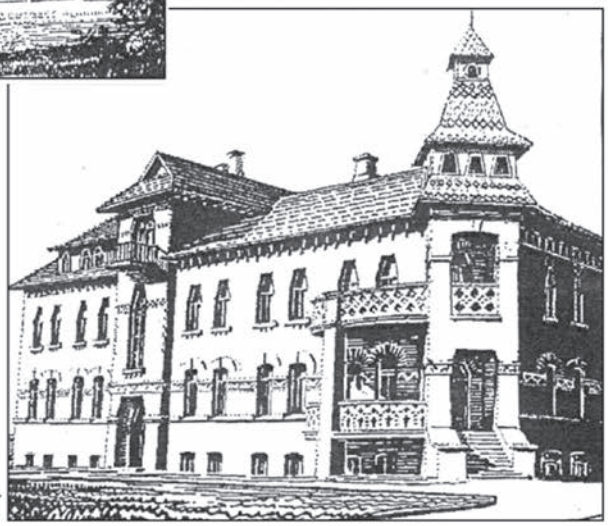

Житловий прибутковий будинок В. М. Хреннікова (тепер – готель "Україна")

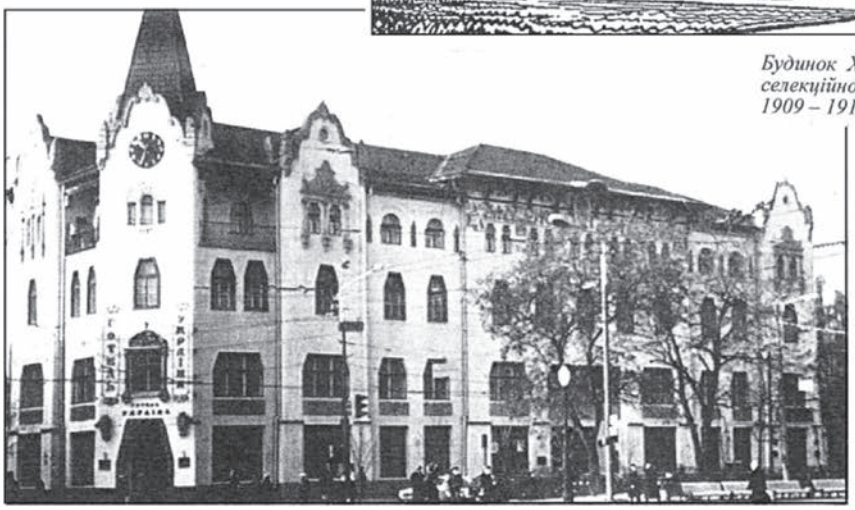

Будинок Харківської селекційної станції, 1909 – 1913 рр.

Рис. 6. Приклади архітектурно-художніх праць з українського модерну

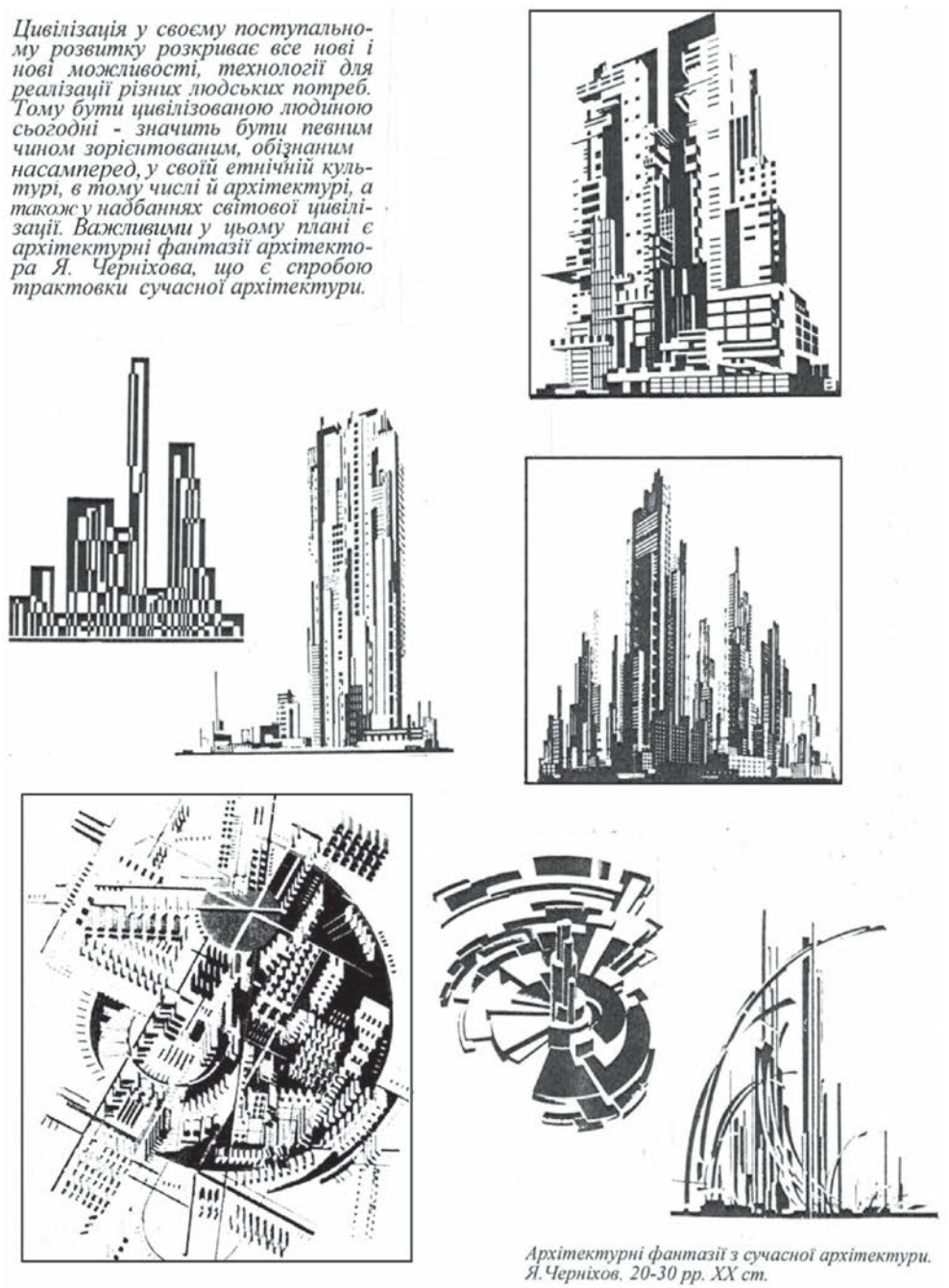

Рис. 7. Приклади архітектурно-художніх праць
із сучасної денаціоналізованої архітектури

архітектури, відмирання великих Зодчих, провидців епохи, народу — великої Архітектури. Стосовно відмирання, навіть нищення національної архітектури не випадково попереджають мудрі: "Коли всі мислять однаково, значить, ніхто не мислить" (Г. В. Ф. Гегель). Отже, доки існують ідентифіковані особистість, сім'я, рід, громада, суспільство, нація, має існувати задресована на них архітектура, що реалізує автентичні потреби, можливості, уподобання та інші прояви і устремління цих рівнів людності.

Саме специфічність архітектурного явища, своєрідність функцій, засобів і прийомів, задресованість їх на певне автентичне, автохтонне, людське, культурне і природне середовище користувача, роблять архітектуру незамінною для людського буття і людського осмислення, для світової культури. Тому надзвичайно важливо знати й відчувати усталений народний, національний архітектурний світ, культуру, мову, а значить, і міру авторського втручання в чутливе дерево життя особистості, до якості та задресованості, ідентичності, автентичності та автохтонності "мови" і дії архітектури певного етносу, народу, нації.

Ключем до великої адресної Архітектури може бути реалізація умови феноменальній відповідності конкретній ідентифікованій, автентичній, автохтонній, природній, людській і культурній реальності. Для цього потрібна не лише особистісна ініціатива, можливість та дія, а й також відповідна суспільно-політична атмосфера, підтримка влади, як правового координатора у забезпеченні відповідної для цього архітектурної діяльності (або можливість реалізації, коли влада не перешкоджає), піднесення на належний рівень досягнень цивілізації, технологій та ремісництва, залучення необхідних витрат та зусиль, що високою мірою відповідає глибинності духовних та інтелектуальних завдань, які реалізуються у творчій архітектурній діяльності певного народу. Про це стверджувалося, як відомо, на Міжнародному конгресі архітекторів у Пекіні 1999 р., Берліні, 2002 р. Вказане потребує самовідданості творців, їх вміння образно, символічно, емоційно, естетично реалізувати завдання в напрямі адресації та відповідності ідентичності, автентичності, автохтонності духу, менталітету і потребам відповідного народу — користувача-співтворця, зорієнтованості архітектурного об'єкта на певну адресність в архітектурі, її довговічність.

Тобто чим сильніше, достовірніше і ефективніше ми будемо прагнути і діяти, осягати світ, дух, явища, культуру, спосіб життя, звичаї, вподобання, традиції, естетичні смаки, менталітет українського народу, його народну архітектурну культуру та будемо реалізовувати все це у своїй професійній діяльності, тим більше наша архітектурна діяльність буде консеснусно-ситуативно вмотивованою, адресною, ідентифікованою, системно-контекстуальною, відповідати цільовій — ресурсно-нормативній діяльності, складному, усталеному, цілісному поняттю і явищу — українська національна архітектура та її контексту: природа України, український народ, українська культура в актуалізованих просторі, часі, інформації України. Зрозуміло, що це поняття і явище передбачає як загальнонаціональну цілісність, так і регіональні та більш локальні розгалуження, рівень попиту, реалізацію можливостей сьогоднішнього буття і мрії. Бо цілісне передбачає феноменальне поєднання розмаїття духовного й фізичного, різного у поєднане ціле, що не буває без частки та загальності.

Можна узагальнити, що справжня змістовна, мислетворча функція української

архітектури, як, зрозуміло, й архітектур інших народів, реалізація її у професійній архітектурі бере свої витоки від задресованості на явище унікального народного життя та його втілення у народній архітектурі, через спорідненість, професійне опрацю-вання та вміння вбирати та віддзеркалювати у своїй творчості народне, національне за своєю ідеологією та духовністю, за просторовою, об'єктною та предметно-речовою визначеністю.

Функція пізнавальна, гносеологічна, виховна. Очевидно, однією з узагальнюючих та разом з тим і визначальних, що закладають майбутнє підґрунтя мисленіяльності, є функція пізнавальна, гносеологічна, виховна. Можна стверджувати, що, пізнаючи життєве середовище, різні прояви людської діяльності, в тому числі й архітектуру, людина пізнає світ. Пізнає, як відомо, саме через ту архітектуру (бо ми обрали для дослідження саме об'єкт дослідження архітектури), яка була створена до нього або твориться разом з ним. Отже, через уособлений та усуспільнений, узагальнений і фаховий досвід, через професійну та самодіяльну сфери прояву людина виявляє своє накопичене пізнання і вміння, формує штучне і природне середовища для особи, родини, громади, суспільства, нації, віддзеркалюючи та творячи певну адресність, ідентичність, спільність, цілісність людини, часу, простору та інформації. Чи не від визначеності певних меж життєвого середовища, певною мірою архітектурного, заявляють: "Мій дім — моя фортеця". Отже, **архітектура кожного народу є складовою унікальної цілісності дійсності та буття його виокремленого адресного, ідентифікованого, певним чином контекстуально існуючого світу та світу людства в цілому**. І саме зникнення якоїсь із них, в тому числі й української архітектури (особливо народної) неодмінно призведе не тільки до втрат фізичних, а й інтелектуальних, звузить суспільний досвід людства, багатство уявлень про світ.

Окрім визначеної якості віддзеркалення буття, інформативності архітектурного об'єкта, гносеологічна, пізнавальна якість архітектури, як підтверджує історична архітектурна практика, виявляється у здатності знаходити джерела, відновлюватися, уособлювати і відображати певним чином адресність дії та результатів, змістовність, інформацію про користувача і творця та їх контекст, специфічною для тієї чи іншої адресної, етнічно-ідентичної, зорієнтованої архітектури мовою, засобами виявляти істинність, правдивість буття, що втілювали майстри та відзначали мислителі минулого. Тобто певні реалізовані якості архітектурних споруд акумулюються в традиціях зодчества того чи іншого народу, як досвід минулого, а через адаптацію нового йде отрадиціювання, апробація, пристосування нового, до конкретних усталених умов, формування нових традицій, пристосування, вживання до сутності і форми архітектури певного народу, природи, культури.

Як бачимо, до особливої, суттєвої якості адресної, ідентифікованої, контекстуальної архітектури, що підтверджує аналіз історичної людської практики можна віднести її неусуваність, нередукованість, невідривність і постійну доповнюваність віддзеркалення, актуалізацію процесів і результатів, що відбуваються в житті народу, нації під впливом особистостей, колективів, суспільства й, зрозуміло, певним чином і світу, Космосу. В цьому проявляється незамінна, винятково важлива виховна, пізнавальна, гносеологічна функція архітектури, як для цивілізації і культури людства, так і для окремого народу — українського, російського, польського та інших.

З огляду на проаналізоване, є підстави стверджувати, що основні, визначальні, на наш погляд, на сьогодні вище визначені ідеальні, світоглядні, етнічно-соціально-культурно-гуманітарні функції сучасної української архітектури, розуміючи та залучаючи при цьому екологічно-природні, матеріальні й утилітарні її функції "міцність і зручність" технічний аспект функцій, які були розроблені і широко втілювалися раніше, — є відображенням її цілісної сутності, взаємодії з визначальним контекстом конкретизованим, задресованим творцями та користувачами, в тому числі: особистостями, сім'ями, родами, краянами, народом, нацією та природою і культурою. Життєздатність, функціонування архітектури українського етносу, народу, нації, як і інших народів, є мірою відображення буття і пізнання її системо-логічної, адресної, ідентифікованої, контекстуальної їх сутності і прояву у просторі, часі, інформації України та контактного світу.

Тому використання адресних, етнічних, народних, національних, культурних, інтелектуальних, ментальних, та інших якостей та функцій в українській архітектурі, відповідних до рівнів вирішення завдань загальних, особливих, конкретних, локальних із залученням окремих адаптованих елементів загальнолюдської цивілізації найбільш доцільно і повно відбиває її системологічну, синергетичну, тоталогічну сутність та прояви, нарівні з природними, економічними, технічними та іншими властивостями, як вже говорилося, може і здатне сприятливо і ґрунтовно вплинути на сам народ, націю, його прояву у різних сферах діяльності сьогодні і у майбутньому. Отож, розроблені, визначені, обґрунтовані нами й запропоновані системо-логічні, актуалізовані, функціональні засади української архітектури доцільно покласти в основу складових наукових засад теорії української архітектури.

ПЕРЕЛІК ОСНОВНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології. — К.: Мистецтво, 1995. — 336 с.
2. Иконников А. В. Функция, форма, образ в архитектуре. — М.: Стройиздат, 1986. — 288 с.
3. Іванишин В., Радкевич-Вінницький Я. Мова і нація. — Дрогобич: Відродження, 1994. — 218 с.
4. Історія української архітектури / Ю. С. Асєєв, В. В. Вечерський, О. М. Годованюк та ін. — К.: Техніка, 2003. — 472 с.
5. Каттанео М., Трифони Я. Самые знаменитые памятники истории и культуры. Всемирное наследие ЮНЕСКО (пер. с итал.). — ООО "Изд. "Астраль", "Изд. А. С. Т.", 2002. — 432 с.
6. Кононенко П. П. Українознавство: Навч. посібник. — К.: Заповіт, 1994. — 320 с.
7. Ксеневич М. Я. Українська архітектура, її визначальний контекст у просторі, часі, інформації. Основи українського архітектурознавства. — К.: Українська академія архітектури, Київський національний університет будівництва і архітектури, "МП Леся", 2005. — 426 с., іл.
8. Мастера советской архитектуры об архитектуре. В 2-х т. — М.: Искусство, 1975. — Т. 1. — 544 с.; т. 2. — 584 с.
9. Національна програма розвитку архітектури України (Концепція). Звіт про науково-дослідну роботу. — К.: Українська академія архітектури, 1993. — 63 с.
10. Філософський енциклопедичний словник. — К.: Абрис, 2002. — 742 с.

11. Фомін І. О. Основи теорії містобудування: Підручник. — К.: Наук. думка, 1997. — 191с.
12. Черкес Б. С. Теоретичні передумови формування національної ідентичності засобами архітектури // Зб. "Сучасні проблеми архітектури і містобудування". — К., 2003. — С. 129-158.

УДК 719.007(477)

В. Соченко

ЗБЕРЕЖЕННЯ НЕРУХОМОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ ТА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ З ОХОРОНИ, РЕСТАВРАЦІЇ ПАМ'ЯТОК АРХІТЕКТУРИ, АНСАМБЛІВ І ВИЗНАЧНИХ МІСЦЬ

Пам′ятки культури минулого — унікальні свідчення історичного шляху, пройденого людською цивілізацією. Без знання минулого неможливо по-справжньому зрозуміти і оцінити сучасне та передбачити майбутнє. До своїх культурно-історичних надбань людство ніколи не було байдужим. Прагнення вивчати, зберігати та охороняти пам′ятки далекої минувшини своєї історії, культури та архітектури спостерігається з найдавніших часів[1].

З проголошенням незалежності України в 1991 р. настали новітні часи духовного та культурного відродження країни. Європейський вибір сучасної України та складні процеси світової глобалізації потребують визначеності з вищими національними культурно-духовними цінностями та бережливого ставлення до багатої вітчизняної історико-культурної спадщини, як виразників національної ідентичності та історичної тяглості прадавнього українського народу[2]. Пам′яткоохоронні питання у нашій країні регулюються Конституцією і сучасними законами України "Про охорону культурної спадщини" (2000) та "Про охорону археологічної спадщини" (2004), в яких всебічно розглянуті різні пам′яткоохоронні аспекти нашої культурної та археологічної спадщини. В той же час важливого значення набуває міжнародне співробітництво щодо охорони, реставрації та відродження вітчизняних пам′яток архітектури та містобудування, як складових частин світової культурної спадщини. Україна приймає активну участь у міжнародній культурно-гуманітарній сфері по лінії ЮНЕСКО, ICOMOS та ICCROM[3]. Це сприяє її утвердженню в міжнародній спільноті як демократичної європейської держави з багатими культурними традиціями.

На сьогоднішній день на національному та світовому рівні підготовлено цілий ряд нормативно-правових документів у галузі охорони, реставрації та реконструктивно-відновлювальних робіт щодо втрачених історико-культурних надбань[4]. Україна має багату історико-культурну спадщину. Важливе місце в ній займає архітектура, як "кам′яний літопис світу", в якому втілилися провідні ідеї далекої минувшини, геній народу та його провідників, слава і їх гордість. В плині часу не все збереглося з тих далеких часів. Війни, варварські руйнування та недбале став-

 © В. Соченко, 2007

лення до них спричинили загибель багатьох високоцінних об'єктів історико-архітектурної спадщини України протягом X-XX століть. В останні роки в країні було започатковано процес відродження українських святинь — видатних пам'яток історії та культури. Уже відбудовано 4398 церков. Нині у стані будівництва перебуває 2445 церков та 57 об'єктів культурної спадщини реставрується[5]. Повернуті до життя справжні шедеври національної спадщини — Успенський собор Києво-Печерської Лаври, Михайлівський Золотоверхий собор, храм Успіння Богородиці Пирогощі на Подолі, церква Святого Миколая на Аскольдовій могилі у Києві, Володимирський собор у Херсонесі Таврійському, Покровська церква у м. Ізмаїлі Одеської області та багато ін., що було здійснено у відповідності до "Програми відтворення видатних пам'яток історії та культури України", яка була затверджена Кабінетом Міністрів України 23 квітня 1999 р. Зазначимо, що у сучасної світової та вітчизняної наукової громадськості викликає занепокоєння проблема збереження саме автентичних пам'яток нерухомої культурної спадщини та визначення виняткових випадків та припустимих меж їх відтворення, запобігаючи фальсифікацій. Більшість міжнародних нормативно-правових документів — Венеційська хартія (1964), Бурська хартія (1979), Флорентійська хартія (1981), Дрезденська декларація (1982), Лозанська хартія (1990), Нарський документ (1994) та Рижська хартія (2000) в цілому заперечують історичну реконструкцію (відтворення) об'єктів нерухомої культурної спадщини. В них рекомендується в першу чергу належне утримання і ремонт автентичних пам'яток культури, та при цьому, використання в основному методів консервації і анастилозу зруйнованих частин пам'яток. Реставрація розглядається як унікальний захід охорони пам'яток архітектури (Венеційська хартія, 1964). В той же час Дрезденська декларація (1982) обумовлює тільки у виняткових випадках здійснення історичної реконструкції (відтворення) об'єктів культурної спадщини. А в Рижській хартії "Про автентичність та історичну реконструкцію культурної спадщини" (2000) розширено приведені виняткові випадки, коли історична реконструкція можлива і "потрібна, щоб продовжити існування визначного місця; коли визначне місце має незавершений вигляд у результаті руйнувань чи привнесених змін; коли реконструкція повертає визначному місцю його культурну значущість або має компенсувати трагічні втрати, що сталися у висліді стихійних чи скоєних людьми лих". Та "коли для історії та культури відповідного регіону конкретна пам'ятка становить надзвичайну художню цінність, має символічне значення чи особливо важлива для збереження історичного середовища (як міського, так і сільського)"[6]. Збереження історико-культурних надбань країни є одним із пріоритетних напрямів діяльності Уряду України, органів місцевого самоврядування та постійно знаходиться у полі зору Президента України[7]. Під державну охорону взято понад 16237 пам'яток архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва. З них 3541 — національного значення. 401401 населених пункти з визначною історико-культурною спадщиною включено до списку історичних місць України[8]. Пам'ятки історії та культури, які дійшли до наших часів, потребують здійснення комплексних заходів щодо їх належного збереження та проведення відповідних консерваційно-реставраційних робіт тощо.

Нині проводяться важливі наукові археологічні дослідження залишків фундаментів першого кам'яного храму Київської Русі — Десятинної церкви. Бажано було б провести також комплексні дослідження по всім археологічним пам'яткам

Київського дитинця — залишкам фундаментів князівських палаців тощо в зоні розкопів Десятинної церкви, які в давнину складали єдиний ансамбль надзвичайно визначного місця нашої історії та культури. Продовжуються науково-дослідні та проектно-практичні роботи по формуванню значного музейного комплексу національного рівня "Мистецький Арсенал", в якому задіяні провідні науково-дослідні інститути, багаточисельні організації та підприємства країни.

Комплексні роботи з охорони та реставрації історико-архітектурної спадщини в нашій країні пов'язані з діяльністю Українського національного комітету Міжнародної ради з питань пам'яток і визначних місць ICOMOS, Інститутом археології НАН України, Українським товариством охорони пам'яток історії та культури, Національним науково-дослідним реставраційним центром України, Науково-дослідним інститутом пам'яткоохоронних досліджень, Центром пам'яткознавства НАН України та відповідними Державними службами охорони культурної спадщини при Міністерстві будівництва, архітектури та комунального господарства і Міністерстві культури, мистецтва і туризма України. Консервацією, реставрацією та відтворенням втрачених пам'яток архітектури займаються державні науково-дослідні та архітектурно-проектні інститути і приватні архітектурні бюро, серед них провідні інститути — УкрНДІпроектреставрація та Укрзахідпроектреставрація, а також ряд регіональних інститутів та приватних бюро. Здійснення консервації та реставраційно-відновлювальних робіт виконує корпорація "Укрреставрація", Державний науково-технологічний центр консервації та реставрації "Конрест" та їх регіональні підрозділи.

В сучасній теорії та практиці регенерації історичного середовища та реставрації пам'яток архітектури з урахуванням їх історико-культурної значущості, технічного стану та ролі в оточуючому природньо-містобудівному середовищі використовуються різні методи і види охоронно-реставраційних робіт. В умовах інтенсивного оновлення історичних центрів міст та регенерації високоцінної традиційної міської забудови, важливого значення набувають комплексні пам'яткоохоронні заходи по належній схоронності як пам'ятних місць, ансамблів, так і реставрації та консервації окремих пам'яток архітектури. В той же час, нині значно змінилося і наповнилося новим змістом саме поняття пам'ятки архітектури. Воно не обмежується тільки самим об'єктом реставрації, а повинно включати в себе також питання регенерації оточуючого середовища — розглядатися в комплексі з історично сформованим природньо-містобудівним довкіллям, яке тісно пов'язане з вирішенням проблем екології та охорони як окремих пам'яток архітектури, їх комплексів і ансамблів, так і збереження цілісності містобудівного та природного середовища в цілому. І тут необхідно звернути увагу, що сучасна практика регенерації історичних частин міст інколи засвідчує достатньо низький рівень пам'яткоохоронної культури наших проектувальників — містобудівників, архітекторів та прояви безвідповідальності посадовців погоджуючих інстанцій. І це наочно помітно в нинішній практиці реконструкції історичних частин Києва — агресивного включення новітньої забудови в унікальне історично сформоване середовище, яке вносить дисгармонію в усталений міський ландшафт. Це особливо неприйнятно в заповідній території "града Володимира" стародавнього Києва (в зоні Пейзажної алеї та Десятинного провулку), на Поштовій площі та в зоні Арсенальної площі. В цьому плані потрібно звернути увагу на необхідність толерантного, зваженого

підходу до формування новітньої забудови в умовах розміщення високоцінних пам'яток археологічної та історико-архітектурної спадщини національного значення, що, як відомо, регламентується як вітчизняними пам'яткоохоронними законами, так і відповідними міжнародними нормативно-правовими документами. Адже до цього спонукають не тільки нормативно-правові документи, а і "Кодекс професійної етики архітектора" та "Кодекс етичних принципів охорони й реставрації пам'яток, ансамблів та визначних місць"[12]. Надзвичайно важливо охоронно-територіальними засобами забезпечити надійну схоронність успадкованого природного міського довкілля, неповторної духовної аури стародавнього Києва, особливо унікального історико-культурного середовища його центрального ядра — дитинця з археологічними пам'ятками національного значення. Саме тут ще за часів великого князя Володимира було сформовано ансамблеву забудову з першим кам'яним храмом Русі — Десятинною церквою, князівськими палацами, будинками бояр, площею Бабин Торжок тощо, і де була зосереджена політична й адміністративна влада в початковий період прийняття християнства та утвердження державності Київської Русі. [13] Як відзначає П. Толочко, археолого-архітектурні дослідження Київського дитинця, проведені ще на початку XX ст. В. Хвойкою, виявилися вражаючими. В 1909 р. учасники XIV Археологічного з'їзду в Чернігові, ознайомившись з відкриттями, зробленими на території дитинця Старокиївської гори, назвали їх "Руським капітолієм", "Київським форумом"[14]. І тут є чим пишатись нам — нащадкам пращурів великих. Та при цьому відчути історичний зв'язок, культурну спорідненість з нашою далекою минувшиною.

На сьогодні це визначне місце нашої історії та культури включено до Державного реєстру. Як пам'ятки археології, взяті на облік культурний шар городища Кия (V-VIII ст., вул. Володимирська, 2), культурний шар "міста Володимира" (IX — перша половина XIII ст.), залишки фундаментів язичницького капища, фундаменти князівських палаців, в'їзних веж та в цілому дитинець стародавнього Києва VIII — X ст. з фундаментом Десятинної церкви X ст., як пам'ятки національного значення, а також фундаменти ротонди та інші археологічні цінності Старокиївської гори. Археологічні пам'ятки та довкілля дитинця являються складовими частинами заповідної території "Стародавній Київ" і мають високу категорійну цінність культурної та археологічної спадщини.

Центральне ядро Київського дитинця в межах пров. Десятинного, вулиці Володимирської та Андріївського узвозу нині знаходиться в оточенні міського довкілля, сформованого в різні часи забудови історичного центру стародавнього Києва. Тут в різні часи були побудовані житлові та громадські будинки, які мають різний пам'яткоохоронний статус. Архітектурною домінантою сучасного міського середовища дитинця являється Андріївська церква, збудована в 1747-1753 роках, за проектом архітектора Б. Растреллі — пам'ятка архітектури національного значення. Історична забудова Верхнього Києва та ціннісна категоризація його архітектурної спадщини докладно розглянута в публікаціях науковців НДІТІАМ. [15] Стан збереженості успадкованого історико-культурного середовища і самих пам'яток архітектурної археології стародавнього Києва та, особливо, його дитинця, на сьогодні викликає занепокоєння. Так, ще в кінці XIX ст. на фундаментах князівських палаців (Володимира та Ярополка), нині пам'ятках археології, були побудовані житлові будинки (вул. Володимирська, 8, та Десятинний провулок, 5). Значного

порушення отримали фундаментні залишки палацу Святослава при прокладанні проїжджої частини по вул. Володимирській на її сполученні з Андріївським узвозом, який також являється археологічною пам'яткою. В 1937-1939 рр. на культурному шарі дитинця було зведено будинок Художньої школи (нині Національний музей історії України, арх. Й. Каракіс). А місце розміщення під землею залишків фундаментів Десятинної церкви вперше було означено на поверхні землі лише в 1956 р. В той же час відомо, що фундаментні рештки Десятинної церкви неодноразово досліджувалися К. Лохвицьким, М. Єфімовим, Д. Мілеєвим, М. Каргером та інш. і після проведення досліджень засипались ґрунтом. Відомий фахівець пам'яткоохоронної справи О. Титова звертає увагу, що: "Розкриті і науково досліджені археологічні об'єкти, що їх після вивчення засипають ґрунтом, не гарантовані від подальшої руйнації". [16] Згідно закону України "Про охорону археологічної спадщини" (2004 р.) ст. 3, стверджується, що основним завданням цього законодавства являється "створення необхідних умов для забезпечення охорони об'єктів археологічної спадщини". [17] Європейською конвенцією охорони археологічної спадщини (1992 р.) ст. 3, також передбачається, щоб археологічні розкопки і дослідження здійснювалися за умови "забезпечення їхнього належного збереження, консервації та раціонального використання". [18] В той же час в останні роки спостерігається активна урбанізація довкілля заповідної території "міста Володимира", та особливо, його історичного ядра — дитинця. Так, в зоні розташування залишків фундаментів князівського Володимирового палацу — пам'ятці археології, нині передбачене будівництво нового житлового будинку по Десятинному провулку № 3-5. [19] Маються наміри побудувати громадський будинок-комплекс туристично-розважального призначення на Пейзажній алеї тощо[20].

В "Рекомендаціях (ЮНЕСКО) про збереження культурних цінностей, яким загрожує небезпека внаслідок проведення громадських чи приватних робіт" (1968) в статті 24 б, передбачено, що: "Збереження пам'яток мусить бути безумовною вимогою, що виставляється до будь-якого добре розробленого плану... будівництва, і це особливо стосується історичних міст та районів. Аналогічні правила повинні прийматися для всього району і середовища, що оточують зареєстровану пам'ятку чи місцевість, з метою збереження їхніх історичних зв'язків і довкілля. [21] Більш розширено ці питання розглянуті на XV генеральній асамблеї ICOMOSу 21 жовтня 2005 р., яка відбулася в Китаї в м. Сіян, за результати якої була прийнята "Сіянська декларація щодо збереження оточення об'єктів культурної спадщини, визначних місць та історичних ансамблів", в якій визначені основні положення необхідності надійного збереження оточуючого довкілля пам'яток, ансамблів та визначних місць та проведення відповідного моніторингу та управління змінами, що впливають на їх оточення. Адже об'єкти історико-культурної спадщини і їх природнє довкілля співіснують в органічному взаємодоповненні. У рекомендаціях та конвенціях ЮНЕСКО, як-от "Рекомендації щодо охорони краси та характеру ландшафтів та визначних місць" (1962), "Рекомендації щодо охорони та сучасної ролі історичних просторів" (1976), "Конвенція стосовно охорони нематеріальної культурної спадщини" (2003), а надто у "Конвенції про всесвітню спадщину" (1972) та її Керівних Вказівках, оточення пам'яток, ансамблів та визначних місць віднесено до атрибутів автентичності та як таке, що потребує охорони шляхом запровадження відповідних охоронних, буферних зон, які створюють сприятливі

можливості для зберігання об'єктів нерухомої культурної спадщини. Тому необхідно прийняти термінові заходи щодо належної схоронності унікального історичного середовища та природного довкілля ще незабудованої частини Київського дитинця, враховуючи його визначне наукове, історичне та культурно-духовне значення в поступальному історичному розвитку Русі-України.

Як показали дослідження науковців, історико-культурна спадщина стародавнього Києва, його визначні ансамблі Софії Київської, Михайлівського Золотоверхого монастиря та Андріївської церкви мають високий категорійно-ціннісний рівень і відіграють акцентно-домінуючу роль у панорамному сприйнятті силуету забудови стародавнього Києва з боку Дніпра і Лівобережжя у його системному просторово-візуальному сприйнятті: Поділ, Верхнє місто, Печерськ з Києво-Печерською Лаврою, Видубичі. [22] З Пейзажної алеї та оглядових майданчиків Старокиївської гори відкриваються незабутні багатопланові краєвиди літописних гір — Замкової, Щекавиці, Дитинки та урочища Гончарі-Кожум'яки, Андріївського узвозу з Андріївською церквою та маревом дальніх планів сучасної забудови Оболоні, мальовничий вид Задніпров'я, а ген-ген і обрії Вишгородських пагорбів.

При аналізі формування історичної забудови стародавнього Києва і розміщення визначних ансамблів християнських храмів виникає питання: Які ж закономірності використовували зодчі в давнину при створенні таких величних храмових ансамблів? Як вони визначали сприятливі, благостні з позитивною енергетикою Святі місця для розташування храмових ансамблів? Добре відомо, що ділянки для будівництва вибирались не випадково, їх розташування визначалося не лише в композиційно вигідному місці, але і в місцях з позитивною енергетикою і головним чином було використання надзвичайного відчуття святих отців та людей, наділених екстрасенсорною енергетикою, які вказували на позитивні сакральні місця, на які "знисходила Божа благодать". Згідно тверджень київських вчених — Р. Фурдуя та Ю. Швайдака, проведені ними дослідження геологічної карти України та Київської, так званої кільцевої геоструктури, відслідковуються закономірності розміщення храмів Києва в його геопозитивних зонах. Саме в таких енергетично позитивних місцях було побудовано перший кам'яний храм — Десятинна церква, яка знаходиться в центрі кільцевої геоструктури Києва, а також Софіївський та Михайлівський собори. [23] Їх композиційна цілісність, безумовно, базувались на візуально-просторовому зв'язку храмових ансамблів-домінант, узгоджених з міським природним довкіллям і в цілому утворювали згармонізовану ауру просторово-зрівноваженого трикутового сакрального середовища храмових ансамблів стародавнього Києва. Безумовно, що на створення такого грандіозного храмового ансамблю наших далеких пращурів надихали величні Константинопольські храмові ансамблі Візантії. І закономірності їх побудови, вірогідно, служили своєрідним зразком для створення величних ансамблів Верхнього міста стародавнього Києва. І нам, нащадкам сивої давнини, належить не тільки зберігати їх визначні містобудівні здобутки, але і не порушувати сакрально-обумовлену ауру храмових ансамблів, сформованих у блискучий період розквіту Київської держави. Саме наші великі князі закладали основи зодчеської культури стольного Київграда — "Міста Премудрості Божої". [24] Храмові ансамблі в містах в ті далекі часи наповнювали міський простір благосною сакральною аурою з особливим духов-

ним осмисленням і значущістю, яке пов'язувалося з християнським віровченням про гармонійне єднання земного та небесного.

Надзвичайно важливого значення набуває розробка та реалізація науково-проектних програм щодо регенерації архітектурного середовища центрів історичних міст та проведення консервації пам'яток археології і їх музеєфікація, відновлення пам'ятних місць і реставрація пам'яток архітектури та їх ансамблів. Так, на наш погляд, вкрай необхідний системний підхід при проведенні археолого-архітектурних досліджень ще незабудованої частини Київського дитинця. На основі ретельного виконання таких робіт та можливої ревалоризації цієї території з розкриттям її соціокультурної значущості та художньо-духовної цінності як визначного місця культурної спадщини Русі-України. І при цьому розглянути питання створення там сучасного європейського рівня меморіального музейно-екскурсійного комплексу. Такі міри могли б сприяти поверненню цьому визначному місцю нашої історії його високу культурно-духовну значущість і дещо б компенсувало трагічні втрати вітчизняної культурної спадщини. Адже рівень культури та цивілізованість сучасного суспільства визначається в першу чергу його ставленням до своїх історико-культурних надбань минулих поколінь. Так як "благородство кожної істинної культури визначається тим, що культура є культ предків, пошанування могил і пам'яток, зв'язок синів з батьками...". [25] В широкому розумінні це проблема екології культури. [26] І тут постають актуальні питання забезпечення належного стану і надійної збереженості об'єктів нерухомої культурної спадщини, що вирішуються багатьма чинниками, в тому числі наявністю кваліфікованих національних кадрів — широкого кола фахівців в галузі охорони, консервації та реставрації пам'яток, ансамблів та визначних місць. Означена проблема знаходиться також у полі зору міжнародних пам'яткоохоронних установ: ЮНЕСКО, ICOMOS, ICCROM та інш. Сучасний процес підготовки фахівців пам'яткоохоронно-реставраційної справи в Україні дотепер знаходиться тільки в процесі становлення, але існують оптимістичні можливості його активізації та поступального розвитку. Так, у Київському національному університеті культури та мистецтва здійснюється підготовка фахівців-пам'яткоохоронців широкого профіля з музеєфікації та охорони культурної спадщини. У провідних університетах, академіях та інститутах архітектурно-будівельного спрямування (КНУБА, ХДУБА, НУ "Львівська політехніка", ОДАБА) створені кафедри "Реконструкції та реставрації архітектурних об'єктів", на яких здійснюється підготовка фахівців-архітекторів охоронно-реставраційної справи. Такі кафедри створені тільки в архітектурних інститутах та факультетах, але такого ж спрямування, можливо в майбутньому, мають бути створені також кафедри і на інженерно-будівельних факультетах провідних ВНЗів країни, де б поглиблено вивчалися інженерно-технічні питання діагностики, визначення оптимальних технологій консервації і реставрації пам'яток архітектури та пам'яток археології. Зазначимо, що в НАОМА на архітектурному факультеті вже протягом декількох років успішно читається навчальний курс з основ охорони і реставрації об'єктів архітектурної спадщини. [27] Там же, а також у Львівській національній академії мистецтв здійснюється підготовка художників з реставрації різних творів образотворчого мистецтва.

Потреби в підготовці фахівців з охорони і реставрації історико-архітектурної спадщини визначаються масштабною практикою регенерації історичних міст та необхідністю проведення консерваційно-реставраційних робіт для належного

збереження пам'яток, ансамблів та визначних місць. Тому можна передбачити, що якщо нині в нашій країні не будуть прийняті термінові заходи в цій справі, то невдовзі можуть постати досить серйозні проблеми з кадровим забезпеченням охоронно-реставраційної галузі і вітчизняна історико-архітектурна спадщина опиниться в небезпечному стані — відчуваючи гострий дефіцит кваліфікованих кадрів фахівців. Відзначимо, що офіційно така спеціалізація до сих пір відсутня у номенклатурі архітектурного та інженерно-будівельного фаху. Зважаючи на стан кадрового забезпечення охоронно-реставраційної справи в нашій країні, необхідно в руслі сучасної міжнародної пам'яткоохоронної методології, враховуючи власні традиції та передовий світовий досвід, цілеспрямовано підійти до системної підготовки архітекторів, інженерів-будівельників та технологів широкого профіля, обізнаних у загальних фахових питаннях охорони, консервації та реставрації об'єктів історико-архітектурної спадщини. А поряд з цим вкрай необхідно готувати професіоналів-фахівців, які б спеціалізувалися на охоронно-реставраційній справі та поглиблено б вивчали та володіли всіма тонкощами цієї делікатної справи, маючи фах — архітектора, інженера-будівельника, технолога консерваційно-реставраційної справи та фахівця з менеджменту культурної спадщини. Це має бути престижно і вкрай необхідно державі для якісного забезпечення схоронності нерухомої культурної спадщини України.

Досвід багатьох країн світу переконує, що для забезпечення повноцінних охоронно-реставраційних заходів по належному збереженню нерухомої культурної спадщини, необхідне відповідне якісне кадрове забезпечення цієї сфери. В цьому плані ICOMOS ще в 1992 р. (Коломбо, Шрі-Ланка) було прийнято і рекомендовано для поширення серед країн світу відповідний документ "Найважливіші напрямки підготовки спеціалістів у галузі охорони та реставрації пам'яток, ансамблів і визначних місць"[28], в якому сформульовані мета, завдання та програмні питання професійної підготовки фахівців у галузі охорони і реставрації пам'яток. І тут постає питання: А наші вищі архітектурно-будівельні школи були своєчасно ознайомлені з цим документом? В той же час заслуговує на увагу також досвід підготовки фахівців охоронно-реставраційної справи в різних європейських країнах. Так, в 1995 р. за ініціативою ICOMOS було організовано спеціальний міжнародний семінар у Гельсінкі (Фінляндія), на якому було узагальнено практику підготовки пам'яткоохоронців у Фінляндії, Швеції, Естонії, Латвії, Литві, Польщі, Греції, Угорщині, Великобританії, Росії та інших країн[29]. Особливої уваги заслуговує досвід нашого найближчого сусіда — Росії щодо підготовки архітекторів-реставраторів у його провідних навчальних закладах — Академії реставрації, Російській академії живопису, скульптури і архітектури та Московському архітектурному інституті. Термін навчання в Академії реставрації розрахований на 5 років, або один рік на базі вищої освіти. Але в Академії живопису, скульптури і архітектури та Архітектурному інституті термін навчання прийнято 6 років. В цих же ВНЗах підготовлені і видані програми і ґрунтовні навчальні посібники, методичні вказівки з реставрації пам'яток архітектури[30], якими до цього часу користуються і в наших ВНЗах, так як своїх навчальних посібників до сих пір ще не підготовлено.

Аналіз досвіду передових європейських країн та сучасний стан з підготовки фахівців з охорони та реставрації історико-архітектурної спадщини в нашій країні дозволяє концептуально сформулювати та рекомендувати системний підхід до підготовки та перепідготовки фахівців у цій важливій галузі (з різними термінами навчання), а саме:

1. Вища освіта. На базі провідних спеціалізованих університетів та академій архітектурно-будівельного профіля (КНУБА, НУ "Львівська політехніка", ХДУБА, ОДАБА) доцільно розвивати спеціалізації "Реконструкція, реставрація архітектурних об'єктів". Для архітекторів з терміном навчання 6 років, для інженерів-будівельників — 5 років навчання. При цьому така підготовка повинна вестися на основі широкого освоєння базових дисциплін архітектурно-будівельних спеціальностей та мати міждисциплінарний характер, так як охорона і реставрація перебуває в межах багатьох галузей знань. Навчання для архітекторів повинно базуватися на загальній збалансованій програмі підготовки архітекторів кваліфікаційного рівня "Бакалавр", "Спеціаліст", "Магістр" і лише після третього курсу поряд із загальними програмами архітектурного проектування поступово вводити проблематику спеціалізації щодо реконструкції і реставрації архітектурних об'єктів. Дипломна робота архітектора — магістра, на наш погляд повинна включати поряд з науковим обґрунтуванням охоронно-реставраційних заходів та методів реставрації, проект реконструкції (регенерації або ревалоризації) історико-містобудівного комплексу з реставрацією окремої пам′ятки архітектури. В той же час, таку фахову спеціалізацію необхідно ув'язати з вимогами Болонського процесу щодо необхідності скорочення спеціальностей.

Для підвищення загальної пам'яткоохоронної культури в архітектурно-будівельних університетах та академіях доцільно ввести ознайомлюючий навчальний курс з основ охорони, реконструкції історичних комплексів та реставрації пам'яток архітектури, ансамблів та визначних місць на всіх спеціальностях архітектурно-будівельних напрямків. В провідних архітектурно-будівельних ВНЗах країни доцільна також організація факультетів підвищення кваліфікації та післядипломної освіти (денної та вечірньої форми навчання):

а) на базі кваліфікації "Бакалавр" з терміном навчання 1,5 роки та присвоєнням кваліфікації "Магістр" зі спеціалізації "Реконструкція і реставрація архітектурних об'єктів";

б) на базі кваліфікації "Спеціаліст" з однорічним терміном навчання та присвоєнням кваліфікаційного рівня "Магістр" з тієї ж спеціалізації[1].

2. Середня освіта. На базі спеціалізованих середніх навчальних закладів архітектурно-будівельного профіля доцільно також ввести ознайомлюючий навчальний курс з основ охорони, реконструкції історичних комплексів та реставрації пам'яток архітектури.

Враховуючи досвід європейських країн, доцільно в майбутньому на базі провідних університетів архітектурно-будівельного профілю організувати короткострокові літні курси та семінари з основ охорони, реставрації пам'яток та вивчення методичних питань обліку, документування і музеєфікації в пам'ятко-охоронній

[1] Можливо в майбутньому, тільки "Бакалавр" і "Магістр" у зв'язку з намірами переходу на двоступеневий кваліфікаційний рівень навчання у ВНЗах.

справі. Для забезпечення високоякісної підготовки фахівців-пам'яткоохоронців та професіоналів реставраційної справи для надійного збереження історико-культурної спадщини нашої країни надзвичайно важливо навчальним закладам до цієї проблеми більш широко залучити провідні наукові установи, які мають пряме відношення до цієї справи: Науково-дослідний інститут пам'яткоохоронних досліджень, Центр пам'яткознавства, Інститут археології, Національний науково-дослідний реставраційний центр, УкрНДІпроектреставрацію, НДІ реконструкції, корпорацію "Укрреставрація", науково-технологічний центр консервації та реставрації "Конрест" та УкрНДІ будівельних конструкцій. Тісне науково-навчальне та проектно-практичне співробітництво з цими установами буде сприяти підготовці кваліфікованих фахівців різних спеціалізацій, спроможних на сучасному рівні вирішувати складні проблеми охорони, консервації та реставрації об'єктів національної культурної спадщини. В той же час для підвищення фахової кваліфікації доцільно також налагодити науково-творчі контакти з ICCROM та Римським центром для можливого отримання квот для проходження стажування наших молодих фахівців з охоронно-реставраційної справи: практиків, науковців та викладачів.

Таким чином, на базі вітчизняного досвіду та враховуючи сучасну міжнародну пам'яткоохоронну методологію і практику передових європейських вищих архітектурно-будівельних шкіл, використовуючи різні підходи до навчання для підготовки фахівців з охоронно-реставраційної справи, у найближчі роки в Україні можливо буде сформувати цілісну освітню систему підготовки нової генерації високоякісних фахівців з охорони, консервації і реставрації пам'яток архітектури, ансамблів та визначних місць, спроможних забезпечити належну збереженість об'єктів національної історико-архітектурної спадщини як складової частини світової культурної спадщини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Історія української культури. В 5 т. / Редкол.: Б. Є. Патон та ін. — К., 2001. Т. 1. — С. 1135, Т. 2. — С. 847; Див. також: Історія української архітектури / Ю. С. Асєєв, В. В. Вечерський, О. М. Годованок та ін.; За ред. В. І. Тимофієнка. — К., 2003. — С. 472; Акуленко В. І. Охорона пам'яток культури України. — К., 1991. — С. 275.
2. Звід пам'яток історії та культури України. Енцикл. вид. у 28 т. / Редкол.: голов. ред. В. Смолій та ін. — К. — Кн. 1, ч. 1. А-Л / Редактор тому: відпов. ред. П. Тронько та ін. — 1999. — С. 608; Див. також: Дзюба І. М. Україна і світ // Наука і суспільство. — 1990. № 12. — С. 19-40; Залізняк Л. Походження українців: між концепцією "общеруської історії" та трипільською аратою // Дзеркало тижня. — № 24. — 24 червня 2006 р. — С. 21; Івакін Г. Ю., Кальницький М. Б., Павленко Ю. В., Харламов О. Ю. Визначні пам'ятки Києва. — К., 2005. — С. 496.
3. ЮНЕСКО — Спеціалізована установа ООН з питань освіти, науки і культури (заснована в 1945 р.);
   ICOMOS — Міжнародна рада з питань пам'яток і визначних місць (створена в 1965 р.), яка здійснює своє співробітництво з ЮНЕСКО;
   ICCROM — Міжнародний центр вивчення, збереження та реставрації культурної спадщини (діє з 1959 р.).
4. Охорона культурної спадщини // Зб. міжнародних документів. — К., 2002. — С. 134.

5. Казмірук Ю. Вступне слово // Перспективні напрямки проектування житлових та громадських будівель. Спец. випуск. Сучасне храмобудування. Зб. наук. праць КиївЗНДІЕП. — 2005. — С. 1.
6. Ризька хартія з автентичності та реконструкції історичних об'єктів в контексті збереження культурної спадщини (2000) // Охорона культурної спадщини // Зб. міжнародних документів. — К., 2002. — С. 98.
7. Указ Президента України "Про заходи щодо відтворення видатних пам'яток історії та культури" // Пам'ятки України. — 1995. — Ч. 3-4. — С. 126; Див також: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 1999, № 700 "Про програму відтворення видатних пам'яток історії та культури України // Офіційний вісник України. — 1999. — № 17. — С. 110-116.
8. Казмірук Ю. Там же. — С. 1.
9. Жариков Н., народный архитектор Украины, действительный член Украинской академии архитектуры. Мы теряем Киев // Газета по-киевски. — № 229. — 11.10.2006. — С. 12; Див. його ж: Сундук на Михайловской // Киевские ведомости. — № 234. — 31.Х.2006. — С. 6-7; Белов Д. Разорваное полотно // Киевские ведомости. — № 252. — 21.XI.2006. — С. 3.
10. Закони України "Про охорону культурної спадщини" (2000), "Про охорону археологічної спадщини" (2004); див. також: Діючі нормативні акти Київської міської ради народних депутатів і її виконавчого комітету (1970-1987): систематизований довідковий посібник. — К., 1987. — С. 710-712; Охорона культурної спадщини. Зб. міжнародних документів. — К., 2002. — С. 136.
11. Кодекс професійної етики архітектора. Прийнято IV Пленумом правління національної спілки архітекторів України 18.12.1998 р. та погоджено Держбудом України; Див. також: Кодекс етичних принципів охорони й реставрації пам'яток, ансамблів та визначних місць (Коломбо, 1993) // Зб. міжнародних документів. — К., 2002. — С. 88.
12. КНУБА — Київський національний університет будівництва і архітектури; ХДУБА — Харківський державний університет будівництва і архітектури; НУ "Львівська політехніка" — Національний університет "Львівська політехніка"; ОДАБА — Одеська державна академія будівництва і архітектури; НАОМА — Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури.
13. Каргер М. Древний Киев. — М. — Л., 1961. Т. 1. — С. 11; Див. також: Толочко П. П. Древний Киев. — К., 1983. — С. 34-35; його ж: Київська Русь. — К., 1990. — С. 342; а також: Килиевич С. Р. Детинец Киева IX — первой половины XIII векав. По материалам археологических исследований. — К., 1982. — С. 176.
14. Толочко П. П. Археологічна скарбниця Києва // Київ. — 1983. — № 4. — С. 149-155.
15. Водзинський Є. Реалізація забудови історичного центру Києва // Теорія та історія архітектури і містобудування. Зб. науков. праць НДІТІАМ. — вип. 6. — К., 2005. — С. 199-206.; Див. там же: Пламеницька О. Ціннісна категоризація архітектурної спадщини у Державному реєстрі пам'яток містобудування і архітектури України. — С. 313-328; Товстенко Т. Своєрідність розвитку розпланування та забудови Верхнього міста в Києві, їх містобудівна, історична, культурна і композиційна цінність. — С. 227-243; Лодзинський Є. Простір давнього міста: його виразність, історична і художня цінність // Відлуння віків. — № 2(04). — 2005. — С. 32-39.
16. Титова О. Виступ на науковому семінарі "Відтворення втрачених пам'яток: історичний та правовий аспекти"// Пам'ятки України. — 1994. — № 3-6. — С. 147.
17. Закон України "Про охорону археологічної спадщини" — К., 2004. — Ст. 3.
18. Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини. ЮНЕСКО. — 1992. — Ст. 3.
19. Жилой дом: Десятинный переулок, 3-5 // АСС. — 2000. — № 6. — С. 140-141.
20. Романюк А. Война за сердце Киева. Застройщики не могут поделить Детинец, а он между прочим, принадлежит нам всем // Газета по-киевски. — № 76. — 21.IУ.2005. — С. 1,2;

Див. його ж: Застройщики подняли руку на Пейзажную аллею // Газета по-киевски. — № 238. — 28.XI.2005. — С. 12.
21. Рекомендації про збереження культурних цінностей, яким загрожує небезпека внаслідок проведення громадських чи приватних робіт. ЮНЕСКО. 1968. — ст. 24 б); Див. також документ ICOMOS: "Сієнська декларація щодо збереження оточення об'єктів культурної спадщини, визначних місць та історичних ареалів" (2005), рекомендації та конвенції ЮНЕСКО "Рекомендації щодо охорони краси та характеру ландшафтів та визначних місць" (1962), "Рекомендації щодо охорони та сучасної ролі історичних просторів" (1976), "Конвенція про всесвітню спадщину" (1972), "Конвенція стосовно охорони нематеріальної культурної спадщини" (2003).
22. Товстенко Т. Своєрідність розвитку розпланування та забудови Верхнього міста в Києві, їх містобудівна, історична, культурна і композиційна цінність // Теорія та історія архітектури і містобудування. Зб. науков. праць НДІТІАМ. — вип. 6. — К., 2005. — С. 227-243.
23. Фурдуй Р. С., Швайдак Ю. М. Прелесть тайны (об ортодоксальных подходах к решению сложных научных проблем). — К., 1992. — С. 197; Див. їх же: Київська кільцева структура // Геологія України. — № 1. — 2003. — С. 71-75. Див. також: Дудина-Вовчок Н. А. Устроение культурной среды в понимании православного христианства и возможности его использования для развития культурного потенциала Украины // Перспективні напрямки проектування житлових та громадських будівель: Сучасне храмобудування. Зб. наукових праць КиївЗНДІЕП. Спец. випуск. — К., 2003. — С. 65-71; Див. там же: Швець І. А. Збереження сакральності міста при розташуванні нових храмів. — С. 38; Бачинська Л. Г., Бачинська О. В. Енергетична цінність храму. — С. 63-64.
24. Донцов Д. Місто премудрості Божої // Пам'ятки України. — 1997. — № 3. — С. 30-33.
25. Бердяєв Н. Н. О культуре // Философия неравенства. — 1990. — С. 249.
26. Лихачев Д. Екология культуры// Памятники отечества. — М., 1980. — № 2. — С. 45; Його ж: Память истории священна. — М., 1986. — С. 12; Див також: Тронько П. П. Інститут національної пам'яті як засіб зцілення від пострадянської ментальності // Дзеркало тижня. — № 45. — 19.XI.2005. — С. 6.
27. Прибега Л. Підготовка фахівців з архітектурної реставрації в контексті світового досвіду // Зб. ДНМП Української академії мистецтв. — Вип. 12. — К., 2005. — С. 128-135; Див. його ж: Програма навчального курсу "Основи охорони та реставрації об'єктів архітектурної спадщини" // Українська академія мистецтв — К., 2000. — вип. 7. — С. 99-104.
28. Найважливіші напрямки підготовки спеціалістів у галузі охорони та реставрації пам'яток, ансамблів і визначних місць (Коломбо, 1993) // Зб. міжнародних документів. — К., 2002. — С. 83.
29. Conservation training — needs and ethnics ICOMOS — CIF: Training Committee Meeting Suomen binna Helsinki — Finland. — 1995. — 236 p.
30. Комплексная программа специализации "Реставрация и реконструкция в архитектуре". — М., 1986. — С. 22; Див. також: Методические указания по разработке дипломных проектов для специализации "Реставрація памятников архитектуры". — М., 1984. — С. 16; Подъяпольский С. С., Бессонов Г. Б., Беляев Л. А., Постникова Т. М. Реставрация памятников архитектуры: Учебное пособие для вузов. — М., 1988. — С. 224; Кедринский А. А. Основы реставрации памятников архитектуры. Обобщение опыта школы ленинградских реставраторов: Учебное пос. — М., 1999. — С. 184.

УДК 725.51-053.2(478)

Н. А. Киторага

ОРГАНИЗАЦИЯ ДЕТСКОГО ЛЕЧЕНИЯ САНАТОРНОГО ТИПА В ПРИДНЕСТРОВЬЕ

Вступая в XXI век с большими достижениями в области науки и техники, нарастающей интеграцией мирового общества, ускоряющимися темпами исторического развития, человек деградирует как часть живой природы. От поколения к поколению все ниже и ниже опускается порог жизнеустойчивости, выносливости и защитных сил организма человека. В связи с этим, обществом ставятся новые задачи перед системой образования и в числе приоритетных — образование и здоровье.

Установлено, что на состояние здоровья ребенка действует ряд факторов: наследственный, экологический, социальный, экономический и др., однако влияние образования является определяющим, так как большинство детей с 2-3-летнего возраста находится в организациях образования и их пребывание в рамках системы образования составляет от 12 до 20 лет. Причем большая часть психофизического, интеллектуального и социального развития человека приходится именно на это время.

Поэтому во многих странах Западной Европы и у нас проблема образования и здоровья приобретает приоритетное значение.

В то же время состояние здоровья воспитанников и учащихся из года в год ухудшается. Особенно это заметно на уровне организаций общего образования. По официальным данным Министерства здравоохранения и социальной защиты ПМР, в 2002 году к I группе здоровья (здоровые дети) отнесено 52% учащихся, причем, только за последний год этот показатель снизился на 5%.

В 2002 году произошел рост общей заболеваемости школьников в расчете на 1000 человек 24%. Особенно высок процент таких заболеваний, как нарушение функции зрения, органов пищеварения, опорно-двигательного аппарата и нервной системы. При этом заболеваемость в организациях образования повышенного уровня обучения (гимназия, теоретический лицей) в 1,5-2 раза выше, чем в общеобразовательных школах. Все это происходит на фоне отрицательной динамики рождаемости в республике (на 38% в период с 1998 по 2004 года). Фактически создается угроза сохранения генофонда народа.

Уровень младенческой смертности на 2004 год составляет 15,3%. К сожалению, в настоящее время, практически здоровыми оканчивают 11-й класс всего 12-15% выпускников.

Существует государственная целевая программа “образование и здоровье”, которая планирует открытие учебных групп в детских санаторно-курортных учреждениях, осуществляющих лечение и оздоровление детей в течение учебного года, и обеспечение и организацию летней оздоровительной компании всех категорий обучающихся с учетом их состояния здоровья.

Социальная защита детей-инвалидов также — одно из важнейших направлений деятельности нашего государства.

© Н. А. Киторага, 2007

В настоящее время в Приднестровской Молдавской Республике остается высоким уровень детской инвалидности.

В перечне причин инвалидности преобладают врожденные пороки развития, болезни нервной системы, в том числе детский церебральный паралич. Так, в 2004 г. состояло на учете 284 ребенка-инвалида с заболеваниями нервной системы, из них 180 — с ДЦП.

Государственная целевая программа “дети-инвалиды” планирует создание центра для реабилитации детей-инвалидов на базе оздоровительного комплекса “Днестровские зори”; оснащение лечебно-профилактических учреждений технологическим оборудованием; оснащение медицинским и технологическим оборудованием отделения реабилитации для детей-инвалидов с нарушением опорно-двигательного аппарата (ДЦП).

Основные заболевания, которыми болеют дети в нашем регионе и которые нуждаются в лечебно-профилактическом контроле — это заболевания органов слуха, зрения, туберкулез и ДЦП.

Так, на сегодняшний день для оздоровления детей на территории республики существуют только оздоровительные лагеря, санаториев для детей в нашем регионе нет.

Санаторное лечение — один из важнейших этапов в общей системе лечебно-профилактических мероприятий, направленных на снижение заболеваемости и укрепление здоровья детей.

Так, детские санатории являются специализированными лечебно-профилактическими учреждениями, осуществляющих этапное лечение больных детей, ликвидацию последствий перенесенных ими заболеваний, подготовку и возвращение детей к обычному для сверстников образу жизни.

Здания санаториев предназначаются для лечения преимущественно природными лечебными факторами (воды минеральных источников, лечебная грязь, климат в сочетании с физиотерапией, лечебной физкультурой, диетическим питанием) при соответствующем режиме лечения и отдыха.

Санаторное лечение является одним из важных этапов в общей системе укрепления здоровья детей. Тесная взаимосвязь, преемственность стационарного, поликлинического и санаторного этапов во многом определяют эффективность лечебно-профилактических мероприятий.

Географическое положение, характер движения воздушных масс и особенности рельефа оказали решающее влияние на формирование в регионе умеренно-континентального климата с короткой теплой малоснежной зимой, продолжительным жарким летом и небольшим количеством осадков.

Регион обладает значительными рекреационными и агроклиматическими ресурсами, благоприятствующими выращиванию многих теплолюбивых культур. В недрах республики разведано 88 месторождений подземных пресных и минеральных вод.

Выше перечисленные условия позволяют обеспечить возможность дальнейшего развития действующих курортов и организации новых, в том числе развитие сети детских санаториев и курортов.

Река Днестр имеет большое значение в политической и экономической жизни народа, населяющего его берега. В последние годы река стала играть значи-

тельную роль и в культурно-оздоровительной сфере, в связи с тем, что на берегах Днестра расположен ряд здравниц республиканского значения.

Так, на территории республики находится несколько лечебно-оздоровительных лагерей для детей, обладающих минеральными источниками, использующими природные факторы, благоприятно сказывающиеся на здоровье человека. К таким лагерям следует отнести: детский оздоровительный лагерь "Днестровский сад" в Дубоссарах, детский оздоровительный лагерь "Днестровские Зори" в поселке Меренешты и источники в селе Строенцы.

Следует также отметить, что климатические условия республики благоприятны и для организации санаторно-курортного лечения больных с различными заболеваниями. Санатории по отдельным профилям размещены с учетом характера минеральных источников, лечебных грязей, наличие конденсата мускатного шалфея, а так же возможностей использования особенностей местности и др.

Популярны здравницы республики и тем, что в них для лечения ряда заболеваний с успехом применяется ампелотерапия — лечение виноградом и виноградным соком.

Поподробнее остановимся на курортной зоне, располагающейся в Дубоссарах, крупном городе вверх по течению Днестра. Город представляет собой пример динамичного архитектурно-планировочного преобразования вследствие строительства в 50-х годах первенца молдавской энергетики — Дубоссарской ГЭС и появлением вблизи обширной зоны отдыха и водного спорта. Также в Дубоссарах находится детский оздоровительный лагерь — это "Днестровский сад", который занимается оздоровлением детей.

Теперь обратимся к самому популярному детскому оздоровительному комплексу "Днестровские Зори", расположенном в живописном Меренештском лесу на правом берегу реки Днестр между Кицканами и Бендерами и всего в 11км от столицы республики, основной задачей которого является отдых и лечение детей. (Рис. 1, рис. 2).

Изобилие солнечных дней, живописный лесной массив, чистый речной воздух днестровской долины и наличие природного источника лечебной минеральной воды типа "Трускавец" создают великолепные условия отдыха и лечения детей.

Здесь отдыхают дети не только из Приднестровья, но и из России, Украины, Беларуси, других республик, а ранее отдыхали дети и взрослые из Югославии, Израиля, Молдовы, США, Швеции, Италии и др.

Так, "Днестровские зори" имеет возможность принять на отдых и лечение в летнее время года 4000 детей (по 1000 человек в каждый заезд) и 500 взрослых (по 125 человек в заезд). Комплекс занимает 50 га леса, имеет четыре двухэтажных капитальных жилых корпуса, комнаты в которых оснащены всеми удобствами с круглосуточной подачей горячей и холодной воды. На территории также расположены стадион, спортивные площадки, бассейн, кинозал, кафе-бары, компьютерный клуб. Оздоровительный комплекс располагает грязелечебницей и водолечебницей. С октября 1984 года оздоровительный комплекс дополнил свой лечебный арсенал лечебной минеральной водой. Дети здесь ежедневно принимают теплую или охлажденную минеральную воду в специальном месте — бювете.

Рис. 1

Рис. 2

На пятидесяти гектарах смешанного леса, ухоженного заботливыми руками работников санатория, где аккуратные цветники соседствуют с пирамидальными тополями, акациями, яблонями, занятие по душе может найти каждый.

Основы сегодняшнего более-менее благополучного состояния начали закладываться в 1984 году, когда преподаватель физики, дипломант ВДНХ СССР, М. П. Таскарю, опыт которого изучался и становился достоянием многих учителей Молдавии и Союза, поручили возглавить санаторий “Коммунальник”.

О “Днестровских Зорях” не раз сообщалось в средствах массовой информации Беларуссии, в теле- и радиопередачах, газетах, очерках. Один из ведущих журналистов этой республики писал “Побывав в санатории, — пишет он, — вы поймете, где находится один из уголков земного рая”.

Развивается санаторий без всякой дотации из государственного бюджета.

Большая часть подобных детских санаториев в России и Украине уже давно закрылась. Лишь Артек принимает нынче до 800 ребят в заезд. Казалось бы, несравнимые величины, но именно наш приднестровский санаторий сегодня по праву соперничает с крымской жемчужиной.

С целью оздоровления населения МССР правительством Украины была достигнута договоренность и выделены земли под юрисдикцией МССР для строительства объектов санаторно-оздоровительного назначения, с сопутствующими сферами, включая: развитие инженерных коммуникаций, сферы обслуживания со своей администрацией поселка, которая напрямую подчинялась Кишиневу. В числе первых санаториев был построен детский санаторий в 50-е годы. Там лечились дети с заболеваниями опорно-двигательного аппарата и туберкулеза.

Материалы обследования свидетельствуют о том, что давно назрела проблема детского лечения. А между тем еще в середине 90-х было обращение от санатория “Днестр” в Минздрав ПМР с предложением сделать обоснование и открыть при санатории “Днестр” отделение матери и ребенка. Из-за отсутствия необходимых средств эта проблема и не рассматривалась.

Несмотря на проводимые в Приднестровской Молдавской Республике мероприятия по улучшению условий жизни, медицинского обслуживания, повышению качества образования детей-инвалидов, остается нерешенным большой комплекс социальных, экономических, психолого-педагогических и медицинских проблем.

Развитию санаторного лечения детей в нашей республики уделяется недостаточно внимания. Нет достаточной нормативной базы. На территории нашего региона нет необходимого количества узкоспециализированных лечебно-оздоровительных учреждений для оздоровления детей с различными заболеваниями, так же детей инвалидов.

Следует отметить то, что имеющиеся отделения реабилитации и физиотерапии в лечебных учреждениях республики имеют недостаточную мощность, слабое материальное оснащение, нуждаются в существенной реорганизации и дальнейшем совершенствовании. Недостаточно развита сеть учреждений восстановительного лечения, которая требует совершенствования системы обучения детей с отклонениями.

Поднятая нами тема требует изучения и обобщения имеющегося опыта с целью создания методики формирования лечебно-оздоровительных комплексов и рекомендаций к их проектированию.

На наш взгляд, основным источником удовлетворения потребности населения в санаторном лечении должны быть курортные учреждения и курорты, расположенные в районах постоянного проживания больных. Эффективность их лечения при многих заболеваниях в местных санаториях не уступает, а часто и превосходит эффективность лечения на отдельных курортах. При этом исключается отрицательное воздействие дальних переездов на организм больных.

Необходимо создать сеть детских санаториев или отделений при существующих санаториях. При этом за основу формирования инженерного обеспечения необходимо задействовать существующие инфраструктуры населенных пунктов, включая объекты, имеющие минеральные источники воды (бюветы) санаторно-курортных комплексов здравниц для взрослого населения.

Проблема детской инвалидности масштабна и многообразна, и ее решение требует принятия целенаправленных, скоординированных усилий государственных и общественных институтов.

В основу перспективного планирования развития сети санаторно-курортных учреждений должны быть положены обоснованные показатели потребности населения в санаторных койках.

Так же необходимо установить методику расчета потребности в санаторных койках для детей с различными заболеваниями.

Земельные участки санаториев должны удовлетворять санитарно-гигиеническим требованим и должны быть расположены возможно ближе к естественным или искусственным водоемам, зеленым массивам, источникам водо- и энергоснабжения.

Природные характеристики территории позволяют создать неповторимые объекты ландшафтной и градостроительной архитектуры. Особенности этих необычных по ландшафту мест в том, что здания детских санаториев могут располагаться как в пойме реки, так и уступами на существующих террасах гористой местности, что позволит наслаждаться не только лечебными свойствами природы, но и открывающимися видами.

Предлагаемое нами дальнейшее исследование будет проводиться на основе материалов по природно-климатическим особенностям городов Региона и специфике курортного лечения различных заболеваний, определения архитектурно-планировочные особенности санаторных учреждений с разработкой рекомендации для проектирования.

СПИСОК ИСПОЛЬЗУЕМОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Пальцев Н. Памятники Отечества. — 2001. — С. 6-7.
2. Анцупов И. А. Исторический альманах Приднестровья. — №2. — сентябрь 1998. — 35 с.
3. Колотовский А. В., Эльтман И. С., Падан Г. А. Архитектура советской Молдавии. — М.: Стройиздат, 1973. — С. 87.
4. Молдавия — курортный край. — Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1980. — С. 63.
5. Атлас Приднестровской Молдавской Республики. — Тирасполь, 2000. — С. 62.
6. Балицкая М. Е. Ежегодный исторический альманах Приднестровья. — 2001. — №5. — С. 100-103.
7. Карачевцева Т. В., Волков В. П. Детские санатории. — М.: Медицина, 1986. — С. 159.

8. Собрание актов законодательства ПМР. — №32. — 9 августа 2004.
9. Газета. Приднестровье. — 11 января 2001 г. — стр. 3.
10. Газета. Приднестровье. — 16 ноября 2000 г. — стр. 4.
11. Газета. Днестровская правда. — 18 сентября 2001 г. — стр. 3.
12. Газета. Днестровская правда. — 3 ноября 2005 г. — стр. 3.
13. Газета. Приднестровье. — 31 марта 2004 г. — стр. 7.
14. Газета. Приднестровье. — 6 января 2006 г. — стр. 4.

УДК 725.91:303.1

Е. В. Москалюк, О. С. Харченко

ВЫСТАВКИ СЕГОДНЯ. СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Входя в структуру крупных городов, выставочные центры становятся столь узнаваемыми, что часто символизируют новое современное лицо города, они, выполняя одно из основных эстетических требований — равноценности архитектуры и экспонируемых объектов, сами становятся произведениями искусства.

В современной архитектуре выставочных центров отчетливо прослеживается тенденция — поднятие роли архитектуры здания до уровня самостоятельной эмоциональной силы, в первую очередь, отвергая оформительский прием, и становясь органичной частью впечатления, производимого на посетителя.

Современная архитектура выставочных центров, их техническое оснащение позволяет проводить выставочные мероприятия самой широкой тематической направленности. В конструкции здания гармонично сочетаются современные материалы. Такие выставочные центры остаются популярны на сегодняшний день и на многие годы вперед.

Выставки помогают решить многие актуальные проблемы [1].

Несмотря на сложную ситуацию во многих отраслях нашей экономики, выставочные комплексы продолжают развиваться: увеличиваются масштабы их строительства. А в связи с этим возникает вопрос о повышении качества строительных работ, архитектурно-дизайнерских разработок, строительно-отделочных материалов, внедрение современных технологий. Компании, занимавшиеся еще пять лет назад продвижением зарубежных торговых марок на украинский рынок, в последние годы активно перепрофилируются на собственное производство. Эти и другие происходящие в стройиндустрии Украины процессы наиболее полно отображаются на специализированных выставках [2].

В выставках сегодня участвуют все компании, достаточно известные и только начинающие работу в отрасли. Для первых участие в выставках — это, прежде всего, поддержание собственного имиджа, а начинающие компании на выставках имеют широкие возможности для информирования рынка о себе и своей продукции, налаживания контактов с партнерами.

Но вместе с тем, участие любой компании в выставке — это в какой-то мере

 © Е. В. Москалюк, О. С. Харченко, 2007

инвестиции в свою деятельность, и настоящая конкуренция в выставочном бизнесе особенно этому способствует. Имея возможность выбора выставок от разных организаторов и разного масштаба, компании-экспоненты сами определяют цель своего участия: кто-то на первое место ставит рабочую атмосферу и получение быстрого результата, кому-то ближе имиджевое участие.

Специалисты, планирующие посещение международных выставок в Украине и за рубежом, затрачивают массу времени на поиск планов и календарей зарубежных выставок, информации об организаторах, выставочных центрах, сервисных услугах, сталкиваются с огромным количеством проблем, связанных с заказом места, доставкой выставочного оборудования, дизайном стендов, проведением рекламных мероприятий на зарубежных выставках, поиском стендистов, оформлением загранпаспортов и виз, бронированием билетов, гостиниц и т. д. [1].

Выставочные мероприятия помогают продвижению продукции производителей на отечественном и международном рынке, способствуют приобретению новых партнерских связей и каналов сбыта, заключению выгодных контрактов. А выставки — это мощное средство рекламы, они дают возможность предприятиям, фирмам и организациям продемонстрировать свою продукцию широкому кругу посетителей и специалистов, пообщавшись напрямую с потенциальными партнерами, заключить выгодные договора и соглашения. В рамках выставок организуется широкий спектр деловых мероприятий: это конференции, дегустационные и отраслевые конкурсы, мастер-классы, презентации фирм-участниц, научно-практические семинары, информирующие участников и гостей о тенденциях развития рынка, последних достижениях в области науки и передовых технологий. Цель этой деятельности — насыщение рынка высококачественными товарами и технологиями, содействие внедрению в производство достижений науки и техники, восстановление нарушенных и установление новых экономических связей, и, в конечном итоге, стабилизация экономики региона [4].

Ярким примером является выставочный центр “Крокус Экспо” — одна из самых крупных и перспективных выставочных площадок России, спроектированная и возведенная в соответствии с самыми высокими международными стандартами с использованием современных архитектурных решений и строительных материалов [3].

Одним из основных видов деятельности выставочного центра является проведение крупных международных и национальных выставок различного профиля. Общая площадь “Крокус Экспо” составляет 40 680 м^2, а экспозиционная площадь — около 29 550 м^2. Первый павильон выставочного центра имеет в своём распоряжении четыре экспозиционных зала, четыре конференц-зала и переговорные комнаты. Техническая оснащённость залов выставочного центра соответствует последним международным стандартам, а конференц-залы оборудованы всем необходимым для проведения конгрессных мероприятий, презентаций, семинаров, форумов (рис. 1).

Выставочный центр отмечен вниманием организаций, координирующих развитие выставочно-ярмарочной деятельности России. Компания “Крокус Интернэшнл”, в состав которого входит выставочный центр, является членом Международного Союза выставок и ярмарок, Московской торгово-промышленной палаты и Гильдии выставочно-ярмарочных организаций МТПП (рис. 1) [3].

Рис. 1. Выставочный центр “Крокус Экспо”

Для большего успеха выставочного центра, к каждой выставке и к каждому экспоненту компании подбирают индивидуальные подходы работы, с учетом тематики выставки и специфики предприятия-экспонента. Современный выставочный центр оказывает своим экспонентам массу дополнительных услуг: резервирование мест в гостиницах, для участников и гостей выставок проводятся экскурсии по достопримечательностям легендарного города-героя Волгограда, торжественные банкеты в лучших ресторанах города, встречи-проводы, доставку от гостиницы до места проведения выставки, транспортировку и хранение груза, по желанию экспонента выставочный центр осуществляет индивидуальную застройку экспозиции с использованием оригинальных конструкций, охрану стендов и экспонатов, обширную рекламу события и его участников во всех крупных СМИ области [1]. Центр располагает собственным выставочным оборудованием. Его объем позволяет в полной мере удовлетворить пожелания экспонентов по наполнению выставочных стендов всем необходимым.

Современные коммуникации предоставляют возможность обеспечить каждый стенд экспозиции не только водопроводом, канализацией и электричеством, но и междугородней и международной телефонной связью, выходом в Интернет по выделенному каналу.

Рис 2. Кесар Пелли, интерьер выставочного зала. Осака, Япония

Свободная планировка пространства современных выставочных центров позволяет реализовать любые дизайнерские идеи экспонентов в оформлении своих стендов. Особая прочность напольного покрытия выставочного зала позволяет демонстрировать крупногабаритные экспонаты (рис. 3) [3].

Особой спецификой обладают подземные Выставочные центры изобразительного искусства, которые появляются в зарубежной проектной практике, например, в Японии и в других государствах, имеющих сложный рельеф. В данном архитектурном решении приобретает значение т. н. пятый фасад и верхнее освещение помещений (рис. 2).

Будущее выставочного бизнеса связано с открытием современных выставочных центров, с возможностью привлечения большего количества участников и посетителей посредством более массированных анонсов, рекламы, шоу-акций во время выставок. Представителей бизнеса, желающих показать товар лицом, ждет оборудованный в соответствии с международными выставочными стандартами комплекс. Здесь можно продемонстрировать практически все. Выставочный центр оснащен по последнему слову техники [5].

Своей деятельностью выставочные центры помогают внедрить в производство достижения науки и техники, способствуют восстановлению утерянных и установлению новых экономических связей, что в итоге способствует стабилизации и развитию экономики в регионе.

Этот качественно новый тип сооружения способный совместить в себе множество функций, создать ту, необходимую для человеческого общения пространственную среду, которая будет способствовать формированию современной развитой личности [4].

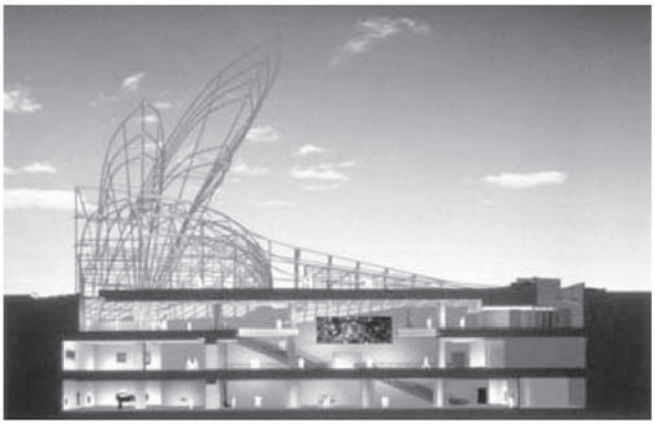

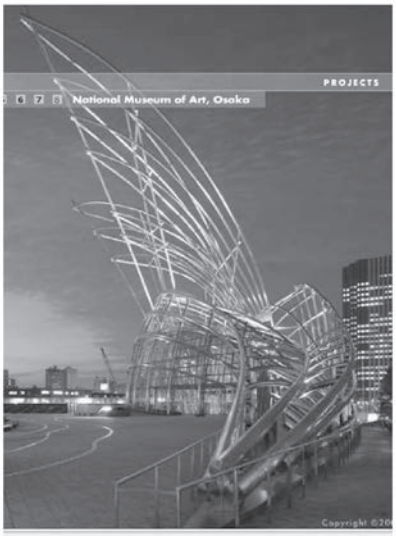

Рис. 3. Кесар Пелли, Национальный музей искусства. Осака, Япония

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Архитектура общественных зданий. Е. Г. Розанов, Ю. П. Гнедовская, Н. Я. Матеева, В. В. Лазарев. — М.: Стройиздат, 1990. — 541 с.
2. Эбби Д. Выставка как инструмент образования // Museum ЮНЕСКО. — Париж. — 1986. — №151. — С. 36-38. — 56 с.
3. http://www. expro. org. ua/ru/vyst. news/245
4. http://www. arhintktor. ru/web. htm
5. http://www. culture2000. tee. gr/ATHENS/ENGLISH/ARCHIRECTS_LISTS/arch_A. html

УДК 725.8-053.2:303.1

О. С. Совицкая, О. И. Юрц

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ФОРМИРОВАНИЯ ДЕТСКИХ КУЛЬТУРНО-РАЗВЛЕКАТЕЛЬНЫХ ЦЕНТРОВ

Прекрасный мир детства постоянно манит, все чаще всплывают в памяти прекрасные мгновения, проведенные на игровых площадках, каруселях вместе с родителями. Это было прекрасно. Мы повзрослели, у многих появились дети. Как хочется больше времени уделять своим детям. Но современный ритм жизни вносит свои коррективы. В будние дни мы часто задерживаемся на работе, когда приходим домой, маленькое сокровище уже спит. Остаются выходные...

Из информационных материалов сети Интернет

Эти слова дают четкое описание проблемы недостатка общения в кругу семьи, между родителями и детьми.

Вот тут и должны прийти на помощь развлекательные центры для всей семьи, где и дети, и взрослые будут чувствовать себя в “своей тарелке”, уделяя себе и друг другу максимальное количество времени.

Социальная востребованность и, как следствие, востребованность развлекательный центров как бизнеса может создать перспективу архитектурной направленности в данном секторе общественной жизни.

Наша страна все-таки приближается к цивилизованному миру. Не так давно нашу экономику признали рыночной мировое сообщество во главе с лидером мировой экономики — Соединенными Штатами Америки.

Несмотря на значительный разрыв между малоимущими и условно богатыми в нашей стране, все-таки средний класс, как основа рыночной экономики и свободного общества, зарождается. А ведь именно этот класс и есть главный потребитель услуг семейных развлекательных центров.

Можно утверждать, что спрос на таковые услуги будет в перспективе на 20, 30, а быть может и 50 лет вперед.

Семья же, как ячейка общества (К. Маркс), имеется в виду состоявшаяся семья со своими социальными устоями, достигает финансового благосостояния быстрее, чем отдельный индивидуум (доказано учеными). Следовательно, именно семейные развлечения и будут наиболее востребованы нашим обществом в первую очередь.

Мировое развитие индустрии семейных развлечений подтверждает вышесказанное.

Например, в России, которая, как известно, на территории постсоветского пространства “идет на один шаг впереди” в различных культурно-экономических тенденциях, развлекательные центры получили широкое распространение. Строятся отдельные здания и помещения для размещения различных аттракционов,

© О. С. Совицкая, О. И. Юрц, 2007

таких как картинг, катание на скейтбордах, роликовых коньках и т. д. [Иллюстр. 1-6].

В настоящее время культурно-развлекательные центры, широко решающие задачи отдыха и развлечения для всей семьи, в Одессе отсутствуют.

Есть некоторые эволюционные элементы таких центров. Например, шопинг в супермаркете “Вузовский” или детском супермаркете “МегаАнтошка” может быть приятным развлечением не только для взрослых, но и для детей — они могут играть в игровой комнате, ожидая своих родителей с покупками.

Аквапарк “Посейдон”, что находится в пос. Чабанка, предусматривает только бассейн с водными развлечениями и аттракционами.

Так же в нашем городе существует небольшой семейный культурно-развлекательный семейный центр “Ау”, что на ул. Генуэзской, в Аркадии.

Он предусматривает центр общественного питания и развлечения для детей.

Интересным решением является развлекательный центр “Игроленд”, который находится на ул. Среднефонтанской.

Позиционируется “Игроленд” как центр детского развлечения и пользуется большой популярностью.

Комплекс “Игроленд” представляет собой развлекательный центр на относительно небольшой площади, примерно 250 кв. м. который позволяет удовлетворить потребности в досуге детей и, отчасти, их родителей.

Тут Вы найдете: мини-боулинг, лабиринты для детей, батуты, детское кафе, сценическую зону и многое-многое другое. Оставив на время детей с опытными сотрудниками детского комплекса, родители могут спокойно осуществлять покупки в Торговом Центре, в котором находится “Игроленд”.

Аналогичные центры под данной торговой маркой уже открыты в Киеве и Днепропетровске.

Если взять архитектурный аспект Центра, то тут, к сожалению, нет темы для обсуждения, т. к. он не находится в отдельном здании, а в помещении торгово-выставочного комплекса, занимая небольшую его часть второго этажа.

Что касается идеологии развития, то его эволюция от в большей степени детского центра в центр семейного отдыха, возможно, станет удачным решением проблемы развития культурно-развлекательных центров семейного типа у нас в городе.

В нашем городе как типичном городе неразвитого постсоветского пространства превалирует традиционный развлекательный аспект узкой направленности — цирк, кинотеатр, лунопарк (летом), зоопарк и т. д.

Это типичные представители центров развлечений того времени, имеющие свою архитектурную форму и стилистическое воплощение.

Современный культурно-развлекательный центр предполагает прежде всего территорию отдыха по интересам для всей семьи.

В одном помещении сосредоточены игровые залы для детей дошкольников, школьников младшего, среднего и старшего возраста, комнаты отдыха для родителей, центр общественного питания, наконец, зрительный зал для эстрадных, театральных выступлений и просмотра фильмов, и т. д.

Вернемся к аспекту архитектурного строительства развлекательных центров.

На сегодня уровень инвестиций в бизнес развлекательных центров недостаточен для того, чтобы говорить о строительстве таковых центров.

Илл.1. Анапа. Развлекательный центр. Общий вид.

Илл. 2. Анапа. Развлекательный центр. Интерьер.

Илл. 3. Картинг-трасса

Илл. 4. Картинг-трасса

Илл. 5. Интерьер московского Детского кафе

Илл. 6. Интерьер московского Интернет-кафе

Как правило, центры развлечений располагаются в уже существующих зданиях и помещениях.

Однако, индустрия семейных развлечений как составляющая мировой индустрии развлечений, в современную эпоху глобализации, со вступлением Украины в члены Всемирной торговой организации и передвижением мирового капитала на новый рынок сбыта (Украину) придаст новый импульс развития экономики таковых развлечений в нашей стране. И как следствие, увеличение капитальных вложений в соответствующее направление архитектурного строительства.

Это лишний раз свидетельствует о возможном размахе, который нас ожидает в данной сфере экономической жизни.

Уже сейчас в Одессе, как и во всей Украине, наблюдается значительный дефицит зданий большой площади, пригодных в том числе под центры развлечений.

Это дает возможность прогнозировать уже в ближайшие годы бум строительства таковых площадей, в том числе и для культурно-развлекательных центров семейного типа. А конкуренция в строительстве таковых будет способствовать развитию архитектурных решений и, как следствие, архитектурной достопримечательности нашего города.

УДК 725.812:534.84

Е. В. Витвицкая

АНАЛИЗ МЕТОДОВ ИНСОЛЯЦИОННЫХ ПОСТРОЕНИЙ

В настоящее время архитекторам приходится уделять серьезное внимание вопросам инсоляции территории застройки и зданий при разработке архитектурных решений как объектов нового строительства, так и реконструкции существующих. Это обусловлено тем, что в соответствие с действующими нормативными документами [1-2] размещение и ориентация жилых и общественных зданий должны обеспечить на весенне-летне-осенний период (с 22 марта по 22 сентября) продолжительность инсоляции в день *не менее*:

- **2,5 часов** — для территорий жилой застройки и жилых помещений — не менее чем *в одной комнате* одно-, двух- и трехкомнатных квартир; *в двух комнатах* четырех- и пятикомнатных квартир; *в трех комнатах* шести- и более комнатных квартир;
- **3-х часов** (непрерывной инсоляции) — для детских дошкольных учреждений, общеобразовательных школ, школ-интернатов, учреждений здравоохранения и отдыха;
- **в общежитиях** — должны инсолироваться не менее 60 % жилых комнат;
- **летние помещения жилых зданий** — не должны ухудшать инсоляцию квартир, поэтому *не допускается проектировать лоджии* перед комнатами, которые являются расчетными по условиям обеспечения нормируемой инсоляции квартиры и т. д.

Перечень вопросов, связанных с необходимостью учета инсоляции в архитектуре, можно было бы продолжить (напр., уплотнение застройки и увеличение

© Е. В. Витвицкая, 2007

этажности в исторически ценной городской среде и др.). Но даже из приведенной информации видно, что при разработке архитектурных решений проектов застройки и реконструкции городов и зданий проектировщик должен выполнить инсоляционные построения и расчеты. Обычно в проектировании расчеты осуществляются по утвержденной методике. Однако до настоящего времени нормативными документами ещё не утвержден единый стандартизированный метод инсоляционных построений и расчета продолжительности инсоляции.

Существует много методов инсоляционных построений и расчета продолжительности инсоляции помещений [3-7 и др.], каждый из которых имеет свои достоинства и недостатки. Все методы инсоляционных построений можно разделить на две группы: графические и энергетические. В архитектурном проектировании нашли свое использование графические методы и наиболее распространенные из них мы рассмотрим ниже.

Контрольно-инсоляционный планшет Б. А. Дунаева [4] — выполняется на прозрачной фототехнической пленке; только для дней равноденствия — 22 марта и 22 сентября; с правой и левой сторон планшета имеется два дополнительных масштаба высот зданий 1:500 и 1:2000. На рис. 1 представлен контрольно-инсоляционный планшет для 55^{0}с. ш. Ниже на рис. 2-3 приведены примеры использования контрольно-инсоляционного планшета Б. А. Дунаева для определения продолжительности инсоляции.

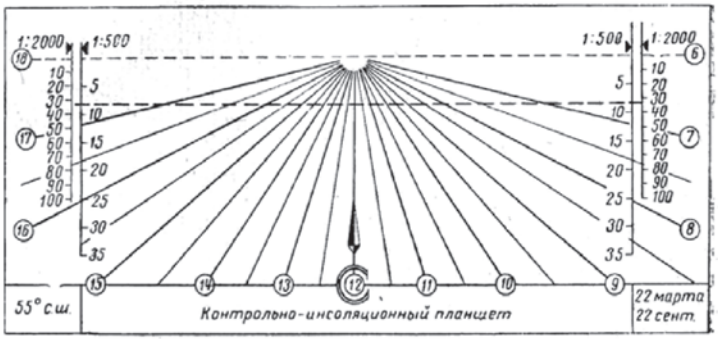

Рис. 1. Контрольно-инсоляционный планшет Б. А. Дунаева

Рис. 2 — *определение инсоляции исследуемой т. А на фасаде здания,* затеняемого зданием Б, которое превышает исследуемую точку на 32 м — т. А инсолируется на свободном участке с 6^{00} до14^{00}, а затеняется зданием Б с 8^{00} до10^{00} (здание В не будет затенять исследуемую току); с учетом затенения в застройке т. А будет иметь прерывистую инсоляцию — с 6^{00} до 8^{00} и с 10^{00} до 14^{00}, т. е. суммарная инсоляция составит 6 часов.

Рис. 3 — *определение затенения участка территории зданием Б высотой 35 м* — в соответствие с высотой здания по масштабным шкалам планшета проводится контрольная пунктирная линия, на которой лежат вершины всех суточных конвертов теней от здания Б; с учетом конвертов теней от зданий (расположенных в застройке) можно определить продолжительность инсоляции на любой точке генплана.

Неудобство при работе: масштабы транспортира и чертежа должны быть одинаковыми; отсутствуют контрольно-инсоляционные планшеты для лета, что не позволяет оценить затенение и инсоляцию помещения в летний период (напр., от солнцезащитных устройств).

Солнечные транспортиры А. Я. Штейнберга [5] — разработаны в масштабах для работы с генпланом (1:1000; 1:500) и планом здания (1:100; 1:50); для трех периодов года (весна-осень, лето, зима); для всех широт бывшего СССР. Для территории Украины достаточно двух транспортиров — 45^{0}с. ш. и 50^{0}с. ш.

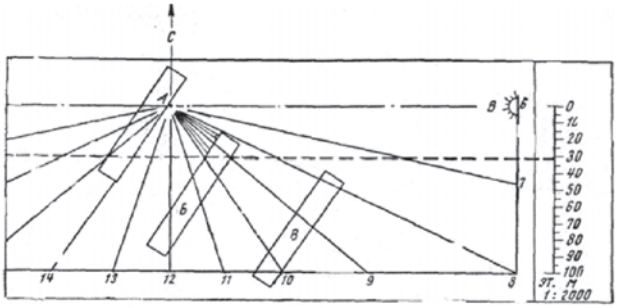

Рис. 2. Определение инсоляции в точке на фасаде здания

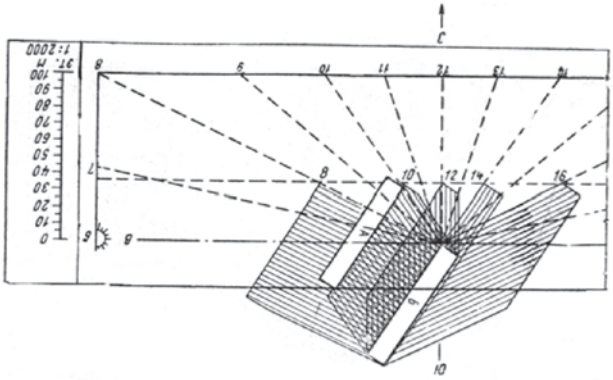

Рис. 3. Определение затенения участка территории зданием

На рис. 4 представлены солнечные транспортиры для 50^{0}с. ш. и примеры их использования для инсоляционных построений в помещении (а, б — весной и осенью, в — летом) и на территории застройки (г — весной и осенью).

Неудобство при работе: масштаб транспортира и чертежа должны быть одинаковыми; нужно делать построения отдельно для каждого периода года.

Инсоляционные графики В. Н. Оболенского [6] — выполняются на прозрачной фототехнической пленке; только для дней равноденствия — 22 марта и 22 сентября; с правой и левой сторон планшета имеется два дополнительных масштаба высот зданий 1:500 и 1:2000. На рис. 5 представлен инсоляционный график В. Н. Оболенского для 55^{0}с. ш.

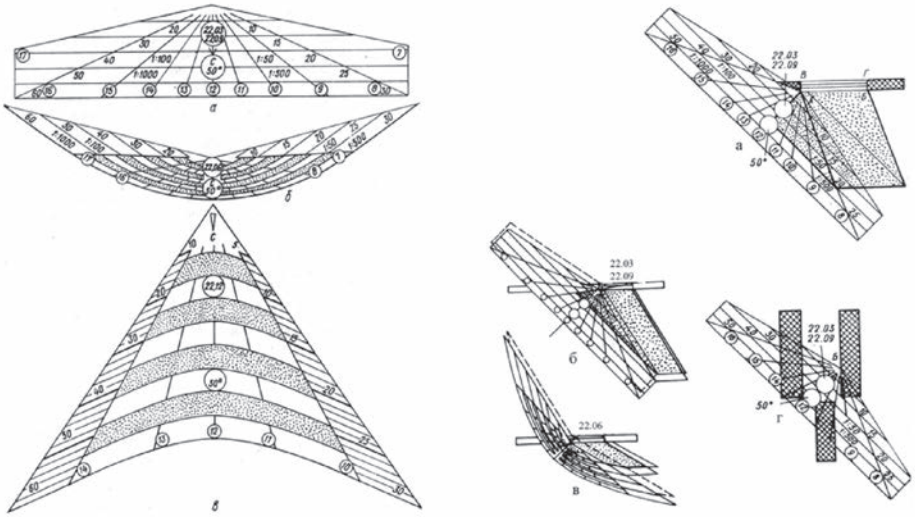

Рис. 4. Солнечные транспортиры для 500с.ш. и примеры их использования в помещении и на территории застройки

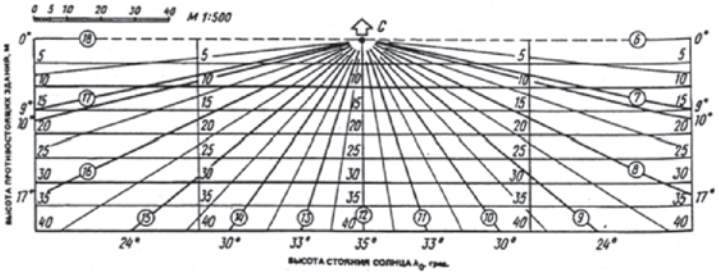

Рис. 5. Инсоляционный график В.Н. Оболенского

Методика его использования аналогична применению контрольно-инсоляционного планшета Б. А. Дунаева. Ниже приведены примеры использования инсоляционных графиков В. Н. Оболенского для определения продолжительности инсоляции исследуемой точки на генплане при затенении зданиями (рис. 6) и построение конвертов теней на участке от здания (рис. 7).

Неудобство при работе: нужно самим строить графики по указанной методике и устанавливать цену деления; масштаб графика и чертежа должны быть одинаковыми; отсутствует график для лета.

Среди всех методов, наибольшей информативностью и наглядностью отличается метод расчета инсоляции помещений с помощью солнечных карт [5-7].

Солнечные карты (инсоляметр) В. Н. Оболенского [6] — разработаны в масштабах для работы с генпланом (1:1000; 1:500) и планом здания (1:100; 1:50); для трех периодов года (весна-осень, лето, зима); для всех широт бывшего СССР. Для территории Украины достаточно двух транспортиров — 45^0с. ш. и 50^0с. ш.

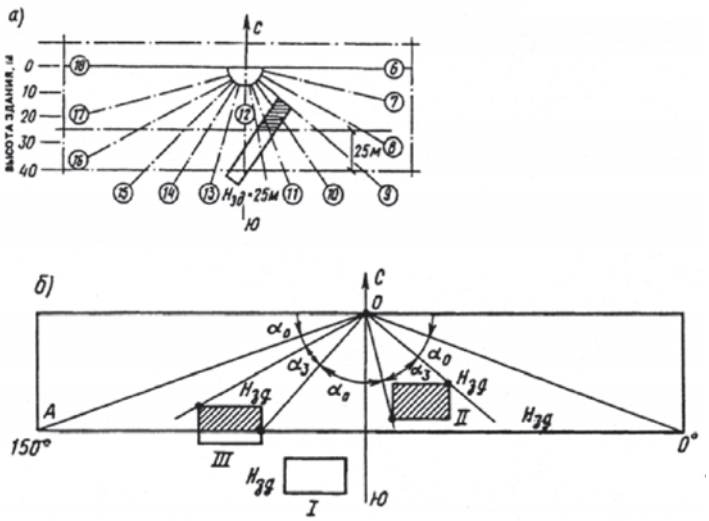

Рис. 6. Определение инсоляции для вариантов затенения зданиями

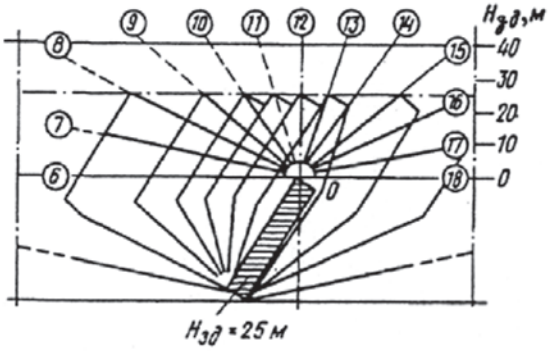

Рис. 7. Построение конвертов теней на участке от здания

На рис. 8 представлена солнечная карта В. Н. Оболенского для 45^0с. ш.; на рис. 9 — пример её использования для инсоляционных построений *на территории застройки* в весенне-осенний период; а на рис. 10 — пример её использования для оценки *затенения солнцезащитными элементами*.

Из построений видно, насколько они наглядны и легко позволяют оценить продолжительность инсоляции:

На рис. 9 — *затенение застройки* — напр., здание А затеняется зданием Б с 13^{50} до 18^{00}, а зданием В не затеняется и т. д.

На рис. 10 — *затенение помещения солнцезащитными элементами* — напр., горизонтальные элементы (а) — плита балкона с выносом 1,2 м и защитным углом $\alpha = 54^0$ затеняет помещение с 9^{40} до 14^{20}, а плита лоджии с выносом 1,3 м и защитным углом $\alpha = 52^0$ затеняет с 9^{20} до 14^{50}; вертикальные элементы (б) — лоджия на

южном фасаде затеняет помещение летом — до 10^{15} и после 13^{45}; весной-осенью — до 9^{20} и после 14^{40}; зимой — до 8^{15} и после 15^{45}.

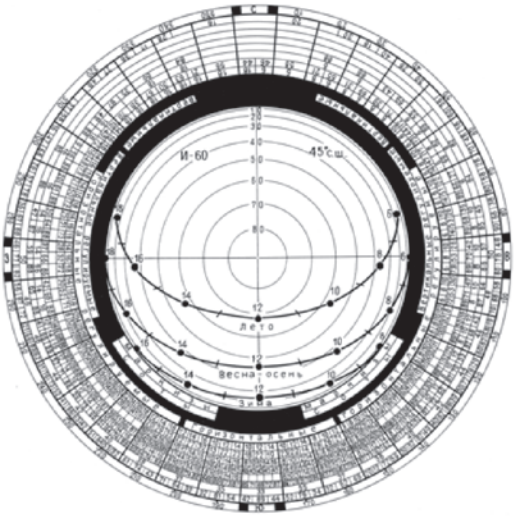

Рис. 8. Солнечная карта В.Н. Оболенского для 450с.ш.

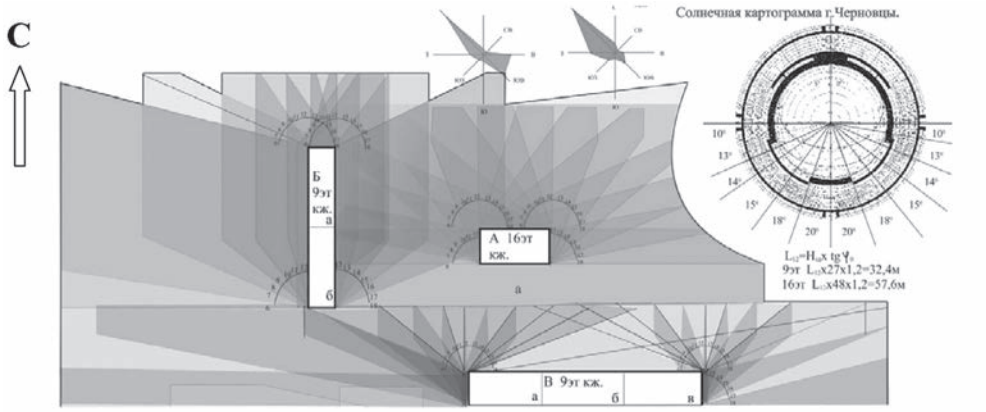

Рис. 9. Использование солнечной карты В.Н. Оболенского для построения конвертов теней на генплане (от зданий в застройке)

Достоинство при работе: солнечная карта В. Н. Оболенского без масштаба и поэтому масштаб чертежа не имеет значения; эффективность затенения вертикальными солнцезащитными элементами легко оценить сразу для трех периодов года: весна-осень, лето, зима.

Неудобство при построении конвертов теней на генплане: нужно делать много построений — от всех зданий и для трех периодов года (лето и весна-осень).

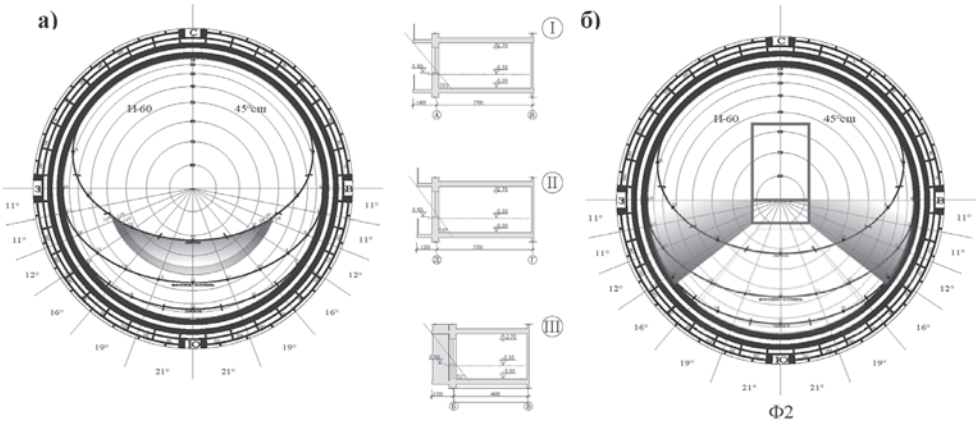

Рис. 10. Использование солнечной карты 450с.ш. для определения эффективности затенения помещения солнцезащитными элементами:

а) – затенение горизонтальными элементами балконов, лоджий, козырьков;
б) – затенение вертикальными элементами лоджий и козырьков.

Солнечные карты Б. А. Дунаева [7] — разработаны в масштабах для работы с генпланом (1:1000; 1:500) и планом здания (1:100; 1:50); для четырех периодов года (весна-осень, лето, зима); для всех широт бывшего СССР. Для территории Украины достаточно двух транспортиров — 45^0с. ш. и 50^0с. ш.

На рис. 11 представлена солнечная карты Б. А. Дунаева для 45^0с. ш. (применима для г. Одессы), а на рис. 12 — примеры её использования для инсоляционных построений затенения здания в застройке на генплане:

а) — затенение одним зданием; **б) —** затенение тремя зданиями.

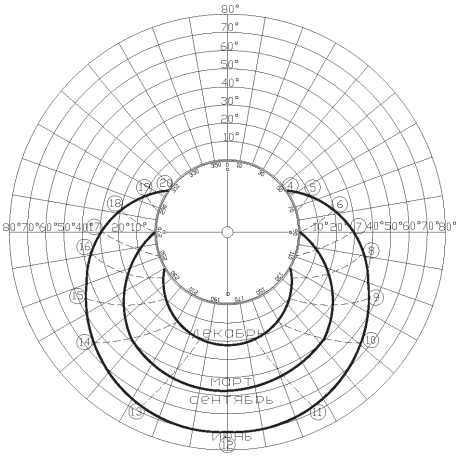

Рис. 11. Солнечная карта Б.А. Дунаева для 45^0с.ш.

Из построений видно, что солнечная карта Б. А. Дунаева еще более наглядна, чем солнечная карта В. Н. Оболенского, и её использование позволяет ещё легче

оценить продолжительность инсоляции. Вначале определяют инсоляцию помещения с учетом угла пропускания лучей через окно: летом — с 8^{45}до 15^{55}; весной-осенью — с 7^{40} до 17^{20}; зимой — с 8^{20} до 15^{40}.

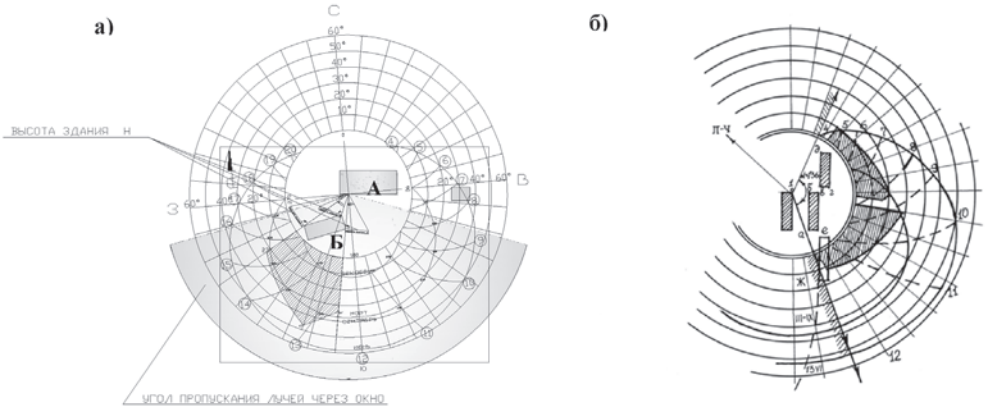

Рис. 12. Примеры использования солнечной карты А.Б. Дунаева для определения затенения здания в застройке (на генплане):

а) – затенение одним зданием; б) – затенение тремя зданиями

Затем определяют сектора затенения зданиями (расположенными на генплане и попадающими в угол пропускания лучей через окно анализируемого здания) и вычисляют инсоляцию помещения в различные периоды года:

– на рис. 12 а) — *затенение одним зданием* — здание А затеняется только одним зданием Б; на чертеже построен всего *один сектор затенения помещения*: летом — не затеняется; весной-осенью — с 12^{45} до 15^{30}; зимой — с 12^{50} до 15^{40}; тогда с учетом затенения *продолжительность инсоляции помещения здания А в застройке* составит: летом — с 8^{45}до 15^{55}, т. е. непрерывная инсоляция 7 часов 10 мин; весной-осенью — с 7^{40}до 12^{45} и с 15^{30} до 17^{20}, т. е. прерывистая инсоляция 5 часов 05 мин + 1 час 50 мин; зимой — с 8^{30}до $12^{50,}$ т. е. непрерывная инсоляция 4 часа 20 мин;

– на рис. 12 б) — *затенение тремя зданиями* — на чертеже построены *два сектора затенения помещения* (т. к. одно из затеняющих зданий перекрывает другое); с учетом затенения *продолжительность инсоляции помещения анализируемого здания в застройке* составит: летом — с 6^{00}до 12^{30} — непрерывная инсоляция 6 часов 30 мин; весной-осенью — с 8^{20}до 9^{10} и с 9^{15} до 12^{30} — прерывистая инсоляция 0 часов 50 мин + 3 часа 15 мин; зимой — не инсолируется.

Достоинство при работе: солнечная карта Б. А. Дунаева без масштаба и нет необходимости привязывать к ней масштаб чертежа; является очень наглядной и позволяет легко оценить продолжительность инсоляции для всех периодов года (весна, лето, осень, зима) как на генплане, так и на планах зданий и помещений, при этом легко можно учесть конструктивные особенности солнцезащитных элементов и стен здания. Можно констатировать, что на сегодняшний день солнечная карта Б. А. Дунаева является наиболее удобным инструментом для построений и оценки продолжительности инсоляции и затенения как отдельных зданий, так и территории участка на генплане в целом.

Во избежание ошибок и разночтений при выполнении инсоляционных расчетов в архитектурном проектировании целесообразно, чтобы нормативными документами был утвержден *единый стандартизированный метод инсоляционных построений и расчета*.

ЛИТЕРАТУРА

1. **ДБН 360-92**** "Градостроительство. Планировка и застройка городских и сельских поселений". — К.: Держбуд України, 2002.
2. **ДБН В. 2. 2-15-2005** "Житлові будинки. Основні положення". — Київ: Держбуд України, 2005.
3. **Пособие по проектированию** инсоляции жилых зданий и территорий застройки (для широт Украины). — К.: КиевЗНИИЭП, 2005.
4. **Дунаев Б. А.** Контрольно-инсоляционный планшет для расчета инсоляции территорий и зданий — в кн. "Естественное освещение и инсоляция зданий". — М.: СИ, 1968.
5. **Штейнберг А. Я.** Солнцезащита зданий. — Київ: Будівельник, 1986.
6. **Архитектурная физика** / Под ред. проф. Оболенского Н. В. — М.: СИ, 1998.
7. **Гусев Н. М.** Естественное освещение зданий. — М.: СИ, 1961.

УДК 725

А. А. Харитонова, Б. В. Гой

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ НАЦИОНАЛЬНОГО В АРХИТЕКТУРЕ

Постановка проблемы

Архитектура — искусство, которое не только формирует эстетичное и пространственное окружение жизни и деятельности людей, но и в свойственных ей творческих образах выражает общественные процессы, идеи, отражает их культурное, социальное и духовное влияние. Центры исторических городов мира на протяжении столетий сталкиваются с временными противоречиями, причем стили прошедших веков, прочитываемые в зданиях, не смешиваются, а только интерпретируют и отражают эпоху. Они контекстуальны с окружающей застройкой и отражают национальные особенности в архитектуре. Современные здания могут иметь контрастное архитектурное решение, но культурологические особенности неизменно возникают при создании образа.

В XXI веке Украина, как новое независимое государство, сталкивается с проблемами национально-культурного возрождения. Развитие государства в этом направлении возможно лишь посредством создания в украинском обществе атмосферы равенства, уважения и взаимопонимания всех народов, наций и этнических групп — именно той атмосферы толерантности, терпимости и поликультурности, которая всегда присутствовала на территории Украины. В условиях мировой гло-

 © А. А. Харитонова, Б. В. Гой, 2007

бализации вопросы национальной идентификации во всех формах искусства, в частности в архитектуре, все чаще возникают перед учеными и зодчими современности. Однако, если национальная музыка, художественно-прикладное искусство, литература или драматургия свободно и достаточно полно отображают ментальность и историческую память того или другого этноса, то архитектура является результатом не только творческого акта, но и других факторов, которые не зависят от создателя (в частности технологические требования, климатические особенности, строительная культура и возможности и т. п.)

Часто архитекторами-практиками национальное в архитектурном произведении видится исключительно в определении внешних признаков (например: форма крыш, использование традиционных декоративных элементов, отделочных материалов); и именно такой подход поддерживается заказчиками, однако. По глубокому убеждению авторов, он является поверхностным и часто приводит к своеобразной “шараварщине” в архитектуре. А это не содействует развитию современных национальных архитектурных традиций. Возможно, национальные особенности в архитектуре следует искать также и в высших уровнях организации строительной структуры, а именно: в пропорциях, в размерах пространств, в их взаимодействии и подчинении, в составе функциональных элементов, в конструктивном решении, в градостроительных особенностях и т. п.

Анализ публикаций и исследований

Вообще, последнее утверждение хоть и не новое (роботы Е. Сердюка, О. Варяницина, В. Проскурякова), но является больше гипотезой, чем признанным в научном мире фактом. В частности, значительное большинство украинских архитекторов-ученых (среди них Г. Галаган, Л. Жемчужников, О. Сластион, Г. Лукомский, В. Кричевский, М. Филянский, Д. Антонович, В. Чепелик, А. Макаров и другие) внешние признаки часто определяет как основные в формировании национального образа архитектуры [1].

Подобные взгляды часто высказывают и представители других научных школ: общеизвестными являются современные эксперименты создания архитектуры “в национальном духе” в городах России, Китая, а также в странах Западной Европы.

Изложение основного материала исследований

По мнению авторов, это в основном обусловлено тем, что подобные эксперименты базируются на исследованиях национальной архитектуры этносов, которые с давних времен проживали на конкретной географически локальной территории, и где развитие архитектурных традиций имело постоянный эволюционный характер. В некоторой степени, к другим результатам приводит поиск национальных особенностей архитектуры при изучении зданий, созданных этническими меньшинствами, которые проживали и творили в условиях отличных от тех, где формировалась их нация. Так, например, для Украины одним из самых ярких примеров такого национального меньшинства является еврейская община. Ее представители обитают тут с давних времен, и в течении веков создали для своих нужд много оригинальных зданий. Научная работа авторов над темой изучения архитектур-

ного наследия еврейской общины в городах Украины (в частности исследование Б. Гоя “Архитектура еврейских театров Украины. Принципы типологии и проектирования”, научный руководитель — проф. В. Проскуряков, оппоненты: проф. В. Куцевич и доц. А. Харитонова) показали, что специфика архитектуры, в частности, еврейских общественных зданий в Украине, наиболее ярко выражена не в приемах архитектурного оформления, а в средствах объемно-пространственной и функциональной организации. Характер архитектуры каждого из рассмотренных театральных или музейных зданий, их стиль, чрезвычайно разнообразны, а вот устойчивые особенности определены в функциональной организации, в связи жанра и вместимости, во взаимодействии системы “зал-сцена”, в принципах восприятия в градостроительной среде и т. д. [2]. Существующие музейные здания имеют множество несоответствий в своей архитектурной организации; они не успевают совершенствоваться и изменяться так быстро, как этого требует прогресс. Кроме того, они обязаны нравиться всем, т. е. отвечать вкусам всех людей, не зависимо от возраста и статуса. Частные галереи освобождены от подобных ограничений и могут позволить себе и показ лучших образцов актуального искусства, и оперативно применить последние достижения экспозиционной техники и технологии, развить философию органического здания. Самым дерзким и вычурным произведениям современного искусства предоставляется качественное музейное пространство. В основе проектирования закладывается интерпретация, а не имитация, основанная на соединении “органической” архитектуры с собственным творческим методом и использованием целой цепочки исторического наследия.

Национальные координаты во внешнем решении зданий заключаются в развитии и интерпретации объемно-пространственного решения иррациональных форм национальной идентичности и абстрактных аллегорий: использование надписей, национальных символов, соответствующих цветов, синтеза национальных искусств и тому подобное. И все это синкретически вплетается в архитектуру, которая формируется на острие самых современных архитектурных поисков своего времени [3]. Здесь культурно-эстетичные факторы действуют в плоскости иррациональных этнокультурных представлений, которые сложились на протяжении веков. Их основой являются мифологические культурно-эстетичные представления еврейского народа, сохраненные в религиозных книгах, которые и сегодня играют огромную роль в самоопределении этой нации. Выхолощенные советскими временами рассматриваемые вопросы породили стандартизацию, отсутствие горизонта и пространства, психологию “зоны” и “хрущеб”.

В современной этнопсихологии имеются определенные сомнения относительно общего еврейского национального менталитета из-за продолжительности существования народа при отсутствии территории собственного государства [4]. Но, если эти сомнения в известной степени справедливые относительно одного из проявлений менталитета — национального характера, то другое его проявление — национальное самосознание, которое основывается на общей истории, мифологии и соответствующем формировании общих национальных архетипов, у еврейского этноса имеют крепкие корни. Именно уважительное (временами даже фанатическое) отношение к древним традициям и законам (старательно описанных и систематизированных старейшинами и раввинами) стало основой сохранения культурных особенностей еврейского этноса до наших дней [5].

Соответственно, это отражается в средствах формирования образа еврейской национальной архитектуры, и в частности архитектуры театральной. Важную роль играют прежде всего те образы, которые базируются на национальных архетипах и являются ключом к иррациональным представлениям.

В итоге проведенного опроса представителей еврейской общины и контент-анализа современной еврейской прессы Украины авторами определено, что основными архетипами евреев Украины есть: *Исход* еврейского народа; *Тора,* ее восприятие не только как духовной, но и как социально-культурной ценности; *Храм* и сожаление о его разрушении; рассеивание народа и ожидание прихода мессии — *Мошеаха*. Для евреев, которые живут на территориях европейских стран, определяющим в их менталитете стало *Возвращение* на историческую Родину. В зависимости от самооценки своего места в этом процессе определяется позиция и мотивы участия в возрождении еврейской общественной жизни в стране. Важными также являются архетипы: *Катастрофа, Антисемитизм, Возрождение*.

Анализируя архетипы современного еврейства Украины, получаем возможность выделить ряд визуальных образов, связанных с ними, а также символическую систему объемно-пространственных и композиционных приемов, которые логически вытекают из этих образов. Так, Тора — это книга, свиток, древние письмена; Храм — Божественный порядок — целостная композиция взаимно подчиненных объемов и пространств; Печаль — черный цвет, руина; Мошеах — надежда на спасение — светло в темноте; Возвращение — движение по кругу, ступени; Катастрофа — пустота (потеря того, что могло бы быть); Антисемитизм — стена непонимания; Возрождение — движение вверх, движение к свету, древние национальные символы.

Этот список, без сомнения, можно продолжать, но изучение и анализ как исторических еврейских зданий, так и современных архитектурных произведений, связанных с украинским и другими народами, определяет значительную роль этих архетипов в формировании их художественно-эстетического образа. Национальная основа архитектурного произведения не должна противоречить современным архитектурным тенденциям. Она должна формироваться на основе традиционных объемно-пространственных и функциональных связей и только дополняться применением национальной символики, связанной с архетипами, посредством которых архитектурное произведение может быть идентифицировано и наполнено глубоким содержанием.

ЛИТЕРАТУРА

1. Історія української архітектури / Ю. С. Асєєв, В. В. Вечерський, О. М. Годованюк та ін.; За ред. В. І. Тимофієнка. — К.: Техніка, 2003. — 472 с.:іл.
2. Проскуряков В., Гой Б. Принципи та складові формування сучасної архітектури єврейського театру в Україні // Вісник НУ “Львівська політехніка”. — 2006. — № 568. — С. 235-244.
3. Проскуряков В., Гой Б. Подібності та відмінності формування архітектури і мереж українських та єврейських театрально-видовищних будівель на теренах України в XIX–XX століттях // Містобудування та територіальне планування: Науково-технічний збірник. — К.: КНУБА. — 2005. — №22. — С. 280-292.

4. Психология формирования и развития личности / Под общ. ред. Л. И. Анциферовой. — М.: Наука, 1981. — 366 с.
5. Саванчук И. Еврейская культура в вопросах и ответах. — Ростов н/Д: Феникс, 2000. — 192 с.

УДК 725.516

О. Н. Протопопова, Е. Д. Позигун

ТЕНДЕНЦИИ ФОРМИРОВАНИЯ ХОСПИСОВ В УКРАИНЕ И ЗА РУБЕЖОМ

С повышением средней продолжительности жизни населения европейских и других развитых стран постоянно растет число людей, преодолевающих рубеж 65-летнего возраста. Процесс старения населения влечет за собой изменение картины заболеваемости и смертности. Теперь все чаще люди умирают в преклонном возрасте от хронических болезней, характеризующихся разнообразными физическими и психологическими расстройствами и нередко несущих с собой социальные проблемы. Больные и их родственники нуждаются в поддержке по преодолению трудностей, связанных с окончанием жизни.

Во всем мире для таких больных развита система хосписов — учреждений здравоохранения для оказания медицинской, социальной и психологической помощи преимущественно онкологическим больным в терминальной стадии болезни и психологической поддержки их родственников [1].

Первое употребление слова хоспис в применении к уходу за умирающими появилось в XIX веке, а к середине XX века сформировалась концепция современного хосписного движения. Появился термин “паллиативная медицина” (от латинского — “дающий временное облегчение”). По определению, данному Всемирной организацией здравоохранения в 2002 г., паллиативная помощь — это “подход, позволяющий улучшить качество жизни пациентов и членов их семей, столкнувшихся с проблемой смертельного заболевания, путем предотвращения и облегчения страданий благодаря раннему выявлению и точной оценке возникающих проблем и проведению адекватных лечебных вмешательств (при болевом синдроме и других расстройствах жизнедеятельности), а также оказанию психосоциальной и моральной поддержки” [2].

Паллиативная медицина базируется на ряде принципов. Она:

– утверждает жизнь и рассматривает смерть как нормальный процесс;

– не ускоряет и не замедляет смерть;

– обеспечивает облегчение боли и других беспокоящих симптомов;

– объединяет психологические и духовные аспекты ухода за больными;

– предлагает систему поддержки, чтобы помочь больным жить активной жизнью до конца;

– предлагает систему поддержки, чтобы помочь семьям справится с трудностями во время болезни родственника, а также после его смерти.

 © О. Н. Протопопова, Е. Д. Позигун, 2007

В настоящий момент нормативная база для проектирования хосписов в Украине отсутствует. На сегодняшний день, несмотря на повышенное внимание к вопросам смерти и умирания во всем мире, в Украине только зарождаются принципы паллиативной помощи населению. До сих пор на государственном уровне нет единой программы развития хосписов, однако предпосылки к созданию норм проектирования таких учреждений уже есть, например, вскоре вступит в действие концепция реформирования системы здравоохранения Украины.

По мере реформирования изменится назначение стационарной медицинской помощи. Произойдет, прежде всего, дифференциация действующих стационаров. Первый уровень — больницы для лечения острых форм заболеваний — основной тип учреждений в реформированной системе стационарной помощи с необходимым диагностическим и лечебным оборудованием, интенсивными технологиями и круглосуточным врачебным уходом.

Второй уровень — отделения и больницы для лечения и реабилитации пациентов с хроническими заболеваниями (в том числе для длительного пребывания пациентов).

Третий уровень — больницы сестринского ухода и хосписы. Изменение функций существующих стационаров не является приоритетной задачей и может происходить по мере реформирования [3].

В Украине история хосписного движения не насчитывает и десяти лет. Первый хоспис открылся во Львове пять лет назад. Годом позже заработал Ивано-Франковский хоспис, а совсем недавно, менее двух лет назад, начал работать хоспис в Харькове [4]. Специализированных хосписных центров в Украине всего семь, шесть из них располагаются в приспособленных зданиях.

В мировой практике на 15000 чел. приходится как минимум одна хосписная койка, в Украине — одна на 111000 человек [5], т. е. в семь раз меньше. По расчетам специалистов из Санкт-Петербурга, на 500 тыс. человек нужен один хоспис с 25-30 койко-местами в стационаре, т. е. — одна койка на 16667 — 20000 чел., что приблизительно соответствует мировой практике.

Одной из особенностей отечественных хосписов является их относительно большая вместимость. К примеру, Берлинский хоспис рассчитан всего на 12 коек. Но поскольку уровень жизни там значительно выше, немцы при необходимости могут “организовать реанимационную палату с высококвалифицированным медперсоналом на дому”. Многие украинцы по вполне понятным причинам такой возможности не имеют.

Отсутствие специальной программы, отмечают специалисты, причиняет государству убытки. Ведь большинство людей, которые должны ухаживать за безнадежно больными, часто вынуждены бросать работу. Вместе с тем, любому государству, будь то США или Украина, хосписы приносят экономическую выгоду. Американцы экономическую целесообразность хосписов оценивают по величине валового национального продукта, произведенного родственниками, освобожденными от ухода за безнадежно больным. У нас ее (т. е. экономическую целесообразность) определяют иначе — по количеству невостребованных в больнице койко-мест, числу несостоявшихся вызовов участковых врачей и скорой помощи.

К примеру, Львовский хоспис, рассчитанный на 30 коек, сэкономил городско-

му бюджету 1 млн гривень. Простой расчет показывает, что за полтора года существования медико-социального центра Харьковская казна сэкономила не менее 3 млн гривень. Вполне понятно, что открытие "дочерних" хосписов в районных центрах и участковых сельских больницах не только поможет разрешить проблему инкурабельных больных, но и принесет значительную экономическую выгоду государству. Кстати говоря, в г. Балаклея Харьковской области уже появился первый "дочерний" хоспис на 15 коек. В ближайшее время планируется открытие хосписа в Ольшанах. Еще несколько райцентров "стоят на очереди".

Обычно, источниками финансирования хосписов являются бюджетные средства, средства благотворительных обществ и добровольные пожертвования граждан и организаций.

По всем показателям хосписы относятся к медицинским учреждениям и, следовательно, попадают под действие принятых в Украине норм ДБН в. 2. 2-10-2001 "Учреждения здравоохранения" [6]. Следует отметить, что эти нормы не могут в полной мере отразить специфику и потребности хосписа. Сегодня одна из основных задач Министерства здравоохранения — разработка и утверждение специализированных нормативных документов для строительства хосписов. Такие процессы уже стимулируются всеукраинскими общественными и благотворительными организациями. С другой стороны, в Украине уже появляются новые здания хосписов. Это стало возможно благодаря частичному использованию нормативного документа МГСН 4. 01-94 "Хосписы", разработанного для Москвы в 1994 г. [1], в котором представлены специфические требования касательно градостроительных аспектов размещения, организации генплана, функциональных и архитектурно-планировочных особенностей этих объектов.

Согласно МГСН 4. 01-94, хосписы следует размещать в селитебной, зеленой или пригородной зонах на земельных участках, наиболее благоприятных по санитарно-гигиеническим условиям.

Хосписы рекомендуется предусматривать для жилых районов с населением 250000 чел. и более. При соответствующем обосновании допускается предусматривать хосписы в жилых районах с меньшей численностью населения. Мощность стационаров хосписов рекомендуется в пределах от 25 до 30 коек.

При выборе участков рекомендуется предусматривать доступность проезда к хосписам больных и их родственников, близость к действующим больницам и зданиям для богослужения.

Размеры земельных участков рекомендуется принимать из расчета не менее 0,05 га на одну койку стационара хосписов без учета площади гаража и летней стоянки автомашин.

Здания хосписов следует размещать не ближе 30 м от красных линий застройки, а также от жилых и общественных зданий. На земельных участках хосписов следует предусматривать подъездные пути к главному входу, выездной службе, службе приготовления пищи, помещению для хранения трупов и другим службам и помещениям, требующим транспортного обеспечения. Подъездные пути не следует проектировать перед окнами палат стационара хосписов. Проезд к наружному выходу помещения для хранения трупов должен быть отделен от подъездных путей к другим службам и помещениям хосписов.

Территория хосписов должна быть озеленена. Площадь зеленых насаждений и

газонов должна составлять не менее 60% площади участка хосписа. По периметру ограждения с внутренней стороны рекомендуется полоса зеленых насаждений шириной не менее 5 м и высотой не менее 2 м. При проектировании садово-парковой зоны территорий хосписов следует стремиться к достижению эффектов естественного и живописного ландшафта [1].

Таким образом, можно сделать вывод, что МГСН 4. 01-94 “Хосписы” не противоречат принятым на Украине ДБН в. 2. 2-10-2001 “Учреждения здравоохранения”. Вместе с тем, следует учитывать, что они разработаны для города с очень высокой плотностью населения, и следовательно, подлежат уточнению.

В частности, в практике строительства хосписов за рубежом можно проследить тенденцию их размещения у кромки воды и даже с выносом отдельных элементов генплана на пирсы, намывные острова и отмели (см. рис. 1).

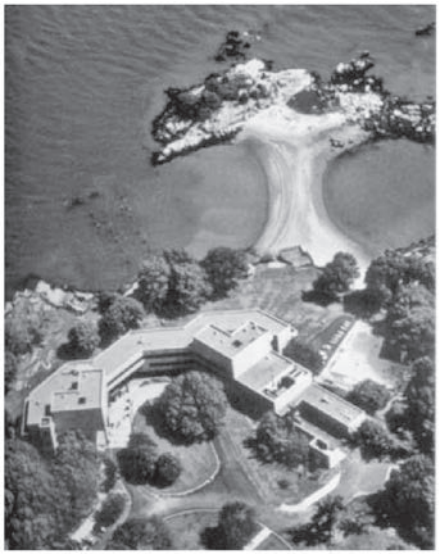

Рис. 1. Хоспис в штате Коннектикут, США

Пляжи, солярии и аэрарии можно отнести к средствам архитектурной выразительности генплана хосписа и использовать как доминанту композиционного решения.

Изучив историю формирования и тенденции развития хосписов в Украине и за рубежом, можно выделить три основных типа таких объектов:

– при культовом сооружении;
– при медицинском центре;
– в отдельно стоящем здании.

Каждый из перечисленных типов хосписов имеет определенную функционально-планировочную структуру (см. рис. 2-4).

Архитектурно-планировочное решение хосписа зависит, прежде всего, от количества и состава палат, наличия рекреаций и зимних садов, состава лечебно-профилактических кабинетов.

Рис. 2

Рис. 3

В зависимости от типа хосписа в структуре функциональных групп предусматривается определенный состав помещений. Для ориентации в настоящее время могут быть использованы МГСН 4. 01-94 “Хосписы”, разработанные для Москвы с учетом предложенных функциональных групп в трех типах хосписов.

ТИП 3. В ОТДЕЛЬНО СТОЯЩЕМ ЗДАНИИ

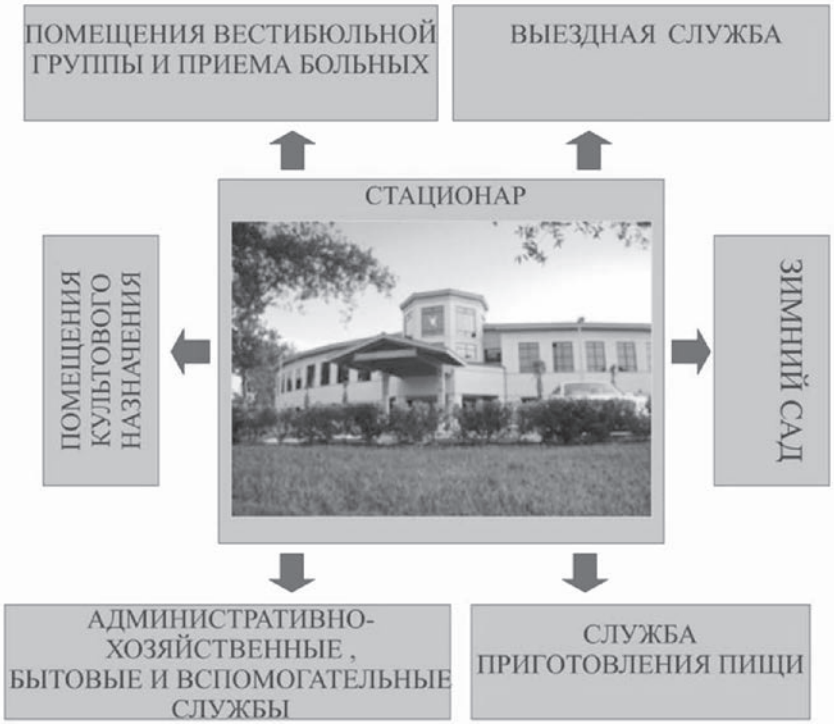

Рис. 4

Количество палат определяется заданием на проектирование и обычно составляет 15-30 одноместных комнат, часто применяется двухместное размещение, при этом количество палат сокращается на 20-30%.

С другой стороны состав палат определяется исходя из типологии хосписов. В процессе исследования было выявлено, что существует три основные группы хосписов по возрасту пациентов (см. рис. 5).

В мировой практике преобладают хосписы смешанного типа, при этом 5 -10 % палат составляют детские, а 90-95% — палаты для взрослых.

Решение палат, игровых для детей, психологи рекомендуют решать приближенно к домашней обстановке, предусматривая помещение для родственников, желающих остаться на ночь. Площади палат с санузлом не должны быть менее 22 мI при одноместном размещении и 28 мI при двухместном размещении.

Таким образом, в Украине ощущается потребность в создании специализированных учреждений для невыздоравливающих людей — в хосписах. При этом необходимо разработать нормативную базу для таких объектов с учетом украинской специфики, а также функциональные схемы хосписов трех предлагаемых типов и принципы архитектурно-планировочной организации.

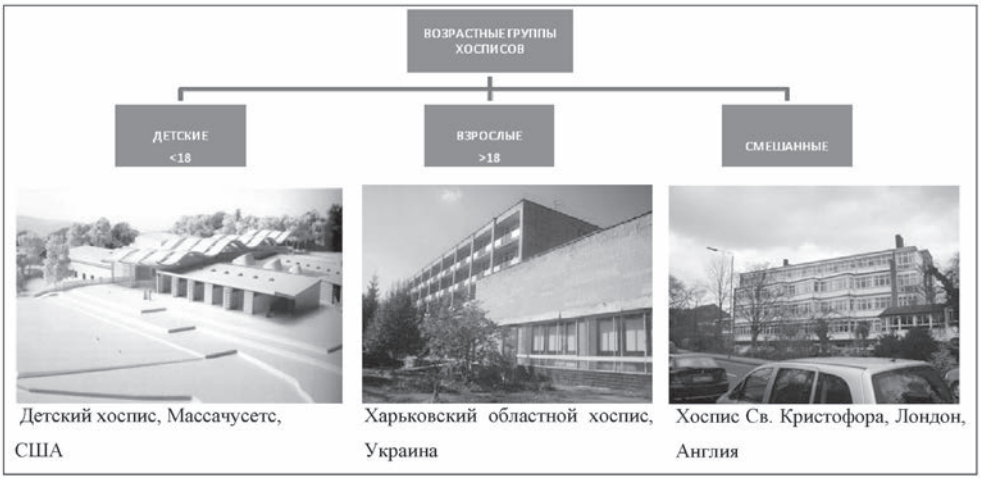

Рис. 5

ЛИТЕРАТУРА

1. МГСН 4. 01-94. “Система нормативных документов в строительстве московские городские строительные нормы. Хосписы”. — М., 1994.
2. МГСН 4. 12-97. “Система нормативных документов в строительстве московские городские строительные нормы. Лечебно-профилактические учреждения”. — М., 1997.
3. http://www. kraina. org. ua/ua/module/health/conception/117/alternative/
4. http://1k. com. ua/116/details/8/1
5. http://www. investor. net. ua/ru/news/info-18585. html??SID
6. ДБН В. 2. 2-10-2001. “Здания и сооружения. Учреждения здравоохранения”. — Киев, 2001 г.

УДК 711.168:725.34(1-21)

Н. М. Ярёменко

РЕКОНСТРУКЦИЯ ЗАСТРОЙКИ ПРИБРЕЖНОЙ ЗОНЫ ИСТОРИЧЕСКИХ ЦЕНТРОВ ГОРОДОВ

Для многих европейских городов с долгой историей развития и сохранившимся историческим наследием в прибрежной части возникает специфическая проблема. Она заключается в необходимости реконструкции и модернизации исторических приморских территорий при обязательном ограничивающем условии сохранения памятников архитектуры и градостроительного искусства.

Важной предпосылкой гармоничного сочетания исторических и новых объектов является наличие композиционных взаимосвязей между ними. Сопоставление

© Н. М. Ярёменко, 2007

таких объектов по отдельным архитектурным характеристикам, как, например, пространство, форма, пластика, цвет и прочее позволяет установить меру их композиционного взаимодействия в диапазоне от подобия до контраста. В процессе развития города происходит поэтапное изменение количественного соотношения “новой” и “старой” застройки. Иногда даже незначительные преобразования и изменения могут нарушить гармонию старой застройки, в других случаях новые объекты гармонично вписываются в существующую застройку.

Силуэт исторически сложившихся приморских городов формировался на протяжении долгого времени. Этот длительный процесс не был лишен элементов стихийности, но в большинстве случаев силуэт создавался сознательно, подчеркивая наиболее важные части городского организма. Создание яркого в архитектурном отношении силуэта города может быть обеспечено на основе творческой преемственности.

Сохранить существующий образ города можно только тогда, когда развиваются и подчеркиваются ранее принятые основы его пространственной композиции. Введение новых акцентов в застройку, имеющую значительное количество памятников архитектуры, требует органического их сочетания с историческими памятниками прошлого. Это же касается и новых городов со сложившимся обликом, где есть архитектурные акценты, созданные сравнительно недавно. Только всесторонне учитывая предыдущие приёмы пространственной композиции, можно сохранять и развивать целостный облик города. В то же время, было бы неверно механически переносить в новые условия старые формы и приемы застройки, создавать новые доминанты, подобные старым высотным акцентам. Современные достижения строительной техники дают возможность творчески развивать эти формы, что в сочетании с правильным учетом градостроительных традиций, исходящих из определённых природных, национальных и других особенностей этих городов, может, не нарушая их исторического облика, способствовать созданию интересных современных ансамблей. При сооружении новых объектов в развивающейся городской среде возникает проблема преемственности. В мировой практике можно выделить два направления проектирования и сооружения новых объектов в исторической архитектурной среде. Одно из этих направлений — путь контраста, когда детализированным тонким формам старинных объектов-башен, соборов, дворцов, колоколен противопоставляются заведомо простые, геометрически спокойные новые объемы. Зачастую такие объекты выступают как фон для исторических акцентных зданий. Другое направление — более сложное и в то же время — более верное: создание объектов, которые по своим формам, архитектурному облику, композиционному построению были бы зрительно близки историческим, но построенные в совершенно новых, современных конструкциях. Такие здания не копируют ранее созданные, а ассоциируются с ними. При данном подходе историческая и более современная застройка имеет общую характеристику — скульптурность.

Процесс формирования облика города, как живого организма — безусловно, непрерывный, однако следствием такого преобразования часто являются необратимые изменения в худшую сторону. Исторически сложившаяся застройка старой Ялты — район Поликуровского холма имеет свою доминанту — памятник архитектуры — колокольню Иоанна Златоуста. Основная застройка Поликуровского хол-

ма — жилая малой и средней этажности. В настоящее время вблизи набережной строится многоэтажный комплекс. При восприятии города с моря этот комплекс загораживает собой колокольню (илл. 1). Соседство старой и новой архитектуры часто вызывает споры. Набережная Ялты состоит преимущественно из зданий начала 20 века. Среди зданий набережной особенно выделяется объем гостиницы “Ориадна”. В последние годы в непосредственной близости от главного здания гостиницы построен высотный современный корпус. Объем корпуса представляет собой усеченную призму и имеет сплошное тонированное остекление темно синего цвета. Объект и по форме и цветовому решению резко контрастирует с окружающей застройкой. Объем здания чужероден и тяжеловесен в сравнении с детализированной классической архитектурой зданий набережной (фасады исторических зданий набережной Ялты преимущественно решены в бело-желтых тонах).

В исторических приморских городах следует стремиться к сохранению присущего этим городам планировочного и объемно-пространственного масштаба в условиях значительного увеличения общего объема застройки и создания крупных новых массивов. Главной доминантой приморской зоны исторических городов является его центр. С целью сохранения исторического облика центра и его пространственно-планировочной структуры в условиях реконструкции возникает необходимость сохранения всей сложившейся квартальной сети без её укрупнения (исторический город), а в некоторых случаях и с объединением отдельных маломерных кварталов, и с сохранением периметрального характера застройки.

В настоящее время интенсивного массового жилищного строительства, с учетом возросших инженерно-технических возможностей очень важно регулирование этажности зданий. При строительстве в пределах исторического центра этот вопрос приобретает особую актуальность. Во многих прибрежных исторических городах (Копенгаген, Амстердам...) или в пределах только исторического ядра — центра города существует требование ограничения этажности.

Одесский Приморский бульвар и прилегающие кварталы построен в начале XIX-го века и представляет собой объединённые по стилистике, единому композиционному замыслу 5-6-этажные дома. В этой части исторического центра города долгое время доминировал объем Оперного театра. Здание театра выделяется среди остальной застройки не только объемами и высотой (в полтора-два раза большей по сравнению с окружающей застройкой), это еще и смысловой, функциональный акцент. Театр был средоточием, центром общественной жизни эпохи зарождения города. В последние годы в непосредственной близости от здания театра был построен жилой дом практически равный по высоте театру. Сегодня, при восприятии со стороны моря, выделяются два, расположенных по соседству, схожих по объёму и несопоставимо неравных по историческому и функциональному назначению здания (илл. 2). Охрана исторического центра — это не только охрана архитектурных памятников, но и, насколько это возможно, сохранение атмосферы исторической эпохи. При проектировании в условиях исторического центра важно учитывать не только вертикальные параметры окружающей традиционной застройки, но и протяженность фасада, соподчиненность элементов архитектуры, а также характер восприятия со стороны моря.

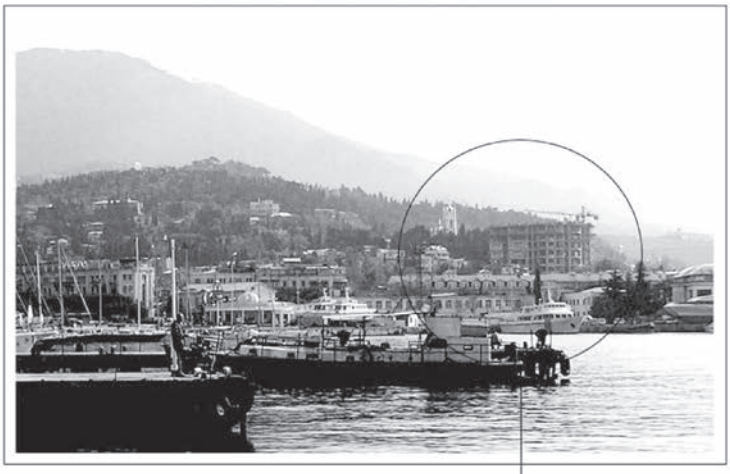

1

2

Илл. 1. Современное строительство в исторической застройке Ялты

1 – Строительство нового объекта на Поликуровском холме внесло дисгармонию в исторически сложившуюся малоэтажную застройку этого района. При восприятии города со стороны моря новое здание загораживает собой историческую доминанту – Колокольню Иоана Златоуста.

2 – Высотный современный корпус, построенный в последние годы в непосредственной близости от гостиницы "Ориадна". Объект и по форме и цветовому решению резко контрастирует с окружающей застройкой. Объем здания чужероден и тяжеловесен в сравнении с детализированной классической архитектурой зданий набережной

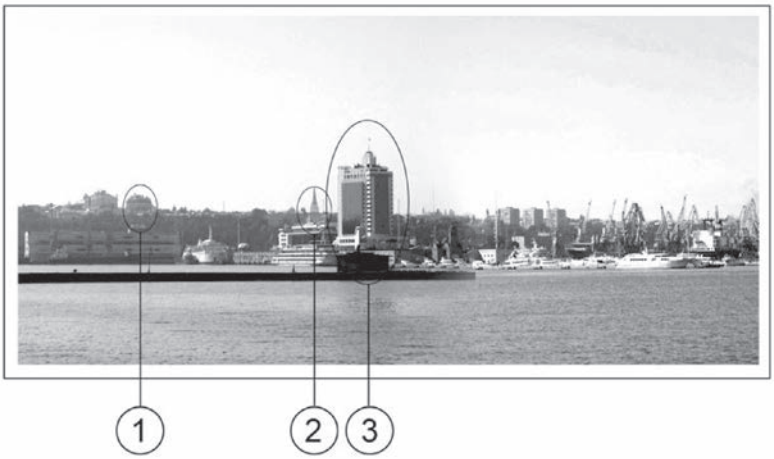

Илл. 2. Новые объекты в прибрежной зоне исторического центра Одессы

1 – Жилое здание, расположенное в непосредственной близости к Одесскому Оперному театру – одному из самых значимых архитектурных памятников города. Объемы здания и театра визуально равны по массе и несопоставимо неравны по исторической ценности и функциональному назначению.
2 – Колокольня воссозданного Спасо-Преображенского собора. Вертикаль колокольни послужила доминантой исторического центра города, восстановив первоначальный замысел.
3 – Высотный объем гостиницы взял на себя роль новой, более сомасштабной развивающемуся городу доминанты.

Существует ряд причин, вследствие которых необходимо дальнейшее развитие высотной композиции некоторых исторических городов. Одна из них — быстрый рост многих городов, в силу чего их исторически сложившийся силуэт зачастую перестаёт активно влиять на всю застройку. В этих случаях силуэт может получить своё дальнейшее развитие с тем, чтобы оказывать влияние на город в его новых размерах и, в первую очередь — на растущий городской центр, который всегда был и останется основой пространственной композиции населенного места. Многие старые города не имели выразительного силуэта. Некоторые города в силу исторических событий (войны, стихийные бедствия) утратили некогда характерный архитектурно-художественный облик. Эти причины подтверждают, что дальнейшее развитие городского силуэта приобретает первостепенную важность для исторических приморских городов. Во многих приморских городах (как и в исторической части побережья Одессы) застройка постепенно “наступала” на акваторию. Здания, выходящие своим фасадом непосредственно на водное пространство, со временем оказываются на расстоянии от побережья. Амстердам — город, который построен на сваях и насыпных участках, в процессе исторического развития расширял свою территорию в сторону акватории. Можно сказать, что новый морской фасад “наслаивался” на предыдущий, который соответственно становился внутригородской

улицей. Площадь Дам — место, где в 1270 г. образовалась рыбацкая деревня — историческое ядро города. Здесь река Амстель впадала в залив Зайдерзе. В средние века площадь Дам выходила прямо к заливу. Сегодня эта площадь находится на значительном расстоянии от устья Амстеля. В случае Амстердама, интенсивный рост города происходил постепенно. Так, в районе исторического ядра города сохранились здания позднеготического стиля. Здания, расположенные ближе к проливу, в основном, относятся к голландскому ренессансу. Но и сейчас лицо города обновляется за счет появления новых, современных объектов.

Первую из перечисленных ситуаций можно рассмотреть на примере исторической части прибрежной застройки Одессы. Со времен основания города изменились размеры пассажирских судов, увеличил в несколько раз свою территорию сам город, в новых районах поднялась его средняя этажность. Появилась несоразмерность узлового элемента композиции набережной (памятника основателю города Дюку де Ришелье) окружающим портовым сооружениям. Береговая линия в центре Одессы была смещена в сторону моря, хотя и не так значительно, как в Амстердаме. В начальный период центральная доминанта набережной — Потемкинская лестница спускалась непосредственно к морю. Сейчас между лестницей и границей акватории и суши — более ста метров. Эта территория отдана под транспортные коммуникации и портовые сооружения. Далее — по оси лестницы, на насыпном молу — территория Морского вокзала. На этой территории расположено двухэтажное здание вокзала. Вся территория до недавнего времени представляла собой покрытую асфальтом площадь. В 1999-2001 гг. вблизи здания Морского вокзала была построена современная гостиница. Высотный объем гостиницы взял на себя роль новой, более сомасштабной развивающемуся городу, доминанты (илл. 2).

Вторую причину хорошо иллюстрирует большая часть прибрежной территории Одессы, которая представляет собой практически сплошной зеленый массив. На протяжении большей части побережья город не имеет морского фасада. Прибрежные склоны Одессы имеют оползневой характер. До недавнего времени эта территория относилась к так называемым “неудобным” территориям. В настоящее время, благодаря развитию строительных технологий, эту территорию можно отнести уже к “градостроительно пригодным” территориям.

Третья причина дальнейшего силуэтного развития исторических городов — уничтожение исторической застройки города или ее части вследствие природных катастроф или войн. Многие старинные города бывшей Югославии разрушены, как, например, старинный хорватский порт и популярнейший курорт Дубровник, который был превращен в руины в результате военных действий в 1991 году.

Многовековая история архитектуры содержит ряд наглядных примеров того, как в результате утраты определенных высотных доминант, города теряли свой характерный облик. Когда в 1902 г. рухнула центрирующая вертикаль Венеции — 100-метровая кампанила св. Марка, стало ясно, как велика была роль этой доминанты — исключительно важного элемента силуэта города. Отсутствие контраста плоскому рельефу, а также значительным купольным сооружениям города сделало неузнаваемым привычный облик Венеции. Только после того как кампанила была восстановлена, город приобрел свойственный ему уникальный облик. Воссозданный Спасо-Преображенский собор (г. Одесса), несмотря на значительную

удаленность от побережья, гармонично вписался в силуэт исторической застройки. Вертикаль колокольни послужила доминантой исторического центра города, восстановив первоначальный замысел (илл. 2).

Практика проектирования показывает, что наряду с многочисленными отрицательными примерами “сочетания” новых вертикальных объемов с историческим силуэтом города существуют и удачные примеры, когда новые вертикали, решенные в современных архитектурных формах, новыми конструктивными приёмами, не копируя ранее созданные образцы, могут ассоциироваться с ними, тактично их дополняя. Только успешно решая эту сложную творческую проблему, можно достичь определенного прогресса в вопросах развития объемно-пространственной композиции городов.

При реконструкции прибрежной зоны исторического города необходим анализ функционально-планировочного состояния территории. Так, для Одессы требуется реконструкция как промышленной, так и курортно-рекреационной зоны. При организации единого архитектурно-ландшафтного ансамбля, в первую очередь, необходимо освободить побережье от промышленных и складских объектов, вынести за пределы прибрежной зоны малорентабельные, неэстетичные сооружения, ликвидировать ветхие, аварийные постройки. Курортно-рекреационная зона морского побережья Одессы занимает значительную площадь и имеет важное градоформирующее значение. Эта зона морского побережья Одессы имеет территориальные резервы, которые могут быть выявлены в результате комплексной планировочной организации приморского курорта. Необходимо вынести за пределы морского побережья города некоторые нежелательные объекты (специализированные санатории).

Примером реконструкции функционально-планировочной структуры прибрежной зоны является реконструкция портово-промышленного комплекса под место отдыха и развлечений в Барселоне (илл. 3). В 90-е годы в Барселоне началось преобразование портовой зоны: появились рестораны, кинотеатр, Выставочно-торговый и развлекательный центр, Международный центр коммерции, а в 1995-м — был построен испанский национальный аквариум. Портово-промышленная часть и грузовые причалы вынесены за пределы городской черты, к общественно-развлекательной зоне примыкают причалы для пассажирских судов и международный яхт-клуб. Новые здания размещены на насыпных территориях залива, водная поверхность служит зрительной границей между современной архитектурой и историческим центром, смягчая контраст между различными стилями. Обновленная прибрежная территория является местом притяжения, большой популярностью пользуются общественные объекты, размещенные на ней. Аквариум стал самым посещаемым местом в Барселоне. Реконструированная зона отдыха насыщена малыми архитектурными формами: изогнутыми декоративными лестницами, сверкающими стеклянными конструкциями, беседками и легкими декоративными сооружениями.

При реконструкции прибрежной зоны исторических городов часто выявляется необходимость реорганизации транспортных сетей. Единственная часть города Одессы, где существует визуальная связь города и моря — исторически сложившийся ансамбль Приморского бульвара и Потемкинской лестницы. Но и в этой части побережья есть проблема — Потемкинская лестница, которая ранее

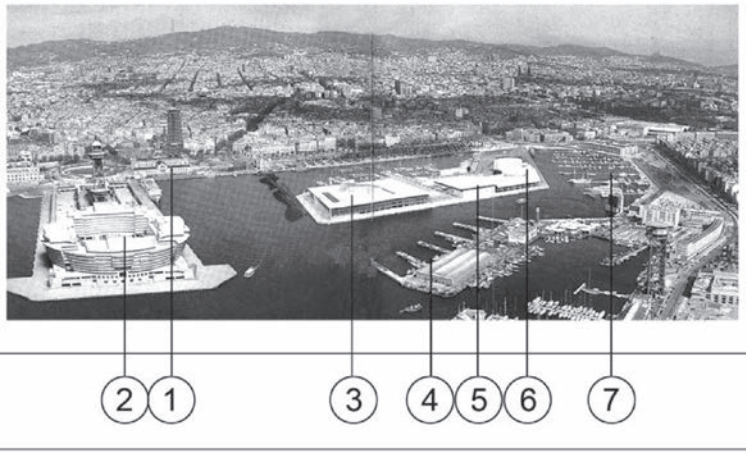

Илл. 3. Реконструкция портового комплекса Барселоны под зону отдыха и развлечений

1 – На бережная Барселоны с памятниками истории и архитектуры.
Современные постройки:
2 – Международный торговый центр
3 – Выставочно-торгово-развлекательный центр
4 – Причалы для пассажирских судов
5 – Аквариум
6 – Кинотеатр
7 – Яхт-клуб

соединяла город с морем, в настоящее время спускается к улице с активным автомобильным движением. Пешеходная связь осуществляется посредством подземного перехода и смещенного в сторону от оси лестницы наземного пешеходного перехода. Существует ряд проектных предложений по улучшению пешеходной связи в этой части побережья. Среди них проект, в котором предложено заглубить проезжую часть улицы в районе лестницы и перекрыть этот участок пешеходной зоной, связывающей лестницу с входом на территорию Морского вокзала — местом отдыха и прогулок жителей. В Киеве сложилась подобная ситуация: скоростное Набережное шоссе является преградой связи города с рекой. Вся парковая зона и центральная часть города фактически отрезаны от Днепра. Скоростное шоссе отсекает верхний город от воды, обрывая связь одного открытого пространства города — нагорного паркового комплекса с другим — акваторией реки. Мировая практика свидетельствует о возможности решения подобной проблемы, когда избежать пересечения транзитным транспортом набережных нельзя, путем сокращения его отрицательного эффекта, используя технические и планировочные возможности, в том числе, прокладку дорог в траншеях, под землей или на эстакаде со сплошными шумозащитными экранами. В условиях исторической застройки заглубление транспортного пути — более приемлемый вариант в сравнении с эстакадой. Реконструкция транспортной системы исторической зоны должна вестись с учетом

главенствующей роли исторической застройки. В такой ситуации следует отказаться от акцентных решений, как, например, — эстакада, предпочтительнее визуально снивелировать транспортный поток с помощью заглублений автомобильных путей на особо важных композиционных участках исторического центра.

Главная цель при проектировании на побережье в условиях исторического города заключается в нахождении компромисса между требованиями охраны ценных рекреационных ресурсов, сохранением своеобразия исторического центра города, и необратимыми процессами урбанизации и индустриализации этих же территорий. Любые преобразования в прибрежной зоне должны основываться на обязательном сохранении исторических памятников архитектуры и градостроительства.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абрамова А. О. Градостроительные проблемы набережных Киева // Региональные проблемы архитектуры и градостроительства: Сборник научных трудов. — Одесса: Астропринт, 2002. — Вып. 2. — С. 126-128.
2. Баранов Н. Н. Силуэт города. — Л.: Стройиздат. Ленингр. Отд-ние, 1980. — 184 с.
3. Иконников А. В. Архитектура города. Эстетические проблемы композиции. — М.: Стройиздат, 1972. — 215 с., ил.
4. Тимофеенко В. И. Одесса. Архитектурно-исторический очерк. — К.: Будівельник,1983. — 159 с.

УДК 72.08:72.011:159.923

А. А. Харитонова, А. А. Покатило

АРХИТЕКТУРНОЕ ФОРМООБРАЗОВАНИЕ И ЕГО ЭМОЦИОНАЛЬНО-ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ НА ЧЕЛОВЕКА

Существует немало взаимодополняющих друг друга концепций, объясняющих природу красоты архитектуры. Различные стороны этого явления отображаются в: целесообразности отражения среды жизни человека; развитии философских идей и их особом духовном содержании; игре форм, вызывающей определённый эмоциональный настрой и символические значения человеческого окружения.

Архитектурную среду можно использовать для манипулирования людьми: “Мы готовы воспринимать окружение как факт и так редко осознаём его, что оно вполне может быть использовано для воздействия на наше поведение. Так, по данным Всемирной организации здравоохранения, процессы урбанизации ведут к неуклонному росту числа психических заболеваний. Специалисты назвали это заболевание “синдромом большого города”. Ведь архитектура воспринимается через призму человеческих потребностей на подсознательном уровне, отсюда и объек-

 © А. А. Харитонова, А. А. Покатило, 2007

тивный характер восприятия архитектурного окружения как комфортного или дискомфортного (защищенности от жары, посторонних взглядов, уединения, отдыха). Находясь в комфортной среде, мы острее воспринимаем её эстетические достоинства [2]. В отличие от архитектора, почти никто не думает об архитектуре, но все её чувствуют. Не вглядываясь в окружение специально, мы впитываем его всеми чувствами. Красота более широко проявляется в архитектурном формообразовании, преломляясь через материальную конструктивную составляющую, которая может быть воспринимаемой и невидимой. Эмоционально-эстетическое воздействие архитектуры опосредовано критериями безопасности, удобства, комфорта, прочности, долговечности как отдельных объектов, так и всей среды в целом.

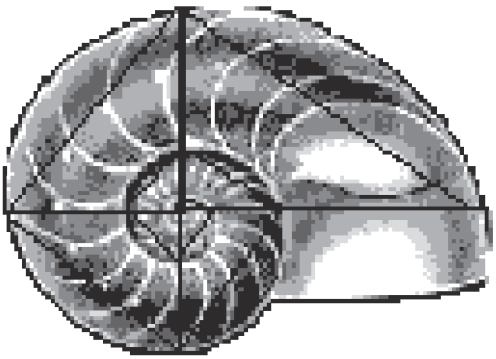

Более фундаментальной идеей красоты является идея целесообразности, которая связана с полезностью объекта. Красота не обязательно связана с организацией воспринимаемых элементов—она охватывает все мысленно представляемые процессы его создания. Целесообразность объекта постигается на опыте жизнедеятельности людей. Всем известно, что до 90% информации о внешнем мире поступает в наш мозг через глаза. Но не все знают, что зрительный анализирующий центр не просто, как фотоаппарат, регистрирует изображение, в его программе есть определённые стереотипы, позволяющие ему домысливать картинку [1].

Попытки архитектора скрыть конструкцию приводят лишь к тому, что зритель неосознанно стремится раскрыть причины, породившие те или иные особенности формы. Зрителю требуются разъяснения, и когда он их не находит, то это вызывает у него определённый дискомфорт восприятия; мы обычно сразу улавливаем логичность или неубедительность конструктивного решения. Чувства все разом дают ту картину реальности, которую не в состоянии адекватно передать ни одно из чувств в отдельности.

Можно выделить два основных типа целесообразности. 1 — причинно-следственный тип (т. е. сложные жизненные взаимодействия определяют возникновение данной формы). 2 — внутренняя целостность и связанность самой формы с определённым художественным развитием [3]. Объект является образным и символическим отражением жизни, застывшей идеей. Если форма не обусловлена ни факторами, ни художественно-содержательной логикой, то она бессмысленна. Итак, красота — это связь формы и содержания. Форма как эстетически организованная информационно-знаковая система должна обладать богатством носителей

информации. “Наполняться” различными ассоциативными символами, значениями, идущими извне. Такие формы создают условия богатого эмоционально-эстетического воздействия, т. к. включают в себя ассоциации. Носителями этих значений являются — активные различия: контрасты гладких и рельефных поверхностей, однородных и неоднородных, крупно и мелко расчленённых, смещение с оси симметрии и т. д. — создающие “игру” форм.

Разнообразие создает потенциальную возможность игры воображения. В основе разнообразия лежат различия, а в основе организованности— тождества. Именно логическая связь между разнообразием и организованностью наиболее полно характеризует эстетическую значимость визуального целого [3].

Благодаря исследованию учёных обнаружен интересный факт, что действительность может восприниматься с искажениями, которые происходят из-за резких перепадов в интенсивности световых волн, формирующих зрительный образ. Другими словами, искажаются контрастные изменения (наличие углов в квадратах и прямоугольниках.) и не искажаются постепенные (круги, эллипсы и т. д.). Это свидетельствует о том, что постепенность, кривизна соответствуют нашему восприятию, гармонируют с ним, а контрастность наоборот дисгармонирует. Поэтому, чтобы достичь гармонии нашего восприятия с действительностью, необходимо снять или хотя бы ослабить контраст углов, заменив его постепенностью и округлостью. При беглом осмотре у человека есть склонность видеть хорошие правильные формы, даже если они немного искажены. Несмотря на это мы обобщаем формы и затираем изъяны, поскольку наше восприятие устремлено к правильности и симметрии. Мы ищем упорядоченности и получаем от неё удовольствие. Но если система слишком очевидна, объект не кажется наблюдателю красивым, так же как и в том случае, когда в его структуре не удаётся обнаружить никакой регулярности. Следовательно, для эстетической привлекательности нужно, чтобы объект обладал некоторой промежуточностью, не слишком простой, но все же доступный для восприятия.

Человеческая цивилизация создала немало произведений исключительной красоты. Эти произведения могут явиться примером использования зодчими в своем творческом труде математических закономерностей (принцип золотого сечения). Принято считать, что понятие о золотом делении ввел в научный обиход Пифагор, древнегреческий философ и математик (VI в. до н. э.). Есть предположение, что Пифагор свое знание золотого деления позаимствовал у египтян и вавилонян. И действительно, пропорции пирамиды Хеопса, храмов, барельефов, предметов быта и украшений из гробницы Тутанхамона свидетельствуют, что египетские мастера пользовались соотношениями золотого деления при их создании. Секреты золотого деления ревностно оберегались, хранились в строгой тайне. Они были известны только посвященным.

В эпоху Возрождения усиливается интерес к золотому делению среди ученых и художников в связи с его применением как в геометрии, так и в искусстве, особенно в архитектуре. Памятники архитектуры, получившие широкую известность как образцы пропорциональности и гармонии, буквально пронизаны математикой, целочисленными расчетами и геометрией. Таковы: пирамиды Египта, Парфенон и другие храмы античности, София Константинопольская, Джвари в Грузии, церковь Покрова на Нерли...

В настоящее время современным архитекторам необходимо хотя бы накопить и привести в должный порядок уже имеющиеся у нас данные, полученные в результате анализа архитектурной формы памятников исторического прошлого. Говоря об Одессе, которая застраивалась во времена, когда доминирующим в архитектуре и градостроительстве был стиль русского классицизма, можно утверждать, что одним из основных принципов архитектуры города является принцип золотого сечения или золотой пропорции классицизма. Он использован в планировочной структуре города: выразился в том, что если ширину улицы принять за единицу, то высота стеновой конструкции дома — меньше с использованием коэффициента 0,62. Например, при ширине улицы в 25 метров высота стеновой конструкции должна быть не более 15,5 метра.

При создании архитектурного объекта важно помнить о необходимости построения непротиворечивого, целостного ассоциативного образа, который кодируется формой и пропорциями помещений, объектов, пластикой линий, световыми и цветовыми соотношениями, а при восприятии расшифровывается как определенное эмоциональное состояние. Человек легче воспринимает горизонтальные, а не вертикальные линии. Зрительное освоение пространства неодинаково по различным направлениям, и это должно учитываться архитекторами: не стоит перегружать помещение вертикальными линиями, иначе пребывание в такой среде будет вызывать состояние нервозности и внутренней неуверенности. Но умелое использование вертикалей может придать величественность сооружению, а у зрителя создаст ощущение повышенного тонуса. Таким образом, многие качественные характеристики окружения оказывают на всех людей одинаковое воздействие, так что можно разработать своего рода словарь качеств для определения средств, подпитывающих эмоции человека.

Однако художественное произведение по-разному воспринимается в разные исторические периоды, предстает с различных сторон своего содержания в разных культурах. Историческая динамика эстетических ценностей заставляет усомниться в самой возможности существования “вневременной” эстетики. Изменение красоты находится в диалектическом единстве с природой человека — его практической деятельностью, психикой, духовным миром, ценностями и с общими

способами переработки информации. Принадлежность форм эстетическим эталонам только что ушедшего периода делает их антиэстетичными. Что же касается архитектурных образов и форм более отдалённых периодов, то они определяются как художественная система. Наше восприятие зачастую работает по принципу неосознанно действующих в нем “шаблонов современности”, которые приобретают самодовлеющую значимость в эстетической оценке. Архитектор начинает работать в духе подражания архитектурной моде, и такие объекты в итоге не жизнеспособны, не выдерживают проверки времени, и наоборот формы, созданные высокопрофессиональными зодчими, которые способны создать новую красоту путём синтеза новых эстетически значимых форм, их объекты обладают вневременными эстетическими качествами.

Визуальный слой объекта естественным образом возникает в процессе формообразования. В процессе работы кристаллизуются основные объемы и пространства, формируются разные участки поверхностей, соотносимые по геометрии, цвету, фактуре — совокупность этих элементов и составляет визуальный материал. Всегда есть необходимость организовать этот материал и взглянуть на него абстрагировано (холст вверх ногами), (эффективен белый макет). Если в организации визуального материала тектоническая ясность перестала прочитываться, то это свидетельствует о том, что в процессе создания конструктивной системы не уделили должного внимания логике конструктивной формы.

В последнее время стала популярной наука видеоэкология, борющаяся за здоровую визуальную экологию окружающей среды, за то, чтобы объекты архитектуры радовали глаз. Они должны положительно воздействовать в эмоциональном и нравственном отношении на человека, который находится под их влиянием всю жизнь и, конечно, они не должны наносить ущерб здоровью горожанина. Мы быстрыми темпами строим мир, архитектура сегодня гораздо больше, чем раньше, подогнана к задаче получения прибыли. Можно восхищаться уровнем технического мастерства строителей, но совершенно нечем любоваться.

Окружающая красота — это ключ к решению многих проблем, она может наполнить содержанием жизнь и “притянуть” человека к жизни. Именно к созданию красоты и должны стремиться архитекторы и другие специалисты, ответственные за среду города. Но и в то же время при проектировании среды обитания человека, а особенно жилого пространства, ни в коем случае нельзя приносить пользу и прочность в жертву красоте.

ЛИТЕРАТУРА

1. Дэй К. Места где обитает душа.
2. Раппапорт А. В. Дизайн архитектурной среды, стр. 94.
3. Филин. Видеоэкология.
4. Сороко Э. М. Структурная гармония систем.
5. Архидом. — 2007. — № 6. — стр. 16.

УДК 725.87“312”

А. Е. Богомолов

ФУНКЦИИ ЯХТЕННЫХ КОМПЛЕКСОВ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

На современном этапе развития яхтинга актуальной является задача оптимизации роли яхтенного комплека как важного элемента градостроительной структуры приморских городов (рис. 1, 2). Подход к его проектированию и строительству должен быть системным, учитывающим особенности объединения в одном объекте, с одной стороны, технологии обслуживания плавсредств и, с другой стороны, специфику общественного обслуживания. Таким образом, функционирование яхтенного комплекса осуществляется в двух направлениях:

• **Обслуживание пользователей** (экипажей яхт и их гостей, жильцов и постояльцев, пользующихся плавсредствами).

• **Обслуживание плавсредств** (яхт, катеров, гидроциклов, лодок и пр.).

При разработке проектного решения данное деление позволяет архитектору-проектировщику оптимизировать количество функций, а также наиболее удобно формировать планировочную структуру яхтенного комплекса, не нарушая при этом технологических взаимосвязей.

Для более корректного разделения функций, выполняемых яхтенным комплексом, предлагается их разделение по направленности.

К функциям по обслуживанию пользователей можно отнести следующие (табл. 1):

• Организация соревнований, парусных школ, яхтенного и водного туризма.
• Возможность получения информационной поддержки.
• Предоставление в пользование санитарно-бытовых объектов.
• Оказание первой медицинской помощи.
• Наличие предприятий общественного питания.
• Обеспечение местами отдыха и реабилитации.
• Предоставление комплекса спортивно-оздоровительных услуг.
• Предоставление жилых объектов во временное и постоянное пользование.
• Продажа хозяйственно-бытовых товаров, снаряжения и спецодежды.
• Прокат туристического снаряжения, транспортных средств.
• Хранение личного автотранспорта.
• Проведение культурно-развлекательных мероприятий.

Для выполнения комплексом перечисленных выше функций необходимо:

1. На территории и в акватории яхтенного комплекса базируются плавсредства яхт-клубов, размещаются здания яхт-клуба, диспетчерской, парусной школы, представительства туристических фирм. Размещение на территории комплекса зданий и сооружений яхт-клуба придаёт комплексу дополнительную привлекательность для туристов и спортсменов. В состав основных клубных зданий и сооружений, как правило, входят: кают-компания с читальным залом, помещения судейства, пресс-центр, кулуары, церемониальные площадки и зрительские

© А. Е. Богомолов, 2007

трибуны. Основной офис яхт-клуба может находиться за пределами комплекса, например, в деловом центре города. В зарубежной практике один яхт-клуб с центральным офисом в столице страны имеет спортивные базы в яхтенных комплексах, находящихся в других городах. Такое расположение клубных объектов позволяет наиболее эффективно организовывать различные мероприятия, находящиеся под эгидой клуба.

Рис. 1. Яхтенный комплекс Costa Smeralda с развитой структурой объектов по обслуживанию посетителей

2. При диспетчерской комплекса обычно размещаются помещения справочно-информационных служб. Доступ к интернет-ресурсам является неотъемлемой услугой любого современного яхтенного комплекса. Для этого выделяются специализированные помещения, либо используются холлы и вестибюли, читальный зал, кают-компания, кафе-бары, магазины.

3. На территории комплекса обязательным является наличие санитарных блоков с туалетами, умывальными и душевыми. Дополнительно может быть расположена постирочная с сушкой, так как большинство плавсредств не оснащены стиральными машинами и сушильными камерами.

4. Наличие медпункта позволяет оказывать медицинскую помощь сразу по прибытию яхты в порт. При медпункте может находиться аптечный киоск.

5. В отечественной и зарубежной практике в структуре комплекса размещаются такие объекты общественного питания, как кафе-бары, рестораны, кафе быстрого питания и т. д. В зависимости от величины, размещения, вместимости комплекса, определяется количество и виды объектов общественного питания. Как правило, они размещаются в помещениях яхт-клуба, в районе центральной

набережной комплекса, в структуре жилой застройки, а также при спортивно-оздоровительных и развлекательных комплексах. При удалённости комплекса от города возникает необходимость в наличии продовольственных и хозяйственных магазинах, пунктах бытового обслуживания. В случае размещения комплекса в урбанизированной среде перечень его дополнительных функций сокращается до минимума.

6. Для обеспечения отдыха и реабилитации в комплексе предусматриваются зоны тихого отдыха, а также объекты для спортивно-оздоровительных занятий: SPA центр, тренажерный зал, залы и площадки для игр, плавательные бассейны. Кроме того, к услугам пользователей предоставляются парные и сауны.

7. Обязательным условием комфортного пребывания посетителей комплекса является наличие жилых объектов. Как правило, рекреанты находятся на плавсредствах ограниченное время, а большую часть проводят на берегу, пользуясь инфраструктурой комплекса. Только суда больших размерений позволяют их владельцам находиться на них автономно неограниченное время. Расположенные в непосредственной близости к яхте жилые объекты пользуются большой популярностью. В зарубежной практике встречаются яхтенные комплексы, построенные как жилые кварталы, где улицы заменяют каналы с причалами для яхт и катеров. Встречаются различные типы застройки. Наиболее распространённым типом является сблокированная застройка малоэтажными зданиями. Такой тип застройки наиболее оправдан в связи с дефицитом земли. Многоэтажная застройка применяется при необходимости размещения большого количества рекреантов и сохранения свободных рекреационных ландшафтов.

8. Широко распространённой услугой является прокат снаряжения для водных видов спорта и активного отдыха. Яхтенные туристы, прибывшие в комплекс на своих яхтах, нуждаются также в прокате наземного транспорта (автомашин, мопедов, велосипедов). Пункты проката размещаются при тех объектах комплекса, где они наиболее востребованы.

9. Размещение личного автотранспорта на территории комлекса является одной из основных задач, стоящих перед проектировщиками. С увеличением вместимости акватории возрастает нагрузка на территорию комплекса. Одним из рациональных решений является размещение в сезон навигации автомашин на площадках, предназначенных для сухого хранения плавсредств. При наличии эллингов в комплексе их также рационально использовать под стоянку для автомашин.

К функциям по обслуживанию плавсредств можно отнести следующие (табл. 2):

- обеспечение безопасности плавания в акватории комплекса и за его пределами с помощью навигационных знаков и радиосвязи;
- размещение яхт в акватории (у причалов и на рейде);
- предоставление стояночных мест на берегу (на открытых площадках и в эллингах);
- обеспечение яхт пресной водой, электроэнергией, топливом;
- осуществление операций по спуску-подъёму плавсредств;
- проведение ремонтных работ;
- выставка-продажа плавсредств и сопутствующего оборудования;
- аренда яхт различных типов и размерений.

Рис. 2. Яхтенный комплекс Одесского морвокзала с развитой структурой объектов по обслуживанию плавсредств

Для выполнения комплексом указанных функций необходимо:

1. Обеспечение безопасности прибрежного плавания за счет приёма судов при входе в фарватер комплекса и координации движения судов в акватории комплекса, а также наличия навигационных знаков и осуществления радиосвязи. При проектировании комплекса необходимо учитывать видимость створных знаков с моря. Кроме того, при наличии маяка на территории или акватории комплекса не разрешается изменять его положение на генплане и отметку огня относительно уровня моря.

2. Создание с помощью различных гидротехнических сооружений внутренней акватории, защищённой от волнения, течений, заносимости и проникания плавающего льда. При выборе планового расположения оградительных сооружений одним из условий, которое надо удовлетворить в первую очередь, является обеспечение соответствующей площади акватории комплекса для размещения необходимого количества причалов. Поскольку оградительные сооружения являются наиболее дорогими гидротехническими сооружениями, необходимо предусматривать развитие комплекса в будущем.

3. Оснащение комплекса причальными сооружениями для причальной и рейдовой стоянки яхт различных типов. От длины причальной линии фронта зави-

сит вместимость комплекса, а, следовательно, и его рентабельность. Для этого к набережной пристраивают пирсы — выдающиеся в акваторию участки суши, и яхты швартуются вдоль них. Либо увеличивают длину причального фронта за счёт бассейнов, вырытых на берегу. Кроме того, причальным оборудованием оснащаются оградительные сооружения — молы. В последние десятилетия в зарубежной практике для увеличения вместимости яхтенных комплексов применяются наплавные гидротехнические сооружения. Это причалы, образованные из понтонов различных размеров и назначений. Их модульность позволяет составлять любые конфигурации причалов и тем самым зонировать акваторию комплекса без особых затрат. Понтонные системы являются наиболее удобными причальными сооружениями, так как при любых колебаниях уровня воды в акватории соотношение отметок палубы судна и причала не меняется. Оснащённые специальными колонками, понтонные причалы позволяют оперативно подключить яхты к инженерным сетям комплекса.

4. Размещение на причалах различных устройств и сооружений для спуска-подъёма яхт, позволяющих использовать территорию комплекса под сухое хранение плавсредств, а также осуществлять чистку и ремонт корпуса яхт. В яхтенных комплексах применяются следующие типы спуско-подъёмных устройств: слипы, рампы, краны, синхролифты. Чем больше комплекс, тем больше в нем видов подъёмных устройств. Наиболее практичны синхролифты на автоплатформе. Эти машины позволяют свободно перемещать плавсредства по территории комплекса.

5. Хранение в межсезонье плавсредств на открытых площадках и в эллингах позволяет минимизировать старение плавсредств, а также осуществлять ремонтно-восстановительные работы любой сложности.

6. Наличие выставочных площадей на открытом воздухе и в помещениях. Особенностью расположения этих объектов является их просматриваемость с транзитов людских потоков, таким образом достигается максимальная эффективность по продажам выставочных экспонентов. В некоторых случаях для проведения презентаций новых моделей яхт и катеров используются маневровые акватории, гостевые причалы и клубные помещения комплекса. В случае кооперации яхтенного комплекса с другими объектами общественного обслуживания площади последних могут быть задействованы под торгово-выставочную деятельность.

7. Одним из доходнейших видов деятельности в сфере яхтинга является аренда плавсредств — чартер. Высокая стоимость содержания яхт (до 10% стоимости яхты в год) стимулирует их владельцев сдавать яхту в управление чартерным компаниям. Прибыль, выручаемая от аренды, покрывает расходы на содержание. Существуют несколько видов аренды яхт и катеров, при которых арендатор в разной степени участвует в управлении плавсредством. Чартер позволяет человеку, не приобретая плавсредство в собственность, получить возможность пользоваться им. При аренде яхты туристы пользуются инфраструктурой комплекса и прилегающих объектов общественного обслуживания. Поэтому на территории комплекса должны располагаться объекты, которые обслуживают чартерные рейсы.

Предложенное разграничение функций яхтенных комплексов позволяет определить оптимальный состав его объектов, что является необходимым для создания функциональной модели современного яхтенного комплекса и его планировочной структуры.

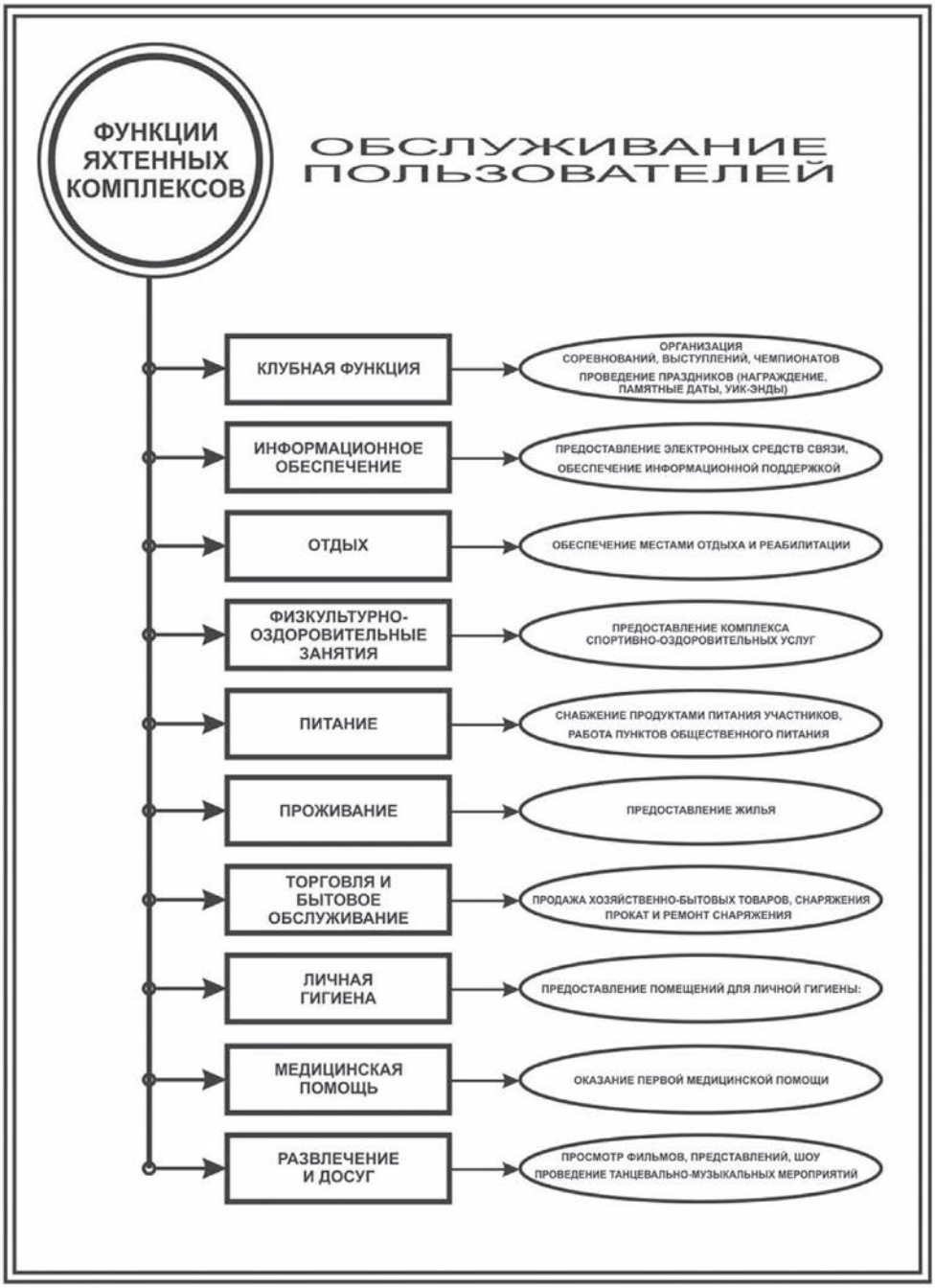

Табл. 1. Функции яхтенных комплексов по обслуживанию пользователей

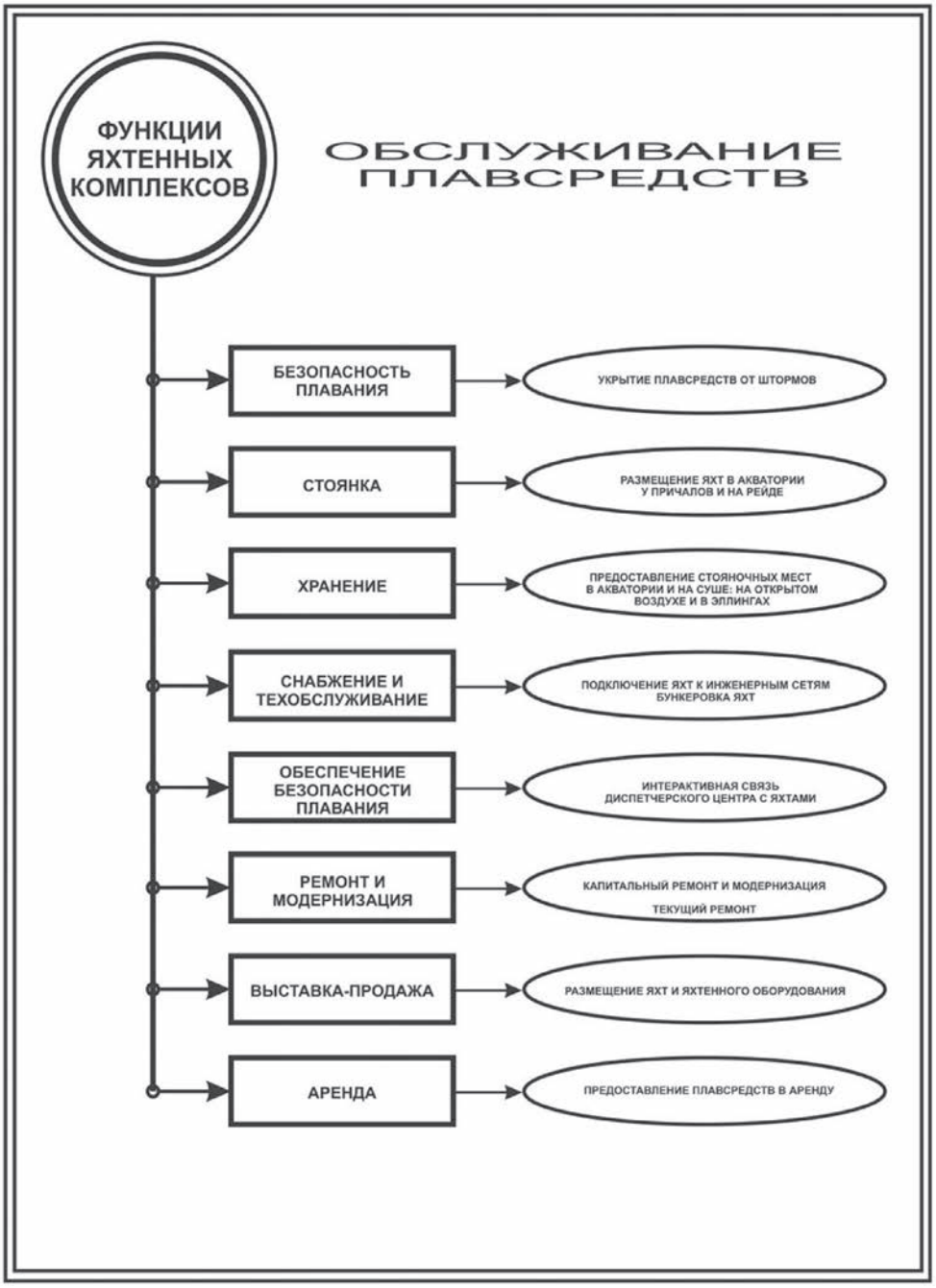

Табл. 2. Функции яхтенных комплексов по обслуживанию плавсредств

ЛИТЕРАТУРА

1. Руководство по проектированию учреждений водного туризма. — М.: Стройиздат, 1979. — 50 с.
2. Г. Н. Смирнов. Порты и портовые сооружения. — М.: Стройиздат, 1979. — 607 с., ил.
3. В. А. Машинский. Физкультурно-спортивные центры. — М.: Стройиздат, 1989. — 224 с., ил.
4. О. В. Рыжовский. Яхт-клубы Черноморского побережья в преддверии перемен // Инвестиции и строительство. — №4. — 2006. — С. 17-24.
5. Bagwell C. Regeneration of harbours for sport and recreation. — Lisbon, 1998. — 235 p.

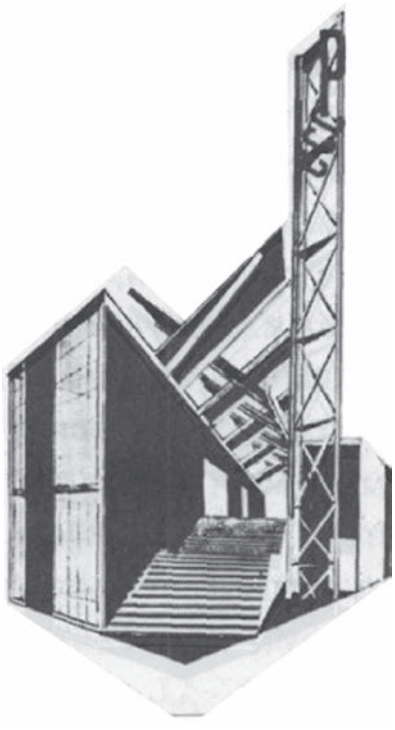

4

ДИЗАЙН АРХИТЕКТУРНОЙ СРЕДЫ

УДК 725.21

В. Г. Чернявський

ОСОБЛИВОСТІ АРХІТЕКТУРНО-ХУДОЖНЬОГО РІШЕННЯ ІНТЕР'ЄРІВ ДИТЯЧИХ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ НА ПРИКЛАДІ М. КИЄВА

Проведений аналіз діючих поліклінік та лікарень показав, що в останні десятиліття питанням комплексного архітектурно-художнього рішення інтер'єрів не приділялося достатньої уваги. Безлика атмосфера інтер'єрів споруд не сприяє покращенню дії самопочуття пацієнтів. Тому завдання архітектора та художника складається з необхідності створити середовище, яке емоційно заряджує дитину, заспокоює, знімає дискомфорт перебування в лікувальному закладі. Здебільшого медичні установи в Києві розміщені в старих, морально віджилих, виконаних за типовими проектами 60-70 рр. спорудах. Останнім часом зводяться будинки спеціального призначення за індивідуальними проектами, та все ж далеко не завжди архітектурно-художньому їх осмисленню приділяється належна увага [1].

У 1990-2000 рр. науково-дослідним Центром монументально-декоративного мистецтва КиївЗНДІЕП виконано ряд робіт по комплексному рішенню медичних, у тому числі, дитячих закладів, що споруджуються або реконструюються в Києві. У Центрі МДМ КиївЗНДІЕП після ознайомлення з планувальними й функціональними особливостями архітектурного об'єкта [2] розробляється концепція рішення в цілому та ескізи окремих інтер'єрів.

До засобів, які підсилюють емоційний вплив архітектурної форми відносяться: світлота, фактура, колір, дизайн, малі архітектуні форми, реклами [3]. Для надання індивідуальності інтер'єру будівлі окреме місце займає образотворче, монументальне та декоративне мистецтво.

Відношення до поліхромії по суті відображає еволюцію творчих позицій та принципів сучасної архітектури. Колір сприяє виявленню внутрішньої логіки будови, вирішує завдання виявлення форми, членування та надання їй динамічності. Тектонічна роль кольору може грати формоутворюючу роль, сприяти створенню архітектурного образу, який розкриває функцію будови.

При вирішенні колорита інтер'єра основним завданням є створення композиційної цілісності та колористичної єдності всіх частин будівлі при різноманітності їх кольорової побудови. Кольорове рішення інтер'єрів, як прийом художньої виразності, визначається чітким функціональним рішенням споруди, оптимальною організацією технологічного процесу будівлі чи комплексу.

Кольорове середовище як засіб художньої виразності безпосередньо пов'язане з його світловим рішенням. Застосування нових конструктивних рішень дозволяє корінним чином змінити композицію внутрішнього простору — ритм конструктивних елементів, стики та співвідношення. Використання можливостей верхнього світла у вигляді ліхтарів та відкритих структур розширює композиційні можливості та збагачує архітектурно-планувальні рішення.

В наш час одним із головних засобів, які підсилюють емоційну виразність ін-

© В. Г. Чернявський, 2007

тер'єрів, надають їм образ індивідуальності, є можливість застосування одного з видів мистецтв.

Так, у медичних закладах, в різному ступені, можливо використання в інтер'єрах виробів образотворчого мистецтва — живопис, графіка, скульптура; окремі різновиди монументального мистецтва — фрески, вітражі і т. п.; вироби декоративного мистецтва — кераміка, текстиль, скло, дерево, метал і т. п.; а також народне прикладне мистецтво — вироби, виконані на основі народних промислів.

На початку роботи спеціалістами Центру визначається доцільність застосування тих чи інших засобів монументально-декоративного мистецтва, розміщення художніх творів, їх тематичне, колористичне рішення, узгоджене за масштабом, формою, колоритом спільною композицією інтер'єра. Враховується фінансова можливість замовника.

Досвід багатьох років роботи показав, що твір монументально-декоративного мистецтва не може механічно вводитись в архітектурний об'єм. Дуже важливо враховувати те, як передбачає архітектор такий твір в інтер'єрі, де визначає для нього місце, освітлення [1]. Ці моменти були враховані при роботі над оздобленням інтер'єрів ряду об'єктів (рис. 1).

Міська дерматологічна лікарня по вул. Богатирській. Спеціалісти Центру для оформлення інтер'єрів були залучені на етапі закінчення будівельно-оздоблювальних робіт. П'ятиповерхова споруда в плані підкови, у центрі якої розміщено блок поліклініки та конференц-зал, в якому проводяться збори медперсонала та розважальні заходи для хворих дітей. У фойє залу глядачів зустрічає керамічне панно площиною 30 кв. м, розміщене на вигнутій стінці, на якому зображено яскравий фантастичний світ казкових тварин. Для конференц-залу виконана декоративна текстильна завіса в техніці "Холодний батик".

На другому поверсі центрального корпусу знаходиться поліклініка. Відвідувачі піднімаються по спіральних сходах, на площадках яких розміщені керамічні шамотні кашпо для озеленення. Усі чотири холи вирішені єдиним ансамблем за рахунок невеликих керамічниих панно-вставок на тему казок Г. Х. Андерсена, застосовані гончарні напольні вази та кашпо. Для інтер'єрів їдалень виконані композиції на основі яскравих декоративних керамічних тарелей, які організували простір та внесли в нього тепло та затишок.

Виконані роботи безумовно збагатили споруду за рахунок виробів монументально-декоративного мистецтва. Але художникам та архітекторам Центру довелося пристосовуватись до конкретної ситуації, тому не всі рішення вийшли повністю органічно пов'язані з архітектурно-планувальною організацією будівлі.

Пологовий будинок по вулиці Маломостицькій збудований за індивідуальним проектом і являє собою центральний корпус, від якого відходять чотири промені. Головний вхід визначений на фасаді напівкульовою аркою. Вхідна група приміщень включає вестибюль для відвідувачів з гардеробом та зал очікування. Для роботи спеціалісти Центру були підключені на етапі початку будівельно-оздоблювальних робіт.

У вестибюлі відвідувачів зустрічає символіко-тематичне панно "Мати з дитиною". Для урочистої зустрічі родичами матері з немовлям запроектований невеликий круглий у плані зал, в якому молоду мати зустрічає монументальне панно-триптих.

На п'яти поверхах пологового будинку розміщені відділення різного призначення, в структурі яких є холи, їдальні та палати. Холи являються багатофункціональними приміщеннями, тому при розробці архітектурно-художнього оформлення їм приділялася головна увага.

По гігієнічним умовам медичної установи основним матеріалом оформлення приміщень визначено кераміку. Для рішення інтер'єрів використаний принцип сполучення керамічних картин — розписів глазурями по керамічній основі та об'ємні гончарні, шамотні вази і кашпо для озеленення. Для їдалень у відділеннях були виконані серії декоративних орнаментальних панно розміром 0,9х0,9 м. На третьому поверсі будівлі розташований блок адміністративних приміщень. Враховуючи відсутність у цьому випадку жорстких санітарних норм, для оформлення був використаний декоративний текстиль у техніці "холодний батик".

За рахунок більш раннього підключення до роботи художників та архітекторів Центру, прийняті рішення оздоблення добре узгоджені по коліру, масштабу, освітленню. Відновлюючий обпал кераміки з використанням азотнокислого срібла та окислів міді дозволило відтворити ефект кольоропластики елементів оформлення, надати інтер'єрам вишуканий вигляд.

Найбільш вдалими й повноцінними прикладами комплексного архітектурно-художнього рішення інтер'єрів є ті, що розробляються разом з авторами архітектурного проекту в процесі проектування та будівництва об'єкта. Таким прикладом може бути дитяча поліклініка в Харківському районі, що споруджена за індивідуальним проектом, розробленим в УкрДІпроНДІздраві.

Компактна споруда, фасади якої оздоблені абстрактно-декоративними вертикальними панно — розписані по керамічній плитці, добре вписалися в житлову забудову масиву. В інтер'єрі адміністративного поверху важливим акцентом стало керамічне панно у фойє конференц-залу. Сцену зала прикрашає декоративна завіса у техніці "холодний батик", що добре гармонує з його архітектурою. У холах поверхів розміщені керамічні панно, де зображені сюжети різних казок, які вдало пов'язані за масштабом та кольором. Для озеленення холів та коридорів були розроблені різні типи наземних кашпо та ваз: великорозмірні різновисокі квадратні у плані кашпо з шамоту; комбіновані складені вази з шамоту та композиції з них; гончарні напольні кашпо різного профілю та розмірів; комбіновані гончарні вази та композиції з них; об'ємно-просторові структури з гончарних елементв, зібрані на металевому стрижні [4]. Архітектурний простір басейнів, що знаходяться на першому поверсі поліклініки, прикрасили керамічні панно морської тематики, відзеркалюючись у воді, створюють у приміщеннях ефектне світлоколірне середовище.

Таким чином, як показала практика виконаних робіт, оптимальним є залучення художників ще на стадіях розробки концепції архітектурно-художнього проекту оформлення медичної установи. Тільки за цих умов синтез архітектури і мистецтв дає можливість створити архітектурний простір та повноцінне середовище, яке сприяло б творенню необхідних функціональних процесів. При цьому вироби монументально-декоративного мистецтва можуть виступати засобом зорового об'єднання інтер'єрів в єдиний ансамбль.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чегусова З. А. Унікальний гурт митців // Будівництво України. — 1997. — №3. — С. 13-16.
2. ДБН В. 2. 2-10-2001 “Будинки і споруди. Заклади охорони здоров’я”. — К., 2001.
3. Ю. Г. Божко, Г. И. Иванова, Н. А. Киреева и др. Основы архитектурной композиции и проектирования / Под ред. А. А. Тица. — К.: Вища школа, 1976. — 256 с.
4. З. А. Чегусова, В. А. Карнобед. Перспективні тенденції архітектурно-художнього вирішення громадського інтер’єра // АРХІТЕКТУРА. Наукові дослідження. Проектування. Будівництво. Зб. наук. праць КиївЗНДІЕР. — К., 1996. — С. 102-106.

УДК 725.1

В. Г. Чернявський, К. В. Чернявський

РОЛЬ ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА ПРИ ФОРМУВАННІ ЖИТЛОВОГО ІНТЕР’ЄРУ

У розвитку культури України наприкінці XX ст. велику роль відіграє творчість митців професіонального декоративного мистецтва, у складі якого розвиваються такі види, як художня кераміка, текстиль, скло, метал, дерево, емаль.

Протягом свого розвитку декоративне мистецтво зберегло зв’язок з історичними традиціями, з народною художньою творчістю, завдяки чому зберегло свою самобутність та успішно виступає на міжнародній арені.

Зусилля художників усіх видів і жанрів декоративного мистецтва орієнтуються на створення гармонійного предметно-творчого середовища. Художники беруть участь у створенні цілісного художнього образу споруди разом з архітекторами. Кераміка, гобелен, скло своєю яскравістю та емоційною силою взяли на себе роль організаторів різних зон в інтер’єрах, стали домінантою просторово-художньої композиції всього середовища [1].

Естетичні рішення житлового інтер’єру сприяють його емоційній цілісності, вираженню його індивідуалізації. Засобами рішення цих задач виступає гармонізація, взаємна координація цілого ряду характеристик формування інтер’єру з метою досягнення їх узгодження за формою, масштабом, кольором, стильовими характеристиками і. т. д.

Естетично повноцінний інтер’єр житлової споруди повинен сприйматися як комфортний, емоційно виразний та оригінальний. Складовими естетичного рішення житлового інтер’єру є: просторова композиція, колористичне рішення, естетичне формоутворення елементів обладнання та меблі. Останнім часом важлива роль належить декоративному оздобленню та озелененню з елементами декоративної кераміки (рис. 1).

Просторова композиція житлового інтер’єру здебільшого є наслідком рішення утилітарних та функціональних задач формування побутового простору.

Водночас, сучасна ситуація в галузі формування житлового осередку підкрес-

 © В. Г. Чернявський, К. В. Чернявський, 2007

лює зростаючу роль просторової композиції як естетичного фактора в організації житлового інтер'єру. Зростають можливості постійного або епізодичного об'єднання різних приміщень. Змінювання в широких кордонах площ та пропорцій просторів різного функціонального призначення.

Рис. 1. Естетичні завдання формування житлового інтер'єру

Естетичними засобами просторової композиції є співставлення, підлеглість, взаємозв'язок просторів різного функціонального призначення [2].

Таким чином, просторова композиція може служити естетичним засобом виявлення функціональної структури житлового комплексу. До естетичних завдань композиції відноситься взаємозв'язок внутрішнього простору з зовнішнім середовищем. Засобами створення просторової композиції є прийоми розміщення меблів, освітлення та іншого обладнання.

Комфортність житлового середовища багато у чому вирішується засобами штучного освітлення. У відповідності з функціональними процесами та призначенням приміщень знаходиться необхідне освітлення, його типи та прийоми розміщення.

Важливим елементом естетичного та психологічного впливу житлового інтер'єру є колір. Завдання, які вирішуються засобами кольору, — багатопланові та невід'ємні від рішення композиції житлового інтер'єру в цілому. Вплив кольору на людину заснований на об'єктивних психо-фізіологічних закономірностях. Серед них важливі різні ступені емоційного сприйняття кольору.

Таким чином, одним із завдань колористичного рішення інтер'єру житлового будинку є цілеспрямоване створення емоційного та психологічного клімату приміщення відповідно його функціональному призначенню. Колористичне рішення виступає засобом взаємодії з зовнішнім середовищем за допомогою коректування впливу сонячного світла.

В реальних умовах присутній не стільки вплив одного кольору, скільки поєднання кольорів — кольорової композиції. Гармонізація кольорів різноманітних елементів інтер'єру з метою створення цілісної кольорової композиції — головне завдання колористичного рішення інтер'єру.

Можливі два головних вида кольорової гармонії — нюансова, побудована на співвідношенні відтінків одного кольору або кольорів, близько розташованих один до одного у спектрі, та контрастна — побудована на співвідношенні кольорів, розташованих на протилежних частинах спектра. Колористичне рішення — важливий засіб досягнення композиційної єдності інтер'єру. Цьому сприяє вибір домінуючого кольору, як правило, найбільш значущого за об'ємом у кольоровій композиції — підлога, стіни, драпірування. Інша сторона кольорового рішення — функціонально виправданий розділ простору, частіше, у відповідності функціонального зонування приміщення. Кольорове рішення має властивість вносити деякі корективи у сприйнятті просторів та об'ємів. Одним із завдань кольорового рішення, у зв'язку з цим, є корегування сприйняття предметно-просторової композиції з метою виправлення її недоліків [3].

Естетичне формоутворення елементів обладнання та меблів визначає гармонізацію сполучень форм, масштаба та орнаментальних структур елементів інтер'єру.

До естетичних завдань організації відноситься декоративне оздоблення інтер'єру. Серед засобів, які підсилюють емоційну виразність житлового інтер'єру, особливе місце займають вироби образотворчого, монументального, декоративного та прикладного мистецтва. До першої групи відносяться твори живопису, графіки, скульптури. До другої — окремі різновиди монументального мистецтва — фрески, мозаїки, вітражі і т. п. До третьої групи — вироби з кераміки, текстилю, скла і т. д., виконані професійними художниками. До четвертої — вироби народних майстрів, виконані на основі традицій народних промислів України.

Використання цих елементів, практично, у всіх житлових інтер'єрах говорить про нерозривний зв'язок рішення функціональних та естетичних задач. На відміну від процесів демонстрації творів мистецтв у музеях та на виставках, естетичний ефект їх використання в просторі інтер'єрів житлових будинків означений спільною композицією інтер'єра, погоджуючись з нею за масштабом, формою та колоритом.

Значну роль при формуванні сучасного інтер'ру грають предмети декоративно-прикладного мистецтва, пов'язані з традиційною утилітарною функцією (посуд, драпірування, світильники, зброя і т. д.), що наближує їх за естетичними якостями — формі, масштабу, фактурі і т. д. — до людини, побуту, житла та природи. В останній час вони мають значення активного художнього акцента в структурі житлового інтер'ру.

Естетичним завданням формування житлового інтер'єру є декоративне озеленення з урахуванням активної ролі керамічних виробів. Цей елемент може грати суттєву роль при організації зимових садів, басейнів, бібліотек і. т. д., привносячи в житло форми та кольори живої природи, які мають велике значення для естетичного сприйняття людини.

Можливо, роль озеленення з елементами декоративної кераміки буде значно підсилюватись у найближчому майбутньому.

На основі естетичних завдань формування житлового інтер'єру спеціалістами Центра монументально — декоративного мистецтва КиївЗНДІЕП виконано ряд пропозицій щодо комплексного оформлення інтер'єрів житлових приміщень із застосуванням виробів декоративного мистецтва (рис. 2).

Аналіз виконаних робіт дозволив виділити їх, згідно з основними приміщеннями житлового дому або квартири.

Вхідна група приміщень — це передпокій, хол, коридори. В залежності від фізичних розмірів приміщень, колористичного рішення виконані різноманітні проекти. Для одного варіанту розроблено варіант керамічної скульптури — світильника, який є декоративним акцентом даного приміщення. В іншому випадку акцентом є настінний розпис, виконаний у техніці темперного чи акрилового живопису. В наступних випадках доцільно використання декоративних ваз, тарелей, а також панно в техніці розпису по натуральному шовку.

Вітальня частіше є центральним приміщенням будинку або квартири. В деяких випадках за рахунок технічних засобів може поєднуватись з їдальнею. В основі проектів художнього оформленння використані різноманітні мотиви текстильних декоративних панно з активним включенням художньо-декоративної та функціональної кераміки. З одного боку, це можуть бути реалістичні пейзажі, з іншого — декоративні рослинні чи умовно-абстрактні композиції.

Аналогічний принцип лежить в основі варіанта оформлення кабінета.

Спальня відноситься до приміщень інтимної зони. Основним композиційним акцентом може бути квіткова або декоративна тематика у вигляді одного або декількох панно, розташованих у зоні відпочинку. Вдалим рішенням може бути спальня на мансардному поверсі. Великий екран вбудованого акваріуму підтримує композиція на тему морського дна в техніці холодного батика, а також керамічні риби, розташовані у нішах з підсвіткою.

Для їдальні розроблена серія ескізів декоративних панно, з можливістю розташування на стіні над обіднім столом. В іншому варіанті це великі та малі керамічні панно, виконані поливами та емалями по керамічній плитці.

Поряд з розміщенням каміну в районі вітальні, в практиці сучасного будівництва, особливо у частині елітного житла, проектуються та будуються камінні зали. Художниками центру розроблені варіанти оформлення даних приміщень.

Передпокій

Кабінет

Вітальня

Вітальня

Спальня

Їдальня

Камінний зал

Басейн

Ванна кімната

Рис. 2. Приклади використання виробів декоративного мистецтва при формуванні житлових інтер'єрів, виконаних спеціалістами КиївЗНДІЕП

Аналогічно з камінними залами в останній час широке розповсюдження набувають басейни, які можуть розташовуватись як у структурі самого житла, так і в окремій будівлі. Для басейнів розроблені проекти декоративних керамічних панно, виконаних у техніці розпису керамічними фарбами, поливами та емалями по керамічній плитці. В основі ескізів покладена морська тематика. Загальну композицію доповнює керамічна скульптура, а також художня кераміка функціонального призначення з зеленню.

Для різноманіття ванної кімнати пропонується включення керамічної скульптури. В невеликих приміщеннях можливе застосування малих керамічних рельєфів на морську тематику.

Аналіз існуючої практики будівництва житла в Україні, на прикладі Києва, дозволяє відзначити формування трьох основних груп: муніципальне житло, житло підвищеного рівня комфортності та елітне житло. До першої групи належать квартири в структурі будівель, побудовані частіше за типовими проектами радянського часу або за проектами, що забезпечують мінімальну площу для проживання сім'ї, та відповідно, більш дешеві за вартістю. Використання виробів декоративного мистецтва в цьому випадку має епізодичний характер, але за наявності доброго смаку архітектора, дизайнера або художника можливі оригінальні рішення інтер'єрів.

До другої групи — житло підвищеного рівня комфортності відносяться житлові будови, виконані за індивідуальними проектами. В даному випадку значно збільшені площі основних груп приміщень, та додаткові — кабінет, бібліотека, зимовий сад і т. д. Як правило, ці будинки створюються в структурі міської забудови підвищеної поверховості. В цьому випадку значно зростає роль використання виробів декоративного мистецтва, включаючи елементи художньої кераміки з озелененням.

Третя група — це елітне житло. Квартири в декількох рівнях, із терасами та красивим панорамним видом, камінним залом, басейном, тренажерним залом та сауною. Це може бути особняк чи котедж у міській забудові з невеликою ділянкою землі, де теж можливе використання виробів декоративного мистецтва; а також заміська віла на великій земельній ділянці, де з'являються спортивні споруди, фонтани, майданчики і т. д. Це дозволяє архітектору виявити органічний зв'язок інтер'єрів будівлі з елементами природи. В цьому випадку можлива участь всіх засобів образотворчого, монументального, декоративного та прикладного мистецтв: це скульптура, мозаїка, декоративний метал, дерево, ткацтво та кераміка, які сприяють створенню індивідуального вигляду споруди.

Значні можливості для формування інтер'єрів з активним використанням виробів декоративного мистецтва існують у наш час при реконструкціях житлового фонда. При цьому суттєво збільшуються площі приміщень за рахунок перепланування, активного використання горищних просторів, організації мансардних поверхів, створення квартир у декількох рівнях. Це дозволяє отримати житло підвищеного рівня комфортності, а в окремих випадках — рівня елітного житла [4].

Таким чином, використання виробів декоративного мистецтва є ефективним засобом підвищення рівня комфортності інтер'єрів житлових будівель у наш час. Саме декоративне мистецтво може відігравати в архітектурі роль гармонії середовища, бути джерелом візуальної насолоди, надавати особисті індивідуальні риси.

Міська дерматологічна лікарня

Пологовий будинок

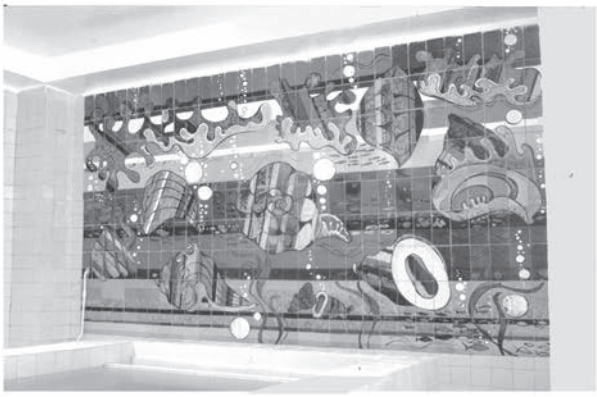

Дитяча поліклініка Харківського району

Рис. 1. Роботи Центру монументально - декоративного мистецтва КиївЗНДІЕП

ЛІТЕРАТУРА

1. Чегусова З. А. Декоративне мистецтво України: Тенденції розвитку, ст. 22-33. — Мистецтво України. 1991-2003: / Альбом / Упоряд. Т. Придатко. З Чегусова. — М65К.: Мистецтво, 2003. — 416 с.
2. Основы архитектурной композиции и проектирования Ю. Г. Божко, Г. И. Иванова, Н. А. Киреева и др.; под ред. А. А. Тица. — К.: Вища школа, 1976. — 256 с.
3. Иконников А. В. Функция, форма, образ и архитектура. — М.: Искусство, 1985. — 175 с.
4. Чернявський В. Г., Чернявський К. В. Естетичні завдання формування житлового інтер'єру з використанням виробів декоративного мистецтва // Перспективні напрямки проектування житлових та громадських будівель. Спеціальний випуск. Соціальні напрямки розвитку архітектури та будівництва: Зб. наук. пр. — К.: КиївЗНДІЕП, 2005. — С. 135-137.

УДК 725.578:362.36

А. О. Ахаїмова

НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНО-ПРОСТОРОВОГО СЕРЕДОВИЩА УСТАНОВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА ПІДТРИМКИ ДЕВІАНТНОЇ КАТЕГОРІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ

Протягом останніх десяти років в наше суспільне життя уввійшло поняття "девіантної" дитини. Дитини, яка за тими чи іншими обставинами "відхилилась" від загальноприйнятих соціальних норм життя. Дитини, яка залишила сім'ю, заклад освіти, опинившись при цьому на вулиці. Нові соціально-економічні умови в країні вплинули на появу великої кількості безпритульних дітей та підлітків. В цих умовах створення нового типу спеціалізованого навчально-виховного закладу може розглядатися одним з альтернативних джерел ліквідації масового явища "вуличної" дитини, і таким чином, стати важливими складовими реалізації держаної політики в сфері соціального захисту неповнолітніх.

Активний рух та зміна емоційного настрою є найбільш характерними особливостями всіх дітей. Ці якості стосуються і дітей з девіантною поведінкою, але в більш виразній формі (за рахунок психічної несталості). Дитина зосереджує увагу на загальному просторі, кольорі, формі, розмірі, силуеті предмета. Її зацікавленість збуджує світло, фактура огороджуючих поверхонь, звуки, запахи. Під час роботи над створенням "дитячого" середовища в соціально-реабілітаційному центрі слід дотримуватися деяких принципів організації простору, спрямованого на збагачення емоційних та чуттєвих навичок у дитини, пізнання оточення та виховання смаку [1]. По-перше, просторове середовище повинно бути *інформативним*. Через колір, сполучення кольорів, просту та чітку форму предметів дитина вперше зосереджується на ритміці, пластиці, гармонії, співвідношеннями між об'єктами. Можливе використання системи колірного розподілу простору та предметів — тепле-холо-

© А. О. Ахаїмова, 2007

дне, нюансне-контрастне, відтінки одного кольору. Або застосовувати систему площинних фігур та форм (меблі, перегородки, обладнання) за геометричними ознаками: криволінійні, прямокутні, правильної та неправильної форми. По-друге, "дитяче" просторове середовище повинно сприяти *розвитку* дитячої діяльності, враховуючи її характер та спрямованість. Це, в першу чергу, стосується руху. Якщо рухливої активності недостатньо, дитина втрачає інтерес до оточення. Простір повинен стимулювати пересування та нести в собі елементи несподіванного, створювати перешкоди на шляху та передбачати варіанти їх подолання. По-третє, простір повинен бути *складним*, щоб дитина мала можливість вільного вибору свого місцезнаходження, в залежності від діяльності. Бажаним є розподіл дітей на малі групи під час занять, що позитивно впливає на мікроклімат у групі. По-четверте, створення *різномасштабного* простору спрощує орієнтацію дитини в ньому, сприяє психологічному розвантаженню. Крім цього, простір може бути різним не лише за масштабом, а і за формою (прямокутний, круглий, багатокутний).

Впровадження наведених принципів можливе через використання мобільних та стаціонарних засобів формування простору: перегородок, ширм, меблів, стелажів, квітників. Також за допомогою поєднання дрібно-чарункової, крупно-середньої та зальної структур приміщень закладу.

Колір. Фактура

Колір є важливим емоційним фактором формування простору. Завдяки кольору можливо вирішувати багато композиційних завдань: виділити головний елемент, зв'язати всі елементи докупи, зрівноважити структуру або ж зруйнувати її, розподілити простір на функціональні зони, виділити напрямок руху, виявити ритм структури, ілюзорно змінити один із геометричних параметрів простору (довжина, висота) і т. ін. [2]. Для колірної гармонії в інтер'єрі мають значення геометричний вид поверхонь, їх величина, просторова орієнтація. Геометричний вид підлоги, стін та стелі може бути як звичайно прямокутним, так і трикутним, круглим, півкруглим, трапецієвидним. Колір може як підкреслювати значення площини (контрастні співвідношення між підлогою, стінами та стелею), так і зруйнувати їх (відсутність різниці між суміжними площинами, або ж їх нюансна різниця).

Кожна з огороджуючих поверхонь може бути додатково розподілена за своєю геометрією та кольором. Поверхня стіни ускладнюється дверними та віконними прийомами, вбудованими меблями, декоративним обладнанням. На підлозі використовується функціональне зонування приміщень кольором, графікою, орнаментами, створенням різнорівневого простору. Стеля збагачує свою геометрію та загальний вигляд різнорівневою композицією, декоративним освітленням.

Величина колірної поверхні має безпосередній вплив на емоційну насиченість інтер'єру. Найбільш великі колірні поверхні (стіни, підлога та стеля) повинні бути мало- та середньо-насиченими, відступаючими, дрібно-фактурними, особливо в приміщеннях тривалого перебування дітей. В протилежному випадку вони стомлюють зір, створюють пригнічену атмосферу. Меблі та обладнання, вікна, двері, текстиль, перегородки та ширми за величиною колірної поверхні виступають як допоміжні. Ці елементи можуть бути виступаючими, фактурними, середньо-насиченими. Найбільш насичений колір в інтер'єрі притаманний найменшим за ве-

личиною поверхням — акцентам. Вони фіксують необхідну увагу, підкреслюють значущість просторового елемента та загальний ритм простору [3].

Постійно в полі зору людини перебувають стіни та підлога. На стелю дивляться кутовим зором. Тому стіни слід фарбувати в світлі, мало-насичені тони. Слід враховувати, що теплі, фактурні, насичені кольори наближаються. Ці кольори фіксують положення поверхні в просторі, дозволяючи зорово визначити відстань до поверхні. Та, навпаки, холодні, мало-насичені кольори відсовують поверхню, не даючи можливості визначити відстань до неї. Важливе композиційне значення в інтер'єрі мають лінійні елементи, виникаючи на місцях сполучення огороджуючих поверхонь, або на межі різноколірних поверхонь. Це поручні, плінтуси, віконні та дверні наличники, профільні рейки для поділу поверхонь, штукатурні обрамлення, фризи, бордюри, зовнішні трубопроводи і т. ін. Виразність лінійних елементів підкреслюється активним кольором та відмінною від площини фактурою. За геометричними ознаками вони можуть бути прямолінійні, криволінійні, в просторі можуть тягтися горизонтально, вертикально та з нахилом.

Для привертання та акцентування уваги вихованців центру слід використовувати контрастні сполучення кольорів. Оптимальне розпізнавання кольорів: жовтий на чорному, білий на синьому, чорний на оранжевому, чорний на білому [4]. Цей прийом застосовують для маркування ключових елементів простору: важлива інформація, зміна функціональної зони, заборона проходу (службові приміщення). При створенні інтер'єру СРЦ для неповнолітніх слід дотримуватися традиційної орієнтації основних поверхонь — світла повітряна стеля та темна стала підлога. Не слід експериментувати зі "зламаним", "нестійким" та "перевернутим" простором, особливо з цією категорією дітей.

Крім кольору, важливе значення має фактура просторових елементів. Огороджуючі поверхні в реабілітаційному центрі доцільно робити з матовою та шорсткою фактурою. Для цього при оздобленні приміщень використовують штукатурку, матові шпалери, нешліфований природний камінь, нелаковане дерево, клейові фарби, сукно, килими. Для різноманітності емоційного сприйняття інтер'єру можливо вводити деякі поверхні з глянцевою фактурою. Наприклад, підлога з лінолеуму або керамічної плитки, фрагменти стін з глазурованими керамічними панно, поверхні, пофарбовані масляною фарбою, лаковане дерево, пластик. І лише деякі акценти в інтер'єрі центру можливо зробити з блискучою фактурою. Це можуть бути дзеркала, поліровані металеві огородження сходів, поліроване природнє каміння (мозаїки). Багато блискучих поверхонь стомлюють зір та перезбуджують дитину.

В житлових чарунках вихованців центру повинна домінувати стримана гама кольорів. Насиченими та яскравими можуть бути акценти — меблі, елементи обладнання, іграшки. Міні-кухня повинна бути світла та гігієнічна.

Приміщення медичного призначення повинні задовольняти санітарно-гігієнічним нормам. У трудових майстернях та гурткових реабілітаційного блоку можлива різноманітна гама кольорів (світло-жовті, охристі, теракотові, зелено-блакитні, сіро-блакитні). Можливо застосовувати орнаменти. Для демонстрації результатів дитячої праці слід передбачити однотонні фрагменти огороджуючих поверхонь. У залі для музичних занять слід активно впроваджувати техніки розпису стін, мозаїки та вітражу. Стіни навчальних класів фарбовані в теплі кольори (жовті, оранжеві,

бежеві, коричневі та їх різнаманітні відтінки, або в зеленувато-сині). Насиченість кольору слабка, пастельна.

У зоні тихого відпочинку вихованців (бібліотека, кімната психологічного розвантаження) створюється заспокійлива атмосфера. В ігрових кімнатах колір огороджуючих поверхонь виступає як фон, тому гама кольорів стримана. Активними акцентами виступають іграшки та ігрове обладнання.

Елементи монументально-декоративного мистецтва (мозаїчні панно, розпис, глазурована керамічна плитка, вітражі) можуть стати доцільними акцентами в приміщеннях обідньої зали, центрального вестибюлю. Крім цього, при вході до закладу слід розміщувати виставку дитячих робіт, саморобок, малюнків.

Невід'ємною частиною інтер'єру є текстиль. Він підбирається в залежності від призначення приміщення, зазвичай в тон кольору стін та підлоги. Для створення затишної атмосфери в кімнатах слід застосовувати покривала та пледи на дивани та ліжках, великий килим в кімнаті денного перебування, приліжкові килимки в спальнях. Активний колір драпіровок використовують у приміщеннях вхідної групи, в залі музичних занять, в гурткових.

Світло

Освітлення приміщень має дві основні функції — утилітарну та естетичну. Утилітарна функція світла чітко нормується санітарно-гігієнічними вимогами до облаштування дитячих притулків. Майже всі приміщення реабілітаційного центру повинні мати природне освітлення. При неспроможності організувати бічне природне освітлення, слід застосовувати верхнє освітлення (зенітні ліхтарі, друге світло). Рекомендоване значення рівня природнього освітлення — 600лк, оптимальне — 1200лк. На підвіконнях не рекомендовано розташовувати великі вазони з квітами, щоб не знижувати рівень освітлення. В соціально-реабілітаційних центрах використовуються тільки лампи розжарювання та люмінісцентні лампи. Забороняється використання нових типів ламп, освітлювальної арматури без висновку державної санітарно-гігієнічної експертизи [5].

Застосування різноманітних типів світильників збагачує інтер'єр та емоційне сприйняття приміщення. В багатьох приміщеннях центру слід передбачити декілька джерел освітлення. В дитячих спальнях — загальне світло та нічник. В кімнаті денного перебування — загальне світло та окреме для кожної зони (торшери та бра в зонах перегляду телевізора, гри, відпочинку). В міні-кухні, над загальним столом, можливе розташування великого абажура для створення більш родинної атмосфери. В учбових кімнатах на робочих столах для дітей слід передбачити настільні лампи.

Обов'язковим є використання декількох джерел освітлення в консультаційних кабінетах психологів. Для різних типів діагностики та тренінгів фахівці використовують як загальне освітлення, так і локальні бра, торшери, настільні лампи.

Обладнання та меблі

За санітарно-гігієнічними вимогами обладнання і меблі в приміщеннях притулків мають відповідати зросто-віковим особливостям дітей та підлітків від 3 до 18 років. Розміри столів, стільців і ліжок повинні відповідати вимогам діючих

ДСТУ на функціональні розміри меблів для дітей кожної вікової групи, а також вимогам ДБН В. 2. 2-3-97 "Будинки та споруди навчальних закладів" [5]. Крім цього, дитячі меблі повинні бути підвищеної міцності, а їх форма і конструкція повинні бути зручними в зберіганні, ремонті та транспортуванні. При нестачі площ приміщень слід використовувати складні меблі. Діти, особливо нервово неврівноважені, завжди знаходяться в активному русі. Тому меблі повинні бути стійкими, обтічної форми, без гострих кутів та граней. Форма та колір виробів повинні відповідати фізичним та психологічним потребам вихованців [6].

У дитячих спальнях допускається використання двоповерхових ліжок з металу або дерев'яних. Крім цього, при щільній забудові в спальнях можливе облаштування робочого місця з робочим столом та стільцем. Також, до меблів спальні входить шафа для зберігання одягу та особистих речей вихованців. Кімната денного перебування "сім'ї" облаштована телевізором, м'яким куточком або диваном, кріслами. На підлозі може бути розісланий загальний килим. Вздовж стін можуть бути розташовані шафи з книжками та іграшками. Міні-кухня обладнується електроплитою, мийкою, холодильником, побутовою технікою. Посуд та інше кухонне начиння зберігаються в шафах. У центрі повинен бути розташований головний елемент кухні — загальний стіл на 10-12 осіб зі стільцями або лавами.

Кабінет індивідуальних консультацій психологів обладнується столом для роботи, релаксаційними кріслами, м'якими стільцями зі змінним положенням висоти сидіння. Для необхідної зміни кольору кабінету або ж його геометричних параметрів (більше-менше) застосовують легкі ширми, перегородки. Крім цього, в кабінеті необхідні шафи для зберігання робочих матеріалів. Кімнати для групових тренінгів необхідно забезпечити релаксаційними кріслами, стільцями. Для роботи на підлозі слід використовувати м'який килим. Можливе облаштування подіуму для сюжетно-рольових ігор, інсценізацій. При проведенні групових занять також використовують легкі перегородки та ширми. Обов'язковим є наявність робочих шаф [7].

Ігрові кімнати облаштовуються дитячими меблями, конструкторами, полицями, килимами, м'якими матами. Дитина повинна брати активну участь у формуванні свого оточення. Можливість пересування мобільного обладнання, його комбінації та моделювання збагачують досвід дитини, розвивають просторове мислення, надають основу для організації дослідницької діяльності [1]. Дуже важливе значення в інтер'єрі реабілітаційного центру для дітей та підлітків мають елементи аква- та фітодизайну. Облаштування акваріумів завжди викликають зацікавленість дітей; фонтани та плескальні басейни вносять різноманітність в оточення; спостереження за життям рибок та шум води діють заспокійливо.

Декоративні рослини не лише прикрашають інтер'єр закладу. Вихованці вивчають життя рослин, навчаються піклуватися про них, спостерігають за розвитком. Крім цього, покращуються мікрокліматичні параметри середовища: температурно-вологісний режим, склад повітря. Найкращим у реабілітаційному центрі є облаштування окремого зимового саду. Але в умовах щільного планувального рішення можливо обійтися маленькими зеленими композиціями з рослинами, камінням, водою. Біля таких зон слід розташовувати крісла, стільці, столики.

Загальне зонування простору відбувається не лише в горизонтальній (перегородки, меблі), але й у вертикальній площині (створення нових рівнів). Наявність

декількох рівнів у приміщенні значно збагачує сприйняття усього середовища. Навіть невеличкий простір стає складним, цікавим, насиченим у русі. Дослідження цього простору відкриває нові властивості предметів: велике-мале, відкрите-замкнене, колірне-безколірне.

Створення динамічного простору соціально-реабілітаційного центру для девіантних дітей, через розмаїття просторових комбінацій, надає можливість максимально насичено та ефективно використовувати увесь об'єм закладу. Це сприяє задоволенню як індивідуальних, так і суспільних потреб дитини, наділяє її вибором діяльності, спілкуванням, інформацією, складає здорове фізичне та психологічне середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гайказова Р. Т. и Кострикина Т. Д. Оформление детских дошкольных учреждений. Значение архитектурно-пространственной среды в воспитании дошкольников. — М.: Просвещение, 1974. — 64 с.
2. Миронова Л. Н. Цветоведение: Учеб. пособие для спец. 229 "Интерьер и оборудование", 2230 "Пром. искусство", 2231 "Монумент. — декор. искусство" — Мн.: Выш. шк., 1984. — 286 с.
3. Степанов Н. Н. Цвет в интерьере: Монография. — К.: Вища школа. Головное из-во, 1985. — 184 с.
4. Цойгнер Г. Учение о цвете (популярный очерк). — М.: Стройиздат, 1971. — 192 с.
5. Тимчасові санітарні правила і норми улаштування, обладнання, утримання притулків для неповнолітніх та організація харчування і медичного забезпечення дітей / ДсанПіН 5. 5. 3. 052 — 99. — К., 1999. — 47 с.
6. Каракис И. И. Интерьеры школ и дошкольных учреждений. — К.: Будівельник, 1974. — 96 с.
7. Шихеев В. Н., Астрова Т. Е. Интерьер школы: Монография. — М.: Просвещение, 1972. — 200 с.

УДК 721.01:7.012:739

В. А. Ніколаєнко, Д. А. Величко

ПРИНЦИПИ ГРАФІЧНОЇ ФОРМАЛІЗАЦІЇ ХУДОЖНІХ ВИРОБІВ З ЛИСТОВОГО МЕТАЛУ

Відтворення металевих художніх виробів за графічними взірцями було досить поширено в західній Європі ще на початку XVII ст. Альбоми гравюр, що містили проекти ковальських виробів, замків, їх корпусів, ключів тощо, часто створювалися спеціальними декораторами або архітекторами і сприяли цілеспрямованому розвитку форм. На гравюрах зображувалися ортогональні та аксонометричні проекції виробів, елементи устаткування, розкривалися технологічні прийоми, наводилися креслення розгорток для створення об`ємних форм із листового ме-

© В. А. Ніколаєнко, Д. А. Величко, 2007

талу. В наш час також має місце вплив теоретичної основи дизайну, як сфери проектної діяльності, на композиційні та формотворчі процеси в художніх ремеслах. Цей вплив призвів до поширення використання одного з основних методів праці дизайнера, а саме геометричного моделювання, у розв`язанні завдань художньої практики. Використання формальних методів суттєво підвищує ефективність кінцевого результату, внаслідок залучення до творчого процесу логічно вмотивованих принципів формотворення.

Наукові методики мають певні переваги перед інтуїтивними. Принцип графічної формалізації об`єктивних властивостей предметів, явищ, процесів є однією з них. Проблемою втілення наукової методики є те, що не всі, а лише окремі складові творчого процесу можуть бути формалізовані. Тому графічна формалізація є певним геометричним інструментом, за допомогою якого художник (або дизайнер) ефективно досліджує та вдосконалює об`єкти і закономірності об'ємно-просторової композиції, а також створює нові сучасні форми.

Графічна формалізація як творчий метод об'єднує раціональні прийоми, принципи та засоби, що визначають формальними символами найсуттєвіші композиційно-естетичні властивості об'єктів. Впорядкування різних за своїми характеристиками елементів угруповання за допомогою обмеженого числа графічних модулів та визначення їх організуючої ролі становить суть самого процесу формалізації. В практиці художнього формотворення налічують кілька способів формалізації, пріоритетними з яких є лінійний та модульно-комбінаторний.

Принцип лінійної формалізації більшою мірою притаманний однорідним, неподільним за своєю фізичною будовою формам. За допомогою даного принципу можна ефективно вирішувати завдання гармонізації окремих форм та угруповань, у яких конструктивні та пластичні сполучення відзначаються нестереотипністю, складністю, криволінійністю, розрізненістю, що робить неможливим застосування відомих апробованих композиційних засобів і властивостей для організації перших у єдину цілісну композицію. При цьому головним завданням стає потреба звести наявні знання про об'єкт проектування у логічно зрозумілу наочну систему. Виявлення окремих гармонійних закономірностей та обумовлених ними прийомів передбачає виділення в формі об'єкта складових частин.

Конфігурацію зовнішнього контуру форми легко відобразити графічно за допомогою лінії, яка, власне, є візуальною межею матеріальної форми та простору. Всі аспекти конфігурації не можна вичерпно відобразити графічними засобами однак, для розв'язання композиційних завдань, лінійно подана інформація є цілком достатньою. Формотворчі лінії поряд із конфігурацією є активним компонентом структуризації композиційного процесу. Загальні закономірності конфігурації та формотворчої лінії можуть бути покладені в основу лінійної формалізації довільної композиції.

Розглянемо приклад лінійної графічної формалізації декоративної композиції "Квітуча яблуня" з листової латуні А. І. Величка (рис. 1). За основу прийнято фотографію. Оскільки фронтальна проекція зображення найповніше відображає композиційно-образні риси форми, її обрано для формалізації. Для визначення співвідношення цілого з формотворчими елементами, а також дослідження закономірностей композиційної побудови, в даному випадку достатньо застосування принципу лінійної формалізації. В першу чергу, абстрагуємося на предмет

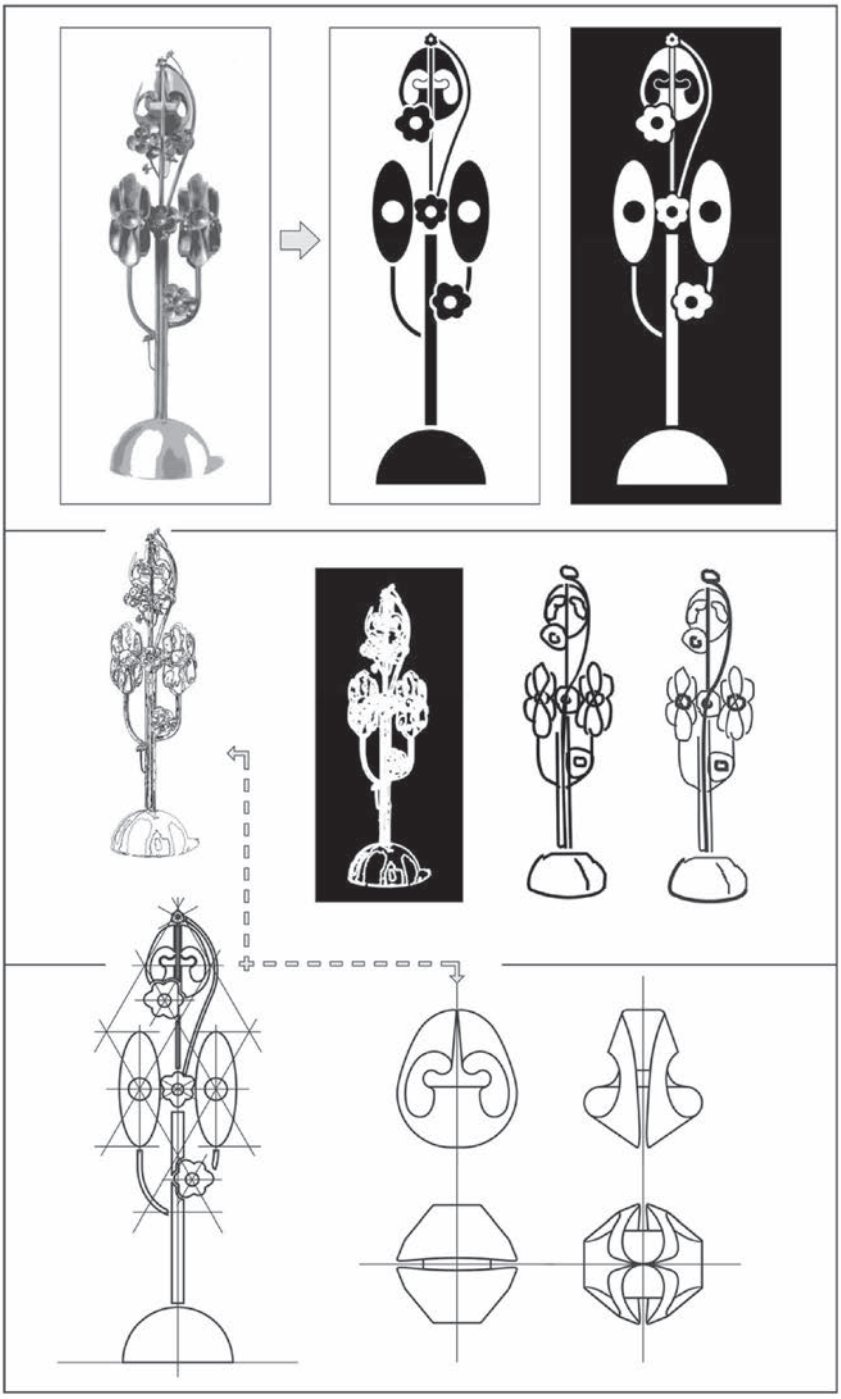

Рис. 1. Композиція з листового металу “Квітуча яблуня”, А. Величко (Полтава)

виявлення маси, тону, світлотіні — для цього перетворимо зображення в негатив. За принципом калькованого малюнку можна створити схематичне зображення основних формотворчих ліній і виділити центри та підцентри композиції. Лінійна стилізація, виконана таким чином, є передумовою для подальшого композиційного аналізу. Акцентуючи увагу на загальній композиції, вилучаємо з неї дрібні елементи та деталі, без яких образ сприймається однозначно. Наступним буде одержання лінійного узагальнюючого контурного малюнку всіх формотворчих елементів та визначення основних композиційних осей. Після чого можна зробити висновки: в основу композиції покладено правильну трикутну систему, в якій усі точки умовно визначають нахил осей одна до одної під кутом 60є. Така площинна сітка побудована з паралелограмів у формі ромба, кожний з яких складений з двох правильних трикутників. Єдиним формотворчим елементом в композиції, який не повторюється, є авторська нестандартна геометрична форма "яблуко" — вона завершує композицію і несе основне змістовне навантаження.

Наведений приклад розв`язує задачу дослідження вже готової композиції і водночас розкриває можливості використання лінійної формалізації в процесі гармонізації об'єкта. В загальному розумінні під гармонізацією об'єкта розуміють процес композиційного пошуку цілісної організації формотворчих елементів, при якому принципово сформоване вирішення набуває естетичного втілення.

У випадку, коли об`єкт художнього проектування має властивість до зміни власної структури без змін кількості його складових та їх параметрів, постає необхідність відображення цієї властивості форми і у графічно-формалізованому зображенні. В наш час важливу роль у створенні складних форм потрібного призначення, як теоретична основа, відіграє комбінаторика формотворення. А саме — теорія і метод створення якомога більшої кількості окремих складних форм потрібного призначення (або їх груп) із типових модульних елементів обмежених різновидів, які багато разів повторюються. Шляхом різного взаєморозміщення типоелементів у просторі, їх сполучень і комбінування, можна отримати широкий спектр композиційних варіацій. В свою чергу, декілька типоелементів можуть утворювати типоблоки. Основними параметрами типоелементів є геометрія, розміри, модульність, симетрія. Саме показники основних параметрів типоелементів обумовлюють формотворчі властивості, основними з яких є здатність до поєднання, типовість і комбінаторність. Створення складних форм з уніфікованих складових частин, які багатократно повторюються в загальному випадку може здійснюватись як вільним взаєморозташуванням у просторі цих елементів, так і різною взаємопов'язаною їх компоновкою.

В процесі формалізації складних за формою тривимірних елементів необхідно знайти модулі, які дозволять стилізовано на площині виявити об`ємно-просторові властивості об`єктів. Для виявлення в графіці комбінаторних можливостей окремих деталей однієї ортогональної проекції недостатньо, тому доцільно використовувати аксонометричні зображення. Створення в сучасних 3D-програмах тривимірних макетів значно підвищує ефективність пошуку досконалих зорових образів, дозволяє більш ефективно оцінити всі можливі композиційні варіанти та в кінцевому рахунку обрати найбільш доцільний.

На рис. 2 об`ємна композиція з листового металу в м. Алітус Т. Валайтіса "розкладена" на окремі складові компоненти, завдяки чому можна уявити технологію

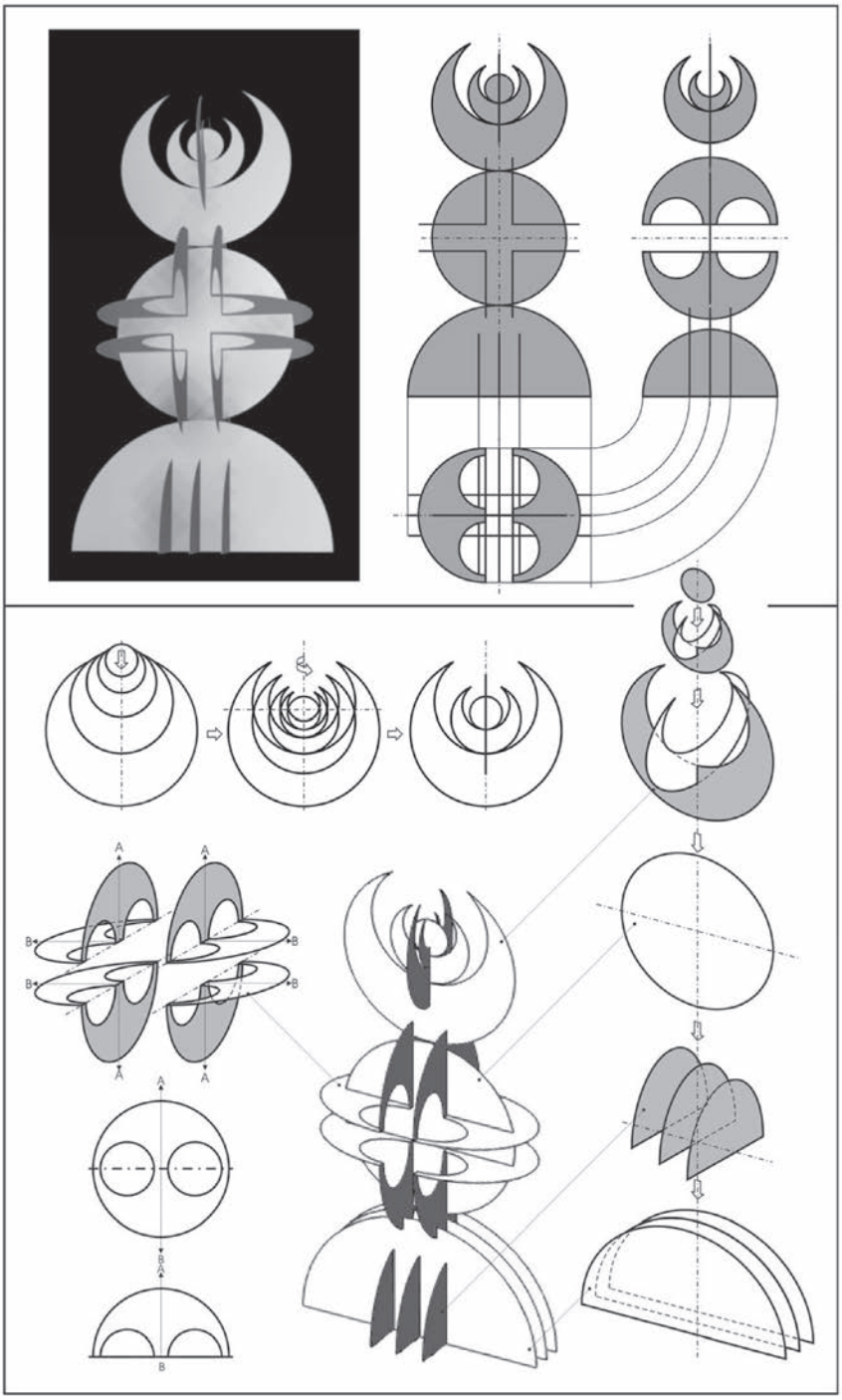

Рис. 2. Композиція з листового металу в м. Алітус, Т. Валайтіс (Вільнюс)

виготовлення, конструктивні прийоми, принцип з`єднання окремих типоелементів між собою, тектоніку та розкрити комбінаторні можливості форми. Завдяки такій диференціації можна здійснювати проектування і композиційний аналіз як окремих формотворчих елементів і умов, так і цілісної композиції. Наведена композиція є результатом пошуку найбільш лаконічного і водночас ємного за змістом формалізованого образу.

Наступним рівнем графічної формалізації може бути анімація, у випадку, коли художній виріб, або окремі його складові, мають властивість до зміни власного положення у просторі протягом певного часового інтервалу, або до зміни інших візуальних ознак. Прикладом можуть бути різноманітні кінетичні композиції, художні вироби з додатковим функціональним призначенням (світильники, елементи зовнішньої реклами тощо), або композиції із додатковим світлодинамічним дизайном. В умовах 3D-графіки можна легко відобразити різноманітну динаміку форми, за допомогою спеціальних ефектів візуалізації відтворити особливості освітлення, умов сприйняття, погодні умови. Крім того використання додаткових програмних модулів дозволяє надавати кінцевому формалізованому зображенню ознак того чи іншого графічного стилю.

Безумовно, процес графічної формалізації носить творчий характер, що значною мірою обумовлюється суб'єктивно-інтуїтивними факторами. В залежності від складності об`єкта формалізація завжди протікатиме по-різному, а кожен художник-проектувальник чи дизайнер в остаточному варіанті створить власну графічну модель. Як наслідок, не виключено виникнення в окремих графічних композиціях неорганічних рішень. У зв`язку з тим, врахування закономірностей композиції, обґрунтований вибір принципів графічної формалізації та практичний досвід є основними умовами розв'язання цієї проблеми у відносно новому типові художньо-проектної діяльності. Слід також зазначити, що чітке розмежування принципів графічної формалізації практично неможливе. У залежності від об`єкта проектування в процесі формотворення, або об`єкта дослідження в процесі аналізу, використовуються не тільки окремі принципи формалізації, але частіше — комбіновані графічні прийоми.

Застосування графічної формалізації в творчому пошуку художника, або в навчанні майбутніх фахівців формує певний геометричний апарат мислення, сприяє залученню до формотворчого процесу сучасних комп`ютерних технологій, підвищує гармонійність і цілісність рукотворного світу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Г. Семерак, К. Богман. Художественная ковка и слесарное искусство: Пер. с чеш. — М.:-Машиностроение, 1982. — 232 с.
2. Ледзинский В. С. Современная художественная ковка. — М.: Металургия 1994. — 468 с.
3. Анри де Моран. История декоративно-прикладного искусства: Пер. с фр. — М.: Искусство, 1982. — 577 с.
4. Божко Ю. Г. Основы архитектоники и комбинаторики формообразования. – Х.: Вища шк., 1984. — 184 с.
5. Михайленко В. Є., Яковлєв М. І. Основи композиції (геометричні аспекти художнього формотворення): Навчальний посібник. — К.: Каравела, 2004. — 304 с.

УДК 729.6:693.6(075.8)

В. В. Самойлович

ВПЛИВ ДЕЯКИХ ЧИННИКІВ НА ОПОРЯДЖЕННЯ ІНТЕР'ЄРІВ

Як свідчить архітектурно-будівельна практика, естетичність інтер'єру, його функціональні, експлуатаційні та інші властивості значною мірі визначаються матеріалами, що використовуються для опорядження його поверхонь. Вибір опоряджувальних матеріалів у кожному конкретному випадку підвладний практичному і художньому змісту інтер'єра і у більшості випадків є суто індивідуальним, найчастіше інтуїтивним і емоційним. Але, враховуючи досить широку номенклатуру і асортимент сучасних опоряджувальних матеріалів, що зростають з кожним роком, керуватися лише інтуїцією та емоціями при виборі опорядження вже недостатньо.

Науковці і проектанти в різні часи приділяли значну увагу питанню раціонального застосування опоряджувальних матеріалів в інтер'єрі. Досить навести навчальні посібники Степанова М. М., Кропотова В. М. та Мажури М. В. [1,2], монографії Лисенко Л. М., Малініна В. І., Савйовського В. В. і Болотських О. М. [3, 4, 5], методичні вказівки та рекомендації [6, 7, 8].

Всі науково-практичні роботи, що присвячені цьому питанню, можна поділити на дві основні групи. До одної з них входять роботи, що розкривають архітектурно-художні властивості окремих матеріалів в опорядженні інтер'єра, до другої — роботи, що присвячені теоретичним основам архітектурної поліхромії і містять рекомендації щодо практичного використання кольору в архітектурі інтер'єра.

Аналіз наведених літературних джерел дозволяє зробити висновок, що існуючі наукові та практичні розробки націлені на розв'язання лише окремих задач і не вирішують поставленої проблеми в цілому. Необхідно розробити таку методику вибору опорядження інтер'єра, яка б узагальнювала різні досягнення у цій галузі.

Ціль даної публікації — визначення основних чинників, які необхідно враховувати при виборі опорядження інтер'єра як одного з етапів розробки вищевказаної методики.

Функціональне призначення приміщення є одним з головних чинників, що впливають на вибір опоряджувальних матеріалів. Але простого розподілу приміщень за функцією (на житлові чи нежитлові, з вологими процесами чи без них, з інтенсивним рухом людей чи з перебуванням людини у спокійному оточенні) в наш час бурхливого розвитку промисловості будівельних матеріалів вже недостатньо. Врахування функціонального призначення приміщень при виборі опорядження поверхонь повинно базуватися на моделюванні майбутніх процесів життєдіяльності. Так, наприклад, процеси життєдіяльності у приміщенні, що призначене для використання під офіс, в якому працює кілька фахівців, виглядають так: прихід на роботу, зняття верхнього одягу, багаточасова праця за столом, незначне переміщення по офісу, можливе приймання їжі під час перерви, вологе прибирання підлоги та місць праці після роботи.

Враховуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що, наприклад, по-

 © В. В. Самойлович, 2007

криття підлоги в такому офісі повинно бути перш за все теплим. Як показали медичні дослідження [9], у людини, що працює за столом і довгий час знаходиться у стані спокою, відбувається зниження температури шкіри стопи внаслідок зменшення рівня кровопостачання тканин. Це викликає дискомфортні почуття, а при подальшому зниженні температури — різні захворювання. Таке явище характерне для матеріалів з низькими теплотехнічними показниками. До них відносять безосновні лінолеуми, безшовні наливні покриття, штучну або натуральну плитку, тощо. Тому у офісному приміщенні можна використовувати лише лінолеуми на теплозвукоізоляційній основі, покриття підлог на основі деревини, килимові покриття, плитки з корку, тощо.

Експлуатаційні властивості перелічених видів покриття здатні, до того ж, витримувати вологе прибирання з використанням миючих засобів.

Характер трудового процесу (тривала малорухлива праця) в розглядаємому нами офісному приміщенні впливає також і на вибір матеріалів для опорядження стін (які повинні забезпечувати оптимальний мікроклімат приміщення). Як свідчать дослідження [10], різниця між температурою повітря та температурою внутрішніх поверхонь огороджуючих конструкцій не повинна перевищувати 2°С. Відхилення від цього показника може призвести до переохолодження працюючих. Як свідчать натурні спостереження і вимірювання, у деяких випадках температура внутрішньої поверхні стін знижувалася до 6°С, а температура засклення — до 3°С. Навіть на відстані 1,1-1,5 м від стіни лікарі відзначали охолодження школярів, що тривалий час займалися у класному приміщенні з вищенаведеною температурою поверхні стіни [11].

Одним із найефективніших засобів покращення мікроклімату приміщень офісного типу є застосування збірного опорядження. Воно передбачає використання декоративних панелей повної заводської готовності або ж листових матеріалів — гіпсокартонних листів, деревностружкових плит і таке інше. Облицювальні панелі та листи закріплюють до металевого або дерев'яного каркасу. Прошарок, що утворюється між поверхнею стін та облицювальним матеріалом, заповнюють теплоізоляційними плитами або матами.

Цілком зрозуміло, що такі види внутрішнього опорядження, безумовно, сприяють підвищенню температури внутрішньої поверхні стін до нормативних показників.

Наведені вище рекомендації придатні також і для вибору опорядження для інших нежитлових приміщень з подібними процесами життєдіяльності. До них можна віднести кабінети, приймальні пункти, кімнати для занять, бібліотечні приміщення, аудиторії, тощо. Але, якщо в приміщенні працює значна кількість людей або проводяться заняття з викладачем, виникає додаткова необхідність влаштування звукопоглинаючої стелі. Адже комфортні умови таких приміщень визначаються також і акустичним режимом, який характеризується якістю сприйняття звуку. Однією з найважливіших характеристик архітектурної акустики є час реверберації. Найбільший час реверберації спостерігають у великих приміщеннях, що мають поверхні огороджуючих конструкцій з низьким коефіцієнтом звукопоглинання.

Для виправлення акустичних дефектів та досягнення потрібного часу реверберації використовуються звукопоглинальні матеріали, які є складовою багатьох типів матеріалів для підвісних стель [12].

Користуючись методикою, наведеною вище, можна розробити рекомендації щодо вибору матеріалів для опорядження інших видів приміщень: кафе, ресторанів, санаторіїв та будинків відпочинку, тощо.

Функціональне призначення приміщень має значний вплив також і на вибір кольору та фактури опоряджувальних матеріалів. Так, наприклад, з гігієнічної точки зору, при виборі матеріалів для опорядження стін лікарень, шкіл, їдалень тощо, слід враховувати, що на темних поверхнях менш помітне забруднення, на сірих поверхнях пилу не видно, а на шорстких і пористих поверхнях збирається особливо багато пилу. Тому в приміщеннях, до яких ставляться особливі вимоги щодо чистоти, поверхні мають бути світлими та гладенькими. В таких приміщеннях не слід застосовувати збірні методи опорядження, які утворюють на поверхні видимі стики-щілини. Такі стіни важко прибирати кожного дня по кілька разів, а в щілинах навіть після дезінфекції можуть залишатися мікроби та бактерії.

Загальновідомі також і дослідження психологів щодо впливу кольору на душевний стан людини. Емоційне сприйняття кольору визначається його безпосереднім фізіологічним впливом, яке збуджує або пригнічує, а також асоціаціями, які він викликає. Всі кольори поділяють на активні (що збуджують, прискорюють процеси життєдіяльності) та пасивні, що викликають протилежні реакції. До перших належать червоні та оранжеві кольори, до других — сині та фіолетові. Виходячи з цього, колір у приміщеннях може сприяти чи зашкоджувати функціональним процесам.

Все вищевикладене має відношення перш за все до пофарбованих поверхонь. Існуючі нормативні документи та рекомендації розраховані саме на вибір кольорів, що створюють за допомогою пігментів та наповнювачів. Більшість опоряджувальних матеріалів мають м'які за відтінками кольори, різноманітну фактуру та текстуру. Навіть ті опоряджувальні матеріали, які мають один і той же колір, часто відрізняються між собою. Ламінат, що імітує жовту деревину, відрізняється від жовтого килима, лінолеума, штукатурки, тощо.

Але, якщо керуючись рекомендаціями, неможливо використати кількісні показники кольорів при виборі матеріалів, загальні тенденції впливу їх на стан людини слід враховувати. Так, наприклад, жовто-зелені, зелені, зелено-блакитні та блакитні кольори діють на людину заспокійливо, тому матеріали відповідного кольору рекомендуються для використання у приміщеннях, що призначені для відпочинку, тихих занять, навчання, тощо. Червоні, жовтогарячі та жовті кольори характеризуються як збуджуючі. Тому матеріали даних кольорів доцільно застосовувати у приміщеннях з короткочасним перебуванням людей, що займаються активним відпочинком [5].

Вплив кольору на психіку людини при застосуванні того чи іншого матеріалу можна підсилити або знизити шляхом вибору необхідної фактури і текстури його поверхні. При блискучій фактурі, що віддзеркалює багатокольорове середовище інтер'єра і створює полиски, колір найчастіше буває неоднорідним за своїм тоном, а в місцях полисків зовсім втрачає насиченість та різко змінює світлоту.

Присутність в інтер'єрі великих кольорових поверхонь або числених предметів з блискучою фактурою (наприклад, стін, що облицьовані полірованим мармуром чи гранітом, паркетна підлога з лаковим покриттям, поліровані меблі, тощо) надають йому жвавість і гостроту, ошатність, різноманітність, ілюзорно розши-

рюють простір. В той же час таке рішення інтер'єра зорово деформує кольорові поверхні, спотворює кольори і їх співвідношення, створює неспокій. Такий прийом не слід застосовувати при опорядженні приміщень, що потребують за своїм функціональним призначенням рівномірного освітлення та суворості характеру інтер'єра. У таких випадках більш придатні поверхні з матовою фактурою. Поверхні, що дифузно розсіюють світло, більш комфортні, створюють сприятливе зорове середовище, викликають враження просторового визначення. До того ж, матова фактура, що освітлена рівномірно, виражає власні властивості кольорів і їх співвідношень, дійсний характер кольорових площин і пластику об'ємів. Це, насамперед, облицювання стін декоративними штукатурками, натуральним туфом або вапняком-черепашником; покриття підлоги — рулонними килимовими матеріалами або штучними плитами з матовою чи шорсткою поверхнею; влаштування підвісної стелі з використанням звукопоглинальних плит на основі мінеральних волокон, тощо.

При виборі матеріалів для опорядження інтер'єра необхідно врахувати ще одну властивість матеріалів — здатність викликати складні відчуття, що виникають під час сприйняття дерева, каміння, металу, тощо. З ними пов'язані такі відчуття, як тепло і холод, вага і міцність, жорсткість і м'якість. Важливою властивістю матеріалів в інтер'єрі є можливість чіткого уявлення даних якостей.

Так, наприклад, існують матеріали, що викликають відчуття теплоти. До них відносять дерево, природний туф, матеріали з корку, тощо. До "холодних" матеріалів, в свою чергу, відносять природний граніт, метал, багато виробів з полімерних матеріалів. Такі уявлення про матеріали є віддзеркаленням їх фактичної сутності, яка міститься в таких характеристиках, як вага, тепломісткість, теплопровідність, тощо. Ці відчуття базуються на багатовіковому людському досвіді і уявах, що склалися. Так, використання деревини для опорядження приміщень надає людині зорову теплоту і м'якість. І, навпаки, натуральний камінь, метал, бетон з необробленою поверхнею, тощо, сприяє створенню в інтер'єрі атмосфери прохолоди і жорсткості.

При виборі опорядження інтер'єра необхідно враховувати також вплив матеріалів на такі найважливіші для архітектурної виразності властивості, як величина (розміри) і геометрична характеристика приміщення. Відомо, що більшість людей сприймає фактурні, важкі за масою, теплі та інтенсивні за кольором поверхні як відступаючі, що ілюзорно зменшують відстань до них, тоді як гладенькі, легкі за масою, холодні та малонасичені за кольором поверхні сприймаються як відступаючі, що ілюзорно збільшують відстань.

Зорове корегування розмірів архітектурної форми відбувається також під впливом вертикальних та горизонтальних ліній, які утворюються під час оздоблення різними матеріалами. Це, насамперед, шви при облицюванні плитками чи плитами, стики декоративних панелей і рейок, борозенки рельєфної поверхні декоративної штукатурки, тощо. Так, наприклад, розширення вертикальних швів та завужування горизонтальних під час облицювання плитними матеріалами сприяє зоровому подовженню площини, а розширення горизонтальних та завуження вертикальних — зменшенню висоти площини. Таке саме враження створюють вертикальні та горизонтальні борозенки оштукатуреної поверхні, видимі стики облицювання алюмінієвими рейками, тощо.

В інтер'єрі для сприйняття простору великого значення набуває місце розташування домінуючого кольору: зверху або знизу, на горизонтальних чи вертикальних площинах і т. і. [5]. Так, наприклад, виступаючий колір підлоги на тлі відступаючих кольорів стін і стелі сприяє справжньому сприйманню форми, створює відчуття розширення і легкості простору. Домінуючий колір на стелі, в свою чергу, викликає, як відомо, відчуття зменшення висоти приміщення і т. і. Нерівномірна світлота поверхні форми також впливає на оцінку її геометричної характеристики: наприклад, плоска поверхня може сприйматися увігнутою або опуклою.

Застосуванням контрастного співвідношення матеріалів і засобів опорядження суміжних поверхонь можливо унаочнювати особливості геометричного вигляду стін, підлоги і стелі, які обумовлюються характером інтер'єра. Активно підкреслити геометричний вигляд площин можливо також і за допомогою інтенсивного контура, що повторює абрис поверхні: полімерними, дерев'яними або металевими профільними розкладками, плінтусом, бордюром, тощо.

За допомогою опорядження можна корегувати і емоційне сприйняття та комфортність умов невдало орієнтованих приміщень. Темна шорстка поверхня килимового покриття гасить надлишок світла в приміщенні, що орієнтоване на південні сторони світу, а гладенькі шпалери світлих та теплих тонів змінять емоційне сприйняття темної кімнати, орієнтованої на північ. Як свідчать спеціальні дослідження, збільшення коефіцієнта відбиття підлоги від 10% до 30%, поверхні стелі — від 10% до 40%, стін — від 50% до 60% дозволяє підвищити освітленість приміщення на 12 %, а яскравість поля зору — на 77% [6].

Встановлено, що світло, проникаючи в приміщення, кілька разів відбивається від поверхонь, утворюючи первинні, вторинні та інші відбиття, причому на освітленість приміщення найбільше впливає величина первинного відбиття. Добираючи матеріали для опорядження приміщень слід враховувати, що чим ближче він буде по кольору до природного світла, тим сильніше відбиватиметься світло від стін і тим світліше буде у цьому приміщенні.

Роблячи вибір матеріалів за естетичними вимогами, перш за все треба керуватися об'єктивними показниками якості. Очевидно, що якість сучасного будівництва визначається зрештою якістю виконання окремих вузлів та деталей, відточеністю та чистотою геометричних форм, тощо. Тому застосування матеріалів та виробів, що не відповідають вимогам якості естетичних властивостей, не повинно мати місця.

Сюди слід віднести також ще одну властивість сучасних опоряджувальних матеріалів — відповідність зовнішнього вигляду їх властивостям. Тут важливо відрізняти імітацію від підробки. Покриття підлоги у вигляді рулонного матеріалу, що імітує зовнішній вигляд мармуру, а не його твердість; оздоблення плівковим матеріалом поверхні стіни, що імітує цінні породи деревини зі зморшками; мармурові облицювальні плити з оббитими кромками, які розкривають підробку з гіпсу, тощо. Треба враховувати, що в разі, коли можливо перевірити справжність матеріалу обмацуванням, простукуванням, дряпанням та ін., матеріали-імітатори викликають негативне відношення. Їх краще застосовувати там, де вони досяжні тільки погляду, а в тих місцях, де матеріал може стикатися з людиною, краще використовувати натуральні матеріали або відверті замінники.

В результаті проведеної роботи були визначені основні чинники, що вплива-

ють на вибір опорядження інтер'єра. Вони мають стати основою для подальшої розробки методики, яка базується на співставленні архітектурно-експлуатаційних характеристик опоряджувальних матеріалів з вимогами до опорядження поверхонь огороджуючих конструкцій приміщень, різних за призначенням та іншими особливостями, що обумовлені означеними вище чинниками.

Саме розробкою кількісних і якісних показників архітектурно-експлуатаційних вимог має бути продовжена дана робота.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Степанов Н. Н. Цвет в интерьере. — К.:Вища школа, 1985.
2. Кропотов В. Н., Машура Н. В. Отделочные материалы в интерьере. — К.: Вища школа, 1981.
3. Лисенко Л. М. Дерево в архитектуре. — М.: Стройиздат, 1984.
4. Малинин В. Н. Облицовка поверхностей природным камнем. — М.: Высшая школа, 1974.
5. Савйовский В. В., Болотских О. Н. Ремонт и реконструкция гражданских зданий. — К.: Ватерпас, 2000.
6. Ванникова Е. М., Кричевский М. Е., Черкасов Г. Н. Цветовое решение интерьеров производственных зданий. — М.: Стройиздат, 1966.
7. Рекомендации по проектированию цветовой отделки интерьеров общественных зданий. — М.: Стройиздат, 1984.
8. Методичні вказівки по вивченню курсу "Архітектурне матеріалознавство". — К.: КІБІ, 1993.
9. Гиндолян А. Г., Михайлова Н. С., Филлипов Н. П. О методе определения контактных теплопотерь ног // Гигиена и санитария. — 1974. — №6.
10. Заривайська Х. А. Гігієна повітряного середовища жител. — К.: Здоров'я, 1969.
11. Кореневская Е. И., Рогачевская Л. Г. Гигиенические вопросы строительства школьных зданий. — М.: Медицина, 1974.
12. Ковригин С. Д., Крышев С. И. Архитектурно-строительная акустика. — М.: Высшая школа, 1986.

УДК 7.01.013

В. А. Щурова

ІЄРАРХІЯ СКЛАДОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ СЕРЕДОВИЩА БУТТЯ

Простір — необхідна форма, у якій розташовуються усі наші відчуття. Категорія простору хвилювала таких філософів, як: Александер, Бродський, Демокріт, Доксіадіс, Палладіо, Фібоначчі, Шарден. Простір ототожнювався з порожнечею, що вміщує різноманітні тіла або вважався тривимірним, що відбиває порядок одночасно співіснуючих елементів. У сучасному розумінні середовище буття — це неподільний упорядкований простір, який оточує людину і обмежується ланд-

© В. А. Щурова, 2007

шафтними умовами, архітектурою, предметами повсякденного використання тощо.

Питання гармонічної організації середовища пов`язані з концепціями покращення умов життя в інтересах сталого майбутнього центру ООН з населених пунктів (ХАБІТАТ), законодавчими документами у галузі містобудування: "Державної концепції сталого розвитку населених пунктів", Закону України "Про планування і забудову територій" (2000 р.). Проектні роботи ведуться в інституті "Київгенплан" АТ "Київпроект" та ГоловАПУ на рівні детального планування територій з визначенням меж просторів різного призначення, відомих університетах України, зокрема на кафедрі архітектурного моніторинга міського середовища ХГАГХ міста Харкова.

Психоемоційне сприйняття людиною середовища відбувається при встановленні контакту з елементами, які її оточують. Це відбувається при наближенні просторових параметрів до людини, меж її зорових та чуттєвих можливостей. Підсвідомо закладена дисгармонія архітектурних об`єктів і недбале ставлення до виявлення невідповідності просторових утворень поступово виконує свою деструктивну дію. Міське середовище є специфічним просторовим полем, конфігурація і напруження якого визначають характер споруд, які входять до нього. В органічному середовищі архітектурна споруда стає елементом єдиного осмисленого простору. Людство зверталося до благоустрою оточуючого середовища у зв`язку з появою психологічного дискомфорту при широкому впровадженні одноманітних непропорційних до людини просторів. Індивідуальність людини прагне відновитись в умовах затиснення типізацією, уніфікацією, спрямованою на масове сприйняття. Полістилізм, поліфонічність просторів, своєрідна історична специфіка міст викликають яскраві враження і є незабутніми як для окремої людини, так і для багатьох (рис. 1).

Середовищні враження — явище незалежне та індивідуальне, тому архітектор має виступати в ролі тотального організатора психоемоційного стану людини. Такі міста, як Відень, Прага, Париж, Ніца вражають своїм неповторним середовищним образом, що виникає внаслідок гармонійних поєднань великих відкритих вільних просторів, людяністю середовища. Відчувається радість творення, легкість і піклування про буття. Запланована з розумом і відповідальністю гармонійна поліфонія архітектурних форм і просторів є єдиним цілим, і, завдяки цьому, стає прекрасним.

Для позитивної оцінки людиною міського оточення найбільш суттєвою є ступінь його різноманітності, а також деталі "першого плану", на яких вона зупиняє око: скульптура, групи дерев, архітектурні деталі на фасадах, малі архітектурні форми (рис. 2). Тому в організації простору важливо приділяти увагу оформленню ділянок, які мають специфічні закономірності зорового сприйняття: інтер`єрність, співрозмірність людині. Все, що знаходиться вище зони сприйняття, має певні викривлення пропорцій, або не фіксується взагалі.

Це не означає, що над верхніми ярусами будівель не варто замислюватись. Акцентні елементи середовища, якими являються будівлі, що домінують по масі та висоті, слід розташовувати на відкритих просторах. Тоді вторження у небеса вертикально витягненими будівлями стає природним і надає цим будівлям глибокої змістовності і символічності. Вони набувають особливого значення і роз-

повсюджують навколо себе зону благоговійного сприйняття. Такими спорудами найчастіше є собори або палаци, які займають найзначніші позиції на пагорбах і передбачають прагнення сходження на висоти пізнання. Рівні відкриті міські площі, що розчиняються у перспективі довгими вулицями, надають людині спокою і врівноваження, поступова зміна видових кадрів по мірі обертання навколо своєї осі, яка не викликає сплеску емоцій, фіксується вертикальною домінантою ратуші або собору.

Рис. 1. Силуетне відтворення середовищного образу міст

Розрахунок пропорцій відкритих і закритих просторів, вибір найбільш доцільної форми плану комплексів на заданих ділянках, неперервність системи об`єктів, використання прийому цілісності при формуванні середовища активними просторовими формами — є основними умовами успіху при створенні людяного, цікавого середовища.

У просторі людину оточують різнопланові предмети: на мікрорівні — це малі архітектурні форми, стилістичні особливості елементів будівель, геопластика зелених ділянок, площадки відпочинку, паркові ділянки, невелики площі; на ма-

крорівні — об`єкти житлових, промислових районів, ландшафтні парки загальноміського значення, історичні комплекси. Для обох рівнів основною метою є відтворення цілісного естетичного сприйняття, образного впливу, символічності. Для обізнаності міста, площі, придомової ділянки потрібно відкинути випадкове сприйняття, яке приховує сутність речей. Відчути середовище можна шляхом його вивчення при спогляданні, натурному обстеженні, малюванні, відшукуванні нових точок для фотофіксації. Накопичені знання з предметів, які не входять до архітектурних наук, розширення світогляду, інтелекту, збагачення інтуіції — шлях, який неодмінно приведе до формування художнього обліку середовища буття і духовного розвитку архітектора.

Рис. 2. Збагачення середовища елементами “першого плану”

Основне призначення кожної архітектурної споруди — огородження простору. У залежності від форми, кольору, силуетності оточуючих простір площин змінює сприйняття. Кожний предмет у просторі, кожний архітектурний об`єкт формує рамки простору. Ритм зміни площин породжує радість, спокій і гармонію. Дія перспектив і широких вулиць, вільних площ, багаті силуети, мозаїки, рельєфне оздоблення, різноманітність форм та архітектурних деталей тішать око і водночас збу-

джують бажання творити. Зароджується екзистенціальне розуміння середовища, в якому народжується неподільна цілісність суб`єкта — людини і об`єкта — архітектурного простору, що є недоступним для наукового або спекулятивного мислення. Архітектор вже не виступає як суб`єкт, який формується під впливом природньої чи соціальної необхідності, а кожною ідеєю і дією "обирає" і формує свій світогляд. Відповідальність людини-архітектора породжує осмислений, піднесений твір — будь-то місто, архітектурний ансамбль чи окрема споруда. Відношення до елементів середовища нижніх планів як до частини неподільного цілого визначає ієрархію цінностей митця, його готовність служити глобальній меті — гармонізації буття...

УДК 728.7

Г. І. Шемседінов

ОСОБЛИВОСТІ ДИЗАЙНУ МОБІЛЬНИХ БУДІВЕЛЬ

Проектування мобільних будівель і споруд належить до діяльності, яка лежить на межі між архітектурою та дизайном. Дизайн у традиційному розумінні — це художнє проектування предметів промислового виробництва. Однак, архітектура теж охоплює індустріальні, тобто збірні будівлі з виробів та деталей, що виготовляються домобудівними комбінатами.

Також облаштування просторів, які створюють архітектурні споруди, виділилося в певний напрям архітектурної діяльності, який носить назву "Дизайн архітектурного середовища". Він включає проектування інтер'єрів, благоустрій та озеленення територій, ландшафтний дизайн, формування обладнання просторів, художнє оформлення та декорування.

Таким чином, мобільні будівлі можна вважати сферою охоплення архітектурного дизайну, а дизайнерська діяльність у цьому напрямі має свої особливості. Дизайн мобільних будівель і споруд гідний окремої книги, а на цих сторінках розглянемо тільки основні його положення.

Дизайн внутрішнього середовища мобільних будівель має відчутні відмінності і характерні риси, продиктовані своєрідністю пересувних об'єктів, він проявляється у взаємозв'язку і диференціації процесів.

Мобільна квартира перетворюється з набору кімнат з меблями в механізовану кабіну, що поділяється на функціональні зони. Через підвищення ролі обладнання значення архітектурного простору в традиційному розумінні знижується, а превалює принцип дизайну. Меблям, призначеним для мобільних будинків, властиві нові якості: вони повинні бути легкими, перевозитися в складеному вигляді. Зниження маси потребує застосування клеєної деревини, пластмаси, легких сплавів, надувних конструкцій. В пересувних будівлях застосовуються вбудовані меблі, або такі, що трансформуються. Це робиться за прикладом каюти на судні, купе залізничного потягу.

Водопостачання мобільних будинків здійснюється з баків, що знаходяться на

© Г. І. Шемседінов, 2007

даху або під дахом. Для збирання стоків передбачається спеціалізований бак-накопичувач, встановлений нижче підлоги, який спорожнюється спецмашиною, або застосовуються одноразові чи зйомні ємності з поліетилену.

В мобільних житлових будинках не з'являється принципово нових функціональних зон. Антропометні та психологічні основи житла визначаються постійними параметрами та потребами людини. Стосовно збірно-розбірних і пересувних будинків мова може йти лише про максимальне суміщення зон, а також про деякі специфічні особливості організації самих зон з урахуванням фактору можливості передислокації.

Дизайн мобільних будівель тим ближче до транспортних засобів, чим вищий ступінь мобільності.

Під час розробки дизайну внутрішнього середовища мобільних будівель необхідно детально проводити ергономічний аналіз функціональних зон з метою найбільш раціональної організації простору (рис. 1) [1,2]. Особливо це стосується кухонь, санітарних вузлів, місць для сну.

Наприклад, в маломобільних будівлях можливе застосування ліжок стандартних розмірів (2200 х 800 мм), а от високомобільні спальні місця можуть мати мінімально припустимі розміри (1850 х 700 мм), причому бажані дивани-ліжка, відкидні ліжка. Застосування відкидних або висувних спальних місць дозволяє більш універсально використовувати простір приміщень, збільшувати площі інших функціональних зон. Спальні місця часто вбудовуються в ніші, які створюють конструкції (рис. 1). Аналогічно розміщуються кухні, можливо без природного освітлення. При жорстких обмеженнях площі неможливе традиційне рішення кухні-їдальні. Відкидні або висувні площини замінюють обідній стіл і розташовуються в житловій зоні або кухні.

Щільне розташування зон передбачає високу якість санітарно-технічного та кухонного обладнання. Сумісний санітарно-технічний та кухонний блок дозволяє знизити до мінімума довжину трубопроводів. Легкі пластмасові чи стальні прилади краще поводять себе при перевезенні, ніж важкі і крихкі чавунні або фаянсові. Жорстке обмеження маси будівель, особливо контейнерних та пересувних, примушують відмовитися від важкого обладнання, комунікацій, фурнітури на користь пластикових цільноформованих і дещо менших за розмірами від стандартних. Доцільно налагодити виробництво спеціально простосованого для мобільних будівель обладнання, особливо це зумовлюється наявністю будинків з непрямокутними формами об'ємів (рис. 2).

Зовнішній дизайн мобільних будівель, потреба його урізноманітнити також вимагають своєрідної пластики форм мобільних будівель, нових конструкцій, варіантних огорож. Дизайн форм мобільних будівель багато в чому залежить від матеріалу несучих і огороджуючих конструкцій. Пластмаси дають можливість піти від суто плоских поверхонь, надати скульптурну пластику фасадам, зробити своєрідне обрамлення пройомів. Яскравим прикладом слугує адміністративна будівля в Бірмінгемі британської фірми "Бакелит", яка збирається з пластмасових об'ємно-просторових елементів (рис. 3). Криволінійні форми виразні, нетрадиційні, привабливі. Їх можуть забезпечити деякою мірою армоцементні конструкції та полімерні матеріали, які застосовуються у вигляді твердих пластмас, тканин та плівок. Особливо виразні тентові та пневматичні будівлі.

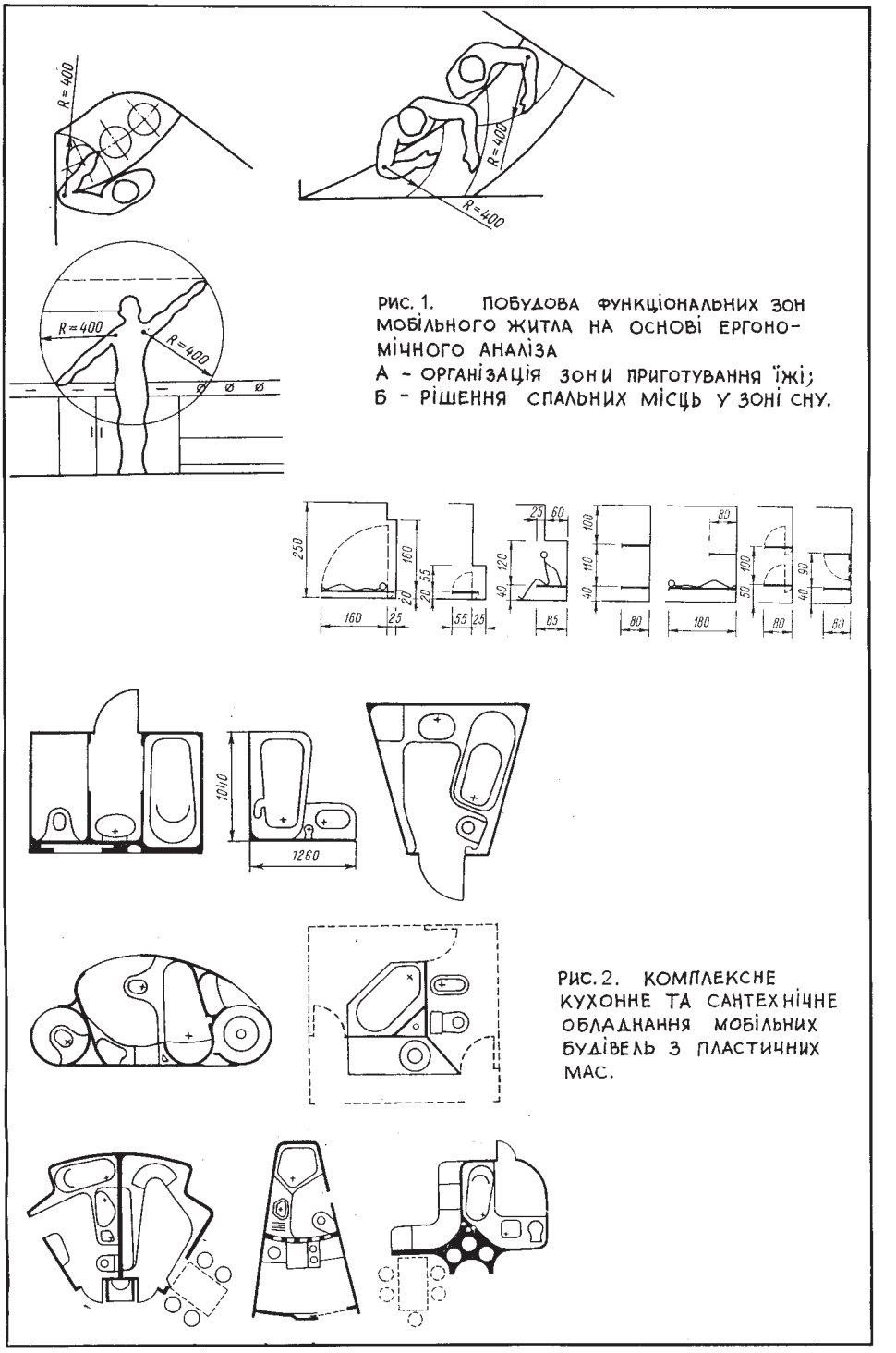

РИС. 1. ПОБУДОВА ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ЗОН МОБІЛЬНОГО ЖИТЛА НА ОСНОВІ ЕРГОНОМІЧНОГО АНАЛІЗА
А - ОРГАНІЗАЦІЯ ЗОНИ ПРИГОТУВАННЯ ЇЖІ;
Б - РІШЕННЯ СПАЛЬНИХ МІСЦЬ У ЗОНІ СНУ.

РИС. 2. КОМПЛЕКСНЕ КУХОННЕ ТА САНТЕХНІЧНЕ ОБЛАДНАННЯ МОБІЛЬНИХ БУДІВЕЛЬ З ПЛАСТИЧНИХ МАС.

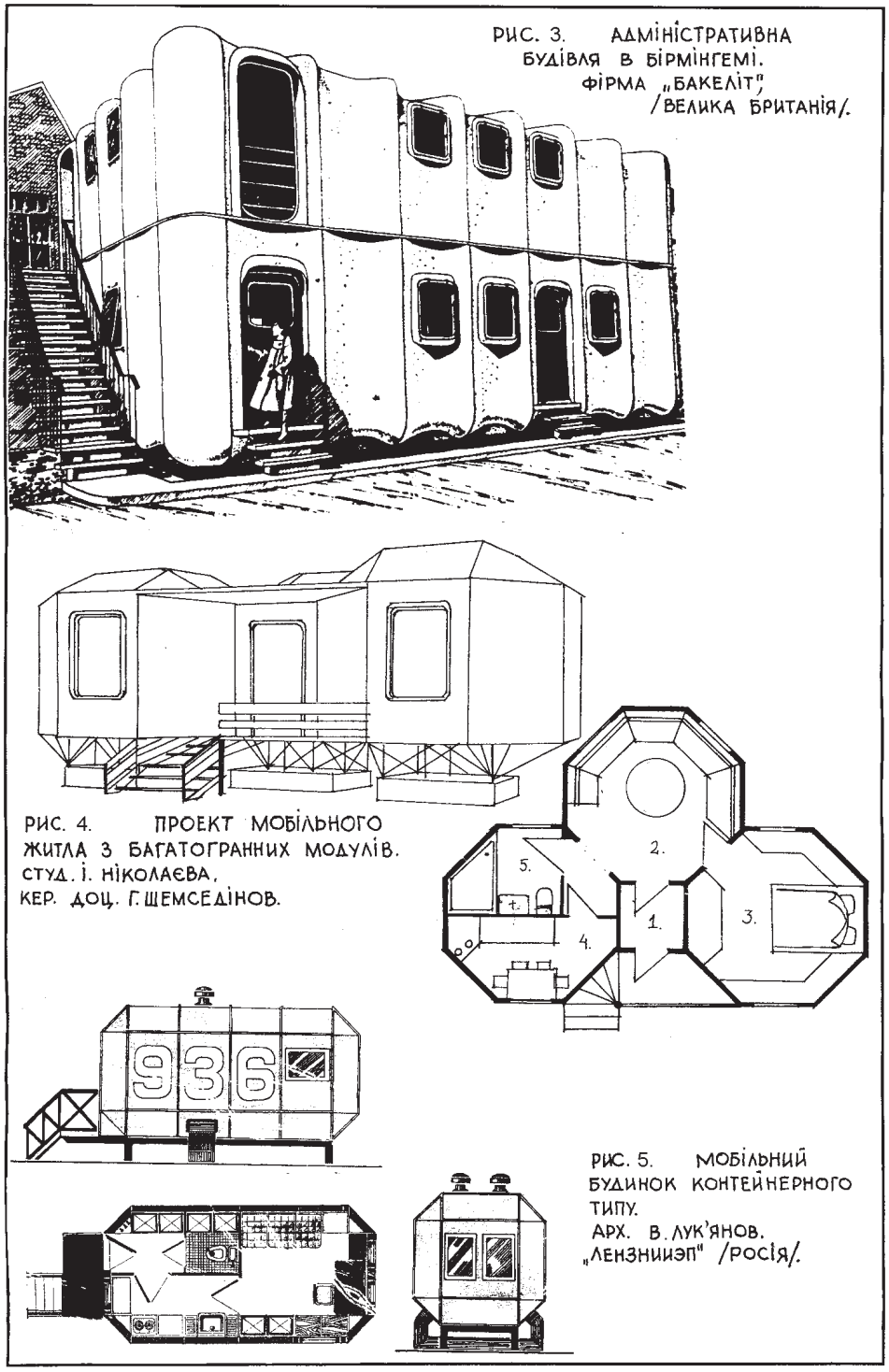

РИС. 3. АДМІНІСТРАТИВНА БУДІВЛЯ В БІРМІНГЕМІ. ФІРМА „БАКЕЛІТ", /ВЕЛИКА БРИТАНІЯ/.

РИС. 4. ПРОЕКТ МОБІЛЬНОГО ЖИТЛА З БАГАТОГРАННИХ МОДУЛІВ. СТУД. І. НІКОЛАЄВА, КЕР. ДОЦ. Г. ШЕМСЕДІНОВ.

РИС. 5. МОБІЛЬНИЙ БУДИНОК КОНТЕЙНЕРНОГО ТИПУ. АРХ. В. ЛУК'ЯНОВ. „ЛЕНЗНИИЭП" /РОСІЯ/.

Виразність форм також можлива у випадках збірно-розбірних та контейнерних будівель. Каркаси можуть забезпечити форми у вигляді багатогранників або призм, обмежених площинами при застосуванні металевих огорож, дерев'яних щитів. В проекті студентки І. Ніколаєвої будівля сформована з трьох модульних багатогранників з восьмикутною конфігурацією плану. Об'ємно-просторове рішення гармонізується за рахунок подібності модулів, об'єднаних у компактну композицію. Форма забезпечує не тільки суто дизайновий ефект, а ще аеродинаміку будівлі (рис. 4). Форма створюється сталевим каркасом у комбінації з дрібними компактними панелями.

Схожу форму, але вже у об'ємно-блоковому вирішенні, має будинок архітектора з Санкт-Петербургу В. Лук'янова. В дизайні цільнометалевого об'єкту яскраво виражені панелі технічною розшивкою нащільниками. Конструктивні елементи яскраво пофарбовані в контрастних співвідношеннях. Застосований графічний дизайн панелей у вигляді смуг, цифр, написів, що також є характерною рисою мобільних будівель, особливо для автономного застосування. Яскравість робить будинок помітним серед оточуючого ландшафту (рис. 5).

Металеві та дерев'яні конструкції можуть забезпечити можливість надання мобільній будівлі форми, яка не обмежується прямими площинами. Форма може мати вигляд циліндру, напівциліндру, частини склепіння. Це потрібно не тільки з погляду на художні якості будівлі, а ще й для відведення вологи, надання аеродинамічних властивостей, вписування в транспортний габарит.

Усі перелічені якості має будівля для лісозаготівників, запроектована архітекторами Ю. Лєбедєвим та О. Вартаняном. До того ж образ, як і в попередньому прикладі, доповнює графічний дизайн огорож об'єкту (рис. 6) [3].

Важливе значення має стиль дизайну мобільних будівель. Зважаючи на мобільність, збірно-розбірність і, зрештою, на індустріальність будівель, що розглядаються, логічно буде стверджувати, що стиль дизайну зовнішніх та внутрішніх форм повинен бути техногенним, тобто нагадувати технічні споруди, пристрої, різноманітне обладнання, транспортні засоби, взагалі відштовхуватися від естетичних критеріїв художнього проектування промислових виробів. Особливо популярним в останні роки є стиль "Хай-Тек", в якому в концентрованому вигляді виражається техногенність дизайну, його глибинна сутність і тектонічність основи [4].

Словацькі архітектори Е. Янкова та П. Янков розробили дизайн системи обладнання зупинок громадського транспорту. Система без будь-якого декорування конструкцій нагадує збірно-розбірне будівельне риштування, що підкреслює варіантність, динамічність змін, модульність, відкритість (рис. 7).

Стильовий зв'язок з архітектурою, динамічність побудови композиції підкреслює легке, складчасте покриття, створене з гіперболічних параболоїдів на зразок оболонок К. Танге, Ф. Кандели, Р. Сарнсера, В. Штолько, хоча в дещо зменшеному розмірі (рис. 8) [5].

В дизайні мобільних будівель можна використовувати елементи народної традиційної архітектури та вжиткового мистецтва, іноді це виражається тільки в декоруванні. В цьому виданні ми вже зустрічали мобільні будинки, прототипом для яких стали житла кочових народів. Мотиви української традиційної хати були використані в проекті павільйона-кіоска, що на рис. 9. Застосовані характерний дах, фарбування стін з використанням яскравих смуг та орнаментальних мотивів.

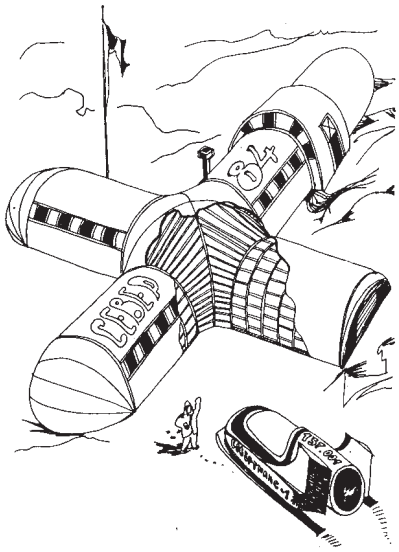

РИС. 6. ЖИТЛОВИЙ ТА ГРОМАДСЬКИЙ КОМПЛЕКС ДЛЯ ЛІСОЗАГОТІВНИКІВ НА ПІВНОЧІ.
АРХ. Ю. ЛЄБЕДЄВ, О. ВАРТАНЯН ТА ІН. /РОСІЯ/.

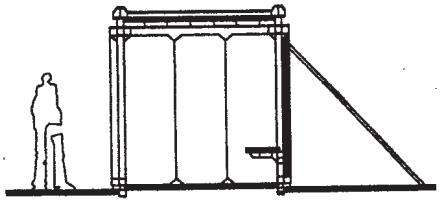

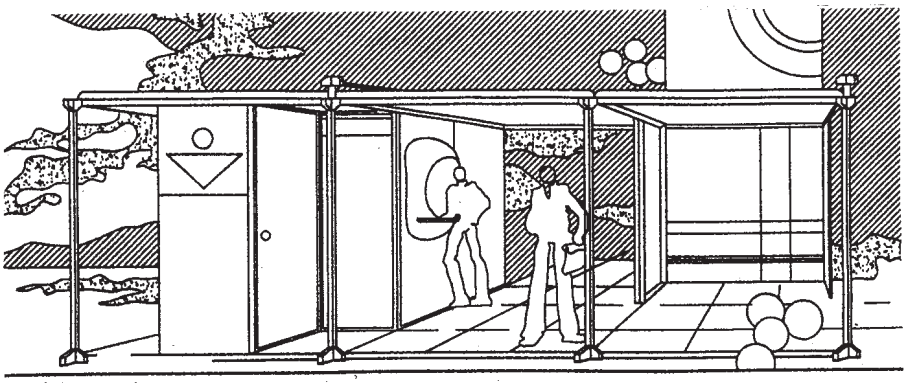

РИС. 7. КОМПЛЕКСИ ЗУПИНОК ГРОМАДСЬКОГО ТРАНСПОРТУ З УНІФІКОВАНИХ ЕЛЕМЕНТІВ. АРХ. Е. ЯНКОВА, П. ЯНКОВ /СЛОВАЧЧИНА/

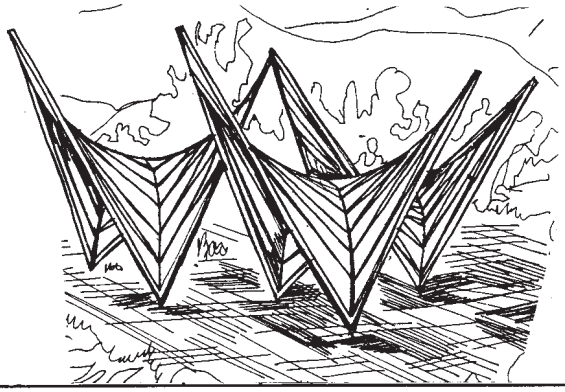

РИС. 8. УНІВЕРСАЛЬНЕ ПОКРИТТЯ ЗІ СКЛАДЧАСТИХ ГІПЕРБОЛІЧНИХ ПАРАБОЛОЇДІВ. АРХ. О. ВАРТАНЯН /РОСІЯ/.

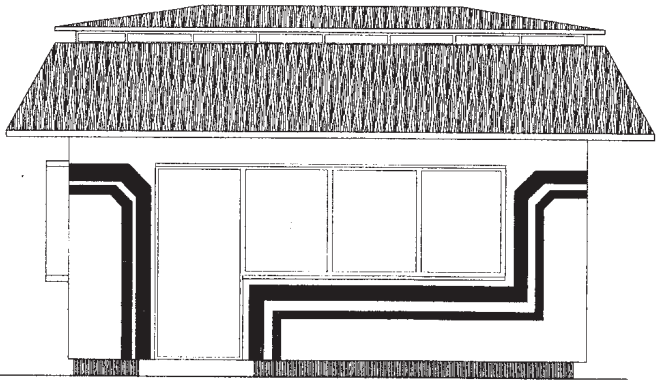

РИС. 9. ВУЛИЧНИЙ ТОРГОВЕЛЬНИЙ ПАВІЛЬЙОН - КІОСК. АРХ. Г. ШЕМСЕДІНОВ.

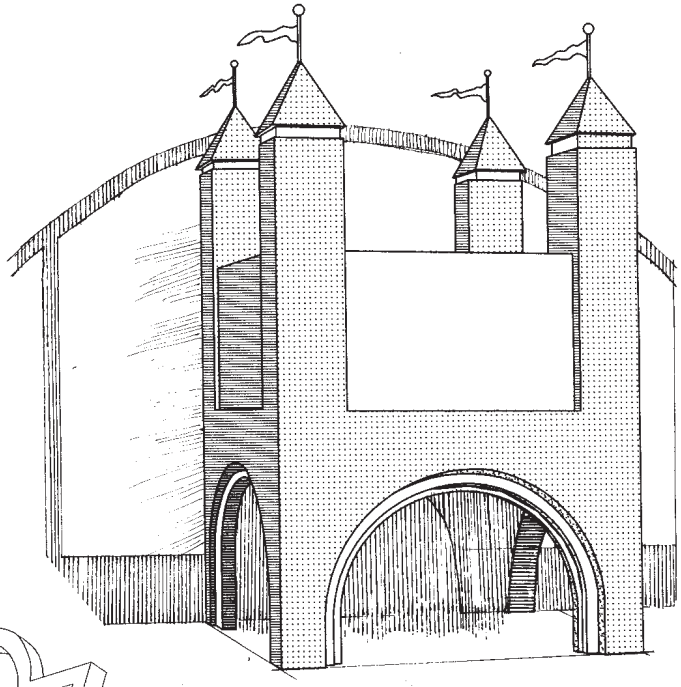

РИС. 10. ВИСТАВКОВИЙ ПАВІЛЬЙОН З ДЕРЕВОКЛЕЄНИХ КОНСТРУКЦІЙ. /ІТАЛІЯ/.

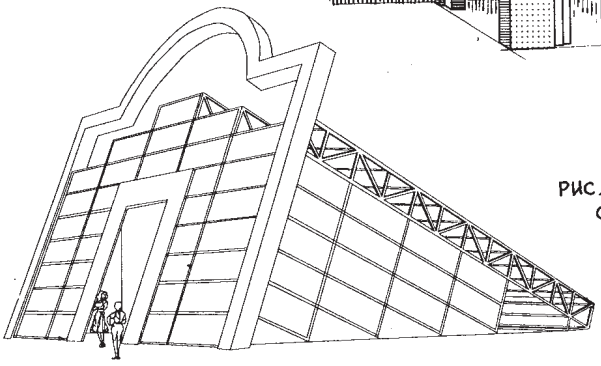

РИС. 11. ПАВІЛЬЙОН УНІВЕРСАЛЬНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ. СТУД. О. ПІВТОРАК. КЕР. ДОЦ. Г. ШЕМСЕДІНОВ

Іноді дизайнери вдаються до стилізації збірно-розбірних будівель під споруди минулих віків, відомих архітектурних стилей. Стилізація дещо протирічить тектоніці, але в деяких випадках проведення святкових заходів, театралізованих дійств, ярмарків, виставок доречна, бо нагадує балаган, театральні вистави, атракціони. Італійські архітектори так і міркували, коли створювали виставковий павільйон з деревоклеєних конструкцій. Павільйон має портал, який зроблений на зразок середньовічної дерев'яної фортифікаційної споруди з баштами (рис. 10).

Все ж сучасний дизайн з мінімальною декоративністю, простими формами, іноді, на перший погляд, нелогічними, більш притаманний мобільним будівлям. Загалом геометричність відповідає принципам та прийомам формування мобільних споруд, але не є виключно єдиним засобом виразності.

В проекті універсального збірно-розбірного павільйону студентка О. Півторак використала своєрідну геометричність. Вона трактує портал таким чином, ніби він нахилився і падає. Цим підкреслюється деструктивізм дизайну, хоча насправді споруда має чітку рамну схему конструкції, а зорова деструкція підкреслюється негоризонтальними лініями членування (рис. 11).

Наведеними прикладами, згаданими проблемами не вичерпується різнобарвність архітектури та дизайну мобільних будівель, їх раціональної організації і художньої виразності, про що, мабуть, буде написано багато наукових праць.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Верижников С. М., Ермилов Ю. И., Заварихин С. П. и др. Мобильные жилища для Севера. — Ленинград: Стройиздат, 1976. — 160 с.
2. Рунге В. Ф. Эргономика и оборудование интерьера. Учеб. пособие. — М.: Архитектура — С, 2005. — 160 с.
3. Лебедев Ю. С., Фролов В. И. и др. Архитектурно-бионические конструктивные формы для сельских производственных зданий // Иллюстрированный каталог проектов и работ. — М.: ЦНТИ по гражданскому строительству и архитектуре, 1985. — 43 с.
4. Даниленко В. Я. Дизайн: Підручник. — Харків: ХДАДМ, 2003. — 320 с.
5. Штолько В. Г. Архитектура сооружений с висячими покрытиями. — К.: Будівельник, 1979. — 152 с.

УДК 712.2:502

Н. М. Шебек

РІВНІ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ "ДИЗАЙН АРХІТЕКТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА"

Дизайн архітектурного середовища визначається як мистецтво проектування предметно-просторового довкілля, мета якого полягає в оптимізації процесів життєдіяльності людини і підвищення її естетичного рівня [1]. Тобто вид проектної діяльності, об'єкт якої може трактуватися дуже широко. Дизайн архітектурно-

© Н. М. Шебек, 2007

го середовище — надзвичайно узагальнена галузь проектування. Набагато більш невизначена, ніж містобудування (галузь архітектурної діяльності, що спрямована на створення матеріально-просторового середовища життєдіяльності людини в поселеннях та районах розселення); архітектура будівель і споруд (галузь архітектурної діяльності, що присвячена проектуванню і мистецтву будівництва споруд), промисловий дизайн (галузь проектної діяльності, мета якої полягає у створенні зразків виробів функціонального призначення, які виготовлюються промисловими методами).

Найбільш розповсюджений варіант розуміння поняття "дизайну архітектурного середовища" полягає у позначенні цим терміном діяльності, що спрямована на завершення, деталізацію, прикрашання містобудівних і архітектурних проектів, адаптацію їх до потреб споживачів, виправлення окремих недоліків, маскування прорахунків, моделювання ситуацій використання споживачами витворів промислового дизайну.

Містобудування	Дизайн архітектурного середовища (ландшафтний дизайн і благоустрій територій)
Архітектура будівель і споруд	Дизайн архітектурного середовища (оздоблення інтер'єрів)
Промисловий дизайн	Дизайн архітектурного середовища (поєднання окремих виробів у предметні ансамблі)

Виникнення потреби у когорті фахівців, які б "доробляли" містобудівні, архітектурні та художньо-конструкторські проекти, може бути пояснена зростаючою спеціалізацією праці у цих галузях, стрімким нарощуванням темпу життя, тощо. Але, як відомо з історії архітектури, справжні майстри розробляли проекти своїх споруд починаючи з генеральних планів і завершуючи предметним наповненням інтер'єрів. Найбільш яскравими зразками такого підходу є творчість А. Гауді, Ч. Р. Макінтоша, Ф. Л. Райта, А. Аалто, Ле Корбюзьє. Наприклад, відомий такий факт — Ф. Л. Райт був розчарований, коли не зміг добитися дозволу на стилістичне переоформлення телефонних апаратів для запроектованої ним у 1904 році адміністративної споруди Ларкін-білдінг. Вирішуючи завдання організації внутрішнього середовища будинку, архітектор використав кондиціювання повітря, запроектував меблі, освітлювальну арматуру, передбачив розміщення у відповідних місцях символічних рельєфів та повчальних написів [2]. Опікуючись проблемами створення цілісного середовища, один із лідерів бельгійського модерну — Генрі ван де Велде, запроектував будинок для своєї родини і усі речі, що його наповнювали. Для повноти єдності він не тільки розробив ескізи одягу для себе і дружини, але й займався колористичною композицією сервіруємих страв. Зрештою, важко повірити, що людство отримало б такий шедевр середовищного мистецтва, як парк Гюель, якщо б А. Гауді довірив проектування благоустрою та обладнання свого твору навіть дуже талановитому дизайнеру.

В іншому трактуванні поняття "дизайн архітектурного середовища" використовують для позначення діяльності, що займає проміжне положення між містобудуванням та архітектурою будівель і споруд; архітектурою будівель і споруд та промисловим дизайном. У цьому сенсі, місію дизайну архітектурного середовища

вбачають у поєднанні окремих напрямів створення різних об'єктів штучного довкілля.

Містобудування
Дизайн архітектурного середовища
(проектування цілісних фрагментів міського середовища)
Архітектура будівель і споруд
Дизайн архітектурного середовища
(проектування комплексного обладнання будівель і споруд)
Промисловий дизайн

Виникнення потреби у фахівцях дизайну архітектурного середовища у такому розумінні зумовлена тим, що певний час містобудування, архітектура будівель і споруд та промисловий дизайн розвивалися досить ізольовано. На стиках цих могутніх напрямів накопичувалися проблеми, які важко впевнено віднести до однієї галузі проектної діяльності. Разом з тим, кожна з професій опрацювала власні прийоми і методи гармонізації предметно-просторового світу. Розширення сфери їх застосування, порівняння точок зору на об'єкт проектування, запозичення і зрощення підходів різних видів проектної діяльності приховує в собі могутній потенціал для прискореного розвитку цих відносно молодих напрямів. Прикладом вдалого запозичення професійних прийомів суміжних галузей проектної діяльності є досвід застосування надбань архітектурної композиції для вирішення завдань гармонізації міських планувань; використання дизайнерських методів моделювання ситуацій життєдіяльності та дизайн-програмування при розробці містобудівних і архітектурних проектів, тощо.

Нагальною проблемою є теоретичне обґрунтування і уточнення термінологічного апарату, об'єктів дослідження і проектування, задач діяльності і методів роботи фахівців у галузях проектування цілісних фрагментів міського середовища і комплексного обладнання будівель і споруд. Проектна ж практика вже має вдалі приклади. В уяві люксембуржця Леона Кріє місто цілісне, не розділене на функціональні зони. Планування будується на ієрархії просторів вулиць і площ. Невеликі житлові блоки утворюють тканину міської забудови. Її масштаб властивий європейському "доіндустріальному" місту. Кожен з кварталів — "місто в місті" — наче місто у мініатюрі, тобто має всі функції, властиві міському життю, — об'єднує житло, виробництво і відпочинок. Ця концепція уперше втілена у проекті реконструкції району Парижа Ля Віллет у 1976 році. У 1980-1986 роках за проектом А. Фейнсілвера і С. Мерсьє будується Місто науки і промисловості, а у 1984-1990 роках за проектом К. де Портзампака Місто музики [3].

Найвищий рівень узагальнення поняття "дизайн архітектурного середовища" — наддисциплінарний. У цьому розумінні дизайн архітектурного середовища — це галузь, що об'єднує окремі напрями творення предметно-просторового світу.

Це рівень більше теоретичного осмислення, ніж суто проектної діяльності. Об'єкт дослідження — архітектурне середовище набуває притаманної йому всеосяжності. На цьому рівні поняття архітектурного середовища охоплює системи розселення і поселень, райони населених пунктів, містобудівні комплекси і ар-

хітектурні ансамблі, окремі будинки і споруди, комплексне обладнання і оздоблення інтер'єрів, благоустрій та озеленення території з розміщенням малих архітектурних форм, інженерно-технічного, виробничого та побутового обладнання. Архітектурне середовище є об'єктом багатопрофільної архітектурної діяльності. До його вивчення і формування причетні фахівці різних спеціальностей: містобудування, архітектура будівель і споруд, різних видів дизайну і мистецтва.

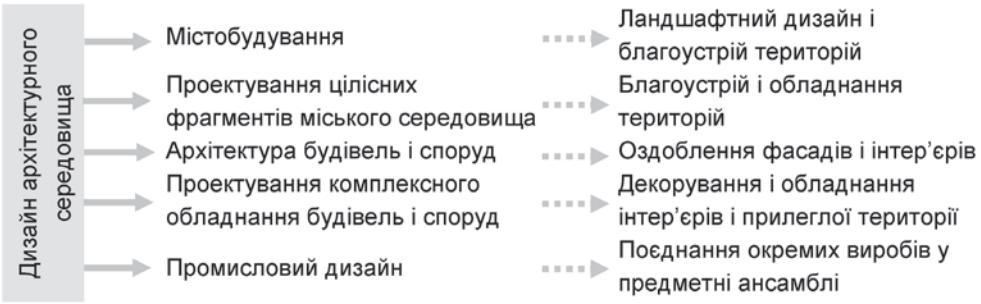

Попри досить високий рівень спеціалізації проектної діяльності, архітектурне середовище в його нинішніх формах існування лишається далеким від стану гармонійної рівноваги. Розв'язанням деяких задач займаються фахівці кількох спеціальностей. Інші питання лишаються на периферії уваги суміжних гілок архітектурної діяльності. Нерідко дуже складні та відповідальні завдання намагаються вирішувати люди, що не мають спеціальної підготовки.

Очевидним є те, що представники жодної з окремих спеціальностей не можуть охопити весь комплекс задач, пов'язаних зі створенням штучного довкілля. Успішно вирішувати це складне завдання можливо лише, застосовуючи фахові знання на власній ниві і цим підтримуючи загальну справу. Кожна з архітектурних спеціальностей має могутній арсенал специфічних засобів вирішення окремої частки спільної задачі.

Щоб уникнути непорозумінь між різними представниками архітектурної спільноти, виявити прошарки проблемних питань і раціонально розподілити зусилля всіх зацікавлених сторін, вважається задоцільне звернутися до конкретизації сфер діяльності фахівців різних архітектурних спеціальностей. Більш чітке визначення міждисциплінарних кордонів дозволить систематизувати спрямування творчої активності фахівців різних спеціальностей, сприятиме поглибленому вивченню і більш детальному врахуванню особливостей розв'язання специфічних проблем формування штучного довкілля, полегшить молоді процес профорієнтації.

Розмежування понять, які зараз позначаються загальною назвою "дизайн архітектурного середовища", жодним чином не повинне створювати перепони творчої діяльності митців. Навпаки, воно покликане прояснити перспективи розвитку кожного професійного напряму та виявити ще не досліджені грані формування середовища життєдіяльності людини. До речі, і фахівці, і споживачі зможуть значно легше порозумітися, якщо кожен з них буде ясно усвідомлювати, про який саме "дизайн архітектурного середовища" йдеться.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дизайн. Иллюстрированный словарь-справочник / Б. Г. Минервин, Т. В. Шимко, А. В. Ефимов и др.: Под общей редакцией Б. Г. Минервина и Т. В. Шимко. — М.: Архитектура — С, 2004. — 288 с.
2. Фремптон К. Современная архитектура: Критический взгляд на историю развития. — М.: Стройиздат, 1990. — 535 с.
3. A. Tronis, L. Lefaivre. Architecture in Europe. Memory and Invention, since 1968. — London: Thames and Hudson, 1992. — 312 p.

УДК 69.024.3:712

Л. Н. Мальцева

ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И РАЗВИТИЯ САДОВ НА КРЫШАХ

Разве это, поистине, не противоречит логике, если площадь, равная целому городу, не используется и шиферу остается лишь беседовать со звездами?

Ле Корбюзье

В настоящее время в отечественной строительной практике существенно изменился подход к качеству возводимых зданий. Особенно это заметно в отношении так называемых домов “элит-класса”. Помимо улучшения планировки, использования строительных конструкций и материалов нового поколения вернулись такие понятия, как “эксплуатируемые кровли”, “крыши-сады”, “крыши-террасы”. Все большее распространение получает зарубежный опыт строительства пентхаусов на верхних этажах жилых зданий, имеющих открытые террасы. Поэтому тема создания благоустроенных открытых пространств на крышах домов и террасах на сегодняшний момент остается актуальной.

Основная идея, заложенная в проектах крыш-садов, заключается в том, каким образом в условиях тесного пространства городов получить дополнительную зеленую площадь для отдыха.

Сооружение крыш-садов и крыш-террас известно еще в глубокой древности.

Такие сады появились сначала на Ближнем Востоке, где было принято строить здания с плоскими крышами. *Родиной так называемых “висячих садов” являются Ассирия и Вавилон*.

При раскопках в Ниниве были обнаружены рельефы времен ассирийского царя Санхериба (705-681 гг. до нашей эры), изображавшие “висячие сады”, расположенные на столбах или на кирпичных стенах с готическими сводами и имевшие специальную водопроводную систему. *Однако наиболее смелыми по конструктивному решению и великолепными по благоустройству следует считать сооруженные*

© Л. Н. Мальцева, 2007

в Вавилоне за шесть столетий до нашей эры знаменитые "висячие сады Семирамиды", которые были отнесены к семи чудесам света (Рис. 1).

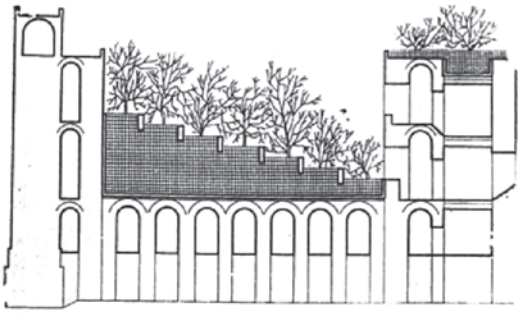

Рис. 1. Висячие сады Семирамиды. Изображение, данное Колдевеем

Высота верхней террасы достигала 30 м и была равна высоте оборонительной башни крепостной стены. Ширина террас составляла 3,5 м. Перепад по высоте между террасами был почти 5 м. Воду для полива брали из Евфрата и поднимали наверх машиной. Из верхней части машины вода доставлялась к месту полива по трубам. Высокое качество гидроизоляционных и каменных работ в Вавилоне обеспечивало долговечность сооружения. Конструкция покрытия состояла из тесаного камня, слоя камыша и асфальта, двух рядов глиняного кирпича и свинцовых плит. "Висячие сады" производили с юга впечатление огромных зеленых ступеней.

Помещения, находившиеся внизу, служили, видимо, крытыми проходами и складами. Под сводчатыми конструкциями, очевидно, находились винные погреба, в которых поддерживалась постоянная температура благодаря засыпке сводов толстым слоем земли. Этот архитектурный прием впоследствии использовался при проектировании многих дворцовых комплексов.

Вместе с культурой Востока в Грецию был перенесен культ Адониса и обычай украшать плоские крыши и балконы растениями в горшках. Праздник Адониса отмечался также в Риме. Этот обычай озеленять крыши домов сохранился и позже. Земля в многомиллионном Вечном Городе, огражденном каменной крепостной стеной, стоила очень дорого, зелени было мало, и крыши многих доходных домов озеленяли кустарниками и фруктовыми деревьями в бадьях. На крыше устраивались также рыбные водоемы — "висячие озера". При раскопках Помпеи было обнаружено, что виллы часто завершались террасами на крышах. Так, например, над виллой *Диомеда* находилась большая терраса с колоннадой. В доме *Саллуста* плоская крыша служила солярием. На круглых террасах мавзолея короля *Августа* имелись древесные насаждения. На примере представленных на рис. 2 фотографий можно сделать вывод, что этот обычай до сих пор популярен во многих городах европейских стран.

В период Ренессанса, с расцветом культуры вообще и культуры садоводства в частности, сады на крышах обогатились чужеземными растениями. Принадлежавшие королям и знатным людям "висячие сады" стали роскошными. Во Фло-

ренции в 1400 г. была известна *вилла Медичи*, где в садах на крыше росли красивые цветы. В г. *Мантуя* над замком был сооружен огромный “висячий сад”. В 1530 г. кардинал Андреа делла Валье выстроил в Риме музей в виде “висячего сада”. *На крыше дворца графа Маффея в Вероне* имелся прекрасный сад, разделенный на участки, засаженные различными цветами и деревьями.

Рис. 2. Примеры оформления балконов и террас. Эссен. Германия

На утесе Изола Белла были сооружены сады на специально сделанных террасах, из них верхние были подняты на 32-метровую высоту с помощью огромных конструкций. Эти сады на террасах, видимо, намного превосходили сказочные “вавилонские висячие сады”.

Крышу-сад в стиле барокко построил в *Пассау архиепископ из Ламберга Иоганн Филипп* (1689-1712) при расширении своей старой резиденции. Сад был двухэтажный; оба этажа соединялись переходом, украшенным фонтаном. На клумбах “цвели цветы, в кадках росли кустарники и деревья; даже на балюстраде стояли горшки с растениями. Посадка некоторых растений в горшках и в кадках объясняется тем, что из-за большого веса изоляции и дренирующего слоя пришлось ограничить толщину растительного слоя. С трех сторон сад был окаймлен стенами и открыт лишь с южной стороны, откуда открывался красивый вид. Сад казался огромным благодаря росписи стен, роспись менялась в соответствии со временем года (Рис. 3).

Крупный специалист, строитель и ученый *Пауль Марпергер* (1656-1730) писал, что плоские крыши повсеместно можно использовать для домашнего труда и отдыха и рекомендовал обычные скатные крыши жилых домов заменить плоскими.

Спустя полвека идею строительства плоских крыш-садов вновь возродил *Карл Рабитц*, известный строитель и изобретатель. Рабитц считал удовольствием после работы всей семьей обедать в саду на открытом воздухе, а ночью наблюдать усыпанное звездами небо; угощать друзей виноградом, самим выращенным в саду на крыше.

Лейпцигская иллюстрированная газета за 1868 г., прилагая фотографию крыши-сада над домом Рабитца (Рис. 4), писала: “Эти настоящие сады на крышах имеют очень небольшой уклон, хорошую гидроизоляцию и, кроме того, они огнестойки даже без слоя садовой земли. Эта конструкция не намного дороже крыши, покрытой толем или рубероидом, и намного дешевле черепичных, шиферных и железных крыш. К тому же, будучи монолитно связанной со всем сооружением в одно

целое, эта конструкция крыши может выдержать колебания здания без появления в ней трещин. По заключению эксперта, благодаря высокой теплоизоляционной способности крыши помещения, находящиеся под садом, будут иметь зимой более высокую, а летом более низкую температуру. Это обстоятельство имеет большое значение для таких сооружений, как скотобойни, крытые рынки, склады, морги, погреба для льда и вина. Разумеется, лучше сажать на крышах-садах такие растения, кусты и деревья, которые не требуют большого слоя грунта".

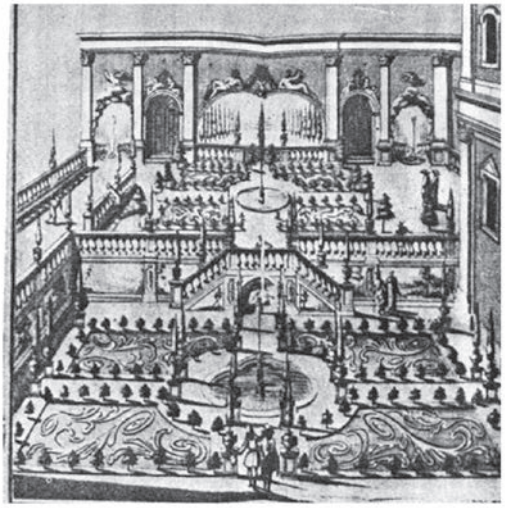

Рис. 3. Крыша-сад над резиденцией архиепископа в Пассау, 1705 г.
Вид с восточной стороны

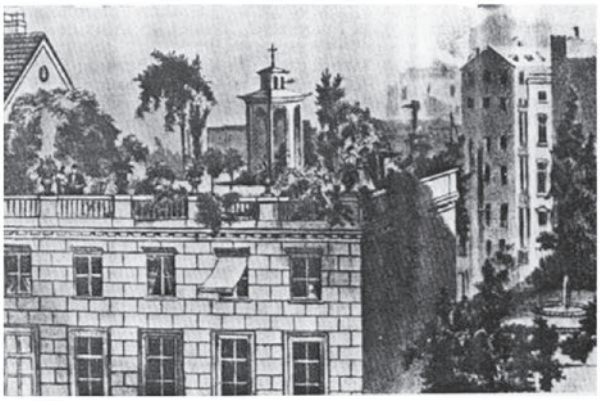

Рис. 4. Крыша-сад дома Карла Рабитца. Берлин, 1860 г.

Выстроенный в 1874 г. королем Людовиком II зимний сад (Рис. 5) находился непосредственно над залом празднеств резиденции короля. В этом саду имелся пруд, где король катался на челне между плавающими лебедями и растущими в

пруду белыми лилиями. На берегу пруда находился рыбацкий шалаш, крытый пальмовыми листьями. В глубине сада были грот с водопадом, каменная беседка и арочный мостик. Роспись, изображающая Гималайские горы, образовывала задний план сада. Колибри, райские птицы и индийские соловьи щебетали среди пальм, бамбука, сахарного тростника, агав и цереуса. На золотых палках сидели попугаи.

Остекление огромного, длиной 70 м, зала, несущие металлические конструкции, тяжелые металлические плиты гидроизоляции, растительный слой толщиной до одного метра — все это чрезмерно перегрузило стены здания, одна лишь вода в пруду весила 240 т. На прочность несущих конструкций пагубно влияла проникавшая в них влага. Из-за плохого дренажа растительный слой постепенно превращался в трясину.

Дно пруда было также недостаточно изолировано, и вода протекала в помещения, расположенные под ним.

В 1897 г. зимний сад был уничтожен, так как уход и содержание его обходились очень дорого.

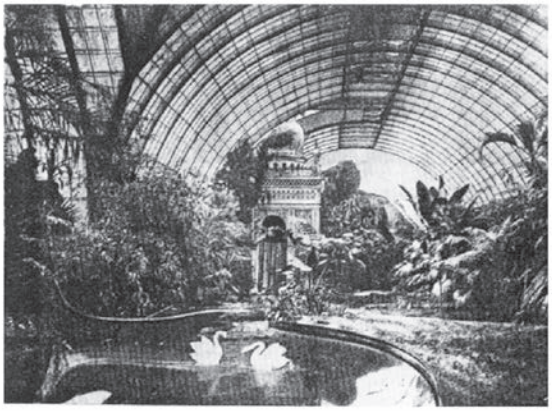

Рис. 5. Крыша-сад здания Мюнхенской резиденции короля Людовика II. Общий вид, интерьер зимнего сада

В 1867 г. парижский садовник *Монье оформил патент на бетонные цветочные кадки* с металлической арматурой и этим первым сделал решительный *шаг на пути к развитию железобетона*.

Строительство плоских крыш из железобетона приняло большие размеры в течение последнего десятилетия XIX в. и первого десятилетия XX в.

В результате появилась совершенно новая архитектура, нашедшая в лице ***Ле Корбюзье*** своего блистательного теоретика. Частную тему: крыши-сады он сделал необходимой составной частью новой архитектуры. В своих трудах Корбюзье уделяет большое внимание строительству крыш-садов, он считает, что сады должны быть преимущественно на крышах жилых домов. Для города это дает выигрыш дополнительной площади, равной всей застройке города.

Эту тему подхватили и осуществляли одновременно с Ле Корбюзье также и другие практики новой архитектуры. Так, в 1903 г. братья *Перрет* построили в Па-

риже доходный дом с крышами-садами и террасами. *По проекту Генри Соважа* в 1912 г. был построен в Париже дом с террасами. В 1914 г. *Франк Ллойд Райт* запроектировал в Чикаго большой ресторан с крытыми и открытыми эксплуатируемыми крышами. В том же году *Вальтер Гропиус* выстроил в Кёльне конторское здание с рестораном на озелененной крыше.

Строительство крыш-садов еще больше расширилось в двадцатых годах, когда были найдены правильные технические решения, проверенные на большом количестве сооружений.

Можно со всей определенностью сказать, что никто не сумел так логично и полно разработать проблему плоских крыш-садов, как это сделал ***Ле Корбюзье*** в своих работах, например:

- вариант дома “Дом-ино”, 1914-1915 гг.;
- дом “Ситроен”, 1921 г.; дома Ля Рош Жанрэ, 1923 г. (Рис. 6);
- комплекс зданий Липшиц-Мещанинов, 1924 г.;
- проект студенческого общежития в поселке Пессак;
- эскизный проект дома Мейера и проект виллы с садами на этажах, 1925 г.;
- рисунок художественного салона на крыше гаража Распайль, 1926 г.;
- дом Гьетт и два дома в поселке Вайсенгоф, 1927 г. (Рис. 7);
- конкурсные проекты здания Лиги Наций в Женеве 1927-1928 гг.;
- вилла *Савой*, 1929 г.

Ле Корбюзье сделал в двадцатых годах вопрос о плоских крышах программным пунктом новой архитектуры.

В 1929 г. было построено здание *Савой*, расположенное в холмистой местности, окаймленной густым лиственным лесом. Сад, устроенный на террасе бельэтажа, окружают с трех сторон жилые помещения. Над верхним этажом сделан солярий, защищенный от ветра стеной. Крыши, находящиеся на различных уровнях, связываются полого поднимающимися переходами. Открытые площади искусно объединяются как составные части в единое пространство.

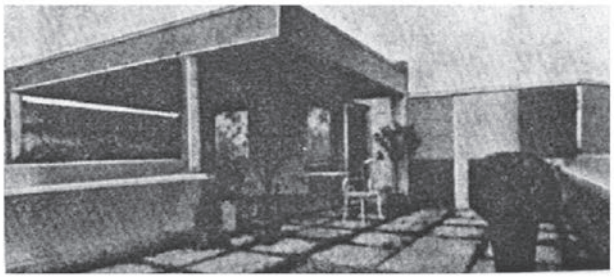

Рис. 6. Крыша-сад жилого дома Ля Рош Жанрэ

В настоящее время проектирование садов на крышах получает все большее распространение. Более того, применение принципиально новых строительных материалов и конструкций позволяет существенно улучшить эстетический вид возводимых сооружений.

Рис. 7. Сад на крыше дома в поселке Вайсенгоф

ЛИТЕРАТУРА:

1. Голлвитцер Г. и Вирсинг В. (Сокр. пер. с нем.). Сады на крышах. — М., Стройиздат, 1972.
2. Торчик В. И. Сады на крышах / АН БССР, Центр. ботан. сад. — Минск: Наука и техника, 1989.

УДК 721.03

А. О. Кадурина

ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ СТИЛЕЙ САДОВО-ПАРКОВОГО ИСКУССТВА

Столь разнообразный мир садово-паркового искусства не раз подвергался воздействию различных факторов, влияющих на формирование образа сада разных эпох и стран. На каждом историческом этапе они были свои и, причудливо переплетаясь, создали те неповторимые облики садов, которые дошли до наших дней.

Целью настоящей работы является оценка факторов, повлиявших на формирование стилей садово-паркового искусства, по ряду признаков, в различные исторические эпохи.

Для достижения цели были поставлены следующие **задачи**:

1. Продумать основные факторы формирования ландшафтных объектов.

2. Создать базу данных, включающих анализ стилей по ряду признаков для объектов садово-паркового искусства. Разработать критерии оценки.

3. Выявить, какие признаки садов подвержены влиянию каждого из факторов.

4. Провести кластерный анализ по ряду выбранных критериев. Проанализировать полученные диаграммы.

5. Выявить закономерности формирования групп по стилям в каждом из факторов, особенности их взаимного влияния и связей.

Проанализировав общие тенденции развития объектов садово-паркового искусства, можно предположить существование трех основных факторов, оказы-

 © А. О. Кадурина, 2007

вающих на них воздействие: социально-исторический, культурологический и природный факторы. Социально-исторический фактор включает в себя политическое устройство государства, определение приоритетного светского или религиозного начала, характер социальных отношений и т. д. В свою очередь культурологический фактор рассматривает общие представления о красоте, влияние архитектурно-искусствоведческого наследия и т. д. Природный фактор указывает на отношение общества к природе и влияние в свою очередь окружающей среды на человека.

Была сформирована база данных по исследованию парковых комплексов разных эпох и стран, согласно периодизации, данной в книге Сокольской О. Б. [1], куда вошли: Древний Египет, Ассирия — Вавилония, Персия, Индия, Древняя Греция, Древний Рим, средневековая Западная Европа, средневековые Испано-мавританские сады, Возрождение (Италия), Барокко (Италия), Франция XV — XVIII вв., Англия нач. XVIII в. (регулярные сады), Австрия — Германия, Англия XVII — XVIII вв. (пейзажные парки), Франция XVIII в. (романтизм), Китай, Япония.

Каждый вошедший в базу данный таксон (страна) был оценен по ряду критериев, таких как: функциональное назначение, масштаб парков, положение арх. сооружений в пейзаже, характер композиции парка, композиционные особенности трассировки, целостность композиции сада, проектирование видов, формы в плане, симметрия, использование ритма, отношение к природе, характер использования рельефа, тип сада (в зависимости от рельефа), гидротехнические сооружения, садовые постройки, малые формы, элементы озеленения, влияние других культур, символика сада, характер растительности, световые эффекты, аромат, звук, цветовая гамма [1, 2, 3]. Каждый критерий в свою очередь был разделен на ряд характеристик, которые оценивались по бальной шкале, где: 0 — отсутствие признака, 1 — присутствие признака, 2 — наиболее характерный признак для этого типа сада.

Все критерии оценки были разделены на три группы, в зависимости от максимально воздействующего на них фактора. Таким образом, наиболее подвержены **социально-историческому фактору** следующие параметры садово-парковой архитектуры: функциональное назначение (дворцовые, общественные, ботанические и другие сады), масштаб парков, положение архитектурных сооружений в пейзаже (доминирующее, завуалированное и др.), проектирование видов (открытое, закрытое пространство сада и др.), символика сада (светская, религиозная). Для **культурологического фактора** это: характер композиции парка (регулярный, живописный), трассировка (замкнутая, осевая и др.), целостность композиции, проектирование видов, формы в плане, симметрия, использование ритма, садовые постройки, малые формы, элементы озеленения (бордюры, боскеты, аллеи, партеры и др.), влияние других культур, световые эффекты, аромат, звук, цветовая гамма сада. **Природный фактор** оказывает влияние на: проектирование видов, отношение к природе (заимствование или обработка природных форм), тип сада (в зависимости от рельефа), характер использования рельефа (природный, искусственный, обработка), гидротехнические сооружения (водоемы, ручьи, фонтаны и др.), характер растительности (местная, экзоты).

Для каждой группы критериев, подверженных воздействию одного из факторов, был проведен кластерный анализ. Смысл его заключается в построении ие-

рархической древовидной схемы, где высокие корреляционные связи выражены в виде “ветвей” на графике. Страны с похожими параметрами сосредотачиваются в одной части диаграммы и в свою очередь объединяются в группы по обобщающим их признакам. Расстояние между странами по оси абсцисс — одна из мер сходства. Степень же величины подобия определяется по оси ординат. Здесь, чем меньше расстояние от начала координат, тем больше исследуемые страны схожи между собой по исследуемым критериям и образуют более прочные связи [4]. В результате, по каждому из факторов была получена своя диаграмма (рис. 1-3).

На рисунке 1 изображено воздействие на садово-парковую архитектуру **социально-исторического фактора.**

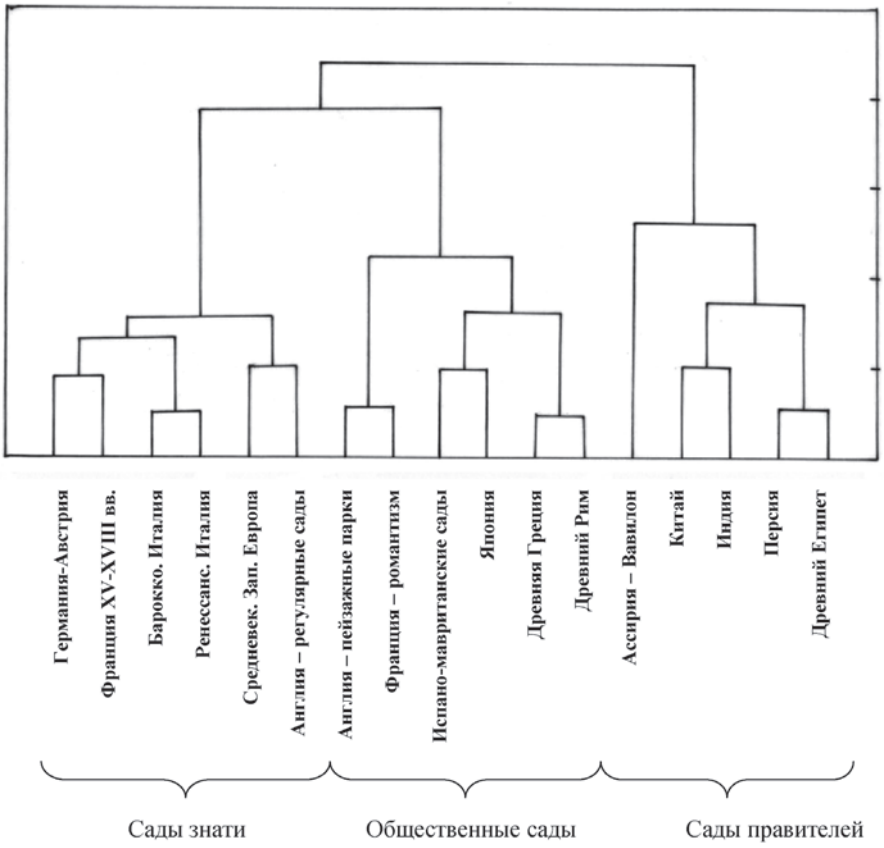

Рис. 1. Социально-исторический фактор

Абсолютно четко выделились три группы стран, схожих в отношении политического устройства государства. В первую вошли мощные тоталитарные державы с сильным аппаратом власти (Древний Рим, Ассирия — Вавилония, Китай, Индия, Персия и Древний Египет). Основной государственной задачей этих стран представлялось показать их мощь и силу, которую надлежало выразить в архитектуре, изобразительном и садово-парковом искусстве. Акцент давался на садах правите-

лей, которые были призваны поражать своим масштабом, роскошью, великолепием. Как правило, грандиозных размеров, с доминирующим дворцом и мощной религиозной направленностью, выраженной в мифологической символике изображений. Во вторую группу вошли преимущественно островные государства со сложившимися вековыми традициями (Япония, Великобритания (Англия), полуостров Греция) или страны, на которые они оказали большое влияние (испано-мавританские сады и парки французского романтизма). В этих странах большое внимание уделялось характеру общественной жизни, философии мышления. Это своеобразные реликтовые общества, где наиболее ценными представлялись многовековые традиции, передаваемые из поколения в поколение. На западноевропейские страны значительное влияние оказали Япония и Древняя Греция. Словно собирательный образ философии древних цивилизаций предстают перед нами общественные, живописные английские сады, которые воплощали в себе миф идеального мира, насыщенные литературностью и историко-культурными ассоциациями. Все в них подчинялось эмоциям и воспоминаниям. Это были сады памяти, созданные для размышлений, раздумий, интеллектуального отдыха. Присутствует мотив гордости за традиции, накопленные прошлыми поколениями, которые надлежит помнить и передавать дальше. И третья группа вобрала в себя исторические эпохи, в основе которых была заложена жажда отдыха, развлечений, утонченных изысков, — рассчитанных на высшее общество. Это страны (Австрия, Германия, Франция времен абсолютизма, Италия (барокко и ренессанс)), в которых присутствовало доминирующее светское начало, обязательный элемент роскоши и оригинальности.

На рисунке 2 представлено влияние **культурологического фактора** на развитие садово-паркового искусства.

На высоких уровнях корреляции выделилось две основные группы, в первую из которых вошли страны с живописной, пейзажной структурой парков (Япония, Китай, Англия, Франция эпохи романтизма). Во второй группе собраны государства с садами регулярной планировочной системы. В свою очередь эта группа делится на две подгруппы, разделяющие западную и восточную культуры. При этом в западном садово-парковом искусстве (Австрия, Германия, Франция, Италия (барокко, ренессанс), Древний Рим, Древняя Греция) на фоне основной, регулярной структуры у зданий присутствует живописная составляющая композиции, за счет чего она носит смешанный характер. В восточных же цивилизациях (Персия, Ассирия — Вавилония, Испано-мавританские сады, Индия, Древний Египет) сады построены по жесткой, регулярной системе, в основе которой часто лежит симметрия. Если рассмотреть отклонение по оси ординат, то видно, что максимально похожи между собой восточные сады, чуть меньшая степень сходства у пейзажных парков первой группы и западноевропейские сады различны по большому числу признаков. Стрелками на рисунке показано взаимное влияние, проникновение культур (рис. 2). Это:

– влияние китайской культуры на японскую, заимствование дальневосточных традиций садово-паркового искусства Англией

– взаимное влияние древних восточных цивилизаций

– заимствование римлянами греческих традиций в искусстве, влияние античной культуры на развитие стилей ренессанс и в свою очередь барокко

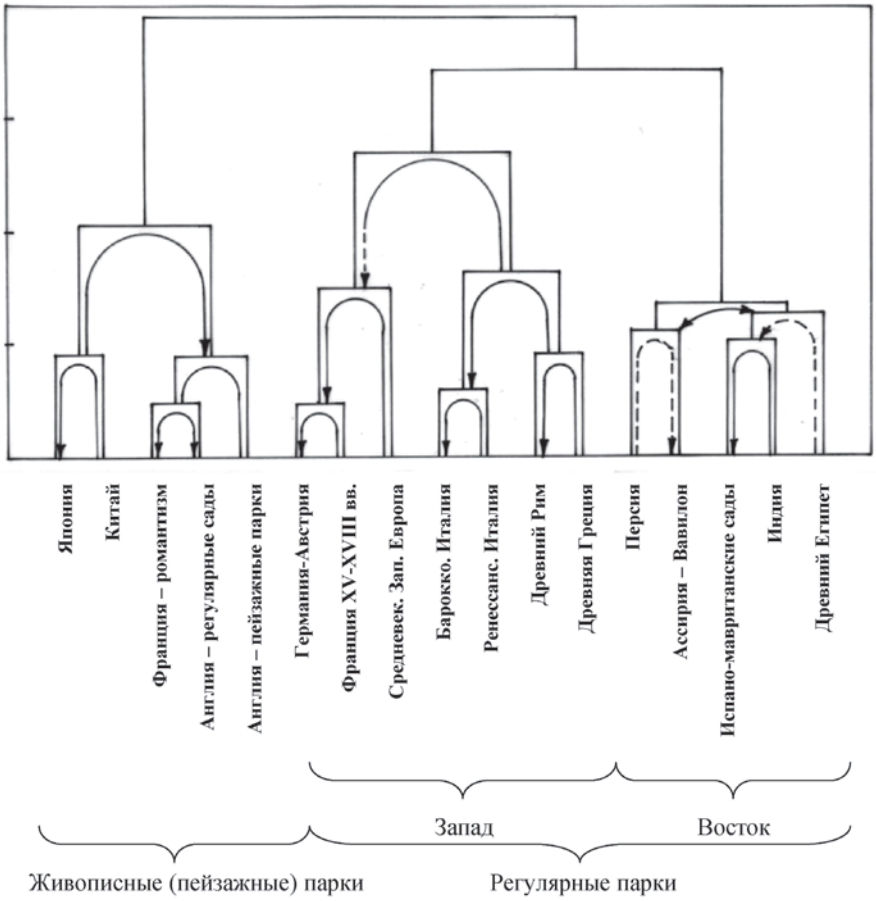

Рис. 2. Культурологический фактор

– влияние средневековой западноевропейской ландшафтной архитектуры на сады Австрии, Германии, Франции периода абсолютизма

– влияние традиций античности (в ренессансе и барокко) на стиль классицизм в рассматриваемых странах (Франция, Германия и др.) и т. д.

Воздействие третьего, **природного фактора**, рассмотрено на рисунке 3. Отношение общества к природе довольно часто сменяло свою полярность от тотального обожествления до полного отрицания, пройдя все стадии эволюции мыслительного и технического прогресса. Все страны по природному фактору условно можно разделить на 4 группы. К первой группе относятся древние цивилизации (Персия, Индия, Древний Египет, Ассирия — Вавилония, Древняя Греция, Древний Рим). Это период, когда человек подходил к природе с некоторой опаской, пытался понять ее и освоить. Мифическое, религиозное отношение к различным явлениям природы способствовало ее обожествлению. Со временем, освоившись в мире, сформировав представления о первоосновах сущего, человек изменяет свое отношение. Во второй группе собраны эпохи (средневековье, ренессанс,

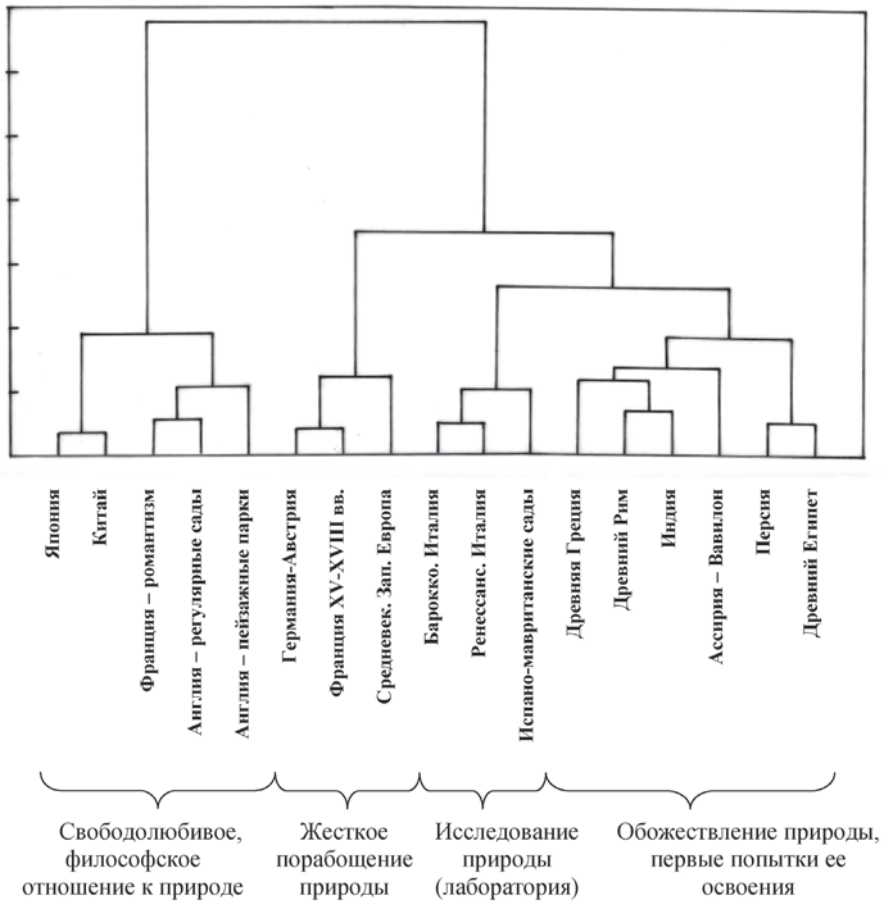

Рис. 3. Природный фактор

барокко), в которых к окружающему миру относятся, как к лаборатории для проведения опытов и экспериментов. Человек видит себя всесильным, находящимся в центре мироздания. Это период активных путешествий, познания неведомых миров. Как следствие возникает декоративное садоводство, основанное на выращивании экзотических растений в причудливых сочетаниях и пропорциях. Узнав о природе, как казалось на тот период все, человечество провозглашает естественную природу уродством. Это относится к странам, где в основу красоты заложено абсолютное порабощение растительности, четкая геометризация форм (Франция, Германия, Австрия и западноевропейское средневековье). Призвание человека — облагородить и украсить природу. В моде была строгая регулярная ландшафтная архитектура с использованием стриженных растительных форм. Несколько позже в Европу приходят новые тенденции из Китая и Японии. К четвертой группе относятся страны, в которых согласно философии человек рассматривается как часть природы (дальний восток, Англия, Франция периода романтизма). В жизненной философии присутствовал мотив единения всего сущего, попытка вернуться к

своим первоистокам на более высоком, сознательном уровне. Природа признавалась, как высшее, божественное творение, в которой жизнь человека — всего лишь миг. Соответственно уголкам сада придавался как можно более естественный вид, позаимствованный из нетронутых рукой человека мест [5].

Итак, на основе проведенных исследований можно сделать следующие **выводы:**

1. Основные факторы, влияющие на развитие стилей садово-паркового искусства: социально-исторический, культурологический, природный.

2. Создана база данных, учитывающая признаки садов по следующим критериям оценки: 1) функциональное назначение, 2) масштаб парков, 3) положение арх. сооружений в пейзаже, 4) характер композиции парка, 5) композиционные особенности трассировки, 6) целостность композиции сада, 7) проектирование видов, 8) формы в плане, 9) симметрия в плане, 10) использование ритма, 11) отношение к природе, 12) характер использования рельефа, 13) тип сада (в зависимости от рельефа), 14) гидротехнические сооружения, 15) садовые постройки, 16) малые формы,17) элементы озеленения, 18) влияние других культур, 19) символика сада, 20) характер растительности, 21) световые эффекты, 22) аромат, 23) звук, 24) цветовая гамма садов.

3. Воздействию социально-исторического фактора подвержены: 1, 2, 3, 4, 19; культурологическому: 4-10, 15-18, 21-24; природному: 7, 11-14, 20 критерии оценки.

4. Проведен кластерный анализ. По каждому из факторов влияния построены диаграммы.

5. а) Социально-исторический фактор делит страны на 3 группы: сады правителей — в тоталитарных странах (Древний Рим, Ассирия — Вавилония, Китай, Индия, Персия и Древний Египет); общественные сады — в странах с акцентом на традициях (Япония, Англия, Греция, испано-мавританские сады, французский романтизм); сады знати — в странах с ярко выраженным светским началом (Австрия, Германия, Франция времен абсолютизма, Италия (барокко и ренессанс)).

б) Согласно культурологическому фактору все сады условно делятся на: живописные (Япония, Китай, Англия, Франция эпохи романтизма), смешанные — Западная Европа (Австрия, Германия, Франция, Италия (барокко, ренессанс), Древний Рим, Древняя Греция); регулярные — восточные цивилизации (Персия, Ассирия — Вавилония, Испано-мавританские сады, Индия, Древний Египет).

в) Природный фактор делит эпохи и страны на 4 группы: обожествление природы (Персия, Индия, Древний Египет, Ассирия — Вавилония, Древняя Греция, Древний Рим); исследование природы — лаборатория (средневековье, ренессанс, барокко); жесткое порабощение природы (Франция, Германия, Австрия и западноевропейское средневековье); свободолюбивое, философское отношение к природе (Китай, Япония, Англия, Франция периода романтизма).

Каждый из исследуемых факторов в той или иной степени повлиял на развитие садово-паркового искусства в различные исторические эпохи, создавая при этом неповторимый калейдоскоп стилей и направлений ландшафтного дизайна. Кто знает, как проявят себя эти или иные факторы в будущем, готовя для человечества новые сюрпризы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Сокольская О. Б. История садово-паркового искусства: Учебник для вузов. — М.: ИНФРА — М, 2004. — 350 с.
2. Дормидонтова В. В. История садово-парковых стилей: Учебное пособие для вузов. — М.: Архитектура — С, 2003. — 203 с.
3. Ожегов С. С. История ландшафтной архитектуры: Краткий очерк. — М.: Стройиздат, 1993. — 240 с.
4. Боровиков В. П. Программа STATISTICA для студентов и инженеров. — 2-е изд. — М.: КомпьютерПресс, 2001. — 301 с.
5. Круть И. В., Забелин И. М. Очерки истории представлений о взаимоотношении природы и общества / Предисл. Б. С. Соколов, Р. С. Карпинская. — М.: Наука, 1988. — 416 с.

УДК 72011:711.641

В. А. Токарь

ОБРАЗНОСТЬ ФОРМ И ПРЕДМЕТНО-ХУДОЖЕСТВЕННАЯ АРХИТЕКТУРНАЯ СРЕДА
(о проблемах дизайна в архитектуре)

Проблема исследования. О необходимости проектирования архитектурных форм с учетом требований дизайна строительных деталей, использования в общей композиции основных идей о важности эстетической стороны изделия, методов достижения выразительности элементов при сохранении утилитарности их форм.

Цель работы. Рассказать о сложностях в становлении научного обоснования профессии, первопричинности таких выводов и последовательности и логике этапов становления.

Задачи работы. Определить круг проблем, которые должны быть учтены при разработке проектов архитектурной направленности, конструирования форм малой архитектуры и дизайна.

Мир среды нашего окружения весьма разноплановый, порой непредсказуемый, заставляет восхищаться и задумываться над палитрой своих образов. Многообразием знаковых признаков во внешнем виде объектов, характере и материале, особом масштабе и пластикой их форм, мы обязаны определенности в выборе функционального предназначения, той роли, которую они, эти объекты, давно и активно играют в среде окружающего нас пространства. Все утилитарные объекты, которые произведены благодаря уму и труду человека, стали порой обыденными, привычными для глаза. Часто, мы даже не задумываемся над причиной их существования, полагая, что их формы были такими всегда, что этого не могло быть иначе.

На первый взгляд знакомые, ничем не примечательные объекты, будь это па-

© В. А. Токарь, 2007

мятники архитектуры, ансамбли со скульптурой или малыми формами, некоторые “продвинутые” комплексы аттракционов, на самом деле, содержат в себе богатую информацию о том, что уже было раньше сделано в области архитектуры и дизайна и о будущем, о возможностях в трансформации формы. Можно изменить контур изделия, но при этом сохранить его основное предназначение, смысловое содержание. В другом случае, изменяется с годами и модой образное выражение, корректируется пластика очертаний изделия, и объект исследований, его формы приобретают совершенно другое значение.

Соответственно, учитывая такие моменты, проектируя уже самые современные формообразования в архитектурной среде, самые неожиданные сочетания материала их деталей, мы как бы обновляем материализованную суть пространства. В то же время, этими переменами в пространстве и времени, можно объяснить периодичность стилей в архитектуре и сопутствующих видов форм творчества, существенно вносить акценты и регулировать художественную нагрузку объектов архитектурной среды, активно управлять образностью форм, которые всегда и везде присутствуют и сопровождают нас.

Вполне логичными стали методы использования в архитектуре таких приемов отделки поверхностей, когда элементы преображаются благодаря рисунку и цветности их поверхности, а с изменением фактурного декора масс и особой пластики деталей, в новом виде художественной подачи форм, визуально и по сути своей изменяются отдельные объемные структуры, площади окружающих их участков, иллюзорно и фактически происходит изменение в образности масс пространства самой среды.

Наука о проектировании условий эмоциональности среды, о методах конструирования утилитарных предметов, имеющих особенность концентрации функций, гармонии эстетики и рациональности форм в объекте и среде, получила признание благодаря именно художественной стороне, их эстетической ценности во всей композиции. Такой, более современный вид оценки пространственных масс, активно проявил себя еще в XIX-XX вв., но безоговорочно заслужил особый статус благодаря достижениям научных обоснований понятия о средовом проектировании.

Такая богатая историческими открытиями, почти классическая методика строительства и оформительской работы в новом пространстве, специфичность видов конкретных объектов, которые составляют основу архитектурного проектирования, а потом и строительства, будет сохраняться и развивать свои принципы еще очень долго. В основном — это постоянство исходных данных при определении масштабности работ, распределения сфер влияния близких по духу профессий строителя и художника, наук об архитектуре и дизайне.

На этапе планирования форм и объемов, их выразительности, на конкретном участке местности и в этом пространстве, все сводилось к уточнению пятна и контуров застройки, принципиальному выбору конструктивной основы, каркаса, базиса всех форм, которые будут иметь плоскостную и вертикальную направленность для развития всего объема.

Вопрос, опять-таки, сперва решает утилитарную задачу о композиции с учетом технической стороны в планировании объемов и плоскостей. Затем, рассматривается техническая сторона проекта — выбор конструктивной основы и, конечно,

эстетическая сбалансированность при планировании масс и форм в пространстве среды. Несколько позже, но обязательно в контексте с общей композицией форм, ведется исследование возможностей художественного конструирования предметов среды, элементов ее декора, мебели, оборудования, элементов технического оснащения. Рассматривается вопрос об эмоциональности всей пространственной среды и отдельных ее форм, их целесообразность и стилистика именно такого решения образа, особой художественной трактовки деталей всех масштабов.

Постепенно выстраивается цепочка закономерностей, а на этой основе и законов, норм, условий, определенная последовательность и зависимость между масштабами строительства, набором и видом форм его специфических элементов. При этом, непременно используется опыт ранее выполненных работ, учитывается возможность наполнения аналогичных структур и их пространства элементами мебели, что создает возможность для варьирования планировок и выбора методов их отделки. В назначении помещений, кроме их функциональности, уделяется роль уравновешенности, степени масштабности, акцентирующего пространства в структуре.

В общей массе комплекса рассматриваются мотивы и позиции формирования планировки и пространственной подачи масс этих форм, выражение основной идеи и конкретной направленности в методах и формах. Тематическая настроенность должна быть соблюдена во всех форматах организации структур. В проекте должна быть соблюдена сомасштабность окружающим строениям, элементам живой природы, малым архитектурным формам, иным деталям и замыслу эстетической стороны деталей. Особо, еще на стадии проекта, уделяется внимание будущей степени выразительности пространства и его форм при регламентированном насыщении элементами декора, выборе стиля всех элементов и их деталей, соответствие методов отделки деталей ансамблю всего объекта.

Характеристиками, этакими объемными “визитными карточками” будущих форм, является множество применяемых деталей. Они имеют характерные черты и особую геометрию, что необходимо для возможных компоновок в структуры, естественности видов пространств и их форм. Специфика формообразования элементов использует положение их в пространстве и художественную выразительность форм и деталей при особых положениях их в композиции. В эстетике деталей, ограждающих конструкции стен и перегородок, проемов окон и дверей, во внешних формах различных композиционных построений заложен результат работы по созданию характера признаков и видов пространственных форм.

Независимо от того, рассматривается целый объем здания, объем отдельной комнаты или организуются виды объемов и площадей с конфигурацией участков и масс пространства, очень часто приходится использовать опыт и примеры аналогичных решений. Даже в таких случаях, похожие ситуации используют именно техническую возможность сочетания однотипных элементов, но почти всегда дизайн будущей формы отличается своей индивидуальностью, должен учитывать оригинальность и новизну принятых решений, совершенствовать возможные проявления своих качеств.

Проектируемые элементы, их детали организуют типовые или индивидуальные композиции в объектах, где создаются причины и условия для проектного эксперимента, опять-таки, попытки создания нового, оригинального способа вы-

ражения форм в пространстве. Такие композиции получают, иногда, возможность развиваться хаотично, спонтанно /опять выступают на первый план эмоции/. Этот факт заставляет вдруг менять в структурах направленность создаваемых форм, использовать радикальное дизайнерское решение с помощью плоскостей и объемов. И возникает обоснованная необходимость в регулировании процессов, их технической организации, теоретических рекомендаций по сохранению мобильности и сборности деталей при высоком их дизайне, комплексном проявлении технических и эстетических качеств. Условия для развития способов новой художественной подачи форм в пространстве архитектурной среды ставят более высокую планку требований к качеству изделий. Необходимость проработки всех деталей в структуре среды, соответствие архитектурным формам более качественного уровня дизайна элементов этой среды, привели к сбору материалов по наставлениям, рекомендациям методик по использованию в проектировании самых последних достижений архитектуры, техники и искусства.

Параллельно развитию общества, его техническому и научному потенциалу, появляется теория о символике признаков и методах ведения работ, о существовании более современных типов форм, элементов и целесообразность в их сочетании. Новое прочтение явления дизайна учитывает психологию человека и его возможную реакцию на эксперимент в получении новых формообразований и художественных проявлений в формотворчестве. Кроме субъективного восприятия форм среды, ее объектов, существует четкая градация элементов и их пространственное предназначение. Наряду с этим, новые веяния в архитектурном видении пространства отрицают казалось бы единую, безоговорочную репутацию стен и потолка, когда благодаря приемам работы с элементами дизайна изменяются или исчезают устоявшиеся признаки параметров формы.

Еще недавно, чисто художественно рассматривались ситуации о декоре видов сооружений, которые имеют прямое отношение не только к перечню элементов строительных, художественных форм, а скорее к рисованию и покраске, поверхностной их отделке. Не брался во внимание фактор использования психологии и эффектности, результат последствий от выполненных работ, и не всегда учитывалась роль и престиж таких методов в процессе пространственных преобразований. При этом, еще довольно редко упоминался сам термин “дизайн”.

Возможно потому, что очень осторожно воспринимался сам термин, смысловое наполнение которого пришло из практики строительства и архитектурно-художественного творчества Запада. Не всегда оценивались возможности специалистов, декорирующих элементы пространственных форм, и то, что изначально человек привык к исключительной утилитарности в строительной деятельности, а вопрос об эстетической стороне этих форм решался как бы сам по себе, являлось естественным продолжением и эстетическим завершением созданной архитектурной формы. К слову, и влияние политики на якобы заграничную моду, на все стороны творчества человека, оставило свой отпечаток на искусственно затянувшееся признание науки об эстетике, дизайне и их роли в реальном проектировании архитектурной среды. Одновременно низким был рейтинг элементов, деталей так называемых “внеархитектурных” форм. Тенденция к недооценке и недопониманию роли науки дизайна в проектируемой архитектурной среде больно отзывалась на многих авторских работах.

Естественно, необходима была перестройка в сознании человека о первостепенности, важности профессионального обоснования проектных решений. Что вопрос о прогнозировании пространств и планировании масштабов эстетических форм среды обитания должен рассматриваться еще на стадии эскизного проектирования, был понятен для разработчиков дизайна среды и проектировщиков архитектурных форм. Причем эти работы обязательны с учетом разносторонних требований к результату проектирования, квалифицированных мнений специалистов архитекторов-планировщиков, проектировщиков “объемщиков”, художников дизайна архитектурной среды.

Такая позиция оценки перспектив среды, элементов будущих архитектурных и художественных форм, начинает добиваться большей самостоятельности. В выборе тактики развития пространственных форм, эмоциональных возможностей видов пространств и предметов их наполнения появилась возможность экспериментировать средствами формообразования и дизайна. Прорыв в эстетической новизне решений предметов мебели, методов отделки помещений, перепланировка и оборудование их форм позволили мобильно решать пространственные зоны вне здания и внутри его объема. Предметами и формами новых изделий наполняется пространство интерьера, экстерьера, архитектором и дизайнером создаются новые условия для существования человека.

Не исключены появления совершенно новых принципов в организации пространств и другие рамки соблюдения условий проектирования интерьеров, экстерьеров, элементов их наполнения. При огромном потоке информации и прогрессирующих видах наполнения пространства современными объектами, сложно, но интересно становится регулировать процессы трансформации пространственных масс и форм. При непременном следовании за утилитарностью объекта, сохраняется соответствие в его масштабности и оправданности этих решений. И появляются новаторские теории о методах и средствах достижения нужного образа, субъективное обоснование целесообразности видов композиции и обязательность в пластике ее форм, специфика в признаках декора и общего дизайна.

Степень декорирования поверхности элементов, фоновая гамма и сам принцип отделки поверхностей строительных форм (покраска или гальваническая обработка), относится как к отдельным деталям, так и ко всей композиции их объема. Такая повышенная требовательность к дизайну форм объекта проектирования заставляет более глубоко изучать все возможные компоненты, влияющие на его образ. Кроме этого, для правильного понимания проектных задач, изучаются духовные признаки психологического воздействия форм, перечень обязательных качеств компонентов, которые характеризуют структуры объектов в пространстве архитектурной среды.

Учитывается смысловая нагрузка от материала эстетичности объекта в контексте его внешнего вида, значимости современных форм и выражения их в объекте, их особая пространственная позиция. Перечень этих свойств и признаков говорит сам за себя, что уже отличает формы от рядового прочтения свойств по утилитарному назначению и декоративности, смыслу именно этого решения дизайна, которое состоялось именно в этом месте, в это время, благодаря такому творческому подходу к решению архитектурной пространственной среды. Вводится особая характеристика специфичности свойств форм и признаков для видов архитектур-

ной и не архитектурной среды, градации и оценки, которые будут использованы в сфере творчества дизайна разных уровней и опять таки видов форм в пространстве архитектурной среды.

Если раньше, до середины XX века, архитектурное творчество безраздельно владело правами на свободную трактовку строительных форм, то бытовало мнение о почти безграничных возможностях в проектировании целого и единого архитектурно-художественного пространства исключительно архитекторами-специалистами “широкого профиля”. Иногда привлекались для эпизодических консультаций художники, специалисты, пробующие себя в области создания особой, более художественной (но только не дизайнерской) ситуации в пространстве. Такое ироничное, поверхностное отношение к глубоким вопросам о первопричинности явлений и ситуаций форм архитектурной среды, оказалось не всегда достаточным для полного раскрытия темы, проектирование иногда велось ради борьбы за “идею” либо авторитарную политику якобы модных идей. Без учета планируемых участков застройки, выявления специфики этих форм, без серьезной аргументации решений о состоявшихся строительных композициях и мотивации перестройки элементов этого пространства в новые, более рациональные формы, идеология в проектировании архитектурной среды как бы остановилась в своем росте.

С появлением прогрессивных мнений о роли отдельных элементов в целой среде, более глубокого изучения явлений исторического наследия, особой их энергетики и смыслового потенциала, то позже научно была доказана весомость всех составляющих в композиционной среде утилитарно-психологического строя форм. Наряду с масштабами грандиозных по объему, структур, не всегда брались во внимание элементы более мелкие, которые тоже имели право на самостоятельное место в ансамбле ярких и значимых форм.

Иногда масштабность форм, колорит и их особая пластика, пропорции элементов сводилась к исключительному украшательству, элементарному декорированию деталей, к работе, только дополняющей общее впечатление. Не всегда ставилась главная задача о решении дизайна в целом, в масштабах средового пространства. На первом плане чаще оказывались задачи “местного значения”, имеющие чисто планировочный, комбинационный характер, за проблемами которого просто забывали о роли дизайна, а затем о них вспоминали, как бы в дополнение продолжали проектные разработки уже оформительского плана, когда с выполнением эстетики их форм как бы решались проблемы в дизайне среды всего окружения. Архитектор часто вынужден был подстраиваться под созданный фон условий большого или маленького пространства.

Рисунок силуэтов этих строений, их формы способны организовать свою атмосферу, состояние обособленности или объединения элементов среды. Дизайн, если им заниматься серьезно, способен создать условия, которые имитируют времена года и эффект природных явлений. Элементы дизайна интерьера, мебель, элементы оборудования могут стать полноправными частями архитектурного проектного решения, форм, которые заполнили все возможные пространства окружающей среды. Архитектура и дизайн, с помощью своих форм и видов проявления, присутствуют и организуют определенное настроение, особую атмосферу. В формах отражается историзм стилей и их форм.

Среда, искусно созданная проектировщиком, художником пространства, своим внешним видом неторопливо повествует о постоянном и вечном движении в области архитектурных и строительных новаций. Элементы таких решений демонстрируют примеры современного отношения к проблеме архитектуры и дизайна среды, деталей и форм, которые постоянно рядом и ведут человечество в своем темпе, наполняя жизнь особым смыслом и ритмом.

История возникновения среды архитектурных деталей, неразрывно связанных с элементами дизайна, относительно недавно изучается с позиций нового прочтения факторов влияния и восприятия всех форм проявления архитектурной среды. Благодаря этому, композиции из разных по структуре, но равных по значимости форм, проектируются в пространство с более глубоким и емким обоснованием называться эпохой “архитектурной среды и дизайна”. Именно такой поворот в понимании принципов формирования этого сложного вида пространства делает еще один шаг вперед. Наиболее важный объективный признак выражения архитектурных элементов, объектов и пространств порождает иное прочтение целого ряда сооружений, детали, пластика форм которых берут начало еще во времена зарождения всего осознанного, что объединено культурой эпох древних цивилизаций.

Уже в то время, каждое сооружение, являющееся произведением рук человека, получает свой образ, формы, на какое-то время ставшие новыми и обязательными именно для этого типа построек. Есть четкая градация несущих и несомых элементов, проемы от прямоугольного геометрического вида переходят к очертаниям арок, которые воспринимаются более эстетично. Сооружения аналогичных форм и назначения имеют примерно равные параметры и способы, приемы их возведения учитывают и привлекательность отделки поверхностей, создания специфических признаков форм в пространстве объемно-планировочных решений и характерную эмоциональность произведений будущих теорий дизайна.

Выразительность этих декоративных форм и элементов воспринимается буквально, в чистом виде. Эффектное распределение масс учитывает и эстетичность форм, пластика которых определенно выделяет их из общего окружения. Характерные черты видов строений, очертания постройки, композиционная цельность и сомасштабность отдельных частей и деталей, особая цветность объемов и плоскостей становятся устойчивыми и узнаваемыми формами, главными признаками узнаваемости объекта в пространстве архитектурной среды.

По прошествии многовековой практики архитектурного творчества выработались основные принципы организации пространственных масс, которые развиваются и работают как внутри объема всей структуры, так и во внешней среде, вокруг ее объемной формы. Такое взаимное сочетание элементов и форм, эстетика фасадов и микроклимат в интерьерной среде воздействуют друг на друга, а чаще зависят от сложившихся вокруг объекта форм, факторов окружающей ситуации, фона и силуэта природных масс, антуража сложившейся фоновой застройки.

Архитектура, как вид строительной деятельности, буквально делит своими формами цельность пространственные массы, создавая в них особую пространственную среду, которая строится на небольших участках вокруг строительных элементов и внутри их сочетания. Архитектура всегда решала задачи создания обстановки, в которой формы частей строительной структуры, композиции их дета-

лей не только сами представлены эмоционально, но и должны оказывать влияние на пространственные формы, согласованно “работать”, создавая в данной среде определенный уровень комфорта и состояние стабильности.

Вполне естественным явлением становится частичное копирование существующих форм и объектов, применение их принципиальных черт и свойств. Одновременно корректируется суть ограждающих конструкций и появляются новые решения, которые отвечают определенным условиям их работы.

УДК 72.01

С. А. Смоленская

СРЕДОВОЙ РАКУРС АРХИТЕКТУРЫ

Совершенствование предметно-пространственной обстановки современного города напрямую связывается сегодня с необходимостью восстановления соответствия между человеком, его поведением, социальной структурой городского сообщества, — и архитектурным окружением. В культуре закрепляется отношение к городу как к среде обитания людей. Экологические, психологические, социальные последствия архитектурно-градостроительных преобразований в последнее время всё чаще обсуждаются, критикуются, описываются в наших средствах массовой информации. Профессиональная украинская периодика также отдает им дань в отдельных статьях. Однако в отечественной архитектурной науке до сих пор отсутствует ракурс, позволяющий рассматривать среду нашего обитания в её целостности, взаимосвязанности всех её сторон, где архитектура является важной неотъемлемой составляющей, которая неизбежно несет с собой экологические, социальные изменения, оказывает влияние на поведение людей, их физическое, психическое самочувствие, эмоциональное состояние.

За рубежом — в США, Великобритании, странах Европы, Австралии и др. успешно развивается междисциплинарная область, связывающая воедино архитектурные, психологические, экологические, социальные стороны нашего бытия в едином подходе. Средовая психология (“environmental psychology”) — так называется эта наука, имеющая уже более, чем полувековую историю, преподаётся будущим зодчим на архитектурных факультетах многих стран. Круг её интересов включает проблематику, над которой работают социальная экология, архитектурная психология, средовой дизайн, урбанистическая социология, экологическая психология, ландшафтная архитектура, климатология и ряд др. Чем же занимается средовая психология, в чём её отличие от вышеназванных дисциплин и почему она представляет интерес для архитекторов?

Одно из первых определений средовой психологии дал в 1976 г. Х. Прошански [1, с. 303] как области, которая пытается “установить эмпирические и теоретические связи между поведением человека, его опытом, и созданной им средой”. Ряд других авторов [2, с. 245]; характеризуют эту дисциплину, как “отрасль психологии, занимающуюся обеспечением систематической оценки связи между челове-

 © С. А. Смоленская, 2007

ком и окружающей средой, связями между поведением и физической средой или как области изучения поведения и состояния человека относительно социофизической среды [3, с. 1].

Итак, средовая психология концентрируется на изучении глубинных взаимосвязей между искусственной (созданной человеком), а также природной средами, и поведением людей, их жизненным опытом. Однако это определение требует уточнений, дополнительных характеристик, которые делают эту область уникальной и более чётко очерчивают круг её интересов и возможностей.

Одним из ключевых моментов, отличающих эту дисциплину от других областей знания, является специфичность её предмета: взаимосвязи человек-среда как целостности.

Традиционные подходы к изучению ощущений и восприятий в психологии предполагают, что восприятие средового стимула (или реакция на него), будучи отличным от стимула непосредственно, может быть изучено независимо от него. Средовая же психология рассматривает стимул и его восприятие как единицу, которая содержит больше, чем только стимул и реакцию. Перцепционные связи стимул-реакция между урбанистическим ландшафтом и городским обитателем зависят не только от специфических стимулов ландшафта, но и от прошлого опыта воспринимающего индивида (обитатель, проживающий в этом месте давно, или вновь прибывший), его слуховых, обонятельных, тактильных ассоциаций с ландшафтом, от характеристик его индивидуальности и т. д. В средовой психологии всё это составляет одну целостную средово-перцепционную единицу поведения. Используя идею Гештальт-психологии, оказавшую своё влияние на науку середины двадцатого столетия, целое рассматривается здесь большим, чем простая сумма его частей. Окружающая среда не может быть изучена отдельно от поведения, а поведение — отдельно от окружающей среды без потери ценной, сущностной информации.

Этот постулат подразумевает также, что исследования, предпринимаемые в средовой психологи, проводятся главным образом не в лабораторных условиях, как принято во многих направлениях психологической науки, а в самой среде, так как анатомирование интегральной единицы не позволило бы сохранить её целостность.

Средовая психология характеризуется фактическим отсутствием различий между прикладными и фундаментальными исследованиями. Обычно теоретическое, фундаментальное исследование в психологии, как основополагающий способ понимания поведения, нацелено на получение знаний о предмете через обнаружение причинно-следственных связей и построение теорий, а не на практическое его применение, хотя последнее не исключено. В свою очередь, прикладное исследование с самого начала предназначено для решения практической проблемы. Его ценность не в теоретической уместности, а в определенной полезности. Возведение теории может следовать из прикладного исследования, но не являться основным его фокусом.

Что касается средовой психологии, здесь исследования обычно предпринимаются и с прикладными, и с теоретическими целями одновременно, т. е. почти все они проблемно-ориентированные, и в то же время являются источником теоретического материала.

Одно из фундаментальных положений, лежащее в основе средовой психологии — взаимоотношение человек-среда (или иначе среда-поведение) является действительно *взаимосвязью:* среда влияет и ограничивает поведение, но поведение в свою очередь ведет к изменениям в окружающей среде. Следовательно, средовая психология имеет дело со средой в двух её аспектах.

С одной стороны, среда, объемлющая все наше естественное и искусственное окружение, есть тонко настроенная сбалансированная система. Если мы изменяем лишь часть её, то другие составляющие тоже меняются. Последствия этих трансформаций могут быть непреднамеренными, а в некоторых случаях даже опасными. Загрязнение воздуха и воды, уровень радиации, шум и др. проблемы возникли как реакция экосистемы на деятельность людей, в том числе и архитектурно-градостроительную. Средовая психология концентрируется на том, как поведение влияет на среду, и в широком смысле, на средовых проблемах большого масштаба.

Этот экологический аспект взаимосвязи человек-среда имеет прямое отношение к архитектуре и градостроительству. Влияние шума, климатических воздействий (температурных, ветровых, атмосферного давления, света) на поведение человека, его физическое, умственное здоровье и работоспособность, изучаемое средовыми психологами, пересекается с тематикой архитектурной климатологии, разделами строительной теплотехники (архитектурно-строительной акустикой, архитектурной светологией, строительной теплофизикой), а психологические знания на реакции людей в ситуациях стихийных бедствий, технологических катастроф находят резонанс в теории катастроф, которую преподают будущим зодчим. Кроме того, средовая психология исследует феномены персонального пространства и территориальности, а также переуплотнённого, затеснённого пространства (“crowding”). Эти темы, столь важные для создания комфортной среды обитания, вообще отсутствуют в архитектурном знании даже терминологически, не говоря уже о каких-либо исследованиях в этом направлении. Хотя принципы затеснённого, уединенного, личного пространства, также, как шум, температура, циркуляция воздуха и т. д., учёт особенностей воздействий среды на людей во всей широте их диапазона могут и должны быть положены в основу архитектурного и градостроительного проекта, обусловить его функциональное, планировочное, композиционное решение.

С другой стороны, средовая психология акцентирует свое внимание на том, как среда (естественная и искусственная) влияет на действия и самочувствие людей, на среде как контексте поведения: какие типы поведения возможны, затруднены или наиболее оптимальны в данном окружении. Влияние среды всеобъемлющее и глубокое, так как оно обуславливает смысловую подоплёку поведения. В этой связи проблематика средовой психологии непосредственно касается сферы интересов планировщиков и архитекторов. Для зодчих чрезвычайно важно знать, как проектируемое или уже созданное ими урбанистическое, архитектурное окружение воздействует на людей, какие эмоции вызывает, на какие действия их провоцирует, чтобы придать этим действиям подходящую пространственную форму.

Существенная часть разделов средовой психологии как раз посвящена изучению специфических сред, их влиянию на людей, а также проектированию этих сред (рис. 1г). Это жилые среды, образовательные (среды учебных заведений, му-

зеев, библиотек), рабочие (офисов и др. учреждений), среды досуга и др. Их перечень перекликается с разделами архитектурной типологии и позволяет увидеть типологические характеристики объектов и пространств в новом средовом ракурсе. Разрабатывая проекты зданий, архитектор обычно по большей части озабочен их эстетическими качествами, формой и функцией. Средовой ракурс расширяет возможности зодчего в понимании того, какое влияние эти сооружения и архитектурно оформленные пространства оказывают на людей, которые их используют. При таком подходе архитектурные проекты будут включать диапазоны критериев поведения в дизайне и конструкциях.

Рис. 1. Структурное содержание средовой психологии по П. Беллу, Т. Грину и др.

Можно сделать некоторые выводы.

1. Средовая психология характеризуется следующими особенностями, отличающими эту дисциплину от других областей знания и разделов психологии:

- изучением отношения среды-поведения как целостной единицы;
- фокусировании на взаимосвязях среды-поведения;
- междисциплинарностью;
- относительным отсутствием различия между прикладным и теоретическим исследованием.

2. Средовая психология рассматривает среду как целостность. Эта позиция

обуславливает подход к архитектуре как к пространственной составляющей более широкого понятия “среда” со всем её многообразием взаимосвязей с человеком. Она даёт возможность архитекторам и планировщикам — тем, кто непосредственно занимается предметно-пространственными трансформациями в среде, получить новые представления о влиянии архитектурно-градостроительных преобразований на горожан, их поведение, об особенностях восприятия обитателями, пользователями уже построенных и проектируемых пространств и объектов, а главное — учитывать эти знания в проектировании.

ЛИТЕРАТУРА

1. Proshansky, H. M. Environmental psychology and the real world // American Psychologist, 31,1976. p. 303-310.
2. Russell, J. A., & Snodgrass, J. Emotion and environment. In (1987) Stocols, D. & Altman, I. (Eds.) Handbook of environmental psychology. New York, 1987, Vol. 1, pp. 245-280.
3. Stocols, D. & Altman, I. (Eds.) Handbook of environmental psychology. New York, 1987.,
4. Bell, P. A. & Greene T. C. (Eds.) Environmental psychology. Orlando, FL 1996, p. 24

УДК 72.011

Д. Л. Герасимова, А. И. Пороник

ОРНАМЕНТ В АРХИТЕКТУРНОМ ДЕКОРЕ ЗДАНИЙ

Постановка проблемы. Формулируется проблема определения стилистики зданий с учетом особенностей орнамента архитектурных деталей.

Анализ последних исследований. Приводится анализ исследований, в которых приводится классификация орнаментальных мотивов, на которые опирается автор.

Формулирование целей статьи (постановка задачи). Цель статьи — выявить особенности влияния орнаментальных мотивов на художественные и стилистические особенности архитектуры.

Основная часть

Термин орнамент происходит от латинского слова “ornamentum”, что дословно означает украшение. Это узор, построенный на регулярном ритмическом чередовании и организованном расположении абстрактно-геометрических или изобразительных элементов (раппортов). Раппорт — основной исходный элемент построения орнамента, мотив узора, многократным повторением которого по продольным и поперечным осям создается единое декоративное целое. Происхождение этого термина связано с французским словом “rapport” — соответствие, сходство, от “rapporter” — соответствовать, приносить обратно. Раппорт составляет основу орнаментации во многих областях декоративно-прикладного искусства.

© Д. Л. Герасимова, А. И. Пороник, 2007

Орнамент может выполняться средствами живописи, рисунка, скульптуры или декоративных искусств (резьба, роспись, ткачество, вышивка и др.).

Орнамент служит украшением зданий, сооружений, предметов (утварь, мебель, орудия труда, оружие, ткани, инструменты и т. д.), принадлежащих к сфере декоративно-прикладного искусства, широко применяется в прикладной и книжной графике, плакате и др. Общие стилистические признаки орнаментального искусства определяются особенностями и традициями изобразительной культуры каждого народа, обладают определенной устойчивостью на протяжении целого исторического периода (и даже нескольких периодов) и имеют ярко выраженный национальный характер.

Свойства орнамента зависят также от назначения, формы. Структуры и материала той вещи, которую он украшает. В основе многочисленных видов орнаментов чаще всего лежит изобразительное начало: даже многие геометрические мотивы являются по своему происхождению плоскостными стилизованными изображениями реальных предметов. На возникновение систем орнаментов оказали влияние древние технологические процессы (переплетение нитей в текстиле, отпечатки прутьев в глине) и древние магические символы воды, огня и даже извилистое течение реки (меандр) и т. д.

По **закономерностям построения** обычно выделяют три широко распространенные разновидности орнамента:

орнаментальные ленты (фризы, окаймления, бордюры),

розетки (орнамент, вписанный в круг),

сетчатые (заполняющие поверхность предмета сплошным узором).

По **изобразительному началу** орнаменты делятся на:

растительный орнамент,

геометрический орнамент,

тератологический (звериный стиль, зооморфные мотивы).

В отличие от христианства ислам отказывается от изобразительных образов для пропаганды своих идей. В связи с этим в культовых зданиях был необходим какой-то эквивалент, который принял бы идейную нагрузку. Эта роль была отведена эпиграфике — надписям преимущественно коранического содержания, так называемый эпиграфический орнамент.

В классической архитектуре орнамент украшает преимущественно несомые, конструктивно менее ответственные части тектонического образа. В колоннах это капители, в антаблементе — фриз, в карнизе — Сима и т. д. Таким образом, орнамент помогает выявить в архитектурном образе его конструктивную сущность.

Представляют большой интерес орнаменты, используемые в металлическом декоре зданий. Чугунное художественное литье — это один из интереснейших разделов декоративного искусства. Безграничные возможности металла, его выразительность, плавность, способность воплощения любого замысла художника, архитектора дают возможность широкого применения в архитектуре.

Художественное чугунное литье было известно еще в средние века. В конце 18 в. оно получило распространение в России. Первые заводы были связаны с городом Касли в Челябинской области на Урале. Талантливые мастера проявляли свое мастерство во многих городах, в том числе и в Одессе.

В 18 в. преимущественно были распространены решетки из кованого железа,

то в середине этого столетия и до половины 19 в. стало распространяться чугунное литье, которое господствовало в архитектуре крупных городов. Со второй половины 19 века снова обращаются к кованому железу, которое украшает балконные решетки, ограды, кронштейны и навесы над крылечками особняков.

Чугунное литье продолжает оставаться и в 20 в. основным элементом в декоре оград мостов, парков, памятников.

Орнаменты, используемые в декоративном литье, тесно связаны с архитектурными стилями.

Это классицизм, ампир, барокко, модерн и эклектика и другие стили, характерные для той или иной эпохи.

Классические стили русского зодчества стали ведущими для развития изысканных форм декоративного убранства чугунного литья.

Для стиля барокко характерны растительные мотивы, цветочные рисунки, пластически проработанные, с насыщенной светотенью.

Для классицизма характерны метроритмическая упорядоченность, строгость, использование декоративных элементов в виде меандра, бегущей волны.

Сооружение домов в классическом стиле особенно увеличилось во время правления краем графа Воронцова, когда пребывание в Одессе считалось весьма почетным и приятным, и многие богатые люди, польская знать, греки, французы, итальянцы строили прекрасные дома, избрав Южную Пальмиру постоянным местом жительства.

Орнаментам, характерным для архитектуры классицизма, присущи четкость, геометризм, логичность. Фасады сочетают гладкую стену с ордером и сдержанным декором.

Фасады классических зданий отличаются строгой уравновешенностью композиции, тектоничностью, логикой, пластической ясностью, гармоничностью и простотой, навеянной античными образцами.

Зачастую наиболее значимым украшением зданий, выполненных в стиле классицизма, становятся орнаменты, выполненные из металла — “чугунные кружева”.

Рассмотрим это на примере декора здания, расположенного по адресу улица Преображенская, 1.

Здание расположено в центральном историческом ареале г. Одессы. Оно формирует застройку квартала, ограниченного улицами Преображенская (Советской армии), бульвар Искусств (Комсомольский бульвар), Торговая (Красной гвардии), Софиевская (Короленко).

Здание находится под охраной государства как памятник градостроительства и архитектуры местного значения.

В первой половине 19 века участок, находящийся на окраине плато в припортовой части города, застраивался двухэтажными особняками. Строительство зданий велось с использованием образцовых проектов. Квартал, где находится рассматриваемый объект, считался самым аристократическим в городе.

В середине 19 века особняки были перестроены городским архитектором Ф. О. Моранди.

Рассматриваемый комплекс особняков создают единый ансамбль г-образной в плане формы с большим внутренним двором, вытянутый вдоль красной линии застройки ул. Преображенской. Фасад решен в стиле классицизма.

Фасады прорезаны окнами простой формы. Оконные проемы задают метроритмический строй композиции фасада.

Восточный фасад симметричен, что подчеркнуто центральным расположением металлического крыльца с навесом, с частично сохранившимися ступенями чугунного литья (по шесть симметрично расположенных ступеней с двух сторон).

Металлический фронтон навеса крыльца декорирован геометрическим орнаментом “меандр”, расположенным в основании фронтона. Орнамент с растительными мотивами расположен в центре фронтона. Композицию венчает орнаментальная лента “набегающая волна” (“бегущая собака”).

Поверхность стен в уровне первого этажа первоначально была обработана рустом, что создавало впечатление особой ее прочности, массивности, мощи.

Прямоугольные оконные проемы украшены наличниками, представляющими собой профилированную имитацию рамы, характерными для классической архитектуры. Оконные проемы увенчаны сандриками, опирающимися на s-образные кронштейны.

В уровне второго этажа три балкона, с ажурными сетчатыми ограждениями из металла.

Два из них, симметрично расположенных, имеют металлические опоры с развитыми литыми кронштейнами. Кронштейны декорированы орнаментом с растительными мотивами. Ажурные орнаментальные ограждения выделяются на фоне гладкой светлой стены.

В уровне первого этажа, — два симметрично расположенных входа, фланкированных рустованными ризалитами. Вход подчеркнут неглубокой арочной нишей и обрамлен наличником. В горизонтальной части наличник имеет небольшую курватуру (лат. curvature, букв. — изгиб, кривизна, отклонение от прямолинейности).

Фасад украшают пилястры ионического ордера, с профилированными базами на цоколе (пьедесталах), с капителями, декорированными диагонально расположенными волютами и вогнутыми абаками. Ордерный декор зрительно объединя-

ют первый и второй этаж, что придает завершенность композиции фасада. Пилястры подчеркивают симметрию протяженного фасада.

По вертикали композицию завершает карниз, небольшой аттик, с венчающим карнизом и сухарями.

Пластика фасада обогащена вертикальными рустованными лопатками в уровне второго этажа, расположенными симметрично и подчеркивающими боковые входы с балконами.

Перед зданием имеется приямок с фигурным орнаментальным металлическим ограждением.

Парадные лестницы с мраморными ступенями также декорированы гнутыми металлическими ограждениями.

Выводы

В основе многочисленных видов орнаментов чаще всего лежит изобразительное начало.

Свойства орнамента зависят от назначения и формы той архитектурной детали, которую он украшает.

Орнаменты, используемые в архитектуре, неразрывно связаны со стилистикой зданий. Таким образом, они являются значимым фактором в определении стиля сооружения.

ЛИТЕРАТУРА

1. В. Е. Байер. Об эстетике материала. Архитектурная наука в МАРХИ. Москва: Издательство “Ладья”, 1999.
2. Аполлон. Изобразительное и декоративное искусство. Архитектура / Под общей редакцией А. М. Кантора. Москва: Издательство “Эллис Лак”, 1997.
3. История зарубежного искусства. Под ред. М. Т. Кузьминой, Н. Л. Мальцевой. Москва: Издательство “Искусство”, 1971.

УДК 72-01;72.03

С. А. Шубович

ИНДУСТРИЯ ДВИЖЕНИЯ И ЛАНДШАФТ В СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ СРЕДЕ ГОРОДА НА РУБЕЖЕ XIX И XX ВЕКОВ

И кто я пред этой дорогой?
И чем похвалиться могу?

А. А. Тарковский. Дорога

Этапы технического прогресса, сохраняясь в архитектурных напластованиях города и часто обуславливая эти напластования, во многом определяют его “культурные слои”. Старинная мельница или позднейший элеватор равно могут донести до сегодняшнего зрителя образ их породившей эпохи. При этом созвучие искусственного объекта с естественной средой, его соответствие ландшафту делает иногда сухое инженерное сооружение образчиком высокой архитектуры.

Проблема данной работы — поиск художественно-образного соответствия между инженерным объектом и архитектурно-ландшафтной средой, в которую он вписан. Работа развивает исследования автора и основывается на работах специалистов в области архитектуры и искусства рубежа XIX и XX веков (Е. Кириченко, В. Ясиевича, Д. Сарабьянова и др.) и проблем транспортной структуры города и его композиции (В. Антонова, И. Грузы, А. Гутнова и др.).

Цель работы — обосновать культурную ценность структур, сформированных как функция технических нововведений и ставших базой для новой архитектурно-эстетической образности городского ландшафта.

На каждом новом витке истории устоявшиеся традиции архитектуры, ставшие парадигматическими для профессионалов, вступают в конфликт с новой ситуацией, подготовленной техническим прогрессом, новыми социальными потребностями и, соответственно, новой философией. Каждый раз архитектура мучительно ищет выход из создавшейся ситуации и находит его в кардинально преобразованной структуре своей эстетики и функции.

Конфликт периода, названного в истории европейской культуры “концом века” (франц. “Fin de siecle”), можно проиллюстрировать конфликтным отно-

© С. А. Шубович, 2007

шением диаметрально противоположных ландшафтных категорий: низа и верха, долины и горы.

Верх горы (свет), сакрализованный с древнейших времен, как поэтический символ духовности в нач. XX в., определяет Марина Цветаева:

Та гора была, как горб
Атласа, титана стонущего.
Той горою будет горд
Город, где с утра до ночи мы... (“Поэма горы”)

Однако гора — не место, где удобно горожанину, поджидающему на улице конку. Ее “камень, плоским смененный, снят”. Прагматика эпохи больше интересуется низом (тьмой) шахт, дающих прибыль, и равнинами долин, по которым удобно прокладывать железные дороги, развозящие продукты “низа” по миру. Рвущаяся с горы к небу колокольня уступила духовное лидерство прижавшемуся к дну долины железнодорожному пути, по которому “ползет трехглазая змея своим извилистым, стальным путем” (А. Блок “Над озером”), “...словно ослепшее и оглохшее животное, которое погнали на смерть” (Э. Золя “Человек-зверь”). Эти отношения в начале прошлого века ознаменовались серьезными сдвигами в архитектуре городов. Это касается как архитектурных стилей, так и отношения к пространственной организации города. Формирование нового коммуникационного каркаса, повышение доступности центра для жителей окраин, укрупнение структурных элементов, смена ритма и принципов восприятия города и его ансамблей — это далеко не все последствия транспортной революции.

Пространство и время — категории, наиболее значимые для искусства архитектуры. По А. Я. Гуревичу, “...это лишь условно две разные величины; — образ времени и образ пространства теснейше объединены, являют собой аспекты одной и той же матрицы, налагаемой сознанием на воспринимаемый им мир и организующей его” [1, с. 116]. Пространство и время — это основные категории, объединяемые движением, скоростью, возможностью преодоления, которые дает человеку техника. Технический перелом, произошедший в XIX веке, вызвал к жизни железную дорогу, которая на рубеже XIX и XX века уверенно вошла не только в структуры городов, но и в их культурную жизнь.

Рубеж XIX и XX веков — эпоха противоречий. Интенсивное развитие промышленного производства и накопление капитала с одной стороны, и декаданс, утрата нравственных критериев, растерянность, особенно людей искусства, перед социальными противоречиями и катастрофами — с другой. Первое — активизировалось внутри XIX века, второе, как следствие, пришло в последнем десятилетии XX в. К концу XIX в. на смену позитивизму пришли концепции “философии жизни” Бергсона и Ницше, эсхатология Шпенглера, фрейдизм и т. д., понятия “длительность”, “изменчивость”, “творческая эволюция”. Феномен движения, динамики, изменчивости ощущений становится все актуальнее. В изобилии появляются “Хороводы”, “Вихри”, “Вакханалии” и т. д. Но, как отмечает Д. В. Сарабьянов, “в самом этом порыве и экстазе таилась ущербность, надрыв, подчас перенапряжение... Стихия начинала господствовать и над человеком, который становился в ее руках игрушкой” [2, с. 175-176].

Современный город видится стихией космического зла: “Коварный змей с

волшебным взглядом!", скажет о нем В. Брюсов. Мифический змей — ипостась земных глубин; и железные дороги, вторгшиеся в город, принадлежали к тому же мрачному миру огня и металла, угольных шахт и штолен. Эта мысль романтично звучит в картине В. Васнецова "Три царевны подземного царства", написанной по заказу С. Мамонтова в 1881 г. для управления Донецкой железной дороги. Сказочный сюжет здесь приобретает актуальную и даже рекламную направленность в виде символизирующей уголь юной царевны, идущей на смену старым ценностям — золоту и самоцветам. Ориентация "вниз", связанная с прагматической стороной производственной деятельности, интерпретирована в Бориславских рассказах И. Франко.

Но мир скорости, преодолевающей пространство, жизненно необходим человеку, хоть и достается ему дорого. В период первой промышленной революции город теряет архитектурный образ "небесного града" и соединяется с идеей деструктуризации. Производственные здания и склады заполняли территории "внизу", в долинных пространствах, по которым трассировались линии железной дороги. При этом с новых подъездов визуально закрывались расположенные "вверху" на холмах соборы, веками воплощавшие небесный образ города. Тем самым прерывался визуальный и духовный контакт между городом и направляющимся к нему человеком. Более того, город как бы выставлял преграду на пути, сквозь которую нужно было пробиться. Исключениями стали реки с переброшенными через них железнодорожными мостами. Они раскрывали перед пассажиром, хотя и на очень короткое время, город внезапно и во всей красе. Не случайно в этот период из градостроительства надолго уходит мысль о композиционном единстве города. Представители рациональной теории в архитектуре выдвигают тезис о первостепенном значении утилитарного и относительном, второстепенном — эстетического начала. Во второй половине XIX века существовало убеждение, что здание "состоит из отдельных частей, имеющих свое определенное назначение, а поэтому эти части могут быть изучаемы не зависимо от целого". Тем более это относилось к городу.

Важнейшим фактором ломки старой и становления новой структуры города стали его коммуникационные узлы: пассажирские вокзалы, грузовые станции и порты, и транспортные связи между ними. Для создания новой структуры движения по-новому используется ландшафт. Водоразделы, вершины возвышенностей, традиционно использовавшиеся для трассировки внешних дорог и основных улиц города, остаются во власти исторических структур. Для железнодорожных путей, трассировка которых обусловлена жесткими инженерными требованиями к уклонам, радиусам поворотов и т. д., используются долины рек, балки, низменности, обтекающие гору с историческим ядром. В долинах же располагаются вокзалы и грузовые станции. По долинам и балкам грузовое движение (на данном этапе — это вереницы подвод) направляется через город от одной станции к другой, от железной дороги к порту. Следующим этапом становится концентрация промышленных предприятий и жилых образований при них вдоль железных дорог. Их узлы-центры вступают на равных в процесс градоформирования, образуя функционально-транспортные связи между собой и станциями железных дорог. На базе новых узлов притяжения формируется новая — полицентрическая структура, которая заменяет собой старую моноцентрическую, центронаправленную структуру исторического города.

Формируется новая планировочно-деятельностная структура города, в которой решающую роль играет ландшафт. Деятельность “низа” набирает силу и уже не считается с духовными коллизиями “верха”. Новые соборы в долинах строятся выше старых и спорят с ними в панорамах, но и их перекрывают вертикали заводских труб, силосы, башни, растущие снизу вверх дома.

Эти процессы особенно наглядны в больших промышленных городах, таких как Киев, Одесса, Харьков, Львов, Екатеринослав, ставших к концу XIX в. крупнейшими транспортными узлами.

Так, в Киеве с 70-х гг. XIX в. превалирующее внешнее движение переместилось с Днепра в долину реки Лыбедь, где была проложена железная дорога Москва-Одесса. За пределами города от нее отходила Ковельская железная дорога, от которой в 1916 г. к Днепровской гавани по долине реки Сырец была проложена железнодорожная ветка. На этом каркасе были образованы 4 железнодорожные станции: на Соломенке, Демиевке, Лукьяновке и в районе Днепровской гавани.

С развитием внешнего транспорта появляется новый градоформирующий фактор — пассажирские маятниковые корреспонденции. Их образование вызвано расположением вдоль основных коммуникаций — Днепра и железной дороги пригородных поселков: Святошино, Бровары, Пуща-Водица, Ворзель и др. Они возникают сначала как дачные, но вскоре становятся местом жительства рабочих киевских предприятий, не теряя при этом и рекреационной функции.

Внутригородское движение формируется на основе обслуживания речных и железнодорожных узлов, находящихся в противоположных частях города. Интенсивные потоки грузового движения соединяют Днепровскую гавань и железнодорожные станции на Демиевке и Соломенке. В этом направлении формируются мощные потоки грузового движения, которое собирало 66% всех грузов, проходящих через Киев. Здесь же концентрируется пассажирское и пешеходное движение, неслучайно один из первых маршрутов конки, а затем парового и электрического трамвая был проложен в этом направлении. Наиболее удобным был путь по Крещатикской балке. Дорога, проложенная по этой балке, соединяла долину Днепра с долиной Лыбеди, гавань и пристани с железнодорожными станциями и вокзалом. Через эту же балку вело и проложенное в середине XIX в. Брест-литовское шоссе. После строительства железной дороги это шоссе стало использоваться преимущественно для связи города с пригородами: Святошино, Дарницей, Броварами и Пущей-Водицей.

К началу XX в. в Киеве на базе внешних коммуникаций образовалось 4 основных промышленно-селитебных образования. Наиболее крупными стали образования в долине Лыбеди на западе и в долине Днепра на северо-востоке от центрального ядра города. Они были непосредственно связаны с узлами внешнего транспорта. В меньшем объеме промышленные предприятия сконцентрировались на северо-западном плато (Лукьяновка) и на юге, в Печерской балке. Движение между ними совпадало с внешними потоками в направлении Большой Васильковской, Крещатику, Владимирскому спуску, Набережно-Крещатицкой. В обход центра вели Кадетское и Глубочицкое шоссе и далее ул. Верхний и Нижний Вал. Эти направления создали внутригородской каркас, ландшафтную основу которого составляли балки, разделяющие три основных плато города: Печерское,

Старокиевское и Дорогожицкое. Дополняли этот каркас старые улицы, идущие поперек плато, соединявшие жилые районы и предместья города.

Появление на периферии крупных структурных промышленных и транспортных и жилых образований, усиление роли пригородов как рекреаций и источников рабочей силы вызвало необходимость введения общественного транспорта. В конце XIX — нач. XX в. в Киеве действовали, сменяя друг друга, конка, паровой, электрический и мототрамвай, автобус, фуникулер, пароходы.

Балка, принявшая в себя наибольший объем грузоперевозок, стала центром социальной жизни города. Сформированный на Крещатике мощный поток движения стал стимулом к концентрации в этой долине деловых и социально значимых объектов. Зона социального центра передислоцировалась сюда с Владимирской улицы, проложенной по водоразделу Старокиевского плато в продолжение центра древнего Киева. Новые условия изменили структуру города, собрав в одном коммуникационном узле центры Подола, Старого города и Печерска.

Несколько иную ситуацию представляет собой Харьков, формировавшийся как узел, где пересеклись несколько крупных железных дорог. В 1867 г. открывается железнодорожное движение в направлении Харьков-Ростов, в 1871 — из Москвы в Севастополь и Николаев (с нач. XX в. — Южные железные дороги), в 90-х гг. строятся Балашовская, а в нач. XX в. — Северо-Донецкая железные дороги. Внешнее железнодорожное движение огибает город с юго-востока, юга и запада. Здесь в обширных долинных пространствах формируются узлы грузовых перевалок — железнодорожные вокзалы и станции. У подножия Холодной горы на западе от центрального ядра в конце XIX в. сооружается вокзал Южных железных дорог, на юге, в долине реки Нетечь — станция Северо-Донецкой, а на юго-востоке — Балашовской железных дорог. Здесь же формируются сгустки промышленных, складских, а вслед за ними и селитебных образований.

Как и в Киеве, в Харькове железнодорожные станции сооружались при внешних дорогах, ведущих к центру: Екатеринославской, Змиевской и др. Этого требовали условия обеспечения в первую очередь торговли, сосредоточенной в разросшейся центральной части города. Формируются мощные потоки движения, связавшие Южный вокзал, центр и торговый узел в районе Благовещенского рынка. В результате структура центра интенсивно развивается в западном направлении. Благовещенская площадь приобретает значение нового центра оптовой торговли с формированием здесь крупного комплекса торговых мануфактур и складов. Оптовые “мануфактуры” связываются с железнодорожной станцией подъездными путями, в результате чего железнодорожное движение практически приближается к самому центру города. Бывший периферийным, жилой район залопанья, протянувшийся от центра города до Южного вокзала, приобретает статус престижного “Сен-Жерменского” предместья Харькова и интенсивно застраивается доходными домами и особняками, а его идеологический центр — Благовещенская церковь перестраивается в соответствии со вкусами новой элиты. Высотой своей колокольни она перекрывает 80-метровую колокольню центрального Успенского собора, поднятую на 20-метровый холм.

Производства, растущие при железных дорогах, стимулируют застройку пустырей, что, в свою очередь порождает интенсивную проектную деятельность. На рубеже XIX и XX в. создаются проекты планировки многочисленных левад и

обширных частных владений в южной и западной частях города. В начале XX в. здесь формируется единая структура из ранее разрозненных слобод, таких как Ивановка, Москалевка, Верещаковка. Для связи между транспортными, промышленными и жилыми структурами используются улицы Молочная и Большая Заиковская, возникшие в нач. XX в. на месте бывшего оборонительного вала на юге, и продолжающая их, ул. Большая Панасовская на западе. Это, огибающее центральное ядро направление связывает новый общественный центр на Конной площади, станцию Балашовской железной дороги, пассажирский вокзал и станцию Южных железных дорог, жилые структуры на Москалевке и Ивановке.

В 70-80-х гг. XIX в. в новом генеральном плане предусматривается еще одно направление, обходящее центр. Новая улица, продолжившая ул. Ветеринарную (теперь Иванова) должна была соединить нагорную часть Харькова с промышленными районами Ивановки, Южным вокзалом, районами Холодной и Лысой гор.

Однако, при тенденции размещения станций на центронаправленных внешних дорогах, большая часть грузопотоков шла через центр, по более благоустроенным улицам центральной части города. Маршруты конки, трамвая и автобуса прошли по тем же улицам. Таким образом, структура Харькова при наметившемся отходе от радиальности продолжала развиваться традиционно центронаправленно, порождая все новые градостроительные проблемы.

Планировочные проблемы связывались с проблемами эстетическими.

В 60-х гг. XIX века образ города, открывавшегося из окон вагонов только что проложенной железной дороги, формировала живописная группа соборов исторического центра с его доминантой — Успенской колокольней. К концу века этот вид был уже значительно ослаблен хаотической застройкой периферии, поглотившей утратившую сакральность “середину”.

Таким образом, структура города и его ландшафт на рубеже веков соединились мощным техническим нововведением — железнодорожной и промышленной инфраструктурой, сохраняющей актуальность и в наше время. Ее знаки — мосты, путепроводы, станции, вокзалы. Органическое единство структуры ландшафта и коммуникационно-деятельностной структуры создало специфический культурный образ эпохи. Он обращен “вниз”, к тьме и огню. Его тема — Хаос. Однако это Хаос в преддверии рождения нового Космоса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гуревич А. Я. Дух и материя. Об амбивалентности повседневной средневековой религиозности // Культура и общественная мысль. Античность. Средние века. Эпоха Возрождения. — М.: Наука, 1988. — С. 117-123.
2. Сарабьянов Д. В. Стиль модерн. — М.: Искусство, 1989. — 294 с.
3. Алферов И. А., Антонов В. Л., Любарский Р. Э. Формирование городской среды (на примере Харькова). — М.: Стройиздат, 1977. — 104 с.
4. С. А. Шубович. Градостроительство периода первой промышленной революции (XX — нач. XX вв.): навч. пос. — К.: ІСДО, 1993. — 124 с.

УДК 711.168

С. П. Цигичко

КОМПОЗИЦІЙНІ ПРИНЦИПИ ПРОЕКТУВАННЯ АРХІТЕКТУРНО-ЛАНДШАФТНОГО СЕРЕДОВИЩА

Під впливом соціально-економічних змін у суспільстві та розвитку науково-технічного прогресу композиційно-планувальна і функціональна структура архітектурно-ландшафтного середовища міста в цілому та окремих його компонентів безперервно змінюється. Як свідчить зарубіжний і вітчизняний досвід, найкращим методом оновлення архітектурно-ландшафтного середовища великих і найбільших міст, здатним адаптувати його до вимог і потреб сьогодення, є реновація — процес комплексного оновлення архітектурних об'єктів і середовища, в якому вони існують, спрямований на підвищення економічної ефективності та покращення екологічних і архітектурно-художніх характеристик середовища.

На потребі оновлення міського середовища в своїх роботах наголошувало багато науковців (Агранович Г. М. [1], Белоусова В. Н., Кулага Л. Н., Лавров В. А. [2], Вергунов А. П. [3], Кузьмин В. П., Коротаев В. П., Баевский О. А., Юсин Г. С. [4], Птичникова Г. А. [5], Шебек Н. М. [6]). Проте їх роботам бракує комплексності і сприйняття міста як єдиного організму, в якому архітектурна і ландшафтна складові тісно переплітаються між собою і становлять неподільне ціле.

Актуальність даного дослідження зумовлена тим, що для подальшого ефективного розвитку великих і найбільших міст необхідно розробити принципи проектування і комплексної реновації архітектурно-ландшафтного середовища, що дозволять удосконалити композиційно-планувальну й функціональну структуру міста в цілому.

Звідси, метою роботи є виявлення сучасних тенденцій розвитку архітектурно-ландшафтного середовища великих і найбільших міст. Задача дослідження — розробити основні композиційні принципи проектування архітектурно-ландшафтного середовища на загальноміському рівні.

Попередні етапи дослідження дозволяють стверджувати, що до основних композиційних принципів проектування архітектурно-ландшафтного середовища слід відносити планувальні та об'ємно-просторові.

Блок планувальних принципів становлять принципи цілісності архітектурно-ландшафтного середовища, функціональної варіативності, диференціації ландшафтів, а також збереження і перетворення ландшафтів.

Принцип цілісності архітектурно-ландшафтного середовища полягає у рішенні перспективної міської забудови як єдиного архітектурно-ландшафтного середовища. Тобто, це створення на основі історично сформованих ландшафтних об'єктів та реновації територій нераціонального використання системи окремих ландшафтно-архітектурних комплексів, кожний з яких є самостійною, закінченою архітектурно-містобудівельною одиницею і, водночас, входить до загальноміського ансамблю, об'єднаного спільною концепцією розвитку архітектурних і ландшафтних об'єктів. Таким чином, усі ландшафтні території в структурі міста —

© С. П. Цигичко, 2007

історично сформовані об'єкти й новостворені комплекси — мають об'єднуватися в цілісну систему, гармонійно пов'язану з архітектурною й містобудівельною (транспортною, інженерно-комунікаційною і т. п.) складовими.

Реалізація принципу цілісності архітектурно-ландшафтного середовища міста є наслідком втілення кількох інших, проміжних, етапів, основними з яких вважаються візуальна єдність та підпорядкування природній основі.

Візуальна єдність — це організація візуальних зв'язків між окремими ландшафтно-архітектурними комплексами, тобто, формування просторових візуальних зв'язків між усіма (великими і малими) ландшафтними об'єктами, що дозволить створити враження дуже зеленого, насиченого природними елементами міста, сприятливого для психо-емоційного стану людини. Для цього необхідна організація чіткої системи композиційних осей, панорамних розкриттів, перетікаючих просторів — пішохідних площ і вулиць з високим рівнем дизайну середовища.

Закладена в генеральному плані міста чітка система композиційно-планувальних осей з візуальними домінантами на їх завершенні й перетині дозволить штучно спрямувати погляд людини саме туди, де вона зможе побачити природні компоненти архітектурно-ландшафтного середовища. Роль таких композиційних осей, зазвичай, відводиться річкам, бульварам та проспектам, вздовж яких розміщуються ландшафтно-архітектурні комплекси. Розташування великих ландшафтних об'єктів на перетині композиційних осей сприятиме збільшенню точок огляду ландшафтно-архітектурного комплексу з різних напрямів. Організація панорамних розкриттів — це таке розташування нових природно-архітектурних комплексів чи реконструкція існуючих ландшафтних об'єктів, коли вони є композиційними акцентами (панорамне розкриття на них) або базою для сприйняття інших фрагментів архітектурно-ландшафтного середовища (панорамне розкриття з них). "Перетікаючі простори" — це пішохідні площі й пішохідні вулиці, бульвари, сквери, набережні і т. д., тобто території, в організації яких активно задіяні засоби ландшафтного дизайну. Своєю назвою вони зобов'язані лінійному характеру — людина рухається ніби по своєрідному "коридору", де її постійно супроводжують природні елементи або з певним ритмом змінюються ландшафтні об'єкти, що ніби перетікають один в одного.

В сучасному світі найяскравішим втіленням такої ідеї є пішохідні вулиці, вздовж яких розташовані різноманітні установи (адміністративні, бізнесові, освітні, розважальні, спортивні) і ландшафтні зони відпочинку. Рівень дизайну архітектурно-ландшафтного середовища взагалі й пішохідних вулиць зокрема має бути дуже високим, бо через незначні розміри вулиць (ширину) більшість елементів середовища сприймаються як об'єкти першого плану.

Підпорядкування природній основі полягає у тому, що в процесі комплексної реновації чи організації архітектурно-ландшафтного середовища міста пріоритетними територіями для будівництва ландшафтно-архітектурних комплексів з переважанням ландшафтної складової є балки, колишні кар'єри, береги річок, ставків та водосховищ, тобто території, ландшафт яких частково збережений або може бути перетвореним на "природній". Крім того, обов'язковим є урахування особливостей рельєфу міста, тобто співвідношення висот і низин, що зумовлюють силует і панорамні розкриття.

Принцип функціональної варіативності — це організація на території міста

різних типів ландшафтно-архітектурних комплексів (багатофункціональних та спеціалізованих). При цьому в процесі комплексної реновації архітектурно-ландшафтного середовища міста (його композиційно-планувальної та функціональної структури) розташування багатофункціональних і спеціалізованих комплексів має фіксуватися в генеральному плані міста, щоб уникнути дублювання функцій (близького розташування комплексів з однаковими функціями). Тобто, композиційно-планувальна структура міста проектується з урахуванням спеціалізації й інтеграції функцій ландшафтно-архітектурних комплексів. Таким чином, функціональна варіативність дозволить, з одного боку, завдяки будівництву багатофункціональних комплексів наблизити всі необхідні для задоволення потреб сучасного городянина функції якомога ближче до місця роботи чи проживання, а з другого боку, спеціалізація окремих функцій (спорт, розваги і т. п.) в межах окремого рекреаційного ландшафтно-архітектурного комплексу сприятиме організації для них найкращих умов. Усе це дозволить істотно покращити умови життєдіяльності — праці, дозвілля, відпочинку — міського населення. Проте не можна розуміти спеціалізований комплекс як одну єдину функцію — одна з функцій є провідною, а інші, суміжні, доповнюють її і підпорядковуються їй.

В процесі розвитку архітектурної і містобудівної теорії було багато спроб розробити типологію архітектурного (архітектурно-ландшафтного) середовища міста. В основі типології закладено найхарактерніші властивості: зміст функціональних процесів, стильова приналежність, культурно-історична цінність та соціальна значущість [6, с. 232]. Стосовно ландшафтної складової середовища, до важливих властивостей можна віднести роль території у формуванні екологічного балансу чи естетичної виразності міста, а також тривалість і періодичність користування територією. На цьому базується принцип диференціації ландшафтів, який полягає у виділенні в структурі міста ландшафтних територій, що відповідають за стабілізацію і формування екологічного балансу території, і ландшафтних об’єктів, що впливають лише на формування архітектурно-художньої (естетичної) виразності, тобто, у диференціюванні ландшафтних об’єктів за еколого-естетичними властивостями та характером і тривалістю використання. В залежності від цього визначається композиційно-планувальна структура, характер (періодичність і тривалість) використання та кількісний і якісний рівень дизайну середовища ландшафтно-архітектурного комплексу чи ландшафтного об’єкту.

До ландшафтних об’єктів, що впливають на стан екологічної ситуації в місті, належать лісопарки, гідро- та лугопарки, цінні історичні ландшафти, водно-зелені діаметри й периметри, значні за площею ландшафтно-архітектурні комплекси з переважанням ландшафтної складової, тобто, місця періодичного використання. До ландшафтних об’єктів, що впливають, переважно, на естетичну виразність архітектурно-ландшафтного середовища міста, належать сади на кришах, зони відпочинку при організаціях, установах та промислових підприємствах, ландшафтні зони в складі багатофункціональних ландшафтно-архітектурних комплексів з високим рівнем урбанізації, транзитні сквери й набережні тощо, тобто так звані об’єкти щоденного використання. Проте проводити чітку межу у функціональному призначенні ландшафтних об’єктів не можна. Великі лісові масиви й водно-зелені діаметри формують архітектурно-ландшафтний і художній образ міста

в цілому, а невеликі ландшафтні об'єкти й ландшафтно-архітектурні комплекси позитивно впливають на мікроклімат території.

Основна задача принципу диференціації ландшафтних територій — встановлення відповідності рівня дизайну середовища функціональному призначенню об'єкта і характеру його використання. Тобто, рівень розробки дизайну середовища має варіюватися від найнижчого в "екологічних" ландшафтних об'єктах до найвищого в "естетичних". В процесі реалізації принципу можливі три найхарактерніші ситуації (результати диференціювання):

1. Ландшафтні об'єкти щоденного використання (щоденного короткочасного відпочинку) — незначна площа; найвищий рівень дизайну середовища; будь-який метод організації ландшафту (регулярний чи пейзажний).

2. Ландшафтні об'єкти періодичного тривалого відпочинку (центральний міський парк, спеціалізовані парки, пляжі, зони активного відпочинку в лісопарках, лугопарках та гідропарках) — високий рівень дизайну середовища з переважанням природніх засобів ландшафтного дизайну; велика площа території; пейзажний або змішаний метод організації ландшафту.

3. Ландшафтні об'єкти періодичного короткочасного відвідування (великі лісопаркові масиви на периферії міста, віддалені райони санітарно-захисних зон і таке інше) — мінімальний рівень дизайну середовища (імітація чи відновлення природнього ландшафту); дуже велика площа території; виключно пейзажний метод організації ландшафту.

Принцип збереження і перетворення ландшафтів складається з двох частин. Збереження — це виявлення й збереження цінних ландшафтів, пам'яток містобудування, архітектури і культури та включення їх до структури територій, що реконструюються [1, с. 28]. Реалізації даного принципу перешкоджає проблема архітектурно-художнього зв'язку історично сформованих і нових об'єктів (у разі включення цінного архітектурного об'єкту до складу ландшафтно-архітектурного комплексу). Вона може вирішуватись або за принципом просторової ізоляції цінного об'єкту від елементів сучасного архітектурно-ландшафтного середовища (використання засобів ландшафтного дизайну — зелених чи водних екранів, засобів геопластики тощо), або за допомогою прямого композиційного контрасту між ними [2, с. 40-41] (в такому випадку даному архітектурному об'єкту має надаватись роль композиційної домінанти, а інші будівлі і споруди у складі ландшафтно-архітектурного комплексу повинні йому підпорядковуватись). Цінні історичні ландшафти потрібно зберігати з виключно прогулянковою функцією (мінімальне навантаження на ландшафт) або включати у вигляді зон відпочинку до складу ландшафтно-архітектурних комплексів.

Перетворення ландшафтів також треба розглядати в двох аспектах:

1. Формування різноманітних штучних ландшафтів, що задовольнятимуть сучасні потреби населення і відповідатимуть новим видам діяльності людини.

2. Створення штучних ландшафтів з метою заміни чи компенсації природніх ландшафтів, знищених внаслідок людської діяльності.

Збільшення урбанізації і соціально-економічні зміни в суспільстві посилили роль ландшафтних територій як місць концентрації культурного й суспільного життя людей. Вони стають найактивнішими частинами міста і мають забезпечувати різнобічні запити населення і бути досить виразними. Тому в процесі ре-

новації існуючі ландшафтні території доповнюють об'єктами, що відповідають, з одного боку, новому функціональному і соціальному призначенню, а з другого боку — створюють композиційну систему, співмасштабну загальному збільшенню площі міста і здатну створити гармонію штучного і природного ландшафтів. В той же час, на територіях, природній ландшафт яких був знищений внаслідок людської діяльності, — промислові підприємства, кар'єри тощо — необхідним є будівництво природно-архітектурних комплексів з метою компенсації втрачених природніх ландшафтів і збільшення кількості природних компонентів у міському середовищі.

До блоку об'ємно-просторових принципів проектування і реновації архітектурно-ландшафтного середовища належать принципи співмасштабності архітектурних і ландшафтних компонентів середовища, рівноваги міського силуету та видовищності архітектурно-ландшафтного середовища.

Принцип співмасштабності архітектурно-ландшафтного середовища полягає у тому, що розміри забудованих територій мають бути співмасштабними до площі навколишніх відкритих ландшафтних просторів. Цього принципу необхідно обов'язково дотримуватись як у процесі організації чи реновації архітектурно-ландшафтного середовища міста в цілому, так і під час будівництва окремих ландшафтно-архітектурних комплексів [3, с. 128].

Принцип рівноваги міського силуету базується на поступовій трансформації моноцентричної структури міського каркасу, що спирається на домінування ролі історичного центру, в структуру поліцентричну [4, с. 14]. Тобто, завдяки організації нових ландшафтно-архітектурних комплексів у периферійних частинах міста, домінантний силует буде характерним не лише для історичного центру, а й для міста в цілому. При цьому силует периферійних районів має підпорядковуватись динамічному силуету центра.

Принцип видовищності архітектурно-ландшафтного середовища на сьогодні є однією з найяскравіших характеристик великих і найбільших міст. Він полягає у тому, що архітектурно-ландшафтне середовище розвивається як видовище, спрямоване на збудження сильних емоцій. Сюжетність, основана на несподіваному розкритті різних картин і панорам, стає нормою формування архітектурно-ландшафтного середовища міста як тотальної мозаїки безперервного видовища. Спостерігається ускладнення міського середовища, спрямоване не лише на підвищення практичної доцільності, а й на досягнення високого архітектурно-художнього і естетичного ефекту. Створення архітектурно-ландшафтного середовища відбувається методом архітектурного колажу — "накладанням" образно виразних місць з яскравими візуальними ефектами і просторів, що здатні змінювати свою форму та колір. В результаті відбувається цілеспрямоване формування просторів, здатних викликати сильні емоції і справляти незабутнє враження [5, с. 42-47].

Згідно з результатами проведеного дослідження можна зробити висновок, що в процесі проектування і комплексної реновації архітектурно-ландшафтного середовища великих і найбільших міст слід виділяти два основних блоки принципів: планувальні та об'ємно-просторові. До блоку планувальних принципів належать принципи цілісності архітектурно-ландшафтного середовища, функціональної варіативності, диференціації ландшафтів, збереження і перетворення ландшафтів. Блок об'ємно-просторових принципів — це принципи співмасштабності

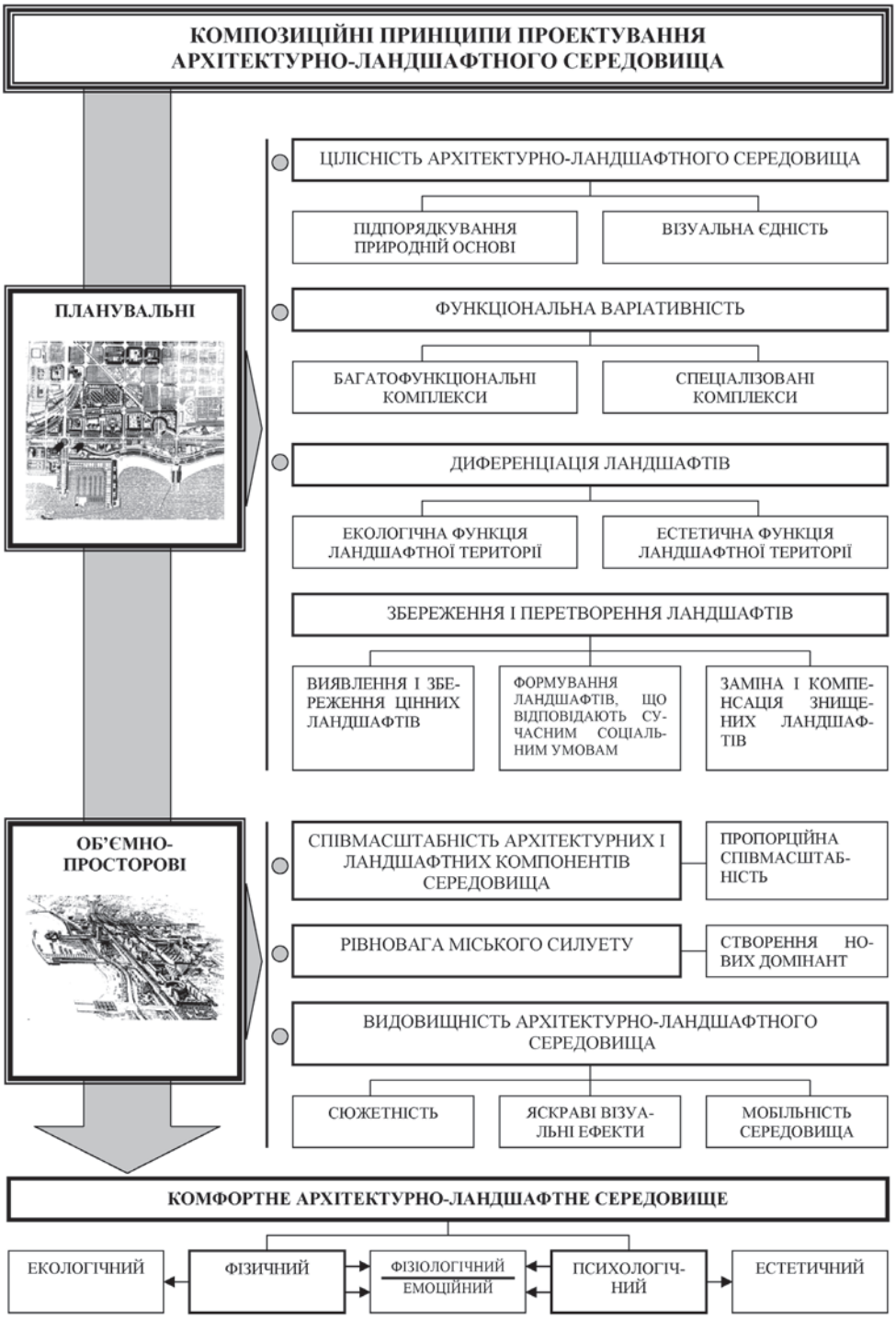
КОМПОЗИЦІЙНІ ПРИНЦИПИ ПРОЕКТУВАННЯ АРХІТЕКТУРНО-ЛАНДШАФТНОГО СЕРЕДОВИЩА
ПЛАНУВАЛЬНІ
ЦІЛІСНІСТЬ АРХІТЕКТУРНО-ЛАНДШАФТНОГО СЕРЕДОВИЩА
ПІДПОРЯДКУВАННЯ ПРИРОДНІЙ ОСНОВІ
ВІЗУАЛЬНА ЄДНІСТЬ
ФУНКЦІОНАЛЬНА ВАРІАТИВНІСТЬ
БАГАТОФУНКЦІОНАЛЬНІ КОМПЛЕКСИ
СПЕЦІАЛІЗОВАНІ КОМПЛЕКСИ
ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ЛАНДШАФТІВ
ЕКОЛОГІЧНА ФУНКЦІЯ ЛАНДШАФТНОЇ ТЕРИТОРІЇ
ЕСТЕТИЧНА ФУНКЦІЯ ЛАНДШАФТНОЇ ТЕРИТОРІЇ
ЗБЕРЕЖЕННЯ І ПЕРЕТВОРЕННЯ ЛАНДШАФТІВ
ВИЯВЛЕННЯ І ЗБЕРЕЖЕННЯ ЦІННИХ ЛАНДШАФТІВ
ФОРМУВАННЯ ЛАНДШАФТІВ, ЩО ВІДПОВІДАЮТЬ СУЧАСНИМ СОЦІАЛЬНИМ УМОВАМ
ЗАМІНА І КОМПЕНСАЦІЯ ЗНИЩЕНИХ ЛАНДШАФТІВ
ОБ'ЄМНО-ПРОСТОРОВІ
СПІВМАСШТАБНІСТЬ АРХІТЕКТУРНИХ І ЛАНДШАФТНИХ КОМПОНЕНТІВ СЕРЕДОВИЩА
ПРОПОРЦІЙНА СПІВМАСШТАБНІСТЬ
РІВНОВАГА МІСЬКОГО СИЛУЕТУ
СТВОРЕННЯ НОВИХ ДОМІНАНТ
ВИДОВИЩНІСТЬ АРХІТЕКТУРНО-ЛАНДШАФТНОГО СЕРЕДОВИЩА
СЮЖЕТНІСТЬ
ЯСКРАВІ ВІЗУАЛЬНІ ЕФЕКТИ
МОБІЛЬНІСТЬ СЕРЕДОВИЩА
КОМФОРТНЕ АРХІТЕКТУРНО-ЛАНДШАФТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ
ЕКОЛОГІЧНИЙ
ФІЗИЧНИЙ
ФІЗІОЛОГІЧНИЙ
ЕМОЦІЙНИЙ
ПСИХОЛОГІЧНИЙ
ЕСТЕТИЧНИЙ

архітектурних і ландшафтних компонентів середовища, рівноваги міського силуету та видовищності архітектурно-ландшафтного середовища. Усі принципи тісно пов'язані між собою, бо кінцевою метою їх дотримання є високоякісне середовище життєдіяльності людини як основного "споживача послуг" міського середовища.

Результати даного дослідження дозволять розробити методику та принципи проектування і реновації окремих територіально-планувальних фрагментів міського середовища — ландшафтно-архітектурних комплексів, які є базовими елементами архітектурно-ландшафтного середовища великих і найбільших міст. В перспективі стає можливою розробка методів композиційно-планувальної структури ландшафтно-архітектурних комплексів та виявлення особливостей їх архітектурно-ландшафтної організації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агранович Г. М. Проблемы освоения территорий современного города // Архитектура и строительство Москвы. — 2003. — №2-3. — С. 24-30.
2. Белоусова В. Н., Кулага Л. Н., Лавров В. А. Основы формирования архитектурно-художественного облика городов. — М.: Стройиздат, 1981. — 191 с.
3. Вергунов А. П. Архитектурно-ландшафтная организация крупного города. — Л.: Стройиздат. Ленингр. отд-ние, 1982. — 135 с.
4. Кузьмин В. П., Коротаев В. П., Баевский О. А., Юсин Г. С. Основные положения генерального плана развития города Москвы до 2020 года // Архитектура и строительство Москвы. — 2001. — №5-6. — С. 13-21.
5. Птичникова Г. А. Заметки о новейших стратегиях организации городской среды // Архитектура и строительство Москвы. — 2005. — №1. — С. 42-48.
6. Шебек Н. М. Типологія архітектурного середовища міста: основи методики дослідження // Містобудування та територіальне планування. — К.: КНУБА, 2000. — Вип. №7. — С. 232-236.

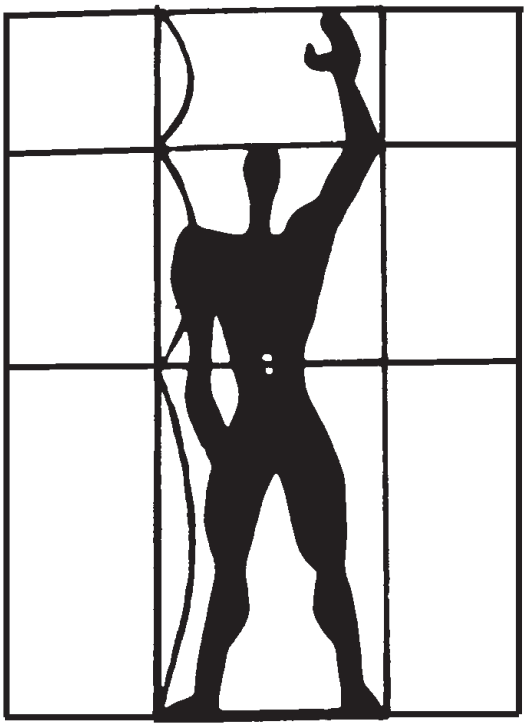

5

АРХИТЕКТУРНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

УДК 514.18

Н. В. Сидорова

ОБ ОСОБЕННОСТЯХ ИССЛЕДОВАНИЯ ГЕОМЕТРИИ КОНСТРУИРОВАНИЯ ПОВЕРХНОСТЕЙ

В настоящее время архитектура и строительное производство продолжают развиваться и совершенствоваться. Новые материалы, конструкции и методы строительных работ приводят к возникновению новых форм и архитектурных идей. Как известно, в последнее время все шире применяются такие конструкции, как оболочки-покрытия, у которых основным достоинством является возможность перекрыть большой пролет без промежуточных опор, при этом применяются тонкие оболочки, у которых отношение толщины к пролету находится в пределах 1/500 ч 1/1000 [1,2].

Опыт архитектурного проектирования показывает, что в различных архитектурных формах используются простые поверхности цилиндра, конуса, шара и др. поверхностей вращения. Их геометрические свойства изучены достаточно хорошо. Однако в последние годы архитекторы обратились к более сложным поверхностям второго порядка (например, однополостный гиперболоид, гиперболический параболоид). Они состоят из двух семейств прямых линий, что дает преимущества при их изображении на чертеже, при проектировании и изготовлении арматуры и опалубки. Сечения этих поверхностей и видимые контуры являются кривыми второго порядка. Они легко строятся, красивы, пластичны, позволяют придать контурам оболочек динамичности, сделать их симметричными или ассиметричными.

Исходя из широкого практического применения различных поверхностей, становится понятной необходимость каждому архитектору ориентироваться в теории задания, конструирования и изображения поверхностей. Основополагающими здесь являются труды проф. Котова И. И., а также проф. Рыжова Н. Н., которого принято считать основоположником современной теории поверхностей [1, 4]. Проф. Рыжов Н. Н. предложил для получения любой конкретной поверхности сформулировать закон каркаса и выделить наименьшую совокупность геометрических элементов, называемую определителем поверхности. Он показал, что существуют три принципиальных способа задания каркаса: аналитический, графический и конструктивно-кинематический. Он также рассмотрел вопрос параметризации формы и положения поверхности в пространстве. Линейчатый или точечный каркасы поверхностей позволяют задавать их с любой степенью точности. Линейчатые каркасы делятся на простые и сетчатые (в том числе трисеть), когда они образованы одним, двумя или тремя пересекающимися семействами линий.

Каркас характеризуется плотностью, т. е. частотой расположения линий на поверхности.

Различаются непрерывный и дискретный каркасы. В первом случае поверхность аналитически и графически задается точно. Для дискретного каркаса отдельные точки поверхности определяются приближенно интерполированием (рис. 1).

Работа выполнена под рук. проф. Бредневой В. П.

© Н. В. Сидорова, 2007

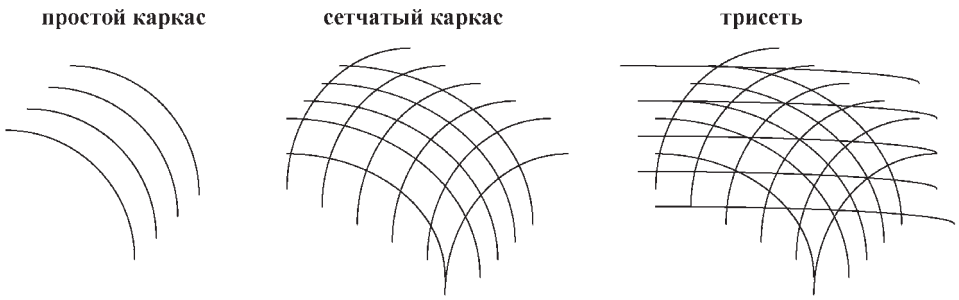

Рис. 1

Рассмотрим подробнее особенности геометрии конструирования поверхности гиперболического параболоида (рис. 2).

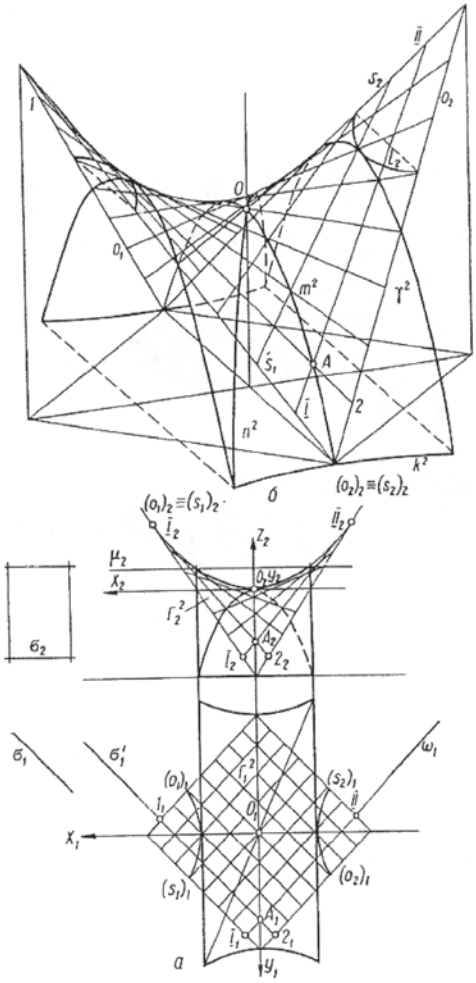

Рис. 2

Все аналогичные поверхности имеют общую бесконечно удаленную касательную плоскость. Геометрически это выражается в том, что можно взять образующую — прямую линию, в качестве направляющих принять две прямые линии O_1 и O_2, а также задать плоскость параллелизма σ. Законом каркаса являются следующие условия: образующая в любой момент времени пересекает обе направляющие линии и параллельна плоскости параллелизма. В практических целях можно получить любой отсек (часть) поверхности, ограниченный любым количеством плоскостей.

На рис. 3 приведены несколько примеров образования оболочки из поверхности однополостного гиперболоида: здесь даны схемы ограничения секущими плоскостями отсека поверхности однополостного гиперболоида; наглядные изображения возможных оболочек, выполненных из полученного отсека поверхности; две ортогональные проекции оболочек.

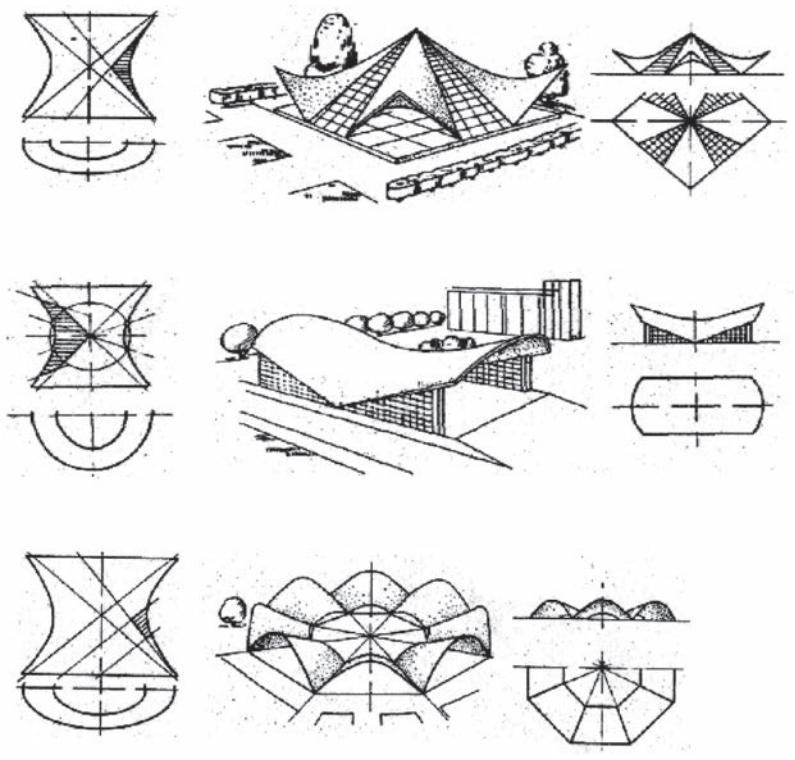

Рис. 3

В заключение отметим, что на кафедре начертательной геометрии и черчения (ОГАСА) в рамках студенческого научного общества работает семинар “Прикладные вопросы начертательной геометрии” (руководитель — проф. Бреднева В. П.) для студентов-первокурсников, на котором более глубоко рассматриваются вопросы применения разделов начертательной геометрии в архитектурной и инженерной практике.

ЛИТЕРАТУРА

1. Михайленко В. Е., Обухова В. С., Подгорный А. Л. Формообразование оболочек в архитектуре. — Киев: Будівельник, 1972. — 207 с.
2. Михайленко В. Е., Ковалев С. Н. Конструирование форм современных архитектурных сооружений. — Киев: Будівельник, 1978. — 112 с.
3. Котов И. И. Начертательная геометрия. — М.: Высшая школа, 1970. — 382 с.
4. Курс начертательной геометрии на базе ЭВМ / Под ред. А. М. Тевлина. — М.: Высшая школа, 1983. — 175 с.

УДК 744

В. П. Бредньова

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ЯКІСНОЇ ПРОФЕСІОНАЛЬНОЇ ХУДОЖНЬО-ГРАФІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ АРХІТЕКТОРІВ

Простір — це матеріал, з яким працює архітектор

Як відомо, у Хартії з архітектурної освіти підкреслюється, що архітектурна освіта являє собою як національно-культурну, так і професіональну проблему сучасності і потребує гарантії захисту, розвитку та підтримки. Професійна діяльність архітектора неможлива без графічної праці, тому володіти мовою креслення архітектор повинен досить вільно. Однією з умов успішного оволодіння професіональними навичками є графічна грамотність. Графічна діяльність сприяє чуттєвому та раціональному пізнанню природи і явищ навколишньої дійсності, допомагає більш глибоко вивчати процеси роботи технічних засобів. Ця істина дає ґрунтовну аргументацію для того, щоб вважати вступні іспити з малюнка та креслення профілюючими для абітурієнтів, бажаючих поступати на архітектурні спеціальності.

Для того, щоб поступити вчитися до Архітектурно-художнього інституту, крім бажання стати архітектором або дизайнером, необхідні спеціальні, більш поглиблені знання та навички, які не може дати загальноосвітня школа [1, 2]. По-перше, заняття кресленням потребують щоденних спеціальних графічних тренувальних вправ з креслярськими інструментами, як і інша професія, що пов'язана з досить тонкими та докладними рухами рук [3]. По-друге, поруч із знанням елементарних вимог до оформлення та виконання креслень, у тому числі виконанням на високому рівні надписів на кресленні креслярським шрифтом та геометричних побудов, абітурієнтам необхідно мати досить розвинуте **просторове уявлення**, тому що вже з перших кроків та протягом усього періоду навчання в інституті студенти архітектурних спеціальностей виконують об'ємні креслення та графічні завдання, складність виконання яких підвищується з кожним роком навчання.

Основною метою даної роботи є аналіз якості вступних іспитів з креслення, а також методологічних досліджень, що проводились протягом трьох останніх ро-

© В. П. Бредньова, 2007

ків серед слухачів підготовчих курсів (ПК) на факультеті довузівської підготовки (ФДП) ОДАБА.

Слід зазначити, що спочатку завжди визначався рівень базової підготовки слухачів, і щорічно він залишався приблизно однаково досить низьким: лише до 20% учнів мали деяку графічну підготовку. Кожний учень є активним учасником на заняттях, тобто його індивідуальні здібності суттєво впливають на успішність у здобутті знань. Спроможність навчитися — це система інтелектуальних властивостей особистості, від яких залежить продуктивність навчальної діяльності: чим ця спроможність вище, тим швидше учень здобуває нові знання та навички. Безумовно, залогом успіху в навчанні є також інші здібності учня: його уважність, пам'ять, риси характеру, мотиви тощо.

Як підвищити ефективність навчання серед слухачів ПК? Це творчий процес і готових рецептів немає. На кафедрі нарисної геометрії та креслення ОДАБА, починаючи з 2004-2005 навчального року, щорічно два рази на семестр проводяться семінари для викладачів креслення, що працюють на ПК. По-перше, розглядаються організаційно-методичні питання про визначення рівня графічної підготовленості слухачів ФДП, про необхідний мінімум вправ для розвитку індивідуальної техніки креслення та підбір варіантів учбових завдань, про стислий зміст лекційних та практичних занять, а також узгоджуються однакові основні вимоги до оформлення та виконання креслень, критерії оцінки виконаних робіт та ін.

На вступних іспитах з креслення відповідно до програми абітурієнту необхідно в мінімальний час (три години) виконати два завдання: перше — **"Спряження"**, тобто побудувати креслення деталі, що містить різні види спряжень, дотичних та інші геометричні побудови, при цьому зберігаючи лінії всіх допоміжних побудов. Виконання цього завдання потребує знання теоретичного матеріалу про вимоги до креслень (лінії креслення, шрифти, правила нанесення розмірів) та стійких навичок у володінні креслярськими інструментами, особливо при наведенні ліній креслення.

Друге завдання — **"Проекційне креслення"** у якому за двома наданими видами геометричної фігури (призма, піраміда, циліндр, конус) зі скрізним отвором побудувати третій — вид зліва, виконати необхідні розрізи, нанести розміри та побудувати прямокутну ізометрію фігури з вирізом чверті, при цьому також зберігаючи допоміжні побудови. Виконання цього завдання потребує не тільки знання теоретичного матеріалу із найважливішого розділу креслення — **проекційне креслення,** не тільки стійких навичок у володінні креслярськими інструментами, але й досить розвинутого самостійного просторового мислення. Як показує трирічна практика, здібні, талановиті слухачі, які відповідально та дбайливо відносяться до кожного заняття, до кожного завдання, дуже добре справляються і з екзаменаційними завданнями, тому що викладачі прекрасно розуміють свою професійну відповідальність за підготовку майбутнього спеціаліста-архітектора.

Кафедра нарисної геометрії та креслення ОДАБА під керівництвом Директора Архітектурно-художнього інституту акад. Уреньова В. П. та Декана факультету довузівської підготовки проф. Суханова В. Г. щорічно докладають багато зусиль для підбору досвідчених кваліфікованих викладачів та вдосконалення методики викладання графічних дисциплін, а також організації навчального процесу в цілому, на підготовчих курсах та підготовчому відділенні. Так, на вступних іспитах з крес-

лення на 2006-2007 навч. р. приймали участь близько 180 абітурієнтів з факультету довузівської підготовки та 61 абітурієнт із загального потоку. За дванадцятибальною шкалою оцінок серед слухачів підготовчих курсів на "відмінно" здали 33% абітурієнтів, на "добре" — 47%, на підготовчому відділенні відповідно 40% та 60%, а на загальному потоку, як показав аналіз, в цілому середній бал був лише 6,3.

Відмітимо, що ще заздалегідь до екзаменів (у травні) з метою професійної орієнтації учнів, популяризації та притягування уваги до дисципліни "Креслення" кафедра нарисної геометрії та креслення ОДАБА щорічно за підтримкою Міського управління освітою проводить відкриту міську Олімпіаду з креслення, у якій, як правило, приймають участь до 120 учасників.

Таким чином, для майбутніх студентів архітектурних спеціальностей перш за все необхідна якісна професіональна художньо-графічна підготовка. На наш погляд, було би доцільно підготовку учнів проводити протягом мінімум двох років за спеціальною методикою з урахуванням індивідуальних здібностей кожного учня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Національна доктрина розвитку освіти / Всеукраїнський з'їзд працівників освіти. — К., 2002.
2. Страхов В. Г., Валлье О. Э. Размышления над концепцией идеальной педагогики. — Одесса, 2004. — 84 с.
3. Орса Ю. Н., Домбровский А. Н. Сборник заданий по черчению. — М., 2004. — 96 с.
4. Бредньова В. П., Джугурян Т. Г., Левенець Л. Ф. Креслення. Пам'ятка для абітурієнтів, які поступають на архітектурні спеціальності. — Одеса, 2006.

УДК: 33788.937 378.97 76.02

Л. В. Басанець

ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ТЕХНІЦІ РИСУНКА

Історія техніки рисунка невід'ємна складова загальної історії рисувального мистецтва[1]. З'явившись у практиці людини з першим рисунком, вона живе й розвивається впродовж віків, до сьогодення. Отже, її дослідження повинно здійснюватися в процесі аналізу рисувальних творів, які з'явилися в контексті історичного становлення і розвитку образотворчих форм у мистецтві. Історія техніки рисунка — це також частина мистецтвознавчої науки, яка здійснила теоретичну розбудову цього поняття, сформувала практичне усвідомлення її існування, цілісне розуміння складових і функцій. До сфери її проблематики була включена також

[1] Треба розділяти поняття "рисунок" (від українського "риса", "риска"), тобто — зображення, виконане від руки графічними засобами (штрих, лінія), і малюнок — зображення, виконане фарбами.

© Л. В. Басанець, 2007

історія навчання техніки рисунка, що стало головним поштовхом не лише у створенні її теорії, подальших досліджень, а й умов зростання і розвитку професійних навичок учнів і студентів художніх закладів, які готують себе до відповідної фахової діяльності у майбутньому. На жаль, учбова література не має науково-практичних видань, які узагальнюють історію та теорію техніки рисунку, що негативно впливає на процес навчання, скорочує низку відомостей, обмежує практику й експеримент у галузі техніки рисунка. Саме тому метою нашої статті став короткий огляд розвитку теорії техніки рисунка, з урахуванням методики навчання предмету і розглядом важливих, але досі мало досліджених її складових.

Простежити появу техніки рисунка як окремої частини курсу рисування можна вже на прикладі діяльності перших Академій кінця XVI століття. Так, у Болонській Академії мистецтв братів Караччі навчання рисунку починалося з ознайомлення учнів з елементарними прийомами рисування, який передував рисуванню предметних взірців. Тобто початком навчання було знайомство з технічними прийомами рисування. Провідною ж ціллю рисування зі взірців (копіювання) було формування технічних (рухових) навичок і практичне ознайомлення з технічними способами творення зображення.

В Російській Академії мистецтв XVIII-XIX століть, де навчання було розраховано на 15 років, навчальна програма починалася з: 1) навчання технічним навичкам рисування; 2) копіювання з оригіналів. Цим займалися студенти першої та другої вікової категорії (від 6 до 12 років), тобто оволодіння технічними знаннями та уміннями займало 6 років.

Як пише О. Михайлова: “Передусім учні вчилися виводити прямі і криві лінії, привчаючи руку до управління олівцем... З самого початку навчання рисуванню учень привчався, аби рука підтримувалась мізинцем, а не лежала на папері. Пальці тримати, як можна далі від кінчика олівця.” [7, с. 27]. Аналізуючи академічну систему навчання, Н. М. Молєва пише: “Один з вихідних моментів академічної системи полягав у тому, що учню, насамперед, надавали певне ремісниче вміння, технічні навички, які передували, як вважалось, саме заняттям мистецтвом” [9, с. 30].

Велику увагу приділяв техніці рисунка художник і викладач Академії К. П. Брюллов. Перші кроки його художньої освіти під керівництвом батька мали більш технічну, ремісничу спрямованість. Н. М. Молєва пише, “що віртуозна натренованість руки і ока, оволодіння технічними навичками, гранична витримка і дисципліна в роботі складали для нього основну ціль спеціального навчання. Байдуже, чим саме буде займатися потім художник, важливо, щоб техніка не була для нього перешкодою” [9, с. 171].

І у власній педагогічній діяльності на першому місті для Брюллова стояла технічна сторона рисунка, яка була пов’язана з тим, що він називав “основою майстерності”. Постійне виконання великої кількості вправ, як суто формально-технічних, так і тих, що мали зображальну форму, були націлені, на думку Брюллова, на вільне володіння майстерністю.

Так само, як і К. П. Брюллов, з великою увагою до техніки рисунка ставився П. П. Чистяков. Він писав: “Мистецтво не є одна тільки наука, мистецтво користується наукою, мистецтво повинно вміти закони і знання застосовувати до діла, на те воно і є мистецтво — вміння” [8, с. 127]. Саме у Чистякова знаходимо чи не

найперше визначення техніки рисунка, яку він називав “мовою художника”. Для нього процес рисування практично і був заняттям технікою — “мовленням”. Також П. П. Чистяков твердить, що техніка художника має бути різноманітною, як різноманітні явища дійсності, яку вона спостерігає.

Інший шлях оволодіння рисунком і, звичайно, технікою у XVIII-XIX столітті презентували методичні посібники з рисунку, що були спрямовані на самостійне навчання мистецтву рисування. Загалом усі посібники тих часів являють собою збірки рисунків-таблиць (зроблених та упорядкованих авторами), що служили зразками для копіювання. Копіювання — важлива частина навчання, по-перше, мало за мету навчити практичним вправам для розвитку рухливості руки, формуванню навичок і прийомів, по-друге, послуговувало практичному аналізу рисунків — ознайомленню з технікою творення зображення, розмаїттю графічної мови (засобам рисунка), що спрямовувало саме на оволодіння технікою і виховання майстерності, і саме через це на оволодіння вмінням рисувати. Деякі посібники мали невелику текстову частину з технічною інформацією, яка зазвичай стосувалася матеріалів і рекомендацій щодо створення світлотіні. Переважна більшість посібників вирізнялася високою технікою виконання рисунків, що свідчить про велику увагу, яка приділялась технічній якості творення рисунка і важливості її у справі оволодіння рисуванням.

Серед іноземних видань треба назвати посібник Жульєна. Його автор не тільки блискуче володів технікою рисування, а й знайомив з різними способами та прийомами роботи олівцем, майстерно передавав фактури різних матеріалів і технічно по-різному вирішував однакові зображення, не нав’язуючи при цьому учням єдину техніку виконання.

Найбільш відомий посібник — “Прейслерова рисувальна книга”, що впродовж 100 років використовувалася як основне джерело початкового навчання в Російській Академії. Вона також починається із знайомства учнів з прямими і кривими лініями, пояснень щодо їх призначення в рисунку.

Привертають увагу також посібники А. А. Писарева, Г. Кінігера, В. Лангера і, звичайно, дуже відомий свого часу посібник А. П. Сапожнікова, який, окрім іншого, дає докладні рекомендації щодо тушування тіней. Окремо виділимо посібники А. Т. Скіно, В. В. Пукірева, А. К. Саврасова, які визначаються ідеальною технікою виконання рисунків і є для нас найкращими показниками і тогочасної техніки рисунка, і, взагалі, прекрасними зразками можливої досконалості техніки.

В середині XIX століття в Академії став спостерігатися певний застій викладання курсу рисунка. Одним із його проявів була зміна акцентів, який позначився на переносі техніки рисунка як засобу образотворення, на техніку, як головну ціль рисування. Подібне, а його М. М. Ростовцев справедливо називає “...перекручення академічної системи викладання рисунку” [12, с. 105], призвело до того, що техніка стала певним непорушним правилом, шаблоном, по термінології тогочасних художників “манерою” — певним умовним стилем образотворчо-технічного рішення натури. Вся увага студентів у процесі рисування концентрувалася на удосконаленні технічних умінь: доведення до фантастичної віртуозності “шаблонної” низки технічних прийомів, технічної манери. Зовнішню красивість, голу віртуозність та “акуратистську” закінченість виконання рисунків стали асоціювати з технікою, яку сприймали виключно, як виконавчу майстерність. Подібна

ситуація мала негативний вплив на відношення до техніки рисунка серед певної кількості художників і більшості викладачів XX століття. З одного боку, занепад академічного рисунка у свідомості багатьох пов'язувався з технікою і, між тим, асоціювався з довершеною технічністю. З іншого, оскільки техніку стали розуміти не як засіб рисування і не як факт наявності практичних знань та умінь, що лежать в основі навчання рисунку, а як виконавчу майстерність, що з часом з'являється сама собою, в ній стали вбачати певну перешкоду навчанню рисуванню.

Таким чином, на початку XX століття в художньо-педагогічних колах було сформовано непевне підсвідоме відчуття недовіри, байдужості та, навіть, ворожості до техніки рисунка. Склалося розуміння її як другорядного чинника в рисуванні. Саме це, можливо, більш ніж академічна реформа 1893 року, стало причиною виключення техніки рисунка з методичної системи навчання рисунку у XX столітті.

Поряд із цією, так би мовити, пануючою системою поглядів на процес формування техніки рисунку, мали місце й інші. Актуальністю питання техніки рисунку активно займалися окремі науковці, методисти та викладачі. Серед них можна виділити авторів самоосвітньої літератури з образотворчого мистецтва, які сприймають техніку рисунка як суму певної інформації практичного характеру. Її пропонують у вигляді правил, вказівок, або рекомендацій. Зазвичай вони стосуються того, як треба сидіти, тримати руку й олівець, як і які матеріали використовувати. В подібній літературі можна знайти й описи різноманітних технічних прийомів роботи. Серед таких джерел слід назвати працю В. Бітнера — автора найбільш інформативно насиченого посібника початку XX століття. Доброю інформаційною логікою, змістовним обґрунтуванням понять, фаховим розбором рисувальних засобів і їх ролі в рисунку, корисною термінологією, а також змістовними рекомендаціями щодо техніки роботи графітним олівцем вирізняється праця В. В. Журавлева. Цікава книга"Мистецтво для всіх" під редакцією А. В. Маковського, А. Горобова, практичні порадники Ж. Аугсбурга, А. П. Ейсснера.

Питаннями техніки рисунка, зокрема теорією графічних засобів, активно займався Н. Е. Радлов. В свої працях він вивчає і майже філософськи осмислює лінію і штрих, розглядає різні аспекти їх впливу на образотворче і виражальне звучання рисунка, надає цікаві спостереження щодо їх дії на глядача.

Не можна залишити без уваги і погляди Н. Н. Масленікова, який оцінював техніку саме з образотворчого (формотворчого) боку, з творчого впливу на рішення загальної образотворчої форми рисунка. Кожна зображальна задача, на його думку, потребує спеціального технічного розв'язання, відповідного технічного рішення, залучення тотожних задачі технічних прийомів і рисувальних засобів. Набуття технічних навичок автор переводить у творчу площину пошуків і відмічає, що воно досягається не лише постійною працею, "але і відповідним експериментом, постановкою "дослідів" [6, 8].

На початку XX століття починає активно розвиватися навчання рисуванню дітей. У зв'язку з цим підіймаються питання і техніки рисунка. Американський методист Ліберті Тедд розробляє систему вправ для розвитку рисувальних рухів. Він вважає, що техніка в рисуванні необхідна не тільки для передачі зображення, але і сприяє формуванню "ручної умілості", необхідної для виконання інших видів діяльності. Дослідник дитячого рисунку Коррадо Річчі, надаючи велике значення

навчанню дітей техніці рисування, підкреслював, що без навчання техніці навіть дорослі залишаються на тому ж рівні виконання рисунка, що і діти.

Група педагогів В. І. Бейєр, К. М. Лепілов, Є. В. Разиграєв наполягали на важливості цілеспрямованого розвитку технічних навичок дітей під час навчання образотворчому мистецтву і виділили необхідні види і об'єми цих навичок. Фахівці особливо підкреслювали, що без спеціального спрямування процесу навчання "... навички учнів будуть набуватися, по-перше, без їх правильної методичної проробки; по-друге, не міцно, у зв'язку з відсутністю повторних вправ для їх закріплення; по-третє, дуже повільним темпом при неекономному витраченні часу; по-четверте, в недостатньому об'ємі" [1, с. 52].

Фотій Красицький передумовою навчання рисуванню ставив, по-перше, необхідність розвинення в учнів органів "мови рисування" — рук, пальців та зору: "У німих щодо мови рисування треба так само спершу розвивати органи цієї мови, роблячи відповідні вправи, а потім учити рисувати" [4, 11], по-друге — оволодіння засобами рисунка: "Як літера є частка писаного слова, так лінія є частка рисувальної форми певної речі. Лінія — це рисункова літера. Як літери треба неодмінно знати, щоб читати, так і лінії неодмінно треба вчити проводити, щоб рисувати" [4, с. 22].

В 60-ті роки пришлого століття з'являється перша і до цих пір єдина праця В. О. Філіппова, що цілком присвячена техніці рисунка. Розкриваючи поняття техніки. він пише: "Коли говорять про техніку рисунка, мають на увазі зображальні засоби (лінія, штрих і т. д.), матеріали (олівець, вугілля, папір і т. д.), прийоми та способи роботи — все те, що допомагає художнику у створенні графічного зображення" [14, с. 3]. Фахівець розбирає зображальні засоби рисунка, їх значення і образотворчу роль, розглядає різні технічні прийоми і процес технічної побудови рисунка, надає багато інформації про матеріали рисунка, їх виникнення, властивості, образотворчі та виражальні можливості.

В ті ж роки з'являється прекрасна праця О. М. Лаптєва, де автор детально розробляє теорію графічних засобів, їх взаємозв'язок, викриває і оцінює їх технічно-формальні властивості, вплив на рішення образотворчих задач рисунка та його сприйняття глядачем. Він акцентує первинну роль засобів у творенні матеріальної форми рисунка, підкреслюючи: "Настав час удосконалювати усім нам роботу над формою твору не менш, чим над його змістом" [5, с. 12].

В. С. Щербаков, торкаючись питання техніки рисунка, пише про її значення не лише в практиці, але у мислені художника. Автор виділяє три сфери, в яких протікає образотворчий процес: 1 — сфера утворення уявлення про предмет; 2 — сфера творення уявлення про зображення; 3 — сфера матеріального виконання образотворчої задачі. Дві останні сфери є сферами дії техніки рисунка, адже і "... процес творення уявлень про зображення нерозривно пов'язаний з процесом технічних рішень в матеріалі" [15, с. 40].

У 70-ті роки з'явилися праці двох авторів Т. С. Комарової та Ю. І. Найди, присвячені методиці викладання техніки рисунка. Т. С. Комарова докладно досліджує проблему навчання дітей техніці рисунка. Вона пише. що під технікою рисунка "слід розуміти володіння матеріалами і інструментами, способи їх використання для цілей зображення і художнього вираження" [2, с. 7].

Ю. І. Найда досліджує методи навчання техніці рисунка на художньо-графі-

чному факультеті, визначаючи, що "техніка — це мова рисунка, за допомогою якої закони, принципи, методи рисунка і об'єктивні якості натури втілюються в зображення" [10, с. 39]. Він відстоює думку про необхідність цілеспрямованого методично-послідовного навчання техніці рисунка. В результаті дослідження він визначає необхідність: 1 — формування рухових навичок, від ступеню сформованості яких залежить якість освоєння технічних прийомів: 2 — застосування наочності; 3 — комплексної участі зорово-рухових, словесних асоціацій; 4 — застосування методів диференціалізації і індивідуалізації в навчанні техніці рисунка. Ю. І. Найда також розглядає питання термінології техніки рисунка стосовно назв ліній, штриховки та тушування.

В ці ж роки О. Б. Павлов, розглядаючи поняття "техніка рисунка", розкриває його через зв'язок техніки з рисувальними матеріалами: "Коли ми будемо говорити про техніку рисунка, то під цим поняттям ми будемо розуміти різноманітні способи організації матеріалу в творчому процесі" [11, с. 65]. Він також відмічає зв'язок техніки рисунка з теорією композиції та формотворенням, пише про важливість техніки для створення якісних і довговічних творів мистецтва.

У 80-ті Н. П. Костерін, автор посібника з навчального рисування для педучилищ, надає таке визначення техніки рисунка: "Система засобів і прийомів, за допомогою яких реалізується зоровий образ на плоскому аркуші паперу, зветься технікою рисунка" [3, с. 18]. Він підкреслює необхідність освоєння техніки рисунка ще на початковому періоді навчання рисунку, бо саме "...знання технічних засобів і прийомів, вміння ними користуватися дає можливість реалістично зобразити побачене, графічно виразно викласти свої думки про нього" [3,18], а також отримати повну свободу дій при виконанні задач наступних етапів оволодіння рисунком.

Багато уваги питанню техніки рисунка приділяв науковець і методист М. М. Ростовцев. Він писав, що техніка є "...одним з вирішальних моментів набуття художньої майстерності. Технічна віртуозність в руках обдарованого художника — запорука його успіху, високої майстерності" [13, с. 262]. У своїх працях він стверджував, що техніка в рисунку має те саме значення, що й виконавча техніка в актора, танцюриста, музиканта, спортсмена. Він також торкався питання історії розвитку і викладання техніки рисунка. В працях М. М. Ростовцева знаходимо декілька визначень, що віддзеркалюють різні боки буття техніки: "Техніка рисунка — це засіб художнього вираження думки" [13, с. 286]; "Техніка рисунка — це сума раціональних прийомів роботи" [13, с. 266]. Одними з найважливіших моментів оволодіння технікою він називає: 1 — опанування рисувальними матеріалами, прийомами і способами їх використання; 2 — опанування технічними навичками рисування. В зв'язку з цим він зазначає, що технічні навички приходять до художника не самі по собі, а внаслідок тривалої цілеспрямованої праці як безпосередньо в процесі виконання довготривалого рисунка, так і в результаті спеціальних вправ.

В. П. Зінченко, розглядаючи проблему творчості в учбовому рисунку, стверджує, що опанування технікою створює умови для творчих дій в рисунку. Він відмічає, що технічні знання та навички необхідно розглядати, як необхідну умову творчого розвитку, адже кінцева мета набуття технічних навичок — створення ситуації, коли рисувальник контролює не самі рухи, а їх загальний план, що дає йому змогу приділити увагу саме образному рішенню — творчому боку справи.

Особливо глибоким ставленням до проблеми зображальних засобів вирізня-

ються роботи Б. А. Соловйової та Н. А. Алімасова. Б. А. Соловйова пильну увагу приділяє виявленню взаємозв'язку між засобами і рисунком, виявленню властивостей засобів і характеру їх впливів на ствердження площини, творення простору, передачу руху та емоцій. Пряма залежність від засобів творення полягає, на її думку, в тому, що рисунок — це запис засобами, які створюються рухами руки і залежать від їх характеру і того, що бачив і відчував художник.

Н. А. Алімасова, вивчаючи проблему графічних засобів, визнає, що окрім зображальних, засоби в учбовому рисуванні мають ще й дидактичні функції: вони допомагають вирішувати учбові задачі. Їх освоєння веде до розвитку процесу сприйняття, до усвідомлення практичних дій, сприяє формуванню навичок, умінь, творчих здібностей, виховує художній смак. Засвоєння засобів, на думку Н. А. Алімасової, повинно йти комплексним шляхом, а саме — введення до структури академічних занять з рисунка спеціальних лекцій і бесід щодо зображальних засобів, обов'язкове використання наочності, копіювання рисунків майстрів, практику додаткових завдань та вправ і, нарешті, активне спрямування уваги студентів на освоєння графічних засобів самим викладачем у процесі рисування.

Мають певну інформацію про техніку рисунка і посібники для самоосвіти М. Б. Храпковського, М. А. Кириченко, а також посібники В. Д. Корольова, який розглядає виключно рисувальні матеріали і техніку роботи ними. О. О. Дейнека у свій час акцентував увагу на техніці виконання начерків, а Ю. Г. Аксьонов, Г. І. Кулебакін, Н. Н. Анісімов пропонували комплекси вправ для розвитку рухових функцій руки і оволодіння технічними навичками. В наш час з'явилася низка іноземних посібників з рисунку, спрямованих, загалом, у бік самоосвіти. Так само, як і подібні посібники початку XX століття, вони є суто інформативно-рекомендаційними. Єдина їх відмінність — багатий ілюстративний матеріал. Авторство подібних посібників належить В. Блейку, Г. Брогману, Б. Додсону, П. Калле.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бедер В. И., Лепилов К. М., Розыграев Е. В. Изобразительная грамота в трудовой школе... — Харьков: Униздат, 1929. — 114 с.: ил.
2. Комаров Т. С. Обучение детей технике рисования. — М.: АО Столетие, 1994. — 152 с.
3. Костерин Н. П. Учебное рисование: Учебное пособие. — М.: Просвещение, 1984. — 240 с.: ил.
4. Красицький Ф. Рисування й малювання. Методична техніка навчання новиків. Для шкіл та самонавчання. — Харків — К.: Держ. вид-во України, 1929. — 166 с.: іл.
5. Лаптев А. М. Рисунок пером. — М.: Изд-во АХ СССР, 1962. — 166 с., ил.
6. Масленщиков Н. Н. Рисунок пером и кистью: Пособие для изо-кружков... — М.: Худ. изд-ское акц. о-во АХР "Мосполиграф", 1930. — 48 с.: ил.
7. Михайлова О. Учебный рисунок в Академии художеств XVIII в. — М., Изд-во АХ СССР, 1951. — 82 с.: ил.
8. Молева Н. М., Белютин Э. М. П. П. Чистяков. Теоретик и педагог. — М.: Издание АХ СССР, 1953. — 128 с.
9. Молева Н. М. Выдающиеся русские художники-педагоги: Книга для учителя. — М.: Просвещение, 1991. — 416 с., ил.
10. Найда Ю. И. Исследование методов обучения технике рисунка на младших курсах ХГФ. Дис. канд. пед. наук:13. 00. 02. — М., 1978. — 182 с.

11. Павлов О. Б. Материалы и техника рисунка //Вопросы художественного образования: Тематический сборник научных трудов. Вып. 21. — Л.,1977. — С. 64-71.
12. Ростовцев Н. Н. История методов обучения рисования. Русская и советская школы рисунка. — М.: Просвещение, 1981. — 240 с., ил.
13. Ростовцев Н. Н. Рисование головы человека. — М.: Изобразительное искусство, 1989. — 304 с.
14. Филиппов В. А. Основы техники рисунка: Учебное пособие. — М.: Профиздат, 1966. — 72 с.
15. Щербаком В. С. Изобразительное искусство. Обучение и творчество. — М.: Просвещение, 1969. — 271с.

УДК 711.424

В. Проскуряков, Б. Черкес

МІЖНАРОДНЕ КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПРОЕКТУВАННЯ ЯК МЕТОД ГЕНЕРУВАННЯ ПРОГРЕСИВНИХ ІДЕЙ В АРХІТЕКТУРІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ (На прикладі результатів українсько-австрійського проектного семінару “Портополіс Одеса 2005 року”)

Постановка проблеми та аналіз останніх наукових досліджень і публікацій

Сьогодення вимагає зміни старої парадигми в українській національній архітектурі — і науці про архітектуру в широкому розумінні, досягнення вищого рівня науково-практичного узагальнення, що від висвітлення окремих проектно-будівельних здобутків або досліджень, присвячених тим чи іншим проблемам архітектурного буття та специфіці діяльності, переходить поступово до єдиного органічного способу мислення, пізнання генези архітектурного національного феномену в його нерозривній єдності, у взаємодії всіх складових, що його формують. Все це потребує широкого практичного і теоретичного світогляду творців архітектури, щоби не розчинитися в якомусь одному рішенні, етапі, періоді, стилі, а вирішувати проблему в її еволюції, від найпростіших форм простору і середовища архітектури, до найсучасніших, потрактованих у синкретичній єдності і, що найважливіше, у співставленні із досягненнями світового архітектурного досвіду.

Це останнє співставлення, використання світового досвіду і його роль у концепції української національної діяльності — науки, практики, освіти є однією з найменш адаптованих ділянок нашої архітектури. А особливо проектно-навчальному досвіді — у всіх можливих його проявах. І хоча в останні роки в Україні з`явилися наукові праці, що висвітлюють творчі архітектурні феномени І. Фоміна, В. Проскурякова, Б. Черкеса, В. Тімохіна і ін. [1], [2], [3], [4], [5], та науково-популярні В. Проскурякова, Р. Франківа, Н. Дзядик, Р. Липки [6], [7], [8], так і залишається незрозумілим, які з форм адаптації світового професійного досвіду мають

© В. Проскуряков, Б. Черкес, 2007

місце в сучасній національній архітектурній творчості. Досвіду, як творчого, так і організаційного. Незрозумілим залишається сам алгоритм творчості особливо практикуючих архітекторів в Україні — чи вони просто копіюють приклади закордонної архітектури та механічно переносять всесвітньо відомі рішення в умови пострадянського середовища України, чи, можливо, повністю ігнорують досягнення як світової, так і національної архітектури, чи все ж таки використовують автентичні досягнення і явища.

Ці всі питання виглядають доволі дивними, адже практична більшість видань "АСС", "Будуємо інакше", "Є", "Ватерпас", "Архітектурний вісник" і ін. розміщують на своїх сторінках різноманітні проекти і будови. Та немає головного в усій строкатій українській архітектурній діяльності — відсутні міжнародні спільні проекти, проекти навчальні, конкурсні, концептуальні, пошукові, експериментальні і ін., а особливо аналіз і самі результати такої діяльності — відкриті обговорення, виставки, рецензії в пресі, інтерв`ю в масмедія, як нижній рівень, так і конкурси на замовлення, реальні проекти і будови як найвищий рівень того поодинокого, що діється по Україні сьогодні.

На тлі цього зовсім не виглядає "школярством" все те, чого добилися українські архітектурні школи в проектно-конкурсній діяльності в 2000-2005 роках у Києві, Львові, Дніпропетровську, тому що саме ця діяльність і є найбільш популярною формою перевірки своїх творчих курсів практикуючими архітекторами (ці заходи вони відвідують значно активніше, аніж будь-які інші), так і виявлення прогресивних архітектурних ідей в цілому.

У світлі цього певний інтерес можуть мати результати архітектурного заходу, що відбувався від травня по листопад 2005 р., який організували Факультет архітектури і просторового планування Віденського Технічного Університету (м. Відень, Австрія); Інститут Архітектури Національного Університету "Львівська Політехніка" (м. Львів, Україна), до якого був залучений Архітектурний Інститут Одеської Державної Академії Будівництва і Архітектури (м. Одеса, Україна) у вигляді міжнародного проектного семінару, який відомий в Україні і Європі за назвою "Портополіс Одеса".

Концептуальну частину семінару розробили професор К. Семсрот, професор А. Гофер з Відня та професор Б. Черкес зі Львова. Тема семінару отримала наступну редакцію: "В епоху глобального переходу від індустріального до інформаційного суспільства більшість країн і регіонів змінюють свою соціальну, економічну і політичну структури. Найбільше це має місце в великих портових містах, центрах світової торгівлі. Деякі з таких міст, як, наприклад, Барселона, Роттердам, Гамбург, Копенгаген, Гонконг, Шанхай вже провели надзвичайні реконструктивні заходи і поступово розвивають отримані результати. Інші міста, і серед них Одеса, знаходяться напередодні великих містобудівних трансформацій і тому розробка правильної розпланувальної стратегії цих трансформацій бачиться життєво важливою для майбутнього міста".

Враховуючи той факт, що саме в останні роки в Одесі загострилися проблеми як у міській інженерній інфраструктурі (міське водопостачання, каналізація, очисні споруди), так і зі збереженням міського середовища, особливо його культурних аспектів, проблеми із використанням існуючого архітектурно-середовищного, просторового, планувального потенціалу на тлі неурегульованих питань

із формами власності, фінансування, системи охорони пам`яток і особливо на "межі" міста і моря.

За мету заходу було прийняте наступне.

Розробити концепцію реконструкції і забудови простору поміж історичним центром міста і лінією моря, включаючи систему берегозахисних і портових споруд, пляжів, схилів і історичних кварталів.

До складу організаторів семінару увійшли також А. Мартиненко та М. Касімов з Управління архітектури і містобудування Одеської міськради; Т. Полонська, співголова оргкомітету Національного конкурсу в галузі архітектури "Созидание"; Директор ОДАБА, професор В. Уреньов, доктор Н. Трольф з факультету архітектури ТУ з Відня, декан ІАРХ, професор В. Проскуряков зі Львова, С. Сюрко — Директор Виставкового центру "Одеський Дім".

Керівники семінару і учасники-студенти з`їхалися і злетілися з Відня, Цюріху, Львова, Будапешту, Київа, через Словаччину до Одеси 22 травня 2005 року. Разом із одеськими це було більше 50 студентів, що представляли в архітектурних школах наступні європейські країни — Австрію, Норвегію, Німеччину, Болгарію, Хорватію, Італію, Китай, Колумбію, і, звичайно, Україну.

Програма заходу-семінару була запланована таким чином, що розпочавшись 23 травня постановкою проектних завдань в управлінні головного архітектора міста, ознайомчими пішохідними та автобусними екскурсіями по місту та його інфраструктурі, створенням і організацією інтернаціональних проектних груп, вже 28 травня завершитися обговоренням пропозицій по містобудівній, просторовій і архітектурній трансформаціям Одеси у вигляді клаузур-проектів. При участі архітектурної громадськості і міських влад. Як попередній, перший етап конференції: виставки і доповідей запланованої на листопад місяць конференції "Портополіс Одеса — стратегія розвитку".

Серед деяких ідей, розроблених студентами України і Австрії у вигляді клаузур, концептуальних, семестрових і нарешті дипломних проектів, найбільше заслуговують уваги і висвітлення наступні.

Проект багатофункціонального комплексу "Європейський Дім" в Одесі в межах вулиць Маразлієвської, Суворовської алеї та Лідерсовського бульвару, розроблений студенткою кафедри ДАС НУ "Львівська Політехніка" К. Бєловою, формувався безперечно під впливом ідей К. Мельнікова, Р. Піано, Г. Піхля, А. Зарнітца, але виключно в авторській інтерпретації. До головних концептуальних складових проекту слід віднести наступне:

Перше. Автор у проекті хоче створити будівлю-акцент, яка повинна перебрати на себе функцію головного реперу на усьому чорноморському узбережжі України.

Друге. Імітуючи форму внутрішнього простору комплексу подібним подвір`ю фортеці Гаджібей, але розімкнутим у напрямку моря, автор немов запрошує до співпраці з Україною всі країни, що мають у світі морські комунікації. На відміну від інших часів, коли і Гаджібей, і сама Одеса вирішувались скоріше як військові поселення, що маскувалися і відгороджувалися від моря.

Третє. Площі, об`єми і функціональна гнучкість центру повинні дозволити винести в нього неймовірно дисперсну, дрібну обслуговуючу інфраструктуру центру. А з усіх історичних будівель центрального ядра і порту виселити в "Хмарочос-Віт-

рило” усі адміністративні, управлінські заклади і організації міського, обласного і столичного підпорядкування.

Проект міста-мосту під Одеською затокою студентів кафедри ДАС Я. Бачинського і Т. Боднара враховував ідеї історичних мостів з різними культурно-обслуговуючими функціями в Лондоні, Празі, Парижі і ідеї міст-мостів XX ст. — К. Танге, Р. Вентурі, Гілде Леон, Конрада Фогльгаге. Автори запропонували в майбутньому розвивати громадські, обслуговуючі, транспортні, рекреаційні, відпочинкові функції Одеси в синтетичній споруді міста-мосту поміж історичним центром та частиною міста, що має назву Котовський через Одеську затоку. Сполучивши споруду з радіусом вул. Канатної і через порт, затоку, в напрямку північно-східної частини міста з новою артерією, передбаченою новим генпланом міста.

Багатофункціональний комплекс поміж Приморським бульваром і Одеською затокою, розроблений студентом кафедри АП А. Шуляром і студентом кафедри ДАС Р. Бевзюком, передбачав наступне. Весь простір поміж Приморським бульваром і Одеською затокою (схили, територія порту, комунікації, існуюча забудова, причали) автори вирішили перепланувати під єдиний комплекс, залишивши з усього архітектурного розмаїття тільки пам`ятки архітектури. Перекривши для цього увесь простір просторовими конструкціями, що підтримують площини напівпрозорого скляного покриття. Комплекс мали утворювати два принципові ансамблі — спортивний, рекреаційний, відпочинковий, культурний простір під прозорим дахом, що розвивається в північному і південному напрямках вздовж Одеської затоки, і величні житлові комплекси у вигляді гігантських будівель-сходів (ремейк з Потьомкінських), що зорієнтовані ще й як комунікації з історичної частини міста на берег Одеської затоки.

До оригінальної ідеї по розвитку міста слід зарахувати пропозицію львівських студентів Л. Виноградової та К. Вірстюка вирішити новий центр Одеси у вигляді вулиць-центрів над Одеською затокою. Ідея авторів полягає у пропозиції продовження функцій історично-сформованих вулиць центру Одеси над Одеською затокою. Таким чином, місто набувало більших можливостей комунікації із морським простором — над бар`єрами, що утворилися поміж центром і морем — над схилами, над транзитними комунікаціями вздовж берега затоки, над портовою зоною. Ці утворення-комплекси у вигляді міст-вулиць, вулиць-центрів над водою затоки призначені для вирішення проблем культурної, обслуговуючої, відпочинкової, рекреаційної функцій, як для мешканців міста, так і для гостей, і туристів (рис. 1).

Багатофункціональний центр поміж Приморським бульваром і Одеською затокою, запроектований інтернаціональною групою на чолі зі студентом Б. Шиманським, який вирішував завдання розвитку центру міста на інших засадах, аніж згаданий вище. За думкою авторів — увесь простір поміж схилами і затокою, а також причали і пірси, повинні стати місцем утворення нового бульвару — нижнього, а також кварталів, що нагадують у плані структуру кварталів історичної частини, а образом — величні архітектурні кораблі, що причалили тут до берега.

У ще одній пропозиції багатофункціонального центру студентів зі Львова Д. Яреми, І. Копиляка, В. Лозицького та студентки з ОДАБА О. Харитонової були реалізовані раціональні думки. Подолати проблеми на межі міста і моря автори проекту вирішили, спроектувавши міську структуру, яку назвали “Нова Одеса”. В цьому проектному рішенні проглядаються ідеї, які генерували в XX ст. такі про-

вісники сучасної архітектури, як Кізлер, Хідекель, Черніхов, Фрідман. Призначення модерної міської архітектурно-просторової структури зорієнтовано виключно на вирішення проблем сьогодення в Одесі (відсутності головного морського фасаду, відсутності швидкісного транспорту в центральній частині, гнучких об`ємних синтетичних громадських, культурних, обслуговуючих просторів, нового житла за світовими стандартами, брак рекреацій та ін.); та на майбутнє — розвивати місто за рахунок самого міста і засобами архітектурного проектування. В той же час просторове рішення, запропоноване авторами, також спирається на генезу і еволюцію центру Одеси, трансформуючи бінарну систему структури центру в систему трьох головних просторових складових.

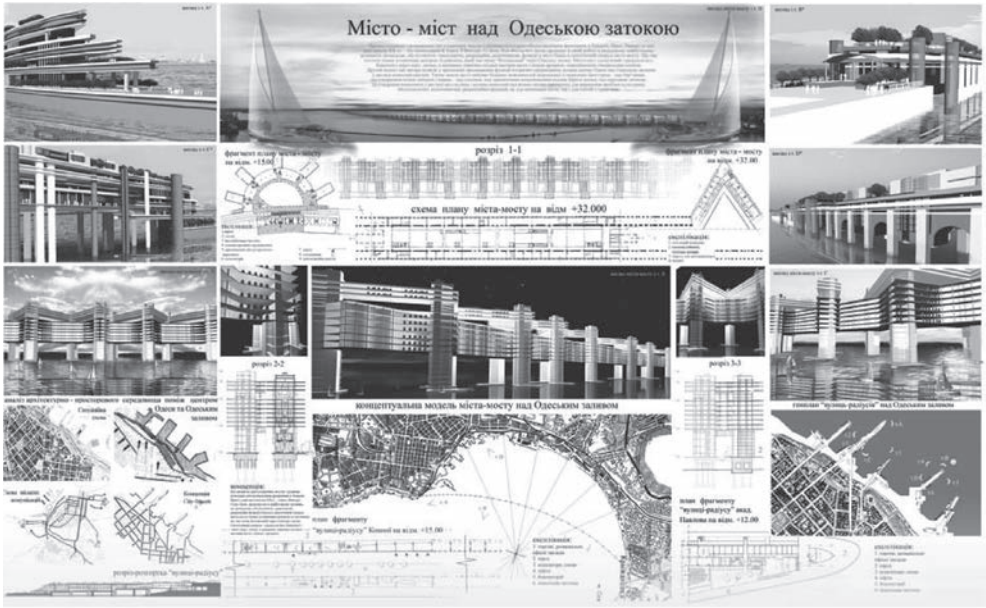

Рис. 1. Місто-міст над Одеською затокою. Дипломний проект ст. Л. Виноградової, НУ “Львівська політехніка”

Дещо інші завдання переслідували львівські студенти Б. П`ятночка та О. Дудяк у проекті реновації кварталів історичної частини міста. Ідея їх проекту — віднайти і сформувати архітектурно-містобудівельний резерв м. Одеси не десь там біля, на межі, або за межею міста, а піти шляхом реновації архітектурного середовища кварталів у самому історичному центрі. На користь цієї ідеї мали спрацювати спостереження авторів того, що квартали в центрі Одеси перепристосовуються, реставруються, реконструюються переважно в контурній, лінійно-площинній їх частині і недостатньо в просторово-середовищному сенсі. Автори в проекті запропонували чотири типи архітектурної реновації кварталів в історичній частині міста (рис. 2):

Тип А — це квартали, що формуються будівлями-пам`ятниками архітектури — їх слід реставрувати і повернути втрачені функції, або ж перепристосувати;

Тип Б — це квартали, в яких є вкраплення пам`яток, які несуть ознаки масшта-

бу, просторової та історичної пам`яті. Тут слід повністю зберегти історичні фасади, самі пам`ятки і частково змінити внутрішню організацію і просторову структуру;

Тип В — зберегти історичні фасади, а простір і середовище наповнити новим змістом;

Тип Г — вирішувати квартали, як нові об`єкти, але з умовою врахування архітектурно-просторового контексту і алгоритму архітектурного середовища центру.

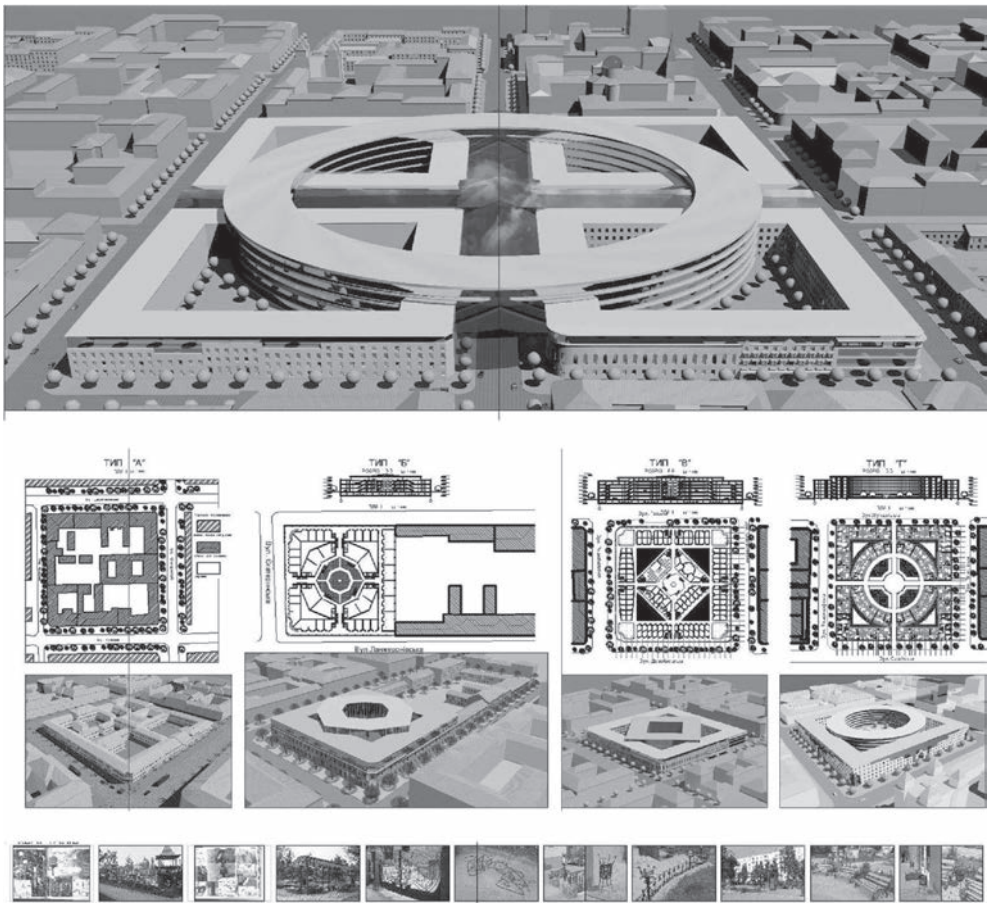

Рис. 2. Проект реновації кварталів історичної частини м. Одеса.
Дипломна робота Б. П'ятночка, НУ "Львівська політехніка"

Проекти львівських студентів, керовані професором В. Проскуряковим при участі професора Б. Черкеса і деяких одеських студентів були переважно зорієнтованими на архітектурно-планувальні, архітектурно-просторові, предметно-просторові, середовищні рішення з урахуванням культурології, історії міста в цілому, з локальним вирішенням містобудівних проблем. Або ж носили виключно футуристичний характер, як у архітектурно-формальних, так і технологічних, фінансових і будівельних аспектах.

Проекти студентів архітектурної школи Віденського Технічного Університету, якими керували професори К. Семсрот, А. Гофер та доктор Н. Трольф, мали значно вужчу жанрову архітектурну палітру — переважали урбаністичні рішення, але це зовсім не позначилося на їх класності і фундаментальності питань, які вони вирішували. Зусилля австрійських (європейських) колег були скеровані на вирішення проблем міста в межах простору, який утворювали межа історичного ядра на півдні, мис Лонжерон на сході, портові споруди і лінія Одеської затоки на півночі та перехрестя вулиць Приморської, Чорноморського козацтва і Газової на заході.

В своєму проекті студенти Х. Гіглер, Ф. Кінесбергер і Р. Цегетнер відштовхнулися від ідеї того, що Одеса має бути не тільки столицею туризму, освіти, мистецтва, культури, центром економічної та торгової діяльності, але і політичною столицею на Чорному морі. А тому вся територія поміж історичним центром і Одеською затокою повинна мати вигляд не лише ефективно діючої промислової зони, а нових районів з презентативними функціями торгівлі, бізнесу, відпочинку в комбінації з житловими утвореннями, новими вулицями, провулками, кварталами, трамвайними і іншими маршрутами. Та ще й із збереженням функцій порту навпроти Потьомкінських сходів на всій території від м. Ланжерон до Заводської гавані.

В проекті М. Тодорової, М. Івановича, Х. Юнди головними ідеями є створення безперешкодного зв`язку поміж існуючим центром міста, парком, пляжною частиною за м. Ланжерон і новою міською структурою на молах і пірсах Одеської затоки від Карантинної до “Практіческой” гавані. Для цього автори запроектували нові головні вулиці і проїзди, запропонували реновацію існуючих парків і рекреацій та громадських просторів у вигляді системи набережних по усьому береговому контуру. Головні вулиці і проїзди своїми осями повинні, за авторами, бути зорієнтованими на море, як це було зроблено у випадку з вул. Єкатерининською.

Студенти Фукс, Ш. Хубер, К. Кізель пропонували гуманізувати і гармонізувати середовище схилів, існуючих подвір`їв, забудувати причали в районі Заводської та Практіческої гаваней новими житловими утвореннями, розробити концепції нічних фасадів берегової частини міста, благоустрою територій і середовища — від різноманітних кашпо до комбінацій ігрових дитячих майданчиків, місць активного і пасивного відпочинку.

М. Хейне-Гельдерн та А. Цоттль перетворюють у своєму проекті причали Карантинної та Кабатожної гаваней у своєрідні міста-сади, пов`язуючи проектовані простори з існуючими парками, скверами, зеленими масивами. І хоча автори пропонують також щільно забудувати згадані причали будівлями для освіти, культурної діяльності, офісами, портовими спорудами, житлом — зелене природне середовище залишається в проекті тією субстанцією, яка пронизує усе, що має повстати поміж морем і сучасним центром. Заслуговує на увагу також ідея авторів, згідно якої вони пропонують відтворити простір міста таким, яким він був в історичні часи, коли Потьомкінські сходи безпосередньо виходили до моря.

В проекті Х. Дешкі, Т. Фольгера, К. Ксу об`єднані три головні ідеї.

Перша. Загальноміська, презентативна.

Створити архітектурно-фасадне обличчя Одеси, винести на межу міста і моря крапки-вузли-центри, присвячені діяльності конкретних геніальних одеситів, історичним подіям, або функціям — курортним, освітнім, громадським, житловим,

спортивним, змішаним, із власними назвами, наприклад, ім. Ісаака Бабеля, Святослава Ріхтера, Давіда Ойстраха, Натана Мільштейна, Еміля Гілляса і ін. У вигляді університету, консерваторії, спортпарку, концертхолу, перформенсцентру, єврейського музею.

Друга. Спроектувати портопарк на молах, довкола Карантинної гавані у вигляді утворення для громадської, бізнесової діяльності та з мережею готельних будівель, з яхтклубами, кінотеатрами, медіацентром, торговим центром, міжнародним конгресцентром.

Третя. Запроектувати утворення під назвою Каньйон — парк із синтетичною громадсько-санаторною, приватно-житловою та офісно-комунікаційною функціями та парково-рекреаційною територією в напрямку до моря від вулиць Белінського, Лєрмонтовського провулку, Лідерсовського бульвару.

Ще одна робота варта розгляду — це проект студентів Олівера Крігера та К. Шгагулера. За їх ідею, увесь простір від схилів у напрямку причалів і моря повинен бути звільнений від промислових будівель і споруд, які можуть нести небезпеку екології і середовищу міста. Швидкісний автотранспорт автори пропонують пропускати через тунель у схилах. За задумом авторів майже всі причали повинні змінити свою функцію. За винятком того, де тепер знаходиться морвокзал. Але і цей простір автори перепроектовують, додаючи йому функцію міського басейну. Моли Заводської гавані автори пропонують перетворити в багатофункціональний спортивний парк. Причали поміж Заводською і Практіческою гаванями повинні стати парком науки, із науково-дослідними корпусами і кампусом. Набережна від Практіческої по Карантинну гавані — стати середовищем бізнесу, комерційного і культурного туризму й іншого.

Ці, задекларовані вище ідеї отримали візуалізацію в схемах, ескізах, малюнках, фото вже 28 травня, під час захисту в приміщеннях ОДАБА, куди були запрошені представники управління головного архітектора міста і громадськість. В атмосфері доброзичливого, але і критичного розгляду більшість із представлених ідей були допущені до подальшої їх проробки у вигляді семестрових в ТУ Відня проектах і дипломних в НУ “Львівська Політехніка”.

Безперечно, що при проектуванні роботи отримали різні трансформації і поточнення, перелік просторів, що потребують опрацювання, зменшився тільки до двох — історичного центру міста та простору “головного морського вхідного вузла” на схилах, набережних, причалах, пірсах, портових територіях справа і зліва від Потьомкінських сходів. В цілому всі проекти, анотації яких були подані вище, були готові на листопад місяць. На час, коли в межах інших архітектурно-будівельних і виставкових заходів була запланована виставка як головна складова конференції міжнародного проекту “Портополіс Одеса. Стратегія розвитку”.

Виставка з названих проектів і тих, які долучили до них організатори конференції, а це проект розвитку Одеси в морі, на штучно створених островах довкола міста, розроблений інтернаціональним колективом, який сформували О. Дроздов, Т. Хаубей, М. Вермелен з Нідерландів, відкрилася 5 листопада 2005 року.

Виставка була розміщена авторами проектів на правій антресолі — кулуарі у Виставковому комплексі Одеського порту (морвокзалі) і відкрита при величезній, в декілька сот осіб громаді, яку склали — професійні архітектори, студенти, представники бізнесу, громадських організацій міста, управлінці, вчені, політи-

ки, приватні власники будівель, земельних ділянок, будівель обслуговуючої та технічної інфраструктури міста, пересічні громадяни і ін. Те, що організатори виставки першими для представлення своїх рішень надали слово харківсько-голандській групі архітекторів, можна рахувати тактичною помилкою, адже донести до громадського загалу міста ідею проектування і будівництва довкола Одеси міст-сателітів у вигляді островів-атолів і довести їх доцільність у вирішенні сьогоднішніх проблем — справа надзвичайно складна. Ні, сумніву ні в кого не викликало те, що брак соціальних і приватних помешкань; паркових, рекреаційних, курортно-відпочинкових, спортивно-оздоровчих, культурно-мистецьких комплексів і просторів можна розмістити на штучних островах, надавши їм відповідних функцій. Кожному острову — відповідна функція. Острів — у вигляді житлового району, острів — як спортивно-рекреаційний центр, або острів — як курортно-оздоровчий центр. Ні, під час обговорення ідеї — сумнів у присутніх викликало те, чи є потрібно-раціональним витратити майже чотири мільярди доларів на створення штучних островів, коли поруч, на материку залишаються території міста, які потребують регенерації, реструктуризації, ревіталізації і вирішення проблеми яких автори уникнули в своїх футуристичних пропозиціях, кожний квадратний метр яких коштує на порядок дешевше, аніж штучно створених територій.

Виклад концепції Одеси на островах наелектризував громадськість, яка стала сприймати презентацію інших проектів — Віденської і Львівської архітектурних шкіл виключно як бажання “пришлих архітекторів” “не одеситів” нав`язати їй думки, які не відповідають ментальним засадам як середовища, так і мешканців у цілому. На презентації сформувалася досить дивна ситуація, коли десятки менеджерів, дилерів, брокерів, виконробів, управлінців, консультантів, поодиноких представників творчих спілок та громадських організацій, які самі не уявляли, що є істинним концептуальним каркасом архітектури Одеси майбутнього, почали обговорювати експоновані рішення. Культивуючи ідею, що саморозбудова середовища міста, участь громадськості в прийнятті архітектурних рішень, ілюзія надання населенню права визначати своє власне міське середовище та сприймати архітектора як виразника колективних ідей міської спільноти є вірною, а старання архітекторів-творців, що розробляють критерії і засади в постійно змінюваних умовах і вимогах сьогодення, не є такими важливими. Не тільки не уявляли, але і нав`язували думку, що в незалежній Україні, в Одесі, ще може жити і знайде продовження доктрина і концепція радянської архітектури, підвалинами якої є простенька, але жорстка типологія будівель і споруд як на рівні ідеологічних категорій, так і на самому примітивному, вульгарному функціонально-типологічному рівні і нічого не треба змінювати.

В результаті обговорення представлених проектів стався парадокс — всі залишилися при своїх думках. Адміністрація і представники порту залишилися з переконанням, що все слід залишити, як було, і що вони годують місто; а архітектори не відступили від думки, що всі портові території, простори, споруди слід реструктуризувати; архітектурні влади міста і практикуючі архітектори усвідомлюють, що Одеса вимагає житла і соціального, і приватного, але не в “тамбурі” поміж морем і історичним центром міста, а у віддалених від центру районах; а архітектори, що представляли проекти-концепції навпаки наполягали на ідеї

створення в цій зоні головного архітектурного фасаду сучасної Одеси, в якому значне місце відводилось житлу, готельним будівлям, відпочинковим закладам. Думка про створення сучасного культурно-комерційного центру не відкидалася, але місце його розташування пропонувалося, на відміну від пропозицій іноземних колег, збудувати не в історичному центрі, а в районі Котовського — Крижанівки. І таке інше.

Ось чому таке важливе значення отримав "Меморандум" конференції міжнародного проекту, що був створений наступного, після дня презентації 6 листопада, в якому була сконсолідована позиція всіх учасників конференції "Портополіс Одеса. Стратегія розвитку", платформою якого були визнані матеріали форпроектів, що були висвітлені вище.

У формальному сенсі "Меморандум" звертався до Одеського міського голови і який підписали 23 особи: від головного архітектора Одеси до архітекторів, що представляли експоновані проекти-твори, архітекторів Одеси і інших міст України, а також ріелторів, представників проектних інститутів, представників Одеського відділення НСАУ і ін. — набув вигляд документу із двома основними питаннями і рекомендацією.

Першим пунктом "Меморандуму" було сформоване питання щодо стратегії розвитку і управління територіальними ресурсами Одеси.

Другий пункт декларував завдання по архітектурно-планувальному розвитку Одеси.

З формальних пунктів рекомендацій найважливішими були наступні:

– Рекомендувати Міській раді призупинити затвердження по забудові прибережної зони до затвердження загальної концепції розвитку побережжя;

– Висвітлити даний "Меморандум" у засобах масової інформації для подальшого обговорення його спеціалістами і мешканцями Одеси.

Це, так би мовити, щодо формальних результатів.

Щодо творчих результатів, то слід визнати наступне.

Організаційні.

Якщо і далі основу форпроектів будуть складати студентські роботи, керовані професорами, то слід обов`язково формувати і відповідну атмосферу заходу. Як показав досвід першої конференції, громадськість не вміє вести не тільки професійні дискусії, а і дискусії в цілому — в сенсі вибору орієнтирів, предмету і об`єкту дискусії. Можливо, слід було би інформувати майбутніх учасників конференцій з метою заходу і завданням заздалегідь. В такому випадку робота велася і в абсолютно звичних, а також і знайомих межах, щоби ніколи такі конференції не набували рис стихійної суперечки.

Методичні.

Слід обов`язково зберегти формулу такого концептуального проектування із ознайомленням влад і громадськості міста з його результатами. Але слід було би добиватися і прогресу в наступному. Надати особливого значення розділу роботи в ланцюгу заходів: підготовка семінару — проведення семінару — презентація попередніх проектних результатів у вигляді клаузур — розробка семестрових і дипломних проектів, як форпроектів за темами семінару — конференція міжнародного проекту з представленням форпроектів, в розділі "Презентація попередніх проектних результатів". Тобто добиватися, щоби вже на цьому рівні проробки

пропозицій з ними направду ознайомилися і громадськість, і архітектурні, і міські влади.

Наступне. Слід обов`язково працювати в напрямку того, щоби кращі рішення знаходили продовження в наступних стадіях проектування. В різних за формами завданнях для проектних інститутів у місцевих, національних і міжнародних конкурсах, конкурсах на замовлення й ін.

Координаційні.

В Одесі слід обов`язково створити спеціальну структуру, яка б займалась виключно питаннями координації, популяризації, забезпечення футуристичної діяльності, пов`язаної зі спадкоємним збереженням і розвитком феномену цього міста, і в першу чергу з архітектурним середовищем, яка би координувала і проектно-пошукову діяльність.

Експозиційні.

Експозиції на планшетах і в інших фізичних матеріалах слід залишити на рівні клаузур, а на конференції перейти виключно на мультимедійні системи. Хоча це потребує спеціальної техніки і приміщень.

Слід розробити систему захисту ідей, які декларуються у форпроектах і представляються на конференцію. Окрім спеціальних заходів, які прийняті у світі, слід розробити також вимоги щодо правдивого висвітлення заходів у пресі, телебаченні, радіо.

Творчі.

Декларація в цій статті ідей, поданих у форпроектах зовсім не означає, що тільки вони і є правильними. Нічого подібного. При формуванні мети і завдань представники архітектурних шкіл вповні використовували досвід і напрацювання місцевих архітекторів. Уважно прислухалися до всіх слушних ідей і сьогодення, і минулого.

Але деякі події в архітектурному цеху в Одесі переконують, що і цей архітектурний захід вже впливає на еволюцію професійного мислення в місті.

Відомо, що після “Конференції” у висловах певних місцевих архітекторів мусувалася пропозиція для потреб житла засипати Одеську затоку, а на утворених територіях збудувати житлові комплекси. Без сумніву, що це можна класифікувати як крайній прояв радикальних ідей по вирішенню проблем міста. При тому, що ця гіпотетична пропозиція все ж таки потребувала б менше коштів, аніж створення островів. Слава Богу, що ці думки не були ніким підтримані.

Другий приклад. У колах міських архітекторів обговорюються ідеї будови через Одеську затоку мосту для вирішення транспортних проблем поміж центральною та північною частинами міста. Але ж ідея міста-мосту над затокою апробовувалась саме в студентських форпроектах! І пройшла немовби непоміченою.

І останнє. В зимові місяці в місті пройшли збори інтелігенції, представників бізнесових кіл, різноманітних партій, державних і громадських організацій на предмет порятунку Одеси як однієї з колисок світових цивілізацій. Немає сумніву, що цей захід зактивізували наведені події листопада місяця 2005 року.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фомин И., Кащенко А. Современный опыт и проблемы подготовки архитектурных кадров в Украине. Досвід та перспективи розвитку міст України. Підготовка архітекторів містобудівної спеціальності.: Зб. Наук. Праць. Вип. 6. / Під ред. Ю. М. Білоконь. — К.: Ін т. Діпромісто, 2004. — С. 20-31.
2. Черкес Б. С. Традиція та ідентичність в новій Українській архітектурі // Вісник НУ "Львівська політехніка". — Львів: Вид-во НУ "Львівська політехніка", 2003. — №486. Архітектура. — С. 71-106.
3. Проскуряков В. І. Антологія та ідеологія оглядів конкурсів дипломних проектів випускників архітектурних шкіл України кінця XX — початку XXI століть // Вісник НУ "Львівська політехніка". — Львів: Вид-во НУ "Львівська політехніка", 2003 — №486. Архітектура. — С. 176-186.
4. Тімохін В. О. Конкурс "Артека" в Київському середовищі // Сучасні проблеми архітектури та містобудування. — К.: КДТУБА, 1998. — Вип. 3. — С. 143-151.
5. Франків Р. Романтичний "екзорцизм" як елемент пострадянської архітектури // Вісник НУ "Львівська політехніка". — Львів: Вид-во НУ "Львівська політехніка", 2004. — №505. Архітектура. — С. 90-97.
6. Проскуряков В. Архітектура і екологія. Простір проти стресу // Ратуша. — 1993. — №116(438). – С. 6.
7. Проскуряков В. Архітектурні конкурси. Дебюти осені 95, весни 96. // Маестро. — 1996. — №1. — С. 10-11.
8. Франків Р. Архітектурна студія "Аркона" // Архітектурний вісник. — 2003. — №4(20). — С. 22-23.
9. Дзядик Н., Липка Р. Перші випускники архітектурної спеціальності "Львівської політехніки" післявоєнного періоду // Архітектурний вісник. — 2002. — №2(15). — С. 14-21.

УДК 72.03

Е. И. Сандуленко

РОЛЬ ИЗУЧЕНИЯ ИСТОРИИ АРХИТЕКТУРЫ В АРХИТЕКТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННОМ ИНСТИТУТЕ

На современном этапе очевидна необходимость преподавания гуманитарных наук для воспитания личности и подготовки специалистов любого профиля. Особое значение это имеет для вузов, готовящих специалистов по направлениям "Архитектура".

Каждая историческая эпоха выдвигает на первый план свои политические, экономические и социальные идеи, имеющие для общества в данный исторический момент особую актуальность. Архитектура, в первую очередь, призвана выражать эти идеи, воздействуя на сознание людей. В архитектурных объектах государственная власть всегда стремилась показать свое величие и силу, в культовых зданиях отражались идеи религиозного учения. Понять смысл архитектуры невозможно без знания идей общественно-политической мысли, общегосударственной концепции того или иного исторического периода.

© Е. И. Сандуленко, 2007

Нельзя не учитывать и того момента, что не только экономические и политические идеи оказывают влияние на культуру и архитектуру, но есть и обратный процесс. Поэтому все явления истории необходимо рассматривать во взаимосвязи, анализировать экономические и политические причины, побуждающие к жизни различные культурные процессы, порождающие новые художественные стили и направления в архитектуре.

Социальная функция исторической науки, культуры и, в частности, архитектуры, велика. Но понять это можно только путем комплексного изучения всей совокупности исторических явлений.

К сожалению, школьная база не дает студентам таких знаний; поэтому в ходе лекции преподаватель вынужден рассматривать и общие исторические явления различных эпох, и, одновременно с этим, специфику культурно-художественного развития, показывая процессы, повлиявшие на них.

Без знания и понимания исторических процессов невозможно постичь историю архитектуры, понять законы их развития и выработать свои эстетические взгляды. В то же время история архитектуры стоит особняком среди других исторических дисциплин. Помимо собственно научной и учебно-дидактической значимости, она содержит мощный прикладной аспект.

Изучая историю архитектуры, мы имеет дело с объектом исследования, естественно, созданным в прошлом, но не оставшимся в прошлом, а сохранившимся (подчас функционирующим и поныне) и превратившимся в составную часть сегодняшней материально-пространственной и духовной среды, одним из условий жизнедеятельности современного человека.

Формально-композиционные приемы и стилевые признаки периодически возвращаются в проектно-строительную практику (рис. 1), причем эта архаизация подчас выступает в качестве существенного обновления, а некоторые теоретические установки (типа витрувианской триады “польза - прочность - красота”) сохраняют свою жизненность и значимость независимо от стилевых предпочтений эпохи (рис. 2).

Рис. 1. Жилой комплекс. Москва, ул. Академика Туполева, 15

История архитектуры в отличие от других историй является не просто учебной дисциплиной, необходимой для повышения общекультурного уровня и для профессионального воспитания, но она остается хранилищем и источником знаний, а также “готовых” мотивов и форм для повседневной проектной деятельности (рис. 3).

Некоторые приемы сохранились на протяжении тысячелетий, и их необходимо изучать и знать, чтобы применять в новых условиях. Это происходит не в силу простого подражания произвольно выбранному идеалу, а по причине стремления

к устойчивым критериям — рациональности и конструктивности художественного мышления. Сила этой традиции была настолько велика, что самые разные направления, течения и стили: Романтизм, Барокко, Ампир, “неоренессанс”, “северный модерн” были так или иначе связаны с переосмыслением классицистических форм (рис. 4).

В условиях реставрации и реконструкции исторической застройки городов региона актуальным становится знание принципов стилеобразования и характерных признаков системы стиля, а также особенностей региональной архитектуры (рис. 5). Таким образом, научная актуальность изучения архитектурно-строительной практики и характеристик превалирующих стилей конца XIX начала XX вв. опирается на практическую необходимость.

Проблема старого и нового существовала во все исторические эпохи. Однако старые города, отличаясь стилевым многообразием, поражают единством

Рис. 2. Жилой комплекс. Киев. Днепровский район, ул. Туманяна,15А

Рис. 3. Жилой комплекс. Москва. Покровское — Глебова

Рис. 4. Жилой комплекс. Одесса. Аркадия.

Рис. 5. Офисно-торговый комплекс. Одесса. Исторический центр.

архитектурного образа. Следовательно, задача состоит в том, чтобы взять все лучшее из принципа формирования старых городов. А это в первую очередь продуманные строгие нормативно-регулирующие законы, охватывающие процесс проектирования, строительства, согласования и контроля.

Программа по курсу истории архитектуры предусматривает углубленное изучение “узловых тем”, отражающих исторические “стилевые системы” (Колизей, Пантеон, термы, собор Нотр-Дам и Амьенский, Бернини и Борромини, русский классицизм) и проблем (ансамбль в архитектуре города, теоретики архитектуры Ренессанса, классическое наследие в истории архитектуры и т. п., проблем, требующих свободного владения материалом). Но этих теоретических знаний не достаточно на сегодняшний день для того, чтобы студент после окончания института смог применить их на практике. Проблема заключается в том:

– что архитектурное проектирование (всего лишь 6 часов в неделю) и его программа строится на абстрактно-академическом принципе. Большую часть времени у студента уходит на творческий поиск образа проектируемого объекта и изучения опыта строительства и проектирования заданной темы;

– что у студента нет времени на поиск и выбор площадки под проектирование, и он начинает эскизирование абстрактно от окружающей среды “в поле”. Реальное же проектирование начинается, наоборот, с площадки.

Это все приводит к тому, что студент не овладевает масштабностью, чувством натуры, деталью и тонкостью нюансов окружающей застройки.

Выходом из сложившейся ситуации может служить включение в каждое курсовое задание клаузуры:

– дать студентам на реальных развертках улиц посадить проектируемый объект на заданную тему;

– предложить студентам любой проект на заданную тему самостоятельно найти и посадить в существующей застройке (можно в виде коллажа).

Основная задача преподавателя в архитектурном институте состоит в том, чтобы научить студентов не только автоматизированному выбору элементов декоративного убранства фасадов архитектурных объектов в условиях реставрации и реконструкции, а также поиску форм соответствия архитектурно-художественного образа вновь возводимого объекта контексту окружающей архитектурной среды исторически сложившихся городов.

СПИСОК ИСПОЛЬЗУЕМОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Богаров Ю. Высшая миссия зодчества // Архитектура. — 1984. — №17.
2. Буров А. К. Об архитектуре. — М.: Госстройиздат, 1960.
3. ВИА. 12-томник, т. т. 10, 12. — М.: Издательство литературы по строительству, 1972, 1975.
4. Витрувий. Десять книг об архитектуре. — М.: Издательство Всесоюзной академии архитектуры, 1936.
5. Едике Ю. История современной архитектуры. — М.: Искусство, 1972.
6. Иконников А. В. Функция, форма и образ в архитектуре. — Л.: Стройиздат. 1987.
7. Кириченко Е. О закономерностях развития архитектуры (опыт системного анализа эклектики и модерна) // Архитектура СССР. — 1973.

УДК Ч 481.21/27:72

С. Н. Карпова

КВАЛИМЕТРИЧЕСКАЯ ПЕДАГОГИКА: СИСТЕМА ПРИНЦИПОВ И ТРЕБОВАНИЙ

В настоящее время активно развивается научное направление, ориентированное на количественное описание качества предметов, т. е. квалиметрия — область научного знания, изучающая методологию и проблематику разработки комплексных, а в некоторых случаях и системных количественных оценок качества любых объектов (предметов, явлений, процессов).

Специфична педагогическая квалиметрия, оценивающая психолого-педагогические и дидактические объекты. На начальном этапе подвергалась сомнению корректность приложения понятия “измерение” к понятию “качество”, а также оспаривалась принципиальная возможность получения комплексных количественных показателей качества. Позднее эти сомнения были сняты. В основе педагогической квалиметрии — такие науки, как педагогика, психология, социология, математика и кибернетика. Сама педагогика пользуется таким методом математики, как многомерный статистический, факторный и корреляционный анализ, применение которого вызывает необходимость дополнительной разработки разделов прикладной математики, а именно теории систем, таксономии и др.

Квалиметрия, связанная с формализацией педагогических знаний, содержит значительные возможности в плане повышения эффективности и качества педагогических исследований.

Однако, несмотря на многочисленные попытки, данная проблематика в настоящее время разработана весьма недостаточно.

Еще в начале XX века делались попытки количественного анализа педагогических явлений. Так, в 20-30-е гг. в дидактических исследованиях применялись тестовые и математико-статистические методы. К сожалению, этот опыт не был закреплен, и к проблеме измерения вернулись лишь в начале 60-х гг. К этому времени изменилась ситуация, возникли новые разделы математики (многомерный статистический анализ, непараметрические статистики, теория информации, кибернетические разделы математики и др.), которые сделали возможным их использование в педагогической науке.

Очередное внимание к проблеме квалиметрического оценивания педагогических явлений возникло в конце 80-х — начале 90-х годов XX века. Данная проблема отражена в трудах Акинфиевой Н. В., Белозерова И. Н., Васильевой Н. А., Игнатьевой Е. Ю., Казаринова А. С., Канаева Б. И., Киселевой Н. Н., Кисляковой Ю. Г., Кулемина Н. А., Локтионовой М. В., Мироновой М. В., Яковлева Е. В. В основном, их работы посвящены описанию методов и процедур квалиметрического исследования и в меньшей степени касаются теоретических основ квалиметрии.

Тем не менее, можно выделить ряд попыток выдвинуть обоснованную систему принципов и требований, составляющих концептуальную базу квалиметрического подхода.

© С. Н. Карпова, 2007

Н. В. Акинфиева выделяет следующие принципы, которые лежат в основе квалиметрического подхода: 1) рассмотрение исследуемого качества как иерархической совокупности свойств на уровневой основе; 2) выделение простых свойств и их соотнесение со специфическими шкалами измерения; 3) присвоение каждому свойству двух параметров (характеристик) — весомости и значимости; 4) весомость всех свойств одного уровня считается величиной постоянной; 5) весомость свойства определяется как среднее арифметическое оценок весомости, полученных отдельными экспертами; 6) в итоге определяется комплексная оценка качества в целом.

К сожалению, предложенные принципы нельзя считать таковыми в строгом смысле этого слова. Скорее, это последовательность действий, отражающих процедуры измерения. Кроме того, они охватывают лишь одну предметную область — область теории измерения.

В работах Е. В. Яковлева предлагается, на наш взгляд, более логичная система принципов. Согласно Яковлеву, систему принципов, лежащих в основе квалиметрического подхода, целесообразно строить, во-первых, исходя из анализа методов исследования гуманитарных наук, во-вторых, из эвристических возможностей математики, логики, кибернетики, в-третьих, из теоретико-методологических положений педагогической квалиметрии, в-четвертых, учитывая идеи информационной технологии. В результате он выделил систему принципов, включающую информативность, интегративность, оптимальность, точность, доказательность, технологичность, распределенность, унифицированность, доступность.

Информативность означает всесторонность представлений (качественную и количественную определенность) об исследуемом объекте (явлении, процессе).

Интегративность требует: а) межнаучных связей педагогики с другими науками; б) общих основ педагогики с дидактикой, методикой, управлением и др.; в) внутридисциплинарных связей; г) взаимной связи, приспособления и взаимодействия методов исследования, сочетающих количественные и качественные методы.

Оптимальность выражается в минимизации времени, усилий и средств при планировании, организации и проведении педагогического исследования, в оптимальном подборе методик исследования, сочетающих количественные и качественные методы.

Точность означает степень истинного соответствия полученных знаний изучаемому объекту (явлению, процессу). Точность научных знаний слагается из нескольких компонентов: точности метрической, логико-математической и семантической. Итоги метрической, логико-математической и семантической точности фиксируются в интегральном результате — научной истине.

Доказательность проявляется: в обоснованной не только с педагогической, но и с математической точки зрения логике оценки педагогического исследования; в комплексной методике исследования, базирующейся на гармонизации качественных и количественных методов исследования; в надежности и валидности используемых измерителей.

Технологичность означает разделение исследуемого процесса на ряд последовательных взаимосвязанных процедур и операций, которые выполняются более или менее однозначно и имеют целью достижение высокой эффективности.

Распределенность предусматривает широкое использование методов вычислительной техники и обеспечения переработки и хранения данных исследования.

Унифицированность предполагает рациональное сокращение средств и приведение их к единой структуре.

Доступность означает использование методик педагогом-экспериментатором, который не имеет специальной математической подготовки. Однако наибольший эффект достигается при творческом содружестве педагога-исследователя и математика-консультанта.

Е. В. Яковлев также формулирует ряд требований, которым должен удовлетворять квалиметрический подход в исследовании образовательных процессов: установление критериев оценки возможных методов проведения измерений исходя из поставленной цели педагогического эксперимента; возможность выбора методов исследования и преобразования их в конкретные исследовательские методики, адекватные исследовательским задачам; предварительная оценка точности, достоверности и надежности измерения исходя из цели, задач и формы проведения педагогического эксперимента; сочетание методов исследования, которое нацелено на получение разносторонних сведений об объекте и "отслеживание" динамики изменения объекта; подбор методов исследования, позволяющих проанализировать логику исследовательского процесса, его результаты, а также осуществить прогноз; необходимость измерения в числовой форме или в условных показателях.

Подобное видение квалиметрического подхода, по нашему мнению, позволит по-новому подойти к осмыслению методологических проблем педагогики, решить ряд актуальных задач, связанных с теорией и практикой эксперимента, избежать некоторого формализма в использовании методов математики, кибернетики, логики.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Андреева Г. М. Социальная психология. — М., 1980.
   Архангельский С. И. Учебный процесс в Высшей школе, его закономерные основы и методы. — М.: Высш. школа, 1980.
2. Архангельский С. И. Вопросы измерения, анализ и оценка результатов в практике педагогических исследований. — М.: Знание, 1975.
3. Гличев А. В. и др. Прикладные вопросы квалиметрии. — М.: Издательство стандартов, 1983. — 212 с.
4. Кальней В. А., Шишов С. Е. Технология мониторинга качества обучения в системе "учитель-ученик": Методическое пособие для учителя. — М.: Педагогическое общество России, 1999. — 86 с.
5. Сатаров Г. А. Проблемы педагогической квалиметрии. Вып. 1. — М.: МГПИ им. В. И. Ленина, 1974.
6. Шухардина В. А. Некоторые направления разработки адаптированных тестовых измерителей // Развитие квалиметрии человека и образования. Методология и практика. Тезисы докладов / Восьмой симпозиум "Квалиметрия человека и образования: методология и практика". Теория и практика квалиметрического мониторинга образования России (научная апробация результатов системного мониторинга качества образования в России). Часть I. Под науч. ред. д-ра техн. наук, профессора Н. А. Селезневой и д-ра фил. и экон. наук А. И. Субетто. — М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 1999. — 174 с.
7. Якунин В. А. Педагогическая психология. — СПб: Изд-во "Полиус", 1998.

УДК 726

І. А. Трутнєв

СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИХ ДИСЦИПЛІН ЗА НАПРЯМОМ "ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО"

Проблеми художньої освіти в Україні набувають сьогодні не лише академічного, а й практичного інтересу: вони впритул стикаються з пошуками тих конкретних засобів, які б дозволили в короткі терміни досягти економічних зрушень. Цієї мети важко досягти без участі необхідної кількості висококваліфікованих фахівців, що в свою чергу, загострює проблему їх професійної підготовки і спонукає шукати шляхи її оперативного вирішення. Адже саме художники-дизайнери володіють особливими методами, засобами та прийомами представляти в наочних образах художнього моделювання не тільки найбільш складні проблемні ситуації предметного світу, але й можливі шляхи їх вирішення.

Обговорюючи можливі шляхи цих якісних перетворень засобами мистецтва, справедливо говорити про необхідність створення системи художньої освіти. Фахівців у галузі образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва готують у декількох вищих художньо-промислових училищах, архітектурних інститутах та інших вищих навчальних закладах. Однак відповідні навчальні плани, критерії оцінки успішності, педагогічні прийоми та цільове призначення не об'єднуються будь-якою загальноприйнятою методологічною концепцією або генеральною програмою розвитку.

Сьогодні з особливою гостротою постають питання кваліфікованої підготовки фахівців для роботи у галузі образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва в усіх сферах народного господарства, включно: — на виробництві, — в науково-проектній діяльності, — в навчальній діяльності, — соціально-культурній сфері та інформаційній діяльності. Спеціальність художника є однією з найактуальніших у сучасних умовах, постійно зростає потреба у спеціалістах цього профілю, про що свідчить високий вступний конкурс на напрям "Мистецтво" у інших вузах. Професія художника-дизайнера є дуже популярною в світі, і в Україні також її популярність буде зростати разом із загальним піднесенням економіки та добробуту населення.

Враховуючи гостру потребу міста Одеси та Південного регіону України у фахівцях різних освітньо-кваліфікаційних рівнях, відкриття бакалаврської підготовки та підготовки спеціаліста за даною спеціальністю відбувається на кафедрі "Малюнка, живопису та основ архітектурної графіки" Архітектурно-художнього інституту (АХІ) Одеської державної академії будівництва та архітектури (ОДАБА).

У вищих навчальних закладах України викладають багато різних професійно-орієнтованих дисциплін, які необхідні для виховання фахівців з різних спеціальностей в галузі "Мистецтво" — 0202.

В АХІ ОДАБА обрана нова спеціальність за напрямом "Образотворче мистецтво". Спеціалізація буде відбуватися за кваліфікацією: художник з інтер'єру та екстер'єру, з узагальненим об'єктом діяльності — художня творчість у галузі худо-

© І. А. Трутнєв, 2007

жньо-графічного оздоблення інтер'єрів та екстер'єрів, образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва.

Цикл професійно-орієнтованих дисциплін базується на потребах даної освіти та можливостях АХІ і складає дисципліни, які вже викладаються для виховання архітекторів. Це такі дисципліни як: малюнок, живопис, скульптура, архітектурна колористика, історія мистецтва. Але більшість дисциплін, передбачених навчальним планом за напрямом "Образотворче мистецтво", будуть викладатися вперше. До таких дисциплін належать: художньо-прикладна графіка, художньо-декоративне оздоблення інтер'єру, графічний дизайн, сучасна скульптурна пластика, перспектива в образотворчому мистецтві, анатомічний малюнок, основи художньої композиції та формотворення, кольоровознавство, синтез мистецтв.

На кафедрі "Малюнка, живопису та основ архітектурної графіки" передбачено необхідне навчально-методичне та інформаційне забезпечення навчального процесу. Різноманітність та специфіка нових дисциплін потребує детального вивчення їх структури та змісту з метою розробки навчальних планів, методичних та навчальних посібників, підручників та тощо.

Наукові теми, над якими працюють викладачі кафедри, переважно співпадають зі змістом дисциплін, які вони викладають або планують викладати. Викладачі кафедри працюють над різними аспектами тематики основного наукового напряму кафедри "Вивчення значення художніх дисциплін у формуванні творчого мислення архітектора та художника". Це сприяє впровадженню наукових досягнень у навчальний процес та залученню студентів до наукової діяльності.

УДК 72.011:159.923

А. В. Крыжантовский, С. В. Кучанская

ВЛИЯНИЕ АРХИТЕКТУРЫ НА ЭСТЕТИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ

Независимая Украина на современном этапе ее развития представляет собой динамично развивающийся общественный организм, в котором все процессы как в области экономической, политической, так и духовной протекают все более интенсивно, поскольку интенсификация представляет собой одну из наиболее характерных черт данного этапа развития Украины.

В равной мере это относится и к проблеме эстетического развития личности.

Многоплановая деятельность людей, система и способы взаимодействия между ними, общие направления, стимулы, основные принципы и перспективы дальнейшего развития жизнедеятельности людей предопределяются способом производства материальных благ.

Таким образом, можно сказать, что характер деятельности людей предопределен объективными условиями. Однако, последние оказывают реализующее воздействие на деятельность людей не непосредственно, а через сознание, т. е. деятельность людей есть осознанная реализация объективных условий обще-

 © А. В. Крыжантовский, С. В. Кучанская, 2007

ственного бытия. Эти условия определяют воспитание, формируют личность, в т. ч. ее эстетические качества.

Вместе с тем, нельзя исключать и субъективные факторы, оказывающие влияние на эстетическое развитие личности.

Одним из важнейших каналов усвоения эстетических норм является овладение духовной культурой человечества.

При всей многогранности духовной культуры и многообразии ее социальных функций — функция гармоничного развития личности — одна из основных.

Все передовые, прогрессивные направления в культуре неизменно апеллировали к личности.

О культуре личности, группы общества, целого народа можно судить по тому, насколько она способствует проявлению нравственности, этичности и эстетичности в процессе деятельности людей, является результатом и средством их самореализации.

Важнейшим элементом человеческой культуры является архитектура.

Связанная в своем развитии с постоянно меняющимися материальными потребностями человека, с развитием науки и техники, архитектура является одной из форм материальной культуры.

Вместе с тем архитектура — один из видов искусства. В художественных образах архитектуры отражаются и строй общественной жизни, и уровень духовного развития общества, и его эстетические идеалы. Архитектурный замысел, его целесообразность раскрываются в организации пространств интерьера, в группировке архитектурных масс, в пропорциональных отношениях частей и целого, в ритмическом строе. Соотношение интерьера и объема здания характеризует своеобразие художественного языка архитектуры.

Большое значение имеет художественное оформление наружного вида зданий. Как ни один другой вид искусства, архитектура постоянно воздействует своими художественными и монументальными формами на сознание массы людей. Она открывает своеобразие окружающей природы. Города, подобно людям, имеют неповторимое лицо, характер, жизнь, историю. Они повествуют о современной жизни, об истории ушедших поколений.

Архитектура является одним из наиболее массовых искусств, т. к. она, по сути, доступна для созерцания практически всем слоям общества, хотя и не в полном своем объеме. За ее изменениями можно наблюдать постоянно, хотя на это и требуется определенное время.

В постоянстве качественных перемен в эстетическом сознании сказываются объективные условия общественной жизни, в особенности, характер и содержательность конкретной эстетической культуры и нравственно-психологической атмосферы, вне которой трудно представить архитектуру, являющуюся одним из существенных факторов формирования эстетического сознания. На развитие архитектуры влияют эстетические взгляды, представления, понятия, художественное творчество во всех его видах, материализация эстетического сознания через эстетику быта и т. д. Эстетическое сознание, отражая определенные стороны образа жизни, отличается лишь относительной самостоятельностью.

Качественные изменения строительной техники, создание новых конструкций и материалов существенно повлияли на современную архитектуру. Особое значе-

ние имеет замена ремесленных методов строительства индустриальными, связанная с общими процессами развития производства, с необходимостью повышения темпов массового строительства и потребовавшая введения стандартизации, унифицированных конструкций и деталей. Метод стандартизации должен обеспечить многообразие форм из стандартных элементов, отвечающее многообразию функциональных потребностей и обусловливающее выразительность сооружений и их ансамблей. Индустриализация создаёт необходимые предпосылки для широкого развёртывания массового строительства. При изучении процессов, протекающих в массовом потреблении, на первый план выдвигаются такие явления, как престижное потребление, социальный символ, мода и кич, играющие значительную, а иногда и определяющую роль в формировании и трансформации эстетической ценности в сфере массового сознания и поведения.

Эстетическую ценность связывают то с субъективными переживаниями воспринимающего индивида, то с объективными характеристиками общественно значимого предмета. Однако ни психологические, ни объективно-социологические исследования эстетического до сих пор не имели решающего успеха, хотя и добавили многое к пониманию эстетического восприятия и зависимости эстетического сознания от конкретных социально-исторических обстоятельств. Эти исследования ясно показали, что эстетическая ценность не может быть отнесена только к индивиду или только к некоторой культуре. Представление о формировании эстетической ценности в массовом сознании должно объединять в себе оба эти аспекта ее существования. Процесс формирования эстетической ценности в деятельности архитектора может рассматриваться как процесс художественного моделирования. Но в массовом сознании эстетическая ценность формируется как бы в стихийном процессе под воздействием многих сил, действующих в архитектуре. Для сохранения и воспроизводства эстетической ценности сооружения в меняющихся обстоятельствах общественного бытия необходим ряд условий. В их число входят не только эстетические установки, потребности и ситуации, но и способность эстетического суждения, без которой любые установки останутся нереализованными, потребности — неосознанными, а эстетические ситуации — неосуществленными.

Формирование эстетической ценности происходит как движение в многослойной структуре, где относительно независимое функционирование и развитие эстетических потребностей, установок, ситуаций и способности эстетического суждения соединено с их взаимодействием, возникновением и изменением одного на основе другого. Процесс формирования эстетической ценности включает в себя внутреннюю субъективную составляющую (эстетические установки и потребности, способность эстетического суждения) и внешнюю, объективную составляющую (эстетические ситуации).

Процесс формирования эстетической ценности не может быть выведен из практики производства и существующих утилитарных потребностей. Эстетическая архитектурная деятельность выделилась в особую сферу общественного производства, а эстетические потребности стали равноправны с другими духовными и материальными потребностями.

Отношение профессиональной позиции в массовой архитектуре к потребителю противоречиво, поскольку, с одной стороны, проектировщик, мотивируя

решение, ссылается на нужды потребителя, с другой — отказывает ему в компетентности и решает за него. Профессиональная деятельность отвлечена от определенного потребителя, ибо она обусловлена массовым характером производства и направлена на тип потребителя, то есть на абстракцию профессионального сознания. Между деятельностью потребителя и профессионала пролегает граница, выражаемая вещью, поскольку она противостоит потребителю как уже спроектированная, сооруженная.

Сущность работы архитектора состоит в том, чтобы, осуществляя эстетический поиск, найти и воплотить в жизнь новый способ эстетического устроения предметно-пространственной среды. Иногда, исходя из существующей потребности в предметах кича, моды и престижа, делается вывод об их необходимости. Однако слепое следование рыночной стихии без проникновения в сущность стоящих за этими явлениями социокультурных процессов, без выявления подлинного социального заказа противоречило бы основной сознательной цели профессиональной деятельности. Беспорядочной смене модных предпочтений необходимо противопоставлять крупные фрагменты целостно-сформированной предметно-пространственной среды.

Эстетическая ценность произведений архитектуры в массовом сознании весьма неоднородна. Утверждая, что вещь красива, люди редко могут обосновать это утверждение. Во многих случаях выясняется, что вещь признана красивой, потому что она модна, престижна, символизирует нечто или позволяет выделиться среди других. Это же применимо и к архитектуре. Поэтому на первый план выдвигается проблема отделения собственно эстетических ситуаций от внеэстетических, влияющих на ценностное осознание архитектуры. Так, престижное отношение, ценностное по своей сути, не является эстетическим. Эстетическая ценность оказывается во многом зависящей от внеэстетического ценностного отношения.

Стремление обрести единства предметно-пространственной среды, которое противостояло бы расширенному хаосу форм, приводит к тому, что в массовом сознании одним из критериев эстетической ценности становится отнесенность его к определенной стилевой системе. Представления о стиле воплощаются в образы, которые узнают и которые могут символически обозначать важные аспекты потребления. Тем самым культурная и социальная значимость стилевой архитектуры связывается с особенностями порождения и воспроизводства эстетической ценности.

Взаимосвязь стиля и эстетической ценности определяется их принадлежностью к одной нормативной системе художественной культуры. Если стилевая система выступает как жестко фиксированная система норм, задающая формальные условия художественному творчеству, то эстетическая ценность представляет собой социальную форму реализации такого рода норм и восприятия произведений художественного творчества. Активность распространения информации в современной культуре ведет к тому, что, едва наметившись как стиль, новая система архитектурных средств формообразования за короткое время получает широкое распространение. Множество таких структур рождает их наложение, “скрещивание” и мозаичное сочетание.

Однако в массовом сознании основной акцент ставится не на нормативных системах, а на социокультурных значениях, которыми нагружаются архитектур-

ные произведения в практике их потребительского и профессионального освоения. Это создает условия для оценки произведения архитектуры, прежде всего с точки зрения символических и престижных значений. Стиль схватывается массовым сознанием как “геометрический” или даже “прямоугольный”, “живописный”, “обтекаемый” и т. д. Для кича в его первоначальном “наивном” варианте характерно, что предмет, имеющий для потребителя эстетическую ценность, для художника и эксперта этой ценностью не обладает. Проектировщик, создавая кич, не предлагает нового способа эстетического освоения действительности и не осуществляет творческого поиска, но лишь служит воспроизводству определенных стереотипов эстетического потребления.

Наряду с “наивным” кичем заявляет себя рефлектированный кич. Эстетическое освоение кича как элемента действительности ставит перед исследователями новые проблемы. Появляются вещи, “стилизованные под кич”, которые потребляются как эстетические, а в ценностях обладающих несомненной эстетической ценностью, возникают преобразованные элементы кича.

Среди явлений массовой культуры кич и мода привлекают в последнее время особое внимание исследователей. В то же время их сложность и противоречивость рождают неоднозначность оценок, как социально-культурных, так и эстетических. Последние колеблются от отнесения к антиценностям до признания и моды, и кича полноправными и даже необходимыми элементами массового сознания, выполняющими свои функции в социокультурном целом. Архитектура опирается на природу. Природа дает людям, как строительный материал, так и образцы цветового богатства, пропорциональности, пластичности.

Но архитектура не копирует, не повторяет природу. Строя, люди находят наиболее удобные и красивые формы зданий. Определяются эти формы особенностями климата, наличием строительного материала, сложившимся у каждого народа укладом жизни и быта. В жарком климате строят дома так, чтобы в них поменьше проникало солнце и было больше тени, в холодном — которые защищали бы от непогоды и сохраняли тепло.

В целом задача архитектора состоит в выявлении формообразующих закономерностей и принципов, не вызывающих у человека негативных ощущений, а напротив, позволяющих создавать эмоционально положительный климат, развивать эстетическое восприятие личности.

Незря архитектурные творения называют “каменной симфонией”, “музыкой в камне”. Основой восприятия произведений служат наши чувства.

Именно внутренние порывы души формируют неотчужденное отношение к прекрасному.

Важнейшая особенность архитектуры состоит в том, что она затрагивает любую сторону или сферу человеческой жизнедеятельности, оказывает огромное влияние на развитие нравственно-эстетических качеств личности.

СОДЕРЖАНИЕ

В. П. Уренев
АРХИТЕКТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ИНСТИТУТ К СВОЕМУ ЮБИЛЕЮ 3

РАЗДЕЛ 1
ГРАДОСТРОИТЕЛЬСТВО

В. П. Уренев
ГРАДОСТРОИТЕЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОДЕССЫ (ПРИЧИНЫ И СЛЕДСТВИЯ) 7

Е. В. Витвицкая
АКТУАЛЬНОСТЬ ПРОБЛЕМЫ СОХРАНЕНИЯ ПРОВЕТРИВАНИЯ ПРИ РЕКОНСТРУКЦИИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ ЧАСТИ Г. ОДЕССЫ 13

Г. А. Андріанова
КОМПЛЕКСНЕ ФОРМУВАННЯ ЗАКЛАДІВ ОБСЛУГОВУВАННЯ В УМОВАХ РЕКОНСТРУКЦІЇ 19

О. С. Петраковська
ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ МІСТОБУДІВНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ В СУЧАСНИХ УМОВАХ 25

І. І. Устінова
ЕКОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ МІСТОБУДІВНИХ СИСТЕМ 28

А. Шарбель, А. Буряк
ТЕХНИКИ УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ ОБЩЕСТВЕННЫХ ПРОСТРАНСТВ СТАТЬЯ 1. СВОБОДА И КОНТРОЛЬ 35

Л. Г. Бачинская
ЗЕЛЕНЫЙ ЦЕНТР КИЕВА: ВОЗМОЖНОСТИ ЕГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ 43

Н. М. Шебек, Н. В. Любавіна
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ АРХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНОЇ КОМПОЗИЦІЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ М. ЧЕРНІГОВА 49

Т. М. Гарнік
ІСТОРИКО-АРХІТЕКТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА “ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ” В КОНТЕКСТІ ЄДИНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ПРОСТОРУ 57

В. Тімохін
АРХІТЕКТУРА МІСЬКОГО РОЗВИТКУ 63

Г. Е. Подмазко
ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ МОРСКИХ ВОКЗАЛЬНЫХ КОМПЛЕКСОВ 73

Н. О. Дмитрик, В. И. Одинабекова
РЕКОНСТРУКЦИЯ СТАРОЙ ЗАСТРОЙКИ ГОРОДА ОДЕССЫ 76

Н. С. Захаревская, В. Ю. Снядовская
ГРЕЧЕСКАЯ ПЛОЩАДЬ — АЛЕКСАНДРОВСКИЙ ПРОСПЕКТ — НОВОЕ ВИДЕНИЕ 83

О. В. Чемакіна, Ю. О. Бондар
ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МІСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ 86

О. В. Чемакіна
ТЕНДЕНЦІЇ СИСТЕМНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПОРУШЕНОГО МІСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА 91

В. В. Русін
ФОРМУВАННЯ МЕРЕЖІ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ РЕФОРМИ 97

Б. Л. Ерофалов
НЕСОСТОЯВШИЙСЯ ФОРУМ 1930-Х, ИЛИ ПРАВИТЕЛЬСТВЕННАЯ ПЛОЩАДЬ В КИЕВЕ 102

А. А. Харитонова, Г. Е. Подмазко, С. Л. Болтабаева
ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ ОДЕССКОГО МОРСКОГО ПОРТА И ЕГО РОЛЬ В СТРУКТУРЕ ГОРОДА 122

РАЗДЕЛ 2

АРХИТЕКТУРА ЗДАНИЙ И СООРУЖЕНИЙ

Л. М. Ковальський, В. П. Уреньов
КОНЦЕПЦІЯ ПЕРСПЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ МЕРЕЖІ ШКІЛЬНИХ БУДІВЕЛЬ 133

О. А. Комарова
КЛАСИФІКАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ СЕРВІСНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ АВТОМОБІЛІВ 136

В. І. Проскуряков, І. С. Черпінська
СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ АРХІТЕКТУРИ БУДІВЕЛЬ І СПОРУД, ПРИЗНАЧЕНИХ ДЛЯ ЗБЕРІГАННЯ, ПОПОВНЕННЯ ТА ПЕРЕДАЧІ ІНФОРМАЦІЇ 139

Ю. О. Супрунович
ПЕРЕДУМОВИ І АРХІТЕКТУРНО-МІСТОБУДІВНІ ЗАВДАННЯ РЕНОВАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ ОБ'ЄКТІВ 150

В. В. Куцевич
ОСНОВИ ПРОЕКТУВАННЯ ТА НОРМАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРНО-ВИДОВИЩНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ І ДОЗВІЛЛЯ 157

О. А. Комарова
ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ ПЛАНУВАНИХ РІШЕНЬ ПРИ ПРОЕКТУВАННІ МАЙСТЕРНІ В ПІДПРИЄМСТВАХ СЕРВІСНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ АВТОМОБІЛІВ 162

В. В. Куцевич
ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПЕРСПЕКТИВНЫХ ТИПОВ ТЕАТРОВ МАЛОЙ ВМЕСТИМОСТИ 166

Т. А. Олійник
ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СУЧАСНИХ КУЛЬТУРНО-РОЗВАЖАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ КЛУБНОГО ТИПУ 170

Е. А. Комарова
ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ ОБЪЁМНО-ПРОСТРАНСТВЕННОЙ СТРУКТУРЫ ПРЕДПРИЯТИЙ СЕРВИСНОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ ЛЕГКОВЫХ АВТОМОБИЛЕЙ 175

Е. В. Семыкина
НЕКОТОРЫЕ КОНЦЕПЦИИ ОРГАНИЗАЦИИ СОВРЕМЕННЫХ ОФИСНЫХ ПРОСТРАНСТВ 181

Ю. О. Супрунович
ФОРМУВАННЯ ОБ'ЄМНО-ПЛАНУВАЛЬНОГО РІШЕННЯ ГРОМАДСЬКО-ТОРГОВЕЛЬНИХ ЦЕНТРІВ В УМОВАХ РЕНОВАЦІЇ ПРОМИСЛОВИХ БУДІВЕЛЬ 185

Я. П. Дикусар
ВОЗМОЖНОСТЬ ВАРИАНТНОЙ ПЛАНИРОВКИ КВАРТИР В СОВРЕМЕННЫХ ЖИЛЫХ ДОМАХ 192

О. М. Карасьова
ДЕЯКІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИБОРУ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ БУДІВНИЦТВА ЕКОГОТЕЛЮ 195

Г. І. Шемседінов
ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОЕКТУВАННЯ МОБІЛЬНИХ БУДІВЕЛЬ 199

О. М. Карасьова
ОБ'ЄМНО-ПЛАНУВАЛЬНІ РІШЕННЯ МАЛИХ ГОТЕЛІВ НА ПРИРОДНИХ ТЕРИТОРІЯХ 202

В. И. Вершинин, О. В. Вершинина
АРХИТЕКТУРА ОБЪЕКТОВ АВТОМОБИЛЕСТРОЕНИЯ В ТВОРЧЕСТВЕ НЕМЕЦКОГО АРХИТЕКТОРА ГЕЛЬМУТА ХЕННА 208

Л. М. Ковальський
ЕВОЛЮЦІЯ ВИСОТНОГО БУДІВНИЦТВА 212

В. А. Сажнева, Е. В. Москалюк
НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОГО ПРОЕКТИРОВАНИЯ И СТРОИТЕЛЬСТВА КЛУБНЫХ ЗДАНИЙ 220

В. П. Уренев, О. С. Туривненко
ОСОБЕННОСТИ ПРОЕКТИРОВАНИЯ "СОЛНЕЧНОГО ДОМА" 223

Н. А. Плахотная
ДЕРЕВЯННОЕ ЗОДЧЕСТВО ПРАВОСЛАВНЫХ ХРАМОВ СЕВЕРА ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ 227

Н. С. Захаревская, В. Ю. Снядовская
АРХИТЕКТУРНЫЕ ШКОЛЫ ФРАНЦИИ: ОСОБЕННОСТИ ОБЪЕМНО-ПЛАНИРОВОЧНЫХ РЕШЕНИЙ 230

Л. Н. Абдух, Ю. В. Кузнецова
ПРЕДПОСЫЛКИ ФОРМИРОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ ЦЕНТРОВ ИСКУССТВ 238

А. Е. Богомолов
К ВОПРОСУ О ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИХ ОБОЗНАЧЕНИЯХ И КЛАССИФИКАЦИИ ОБЪЕКТОВ ЯХТИНГА 244

Н. О. Дмитрик
ФОРМИРОВАНИЕ ТОРГОВЫХ ЦЕНТРОВ НА ОСНОВЕ ПЕРЕПРОФИЛИРОВАНИЯ ПРОМЫШЛЕННЫХ ОБЪЕКТОВ 252

О. С. Савицкая, Т. С. Румилец
СОВРЕМЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОЕКТИРОВАНИЯ БИБЛИОТЕК 254

Ю. В. Івашко
ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ТИПІВ ПЛАНІВ ДЕРЕВ'ЯНИХ І КАМ'ЯНИХ ЦЕРКОВ УКРАЇНСЬКОГО БАРОКО 256

О. С. Савицкая, Р. Горшков
СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПРОЕКТИРОВАНИЯ И СТРОИТЕЛЬСТВА ТОРГОВЫХ ЦЕНТРОВ..... 260

РАЗДЕЛ 3

ТЕОРИЯ АРХИТЕКТУРЫ. РЕСТАВРАЦИЯ ПАМЯТНИКОВ

В. П. Уренев
В СТРАНЕ ВОСХОДЯЩЕГО СОЛНЦА 265

В. Л. Глазырин
ГОРОДСКОЙ ГОЛОВА ГРИГОРИЙ МАРАЗЛИ И ЕГО АРХИТЕКТУРНАЯ КОМАНДА (К 100-ЛЕТИЮ СО ДНЯ СМЕРТИ) 269

В. А. Лисенко
ЭВОЛЮЦИЯ АРХИТЕКТУРНО-КОНСТРУКТИВНЫХ И ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ОСОБЕННОСТЕЙ ВОЗВЕДЕНИЯ ОБЪЕКТОВ ПРОСВЕЩЕНИЯ (на примере Одесской государственной научной библиотеки им. М. Горького) 279

О. О. Лесик-Бондарук
БАРОКОВА ДЕРЕВ'ЯНА ХРАМОВА АРХІТЕКТУРА ВОЛИНІ 294

И. В. Пастырь
РЯД ФИБОНАЧЧИ В АРХИТЕКТУРЕ И МУЗЫКЕ 299

В. В. Шулик
ПРО ВИХІДНІ ПОЗИЦІЇ МОДЕЛЮВАННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ СИСТЕМ 308

Т. Ф. Панченко, О. Ю. Пантюхіна
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В КРАЇНАХ ЧОРНОМОРСЬКОГО БАСЕЙНУ 313

Г. Е. Подмазко
ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ МОРСКИХ ВОКЗАЛОВ 320

В. И. Вершинин, С. Л. Болтабаева
ИСТОРИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ПРОМЫШЛЕННОЙ АРХИТЕКТУРЫ САНКТ-ПЕТЕРБУРГА 326

М. Ксеневич
ПРОПОЗИЦІЇ СУЧАСНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “УКРАЇНСЬКА АРХІТЕКТУРА”, “УКРАЇНСЬКА НАРОДНА АРХІТЕКТУРА” 332

А. Дружиніна
СПАДКОЄМНІСТЬ У ПРОДОВЖЕННІ ТА ВИРІШЕННІ НАЦІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ В АРХІТЕКТУРІ УКРАЇНИ 340

М. Ксеневич
ПІДҐРУНТЯ, НАПРЯМИ І ЗАСОБИ ПРОВЕДЕННЯ І АКТУАЛІЗАЦІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СУЧАСНИХ АРХІТЕКТУРНИХ СИСТЕМ УКРАЇНИ 346

И. А. Огороднийчук
СОЦИАЛЬНО-ЭСТЕТИЧЕСКАЯ ПРИРОДА ИСКУССТВА И ЕЕ РОЛЬ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ 368

Ю. В. Івашко
ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРВІСНОГО ВИГЛЯДУ ПАМ’ЯТОК КИЇВСЬКОГО МОДЕРНУ 375

Ю. О. Хараборська
ПОРЯДОК І ПОСЛІДОВНІСТЬ СУЧАСНОГО ПРОЦЕСУ ПРОЕКТУВАННЯ 381

Г. В. Шевцова
УКРАЇНСЬКА ДЕРЕВ’ЯНА ЦЕРКВА В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ АРХІТЕКТУРИ СХОДУ 384

В. В. Перевалова
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРЕДСТАВНИЦЬКИЙ ЦЕНТР В УКРАЇНІ 391

С. М. Лінда
АРХІТЕКТУРА “ЧЕРВОНОГО ВІДНЯ”: СОЦІАЛІСТИЧНА ЗА ЗМІСТОМ ТА ІСТОРИЧНА ЗА ФОРМОЮ 399

Б. Л. Ерофалов
АРХИТЕКТУРНЫЕ ОБЛОМЫ 410

А. А. Пучков
СВЕТОВОЙ СТОЛП И КОЛОННА КАК ВЫРАЖЕНИЕ ТЕКТОНИЧЕСКОЙ СПОСОБНОСТИ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ СРЕДЫ В КОНТЕКСТЕ ЭЛЛИНСКОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ И ДРЕВНЕГРЕЧЕСКОЙ АРХИТЕКТУРЫ 415

Т. М. Гарник
СЕМАНТИЧЕСКИЕ УРОВНИ В ПРОСТРАНСТВЕ ИСТОРИКО-АРХИТЕКТУРНОГО ПОТЕНЦИАЛА. ТРАДИЦИОННЫЙ СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЛОКАЛЬНОГО КУЛЬТУРНОГО ЛАНДШАФТА 431

Н. В. Польщикова
РАЗВИТИЕ СЛАВЯНСКОГО ЖИЛИЩА НАКАНУНЕ ОБРАЗОВАНИЯ КИЕВСКОГО ГОСУДАРСТВА (V–X ВВ.) 439

П. С. Задирако
КАТЕГОРИИ СОДЕРЖАНИЯ И ФОРМЫ В ИСКУССТВЕ И ИХ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ 444

Н. Є. Новосельчук
БУДИНОК ПОЛТАВСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ЗЕМСТВА — ВИДАТНА ПАМ'ЯТКА УКРАЇНСЬКОГО АРХІТЕКТУРНОГО МОДЕРНУ (на прикладі формування інтер'єру будинку) 451

В. В. Шулик
ПРО ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕКРЕАЦІЙНИХ ОБ'ЄКТІВ ЯК СИСТЕМ 458

М. Ксеневич
ВИЗНАЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ І ФУНКЦІЇ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ В УМОВАХ ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ 466

В. Соченко
ЗБЕРЕЖЕННЯ НЕРУХОМОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ ТА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ З ОХОРОНИ, РЕСТАВРАЦІЇ ПАМ'ЯТОК АРХІТЕКТУРИ, АНСАМБЛІВ І ВИЗНАЧНИХ МІСЦЬ 486

Н. А. Киторага
ОРГАНИЗАЦИЯ ДЕТСКОГО ЛЕЧЕНИЯ САНАТОРНОГО ТИПА В ПРИДНЕСТРОВЬЕ 498

Е. В. Москалюк, О. С. Харченко
ВЫСТАВКИ СЕГОДНЯ. СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ..... 504

О. С. Совицкая, О. И. Юрц
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ ФОРМИРОВАНИЯ ДЕТСКИХ КУЛЬТУРНО-РАЗВЛЕКАТЕЛЬНЫХ ЦЕНТРОВ 509

Е. В. Витвицкая
АНАЛИЗ МЕТОДОВ ИНСОЛЯЦИОННЫХ ПОСТРОЕНИЙ 512

А. А. Харитонова, Б. В. Гой
КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ НАЦИОНАЛЬНОГО В АРХИТЕКТУРЕ 520

О. Н. Протопопова, Е. Д. Позигун
ТЕНДЕНЦИИ ФОРМИРОВАНИЯ ХОСПИСОВ В УКРАИНЕ И ЗА РУБЕЖОМ 524

Н. М. Ярёменко
РЕКОНСТРУКЦИЯ ЗАСТРОЙКИ ПРИБРЕЖНОЙ ЗОНЫ ИСТОРИЧЕСКИХ ЦЕНТРОВ ГОРОДОВ 530

А. А. Харитонова, А. А. Покатило
АРХИТЕКТУРНОЕ ФОРМООБРАЗОВАНИЕ И ЕГО ЭМОЦИОНАЛЬНО-ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВЛИЯНИЕ НА ЧЕЛОВЕКА 538

А. Е. Богомолов
ФУНКЦИИ ЯХТЕННЫХ КОМПЛЕКСОВ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ 543

РАЗДЕЛ 4

ДИЗАЙН АРХИТЕКТУРНОЙ СРЕДЫ

В. Г. Чернявський
ОСОБЛИВОСТІ АРХІТЕКТУРНО-ХУДОЖНЬОГО РІШЕННЯ ІНТЕР'ЄРІВ ДИТЯЧИХ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ НА ПРИКЛАДІ М. КИЄВА 553

В. Г. Чернявський, К. В. Чернявський
РОЛЬ ДЕКОРАТИВНОГО МИСТЕЦТВА ПРИ ФОРМУВАННІ ЖИТЛОВОГО ІНТЕР'ЄРУ 556

А. О. Ахаїмова
НАПРЯМКИ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНО-ПРОСТОРОВОГО СЕРЕДОВИЩА УСТАНОВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА ПІДТРИМКИ ДЕВІАНТНОЇ КАТЕГОРІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ 563

В. А. Ніколаєнко, Д. А. Величко
ПРИНЦИПИ ГРАФІЧНОЇ ФОРМАЛІЗАЦІЇ ХУДОЖНІХ ВИРОБІВ З ЛИСТОВОГО МЕТАЛУ 568

В. В. Самойлович
ВПЛИВ ДЕЯКИХ ЧИННИКІВ НА ОПОРЯДЖЕННЯ ІНТЕР'ЄРІВ 574

В. А. Щурова
ІЄРАРХІЯ СКЛАДОВИХ ЕЛЕМЕНТІВ СЕРЕДОВИЩА БУТТЯ 579

Г. І. Шемседінов
ОСОБЛИВОСТІ ДИЗАЙНУ МОБІЛЬНИХ БУДІВЕЛЬ 583

Н. М. Шебек
РІВНІ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ "ДИЗАЙН АРХІТЕКТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА" 590

Л. Н. Мальцева
ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И РАЗВИТИЯ САДОВ НА КРЫШАХ 594

А. О. Кадурина
ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ СТИЛЕЙ САДОВО-ПАРКОВОГО ИСКУССТВА 600

В. А. Токарь
ОБРАЗНОСТЬ ФОРМ И ПРЕДМЕТНО-ХУДОЖЕСТВЕННАЯ АРХИТЕКТУРНАЯ СРЕДА (О ПРОБЛЕМАХ ДИЗАЙНА В АРХИТЕКТУРЕ) 607

С. А. Смоленская
СРЕДОВОЙ РАКУРС АРХИТЕКТУРЫ 614

Д. Л. Герасимова, А. И. Пороник
ОРНАМЕНТ В АРХИТЕКТУРНОМ ДЕКОРЕ ЗДАНИЙ 618

С. А. Шубович
ИНДУСТРИЯ ДВИЖЕНИЯ И ЛАНДШАФТ В СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ СРЕДЕ ГОРОДА НА РУБЕЖЕ XIX И XX ВЕКОВ 623

С. П. Цигичко
КОМПОЗИЦІЙНІ ПРИНЦИПИ ПРОЕКТУВАННЯ АРХІТЕКТУРНО-ЛАНДШАФТНОГО СЕРЕДОВИЩА 629

РАЗДЕЛ 5

АРХИТЕКТУРНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Н. В. Сидорова
ОБ ОСОБЕННОСТЯХ ИССЛЕДОВАНИЯ ГЕОМЕТРИИ КОНСТРУИРОВАНИЯ ПОВЕРХНОСТЕЙ 639

В. П. Бредньова
ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ЯКІСНОЇ ПРОФЕСІОНАЛЬНОЇ ХУДОЖНЬО-ГРАФІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ АРХІТЕКТОРІВ 642

Л. В. Басанець
ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ЗМІСТУ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ ТЕХНІЦІ РИСУНКА 644

В. Проскуряков, Б. Черкес
МІЖНАРОДНЕ КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПРОЕКТУВАННЯ ЯК МЕТОД ГЕНЕРУВАННЯ ПРОГРЕСИВНИХ ІДЕЙ В АРХІТЕКТУРІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ РЕЗУЛЬТАТІВ УКРАЇНСЬКО-АВСТРІЙСЬКОГО ПРОЕКТНОГО СЕМІНАРУ “ПОРТОПОЛІС ОДЕСА 2005 РОКУ”) 651

Е. И. Сандуленко
РОЛЬ ИЗУЧЕНИЯ ИСТОРИИ АРХИТЕКТУРЫ В АРХИТЕКТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННОМ ИНСТИТУТЕ 662

С. Н. Карпова
КВАЛИМЕТРИЧЕСКАЯ ПЕДАГОГИКА: СИСТЕМА ПРИНЦИПОВ И ТРЕБОВАНИЙ 666

І. А. Трутнєв
СКЛАДОВІ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИХ ДИСЦИПЛІН ЗА НАПРЯМОМ “ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО” 669

А. В. Крыжантовский, С. В. Кучанская
ВЛИЯНИЕ АРХИТЕКТУРЫ НА ЭСТЕТИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ 670

Наукове видання

РЕГІОНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ АРХІТЕКТУРИ ТА МІСТОБУДУВАННЯ

Збірник наукових праць

Випуск 9–10
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Російською та українською мовами

Голова редакційної колегії,
головний редактор ***В. П. Уреньов***

Зав. редакцією *Т. М. Забанова*
Голов. редактор *Ж. Б. Мельниченко*
Дизайнер обкладинки *В. І. Костецький*
Технічні редактори *Р. М. Кучинська, М. М. Бушин*
Коректор *І. О. Кокота*

Підписано до друку 05.06.2007. Формат 70х100/16. Папір офсетний.
Гарнітура «Newton». Друк офсетний. Ум. друк. арк. 55,58.
Тираж 300 прим. Вид. № 231. Зам. № 327.

Видавництво і друкарня «Астропринт»
65091, м. Одеса, вул. Розумовська, 21.
Тел.: (0482) 37-07-95, 37-24-26, 33-07-17, 37-14-25.
www.astroprint.odessa.ua; www.fotoalbom-odessa.com
Свідоцтво ДК № 1373 від 28.05.2003 р.